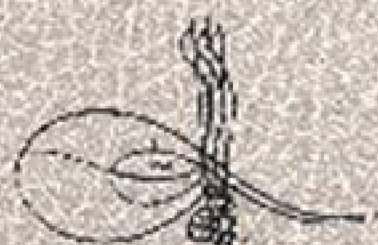
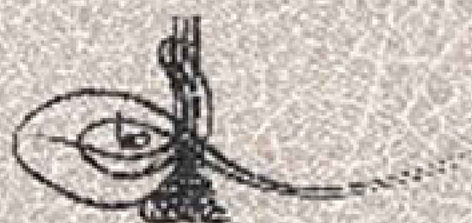
Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ

OSMANLI KANUNNÂMELERİ

VE HUKUKÎ TAHLİLLERİ

Doç.Dr. Ahmed Akgündüz

OSMANLI KANUNNÂMELERİ VE HUKUKÎ TAHLİLLERİ

İSTANBUL - 1992

FEY VAKFI YAYINLARI NO: 1
İLMÎ ARAŞTIRMALAR SERİSİ NO: 1

İSBN 975-95465-0-7

Film-Montaj: Garanti Film
Baskı: Hilâl Matbaası
Cilt: Sezgin Ciltevi
İstanbul, Ocak 1992

IV. KİTAP

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİ KANUNNÂMELERİ

I. KISIM

MERKEZÎ VE UMUMÎ KANUNNÂMELER

IV. CİLDİ TAKDİM EDERKEN

"Osmanlı Kanunnâmeleri Ve Hukukî Tahlilleri" adlı araştırma serimizin, IV.Cildine bizi kavuşturan Yüce Allah'a hamd ederek sözüme başlamak istiyorum. Tahmînen 11 ciltte tamamlanacak olan bu araştırma serisinin 4., 5., 6. ve bir ihtimâl de 7. cildini Kanunî devrine ait Kanunnâmeler teşkil edecektir. Zira Osmanlı Padişahları içinde, İslâm hukukunun kendisine tandığı sınırlı yasama yetkisini kullanarak en çok kanun hazırlatan ve bu sebeple de Kanunî ünvânını alan Padişah, Sultân Süleyman'dır ve bu dönemde hazırlanan ve tedvîn olunan Kanunnâmeler, daha sonraki dönemlerde çıkarılan kanunlar ve yapılan hukukî düzenlemeler için de temel teşkil etmiştir.

Bu sebeple, Osmanlı Hukuk yapısının anlaşılması, asırlarca müslüman devletlere örnek teşkil eden Osmanlı müesseselerinin değerlendirilmesi ve Osmanlı tarihi hakkında doğru hükümler verilebilmesi için, Kanunî devri Kanunnâmelerinin bilinmesi ve ciddî tahlillere gidilmesi şarttır. Zira bu dönemde hazırlanan ve kabul edilen Kanunnâmeler, çok az bazı ta'dillerin ve ilâvelerin dışında, Batıdan kanun ithâli demek olan Tanzimât Devri başlayıncaya kadar, uygulamadaki bir kısım aksaklıkları bir tarafa bırakırsak, asırlarca yürürlükte kalmıştır. Bu Kanunların bu kadar uzun zaman içinde yürürlükte kalmalarının sırrını, araştırmacılar, memleket ahalisinin maddî ve manevî yapısına uygun olması ve aynı zamanda, uygulanması çok güç muammâ cümleler ve uzun hayalî hükümler yerine, kolay uygulanabilir kısa ve özlü hükümleri ihtivâ etmesi şeklinde açıklamaktadırlar

Osmanlı devletinin salt kronolojik tarihini, sosyal, içtimâ'î, askerî, hukukî, malî ve farklı açılardan tarîhî vechelerini, Osmanlı Devleti'nin asırlarca hayâtiyyetini devam ettirmiş olan teşkilât ve müesseselerini tam olarak anlamak ve değerlendirmek istiyenler, bu saydıklarımızın hukukî çatısını oluşturan Kanunnâmeleri incelemek mecburiyetindedirler. Meselâ, tîmâr nizâmı ile alakalı araştırma yapanlar, Kanunî Devri Kanunnâmeleri arasında müstakil bir bölüm teşkil eden tîmâr nizâmı ve taşra teşkilâtı ile ilgili kanunnâmeleri görmeden, bu konuda ne yazsalar ve çizseler, mutlaka eksik kalır kanaatindeyiz. Osmanlı Devletinin müslümanları korumak ve i'lây-ı kelimetüllâh uğrunda yapmış olduğu savaşları ve kazandığı zaferleri inceleyip de, bunu, Osmanlı devletinin tek mukavvim unsuru sayanlar, Osmanlı devletinin, sadece bir kısım kendini bilmezlerin iddia ettiği gibi, kılıç ve kalkan üzerine değil, çok

sağlam hukukî ve sosyal temeller üzerine oturduğunu ve asırlarca varlığını sürdürmesinin altında bu sırrın saklandığını idrâk edemezler. Ders kitapları da dahil olmak üzere, bu zamana kadar verilen tarih bilgileri, bazı istisnâların dışında, bu espiriden uzak olduğu için, başka milletlere ihtiyaç bırakmadan, bu vatanın evlatlarının ecdâdı hakkındaki yanlış hükümleri tashih etmesi de, ancak ve ancak, Osmanlı Devletinin maddî ve ma'nevî temellerinin öğrenilmesi ve dolayısıyla bu Kanunnâmelerin İslam Hukuku kitapları demek olan Fıkıh Kitaplarıyla birlikte tahlil edilmesi ile mümkündür.

Önemle ifade edelim ki, gerçekten zor olan bu araştırmanın devamı için tarafımızdan gösterilen gayretin devâmında en büyük şevk kaynağımız, ecdâdımızın ruhunun şâd olması ve bunu gönülden istiyen ma'sum vatandaşlarımızın bu hususda bize ulaştırdıkları, sözlü ve yazılı teşvikleriyle du'âlarıdır. Bu tür araştırmalar, milletçe hepimizi millî bir kompleksden kurtaracağı gibi, geçmişin doğru öğretilerek geleceğin de ona göre te'sisinde bizlere yardımcı olacaktır. Bu arada devlet adamlarımızın da, yeterli derecede olmasa bile, içlerinden bir kısmının böyle bir çalışmayı takdirle izlemeleri ve bize şevk vermeleri, burada hatırlatılması gereken bir hususdur. Bugün dünyanın süper devletleri, tîmâr ve iltizâm gibi askerî ve malî modelleri, modern adlar altında iktibâs ederken; Yugoslavya'da olduğu gibi, Osmanlı devleti'nin uyguladığı askerî, sosyal ve malî modelin asrımızda henüz ulaşılamayacak kadar âdil bir düzen olduğu yabancı müelliflerce büyük araştırmalarla dünyaya ilan olunurken; Ortadoğu ve Balkanlar, Osmanlı Devletinin adâletini günümüzün modern devletlerinin kapılarında arayıp bulamazken ve de Türkiye modern ve çağdaş bir Osmanlı olmaya aday bir ülke iken, memleketin siyaset ve idâresinde söz sahibi olan devlet adamlarımızın, asırlarca dünyanın üçde birini huzûr ve sükûn içinde idâre etmiş olan Osmanlı Kanunnâmelerine bîgâne kalmaları aslâ düşünülemez ve eğer böyle bir zühûl vâki' olursa, asla bu millet tarafından affedilemez.

Bu kısa girişten sonra şunu hatırlatalım ki, araştırmacılar ve meraklıları, araştırmamızın bu cildinde de, birbirinden kıymetli belgelerle karşılaşacaklardır. Biz, bir kısım önemli ve üzerinde durulması gereken hakikatlere sadece dikkat çekmekle yetineceğiz:

1) *Birinci Bölüm*'ü inceleyenler göreceklerdir ki, Osmanlı Kanunnâmeleri, İslâm Hukukunda mevcut olan bir başka mezhebin görüşünü veya bir hukukî mes'elede mevcut olan birden fazla görüşden, o döneme ve asrın maslahıtına uygun olan zayıf bir görüşü kanunlaştırmış ise de, hiç bir konuda, şer'î hükükmlere uymadıkça, şerî'atın hâricinde kalan bir görüşü kanunlaştırmamıştır. Bütün bu hukukî düzenlemeleri yaparken, Şeyhülislamların fetvâlarını esas aldıklarını, ilk belge olarak neşrettiğimiz Ebüssuud'un *Ma'rûzât* adlı eseri göstermektedir. Bu hukukî âbidenin tetkikinden anlaşılmaktadır

ki, İslâm Hukukunda, günümüz hukukunun yeni yeni tartışmaya başladığı mühim hukukî müesseseler vardır ve ecdâdımız tarafından uygulanmıştır. Zamanaşımı müessesesinin Ebüssuud tarafından bu eserde bütün ayrıntılarıyla anlatılması ve bugün Türkiye'de henüz uygulaması bulunmayan istînâf mahkemelirinin, kamu yararrına uygun olarak düzenlenmesi gerektiğinin belirtilmesi, bunlara misâl teşkil edebilecek misâllerdir.

Ve yine *Ma'rûzât*'da kaydedilen bir fetvâdan anlaşılacaktır ki, bir kısım batılı yazarlar ve onların yurdumuzdaki temsilcileri, kendileri o tür adâlet uygulamalarını günümüzde dahi yapamadıkları ve o dönemde de yapılacağını hayal bile edemedikleri için, aksini iddia etseler de, Osmanlı devletinin ve onun başı olan Padişahların, bütün insanlara olduğu gibi, gayr-ı müslimlere de olan müsamahalı davranışlarının kaynağını, onların başka dine meyilleri değil, İslâmın bu husundaki hükümleri teşkil etmektedir. Ebüssuud'un İstanbul'daki Kiliselerin hepsinin camiye çevrilmeyişini anlatan ma'rûzu, bunu gün gibi ortaya koymaktadır.

2) Yine *Birinci Bölüm*'de yer alan ve *Dede Efendi*'ye ait olup Kanunî'nin oğlu Sultan Mustafa'ya ithaf olunan *Siyâset-i Şer'iyye* adlı eser mütâla'a olununca anlaşılacaktır ki, Osmanlı kanunnâmelerindeki bir kısım değişiklikler ve zamanla meydana gelen bütün yeni ta'diller, İslâm hukukundaki âmme maslahatı prensibi yani istislâh esasına göre yapıldığı gibi, zamanın değişmesiyle hukukî hükümlerin de değişmesi esası da, bu çerçeve içinde ele alınmıştır (md.28).

Diğer tarafdan, batılı hukuk tarihçileri tarafından hep *Montesquie*'ya isnâd edilen ve İslâm hukuku ile Osmanlı tatbikâtında uygulanmadığı belli çevreler tarafından iddia edilen icrâ, teşrî' ve yargı organları arasındaki yetki ve görev taksimi yani kuvvetler ayrılığı prensibinin de, asırlar öncesinden Osmanlı toplumunda bilindiği ve uygulandığı, bu Risâle'deki izahlardan anlaşılmaktadır. Gerçekten kuvvetler ayrılığı prensibinin İslâm Hukukundaki varlığı ve mes'elenin tartışılmağa başlandığı yılların eskiliği, Batı ile kıyâslanmayacak kadar eskidir ve ne acıdır ki, günümüz hukukçuları tarafından bu gerçekler bilinmediği gibi, tam tersi bilinmekte ve genç hukukçu nâmzedlerine de öylece yanlış şeyler anlatılmaktadır (Siyâset-i Şer'iyye, md.59 vd.). Bu Risale'deki bahisler incelenmeden, Osmanlı Devletindeki kâdîler ile vezirler, beğlerbeğiler ve sancakbeğleri arasındaki görev farklılıkları ve yetki alanları, tam olarak anlaşılamayacağı kanaatindeyiz.

Yine bu *Siyâset-i Şer'iye Risalesi*nden anlıyoruz ki, günümüzde hukuk devletinin temel ilkelerinden olan kişinin güvenliği mes'elesi, asırlar öncesinde tartışılmış ve azamî bir aydan fazla gözetim süresinin uzatılıp uzatılamayacağı Osmanlı hukukçuları arasında tartışılmış; bu tartışma yürütülürken "*Berâ'at-i zimmet asıldır*" yani insanların suçluluklları isbât edilmedikçe, suçsuz oldukları asıl olacağı şeklinde

açıklayabileceğimiz düstur esas ittihâz edilmiştir. Kanunnâmelerdeki ilgili hükümlerin, bu esasa dayandırıldığı da, konuyla alakalı kısımlar mütâla'a edilince anlaşılacaktır.

Yine bu Risale'den, Osmanlı Kanunnâmelerindeki ta'zir cezalarının şer'î hükümlere nasıl dayandırıldığını ve fıkıhçılar arasında, zayıf da olsa, şer'î bir mesnedi bulunmayan hiç bir cezanın Osmanlı Kanunnâmelerinde yer almadığını, özellikle Risâle'nin son kısmındaki izahlardan anlıyoruz. Bu arada Fâtih'in bazı Kanunnâmelerinde gördüğümüz, "boğazından asmak" veya sadece "asmak" cezalarının da, her zaman idam cezası manasını ifade etmediğini ve bunun teşhir ile suçlunun suçdan men'i gayesini taşıdığını, yine bu eserdeki izahlardan anlıyoruz (md.287).

3) *Birinci Bölüm*'de yer alan *Dede Efendi*'ye ait *Beytülmal* ile ilgili Risâle'den ve Dördüncü Bölüm'de neşrettiğimiz Osmanlı maliye kanunnâmelerinden de anlıyoruz ki, Osmanlı devletinde devlete ait malların tamamen Padişah'a ait olduğu şeklindeki iddialar tamamen yalan ve yanlış beyânlardır ve bu iddiayı ileri sürenler, konuyla ilgili şer'î hükümleri ve Osmanlı devletinin tatbikâtını hiç bilmeyenlerdir. Zira bahsini ettiğimiz Risâle'deki izahlar ve özellikle şu cümle, bu tür iddiaları ortadan kaldırdığı gibi, devlet mallarının tasarruf hakkının belli ölçülerde Padişahın yetkisinde olması ile mülkiyetinin Padişaha ait bulunması arasındaki farkı da gâyet açık bir şekilde ortaya koymaktadır: "*İslâm Devletinde, beytülmala ait mallarda tasarruf ve velâyet hakkı, halife ve sultânlara aittir. Bunun sebebi, mülkiyetin sultân ve halifelere ait olması değildir. Belki sultân ve halifelerin, yeryüzünde Mâlik'ül-mülk olan Allah'ın halifesi ve vekili olmaları ve yeryüzünde fesâd ve kargaşayı önlemek üzere kendilerine bu husûsda tanzim ve tevzî' yetkisi verilmesidir.*" (Md.2). Ayrıca bu Risâle'deki hükümlerle, Osmanlı Padişahlarının, ister tîmâr tarzında, ister tahsisât kabilinden vakıflar yoluyla ve isterse de arpalık ve hediye şeklinde yaptıkları tahsislerin, meşrû'iyyet sınırları çizilmektedir. Padişahların, menkul ve gayr-i menkul, beytülmaldaki mallar üzerinde ne gibi, tasarruf hakları ve yetkileri bulunduğu, ayrı ayrı açıklanmaktadır. Daha önemli olan da, Osmanlı malî kanunlarının ve özellikle bütçe kanunlarının, tamamen bu eserde kaydedilen şer'î hükümlere uygun olarak hazırlanmış bulunmasıdır.

4) *Dördüncü Bölüm*de zikredeceğimiz Maliye ve hususan *Bütçe Kanunları*ndan anlaşılmaktadır ki, Osmanlı Devleti'nin malî nizâmı bir saat gibi çalışmakta ve bozulmadığı dönemlerde, günümüzdeki maliye teşkilâtlarını imrendirecek kadar mükemmel bir teşkilâta sâhib bulunmaktadır. Ve en önemlisi de, en küçük bir hediye ve in'ama kadar, kamu mallarının, hazırlanan bütçe kanunlarıyla harcanmış olmasıdır. Sel, susuzluk ve benzeri tabi'î felakeltlerden zarar gören vatandaşlara, sosyal yardımda bulunmak üzere, 933-934/1527-1528 tarihli Bütçe

Kanunnâmesinde ayrı bir fasıl açılması, devletin sosyal adâlet ve sosyal refâh konusundaki adâlet anlayışı kadar sosyal devlet olmanın manasını da yaşadığını ve ahalisine yaşattığını göstermektedir. Bırakınız, vatandaşdan rastgele vergiler alınmasını, devletin bir tek akçesinin dahi, mevcut şer'î ve örfî kanunlara aykırı olarak haracanamadığını, arşivlerimizdeki diğer belgeler de göstermektedir. Zaten bu âdil nizâmda çatlamalar başlayınca, Osmanlı Devleti de gerilemeye ve nihâyet yıkılmaya başlamıştır. Bunu, hukukun gerilemeye baladığı daha sonraki ciltlerde göreceğiz.

5) *Üçüncü Bölüm*de zikredilen *Tîmâr Nizâmı* ve Taşra teşkilâtıyla alakalı umumî kanunnâmede, *Osmanlı Toprak nizâmı*nın temelini teşkil eden tîmar sistemi ile Ortaçağ boyunca Avrupada uygulanan derebeylik ve servaj usulünü birbirine karşıtıranlar ve Osmanlı devletinde de *servaj usûlü* ve *derebeylik sistemi* vardı diyenlere susturucu cevaplar mevcuttur. Zira bu bölümde zikredilen Kanunnâmeler, açıkça göstermektedir ki, Osmanlı devleti, İslâm hukukunun verdiği yetkilerre dayanarak, bir kısım kılıçla fethedilen ülkelerin topraklarını, kuru mülkiyet itibariyle beytülmala tahsis etmişse de, bu toprağı devlete vereceği öşür ve çift akçesi karşılığında işletecek olan re'âyâyı, asla köle nazarıyla görmemiştir. Re'âyâ, devlete ödeyeceği öşür ve çift akçesi adlı vergiler karşılığında tapragı tasarruf edecek; devlet ise bu vergileri sipahi adı verilen topraklı askerî şahıslar eliyle tahsil ederek, temin edeceği gelirle cebelü denen topraklı eyâlet askerlerinin masraflarını finanse edecekti. Halbuki derebeylik sisteminde ve servaj usûlünde, köylü, fief denilen toprak parçasıyla beraber, senyör denilen kimselerin mülküdür ve dolayısıyla kölesidir. Osmanlı tîmâr sisteminde ise, köylü toprağın devamlılık arzeden bir sözleşmeyle işleticisidir; sipahi denen görevliler ise, devletin alacağı vergiler tahsil eden bir me'mur statüsündedir.

6) Bu arada ısrarla Osmanlı ceza Kanunnâmelerinin, şer'î hükümlere aykırı hükümler ihtivâ ettiğini iddia edenleri susturacak ve *Osmanlı Ceza Kanunnameleri*nde, İslâm ceza hukukunun düzenlediği had ve kısas cezalarına muhâlif hiç bir hükmün yer almadığını isbat edecek Kanunî'ye ait bir *Kanun-ı Osmanî* nüshasını da bu ciltte neşrediyoruz. Bu Kanunnâme, diğerlerinden farklı olarak açıkça belirtmektedir ki, başta *hadd-i zinâ* ve *hadd-i sirkat* olmak üzere, bütün şer'î cezalar, şartların teşekkül etmesi halinde, mutlaka uygulanacaktır. Ancak uygulamaya engel teşkil edecek şekilde, unsurlarından birisi eksik ise ve şar'î ceza uygulanamıyorsa, o zaman, fıkıh kitaplarında bahsi geçen ve devlet tarafından düzenlenecek olan ta'zir cezaları devreye girecektir. Hadd-i zinâ ile alakalı 1. maddeyi aynen zikrediyoruz: "*Eğer bir kimesne zinâ eder görülse, şer'an üzerine sâbit olsa, lâkin alâ vechiş-şer' (İslâm hukukunun aradığı unsurlar açısından eksiklik bulunduğu için) recm (hadd-i zinâ) kılmalu olmasa, eğer evlü olub bay olursa bin akçe ve dahi ziyâdeye mâlik olsa dört yüz akçe cerîme (para*

cezası) alına.". O halde, Kanunnâmelerde tanzim edilen para cezaları, ancak şer'î cezalar tatbik edilmediği zaman devreye girmektedirler.

7) Ve nihâyet bugün başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin ve bütün Dünyânın büyük şehirleri, fuhşun, rezâletin ve uyuşturucu çöplüğü haline geldiğinden ve idareciler de buna göz yummayı Avrupalılaşma olarak kabul ettiklerinden, Osmanlı devletindeki şehir hayatının nizâm ve intizâmı ve bu konuda valilere ve mülkî âmirlere düşen görevleri tanzim eden bazı kanun hükümlerini değiştirmeden zikredecek ve ilgililere ithaf edeceğiz:

"*Ve gerekdir ki, beğlerbeği şehrin hıfzında gereği gibi ihtimâm edüb, eğer gönüllü tâifesi ve yeniçeri ve eğer hisâr eri ve eğer gayrıdır, bir ferde zulm ve te'addî olunmakdan ziyade ihtirâz ede; Allah saklasun, vâki' olursa, zulm edenlerin istihkâkına göre ağalarına muhkem haklarından geldüre. Ve ihtiyâc olursa, her tâife ağası ve kethüdâsı ile her gece şehri bekleyüb hıfz edeler.*

Ve dahi eğer şehirde ve emsârda ve vilâyet ve kurâda meyhâneler olub feseka cem' olub âşikâre şirb-i hamr etmekden ve bozahânelerde olan cem'iyyetlerde boza bahânesine şarâb içilmekden ve fevâhiş ve münkerât vâkı' olub ve şuyû' bulub, zinâ ve sâir muharremât-ı galîze vâki' olmakdan ziyâde hazer edeler."

Bu zikrettiklerimiz, sadece bazı çarpıcı misâllerdir. Eser, tetkik edildiği zaman, mes'ele daha iyi anlaşılacaktır.

Meselenin ehhemiyetinden dolayı, araştırma serimizin IV. Cildini, sadece Kanunî Sultân Süleyman devrindeki Umûmî ve Merkezî Kanunnâmelere ayırdık. Yayınladığımız ciltler içinde en hacimlisi olan bu cildi, beş bölüm halinde tertip ettik:

BİRİNCİ BÖLÜM'de *Risâle*'ler, *Siyâsetnâme*ler ve *Ma'rûzât*'lardan Kanunî devrindeki temel çalışmaları neşrettik. Ebüssuud'un Ma'rûzât'ı, arazi hukuku, vergi hukuku ve gedik hakkıyla alakalı fetvâlarını aynen aldık. Dede Efendi'nin biri bütün Osmanlı Kanunnâmeleri ve diğeri de özellikle Osmanlı Mali hukuku için temel teşkil eden iki Risale'sini kitâbımıza aldık. Sonra Fâtih'den sonraki idârî değişkilikleri ihtivâ eden *Lütfü Paşa*'nın *Âsafnâme*'sine yer verdik.

İKİNCİ BÖLÜM'de Kanun-ı Osmânî denen temel ve umûmî kanunları neşrettik.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM'de, Osmanlı askerî ve sosyal teşkilâtı yani tîmâr ve taşra teşkilâtı ile ilgili kanunnâmeleri derledik.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM'de Osmanlı maliye teşkilâtı ve bütçe kanunlarını neşrettik.

BEŞİNCİ BÖLÜM'de ise, muhtelif mevzulara ait umumî kanunnameleri topladık. Bunların başında ilmiye kanunnâmesi gelmektedir.

Bu cildi de tamamlarken, araştırmanın devamı için teşviklerini esirgemeyen Sayın *Cumhurbaşkanımız Turgut Özal*'a; eserin yayınlanmasını temin eden Fey Vakfı yetkililerine; kitabın tevzî'inde gösterdiği gayretler ve teşviklerden dolayı Cumhurbaşkkanlığı Genel Sekreteri *Kemal Yamak Bey*'e; bu ciltte de çalışmalarıma destek olan selçuk Üniversitesi rektörü sayın *Prof. Dr. Halil Cin* ve Fakülte Dekanım *Prof.Dr. Haluk Anıl*'a; her ciltte olduğu gibi, bu ciltte de bana yardımcı olan değerli ilim ve fikir adamlarına; araştırmalarımın maddî ve manevî sıkıntılarını benimle birlikte göğüsleyen eşim Sâime Belkıs Hanımefendiye ve bu eserin devamı için ihlâslı du'alarını esirgemeyen herkese şükrânlarımı arzeder; ihsân ettiği muvaffakiyetler için Yüce Allah'a şükür ve hamd ederim.

İstanbul - Ocak 1992 **Doç.Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ**

IV. KİTAP

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİ KANUNNÂMELERİ

(17 Şevvâl 926-30 Eylül 1520/
20 Safer 974-7 Eylül 1566)

I. KISIM

MERKEZÎ VE UMUMÎ KANUNNÂMELER

GİRİŞ

§.1- KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİNDE OSMANLI DEV-LETİ'NİN COĞRAFÎ SINIRLARI

Kanunî Sultan Süleyman devrine şarkıyâtçı *Ortalon*'un söylediği şu sözlerle başlamak istiyoruz: "*Sultan Süleyman' ın eserleri bir sıraya konulsa, en alt katta muhârebeleri, onun üstünde bıraktığı âbideler ve en üstte ise, kurmuş olduğu ilmî ve hukukî müesseseler gelir.*"

Yukarıda zikredilen özelliğinden dolayı Osmanlı tarihinde *Kanunî*; sadece Osmanlı Padişahlarının değil, dünyada görülen hükümdârların en muhteşemlerinden biri olması haysiyetiyle Batı âleminde *Le Manifique* (*Muhteşem*) ve *Grand* (Büyük); şâirlik mahlası olarak *Muhibbî*; 13 tane büyük gazâya fiilen iştirâk etmiş olması hasebiyle *Gâzî* ve diğer Osmanlı Padişahlarına dendiği gibi bazan da *Süleyman Şah* denen Kânunî Sultan Süleyman, bir rivâyete göre, 900/1494 yılında *Hafsa Sultan*'dan *Trabzon*'da dünyaya gelmiştir. 926/1520 yılında ve 26 yaşında Osmanlı tahtına geçen Kanunî, 974/1566 tarihine kadar yani 46 sene Padişahlık yapmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman, evvela başına gâile çıkarmak istiyen, babası zamanında *Şam Beylerbeyisi* olan ve iktidâr değişikliğinden istifâde ederek *Melik Eşref* ünvânıyla hükümdârlığını ilan eden *Canberdi Gazâli*'yi 1521'de idam ettirdi. Bu gâileyi bertaraf eden Kanunî, daha sonra meşhur seferlerinden *1. Sefer-i Hümâyûn*'unu Belgrâd üzerine yaptı. 1. Macar seferi veya *Engürüs seferi* de denen bu sefer neticesinde, sırasıyla *Böğürdelen* (*Şabaç*), *Zemun* ve *Salankamin* kaleleri fethedilmiş ve nihâyet daha sonraları *Dâr' ül-Cihâd* adını alan *Belgrâd*, 927/1521'de feth olunmuştur. Bu arada *Yemen*'de fitnelere yol açan *İskender* adlı şahıs, kendi adamları tarafından öldürülerek, 927/1521 tarihinden itibaren bu beldelerde de Osmanlı Sultanı adına hutbe okunmaya başlanmıştır.

2. Sefer-i hümâyûnunu asırlarca haçlı ordularına karakolluk yapan *Rodos* ve adalar üzerine düzenlemiş ve 929/1522 yılının sonlarına doğru *Bodrum*, *Tahtalı* ve *Aydos* kaleleriyle birlikte *İstanköy*, *Sömbeki* ve Rodos adaları Osmanlı ülkesine katılmıştır. Hiristiyanlığın İslâm âlemine doğru bir kalesi sayılan Rodos'un zabtı, Avrupa'da büyük bir hayret ve teessür uyandırmıştır. Osmanlı orduları adaları fetihle meşgul iken Anadolu'da problemler çıkaran ve *Yavuz* tarafından *Zülkadriye* Eyâleti beylerbeyliğine getirilen *Şehsuvaroğlu Ali Bey* fitnesi de, *Ferhad Paşa* kumandasında gönderilen ordu ile 929/1522'de bertaraf olunmuştur. Bu arada Mısır'da çıkan cüz'î isyanlar da aynı yıl bastırılmış; vefat eden *Hayır Bey*'in yerine evvela *Mustafa Paşa* ve sonra da ikinci vezir *Ahmed Paşa* getirilmiş ve memlekette huzur ve âsâyiş sağlanmıştır. 930/1523 yılında *Şah İsmail*'in Sultanı tebrik için elçi gönderdiğini ve aynı yıl kendisinin vefatı üzerine oğlu *Tahmasb*'ın yerine şah olduğunu da kaydetmek isteriz.

3. Sefer-i hümâyûn, 2. Engürüs (Macaristan) veya *Mohaç seferi* olarak da bilinir. Belgrad'ın alınmasından sonra müslüman Türk akınlarına ma'rûz kalan *Macaristan*, *Hırvatistan*, *Transilvanya* ve *Dalmaçya*, bu seferle önemli ölçüde Osmanlı topraklarına katılmıştır. 932/1526 tarihinde Tuna nehri üzerinde bulunan *Petro Varadin* (*Petervardayn*) kalesini fetheden Osmanlı orduları, daha sonra da sırasıyla Sirem muhitindeki kaleleri, İyluk ve beraberindeki on küsur kaleyi ve nihayet *Drava nehri* kenarındaki *Ösek* (Eszek) kalesini zabtetmişlerdir. Kazanılan Mohaç zaferinden sonra, 932/1526 yılının Eylül'ünde Macaristan'ın başşehri olan *Budin* fethedilmiş ve bunu Segedin, Budin'in tam karşısında yer alan Peşte ve benzeri çevre şehirlerin fetihleri takip eylemiştir. İstanbul'a Macaristan fâtihi ünvanıyla dönen Kanuni, bu seferiyle Orta Avrupa'da dengeyi değiştirmiş ve artık Osmanlı Devletinin sınırları *Avusturya* ve *Çekoslovakya*'ya dayanmıştır.

Ferdinand'ın tekrar Almanlardan destek alarak Budin'e yürümesi üzerine, *4. Sefer-i Hümâyûn*'unu da Macaristan'a düzenleyen Kanuni, 936/1529 tarihinde Budin'i yeniden Osmanlı hâkimiyetine aldı ve yol üzerindeki *Estergon*'u ele geçirdikten sonra Ferdinand'ın gizlendiği Viyana'ya doğru yürüdü. Netice alınamayan I.Viyana Muhâsarası, Alman ve Macarları tekrar ümitlendirdi.

5. Sefer-i hümâyûnunu yeniden ümitlenen Alman *Şarlken* ve Macar Ferdinand üzerine yapmayı planlayan Kanunî, 938/1532 tarihinde başladığı bu seferinde, evvela *Siklos* (*Şikloş*), *Kanije* ve nihâyet *Viyana* yolunu Osmanlı ordularına açan *Güns* kaleleri başta olmak üzere onbeşden fazla kaleyi fethetmeyi başarmıştır. Meydandan kaçan Şarlken ve kardeşi Ferdinand'a ağır nâmeler gönderen Kanunî, Budin'i geri aldığı gibi, *Papoçe*, *Şopron*, eski başkentlerden *Gradcaş*, *Pojega*, *Zacisne*, *Nemçe* ve *Podgrad* kalelerinden sonra, 939/1532 senesi Kasımında Almanlarla sulh yaparak İstanbul'a dönmüştür.

6. Sefer-i hümâyûn, Irakeyn seferi veya *İran seferi* diye de meşhurdur. Şarlken'den sonra Kanunî'nin ikinci büyük rakibi olan *Şah Tahmasb*, Bitlis hâkimini kendisine tâbi olması için zorluyor ve Osmanlı Devletinin başına doğuda gâileler açıyordu. Osmanlı Devletini *Olama Hân* ve Safevi devletini ise, Bitlis Hâkimi Şeref Hân tutuyordu. 940/1533 yılında sefer, Vezir-i A'zam *İbrahim Paşa* komutasında başladı ve yol esnasında *Adilcevaz*, *Erciş*, *Van* ve *Ahlat* alındıktan sonra 941/1534 yılında Tebriz'e girildi. Daha sonra aynı yılın Eylül'ünde Padişah da sefere katıldı ve *Karahan Derbendi* geçildikten sonra *Hemedan* ve *Kasr-ı Şirin* yoluyla Bağdad'a ulaşıldı. 941/1534 Aralık ayında *Bağdad* direnmeden teslim oldu. *Kerkük* ve *Hille* gibi Irak beldeleri Osmanlı ülkesine katıldığı gibi, *Güney Irak*, *Kuveyt*, *Lahsâ*, *Katîf*, *Necd*, *Katar* ve *Bahreyn* bölgeleri de Osmanlı Devletine itâat edince bütün bunlar, *Basra Eyâleti* adı altında Osmanlı'ya bağlandı (24.7.1538). Bu arada *Barbaros Hayreddin Paşa*, aynı yıl *Tunus*'u fethederek Osmanlı Devletine bağlamıştı.

*7. Sefer-i hümâyûn*da Venediklilerin üzerine gidilmiş, *Korfu* ve *Otranto* hücuma ma'rûz kalmışsa da, Venediklilerin sulh talebi ve Fransa Kralının da arzusu üzerine 1537 yılında İstanbul'a dönüldü. Bu arada Doğu Hirvatistan'da Osiyek yakınlarındaki Vertizo'ya sokulan düşman askerleri yok edildi.

8. Sefer-i hümâyûn Kara Boğdan yani *Moldavya* üzerine yapıldı. 1538 yılında Kanuni Moldavya üzerine yürürken, denizlerde *Hadım Süleyman Paşa*, Süveyşten hareket ederek *Yemen* ve *Aden*'i almış ve Hindistan'daki *Diu Kalesi*ni kuşatmıştı. Yine aynı yıl, Osmanlı Devleti'ne Batı Cezayir'i kazandıran Barbaros Hayreddin Paşa, Batılı donanmalara karşı ka-

zandığı *Preveze deniz zaferi* ile Akdeniz'i bir Osmanlı Gölü haline getirmişti. *Kara Boğdan seferi* de, her ne kadar sulh ile neticelendi ise de, hem Moldavya bölgesinde ve hem Tuna boyunda Osmanlı sınırları durmadan genişliyordu.

9. Sefer-i hümâyûn, 1541'de yapılan *Budin Seferi*'dir. Macaristan'da Osmanlıların himâyesindeki Kral Yanoş Zapolya'nın ölümüyle (1540), Avusturyalı Ferdinand'ın buraları işgal etmek istemesi ve hatta *Budin* ve *Peşte*'yi kuşatması, Kanunî'yi tekrar bu bölgelere getirdi. 1541 tarihli bu seferle artık Macaristan'ı *Budin Eyâleti*'nin bir parçası haline getirdi.

Kısa bir süre sonra Ferdinand, Almanların desteği ile yine Budin ve Peşte'yi kuşattıysa da, Kanunî Sultan Süleyman *10. sefer-i hümâyûnu* ile hem Ferdinand'ı ve hem de kendisini destekleyen Almanları, 1543 tarihinde geri çekilmeye ve Osmanlı Devletinden sulh andlaşması istemeye mecbur etti. Bu sefer neticesinde Macaristan'ın dinî merkezi olan *Estergon*, *İstolni-Belgrad* ile beraber iki mühim sancak merkezi olarak Budin'e bağlandı. *Peç* ve *Şikloş*, geri alındı. Yapılan andlaşmayı bütün Avrupa devletleri kabul etmek durumunda kalırken, Kanunî, tartışmasız "*Cihân Padişahı*" ünvanını bu gazâ ile kazandı. İmparator sıfatı, sadece *Muhteşem Süleyman* için kullanılabilecekti.

Muhteşem Süleyman, *11. sefer-i hümâyûn*unu, Osmanlı Devleti'ni arkadan vurmayı âdet haline getiren İran'a yaptı. Buna 2. İran Seferi de denir. 1548-1549 yıllarında gerçekleştirilen bu sefer ile, *Tebriz* geri alındı. 1553-1555 yılları arasında da 3. İran seferini ve genelde ise, 12. Sefer-i hümâyûnunu yaptı. Buna *Nahcivan Seferi* de denmektedir. 1554 Temmuz'unda Revan'a gelen Padişah, oradan Nahcivan'a giderek burayı fetheyledi. Kuzey *Azerbeycan* üzerinden Güney Azerbeycan'a geçince, Şah sulh istedi ve ortalarda görünmeyince de Amasya'ya çekildi. 1555 yılında *Amasya*'da imzalanan andlaşma ile Gürcistan paylaşıldı ve Irak'da eski sınırlar muhâfaza edildi.

Şehzâde Mustafa ve *Şehzâde Bâyezid* meseleleriyle yıpranan haşmetli Padişah, son büyük seferini, 1566 yılında *Sigetvar*'a düzenledi ve burada kuşatma sırasında 72 yaşında iken çadırında vefât etti.

Yavuz döneminde 6.5 milyon km^2 olan Osmanlı Devletinin toprakları, Kanunî devrinin sonunda en yüksek seviyesine olmasa da, 15 milyona yükseldi. Osmanlı Devleti'inin sınırları içine, Avrupa'da -bugünkü siyasi sınırlarla- *Eszak* hariç *Macaristan*, *Erdel* (*Romanya*'da), *Banat* (Romanya ve Yugoslavya'da), *Belgrad* ve *Voyvodina*, *Hırvatistan* ve *Slovenya* ve daha nice yerler; Asya'da Rodos ve oniki ada, *Arabistan*, Batı *Gürcistan*, Doğu Anadolunun geriye kalan kısmı, himâye bölgeleri olarak, *Yemen*, *Kuveyt*, *Bahreyn*, *Hadramut*, *Katar* ve daha nice yerler; Afrika'dan *Eritre*, *Cibuti*, *Somali*, *Habeşistan*'ın önemli bölgeleri, *Libya*, *Tunus*, *Çad* ve *Büyük Sahra*'nın bazı kısımları dâhil olmuştu. Kısaca "*Bir sultân-ı azîm' üş-şan idi ki, her hıttada hutbesi yürür ve bin bir kal' ada nevbeti vurulurdu.*"[1].

Netice olarak Kanunî Sultân Süleyman devri, hem devletin sınırlarının genişlemesi yani siyâsi ve coğrafi açıdan ve hem de ilim, kültür, hukuk ve maliye gibi konular açısından, Osmanlı devletinin zirvelere yükseldiği bir dönemin kısa adıdır.

---

1 Geniş bilgi için bkz: Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, sh. 306-527; Öztuna, Yılmaz, **Osmanlı Devleti Tarihi,** I, sh. 184-253; **Nişancı Tarihi**, Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.120/b-143/a -

§.2- KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİNDE MERKEZ VE TAŞRA TEŞKİLÂTI

Kanunî Sultan Süleyman, hem büyük bir asker, hem kudretli bir idareci ve hem de eşine ender rastlanır bir devlet teşkilâtçısı idi. Bu dehâsını, Fâtih zamanında hazırlanan teşkilât kanunlarını geliştirerek ve kısmen de değiştirerek gösterdi. Denilebilir ki, Osmanlı Devletinin siyâsî, kültürel, sosyal, iktisâdî, adlî ve kısaca her çeşit yapılanması, Kanunî devrinde zirvesine yükseldiği gibi, devletin merkezî ve taşra teşkilâtı da bu dönemde ziryeve yükselmiştir. Bunu, bu cilt içinde zikredeceğimiz kanunnâmelerde görmek mümkündür. Ancak biz, I.Ciltte özetlediğimiz temel yapıdan farklılık göstermediğinden, burada, Kanunî dönemindeki merkezî teşkilâtı yeniden ele almayacağız. Belki, kitâbımızın plânına te'sir eden, taşra teşkilâtı üzerinde durmak istiyoruz.

Kanunî devrindeki taşra teşkilâtını, diğer Padişah dönemlerinde yaptığımız gibi, tek düzeyde ve şematik olarak göstermemiz mümkün değildir. Zira devletin sınırları, yaklaşık üç kat arttığından, taşra teşkilâtının temelini teşkil eden eyâlet teşkilâtları da devamlı değişikliğe ma'rûz kalmıştır. Bu sebeble eyâletlerle alâkalı genel anlamda ve farklı tarih dilimleri için geçerli olan bazı özet bilgiler vereceğiz. Her eyâlet hakkındaki ayrıntılı bilgiyi ise, diğer ciltlerde yaptığımız gibi, eyâlet kanunnâmelerine ayırdığımız bölümlerin başına te'hir edeceğiz.

Kanunî devri eyâlet teşkilâtlarıyla alakalı üç ayrı liste vermek istiyoruz. Bunlardan birisi, ilk dönemlere ait eyâlet tasnifi, diğeri, orta dönemden uzun bir zaman dilimini kapsayan eyâlet tasnifi ve son olarak da, Kanunî'nin son günlerini yansıtan bir eyâlet tasnifi olmasına dikkat göstereceğiz.

I - KANUNÎ'NİN İLK YILLARINDA EYÂLET TASNİFİ

Kanunî devri, Osmanlı Devletinin en şa'şa'alı ve en erken genişleyen dönemi olmasından dolayı, bu dönem eyâlet kanunnâmelerini ve dolayısıyla kitabımızın bu kısmının ön planını tam olarak burada vermek zor olacaktır. İşte bu zorluğu kolaylaştırmak üzere üç ana belgeye dayanarak, Kanunî'nin ilk yıllarındaki eyâlet listelerini, zikredeceğiz:

Birinci Belge: Bâyezid Kütüphanesi 1969 nolu Kanun Mecmû'asında yer alan eyâlet tasnifidir ve belgede zikredilen ba'zı tarihlerden anlaşıldığına göre, 1520-1521 yılları arasını yansıtmaktadır. Bu belgede yer alan eyâlet isimleri şunlardır:

1- Rumeli Eyâleti

2- Anadolu Eyâleti

3- Karaman Eyâleti

4- Rum Eyâleti

5- Arab Eyâleti

6- Diyarbekir Eyâleti[1].

---

1 Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1969, Vrk.118/b-122/a

İkinci Belge: Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta geçtiği ilk yıllara ait olduğu araştırmacılar tarafından ifade edilen Topkapı Sarayı Arşivindeki bir belgeye göre ise, eyâlet sayısı ve listesi şöyledir:

1- Rumeli Eyâleti

2- Anadolu Eyâleti

3- Karaman Eyâleti

4- Rum Eyâleti

5- Arab Eyâleti

6- Diyarbekir Eyâleti

7- Kürdistan Eyâleti veya Cemâ'at-i Kürdân[1].

Üçüncü Belge: Yine Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan bir belgeye göre ise, 934/1527 yılında Osmanlı Devletindeki eyâletler şöyle sıralanabilir:

1- Rumeli Eyâleti

2- Anadolu Eyâleti

3- Karaman Eyâleti

4- Rum Eyâleti

5- Şam Eyâleti(Arab Eyâleti'nin yeni adı)

6- Mısır Eyâleti

7- Diyarbekir Eyâleti

8- Kürdistan Eyâleti

Bu arada her üç listede de, Anadolu Eyâletinde bulunan ve ancak müstakil bir eyâlet görüntüsü verilen *Anadolu Müsellemânı Livâları* ve *Anadolu Piyâdegânı Livâları* da ayrı ayrı zikredilmektedir. Her üç liste arasında en son ve en şumüllü olanı son listedir.

II- KANUNÎ'NİN ORTA DÖNEMLERİNDE EYÂLET TASNİFİ

Kanunî devrinde fetihler sebebiyle devletin sınırları her geçen gün arttığından ve değiştiğinden, eyâlet sayısı ve tasnifi de değişiklik göstermiştir. Eyâlet kanunnâmelerini sağlıklı bir şekilde tasnif edebilmemiz için, orta dönemdeki durumu da yakından bilmemiz gerekmektedir. Kanuni devrini yansıtan kaynaklar arasında, orta dönem için önemli bir kaynak teşkil eden ve 941-964/1534-1557 yılları arasını kapsayan 622 numaralı *Ruus Defteri*dir[2]. İkinci kaynağımız ise, her ne kadar 974 tarihindeki son durumu yani Kanuni'ninin son dönemini aksettirse de, Ruus Defterini te'yid eden *Koca Nişancı*'nın *Derecet' ül-Memâlik* adlı eserindeki eyâlet tasnifidir[3]. Bu dönemin eyâlet tasnifini ihtivâ eden kaynaklarda mevcut olan eyâletleri şöyle sıralayabiliriz:

---

1 Topkapı Sarayı Arşivi, D.9772; Barkan, **H.933-934 (M.1527-1528) Malî Yılına Ait Bütçe Örneği**, İÜ. İktisat Fak. Mec., c.15, 1953-1954, No: 1-4, sh.303-307

2 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ruus Defteri, No: 622

3 Celâl-zâde, Koca Nişancı, **Derecet'ül-Memâlik**, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No: B.3296, Vrk. 11/b-17/a; Hekimoğlu, No: 778, Vrk.12-18

1- Anadolu Eyâleti

2- Bağdad Eyâleti (Dâr'ül-Hilâfe)

3- Basra Eyâleti

4- Bosna Eyâleti

5- Budin Eyâleti

6- Cezâyir-i Bahr-ı Sefîd (Kapudan-ı Deryâ) Eyâleti

7- Diyarbekir Eyâleti

8- Erdel Eyâleti

9- Erzurum Eyâleti (Erzen'ür-Rum) Eyâleti

10- Gürcistan Eyâleti

11- Haleb Eyâleti (Dâr'ün-Nasr)

12- Karaman Eyâleti

13- Kefe Eyâleti

14- Kürdistân-ı Diyarbekir Eyâleti

15- Luristan (Luzistan) Eyâleti

16- Mağrıb Trablusu Eyâleti

17- Mağrıb-ı Zemin Eyâleti

18- Mısır Eyâleti

19- Musul Eyâleti

20- Rum (Sivas) Eyâleti

21- Rumeli Eyâleti

22- Şam Eyâleti (Dâr'üs-Selâm)

23- Timeşvar Eyâleti

24- Van Eyâleti

25- Zebid-Aden-San'a-Yemen Eyâleti

26- Zülkadriye Eyâleti (Maraş)

III- KANUNÎ'NİN SON DÖNEMLERİNDE EYÂLET TASNİFİ

Biraz önce zikrettiğimiz tasnif, son dönemlerdeki durumu da ortaya koysa da, biz, Kanunî'nin vefâtını müte'âkib günlere veya yıllara rastlayan bazı belgeleri esas alarak, eyâletlerin son dönemdeki şeklini yeniden vermeye çalışacağız. Elimizdeki belge, tahmînen 975/1567 yılına aittir ve Âtıf Efendi'de bulunan bir kanun mecmû'asında yer almaktadır. Bu tasnif, eyâlet kanunnâmelerinin sistematiğinde de önemli rol oynayacağından, tekrar gibi görünse de, zikretmek istiyoruz:

1- Rumeli Eyâleti

2- Cezâyir Eyâleti

3- Budin Eyâleti

4- Anadolu Eyâleti

5- Karaman Eyâleti

6- Rum Eyâleti

7- Erzurum Eyâleti

8- Zülkadriye Eyâleti

9- Şam Eyâleti

10- Diyarbekir Eyâleti

11- Kürdistan Eyâleti

12- Bağdad Eyâleti

13- Mısır Eyâleti

14- Yemen Eyâleti

15- Gürcistan Eyâleti[1].

Önemle ifade edelim ki, belgelerden naklettiğimiz bu bilgiler, her zaman vâkı'ayı yansıtmamaktadır. Zira ba'zı eyâletler, çok değişikliğe uğramış ve ba'zıları da listeye alınmamıştır. Bu sebeble Kanunî devri kanunnâmelerinin fihristi, bize gerçek eyâlet ve livâ tasnifini verecektir. Her eyâletle ilgili müstakil bölümlerde, konuyla alakalı geniş ve ayrıntılı bilgileri vermeye çalışacağız. Burada sadece genel bir fikir vermek istedik.

§. 3- KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DEVRİ KANUNNÂMELERİ VE SİSTEMİMİZ

I- SİSTEMİMİZ

Tekrar hatırlatalım ki, Kanunî devri kanunnâmelerinin de tam olarak anlaşılabilmesi ve yerinde değerlendirmelerin yapılabilmesi için, bu kitabımızın I.Cildinin ilk 300 sayfasında yer alan mukaddimenin mütâla'a edilmesi şarttır. Aksi takdirde bu ciltlerde neşredilecek kanunnâmeler, tam olarak anlaşılamayacaktır. Nitekim her cildi ve hatta her kanunnâmeyi müstakil olarak değerlendirmeye kalkanlar, bu hataya sık sık düşmektedirler. *Mukaddime*de ve neşredilen diğer üç ciltteki dipnotlarda, kanunnâme hükümlerinin bir çoğu tahlil edildiğinden, burada fazla ayrıntıya girmeyeceğiz. Ancak yeri geldikçe, izah edilmesi ve karşılaştırılması lâzım gelen hükümleri mukayeseye ve dipnotlarda izaha devam edeceğiz. Ayrıca bir iki parağraf yahut bir kaç cümleyle de olsa, her kanunnâmenin hukukî tahlilini yapmayı ihmâl etmeyeceğiz.

Kanunî devri kanunnâmeleri, diğer dönemlere nazaran en çok kanunnâmesi bulunan kısımdır. Bu sebeble, Kanunî devrine ait kanunnâmelerin tamamını bu cilde sığdırmak mümkün olmayacaktır ve bizim tahminlerimize göre üç cildin tamamını Kanunî Kanunnâmelerine ayırmak mecburiyetinde kalınacaktır. O halde Kanunî devri kanunnâmeleri iki kısma ayrılacaktır:

---

1 Âtıf Efendi, No: 1734, Vrk. 204/a-206/b

*BİRİNCİ KISIM: Kanunî devri merkezî ve umumî kanunnâmeleri*ne tahsis edilmiştir. Kitabımızın bu, yani IV.Cildini teşkil edecektir.

*İKİNCİ KISIM: Eyâlet kanunnâmeleri*ne tahsis olunacaktır ve Anadolu Eyâletinden itibaren alfabetik sırayla eyâlet kanunâmeleri bu kısımda başlayacaktır. Kitabımızın V. Cildini teşkil edecektir. Hangi eyâlete kadar geleceği henüz kesinlik kazanmamıştır.

V. Cildde tamamlanmayan eyâlet kanunnâmeleri burada tamamlanacaktır. Yani İkinci Kısmın yarısı da VI. Cildde tamamlanacaktır. Belki de VII.Cilde de taşacaktır.

O halde kitabımızın bu cildinde, sadece Kanunî Devri Kanunnâmelerinin Birinci Kısmı ya'ni merkezî ve umumî kanunnâmeler zikrolunacaktır. Birinci Kısım da kendi arasında beş bölümden teşekkül edecektir:

Birinci Bölüm: Merkezî ve Umumî Kanunnâmeler kadar bütün eyâlet kanunnâmelerinin de temelini teşkil eden *Ma'rûzât*, *Risâle* ve *Lâyiha*lara ayrılmıştır. Bu bölümde, Ebüssuud'un Ma'rûzât'ı; Osmanlı Kanunnâmelerine esas teşkil eden ba'zı mühim fetvâları; Dede Efendi'nin Osmanlı kanunnâmelerindeki cezâî hükümlerin temelini oluşturan *Siyâset-i Şer'iye* adlı mühim eseri; Osmanlı malî kanunları ve tîmâr nizâmının şer'î dayanağını teşkil eden Risâle'si ve Osmanlı kamu hukukunun o günkü idârî teşkilât hükümlerini yansıtan *Lütfi Paşa*'nın *Âsafnâme*'si neşredilecektir.

İkinci Bölüm: Kanunî devrinde hazırlanmış ve asırlarca uygulanmış bulunan Kanun-ı Osmânî'lere ayrılmış bulunmaktadır. *Kanun-ı Osmânî*'ler, Eyâlet Kanunnâmelerinin de temelini teşkil etmeleri açısından önem arz ediyorlar. Bu bölümde biri Kanunî'nin ilk dönemlerine ve diğeri de son dönemlerine ait olmak üzere iki Kanun-ı Osmânî neşredilecektir. Ayrıca Fâtih'den sonraki ilk merkezî teşkilât değişikliliklerini ve yeniliklerini ihtivâ eden bir Kanunnâme ile Osmanlı Devletinde lakablar konusunu ilgilendiren bir hukukî düzenleme de, bu kısımda yer alacaktır.

Üçüncü Bölüm: *Tîmâr Nizâmı* ve *Taşra Teşkilâtı* ile alakalı Kanunnameleri ihtivâ etmektedir. Bu bölümde, her ne kadar XVII.asırda hazırlandığı söylense ve farklı şahıslar tarafından tedvîn edildiği iddia edilse de, Kanunî Sultan Süleyman tarafından hazırlandığı kanaatimize göre sâbit olan Tîmâr Ve Teşkilât Kanunnâmesini; bunu teyid eden ve *Evliyâ Çelebi*'nin *Seyâhatnâme*si'nde yer alan benzeri bir düzenlemeyi ve daha sonra da Tîmâr Sistemiyle alakalı bazı Kanunnâmeleri neşredeceğiz. Osmanlı Devletinin askerî, malî ve siyâsî yapısını ortaya koyan bu Kanunnâmeler, daha sonraki dönemler için de önem arzetmektedir.

Dördüncü Bölüm: Osmanlı Devletinde *Maliye Teşkilâtı* ve *Bütçe Kanunları*na tahsis edilmiştir. Bu bölümde, Kanunî Sultan Süleyman'ın son günlerinde hazırlanmış olduğu kuvvetle muhtemel olan ve XVI. asır Osmanlı malî tarihinin ve teşkilâtının en büyük vesikasını teşkil eden Kanunnâme ile 933-934 yılına ait bir Osmanlı Bütçe örneği neşredilecektir. Ayrıca maliye teşkilâtının kadro cetvellerini ve bu kadroların kimlerle isimlendirildiğini gösteren bir belgeye de yer vereceğiz.

Beşinci Bölüm: *İlmiye Kanunnâmesi*, *Voynuk Kanunnâmesi* ve benzeri muhtelif konulara ait bazı kanunnâemeleri ihtivâ edecektir.

Önemle ifade edelim ki, aslında bu ciltte yer almış olmasına rağmen bu cilde alamadığımız çok sayıda kanunnâmeler vardır. Bu cildin fazla hacimli olmasından dolayı, bu tür, muhtevâ itibariyle umumîlik ve merkezîlik arzeden ancak belli bir eyâlet beğlerbeğisine hitâben yazılan

Kanunnâmeleri, bu cilde almak yerine, ilgili eyalet bölümünde neşretmeyi uygun bulduk. Böylece, hem bu cild, hacim itibariyle fazla büyümedi ve standardlarımızı fazla geçmedi ve hem de sözkonusu kanunnâmeler, kendilerini hitâben yazılıp gönderilen eyâletin kanunnâmeleri arasında neşredilmiş oldu.

II- KANUNNÂMELERLE İLGİLİ BA'ZI HUSUSLAR

Kanunî devri kanunnâmeleriyle alakalı bazı hususların da bilinmesinde yarar vardır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1) I.Ciltteki 300 sayfalık mukaddime okunmadan bu kanunnâmelerin de tam anlaşılamayacağını biraz önce hatırlatmıştık; burada yine hatırlatıyoruz.

2) Kanunî devri, kanunnâmeler açısından en zengin dönem olması hasebiyle, bütün kanunnâmeleri, daha önce neşredilen nüshasına göre çok az da farklılık olsa, tam metin halinde neşredeceğiz. Anadolu Eyâleti kanunnâmeleri arasında yer alan *Aydın Kanunnâmesi* gibi. Bu Kanunnâme, II.Bâyezid devri kanunnâmeleri arasında neşredilmiştir. Ancak neşredilen nüshadan az da olsa farklı bir nüshası, Kanunî devrinde yeniden kaleme alındığından, aynı kanunnâmeyi Kanunî devri kanunnâmeleri arasında da zikredeceğiz. Halbuki bu dönemden sonraki ciltlerde, meselâ II.Selim ve III.Murad devri kanunnâmelerinde, Kanunî devrinde neşredilen nüshaya göre, sadece farklı olan hükümleri zikretmekle yetineceğiz.

3) *Merkezî ve Umumî Kanunnâmeleri*, konu esasına göre tasnife tâbi' tutacağız. Eyâlet kanunnâmelerini ise, eyâletleri kendi arasında alfabetik sıraya dizerek ve her eyâlete bağlı sancakları da yine kendi içinde hecâî tertib yaparak neşredeceğiz. 46 yıllık saltanat süresince eyâletler ve sancaklar çokça değiştiğinden, her kanunnâmeyi, tedvin tarihindeki idârî teşkilâtına göre tertib ve tasnif edeceğiz.

4) Kanunnâmeler arası mukâyeseler, bu ciltte de devam edecektir. Fâtih Devri kanunnâmeleri ya'ni I.Cild için "*Fâtih*"; II. Cild için "*Bâyezid II*" ve III.Cild için de "*Yavuz*" kodu kullanılacaktır. "*Yavuz-2/34*" atfından, Yavuz sultan Selim devri Kanunnâmelerinden 2. Kanunnâmenin 34. maddesi anlaşılacaktır. Bazan "*OK, I/230*" yahut "*OK, II/437*" veyahut da "*OK, III/56*" şeklinde de atıf yapılmıştır. Bundan kasıt da, Osmanlı Kanunâmeleri, cilt ve ilgili sayfa numarasıdır.

III- KANUNNÂMELERİ HAZIRLAYANLAR VE KANUNÎ DEVRİ HUKUKŞİNÂSLARI

Sultan Süleyman, Osmanlı hükümdârları içinde, "*Kanunî*" ünvânını taşıyan tek Padişahdır. Gerçekten, kanunnâme şeklinde bir "*codification*" ameliyesini, ilk ama eksik olarak başlatan Fâtih Sultan Mehmed olmuş ise de, bu işin zirvesine yükselen de Sultan Süleyman olmuştur. Onun "*Kanunî*" lakap ve sıfatını almasına, şüphesiz ki, o zamana kadar yavaş yavaş tekevvün eden hukukî, idârî, malî, askerî ve diğer mevzû'âtın kendi zamanında ıslâh edilerek daha mükemmel hale getirilmesi; devlet ve cemiyet hayatının tanzim edilerek efkâr-ı âmmede bu ma'nanın tam bir şekilde ve haklı olarak yerleşmesidir[1]. Bütün bu hukukî düzenlemeleri yaparken istifâde ettiği şahsiyetlerin başında şeyhülislâm *İbn-i Kemal, Şeyhülislâm Ebüssuud Efendi* gibi fakihlerle *Seydi Efendi* ve *Celâl-zâde Mustafa Efendi* gibi nişancılar gelmektedir.

---

1 Gökbilgin, M.Tayyib, Süleyman I, **İslam Ansiklopedisi**, 11, sh.150-151

Şeyhülislâmler ve âlimler hakkında yeri geldikçe bilgi vereceğimizden, burada Kanunî devri eyâlet kanunnâmelerini hazırlayan kanunşinâslar olan ve umumî kanunnâmelerinde bir çoğuna imzâlarını atmış bulunan nişancılar hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz:

1) *Amasyalı Mehmed Paşa:* 926/1520'de Amasya'lı Mehmed Paşa *nişancı* olmuş ve bir yıl kadar bu vazifeyi devam ettirmiştir. Kanunî'nin şehzâdeliğinde de nişancısıydı ve Padişah olunca Osmanlı Devleti'nin nişancısı olduysa da, kısa bir zaman sonra vefat etti[1].

2) *Fîrûz Bey:* Mehmed Paşa'dan sonra nişancılığa getirilmiştir.Sultan Süleyman sancak beği iken, kendisi Saray'da hocadır. Nişancılık vazifesini tam ifa edemediğinden müteka'id edilmiştir[2]

3) *Seydî Bey:* Fîrûz Bey'den sonra nişancılığa getirilen bu büyük âlim, Koca Nişancı devrine kadar vazifeyi başarıyla devam ettirmiştir. Bizim zikredeceğimiz umumî kanunnâmenin ilk şeklini, büyük ihtimâlle Seydî bey tanzim ve tedvîn eylemiştir. Hayatı hakkında fazla bir ma'lûmatımız yoktur[3]. 941/1535 yılında vefat eymiştir.

4) *Celâl-zâde Mustafa Bey (Koca Nişancı):* 941/1535 tarihinde Seydi Efendi'nin vefatından sonra nişancılığa getirilen ve Koca Nişancı diye şöhret bulan *Mustafa Bey*, *Kâdî Celâl* isimli ve Tosyalı bir zatın oğludur. Sahn Medresesini ikmâl eyledikden sonra *Sahn Müderrisliği* yerine, yazısının güzelliği ve ilm-i kitâbetteki vukûfu sebebiyle *Pîr Paşa*'ya tezkireci olmuştur. Yavuz Sultan Selim devrinde *Divan Kâtiliği*ne yükselen Mustafa Bey, zamanla Yavuz'un hususî kâtipliğine yükselmiştir. Kanunî zamanında kademeleri hızla çıkan Celâlzâde, evvela Kanunî'nin tavsiyesiyle *Vezir-i A'zam İbrahim Paşa*'nın tezkirecisi; 931/1525 yılında Mısır dönüşünde *Reisülküttâb* ve 941/1535 tarihinde de nişancılığa terakki eylemiştir. 23 sene nişancılık vazifesini ifa ettikden sonra, 964 senesinde, *Vezir-i A'zam Rüstem Paşa* ile arasının açılması üzerine bu vazifeden ayrılan Koca Nişancı, *Zigetvar Seferi* sırasında Kanunî'nin ısrarıyla yine nişancılığa tayin edilmiş ve İstanbul'dan çıkıp harb meydanına ulaşınca Padişahı vefat etmiş bulmuştur. Bir sene bu vazifeye II.Selim'in emri altında yürüten *Koca Nişancı*, 975/1567 tarihinde Hakkın rahmetine ulaşmıştır.

Bu ciltte neşredeceğimiz ikinci Umumî Kanun-ı Osmanî'nin müdevvini ve çok sayıda kanunnâme ve fermanların tanzimcisidir. *Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi*'den sonra Osmanlı inşasına yeni bir çehre kazandırmıştır. Bu sebeble kendisine *Koca Nişancı* ve *Müftî-i Kanun* ünvanları verilmiştir. Asırlarca onun kaleme aldığı kanunnâmeler, çok az ta'dillerle yürürlükte kalmıştır. Kanunî devrine ait *Tabâkât' ül-Memâlik Ve Derecât' ül-Mesâlik* adlı eseri, çok önemli kaynaklarımız arasındadır[4]

5) *Eğri Abdi-zâde Mehmed Çelebi:* 920/1514'de doğdu; 952/1545'de Reisülküttâb oldu. 961/1554'de Diyarbekir Defterdârlığına tavzif edildi ve sonra da Şıkk-ı Sânî Defterdârı oldu. 964/1557 yılında nişancılığa getirilen bu zat bir kaç ay vazife yapabildi ve 965/1558'de *Baş Defterdâr* oldu. 969/1561'de istifa ederek Tırhala Vâliliğine getirildiyse de, bir kaç gün zarfında isteği üzerine Mısır'da kendisine sancak verildi.Bir rivâyete göre Sigetvar seferinde 971/1563

---

1 **Sicill-i Osmânî**, IV, sh.108, 792

2 **Sicill-i Osmânî**, IV, sh.32

3 **Sicill-i Osmanî**, III, sh.121, IV, sh.792

4 **Hadâik'ul-Hakâik Fî Tekmilet'iş-Şekâik**, sh.113-114; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, 671-673

yılında vefât eyledi ve *Peçuy* şehrinde defnedildi. Diğer bir rivâyete göre ise, 970/1562'de tekrar nişancılığa getirildi ve 974/1566'da tekrar aynı makama gelinceye ve daha doğrusu vefat edinceye kadar bu görevi sürdürmüştür[1].

6) *Ramazan-zâde Yeşilce Mehmed Çelebi:* Merzifon'ludur. Tahsilini tamamladıktan sonra *divan-ı hümâyûn kâtibi*; 960/1553'de Baş Defterdâr; 961/1554'de Reisülküttâb ve nihâyet 965/1558'de Eğri-zâde'nin yerine nişancı olmuştur. Küçük Nişancı diye meşhur olan bu zat 969/1561 yılına kadar bu vazifeyi ifa ettikden sonra Arab yani Haleb defterdârlığına getirilmiştir. Daha sonraları tekrar nişancılığa getirildiği söylenen ve Mora'nın tahririnde vazife alan *Yeşilce Mehmed Çelebi*, 970/1562 yılında tekâ'üd edilmiş ve 979/1571 yılında da Hakkın rahmetine kavuşmuştur[2].

7) *Şa'ban Bey*: Erbâb-ı kalemden olan bu zatın 968/1561 yılında ve *Semiz Ali Paşa*'nın Vezir-i A'zamlığı sırasında bir aralık nişancılık vazifesine getirildiği ve sonra da vefat ettiği kaynaklarda zikredilmektedir[3]

Bu zikredilen nişancıların yanında, özellikle Eyâlet Kanunnâmelerinin hazırlanmasında, *Defter Emini* ve *İl-yazıcısı* olan ilim adamlarının da rolleri büyüktür. Mesela *Ebüssuud Efendi* ve hatta *İbn-i Kemal*, bu il yazıcıları arasında yer almaktadır.

Netice olarak, Kanunî devrinde de bütün Osmanlı kanunnâmeleri, en az sahn müderrisi ünvânına hâiz bulunan Îslâm âlimleri tarafından tertib ve tedvîn edilmiştir. Bu noktaya, her kanunnâmenin mukaddimesinde ve hukukî tahlilinde de dikkat çekeceğiz.

---

1 **Sicill-i Osmânî**, IV, sh.117; 792; İki yerde ayrı ayrı bilgiler vermektedir.

2 **Sicill-i Osmânî**, IV, sh.120

3 **Sicill-i Osmânî**, III, sh.148

BİRİNCİ KISIM

MERKEZÎ VE UMUMÎ KANUNNÂMELER

BİRİNCİ BÖLÜM

MA'RÛZÂTLAR, SİYÂSETNÂMELER VE RİSÂLELER

§.1- NEŞREDİLECEK MA'RÛZÂT, SİYÂSET-NÂME VE RİSÂ-LELER

Her ne kadar klasik anlamda kanunnâme kapsamına dâhil olmasalar da, Osmanlı kanunnâmelerinin şer'î dayanağını teşkil eden ve hazırlanmasında ülül-emrin de talebi ve emri bulunan ba'zı *ma'rûzât, siyâsetnâme* ve risaleleri de umumî ve merkezî kanunnâmeler arasında neşretmeyi uygun gördük. Zira Kanunî Sultan Süleyman devri kanunnâmelerinin tedvîninde, İslâm hukukunun ülül-emr için tayin ve tesbit ettiği yasama yetkileri aşılmamış ve bütün hukukî düzenlemeler, başta Ebüssuud olmak üzere, İslâm hukukçularının bilgi ve nezâretinde yapılmıştır. *Mukaddime*'de açıkladığımız şer'î prosedüre uyulmadığı takdirde, Padişaha ait emir ve fermanların kanunî bir kudret ve kuvvet kazanmadığı kesindir. Aksi iddialar, meselenin bilinmemesinden ve konuyla ilgili eserlerin ciddiyetle mütâla'a edilmemesinden kaynaklanmaktadır[1]. Daha önce zikrettiğimiz gibi, İslâm hukukunun ülül-emre tanıdığı yasama yetkisini ve diğer bir tabirle örfî hukukun sınırlarını üç ana esasta toplamak mümkündür:

Birincisi, Fıkıh kitaplarında mevcut olan şer'î hükümleri kanun haline getirebilmesidir. Kanunî devri kanunnâmeleri arasında yer alan *Budin Kanunnâmesi* ve *Bozok Kanunnâmeleri*nin çoğu hükümleri, bu yetkinin kullanılmasından başka bir şey değildir. Nitekim *Mecelle* de aynı guruba dâhil bulunmaktadır.

İkincisi, İçtihâdî konularda mevcut içtihatlardan birinin, âmme maslahatı esas alınarak tercih edilmesi ve tedvîn olunmasıdır. Bu cildin ilk belgesi olarak neşredeceğimiz Ebüssuud'a ait Ma'rûzât ve bunu ta'kip eden fetvâlar bu kabildendir ve asırlarca konularıyla alakalı hukukî düzenlemelere şer'î dayanak teşkil etmişlerdir. Bu guruptan olmak üzere, Ebüssuud'un Ma'rûzât'ını ve yine Padişah'a arzedilerek bağlayıcılık arzeden fetvây-ı şerîfeleri neşredeceğiz. Bunlar arasında hususan, *Kanun-ı Cedîd* denen arazi kanunnâmesinin şer'î çekirdeğini teşkil eden Mîrî Araziyle alakalı fetvâları, öşürle ve harâcla alakalı fetvâları, gedik hakkıyla alakalı fetvâları ve nihâyet *mâlikâne-divânî sistemi*yle ilgili fetvâları zikretmeliyiz.

Üçüncüsü, İslâm Hukuku tarafından ülül-emre tanınan yasama yetkilerinin kullanılmasıdır. Bunları değişik şekillerde tasnif etmek mümkün ise de, *re'y-i veliyyül-emr, hakk'us-saltanat, ülül-emre tefvîz edilen umûr* veya *siyâset-i şer'iyye* de diyebileceğimiz bu yetkileri, dört ana esasda toplamış bulunuyoruz: *I)* Câiz olan konularda nizâm-ı âlem için kâideler vaz' eylemek; *II)* Devlete karşı işlenen suçlarla ta'zir suçlarının cezalarını tesbit etmek; *III)* Kamu hizmetlerinin ifası için her çeşit adlî, idarî, malî ve askerî düzenlemeleri yapmak ve de *IV)* Mîrî arazi ve tîmâr nizâmı ile ilgili kâideleri koymak.

---

1 Böyle sathî bir görüş için bakınız: Barkan, Kanunnâme, **İslâm Ansiklopedisi**, c.VI, sh.190 vd.,

İşte ülül-emrin bu yasama yetkilerini meşrû' dairede ve şer'î hükümlerin sınırlarını tecâvüz etmeden kullanabilmesi için, kendisi müçtehid ve fakih değilse, müçtehid ve fakih olanlara bu işi yaptırması ve konuyla alakalı şer'î esasları çok iyi bilmesi icabeder. İşte Ma'rûzât'tan sonra, kendisi resmî olmasa da, resmen kanunlara yön veren ve bu ciltde yayınlanacak olan belge de, İslam Hukukçusu *Dede Efendi*'ye ait *Siyâset-i Şer'iyye* adlı *Siyâsetnâme*'sidir ve zikredilen dört yasama yetkisini ve hususan ta'zir cezaları konusunu yakından ilgilendirmektedir.

Bu bölümün son önemli düzenlemesi de, ülül-emre tanınan yasama yetkisinin üçüncüsünü teşkil eden kamu hizmetlerinin ifası için her çeşit adlî, idarî, malî ve askerî düzenlemeler şıkkını yakından ilgilendiren *Lütfü Paşa*'nın *Âsâfnâme*'sidir.

§.2- EBÜSSU'ÛD'UN MA'RÛZÂT'I (1)

I- TE'LİFİ, HAZIRLANIŞI VE ŞER'Î TAHLİLİ

İslâm hukukçuları, sultânın, içtihâdî bir konuda herhangi bir görüşün tercihi hususunda emir verebileceğini ve böyle bir emrin icrâsının hem meşrû' ve hem de kâdîlar için bir vecîbe teşkil edeceğini ifade etmişlerdir[1]. Mecelle de, "*İmâm' ül-müslimîn hazretleri, herhangi kavil ile amel olunmak üzere emreder ise, mûcebince amel olunur*" şeklinde bu hükmü kanunlaştırmıştır[2]. Yani İslâm Hukuku, ülül-emre, içtihâdî hükümler konusunda, aynı mezhebin içinde bulunan görüşlerden veya zaman zaman ve ihtiyaç duyuldukça, diğer mezheplerden, âmme maslahatını esas alarak, iktibas ve tercihde bulunabilme yetkisi tanımıştır. Eğer sultanın kendisi, içtihâd kâbiliyetine sahipse ve fakihse, bu tercihi kendisi yapacaktır. Osmanlı Kanunnâmelerinde böyle bir durum mevzu bahis değildir. Bir kısım araştırmacıların, "*umûr-ı saltanata*" ya'ni yukarıda zikrettiğimiz ülül-emre tanınan yasama yetkisinin ilgili olduğu konulara kıyaslayarak, içtihâdî konularda da şeyhülislâmın rolünü istişârî olarak açıklaması, konuyu bilmemekten ileri gelmektedir. Eğer sultân, *fakih* veya *müçtehit* değilse, içtihâdî konulardaki tercihleri şeyhülislâm veya fakih müftüler yapacak ve ihtilaflı olan içtihâdî konuların bütün müslümanları bağlaması için de ülül-emr tercih edilen görüşleri tasdik edecektir. İşte Osmanlı Devletinde, içtihâdî konulardaki âmme maslahatına uygun görüşleri Şeyhülislâm tercih eder ve ülül-emre arz eder. Arz edilen mes'ele, Padişah tarafından tasdik edilince, bütün müslümanları ve kâdîları bağlar hale gelir. Ebüssu'ûd'un Ma'rûzât'ı ve benzeri fetvây-ı şerife ile Padişaha arzedilip tasdiki alınan fetvâlar bu guruba girer.

Ma'rûzât, meşhur Osmanlı Şeyhülislâmı *Ebüssu'ûd Efendi*'ye aittir. Ebüssu'ûd, Kanunî Sultan Süleyman'ın uzun süre Şeyhülislâmlığını yapmış büyük bir Osmanlı hukukçusudur. Dedesi *İskilib*'in *Direklibel Köyü*'nden *Şeyh Mehmed Yevsî* olmasından dolayı *El-İmâdî* diye de anılmıştır. *Hoca Çelebi* onun meşhur lakabları arasındadır. İstanbul'da Müderris Köyünde yahut Eyüp Nişancısındaki Sivasî Tekyesinde, bir görüşe göre, 896/1491 yılında dünyaya gelmiştir. Uzun süre *Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi*'den ders almış ve tahsilini tamamlamak *İbn-i Kemal*'in yanında nasib olmuşdur. İlk müderrisliği 922/1516'de Çankırı'da başlar; sonra 934/1527'de *Sahn Müderrisi* olur; bunu İstanbul Kadılığı takip eder; 944/1537'de

---

1 İbn-i Âbidîn, **Redd'ül-Muhtâr**, I/76; **Mecelle**,Md.16

2 **Mecelle**, md.1801

Rumeli Kazaskeri olur ve nihâyet 952/1545 yılında tayin edildiği Şeyhülislâmlık görevini 28 yıl yürütür. 982/1574 yılında dâr-ı bekâya irtihâl eden Ebüssu‘ûd, devrinin en büyük tefsir ve fıkıh âlimidir. *Ebu Hanife-i S â n î* ve *Sultân' ül-müfessirîn* ünvanları, onun şânını anlatmaya yeter kanâtindeyiz[1].

Bu büyük hukukçu, yazdığı tefsiriyle müfessirler arasında büyük bir makama sahip olduğu gibi, kaleme aldığı ve muhtelif fakihler tarafından derlenen fetvâlarıyla ve özellikle de belli hukukî meselelere dâir yazdığı nâdîde *Risâle*leriyle, İslâm hukuk tarihinde her fakihin ulaşamayacağı bir mevki-i mu‘allâya yükselmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ı Kanunî yapan Ebüssuud'dur. Bir devlet adamının ilim adamına nasıl sahip çıkması gerektiğinin en güzel örneğini veren Kanunî, Ebüssuud'un önderliğinde, İslâm Hukukunun ülül-emre tanıdığı bütün yasama yetkilerini sonuna kadar kullanmış ve ma'nevi mesuliyeti de, kabrine gömülürken Ebüssuud'un verdiği fetvaları da kendisiyle birlikte gömülmesini emrederek o büyük ilim adamına yüklemek istemiştir. Bu durumu çok iyi bilen Ebüssuud da, Kanunî'ye karşı daimâ ciddî davranmış ve dünyevî menfaatler için dinin emirlerini fedâ etmemeye çalışmıştır. "*Padişah emriyle nâ-meşru‘ olan nesne meşrû‘ olmaz*" sözü ona aittir.

Şu anda neşredeceğimiz *Ma‘rûzât*, Ebüssuud'un Kanunî'ye takdim ettiği ve içtihâdî görüşlerden birinin âmme maslahatı için tercih edilmesi sebebiyle bütün kâdîları bağlaması için Padişahın tasdik ettiği meseleler mecmû‘asıdır. Kelime anlamı, arz edilen hukukî ve içtihâdî mes'eleler demektir. Bu mes'eleler, muhtelif zaman ve mekânlarda padişah'a arzedilmiş ve Padişah tarafından da tasdik edilmiştir. Tertib ve tasnifi, Ebüssuud'a ait değildir. Belki Ebüssuud'un vefatından sonra, muhtemelen yeni *Şeyhülislâm Hâmid Efendi* tarafından topluca yeni Padişah II.Selim'e arzedilmiş ve onun tasdikinden geçtikden sonra, asırlarca Osmanlı kanunşinâslarının ellerinden bir kanun kitâbı gibi düşmemiştir. Her *Kanun-ı Cedid* denilen araziye ait kanundan sonra mutlaka Ma‘rûzât'ın bir nüshası da bütün kanun mecmû‘alarında kaydedilmiştir.

Ma‘rûzât'daki mes'elelerin tamamı, ya Hanefi mezhebindeki farklı görüşlerden asra uygun olanının tercihi veya başka mezheplere ait hukukî görüşlerin zaruret yahut âmme maslahatı sebebiyle iktibâsından ibârettir. Bir İslâm Hukukçusu nazarıyla Ma‘rûzât'ın kısaca mütâla‘asından anlaşılacaktır ki, Osmanlı Devletinde içtihâdî konularda tamamen söz sâhibi, müftü ve şeyhülislâmlardır; Padişah, birden fazla görüşler içinden birini tercihe değil, sadece tercih edilip de kendisine arzedilen görüşü tasdik edip etmemekte yetki sâhibidir. Tasdik etmeyebilir; ancak tercihde bulunması sözkonusu değildir. Fıkıh kitaplarıyla olan mukâyesemiz sonucunda Ma‘rûzât'ın, "*zamanın icaplarına uygun bir şekilde alınmış olan kanunî tedbirleri, tahsillerini medreselerde yapmış olan alâkalı me'murlara şer‘î bir lisânla ve fetvâ şeklinde izah*"[2] olmadığı anlaşılacaktır. Mes'ele, İslâm hukukunun kaynaklarını tetkik edememekten kaynaklanmaktadır.

Konuyu daha iyi anlayabilmemiz için, mukaddimesini, kısmen sadeleştirererk vermek istiyoruz:

"Sultanım Hazretlerine arz olunur;

---

1 **Hadâik'ul-Hâkâik**, II/183-188;Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II/677-679; Baysun, M.Cavit, Ebüssuud, **İslam Ansiklopedisi**, 4, 92-99

2 Barkan, **Kanunlar**, L-LIII

Bundan evvel merhum *Şeyhülislâm Mevlânâ Ebüssuud Efendi,* Sultan *Süleyman Hân* Hazretlerine, din ve devletin nizâmı ve memleketin ahvâlinin intizâmı gerektirdiği için, bazı mes'elelerde İslam Hukuku âlimlerinden bazı müçtehidlerin görüşlerine göre amel etmeyi uygun görerek arzetmiştir.Arzedildiği şekilde sözkonusu meselelerde amel olunması için fermân sâdır olmuş ve bütün müslüman kâdî, vâli ve idareciler böylece tatbikata alışmışlardır. Sultanımız şu anda saltanat tahtına yeni oturduklarından, zikredilen meselelerde Sultanımızın emri ne olduğu hususunda şüpheler bulunmaktadır. Bu sebeple hukukî meselelerde tıkanıklık meydana gelmiş ve Padişahdan konuyla ilgili emir ve irâdeleri istenerek sözkonusu meseleler kendisine arz olunmuştur. Ferman, yetki sâhibi olan Sultânımızındır."

Bu şekilde mahiyeti anlatılan *Ma'rûzât*, fıkıh kitaplarının tertibi üzerine tertip edilmiş ve 15 Kitab ile bir de *Mesâil-i Şettâ* tabir edilen *Muhtelif Hükümler* başlıklarına ayrılmıştır. Zikredilen meselelerin tamamı, İslâm hukukçuları arasında ihtilâflı ve içtihâdî olan konulardır. Biz dipnotlarda konularla alakalı bazı şer'î hükümlere yer vereceğiz.

Ma'rûzât, daha evvel Osmanlıca olarak çok eksik bir nüshası esas alınarak ve ciddî sayılabilecek ilmî hatalar yapılarak *Millî Tetebbu'lar Mecmû'ası*'nda neşrolunmuştur[1]. Biz tam olan nüshaları esas alarak ve Arapça fetvâların Türkçe tercümelerini de dipnotlarda zikrederek, yeniden neşre hazırladık. Matbu' nüshadaki bazı hatalara işaret etmekle yetindik.

Ma'rûzât'ın yazma kütüphânelerimizdeki nüshaları çok fazladır. Sadece bir kısmını zikretmekle yetiniyoruz: **Ali Emirî**, Kavânîn Bölümü, No:76, Vrk.47/b vd.;No:79'un sonundaki nüsha; Şer'iye Bölümü, No: 95 (Sonda); **Topkapı Sarayı**, Revan Köşkü, No: 1938, Vrk.100-119; Bağdad Köşkü, No:347, Vrk.142-184; **İstanbul Üniversitesi**, No:1798, Vrk.118-130; **Süleymaniye**, Bağdatlı Vehbi, No: 569, Vrk.65-79; Denizli, No: 155, Vrk.82-90; Es'ad Efendi, No:587, Vrk.105-124; Fâtih, No: 3504, Vrk.1-9; İzmirli, No:782, Vrk.341-356; Mihrimah Sultan, No: 440, Vrk.39-47.

Biz, *Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Kütüphanesi*'nde bulunan 2671-Et nolu nüshayı esas aldık. Ancak İstanbul'daki önemli nüshalardan da istifâde ettik ve mukâyese eyledik. Bu arada, Ma'rûzât'ın içinde geçen Arapça ibareleri yani sözkonusu fetvâların Fıkıh kitaplarındaki şer'î dayanağı demek olan metinleri de, aslını metnin içine alarak ve Türkçe tercümesini ise, dipnotlarda zikrederek vermeye çalışacağız.

---

1 MTM, c.II, sh.337-348

II- MA'RÛZÂT'IN TAM METNİ

"MA'RÛZÂT-I MERHÛM EBÜSSU'ÛD EFENDİ -RAHMETULLAHİ ALEYH-"

"Elhamdülillâhi Rabb'il-âlemîn. Ves-salâtü ves-selâmü alâ Seyyid'il-mürselîn Muhammed'in hâtem'in-nebiyyîn. Ve 'alâ âlihî ve sahbihî ecma'în.

Emmâ ba'dü; Sa'âdetlü siyâdetlü ve faziletlü ve mürrüvvetlü Sultânım Hazretlerine arz-ı dâ'î-i bî-minnetleri oldur ki;

Bundan akdem Merhûm Şeyhül-islâm Müftil-enâm Allâme-i ezmân Fehhâme-i âvân efdal'ül-mevcûd *Mevlânâ Ebüssu'ûd* -Yesserallâhu Te'âlâ leh'ül-makâm'el-mahmûd- Sultân-ı zaman ve zemin Halife-i Rabb'il-âlemîn Cenâb-ı cennet-mekân Hümâyûn-ı kuds-âşiyân Ebül-feth ven-nasr *Merhûm Sultân Süleyman Hân* -Aleyh'ir-rahmetü ver-rıdvân- Hazretlerine nizâm-ı din ü devlet ve intizâm-ı ahvâl-i memleket iktizâ etmeğin, ba'zı mesâilde e'imme-i dinden ba'zı müctehidîn -Rıdvânullâhi Te'âlâ aleyhim ecma'în- kavilleri üzere amel eylemek münâsib olduğunu arz buyurub ol minvâl üzere amel olunmağa fermân-ı sultânî ve hikm-i cihân-bânî sâdır olub, *vülât-ı İslâm* ve *kuzât* ü *hükkâm* ol vechile amele mu'tâdlardır.

Hâlâ serîr-i saltanat ve pâye-i hilâfet tecdîd-i Rabbânî ile mücedded olub hadîka-ı saltanat tâze behcet ve riyâd-ı hilâfet cedîd nusret bulıcak, emr-i sultânî ve hükm-i hâkânî, zikrolunan mesâilde ne minvâl üzere idüğüne iştibâh olmağın, ahvâl müşkil olub keşf ü beyân-ı emr-i Pâdişâhî ayân buyurulmak ricâsına vâki' olan mevâddın ba'zı arz olundu. Bâkî fermân men leh'ül-emrindir -Halledellâhu sübhânehû ve Te'âlâ hilâfetehû bi fadlihî ve ihsânihî menâten li umûr'il-cumhûr ve masrûfen 'an irhâihî savârif'ed-dühûr-[1].

KİTÂB'ÜS-SALÂT[2]

1. *Mes'ele:* Ba'zı müslümanlar, karyelerinde aslâ *mescid* olmayub ahâlisi cemâ'atle namaz kılmasalar, hâkim-i şerî'at-ı şerife mezbûrlara cebren mescid binâ etdürüb namaz kılmakda ihmâl edenleri *ta'zir* lâzım olur mu?

El-Cevâb: Olur. Öyle olan kurânın ehline cebr ile mescid binâ etdürüb salâta müdâvemet etdürmek içün vülât-ı *Memâlik-i Mahmiyye*'ye sene erba' ve erba'în ve

---

1 "Allah, cumhûrun işlerine vesile ve zamanın hâdiselerine perde kılarak fazlı ve ihsânı ile onun hilâfetini ebedîleştirsin." manasını ifade etmektedir ve dua cümlesidir.

Mukaddime göstermektedir ki, Ma'rûzât, Ebüssudd'un vefâtından sonra derlenmiş ve zamanın şeyhülislâmı tarafından Padişaha arz olunmuştur.

2 İslam Hukukunun dörtlü tasnifi içinde birinci kısmı ibâdât teşkil etmektedir ve burada da Namaz'a ait bazı meseleler padişaha tasdik için arzedilmiştir.

tis'ami'ete tarihinde mü'ekked ahkâm-ı şerife vârid olmuşdur. Mûcebiyle amel olunmak lâzımdır[1].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-.

إِنَّ الأَذَانَ مِنْ شَعَائِرِ الْإِسْلَامِ حَتَّى لَوِ امْتَنَعَ أَهْلُ مُصْرٍ أَوْ قَرْيَةٍ أَوْ مَحَلَّةٍ أَجْبَرَهُمُ الْإِمَامُ، فَإِنْ لَمْ يَفْعَلُوا قَاتَلَهُمْ بِالسِّلَاحِ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ مِصْرٍ تَرَكَ الْأَذَانَ وَالْإِقَامَةَ وَالْجَمَاعَةَ قَاتَلَهُمُ الْإِمَامُ، لأَنَّهُ مِنْ مَعَالِمِ الدِّينِ وَشَعَائِرِهِ. 2 **(خزانة المفتين)**

(**2.** *Mes'ele:* Bir mescidin etrâfında aslâ müslüman evi kalmayub kefere ihâta eyleseler, imâm ve mü'ezzin mahzâ vazifeleri[3] içün varub mescide *imâmet* edüb ve *ezân* verüb namaz kılsalar, aldıkları vazife helâl olur mu?

El-Cevâb: Ol evleri bahâları ile cebr ile müslümanlar alurlar; te'hîr olunmak câiz değildir. Muktezay-ı şerî'at-ı şerife budur. Bunun üzerine emr-i Sultânî dahi vârid olmuşdur. Hâkim aslâ te'hîr etmeyüb mübâşeret etmek lâzımdır.)

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-.

وكذا تميز دورهم وعن دور المسلمين ابن الهمام في الفخع القديمة؛ الذمّي إذا اشترى دارًا ذكر في الْعشر والخراج انّه لاينبغي أن يباع منه، ولو اشترى يجبر على بيعها من مسلم وذكر في الأْحاديث: أنّه يجوز الشّراء ولا يجبر على البيع. 4 **(قاضيخان)**

3. *Mes'ele:* Zeyd-i hatîb, *nâib* nasbına me'zûn değil iken *hutbe*ye ve ibtidây-ı *salât-ı Cum'a*'ya nâib nasb eylemek câiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. Sene hams ve erba'în ve tis'a-mi'ete tarihinde *izn-i âm* olmuşdur[5].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-.

وشرط صحّتها السّلطان أو من أمره السّلطانُ بإقامة الجمعة. 6 **(الدرر والغرر)**

---

1 Fetva metninden 944/1537 yılında mes'elenin Padişaha arzedildiği anlaşılmaktadır. Bu konu, Hanefi hukukçular arasında tartışmalıdır ve fetvâda esas kabul edilen görüş İmâm Muhammed'in görüşüdür. (İbn-i Âbidîn, **Redd'ül-Muhtâr**, I, 384). Bu fetvâyı arzederken, Ebüssuud, Şeyhülislâm değil, Rumeli kazaskeridir.

2 "Ezân, İslâmın şe'âirindendir. hatta bir şehir, köy yahut mahalle sâkinleri ezandan imtinâ' ederlerse, devlet reisi bunları icbâr eder; ihtâr ve icbâra rağmen yine yapmazlarsa, silahla üzerlerine yürür. Bir şehir ahalisi ezân, ikâmet ve imâmeti ya'ni cemâ'atle namazı terkederlerse, devlet reisi bunlarla savaşabilir; zira bunlar İslâmın şe'âiridirler. **Hizânet'ül-Müftiyyîn**".

3 Vazife, imâm, müezzin ve kurrâ gibi görevlilerin aldıkları maaş ve ücretlere denir. Çoğulu vezâifdir (Akgündüz, **Vakıf Müessesesi**, 268 vd.).

4 "Aynı şekilde gayr-ı müslimlerin evleri müslümanların evlerinden ayrılır. İbn'ül-Hümâm **Feth'ül-Kadîr** adlı eserinde zikretmiştir. Zimmînin müslümandan ev satın almak istemesi halinde, satılmaması gerekir. Satılması durumunda, cebren tekrar müslümana satması te'min edilir. **El-İcârât**'da satımın caiz olduğu ve tekrar müslümana satması için cebr edilmeyeceği de kayıtlıdır. Kâdihân'da bu fetvâ mezkûrdur."

5 Bu fetvânın da 945/1538 yılında arzedildiği anlaşılmaktadır. Bu tarihde de Ebüssuud, Şeyhülislâm değildir. Rumeli Kazaskeridir.

6 "Cuma namazının sıhhat şartlarından biri de, İmâm veya İmâmın yetkili kıldığı birinin namazı kıldırmasıdır. **Dürer Ve Gurer**"

4. *Mes' ele:* Zeyd-i Kâdîye "*Kazâyây-ı şer'iyyede ahalisi rücû'u mevlânây-ı mezbûre edeler; emrinden tecâvüz etmeyeler*".deyü buyurulmağla, *hatîb* fevt olub yahud limâni'in hutbeye hâzır olmayub yahud ikâmet-i Cum'aya müstahak olmasa, kâdî-i mezbûrun Bişr'i istihlâfı câiz olur mu?

El-Cevâb: Fevt olub yahud *mûcib-i azl cürm*i olıcak bir müstahak kimesneyi nasb etmek meşrû' olduğundan gayrı, sene hams ve erba'în ve tis'a-mi'ete tarihinde *izn-i sultânî* sâdır olmuşdur[1]

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-.

5. *Mes' ele:* Bir şehrin taşrasında otuz seneden ziyâde *bayram namazı* kılınu-gelen *musallâ*da hâlâ bayram namazı izn-i sultânî ile kılınu-geldiği ma'lûm olmayıcak, yine kılınmak câiz olur mu?

El-Cevâb: Câizdir. Sene erba' ve erba'în ve tis'a-mi'ete tarihinde umûmen musallâsı olan bilâdın musallâlarında câmi'-i kebîrlerinin hatîbi kılıvere deyü izn-i sultânî vâki' olmuşdur. Amma sonra ihdâs olunan musallâ izne muhtâcdır[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-.

ويشترط الصّلوة العيد مايشترطالصّلوة الجمعة من المصر وأمر السّلطان والاذن العام الا الخطبة
فانّ الجمعة بدون الخطبة لايجوز، وصلوة العيد بدون الخطبة يجوز 3 (قاضيخان)

KİTÂB'ÜZ-ZEKÂT[4]

6. *Mes'ele:* Bir er ya bir avret fevt oldukda, tasarrufunda olan tarlaları sipahi tapuya verdikde, el verdiği tapuyı verüb almağa me'mûr olan kimlerdir?

El-Cevâb: Kızıdır; olmayıcak karındaşıdır.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

إذا مات أهل الخراج عن أبي يوسف انّ الامام يأخذ الأرض فيزارعها، أو يواجرها ويضع ذلك
في بيت المال. 5 (قاضيخان)

7. *Mes' ele:* Bir kimesne kendi çapası ve baltasıyla orman açub zirâ'at içün tarla ve çayır etse veyahud kır yer olub çifti ile ihyâ eylese, ol kimesne fevt oldukda bir oğlun ve

---

1 Bu mes'ele de, 945/1538 yılında Rumeli Kazaskeri iken arzedilmiştir.

2 Bu mes'ele de 944/1537 yılında Rumeli Kazaskeri olduğu sene arzedilmiştir.

3 "Bayram namazında da cuma namazında aranan şartlar ya'ni hutbe dışındaki mısr olma, izn-i sultan ve umumi izin şartları aranır. Cuma namazı hutbesiz caiz olmaz; ancak bayram namazı câiz olur. **Kâdîhân**"

4 Bu kısım, **MTM**'de neşredilen nüshada yoktur ve aslında tapu hükümlerini ilgilendirmektedir..Zekât konusu, İslâm hukukunda ibâdât bölümünde tanzim olunmakta ve malîhukuka ait bir çok konular bu bölümde zikredilmektedir.

5 "**Harâc beytülmalı**ndan istihkâk sâhibi olanlar vefat ettiğinde,Ebu Yusuf'dan nakledildiğine göre, İmâm araziyi elinden alır ve yeniden müzâra'a yahut icâre akdiyle birinin tasarrufuna verir ve bunu beytülmala kor. **Kâdîhân.**"

bir kızın korsa, çapası ve çifti ile ihyâ etdüği yerlerden kızına hisse değer mi ve değdüği takdirce tapu verir mi?

El-Cevâb: Emr-i Padişâhîde yer oğluna intikâl eder; kıza hisse verilmez. Meğer defterde mülk kayd oluna. Eğer vefât eden kimesnenin oğlu olmayub hemân kızı kalsa, kıza verilmeyüb *sâhib-i tımâr* kime dilerse tapuya verirler idi. Sene semân ve hamsîn ve tis'a-mi'etede anın gibi baltası ve çapası ile orman ve dağ açub mezra'a ve çayır eylese vel-hâsıl akçe ve emek harc eylemiş olsa, anın gibi yerler âhare tapuya verildiği takdirce kızı babalarının harc eylediği maldan mahrûm olmak lâzım gelmeğin, kızlara verilmek emr olunmuşdur. Lâkin kız, karındaşı yerine kıyâs olunub, *bî-garaz kimesneler* ne mikdâr *tapu* takdir ederlerse, kızı verüb almak buyurulmuşdur.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

المسلم إذا أحي أرضًا ميتةً بإذن الامام ويسقى بماء السّماء فهي أرض عشريّة، **خزانة المفتين**.
إذا أحي أرضًا ميتة إن كان بإذن الامام ملكها وإن أحياها بغير إذن الامام لايملك في قول أبي
حنيفة، وقال صاحباه يملكها. **قاضيخان** ... ومن أحيا أرضًا ميتة بغير إذن الامام لايملكها في
قول أبي حنيفة وقال صاحباه يملكها. وذكر الناطقي القاضي في ولايته بمنزلة الامام في ذلك. [1]

KİTÂB'ÜN-NİKÂH[2]

8. *Mes'ele:* ومن شرايط النكاح الوليّ وهو شرط الصحّة العقد في الصّغار والمجانين
والمماليك واختلفوا في العاقلة البالغة إذا زوّجت نفسها، روى أبو سليمان عن محمد أنّ نكاحها
باطل، وروى أبو حفص عنه أنّه إن لم يكن لها وليّ يجوز وإن كان لها وليّ يتوقف على إجازة
الوليّ إن أجاز جاز وإن ردّ بطل سواء كان الزّوج كفؤًا أو لم يكن. [3] **(قاضيخان)**

Zikr olunan *Kâdîhân* mes'eleleriyle hükm eden hâkimin hükmi nâfiz olur mu?

El-Cevâb: Sene ihdâ ve hamsîn ve tis'a-mi'ete tarihinde kuzât *velî izinsiz nikâhı* kabûl etmemekle me'mûrlardır[4].

1 Müslüman bir kimse, ölü araziyi devlet reisinin izniyle ihyâ ederse ve bu arazi yağmur suyu ile de sulanıyorsa, **arâzi-i öşriyye** statüsüne dâhil olur. **Hizânet'ül-Müftiyyîn.** Ölü bir arazi ihyâ edildiğinde, eğer **izn-i imâm** ile ihyâ edildiyse, mülkiyeti kazanılır, izinsiz ihyâ edilmesi halinde, İmâm-ı A'zam'a göre mülkiyeti kazanılmaz; İmâmeyne göre kazanılır. **Kâdîhân. Nâtıfî**, bu mes'elede, kâdînin de İmâm menzilesinde olduğunu kaydetmektedir.Kâdîhân."

2 İslâm aile hukuku ile alakalı çok önemli fetvâları ihtivâ etmektedir.

3 "Evlenme akdinin şartlarından biri de, velinin rızâsıdır. Bu küçükler, akıl hastaları ve kölelerin nikahlarında akdin sıhhat şartlarındandır. Aklı başında ve bâliğa olan kadının kendi kendisini tezvîc eylemesi halinde ise, fıkıhçılar farklı görüşlere sâhibdirler; Ebû Süleyman'ın İmâm Muhammed'den naklettiğine göre, bâliğanın kendi başına yaptığı akid bâtıldır. Ebu Hafs'ın rivâyetinde ise, velisi yoksa câiz olduğu ve velisi bulunması durumunda akdin velinin icâzetine bağlı olacağı kaydedilmektedir. Velinin icâzet vermesi halinde, akid geçerli ve reddetmesi halinde ise bâtıl olur. Kocanın küfüv olup olmadığına bakılmaz. **Kâdîhân.**"

4 Bilindiği gibi, Hanefi mezhebinde, bülûğa eren kızlar, velilerinin izni olmadan istedikleriyle evlenebilirler. Hanefi hukukçularından İmâm Muhammed'e göre ise, kızların rızâlarına ilâveten velilerinin izinleri da nikâhın sıhhati için şarttır. Osmanlı devletinde 951/1544 tarihine kadar, birinci görüş uygulanmıştır. Bu tarihde arzedilen ve tasdik olunan yukardaki fetvâ ile, İmâm Muhammed'in görüşü âmme maslahatına daha uygun görülmüştür (Aydın, M.Âkif, **Osmanlı Aile Hukuku,** sh.96-99).

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

(وفي المحيط للحنفي ان يجب على الشّافعي من أكل الضبع متروك التّسمية عمدًا وللشافعي
ان يجب على في شرب المثلث والنّكاح بلا وليّ) شرح المفصل [1]

9. *Mes'ele:* Bu sûretde hâkim'ül-vakt "*Rivâyet ve akvâl muhtelifedir. Ben dahi kavl-i âhar ile amel edüb sıhhat-i nikâha hüküm câizdir*" deyü hükm eylese, hükmi nâfiz olur mu?

El-Cevâb: Memnû' olıcak cidden câiz değildir. Zira kuzâtın velâyeti *sâhib-i hilâfet*in izin ve icâzetinden müstefâddır. Ve hem *esahh-i akvâl* ile hükme me'mûrlardır ve *hilafiyât*dan mahcûrlardır. Husûsan fesâd-ı zaman gün gibi ayândır. Cümlesi otuz iki sûretdir. Bundan gayrı *Bilâd-ı Selâse Mahkemeleri*nde bu husussda men' ve *hacr* ve zecr içün evâmir-i şerifenin aslı mahfûz ve sûreti mestûrdur. Bunun fesâdı günden revşendir ve bir tarafı yarılursa, nice evler yıkılur.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

10. *Mes'ele:* Hind küfvü olan Zeyd'e *izn-i velisiz şuhûd mahzarında nikâh* olunsa, veli, şer'an fesha kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olur. Adem-i izni garaz-ı fâside mebnî değil ise böyle me'mûrlardır.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

من نكح بغير إذن القاضي أو بغير أمره لايجوزَ النّكاح ولا يثبت النّسب لولدها.(**كذا في المحيط**) [2]

11. *Mes'ele:* Mes'ele-i mezkûre fî zamâninâ ma'mûlünbihâ olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. Neseb sâbitdir; amma men' olunmuşdur. Nizâ' vâki' olsa, izn-i hâkimsiz olıcak istimâ' olunmaz. Ve kendü toprağı kâdîsi, izinsiz olan nikâh nizâ'ı istimâ' olunmamak me'mûrdur.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

إذا قلد ناحية فصلّى بهم الجمعة جاز ولا يجوز الأنكحة وتزويجه وتزويجه ولا قضيا.(**قاضيخان**) [3]

12. *Mes'ele:* Zeyd *mecnûn* olmağla hâkim zevcesi Hind'i şer'an *tefrîk*a kâdir olur mu?

El-Cevâb: Hâkim, İmâm Muhammed kavliyle amele me'mûr ise, olur ve illâ olmaz[4].

---

1 Bu Arapça metinler, **MTM**'de neşredilen nüshada mevcut değildir. "**Muhît** adlı kitâbda kaydedildiğine göre, Hanefî bir kâdî, Şafi'î'ye sırtları ve besmele kasden terkedilerek kesilen hayvanların etlerinden yemeyi yasaklayabileceği gibi, Şafi'î bir kâdî de Hanefîye velîsiz nikâhı ve müselles içmeyi yasaklayabilir. **Şerh'ül-Mufassal**"

2 "Kim, kâdînin izin ve emri olmadan nikah akdi yaparsa, nikâh akdi sahih olmaz ve bu akid neticesinde neseb de sâbit olmaz. **Muhît**'de böyle zikredilmektedir."

3 Bu fetvânın sonundaki Arapça ibâreler de **MTM**'de neşredilen nüshalarda mevcut değildir. "Herhangi bir nâhiyenin âmilliği bir şahsa verilse, o nâhiye halkına cum'a namazı kıldırabilir; ancak onun yaptığı nikâh akidleri geçerli olmaz ve verdiği kararlar sahih kabul edilmez. **Kâdîhân.**"

4 Bu maddede akıl hastalığı sebebiyle kazâî boşanma düzenlenmektedir. Bilindiği gibi, Hanefi mezhebindeki tercih edilen görüşe göre, cinsî iktidârsızlık dışında, hiç bir sebeble tefrîk denilen adlî boşanma câiz değildir. Ancak İmâm Muhammed'e göre, akıl hastalığı (cünûn), cüzzâm ve baras (alaca

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

ومنها خيار العيب وهو حقّ الفسخ بسبب العيب عندنا لايثبت في النّكاح فلا يرد المراءة بعيب،
وقال الشّافعي ردّ المراءة بعيوب خمسة بالجنون والجذام والبرص والقرن والرتق له أن يفسخ
النكاح ويرد المراءة إن ردّ قبل الدّخول كان لها من المثل كما هو حقّ الفسخ وإن وجدت المراءة
بزوجها جنونًا أو جذامًا أو برصًا قال أبو حنيفة وأبو يوسف ليس لها حقد الفرقة وقال محمد
لها حق الفرقة. 1 **(قاضيخان)**

13. *Mes'ele:* Zeyd'in *mutallaka*sı Hind'in altmış günden eksikde üç kerre *hayız* gördüm, iddetim münkaziye oldu deyü yeminine amel olunur mu?

El-Cevâb: Olunur. Amma altmış günden eksikde mutallaka üç kerre hayız gördüğüne yeminle tasdik olunmağa eğerçi kavil vardır; lâkin muhtâr olan altmış günden ekalde gördük dediklerine i'timâd etmeyeler deyü tenbîh ve teşdîd lâzımdır[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

إذا أقرّت المرأة بانقضاء العدّة بالحيض لايصدق من أقلّ من شهرين هو المختار. **(قاضيخان)** 3

14. *Mes'ele:* Zeyd-i *gâib*in zevcesinin nafakaya aczi zâhir olub teşeffu' edüb *Şafi'î kâdîsi* tefrîk edüb zevc-i âhare varub ba'dehû Zeyd gelse, şer'an zevcesini geri almağa kâdir olur mu?

El-Cevâb: Teşeffu' hususı bu diyârda cârî olmaya *men'-i sultânî* vârid olmuşdur.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

15. *Mes'ele:* İnhilâl-i yeminde Şafi'îye mürâca'at edüb Şafi'î fesh-i yeminle hükm eylese, nâfiz olur mu?

El-Cevâb: Bu diyârda Şafi'î olmaz, memnû'dur. *Hâkim-i Şâfi'î*nin hükmi ref'-i hilâf edemez[4].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

حكى أنّ الشيخ الامام عمادالدّين البهي الشافعي قال كنت في مسجد النّبىّ صلّى الله عليه وسلّم

hastalığı) da tefrîkın yani adlî boşanmanın sebepleri arasında yer alır. İşte bu arzedilen fetvâ ile, İmâm Muhammed'in görüşünün de kadılar tarafından tatbik edilebileceği esası getirilmiştir (Krş.Aydın, **Osmanlı Aile Hukuku**, 115 vd.).

1 "Bunlardan biri de, **hıyâr'ül-ayb**dır (ayıp ve kusur muhayyerliği). Bu, ayıp yani kusur sebebiyle akdi feshedebilme hakkıdır. Bize göre, nikâh akdinde **ayıp muhayyerliği** sâbit olmaz ve dolayısıyla ayıp sebebiyle bir kadın babası evine gönderilemez. Şafi'î'ye göre ise, beş ayıp sebebiyle, bir kadın akid feshedilerek babası evine gönderilebilir; akıl hastalığı, cüzzâm, baras illeti, kadının her iki uzvunun birleşmiş olması ve kadının cinsel organında cinsi münasebete mâni' bir kemiğin bulunması. Nikâh akdi bunlardan biri ile feshedilir; dühûlden evvel iâde edilmesi halinde mehr-i misli ödenir.

Eğer kadın kocasında akıl hastalığı, cüzzâm ve baras illetini görse, Ebu Hanife ve Ebû Yusuf'a göre, kadının tefrîk yoluyla ayrılma hakkı yoktur. İmâm Muhammed ise, kadının da belli sebeblerle ayrılabileceğini ifade etmiştir. **Kâdîhân**"

2 **MTM**'de neşredilen nüshada cevâb kısadır. Bkz.II/340

3 "Kadın, iki aydan az bir süre içerisinde hayız gördüğünden iddetinin tamamlandığını ikrâr etse, beyânı tasdik edilmez. Muhtâr olan da bu görüştür. **Kâdîhân.**"

4 **MTM**'deki nüshada sadece "Bu diyârda Şafi'î kavliyle amel etmek memnû'dur" cümlesi yer almaktadır ve kaynak olarak zikredilen Arapça metinler mevcut değildir.

فوقع في قلبي هذه المسئلة فنمت على ذلك فرأيت في النّوم أنّ النّبىّ صلّى الله عليه وسلّم ينهينى بأن ضرب رجله اليمنى على رجلي وقال كان أبو حنيفة أوحي إليه فيه وكان الامام عمادالدّين عبدالرحمن أفتى بهذا من أصحاب الشّافعي وكان يطعن على أبي حنيفة رحمة الله عليه في هذه المسئلة فلمّا انتبه من النّوم رجع عن ذلك واستغفر الله وأخبر به أهل مَرْدِ لديه بعد رجوعه من المدينة فافتى بعد ذلك أئمة البلد من أصحاب الشّافعي في هذه المسئلة على ما اعتقده أبو حنيفة. 1 (جواهر الفتاوى)

KİTÂB'ÜL-CİHÂD[2]

16. *Mes'ele: Guzât-ı İslâm* beynlerinde vech-i meşrû' üzere *taksim* olunduğuna şübhe olduğu takdirde, anlardan iştirâ olunan *câriye*leri bilâ-nikâh tasarruf eylemekde şer'an kerâhiyyet var mıdır?

El-Cevâb: Fî zamâninâ *kısmet-i şer'iyye* yokdur. Amma sene semân ve erba'în ve tis'a-mi'etede tenfîl-i küllî vâki' olmuşdur. *Pençik* (*penç-yek*) verildikden sonra şübhe kalmaz[3].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

وإنّما يجوز التنفيل بما كان قبل الاصابة. 4 (قاضيخان)

17. *Mes'ele:* Zimmîler kul ve câriye kullanmasunlar deyü emr-i şerif var iken, kullananlara ne lâzım olur?

El-Cevâb: Ta'zir-i şedîd ve *habs-i medîd* lâzım olur.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

ويؤمرون بما كان استحقاقا لهم. 5 (قاضيخان)

---

1 "Nakledilir ki, Şafi"î hukukçulardan İmâm İmâdüddin El-Behî şu hadise anlatmıştır: Ben mescid-i Nebî'de idim. Bu mes'ele kalbime düşmüştü. Bunu düşünerek uyudum. Rü'yamda gördüm ki, Resûlüllah, sağ ayağını ayağımın üzerine koyarak beni ikaz ediyordu. Bunu anlattıkdan sonra Ebu Hanife'nin ilhama mazhar olduğunu söylemiştir.

Yine Şafi'î hukukçulardan İmâdüddin Abdurrahman da bu mese'elede fetvâ veriyor ve Ebu Hanife'ye bu mes'eleden dolayı dil uzatıyordu. Bir defasında uykudan uyanınca, bundan vaz geçti ve istiğfâr eyledi. Daha sonra da bulunduğu beldedeki âlimlere mes'eleyi nakletti ve artık Şafi'î fakihler de İmâm A'zam'ın kavline göre fetvâ vermeye başladılar.**Cevâhir'ül-Fetâvâ.**"

2 İslâm devletler umumi ve hususi hukuku ile alakalı mes'eleler, ba'zan **Kitâb"ül-Cihâd** ve ba'zan da Kitâb'üs-Siyer başlığı altında, fıkıh kitaplarında zikredilmektedir.

3 **-Kısmet-i şer'iyye:** Buna kısmet-i ganimet de denir. Muhârebede düşmandan alınan malların Dâr-ı İslâmda gaziler arasında kesin olarak taksim ve tevzî edilmesine denilir.

-Tenfîl: Ülül-emrin kararıyla, daha fazla pay verilmek üzere gazilerin cihâda teşvik edilmesidir. İkiye ayrılır: Birincisi, tenfîl-i hâsdır ki, Ülül-emr tarafından belli gazilerin, fazla pay va'diyle cihâda teşvik edilmeleri demektir.İkincisi de, tenfîl-i âmmdır ki, bütün gazilere yapılan tenfîle denir (Bilmen, **Hukûk-ı İslâmiye Ve Istılâhât-ı Fıkhiyye**, III, sh.343, 352.).

Bu hükmün 948/1541 yılında yapılan bir arzla kabul edildiği, fetvâ sûretinden anlaşılmaktadır.

4 Arapça metin, **MTM** nüshasında yoktur. "Umumî tenfîl câizdir. **Kâdîhân**"

5 Bu fetvâ, **MTM** nüshasında mevcut değildir. "Zimmîler, istihkâkları olan şeyleri yapmakla emredilebilirler. **Kâdîhân**"

18. *Mes' ele:* Amr-i Yahudi *sebb-ün-Nebî* (AS) edüb *istiftâ* olundukda, mu'tâdı ise, katl olunur deyü *fetvây-ı şerife* vârid olıcak, müslümanlardan ba'zı kimesneler hâkime varub mu'tâdı idüğüne şahâdet eyleseler, şer'an *katl* olunurlar mı?[1]

El-Cevâb: Mu'tâdı idüği bir kaç (iki) kimesneler ile ma'lûm olmaz. Bî-garaz müslümanlar "*mu'tâdıdır*" deyü hâkime i'lâm edüb hakkından gelinmediğinün sebebin beyân edicek, bizim e'immemiz kavliyle amelen ta'zir ve habs ile iktifâ olunmayub "*katl olunur*" diyen e'imme kavliyle amel olunmak emr olunmuşdur. Mu'tâdı idüği zâhir olıcak katl olunur[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

فأمّا الذّمّى إذا صرّح بسبّه أو عرّض أو استخفّت بقدره أو وصفه بغير الوجه الذي كفر به، فلا خلاف عندنا في قتله انّه لم يسلم لأنّ لم تعط الذمى أو العهد على هذا وهو قول عامّة العلماء إلاّ أبا حنيفة والثّوري واتباعهما من أهل الكوفة فانّهم قالوا لايقتل وما هو عليه من الشّرك أعظم ولكن يؤدب ويعزّر من الصّيف المملول [3]

19. *Mes' ele:* Bekr-i *Yahudi* Bişr-i *Nasrânî*ye "*sizin peygamberiniz İsâ (AS) hâşâ veled-i zinâdır*" dese, mel'ûna şer'an ne lâzım olur?

El-Cevâb: Enbiyâya (SAV) i'lân-ı sebb eyleyen ehl-i küfr katl olunur.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

والحق انّه ادا اعلن شتمه صرّح بذلك في كتاب السّير في الذخيرة حيث قال واستدل محمد في السّير الكبير لبيان انّها يعني المراءة إذا كانت تعلن بشتم الرّسول عليه السّلام يقتل لما روى عن عمرو بن عدى لما سمع عصما بنت مروان تؤذى النبىّ عليه السّلام فقتلها ليلاً مدحه رسول الله عليه السّلام على ذلك. [4] **(من شرح الأربعين لابن كمال باشا)**

20. *Mes' ele:* Zeyd, bir meclisde "*kerâmet ile mu'cizenin farkı nedir?*" deyü Bekr'e su'âl edüb Bekr dahi "*da'vâ nübüvvete mukârin olursa mu'cize ve illâ kerâmetdir*" deyü cevâb verüb, Zeyd-i mezbûr "*senin kelâmın muktezası üzere da'vây-ı nübüvvet eden veli nebi olmak lâzım gelür*" deyü mezbûra su'âl eyledikde, Bekr-i merkûm dahi "*Lâ*

1 **-Sebb-i Nebî:** Hz.Peygambere hakâret etme ve sövme demektir ve İslâm hukukundaki cezası fetvâda açıklanmaktadır. Bütün İslâm hukukçuları, Hz.Peygamber'e söven kimsenin had cezası olarak katledileceğini kabul etmekle beraber, tevbe etmesi halinde durumunun ne olacağı hususunda görüş ayrılığı içindedirler: Hanefi hukukçular tevbesinin kabul edileceğini savunurken, diğer hukukçular kabul edilemeyeceğini müdâfa'a etmektedirler (İbn-i Âbidîn, **Redd'ül-Muhtâr**, IV, sh.231 vd.)

2 **MTM**'de bu cevâb, tamamen birbirine karıştırılmıştır ve ma'na çıkarmak çok zordur. Ciddî yayınlar yaptığı bilinen derginin bu mes'eledeki tutumu doğrusu merak konusudur.

3 "Hz.Peygambere açıkça söven yahut ta'rîz yoluyla dil uzatan veyahut onun kadrini ve vasıflarını istihfaf eden kişi, bizim indimizde, ittifakla katl olunur. Bu görüş, Ebu Hanife, Sevrî ve bunlara tâbi' olan Kûfe uleması dışında kalan İslâm ulemâsının kanaatidir. Bunlar ise, katledilmeyeceğini, zira zaten kâfir olan bu insanın üzerindeki şirk yükünün daha büyük bir günah olduğunu ve ancak te'dîb ve ta'zir olunabileceğini belirtmişlerdir. **Es-Seyf'ül-Meslûl.**"

4 Bu fetvâ, **MTM**'de neşredilen nüshada mevcut değildir. "Açıkça peygambere küfrettiği takdirde katl olunur. Zahîre'nin Kitâb'üs-Siyer'inden menkûldür. Burada şunu kaydetmiştir: İmâm Muhammed **Es-Siyer'ül-Kebir**'de bu şer'î hükme delil olarak, açıkça Hz.peygamber'e söven bir kadının katledilmesi hâdisesini zikretmiştir. Gerçekten Amr bin Adî'den nakledildiğine göre, Asmâ bint-i Mervan'ın Hz.Peygamber'e dil uzattığı duyulunca bir gece ansızın katl edilmiştir. Hâdise, İbn-i Kemal'in **Şerh'ul-Erba'în** adlı eserinde de mezkûrdur."

nebiyye ba'dî"[1] hadis-i şerifi ol asıl da'vâ eden kimesneyi tekzîb eder deyü cevâb vericek, Zeyd-i merkûm dahi bu mukâbelede nebînin her sözü gerçek midi? deyü hitâb eylese, Zeyd-i mezbûr takrir olunan kelimât muktezâsıyle el-iyâzü billah sebb-i nebî mi etmiş olur veyahud küfri mi lâzım olur? Ve sebb-i nebî olduğu takdirce, mûceb-i şer'îsi nedir? Ve bu makûle kelâm te'vîl olunmak kâbil midir?

El-Cevâb: Hadis-i şerifin mazmunı *nass-ı kâtı'-ı sarîh* ve *icmâ'* ile mü'eyyed iken anı istifhâm-ı inkârî ile reddettiği ile küfür lâzım geldüğünden gayrı, 'ırz-ı nübüvvete şe'n-i şenî' vermekle sebb eylemiş olur. küfr-i veli 'an i'tikâdin değil ise, tecdîd-i iman ile katlden halâs olur. 'An i'tikâdin ise zındıkdır. Ba'del-ahz tevbesi kabûl olunmaz; bil-ittifâk katl olunur. sebbin mûcebi, bil-ittifâk katli mübâh olmakdır. Amma İslâma gelicek (tevbe ve tecdîd-i iman ile), *İmâm-ı A'zam* katında katlden halâs olur. Ve *İmâm Şafi'î* ve *İmâm Mâlik* ve *İmâm Ahmed bin Hanbel* ve ulemâ-i izâmdan cem'-i kesîr katlarında aslâ İslâmı ve tevbesi kabul olunmayub hadden katl olunmak lâzım olur.

Ekâbir-i selef ve halefden bu re'y üzere çok kimesneler ittifâk etmeğin, iki cânibin re'yleri ri'âyet olunmak içün, sene erba' ve erba'în ve tis'a-mi'ete[2] tarihinde kuzât-ı Memâlik-i Mahmiyye me'mûr olmuşlardır ki, bu makûle kelâm-ı habis sâdır olan kimesneden salâh-ı hâl ve hüsn-i İslam ve sıhhat-i tevbe fehm olunursa, İslâm ve tevbesin kabûl edüb ta'zir ve habs ile iktifâ edüb İmâm-ı A'zam kavliyle amel eyleyeler. Eğerçi fehm olunur kimesne değil ise, sâirlerin re'yleriyle amel edüb tevbe ve İslâmına i'timâd etmeyüb hadden katl eyleyeler. Bu emre *nesh* târî olmamışdır deyü sene hams ve hamsîn ve tis'a-mi'ete[3] Muharrem'inde tezkire ile ârây-ı aliyye-i sultâniyyeye arz olunub emr-i mazî müstemir ve bâkîdir deyü tecdîd-i emr-i şerif sudûr eylemişdir. Zeyd, iki ferîkın kangısından ise, *hâkim'üş-şer'-iş-şerif* ana göre amel eder[4].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

21. *Mes'ele:*

قال أبو بكر المنذر أجمع عوام أهل العلم على أنّ من سبّ النّبىّ عليه السّلام يقتل وممّن قال ذلك مالك بن أنس وأبو اللّيث واسحق وهو مذهب الشافعى رحمة الله عليه، قال القاضى أبو الفضل وهو مقتفى قول أبو بكر الصّديق رضى الله عنه تقبل لقربته عند هؤلاء وبمثله قال أبو حنيفة وأصحابه وسفيان الثورى وأهل الكوفة والاذراى رحمهم الله لكنّهم قالوا ردة من السّيف المسلول على أعداء الله ورسوله[5]

1 "Benden sonra peygamber gelmeyecektir." manasını ifade eden bir hadistir.

2 944/1537 yılı eder ki, o yıllarda Ebüssuud Efendi henüz Rumeli kazaskeridir.

3 955/1548 yılı eder ki, Ebüssuud'un şeyhülislâmlığı devrine rastlar.

4 **Ed-Dürr'ül-Muhtâr** müellifi Alâaddin Haskefî, bu fetvâyı aynen ikitbâs eylemiştir (Bkz.İbn-i Âbidîn, **Redd'ül-Muhtâr**, IV, sh.235-236).

5 Ebu Bekr bin Münzir dedi ki; Bütün ehl-i ilim ittifak etmiştir ki, Hz.Peygamber'e sebbeden kimse katl olunur. Bu görüşte olanlar arasında, **Mâlik bin Enes, Ebül-Leys, İshak** da vardır. İmâm Şafi'î'nin mezhebi de böyledir. Kâdî Ebül-Fadl'ın tesbitine göre, Ebu Bekr'in sözünün muktezâsı da budur. Bunların tevbeleri de kabul edilir. Aynı şekilde Ebu Hanife ve arkadaşları, Süfyân-ı Sevrî, Kûfeli hukukçular ve Evzâ'î de benzeri beyânlarda bulunmuşlardır. Ancak bunlar, mezkur suçu irtidâd suçu olarak tavsif etmişlerdir. **Es-Seyf'ül-Meslûl Alâ A'dâillahi Te'âlâ Ver-Rasûl** adlı eserden naklen."

Zikrolunan menkûle fetâvâ, *Bezzâziye*'de mestûr olana muvâfık değil gibi, kâfir ile müslüman farkı vâzıh yazılmamış ve mezheb-i Ebû Hanife *hadden katl* olunmak üzere tahrir olunmuş. Gâliba *Dürer Ve Gurer* sâhibi dahi ana ittibâ‘ eylemiş.

22. *Mes'ele:* Zeyd-i Yahudi bir kasabada misâfir olub vardıkda, Amr, bir garaz ile "*Resûlüllah (SAV)'e şetm eyledi*" deyü iftirâ edüb bir kaç suhte şahâdet edüb, kâdî Zeyd'e 130 ağaç urub on gün habs edüb ıtlâk etmek istedikde, ba‘zı kimesneler "*Zeyd'in şetm eskiden âdetidir*" deyü kimi müdde‘î ve kimi şâhid olub ihrâk etmeğe şer‘an kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. Garaz fehm olınıcak kuzât teftiş etmekden men‘ olunmuşdur. Şuhûd, *Divân-ı Âlî*'de şahâdet etsünler deyü ihdâ ve hamsîn ve tis‘a-mi'ete tarihinde emr-i sultânî vârid olmuşdur[1].

Ketebehû Ebüssu‘ûd -‘Ufiye ‘anh-

23. *Mes'ele:* Ehl-i İslâm içinde olan zimmîler yüksek müzeyyen evler yapmakdan ve şehir içinde ata binmekden ve fâhir kıymetli libâs giymekden ve yakalı kaftanlar giymekden ve ince dülbendler ve kürkler ve sarıklar sarınmakdan vel-hâsıl ehl-i İslâma ihâneten kendüleri ta‘zîmi müş‘ir ef‘âlden men‘ eden hâkim indellah müsâb ve me'cûr olur mu?

El-Cevâb: Olur[2].

Ketebehû Ebüssu‘ûd -‘Ufiye ‘anh-

ويؤخذ أهل الذّمّة بالتّميّز عن المسلمين في زيهم ومراكبهم وسروجهم وقلانسهم
(من الهداية وكذا في سائر الكتب جميعًا) 3

24. *Mes'ele:* Zeyd-i *muhtesib ihtisâb*ı kendi zabt etmeyüb Amr-ı zimmîye ber vech-i maktû‘ verüb, Amr, nice sâlih müslümanları habs edüb aralarında fısk u fücûr edüb ve hınzır eti pişürüb envâ‘-ı kabâyih eylese, müslümanları rencîde etmek câiz olur mu?

El-Cevâb: Na‘ûzü billah Amr-ı kâfir ta‘zir-i şedîd ve habs-i medîd olunub Zeyd-i muhtesibin azli vâcibdir.

Ketebehû Ebüssu‘ûd -‘Ufiye ‘anh-

ولا شكّ في منع اسكانهم وادخالهم في المباشرة التي يكون معظّمًا بها عند المسلمين بل ربّما
نقف بعض المسلمين خدمة له خوفا من أن يتغير خاطره منه فيسعى به عند مشتكيه سعاية
يوجب له الضّرر. 4 **(ابن الهمام)**

---

1 **MTM**'deki nüshadan farklı olarak burada fetvânın 951/1544 yılında arz olunduğu belirtilmektedir.

2 Bu fetvâ, **MTM**'deki nüshada ve benzerlerinde yoktur.

3 "Zimmîlerin müslümanlardan elbiselerinde, bineklerinde ve hatta başlıklarında dahi ayrılmaları için gereken tedbirler alınır. Bu hüküm **Hidâye**'den naklolunmuşdur ve bütün diğer kitâblarda da aynı hüküm mevcuttur."

4 Bu fetvâ ve Arapça kaynakları da, **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir. "Zimmîlerin, müslümanların çoğunlukta bulundukları yerlerde müslümanlarla içiçe oturmalarını men‘ etmenin meşrûiyyetinde şüphe yoktur. Bazan da müslümanlara zarar verir korkusuyla, müslümanların gayr-ı müslimlere hizmet etmelerini de engellemek icabedebilir. **İbn'ül-Hümâm**."

25. *Mes'ele: "Şeyh Muhyiddîn-i Arabî Hazretlerinin "Fusûs" adlı kitâbı şerî'at-ı şerifeden taşradır; halkı idlâl içün te'lif olunmuşdur. Anı her kim mütâla'a ederse, mülhiddir"* diyen Zeyd'e şer'an ne lâzım olur?[1]

El-Cevâb: Ol Kitâbda şerî'at-ı şerifeden ve tarîk-i sahihden tevfîki mümkün değil kelimât olmak ma'rûfdur. Ba'zı menâhic-i şerî'at-ı şerifeden gâfil cehele tevfîke tasaddî edüb yazdıkları hurafât-ı bâtılaya i'timâd ve i'tibâr yokdur. Tedâ'îfinde muntavî olan ba'zı makâlât hakkâ *Hazret-i Şeyh*in idüğüne iştibâh yokdur. Amma vücûh-ı delâlâtdan bir vechile şer'-i şerife tevfîki mümkün değil kelimât anda iftirâ idüğüne, uluvv-i şânı ve sâir kütüb-i meşhûresindeki tahkik ve beyânı şâhid-i adldir. Ol kelimâtı ihlâl içün bir Yahudi ilhâk etmek ma'rûfdur. Ol asıl kelimâtın mütâla'asında kemâl-i ihtiyât üzerine olmak mevâcib-i İslâmiyedendir. Nehy-i sultânî dahi sâdır olmuşdur. Her vechile ictinâb dahi lâzımdır[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

KİTÂB'ÜL-ÂBIK[3]

26. *Mes'ele: Kaçkun kul*un *müddet-i örfiye*si bitdikden sonra hâkim izniyle olan bey' şer'an sahih olur mu?

El-Cevâb: Sâhibi zâhir olıcak *yâvacı*dan akçesin alur; kulı almağa kâdir olmaz[4].

27. *(Mes'ele:)* Amma kul sipahinin olıcak, kanun üzere kulı satun alan kimesneden alub ol dahi satan kimesneden akçesin almağa kâdir olur mu?[5]

(El-Cevâb:) Kanun üzere hükm-i şerife muhtâc olub zarar lâzım geldikde 945 Ramazan'ında pâye-i serîr-i a'lâya arz olunub askerînin kaçkunlarının bey'ine izin vermekden kuzât hacr ve nehy buyurulub gaflet ile izin verilüb bey' olunan askerînin kaçkunlarının şer'an bey'i nâfiz olmayub sâhibi kimde bulur ise, şer' ile alub, ol dahi satandan şer' ile akçesin almak buyurulmuşdur.

*Askerî*ler hususu vâki' oldukça bu vechile cevâb verilüb, amma sonra 947 senesinde mutlaka "*re'âyâ kaçkunlari*" demek tarikiyle fermân olunması *Divân-ı Âlî*'ye arz olundu idi. Ol bâbda tamam emr-i mu'ayyen olmamağın tevakkuf olunmuşdur. Vâkı'â ıtlâk üzerine fermân-ı hümâyûn var mıdır yahud re'âyâ kaçkunları bahâsında bey' olundukda bey'i mukarrer ve *gabn-i fâhiş* ile bey' olundukda, sâhibleri muhayyer olmak

---

1 Konuyla ilgili geniş bilgi ve Ebüssuud'un bu fetvâsının tahlili için bkz. İbn-i Âbidin, **Redd'ül-Muhtâr,** IV, sh.238-240

2 Bu fetvâ da **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir.

3 **-Âbık**: Kaçkun köleye denir ve fıkıh kitaplarında bu başlık altında konuyla ilgili hükümler anlatılır.

4 **-Müddet-i Örfiye**: Yavacı denen kaçkun köle veya hayvanları sahiplerine teslim etmekle görevli şahıs, bulduğu sahipsiz köle ve hayvanları belirli bir süre bekletmek ve sahibinin çıkıp gelmesini beklemek mecburiyetindedir ki, bu beklenmesi mecburi olan süreye müddet-i örfiyye denir. Kul ve câriyeler için 100 gün; at için 40 gün; deve için 100 gün; merkeb için 40 gün; koyun için 12 gün; keçi için 10 gün; inek için 25 gün ve katır için 40 gün müddet-i örfiyye tayin edilmiştir. Bu süreler, zaman içinde değişmiştir.

5 Bu fetvâ, **MTM**'deki nüshada karıştırılmıştır.

ümidi Âsitâne-i Sa'âdet'e arz olundukda emr-i sâbık üzere sipahiler tâifesi kulun ve re'âyâ akçesin ala deyü buyurulmuşdur

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

فان طالب المدّة باعه وامسك ثمنه فان اجاز مالكه واقام بينة وهو في يد المشترى لايأخذه ولا ينقض بيع القاضى لانّه محكمة بخلاف الضّال اذا كانت مدته فانّه يوجره وينفق عليه اجرته لانّه لايخشى اباقه، [1] **(ابن الهمام في فتح القدير)**

KİTÂB'ÜL-MEFKÛD[2]

28. *Mes' ele:* Zeyd *gâib* olub hayâtı ve memâtı ma'lûm olmayub *emîn-i beytülmal* gâib Zeyd'in mülk dârını ma'rifet-i kâdî ile *misil kıymetine* bey' eylese, ba'dehû Zeyd hayyen zuhûr etdikde dârını Amr'den alabilir mi yohsa emînden semenini mi alur?

El-Cevâb: Mefkûdun malından fesâda kâbil olmayınca, kuzât bey'e kâdir değillerdir. Öyle olıcak vâki' olan akid lâzım ve nâfiz olmaz. Amma fî zamâninâ mutlaka bey'e kuzât ve ümenâ me'mûrlardır. Tamam değeri ile bey' olundu ise, ta'arruz olunmasa olur. Zira kuzât tağyîre me'mur değillerdir. Fil-cümle gabn-i fâhiş olıcak, fesh eylerler.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

ويقيم القاضى من يحفظه ماله ويستوفى غلاته فيما لاوكيل له فيها ويبيع من أمواله مايخاف عليه الهلاك ولا يبيع مالا يخاف عليه الفساد ولا لنفقته ولا في غيرها وينفق من ماله على من يجب عليه نفقته حال حضرته بغير قضاءً كزوجته وأولاده وأبويه وكل من لايستحقها بحضرته الاّ بقضاءٍ فانّه لاينفق عليه كالأخ والأخت ونحوهما. [3] **(خزانة المفتين)**

29. *Mes' ele:* Zeyd şehirden çıkub gidüb gâib olıcak *beytülmal emîni* avretinin ve sâir akrabalarının ellerinden Zeyd'in malını alrnağa şer'an kâdir olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. Malını kime inanub gitti ise, ol zabt eder.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

اذا مات الرّجل وترك بنتين وابنًا مفقودًا ولهذا المغفور بنتان وابنًا والتركة في يد البنتين والكلّ

---

1 Fetvânın şer'î dayanağını teşkil eden Arapça nakiller, **MTM**'de yoktur. "Eğer müddet uzarsa, satar ve semenini bekletir. Sonradan mâliki akde icâzet verir ve mal da müşterinin elinde bulunursa, mal geri alınmaz. Kâdînin yaptığı satım akdi sonradan bozulamaz. Dâll denilen yitik ve sahipsiz hayvanlar böyle değildir. Zira bunları kiraya verir; ücretini masraflarına harcar ve ayrıca da kaçma tehlikesi de mevcut değildir. İbn'ül-Hümâm **Feth'ul-Kadîr**'de böyle kaydetmektedir.".

2 - **Gâib:** Sefer müddeti kadar uzakta olan, ancakta hayatta olduğu bilinen kimseye denir.

- **Mefkûd:** Gâib olup da hayatı ve memâtından haber alınamayan kimselere denir.

3 Arapça nakiller, **MTM**'deki nüshada mevcut değildir. "Kâdî, mal varlığını koruyacak ve gelirlerini vekili olmayan konularda tahsil edecek birini kayyım olarak tayin eder. Malları arasından fesadından korkulanları satar ve fesâdından korkulmayanları ise satamaz. Malından mükellef olduğu nafaka masraflarını yapar ve bunun için mahkeme kararına ihtiyaç yoktur. Karısı, ana-babası ve mahkeme kararı olmadan kendiliğinden nafakaya hak kazanan diğer kimselerin nafakaları gibi. Erkek kardeş, kız kardeş ve bunlar gibi, nafakalarını ancak mahkeme kararıyla ödemek durumunda bulunduğu kimselerin nafakaları için harcama yapamaz. **Hizânet'ül-Müftiyyîn.**"

مقرون بانّ الابن مفقود فاجتمعوا الى القاضي لاينبغي له أن يحرك المال عن موضعه أي لاينتزع شيء من يد البنتين. [1] (خزانة المفتين)

KİTÂB'ÜL-VAKF

30. *Mes'ele: Derâhim* ve *denânîr*e müte'allık olan *vakıf-nâme* ile amel olunmağa ve vakfın sıhhatine ve lüzûmuna hüküm kimin mezhebi üzere idüğün beyân ve evvelâ sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna hükm olunmak lâzım olur mu?

El-Cevâb: Şimdi kuzât bu vechile hükme me'mûrlardır, lâzımdır[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

ولا يلزم الاّ بطريقين احدهما قضاء القاضي بلزومه لانّه مجتهد فيه يسلّم الواقف ماوقفه الى المتولي ثمّ يرد أن يرجع عنه فينازعه بعلّة عدم اللزوم ويختصمان إلى القاضي بلزومه (قاضيخان)، وعن المتأخرين من المشايخ قال اذا كتب في آخر الصكّ وقد قضى بصحّة هذا الوقف ولزومه قاض من القضاة المسلمين يجوز. [3] (قاضيخان)

31. *Mes'ele:* Zeyd-i *medyûn hâl-i sıhhat*inde dâyinlerinden kaçırub cümle emlâkini evlâdına vakf eylese, vakf-ı mezbûr sahih olur mu?

El-Cevâb: Sahih ve lâzım olmaz. Deyne meşgûl olan mikdârı *mal-ı medyûn*dan vakfiyyetine hüküm ve *tescil*den kuzât memnû'lardır[4].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

مريض وقف دارًا وعليه دين محيط بماله فانّه يباع الدّار وينقض الوقف. (خزانة المفتين) 5

32. *Mes'ele:* Bir vakıf müseccel olub nice zaman vakfiyyet üzere tasarruf olunagelse, hâlâ evlâd-ı vâkıf tescilin mazmûnunua şâhid olmamak ile vakfiyyetin adem-i kabulüne kâdir olurlar mı?

El-Cevâb: İstimâ'ı ile memnu'lardır[6].

---

1 Arapça nakiller, MTM'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir. "Bir kişi ölüp geride iki kız ve bir de mekûd bir erkek çocuk bırakmış olsa ve bu mefkûd oğlunun da iki kızı ve bir oğlu bulunsa, müşterek olan tereke malı da iki kızının zilyedliğinde olsa, hâkime müraca'at ettiklerinde, hâkim malı kızların zilyedliğinden alamaz. **Hizânet'ül-Müftiyyîn.**"

2 Daha geniş bilgi için bkz. Akgündüz, **Vakıf Müessesesi,** sh.151 vd.; Bu fetvâ, **MTM**'deki nüshada mevcut değildir.

3 "Vakıf mu'âmelisi, ancak iki yolla lâzım hale gelir; birincisi, vakfın lüzumuna kâdînin karar vermesidir. Zira bu mes'ele müçtehedünfîh bir konudur. Vakfeden vakıf konusu malı mütevelliye teslim eder. Sonra da dönme irâdesini açıklar. Lâzım olmaması sebebiyle nizâ' çıkar ve kâdîye başvururlar. Kâdî de lüzumuna karar verir. **Kâdîhân.**"

Müte'ehhirînden bazı hukukçular, sakkın sonunda "vakfın sıhhatine ve lüzumuna müslüman bir kâdî karar vermiştir" şeklinde bir kayıt düşülmesi halinde de, vakfın câiz ve sahih olduğunu açıklamışlardır. **Kâdîhân.**"

4 Geniş bilgi için bkz.Akgündüz, **Vakıf Müessesesi,** sh.120-121

5 Bu fetvâ da **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir. "Bir hasta ev vakfetse, malvarlığını ihâta edecek kadar da borcu bulunsa, ev satılır ve vakıf iptal edilir. **Hizânet'ül-Müftiyyîn.**"

6 Bu fetvâ, **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda yoktur.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

33. *Mes'ele: Vakıf akâr*ın bey' ve *istibdâl*ine *müsevviğat-ı şer'iyye* mevcûde iken, bey' ve istibdâl eylemekden kuzâtı men' içün emr-i şerif vârid olmuş mudur?

El-Cevâb: İhdâ ve hamsîn ve tis'a-mi'ete tarihinde vârid olmuşdur. İzn-i sultân ile amel olunmak fermân olunmuşdur[1].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

فانّ أبا يوسف يجوز الاستبدال في الوقف من غير شرط اذا اضعت الأرض عن الرّبع ونحن لانفتي به قان ظلمة القضاة فعلوا حيلة الابطال اكثر أوقاف المسلمين وفعلوا مافعلوه، (**صدر الشريعة**). اعلم انّ بعض المتأخرين جوّزوا بيع نقض الوقف اذا خرب لعمارة الباق والأصحّ انّه يجوز، فانّ الوقف بعد الصّحة لايقبل الملك كالحرّ لايقبل الرّق قد شاهدنا فيه مايشاهدنا في الاستبدال. 2 (**صدر الشريعة**)

34. *Mes'ele: Evlâda ve evlâd-ı evlâda meşrûta olan vakıf*dan *evlâd-ı benât* dahi hisse alurlar mı?

El-Cevâb: Alurlar. Evlâd-ı benât hisse almamak evlâd mükerrer olmadığı sûretdedir. İmâm Muhammed'den iki rivâyet andadır. Ta'addüd sûretinde ihtilâf-ı rivâyet yokdur. Evlâd-ı benât evlâd-ı evlâda dâhil olmak mütehakkıkdır. *Şems'ül-Eimmet'is-Serahsî* tasrîh eylemişdir. Ve ta'addüd sûretinde dahi iki rivâyet olub adem-i duhûl-i evlâd tevehhüm olunub kütüb-i fetâvâda çok kitâbda yazılmışdır. Amma galat olmuşdur. Hak ve savâb Şems'ül-Eimme dediğidir[3].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

35. *Mes'ele:* Zeyd-i vâkıf *tevliyet*inin azl ü nasbını ve sâir tasarrufâtını evlâdından mütevelli olana şart edüb, "*kâdîlerden ve beğlerden vakfıma kimesne müdâhele etmesünler; ederlerse Allah'ın la'neti üzerlerine olsun*" dese, beğlerden ve kâdîlerden ba'zı kimesneler *şart-ı vâkıf*a amel etmeyüb dahle kâdir olur mu?

El-Cevâb: Sene erba' ve erba'în ve tis'a-mi'ete hudûdunda bu makûle şerâit üzerine tahrîr olunan vakfiyelerin şerâiti tenfîz olunub sancakbeğliği pâyesinde olan mütevelliler vâki' olan azl ü nasbı şer'-i şerif muktezâsınca der-i devlete kendiler arz edüb andan aşağa pâyede olanlar re'yleriyle yine şerî'at-ı şerife üzere kuzât-ı bilâd ile arz edeler. Ma'kûl ve meşrû' olan maddelerde, ne kuzât mütevellilere ve ne mütevelliler kuzâta muhâlefet etmeyeler deyü fermân olunmuşdur. Vâkıfın, mütevelli olanın ne fesâdı olursa

---

1 951/1544 tarihinde arz olunan bu mes'elenin Arapça kaynakları **MTM**'deki nüshada yoktur. Konunun ayrıntılı izahı için bkz.Akgündüz, **Vakıf Müessesesi**, sh.290 vd.

2 "Zira Ebu Yusuf, arazi gelir açısından zayıfladığı durumlarda, şartsız olarak vakıf mallarda istibdâli caiz görmektedir. Biz bununla fetvâ veremeyiz. Çünki zâlim bazı kâdîler, istibdâl fetvâsını, müslümanlara ait vakıfların çoğunu iptal etmek için bir hile yolu olarak kullandılar ve yapacaklarını yaptılar. **Sadrüşşerî'a.**

Bilmiş olasın ki, Müte'ehhirînden bazıları, vakıf mal harap olduğu takdirde, bir kısmını tamir için enkazının satılmasını câiz görmüşlerdir. Doğru olan bunun câiz olmasıdır. Vakıf sahih hale geldikden sonra artık mülkiyet kabul etmez. Tıpkı hür olan bir insanın artık köleliği kabul etmeyeceği gibi. İstibdâl konusunda çok şeyler müşâhede eyledik. **Sadrüşşerî'a.**"

3 Bu fetvâ da, **MTM'**deki nüshada yoktur. Konunun ayrıntılı izahı için bkz. Akgündüz, **Vakıf Müessesesi**, sh.205-206

olsun, beğler ve kâdîler dahl ederlerse, la'net üzerlerine olsun demek murâd ederlerse, kendiler mel'ûndurlar. Şeri'at-ı şerifeye muhâlif olan şerâit cemî'an lağvdır ve bâtıldır[1].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

وشروط الواقف يراعى كالنّصوص الاّ أن يكون مخالفًا للشّرع، **(كافى)**. فلو ان الواقف شرط الولاية لنفسه وشرط أن لايكون لسلطان ولا قاض عزله فان لم يكن هو مأمونًا في ولاية الوقف كان الشرط باطلاً وللقاضى أن يعزله ويولى غيره. 2 **(قاضيخان)**

KİTÂB'ÜL-BEY'

36. *Mes'ele:* Zeyd onun on ikiye ve onüçe dahi ziyâdeye *mu'âmele* eylese, fî zamâninâ emr-i sultânî ve Şeyhülislâm Müfti'z-zaman Hazretlerinin fetvây-ı şerifeleri onun on bir buçukdan ziyâdeye verilmemek üzere tenbîh olundukdan sonra, ısğâ etmeyüb ısrâr eylese, şer'an ne lâzım olur?

El-Cevâb: Ta'zir-i şedîd ve habs-i medîd lâzımdır. Tevbesi ve salâhı zâhir olıcak ıtlâk olunur[3].

37. *Mes'ele*: Bu sûretde alınan *rıbh* yine sâhibine alı-verilür mi?

El-Cevâb: Terâzî ile haklaşılıcak alı-verilmeye deyü hükkâm me'mûrlardır.

Bu sûretde alı-verilmek münâsib gibi ve müslim onda dahi ifrâtla insafdan çıkarlar. Hatta ba'zı köyler, bu husus içün harâb olmuşdur (?)[4].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

KİTÂBU EDEB'İL-KÂDÎ[5]

38. *Mes'ele:* Kuzâtın beynlerinde fî zamâninâ zâhiren adâletde müsâvî olub, lâkin ba'zı berâtında me'mûr oldukları esahh-ı akvâlı bulub amele kâdir olanlara, *mütûn-ı muhtasarât-ı evveliyyât*dan olan mesâili istihrâc ve icrâ edemeyüb fetvâya ta'lîk edüb nice baş ağrıdub muzâyaka vermekden hâlî olmayan kimesneleri zaman-ı mülâzemetleri tefâvüti ile veyahud garaz ile ferîk-ı evvel üzerine takdim edüb ehemm-i umûr-ı din olan amel-i kazâyı taklîd eyleseler, işbu ferîk-ı sânî lâyıkdır deyü te'yîd ve arz edenler, hadis-i şerifde musarrah olan habâis-i selâse ile muttasıf olur mu?

---

1 **MTM**'de bulunmayan bu fetvâ, 944/1537 tarihinde arz olunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, **Vakıf Müessesesi,** sh.195-199

2 "Şer'-i şerife muhalif olmadıkça, vakfedenin şartlarına şâri'in nasları gibi ri'âyet olunur. **Kâfî**. "

Eğer vâkıf velâyeti kendine şart koşar ve sultân yahut kâdînin de azl hakkı olmadığını kaydederse, kendisi vakfın velâyeti açısından emîn bir insan değil ise, şart bâtıl kabul edilir. Kâdî, kendisini azledip başkasını mütevelli olarak tayin edebilir. **Kâdîhân.**"

3 -**Mu'âmele-i Şer'iye** diye bilinen bu mes'elenin geniş izahı için bkz.Akgündüz, **Vakıf Müessesesi**, sh.160 vd.

4 Bu paragraf, **MTM**'deki nüshada yoktur.

5 Yargılama hukuku ile alakalı fetvâlar demektir. İslâm Hukukunda usul hukukunun diğer adıdır.

El-Cevâb: Ferîk-ı evvelden adâleti dahi olıcak hâli ma'lûm iken ferîk-ı sânîyi andan takdim edenler muttasıflardır. Lâkin diyânet ve adâlet ve ulemâ-i efdal olan takdim olunmak üzere emr-i sultânî vârid olmuşdur[1].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

والضَرر الدي ذكره أبوعلى النّسفي اشدّ منه فانّه قال يكتم هذا الفصل ولا يفتى به كيلا ينطرق
الجهال إلى ذلك فيؤدى الى هدم مدهبنا. 2 **(كمال باشا زاده)**

39. *Mes'ele:* İki kimesneler, bir hususda bir kimesneyi *tahkîm* edüb da'vâların fasl etdürseler, hükmi nâfiz olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. *Tahkîm* memnû'dur[3].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

لايفتى بذلك لأنّ العوام يتحاسرون على ذلك فيقل الاحتياج الى القاضى فلا يبقى لحكام الشرع
رونق ولا للحكم جمال وزينة. 4 **(صدر الشريعة)**

40. *Mes'ele: Esahh-ı akvâl* ile amel eyeleyesin deyü berâtında mukayyed olan kâdî, *kavl-i za'îf* ile amel eylese, hükmi nâfiz olur mu?

El-Cevâb: Gâyet za'îf olıcak olmaz.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

القاضي ادا كان مجتهدًا له أن يقضي برأى نفسه). 5 **(قاضيخان)**

41. *Mes'ele:* Zeyd-i kâdî bir *kavl-i mercûh*un delilinde kuvvet fehm edüb kavl-i mezbûr ile hükm eylese, şer'an hükmi nâfiz olur mu?

El-Cevâb: Kâdî, edille ve ahkâmın tefâsîline vâkıf ulemâ-i izâmdan olmayıcak olmaz.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

وذكر شمس الأئمة السّرخسىّ فى شرحه فى رجوع الشّهادات انّ قضاء القاضى في المجتهدات
انّما ينفذ اذا صدر عن اجتهاد وامّا اذا لم يكن عن اجتهاد لاينفذه. 6 **(قاضيخان)**

---

1 Bu fetvâ, **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir.

2 "Ebu Ali En-Nesefî'nin zikrettiği zarar ondan daha şiddetlidir. Zira o şöyle demiştir: Bu fasıl ve mes'ele gizlenir; câhiller buna yol bulup hileye kaçmasınlar diye bununla fetvâ verilmez. Zira bu mes'ele mezhebimizin yıkımına yol açar. **Kemâl Paşa-zâde.**"

3 Hukûk-ı nâsa müte'allık mal da'vâlarında tahkim câizdir. Ancak hukukullah ta'bir edilen had ve kısâs da'vâlarında câiz değildir. Mecelle konuyu bütün ayrıntılarıyla tanzim eylemişdir (Bkz.**Mecelle**, md.1841-1851; Ali Haydar, **Dürer'ül-Hükkâm Şerhu Mecellet'il-Ahkâm**, IV, sh.805 vd.)

Bu fetvâ da MTM'deki nüshada yoktur.

4 "Tahkîme fetvâ verilmez. Zira insanlar, bundan cesaret alarak hakemi tercih ederler; kâdîye müraca'at edenler azalır. Böylece şerî'at hâkimlerinin haysiyeti ve şer'î hükümlerin de güzelliği tam anlaşılamaz. **Sadrüşşerî'a.**"

5 Bu Arapça metin, **MTM**'deki nüshada yoktur. "Kâdî, ancak müçtehid olursa, kendi re'yiyle amel edebilir.**Kâdîhân**"

6 Yine **MTM**'daki nüshada Arapça nakiller yoktur. "Şemsül-Eimme es-Serahsî El-Mebsut adlı şerhinde Rücû'üş-Şahâdât bahsinde şunu belirtmişdir: İçtihâdî mes'elelerde kâdinin verdiği kararlar, eğer kendi içtihâdından kaynaklanıyorsa, tenfiz edilir; aksi takdirde tenfiz edilmez. **Kâdîhân.**"

42. *Mes'ele*: Zeyd-i müdde'î ile Amr-i müdde'âaleyh bir kâdîlikden olub âher kadîlikde cem' oldukda, Amr'ın rızâsı yoğiken cebr ile kâdîye iledüb şâhidler ikâmet edüb müdde'âsın hükm etdürse, âher kâdînin şer'an hükmi nafiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. Kuzât, vilâyetlerine bir maslahat içün gelen *âfâkî*lerin üzerine cebren hükûmet ile me'zûnlardır[1].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

43. *Mes'ele:* Zeyd-i kâdîye bir husussda vâki' olan emr-i şerifde "*biz-zat göresin*" deyü mukayyed iken, üzerinde mîrî hizmeti olub biz-zat varmağa kâdir olmamağın, mu'temedünaleyh nâib gönderse, nâibin ettiği hüküm nafiz olur mu?

El-Cevâb: Bâtıldır, nâfiz olmaz. nehy-i sarîh vâki' olmuşdur. Mühim mîrî maslahat dahi olıcak, asla nâib göndermek tecvîz olunmamışdır[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

44. *Mes'ele:* Zeyd-i Hanefi *gâib* iken fevt olub Şafi'î olan dâinleri, cümle verese gâib iken deynlerini isbât edüb, Şâfi'î kâdîsi hükm edüb ba'dehû Hanefi kâdîsi tenfîz eylese, şer'an makbûle olur mu?

El-Cevâb: Olmaz. Kuzât-ı Memâlik-i Mahmiyye, müdde'â aleyh mezhebine muhâlif hükümden memnû'durlar. İmzâ ve tenfîz dahi lağvdır.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

والعبرة لقاضى المدعى عليه عند محمد وعليه الفتوى. 3 **(قاضيخان)**

45. *Mes'ele:* Hükm-i hümâyûn ile reddolunan nâibleri, hâkimler bir sûret ile nâib eyleseler, vâki' olan kazâyâda hükümleri nâfiz olur mu olmaz mı deyü ifrâtla istiftâ ederler. Ne vechile reddolunduğu ma'lûm olmamağın cevâbında tereddüd olunur. Eğer mücerred azl tarîkiyle olub sonra yine nasb olunmakdan men' yoğise, hükümleri nâfizdir. Eğer min ba'd bunları nâib edinmen deyü mestûr ise, olmaz; hüküm eyleseler dahi nâfiz olmaz. Ol bâbda vârid olan emr-i hümâyûnun mazmûnı ne vechile idüğin beyân buyurulmasın ricâsına sûret ve arzuhâl olundu.

El-Cevâb: Nüvvâbın redd-i ebedîye müstahak cürmi sâbit olub hiç bir yerde niyâbet etmeye deyü ahkâm-ı şerifede yazılu-gelmiş değildir. Eğer min ba'd niyâbet etdürmeyesiz deyü kâdîye emr olunmuş ise, âher yerde niyâbet etmeğe münafî değildir. Şöyle ki, *redd-i ebedî*ye istihkâkı olmayub mücerred azli fermân olunmuş ise, nüvvâbın azli ve nasbı kuzâta müfevvazdır. Kâdî salâhın anlayub gerü nâib nasb etmeğe mâni' değildir.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

---

1 Bu fetvâ, **MTM**'deki nüshada yer almamaktadır.

2 "Kazâ, zaman ve mekân ile ve ba'zı husûsâtın istisnâsıyla tekayyüd ve tahassus eder.", **Mecelle**, md.1801

3 Arapça nakiller, **MTM**'deki nüshada yoktur ve fetvâ bizim esas aldığımız nüshada çok daha uzundur. "İmam Muhammed'e göre, kâdî için itibar edilmesi gereken taraf müdde'â aleyhdir. Fetvâ da bu görüş üzerinedir. **Kâdîhân**."

وغير المأذون لو استخلف لايصحّ حكم الخليفة. 1 (بزازية)

46. *Mes'ele:* Mala kefildir deyü Hind-i *müflis*e dokuz ay habs olunub, ism-i mal ıtlâk olunur nesnesi zâhir olmamağla habsden ıtlâk olunur mu?

El-Cevâb: İflâs hâkime ma'lûm olıcak ıtlâk olunur; memnû' değil ise[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

واذا سأل القاضي عن المحبوس بعد مدّة وأخبر أنّه مفلس وصاحب الدّين غائب فالقاضي يأخذ منه كفيلاً بنفسه ويخرجه من السّجن. 3 (قاضيخان)

47. *Mes'ele:* Bu bâbda emr-i sultânî ne vechile idüğ' gâib ve müştebih olan maddelerdendir. Bir kimesne âher şehirde sâkin olan kimesnenin üzerinde şu kadar deyni vardır deyü kâdîler önünde gâibâne beyyine ikâmet edüb âher şehrin hâkimine nakl-i şahâdet almak, şer'an makbûl ve ma'hûddur. Lâkin bu iki şehrin arası ne mikdâr olmak gerekdir? Meşâyıh ihtilâf eylemişlerdir. Muhtâr budur ki, üç günlük ola, eksik olmaya. Eğerçi ba'zı meşâyıh dahi eksikde tecvîz etmişlerdir. Ve bu hususda üç günlükden eksikde kuzât nakl-i şahâdet kabul etmekden men' buyurulmak, sedd-i bab-ı tezvîre münâsib fehm olunub Âsitân-i Sa'âdet'e arz olundu.

El-Cevâb: Üç günlük mesâfeden eksikde ***nakl-i şahâdet*** istimâ' olunmaya deyü emr olundu. Lâkin beytülmala müte'allık olan husussda, mücerred hâric kazâda olmak ile nakilsiz da'vâ istimâ' olunmaya deyü kuzâta mirâren ahkâm-ı şerife vârid olmuşdur[4].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

ادّعى المديون انّه غائب عن هذا البلد مسيرة سفر لأنّ بين العلماء اختلاف في المسافة التي يجوز فيها كتاب القاضى الى القاضى فجماعة عن مشايخنا قالوا لايجوز فيها دون مسيرة سفر وبه قال الشافعي وأحمد في وجه، وحكى الطّحاوي عن أبي حنيفة وأصحابه انّه يجوز فيما دون مسافة القصر، وقال بعض المتأخرين هذا قول أبي يوسف ومحمّد وبه قال مالك والذي يقتضى مذهب أبي حنيفة انّه يجوز كالشّهادة على الشّهادة **(فتح القدير)**، أمر القاضى لايتعدى إلى غير مافوّض اليه. 5 **(عناية الهداية)**

---

1 "Yetkili olmayan biri, kâdîye vekil tayin edilse, vekilin vereceği hükümler geçerli olmaz. **Bezzâziye.**"

2 İslâm Hukukunda iflâs müessesesinin tartışmalı bir konusunu çözüme bağlayan bu fetvâ da, **MTM**'deki nüshada mevcut değildir.

3 "Belli bir müddet geçtikden sonra kâdî mahbusun halini sorsa ve mahbus da kendisinin müflis olduğunu ve alacaklının da gâib bulunduğunu söylese, kâdî, mahbûsu, kefaletle serbest bırakır. **Kâdîhân.**"

4 İslâm usul hukukunun önemli bir konusunu tanzim eden bu fetvâ da, **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir.

5 "Borçlu, bu beldeden sefer müddeti kadar uzakta ve gâib olduğunu iddia etmesi durumunda, fıkıhçılar arasında **kitâb'ül-kâdî ilel-kâdî**nin caiz olduğu mesâfe konusunda ihtilaf meydana gelmiştir. bizim âlimlerimizden bir gruba göre, sefer müddetinden az olduğu takdirde, câiz olmaz. Bu, bir rivâyetde Şafi'î ve Ahmed bin Hanbel'in de görüşüdür. Tahâvî'nin Ebu Hanife ve arkadaşlarından naklettiğine göre, sefer mesafesinden az olması halinde de caiz olur. Bazı müte'ehhirîne göre, bu Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in de kanaatidir ve İmâm Mâlik de aynı hükmü benimsemiştir. Hanefi mezhebinin görüşleri, tıpkı nakl-i şahadet gibi, kitâb'ül-kâdî ilel-kâdînin de, sefer mesâfesinden az olan hallerde de caiz olmasıdır. İbn'ül-Hümâm, Feth'ul-Kadir'de böyle nakletmektedir."

48. *Mes'ele:* Zeyd fevt olub vârislerinden Amr ve Bekr'e beytülmal emîni Hâlid "*varın vatanlarınızdan nakl-i şahâdet getürün*" deyü müteveffânın malına dahle kâdir olur mu?

El-Cevâb: Müteveffânın dâhil-i memlekette vâris-i ma'rûfı olıcak, aslâ beytülmal emîni dahl ve ta'arruz eylemeyüb, vâris-i ma'rûfı olmayıcak, vatan-ı aslîlerinden nakl-i şahâdet getürülmeğe me'mûrdur[1].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

49. *Mes'ele:* Bu sûrette vatan-ı aslîleri mesâfe-i ba'îde olıcak, âher vilâyetden hâcc'ül-haremeyn *âdil* kimesneler şahâdetleriyle nakl olunmak şer'an câiz olur mu?

El-Cevâb: Vâris-i ma'rûfı olmayub hasm beytülmal emîni olub, vatanından nakl getürülmek emr olundu ise, hâkim gayrı yerden gelen nakli istimâ' etmeğe kâdir olmaz[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

KİTÂB'ÜŞ-ŞAHÂDET

50. *Mes'ele:* Zeyd-i kâdî, aslâ şahâdete ehil olmayan kimesnelerin şahâdetlerini istimâ' edüb, Amr-ı vasî aslâ cerha mübâşeret etmeyüb, kâdînin vech-i meşrûh üzere olan hükmini kabûl edüb, dâyinlere mal-ı yetîmi verse, Amr'e zamân lâzım olur mu?

El-Cevâb: Verdiği mal yine dâyinlerden alınur. Eğer yarar beyyine bulamazlarsa, asla şahâdete lâyık olmayanlar ile hükme kuzât me'zûn değillerdir[3].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

عند أبي يوسف ومحمّد لايجوز القضاء بطاهر العدالة وعليه الفتوى. 4 **(قاضيخان)**

51. *Mes'ele:* Emân ile gelen harbîler, Amr-ı zimmî[5] üzerine bir hususda şahâdet eyleseler, Pâdişah-ı âlem-penâhdan "*harbîlerin şahâdetleri dutula*" deyü ellerinde *temessük*leri olıcak, mezbûrların Amr-ı zimmî üzerine şahâdetleri kabûl olur mu?

El-Cevâb: Aslâ olmaz. Ahidnâmelerinde ol kaydı, cehele-i küttâb yazmışlardır. *Nâ-meşrû' nesneye emr-i sultânî olmaz*[6].

---

1 Şahâdetin nakli meselesini tanzim eden bu fetvâ da, **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir.

2 Bu fetvâ da, **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir.

3 Dâyin: Alacaklı demektir. Konuyla ilgili Arapça nakiller, **MTM**'deki nüshada yoktur.

4 Arapça nakiller, **MTM**'deki nüshada yoktur. "Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, adâlet sıfatına hâiz olmayan şeylerle hüküm vermek câiz değildir ve fetvâ da bu kavil üzerinedir. **Kâdîhân.**"

5 **-Emân;** İslâm ülkesinde ikâmet hakkı manasına gelir ki, devamlı ve muvakkat emân olmak üzere ikiye ayrılır. İslâm ülkesi vatandaşlığına kabul edilen gayr-ı müslimler ya'ni zimmîler, dâimî emân hakkına ve geçici ikâmet hakkına sahip harbîler ise, muvakkat emân hakkına sahiptirler (Bkz.Zeydan, **Ahkâm'üz-Zimmiyyîn Vel-Müste'menîn,** sh.46 vd.)

6 Bu fetvâ, **MTM**'deki nüshada yoktur.

Fetvânın sonunda yer alan "**Nâ-meşrû' nesneye emr-i sultânî olmaz**" cümlesi, Osmanlı Devletinde hukukun üstünlüğünün en büyük delilleri arasındadır.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

شهادة الحربي المستأمن على مثله تقبل وعلى الذمّى لا. [1] **(بزازية)**

52. *Mes'ele:* Bir *zimmî* fevt olub malı beytülmal emîni elinde zabt olunub, vâris gelüb, verâsetine zimmî şâhidler getürse, kıyâsen makbûl değildir; *istihsân*en makbûldür. Âmme-i beytülmal emîni elinde olan emvâlde, kuzât-ı vilâyet-i mahmiyye bunun ile amel edüb hükm edüb hüccet vere-gelmişlerdir. Amma 950 senesinde *Dubrovnik tâcirler*inden birinin hususunda, pâye-i serîr-i a'lâya arz olundukda, "*müslim şâhidler var mı tetebbu' olunsun*" deyü fermân-ı âlî vârid olmuş idi. Ol ecilden istihsân ile amel olunmağa izn-i hümâyûn fehm olunmamağın, bu hususda kuzâtın zimmî şâhidler ile hükm edüb verdükleri hüccet sahih midir deyü getürdükleründe, sıhhatine alâmet vaz' olunmayub istiftâ olundukda kat'î cevâb verilmeyüb, *istihsân ile amel*e me'mûr olan hâkim amele (kabûle) kâdirdir deyü cevâb verilüb, bu hususda istihsân ile amele kuzâta izin var mıdır?

El-Cevâb: İstihsân[2] ile amel olunur. "*Müslim şâhid getürülsün*" denilmek, *Dubrovnik*'liye mahsûsdur. Ol da'vâda tezvîr fehm olunmağın, "*müslim şâhid görülsün*" denilmişdir deyü buyuruldu.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

تقبل شهادة الذمّى على مثله وعلى المستأمن ومنه على مثله ان الحدّ راهمًا وتقبل من كافر على
عبد كافرٍ مولاه أو على وكيل كافر موكله مسلم بلا عكس لا من كافر على مسلم الاّ في الوصيّة
والنّسب اذا ادّعى حقا من قبل الميّت المورث على خصم حاضر. [3] **(الدّرر والغرر)**

53. *Mes'ele:* Rumeli ve Anadolu'nun re'âyâsından garîb olub Mahrûse-i *İstanbul*'da münâza'a edenler, Mahrûse-i mezbûre kâdîsine murâfa'a etmek istediklerinde, hasm ibâ eylese, cebren ihzâr eyleyüb *istimâ'-ı da'vâ* eylese, hükmi şer'an sahih ve nâfiz olur mu?

El-Cevâb: Olur. Mahrûse-i mezbûre mecma'-ı memâlik-i erbâb-ı hukukun (?) bunda hukûkı istîfâ olunmayıcak, sonra birbirini bulmakda harec-i azîm[4] lâzım

1 "**Müste'men** olan harbîlerin kendileri gibi harbî olanlar hakkında şahâdetleri kabul edilir; zimmiler hakkında ise geçerli değildir. **Bezzâziye**."

2 **-İstihsân:** İslâm hukukunun özellikle Hanefi hukukçular tarafından kabul ve tatbik edilen tâlî bir kaynağıdır.Sözlükte, bir şeyi iyi ve güzel görmek ve tercih etmek manalarını ifade eden istihsânın terim olarak ta'rifi şöyle yapılmaktadır: Müçtehid hukukçunun, zarûret, mu'teber bir örf-âdet kâidesi, naklî bir delil veya daha kuvvetli bir kıyâs sebebiyle, istisnâî bir hükmü genel hükme veya kapalı bir kıyası açık bir kıyâsa tercih etmesidir.(Geniş bilgi için bkz. Zeydan, **El-Vecîz**, sh.193-195; Cin/Akgündüz, **Türk-İslâm Hukuku**, I, sh.154-156).

3 Arapça nakiller, **MTM**'deki nüshada yoktur. Metnin manası kısaca şöyledir; "Zimmînin, kendisi gibi zimmi olanlar ve harbîler hakkında şahâdeti kabul edilir. Kâfirin şahâdeti ise, mevlası kafir olan bir köle veya müvekkili müslüman olan kâfir vekil hakkında kabul edilir; aksi geçerli değildir. Kâfirin müslüman hakkındaki şahâdeti kabul edilmez; ancak mûris-i müteveffâ lehine mevcut bir hasım aleyhine hak iddia edildiğinde, vasiyet ve neseb da'vâlarında, kâfirin müslüman hakkındaki şahâdeti istisnâî olarak kabul olunur. **Dürer Ve Gurer**."

4 **Harec-i Azîm**; büyük zorluk demektir. İslâm Hukukunun önemli vasıflarından biri de, insânlar için teklîf-i mâlâ yutâk sayılabilecek zorlukları bertaraf etmektir ki, Osmanlı Hukukunda da buna azamî dikkat gösterilmiştir.

gelmeğin, sene 945 evâilinde sefer-i hümâyûna gidilmeden, *İstanbul Hâkimi* taht-ı kazâsında bulunan garîbde cebren hükm eyleye deyü fermân-ı sultânî vârid olmuşur[1].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

54. *Mes'ele:* Serhadde tîmârları olan sipahilerin sınur hususunda olan da'vâlarında *zimmîlerin şahâdetlerin* kabul edesiz deyü Beğlerbeği kâdîye mektub göndermekle, kâdî sipahiler yüzüne zimmîlerin şahâdetlerin istimâ' edüb hükm eylese, hükmi nâfiz olur mu?

El-Cevâb: Emr-i sultânî ile olmayınca olmaz. Yerleri tasarruf eden zimmîlerin husûmetlerin sipahilerinden kat'-ı nazar kadîmden nice olı-geldüğüne zimmî şâhidler dinleyüb, mûcebi üzere hükm edüb, sipahilerine behrelerin ana göre aldurasın deyü hükm-i şerif olıcak nâfizdir[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

KİTÂB'ÜD-DA'VÂ

55. *Mes'ele:* Zeyd, Amr-i *emred*in üzerine âkıl ve bâliğ olıcak hak isbât etmek istese, istimâ' olunur mu?

El-Cevâb: Zeyd, hayr fehm olunmaz kimesne ise, vülât, bu makûle da'vâları istimâ' etmemeğe me'mûrlardır[3].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

السّلطان اذا قلد القاضى واستثنى خصومةً أو رجلاً معيّنًا صحّ الاستثناء ولا يغير قاضيًا في تلك الخصومة أو في هذا الرّجل [4] (الخلاصة)

56. *Mes'ele:* Bir def'a şer'-i şerif ile fasl olunub âher kâdî tenfîz ve imzâ eylediği husus, yine asıldan dinlenmek şer'î olur mu?

El-Cevâb: Emr-i sultânî olmayıcak olmaz. Me'mûr olıcak dahi sâbıkan şer'le fasl olunduğı sâbit olıcak tağyîr olunmaz[5].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

يمضى حكم قاض آخر يعنى اذا رفع اليه حكم قاض امضاه اذا كان مجتهدًا فيه، الاّ ماخالف الكتاب والسّنة والاجماع اذ لامزية لاحد فى الاجتهادين على الآخر وقد تأيد الأوّل باتّصال

---

1 Şer'îye mahkemelerinin yetki ve görev alanlarını belirleyen bu önemli fetvâ, **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir.

2 -**Behre:** Harâc-ı mukâseme adına alınan ürün paylarına denir. Bu fetvâ da **MTM**'deki nüshada yoktur.

3 -**Emred:** Tüyü bitmemiş çocuk manasını ifade eder.

Bu fetvâ da **MTM**'deki nüshada yoktur.

4 "Sultân, bir şahsı kâdi olarak görevlendirip de, belli bir da'vâ veya şahsı yetkisi dışında bırakıp istisnâ etse, yapılan bu yetki istisnâsı geçerlidir. **Hülâsa.**"

5 **MTM**'de bulunmayan bu fetvâ, yargılama hukukunun en önemli konularından biri olan **istînâf** müessesesini düzenlemekte ve istinaf mahkemelerinin meşrû'iyyetini ülül-emrin yetkisini ve âmme maslahatı prensibine havale eylemektedir.

القضاء به فلا ينتقض بما هو دونه 1 (الدّرر والغرر)

57. *Mes'ele:* Müdde'î da'vâsını *özr-i şer'î* yoğ iken bir müddet te'hîr etdikden sonra istimâ' olunmak ve olunmamak hakkında, kibâr-ı e'immeden bir müddet-i mu'ayyene nakl olunmaz ki, andan berüsi istimâ' oluna. Şimdiye değin istifsâr olundukda, zamanı katı çok olmayıcak, müdde'î *ehl-i tezvîr* olmayub *şuhûd-ı udûl* var ise istima' olunur deyü cevâb verilüb, eğer zaman geçmişdir deyü külliyen istimâ' olunmaz ise, nice hukûk zâyi' olmakdan havf olunur. Zamandan bir mikdâr ta'yin buyurulub anda olan hak da'vâlarını şer'le istimâ' etmeğe kuzata ruhsat buyurulub, mâverâsında müstakil emr-i hümâyûn ile istima' etmeğe fermân buyurulub vâki' olan havâdis istifsâr olundukda, ol vech üzere cevâb verilmek münâsib fehm olunub Âsitâne-i Sa'âdet'e arz olundu.

El-Cevâb: On yıl bi gayr-ı özr-i şer'î te'hîr olunan da'vâlar, emr-i şerif olmayınca istimâ' olunmaya deyü fermân olunduğu, akâra göre olan da'vâlardadır. Lâkin gayrı yerlerde on beş sene müddet ta'yin olunmuşdur. Bu üslûb üzere emr-i şerif vârid olmuşdur fî sene seb' ve hamsîn ve tis'a-mi'ete[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

KİTÂB'ÜL-GASB[3]

58. *Mes' ele:* Sebeb olandan mal tazmîn olunmak şer'an caiz olur mu?

El-Cevâb: Kuzât memnû'lardır; alandan alı-vermeğe me'mûrlardır[4].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

59. *Mes' ele:* Zeyd-i *esîr*in malı çokdur ve yarar arkası vardır deyü Amr kefereye haber verüb, Amr'ın haber gönderdiği şer'an sâbit olıcak, kefere anın mektûbı ile ziyâde bahâ takdir edüb Zeyd'den alsalar, hâlâ Zeyd Amr'den ol ziyâde takdir olunan bahâyı almağa kâdir olur mu?

El-Cevâb: İmâm Muhammed kavli üzere, Amr'den alınmak meşrû' ve makûldür.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

---

1 "Bir başka kâdînin verdiği karar tenfîz olunur. Yani daha önce bir kâdî tarafından hükme bağlanmış içtihâdî bir mes'ele, bir başka kâdîya getirilirse, bu ikinci kâdî eski kâdî'nın kararını icra eder. Kitab, Sünnet ve İcmâ'a muhâlif olan kararlar bundan müstesnâdır. Zira bir içtihâdın bir diğer içtihâd üzerinde imtiyazı yoktur ve ayrıca daha önceki içtihâd mahkeme kararıyla da pekişmiştir; kendisinden daha aşağıda olan bir diğer içtihâd ile nakzedilemez. **Dürer ve Gurer**."

2 957/1550 yılında yani Ebüssuud'un şeyhülislâmlığı döneminde arzedilen bu fetvâ, emr-i sultânî ile sabit olan müruruzaman konusunu tanzim eylemektedir ve daha sonra yapılan bütün hukukî düzenlemelerin temelini teşkil etmiştir. Geniş bilgi için bkz.**Mecelle**, md.1660-1974; Ali Haydar, **Dürer'ül-Hükkâm**, IV, sh.334 vd.

3 Haksız fiilerin en önemli çeşididir. Diğeri itlafdır.

4 Bu fetvâda verilen cevab, Mecelle'nin 90 ve 92 ve 93. maddelerinde düzenlenmiştir. **"Mütesebbib, müte'ammid olmadıkça zâmin olmaz"** kâidesi mühimdir (Bkz.Ali Haydar, **Dürer'ül-Hükkâm**, I, 190-192, 194-196).

امره باخذ مال الغر ضمن الاخذ لا الآمر اذ الامر لم يصحّ الامر و لم يضمن الامر. 1
(جامع الفصولين)

KİTÂB'ÜL-KISME[2]

60. *Mes'ele:* Zeyd, hâsılı senevî (olan bir) medreseye *müderris* olub, sene tamamına gelmeden, ol *medrese* Amr'e verilse, ol yıllık hâsılı nice tevzî' olunur?

El-Cevâb: Hizmetlerine göre tevzî' olunur (*Ketebehû Ahmed İbn-i Kemal*). Merhûm Şeyhülislâm Hazretlerinin fetvây-ı şerifelerinde ilkâ-i bizrden vakt-i hasâda dek, kimin zamanına düşerse, ana verilür demek olur[3].

KİTÂB'ÜL-İCÂRE

61. *Mes'ele:* Tâife-i kefere *icâre* ile tasarruf eyledükleri *meyhâne*lerde katl vâki' oldukda, kâtil bilinmeyicek ve sancak subaşıları zincirlü mahbûslar ile bir karyeye gelüb cebr ile bir eve konub sâhibini çıkardub gece ile mahbûsların ba'zını ol evde maslûb yahud maktûl bulub eden ma'lûm olmayıcak, diyet kime düşer deyü çok istifsâr olunur. Bunun gibi maddelerde *İmâm-ı A'zam* katında ol mevzi' mülk ise, diyet mâlikine; vakıf ise, vakıf cânibine düşer. Amma *Ebu Yusuf* katında tasarruf edene düşer. Hatta konuk konduğu evde maktûl bulunub kâtil bilinmeyicek, ev müstakillen konuk elinde olub sâhibi bile sâkin olmayıcak, sâhibine *diyet* ve *kasâme* lâzım gelmez. Bu makûlelerde mülk sâhibinin ve vakıf cânibinin alâkası olmayub, âher yerde iken diyet anlara tahmîl olunub *İmâm-ı A'zam* kavliyle amel olunursa, mutasarrıf olanların hıfzında taksîrine ve müsâhelelerine mü'eddî olub, *İmâm Ebu Yusuf* kavliyle amel olunursa, diyet mutasarrıf olanlara tahmîl olunmak, anların hıfz ve hirâsetde ziyâde ihtimamlarına bâ'is olmak ile def'-i fesâd enseb görülüb, atebe-i ulyâya arz olundu[4].

El-Cevâb: Bu hususda Hazret-i İmâm Ebu Yusuf kavliyle amel oluna deyü fermân olundu fî şehr-i Rebî'ul-âhir sene 957.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

واذا وجد الضّيف قتيلا في دار الضيف فهو على ربّ الدّار عند أبي حنيفة وقال أبو يوسف ان كان نازلا في بيت على حدة فلا قسامة ولا دية وان كان مختلفًا فعليه الدّية والقسامة. **تاتارخانيه** وفي الينابيع اذا كان فيه سكان وليس فيها ملاك فعند أبي حنيفة على الملك دون السّكان وعند أبي يوسف دون الملاك والملاك هم أصحاب الرقبة والسكان هم المستأجرون والمستعيرون والموعودون والمرتهنون. **تاتارخانه** و في الملتقة وجد قتيل في دار رجل فقال صاحب الدّار قتلته انا لانّه اراد أخذ مال وعلى المفقود وعلى المقتول سيما السّرّاق وهو منهم فعن أبي حنيفة لاشيء على صاحب الدّار وفي موضع آخر عنه الدّية لاالقصاص وان لم يقر صاحب الدّار بقتله يجب القسامة ويقسم على العاقلة. 5 (تاتار خانيه)

1 "Bir kimse, bir başkasına başkasının malını almayı emretse, emreden âmir değil malı alan şahıs tazmîn eder. Zira emir sahih olmadığı için, âmir de tazminle mükellef olmaz. **Câmi'ul-Fusûleyn.**"

2 Taksim demek olan bu bölüm, **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir ve sonundaki Arapça nakiller de mevcut değildir..

3 **-İlkâ-i bizr**: Tohum atmak demektir.

4 Bu fetvânın metni, **MTM**'de anlaşılmaz şekilde hatalarla doludur. Krş.II, 347

5 Verilen fetvâların şer'î dayanakları demek olan bu Fıkıh Kitaplarında mevcut Arapça ibârelerin manaları kısaca şöyledir;

"Misafir, konakladığı evde maktûl olarak bulunsa, Ebu Hanife'ye göre, diyetinden ev sâhibi sorumludur. Ebu Yusuf'a göre ise, eğer evde tek başına kaldıysa, ev sahibi diyet ve kasâmeden sorumlu değildir; ev sahibi ile müşterek kalmış olması halinde ise, ev sahibi diyet ve kasameden sorumludur. **Tatarhâniye.**

62. *Mes'ele:* Zeyd gece ile evi içinde Amr'i bulmağla, kılıç ile çalub kulağın düşürüb bir a'zâsın dahi *mecrûh* eylese, Amr dahi evine vardıkda bir kaç günden sonra fevt olub ve Amr-i mezbûrun gayrı kimesnelerin *oğluna ve avretine kasd içün evlerine girmek* âdeti olsa ve Zeyd kendü çalduğuna ikrâr edüb, amma evi içinde bulub çalduğuna beyyineden âciz olsa, Zeyd'e ne lâzım olur?

El-Cevâb: Taşrada çalduğuna beyyine olmayub zâhir hâl içerüde çalmaya delâlet edüb, Amr'in hali zikr olunan gibi olıcak, Zeyd'e ta'arruz olunmamağa bir rivâyet vardır; *vülât* anınla amele me'zûndur.

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

63. *Mes'ele:* Zeyd-i sipahi re'âyâdan hakkı değil iken *rüsûm* ve *'uşûr* alub gasb eylese, hakkı olan Amr-i sipahi gelüb Zeyd'in aldığı rüsûm ve 'uşûr benim hakkımdır deyü da'vâ edüb re'âyâdan isterse, Zeyd-i sipahiden taleb edüb almağa şer'an kâdir olur mu?

El-Cevâb: Zeyd-i sipahiden alınmak me'mûrdur; re'âyâdan taleb etdirilmeye ve alıverilmeye. Zira re'âyâdan ol makûle gasb ve zulm eden sipahilerden ve *voyvoda*lardan istirdâda kâdir olmazlar; re'âyâdan tazmîn olunub ol verdiklerini tazmîne kâdir olmadıkları takdirce hakları zâyi' olub iki kerre edâ etmiş olurlar deyü fermân-ı sultânî sâdır olmuşdur[1].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

MESÂİL-İ ŞETTÂ[2]

64. *Mes'ele:* Merhûm *Sultân Muhammed Hân* (AR) Hazretleri Mahrûse-i İstanbul'u ve etrâfındaki karyeleri *'anveten* mi feth eylemişlerdir?

El-Cevâb: Ma'rûf olan 'anveten fetihdir. Amma kenâis-i kadîme hâli üzere ibkâ olunmak, sulhan fetha delalet eder. Sene hams ve erba'în ve tis'â-mi'ete tarihinde bu husus teftiş olunmuşdur. 117 yaşında bir kimesne ile 130 yaşında bir kimesne bulunub, Yahudi ve Nasârâ el altından Sultân Muhamed Hân ile ittifâk edüb Tekfûr'a nusret etmeyecek olub Sultân Muhammed dahi anları *seby* etmeyüb hâlleri üzere mukarrer ede-

---

El-Yenâbî' adlı eserde kaydedildiğine göre, bir evde birden fazla sâkinler bulunsa da içlerinde mâlik olmasa, Ebu Hanife'ye göre, sakinler değil ev sahibi sorumludur. Ebu Yusuf'a göre ise, mâlikler sorumlu değillerdir. Sakinlerden kasıt, kiracılar, âriyet ile kullananlar, vedî'a ile kullananlar ve evi elinde rehin bulunduranlardır. **Tatarhâniye**.

Bir adamın evinde bir maktûl bulunsa, ev sahibi, malımı almaya teşebbüs ettiğinden ben onu öldürdüm diyerek ikrâr eylese, Ebu Hanife'ye göre ev sâhibi sorumlu değildir. Bir başka rivâyette ise, kısasdan değil, diyetten sorumlu olduğu kayıtlıdır. Ev sâhibi, maktûlü öldürdüğünü i'tirâf etmezse, kasâme icabeder ve diyetini âkılesi öder. **Tatarhâniye**."

1 Bu fetvâ da, **MTM**'de mevcut değildir. Rüsûm ve uşûr konusu, mîrî arazi icâre-i fâside ile re'âyâya tefvîz olunmuşdur görüşünden hareket edilerek, İcâre Kitâbının içine alınmıştır.

2 Bu başlık, bir tek fetvâ dışında, **MTM**'deki ve benzeri nüshalarda mevcut değildir. Muhtelif mes'eleler demektir.

cek olub, bu vechile feth olundu deyü müfettiş mahzarında şahadet edüb bu şahâdet ile kenâis-i kadîme hâli üzere kalmışdır[1].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

65. *Mes'ele: Manâsıb* ve *cihât* bâbında *sadaka* ve *sıla* zikr olunur. Mâbeynlerinde fark var mıdır? Ve zikr olunanlarda müsâmaha mümkün müdür?

El-Cevâb: Sadaka, fukarâya mahsûsdur. Hizmetsiz evkâf-ı âmme ol kabildendir. Ol cihâtın gallesi ağniyâya haramdır. Sıla, atıyyedir; ol ağniyâya dahi helâldir. Vakf-ı evlâd ve akraba ol kabildendir; ağniyâ dahi olursa helâldir.

Ve ba'zı manâsıb ve cihât ki, *tedrîs* ve *tevliyet* ve *hitâbet* ve *imâmet* gibi, bunların vazîfeleri ne sadaka ve ne sıladır; belki hizmetleri mukâbelesinde *ücret*dir. Eğer ki, mütekaddimîn ta'lîm-i 'ilm ve hitâbet ve imâmet, *ibâdât* ve tâ'ât makûlesindendir; anın mukâbelesinde ücret alınmak câiz değildir; anlara verilen sadaka kabilinden olmak gerekdir demişler. Amma müte'ehhırîn ücretsiz kimesne ta'lîm-i 'ilm ve hitâbet ve imâmet etmediğini müşâhede etdiklerinde, ücreti tecvîz etmişlerdir. Cemî' vâkıflar, vakıfların ücret olmak üzere tertîb eylemişlerdir. Manâsıb ve cihât berâtlarında dahi, kemâ yenbeğî hizmetin edâ eyledikden sonra vazîfe-i mu'ayyenesin ala deyü ta'yîn olunur. Aslâ müsâmaha mümkün değildir. Hizmet etmeden ücret almak mümkün değildir.

Husûsan sılanın bir hükmi dahi budur ki, hizmeti itmâm eylese, vazifeleri cebr ile alınmaz; zira ücret değildir, (atâdır); verilmesi ve verilmemesi bâbında câizdir. Hatta bir müderris bir yıl hizmet eylese, yıl başında sılası verilmeden fevt olsa, vazife sâkıt olur; veresesi bir habbe alamazlar. Zira sıladır, ücret değildir. Ma'lûm ola[2].

Ketebehû Ebüssu'ûd -'Ufiye 'anh-

Temmet Bi 'Avnillahi Te'âlâ"

---

1 945/1538 yılında arz edildiği anlaşılan bu fetvâ, İslâm ve Osmanlı Hukukunda din ve vicdan hürriyetinin yaşanan altın sayfalarındandır ve İstanbul'daki kiliseler ve havraların varlığı bu şer'î hükme bağlıdır. Geniş bilgi için bkz. Akgündüz, **İslâm'da İnsan Hakları Beyânnâmesi**, İstanbul 1991, sh.62-63; Zeydan, **Ahkâm'üz-Zimmiyyîn,** sh.99-102

Bu hakikatı anlamayanlar ve Fâtih Sultân Mehmed'in İslâmın emirleri çerçevesinde gayr-ı müslimlere müsâmaha gösterip onların hak ve hürriyetlerini kabul ettiğini idrâk etmeyenler, hâşâ Fâtih'in başka bir dine meylettiğini söyleyecek kadar ilimden ve mantıkdan uzak kalmaktadırlar. Halbuki Fâtih, bu hareketlerini, tamamen İslâm devletler hukuku demek olan Siyer bahsindeki şer'î hükümlere göre düzenlemiş ve icrâ eylemiştir.

2 Burada bazı ıstılâhları açıklamak icabeder: Vakıf malların gelirinden ve beytülmaldan verilen maaş ve tahsisâtlara vazife denilir ve başlangıçta ikiye ayrılır:

Birincisi, hizmet ve ifa edilen bir görev karşılığı verilen vazifelere **ücret** denir. Müderrislik, tevliyet, hitâbet ve imâmet gibi görevleri ifa edenlerin, hizmetleri karşılığı aldıkları maaşlar ücrettir.

İkincisi, Hizmet karşılığı olmadan vakıf gelirinden ve beytülmaldan alınan maaş ve tahsisâtlardır ki, bunlar da iki ayrı guruba ayrılır: **1)** birinci grup karşılıksız maaş ve tahsisâtlara **sadaka** denir ki, bunlar, fakirlere şart koşulan ve sadece fakirlere mahsus olan vazifelerdir. Zenginlerin bu çeşit tahsîsâtları almaları caiz değildir. **2)** İkinci grup karşılıksız maaş ve tahsisâtlara ise, **sıla** ve **atiyye** denir ki, bunların tahsis edildikleri kimseler, zenginler de olabilir. (Geniş bilgi için bkz.Akgündüz, **Vakıf Müessesesi**, sh.268-269).

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma‘rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

بلنمسی دجاجنه ایله اوره لان دطاع آیجوب مزرعه وچایر ایلیه دیو تحصل
مهم واملاک خرج ایلمش اولسه تکلف کبی بهرا اوزره طاپویه ویرلیکه تقدیره
فرنی بابالرنیک خرج ایلدیکی مالدن محروم اولمق لازم کلیکن قرکه ویرلمک
امر اولنمشدر لیکن غز فرنشاشی بزبیه قیاس اولنوب بعوض کسنه لره مقدار
حق بو تقدیر ایدللمه فرنی ویرونب الملق بیورلشدر کتبه ابو السعود
المسلم اذا احیی ارضا میتة باذن الامام وسقی بماء العشر فهی ارض عشریة
قرنة المفتین اذا احیی ارضا میتة ان کان باذن الامام ملکها وان احیاها
بغیر اذن الامام لا یملکها فی قول ابی حنیفة وقال صاحباه یملکها قاضیخان
ومن احیی ارضا میتة بغیر اذن الامام لا یملکها فی قول ابی حنیفة وقال صاحباه
یملکها وذکر الناطفی ان القاضی فی الولایة بمنزلة الامام فی ذلک قاضیخان
٨ کتاب النکاح ومن شرایط النکاح الولی وهو شرط الصحة العقد سی انعقد
والمجانین والممالیک واختلفوا فی العاقلة البالغة اذا زوجت نفسها
روی ابو سلیمان عن محمد ان نکاحها باطل وروی ابو حفص عنه انه ان لم یکن لها
ولی یجوز وان کان لها ولی یتوقف علی اجازة الولی ان اجاز جاز وان
رد بطل سواء کان الزوج کفوا او لم یکن قاضیخان مسئله ذکر اولنان
قاضیخان علیه الرحمه والمعزول مسئله ایله حکم ایدن حاکمک حکمی نافذ اولورمی
الجواب سنه احدی وخمسین وتسعمائه تاریخنده قضاة دولی اذنسز
نکاح قبول ایتمکه مأمورلردر کتبه ابو السعود وفی المحیط للحنفی ان یجب
علی الثانی من الکل البضع ومتروک التسمیة عمدا ولکن لا ینبغی ان یجب

٩ علی فی شرب المثلث والنکاح بلا ولی شرح المفصل مسئله بو صورتده
حاکم الوقت روایت واقوال مختلفه وارد ایکن دفی قول آخر ایله عمل ایدوب
صحت نکاحه حکم جایزدر حکم ایلسه حکمی نافذ اولورمی الجواب ممنوع اولمیجق
حد اجایز دکلدر زیرا قضاتک ولایتی صاحب خلافتک اذنی اجازتندن
مستفاددر وهم اصح اقوال ایله حکم مأمورلردر وخلافیاتدن مجبورلردر
خصوصا فساد وزنا کوکبی عیانده حجله سی اولنوب ایکی صورتده بوندن
غیری بلا دلیل محکم لرنده بو خصوصه منع وزجر وجز ایچون اوامر شریفه‌نک
اصلی محفوظ ومعیبی مسطوردر بونلر فسادی کوندن عیاندر — روشنه‌سی
١٠ بر طرفی بابیلورسه بنجه اولورسه کتبه ابو السعود مسئله هند کفوی اولان
زیده اذنی ولیسز شهود محضرنده نکاح اولنسه ولی شرعا فسخه قادر اولورمی — ثامنی
الجواب اولور عدم اذنی غرض فاسده مبنی دکل ایسه بویله مأمورلردر
کتبه ابو السعود من نکح بغیر اذن القاضی او بغیر امره لا یجوز النکاح
١١ ولا یثبت النسب لولدها کذا فی المحیط مسئله مذکوره فی زماننا
معمول بها اولورمی الجواب اولمازه نسب ثابت اما منع اولنشدر
نزاع واقع اولسه اذنی حاکم سز اولیجق استماع اولنمازه وکذا وطرای
قاضیه اذنسز اولان نکاح نزاعی استماع اولنماغه مأمورلردر کتبه
ابو السعود اذا قلد عمل ناحیة فصلی بهم الجمعة جاز ولا یجوز الا انکحهم وتزویجه — بتزویجه سسم
١٢ ولا قضایا قاضیخان مسئله زید مجنون اولوب حاکم زوجه‌سی هندی
شرعا تفریقه قادر اولورمی الجواب حاکم امام محمد قولیله — اوکمله سسم

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma‘rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

۳۲ الوقف ٭ خزانة المفتين مسئله بر وقف مسجّل اولوب نيجه
زمان وقفيت اوزره تصرّف اولنه كلسه حالا اولاد واقف
تسجيلك مضموننه شاهد اولماين ايله وقفيتك عدم قبوله قادر
اولورلرمى الجواب استماعي ايله ممنوعلردر ٭ كتبه ابو السعود ٭ مسئله
۳۳ وقف عقارك بيعي واستبدالي مسوّغات شرعيه موجود ايكن
بيع واستبدال ايلكدن قضاة منع ايچون امر شريف وارد اولمش سيدر
الجواب احدى وثمانين وتسعمائه تاريخنده وارد اولمشدر ٭
اوزره سلطاني ايله عمل اولنمق فرمان اولنمشدر ٭ كتبه ابو السعود
فان ابا يوسف يجوّز الاستبدال في الوقف من غير شرط اذا اضعفت
الارض عن الريع ونحن لا نفتي به فان ظلم القضاة فعلوا حيلة
الابطال اكثر اوقاف المسلمين وفعلوا ما فعلوه ٭ صدر الشريعة ٭
اعلم ان بعض المتأخرين جوّزوا بيع نقض الوقف اذا اوجب لعمارة
الباقي والاصح انه لا يجوز ٭ فان الوقف بعد الصحة لا يقبل الملك
كالحرّ لا يقبل الرّق قد شاهدنا فيه ما يشاهد فان الاستبدال
۳۴ صدر الشريعة مسئله اولاده واولاد اولاده مشروط اولان
وقفدن اولاد بنات دخي حصه الورلرمي الجواب الورلر ٭ اولاد
بنات حصه الماموع لفظ اولاد مكرر اولديغي صورتده در ٭ امام
محمدن ايكي روايت اندوروب تعدد صورتنده اختلاف روايت
يوقدر ٭ اولاد بنات اولاد اولاده واصل اولمق متحققدر ٭٭

شمس الائمة السرخسي تصريح ايلمشدر ٭ تعدد صورتنده دخي ايكي روايت
اولوب عدم دخولي اولاد توهم اولنوب كتب فتاوده چوق كتابده
يازلمشدر ٭ اما غلط اولنمشدر حق وصواب شمس الائمه ديديكيدر ٭٭
۳۵ كتبه ابو السعود ٭ مسئله زيد واقف متولينك عزل ونصبيني وسائر
تصرفاتني اولادندن متولي اولانه شرط ايدوب قاضيلردن وبيكلردن
ونغير كسنه مداخله ايتسونلر ايدرلرسه الله لعنتي اوزرلرينه اولسون
ديسه بيكلردن وقاضيلردن بعض كسنه لر شرط واقفه عمل ايتميوب
دخل قادر اولورلرمي الجواب سنه اربع واربعين وتسعمائه حدودنده
بو مقوله شرايط اوزرينه تحرير اولنان وقفيه لرك شرايطي
لغو تنفيذ اولنوب سنجاق بيكلكي بابنده اولان متوليلر واقع
اولان عزل ونصبي شرع شريف مقتضاسنجه در دولتلو كنديلر عرض
ايدوب اذن اشعه بابدرج اولندي ابدلباينه شريعت شريفه
اوزره قضاة بلا دليل عرض ايدرلر معزول ومشروع اولان ماده لرده
نه قضاة متوليلره ونه متوليلر قضاته مخالفت ايتميه لر ديو فرمان
اولنمشدر ٭ واقفلك متولي اولانك نه فسادي اولورسه اولسون
بيكلر وقاضيلر دخل ايدرلرسه لعنت اوزرلرينه اولسون ديمك
مراد ايدرلرسه كنديلر ملعونلردر شريعت شريفه يه مخالف اولان
شرايط جميعا لغودر وباطلدر ٭ كتبه ابو السعود ٭ وشروط الواقف
يراعى كالنصوص الا ان يكون مخالفا للشرع ٭ كافي ٭ فلعله الواقف

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma‘rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

عن اجتهاد وأما اذا لم يكن عن اجتهاد ولا ينفذه قاضيخان مسئله
٤٢ زيد مدعى ايله عمرو مدعى عليه بر قاضى لدنده اولوب آخر قاضى لدنده جمع اولدقده
عمروك رضاسى يوغيكن جبر ايله قاضى يه ايلتوب شاهدلر اقامت ايدوب
مدعاسين حكم ايتديرسه آخر قاضينك شرعا حكمى نافذ اولورمى الجواب
اولورمى قضاة ولايتلرينه بر مصلحت ايچون كلان اغالرك اوزرينه
٤٣ جبرا حكومت ايله مأذونلردر ابو السعود مسئله زيد قاضى يه بر خصوصده
واقع اولان امر شريفده بالذات كوره سن ديو معنيا ايكن اوزرنده ميرى
خدمت اولوب بالذات وارمغه قادر اولماسين معتمد عليه نائب كوندرسه
نائبك ايتديكى حكم نافذ اولورمى الجواب باطلدر نافذ اولماز نهى صريح
واقع اولمشدر مهم ميرى مصلحت دخى اولديغى اصلا نائب كوندرمك
٤٤ تجويز اولنمامشدر كتبه ابو السعود مسئله زيد حنفى غائب ايكن فوت
اولوب شافعى اولان دائنلرى جمله ورثه غائب ايكن دينلرينى
اثبات ايدوب شافعى قاضى يه حكم ايدوب بعده حنفى قاضيسى تنفيذ
ايلسه شرعا مقبول اولورمى الجواب اولماز قضاة ممالك محميه مدعى
عليه مذهبنه مخالف حكمدن ممنوعلردر امضا وتنفيذ دخى ممنوعدر
كتبه ابو السعود والعبرة لقاضى المدعى عليه عند محمد وعليه الفتوى
٤٥ قاضيخان مسئله حكم همايون ايله رد اولنان نائبدى حاكم
بر صورت ايله نائب ايلسه لر واقع اولان قضايايه حكمى نافذ
اولورمى اولمزمى چون افراطه حوق استغفا ايدرلر نه وجهله رد

اولنديغى معلوم اولماغين جوابنده تردد اولنور اكر تجدد عزل
طريقيله اولوب محكمه يه نصب اولنمقدن منع بيورلنسه حكمى نافذدر
اكرمن بعد بوندن نائب ايدنمك ديو مسطور ايسه اولمازه حكم ايتسه لر
دخى حكمى نافذ اولماز اولبابده وارد اولان امر همايونك
مضمونى نه وجهله ايدوكين بيان بيورلمق رجاسنه صورت وعرض حال
اولنمى الجواب نوابك رد ايديه مستحق جرمى ثابت اولوب جميع برى
نيابت ايتميه ديو احكام شريفه يازلمش دكلدر اكرمن بعد
نيابت ايتديرميه سز ديو قاضى يه امر اولنمش ايسه آخر يره نيابت اتمكه
منافى دكلدر شويله كه رد ايديه استحقاقى اولميوب مجرد عزلى فرمان
اولنمش ايسه نوابك عزلى ونصبى قضاته مفوضدر قاضى صلاحن
اكليوب كيرو نائب نصب اتمكه مانع دكلدر كتبه ابو السعود وغيره
٤٦ المأذون لو استخلف لا يصح حكم الخليفة بزازيه مسئله مالكه قيدلرينه
بهند مفلسه طعوزاى حبس اولنوب اسم مال اطلاق اولنورسه
ظاهر اولماسغله حبسدن اطلاق اولنورمى الجواب افلاس حاكمه معلوم
اولديغى اطلاق اولنور ممنوع دكل ايسه كتبه ابو السعود واذا سال
القاضى عن المحبوس بعد مدة واظهر انه مفلس وصاحب الدين غائب
فالقاضى يأخذ منه كفيلا بنفسه ويخرجه من السجن قاضيخان مسئله
٤٧ بو بابده امر سلطانى نه وجهله ايدوكى غائب مشتبه اولان ماده لردر
بركمسنه آخر شهرده ساكن اولان كمسنه نك اوزرنده شوقدر دينى

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

٥٥ كتاب الدعوى زيد عمرو امردك اوزرينه عاقل و بالغ اولبجق
حق اثبات اتمك استسه استماع اولنورمى الجواب زيد خير فهم
اولنماز كسنه ايسه ولات بو مقوله دعوالرى استماع اتمكه مأمورلردر
كتبه ابو السعود. السلطان اذا اخذ القاضى واستثنى خصومة اورجلا
معيناً صح الاستثناء ولا يصير قاضياً فى تلك الخصومة او فى هذا الرجل
٥٦ خلاصه سند بر دفتر شرع شريف ايله فصل اولنوب آخر قاضى تنفيذ
وامضا ايلدكده خصوص مذه اصلادن دكلنمك شرعى اولورمى الجواب
امر سلطانى اولمبجق اولماز مأمور اولبجق دخى سابقا شرع ايله فصل
اولنديغى ثابت اولبجق تغيير اولنماز كتبه ابو السعود. يعنى حكم قاضى آخر
يعنى اذا رفع اليه حكم قاض امضاه اذا كان مجتهداً فيه الا ما خالف الكتاب
والسنة والاجماع اذ لا مزية لاحد فى الاجتهادين على الآخر وقد تأيد
الاول باتصال القضاء به فلا ينتقض بما هو دونه. من الدرر والغرر
٥٧ مسند مدعى دعواسنى عذر شرعى يوغيكن بر مدت تأخير ايدكدن
صكره استماع اولنمق اولنمامق حقنده كبار ائمه دن بر مدت معينه نقل
اولنماز كه اندن بروسى استماع اولنه شمدى يه دكين استفسار اولندقده (اولنمه سی)
زمانه نيجوق اولمايجق مدعى اصل تزوير اولنوب شهود عدول وار ايسه
استماع اولنور ديو جواب ويريلوب اكر زمانى كجمدى ديو كليا استماع
اولنماز ايسه نيجه حقوق ضايع اولمقدن خوف اولنور زمانده بر مقدار
تعيين بيورلوب انده اولان حق دعوالرين شرع ايله استماع اتمكه

قضاته رخصت بيورلوب ماوراسنه مستقل امر همايون ايله
استماع اتمكه فرمان بيورلوب واقع اولان حوادث استفسار اولندقده
اول وجه اوزره جواب ويريلك مناسب فهم اولنوب آستانه سعادته
عرض اولندى الجواب اون بيل بغير عذر شرعى تأخير اولنان دعوالر امر
شريف اولمبجه استماع اولنميه ديو فرمان اولندى عقاره كوره اولان
دعوالردر لكن غيرى يرلرده اون بش سنه مدت تعيين اولنمشدر
بو اسلوب اوزره امر شريف وارد اولمشدر فى سنة سبع
٥٨ وخمسين وتسع مائة. كتبه ابو السعود. كتاب الغصب. سبب اولانلر
مال تضمين اولنمق شرعا جائز اولورمى الجواب قضاة ممنوعلردر
٥٩ الا اذن آليويرمكه مأمورلردر كتبه ابو السعود. مسئله زيده اسيرك
مالى حقدر ويرارقه سى وار ديو عمرو كفوه يه عمرو جبر كوسترديكى
شرعا ثابت اولبجق كفوه اتك مكتوبى ايله زياده بها تقدير ايدوب
زيده زيد السه لر حالا زيد عمرودن اول زياده تقدير اولنان بهايى المغه
قادر اولورمى الجواب امام محمد قولى اوزره عمرودن المغه شروع وصعولور
كتبه ابو السعود. امره باخذ مال الغير ضمن الآخذ لا الآمر اذ الامر لم يصح
٦٠ الامر ولم يضمن الآمر. جامع الفصولين. كتاب القسمة زيد حاصلى
سنوى مدرسه يه مدرس اولوب سنه تامه كلمدين اول مدرسه عمروه
ويرلسه اول سنه نك حاصلى نيجه توزيع اولنور الجواب خدمتلرينه كوره
توزيع اولنور كه احمد بن كمال مرحوم شيخ الاسلام حضرتلرنك

زيده بو لى براتيله جزئى برات ايدر سبب عرض ايله سكز آى امامت
خدمت ايله مشكر ... وظيفه سن طلب ايتدكده مشوكه زيده
براتك يوغدر ديو سكز آى بيوع وظيفه سن ويرمكه قادر اولورمى
الجواب براتسز وظيفه ويرلمكدن نهى اولنمشدر اولور
كتبه ابو السعود

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

Ma'rûzât, S.Ü.İlâhiyât Fak.Kütp. No: 2671, Vrk.1/b-17/a

بنم معتقدمدر دیو دعوی ایدوب استرسه رعایادن استرسه زید سپاهینک
طلب ایدوب المغه شرعا قادر اولورمی الجواب زید سپاهیدن الثمن ماموردر
رعایادن طلب ایدرلیه والیه‌رلیه زیرا رعایادن اول معتوله عنف وظلم
ایدر سپاهیدر و وبیوجه لردن استرداده قادر اولمازلر
رعایادن متعین اولنوب اول ویردکلری تعینه قادر اولمدقلری
تقدیرجه حقلری ضایع اولوب ایکی کره ادا اتمش اولورلر بیو فرمان
٦٤ سلطانی صادر اولمشدر کتبه ابو السعود مسائل شتی مرحوم
سلطان محمد خان علیه الرحمة والغفران حضرتلری محروسه استانبولی
واطرافنده کی قریه‌لری عنوة می فتح ایلمشلردر الجواب معروف اولان
عنوة فتحدر اما کنائس قدیمه حالی اوزرینه ابقا اولنمق صلحا فتحه
دلالت ایدر سنه خمس واربعین وتسع مائه تاریخنده بوخصوص
تفتیش اولنمشدر یوز اون یدی یاشنده برکسنه ایله یوز اون
یاشنده برکسنه بولنوب یهودی ونصاری ال التندن سلطان
محمد خان ایله اتفاق ایدوب تکفوره نصرت اتمیه‌جک اولوب
سلطان محمد دخی اندلرسبی ایتمیوب حاللری اوزره مقرر ایده‌جک
اولوب بووجهله فتح اولنمش ایدی نفس محضرنده شهادت ایدوب
بوشهادت ایله کنائس قدیمه حالی اوزرینه قالمشدر کتبه ابو السعود
٦٥ مسئله مناصب وجهات بابنده صدقه وصله ذکر اولنور
مابیننده فرق وارمیدر و ذکر اولنانده مسامحه ممکنمیدر الجواب

استرقاقه نسخه

الجواب صدقه فقرایه مخصوصدر حضرتلری اوقاف عامه اول
قبیلدندر اول جهاتک غله‌سی اغنیایه امددر یا صله عطیه‌در اول
اغنیایه دخی ملالدر وقف اولاد واقربا اول قبیلدندر اغنیا دخی
اولورسه قادر وبعض مناصب وجهات که تدریس وتولیت وخطابت
وامامت نوبتک وظیفه‌لری نه صدقه‌در ونه صله‌دره بلکه خدمتلری
مقابله‌سنده اجرتدره اگرکه متقدمین تعلیم علم وخطابت وامامت
عبادات وطاعات مقوله‌سندندره انک مقابله‌سنده اجرت المق
جائز دکلدر دیرلر ویریلان صدقه قبیلندن اولمق گرکدر دیمشلر
اما متأخرین اجرت ترکنه تعلیم علم وخطابت وامامت اهمالی مشاهده
ایتدکلرنده اجرتی تجویز اتمشلردر جمیع واقفلر تقدیرین اجرت اولمق
اوزره ترتیب ایلمشلردر مناصب وجهات برابرنده دخی کماینبغی
خدمتی ادا ایلدکدن صکره وظیفه معینه‌سن الهجق تعیین اولنوزه
اصلا حق تمکن دکلدر خدمت اتمادین اجرت الماق ممکن دکلدر
خصوصا صله‌نک برحکمی دخی بودر که خدمتی تمام ایلمه وظیفه‌لری
جبرا ایله المازلر زیرا اجرت دکلدر ویرلسی و ویرلمسی بابنده جائزدر
حتی بر مدرس بر ییل خدمت ایلسه ییل باشنده صله‌سی ویرلمدین فوت
اولسه ساقط اولور ورثه‌سی بر حبه المازلر زیرا صله‌در
اجرت دکلدر کتبه الفقیر ابو السعود عفی عنه

تمت بعون الله تعالی

§.3- ARAZİ İLE ALÂKALI EBÜSSU'ÛD VE İBN-İ KEMAL'İN FETVÂLARI (2)

I- NÜSHALARI VE HUKUKÎ TAHLİLLERİ

İslâm Hukukunda ülül-emre tanınan yasama yetkilerinden biri de, savaş yoluyla fethedilen toprakların hukukî rejimini ve tasarruf şeklini tesbit yetkisinin ülül-emre ait bulunmasıdır. Ülül-emrin bu çeşit araziler üzerinde birden fazla seçimlik hakkı vardır. Bunlardan biri de, bu çeşit arazileri devletin arazisi olarak yani mîrî arazi ilân etmek ve tasarruf şeklini, âmme maslahatına göre, dilediği gibi tanzîm etmektir. Bir Osmanlı Kanunnâmesinin mukaddimesinde sözkonusu yetki "*..ve intizâm-ı ahvâl-i re'âyâ ve berâyâ içün tarh ve tertib olunan kavâid-i arâzi ve erbâb-ı tîmâr gibi*" şeklinde formüle edilmiştir[1].

Osmanlı Devletinde mîrî arazi ve tîmâr sisteminin temelini, Hanefi hukukçular dışındaki İslam hukukçularının, savaş yoluyla fethedilen araziler hakkındaki "*müslümanlara vakf*" yani rakabesi devlete ve tasarruf hakkı da bazı malî mükellefiyetler karşısında re'âyâya tefvîz edilen arazi görüşü teşkil etmiştir ki, Osmanlı hukukunda buna "*arâzi-i mîrîye*" denmiştir. Selçuklular zamanından beri, *arâzi-i memleket, arâzî-i sultan* veya *arâzî-i havz* adlarıyla mevcut olan bu nizâm, Osmanlı Devletinin de kuruluş yıllarından beri, malî ve askerî hayatın belkemiğini teşkil etmekteydi. Ancak Kanunî'nin isteğiyle Ebüssuud'un konuyu bütün ayrıntıları ile "*fetvây-ı şerife*" haline getirmesi ve daha sonraki bütün hukukî düzenlemelerin bu fetvaları esas almaları, mîrî arazi rejiminin mimarı olarak Ebüssuud'u ön plâna çıkarmıştır. Gerçekten Kanunî'nin son yıllarında hazırlanan ve resmî bir müdevvenât olduğu kuvvetle muhtemel bulunan bir kanun mecmuasının başında ve de arazi ile alâkalı bütün kanun mecmualarında, Ebüssuud'un fetvâları mutlaka yer almıştır[2].

Burada önemle şu husus üzerinde durmak istiyoruz: *Kanun-ı Cedîd* adı altında ve 63 müstakil fasıl diyebileceğimiz ana başlık altında tanzim edilen ve Kanunî devri Arazi Kanunnâmesi olarak tanıtılan Kanunnâme, Kanunî devrine ait değildir. Zira bu sonradan tedvîn edildiği her halinden belli olan Kanunnâme, nüshalarının %90'ında 1084/1673 tarihli bir fermânla bitmekte ve ayrıca içinde Kanunî'den senelerce sonra gelmiş ve yaşamış olan *Şeyhülislâm Yahya Efendi* gibi Şeyhülislâmlara ve *Hamza Paşa* gibi nişancılara ait fetvâ ve kanun hükümleri vardır. Ancak bu kanunnâmeye, Kanunî devri Arazi Kanunnâmesi gibi bakılmasının sebebi, Kanunnâmenin temelini teşkil eden mukaddime kısmının, Kanunî devri şeyhülislâmı Ebüsssuud tarafından kaleme alınan ve Osmanlı arazi rejiminin şer'î temellerini teşkil eden ve sonra da Padişahca tasdik edilerek yürürlüğe giren fetvâlardan oluşmasıdır. Gerçekten bu Kanunnâmenin mukaddimesinde yer alan 9 fetvâ, mîrî arazi rejiminin temelini teşkil etmektedir ve biri İbn-i Kemal'e ait olmak üzere geriye kalan sekizi *Ebüssuud Efendi*'ye aittir.

---

1 El-Mâverdî, **El-Ahkâm'üs-Sultâniyye**, sh.131 vd.; Molla Hüsrev, **Dürer Ve Gurer**, I, 285 vd.; Âlûsî, **Ruh'ul-Ma'ânî**, XXVIII, sh.21; OK, I, 77

2 Topkapı Sarayı, Revan, No:1935, Vrk.1-4; Barkan, **Kanunlar**, XL-XLI

Biz, *Kanun-ı Cedid* denilen bu kanunnâmeyi Kanunî devri kanunnâmeleri arasında neşretmeyeceğimizden, en azından Kanunî'ye arzedilerek kanunlaşan fetvâları neşretmek istedik.Kanun-ı Cedid'i bir kanunnâme mecmû'ası olarak ilk derleyen ve ilk resmî halini veren şahsın II.Selim'in defterdârı olan *Mehmed Çelebi* olduğunu *Hammer* kaydetmektedir[1]. Bu kayıt, araziyle alakalı muhtelif fetvâ ve fermânları ilk defa kanunnâme olarak tedvîn eden zat olması hasebiyle doğrudur. Ancak Mehmed Çelebi'den de senelerce sonra eklenen ilâveleleriyle ve elimizdeki şekliyle Kanun-ı Cedîd'i tedvîn ettiği doğru değildir. Zaten isminden de bu anlaşılmaktadır; Kanun-ı Cedid denmesi, her dönemde yeni hükümler eklenen kanun manasını işmâm eylemektedir. Ancak elimizdeki yüzlerce nüshadan, bu eklemelerin, 1084 hicrî tarihinde sona erdiği anlaşılmaktadır. Biz, zamanı gelince bu kanunnâmeyi neşredecek ve hangi hükümlerin ne zaman ve kimler tarafından ilâve edildiğini dipnotlarda göstermeye çalışcağız.

MTM'de neşredilen *Kanun-ı Cedid* nüshasında da yer alan bu fetvâların orijinal aslına inmeye ve mümkün olduğu kadar orijinal fotokopiler vermeye gayret gösterdik[2].

Burada *Barkan*'ın yaptığı fâhiş bir hataya da dikkat çekmek istiyoruz: Ebüssuud Efendi tarafından formüle edilen *mîrî arazi* rejimi, İslâm Hukukundaki *anveten feth edilen arazi*nin, Hanefi hukukuçular dışındaki İslâm hukukçularının görüşleri esas alınarak harâcî arazi statüsünde ve müslümanlara vakıf adı altında mîrî araziye çevriliş şeklidir. Yani mîrî arazi, *harâcî arazi* statüsündedir. Ancak harâc-ı mukâseme adına öşür ve *harâc-ı muvazzaf* adına çift akçesi veya tasma akçesi alınır. Değişen, şer'î mahiyeti değil, sadece isimlendirmedir. Barkan'ın, Girit arazisinin mîrî arazi ilan edilmemesi ve *mülk harâcî arazi* ilan edilmesi üzerine, sanki Ebüssuud'un bu zikredeceğimiz fetvâlarda açıkladığı mîrî arazi şerî'ata aykırıymış gibi yorumlarda bulunması, İslâm hukukundaki arazi rejimini hiç bilmemesi demektir. Zira İslâm hukukunda arazinin hukukî rejimi, fethediliş şekline göre tesbit ve tayin olunur. Sulh yolu ile fethedilen gayr-i müslim arazileri, yerli ahaliye harâcî arazi adı altında temlîk olunur. Burada devlet sadece, ahaliden *harâc-ı mukâseme* ve *harâc-ı muvazzaf*ını alır; tasarruf hakkına müdâhele edemez. *Girit Adası*nda tatbik edilen sistem budur. Anveten yani savaş yoluyla fethedilen arazide ise, ülül-emr muhayyerdir; dilerse mülk *haracî arazi* haline getirilir ve dilerse de âmme maslahatı esas alınarak tasarruf hakkı ve rakabesi evvela devlet hazinesine alıkonulur. Sonra da meşru yollarla ahaliye tefvîz olunur. Mîrî arazi, ikinci çeşit harâcî arazidir ve biraz sonra zikredeceğimiz fetvâlarda mes'ele bütün yönleriylc açıklanmıştır.Hatta *Budin Kanunnâmesi*nin mukaddimesinde mes'ele izah edildiği gibi, *II.Selim* devrinde hazırlanan *Üsküb Kanunnâmesi*nin mukaddimesinde de mevzû' çok açık bir şekilde beyân olunmuştur. Aksi iddialar, İslâm arazi hukukunu bilmemekten ileri gelmektedir[3].

Şimdi neşredeceğimiz fetvâları tanıtmak istiyoruz.

1. Fetvâ'nın *BOA,TTD, 449(987), sh.2*'de bulunan orijinalini esas almış bulunuyoruz. Bütün Kanun-ı Cedid nüshalarının mukaddimesinde ilk fetvâ olarak bu metin yer almaktadır. Elimizde orijinal metin bulunduğu için, diğer nüshalarla mukâyese etmiyoruz. Bu fetvâda Osmanlı arazi rejimi, bütün yönleriyle vuzûha kavuşturulmaktadır.

---

1 Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi,** İstanbul 1990, III, sh.515

2 **MTM,** I, sh.49 vd.; Bütün Kanun-ı Cedid nüshalarının baş kısımları.

3 Bkz.Barkan, **Kanunnâme, İslâm Ansiklopedisi**, VI, sh.190-191; OK, I, sh.140 vd.

2. Fetvâ, bütün Kanun-ı Cedid nüshalarının da ikinci metni olmakla birlikte, başka kanun mecmû'alarının başlarında da yer almaktadır. Biz, sondan bir cümle ve ba'zı kelimeler eksik olsa da, *Topkapı Sarayı, Revan, 1935, Vrk.1/a*'da yer alan metni kitâbımıza alyoruz[1]

3, 4, 5, 6 ve 7. fetvâlar da, yine mîrî arazi rejimi ve bu arazide tasarruf haklarıyla alakalı Ebüssuud'un fetvâlarıdır. Hepsi de *Kanun-ı Cedid* nüshalarının tamamına yakınında aynı sırayla yer almaktadır. Biz de bir Kanun-ı Cedid nüshası olan *Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah Efendi, No:968, Vrk.3/b-6/b*' deki nüshayı esas kabul edeceğiz. Diğer nüshalar ile mukayese eylediğimizi ve ba'zı farklılıkların bulunduğunu belirtelim. Ancak bu farklılıklar, o kadar önemli değildir. İstinsâh hatalarıdır.

8.fetvâ, yine mîrî arazi ve daha doğrusu Osmanlı Devletindeki arazi rejimi ile alakalı *Ahmed İbn-i Kemal*'in ya'ni *Ebüssuud Efendi*'nin hocası ve kendisinden evvel Osmanlı Şeyhülislâmı olan *Kemal Paşa-zâde*'nin fetvâsıdır. İbn-i Kemal, sadece Osmanlıların değil bütün İslâm âleminin iftihâr ettiği mümtâz ve muhakkik âlimlerden olup, şer'î ilimlerde, hukukda, tarihde ve edebiyâtta olan yed-i tûlâsından dolayı kendisine *müftis-sekaleyn* yani cin ve insin müftisi ünvânı verilmiştir. Önceleri tîmârlı sipahi iken, ilmin ehemmiyetini anlayarak *Molla Lütfi*'nin derslerine devam etmiş ve ilk defa Edirne'deki *Taşlık Medresesi*ne müderris olmuştur. Daha sonra sırasıyla, 921/1515'de Edirne Kadısı; 922/1516'da gittiği Mısır seferi sırasında Anadolu Kazaskeri ve bir ara tekrar müderrislikden sonra 932/1525'de *Zenbilli Ali Cemâlî Efendi*'nin yerine Osmanlı Şeyhülislâmı olmuştur. 942/1536 yılında vefat eden İbn-i Kemal, Edirnekapı yakınlarındaki Emir Buhari Cami'i yanına defn olunmuşdur[2]. Osmanlı Hukukunun âbide şahsiyetlerinden olan İbn-i Kemâl'in bu zikredeceğimiz fetvâsı da, mîrî arazi rejiminin meşrû'iyyet dayanağını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çoğu Kanun-ı Cedid nüshalarında 9. sırada yer alan bu fetvâyı da aynı kaynaktan alarak (Cârullah nüshasından) neşredeceğiz.

9.Fetvâ da, yine Ebüssuud'a aittir ve mîrî arazi ile alakalıdır. Aynı yerden bir sûretini neşredeceğiz. Bütün Kanun-ı Cedid nüshalarında mevcuttur.

II- ARAZİ İLE ALÂKALI EBÜSSU'ÛD VE İBN-İ KEMAL'İN FETVÂLARI

1. Mes'ele:

"Lillâhi Mülk'üs-Semâvâti V'el-ardı ve mâ fîhinne Ve Hüve Alâ Külli Şey'in Kadîr[3]

---

1 Ayrıca bkz.Âtıf Efendi, 1734, Vrk.178/b; Bütün Kanun-ı Cedîd nüshalarının ikinci fetvâsı. Her ne kadar Kanun-ı Cedîd'i daha sonraki dönemlerde neşredecek isek de, onun da temelini teşkil eden ve ancak Kanunî devrinde hazırlanan bu fetvâları, bu bölümde zikretmeyi bir zarûret addettik. Zaten bu fetvâlar, müstakillik arzetmektedir.

2 **Hadâik'uş-Şakâik**, I, sh.381-385; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi,** II, sh.668-671

3 Kur'an âyetlerinden iktibâs edilen bu cümlenin meali şudur: "Göklerin, yerin ve bunların içindekilerin gerçek mülkiyeti Allah'a aittir. Ve O, her şeye kâdirdir."

Cenâb-ı Hâkân-ı rûy-ı zemîn, Halîfe-i Resûl-i Rabb'il-Âlemîn, mümehhidü kavâ'id'iş-şer'il-mübîn ve Mü'eyyidü me'âkı'id-Din'il-metîn, Muzhiru Kelimetullâh'il-ulyâ Râfi'u a'lâm'il-milleti ilel-gâyet'il-kusvâ, Mâlikü memâlik'il-âlem, Zıllulâh'iz-zalîli alâ kâffet'il-ümem, Fâtihu bilâd'il-meşârıkı ve'l-meğârib bi-nasr'illâhil-azîz ve cündih'il-gâlib, Sâhib'ül-meğâzî'l-meşhûre fîmâ beyn'el-enâm ve'l-vakâyi'-il-azîme el-mestûra alâ sahâif'il-eyyâm, Hâiz'ül-İmâmet'il-Uzmâ ve's-Sultân'il-Bâhir, Vâris'ül-Hilâfet'il-Kübrâ kâbiren an kâbir, Nâşir'ül-Kavânîn'is-Sultâniye, âşir'ül-Havâkîn'il-Osmaniyye, Kâsir'ül-ekâsireti ve kâhir'ül-kurûm, Sultân'ül-Arabi ve'l-Acem ve'r-Rûm, Hâmi hıme'l-Haremeyn'il-Muhteremeyni ve'l-makâmeyn'il-mu'azzameyn'il-mufahhameyn es-Sultân ibn'üs-Sultân Es-Sultân *Süleymân Hân* ibn'üs-*Sultân Selim Hân* -Lâ zâlet silsiletü saltanatihî müteselsileten ilâ yevm-i yüb'asûn velâ berihat ahkâmü ma'deletihî câriyeten fî aktâr'ir-Rub'il-meskûn- Hazretleri, tevfîk-i Rabbâni ile *Vilâyet-i Budin*'i feth ve teshîr buyurub kâffe-i re'âyâ ve âmme-i berâyâ üzerine ahkâm-ı ma'delet-i zâhireleri icrâ olunmağa tasaddî olundukda, emr-i celîl'ül-mikdâr ve fermân-ı cemîl'ül-âsârları bu vechile sâdır olmuşdur ki:

Umûmen Vilâyet-i merkûmenin ehli yerli yerinde mukarrer olup nefislerine ve evlâdlarına aslâ bir ferd ta'arruz eylemeyüb ve ellerinde olan *emvâl-i menkûle*leri ve kasabâtda ve kurâda olan evleri ve dükkânları ve sâir binâları ve bağları ve bağçelerinin imâretleri, kendileri *mülk*leri olub her nice dilerler ise tasarruf edeler. Bey' ve hibe ve sâir *vucûh-i temlîkât* cümle ellerinde olub fevt olduklarında vereselerine *mülkiyet* üzerine müntakil olub bağlarının ve bağçelerinin hukûkunda gayrı aslâ emvâl-i mezbûrelerine kimesne dahl ve ta'arruz eylemeye[1].

Ve *zirâ'at ve hirâset ede-geldikleri tarlaları* dahi ellerinde mukarrer ola. Lâkin zikrolunan malları gibi mülkleri olmayub belki sâir Memâlik-i Mahmiyye'de *arz-ı mîrî* demekle ma'rûf olan *arâzî-i memleket* gibi *rakabe-i arz* beyt-i mal-i müslimîn olub âriyet tarîki ile re'âyâ tasarrufunda olub envâ'-i hubûbâtdan ve sâir mezrû'âtdan her ne dilerler ise ekübiçüb öşür adına olan *hârâc-ı mukâseme*sin ve sâir hukukun edâ edüb nice dilerler ise istiğlâl edeler[2].

Madem ki, arzı ta'tîl etmeyüb kemâ yenbeğî zirâ'at ve hirâset ve ta'mîr edeler bî-kusur hukûkun edâ edeler, kimesne dahl ve ta'arruz eylemeye, fevt oluncaya değin tasarruf edeler. *Fevt oldukda oğulları kendiler makâmına kâim* tafsîl-i mezkûr üzere tasarruf edeler. Oğulları kalmaz ise, sâir memâlik-i ma'mûre arâzisi üslûbı üzerine ta'mire kâdir kimesnelere *ücret-i mu'accele*si alınub *tapu*ya verile. Anları dahi tafsîl-i sâbık üzerine tasarruf edeler.

---

1 Bu parağrafda, mîrî arazi üzerinde tasarruf hakkı bulunan ve mîrî araziyi işleten re'âyânın mâlik olduğu mülk mallar sayılmaktadır ki, bunlar, menkûl mallar, İslâm hukukunda ve özellikle Hanefi mezhebinde akâr kabul edilmeyen binâ ve ağaçlar ile Osmanlı Hukukunda tetimme-i süknâ ta'bir olunan ve yarım dönümü geçmeyen bağ ve bağçelerdir (Bkz. Hâlis Eşref, **Külliyât-ı Şerh-i Kanun-ı Arâzi**, sh.11 vd.; 52 vd.).

2 Mîrî araziyi bütün özellikleriyle bu madde anlatmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi, mîrî arazi aslında harâcî arazi statüsündedir.

Ve bağlarının ve bağçelerinin yerleri dahi bu kâbilden olub üzerinde imâreti harâb oldukda yerleri sâir tarlalar gibi tasarruf olunub üzerindeki bağ ve bağçe gibi mülkleri olmak tevehhüm olunmaya.

Vallâhu Te'âlâ A'lem ve Ahkem

Ketebehû El-Abd' ül-Fakîr Ebusuûd Muhammed -Ufiye Anh-"

2. Mes'ele:

"Bi haseb'iş-şer'iş-şerîf *arz-ı hârâciyye* ve *arz-ı öşriyye* nedir? Tafsîlen beyân buyurulub müsâb oluna.

El-Cevâb: *İmam* bir memleketi feth edüb, arâzisini gânimîne kısmet eylese yahud kabl'el-feth ehli umûmen İslâm'a gelüb, imam arâzisini ellerinde ibkâ eylese, ol asıl yer *arâzi-i öşriyye*dir. Zira müslim üzerine vaz' olunan vazife ibâdet makûlesinden olmak lâzımdır. Harâc me'ûnet-i mahzadır. İbtidâen müslim üzerine harâc vaz' olunmak mümkün değildir. Hemân *öşür* vaz' olunur[1].

Eğer imam ol yeri feth ettükde ehlini kırmayub ve esir dahi etmeyüb, belki yine yerlerinde mukarrer kılub ve ellerinde olan yerlerini kendülere, sâir davarları ve evleri gibi temlîk edüb kendülere *cizye* vaz' edüb, yerlerine *vazife* ta'yin ederse, ol vazife elbette *harâc*dır, öşür olmak ihtimâli yokdur. Zira öşürde ibâdet manası vardır. Kâfir, ana ehil değildir. Elbette harâc vaz' olunur. Ol dahi iki nev'idir: Biri, *harâc-ı muvazzaf*dır ki, yılda birer mikdâr akçe alınır. Biri dahi *harâc-ı mukâseme*dir ki hâsıl olan gallenin öşrü müdür sümünü müdür, arzın tahammülüne göre tayin olunur, nıfsına değin tayin olunmak şer'îdir, arz gâyet eyü olıcak[2].

Bu iki nevi' arz ki, zikrolundu, ikisi bile sâhiblerinin mülkleridir. Bu diyâr-ı bereketşi'ârın âmme-i arâzisi bunların gibi değildir, ne öşriyye ne harâciyyedir. Belki *arz-ı memleket*dir ki, rakabesi beyt'ül-malındır, tasarrufu re'âyâya *icâre tarîki* ile asıldan tapuya verilmişdir. Tasarruf edüb, harâc-ı muvazzafını ve harâc-ı mukâsemesini sipahiye verirler, bey'a ve temlîke kâdir olmazlar. Fevt olub oğulları kalırsa kendüleri gibi tasarruf ederler. Ve illâ sipahî âhere tapu ile verir. Padişah-ı İslâm tarafından temlîk olmayınca kimesnenin mülkü olmaz[3]."

3. Mes'ele:

"Bi haseb'iş-şer'iş-şerîf *Memleket-i Rûm*'da re'âyâ elinde olan arâzi-i öşriyyenin ve arâzî-i harâciyyenin bey'i ve rehni ve vedi'atı ve icâresi ve şüf'ası ve istibdâli üzerine te'âmül-i nâs vâki olub kuzât hüccet vermeleri şer'î midir? Beyan buyurula?

El-Cevâb: Allahu a'lem. Arz-ı öşriyye ve arz-ı harâciyye sahife-i uhrâda beyân olunmuşdur. İkisinde bile tasarrufât-ı mezkûrenin cümlesi şer'idir. Ammâ re'âyâ ellerinde olan arâzi, ne öşriyyedir ve ne harâciyyedir. Belki *arz-ı memleket*dir ki, *arz-ı mîrî* demekle meşhurdur. *Rakabe*si beytülmalındır; re'âyâya tasarrufı tefvîz olunmuşdur.

---

1 Krş.Hâlis Eşref, **Külliyât**, 11-12

2 Krş.Hâlis Eşref, **Külliyât**, 12-13

3 Krş.Hâlis Eşref, **Külliyât**, 73 vd.

Ekerler ve biçerler; *harâc-ı muvazzaf*ını *çift akçesi* adına ve ba'zı diyarda *tasma akçesi* adına ve *harâc-ı mukâseme*sini *öşür* adına verirler. Ve biri fevt olub oğlu kalsa, kendi gibi tasarruf eder, kimesne dahl edemez ve illâ sipahi âhere tapu ile verir. Kızı kalsa, el verdiği tapu ile ana verir. Mutasarrıf olanlar, aslâ tasarrufât-ı mezbûreden şer'le hiçbirine kâdir olmazlar. Eğer birisi birine *hakk-ı kararın* alub tasarrufın tefvîz etdikde, sipahi eğer câiz görürse, tasarrufa kâdirdir ve illâ değildir. Kudât, bey' ve şirâ hücceti vermek bâtıl-ı mahzdır. Anın gibi vâki olıcak sipahi izniyle filandan şu mikdâr akçe alub yerinin tasarrufunı ona tefvîz edüb, sipâhi dahi ona tapuya verdi deyû hakk-ı kararın yazmak gerekdir. Vediat komak ve âriyet vermek, bir hükm-i şer'î icâb eder nesne değildir. Re'âyâ yerlerini kullanmağa yâhud hıfzetmeye bir kimesneye verib dilediği vaktin yine almağa kâdirlerdir.

Allahu Te'âlâ A'lem

Ketebehû el-Fakîr Ebüssuud"

4. Mes'ele:

"Fî zamâninâ *Rûmeli*'nde olan re'âyânın ellerinde olan arâzî-i öşriyye ve harâciyyenin bey'i ve rehni ve icâresi ve bey' olundukda şüf'a cârî olması ve istibdâl üzere te'âmül mukarrer olunub, kuzât dahi sicillerine kayd edüb ve yedlerine hüccet verüb imzâ edegelmişler. İndeş-şer' kuzâtın etdükleri şer'-i şerife muvâfık mıdır? Beyân buyurula.

El-Cevâb: Arâzî-i merkûme ne öşriyyedir ve ne harâciyyedir; *arz-ı memleket*dir. Ne hîn-i fetihde gânimîne kısmet olunub öşriyye kılınmışdır ve ne ashâbına temlîk olunub *harâciyye-i sırf* kılınmışdır. Belki *rakabe-i arz* beytülmalındır; ifrâz olunub mutasarrıf olanlara icâre tarîkiyle verilmişdir. Zirâ'at ve hirâset edüb harâc-ı muvazzafını ve harâc-ı mukâsemesini verüb tasarruf ederler. Tahrîr olunan ahkârnın vedî'at ve âriyetden kalanı şer'î değildir. Nâs içinde cârî olan bey' ve şirâ, vakıf dükkânları icâre ile sâkin olanlar bey' etdikleri gibidir. *Sipahi izinsiz olan mu'âmelât* külliyen bâtıldır. Amma *hakk-ı tasarrufı* içün bir mikdâr nesne mukâbelesinde *ferâğat* edüb sonra sipahi *tapu ile vermek*, şer'-i şerife muhâlif değildir. Alduğı akçe arzın ücret-i mu'acceleseidir. Kuzât mahzâ re'âyânın verüb almasına bey' ve şirâ ıtlâk edüb hüccet vermek, aslâ şer'-i şerife muvâfık değildir. İnşâsı ve imzâsı dahi bâtıldır.

Ketebehü'l-Fakîr Ebüssu'ûd -Aleyhi rahmet'ül-Vedûd-"

5. Mes'ele:

"Bu sûretde *Anadolu*'da olan arâzinin dahi ahkâmı vedî'at ve âriyet ve *selâtîn vakf etdükleri arâzi*de dahi böyle midir? Ve re'âyâ ellerindeki arâziye kendüleri zirâ'at etmeyüb âhare icâreye vermeleri sahih midir? Aldıkları akçe kendülere helâl midir? Yohsa vakıf içün zabt eylemek câiz midir? Beyân buyurula[1].

El-Cevâb: Bu arâzinin ahkâmı böyledir. Vedî'at ve âriyet *ukûd-ı lâzime*den[2] değildir. Ashâbı dilerler ise, istirdâd ederler. İcâreye vermeleri bâtıldır. Vakfa tamam ecr-i

---

1 Bunlar, tekrar gibi gözükse de, farklı hükümleri ihtivâ ettikleri de, iyice tetkik edilirse anlaşılacaktır. Zira farklı ihtiyâçlar sebebiyle muhtelif zamanlarda alınmıştır.

2 İslâm Hukukunda akidler tarafları bağlaması ve rücû' muhayyerliğinin bulunup bulunmaması açısından iki kısma ayrılır: Birincisi, lâzım akidlerdir ki, taraflardan birine muhayyerlik hakkı tanınmadığından rücû'

misil vâsıl oldukdan sonra müste'cir ashâb-ı arâziye bir mikdâr nesne vermeleri harâm olmaz. Ecr-i misl-i arâzi anınla tamam olur ise, ol dahi vakfa zabt olunmak lâzımdır, re'âyâya harâmdır.

Ketebehü' l-Fakîr Ebüssu'ûd -Aleyhi rahmet' ül-Vedûd-

6. Mes'ele: Arz-ı mîrî, kitâblarda arz-ı öşriyye dedikleri midir? Yohsa arz-ı harâciyye midir? Ve tasarruf eden re'âyânın bey' eylemeleri ve rehin komaları ve vakf eylemeleri ve vasiyyet eylemeleri ve hibe eylemeleri ve mirâs değmesi ve şüf'ası caiz midir? ve sâir ahvâli nicedir? Ve kuzât dahi sicillerine kayd edüb ve hüccet verüb imza edegelmişlerdir; indeş-şer' makbûl müdür? Ve kendü zirâ'at ve hirâset etmeyüb âhare icâreye vermeleri sahih midir? Ve aldukları akçe kendülere helâl midir? Ve selâtîn vakf eyledükleri arâzi dahi nicedir? Beyân buyurula.

El-Cevâb: Kitâblarda olan *arz-ı öşriyye* ve *arz-ı harâciyye* sâhiblerinin mülkleridir. İkisinde bile tafsîl olunan *ahkâm-ı mülk* cemî'an cârîdir. *Arz-ı mîrîye*de ahkâm-ı mezbûrenin hiç biri cârî değildir. *Aslı harâciyye*dir; amma kimesneye temlîk olunmayub beytülmal içün ifrâz olunub tasarruf edenlere icâre tarîki ile verilmişdir. Eküb biçüb *harâc-ı muvazzaf*ın *çift akçesi* adına verir ve *harâc-ı mukâseme*sin *öşür* adına edâ edüb fevt olduklarında oğulları kalsa, ellerinde kalub, oğlu kalmayub kızı kalursa, el verdüği ile ana verilmek emr olunub, kimesnesi kalmasa, âhare icâreye verilmek emr olunmuşdur. *Tapu* adına verilen akçe, ücret-i mu'acceledir. Zaman-ı tasarrufları beyân olunmamağın icâre-i fâsidedir. Amın yeri ta'tîl etmeden ellerinden alub âhare vermekden sipahi men' olunmağın almağa şer'an kâdir değildir. Hemân *hukûk-ı arz* ne ise, anı alur.

Rumeli'ndeki re'âyânın ellerindeki arz, ne öşriyyedir ve ne harâciyyedir; *arz-ı memleket*dir. Ve hîn-i fetihde ne *gânimîne kısmet* olunub öşriyye kılınmışdır ve ne ashâbına temlîk olunub *harâciyye-i sırf* kılınmışdır. Belki *rakabesi beytülmale ihrâz* olunub mutasarrıf olanlara icâre tarîkiyle verilmişdir. Zirâ'at ve hirâset edüb harâc-ı muvazzafın ve harâc-ı mukâsemesin verüb tasarruf ederler. Tahrîr olunan ahkâmın vedî'at ve âriyetden kalanı şer'î değildir. Nâs içinde cârî olan bey' ve şirâ, vakıf dükkânları içâre ile sâkin olanlar bey' etdikleri gibidir. Sipahi izinsiz olan mu'âmelât külliyen bâtıldır. Amma hakk-ı tasarrufı içün bir mikdâr nesne alınub ferâğat ettikden sonra sipahi tapu ile vermek, şer'-i şerife muhâlif değildir. Alduğı akçe arzın ücret-i mu'accelesidir. Ve kuzât mahzâ re'âyânın verüb almasına bey' ve şirâ ıtlâk edüb hüccet vermek, aslâ şer'a muvâfık değildir. Ashâbı ne vakit dilerlerse, istirdâd ederler. İcâreye vermeleri dahi bâtıl değildir. Vakıf yerlerde vakfa tamam ecr-i misli vâsıl oldukdan sonra, müste'cirler ashâb-ı arâziye bir mikdâr nesne verseler harâm olmaz. Ecr-i misl-i arâzi anınla tamam olursa, ol dahi vakfa alınmak lâzımdır; re'âyâya harâmdır.

Şehirler içinde olan yerlerde sâhibi bey'a ve hibeye ve vakfa kâdirdir. Fevt olıcak cemî' vereseye intikâl eder.

---

mümkün olmayan ve her iki tarafı da bağlayan sözleşmelere denir. Hiç bir muhayyerlik şartı bulunmayan satım akdi böyledir. İkincisi ise, taraflardan birisi veya ikisi için muhayyerlik hakkı bulunan ve rücû' mümkün olan akitlerdir. Bunlar da iki kısma ayrılır; Bir kısmı, akdin mahiyetinden dolayı taraflardan birine rücû' hakkı tanınan akidlerdir. Âriyet ve îdâ' akitlerinde durum böyledir. Bir diğer kısmı da, muhayyerlik şartı sebebiyle lâzım olmayan va tarafları bağlamayan akitlerdir. Muhayyerlik şartı bulunan satım akdi gibi (Bkz.Mecelle, İlgili maddeler).

Mîrî arz, karyeler etrâfında olan zirâ'at olunur yerlerdir kim, sâhibleri kulluğunu çeküb *behre*sin verürler; bey'a ve hibeye ve vedî'aya kâdir değillerdir.

Ketebehü'l-Fakîr Ebüssu'ûd -Aleyhi rahmet' ül-Vedûd-

7. Mes'ele: Arâzisi bir câmi'e vakıf ve rüsûm-ı örfiyyesi sipahi tîmârı olan vilâyetde mahlûl olan yeri mütevellî-i vakıf mı tapuya verir yohsa sipahi mi verir? Beyân buyurula.

El-Cevâb: *Tapu resmi* yerin tasarrufı mukâbelesinde verilür nesnedür. *Yerün rakabesi vakıf* olıcak, menâfi' mukâbelesinde verilen dahi vakfın ücret-i mu'accelesi olub, sâir ücret-i seneviyye ve ücret-i şehriyye si gibi mütevelli zabt eylemek gerekdir. Sipahi alduğı, ol yerlerin öşri adına onda bir yahud sekizde bir verilen *harâc-ı mukâseme* si ve *çift resmi* adına verilen *harâc-ı muvazzafı*; bunun ikisi bile *rüsûm-ı şer'iyye*dendir; sipahinin helâl hakkıdır. *Rüsûm-ı örfiyye*den elinde asla yer olmayan re'âyâdan *caba bennâk* adına alınan ve anın emsâli rüsûmdur. *İki başlı olmayan arâzi-i sultâniyye*nin tapusı resmi dahi sipahinin idüği muhakkakdır.

Lâkin *Diyâr-ı Rum* ki, arâzisi *iki başlu*dur[1], resm-i tapusını aslâ ashâb-ı emlâk ve mütevelli-i vakıf alu-gelmeyüb sipahiler alu-gelüb defâtir-i kadîmede ve hâdisede anlara hâsıl kayd olunmuşdur. Mahzâ menâfi'-i arz mukâbelesinde verilmekle, ücret-i mu'acceledir deyü, kuzât cümlesin yahud ba'zısın emr-i sultânîsiz vakfa hükm eylemeğe kâdir değildir.

Ketebehü'l-Fakîr Ebüssu'ûd -Aleyhi rahmet' ül-Vedûd-

8. Mes'ele: Zeyd on iki pâre evlerin ve davar damların havlularıyla muttasıl olan turunç bağçelerin *vakf-ı binâ* eyleyüb vakfiyyeti müseccel dahi olsa ve hem öşri dahi mütekaddemden beğliğe verilür olsa, vech-i meşrûh üzere olan mezkûrâtın vakfiyyeti sahih olur mu? Beyân buyurula.

El-Cevâb: *Arâzî-i sultâniye* üç kısımdır: Bir kısmı, *arz-ı harâciyye*dir ve bir kısmı *arz-ı öşriyye*dir ve bir kısmı dahi *arâzî-i memleket*dir. Ve bu kısm-ı sâlisdir ki, beyn'en-nâs *arz-ı mîrî* demekle ma'rûfdur.

Arz-ı harâcî oldur ki, fâtihi olan padişah ol yerleri dutub ehlini anda karar etdürüb yerlerini ellerinde ibkâ etdürüb üzerlerine *harâc-ı arz* (arz-ı harâc) vaz' eylemiş ola yahud andan gedüb âher kâfirleri anda getürüb iskân eyleyüb yerleri anda birer mikdâr harâc ile vermiş ola. Bunun gibi arzın bey'i ve hibesi ve tevrîsi ve vakfiyyeti sahihdir. Zira ehli, takrir-i iskân-ı fâtih birle mâlik olurlar.

Ve *arz-ı öşrî* oldur ki, fâtihi ol yeri *'anveten* alub ehlini iclâ edüb andan gedüb müslümanlara taksîm eyleyüb arzdan hâsıl olanın ba'zını anlara koyub, ba'zını masârif-i beytülmal içün zabt olunmuş ola; buna arz-ı sadaka derler. Hulefâ ve tâbi'în zamanlarında hemân on hissede bir hisse alınub bâkîsini sâhib-i arza komalarından arz-ı öşriyye demekle ma'rûfe olmuş; bunun dahi aslına mâlik olmağın bey'i ve hibesi ve vakfiyyeti ve tevrîsi sahihdir.

---

1 Konunun izahi için biraz sonra zikredeceğimiz Mâlikâne-Divânî sistemi ile alakalı fetvâya bakınız.

Ve *arz-ı hân-ı memleket* oldur ki, hîn-i fetihde ne vechile alındığı ve ne vechile verildiği ma'lûm olmayub yahud mâlikleri münkarizler olub mechûl'ül-hâl ve mechûl'ül-mâlik olmağla beytülmala zabt olunub, vükelây-ı sultânî vilâyet yazdukları vakit iktâ' eyleyüb ba'zı sipahiye idrâr-ı tîmâr üzere verile. Bu diyârda *arz-ı mîrî* bu kısma denilür. Ve sâhib-i tîmâr berât veya tezkire ile hakk-ı karara müstahık olub re'âyâ ve ekkârîne tasarrufın satub *rüsûm-ı örfiyye* ve *hukûk-ı şer'iyye*sin alur. Bu kısmın ne sâhib-i tımâr ve mutasarrıf-ı arz aslına ve ne rakabe-i arza mâlik olmadıkları içün, ne bey'i ve ne hibesi ve ne vakfı câizdir. Lâkin icâre ve i'âresi câizdir. Amma bi haseb'il-kanun bey'i ve evlâd-ı zükûra irsi tecvîz olunmuşdur.

Öyle olsa, sûret-i fetvâda olan evler ve damların ve bağçelerin yerleri, eğer arz-ı harâciyye ya öşriyye ise, vakfiyyeti sahih olur ve eğer *arz-ı hân-ı memleket* ise, vakfiyyeti sahih olmaz.

Ketebehû Ahmed İbn-i Kemâl

9. Mes'ele: Re'âyânın tasarruflarında olan *tarla*ların ba'zı *çayır* olmağla kâbil olub zirâ'at etmeyüb çayıra koyub bir yıl hâsıl olan otluğun biçüb intifâ' eyleseler, mîrî tarafından ihtiyâc olıcak, ol tarlalar re'âyâdan mîrî içün alınmak şer'an caiz olur mu?

El-Cevâb: Re'âyânın ellerindeki yerler mülkleri değildir. *Arâzî-i memleketd*ir. Hîn-i fetihde kimesneye temlîk olunmayub zirâ'at ve hirâset edüb öşür adına harâc-ı mukâsemesin ve resm-i çift adına harâc-ı muvazzafın vermek murâd olunmuşdur. Re'âyânın hakkı hemân zirâ'at ve hirâset ile me'ûnet ve zahmet çeküb tahsîl eylediğinin hukûk-ı mezbûresini verdikden sonra, bâkî kalanlardan almakdır. Hatta *üç yıl ta'tîl* eylese, elinden alınub âhere verilmek meşrû'dur.

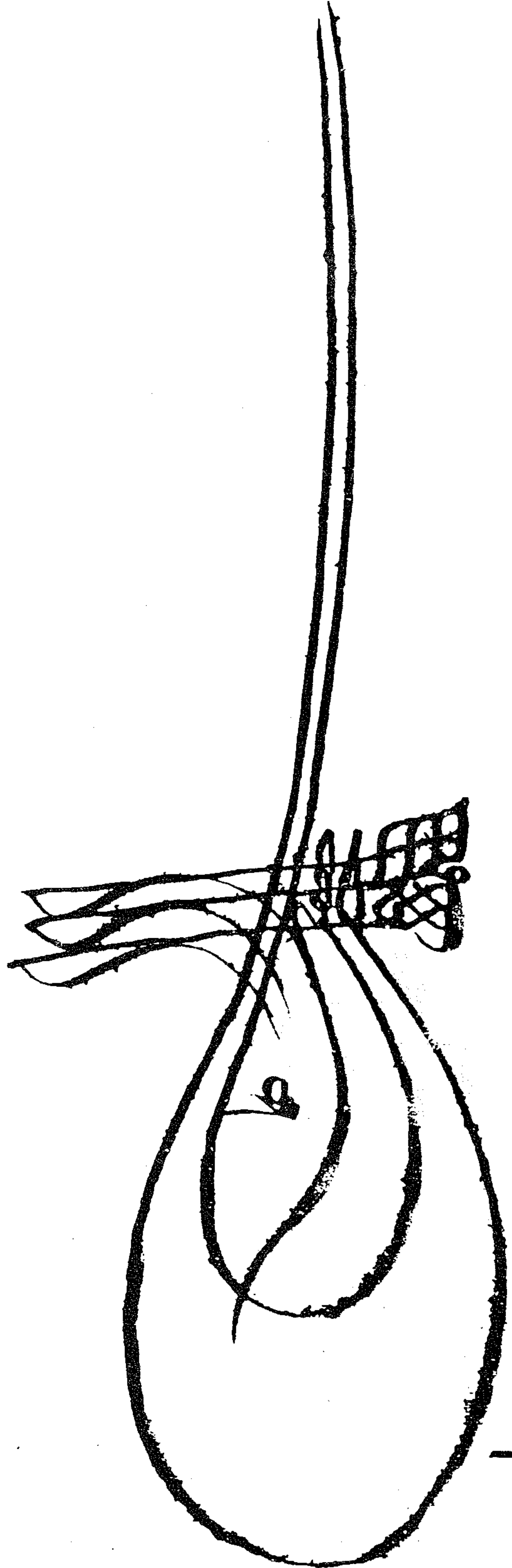
Tarlayı çayıra komak *ta'tîl*dir. Mukâbelesindeki mukâta'a, zirâ'atden hâsıl olacak öşre mu'âdil olmaz. Bâkîsi ra'iyyetin olmak, amel ile hâsıl olan gallâtıdır. Re'âyânın amelinsiz hâsıl olanın öşri alınmak ile bâkîsi ra'iyyetin hakkı olmaz; belki me'ûnetleri ile hâsıl veren yerlerin hâsılına beytülmalde hâcet olıcak âhere verilmek meşrû' değildir. Lâkin ellerinde olan tarlaları mukâbelesinde her çiftliğe ta'yin olunan harâc-ı muvazzafın bir mikdârı ref' olunmak lâzımdır.

Ketebehü'l-Fakîr Ebüssu'ûd -Aleyhi rahmet'ül-Vedûd-"[1]"

---

1 Bütün bu konular için bkz. Hâlis Eşref, **Külliyât**, sh.11-113

Mîrî Arazi İle Alakalı Fetvâlar, BOA, TTD.,449, Sh.2

Mîrî Arâzi İle İlgili Fetvâlar, Topkapı Sarayı, Revan, 1935, Vrk.1/a

بحث الشريف ارض خراجيه و ارض عشريه نه در تفصيلا بيان اولنور بو بابده اولنان اقوال الحق ٢

امام بر مملكتی فتح ایدوب اراضیسنی غانمین قسمت ایلیه یاخود
قبل الفتح اهلی عموما اسلامه کلوب امام اراضیلرینی الرنده ابقا
ایلسه اول اصل یرلر اراضی عشریه در زیرا مسلم اوزرنه ابتدا
وضع اولنان وظیفه عبادت مقوله سندن اولمق لازمدر
خراج مؤنت محضه در ابتداء مسلم اوزرنه خراج وضع
اولنمق ممکن دکلدر همان عشر وضع اولنور اکر امام اول دیاری
فتح ایتدکده اهلنی قرویب و اسیر دخی ایتمیوب بلکه ینه یرلرنده
مقرر قلوب و الارنده اولان یرلرینی کندولره سایر طوارلرینی و اولرینی
کبی تملیک ایدوب کندولره جزیه وضع ایدوب یرلرینه وظیفه
تعیین ایلسه اول وظیفه البته خراجدر عشر اولمق احتمالی
یوقدر زیرا عشرده عبادت معناسی واردر کافره اکا اهل
دکلدر البته خراج وضع اولنور اول دخی ایکی نوعدر بری
خراج موظفدر که ییله بر مقدار اقچه النور بری دخی
خراج مقاسمه در که حاصل اولان غله نک عشریله ثمنیله
ثمنیله ارضک تحملنه کوره تعیین اولنور نصفنه دکن
تعیین اولنمق شرعیدر ارض غایت ایو اولیجق بو ایکی
نوع ارض که ذکر اولندی ایکیسی بیله صاحبلرینک ملکلریدر
بو دیارک اراضیسی بونلرک کبی دکلدر نه عشریه
و نه خراجیه بلکه ارض مملکتدر که رقبه سی بیت
المال ایچون ضبط اولنوب رعایایه اجاره طریقیله اصلدن
طابویه ویرلشدر تصرف ایدوب خراج موظفی و خراج
مقاسمه سنی سپاهیه ویررلر بیعه و غلیکه قادر اولمزلر

قوانين آل عثمان بخط السنخ

سطر ٢٧

Mîrî Arâzi İle İlgili Fetvâlar, Süleymaniye Kütüp. Carullah Efendi, No: 968, Vrk.3/b-6/b

٣ بحسب الشرع الشریف مملکت رومده رعایا الّرنده
اولان ارض عشریه نك و ارض خراجیه نك
بیعی و رهنی و ودیعتی و اعاره سی و شفعه سی
و استبدالی اوزرینه تعامل ناس واقع اولوب
قضاة حجت ویرلری شرعمیدر بیان بیوریله
الجواب ارض عشریه و ارض خراجیه صحیفه
اخراده بیان اولنمشدر اول کیمسنه ده بیله
تصرفات مذکوره نك جمله سی شرعیدر
اما رعایا الّرنده اولان اراضی نه عشریه در
و نه خراجیه در بلکه ارض مملکتدر ارض میری
دیمکله معروفه و مشهوره در رقبه سی
بیت المالکدر رعایایه تصرفی تفویض اولنمشدر
کرلر و بکرلر خراج موظفی چفت اقچه سی ادینه
بعض دیارده تاصمه اقچه سی ادینه و خراج
مقاسمه سنی عشر آدینه ویررلر فوت اولوب
اوغلی قالمزسه کیمسنه دخل ایدمز
و اول سپاهی آخره طابو ایله ویرر قزی قالسه
الویردیکی طابو ایله اکا ویرر متصرف
اولنلر اصلا تصرفات مزبوره دن شرعا هیچ
برینه قادر اولمازلر اکر برسی برینه حق قرارین
الوب تصرفین تفویض ایتدکده سپاهی
اکر جائز کوررسه تصرفه قادردر والا دکلدر
قضاة بیع و شری حجتی ویرمکدن باطل محضدر

الملك کبی واقع اولیجق سپاهی لغو نیله فلاندن
شو مقدار اقچه آلوب برینک تصرفین
تفویض ایدوب سپاهی دخی اکا طابویه
ویردی دیو حق قرارین یازمق کرکدر ودیعت
قومق و عاریت ویرمك بر حکم شرعی
ایجاب ایدر نسنه دکلدر رعایا یرلرینی
قوللنمغه یاخود حفظ ایتمکه برکیمسنه یه
ویروب دیلدکلری وقتده آلمغه
قادرلردر والله سبحانه اعلم
کتبه الفقیر ابو السعود

٤ فی زماننا روم ایلنده اولان رعایانک الّرنده
اولان اراضی عشریه و خراجیه نك بیعی و رهنی
و ودیعتی و اعاره سی و بیع اولندقده شفعه
جاری اولمسی و استبدالی اوزرینه تعامل مقرر
اولنوب قضاة دخی سجللرینه قید ایدوب
یدلرینه حجت ویروب امضا ایده کلمشلر
عند الشرع قضاتك ایتدکلری شرع شریفه موافقمیدر
بیان بیوریله الجواب اراضی مرقومه نه عشریه در
و نه خراجیه در ارض مملکتدر نه حین فتحده غانمینه
قسمت اولنوب عشریه قلنمشدر و نه اصحابنه
تملیك اولنوب خراجیه صرف قلنمشدر
بلکه رقبه ارض بیت المالکدر افراز اولنوب
متصرف اولنلره اجاره طریقیله ویرلمشدر

Mîrî Arâzi İle İlgili Fetvâlar, Süleymaniye Kütüp. Carullah Efendi, No: 968, Vrk.3/b-6/b

زراعت وحراثت ایدوب خراج موظفی
وخراج مقاسمه‌سنی ویروب تصرف ایدرلر
تحریر اولنان احکامک ودیعت وعاریت
قلمناسی شرعی دکلدر ناس ایچنده جاری
اولان بیع وشرا وقف دکانلری اجاره ایله
ساکن اولنلر بیع ایتدکلری کبی در سپاهی
اذنیله اولان معاملات کلیا باطلدر آنجق
تصرفیچون بر مقدار نسنه مقابله‌سنده فراغت
ایدوب صکره سپاهی طاپو ایله ویرمک
شرع شریفه مخالف دکلدر الذی اخذ ارضک
اجرت معجله‌سیدر قضاة محضار رعایانک
ویروب المسنه بیع وشری اطلاق ایدوب
حجت ویرمک اصلا شرع شریفه موافق دکلدر
انشا [illegible] امضاسی دخی باطلدر
کتبه الفقیر ابو السعود

٥ بو صورتده [illegible] اولان اراضینک دخی احکامی
ودیعت وعاریت وسلاطین وقف ایتدکلری
اراضی دخی بویله‌میدر ورعایا الرنده اولان اراضی
کندولری زراعت ایتمیوب آخره اجاره‌یه ویرلری
صحیح میدر الدقلری اقچه کندولره حلال میدر
بوحسه وقف ایچون ضبط ایلمک جائز میدر
بیان بیوریله جواب بو اراضینک احکامی
بویله‌در ودیعت وعاریت عقود لازمه دکلدر

اصحابی دیلرلرسه استرداد ایدرلر اجاره‌یه ویرلری
باطلدر وقفه تمام اجر مثلی حاصل اولدقدنصکره
مستاجر اصحاب اراضی‌یه بر مقدار نسنه ویرمه
حرام اولمز اجر مثل اراضی بالکلیه تمام اولمز ایسه
اولدخی وقفه ضبط اولنمق لازمدر
رعایایه حرامدر کتبه الفقیر
ابو السعود

٦ ارض میری کتابلرده ارض عشریه دیدکلرمیدر یوخسه
خراجیه میدر وتصرف ایدن رعایانک بیع ایلملری
ورهن قوملری ووقف ایلملری ووصیت ایلملری
وهبه ایلملری ومیراث دکمه‌سی وشفعه جائز میدر
وسائر احوالی نیجه‌در وقضاة دخی سجللرینه قید ایدوب
وحجت ویروب امضا ایده کلمشلردر عند الشرع
مقبوللمیدر وکندولر زراعت وحراثت ایتمیوب
آخره اجاره‌یه ویرملری صحیح میدر والدقلری اقچه
کندولره حلال میدر وسلاطین وقف ایلدکلری
اراضی دخی نیجه‌در بیان بیوریله جواب کتابلرده
اولان ارض عشریه وارض خراجیه صاحبلرینک
ملکلریدر ایکیسنده بیله تفصیل اولنان احکام ملک
جمله جاریدر ارض میریده احکام مزبوره‌نک
هیچ بری جاری دکلدر اصلی خراجیه‌در اما کیمسنه‌یه
تملیک اولنموب بیت المال ایچون افراز
اولنوب تصرف ایدنلره اجاره طریقیله ویرلمشدر

Mîrî Arâzi İle İlgili Fetvâlar, Süleymaniye Kütüp. Carullah Efendi, No: 968, Vrk.3/b-6/b

اگر بجوب خراج موظف جفت اقچه سی دیه
ویره و خراج مقاسمه سنی عشریه نه ادا ایدوب
فوت اولدقلرنده اوغللری قالسه اللرنده قالور
اوغلی قالمیوب قزی قالورسه ال ویردیکی
ایله انکا ویرلمک امر اولنوب کیسنه سی قالمیانه
آخره اجاره یه ویرلمک امر اولنمشدر طاپو دینه
ویریلان اقچه اجرت معجله در زمان تصرفلرینک
اولنما معین اجاره فاسده در اما یری تعطیل
ایتمدیکن الرندن الوب آخره ویرمکدن سپاهی
منع اولنمغین الماغه شرعا قادر دکلدر بهمان خصوص
ارض نه ایسه آنی الور روم ایلنده رعایانک
اللرنده کی ارض نه عشریه در و نه خراجیه در ارض
مملکتدر وجه فتحده نه غانمینه قسمت اولنوب
عشریه قلنمشدر و نه اصحابنه تملیک اولنوب
خراجیه صرف قلنمشدر بلکه رقبه سی بیت المال احراز
اولنوب متصرف اولنلره اجاره طریقیله ویرلمشدر
زراعت و حراثت ایدوب خراج موظف و خراج
مقاسمه سنی ویروب تصرف ایدرلر تحریر اولنان
احکامک ودیعت و عاریتدن فلانی نه صورت دکلدر
ناس الجنده جاری اولان بیع وشری و وقف کانکره
اجاره ایله ساکن اولنلر بیع اتمکلری کیدر سپاهی
اذنسز اولان معاملات کلیا باطلدر اما حق تصرف
برمقدار سنه آلنوب فراغت ایتدکدن صکره

سپاهی طاپو ایله ویرمک شرع شریفه مخالف دکلدر
الدیغی یارلرنک اجرت معجله سیدر قضا نا
رعایانک ویروب آلمسنه بیع وشری اطلاق
ایدوب حجت ویرمک اصلا شرعه موافق
دکلدر انشاسی عقود لازمه دن دکلدر استحقاقیلکت
دیلرلرسه استرداد ایدرلر اجاره یه ویرلری دخی
باطلدر وقف یرلرده وقفه تمام اجر مثلی واصل
اولدقدنصکره مستاجرلر اصحاب اراضی بر مقدار
سنه ویرسه حرام اولماز اجر مثل اراضی انکله
تمام اولورسه اولدخی وقفه الحق لازمدر رعایاده
جاری در شهرلر ایچنده اولان یرلری صاحبی بیعه
و هبه و وقفه قادردر فوت اولیجق جمیع ورثه یه
انتقال ایدر میری ارض قریه لر اطرافنده اولان
زراعت اولنور یرلردر کیم صاحبلری قوللقن حکومت
بهر کسبن ویردلر بیعه و هبه یه و ودیعه یه
قادر دکلدر کتبه الفقیر
ابو السعود

٧ اراضیسی رعایه وقف ورسوم عرفیه سی سپاهی
تیمار اولان ولاینده محلول اولان یرلری مستوفی کیمسنی
طاپویه ویرد یوخسه سپاهی ویره بیلور بهوریله
اجراب طاپو رسمی یرلک تصرفی مقابله سنده
ویریلورسه یرک رقبه سی وقف اولیجق منافع
مقابله سنده ویریلان دخی وقفک اجرت معجله سی

Mîrî Arâzi İle İlgili Fetvâlar, Süleymaniye Kütüp. Carullah Efendi, No: 968, Vrk.3/b-6/b

Mîrî Arâzi İle İlgili Fetvâlar, Süleymaniye Kütüp. Carullah Efendi, No: 968, Vrk.3/b-6/b

مجهول المال و مجهول المالك اولمغله بيت الماله مسلط
اولنوب وكلاى سلطان ولايت يازدقلرنده قبض
اقطاع ايليوب بعض سپاهي يه ادرار تيمار اوزره
ويريلميور ديارده ارض ميري بو قسمه دينلور وصاحب
تيمار رعايت و ياتذكره ايله حق قراره مستحق اولنور
رعايا واكا رنيه تصرف صاتوب رسوم عرفيه
وحقوق شرعيه سين آلور بوقسمك نه صاحب
تيماره ونه متصرف ارضه اصلنه ونه رقبه ارضه
مالك اولمادقلرى ايچون نه بيعي ونه هبه سي ونه
وقفي جائزدر لكن اجاره واعاره سي جائزدر
اما بموجب القانون بيعي داولادلرينه تفويضى
تجويز اولنمشدر اويله اولسه صورت فتواده اولان
اولر و طلالرك و باغچه لرك برلري اگر ارض
خراجيه يا عشريه ايسه وقفي صحيح اولور واگر ارض
حوزه مملكت ايسه وقفي صحيح اولماز
كتبه احمد بن كمال

٩ رعايانك تصرفلرنده اولان تارلالرك بعضي صابر اولمغله
قابل اولوب زراعت ايتميوب چايره قويوب
بر ييل حاصل اولان اوتلرين بيوب انتفاع ايليه لر
ميري قنده احتياج اولنمق اول تارلالره رعايادن
ميري ايچون آلنمق شرعا جائز اولورمي الجواب
رعايانك اللرنده كي يرلر ملكلري دكلدر اراضي
مملكتيدر حين فتحده كسنه يه تمليك اولنميوب

زراعت و حراثت ايدوب عشر ادينه خراج مقاسمه
ورسم جفت آدينه خراج موظف ويرمك ...
اولنمشدر رعايانك حقى همان زراعت و
حراثت ايله مؤنت و زحمت چكوب تحصيل
ايتدكلرى حقوق مزبوره سني ويردكدن
صكره باقى قلانلردر المقدر حتى اوچ ييل تعطيل
ايلسه لر آلنوب آخره ويرلمك مشروعدر
تارلاني چايره قونق تعطيلدر مقابله سنده
مقاطعه زراعتدن حاصل اولنمق عشره معادل
اولماز وحاصلك عشرى آلنمق ايله يا قيمتى
رعيتك حقى اولماز نته كه مؤنتلري ايله حاصل
ويرن يرلرك حاصلنه بيت المال محتاج
اولنمق آخره ويرلمك مشروع دكلدر لكن اللرنده
اولان تارلالرى مقابله سنده هر حينكه تعيين
اولنان خراج موظفك بر مقدارى رفع
اولنمق لازمدر كتبه الفقير
ابو السعود

پادشاه اسلام بر قلعه يي فتح ايتدكده اطرافنده
اولان اراضي ميري اهالى قلعه يه مرعى اولمق اوزره دفتر
قيد ايتدروب بعده كلان پادشاهلر زماننده تحرير
ولايت چقدقده اراضي مذكوره نك زياده يه
وسعتي اولمغله اول اراضيده بر مقدار چفتلك تقطيع اولنوب
ارباب تيماره محصول قيد ايتمكله دفتر سلطانيده قيد ...

§.4- MÂLİKÂNE-DİVÂNÎ SİSTEMİYLE ALÂKALI BİR FETVÂ (3)

I- KONUNUN TAHLİLİ

*Rum Eyâleti*ne bağlı *Amasya* ve *Sivas* çevresindeki bazı arazilerin tasarruf tarzına *mâlikâne-divanî sistemi* denmektedir. Bunun aslı şudur: Fetih esnasında bu bölgenin ahalisi yerlerinde bırakılmış ve diğer Anadolu arazisi gibi haracî arazi statüsünde mîrî arazi kabul edilmiştir. Rakabesi beytülmala ait olan bu arazi, sonradan bazı a'yana temlik olunmuş ve ancak hem *harâc-ı muvazzafı*nı ve hem de *harâc-ı mukâseme*lerini beytülmala vermeleri şart koşulmuştur. Yani normal olarak bu araziyi, kendilerine temlik olunan a'yan işletseler, resm-i çift adıyla harâc-ı muvazzafını ve öşür adıyla harâc-ı mukâsemesini beytülmala vereceklerdi. Ancak bu böyle olmamış; a'yan, kendilerine temlîk olunan araziyi bizzat işletmedikleri için, herkes kendi arazisini işletmek üzere, ahaliden işletebilecek olanlara kiraya vermişlerdir. Bu durumda, araziyi işleten mutasarrıfların iki malî mükellefiyeti ortaya çıkmıştır. *Birincisi*, arazisinin harâc-ı mukâseme ve muvazzafını a'yan adına sipahiye vermektir ki, bunun harâc-ı mukâseme kısmına *öşr-i divanî* denilmiştir. *İkincisi* ise elde ettikleri gelir ve ürünlerin öşrünü de *icar-ı arz* yani arazinin kira bedeli olarak mâliklerine vermektir ki, buna da *öşr-i mâlikâne* denmiştir. Yoksa bu bölge ahalisinden, çok münbit olması hasebiyle *iki öşür* yani hums alınıyor demek değildir. İlk fetih yıllarında yapılan bu akidler, daha sonra da mâlikâne-divanî sistem adıyla devam etmiş ve bu çeşit arazi "*iki başlu*" diye anılır olmuştur. Önemle belirtelim ki, sözkonusu nizam Osmanlı Devletinden önce de vardır ve Ebüssuud Efendi de önemli bir fetvasında meseleyi vuzuha kavuşturmaktadır. Koca Nişancı konuyu tedvîn etmiştir[1].

Neşredeceğimiz fetvânın elimizdeki nüshası, *Âtıf Efendi, No: 1734, Vrk.179/b-180/a*'da bulunmaktadır. İlk def'a neşrettiğimizi tahmin ettiğimiz ve daha önce de kendisinden mukaddimede iktibas ettiğimiz bu fetvâyı, burada orijinali ile birlikte neşredeceğiz.

II- FETVÂNIN METNİ

"Bu mesele beyânında *E' imme-i Hanefiye*'den cevâb ne vechiledir ki,

*Arâzisi iki başdan olan vilâyet*de, defter-i cedîd-i hâkânîde çiftlik ve öküzlük kayd olunub *rüsûm-ı çift*i sipahi taifesine hâsıl kayd olunan yerlerden Zeyd-i Sipahi'nin tîmârında bir çiftlik yer, tapuya müstahak oldukda, Amr zikrolunan yeri kadîm'ül-eyyâmdan ilâ hâz'el-ân olı-geldiği üzere *hakk-ı kararı* ile sipaheden tapuya alub tasarruf etmek istedikde, Bekr, "*resm-i tapu yerin ücret-i mu'accelesidir, ücret-i mu'accele müstakil mâlikânenindir. Divanî cânibî dahl eylemez. Zikrolunan yeri ben mâlikâne tarafından senden*

---

1 Topkapı, Revan, 1935, Vrk.158; Sül.Kütp.Es'ad Efendi, 2362, Vrk.32/b; **Kanunnâme-i Vilâyet-i Rum**, Hâlet Efendi, Vrk.70/b vd.;Barkan, **Türkiye'de Toprak Mes'elesi**, I, 151 vd.

mukaddem tapuya aldım ve Zeyd' in tîmârında resm-i tapu kendüye defterde hâsıl kayd olmamışdır. Yeri ben tasarruf ederim." dese, Amr dahi "*Vilâyet kitâbet olundukda her karyenin üç yılık mahsûlın hesab edüb ol üç senede kangı, karyede ki, bu makûle tapuy-ı zemin vâki' olmuşdur ve sarahaten resm-i tapuyı müstakil sipahi üzerine kayd eylemiştir ve kat'â mâlikâne ve evkâf cânibine hâsıl kayd etmemiştir. Hîn-i tahrirde Zeyd' in tîmârında tapu vâki' olmağla sarâhaten tahrir olunmayub belki bâd-ı hevâ deyû kayd eylediği aklâmın içinde tapu dâhildir ve tapu vâki' olan karyelerde olageldüği üzere ve defâtir-i kadime mûcibince müstakil sipahiye kayd olunduğu kâfidir. Olı-gelene muhâlif mâlikâne ve evkâf sahipleri resm-i tapuya dahl edemezler ve defterlerinde dahi kat'â tapu mukayyed değildir. Tasarruf benimdir*" dese, tasarruf kangı cânibindir? Beyân buyurulub müsâb oluna.

El-Cevâb: Allahu a'lem.

Rakabe-i arz mülk veyahud vakıf olıcak mutasarıf olan re'âyâ müste'cirlerdir. Sipahiye verdikleri çift akçesi arzın harâc-ı muvazzafıdır ve gallelerinden öşür adına verdikleri harâc-ı mukâsemesidir. İkisi bile mülk sâhibine ve mütevelliye lâzım olur hukukdur. Lâkin kendüler vermekde harec olmağın müste'cirlere havâle edüb sipahi anlardan alıgelmişdir. Bu zikrolunan haklar, sipahinin hakk-ı şer'isidir. Aslâ istihkâkında iştibâh yoktur. *Öşr-i mâlikâne* deyû mülk sâhibleri ve evkâf mütevellileri aldıkları arzın *ücret-i mü'eccele-i senevî*sidir ki, kadimden ashâb-ı hıbre ve erbâb-ı vukûf re'yleri ile takdir ve tayin olunmuşdur. Ol ücretden gayrı kadîmden bir mikdâr dahi *ücret-i mu'accele* takdir olunmuş olmayıcak cebr ile ücret-i mu'accele alınağa kâdir değillerdir. Alını-gelen *tapu resmi*, sipahinin hukûk-ı şer'iye-i lâzımelerinden değildir ve sâir bâd-ı hevâ gibi defâter-i kadîmede sipahiye hâsıl kaydolunmuş olıcak, emlâk ve evkâf ashâbı ana dahl edemezler. Hakk-ı şer'î-i vâcibleri, hemân kadîmden ta'yîn ve takdîr olunan ücret-i mü'eccele-i seneviyeleridir. Mahlûl olan yerden cebr ile ücret-i mu'accele alımazlar. Defâtirde sipahiye resm-i tapu kayd olunmayan memâlik-i mahmiyyede sipâhiye hâsıl kayd olunan maddelerin mâ'adasına emlâk ve evkâf ashabı *mahlûl olan yer* için terâzi ile birer mikdâr ücret almak memnu' olmaz."

Mâlikâne-Dîvânî Sistemi Hakkında Fetvây-ı Şerîfe, Âtıf Efendi, No: 1734, Vrk.179/b-180/a

§.5- EBÜSSUUD'UN OSMANLI VERGİ HUKUKU İLE ALÂKALI BİR FETVÂSI (4)

I- KONUNUN TAKDİMİ VE TAHLİLİ

Osmanlı hukukunda yanlış anlaşılan ve değişik açılardan ehemmiyet arzeden bir konu da, Osmanlı vergi kanunlarının şer'î tahlilidir. Bu konunun ehemmiyeti bir kaç açıdan önem arzetmektedir: *Evvelâ,* Osmanlı Devleti aslında haracî arazi olan araziyi kendine has tabir ve statüsüyle mîrî arazi diye adlardırdığı gibi, haracî araziden alınan harâc-ı mukâseme ve harâc-ı muvazzafı da yine isim değiştirerek öşür ve çift akçesi namları altında tahsîl yoluna gitmiştir. Ayrıca fıkıh kitaplarında dirhem ve benzeri birimlerle ifade edilen vergiler, Osmanlı ülkesinin çeşitli mahallî örf ve adetleriyle adapte edilmiştir. İşte yanlış anlaşılmalara vesile olan sebeblerden biri budur. Zira öşür denilmiş, sümün alınmıştır. Meselenin şer'î mahiyetini bilmeyenler, işin farkında olamamışlardır. Saniyen, çeşitli adlar altında tahsil olunan cizye, harâc-ı muvazzaf ve harâc-ı mukasemenin mikdarları şahısların ve arazinin durumuna göre şer'î açıdan farklılık arzettiğinden, mahiyeti aynı olan vergilerle ilgili olarak farklı kanunnâmeler tanzim olunması bir türlü anlaşılamamıştır. Halbuki Osmanlı Devlet nizâmında, İslam vergi sistemi saat gibi çalışmış ve fıkıh kitaplarındaki nazarî hükümler tatbikata bu farklı kanunnâmeler sâyesinde aksettirilebilmiştir. Salisen, bu kısımdaki tahlillerimiz mütâlaa edilince anlaşılacaktır ki, Osmanlı kanunnâmelerinin çoğu hükümleri, fıkıh kitaplarındaki hükümlerin icrâ hayatına geçirilmiş şekilleridirler. Ebüsuud Efendinin Osmanlı malî hukukunun şer'î dayanağını izah eden uzun ve önemli bir "*fetvây-ı şerîfe*"si bunu açıkça göstermektedir. Eyâlet kanunnâmelerini, bu fetvâyı okumadan ve incelemeden değerelendirmeye tâbi' tutmak mümkün değildir.

Osmanlı vergi hukukunu yakından ilgilendiren ve sadece latin harfleriyle tam metni tarafımızdan Birinci Ciltte neşredilen bu uzun fetvây-ı şerîfeyi, burada orijinali ile birlikte neşredeceğiz.

II- FETVÂY-I ŞERÎFENİN METNİ

"*Öşürden ziyâde alınmak bâbında vermişlerdir. Nâfi' ve mühim olmağın tahrir olundu;*

MES'ELE: Padişah Hazretleri bir kaç karye sınurunda eküb kimesnelerin mahsûllerinin sülüsân kendülerin olub bâkisin Hüdavendigâr Hazretleri içün ola deyü ta'yin etdiklerinde, sonra zikrolunan karye sınurunda eküb biçüb mahsûl alan kimesnelerden ba'zı mahsûllerinin ancak öşrün verse, ziyâdesin kendüler ekl eyleseler, şer'ân ekletdükleri kendülere helâl olur mu?

EL-CEVÂB: Olmaz.

1. Ta'yin olunan mikdâr, ol arzın *harâc-ı mukâseme* sidir; nısfına değin harâc vaz'ı meşrû'dur. Ekser arazinin harâcları onda bir olmağın avâm *öşr-i şer'î* sanub ziyâde alınanı zulmen alınur sanup vermemek ile âsî olmazız sanurlar. Hatâ-i fâhiş-i meşhûrdur. Memâlik-i Mahrûse'nin arâzisi beyt'ül-mâl içün hiyâzet olunmuş arâzi-i harâciyedir; harâc-ı öşriye yokdur. Ve illâ onda bir alınan behreden gayrı *çift hakkı* harâm-ı mahz olur[1].

2. *Harâc-ı arz* ki, Hazret-i Ömer-i Fâruk -Radiyallahu Anh- vaz' eylemiş. Her *cerîb* ki; Türkçe'de *dönüm*dür, ekdikleri her ne ise, bir *sa'-ı Hâşimî* ile ekdiklerinden ve bir nakid akçe takdir eylemişdir. Faraza on dönüm yer buğday ekse on sa' buğday, on akçe. Arpadan ve sâir hububâtdan kezâlik. Ammâ yoncalıkdan bir dönüme beş akçe takdir eylemiştir.

3. Ve *bağ dönümü*nden ki, muttasıl ola ve hurma dönümünden ki muttasıl ola, onar akçe takdir eylemişdir. "*Bağ muttasıl ola*" demenin ma'nası oldur ki, cümle bağ ve cümle ağaçlık ola, ara yerde nesne ekilmeye. Ammâ nesne ekilse üzümden ve ağaç yemişinden başka ve ekilen nesneden başka öşür almak lâzımdır. Ve bir yerde yemiş ağacı olsa, ol ağacın gölgesi düşdüği yeri hâli koyub nesne ekmemek meşrû'dur.

4. Ve *cerîb* dedikleri, tûlen ve arzen altmış *zirâ'* olmakdır ki, misâhada 3600 zirâ' olur. Ve zirâ'dan murad; *Nûşirevan zirâ'*ıdır ki, ya dokuz *meşte* yahud yedi *kabza*dır. Ammâ *Şemseddin el-Halvanî* böyle tashih eylemişdir. Kabzadan murâd oldur ki, her kabza ile baş parmak dikilmişli bile mahsûb ola. Meşte oldur ki, baş parmak mahsûb olmayub hemân yalnız kabza mahsûb ola. *Mu'în*'de ikisi de birdir. Kabza ile mu'teber olan zirâ' misâhada müsta'mel ola ki, ikisi bile muhâsibler ıstılâhında 24 parmak hesâb oluna ve her parmak altı arpa denlü ola. Altı arpa biri biri yanına enine vaz' oluna, uzunluğuna vaz' olunmaya. *Cerîb-i şer'î*den murâd budur.

5. Ve " *her cerîbde ya'ni her dönümde on dirhem akçe alına*" demekden murâd *dirhem-i şer'î*dir ki, zamâne hesâbına on dirhem-i şer'î 42 akçe olur. Ve her dönüm bağa ve bağçeye 42 akçe alınmak lâzımdır. Ammâ zamânede bu diyârda câri olan dönüm ki, tûlen ve arzen 35 zirâ'dır, misâhada 1225 zirâ' olur. Cerîb-i şer'înin sülüsünden 25 zirâ' zâid olur. Binâen alâ hâzâ Sultan Bâyezid-i merhûm imaret-i Âmiresi evkâfından Mahmiyye-i İstanbul nevâhisinde vâki olan kefere bağlarının her dönümüne takrîben harâc-ı şer'î mikdârınca on beş akçe mukâta'a ta'yin eylemişdir. Ve Sahn müderrislerinden merhûm *Mevlâna Kara Seydi*'yi müfettiş edüb mümkin oldukça şer'a tatbik olunmak buyurmuşdur. Ol dahi şer' üzere görüb tamam etdikde, *İstanbul kazâsı*n sadaka eylemişdir.

6. Ve ol kâfir elinde olan bağ bey' ile ya hibe ya irsle müslim eline düşse, yine *resm-i dönüm* tamam alınur.

7. Ve ba'zı kimesne bağların bozub ya harâbe oldukda tîmâra mültefit olmayub bağ yerin çayır ya hâsıllık edinüb *dönüm hakkın* tamam vermek istemeseler, şer'îsi budur ki, şöyle ki: Arz çüriyüb ya eskiyüb bağ hâsıl olmaz ise, ol vakit ne söz. Ammâ şöyle arzın kusurı olmayub, sâhibi gerek ta'mirde ihmâl ya kasd ile tîmâr etmedüğünden bağ hâsıl

---

1 Umûmî Kanun-ı Osmânî'lerde ve bütün Eyâlet Kanunnâmelerinde zikredilen öşür ve çift akçesi ile alakalı hükümler, bu fetvâya göre tanzim olunmuştur. Bu fetvâdaki şer'î incelik ve derinlik anlaşılmadan, sözkonusu Kanunnâmelerde zikredilen hükümlerin anlaşılması çok zordur. Bu fetvâdaki bilgiler ise, diğer fetvâlarda olduğu gibi, tamamen fıkıh kitaplarından alınmıştır.

olmaz olsa, gerek boş kosun gerek gayrı nesne içün isti'mâl eylesün, elbette sâhibine ya sâhibi fevt olub evlâdına ve eytâmına intikal eylese, evlâdına ve eytâmına ve vârislerine ta'mir teklif olunur ve illâ kendinden resm-i dönüm tamamen alınur, yahut ta'mir mültezim olur tâlib bulunur ise, ana verilir.

8. Bi-haseb-iş-şer' harâc-ı arz dedikleri budur ki, Rumeli'nde harac-ı arzî *baştina* deyü müte'ârefdir. Ol baştinaların ekserin sâhibi fevt oldukda sipahi ve yeniceri ve *Hünkâr kulı* ya *voyvoda*lar alub yahud re'âyâyayı zebûn avlayub muzâyakaları olduğı vakit zemin adına almağla harâc-ı arz taleb etdiklerinden müslüman harâc mı verür? deyü vermeyüb gelen *harâcçı* ehl-i karyeden tazmin etdürüb beş-on kâfir 30-40 akçe harâç vermeğe takat getürmeyüb firâr edüb girihte olmak lâzım olur. Hem mahsûl-i beytülmala zarar, hem re'âyâya noksân lâzım olur. Kadılar arz eyledikde bir hükümle savarlar. Keferenin hükme ve *yol harcı*na giden akçesı serbeser zarar dahi olur. Fâide yerine kuzâta za'f-ı kalb târi olur. Filan kâdî arz etdi, ne yüz ağartdı, ben arz edüb ne yüz ağardam der. Re'âyâ zaleme elinde pây-mâl olur. Harâc-ı arz ahvâli ma'lûm oldu.

9. Ammâ *harâc-ı re's* ki, şer'an *cizye*dir. Ve Rumeli re'âyâsı lügatde ana *gılavto* derler. Kütüb-i şer'iyede imamlarımız tahkik etdikleri üzere iki nevi'dir.

10. Bir nev'i oldur ki, Müfti Efendi Hazretlerinin fetvâlarında mestûr olan üzere Sultân-ı Ehl-i İslâm ile keferenin rızâ ve *sulh*ları olur. Yılda bin *filori* gibi. Hâricde misali *Vilâyet-i Rûm*'da *Boğdan*'ın *Eflak*in ve *Erdel Vilâyeti*nin yıldan yıla verdikleri *vergi* gibi.

11. Bir nev'i oldur ki, ibtidâdan gâlib olduğu diyârın keferesinin üzerine vaz' eyler. A'lâsı yılda 48 akçe *dirhem-i şer'î*dir ki, akçe hesabı ile 190 akçe olur. Takriben her ayda dört dirhem alınmak lâzım olur. Ol, şol ganiye vaz' olunur ki, gınâsı zâhir ola; yâni şol denlü malı ola ki, amele muhtâc olmaya, kisbden müstağnî ola. Ol mikdarı 10.000 akçeya malik olmağla tefsîr etmişlerdir. Ve mutavassıt'ul-hâle yılda 24 dirhem ta'yin oluna ki, yılda 90'dan ziyâde akçe olur. Her ayda iki dirhem alınur. Ve *mutavassıt'ul-hâl* oldur ki, bir mikdâr malı ola, ammâ ol mal ile kisb ve amelden müstağnî olmaya, yine kisb ve amele muhtâc ola. Ve *fakîr-i mu'temil* oldur ki, maldan asla bir nesnesi olmaya; kût-ı yevmî tahsîl içün kisb ü amele muhtâc ola.

12. Ve avrete ve nâ bâliğa ve a'mâya ve kütürüme ve ibâdete mahsûs ola, halkla ihtilât eylemez ruhbâna ve amel eylemez fakire, harâc yokdur. Ve iki yıl harâcı tedâhül eylese, evvelki yılın cizyesi sâkıt olur. Şimdi ki, Seb'in ve seb'îne ve tis'a-mie(977)dir. Selâs ve seb'în(973) cizyesi cem' olunur. Dört yıllık cizye ki, beytülmalın andan *helâl vâridâtı* yokdur. Vaktinde tedârik etmeyüb tedâhül ettirmekle zâyi' olmuşdur. Hem tedâhül ile sâkıt olub min ba'd alınağa daha şer' ile ruhsat yokdur. Nice haram-ı sırf ve zulm-i mahz akçelarda ikdâm olunur.

*Cizye emri*nde ikmâl olunub cizye ve nev-yâfte tahriri, bir bölük cühhâl ummâle i'timâd olunur. Ve kâdîlara dahi sipariş olundukda bir bölük rezele ve ceheleye sipariş olunur ki, ne cizye neye derler? ana ilmi vardır ve ne kimlere vaz' olunur? ve ne tarîkle vaz' olunur? anı bilür. Allah bilür ki, *Köstendil sancağı*'nın nev-yâfte tahririnde beytülmala nef'den zarar ziyâde oldu. Ammâ mübâşirlerin kendülere olan menafi', hadden ziyâdedir.

13. Ve *beytülmal vâridatı*ndan biri dahi *âşirler* tahsil etdükleri akçelerdir ki, hâlâ ana *gümrük* derler. Şer'le ve emr-i Padişâhî mûcibince ticâret içün alınan metâ'dan alınmak

lâzımdır. Ammâ fî zamâninâ *Tuna yalıları*nda öte yakada sâkin olanlar, kalaylamağa bir bakraç getürüb kalayladub öte yakaya geçürmek isteseler, mültezimler iki-üç gümrük akçesı alurlar. Kendüleri ya bölüğe geçüb ya tîmâr ve ze'âmet almağiçün iltizâm etdikleri akçeları, bu tarîk-i zulm ile re'âyâdan çıkarırlar. *Toprak kâdîları* muhalefet eyleseler, *müfettiş kâdî* ve *nâzır*, toprak kâdîsının mâl-i mîrî tahsilinde sa'yi yokdur deyü der-i devlete arzederler. Defterdarlar, ne aslın bilüb gavrına ermek murâd edinürler, kâdî-i derdimendi azl ederler. Sâir kuzâta dahi za'f-ı kalb gelüb azl havfından hâh ve nâ-hâh ve nâ-çâr zulme tahammül ederler. Ammâ nâzırları arz eyleseler, envâ-ı himâyetler edüb nâzırın 10-15 bin akçelık armağanı mukâbelesinde beytülmalın 15 yük akçesine zarar ederler.

14. Ve beytülmalın bir *vâridi* dahi *tahrir-i vilâyet*den olan menâfi'dir, ma'lûm olmak gerekdir. Resulullâh (S.A.V.) fevt oldukdan sonra eğer ki Ebubekir-i Sıddîk halife oldu. Ammâ Resulullâh Hazretlerine imân getüren A'râb-ı Bâdiyenin ba'zı mürted olub ve ba'zı Resulullâh'a verdikleri zekâtı Ebubekir'e vermemekle ittifak-ı ashâb ile kıtâl lâzım olub Ebubekir onları ıslâha ve mukâteleye olub ihkâm-ı dine fırsat bulmadı ve zaman-ı hilâfeti dahi az olub ömürden dahi ruhsat olmadı. Hazret-i Ömer-i Faruk (R.A.) halife oldukda, onların himmeti, ihkâm-ı ahkâm-ı dine ve intizâm-ı ahvâl-i müslimine ve icrâ-i şer'-i mübîne oldu. Ve fethettikleri memâlikin mahsûlın ve masrafın ma'lûm edinmek murâd edinüb ol divanı anlar bağladı. *Divan* dedikleri, defterdir ki, mahsulât içün müstakil divan ve masârif içün müstakil divan ve mukatele tâifesine verdikleri erzâk içün müstakil divanı anlar vaz' eyledi. Anların zaman-ı hilâfetinde olan âsâr-ı haseneden biri misâhâtdır ki, cemî' feth olunan diyârın arazisini bilüb ana göre harâc ve öşür vaz' eylemek içün Küttâb-ı ashâb ve hıyâr-ı ahbâb'dan adamlar ta'yin eylediler. *Sahih-i Müslim*'de Ebu Muhalled'den(R.A.) mervîdir ki, Ömer-il Farûk, Osman bin Hanif-i Sahabîyi (R.A.), ta'yin eyledi. Nakl-i hadis-i Müslim budur ki:

واقران يمسح السوا وعامره وغامره ولا يمسح سبخته ولا تلأ ولا اجمّه ولا مستنقع ماء
ولا مالا يبلغه الماء فمسح كلّ شيء دونه الجبل.

Bu hadis-i şerifi, bu hikâyeti Ebül-Ferec İbn'ül-Cevzî rivâyet eyler. Ya'ni -Ömer-i Farûk, Osman bin Hanif'e emr eyledi ki, cemî' şenlik ya'ni âbâdân ve ma'mûre olan yerleri misâhat ediniz. Âmir olsun ya'ni bil-fi'l zira'at ve hirâset olunsun ve gerek ğâmire olsun ya'ni bil-fi'l zira'at ve hirâsete kâbil değil, ammâ zira'at olunsa mütehammildir, ; "Sebiha" şol yere derlerki, şûrezemin ola, ya'ni nesne ekilürse hâsıl olmaya, ol makûle yerleri misâhat etmeye, ( ) dahi öyükler ki tepelerdir ki, çift sürülmek kâbil değildir ,anı ölçülmeye ولا مستنقع ما; ormanları ölçülmeye ولا اجمّة ; dahi çöküli olan yerleri ölçmeyeler, ya'ni bataklar ve sazlıklar ölçülmeyeler. Dahı su erişmez yerleri ölçmeyeler. Bu âm değildir, gökden yağan yağmurla iktifâ olunmayub su salıvermekle ekilüb biçilüb mahsûl hâsıl olan yerlere mahsûsdur. Ammâ yağmur suyu ile hâsıl veren yerlerde ol dahi misâhat olunur.

15. Vilâyet tahrir edenlen şer' ve kanuna âlim olub beytülmala aid bir akçe komamak gerekdir. Şimdi ba'zı nâzırlar *kâtib' ül-vilâyet* olsam gerekdir deyü kilise evkâfın bey' eyler. Arz olundukda sen me'mûr değil iken niçün bey' etdin? deyü ne sual olunur ve ne alduğı akçe muhâsebesinde var mıdır o yoklanur ve niceye bey' etdüğüne kâdî hücceti taleb olunur. *Tarhanı* mutlak olub etdüğün eder, kılduğun kılar.

Vâridât-ı beytülmal icmâlen ma'lûm oldu.

16. Ammâ *masârif*, evvelâ sultân olan kimesne kendü nefsi içün ba'zı karyeler ve ba'zı mezra'alar vakf eylemek câizdir. Ammâ evlâ budur ki, âhare hibe yahud bey' ede, andan kendü akçe ile iştirâ ede. *Kâdîhân*'ın ibâreti budur ki, bi 'aynihâ nakl olundu:

فان اراد السلطان أن يأخذ الأرض . لنفسه يبيعها فى غيره ثم يشتري من المشتري [1]

17. Kezâlik bir vilâyetden dahi feth olunmadan bir ya iki karyeyi istedüği kimesneye ve evlâdına ve ahlafına cemî' mahsûlı ile vermek câizdir. Zira Hazret-i Resûlüllâh (SAV) ashâbdan *Temim Dârî'* ye *Şam Vilâyet*inden Hiyâre ve Aynûn nâm karyeleri verdi. Halbuki ol vakit Şam Vilâyeti feth olmadı idi. Ancak Temîm Dârî, esnây-ı musâhabetde "Yâ Resûlellâh! Şam Vilâyetin Allâh Te'âlâ sana feth müyesser eylese gerekdir. Bana mahsûs iki köy vardır; anları bana ver." deyü taleb eyledi. Resûlüllâh (SAV) dahi verüb bu tarîkle *menşûr* verdi ki, aynı ile nakl olundu[2]:

هذا كتاب من محمّد رسول الله لتميم بن اوس الدّاري انّ له قرية خيري وعنيونه كلّها
وسهلها او جبلها وخيرتها او انباطها وبقرها ولعقبة من بعده لايخالف فيها احد ولا لجه
عليه احد بظلم فمن ظلم واحد منهم شيئًا فان عليه لعنة الله [3]

Ebu Bekr'is-Sıddîk halife oldukda, bu Kitâbı görüb kabûl edüb mûcebi ile amel eyledi. Kezâlik andan sonra gelen hulefâ, ol karyeleri Temîm Dârî'nin evlâdında mukarrer edüb mahsûllerine dahl eylemediler. Lisân-ı şer'îde buna *Hiyara* derler. Kezâlik ba'delfeth hod yine câizdir.

18. Ve bir mikdâr mezra'a ki, karye olub içinde ehli olub cizye ve sâir mahsûlı olmayub ancak mahsûlı ya harâc yahud öşür ola ki, hâlâ fî zamâninâ ana *mezra'a* derler, ol makûle arâziden ba'zını sultân murâd edindüği kimesneye vermek câizdir. Şer'an ana lisân-ı şer'îde *katî'a* derler. Ol katî'a ol şahsın mülk-i mahzı olub bey'ine ve vakfına ve müzâra'aya ve icâreye vermeğe kâdir olur. *Bedâyi'*de böyledir; bi 'aynihâ nakl olundu:

وأرض القطيعة هي الأرض التي اقطها الامام لقوم وحقهم بها فملكوها يجعل الامام لهم
فيجوز بيعها [4]

Ya'ni *arz-ı katî'a* oldur ki, *İmâm* hudûdun ta'yîn edüb bir şahsa ya bir kavme maktû'an verir. Ol arz ol şahsa ya kavme mülk olub bey'i câiz olur.

1 "Eğer sultân kendi nefsine arazi tahsis etmek isterse, o araziyi başkasına satar sonra da kendisi o satın alan şahısdan bedel karşılığı alır."

2 Konu ile ilgili olarak bakınız; Akgündüz, Belgeler Gerçekleri Konuşuyor, I, İzmir 1989, sh. 93-96 ve burada zikredilen kaynaklar.

3 Bu mektûb, Dede Halife tarafından da zikredilmiştir; Bkz. Risâle Fî Beytilmâl; Mektûbunu kısaca manası şöyledir:

"Bu, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Temîm bin Evs ed-Dârî'ye verilmiş yazılı bir belgedir. Hiyâre (Habrun) ve Aynûn köyleri kendisine tahsis edilmiştir. Bu köyler tamamen, ovası ile, dağları ile, dereleri ile ve tepeleri ile kendisine aittir. kimse kendisine karışmayacaktır ve zulmen kimse kendisine mâni' olmayacaktır. Kim bunlara zulmeder ve haksız olarak bir şeylerini alırsa, Allah'ın la'neti üzerine olsun.".

4 Manası; "Arz-ı katî'a, İmâmın belli bir kavme iktâ' ettiği arazidir ki, onlar ona mâlik olurlar; İmâmın bu tasarrufu neticesinde, onlar araziyi satabilirler.". Burada, Halifenin şartlarına uyarak yaptığı sahih temlîkler kasdedilmektedir. Yoksa Osmanlı devletinde uygulaması görülen ve tamamen mîrî arazinin tefvîzi demek olan gayr-ı sahih temlîk kaSdolunmamaktadır. Konuyu dikkatle birbirinden ayırmak gerekir.

Lâkin Hazret-i Ali, Mâlik bin Eşter'i Mısır'a emîr edüb gönderdikde, yazub böyle buyurmuşdur ki;

ولا تقطعن لأحد في حاشيتك وخامتك قطيعة = Ya'ni tevâbi' ve levahıkından bır kimesneye katî'a verme. Her kişi beytülmaldan haklarına göre hisse alsunlar.".

19. Kezâlik İmâm bir şahsa ya bir kavme beytülmaldan yılda bir mikdâr nakid nesne ta'yîn etmek meşrû'dur ve anın yerine gelenler, anı kabûl edüb eylemek lâzımdır. Nitekim Halife-i Resûl *Ömer-i Fârûk Benî Kâkile*'nin eline her yıl beytülmaldan 200 miskâl sikkelenmedik altunı ta'yîn edüb bu vechile ellerine menşûr vermişdir ki, bi 'aynihâ ve bi ibâretihâ nakl olunur:

قد جعلت لآل بني كاكله على كاو بين المال المسلمين لكلّ عام من العين مائتي مثقال ذهبًا ابريزًا كتبه عمر ابن الخطاب 1

ve mühr-i şeriflerinin nakşı budur ki;

«كفى بالموت واعظا يا عمر» 2 Ba'dehû Hazret-i Ali zamân-ı hilâfetinde ol kavim Ömer-i Fârûk'un menşûrını getürüb Hazret-i Ali gördükde kabûl edüb bu menşûrı vermişdir ki, aynı budur:

﴿وَلِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ يَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِاللّٰهِ﴾ انا اولي من اتبع امر من اعزّ الاسلام ونصر الدّين والأحكام عمر بن الخطاب ورسمت بمثل مارسم لآل بنى كاكله من كل عام من العين ماتى مثقال ذهبا ابريزا واتبعت اثره وجعلتهم بمثل مارسم عمر رضي الله عنه اذ اوجب علي وعلى جميع المسلمين اتّباع ذلك كتبه علي بن ابي طالب. 3

Ve nakş-ı hâtem-i misk-hitâmeleri budur ki, الملك لحق علي به

20. Ol *Benî Kâkile*'den bir kimesne *Âl-i Bayındır*'dan *Sultân Ya'kûb* zamanına yetişüb gelüb bu menşûrları getürüb göstermişdir. Sultân Ya'kûb dahi mukarrer dutub Mevlâ İdris Sultân Ya'kûb emriyle bir a'lâ menşûr inşâ edüb ol iki menşûru dahi içinde derc eylemişdir. Gâyet bî bedel inşâdır; fakirde vardır.

İnsâf edicek *Kızılbaş denen* mel'ûnlara bundan büyük ilzâm nice olur ki, kendüler *İmâm-ı Hak* dedükleri, Hazret-i Ömer hakkında İslâmı aziz edüb dine ve ahkâma nasîr olan Ömer-i Fârûk'a ittibâ'a ben sair halkdan evlâyım (demiş)."

---

1 Manası; "Benî Kâkile ailesine beytülmal-i müslimînden her yıl 200 miskâl altın tahsis olunmuştur ve bunu Ömer bin Hattâb yazılı olarak tayin etmiştir.".

2 Manası; "Ölüm sana vâiz olarak yeter Ey Ömer!"

3 Manası; "Herşeyden önce de sonra da hüküm ve emir Allah'a aittir. O gün mü'minler Allah'ın zafer ve nusreti ile ferahlanacaklardır. Bana yakışan, İslâmı aziz kılan ve Din'e yardım edip zaferlere ulaştıran Ömer bin Hattâb'a ittibâ' etmektir. Onun tahsis ettiği gibi, ben de Benî Kâkile'ye her yıl 200 miskal tahsis ettim. Onun icrâsına uydum. Hazret-i Ömer'in resm ettiğini ben de ettim. Bana ve bütün müslümanlara düşen vazife, bu emre uymaktır. Bunu Ali bin Ebî Tâlib yazmıştır."

Osmanlı Vergi Hukuku İle Alakalı Ebüssuud'un Fetvâşı, Süleymaniye Kütp. Reşid Efendi, No: 1036, Vrk.33/b-37/a

Osmanlı Vergi Hukuku İle Alakalı Ebüssuud'un Fetvâsı, Süleymaniye Kütp. Reşid Efendi, No: 1036, Vrk.33/b-37/a

Osmanlı Vergi Hukuku İle Alakalı Ebüssuud'un Fetvâsı, Süleymaniye Kütp. Reşid Efendi, No: 1036, Vrk.33/b-37/a

Osmanlı Vergi Hukuku İle Alakalı Ebüssuud'un Fetvâsı, Süleymaniye Kütp. Reşid Efendi, No: 1036, Vrk.33/b-37/a

§.6- EBÜSSUUD'UN GEDİK HAKKI İLE ALÂKALI MÜHİM BİR RİSÂLESİ (5)

I- KONUNUN TAKDİMİ VE HUKUKÎ TAHLİLİ

Daha önce neşrettiğimiz konuyla alakalı bir araştırmamızı özetleyerek ve *Risale*'nin aslını ekleyerek buraya alıyoruz:

Osmanlı Devletinin ihdas ettiği ve yaşattığı bütün hukukî, iktisadî ve sosyal müesseselerin temelinde İslâm hukukunun Kur'an ve hadîsten çıkarılan hükümleri mevcuttur. Osmanlı Devletini idare edenler herçeşit tasarruflarını dolaylı yoldan da olsa, İslâm dininin emir ve yasaklarına dayandırmaya çalışmışlardır. Âmme vicdanında meşrûiyeti tasdik edilmemiş herçeşit tasarrufu tersine tepeceğini bildikleri için, yanlarından herçeşit hukukî düzenlemenin kaynağı olarak kabul edilen şer'-i şerifin mümessilleri olan şeyhülislâmları ayırmamışlardır. Ancak Osmanlı tarihi incelendiği zaman, *şer'-i şerif* dedikleri İslâm hukukuna aykırı görünen bazı müesseselerin de bulunduğu guörülmektedir. Bu gibi müesseseler hakkında peşin fikirle hüküm vermektense; mümessesenin hukukî, şer'î, iktisadî ve sosyal sebeplerini araştırarak neticeye varmak daha doğru olacaktır. İşte bu çeşit müesseselerin başında *gedik* müessesesi gelmektedir.

Gedik mevzuu sadece Osmanlı hukukunu değil, Osmanlı tarihini ve maliyesini de ilgilendiren bir mevzudur. Bu mes'eleyle alâkalı bazı araştırmalar yapılmış ise de ihdas tarihi ve ihdas sebepleri hakkında doyurucu izahlar yapılamamıştır. Bunun sebebi mes'eleyle alâkalı İslâm hukuku kaynaklarına inilememesi ve tarihî gelişimin tam olarak gözönünde bulundurulamayışıdır. Her müessese birden ve tam olarak ortaya çıkmaz. Mutlaka basit de olsa daha önceki bir benzerini misâl alarak gelişir. Bazan sonradan gelişmiş hali ile ilk hali tamamen birbirinden farklı olabilir. *Gedik* meselesini de bu nokta-i nazardan incelemek gerekir.

Bu kısmın konusunu Osmanlı hukukundaki *gedik hakkı,* meşrutiyet temeli yani menşei, hukukî mahiyeti ve bu incelememizi destekleyen Ebüssud'un gedik hakkıyla alâkalı bir Risalesi teşkil edecektir ve bu Risâle, Kanunnâmeler ve Osmanlı devletindeki şeyhülislâmların rolü açısından da önem arzetmektedir.

Bu zamana kadar yapılan araştırmaların çoğunluğu gedik hakkının sadece *ticarî imtiyaz* ma'nâsında kullanıldığını ve bunun menşeinin ticaretin inhisarı usulünde aranması gerektiğini belirtmişler ve bu müessesinin 1140/1727 yahut en erken 1000/1591 yıllarında ortaya çıktığını ifade etmişlerdir[1]. Halbuki Ebüssud'un konuyla ilgili Risale'sinin varlığı ve bu Risalesinde çok

1 Sıdkı, **Gedikler**, Dersaaddet, 1325, sh.6 vd.; Ergin, Osman Nuri **Mecelle-i Umûr-i Belediye**, İstanbul 1337, c.1, sh.653-654.

eski kaynaklara dayanması, ismen olmasa da mahiyet itibariyle gedik hakkının çok eskilere dayandığını göstermektedir[1].

Gedik kelimesi Türkçe bir kelimedir. Sözlükde; eksik, kusur, yıkık yer ve duvarda açılan çatlak ma'nâlarını ifade etmektedir[2]. Asıl tartışma, terim olarak ma'nâsının tesbitindedir. Gedik kelimesi sözlük anlamına uygun, ancak farklı sahalarda ayrı ayrı ma'nâlarda kullanılmıştır. Bu sebeple konuyu sınırlandıracağız. Terim olarak kullanıldığı sahaların ilki ve birincisi idarî ve askerî sahada gediktir. Osmanlı tarihinde XVII. yüzyıldan önce kullanılan "*Gedikli*", "*gedik tevcîhi*" ve "*gedik beratı*" gibi ifadelerde genellikle bu ma'nâda gedik kasdedilmektedir. İdarî terminolojide gedik, Osmanlı sarayında belli bir görev ve imtiyaz anlamındadır ki bazı idarî memur ve hizmetlilerin reisine "*gedikli*" denir. Eski vüzera dairelerinde istihdam edilen ağaların en mümtazlarına "*gedikli ağası*" denildiği gibi[3]. Askerî alanda ise, savaşçı sınıfından sayılmadığı halde, terfi ederek zâbit olan topçu ve kaleci gibi askerî rütbelere gedik adı verilmektedir. Bu ma'nâda *gedik*, Osmanlı Devletinin kuruluşundan beri kullanılmaktadır. Hatta tasarruf edilen bir müktesep hak gibidir. Hususî gedik defterleri tutulmuş ve gedik tevcîhleri yapılmıştır. Bu çeşit gedik sahiplerine de tîmâr verildiği için, mîrî arazi rejiminin ortaya çıkışından beri vardır. Ebüssud Efendi'nin şu fetvasındaki gedik tabiri bu ma'nâda kullanılmıştır: "*Zeyd "Babam Amr'in beratıdır" deyü Bekr'in beratını gösterdikde bir hisar gedüğü sadaka olunup berat verilse hizmet-i lâzımesin eda edicek mezkûr gedik için tîmârdan aldığı helal olur mu? El-Cevap: Mebnası kizb olıcak hılline hükmolunmaz*[4]."

Gedik kelimesinin terim olarak kullanıldığı ikinci saha ise, hukukî ve malî sahadır. Bizim araştırmamızın konusunu da bu ma'nâdaki gedik teşkil etmektedir. Hukukî ve malî sahada gedik teriminin tarifini zikretmeden evvel bu hakkın hukukî menşeini açıklayalım.

Gedik daha sonra yapacağımız izahlardan anlaşılacağı vechile, bir çeşit tasarruf hakkıdır Menşeini, XVII. yüzyılda nizama bağlanan inhisar usûlünde değil, bu tasarruf hakkını doğuran hakk-ı kararda aramak gerekir. mes'elenin aslı şöyledir:

Hukukda kararı üç şekilde görebiliriz. ***Birincisi***; *adem-i cevâz-ı karâr*dır. Kararın yokluğu halidir. Bunlara maddeten mevcut olup hukuken varlığı kabul edilmeyen kararlarda denir. Yani iki aynı; maddeten birbirine bağlanmış ise de hukuken bağlılıkları kabul edilmemektedir. Gasbedilen bir arazi üzerinde gasbeden tarafından dikilen ağaçlar ve binaların durumu gibi ki bunların arazi üzerinde maddeten durmaları (kararları) hukuken de durmalarını gerektirmez[5]. ***İkincisi***; *cevâz-ı karâr* veya *asl-ı karâr*dır. Yani maddeten ve hukuken mevcut olan, ancak her zaman kaldırılması da mümkün olan kararlardır. Sahibinin izniyle âriyet olarak alınan bir arazide yapılan inşaat gibi. Bu inşaatın arazide durması (kararı) caizdir; fakat vacib

---

1 Ebüssuud, Muhammed El-İmâdi, **Gedik (Süknâ ve Girdar) Risâlesi**. Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, No: 223, Vrk.133/B. vd.

2 Şemseddin Sami, **Kâmûs-u Türkî**. "Gedik" mad.: Süleyman Sudî, **Defter-i Muktesid**. İst.1307. c.I, sh.96.II, 29; Ergin, I/652.

3 Süleyman Sudî, II/29.

4 Ebussuud, Fetâvâ, SK. İsmihan Sultan. No: 223. Vrk. 130 A; Konuyla ilgili kanuni'ye ait bir ferman için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emirî tasnifi. Kanuni, No: 323; Mühimme Defteri. No: 1. Sora.550-820.

5 Elmalı, Muhammed Hamdi, **İrşâdül-Ahlâf Fi Ahkâmil-Evkaf**, İst.1330, s.72; Mardin, Ebül-Ulâ, **Ahkâm-ı Evkaf**, 1339-1340 Dersyılı Takrirleri. sh. 80-81; **Kat Mülkiyeti.** İst. 1943, s. 9-11.

değildir[1]. *Üçüncüsü* ise; mevzuumuz olan *hakk-ı karâr* veya *vücûb-u karâr*dır. Bu, akar üzerinde bina ve ağaç gibi menkullerin[2] öyle bir şekilde o akara bağlanmalarıdır ki bu karar sebebiyle akarın tasarruf hakkını menkulün malikinden başkasına devretmek imkânsız hale gelir. İşte hakk-ı karâra sahip olan, diğer bir ifadeyle hemen ve gelecekte hukuken kaldırılması mümkün olmayan ağaç, bina, raf, edevat gibi menkul mallar bir cihette gayr-ı menkullerin tasarruf hakkını temin ederler[3].

Hakk-ı karâr, kasden belli bir akitle kazanılmaz; belki herhangi bir hukukî muamele dolayısıyla zımnî olarak ortaya çıkar. Şimdi vakıf yahut mîriye ait arazideki mülk ağaç ve inşaatların nasıl hakk-ı karâra sahip olduklarını tetkik edelim ve gedik hakkının aslını araştıralım:

Bir araziyi kiralayan şahıs o arazi üzerinde ağaç dikebilir veyahut inşaat yapabilir. Kiralanan arazi üzerindeki kiracıya ait ağaç ve binaların arazi üzerinde cevâz-ı karârları vardır. Yani arazi maliki tarafından kira süresi sona erince söktürülebilirler. Eğer kira süresinin sınırsız olması temin edilebilirse, arazi üzerindeki kiracıya ait ağaç ve binaların cevâz-ı karârı, hakk-ı karâra dönüşürdü. Yani maddeten olduğu gibi hukuken de kaldırılmaları mümkün olmazdı. İşte böyle bir durumun dolaylı da olsa var olduğunu görüyoruz.

Mîrî arazi ve vakıf arazilerde rakabe sâhibi devletdir, yahut mütevellidir. Mülk sahiplerinden farklı olarak devlet yahut mütevelli, elinde bulundurduğu araziyi mutlaka işletmek mecburiyetindedir. Devlet yahut mütevelli, mîrîye yahut mütevelliye ait malları âtıl halde bekletemez. İşletmenin yolu kiraya vermektir. Diyelim ki bir vakıf yahut mîrî arazi kiraya verildi. Kiracı bu araziye ağaç dikti yahut bina inşa etti. Kira akdi sebebiyle ağaç ve binaların arazi ürezinde cevâz-ı karârları doğdu. Kira sona erince arazi sâhibi bunları sökebilir. Ancak devlet yahut vakıf bu araziyi tekrar kiraya vereceğine göre, kime kiraya verecektir? Elbetteki ecr-i mislini (rayiç kira bedelini) verdiği sürece eski kiracının öncelik hakkı doğacaktır. Zira eski kiracının mîrî yahut vakıf arazi üzerinde "*zevâid*" denilen ve cevaz-ı kararı bulunan ağaç ve benzeri mülkü olan şeyleri vardır. Kiracı veya mirasçılar ecr-i mislini verdikleri sürece arazinin devamlı kiracısı olabileceklerdir. O zaman arazi üzerindeki ağaç ve binaların da cevaz-ı kararları hakk-ı karara dönüşecek ve sâhibine arazinin kiracılık hakkını yani her çeşit tasarruf hakkını devamlı olarak sağlamış olacaktır. İşte vakıf yahut mîrî arazi üzerinde hakk-ı kararı bulunan ağaç, bina ve benzeri mülk aksama girdar, süknâ, gedik, hulüv gibi isimler verilmiş ve bu aksamın sahiplerine sağladığı haklara da gedik hakkı girdar hakkı ve benzeri isimler takılmıştır[4]. Hakk-ı kararı bulunan bu çeşit mülk aksam menkul oldukları halde gayr-i menkul hükümlerine tabi tutulmuştur. Meselâ vakfı caiz görülmüş ve hatta *şüf'a hakkı* bile münakaşa edilmiştir[5].

---

1 Mardin, **Ahkâm-ı Evkaf**, 80-81; **Kat Mülkiyeti**; 9-11; Elmalı, 71.

2 Hanefiler bina ve ağacı menkul kabul ediyorlar. Tanzimâttan sonra bu görüş değişmiş olup Mecelle, akâr kelimesini diğer mezhepyerin görüşüne uygun tarzda tarif etmiştir.

3 Ebüssuud, **Risâle Fi Ba'di Ahkâmil-Vakf**, Reşit Efendi, no: 1152, Vrk: 157; Elmalı, 71-73; Mardin, **Ahkâm**, 83.

4 Elmalı, 75-80; Ebüssuud, **Gedik Risalesi,** Vrk. 134; Mardin, **Ahkâm-ı Evkaf**, 90-93.

5 Ebüssuud, **Gedik Risâlesi**, Vrk: 134 vd.

Tam olarak Osmanlı Devletinde uygulamasını bulan gedik hakkı gibi olmasa da gedik hakkına benzeyen bazı haklar İslâm âleminde çok eskilerden beri bilinmektedir. Bunların başında girdar ve hulüv hakkı gelmektedir.

Farsça bir kelime olan *girdar*, sözlükte iş, meşguliyet, fiil, tarz ve kâide ma'nâlarını ifade etmektedir[1]. Hukukî terim olarak ise, vakıf yahut mîrî arazi üzerinde, kiracı tarafından devletin yahut mütevellinin izniyle meydana getirelen ve hakk-ı kararı buluman mülk bina, ağaç ve benzeri şeylere denir[2]. Ebüssuud Efendi de bunu "*arz-ı mevkûfe üzerinde yahut arz-ı mîrî üzerinde bi şartil-karar izn-i mütevelli ile bina ve garsolunan mukataalı evler ve bahçelerdir*" şeklinde tarif ediyor; ancak gedik (süknâ) ile aynı ma'nâda olduğunu belirtiyor[3]. Genellikle bahçelerde ve taralalardaki tarım aletleri ve bostan çevirmeleri gibi girdar çeşitlerine de "*kıymet*" denildiğini hatırlatalım[4]. Girdarın ta hicrî IV. asırlara dayandığını da ifade edelim.

Mısır'da hüküm süren Çerkez sultanlarından *Kansu Guri* (850-922/1446-1516) tarafından ortaya konan ve Osmanlı Devletinde kabul edilen gedik hakkının % 90 aynısı olan, ancak bazan çok geniş kapsamlı olarak kullanılan bir diğer mefhum da "*hulüv*"dür. Belli meblağ karşılığında sahip olunan intifa hakkıdır şeklinde tarif edilen *hulüv hakkını* gedik mes'elesinin Mısır'daki tatbik şekli deyip kapatmak istiyoruz[5].

Vakıf veya mîrî arazi üzerinde gerekli izin alınarak yapılan inşaat yahut dikilen ağaç ve benzerlerine girdar denilmekte ve bunların hakk-ı kararları olduğu kabul edilmekteydi. Acaba çatılı bina ve dükkan gibi vakıf yahut mîrîye ait yerlere; raf, dolap ve benzer âlât ve edevât gibi mülk aksam yerleştirilirse, bunlarında bina üzerinde hakk-ı kararları kabul edilecek midir. Vakıf binalara yerleştirilen bu çeşit mülk aksamın hakk-ı kararı mevzu süknâ adı altında çok erken tarihlerden beri İsham hukukçuları tarafından tartışılmıştır. Büyük hukukçu *Ebubekr El-Merginani* (59361196) "Et-*Tecnîs*" adlı eserinde bu konuyu incelemektedir[6]. Ebüssud ise girdar, ile süknânın eşanlamlı olduğunu kabul ederek "*arz-ı mîrî yahut arz-ı mevkufe üzerinde olan süknâ (aslında bu girdardır) ile vakıf dükkanda olan süknâların (gediklerin) asla bi-haseb'iş-şer' farkı yoktur*" denilmektedir[7]. Binalarda ve dükkanlardaki mülk aksama da fıkıhçılar *süknâ* adını vermekte, Osmanlı uygulamasında ise gedik diye anılmaktadır.

Gedik hakkının hukukî mahiyetini ticaretin inhisarı usulünde değil, belki içinde mündemiç bulunan hakk-ı karar mes'elesinde aramak gerektiğini daha önce belirtmiştik. Ticaretin inhisarı usulü, sadece gedik hakkının ma'nâsına yeni bir anlam katmıştır, yoksa gedik hakkı ticaretin inhisarında önce de vardır. Biz gedik hakkının tarifini iki safhada inceleyeceğiz.

---

1 Mütercim Âsım, **Bürhan-ı Kâtı**, Dersaadet 1287, c.2, s.354.

2 Elmalı, 77-78; İbn-i Abidin, **Reddül-Muhtâr**, Mısır 1967, c.4, s.522-523; El-ukûdüd-Dürriye, c.2, s.199, vd.; Alim b. Alâ, **Fetâvây-ı Tatarhaniye**, Gaziantep Müftülük kütüphanesi, c.I, Vrk. 365/A.

3 Ebüssuud, **Gedik Risâlesi**, Vrk. 134/A.

4 Kadri Paşa, Muhammed, **Kanun'ül-Adli Vel-İnsâf**, mad. 347. vd.; İbn-i Âbidin, **El-Ukûd**, 2/199 vd.

5 El-Feyyûmî, Ahmed El-Garkavî, **Risale Fi Tahkikil-Hulüvv ve Beyâni Hakikati ve Şurûtihî ve Fâidetihi Fi Mezhebil-İmam Mâlik**, SK. Reşit Ef. Ho: 1152. Vrk. 136/B vd.

6 Elmalı, 80-83.

7 Ebüssuud, **Gedik Risâlesi**, Vrk. 134-137.

Ticaretin inhisarı sözkonusu olmadığından, ticaretin icraası için tanınan imtiyaz ma'nâsı karışmadığı dönemdeki anlamıdır. Bu safhada gedik hakkının anlamını şöylece açıklayabiliriz.

Gedik hakkına İslâm hukukçuları "*süknâ*" adını vermektedirler. İslâm hukukçularına göre, nasıl ki arazi üzerinde hakk-ı kararı tanınan bina ve ağaç gibi mülk aksama girdar denmektedir. Öyle de bina ve dükkanların içine yerleştirilen ve münakaşalı olmakla beraber hakk-ı kararı kabul edilen, bir sanata mahsus gerekli alet ve malzemelere de süknâ denmektedir[1]. Mısır'lı *Kadri Paşa* gediki (Araplar cedik derler) ikiye ayırmış, arazi üzerine bi-şartil-karar yerleştirilen bina ve ağaç gediklerine girdar, dükkanlardaki âlet ve edevata ise süknâ dendiğini ifade etmiştir[2]. Ebüssud gibi bazı hukukçular ise süknâ (gedik) ile girdarın eş anlamlı olduğunu ve her iki ma'nâyı da kapsadıklarını açıklamışlardır[3]. Gedik hakkını Ebüssuud'dan örnek alarak şu şekilde tarif edebiliriz.

"*Süknâ* lafzı sözlük anlamı itibariyle oturmak anlamında masdardır. Ancak burada sözlük anlamı kullanılmamıştır. Hukukçuların ıstılahında, esnaf ve sanatkârların vakıf dükkânlarda mütevellinin izniyle ve karar şartıyla ilhak ve bina ettikleri raf, dolap ve sandık gibi âlet ve edevâttır ki esnaf ve sanatkârlar karar şartıyla mütevellilerin izniyle vakıf dükkanlara yerleştirirler"[4]. Bina ve dükkanların gedik denilen bu âlet ve edevâtlardan ayrı kabul edilmesi halinde ecr-i mislini verdikçe, gedik sebebiyle kiracının hakk-ı kararı yani sınırlı bir aynî hakkı kabul edilmektedir. Ser'î sicillerde de "*âlât-ı lâzımeden ibarettir*" şeklinde tarif edilmektedir [5].

Özellikle Osmanlı döneminde vakıfların çoğalması sebebiyle harap bir dükkânı kiralamak isteyenler, dükkânın istedikleri şekile getirilmesini talep ediyorlar. Meselâ uncu, ekmekçi ve kasap esnafından herbiri kiralayacakları dükkânın içinde gerekli malzemenin bulunmasını istemekte ve harap dükkânlara talip oldukları sırada kiralayan tarafının ihtiyacından ve malî yetersizliğinden yararlanarak, ya belli bir miktar para vererek dükkânın tamirine sarfedilmesini, yahut kendi mülkleri olmak üzere dükkânda dolap, raf vesaire gibi hakk-ı kararı bulunan aletler yerleştirilmesini yahut da her sene cüz'î bir kira bedeli dahi vermesini şart koşarak süresiz (fasit de olsa) bir kira akdi yapmayı arzuluyorlardı. Böyle bir kira akdi sonucu yerleştirilen aletlere gedik denirdi ve bu gedik aynlar sebebiyle kiracılar sınırlı bir aynî hakkın (hakk-ı kararın) sâhibi oluyorlardı[6]. Gedik denilen âlet ve malzemenin bulunduğu yere "gediğin mülkü"; mülk sâhibine verilecek kira bedeline de mülk kirası denilirdi[7].

Bu ma'nâda gedik hakkının (süknânın) *girdar hakkı* ile beraber tartışıldığını ve tartışmanın en az VI. hicrî asırdan beri süregeldiğini daha önce belirtmiştik. Vakıf müessesesinin zirveye ulaştığı Osmanlı döneminde ise, ister istemez bu konu gündeme gelmiştir.Bu konuda 963/1555 yılında derin bir araştırma yapan ve araştırma sonuçlarını bir risale halinde Kanuni'ye arzeden Ebüssuud Efendi, gedik hakkının resmen kabulünü ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu

---

1 Elmalı, 78, 80; Ali Haydar, **Tertibüs-Sunûf**, md.97.

2 Kadri Paşa, **Kanunül-Adli Vel-İnsâf**, mad. 347-348.

3 Ebüssuud, **Gedik Risalesi**, Vrk.134.

4 Ebüssuud, **Gedik Risalesi**, Vrk. 134/A vd.

5 Elmalı, 78,80; Mardin, 94-96; **İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi (İMŞSA),** İstanbul Kadılığı. Sicil No: 1/97, s.43-44.

6 Elmalı, 80; Mardin, **Ahkâm,** 94 vd.; Kadri Paşa, **Kanunül-Adl**, mad. 347-348.

7 Sıdki, 18-20; Mardin, **Ahkâmül-Evkâf**, 94 vd.

Risale'den, Şeyhülislâm *Hamid Efendi*'nin (901-908/1496-1502)'de şeyhülislâmlığı döneminde gedik konusu araştırdığını ve bu konuda verilen fetvayı daha sonraları *Manisa Müftüsü Mehmet Çelebi* ve *Kıbrıs Müftüsü Nurullah Efendi*'nin de desteklediğini öğreniyoruz. Ayrıca bu zatların fetvaları ve Ebüssuud Efendi'nin Risalesinden önce gedik denilen alet ve edevâtın mülkiyet konusu mal kabul edilmediğine ve gedik hakkının mirasçılara intikal edemeyeceğine dair verilen fetvaya istinaden bu doğrultuda menfi bir ferman çıkarıldığını öğreniyoruz. Ebüssud Efendi bu Risalesinde, mezkûr fermanın ilga edilerek gedik denilen alet ve edavâtın gayr-i menkul hükmünde menkul mal kabul edilmesini ve hakk-ı karara sahip olduklarını ve bu sebeple de mülkiyet hükümlerinin bunlar hakkında da geçerli olacağını müdafaa etmektedir. Görüşlerini teyit için "*nakil*" başlığı altında fıkıh katiplarından delililer zikretmektedir. Gedik hakkından bahseden ve Ebüssuud'un kendilerine dayandığı hukuk kitâpları arasında hicrî V. ve VI. asırda yazılmış olanları da mevcuttur. Osmanlı Devletinde asırlarca uygulanan, bazan faydalı bazan da zararlı neticeler doğuran gedik hakkının temeli bu Risale ile atılmış ve bununla resmi hale gelmiştir.

Ebüssuud'un Gedikle ilgili bu önemli Risalesinin aslını aynen vermek istiyoruz. Ancak Arapça kısımların Türkçesini verecek ve orijinal ibareleri de dipnotta göstereceğiz. Arapça kısımları Türkçeye çevrilmiş olarak Risalenin aslı aynen şöyledir:

II- RİSÂLE'NİN TAM METNİ

Gedikle ilgili fetvânın metni Arapça bir dîbâce ve fetvânın meşrû'iyyet dayanağını teşkil eden Fıkıh Kitaplarından nakillerle başlamaktadır. Biz, Arapça metinleri aynen nakletmekle birlikte, bunların kısaca Türkçe tercümelerini de dipnotta vereceğiz:

صور لأصوله التي سئلت عن جناب سلطان العلماء العظام برهان الفضلاء الفحام كشاف المشكلات الدّينية حلاّل المعضلات اليقينية بحر المعاني وعمان اليقين جامع علوم الأولين والاخرين الدار مع الدارح الى رحمة ربّه الهادي حضرة مولى المرحوم أبي السّعود بن محمد العماديّ مع اجوبتها الصادرة عن المولى المومى اليه حسبما يشهد بذلك خطّه الشريف واسمه المنيف الواقع كلّ منهما في ذيل كلّ منها وحرّر هذه الاسطر العبد الفقير اليه تعالى شيخ محمد بن نصرّالله المولى بادونه المحروسة خلافة في سنة ثلث وسنين تسعمائة نقل: وان ادّعى سكنى دارا وكرم او حانوت او غير ذلك وبيّن حدوده لاتصحّ اذ السّكنى نقلى فلا يحدّ وهي الابنيته والاشجار والزواحين والعرايش التي هي في الكرم والدّار وكذا لو باع كردار الدار او الكرم وبين حدوده لايصح لانه نقلّي فلا يتصوّر التحديد والكردار بالكسر فارسّي وهو مثل البناء والاشجار والكبس اذا كبسه من تراب نقله من مكان يملكه ومنه يجوز بيع الكردار ولا شفعة فيه كذا في المغرب وكردارات او باب الصناعات وادواتهم مختلفة والذراجين جمع ذرجون بفتحين وهو شجر العنب وقيل قضبانه والعرايش جمع عريش وهو مايهيّء ليرتفع عليه وفي فتاوي رشيد الدّين وان كان السكنى نقليًا لكن لما اتصل بالارض اتصال تأبيد كان تعريفه بما به تعريف الارض لانّ ساير النقليات انّما لايعرّف بالحدّ لامكان احضاره فيستغنى بالاشارة اليه عن الحدّ واما السكنى فنقله لايمكن لانه مركب في البناء تركيب قرار فالحق بما لايمكن نقله اصلا. **الباب الاول**: في بيان مايشترط اصحّة الدّعوى ومالا يشترط من كتاب نزهة القضاء، نقل: محضر فيه دعوى بيع السكنى وفيه باعه بحدوده وحقوقه ردّ بعلّة ان السّكنى نقليّ والنقلي لاحدّ له وهي الابنية والاشجار التي كانت في الدّور او الحوانيت او المنازل او البيوت او الطواحين وكذا الكردار

والسكنى بمعنى واحد من كتاب النزهة. نقل: شرى سكنى دكان وقف فقال المتولي ما اذنت
له بالسكنى فامره بالرفع فلو شراه بشرط القرار يرجع على بايعه والا فلا يرجع عليه بثمنه ولا
بنُقْصَانِهِ جَامع الفصولين خلاصه. نقل: شرى سكنى دار وقف فانكر المتولى اذنه بالسكنى وامر
بالرفع ان كان البيع بشرط القرار ردّه على البايع والاّ فلا يرجع بالثمن ولا بالنقصان وعن هذا
قلنا بنى في ملك الغير ثم باعه من آخر والمشتري علم بانه في ارض الغير فاستحق ربّ العرصة
عرصة لايرجع المشتري على البايع بشيء الم يبع بشرط القرار كما مرّ في الوقف بزازيه. 1

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM VE BİHÎ NESTE‘ÎN

"*Süknâ* ve *girdar* lafızları kütüb-ü fıkhiyede ne ma'nâya ıtlak olunur? Bey' ve şirâsı ve hibesi ve vakfiyeti ve şüf'ası sahih olur mu? Ve bu ahkâmın sıhhatine delalet eder mesâil yerlü yerinden tahrir oluna.

---

1 "Büyük alimlerin sultanı, değerli ve faziletli insanların bürhanı, dinî müşkillerin keşfedicisi, gerçekten çözülemez durumda bulunan zor mes'elelerin çözücüsü, ma'nâlar denizi, yakînler ummanı, gelmiş geçmiş önceki ve sonraki âlimlerin ilimlerini kendisinde toplayan, hidayet menbaı Rabbinin rahmetine her an muhtaç bulunan Mevlâ merhum EBÜSSUUD b. Muhammed el-İMADÎ'den sorulan bazı soruların cevaplarıyla birlikte suretleridir. Cevapların Ebussuud'a ait olduğuna bütün cevapların altında yeralan mübarek hattı şerifi ve ismi şehadet etmektedir. Bu satırlar 963 hicrî senesinde Edirne Mevlası (kâdîsı) olan Allah'ın fakir kulu Şeyh Muhammed b. Nasr yazmıştır.

NAKİLLER: Bir şahıs bir evin yahut bağın veyahut da bir dükkânın veya bir başka şeyin süknâ hakkını iddia etse ve sınırlarını açıklasa bu iddiası geçerli değildir. Zira süknâ menkul eşyadandır. Sınırları belirtilemez. Süknâdan kasıt, ev yahut bağlarda bulunan binalar, ağaçlar, asmalar, kulübeler ve benzeri şeylerdir. Aynı şekilde bir şahıs bir evin yahut bağın girdarını satsa ve sınırlarını belirtse yine sahih değildir. Zira bu da menkul eşyadandır; sınır belirtme mümkün değildir. Girdar bina ve ağaç gibi şeylerdir. Kibs, bir şahsın mülkü olan bir yere taşıdığı toprak yığıntılarıdır. Girdarın satılması câizdir, ancak girdarda şüf'a hakkı cereyan etmez. El-Muğrib adlıl eserde aynen şöyle mezkûrdur: Girdar, sanat erbabının değişik âlet ve edevâtıdır. Zerecûn'un çoğulu olan zerâcîn ise üzüm ağacı yani asmalar, bazılarına göre üzüm ağacının gövdelerine denir. Arâyiş de arişin çoğuludur. Üzerine basılarak yüksek ağaçlara çıkmak için kurulan merdiven ve ağaçlarda kurulan kulübelerdir.

REŞİDÜDDİN FETVA'da şöyle denmektedir: Süknâ menkul eşyadan olsa bile ancak araziye ittisal-i te'bid (devamlı arazide kalacak şekilde, hakk-ı karar) ile bitişince bunun tarifini de arazinin tarifi gibi yapmak gerekir. Zira diğer menkuller sınırlarıyla tarif edilmez; çünkü ihzarı mümkündür; işaretle de yetinilebileceğinden sınır zikrine gerek yoktur. Süknâ ise nakil mümkün değildir. Bu sebeble de asla nakli caiz olmayan gayr-i menkullere ilhak edilmiştir. (Birinci Rab, da'vânın Sıhhatinde şart olan ve olmayan şeyler, **NÜZHETÜL-KAZA** adlı eserden).

NAKİL:Bir da'vâ dosyasında süknâ hakkının satımı da'vâsı mevcut. Süknâ hakkı hudut ve hukuku ile satılmış; ancak bu satım iddiası "süknâ menkulattandır. Menkulün de sınırı yoktur. Süknâ evlerde, dükkanlarda ve değirmenlerde yapılan bina ve ağaçlara denir. Girdar ve süknâ aynı ma'nâdadır" iddiası ile reddedilmiştir. **NÜZHE**'den naklen.

NAKİL: Bir şahıs vakıf bir dükkanın süknâ hakkını satın almış. Mütevelli süknâya izin vermediğini söyleyerek süknânın kaldırılmasını emretmiş. Bu durumda alıcı süknâyı karar şartı ile almışsa satıcıya rücu' hakkı mevcuttur. Böyle bir şart yok ise semen veya noksanı için satıcıya rücu' edemez. **CAMİÜLFUSULEYN; HÜLASA**'dan naklen.

NAKİL: Vakıf bir evin süknâsının satın almış, ancak mütevelli süknâya izin verdiğini inkâr etmiş ve kaldırılmasını emretmiş; bu durumda satım akdi eğer şart-ı karar ile olduysa satıcıya reddedilir. Şart-ı karar ile olmadıysa semen yahut noksanı için satıcıya rücu' edemez. Bu sebeble diyoruz ki; bir şahıs başkasının mülkünde bina inşa etse, sonra da binayı başkasına satsa, alıcı da binanın başkasının arazisinde olduğunu bilse, arasa sâhibi arsasını istihkak da'vâsı ile gelir alır: Binanın müşterisi de şart-ı karar ile satılmış olmadıkça satıcıya rücu' edemez. Nitekim vakıf bahsinde de geçmiştir. **BEZZAZİYE** "

EL-CEVAP: Allah'u Tealâ A'lem

1.*Süknâ* lafzı bi haseb'il-lüğa masdardır; ma'nây-ı masdarîye ıtlak olunur. Sadedinden hariçtir. Amma ıstılah-ı fukahada süknâ, binaya ve eşcâra ve tüccârların ve ehl-i sanâyi'in ve erbâb-ı hıref'in dekâkin-i mevkûfede izn-i mütevelli ile bi şartil-karar il-hak ve bina ettikleri raf, dolap ve sanduktur ki bina-i vakfa yapılır veya mahluv olan debbağ dükkanlarında yapulı dezgahlar ve yapulı küpler ve ocaklar ve bunun emsalı edevât ve âlât-ı sanâyi' ve ehl-i hıref'in bi şartil-karar izn-i mütevelli ile vakıf dükkanda terkib-i karar ile ittisal-i te'bîd ile ilhak ve bina olunan âlât ve esbâbdır ve arz-ı mevkûfe üzerinde yahut arz-ı mîrî üzere bi şartil-karar bina ve garsolunan mukâta'alu evler ve bağlar ve bahçelerdir.

2. *Kütüb-i fürû'*da süknâ ve girdar lafızları umur-u mezkûreye ıtlak olunur. Bi şartil karar bey' ve şirâsı sahih olan emlâk *akar*a mülhaktır. Cemî-i vereseye tertiplerince intikal sahih ve şer'îdir. Asla vâris olmadığu takdirce beytülmal içün zaptolunmak lazımdır. Mütevelliler ahz eylemeye şer'an mecal yoktur. Zamanede Zeyd fevt olup oğlu ve kızı kalmadukda vakıf dükkânda olan mülk ve süknâsını mütevelliler vakıf için zapteyledükleri hilâf-ı meşrû'dur. Sair vereseye ve guramâya hayıftır ve zulümdür. Oğuldan ve kızdan gayrı vârisler süknây-ı mezbur'u ecr-i misli ile vakıf dükkânda istibkâ meşru'dur. Madem ki, vârisler ecr-i mislin vermeden inad eylemeyeler ve süknânın vakfa zararı olmaya vârisler süknâyı kal'a cebr olunmazlar. Meğer süknâ ibtidâen vaz'ında izn-i mütevelli ile bi şartil-karar bina olunmamış olub süknânın vakfa zararı zahir ola. Bu takdirde kal'a cebr olunur.

3. Bazı mes'eleden fehm olunan budur ki; süknânın ibtiday-ı vaz'ından izni mütevelli olmaduğu takdirce süknânın vakfa zararı olmaya, süknâ ecr-i misil ile istibka meşru' olup kal'a cebr olunmaya. Bu mes'eleden tamam fehmolundu ki, izn-i mütevelli olmaduğu takdirce kal'a cebrolunması ihtilafî ola.

4. *Arz-ı mevkûfe*de olan binâ ve eşçâr vakıf içün binâ ve gars olundu ise ki *cihet-i kurbet* müttehide ola, binâ ve eşcârın vakfiyeti sahihadır. Cihet-i kurbet muhtelife olursa mes'ele ihtilâflıdır.

5. Amma arz-ı mîrîye sair arâîz-i ma' rûfe gibi olmayub Padişah-ı Âlem-penâh Hazretlerinden âmme-i re'âyânın arz-ı mîrîde alel-ıtlak hakk-ı karar ile *tasarruf-u mülk* gibi keyfe mâ-yeşâû tasarruflarına izn-i âmm-ı Sultanî olduğu cihetten arz-ı mîrî re'âyânın tasarruflarına tabi kılınmıştır. Bu takdirde reâyâ arz-ı mîrî üzerinde evler bina edüp ve eşcar-ı müsmire garsedüb vakfeylese hâkim'ül-vakt bazı kavl üzere mücerret "vakaftü"lafzıyla lüzumuna hükmedip arz-ı mîrî dahi binâ ve eşcâr-ı mevkûfeye meşgul mahbus olmakla vakfın "*habs' ül-'ayn alâ mülkillah*" tarifi arz-ı mezbûreye sâdık olmakla cümle binâ ve eşcâr ve arz vakıf olmak sahih olur. *Eşcâr-ı mevkûfe* kat' olunub ve evler harâb oldukta arz-ı mezbûre yine arz-ı mîriye avd eylese, şol vakıf gibi ki, harab olsa vârise intikal ederdi, câizdir. BEZZÂZİYE'de "*li ennel-insâne yakıfu mâ-lâ yemliku=zira insan mâlik olmadığı şeyi vakfetmiş olur*" dedüği mücerred bahs ile vakfın sıhhatine işarettir.

Arz-ı mezbûre gibi bu diyarda *örf-i nâs* dahi bu minval üzeredir. Örf-i nâs medar-ı hükm-i şer'î olmasının sıhhatini örfün zaman-ı müctehidîne tahsis iktiza eylemez.

BEZZÂZİYE'de bedel-i icâre bahsinden tamamen fehmolunur. Amma arazi-i memlûke üzerinde olan binâ ve eşcârın arzları ile vakfiyeti sahihadır; bilâ-arz sahiha değildir.

6. Sıhhat-ı vakfa ve lüzûmuna *kabz-ı mütevelli* şart olduğu takdirce *ittisâl-i hılkî* kabzına mânidir. Amma bazı kavl üzere mücerret "*vakaftü*" lafzı lüzum-u vakfa kâfidir. BEZZÂZİYE'de girdarın vakfiyeti sahiha değüldür dedüği bilâ-arz şart-ı kabzın intifâsına mahmuldür.

7. Vesair edevât ve âlât-ı ehl-i hıref'in (gediğin) vakfiyetinin sıhhati ve lüzumu *te'ârüf-i menkul* mes'elesine râci'dir. Bir kimesne vakıf dükkânda olan süknâsını Amr'e bey' ettikde izn-i mütevelli lâzımdır deyu halk içinde şâyi'dir. Amma hatây-ı mahzdır. Asla mesâil-i süknâdan fehmolunmaz. Belki *izn-i mütevelli* süknânın ibtiday-ı vaz'ında ve binâsında mu'teberdir.

8. Bazı mesâilden fehmolunan budur. Yoksa *bey' ve şirâ*da asla mu'teber değildir. Belki *bi şartil-karar* vaz' olunan süknâ âher kimesneye bi şartil-karar bey' olunduktan sonra süknâ bir tarikle yed-i müşteride helâk olsa yahut müşteri ol süknâyı ihlâk eylese yerine süknây-ı âheri vaz' ettikde tekrar izni lazım değildir. İbâre-i BEZZÂZİYE'de "*lehu en yağrise mekânehu uhrâ: yerine başkasını dikebilir*" der. Bundan tamam ma'lûm oldu ki, *süknâya izn-i mütevelli* ibtiday-ı vaz'ında mu'teber ola; def'a-i sâniyede ve bey' ve şirâda izin lazım değildir.

9. *Arz-ı mevkûfe* yahu *arz-ı mîrî* üzerinde olan süknânın ve girdarın arza ittisal-i hılkî ise *hibe* sahiha değildir. *Kısmeti kâbil müşâ'* hükmündedir. Arza ittisal-i hılkî değil ise hibe-i sahihadır. Amma nısf-ı süknânın müşâ'an bey'-i sahih değildir. Cümleten sahihdir. Ama süknânın şüf'ası BEZZAZİYE'de sahiha değildir der. VECÎZ-İ BÜRHANÎ'de caizdir der. İzahdan cevâz fehmolunur.

10. Zikrolunan ahkâmın mesâili yerlü yerinden tahrir olundu. Ümittir ki, nazar-ı şerifleri müte'allık olup ona göre FETVÂY-I ŞERİFE sadaka oluna ki âmme-i MEMÂLİK-OSMANİYE'de amme-i re'âyânın süknâ hususunda fetvây-ı şerifeye kemâl-i ihtiyaçları vardır. Zira süknâ hali bahaya çıkup küllî rağbet bulup kırk bin otuz bin akçeye süknâ bey' olunur oldu. Bu hususa *fetva sadaka olunması* gayet lazım oldu.

11. Bir kimesne fevt olup oğlu ve kızı kalmaduğı takdirce bu miktar akçe eder *mülk süknâ*sını mütevelliler hilaf-ı şer' böyle zulme razı ola. Hakikat-ı hal Dersa'âdet'e arzuhal olunmadığındandır. Ve mesâil-i süknâya bu zamana gelince müftilerden ve kuzât-ı ahdden kimesne mukayyed ve mute'arız olmayıp ve tezkîr olunur olsa herbirisi istiğrâb edüb süknâ bu ma'nâya gelmek ne acep derler. Ve kuzât-ı ahdin nicesi bu mes'eleyi temyîze kadir olmayıp inkâr ederler. BUNA BİNÂEN BU DÂ'İLERİ MESÂİLİ YERLÜ YERİNDEN KEMAL-İ DİKKAT VE SA'Y EDÜP BULUP HÂK-İ PAY-İ ŞERİFLERİNE ARZOLUNDU. Fetvay-ı şerif sadaka oluna.

12. Müslümanların hukuku ihyâ olunup bu mes'ele-i şer'îye bil-külliye terk ve amelden kalmış iken icra ve ihya olunmasına sebeb-i tam oluna. Hususen Zeyd fevt olup oğlu ve kızı vesair veresesinden asla kimesne kalmaduğı takdirce vakıf dükkânda olan veyahut arz-ı mîrî üzerinde olan mülkü evvelâ süknâsı ve bağ ve bahçesi sair emlâk-i mîrî üzerinde olan mülkü evvelâ süknâsı ve bağ ve behçesi sair emlâk-i zâyi'a gibi beytülmal içün hıfzolunmak lazım ve meşru'dur. Mütevelliler zapteylemeğe asla sebil yoktur. Arz-ı

mîrî yahut arz-ı mevkûfe üzerinde olan süknâ ile vakıf dükkânda olan süknâların asla bi haseb'iş-şer' farkı yoktur.

13. "Vakıf dükkânda olan süknâlar âli bahaya çıkup ashab-ı süknâ külli müntefi' olurlar. Amma dükkân-ı vakfın icaresi yine evvelki hal üzere kalır. İcârenin rağbetine ve ziyâdesine itibar eylemez. Bu cihetten vakfa zarar olur" dersen, ne'am gerçektir. Amma icare hususunu yoklamak mütevellilere lazımdır. Bir hükm-ü meşru'u adem-i ikametten hükm-i meşru'-u âheri iptal eylemek lazım gelmez. Padişah-ı Alempenah Hazretlerine vakıf dükkânda olan mülk süknânın sahipleri vefat ettiklerinden sonra cemî'-i vereseye intikal eyledüği meşrû' olması i'lâm olunmayıp belki hilâf-ı meşrû'dur deyu i'lâm olunmağın mezid-i inayet-i Padişahî zuhur edip Zeyd fevt oldukta vakıf dükkânda olan süknâsını oğluna ve kızına vereler. Oğlu ve kızı olmadıkda mütevelliler vakıf için zapteyleye deyû ahkâm verilmiştir.

14. Süknâ hususu alet-tafsil meşrû ve meşrûh Padişah-ı Alempenah Hazretlerine arz olunmadığından hilaf-ı meşrû' hükümler verilmiştir. Yoksa asla vâris olmaduğı takdirce süknây-ı mezbûre beytülmal ehak idüğüne asla şüphe yoktur.

15. *Hamid Efendi* Hazretleri fetvây-ı şerife hizmetinde iken *mesâil-i süknâ* yerlü yerinden cümle cem olunup üslub-u mezbur üzere arzolundukta vakıf dükkânda olan *süknây-ı memlûke* meyyitin deyni içün bey' olunup ve cemî'-i vereseye intikal eder deyû fetva verdiler.

16. Ve sâbıkan *Manisa Müftüsü Muhammed Çelebi* ve *Rodos Müftüsü Hüssam Efendi* ve *Kıbrıs Müftüsü Nurullah Efendi* dahi bu hususda fetva vermişlerdir. Fetvalarında süknâ ve girdar neye ıtlak olunur ve vakıf dükkanda bi şartil-karar izn-i müteveli ile vaz'olunan mıhlu ve müstemir raf ve dolap ve sandık ve bunun emsali *âlât-ı ehl-i ticaret* ve edevât-ı erbab-ı sanayi'dir deyu fetvay-ı şeriflerinde tafsil eylemişlerdir.

Bu Risâleyi *Recep Efendi* Tahrir Buyurmuştur."[1]

نقل: استأجر أرضًا وقفا وعرس فيها أو بنى ثمّ مضت مدة الاجارة كان للمستأجران ستبقيها بأجر المثل اذا لم يكن في ذلك ضرر وليس للموقوف عليه أن يجيز على قلع ذلك (فصول عمادي). نقل: وعن الفقيه أبي جعفر رحمه الله تعالى حايط بين رجلين لكل واحد منهما عنيه حمولة فسقط فبناه احدهما بما له بغير اذن صاحبه كان له ان يمنع صاحبه عن وضع الحمولة عليه حتّى يعطيه نصف القيمة للحايط مبنيًّا بحق القرار (قاضيخان). نقل: استأجر حانوتًا وقفًا

1 Bu uzun Arapça nakillerin, sadece bir kısmının manasını zikredelim:

"**NAKİL**: Bir şahıs bir vakıf araziyi kiralayıp da oraya ağaç dikse yahut bina inşa eylese, sonra da kira süresi sona erse, kiracı vakfa zarar vermemek şartıyla ecr-i mislini vererek kira akdini uzatabilir; bina ve ağaçlar yerinde kalır. Vakıftan yararlananlar bina ve ağaçları sökmeye mecbur edemezler. **FUSUL-İ İMADİ** adlı eserden.

NAKİL: Fakih Ebu Caferden nakledildiğine göre iki kişi arasında ortak olan duvarın üzerinde ikisinin de ağırlığı bulunsa, duvar yıkılsa ve birisi arkadaşının izni olmadan duvarı yeniden yapsa arkadaşını duvar üzerine ağırlık koymaktan men'edebilir. Ancak hakk-ı karara sahip duvarın yarı kıymetini verirse artık men'edemez. **KADİHAN**.

Mes'ele: Hakk-ı karar ile bina ve ilhak olunan süknâ vereseye hakk-ı karar ile mebniyyen intikal eyledüği mes'ele-i mezbûreden fehmolunur. Zira sâhib-i hâit fevt olsa varisini dahi bâni men'eyler. Taki kıymetinin yarısını verinceye kadar."

على الفقراء فاراد أن يبني عليه غرفة من ماله وينتفع بها، قالوا ان كان لايزيد المستأجر في اجرة الحانوت على مقدار ما استأجر فانه لايطلق له البناء الاّ أن يزيد في الاجرة ولا يخاف على البناء من تلك الزيادة وان كان هذا الحانوت معطّلاً في أكثر الأوقات وانما يرغب فيه المتسأجر لأجل البناء عليه فانه يطلق له في ذلك وان كان لايزيد في الاجرة في اخر باب الاجارة الطويلة. نقل: وفي الفصل السّابع من دعوى روايات الذخيرة اذا ادّعى على اخر عرصة كرم بالميراث وقضى القاضي بالعرصة له بيّنة اقامها ثمّ اختلف المقضىّ له بالعرصة والمقضي عليه بالعرصة في الاشجار والسكنى ولا بيّنة لاحدهما، فقيل القول قول المقضي عليه بالعرصة، وقيل القول قول المقضي له بالعرصة وهكذا ذكر المسئلة في دعوى فتاوى القاضي الامام ظهيرالدّين. الفصل الثاني في تحديد العقار، فصول استرشي. نقل: ولو اشترى شجرا او بناء بشرط القطع والقلع فلا شفعة فيه فبشرط القرار والترك يجب فيه الشفعة (ذخيرۀ برهانية). نقل: بنى المستأجر باذن المتولي فلما مضت المدّة زاد في الاجرة المستقبل فرضى صاحب السكنى بالزيادة منهما، ولي حانوت وقف عمارته لاخر أبى صاحب العمارة أن يستأجره باجر مثله فلو كانت العمارة لو دفعت يستأجر مما استأجر كلف دفع العمارة ويوجر لغيره اذ النقصان عن اجر المثل لم يجز الاّ عن ضروة ولو كانت لو رفعت لاستأجر بأكثر يترك بيده وسئل النسفي عن أرض وقف فيه بناء مملوك وكان صاحب السكنى قد استأجر الأرض بأجر مثله يومئذ فتبدّل المتولّي بعد زمان وزاد اجر مثله فابى مالك البناء الا بالاجرة الأولي والمتولي الجديد لايرضى الاّ باجر المثل الان، هل للمتولّي ذلك؟ قال: نعم. (جامع الفصولين). نقل: البناء اذا بيع بحق القرار يلتحق بالعقار. اصله ايضاح وبيع شرط القرار فيها لايؤمر بالقلع وان قلع له ايغرس مكانه اخرى، بزازيه. نقل: رجل باع سكنى له في حانوت لغيره فاخبر المشتري انّ اجرة الحانوت كذا فظهر أن اجرة الحانوت كان اكثر من ذلك قالوا ليس له ان يرد السكنى بهذا العيب لان هذا ليس بعيب في الحانوت (قاضيخان في اخر فصل العيب كذا البيع). نقل: ادّعى سكني دار وبيّن حدوده لايصحّ لأنّ السكنى نقليّ وانه لايحدّ قال الومار ان كان حق السّكنى متّصلاً بالأرض اتصال تأبيد التحق بالبناء فلابد من تحديده كالبناء لانه لما لم يمكن نقله تعذّرا مضاره فاندفع النقلىّ لامكان احضاره والاشارة اليه بقطع الشركة نوع في تحديد العقار (كتاب الدّعوى بزازيه). نقل: مستأجر الحانوت في يده كردار حانوت يدّعي انه له فباع الكردار وقبض الثمن ثم جاء صاحب الحانوت وادّعى ان الكردا له ولم يكن للمستأجر ومال بين المبيع وبين المشتري قالوا ان كان الكردار من ا لآلآت التي يحتاج المستأجر اليها في صناعته وتجارته لم يكن للمشتري ان يرجع على البايع بالثمن ويكون القول قول المستأجر وان كان الكردار المبيع متّصلاً ببناء الحانوت كان القول فيه قول صاحب الحانوت لانّ مايكون متّصلاً ببناء الحانوت يكون قديمًا لاحادثًا فلا يكون القول فيه قول المستأجر وان جعل القول فيه قول صاحب الحانوت صار المبيع مستحقًا فيرجع المشتري بالثمن على البايع مسايل الاقالة في الاستحقاق في كتاب البيوع (قاضيخان). نقل: بيع نصف السكنى مشاعًا لايجوز كجذع من سقف، (بزازيه). نقل: لاشفعة في عرض وفلك وبناء ونخل بيعًا قصدًا وقايه هذا اذا بيع للقلع لانه اذا بيع مع حق القرار يلحتق بالعقار (اصلاح ايضاح).

Gedik ve Girdâr İle İlgili Fetvây-ı Şerife, Süleymaniye Kütp. İsmihân Sultân, No: 223, Vrk.133/b-136/a

اقچه سنویه آرتق الوب ویردکدن صکره وقفک متولیسی بیتی وکلوب دکانی بکر اوزرنده قید ایله دیوکه
بشر عمرو بکردن الدوغی اقچه نک عشرینی جانب وقفه الوب اندن صکره دکانی بکر اوزرنده قید ایدرمی
دیکه قادر اولورمی الجواب اول مقدار ایله قناعت ایدرسه اولور کتبه ابو السعود مسئله صورة مزبوره ده زید
متولی عمروه سن وقفی صاقلیوب ایله خیانت ایتمشسن دیو بی مزبور دکانندن عمرو وبکری چیقاروب حرفت
معطل ایله احرک ... ویرمکه قادر اولورمی الجواب اولور کتبه ابو السعود مسئله زید ایدیه فوق اقچه اجارت
ایله تصرف ایدر اولان وقف دکانی عمروه ایله سکنی اقچه اجاره یه ویرسه وقفک متولیسی مذکور
دکانی قبض ایدوب بکره ایده سکسن اقچه اجاره یه ویرمکه شرعا قادر اولورمی الجواب اولور علی اشتباه
دکلدر شهید دلیل عمرودن الدوغی فرق اقچه ذهبی بیقصور وقفا جهة النفی واجب در ابو السعود
مسئله بو صورتده بکر متولی دکانی وقفه عودت الوب ضبطه قادر اولورمی زید مال ... جانب وقفه
ویردوکی ... اقچه دن زیاده عمرو الدوغی اقچه الوب وقفه الحاقه قادر اولورمی الجواب اولور
لازم دکلدر ابو السعود مسئله صورة مزبوره ده بکر زید ایله حاکمه مرافعه اولدقلرنده مبلغ مزبوری
زیددن طلب ایتدکده حاکم حکم ایلیسه شرعا اثم اولورمی الجواب اولور مستحق عزل اولور مسئله
زیدک ایده فرق اقچه اجاره ایله متصرف اولدوغی دکانی عمرو کلوب اوتوز اقچه زیاده یه قبول ایدرلیسه
وقفک متولیسی بکر دکانی زیددن الوب عمروه ویرمکه قادر اولورمی الجواب اولور واجب در مساعده
وقفه عذر در متولی یه جریمه در ابو السعود مسئله صورة مزبوره ده بکر دکانی زیددن الوب عمروه
ویردکده اهل سوق حاکمه کلوب دکانلرمزک اجاره سن زیاده ایدنلره دکانلرمز الینوب ویریلور ایسه
بزه ضرر کلی اولور دیدکلرنده حاکم دخی اهل سوقه معین اولوب دکانی اجاره ایله عمروه ویردرمسه
شرعا حاکمه نه لازم اولور الجواب عزل لازمدر جانب وقفه علی ما تعین ... اولانه حاکم حکومت
شرع شریفه لایق اولماز ... صورت ... التی سئلت عن جناب سلطان العلماء العظام برهان
الفضلاء الفخام کشاف المشکلات الدینیة حلال المعضلات الیقینیة بحر المعانی وعمان الیقین
جامع علوم الاولین والاخرین الوارع الحجة رب الهادی حضرة مولی المرحوم ابی السعود بن محمد
العمادی مع اجوبتها الصادرة عن المولی المومی الیه حسبما یشهد بذلک خطه الشریف واسمه المنیف
الواقع کل منها فی ذیل کل منها وحرر هذه الاسطر العبد الفقیر الیه تعالی شیخ محمد بن نصر الله
بادرنه المحروسة خلافة فی سنه ثلث و ستین تسعمائة نقل وان ادعی سکنی دار او کرم او حانوت
او غیر ذلک دبین حدوده لا تصح اذ السکنی نقلی فلا یحد وهی الابنیه والاشجار والزواجین والعرایش
التی هی فی الکرم والدار وکذا لو باع کردارا او الدار او الکرم وبین حدوده لا یصح لانه نقلی فلا یتصور
التحدید والکردار بالکسر فارسی وهو مثل البناء والاشجار والکبس اذا کبسه من تراب نقله من مکان
یملکه ومنه یجوز بیع الکردار ولا شفعة فیه کذا فی المغرب وکردلات دباب الصناعات وادواتهم مختلفه
والزواجین جمع زرجون بفتحتین وهو شجر العنب وقیل قضبانه والعرایش جمع عریش وهو ما یهیّی لیرتفع

Gedik ve Girdâr İle İlgili Fetvây-ı Şerife, Süleymaniye Kütp. İsmihân Sultân, No: 223, Vrk.133/b-136/a

عليه و في فتاوى رشيد الدين وان كان السكني نقليا لكن لما اتصل بالارض اتصال تابيد كان تعريفه
بما به تعريف الارض لانه سائر النقليات تا مما لا يعرف بالحد لامكان احضاره فيستغني بالاشارة اليه
عن الحد واما السكني فنقله لا يمكن لانه مركب في البناء تركيب قرار فالحق بما لا يمكن نقله اصلا الباب
الاول في بيان ما يشترط لصحة الدعوى وما لا يشترط من كتاب نزهة القضاة نقل محضر فيه دعوى بيع
السكنى و فيه باعه بحدوده وحقوقه رد بعلة ان السكنى نقلي والنقلي لا حد له وهي الابنية والاشجار
التي كانت في الدور والحوانيت والمنازل والبيوت والطواحين وكذا الكردار والسكني بمعنى واحد من كتاب المنح
نقل شرى سكنى دكان وقف فقال المتولي ما اذنت له بالسكني فامر بالرفع فلو شراه بشرط القرار يرجع على بايعه
والا فلا يرجع عليه بثمنه ولا بنقصانه جامع الفصولين خلاصه نقل شرى سكنى دار وقف فانكر المتولي
اذنه بالسكنى وامر بالرفع ان كان البيع بشرط القرار رده على البايع والا فلا يرجع بالثمن ولا بالنقصان
وعن هذا قلنا بني في ملك الغير ثم باعه من آخر والمشتري علم بانه في ارض الغير فاستحق رب العرصة عرصة
لا يرجع المشتري على البايع بشيء الا بيع بشرط القرار كما في الوقف بزازيه بسم الله الرحمن الرحيم
ولله نستعين سكنى وكردار لفظلري كتب فقهيه ده معنايه اطلاق اولنور بيع وشراسي وهبه سي ووقفيتي
وشفعه سي صحيح اولوري و بو احكامك صحتنه دلالت ايدر مسائل ولو يرندن تحرير اولندي الجواب الله
١ تعالى اعلم سكنى لفظي بحسب اللغة مصدردر معناي مصدري يه اطلاق اولنور صيردندن خارجدر
اما اصطلاح فقهاده سكنى بنايه واشجاره وتجارلك واهل صنايعك وارباب حرفك دكاكين موقوفه ده
اذن متولي ايله بشرط القرار الحاق وبنا ايتدكلري رف دلاب وصندوق دركي بنايه وقفه يا ميلو ويا
نقلو ولا و طباغ دكانلرنده يا بولي دكانلرنده ويا بوليكويلر واوجاقلر وبونلرك امثالي ادوات والات
صنايع واهل حرفك بشرط القرار اذن متولي ايله وقف دكانلره تركيب قرار ايله واتصال تابيد ايله الحاق
وبنا اولنان الات واسبابه دواوين موقوفه اوزدنده يا خود ارض ميريه اوزرده بشرط القرار بنا اولنان
اولنان مقاطعه لو اولور و باغلر و باغچه لردن كتب فقهيه ده سكنى وكردار لفظلري ايله مذكور ده يا ملك
اولنور بشرط القرار بيع وشراسي صحيح ولا يا ملاك وعقاره ملحقدر جميع ورثه يه تقسيملرنده انتقال
صحيح وشرعيدر اصلا وارث اولما دوغي تقديرجه بيت المال ايچون ضبط اولنمق لازم مذكور متوليلرا خذ
٢ التملكه شرعا مجال يوقدر زمانه ده ديد فوقت اولوب اوقفي وقنيني ما لما رعته وقف دكانلره اولان
ملك سكنى سيني متوليلر وقف ايچون ضبط ايلدوكلري خلاف مشروعدر سايرو زمره يه حيف در
و ظلم درا و فللذ وتيز دن غيري وارثلر سكناي مزبوري اجر مثلي ايله وقف دكانده استيقا مشي
ما دامكه وارثلر اجر مثلي ويرمه ده عناد ايلميلر و سكنالرك وقفه ضرري اولميه وارثلر سكنا
قلعه جبرا اولنمزلر مكر سكنا ابتداء و ضعنده اذن متولي ايله بشرط القرار بنا اولنمش اولوب سكنا
ملك وقفه ضرري ظاهر اولا بو تقديرجه قلعه جبرا اولنور بعض مسئله دن تمام فهم اولنان بودر
٣ وبعض مسئله دن فهم اولنان بودر كه سكنالرك ابتداء وضعنده اذن متولي اولمدوغي تقديرجه

Gedik ve Girdâr İle İlgili Fetvây-ı Şerife, Süleymaniye Kütp. İsmihân Sultân, No: 223, Vrk.133/b-136/a

كسكنانك وقفه مزوري اوليه سكنا اجورمثل ايله استيفا مشروع اولوب قلعه جبرا اولمليه بو مسئله
٤ دن تمام فهم اولندیکه اذن متولی ایله اولمادوغی تقدیرجه قلعه جبرا اولمقلغی اختلاف اولمه ارض موقوفه ده
اولان بنا واشجار وقفه ایجرون بنا وغرس اولنديغي يسه كه جهة قربة متحده اولا بنا واشجارلك وقفيتي
٥ صحیحه دیجهة قربة مختلفه اولورسه مسئله اختلاف فیدر اما ارض میری لیه ساپر عوارض معروفه
کبی اولیوب پادشاه عالیجناه حضرتلرینك عامه رعایانك ارض میری ده علی الاطلاق حق قرار
ایله تصرف ملکیت کیفما یشاؤن تصرفلری اذن عام سلطانی اولدوغی جهتدن ارض میری رعایانك
تصرفلرینه تابع قلنمشدر بو تقدیرجه رعایا ارض میری یاوزدنده اولیا ابدوب واشجار مثمر غرس
ایدوب وقف ایلسه حاکم الوقت بعض قولی اوزره حکم ووقفنی تعطیله لزوم ممنعك ایدوب
ارض میری ده اولی بنا واشجار موقوفه یه مشغول محبوس اولمغله وقفك حبس العین علی ملك الله
تعریفی ارض مزبوره یه صادق اولمغله جمله بنا واشجار وارض وقف اولمق صحیح اولور اشجار موقوفه
قطع اولنوب واولور خراب اولدقده ارض مرقومه ینه میری یه عود ایلسه شول وقف کبی که
خراب اولسه وارثه انتقال ایتدوکی جائزدر بزازیه ده لان الاشیاء بقیت مالاً علی ملك دیدوکی
مجرد حبسیله وقفك صحتنه اشارت واردر ارض مزبوره کبی اوقدیارده عرف ناس داخلی بو منوال
اوزره دیو عرف ناس مدار حکم شرعی اولمسیله صحتی عرفك وناس مجتهدینه تخصیص اتقنا
المعز بزازیه ده بدل الجاره بحثنده تمام فهم اولنور اما ارض مملوکه اوزرنده اولان بنا واشجار
٦ ارضلری ایله وقفیتی صحیحه در بلا ارض صحیحه دکلدر صحت وقفه ولزومنه قبض متولی
شرط اولدوغی تقدیرجه انفصال خلقی قبضنه مانعدر اما بعض قول اوزره مجرد وقفت لفظی
لزوم وقفه کافیدر بزازیه ده کردارك وقفیتی صحیحه دکلدر دیدوکی بلا ارض شرط قبضلك
٧ انتفاسنه محمولدر وساپر ادوات والات اهل حرفك وقفیتك صحتی ولزومی تعارفه منقولدر
مسئله سنه دعمد برکسنه وقف کتانده اولان سکنی سنی عمرو یه بیع ایتدکده اذن متولی
لازمدر دیو خلوی اجتنده شاپعدر اما خطای محض اصلا مسائل سکنی دن فهم اولنمز بلکه اذن شرط
٨ سکنی نك ابتدای وضعنده وبناسنده معتبردر بعض مسائلدن فهم اولنان بودر بو قسم بیع بزازیه
اصلا معتبر دکلدر بلکه بشرط القرار وضع اولنان سکنی اهر کسنه یه بشرط القرار بیع اولنمزدن
صکره سکنی ترك ونقله بیر مشتری ده هلاکت اولسه یا خود مشتری اول سکنای اهلاك ایلسه یرینه
سکنای اخری وضع اتکده تکرار اذن لازم دکلدر عبارت بزازیه ده له ان یعرس ثانیاً فی ادولنیل
تمام معلوم اولدیکه سکنا اذن متولی ابتداء وضعنده معتبر ولا دفعه ثانیه ده وبیع شراده اذن لازم
٩ دکلدر ارض موقوفه یا خود ارض میری اوزرنده اولان سکنی نك وکردارلك ارضدن انفصالی خلقی ایسه
هبه صحیحه دکلدر وتحت قابل مشاع حکمنده در ارضدن انفصالی خلقی دکل ایسه هبه صحیحه در اما نصف
سکنی نك مشاعا هبه صحیح دکلدر جمله صحیح در اما سکنانك نصفه سببی بزازیه ده صحیحه دکلدر ردر

Gedik ve Girdâr İle İlgili Fetvây-ı Şerife, Süleymaniye Kütp. İsmihân Sultân, No: 223, Vrk.133/b-136/a

١٠ وهنوز بو هنگامه جائزدر دیو ایضاحدن جواب فهم اولنوب ذکر اولنان احکامک مسائلی برر برر یازین
تحریر اولنمشدر امیددر که نظر شریفلری متعلق اوله کوره فتوای شریف صادر اوله که عامه
ممالک محروسه ده عامه رعایانک سکنی خصوصنده فتوای شریفه کمال احتیاجلری واردر زیرا
سکنی زمانه ده عالی بهایه چیقوب کلی رغبت بولوب قرق بیک و اوتوز بیک آقجه یه سکنی بیع اولنور اولدی
١١ بو خصوصده فتوی صادر اولنمسی غایت لازم اولدی بر کسنه فوت اولوب اوغلی و قیزی قالور
بو مقدار آقجه ایدر ملک سکنیسنی متولیلر خلاف شرع اخذ ایدوب عالی بها ایله بیع ایدوب کیمی کندولر
یدوب و کیمی خلاف شرع وقفه ضم ایدوب و کیمی مرتزقه ویروب سائر ورثه محروم اولسه
عرضا سنه کلی حیف و ظلم ایدرلر حاشا که پادشاه عالم حضرتلری بو خصوصده خلاف شرع بویله
ظلمه راضی اوله حقیقت حال در سعادته عرض حال اولنمدوغندندر و مسائل سکنی بو زمانه
کلنجه مفتیلردن و قضاة عهدندن کمسنه مقید و متعرض اولمیوب و تذکیر اولنمز اولسه هر بری
استغنا ایدوب سکنی بو معنایه کلدی تعجب دیرلر و قضاة عهدک نیجه سی بو مسئله ده تمییز ماده
اولمیوب ایما ایدرلر بوکه بنا بو داعیلری مسائلی برر برر یازین کمال دقت و سعی ایدوب بولوب
١٢ پای شریفلرینه عرض اولنمشدر فتوای شریف صدقه اولنه مسئله الملک حقوقی احیا اولنوب بو مسئله
شرعیه بالکلیه ترک و عملدن قالمش ایکن اجرا و احیا اولنمسنه سبب تام اولنه خصوصا ویقف
اوغلی و قیزی و سائر ورثه سندن اصلا کسنه قالماز ایسه تقدیرجه وقف دکان ده اولان و یا خود
ارض میری و ذره ده اولان ملکی و لا سکناسی و باغ و باغچه سی سائر املاک تابعه کبی بیت المال
ایچون حفظ اولنمق لازمدر و مشروعدر متولیلر ضبط ایلمکه اصلا سبیللری یوقدر ارض میریده خود
ارض موقوفه ده و ذره ده اولان سکنی ایله وقف دکان ده اولان سکنی لرک اصلا بحسب الشرع فرقی یوقدر
١٣ وقف دکانده اولان سکنی لرک عالی بهایه چیقوب اصحاب سکنی کلی منتفع اولورلر اما کان و متعلقات
اجاره سی یینه اولکی حال اوزره قالورلر اجاره نک رغبتنه و زیاده سنه اعتبار ایلمز بو جهتدن وقفه
ضرر اولور دیو سکنی نفع کرچکدر اما اجاره خصوصنی بو قلمدن متولیلره لازمدر سکنی رغبت بولدقجه
وقف دکانک اجره رغبت بولمق منعدر بو خصوصی بو قلیل متولیلره لازمدر و حکم مشروعی
عدم اقامتدن حکم مشروع احری ابطال ایلمک لازمدر پادشاه عالم پناه حضرتلرینه وقف دکان ده
اولان ملک سکنی نک صاحبلری وفات ایتدکلرنده حکم جمیع ورثه یه انتقال ایلدوکی مشروع
اولمسی اعلام اولنمیوب بلکه خلاف مشروعدر دیو اعلام اولنمامق مزید عنایت پادشاهی ظهور
ایدوب دیدوغندن اولدقده وقف دکان ده اولان سکنی سنیا وغلنه و قیزینه و یره لر اوغلی و قیزی اولمازسه
٤ متولیلر وقفه ایچون ضبط ایلیه دیو احکام ویرلشدر سکنی خصوصی علی التفصیل مشروع و مشروح
پادشاه عالم پناه حضرتلرینه عرض اولنمدوغندن خلاف مشروع حکملر ویرلشدر بو حقده اصلا فرق
١٥ اولمادوغی تقدیرجه سکنای مزبوره متولیدن بیت المال احق ایدوکنه اصلا شبهه یوقدر

Gedik ve Girdâr İle İlgili Fetvây-ı Şerife, Süleymaniye Kütp. İsmihân Sultân, No: 223, Vrk.133/b-136/a

حضرتلری فتوای شریف هذا متنده ایکن مسائل مکیه یرلو یرندن جمله جمع اولنوب اسلوب مرقوم
اوزره عرض اولنمشدر. وقف دکانلرده اولان سکنای مملوکه میتك دینی ایچون بیع اولنوب وجمیع ورثه‌یه
١٦ انتقال ایدر دیو فتوی ویردیلر و سابقا مغنیسا مفتیسی محمد چلبی و دوس مفتیسی حسام افندی
و تیره مفتیسی نور الله افندی داخی بو خصوصده فتوا ویرمشلردر. فتوالرنده سکنی و کردك اطلاق
اولنور و وقف دکانلرده بشرط القرار اونده متولی ایله وضع اولنان و بنا اولنان مخلوق و مسمر آلات
و دولاب و صندوق و بونك مثللو آلات اهل تجارت و ادوات ارباب صنایع دردیو فتوای
شریفلرنده تفصیل ایتمشلردر. بو رساله ده جیاتلی تحریر و مسطور و مسجده نقل استاجر
ارضا وقفا وغرس فیها او بنی ثم مضت مدة الاجارة کان للمستاجر ان یستبقیها باجر المثل اذا لم یکن
فی ذلك ضرر ولیس للموقوف علیه ان یجبر علی قلع ذلك فصول عمادی نقلا. وعن الفقیه ابو جعفر
رحمه الله تعالی حایط بین رجلین لکل واحد منهما علیه حمولة فسقط فبنا احدهما بماله بغیر اذن صاحبه
کان له ان یمنع صاحبه عن وضع الحمولة علیه حتی یعطیه نصف القیمة للحایط مبنیا بحق القرار و ... فی
... اه حق قرار ایله بنا و الحاق اولنان سکنا و دخی یه حق قرار ایله مبنیا انتقال ایلدوکی مسئله ده
مزبوره دن تمام فهم اولنور دیوار صاحب حایط فوت اولسه وارثی داخی بانیه منع ایلر حتی یعطیه نصف
القیمة المزبوره. استاجر حانوتا وقفا علی الفقراء فاراد ان یبنی علیه غرفة من ماله وینتفع بها
قالوا ان کان لا یزید المستاجر فی اجرة الحانوت علی مقدار ما استاجر فانه لا یطلق له البناء الا ان یزید
فی الاجرة ولا یخاف علی البناء من تلك الزیادة وان کان هذا الحانوت معطلا فی اکثر الاوقات وانما یرغب
فیه المستاجر لاجل البناء علیه فانه یطلق له فی ذلك وان کان لا یزید فی الاجرة فی اجارة فی اضراب
الاجارة الطویلة دفعا ... تمت الفتوی. سکنی دنی دعوی کرده و بنین حدود ذکر کرده و قال الجمیع ما فی
الحدود من السکنیات ملکی ولم یعین السکنیات هل تصح الدعوی ینبغی ان لا تصح الدعوی الا ان یبین
السکنیات ویصفها ویقومها لانه لم یدع الحدود وانما یدعی ما فیها فلا بد من بیانه فصول استروشنی
دنقل ایدر. وفی الفصل السابع من دعوی روایات الزاجری اذا ادعی علی آخر عرصة کرم بالمیراث
وقضی القاضی بالعرصة له ببینة اقامها ثم اختلف المقضی له بالعرصة والمقضی علیه بالعرصة
فی الاشجار و السکنی ولا بینة لاحدهما فقیل القول قول المقضی علیه بالعرصة وقیل القول
قول المقضی له بالعرصة وهکذا ذکر المسئلة فی دعوی فتاوی القاضی الامام ظهیر الدین الفضل
الثانی فی تحدید العقار و فصول استروشنی ... ولو اشتری شجرا او بناء بشرط القطع والقلع فلا شفعة
فیه فان شرط القرار والترك یجب فیه الشفعة ذخیرة برهانیه. ... بنی المستاجر باذن المتولی فلما مضت المدة
زاد فی الاجرة للمستقبل فرضی صاحب السکنی بالزیادة فهو اولی ما دامت وقف عمارته لا مزاحم لصاحب
العمارة ان یستاجر باجر مثله فلو کانت العمارة لو رفعت یستاجر بما استاجر کلف رفع العمارة
ویوجر لغیره اذ النقصان عن اجر المثل لم یجز الا عن ضرورة ولو کانت لو رفعت لا یستاجر باکثر

Gedik ve Girdâr İle İlgili Fetvây-ı Şerife, Süleymaniye Kütp. İsmihân Sultân, No: 223, Vrk.133/b-136/a

يترك بيت. وسئل النسفي عن ارض وقف فيه بناء مملوك وكان صاحب الكدك قد استأجر الارض
باجر مثله برهة فتبدل المتولي بعد زمان وزاد اجر مثله فابى مالك البناء الا بالاجر الاول
والمتولي الجديد لا يرضى الا باجر المثل الآن هل للمتولي ذلك قال نعم. جامع الفصولين نقلا عن
البناء اذا بيع يجيء القرار يلحق بالعقار اصلاح ايضاح. وبيع شرط القرار فيها لا يؤمر بالقلع وان
قلع له ان يغرس مكانا اخرى. بزازيه نقلا عن محيط باع سكنى له في حانوت لغيره فاخبر المشتري ان اجرة الحانوت
كذا فظهر انها اجرة الحانوت كان اكثر من ذلك قال ليس له ان يرد السكنى بهذا العيب لان هذا ليس
بعيب في الحانوت. قاضيخان في اخر فصل العيب كتاب البيع نقلا عن ادعى سكنى دار وبين حدوده لا يصح
لان السكنى نقلي وانه لا يحد قال الحلواني ان كان السكنى متصلا بالارض اتصال تابيد التحق بالبناء
فلا بد من تحديده كالبناء الا انه لما لم يمكن نقله تعذر احضاره فاندفع النقلي لامكان احضاره والاشارة
اليه يقطع الشركة نوع في تحديد العقار وكذا الدعوى بزازيه نقلا عن مستأجر الحانوت فيه كردار حانوت
يسمى الله له فباع الكردار وقبض الثمن ثم جاء صاحب الحانوت وادعى ان الكردار له ولم يكن للمستأجر
وما بين المبيع وبين المشتري قالوا ان كان الكردار من الالات التي يحتاج المستأجر اليها في صناعة
وتجارة لم يكن للمشتري ان يرجع على البائع بالثمن ويكون القول قول المستأجر وان كان الكردار
المبيع متصلا ببناء الحانوت كان القول فيه قول صاحب الحانوت لان ما يكون متصلا ببناء الحانوت
يكون قديما لا حادثا فلا يكون القول فيه قول المستأجر واذا جعل القول فيه قول صاحب الحانوت
صار المبيع مستحقا فيرجع المشتري بالثمن على البائع مسائل الاقالة في الاستحقاق في كتاب البيوع
قاضيخان نقلا عن بيع نصف السكنى مشاعا لا يجوز كجزء من سقف بزازيه وفي الاشفعة في عرض وفلك
وبناء ونخل بيعا قصدا وقايه هذا اذا بيع للقلع لانه ان بيع مع حق القرار يلحق بالعقار اصلاح
ايضاح نقلا عن مستأجر الحانوت باع سكنى الحانوت من رجل وقبضه المشتري فاستحق صاحب الحانوت
السكنى من يد مشتريها ان كان السكنى متصلا ببناء الحانوت وهو ليس من الات صناعة المستأجر
جرفا فالقول قول صاحب الحانوت مع يمينه فاذا حلف رجع المشتري على المستأجر بثمن السكنى
وان كان من الات صناعة المستأجر القول قول المستأجر ولا سبيل لصاحب الحانوت على السكنى
خلاصه نقلا عن ولا شفعة في الكردار اي البناء ويسمى الجواد مرحق القرار لانه نقلي وذلك في الاراضي
التي عليها الموالي والاراضي التي حازها السلطان لبيت المال ويدفعها مزارعة الى الناس بالنصف
فصار لهم فيها كردار كالبناء والاشجار والكبس اذا كبس فيها التراب حتى صار لهم كردار او بيع هذه
الاراضي باطل وان بيع الكردار وكان معلوما يجوز لكن لا شفعة فيه وكذا الاراضي الميان وهي ذات كانت
الاكرة يزرعونها فبيعها لا يجوز. وبيع كردارها يجوز ولا شفعة فيها. بزازيه قاضيخان كتاب
البيع رجل اشترى من رجل دارا فقال الا لعلي كرم الله وجهه اكتب القبالة فكتب بسم الله الرحمن الرحيم
هذا ما اشترى مغرور بن مغرور دارا لا اهل فيها ولا بقاء لصاحبها في سكة الغافلين الحد الاول

§.7- DEDE CÖNGİ EFENDİ'NİN SİYÂSET-İ ŞER'İYE İSİMLİ ESERİNİN TERCÜMESİ (SİYÂSETNÂME) (6)

I- MÜELLİFİ, NÜSHALARI VE HUKUKÎ TAHLİLİ

1- Müellifi, Mütercimleri Ve Nüshaları

Biraz sonra nüshaları ve hukukî tahlili üzerinde de duracağımız ve asırlarca Osmanlı Kanunnâmelerine yön veren şer'î esasları derleyen *Siyâset-i Şer'iyye Risâlesi* veya *Siyâsetnâme*'nin mü'ellifi, *Kara Dede* veya *Dede Cöngî Efendi* adıyla meşhur olan *Kemâlüddin İbrahim bin Bahşi (Yahşi?)*'dir. Amasya civârında bulunan Sonsa Köyünde dünyaya gelen *Dede Cöngi Efendi*, evvelâ debbâğlıkla meşgul olmuş, sonra da kendini ilme vererek müderrisliğe kadar yükselmiştir. 935/1528'de mülâzım, 20 akçe ile Bursa'da *Bâyezid Paşa Medresesi*ne müderris; sonra otuz akçe ile Tire'de Kara Kadı Medresesinde müderris; sonra kırk akçe ile Merzifon Sultâniyesine müderris; 950/1543'de Diyarbekir'de bulunan *Hüsrev Paşa Medresesi*ne müftî ve müderris; 952/1545'de Haleb'de yeni yaptırılan Hüsrev Paşa Medresesine müderris ve müftî; 957/1550'de *Süleymaniye-i İznik pâyesi*ne terfî'; 965/1557 yılında Kefe Kadılığına tayin edildi ve 975/1567 tarihinde Bursa'da müteka'id iken vefât eyledi[1].

Hayat hikâyesini uzatmamızın sebebi, Osmanlı hukukunda âbide sayılabilecek iki büyük eserin sâhibi olan Dede Efendi'nin, bazı kimselerin zannetiği gibi, câhil bir şahıs değil, şer'î mes'elelerde mütehassıs bir âlim olduğunu anlatabilmektir. İslâm hukuku, tefsir ve edebiyâta ait çok sayıda eserleri arasında bizi ilgilendiren eserleri şu iki kitabıdır; *Birincisi,* Arapça olarak kaleme aldığı "*Es-Siyâset'üş-Şer'iyye*" adlı eseridir. *İkincisi* de, biraz sonra Türkçesini neşredeceğimiz "*Risâle Fî Beytilmal Ve Masârifihâ*" adlı değerli eseridir[2].

Osmanlı Devletinin 42. şeyhülislâmı olan *Minkarî-zâde Yahya Efendi*'nin dedesi olduğu, Siyâset-i Şer'iye Risâlesinin mütercimleri tarafından açıklanan Dede Cöngi Efendi, burada neşredeceğimiz Risalesini Arapça olarak kaleme almıştır. Kütüphânelerde *Siyâset-i Şer'iye Tercümesi, Tercüme-i Siyâsetnâme-i Minkârî-zâde* veya *Siyâsetnâme Tercümesi* diye kaydedilen ve öylece meşhur olan kitabın kendisinden ziyâde, tercümelerinin meşhur olduğu bir vâkı'adır. Arapça aslının da çok sayıda nüshaları vardır. Mesela, *Köprülü, K.II, No: 203, Vrk.56/b-84/b*; *Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, No: 901, Vrk.207/b-226/b; Şehit Ali Paşa, No:2770* ve *İbrahim Efendi, No: 424*'deki nüshalar Arapça aslıdır.

Dede Cöngi Efendi'nin Siyâset-i Şer'iye Risâlesi, tesbit edebildiğimiz kadarıyla üç büyük Osmanlı âlimi ve hukukçusu tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Biz, Risâle'nin aslından

---

1 **Hadâik'ul-Hakâik**, II, 119-120; Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul 1333, I, sh.305

2 **Osmanlı Müellifleri**, I, 305

günümüz Türkçesiyle bir tercüme takdim etmekten ise, bunlardan birini neşretmeyi daha uygun bulduk. Yaptığımız mukayeseler neticesinde şu sonuçlara ulaştık:

Birinci Tercüme; Şâir ve âlim bir zat olan *Seyyid Sebzî Mehmed Efendi*'ye aittir. Bursa'da dünyaya gelen bu fakih zat, 1063/1652'de Bursa Ali Paşa Medresesinde müderrisdir. daha sonra sırasıyla, Müfti Ahmed Paşa Medresesi, Bâyezid Paşa Medresesi, İshak Paşa Medresesi, İvaz Paşa Medresesi ve nihâyet 1088/1677 yılında Hazret-i Emir Medresesi müderrisliklerine getirilmiş ve 1091/1680 tarihinde de dâr-ı bekâya irtihal eylemiştir. Hayatından da anlaşılacağı gibi, Osmanlı Medreselerinde senelerce müderrislik yapan bu zat, kendi tabiriyle, ba‘zı dostlarının isteğiyle, Dede Efendi'inin Siyâset-i Şer‘iyye risâlesini kelimesi kelimesine tercüme etmiş ve eski olması hasebiyle en çok yaygın olan tercüme de bu olmuştur[1].

Harfi harfine tercüme diyebileceğimiz bu Tercüme'nin sadece giriş kısmını nakletmek istiyoruz ve dipnotlarda bazı iktibâslarda da bulunacağız:

"Cenâb-ı Rabb'ül-âlemîn -Cellet azametühû- cümle-i mahlûkâtı halk edüb beynlerinde nizâm u intizâm ve emr-i bil-ma‘rûf ve nehy-i anil-münker içün üzerlerine halife nasb ve ta‘yîn ve anlara dahi ehline tefvîz ve taklîd eylemeği emr eyleyüb, her işi recülüne ısmarlamak ile dünyâ ve ukbâda me'mûn'ül-gâile olmaklık tarîkin göstermişdir. Ve emr ü nehyi bildürmek içün ba‘del-enbiyâ vel-mürselîn ulemâ-i izâm, ihsân ve *Kitâb* ve *Sünnet* ve *İcmâ‘-ı ümmet* ve *kıyâs-ı fukahâ* ile amel ve beyn'en-nâs ahkâm-ı şer‘iyyeyi icrâ ve hakkı bâtıldan tefrîk ve izhâr ve ibâdullahı râh-ı sedâd-ı müstakîme hidâyet edüb terğîb etmekle me'mûr oldular. Hakkı ısğâ etmeyenler içün *siyâset-i şer‘iyye* nasb olunmağın nice mütûndan müftâ bih mesâil-i şer‘iyye ile hudûdullahı tebyîn ve izhâr eylemişler.

Binâenaleyh ulemâ-i müte'ehhirînden ilm ü fazl ile ârâste ve amel ü diyânet ile pîrâste ilm-i fıkıhda Allâme *Merhûm Dede Efendi eş-şehîr bi Cedd-i Minkârî-zâde*, nice kütüb-i usûl ve fürû‘dan intihâb edüb istihrâc eyledüği müftâ bih mesâil-i şer‘iyyeden te'lif eyledüği *Siyâset-i Şer‘iyye* nâm Risâlesini nef‘i âmın ve fâide tâmın olmak içün Lüğat-i Arabîden Lisân-ı Türkîye tercüme olunmasın ba‘zı ehibbâ ve asdikâ ilhâh etmeleriyle, tekellüf-i elfâz ve ibârât ve tasannu‘-i inşâ ve isti‘ârâtdan ictinâb ve ihtirâz edüb basit ve sade ve sun‘ ve külfetden âzâde lisân-ı avâm üzere sevk-i kelâm etmeğe bu fakir ü hakîr-i kesîr'üt-taksîr ve kalîl'ül-bidâ‘a Es-Seyyid *Muhammed Sebzî* dahi müsta‘înen billahi Te‘âlâ mübâderet edüb bi inâyetillah'il-Melik'il-Müte‘âl itmâm ve ihtitâmı müyesser olmuşdur."[2]

İkinci Tercüme: Aslen İstanbullu olan *İsmail Müfid Efendi* tarafından yapılmıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra Mekke pâyesine ulaşan İsmâil Müfid, 1217/1802 tarihinde İstanbul'da vefât eylemiştir. Hayatı te'lif ve tedrîs ile geçmiş ve Davud Paşa Cami‘i hazîresine gömülmüştür. Kelâm, usûl-ı fıkıh ve fıkıh ilimlerine ait eserleri vardır. Bir kısım dostlarının arzu ve ısrarlarıyla Dede Efendi'nin Siyâsetnâme'sini tercüme ettiğini ve aslına uygun olarak bir mukaddime ile üç fasıl halinde tertib eylediğini ifade etmektedir. Üslûbu, birinci tercümeden daha a‘dalıdır; ancak birinci tercümeye göre daha geniş ve anlaşılır şekildedir. Müellifin ibârelerine sâdık kalmış ve tercüme sırasında herhangi bir tasarrufda bulunmamışdır[3].

---

1 **Vakâyi‘ül-Fudalâ**, I, 467-468; **Osmanlı Müellifleri**, II, 229

2 İstanbul Üniversitesi, TY. No:3787, Vrk.1/b-2/b, **Tercüme-i Siyâsetnâme**

3 **Osmanlı Müellifleri**, I, 243; İstanbul Ün.TY. 1298, Vrk.1/b-2/a

Üçüncü Tercüme: Osmanlı Devleti'nin 106. şeyhülislâmı *Meşreb-zâde Mehmed Ârif Efendi* tarafından yapılan tercümedir. Bu, tercümeden ziyâde, bir kanun koyucu nazarıyla yeniden kaleme alınmış bir yeni te'lif gibidir. *Şeyhülislâm Ârif Efendi*, 1206/1791 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş ve sırasıyla 1232/1816'da müderris; 1236/1820'de şeyhülislâm yardımcılığı ve Muhallefât Kassâmlığı; 1251/1835'de Galata Kadılığı; *Câmi'ul-İcâreteyn* adlı esere yazdığı *Ta'lîkât*'ı II.Mahmud'a arz edince 1252/1836'da Mekke pâyesine terfî'; 1254/1838'de İstanbul pâyesi; 1253/1843'de Fetvâ Eminliği makamına yükselmiştir. Bu vazifede iken Şeyhülislâm Âsım Efendi'nin isteği ile bahsinde bulunduğumuz Dede Efendi'nin Siyâsetnâme'sini Türkçeye tercüme etmiştir. Bunu takiben 1262/1845'de o dönemin yasama meclisi mahiyetinde bulunan Meclis-i Vâlây-ı Alıkâm-ı Adliyye üyeliğine getirilmiş; 1263/1846'da Anadolu Sadrı; 1268/1851'de Rumeli pâyesi ve 1270/1854'de de Osmanlı Şeyhülislâmlığına getirilmiştir.

Tanzimat sonrası başlayan tedvîn hareketlerinde önemli rolü olan ve *Muallimhâne-i Nüvvâb*'ın açılmasını sağlayan bu büyük âlim, 1275/1858 tarihinde vefât etmiştir. Bu zatın yaptığı tercüme, kitâbımızda esas kabul edilmiş ve son dönem âlimleri arasında yer alsa da, hem diğer tercümelere ve hem de bizim tercümemize tercih edilmiştir. Bunun sebebleri vardır.

Ârif Efendi'nin tercümesi, diğerlerinden şu açılardan farklıdır:

Kendisi hem resmen şeyhülislâm ve hem de Tanzimât sonrası yasama meclisi demek olan *Meclis-i Valây-ı Ahkâm-ı Adliye*'nin üyesi olması hasebiyle, tercümeyi yaparken, bir kanun koyucu gibi hareket etmiş ve kuru bir tercümeden ziyâde sanki bir kanun metni ortaya koymuştur. Bu sebeble *Siyâset-i Şer'iyye* adlı kitâbın Osmanlı Kanunnâmeleri üzerindeki etkisini, bu tercümeden anlamak daha kolaydır.

B) Dede Efendi'nin sadece iktibâs ettiği mes'eleleri, Osmanlı Hukuku açısından tahlil ve tenkid etmiş ve hatta ba'zı yerleri gerek görmediğinden tercümeden çıkarmış ve bir kısım yerleri de ilâve ederek tercümeye katmıştır. Çıkarılan yerler, mümkün mertebe, diğer tercümelerden tamamlanacaktır. Ancak asıl olan Ârif Efendi'nin tercümesidir ve Osmanlı Kanunnâmelerinde hâkim olan ruh da bu tercümede açıklanan ma'nadır.

C) Kanaatimize göre, tercümenin en büyük eksiği, başlangıçta çok sade ve açık demesine rağmen, dilinin ve üslubunun çok ağır olmasıdır. Bazı kelime ve ıstılâhların izahını dipnotlarda yaparak, meselelerin kolayca anlaşılmasına gayret gösterdik. Ancak diğer tercümeler ve hatta bizim ana metinden yapacağımız kuru tercüme, yanlış anlaşılma noktasındaki mahzurları ber-taraf edemeyeceğinden ve bu tercüme de resmî bir makamın arzusuyla Fetvâ Emîninin ve sonra da teşrî'î meclis üyesi bir Osmanlı âliminin dilinden çıkmasından, kitâba onun tercümesini aldık. Ancak mütercimin, kısmen kendi dönemindeki mes'eleleri de Risâle'ye ayrı pasajlar açarak ilâve ettiği hakikatı aslâ unutulmamalıdır.

D) Diğer tercümelerden bir farkı da, bunun tab' edilmiş olmasıdır. *Tercüme-i Siyâsetnâme* adı ile İstanbul *Matba'a-i Âmire*'de 1275/1858'de ya'ni Ârif Efendi'nin vefât ettiği yıl basılmıştır[1].

---

1 **Tercüme-i Siyâsetnâme**, İstanbul 1275, sh.2-6; **Osmanlı Müellifleri,** I, 383; Altunsu, Abdülkâdir, **Osmanlı Şeyhülislâmları**, Ankara 1972, sh.190-191

Bizim neşre esas aldığımız yazma nüsha, *İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226*'da kayıtlı olan nüshadır ve 5 Rebî'ül-Âhir 1262/1846 yılında istinsâh edilmiştir ki, müellifin Fetvâ Emînliği sırasında yazılmış demektir ve belki de müellifin tashihinden de geçmiştir

2- Hukukî Tahlili

*Siyâset*in, bir cemiyetin icrâî, teşri'î ve kazâî meselelerini tedbir ve tanzim eden tasarruf ve hükümlerin bütününe dendiğini biliyoruz. İsmail Müfîd Efendi, "*Efrâd-ı insâniyyeden her birinin taht-ı tasarrufunda olan ıyâl ve ra'iyyenin umûr-ı mer'iyyesini hıfz u himâyetden ibâretdir*" şeklinde ta'rif eylemktedir. Şeyhülislâm Ârif Efendi'nin tarifi ise metinde mezkûrdur ve ma'nâca bunlara yakındır. Dede Efendi'nin zikrettiği gibi, siyâset, iki kısma ayrılmaktadır: *Birincisi, siyâset-i âdile*dir ki, buna *siyâset-i şer'iyye* de denir. Yine İsmail Müfid Efendi'nin tabiriyle, alâ vech'iş-şer' zâlimden hakk-ı mazlûmı ihrâc ve ekseri mezâlimi eshel vech ile def' ve iz'âcdır. Bunu, Şerî'atın ruhu ve koyduğu genel hukuk prensiplerine ters düşmemek şartıyla, devletin mes'elelerini tanzim ve milletin işlerini tedbire yarayan hükümler olarak ifade etmek mümkündür[1]. *İkincisi, siyâset-i zâlimâne*dir ki, şer'-i şerife uymayan idare tarzı demek yeterlidir. Mu'âsır bir Osmanlı hukukçusu, siyâseti açıklarken şu taksimi de yapıyor:

"Devletin otoritesini elinde bulunduran vekiller, vâliler ve hâkimler, emâneti ehline tefvîz ve adâletle hüküm vermeye memurlardır. Emâneti ehline tefvîz iki türlü olur: *Kısm-ı evvel; velâyât* yani devlet işlerinin tefvîzidir. Tefvîz-i umûr ehline olacağından milletin vekilleri olup yüksek makamları işgal eden zatlar her işi ehline tefvîz etmeli ve insana iş değil, işe insan bulmalıdır. *Kısm-ı sânî, emânet-i emvâl*dir ki, devletin gelirlerini yerli yerince tahsil ve âdil bir şekilde sarf demektir.İşte *siyâset-i şer'iyye* deyince akla devletin bu iki temel meselelerinin şer'î hükümlere göre yürütülmesi akla gelir."[2].

O halde *siyâset-i şer'iyye*, müslüman bir devletin İslâm hukuku kâidelerine göre idare edilmesi ve icabediyorsa, İslâm hukukunun tanıdığı sınırlı yasama yetkisi kullanılarak yeni hukukî düzenlemelerin de, şer'î hükümlerin çerçevesi aşılmadan yapılabilmesidir.

İşte Dede Efendi'nin Siyâset-i Şer'iyye Risâlesi, Osmanlı Devlet adamlarına, bir devleti şer'î hükümlere göre idâre etmenin esaslarını vaz' etmekte ve idârenin devamı için gerekli olan bütün kanun, nizâm ve ta'limâtların hangi kâideler çerçevesinde tanzim edileceğini göstermektedir. Özellikle zaman ve mekâna göre değişebilen içtihâdî ve takdirî hükümlerin nasıl değişebileceğini ve başta ta'zir cezaları olmak üzere, zaman ve zeminin gerektirdiği düzenlemelerin nasıl yapılabileceğini, ana kaynaklara inerek ortaya koymaktadır.

Şimdi neşre esas aldığımız *Ârif Efendi'*nin Siyâsetnâme Tercümesinin kısa tahlilini yapalım: Aynı zamanda kendisi de bir allâme ve kanun yapan bir meclisin üyesi olan mütercim, tercümesinden evvel, siyâset kelimesinin ta'rif ve taksimini ihtivâ eden bir *Mukaddime* ilâve eylemiştir. Siyâseti te'siri açısından mertebelere ayıran mütercim, siyâsetin manasını özetlerken, her bir ma'siyet ve cinâyet ki, şer'-i şerifde, tayin edilmiş had cezaları bulunsun bulunmasın, bu cinâyet ve ma'siyetleri irtikâb edenleri, âmme maslahatı için zecr ve te'dib ve mümkünse men' ve tağrîb (sürgün) etmekdir ki, bu görev, İmâm'ül-müslimîn olan Padişah için si-

---

1 Krş.Husarî, Ahmed, **Es-Siyâset'ül-İktisâdiyye**, sh.12-13

2 İbn-i Hâzım Ferid, **Siyâset-i Şer'iyye, Beyân'ül-Hakk**, I, sh.134-135

yâseten câiz görülmüştür demektedir. Daha sonra müellifin Mukaddimesini tercüme eden mütercim, asıl risaleyi beş fasla ayırmış bulunmaktadır:

Birinci Fasıl'da, siyâsetin meşrû'iyyetine dâir Kitâb ve Sünnetden var olan delilleri özetlemekte ve özellikle hakkında şer'î bir ceza bulunmayan ta'zir cezalarının devlet tarafından vaz' edilişinin meşrû'iyyet kaynaklarını kaydetmektedir. Konuyla ilgili, mütercimin çok kıymetli ilâveleri olmuştur. Bu bahis içinde, asrın siyasî, malî ve içtimâî şartlarına göre, örf-adetlere dayanan hükümlerin âmme maslahatı esasına göre nasıl değişebildiği ve bu değişmenin çizgileri çok güzel bir tarzda özetlenmektedir.

İkinci Fasıl'da, *siyâset-i âdile* diye adlandırılan siyâset-i şer'iyyenin gereği olarak ülül-emr tarafından vaz' edilen kanun ve hükümlerle, kâdîların amel etmesinin lüzumu ve cevâzı üzerinde uzun uzadıya durmaktadır. Osmanlı Kanunnâmelerinin bağlayıcılığı açısından bu konu çok önemlidir.

Üçüncü Fasıl'da, şer'î hükümlere göre karar vermek ve önlerine gelen da'vâları rü'yet etmekle vazifeli bulunan hâkimlerle, verilen mahkeme kararlarını tenfiz eylemek ve suçluları korkutmak için gerekli tedbirleri almakla görevli olan mülkî âmirler yani icrâ gücü ile yargı gücü arasındaki farkları ve görevlerinin sınırlarını izah etmektedir. Burada da mütercime ait çok önemli ilâveler ve kuvvetler ayrılığı prensibini ilgilendiren mühim izahlar mevcuttur.

Dördüncü Fasıl'da, sanıkların halleri, suçluların ta'kibi ve ceza yargılamasıyla ilgili çok ayrıntılı hükümler açıklanmaktadır. Burada da, mütercimin mühim ilâveleri mevcuttur.

Beşinci Fasıl, Risalenin asıl müellifi tarafından ta'zir cezalarının çeşitlerine ayrılmıştır. Ancak mütercim, ta'zir cezalarının bir çok çeşitlerinin misal gayesiyle daha önceki fasıllarda geçmesinden ve bir kısım teferruâtı da kendi ilâvelerinde yapılmış olmasından dolayı burayı kısaca geçiştirmeyi tercih etmiştir. Biz önemli olan noktaları, diğer tercümelerden iktibâs yoluyla dipnotlarda zikredeceğiz.

Hâtime ise, asıl Risâle'de fazla yer tutmayan ve Hâtime olarak zikredilmeyen rüşvet suçu ve cezasına ayrılmıştır. Bu kısım, mütercim Ârif Efendi'nin tamamen kendi ilâvesidir.

Son olarak şunu belirtmekte yarar görüyorum ki, Dede Efendi'nin Siyâset-i Şer'iyye kitâbı ve özellikle de Ârif Efendi'nin tercümesi mütâla'a edilmeden, Osmanlı Kanunnâmelerinin tam olarak anlaşılması ve hatta değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Osmanlı Kanunnâmelerinin şer'î dayanağını açıklaması ve bizim yaptığımız şer'î tahlillerin tam bir âyeniliğini yapmış olması, Risâle'nin mühim özellikleri arasında yer almaktadır.

II- SİYÂSETNÂMENİN METNİ

SİYÂSETNÂME TERCÜMESİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

"Elhamdülillâh'il-lezî enzele alâ Resûlihî eş-şerâyi'a vel-ahkâm ve beyyenehâ alâ elsinet-i-ulemâ'il-a'lâm ve fevveza tenfîzehâ ile's-selâtîn'il-'ızâm. Ves-salâtü ves-selâmü alâ Seyyid'il-enâm ve alâ âlihî ve sahbihî ilâ yevm'il-kıyâm[1].

1. Ba'de-zâ; nezd-i erbâb-ı ukûlde ma'kûldur ki, Cenâb-ı Celîl'ül-Cebbâr -Celle bürhânuhû ve 'azze sultânuhû-, kâffe-i mahlûkâtı ahsen-i nizâm üzere halk ve ibdâ' ve beyn'el-halâik ebda'ul-envâ' olan nev'-i benî Âdemi teklîf-i ahkâm-ı muntazama ile ber-vech-i tekrîm ahsen-i takvîm üzere icâd ve ihtirâ' eyledikden sonra, bit-tab' efrâd-ı insân te'ayyüşlerinde ihtilâta muhtâc ve biz-zarûre yekdiğere bahir'ül-ihtiyâc bulunub bu dahi bil-âhare ber-muktezây-ı beşeriyet tenâzu' ve tenâfürlerine bâdî ve bu mülâbese ile *"febimâ yüşra'u beynehum"*[2] maksûd-ı şâri' olub nefislerine aid masâlih-i ma'âş ve ma'âdlarının halel-pezîr olmasına mü'eddî olacağı emr-i bedîhî olmağla intizâm-ı masâlih-i dünyeviye ve uhreviyeleri furû'-ı sehlet'ül-husûlüne peyveste[3] olan *kavânîn-i siyâsiye*yi vaz' ve te'sis ve tatarruk-ı halelden sıyânet içün selâtîn-i adâlet-pîşe hazerâtını rütbe-i refî'a-ı hilâfet ihsaniyle ter'îs buyurdu.

2. Vaktâ ki, hulefâ-i izâm ve mülûk-i kirâm hazerâtı dahi bi-haseb'il-kesret yahud bi-i'tibâr'il-mübâ'adet cemî'-i teb'alarına her bâr mülâkâtın istihalesi nümâyân ve tesviye-i umûrlarına biz-zat mübâşeret adîm'ül-imkân olmağla, benâbirîn[4] vedî'a-i ilâhiyye olan masâlih-i ibâdı rü'yete ehil ve erbâb bulunan hükkâm ve vülâta *taklîd-i kazâ* ve *tefvîz-i velâyât* ile her birin aktâr-ı bilâda ta'yin ve tahsis buyurub ba'dehû nezâret-i âmme ile iktifâ ve bu vechile dünya ve âhirette câdde-i müstakîme sülûk ve iktifâ buyurdular - Veffekahüm'ullâhu Te'âlâ ilâ kıyâm'is-sâ'a-.

Kaldı ki, ol meslek-i fesîh'ul-enhâ[5]ya meyl birle şeref-yâfte-i imtiyâz olan vükelây-ı sâhib-i temkîn ve vüzerây-ı şecâ'at-karîn cenâblarına *siyâset-i âdile*yi *siyâset-i zâlime*den fark ve temyiz içün ahkâm-ı siyasiyeye müte'allık olan fenn-i celili alâ vech'il-etemme tahsil ve ta'allüm ehemm ve elzemdir. Lâkin mesâil-i merkûme kütüb-i furû'iyyede lâ alet-tertib mestûre olmakla ebvâbına intisâb ashâb-ı şuğle gayr-ı yesîr belki asîr olduğuna binâen, bundan akdem erbâb-ı himmet ve ashâb-ı dikkatten **Minkârî-zâde Burusevî**

---

1 Kısaca manası şöyledir: "Hamd olsun O Allah'a ki, Resulüne şerî'at ve hükümleri inzâl eylemiş; bunları büyük âlimler diliyle ümmete açıklamış ve şer'î hükümlerin tenfîzini büyük sultanlara tefvîz eylemiştir. Salât ve selâm, kıyâmete kadar, bütün insanlığın Seyyidi olan Zata, O'nun Âlına ve ashâbına olsun"

2 "Aralarında vaz' edilecek kanunlarla" demektir.

3 **Peyveste**: Bitişik ve devamlı demektir.

4 **Benâbirîn**: Bunun üzerine ve bunun için demektir.

5 **Fesîh'ul-enhâ**: Çerçevesi geniş ve çevresi açık olan demektir. Burada geniş görüş manasını ifade eder.

Mevlânâ Dede Efendi nâm fazilet-karîn -Aleyhi rahmet'ül-Melik'il-Mu'în-, ifâde-i merâmda lâzım olan mesâili kütüb-i mu'teberâttan cem' ve tedvîn ve **Siyâsetnâme** nâmiyle tesmiye ve ta'yin etmiş ise de, lâkin Risale-i mezbûre libâs-ı Arabiye ile perde-pûş olmağla ta'mîmen lil-fevâid Lisân-ı Türkîde ta'birât-ı rûz-merre ile tercümesi hususunu hayır-hâh-ı Devlet-i Aliyye'den bir zât-ı hamiyyet-simât-ı diyânet-şi'âr[1] bu abd-i kem-bidâ'aya emir ve iş'âr buyurmağla mütevekkilen alellâhil-Müste'ân tercüme-i hâsıl-ı ma'ânîsine ihtimam ve bil-îcâb takdim ve te'hir ve tafsil ve icmal birle inhilâl-i ukde-i iştibahı iltizâm ve levâzım-ı zaruriyeden ma'dûd ba'zı fevâid-i nâdire dahi kabl'eş-şurû' fil-meram vaz' ve takdim ve kâr-ı nâ-savâb-ı irtişâyı irtikâb eden tâife-i haifeye ta'zir ve hakaret muktezây-ı hükm-i siyâset olmağın, rüşvete müte'allık olan mebahis dahi hâtime-i Risale olmak üzere zam ve ilhâk ile tetmîm kılındı.

Ber-vech-i meşrûh sûret-pezîr olan tercümenin mahfaza-pirây-ı hüsn-i kabul buyurulması Cenâb-ı Vâhib'ül-âmâl'den mutazarra' ve mes'ûl ve hasbel-beşeriye vuku'-yâfte olan sehv ve hefevâtın[2] imhâ ve tashih buyurulması dahi hillân-ı fezâil-nişândan mütereccâ ve me'mûldür. İnnehû veliyy'ül-icâbe vet-tevfîk ve bil-isti'âneti yelîk[3].

MUKADDİME[4]

3. *Siyâset*, lügatte hiraset vezninde bir nesneye tekayyüd ve salahı hususuna ihtimamla görüb gözetmek ma'nasına olub ba'dehû umûr-ı ra'iyyete muhafaza birle vâli ve hâkim olmak ma'nasında isti'mâl olunduğu *Kamus*'da mestûrdur. *Elhâsıl kâffe-i ibâdı dünya ve âhirette müncî olan tarik-i müstakime sevk ve irşâd ile istikâmet-i ahvâllerini hıfz ve hirâsetten ibarettir.*

4. *Unmûzec*'de *İbn'ül-Fenârî*[5] ve *Müfredât*'tan[6] *Kuhistânî*[7] el-merhûm nakl ederler ki, *merâtib-i siyâset,* ta'alluk ve te'sir i'tibariyle üç nevi'dir: Rusül ve enbiyâ -alâ nebiyyinâ ve aleyhim'üs-selâm- hazerâtında hâssa ve âmmenin zâhir ve bâtınlarınadır. Ve veresе-i enbiyâ olan ulemâ-i a'lâm -Rahimehumullah- cenâblarından hâssanın fakat bâtınlarınadır. Ve hulefây-ı izâm ve mülûk-i kirâm -Eyyedehümullah'ül-Melik'ül-Allâm- hazerâtından hâssa ve âmmenin ancak zâhirlerinedir. Benâbirîn siyâset, âmme-i nazar-ı müslimîn ile meşrût olan re'y-i İmâm'ül-müslimîne müfevvaz ve menûttur. Ya'ni her bir

---

1 Bu zattan kasıt, Ârif Efendi 1259/1843 tarihinde fetvâ emîni iken Osmanlı Şeyhülislâmı olan Şeyhülislâm Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi'dir.(**Osmanlı şeyhülislâmları**, sh.179-180).

2 **Hefevât:** Vuku bulabilecek hatalar ve yanlışlar demektir.

3 Son cümle, "Yapılan du'alara icabet edip muvaffak kılan ve kendisinden yardım istenmeye lâyık olan O Allah'dır" manasını ifade etmektedir.

4 Bu Mukaddime, müellif Dede Efendi'ye ait mukaddime değildir ve buraya kadar olan kısım yine mütercime aittir.

5 **Unmûzec**, bir görüşe göre, Fenârî'nin oğlu Muhammed Şah'a ait ve yüz ayrı ilimden yüz mes'eleyi ihtivâ eden bir eserdir. Bir diğer görüş ise, bu eserin Muhammed bin Hamza Fenarî'ye ait olduğu ve 824/1421 yılında te'lifini tamamladığı şeklindedir (**Keşf'üz-Zunûn**, I, 184).

6 **Müfredât**: Büyük müfessir Râğıb El-Isfehânî (v.502/1108) tarafından Kur'an'ın kelimelerini açıklamak üzere kaleme alınmış bir eserdir (**Keşf'üz-Zunûn**, II, 1773).

7 953/1546 yılına doğru vefât etmiş olan Muhammed Kuhistânî, Hanefi hukukçusudur ve Nükâye üzerine Câmi'ur-Rumûz adlı bir şerhi vardır (**El-A'lam**, VII, 233).

cinâyet ve ma'siyet ki, şer'-i şerifde hudûd-ı mukadderesi olsun olmasun, irtikâba mütecâsir olan şahs-ı habâset-kârı li-maslahat'il-ibâd zecr ve te'dib ve men' ve ta'zib sultân'ül-müslimîn içün siyâseten tecvîz olunmuştur.

5. *Mu'în'ül-Hükkâm*'da *Alâaddin Trablusî*[1]'nin İmam-ı Sâni Ebu Yusuf -Rahimehullah- cenâblarından rivâyet eylediği zâbıta dahi bilinmek gerekdir ki, *cerâim* ve *cinâyât*, sığar ve kiber cihetiyle mütehâlife olduğu gibi, üzerine müterettibe olan zevâcir ve ukubât dahi, bi-haseb'il-mekâdîr vel-ecnâs mütefâvite ve sâhib-i cerimenin müttehem ve şerir olub olmaması cihetiyle mütebayinedir.

6. Ve *İmâm-ı Serahsî*[2] -Rahimehullah- Hazretlerinin rivâyet eylediği asl-ı asîl dahi İmâm-ı Müşârünileyhin beyân eylediği zâbıtayı müeyyiddir ki, hakikatına vukûf mümkün olmayan umûrda, hilafı mütebeyyin olmadıkça, hükmi zâhir üzere binâ kılmak levâzım-ı ahvâldendir. Meselâ bir müslim, emsâr-ı müslimînden bir mısra açıkdan *idhâl-i hamr eylemek* f'l-i kabîhine ictisâr edüb ledel-mu'âheze "*Ben hamri hall etmek isterim*" yahud "*benim değildir*" demek misillû i'tizâr eylese, nazar olunur; eğer ol müslim hamr ile müttehem olmayan bir recül-i sâlih ve mütedeyyin ise, zâhir-i hâli sıdk-ı mekâline şâhid olmağla i'tizârına i'tibâr olunur ve tahliye-i sebiline ibtidâr olunur. Eğerçi ol müslim hamr ile müttehem ise, zâhir-i hâli kasd-ı irtikâb-ı harama delil olub kasd-ı mezbûr üzere zâhir olan Ş'il dahi haram olmağla nehy-i münker tariki üzere hamrini irâka ile haramdan ba'del-men', İmâm'ül-müslimîn ol şahs-ı müttehemi ızhâr-ı hamr misillû haramı irtikâbına binâen ta'ziren darb-ı sıyâtla îlâm ve îcâ' ve tevbesi zâhir oluncaya dek *habs* ve *tenkîl* ile iz'âc etmeği re'y eder ise, münâsib görülür. İntehâ.

7. Ya'ni nazaran li maslahat'il-ibâd İmâm'ül-müslimîn içün tecvîz olunan re'y-i siyâset, bil-fi'il fesâdın tahakkuku ve sebeb-i âdî olan şahsın fil-hakika şerir ve müttehem olmasıyle meşrût değildir. Zira kabl'el-vukû' def'-i fesâd ba'del-vukû' ref'inden eshel idüği müsellemdir. Hatta ba'zı mu'teberâtta nazar-resîde olmuşdur ki, bir *mübtedi*'in intişâr-ı bid'atını tevehhüm eden Padişah-ı diyanet-medâr içün, sıyâneten lil-ibâd ol mübtedi'i katl ve *i'dâm* etmek câiz ve sezâ-vâr olur. Ve bu hususa delil-i makbûl *Keşf*[3] ve *Mu'în'ül-Hükkâm*'da mestûr şol eser-i menkûldur ki, Halife-i Sânî ya'ni Ömer bin Hattâb (R.A.) Hazretleri ehl-i Medine-i Tâhire'den Nadr bin Haccâc nâm gulam-ı sabîh'ul-vechin hüsn ü melâhati tâife-i nisâ meyânında tekevvün-i fitneye bâis olacağından tehâşî buyurduklarına binâen, gulâm-ı mezbûrı huzûr-ı adâlet-mevfûra celb ve ihzâr, ba'dehû saçını tıraş ve *Basra*'ya nefy ve iclâ birle Dâr'ül-Hicre'yi tathîre ibtidâr buyurdular. Halbuki hüsn ü cemâl mûcib-i nefy ve ta'zir günah ve cerâimden ma'dûd değil iken, Halife-i âli-cenâb li maslahat'il-ibâd husus-ı mezbûrı siyâseten istisvâb buyurdular.

8. Kaldı ki, bir mefsed ehaff-i zevâcir ile münderi' ve mündefi', belki mücerred tehdid ve inzâr ile mürtefi' iken, eşedd-i ukûbet ve tenkîle meyl ve udûl, siyâset-i

---

1 **Mu'în'ül-Hükkâm**, 844/1440'da vefât eden Hanefi hukukçusu Alâaddin Ali bin Halil Et-Trablusî'nin İslâm Yargılama hukuk ile alakalı mühim bir eseridir (**Keşf'üz-Zunûn**, II, 1745).

2 İmâm Serahsî, karahanlılar devrinde yaşamış ve El-Mebsût adıyla 30 ciltlik İslam hukukunu kaleme almış müslüman bir Türk hukukçusudur.

3 **Keşf**'den kasıt, ya Pezdevi'nin usûlünün şerhi olan Abdülaziz Buharî'ye ait **Keşf'ül-Esrâr**'dır ya da İmâm-ı Şa'rânî'ye ait **Keşf'ül-Gumme'dir** ki, hukukî hükümleri açıklayan hadisleri bir hukukçu nazarıyla derlemiştir.

âdileden tecâvüz ve ğufûldür. Meselâ hey'etden hey'et-i televvün ile mevsûf ve şerr ü fesâd ile ma'rûf olmayan bir kimesne, hadd-i meşrû'ı nâ-yâb mücerred hukukullahdan ta'ziri mûcib bir fi'l-i münkeri irtikâb eylese, İmâm'ül-müslimîne lâyık ve revâ oldur ki, merre-i ûlâ hatâ addolunub afv ile mu'âmele, fakat inzâr ile mukâbele buyuralar. Ve eğer ba'del-ihâfe yine irtikâb-ı münkere ikdâm ve muhâlefet-i emre ihtimâm ederse, Cenâb-ı risâlet-penâh -Aleyhi ekmelü salâtil-İlâh- Hazretlerinden rivâyet kılînan[1] قد اعذر من انذر hadis-i şerifine binaen, şâyân-ı iltifat olmayan i'tizârına i'tibâr etmeyüb hemân ta'zir ve tenkîline ibtidâr buyuralar.

9. Çünki bu bâbda ikâb ve te'dib, mûris-i nef'-i acibdir ki, hem âsînin inzicârına bâdî, hem gayra ibret olub isâet-i edebe adem-i ictisarlarına müeddî olur. Ve eğerçi ba'del-ukûbe kezâlik ol şahs-ı habâset-kâr münzecir ve mürtedi' olmayub belki kebâir ve muharremâta meyl ve inhimâk üzere ısrâr ve îkâz-ı fitne ve zulm ve fesâdını i'lan ve ızhâr eder ise, ta'ziren katli mübâh olmağla Sultân-ı enâm -Nasarahullah'ül-Melik'ül-Allâm- Hazretleri *katl* ve *i'dâm* etmeği re'y buyurursa, *siyâseten katli* meşrû' ve kâtili nâli-i ecr-i cezîl olacağı, *Hizânet'ül-Fıkıh* ve *Mineh'ul-Ğaffâr*[2] nâm kitablarda mestûrdur. *El-Kâmûs'ül-Muhît'*de "*et-ta'rîz*" lügati bahsinde li-ecl'il-istişhâd Cenâb-ı *Semüret'übn-i Cündüb* (RA) Cenâblarından mervî olan ...ن عرض عرضناه ومن مشى على الكلاء قذفناه في النّهر [3] mekâl-i belâğat-mealle-rinde bu ma'naya ışaret ve ima derkârdır. Pes burada "*kellâ'*" şeddâd vezninde iskeleye denmekle, iskelede yürümeği tasrîh-i kazfde ve nehre atub ğark eylemeği *hadd-i şer'î*de isti'âre tarikiyle ifade buyurmuşlardır. Murâd-ı âlileri, bir kimesne beriyy'üs-sâha olan diğer kimesneye kinâye ve ta'riz tarikiyle kazf ederse, biz dahi ta'rizine mukâbil hadd-i şer'î meblağına bâliğ olmayacak hadd-i hafifle te'dib ederiz. Ve eğer tasrîh cihetiyle kazf ederse, biz dahi hakkında hadd-i şer'îyi icrâ ve tekmîl ile ta'zib ve tenkîl ederiz deyu mütehallık oldukları etvâr-ı adâlet-şi'ârı tefhim ve ta'limdir.

10. Velhâsıl لاتتمّ الرّياسة إلاّ بحسن السّياسة [4] iktizâsı üzere, alâ sünen'il-adl vel-istikâme *siyâset*, akdem-i mehâmm-ı saltanat ve medâr-ı intizâm-ı mülk ü millettir. Zira nâsın havf-ı ikâb-ı ümerâdan nâşî muharremâttan imtinâ'ları, haşyetullahdan nâşî intizâ'larından ekser ve evferdir. Ve ma'nây-ı mezkûrda مايزع السّلطان فوق مايزع القرآن [5] kelâm-ı gevher-nizâmı menkûl-i ehl-i eserdir. Ya'ni sultanın seyf ve ikâb ile men' eylediği, Kur'an'ın nush ile men' eylediğinden ezyed ve evferdir deyu İmâm-ı Serahsi (RA) tefsir ve beyân buyurmuşdur.

Hâzâ âvân'üş-şürû' fil-maksûd bi inâyet'il-Melik'il-Ma'bûd[6]

---

1 "İnzâr olunan kimsenin i'tizarı kabul olunmaz." mealindedir.

2 **Hizânet'ül-Fıkh,** Ebülleys Semerkandî Hazretlerinin (v.383/993) İslam hukukuna ait eseri ve **Mineh'ul-Ğaffâr** ise, Hanefi mezhebine ait bir fıkıh kitabıdır.

3 Ma'nası :"Kim ta'riz yoluyle iffete iftirâ ederse, biz de cezada ona ta'riz yaparız; kim de iskelenin üzerinde yürürse, biz de onu nehre atarız." şeklindedir.

4 Ma'nâsı: "devlet idaresi, ancak güzel bir siyasetle yürür ve tamamlanır."

5 Ma'nası: "Sultanın men' ettiği şeyler, Kur'an'ın men' ettiği şeylerden fazladır."

6 "Kendisine ibâdet edilen ezel ebed Sultanının yardımıyla asıl maksada başlamanın zamanı gelmiştir" demektir ve buradan sonra, Dede Efendi'nin Siyâsetnâmesinin tercümesi başlamaktadır. Buraya kadar olan kısım, Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi'nin ilâveleri ve giriş mahiyetinde verdiği bilgilerdir.

11. *Hidâye Şerhi İnâye*[1] nâm Kitâbda beyân olundu ki, *siyâset*, şer'-i şerifde hükmü sâbit ve mübeyyen olan *cinayetin cezâsını tağlîz*dir; ya'ni madde-i fesâdı def' etmek içün cezayı galîz ve şedîd kılmaktan ibârettir.

12. Ve *Alâ'addin Hanefi* (RA) *Mu'în'ül-Hükkâm*'da, siyâset *turuk-ı şer'iye*den olduğunu isbât ve tahkik ma'razında evvela siyâseti "*şerî'at-ı muğallaza*dır" deyu ta'rif ve tahdid; ba'dehû zâlime (*siyâset-i zâlime*) ile âdileye (*siyâset-i âdile*) taksim[2] ve temhîd edüb dedi ki;

Husûl-i makâsıd-ı şer'iyeye medhal ya'ni bir vesile-i vâsi'adır ki, kemâl-i vüs'atinden nâşî fetânet-rehîn olan ehl-i ilim ve haysiyet, bu hususda tarîk-i sedidden meyl ve inhinâ ve birr ü hasene cihetiyle karîn-i rütbe-i râtibe olan ashâb-ı sebât ve meziyet zeyğ ü hatâ eylediler.

Çünkü *siyâseti bil-külliye terk ve ihmâl*, hukuk-ı ibâdı zâyi' ve hudûd-ı hâkkayı mu'attal ve hâlî kalınağa müfdî ve tabi'atlarında fesad merkûz olan yaramazların ızhâr-ı fesâd ve îkâz-ı fitneye tecâsürlerine bâdî ve ehl-i inâdın cür'et-i muhâlefetlerine bir nevi' i'âneye müeddî olur.

Kezâlik *siyâseti ziyâde tevsî' etmek* dahi, nice mezalim-i şenî'ayı mûcib ve bi gayr-ı hak sefk-i dimâ ve ahz-i emvâli müstevcib olur. Lâkir خير الأمور أوسطها[3] lâzimesince, ziyâde ve noksandan ârî olan siyâset-i âdileye tevessül ile muhafaza-ı hukuk-ı ibâd ve ref' u def'-i mezâlim-i ehl-i inâd ve zecr ü men'-i ehl-i fesâd misillû nice nice makâsıd-ı şer'iyyeye tavassul olunur.

El-hâsıl ziyâde ve noksan cihetiyle bil-âhare zulme mü'eddî olan *siyâset-i zâlime* ile te'âmüli, şer'-i şerif men' edüb ızhâr-ı hakka bâis olan *siyâset-i âdile*ye rücû' ve insırâfı iktizâ eylemişdir.

13. Benâbirîn bu babda meslek-i tefrît-i mezmûma sâlik olan ehl-i inâd, siyâset-i şer'iye ile te'âmül-i kavâ'id-i şer'iyeye münâfî ve muhil olmak zu'm-ı kâsidlerini binaen, kavânîn-i siyâsiyenin ekall-i kaliline i'tibâr ve ekserisinden sarf-ı enzâr birle cânib-i hakdan vaz' ve ta'yin buyurulan sübül-i vâzıhayı sedd ve bend ve i'tiyâdları üzere hakk-ı hakîki adem-i kabulde ısrâr ve inâd ve muhâlefetlerinden nâşî turuk-ı fâzıha ve kabîhaya meyl ü udûle ictisâr eder oldular. Çünki siyâset-i şer'iyyeyi inkâr, ne'ûzu billâh, nusûs-ı kâtı'ayı adem-i kabulü mûcib ve Hülefâ-i Râşidîn Hazerâtını hata ve galata nisbet misillû isâet-i edebi müstevcibdir.

14. Ve vech-i savâbdan bî behre olan bir taife dahi, berâhîn-i kâtı'a ile müberhen olduğu üzere, kâffe-i ibâdın umûr-ı diniye ve masâlih-i dünyeviyelerini ber-vech-i kemâl mütemmim ve mükemmil olan *siyâset-i şer'iyye-i âdile*yi, siyâset-i halk ve maslahat-ı

---

1 **El-Hidâye**, 593/1197 tarihinde vefât eden Şeyhülislâm Ali bin Ebubekr El-Merğinânî'nin eseridir ve Hanefi hukukçuları arasında şer'î hükümlerin kaynaklarını göstere mu'teber ve meşhur bir fıkıh kitâbıdır. Çok şerhlerinden biri de, Muhyiddin Abdülkâdir bin Muhammed El-Kuraşî tarafından 727/1327 yılında tamamlanan **El-İnâye** adlı tahrîc mahiyetindeki şerhdir (**Keşf'üz-Zunûn**, II, 2031-2034).

2 "Biri zâlimedir ki, şerî'at anı haram eylemişdir. Ve biri âdiledir ki, zâlimden hakkı ihrâc ve zuhûra getürüb ve mezâlim-i kesîreyi def' ve ehl-i fesâdın mübtelâ oldukları fesâd ve şekâvetlerinden tevbe ve ferâğat etdürmek ile vech-i şer'î üzere olan a'mâl ve ef'âlin vusûlüne sebeb olur.", **Sebzî Tercümesi**, Vrk.3/a

3 "İşlerin en hayırlısı orta olanıdır." demektir.

ümmetten kâsıradır deyu mücerred tevehhüm-i bâtıllarına ibtinâ birle *meslek-i ifrât*a zâhib olub hudûd-ı ilâhiyyeyi tecâvüz ve kanun-ı şer'den hâric envâ'-i mezâlim ve bida' ihtirâ'ına mütecâsir oldular. Bu dahi cehl-i mahz ve galat-ı fâhişdir ki, cemî'-i masâlih-i ibâd kendisinde dâhil olan اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ [1] nazm-ı celîli ve Hazret-i Seyyid'ül-Ebrâr'(AS)dan rivâyet olunan تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا اِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِ لَنْ تَضِلُّوا كِتَابَ اللّٰهِ وَسُنَّتِى [2] mekâl-i lü'lü'-misâli kâffe-i umûr-ı ibâdda kâfi idügüne burhan-ı vâfidir

15. Ve bir tâife-i hidâyet-karîn dahi ifrât ve tefrît meyânında olan meslek-i adîm'ul-i'vicâca sülûk birle *şer'-i şerifi siyâsetle cem' ve te'lif* ve cidd ü cehd ile şer'-i şerife nusret ve i'ânete sarf-ı makderet ve hakikat ve sebatı mukarrer olmayan ebâtîli def' ve izâle ile medh ü senâya şâyân oldular.

16. Ma'lûm ola ki, *siyâset-i âdile,* fusûl-i adîdeyi müştemildir.

FASL-I EVVEL

SİYÂSETİN MEŞRÛ'İYYETİNE DÂİR KİTÂB VE SÜNNETTEN İSTİDLÂL OLUNAN KEYFİYET-İ DELÂİLİ TAHKİKE MÜTEDÂİR MESÂİL BEYÂNINDADIR

17. Lakin bu mebhas, matlûb-ı vücûh-i kesîre olub Risâle'nin asl-ı asîli mesâbesinde olan *Mu'în' ül-Hükkâm*'da mestûr ve mebsût olmağla ana mürâca'at olunsun. Kaldı ki, Hulefâ-i Râşidîn ve mülûk-i adâlet-âyîn ve kuzât-ı müçtehidîn Hazerâtının siyâsetleri ya'ni bi tarik'is-siyâse hukûk-ı ibâdı istihrâclarını beyân dahi vazife-i mufassalât olmağla, bu Risâle-i muhtasarada tatvîlden ictinâb birle hemân ba'zısını zikr ve beyânımız istisvâb olundu.

18. *Şerh' ül-Meşârık*[3]'da "*İnne*" bâbında da Resulüllah (AS) Hazretlerinden rivâyet olunan من غرق غرّقناه من حرق حرقناه [4] mekâl-i celâdet-meâl, siyâsete mahmûldür. Kezâlik Şerh-i mezbûrda mezkûrdur ki, Resul-i Ekrem (AS) لايعذّب بالنّار الاّ ربّها Ya'ni nâr ile ancak Allah azâb eder kavl-i şeriflerinde *ihrâk ile ta'zib* Cenâb-ı Rabbül-ibâda tahsis buyurulmuş iken, Hz.Ali (RA) cenâbları kendi zât-ı âlilerini ilâh ittihaz eden zenâdıkayı ihrâkla ta'zib buyurmaları, mücerred siyâseten idüği âşikâr ve bu gûne akâid-i bâtıladan zecren misâl içün kasd-ı mübalağa buyurdukları bedîdârdır. Ve bil-icâb İmâm'ül-müslimîn içün dahi *siyâseten ihrâk bin-nâr ile ta'zib* sezâ-vârdır.

---

1 "Bugün sizin dininizi tamamladım."

2 "Size öyle bir şey terk ettim ki, ona sımsıkı sarıldığınız sürece, dalâlete sapmazsınız: Allah'ın Kitâbı ve benim Sünnetim."

3 **Meşârık'ul-Envâr**, Radiyyüddin Muhammed Sâğânî'ye (v.650/1252) ait, 2246 hadisi derleyen bir hadis kitâbıdır. Başta İbn-i Melek isimli Osmanlı âlimi olmak üzere, çok kimseler tarafından şerhedilmiştir (**Keşf'Üz-Zunûn**, II, 1688-1690).

4 "Kim bir kimseyi batırırsa, biz de onu batırırız; kim bir kimseyi ateşde yakarsa, biz de onu ateşde yakarız."

19. Mütercim-i fakir der ki, *Siyer-i Kebir*[1]'de kat'-ı miyâh ve tahrîk-ı husûn[2] ile ehl-i harbi tazyîkin cevâz ve adem-i cevâzı bâbında, İmâm Muhammed (RA) cenâbları beyân buyurur ki, Selemet'übn'ül-Ekva' (RA) Hazretlerinden mervîdir ki, zaman-ı Mu'âviye'(RA)de sefâin bahre râkib olub a'dâya mülâki olduğumuzda, ma'lûm olmuşdur ki, a'dâ kendü mene'alarında oldukça ihrâkları müslimîn içün câizdir. Ammâ esir-i me'hûzda *ihrâk bin-nâr* mekrûhdur. Zira Resulüllah (SAV) Mu'âz bin Cebel(RA)'i Yemen'e ba's eylediklerinde ana emir ve ferman buyurdular ki: انظر فلانا فإن أمكنك الله منه فاحرقه بالنار Ya'ni filânı ahzde ihtimâm kıl; Allah seni üzerine ikdâr ederse, anı ihrâk bin-nâr kıl. Ba'dehû Mu'âz (RA) gider iken anı huzura da'vet kılub buyurdular ki:قلت: لك ذلك وأنا غضبان وانّه ليس لاحد ان يُعذّب بعذاب الله ولكن ان امكنك الله منه فاقتله Ya'ni Ya Mu'âz! Ol kelamı sana hal-i gadabımda tekellüm eyledim. Halbuki Allah Te'âlâ'nın edeceği azâb ile ta'zîb kimesneye lâyık değildir. Lakin Allah Te'âlâ seni ol şahıs üzere ikdâr ederse, hemân anı katl eyle. Pes bu hadis-i adâlet-nisârdan indimizde bedîdâr olmuşdur ki, ba'del-ahz vel-kudret müşriki ihrâk bin-nâr eylemek câiz değildir. İntehâ kelâm'üs-siyer mülahhasan.

20. Velhâsıl nev'-i benî âdemi belki zî-ruh olan cins-i *hayvanı ihrâk bin-nâr* eylemek memnû'dur. Zira müsledir; *müsle*[3] ise alel-ıtlâk menhiyyünanhâdır. Ve Resul-i Ekrem (AS) لايعذّب بالنّار الاّ ربّها ya'ni *nar ile ancak rabb'ün-nâr azâb eder*" kavl-i şeriflerinde ihrâk ile ta'zibden bi hususihi nehy buyurmuşlardır. Böyle iken, من حرق حرقناه [4] hadis-i şerifinin ve *tahrîk-ı zenâdıka* kıssasının hemân zâhirlerine tefrî' birle alel-ıtlâk İmâm'ül-müslimîn içün dahi bil-îcâb *ihrâk bin-nâr ile siyâset*in cevâzına müretteb Risâle, Dede Efendi merhûmun ictisârında derkâr olan bir nevi' halele telmîh içün *Siyer-i Kebir*'de zafer-yâb olduğum tenkîh-i mebhasi îrâd ile ıtnâb-ı kelâma ibtidâr olundu.

Kaldı ki, من حرق حرقناه [5] hadis-i şerifi ve tahrîk-ı zenâdıka kıssası, kablen-nehy an'il-müsle sâdır olmuş ola yahud kavm-i zenâdıka sâhib-i mene'a olduklarına binaen ihrâk ile ta'zibleri revâ görülmüş ola yahud ba'zı şürrâhın rivâyeti üzere kavm-i mahzûl fenn-i sihirde mâhir olduklarından ihrâk bin-nârdan başka esbâb-ı i'dâm ile ihlâkleri müte'assir olmağla, bu makûle mevzi'-i zarûrette اَلضَّرُورَاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُورَاتِ [6] kâidesi lâzımesince ihrakla ta'zibleri tensîb buyurulmuş ola deyü kabil-i tevcîh ve tevfikdir. İntehâ.

---

1 **Siyer-i Kebîr**, İmâm Muhammed tarafından İslâm devletler hukuku alanında kaleme alınan ve İmâm Serâhsî tarafından da beş cilt halinde şerh edilen bir fıkıh kitâbıdır.

2 -**Kat'-ı miyâh**: Suların kesilmes demektir.

-**Tahrîk-ı husûn**: Kalelerin yakılması manasını ifade eder.

3 **Müsle**: Başkalarına ibret dersi olsun diye düşmanın burnunu, kulağını ve sair uzuvlarını kesmek yahut gözlerini oyarak çirkin bir şekle sokmakla cezalandırmaya denir. İslâm Hukukunda müsle yasaklanmıştır (Bilmen, **Hukûk-ı İslâmiye**, III, 345).

4 "Bizi ateşle yakanı biz de ateşle yakarız" manasını ifade etmektedir..

5 "Bizi ateşle yakanı biz de ateşle yakarız" manasını ifade etmektedir.

6 Mecelle'nin küllî kâideleri arasında yer alan bu esas, "Zaruretler, memnû' olan şeyleri mübâh kılar." anlamındadır.

21. Mu'teberât-ı kütüb-i fıkhiyyeden *Şerh'ul-Vikâye* ve *Hidâye* nâm kitabların mebhas-i hudûdunda amel-i kavm-i Lût olan fi'l-i münker hakkında İmâm Şâfi'î (RA)'nin rivâyet eylediği اقْتُلوا الفَاعِل وَالْمَفْعُول [1] hadis-i şerifi siyâsete mahmûl idüği mestûrdur.

22. Ve *İmâm Pezdevî*'nin *Câmi'üş-Şurûh* nâm Kitâbında Pezdevî[2]'den mervî olmak üzere mezkûrdur ki, Hz.Sıddîk (RA)'ın şuhûd-ı kısâsı ba'de'r-rücû' katl buyurdukları siyâsete mahmûldür.

23. Ve *Şerh'ül-Hidâye*'nin bahs-i hudûdunda mezkûrdur ki, *def'a-i hâmiseye ictisâr eden sârık* hakkında mervî olan فَانْ عَادَ فَاقْتُلوهُ [3] eser-i celili, siyâsete mahmûl olduğu gibi, *livâta* hakkında rivâyet olunan ahâdîs-i celile ve âsâr-ı vâride dahi siyâsete mahmûldür.

24. Kezâlik *Beyân'ür-Rivâye* nâm kitâbda dahi menkûldur ki, Cenâb-ı Risâlet-penâh (ASV) Hazretlerinden ve sahâbe-i güzîn (RA) cenâblarından livâta hakkında vârid olan katl ve recm ve *tenkîs* ya'ni baş aşağı salb etmek ve bunlar emsâli ukûbât-ı şedîdeler, cümlesi siyâsete mahmûldür.

25. Ve re'y-i mezbûr bizim indimizde ya'ni mezheb-i Hanefiye'de dahi *bi tarîk'it-ta'zir ves-siyâset* câizdir. Görmez misin ki, İmâm Muhammed (RA) *Zâhir'ür-Rivâye*[4] olan *Kitâb-ı Ziyâdât*'ında dedi ki, bu fi'l-i münker sebebiyle ta'zir vâcib olur; ya'ni ol şahs-ı habâset-kâra su-i sanî'i mukâbelesinde re'y-i sultânî mikdârınca ta'zib olunur ki, İmâm'ül-müslimîn Hazretleri muhayyerdir; dilerse katl ve i'dâm eder, eğerçi ol fi'l-i münkeri i'tiyâd etmiş ise; ya dilerse *darb-ı vecî' ile te'dib* ve tevbesi zâhir oluncaya dek *habs-i zindan ile tenkîb* eder.

26. *Mu'în'ül-Hükkâm*'da *İmam'ül-Irâkî* (RA)in *Zahîrat'ül-Mâlikiyye*[5] nâm kitâbında beyân eyledüği vefkınca menkûldur ki, bilinmek gerekdir ki, taraf-ı saltanat-ı seniyyeden tenfîz-i hükme me'mûr olan *vülât* ve *hükkâma* ahkâm-ı siyâsiyyede vüs'at i'tâ eylemek şer'-i şerife muhâlif değildir. Belki tevessü'ün meşrû'iyyet ve cevâzına nakl ve îsâr olunan edille ve âsâr delâlet eylediği gibi, ber-vech-i âtî zikr olunacak vücûh-ı adîde ve kavâ'id-i şer'iyye dahi şahâdet eder.

27. Vücûh-ı merkûmeden *vech-i evvel* asr-ı sâbıka muhâlif bi-haseb-iz-zaman tahaddüs ve tekessür eden *fesâd-ı münteşir* olub ve bu intişâr bil-âhare ihtilâf-ı ahkâm-ı siyâsiyeyi mûcib olmuşdur. Bi-şart-i ân ki, ihtilâf-ı ahkâm-ı siyâsiye, bil-külliye şer'-i şerifden hâric olmaya. Çünki Resûl-i Ekrem (SAV) لاَضَرَر وَلاَ ضِرَار [6] kavl-i

---

1 "Bu çirkin fi'ilde her iki tarafı da öldürünüz.". Bu hadisin emrini ifâ, ancak siyâseten katl yolu ile mümkün olabilmektedir.

2 Karahanlılar döneminde yaşamış büyük bir İslâm hukukçusudur. İslâm nazarî ve tatbikî hukuku ile alakalı eserleri vardır.

3 "Tekrar aynı suçu işlerse, öldürünüz"

4 **Zâhir'ür-Rivâye**: İmâm Muhammed'in altı temel eserinde derlediği ve nakli mütevâtir olan Hanefî hukukuna ait mes'elelere denir. Bu altı kitâbdan biri de, **Kitâb-ı Ziyâdât**'dır.

5 684/1285 tarihinde vefat eden Ahmed bin İdris Karafî'nin **Ez-Zahîre Fî Furû'il-Mâlikiyye** adlı eseri kasdedilmektedir. Veya Muhammed Karafî'nin (510/1116) aynı isimli kitâbı maksûddur (**Keşf**, I, 825).

6 "İslâm'da zarar ve mukâbele biz-zarar yoktur"

şerifleriyle ibtidâen gerek cezâen, mutlaka zulmü nehy buyurmuşlardır. Halbuki şu *kav-ânîn-i siyâsiyeyi* bil-külliye terk ve ihmâl, zarar-ı menhiyyünanhe mü'eddî olur.

28. Ve kâffe-i *ruhas-ı meşrû'anın* medârı olan *nefy-i harec* hakkında vâride olar nu-sûs-ı kâtı'a dahi, bu ihtilâf-ı ahkâm-ı siyâsiyeyi mü'eyyidedir.

(Mütercim-i fakir der ki, *İmâm Mâlik* (RA) *Muvatta'* nâm Kitâbında İbn-i Ömer (RA) Hazretlerinden rivâyet eylediği لَاضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ [1] hadis-i belâğat-tahdîsi, *Sâhib-i Muğrib* şu vechile şerh ve tefsir eylemiştir ki, لايضرّ الرّجل آخاه ابتداء ولا جزاء [2]. Çünkü "*darar*", şahs-ı vâhidden tahaddüs eden "*darr*" ma'nasına ve "*dırar*", şahseynden sudûr eden "*mudârra*" ma'nasına, alâ kile't-takdîreyn zulm olmağla, menhiyyün anhdir. Kaldi ki, lafz-ı hadis-i şerif, sıyğa-i nefiyle vâki' olmuşdur. Lâkin anınla murâd nev'-i benî âdemi alel-ıtlâk zulümden nehiydir. Ve sıyğa-i nefiyle irâde-i nehiyde kasd-ı mecâz olmağla nehy-i sarihden eblağiyyetle mümtâzdır. İntehâ.)

29. *Vech-i sânî;* [3]Ulemâ-i a'lâmdan cem'-i kesîr kendiyle hükm eyledikleri *masâlih-i mürseledir*[4]. Ya'ni umûr-ı ibâdın salâh-ı hayriyyetine bâdî olan eşyây-ı mutlaka ki, her ne kadar sünen-i masâlih-i ibâd üzere cârî ve ashâb-ı ukûl-ı selîme telâkkî bil-kabûl ey-lemişlerse de, şer'-i şerif i'tibâr yahud ilğâ cihetiyle şahâdet ve delâlet etmediği umûr-ı gayr-ı mukayyededir. Kaldı ki, masâlih-i mürsele ile amel ya'ni anınla te'âtî ve tenâvül etmeği te'kid eder edille, şol rivâyet olunan âsâr-ı ecilledir ki, ashâb-ı güzîn (RA) Hazerâtı cenâb-ı şâri'den emr ü nazîri sebkat etmemiş nice umur ile re'y ve te'âmül bu-yurdular.

Ez cümle Kur'an-ı Azîmüşşan'ı cem' ya'ni *mushaf-ı şerifi tahrir* gibi.

Ve pişrev-i hülefâ-i erba'a olan Hazret-i Sıddîk-ı âlî-mikdârın Cenâb-ı Fârûk'ı *veliyy-i ahd* ittihâz buyurdukları ya'ni vücud-ı takvâ-nümunelerine ârız olan maraz-ı hâil rü'yet-i mahâmm-ı hilâfete hâil oldukda, Ömer bin Hattâb (RA) Cenâblarını istihlâf[5] buyurdukları gibi.

Ve Kezâlik mizâc-ı letafet-imtizâc-ı Fârûk'a dahi tağayyür ârız olduğu hilâlde mevcud olan sahabe-i kirâm meyânında *Hz.Osman* ve *Aliyy-i Mürtezâ* ve *Abdurrahman bin Avf* ve *Talha* ve *Zübeyr* ve *Sa'd bin Ebî Vakkâs* (RA) bu altı aded sa'âdet-mend tâc-ı hilâfetle ser-bülend olmağa ehrâ ve ehakk ve ol emr-i cesîme aslah ve elyak idükleri nezd-i Hazret-i Fârûk'da muhakkak ise de, lâkin re'y-i âlîlerinde yek-diğere tereccuh etmemekle veliyy-

---

1 "İslâm'da zarar ve mukâbele biz-zarar yoktur"

2 "Kişi, kardeşine, ne ibtidâen ne de cezâen zarar veremez."

3 Burada daha ziyade Mâlikî hukukçuların kullandıkları âmme maslahatı yani masâlih-i mürsele esâsını öylesine güzel açıklamaktadır ki, Osmanlı Kanunnâmelerinin vaz' ediliş sebepleriyle değiştirilme durumlarını bu prensiple izah ediyor ve şer'î esası ortaya koyuyor. Konunun dikkatle tetkik edilmesi ve zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişmesi prensibinin buradaki bilgiler ışığında tahkik edilmesi icabeder.

4 "Masâlih-i mürsele oldur ki, şer'-i mutahhar, anın i'tibarına ve ilgâsına şahâdet eylememiştir.", **Sebzî Tercümesi**, Vrk.7/a

5 **İstihlaf:** meşrû' bir halifenin kendisinden sonra halife olacak kimseyi halife olarak tayin etmesine denir.

i ahd ittihâzından ictinâb birle ta'yîn-i emr-i hilâfet hususunu beynlerinde bil-müşâvere re'y-i müşârünileyhime ihâleyi istisvâb gibi.

Ve *tedvîn-i devâvîn* ya'ni kuzât ve vülât içün tertib-i cerîde ve müslimîn içün *darb-ı sikke-i hasene* ve *ashâb-ı cerâyim içün ittihâz-ı mahbes* ve zindan emsâli nice umûr-ı müstahsene ki, Hz.Ömer(RA)'in re'y-i savâb-bedîdleriyle sûret-pezîr-i vukû' bulmuşdur.

Ve İmâm-ı saff-ı enbiya (AS) Hazretlerine izâfetle şeref-yâfte-i iştihâr olan mescid-i şerifde nâsı muzâyakadan vâreste kılmak içün hem-civâr olan evkâfı ba'del-hedm ilhâk ile ol ibâdet-gâh-ı risâlet-penahı tevsî' etmek gibi.

Ve rehber-i tarik-i irfân Ya'ni Hz.Osman (RA)'dan rivâyet olunduğu üzere, nâsı mushaf-ı vâhid üzere cem' etmek içün kendi mushaf-ı şerifleri resmine muhalife olan *masâhifi ihrâk bin-nâr* buyurdukları ve Cuma günü çarşu ve pazarda li-ecl'il-i'lân tecdîd-i ezân ve gayr-ı zâlik nice mevâd ki, mutlaka masâlih-i ibâd içün te'âtî ve ihtiyâr buyurmuşlar idi.

30. Mütercim-i fakir der ki,[1] *tevsî'-i mescid-i şerif*-i sa'âdet-redîf kıssası, Cenâb-ı Fârûk (RA) Hazretlerine dahi isnâd olunduğu, ba'zı mu'teberâtta mestûrdur. Ve Cenâb-ı Zinnûreyn (RA) Hazretlerinden mervî olmak üzere mestûr-ı sahâif olan *ihrâk-ı masâhif kıssası*, dâire-i sıhhattan mehcûr idüğüne, *İmâm Serahsî*, *Şerh-i Siyer-i Kebir*'de şu vechile tenbih ve istidlâl eder ki, ol cenâb-ı vâlâ-makamın Kitâbullah'a olan ta'zim ve ihtirâmı ve bil-iltizâm tilâvet üzere devâm ve ihtimâmları, rivâyet olunan tahrîk-ı masâhife münâfidir. Zira içinde zikrullah veya Kelâmullah'dan bir nesne mevcud olan evrâkı ihrâk, bâ'is-i istihfâf-ı muharraka idüğü muhakkak olmağla, ihrâk bin-nâr eylemek lâyık değildir. İntehâ.

Kaldı ki, ulemâ-i a'lam hazerâtının dahi masâlih-i mürsele ile hükümlerindendir ki, asırlarında şeyhülislâm ve müftil-enâm olan Merhûm *Çivi-zade* ve Fahr-ı Ulemâ-ir-Rûm Mevlânâ *Ebüssuud* El-Merhûm, mu'teberât-ı fıkhiyyeden *Tatarhâniye* ve *Bezzâziye* ve *Zeyla'î*[2] nâm kitablarda istiksây-ı mesâil ile kalem-zen-i iftâ olmuşlardır ki, bir mescid namaz kılan kimesnelere dayyık olub tevsî'i mühim oldukda, mescid-i mezbûre mülâsık mülk yeri olan kimesneden mikdâr-ı kifâye mahal alınub *mescid ve haremi tevsî'* olunur. Eğer ol kimesne taleb olundukda inâd ederse, rızâsına bakılmaz; hemân kifâyet mikdârı yerin kıymeti verilüb cebren ve kerhen ahz olunub mescid-i şerife ilhâk birle tevsî' olunur. İnteha[3].

31. *Vech-i Sâlis;* Tağayyür-i ahvâl-i muktaziyeden nâşî ahkâm-ı şer'iyede vukû'-yâfte olan ihtilâf ve mübâyenettir ki, şer'-i şerif, velâyet-i şahâdette tevehhüm-i adâvet ve

---

1 Mütercim burada, gayr-ı müretteb Kur'an'ların Hz.Osman tarafından yakıldığı iddiâsını bütün yönleriyle ele almaktadır ve nakillerde bulunmaktadır.

2 **Tatarhaniye**: Çağatay hanlarından birinin yanında asilzâde olan Tatar Hân, büyük Hanefi hukukçusu Alim Alâ'ya İslâm Hukuku ile alakalı büyük bir kod hazırlamasını söyler. İşte bu âlimin hazırladığı esere **Fetâvây-ı Tatarhâniye** veya kısaca **Tatarhâniye** adı verilmiştir.

Bezzâziye: Hanefi hukukçusu İbn-i Bezzaz El-Kerderî'nin (827/1424) kaleme aldığı **El-Bezzâziye Fil-Fetâvâ** adlı eseridir.

Zeyla'î: Zeyla'î adlı Hanefi hukukçusunun Kenz'üd-Dekâik adlı metne yazdığı **Tebyîn'ül-Hakâik** isimli şerh kasdedilmektedir.

3 Bu kısım, mütercimin ilâvesidir.

husûmet derkâr olduğuna binâen, bir şâhidin şahâdetini ilzâm-ı husamâda hüccet kılmayub velâyet-i kazâda münderic olan şurût ve kuyûddan ekseri ta'addüd-i şuhûd ve hürriyeti iştırât ile akd-i şahâdeti teşdîd ve tevsîk eyledi. Hatta *merâtib-i şahâdet*i mütefâvite kıldı ki, mesela şübhe ile münderi' olan hudud ve kısâsdan mâ'adâ âriyet ve müsâkât ve karz ve emsâli ya'ni şübhe ile sâbite olan ukûdda li ecl'iz-zarûre iki recül yahud bir recül ile iki avretin şahâdetlerini kabul ile tevsî' eyledi. Amma *şübhe ile mündefi'a olan mesail*den setr ve ihtifâya sezâ-vâr olan sübut-ı zinâda kabul-i şâhideyn ile iktifa etmeyüb belki "*Kel-meyli fil-mekhale*" led'el-müşâhede fi'l-i zina indlerinde teyakkun etmiş dört aded recül-i adlin şahâdetlerine iktisâr ile tazyîk ve tas'îb eyledi.

Hâl ân ki, a'zam-ı kebâirden ma'dûd *sefk-i dimâ* madde-i mekrûhesi dahi şübhe ile mündefi'a olan ukûdun eşeddi iken, setr ve ihfâsı gayr-ı maksûd olduğuna binâen, iki recülün şahâdetleriyle iktifâ edüb, fakat şahâdetlerinde şübhe-i dalâl ya şübhe-i nisyân tahakkuku der-kâr olan *şahâdet-i nisâ*yı adem-i kabul ile fil-cümle tahsis eyledi.

Ve şer'-i şerif-i mutahhar *zevc-i mülâ'ın*ı ya'ni berî'üs-sâha olan zevcesine fi'l-i zinâ azv ve isnâd eden kimesneyi la'ne mukârin imandan mâ'adâ ikâmet-i beyyineye muhtâc etmeyüb nefsini tekzib etmedikçe, mûceb-i aslî olan *hadd-i kazf*i zevc-i mülâ'ına îcâb eylemedi. Lakin sâir kazfât bunun hilâfına mülâbisdir ki, kazf-i bî-gâneyi ensâb ve akrabadan men' hususunda ve töhmet-i zinâdan ıyâl ve harîmi hıfz ve himâye bâbında, erbâb-ı gayret ve ashâb-ı hamiyyetin eşedd-i ihtiyaçlarına nazaran kazfe tasaddî eden bîgâneyi şer'-i şerif ityân-ı beyyine-i âdileye muhtâc ve indel-acz def'-i âr içün üzerine hadd-i kazfi îcâb eyledi.

Binâberîn ihtilâf-ı ahvâl-i muktaziye sebebiyle ahkâm-ı şer'iyede ekseriyâ sûret-yâb-ı husul olan şu mübâyenâta ibtinâ birle *tevsî'-i ahkâm-ı siyâsiye*yi mûcib olan *ihtilâfât-ı asriyye*ye ri'âyet ve i'tinâ etmek lâyık ve sezâ-vâr olmuşdur. Bu takdirce şu kavânîn-i siyâsiyyede vâkı'a olan münâsebât-ı mukarrere kavâ'id-i şer'iyye i'tibârına şahadet ve delalet eylediği eşyâ-i mu'tebereden ta'dâd olunur ki, bu cihetle masâlih-i mürsele kabilinden olmayub belki rütbe yönünden a'lâ ve kavâ'id-i asliyeye mülhak idüği hüveydâdır.

32. *Vech-i Râbi'*; işbu *kavânîn-i siyâsiyye*de mevcud olan her bir hüküm ki, ana mahsus ya bir delil-i kat'î vârid yahud li ecl'il-kıyâs bir müstened-i şer'î mütevârid olmuşdur ki, zikri sebkat eyledi.

33. Mütercim-i fakir der ki, *Mürettib-i Risâle Dede Efendi*, li ecl'il-işhâd îrâd eylediği lafz kemâ tekaddem *Mu'în'ül-Hükkâm* ibâresinden olub evâil-i Risâle'de dahi tatvîlden ictinâb ve zikr-i delâile adem-i ta'arruzı istisvâb birle mufassalâta ihâle eylemiş idi. Bu takdirce istişhâd eylediği mebhas-i matlûb Risâle'sinde mesbûk olmayub, belki Mu'în'ül-Hükkâm'da "*Fid-Delâle Alâ Meşrû'iyyet'is-Siyâse*" faslında zikri tekaddüm etmiş olub fil-cümle keyfiyet-i delâile istihsâl-i vukûf etmek fâideden hâlî olmamağla bu bâbda *Mu'în'ül-Hükkâm* müellifi Alâaddin nâm Fâzıla âcizâne iktidâ birle tercümesine ibtidâr olundu[1].

---

1 Bu kısım, asıl Risâlede yoktur. Osmanlı Hukuku açısından taşıdığı önem ve mütercimin döneminde konuyla ilgili tartışmaların yapılıyor olması hasebiyle, meseleyi enine boyuna anlatabilmek gâyesiyle, Dede Efendi'nin kaynağından doğrudan iktibâs yoluna gitmiştir.

34. Ma‘lûm ola ki, Şâri‘ Te‘âlâ ve Tekaddes vikâye-i masâlih-i ibâd ve def‘-i mefâsid-i ehl-i inâd zımnında tafaddulen vaz‘ ve ta‘yin eylediği ahkâm-ı şer‘iyenin beşinci kısmı zecr ve siyâset içün te’sis olunan kavânîndir ki, bu dahi altı sınıf üzeredir:

Sınıf-ı evvel: Sıyânet-i vücûd-ı beşeriye içün nefs-i insaniye yahud etrâf ve a‘zâsında vaz‘ olunan *kısâs*dır ki, وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ [1] ve وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ .... [2] ikâmet ve icrâsına ihtimâm olundukda nâs bi gayr-ı hak sefk-i dimâ ve kesr-i a‘zâya ikdâmdan müzdecir olurlar.

İkincisi: Hıfz-ı ensâb-ı insaniye içün ber-muktezây-ı الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا ... [3] ta‘yin buyurulan *hadd-i zinâ* ki, darb-ı siyâtla ba‘de istîfâ’il-had şahs-ı mezbûr dâr-ı İslâmda zinâ misillû fi‘l-i haramı irtikâba ictisârı dahi mûcib-i ta‘zir olmağla imâm’ül-müslimîn anı nefy ve *tağrîb* ile te’dib etmeği re’y buyurur ise, bu dahi siyâseten tensib-gerde-i fukahâ-i ızâmdır.

Üçüncüsü: Mevrid-i kerîme-i وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً ... [4] olan *hadd-i kazf* ki, ashâb-ı gayret ve erbâb-ı hamiyyetin ağrâzları olan sıyânet-i nâmus içün ta‘yin olunmuşdur. Ve ezây-ı kavlîden ibâret olan itâle-i zebân-hezeyân üzere dahi alâhaseb-i re’y-is-sultan lâzım gelen ta‘zir, şer‘-i şerifde hadd-i kazfe ilhâk olunmuşdur.

Dördüncüsü: Hıfz-ı emvâl-i ibâd içün te’sis buyurulan *hadd-i sirka* ki, وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا .... [5] nazm-ı celili îcâbınca kesblerine mücâzât vâki‘ olmuşdur.

Beşincisi: Vikâye-i akl ve idrâk içün Cenâb-ı Kibriyâ-penâh يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ .. [6] nazm-ı celili fahvâsınca *te‘âtî-i hamr*ı nehy ile tahrîm etmiş iken, ba‘del-hürme ikdâm edenler hakkında hadd-i şer‘î mer‘î olmak üzere dahi emir ve ferman Cenâb-ı Sultan-ı kişver-i risâlet (AS) sudûr etmiştir.

Altıncısı: Red‘ ve *ta‘zir* içün evâmir ve nevâhîyi muhteviye vaz‘ ve te’sis olunan ahkâm-ı siyâsiye ki, ba‘zısı mevrid-i kerîme-i âyât-ı Kur’aniye ve ekserisi dahi medlûl-ı sünnet-i seniyye yahud müctehedât-ı âsâr-ı sahâbe-i güzîn (RA) vâki‘ olmuşdur.

---

1 **Kur’an**, Bakara Suresi, 179; Meali: “Ey akl-ı selim sâhipleri! Kısasda sizin için umumi bir hayat vardır.”

2 **Kur’an**, Mâide, 45; Meali: “Biz Tevrat’da Yahudilere şunu da emrettik: cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş karşılıkdır. Hülâsa bütün yaralar birbirine kısâsdır.”

3 **Kur’an**, En-Nûr, 2; Meali: “zinâ eden kadınla zinâ eden erkekden her birine yüzer değnek vurun. Eğer Allah’a ve âhiret gününe iman ediyorsanız, Allah’ın vaz‘ ettiği cezaları bunlara tatbik hususunda acıyacağınız tutmasın. Mü’minlerden bir zümre de, bunların cezalarına şâhid olsun.”

4 **Kur’an**, En-Nûr, 4; Meali: “Namuslu ve hür kadınlara zinâ isnâd’ıyla iftirâ atan, sonra da bu konuda dört şâhid getiremeyen kimselerin her birine de seksen değnek vurun; onların ebediyyen şahitliklerini de kabul etmeyin. Onlar fâsıkların tâ kendileridirler.”

5 Kur’an, Mâide, 38; Meali: “Erkek hırsızla kadın hırsızın, irtikâb ettikleri suça bir karşılık ve ceza, Allah’dan da insanlara ibret verici bir ukûbet olmak üzere, ellerini kesin. Allah mutlak gâlibdir; yegâne hüküm ve hikmet sâhibidir.”.

6 **Kur’an**, Mâide, 90, Meali: “Ey iman edenler! İçki, kumar, tapmaya mahsus dikili taşlar ve fal okları, sadece ve sadece şeytanın amelinden ibâret birer murdar şeydirler. Onun için bunlardan kaçınınız ki, murâdınıza eresiniz.”

El-hâsıl cemî'-i ahkâm-ı siyâsiyye, bir müstened-i şer'îye ibtinâ olunmuşdur. İntehâ.

Kaldı ki, ba'zı ulemâ-i a'lâm, mâ hüvel-mezhebi beyân edüb dedi ki, bir hususda adâlet meyânlarında nâyâb bir kavme zafer-yâb olduğumuzda, ol kavmin aslah ve ehvenini ya'ni fücûr yönünden ekall olanı kavm-i mezbûr üzere şâhid ikâmet ederiz.

35. Ve bu ma'nâya *taklîd-i kazâ* ve *tefvîz-i velâyât*-ı sâirede dahi ri'âyet ehemm ve elzemdir. Çünki emânâtı ehil ve erbâbına edâ ve tefvîz etmekle, taraf-ı Cenâb-ı Kibriyâ-penâhdan me'mûr olan selâtîn-i ızâm hazerâtı asırlarında adalet mefkûd oldukda, biz-zarûre masâlih-i ibâdı tazyî'den vikâyet ve hukûk ve ahkâmı bil-külliye ta'tilden himâyet içün aslah-ı mevcûdı bit-taharrî istihdâm buyurmaları üzerlerine vâcib olur.

Ve bu bâbda ukûl-ı selime ashâbından bir kimesne muhâlefet eder zan etmem. Zira teklîf-i şer'î imkân ile meşrût ve emre imtisâl vüs' ve iktidâra menûttur ki, *İmâm Irâkî Zahîrat'ül-Mâlikiyye* nâm kitâbda der idi ki, şek ve şübhe etmeziz ki, asrımızda mevcûd olan şuhûd ve kuzât ve sâir ümenâ ve vülât, bil-farz vet-takdir asr-ı sâbıkı idrâk etmiş olsalar idi, emr-i dinde kendülerine meyl ve i'timâd olunmayub merâtib-i velâyâta urûc ve vusûlleri sûret-yâb-ı husûl olmaz idi. Çünki zamanımızda hıyâr-ı kavm ittihâz olunan zevât, asr-ı evvelin edânîleridir. Binâberîn asr-ı sâbıkda bunları şâhid ve hâkim ve emîn ve vâli kılmak, ancak füsûkdur. Ya'ni ol asra nazaran Hodây-ı Müte'âl Hazretlerinin emrini terk birle âsim olmakdır.

Vaktâ ki[1], umûm fesâd-ı zamana binâen *şuhûd-ı fesekayı* nasb ve kabûl câiz olduysa, tekessür-i fesâda ibtinâen ahkâm-ı siyâsiyyede dahi tevessü' câiz ve sezâ-vâr olmuşdur. *Ömer bin Abdülaziz* Cenâbları buyurmuşdur ki,: قال عمر بن عبدالعزيز رحمه الله ستحدث للنّاس اقضية بقدر ما احدثوا من الفجور. Ya'ni nâs içün fücûrdan ihdâs eyledükleri ısyânları mikdârınca an karîb nice kazâ ve hükümler sâdır olur[2].

El-hâsıl tağayyür-i zaman bâ'is-i ihtilâf-ı ahkâm olmağla, asr-ı evvelde kabîh olan eşya mahâsin-i eyyâmdan ma'dûde olub, zaman-ı sâbıkda dayyık olan ahkâm-ı siyâsiyyeye vüs'at verilmişdir[3].

36. *Vech-i Hâmis:* Ahkâm-ı siyâsiyyede tecvîz olunan tevessü', medâr-ı *ruhas-ı meşrû'a* olan kavâ'id-i şer'iyyeye i'timâd ile iktisâd olunmuşdur ki, meselâ esbâb-ı tahfîfât-ı şer'iyyeden addolunan *umûm'ül-belvâ*'ya binâen, şer'-i şerif imre'e-i murdı'a içün tıfl-ı radî'inden sevb-i ırdâ'ına lâhık olan necâset-i ma'füvvünanhâda vüs'at ihsân eyledi. Ya'ni müşâhede olunmadıkça edây-ı salât etmeği câiz ve vâsi' kıldı.

Kezâlik toprağı necâsetle mahlûte olan şevâri' ve turukda vüs'at i'tâ eyledi. Ya'ni eyyâm-ı matarda meşy ve mürûr eden kimesnelere isâbet eden tîn-i mahlûtı, mâdam ki, eser-i necâset zâhir olmaya, ol kimesneleri ğasl ve tathîr ve adem-i ğasl meyânında mu-

1 Buradan itibâren asıl Risâle'nin ibâresi başlıyor.

2 Büyük Halifenin bu sözü, sigorta ve benzeri yeni müesseselerin tartışıldığı günümüz için çok manidardır. Zira isyânlar arttıkça ve ihtiyâçlar meşru kesb ile karşılanamaz hale geldikçe, insanlar kendilerine ruhsat yollarını aramaya koyulmaktadırlar. Halbuki, "Zarûretle kendi mikdârınca takdir olunurlar" kâidesi maalesef unutulmaktadır.

3 Bu vech-i râbi', tamamen Osmanlı hukukundaki değişen hükümlerin şer'î dayanaklarını açıklamaktadır ve önemlidir.

hayyer kıldı. Hatta e'imme-i müctehidînden İmam Muhammed (RA) cenâbından rivâyet olunduğu üzere kazr ve necâsetle âlûde olan *Buhara Şehri*nde vech-i muharrer üzere tevessü' ve ruhsatı zik ve beyân eylemişdir.

Ve kurûh ve bevâsire mübtelâ olan ashâb-ı a'zâre dahi derkâr olan kesret-i necâset ve belelde vüs'at ihsân eyledi.

Kezâlik Şâri' Te'âlâ ve Tekaddes vakt-i ıztırârda ve hâl-i muzâyakada *salât-ı havf* ve ana mümâsil salâtda erkân ve şurûtunun terkini tecvîz eyledi.

El-hâsıl bu gûne i'tâ-i vüs'at ve ma'az-zarûre cevâz-ı ruhsat, şer'-i şerifde ekser ve evferdir. Hatta bu mevâtın-ı zarûriyeye remz ve işâret edüb İmâm Şâfi'î (RA) dedi ki; bir şey ki, dîk olmadı, ancak ana ruhsat ile müttesi' oldu. Kezâlik def'-i mefâsid hususunda hâl üzerimize dîk oldukda müttesi' kılınur ki, ana ruhsat verilür.

37. *Vech-i Sâdis:* Ber muktezây-ı irâdet-i bî illet Hazret-i Âferînende mebde-i halk ve îcâd-ı nev'-i Benî Âdem zaman-ı sa'âdet-ünvân-ı Cenâb-ı Ebül-Beşer Âdem (AS) olub ol zaman hâl dîk olmağla hükm-i şerî'at'il-vakt ta'yin üzere, er karındaş *kız karındaşı tezevvüc* ve nikâh ve buna mümâsil eşyâ-i kesîre müttesi' ve mübâh olmuş idi. Vaktâ ki, Cenâb-ı Rabb-i Mennân ibâdına vüs'at ihsân edüb hâl müttesi' ya'ni yevmen fe yevmen nesl-i şerîf'ül-asl neşv ü nemâ ile zürriyet mütekessir oldukda karındaşlar meyânında mübâh olan nikâh ve *Yevm'üs-Sebt*'de kesb ü kâr ve ekl-i şuhûm'il-ibl ve nice nice umûr-ı mübâha asr-ı Benî İsrâil'de; kezâlik şerî'at-ı peygamber-i vakt üzere memnû' ve haram olub üzerlerine elli vakit namaz farz olmak ve bir kimesne günah ederse kabul tevbesi katl-i nefsine menût olmak ve bir mahalline necâset isâbet ederse, izâlesi ol mahalli kat'a mevkûf ve merbût ve bunlara mümâsil a'mâl-i şâkka ile mükellef ve me'mûr olmuşlar idi. Vaktâ ki, hulûl-i âhir'iz-zaman ile kıvâm-ı beden-i insaniyye olan urûk ve ecsâda za'f ve nehâfet târî ve cidd ü himmete fütûr ve illet ârız ve cârî oldukda, Hazret-i Âlim'üs-sır alel-ıtlâk ber muktezây-ı kerem ve işfâk, kâffe-i ibâdını mazhar-ı lutf ü ihsân edüb memnû' olan nikâh-ı ehevâtı kemâ-kân hükm-i hürmette ibkâ birle mâ'adâsı olan muharremâtı helâl kıldı ve elli vakit namazı beş vakte tenzîl ile tahfîf ve günahlar içün tevbeler makbûl oldu.

38. Bu takdirce zâhir ve nümâyân olur ki, ahkâm ve şerâyi', ihtilâf-ı zaman mikdârınca vaz' olunmuş ve bu dahi mahzâ Cenâb-ı Rabb'ül-ibâd'ın kullarına kemâl-i lutfı ve kâffe-i mahlûkâtı hakkında cârî bir nevi' mu'âmele-i ihsânı vâki' olmuşdur. Kezâlik âşikâr oldu ki, şu karâin-i mukarrere usûl ve kavâ'idden gayr-ı hâric ya'ni ziyâde ve noksân cihetiyle şer'-i şerife muhâlife bid'at değildir.

39. *Îzâh Şerhi Islâh'*[1]da siyâsât-ı şer'iyeden olmak üzere, Fakîh *Ebu Bekr-i A'meş* (RA) cenâbından rivâyet olundu ki, üzerine sirkat isnâd ve iddi'â olunan kimesne, sirkayı inkâr eylese, bu hususda İmâm'ül-Müslimîn içün ekber-i re'yiyle amel eylemek lâyık ve sezâ-vârdır. Çünki vukûf-ı hakikatı mümkün olmayan umûrda zann-ı gâlib ihtiyâten menzile-i yakîne tenzîl olunur ki, meselâ ol şahıs müttehem sârık olub ve mal-i mesrûk

---

1 Asıl adı **Islâh'ul-Vikaye Fil-Furû'** olan bu eser, İbn-i Kemal'in İslâm hukuku metinlerinden olan **Vikâye** adlı esere yazdığı şerhdir. 928/1522 yılında telifini tamamlamış ve hediye olarak Kanunî'ye takdim eylemiştir. Ayrıca **El-İzâh** adıyla bu şerhini daha da genişletmiştir (**Keşf,** I, 109).

nezdinde mevcûd idüği zann-ı gâlib ile maznûn ise, gerekdir ki, sultân'ül-müslimîn ana ikâb ve ta'zîb ede.

Fetâvây-ı Hülâsa[1] ve *Bezzâziye*'nin Bâb'üs-Sirka'larında İmâm-ı Muhammed-i meh-âmid-nisâb cenâbının Mebsût'undan rivâyet olundu ki, *sirka ile ithâm olunan şahıs,* dâimâ sârıklar ile enîs ve hem-kadem ve *şirb-i hamr* etmez ise de şârib'ül-hamr olan fâsıklar ile celîs ve hem-dem olduğu hâlde görünüb mevâzı'-ı sû-i töhmette bulunmağla inkâr-ı sirkaye ibtidâr eylese dahi iltifât olunmayub, hemân İmâm'ül-müslimîn'in ana ikâb ve ta'zîb buyurmaları tecvîz-gerde-i meşâyıh-ı izâmdır.

Menkûldür ki, fukahây-ı kirâmdan *İsâm bin Yusuf* cenâbı mülûk-i *Belh*'den *Hayyân bin Ebî Hublâ* Hazretlerinin meclis-i âlilerine dâhil oldukda, der-akeb pişgâh-ı emîre bir sârık ityân ve ihzâr olundu. Ledel-istintâk sârık inkâr etmekle emîr-i müşârünileyh îcâb-ı şer'îsinden Şeyh Cenâbına su'âl eyledikde, ol dahi "*Aleyh'il-yemin vel-beyyine lil-müdde'î*" ya'ni *müdde'î* içün ikâmet-i beyyine lâzım; ba'del-acz müttehem-i münkir üzerine tahlîf olunmak mütelâzımdır deyü redd-i cevâb-ı bâ-savâb etmiş ise de, emîr-i sâhib-i tedbîr husus-ı mezbûrda ekber-i re'yiyle amel etmeği tercih edüb işkence olunan âlâttan falaka ve değenek ihzâriyle emr ü fermân eyledi. Sârık-ı merkûm hemân on değenek darb ve îcâ' olunmadın sirka ile ikrâr ve mal-i mesrûkı ihzâr eyledi. Cenâb-ı İsâm bu vaz'-ı hikmet-şi'ârdan ta'accüb-künân سبحان الله مارأيت ظلمًا اشبه بالعدل منه [2] buyurdular.

40. *Mecma'ül-Fetâvâ* ve Bezzâziye'nin *Kitâb'ül-Ikrâh*'ında *Muhit-i Serahsî*'den[3] menkûldür ki, ba'zı ekâbir-i meşâyıh sârıkın mükrehen sıhhat-i ikrârı ile hükm eyledi. Hatta *Hasan bin Ziyad* Hazretlerine "*sârık ikrâr edinceyedek darb olunmak helâl mıdır?*" deyü istifsâr olundukda, madem ki, etleri dökülüb kemükleri zâhir olmayınca darb ve îlâmı câizdir deyü hall-i işkâl buyurdular.

Kezâlik sârıkın mükrehen sıhhat-ı ikrârı ve ikrâr edinceyedek darb ve îcâ'ının hill ve cevâziyle ba'zı müte'ehırînin iftâ buyurdukları dahi *Hizânet'ül-Müftiyyîn*[4] nâm kitâbda mestûrdur.

41. Mütercim-i fakir der ki, gaflet olunmaya ki, sârıkın mükrehen sıhhat-ı ikrârıyla ba'zı müte'ehhırînin fetvâları, ancak tazmîn-i mal husussundadır. Amma *kat'-ı yed* hususunda ikrar-ı mükrehin adem-i sıhhati müttefekunaleyh-i cumhûrdur.

Ve *dâ'ir-i müfsid* olan erbâb-ı fesâdın fitne ve fesâdlarını ibâdullah üzerlerinden def'i içün darb ile ta'zir ve habs ile tekdirleri ınzımâm-ı re'y-i sultânî ile siyâseten tecvîz olunmuşdur. Lâkin bu hususlarda şevâhid-i etvâra ve karâin-i ahvâle nazar ve ri'âyet ve

1 Asıl adı **Hülâsat'ül-Fetâvâ** olan bu kitâbın müellifi, İmâm Tâhir bin Ahmed Buharî'dir (542/1147). Mu'temed ve meşhur bir Hanefi hukuk kitâbıdır (**Keşf**, I, 718).

2 "Sübhânellâh! Adâlete bundan daha çok benzeyen zulmü hiç görmedim." demektir.

3 **Mecma'ül-Fetâvâ**, Ahmed bin Muhammed El-Hanefî'ye ait bir fıkıh kitâbıdır. **Hizânet'ül-Fetâvâ** diye de anılır. Büyük fetvâ ve fıkıh kitaplarından derlenmiştir (**Keşf**, II, 1603).

Muhît-i Serahsî, 438/1046 yılında vefat eden Karahanlıların değerli hukukçusu Şemsü'l-e'imme Muhammed bin Ahmed Serahsî'ye ait bir eserdir. On cilt olduğu belirtilmektedir (**Keşf**, II, 1619-1620).

4 **Hizânet'ül-Müftiyyîn**, 740/1339 yılında telifi tamamlanan Hanefi hukukuna dâir olan bu eser, Şeyh Hüseyin bin Muhammed Es-Semîkânî'ye aittir. Hakîm'üd-Din Muhammed'in tavsiyesi ile kaleme alınmıştır (**Keşf**, I, 703).

töhmetin kuvvet ve za'fına i'tinâ ve dikkat ehemm ve elzemdir ki, siyâset-i zâlimeye resîde olmaya. Meselâ sirkat ile ithâm olunan kimesne *mechûl' ül-ahvâl* bir recül-i mübhem ise, li ecl'il-istikşâf bi haseb'ir-re'y fakat çend rûz habs ile iktifâ oluna. Eğerçi isnâd olunan töhmet-i sirkat ile ma'rûf ve müttehem ise, ikrâr edince yahud tevbe ve salâhı zâhir olunca, zindanda müddet-i medîde meks ve ibkâ oluna. Ve eğer ikdâm eylediği sirkat ve itlâf-ı emvâl-i ibâd kendüsünden bid-defe'ât vuku' bulmuş iken yine inkârında ısrâr eder ise, fevt olunca habsine ihtimâm oluna ki, Melik-i Zâhid ya'ni Ömer bin Abdülaziz-i kesîr'ül-mehâmid cenâbından bu vechile mu'âmele buyurdukları rivâyet olunmuşdur. İntehâ.

42. *Cevâhir' ül-Fetâvâ*[1]'nın *Bâb-ı Cinâyât*'ında mezkûrdur ki, *sâ'î bil-fesâd* olub aled-devâm nâs beyninde îkâ'-ı şer ve îkâz-ı fitne âdet-i müstemirresi olan şahs-ı le'îm, ahz ve girift birle Padişâh-ı merhamet-penâha ref' ve i'lâm olundukda, ana ne vechile ikâb-ı elîm etmek münâsib olur deyü *İmâm Nâsıhî*[2] ki, fıkh-ı şerif ana vahy ve ilham olundu denilmişdir, husus-ı mezbûrda isticvâb olundukda, bu makûle şerr ü fesâdı def'de ancak şahs-ı müfsidi katl-i kanâ'at vermekle ibâdullah üzerinden fitne ve fesâdını def' içün şahs-ı mezbûrun vücûben katli meşrû'dur deyü redd-i cevâb eyledi.

Kitâb-ı mezbûrun Mebhas-ı Müzâra'ası kubeylinde zikr ü beyân olundu ki, zenbûr[3] ve kilâb ve emsâli *haşerât-ı mü'ziyenin cevâz-ı katl ve ihlâkleri*nde dahi İmâm-ı müşârünileyhe su'âl olundukda, ezâsını def' içün mü'zî olan benî Âdemi katl eylemek vâcib olunca, haşerât-ı mü'ziyeyi katl ve i'dâm evlâ bil-vücûbdur deyü istisvâb eyledi.

43. *Hidâye*'nin *Bâb-ı Sirka*'sında ve *Sirâciyye* ve *Muzmerât*[4] ve sâir mu'teberâtda beyan olunduğu üzere, ol kimesne ki, ma'sûm'üd-dem olan Benî Âdemi hanak ya'ni *boğmakla katl-i nefs* madde-i mekrûhesini i'tiyâd ede, sâ'î bil-fesâd olduğu içün, i'tiyadı sebebiyle bil-icmâ' *siyâseten katl* olunur.

44. Kezâlik fesâda mükib ve münhemik olub bir vechile memnû' olmayan sârık, def'a-i sâlise ve râbi'ada dahi yine irtikâb-ı sirkaya mütecâsir olsa, şer ve mazarratını def' içün, Padişah-ı adâlet-penâh içün siyâseten katli sezâ-vâr olur.

45. *Hizânet' ül-Müftiyyîn* nâm kitabın mebhas-i hudûd-ı âhirinde mezkûrdur ki, sultân'ül-müslimîn olan padişâh-ı merhamet-penâh hazretleri hannâk olan şahs-ı habâsetkâra vâkıf yahud ikrâr ve i'tirâf ya edevât'ül-hannâkîn ve nehb ü gâret eylediği metâ' yedinde olduğu halde ahz ve girift olundukda, anı katl ve salb ile emr ü fermân buyurmaları revâdır.

---

1 Hanefi hukukçularından Rüknüddin Muhammed bin Abrüreşid El-Kirmânî tarafından telif edilen bu eser, değişik Hanefi hukukçularına ait fetvâları ve nadir mes'eleleri derlemektedir (**Keşf**, I, 615).

2 Nâsıhî, Selçuklu Sultanı Alparslan zamanında Nisabur kadılığını yürüten bu Hanefi hukukçusu, kendi zamanında Hanefi hukukçularının reisi olan Muhammed bin Abdullah'dır (El-A'lâm, VII, sh.103).

3 **Zenbur**: Eşek arısı demektir.

4 **Sirâciyye**, 569/1173'de telifi tamamlanan ve Hanefi hukukçusu Ali bin Osman'a ait bulunan **El-Fetâvâ's-Sirâciyye**'dir (**Keşf**, II, 1224).

Muzmerât, Kudurî şerhlerinden **Câmi'ul-Muzmerât** adlı eser olsa gerektir.

46. *Mecma'ül-Fetâvâ'*nın *Hazar ve İbâha*[1]'sında *Fetâvây-ı Nesefî'*den menkûle mes'ele vefkınca *Hülâsa* ve *Bezzâziye'*nin *Bâb'ül-Kerâhiye'*sinde hikâyet olundu ki, İmâm Seyyid Ebû Şücâ', *a'vine*nin ya'ni emvâl-i ibâdı gasb ve gârete mütecâsir olan *kuttâ'-ı müslimîn*in küfürleriyle iftâ edüb kâtilleri nâil-i ecr ve sevâb olurlar deyü ibâhat-ı demlerine hüküm eder olmuş idi. Pes Fukahâ-i Hanefiyye Hazerâtı mes'ele-i sâlifede bahs ü kelâm edüb dediler ki, meşâyıhımız (RA) indlerinde dahi a'vinenin cevâz-ı katilleri ve ibâhat-i demleri mukarrer ise de, lakin küfürleriyle fetvâda aks-i kazıyyeye i'tibâr edüb ya'ni tekfîr ile iftâ ve hüküm ve kazâyı ihtiyâr buyurmadılar ve meşâyıhlarından mervî ve menkûl olan işbu kavl-i makbûlu إِنَّمَا جَزَاؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِى..... [2] nazm-ı celili ile te'yîd ettiler.

47. Mütercim-i fakir der ki, fil-hakika *a'vine katl ve i'damlarını tecvîz*, küfürlerine delalet etmez. Çünki tâife-i merkûme her ne kadar âyet-i celile-i sâbıka haklarında inzâl birle dünyada züll-i cezâ-i siyâsiyye ile i'dâm ve mezmûm ve âhirette azâb-ı elîm ile mu'azzeb ve melûm olan *zümre-i muhâribîn*de dâhil olmuş ise de, yine küfre idhâl olunmadıkları إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ .... [3] nazm-ı cemîlinde vâki' istisnâdan zâhir ve nümâyândır. Kaldı ki, *Şeyh Seyyid Ebû Şücâ'* cenâbın kavlini dahi şu vechile tevfîk kâbildir ki, *kat'-ı tarik* zimmîden sâdır oldukda, *akd-i zimmet*ini nâkız olmadığı gibi, müslimden vâki' oldukda sıhhat-i imanına münâkız değildir. Lâkin سِبَابُ الْمُؤْمِنِ فِسْقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ [4] hadis-i şerifi *müstahil* ile te'vîl olunduğu gibi, Şeyh-i müşârünileyhin dahi tâife-i mezbûre hakkında tekfîr ile iftâsı helâl i'tikâdıyla bi gayr-ı hak sefk-i dimâ ve nehb-i emvâle[5] ısrâr ve i'tiyâd eden ba'zı tâife hakkında ola deyü tevcîh oluna. İntehâ.

48. *Fetâvây-ı Atâ bin Hamza* (RA)'dan menkûl olmak üzere, *Mecma'ül-Fetâvâ* ve *Bezzâziye'*nin *Bâb'üs-Siyer'*inde mezkûrdur ki, vakt-i fetrette a'vine ve sâ'î bil-fesâd olan su'ât ve zalemenin cevâz-ı katillerinden Atâ bin Hamza cenâbına su'âl olundukda, tâife-i mezbûre sâ'î bil-fesâd olduklarına binâen katl ve i'dâmları mübâhdır deyü redd-i cevâb etmeğin, sûret-i istifsârda ba'zılar dedi ki, tâife-i menkûme eyyam-ı fetrette mübâşeret eyledikleri sa'y bil-fesad kazıyye-i reddiyesinden zaman-ı adâlette imtina' ve ferâğat ve ihtifâ-i genc-i uzlet ederler. Bu halde katl ve i'dâmları ne vechile tahlîl olunur? Cenâb-ı Atâ bin Hamza dahi iki vechile cevâba tasaddî edüb dedi ki; tâife-i merkûmenin

---

1 Fıkıh kitaplarının **Kitâb'ül-Hazar ve Vel-İbâha** bölümlerinde, şer'-i şerifce yasaklanan veya mekrûh görülen yeme, içme, giyme ve her çeşit mu'âmelâta ait müteferrık hükümler ele alınır. Hazar, mahzurlu ve yasak olma, ibâha ise serbest olma demektir.

2 **Kur'an**, Mâide, 33; Meali: "Allah ve Peygamberine savaş açanların ve yeryüzünde yol keserek fesâdçılığa koşanların cezâsı, ancak öldürülmeleri, yahud sağ elleriyle sol ayaklarının çaprazlama kesilmesi veyahud da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Âhirette ise, onlara başkaca çok büyük bir azab daha vardır."

3 **Kur'an**, Mâide, 34, Meali: "Bu hükümden, siz kendilerini ele geçirmezden evvel tevbe eden muhâribler ve yol kesenler müstesnâdır. Biliniz ki, şüphesiz Allah, çok yarlığayıcı ve çok esirgeyicidir."

4 "Mü'mine sövmek fıskdır ve onu öldürmek küfürdür" mealindedir.

5 -**Müstahil**: Helâl gören ve haramı helal kabul eden demektir.

-**Sefk-i dimâ**: Kan dökmek demektir.

-**Nehb-i emvâl**: mal yağmalamak manasını ifade eder.

hengâm-ı âsâyiş ve adâlette imtinâ'ları şayân-ı i'tibar olmayan imtinâ'-ı zaruridir. Zira mu'âyene etmiş gibi bilürüz ki, anlar bil-farz vet-takdir zaman-ı fetrete red ve ircâ' olunsalar idi, men' ve nehy olundukları tehyîc-i fitne ve fesâda avdet ve mürâca'at ederler idi deyü bid-dirâye redd-i cevâb edüb ba'dehû rivâyeten dahi cevâb-ı müstetâba âğâz edüb dedi ki, İmâm Seyyid Ebû Şücâ'a mes'ele-i merkûmeden su'âl ettim. Cevâbında dedi ki, tâife-i mezbûreyi katl eylemek mübâh ve kâtili indellah nâil-i ecr ü sevâb olur deyü li-ecl'it-te'yîd kelâm-ı imâmı nakl ve rivâyet eyledikde, bir sâil-i mu'arrız i'tirâzda dedi ki, meyan-ı a'vinede fuzalâdan iki kimse mevcuddur ki, kitâb-ı tevhîdi kırâ'at ve takrir ve tilavet ederler. Vaktâ ki, ol kimesneler hurûc ya'ni re'y ve tedbîre mübâşeret ile zâhir olduklarında, İmâm Ebû Şücâ'ın ba'zı mevsûk telâmîzi ol kimesneleri medh ü senâ etmiş idi. Cenâb-ı Atâ bin Hamza dahi sâlie hitâb edüb, Belî ol kimesneler müslüman olsalar, fil-hakika medh ü senaya şâyân olurlar idi deyü def'-i i'tiraz eyledikde, ba'zı kimesne bi tarîk'il-inkâr "Ya Atâ! Bu makûle fuzalâdan kimesnelerin İslâmında ne keyfiyetle şek ve şübhe olunur? dedikde, Cenâb-ı Atâ, isbât-ı müdde'â ma'razında dedi ki, ehl-i imana nazar ve şefkat ve ferah ve sürûrlarıyla meserret şerait-i kemâl-i İslâmdan ma'dûddur. Hâl ân ki, şart-ı mezkûr a'vine ve zaleme hakkında nâbûddur. Bundan sonra ilzâm-ı sail içün huzzâr-ı meclise hitâb edüb dedi ki, eğerçi bu hususun hakikatına vukuf irade ederseniz, istimâ' ve cevâb veriniz ki, bir padişah-ı adâlet-penâh zîr-i hükmünde olan nâsa nidâ ettirse ki, bana 100 bin kuruş iktizâ eyledi. Çend rûz zarfında hazineye nakd ve teslim ediniz deyü bu teklif-i sultânîden ahvâl-i nâs nice olur? Ve ol kimesnelerin hâli nice olur? deyü isticvâb eyledikde, huzzâr-ı meclis dahi cevâbında kâffe-i nâs mahzûn ve ol iki kimesne mesrûr olurlar deyü ihbâr eylediler. Ya kabl'et-tahsîl ol padişah-ı merhamet-penâh emr ü fermânından lutfen rücu' ve insırâf birle nevâib-i matlûbeyi sizden afv ve ihsân eyledim deyü i'lân eylese, bu sûrette nâs nice olur? Ve bu iki kimesne nice olurlar? deyü kezâlik Cenâb-ı Atâ istifsâr eyledikde, cümle nâs mesrûr ve ferah-nâk ve ol iki şahıs mahzûn ve gam-nâk olurlar deyü redd-i cevâb olundukda, Cenâb-ı Atâ dahi, ya nâsın hemm ü hüzniyle mesrûr ve ferah ve sürûriyle mahzûn olan ol zât-ı bed-tînetler ne vechile kemal-i İslâmla muttasıf müslim-i salâh-nihâd olurlar? deyü ashâbını ilzâm ve iskât buyurdu.

49. *Bezzâziye*'nin âhir-i *Cinayât*'ında mezkûrdur ki, nizam-ı mülkün ihtilâline bâdî ve tehyîc-i fitne ve fesâda sebeb-i âdî olan a'vine ve su'âtın fesâdını def' içün, vakt-i fetrette cevâz-ı katillerine iftâ olunmuşdur. Ve fetvây-ı katillerini zaman-ı fetretle takyîd, mahzâ bunlar vakt-i fetrette ibâdullaha zarar ve ezâ cihetiyle eşed olduklarına binâendir. Hatta إِنَّمَا جَزَآؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا ...[1] âyet-i celilesi haklarında nâzil olan tâife-i hâifeye mülhak olmağla, kabl'et-tevbe ahz olundukları halde, vakt-i fetret olsun olmasun, katl ve ihlâkleri câiz olur.

50. *İmâm Mâverdî*(RA)in *Ahkâm-ı Sultânî* nâm Kitâbının 14.Bâbında hikâyet olundu ki, *İbn-i Abbâs* (RA) Hazretlerine bir kimesne gelüb 100 bin dirhem arz birle cânib-i mîrîden harâc ve cibâyet misillû bir *mansıb*ı takabbül ya'ni uhde-i idâresine tefvîz buyurulmasını ricâ-mend oldukda, Halife-i âlî-cenâb mücerred arz-ı rüşvete mütecâsir olduğuna binâen, ol kimesneyi 100 değnek urub ba'dehû te'dîb içün *hayyen salb* eyledi.

---

1 **Kur'an**, Mâide, 33

51. *Şerh'üz-Zâhidî'* nin mebhas-i hudûdunda *Firdevsî'* den menkûldür[1] ki, ol şahs-ı bed-tînet ki, kendi zî-rahm-i mahremine vikâ'-ı zinâ ede, sen anı katl ve i'dâm eyle.

Ve *Şerh'üs-Sünne* nâm kitâbda mestûrdur ki, bir kimesne mahârimini vat' eylese, hakkında e'immeden *Ahmed* ve *İshâk* (RA) ol kimesne katl olunub emvâli dahi ahz ve müsâdere olunur deyü hükm eylediler.

İbn-i Temcîd (RA) ..... وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ اِلَّا مَا قَدْ [2] nazm-ı celili tefsirinde rivâyet eyledi ki, bir recül-i bî-mezheb babasının zevcesini vat' ve nikâh eylediği Cenâb-ı Seyyid'ül-Ebrâr (SAV) Hazretlerine bâliğ oldukda, hemân ol şahs-ı bed-mezhebi katl ve i'dâm ve emvâl ve eşyâsını müsâdere içün *Ebâ Bürde* (RA) cenâbını ba's ve tesyîr buyurdular.

52. *Şerh'üs-Serahsî'* de İmam-ı mevsûk'ül-Hattâb ya'ni Muhammed mehâmid-nisâb cenâbından rivâyet olundu ki, bir kimesne *muhsan* olan diğer kimesneyi zinâ eder olduğu halde gördükde, derhâl ana sayha ve îkâz eyleye; eğerçi fâriğ olursa febihâ ve ni'me; ve eğer müteyakkız olmaz ise hâl-i mübâşeretinde zânî-i merkûmı katl etmek ol kimesne içün helâl olur.

53. İşte buna kıyâsen ibâdullahın emvâlini bi gayr-ı vech *gasb ve gâret* eden ashâb-ı mükâbere ve kuttâ'-ı tarik ve ednâ kıymeti olan bir şeyi zulmen ahz ve cemî'-i kebâiri mürtekib ve mu'lin ve zulm ve te'addî âdet-i müstemirresi olan kâffe-i uşşâr ve sâcdârların, ınzımâm-ı re'y-i ülül-emr ile katl ve i'dâmları istihlâl olunur. Lâkin zâhir ve râcih olan işbu mesâil-i mukarrere maslahat-ı vakt îcâbınca ta'zir ve siyâsete mahmûldür.

54. *Nihâye* ve *Mi'râc'üd-Dirâye*[3] nâm kitablarda "*mâ yuhdesü fit-tarik*[4]" bâbında zikr ve beyân olundu ki, zarar-ı âmmı def' içün zarar-ı hâs ihtiyâr ve tahammül olunur. Meselâ müşrikîn esnây-ı muharebede yedlerinde bulunan üserây-ı müslimîn ya etfâl-i mü'minîn ile tetres ya'ni anları sebr ittihaz etseler, âmme-i müslimîne âid ve râci' olan zararlarını def' içün üzerlerine remy-i sihâm eylemek câiz olur. Gâyet'ül-emr müstahabdır ki, guzât'ül-müslimîn bu ef'alleriyle ya'ni remy-i siham ile üserây-ı müslimîne yahud etfâl-i mü'minîne kasd-i nikâl etmeyeler.

Kezâlik emvâl-i eytâmda vasînin bir mikdârıyle musalahası gibi ve illet-ı âkilede havf ve helâk derkâr oldukda, ol uzvı kat' eylemek gibi, *Gâyet'ül-Beyân*[5] ve *Hidâye* ve *Fetâvây-ı Hâniye'* nin "*Mâ yuhdesü Fit-Tarik*" mebâhisinde mestûrdur ki, zarar-ı hâssı ihtiyar ile zarar-ı âmmı def' vâcibdir.

---

1 **Şerh-i Zâhidî**'den kasıt, Muhtâr bin Mahmud Ez-Zâhidî'nin (685/1260) Muhtasar-ı Kudûrî üzerine yazdığı **El-Müctebâ** adlı şerhdir ve Hanefi mezhebinin kaynak eserlerindendir (**El-A'lâm,** VIII, 72).

2 **Kur'an**, Nisâ, 22; Meail: "Babalarınızla evlenmiş olan kadınlarla evlenmeyiniz. Ancak câhiliye devrinde geçen geçmişdir. Şüphe yok ki, o, bir hayasızlıktı; Allah'ın en büyük hışmına sebebdi ve o, ne kötü bir yoldu."

3 -**Nihâye**, Tâcüşşerî'a Ömer'in 673/1274 yılında tamamladığı Hidâye şerhidir.

-**Mi'râc'üd-Dirâye** ise, Kıvâmüddin Muhammed El-Kâkî'nin 745/1344 tarihinde tamamladığı yine Hidâye şerhi olan bir fıkıh kitâbıdır (**Keşf**, II, 2032-2033).

4 "Yolda ihdâs edilen yani sonrada yapılan binâ ve benzeri şeyler" demektir.

5 **Gâyet'ül-Beyân**, Emir Kâtib El-İtkânî adlı Hanefi hukukçusunun hidâye adlı kitaba yazdığı şerhin adıdır (**Keşf**, II, 2033-2036).

55. Mütercim-i fakir der ki, musalaha-i vasî ve maraz-ı ekkâlede kat'-ı uzuv mes'eleleri, takrir olunan asl-ı asîlin fürû'âtından olmayub, belki bu mes'eleteyn-i merkûmeteynin mebnâsı şol asl-ı ma'rûf-ı mu'tenâdır ki, من ابتلى ببليّتين يختار اهونهما Ya'ni her kimesne ki, iki beliyyeye mübtelâ olsa, kangısı ehven ıse, anı ihtiyâr eylemek üzerine vâcib'ül-i'tinâdır"[1].

Meselâ emvâl-i yetim zimmetine ta'alluk etmiş olan medyûn, deyn-i merkûmı inkâr edüb vasî dahi ityan-ı beyyineden aczini ızhâr ve ledet-tahlif medyûnun yemin edeceği derkâr, bu cihetle bil-külliye telef-i mal bedîdâr olsa, emvâl-i merkûmenin bir mikdârı üzerine sulh-ı vasî, nazaran lil-yetim ehven-i zarareyn olmağla, vasî içün tercihi vâcib'ül-ihtiyârdır.

Kezâlik, hafazanallahu Te'âlâ, illet-i ekkâleye mübtelâ olan bîçârenin helâk ve telef-i nefsi huzzak-ı etıbbây-ı müslimin ihbâriyle tebeyyün eyledikde, nefsini telefden vikâye içün uzv-ı musabı kat' ehaff-ı beliyyeteyen olmağla ihtiyarı lâyıkdır.

56. Bu dahi bilinmek gerekdir ki, sıyâneten lil-ibâd şer ve fesâdı def' içün *dâ'ir-i müfsid* olan ehl-i inâdı darb ve te'dîb ve nefy ve tağrîb ve alâ rivâyet-i sahiha ihtilât-ı nâsdan men' ve nehy ile menzilinde habs ve meks ile ta'zîb ve bil-îcâb ınzımâm-ı veliyy'ül-emr ile katl ve i'dâmları meşrû' idüği, bu fasılda şerh ve beyân olunmuş ise de, lâkin haber-i mücerred ile câiz ve sezavâr olmayub, belki sâ'î bil-fesâd idüği vech-i şer'î üzere sübûta muhtâc ve menût yahud şevâhid-i ahvâlin delâletiyle meşrût idüği mu'teberât-ı fıkhiyyede mestûr ve mebsût ve eslaf-ı meşâyıh-ı izâm hazerâtının kalem-zen-i iftâ oldukları kuyûdât-ı suver-i fetvâlarından dahi zâhir ve nümâyândır. İntehâ.[2].

EL-FASL'ÜS-SÂNÎ

FÎ AHKÂM-İ HÂZE'L-BÂB YA'NÎ SİYÂSET-İ ÂDİLE MÜŞTEMİL OLDUĞU FUSÛLDEN FASL-I SÂNÎ KUZÂT İÇÜN AHKÂM-I SİYÂSİYYE İLE TE'ÂTÎ VE TENÂVÜLÜN CEVÂZ VE ADEM-İ CEVÂZINA DÂİR MESÂİL BEYÂNINDADIR

57. Çünki ahkâm-ı siyâsiye turuk-ı şer'iyeden olduğu edille ve berâhîn ile sâbit olduysa, icrây-ı ahkâm-ı şer'iyeye me'mûr kuzât ve hükkâm huzurlarına lusûs ve ehl-i fitne ve fesâd ve erbâb-ı zulm ve te'addîden olmak töhmetiyle ref' ve ihzâr olunan mevâdda, kuzât dahi ahkâm-ı siyâsiye ile hüküm ve te'âmül eylemek ya'ni esbâb-ı kazâdan ma'dûd olan ikrâr ya ikâmet-i beyyineden ârî mücerred keşf ve taharrî eylemek ve müdde'î olan şahıs tasaddî eylediği da'vâsında mubtıl idüği zâhir oldukda, ana darb ve ta'zir eylemek yahud sû-i ahvâline delâlet eden umûrı tecessüs ve tefahhus eylemek gibi, el-hâsıl bu makûle ahkâm-ı siyasiye ile amel eylemek, kuzât içün lâyık ve sezâ-vâr mıdır? deyü su'âlin cevâb-ı bâ-savâbı İmâm'ül-Allâme *Şemsüddin Muhammed İbn-i Kayyım El-Cevzî el-Hanbelî*[3] (RA) cenâbının ber vech-i âtî bast ve beyân eylediği şol asl-ı asîl-i mu'avvelün

---

1 **Mecelle**, md. 26-29

2 "Mütercim-i fakir..." diye başlayan kısımdan itibaren mütercimin ilâvesidir.

3 İbn-i Kayyım El-Cevziyye diye bilinen Muhammed bin Ebibekr, 691/1292 yılında doğmuştur. İbn-i Teymiyye ve benzeri âlimlerden ders alarak Hanbeli mezhebinde zirveye yükselen İbn'ül-Kayyım, İslâm Hukuku ile alakalı ölmez eserler vermiştir. **Zâd'ül-me'âd**, **Tuhfet'ül-Vedûd Fî Ahkâm'il-Mevlûd** ve

aleyhden zâhir ve nümâyândır ki, cemî'-i velâyâtın ta'ammüm ve tahassusu ya'ni taraf-ı saltanat-ı seniyyeden *tefvîz-i velâyât* olunan zevâtın istifâde eyledikleri umûm ve husûs, ancak örf-i müte'arefden istinbât ve elfâz ve ahvâlden telâkkî ve iltikât olunmuşdur ki, şer'-i şerifde bunun içün mübeyyen bir had yokdur. Çünki ba'zı ezmine ve emkinede emîr-i harbin velâyetinde münderic olan tedbîr-i harb velâyet-i kazâda dâhil olur ve ba'zı zamanda emr bil'akis olur ki, velâyet-i kazâda umûr-ı harbe müdâhele ve ta'arruz münderic olmaz.

El-hâsıl *velâyât*ta mu'teber olan umûm ve husûs, her bir aktâr ve bilâdda cârî olan örf ve ıstılâhdan telâkkî olunmuşdur.

58. Amma nusûs-ı mezheb-i Hanefiye sarâhaten delâlet eder ki, kuzât içün ledel-îcâb ahkâm-ı siyâsiye ile te'âtî ve te'âmül câizdir. Lâkin eimme-i Mâlikiyeden *İmâm-ı Irâkî* ve Şâfi'iyeden *Mâverdî* (RA) Hazerâtına mensûb olan *Zahîrat'ül-Mâlikiyye* ve *Ahkâm-ı Sultâniyye* nâm kitâblarda mestûr kelâmlarının müfâd ve muktezâsı, kâdî içün ahkâm-ı siyâsiyede medhal yokdur. Belki emr-i siyâsetde tekellüm dahi kâdîye lâyık ve sezâ-vâr değildir deyü zikr-i ihtilâf olunub ve mezheblerini te'yîd içün nazar-ı vâlî ile nazar-ı kuzât meyânlarını fârika **vücûh-ı aşere** bast ve temhîd eylediler. Ve biz dahi bu ihtilaflarını izâh ve i'lân içün İmâmeyn-i müşârünileyhimânın kelâmlarını zikr ve ityân edüb ba'dehû alâ sebîl-il-ihtisâr nusûs-ı mezheb-i Hanefiyyeyi dahi serd ve beyân ederiz[1].

59. Vücûh-ı aşereden;

Vech-i evvel; Şedîd'üş-şekîme olan *vâlî-i cerâyim* içün sezâ-vâr olan ızhâr-ı kuvvet ve mehâbet ki, hükkâm'üş-şer' olan kuzât içün gayr-ı câiz ve nâ-revâdır.

Vech-i sânî; Vâli-i mezâlim içün kudret ve ihtiyarda vüs'at ya'ni irâde eylediği kelâmı tekellüme iktidâr cihetiyle füshat vardır ki, kuzât içün gayr-ı müttesi'dir.

Vech-i sâlis; Sübût-ı hukûka mü'eddî olan emârât-ı dâlle ve şevâhid-i ahvâl-i zâhireye vâlî-i mezâlim i'tibâr birle eşyâ-i mestûreyi âşikâr etmek içün ithâm olunan şahsı irhâb ve ihâfe eder ki, kuzât içün gayr-ı câizdir.

Vech-i Râbi'; Bir kimesnenin zulm ve te'addîsi nümâyân olub vâlî-i mezâlim ana muttali' ve vâkıf oldukda, derhâl te'dîbe ibtidâr eder ki, bu dahi meslek-i kuzâtın hilâfına mülâbisdir.

Vech-i Hâmis; *Tereddüd-i husûmet*de ya'ni hasmeynin tasaddî eyledikleri da'vâ ve defi'de, vâlî-i mezâlime şek ve şübhe ârız olsa, hakikatına vukuf ve ıttılâ' içün te'hir ve

---

İ'lâm'ül-Muvakkı'în An Rabb'il-Âlemîn adlı eserleri bizi ilgilendiren kıymetli eserleri arasında yer alır. Son kitabının IV.cild sh.372-379'de siyâset-i şer'iyye konusunu tartışır. **Et-Turuk'ul-Hikemiyye** adlı eserinde ise tamamen neşrettiğimiz Siyâsetnâmenin mevzularını tahkik eder (**İ'lâm'ül-Muvakkı'în**, I, Mukaddime).

1 Aslında burada açıklanan farklar icrâ organı ile yargı organı arasındaki farklar ve yetki sınırlarıdır. Kuvvetler ayrılığı prensibinin İslâm Hukukundaki varlığı ve mes'elenin tartışılmaya başlandığı yılların eskiliği, batı ile kıyaslanmayacak kadar eskidir ve ne acıdır ki, günümüz hukukçuları tarafından mesele, tamamen ters olarak bilinmekte; ısrarla kuvvetler ayrılığı prensibinin Montekiyo tarafından ortaya atıldığı rast gele söylenmektedir. Konuyu araştıracak genç ve şuurlu hukukçular için, bu bahis tam bir hazinedir. Sadece kapıyı açmakla yetiniyoruz.

te'ennî eder ki, ehad'ül-hasmeyn taleb-i hükm eyledikde kuzât te'hirine muktedir değillerdir.

Vech-i Sâdis; Husamâ tezvîre sülûk birle münâza'aları vâhiye oldukda, bil-irzâ beynleri ıslâh olunmak üzere vâsıta-i ümenâya red ve ihâle eylemek vâlî-i mezâlim içün tecvîz olunmuşdur. Hâl ân ki, hasmeyn taleb-kâr-ı sulh olmadıkça, li ecl'il-ıslâh âhar kimesneyi tavsît eylemek kuzât içün gayr-ı câizdir.

Vech-i Sâbi'; Beyn'el-hasmeyn emâre-i tecâhud ya'ni her biri âharın hakkını 'an ilmin ketm ve inkâr eylediği âşikâr olsa, ahadühümânın zimmet-i âharda matlûbı kalmayub beraber olmak ve inkârdan imtinâ' ve ferâğat birle yekdiğere inkıyâd ve mütâva'at etmek üzere iltizâm eyledikleri nizâ'da beynleri fesh ve tefrîk olunub eğerçi kefil ahzi meşrû' olan mevâddan ise kefilleri alınmak üzere izin ve ruhsat vermeğe *vâlî-i mezâlim* muktedirdir ki, bu dahi meslek-i kuzâtın hilâfınadır.

Vech-i Sâmin; Vâlî-i cerâyim mestûr'ül-ahvâl olan şuhûdun şahâdetlerini kabûl eder ki, kuzât lede't-tezkiye hükme me'mûrlardır.

Vech-i Tâsi'; Valî-i mezâlime şübhe târî olsa, şahâdetlerinde kâzib olmadıklarına şuhûda yemin verir ki, kuzât *tahlîf-i şuhûd* ile amel etmezler.

Vech-i Âşir; Vâlî-i mezâlime bir kazıyye arz ve inhâ olundukda, henüz sebkat-i da'vâ tahakkuk etmeden ya'ni ibtidâen huzuruna şuhûdu celb ve kazıyyeye müte'allıka ma'lûmâtlarından istifsâr eder ki, kuzât müdde'î olan kimesne tashih birle ihzârını irâde etmedikçe, ityân olunan beyyineyi istimâ' ve kabûl etmezler ve bu gûne beyyine ile hüküm dahi etmezler. Meğer ki, müdde'î istimâ'ını istid'â etmiş ola.

60. Kaldı ki[1], nusûs-ı mezheb-i Hanefiyye işbu tafsîl-i sâbıkın hilâfına olarak, kuzât içün dahi bil-îcâb şu umûr-ı siyâsiyyenin ekseriyle amel ve tenâvül eylemek câiz olduğunu iktizâ ve ifâde etmiştir ki, fukahâ-i izâm (RA) hazerâtı kâdîye şâyân olan mişvâr-ı hasene ve etvâr-ı müstahseneyi beyân ma'razında dediler ki, kâdî dâimâ mücâhede birle nefsini ahz ve hıfz ve hırâset edüb iktisâb-ı hayra sa'y u gayret eder. Ve bil-îcâb terğîb ve terhîb ile ahvâl-i nâsı ıslâh eder. Ve hak ve savâb olan bir şeyi ketm ve ihfâ etmeyüb ibâdullaha beyân ve i'lân eder. El-hâsıl min gayr-ı gadab rıfk u mülâyemetle kâffe-i nâsa mu'âmele eder. Hatta *Muhît* nâm kitâbda mezkûrdur ki, meclis-i murâfa'ada ehad'ül-hasmeyn kâdîye selâm verse, hurmet-i meclisi ibkâ içün bir rivâyette kâdî içün redd-i selâm etmemek câiz ve vâsi' görülür.

İşte bu kavl-i menkûl içün ızhâr-ı kuvvet ve istihsâl-i mehâbet hususunda bir nass-ı sarîh-i makbûldür. Amma *karâin-i ahvâl* ile hükm-i kâdî ya'ni zikr ü beyânı mûcib-i tatvîl olur. Vücûh-ı kesîrede şevâhid-i ahvâl-i zâhire ve emârât-ı dâlle-i bâhire belki biz-zarûre ferâsetle kâdî amel etmek câiz ve sezâ-vâr idüği te'âmül-i e'imme-i mütekaddimîn ile sâbittir ki, *Mu'în' ül-Hükkâm*'ın 51. Bâbında başkaca bast u beyân olunmuşdur.

61. Ve *zulmü zâhir olan kimesneyi te'dîb ile mukâbele* dahi muktezây-ı mezheb-i Hanefiyyedir.

62. Mütercimi-i fakir der ki, bir şahıs bir kimesneye zulm etmiş olsa, ol şahs-ı zâlimin bi gayr-ı hak gadab eylediği eşyânın aynı yahud mislini istirdâd ile intikârnı vâcibdir.

1 Bundan sonraki kısım, Hanefi mezhebindeki durumu bütün yönleriyle tafsil ve tahkik eylemektedir.

Bundan ziyâde ta'arruz helâl değildir. Hatta ba'zı mu'teberâtta nazar-resîde olmuşdur ki, zâlime zulm olunmaz; ancak انّ السّفيه اذا لم ينه مأمور Ya'ni süfehây-ı sefele, me'lûf oldukları sefâhetden men' olunmadıkça, hemân sefâhetle me'mûrînden ta'dâd olunurlar". Misli üzere misliyle anlara mukâbele eylemek, mâ hüvel-mezhebdir. İntehâ.

63. Hatta ba'zı fukahâ dediler ki, müdde'î olan kimesne da'vâsında mubtıl idüği in-del-kâdî âşikâr olsa, ta'zirin ednâ mertebesi olan bir gün habs ile ol kimesneyi te'dîb eder ki, şedîd'ül-husûme olan erbâb-ı tezvîre ibret olub inzicârlarına bâ'is ola.

64. Ve *Muhît* nâm kitâbda mestûrdur ki, ticârete me'zûn olan sabî, hukûk-ı ibâdı *mümâtala* ya'ni veresi aldığı emti'ada va'de-i deyni gecikdirmemek içün, kâdî, sabiyy-i mezbûrı alâ vech'it-te'dîb habs eder. Çünki sabî her ne kadar zevâcir ve ukûbât ile mu'âheze olunmaz ise de, ef'âl-i zemîmesinden münzecir olmak içün te'dîb ve ta'zir olunur.

65. Kezâlik meclis-i kazâda hasmeyn birbiriyle müşâtemeye mübâşeret ve ehadü-hümâ âhara ezâ birle muğâyir-i tavr-ı edeb mu'âmeleye mübâderet eyleseler, hürmet-i meclisi ibkâ içün kâdî anlara habs ile mukâbele eder[1].

66. Kezâlik kâdî bir mes'elede işkâl eylese, hükme ikdâmı bil-ittifâk istihlâl olunmayub istiksâ yahud ehl-i ilim ile istişare içün te'ennî ve tevakkuf eylemek, bu dahi muktezây-ı mezheb-i Hanefiyye idüği *Mu'în' ül-Hükkâm*'ın Fasl-ı Râbi'inde mestûrdur.

67. Kezâlik beyn'el-husamâ cedâvil-i kîl ü kâl mümted ve teheyyüc-i husûmet müşted olub vâdi-i ıslaha tahattî münsed oldukda, istihsân-gerde-i ba'zı eimme-i fuhûl üzere eyâdî-i husamâda mevcûde evrâk ve sicillâtı tahrîk ve ifnâ tekârüb-i emr-i salâhlarına medâr olduğını kâdî ümidvâr oldukda, evrâk-ı mezbûreyi ihrâk bin-nâr ile müceddeden akd-i husumet üzere emir ve icbâr kâdî içün elyak ve sezâ-vâr idüği dahi mahall-i merkûmda mezkûrdur.

68. Kezâlik meyân-ı husamâda vukû'-yâfte olan münâza'aya sulh ile faysal verilmek üzere *vâsıta-ı ümenâ*ya redd ü ihale dahi muktezây-ı mezheb-i Hanefiyyedir. Zira *Mu'în' ül-Hükkâm*'da mestûrdur ki, husamâ ehl-i fazl ya'ni ashâb-ı meziyyet yahud beynlerinde bir nevi' karâbet olub tenfiz-i hükm ile madde-i niza' büyüyüb dâhiye-i düşvâr olmasından kâdî havf ve tehâşî ederse, imzâ-i hükme ruhsat göstermeyüb hemân beynlerinde tereddüd ve tahayyürünü îmâ birle fakat sulh olmak üzere emr ü tenbîh ile iktifâ eder.

Hatta ulemâ-i asr-ı evvelden ba'zı kuzât-ı adl hem-civârı olan iki sâlih kimesneleri huzuruna celb ve da'vet edüb dedi ki, râzınızı nefsiniz üzere ketm ve ihfâ ediniz; beni dahi zamirinize muttali' etmeyiniz deyü pend ü nasihata isti'câl ile meyânlarında iştiğâl-yâfte olan nâire-i husumeti ıtfâya bezl-i himmet eylediği menkûldür.

İşte li ecl'istişhâd zikr ü beyân olunan şu mesâilin her birinde ıslâh-ı zât'il-beyn içün müdebbirân-ı âkıbet-endîş olan zevâtı tavsît eylemek lâzım idüği nümâyândır. Ve Hazret-i Fârûk (RA) vülât-ı kirâmlarına ردّد والقضاء بين دوي الأرحام حتّى يصطلحوا Ya'ni meyân-ı zevli-erhâmda vukû'-yâfte olan kıl ü kâlı kendüler terk ile tevâfuk edinceyedek

---

1 **Müşâteme**: Tarafların karşılıklı birbirine sövmeleri ve hakaret etmelerine denir.

beynlerinde hükm ü kazâyı te'hir ediniz" deyü emr ü i'lâm buyurdu. Zira hükkâmın fasl u hasmi husamâ meyânında hıkd u kin îrâs eder.

69. *Vâkı'ât-ı Hüsâmiyye*[1] nâm kitâbda dahi mezkûrdur ki, ihvân yahud benû a'mâm ızhâr-ı husûmete ibtidâr ederler ise, beynlerinde olan hilaf mübeddel-i i'tilâf oluncaya dek, kâdî, imzây-ı hükme ta'cîl ü ikdâm etmeyüb ekall-i mâ yümkin müdâfa'aları husûsuna takayyüd ve ihtimâm eylemek, lâyık ve sezâ-vâr olur ki, hükm ü kazâ, her ne kadar bi-hakkın sâdır ise de, yine sad-hezâr sebeb tehyîc-i adâvet olduğu bedîdârdır.

70. Kaldı ki, kuzât, *şahâdet-i mestûrîn*in kabûl ve istimâ'ları ya'ni kâdî indinde adâletle ma'rûf kimesne olmayub belki ta'dîl ve tezkiye eder kimesne dahi beynlerinde nâ-yâb bir kavme zafer-yâb olub biri birleri üzerine şahâdet eyleseler, bu misillû mevâzı'-ı zaruretde emvâli tehdîrden ve hukukı tazyî'den sıyânet zımnında, bu makûle mestûr'ül-ahvâl olan kesânın şahâdetlerini kabûl, kuzât içün dahi tecvîz olunduğu *Mu'în'ül-Hükkâm*'ın 22. Bâbı ki, "*Fil-Kazâ Bi Şahâdet-i Gayr'il-'Udûl Liz-Zarûre*"[2] mebâhisinde mestûrdur.

71. Kezâlik kâdîye şuhûddan şek ve şübhe ârız oldukda tahlîfe kâdir olur ki, mukaddemâ taht-gâh-ı mülûk-i Endülüs olan *Kurtuba* nâm şehr-i azîmde Kâdil-kudât *İbn-i Şübrüme*(RA) asrında vukû'-yâfte olan bir terekede isbât-ı düyûn içün ikâmet olunan şuhûdı tahlîf eyledi.

Ve ba'zı ulemâ-i sikâttan rivâyet olundu ki, fesâd-ı zamana nazaran *istihlâf-ı şuhûdı* re'y ederim der idi. Hatta *Tatarhâniye*'de *Muzmerât* ve *Tehzîb* nâm kitâblardan menkûldür ki, zamanımızda fısk u fesâdın galebe ve iştihârı sebebiyle tezkiye-i şuhûd müte'azzir olduğuna binâen, eimme-i müctehidînden *İbn-i Ebî Leylâ* ihtiyârı üzere kuzât-ı asâkir hazerâtı tahlîf- şuhûdı tercih eylediler. Lâkin *Hizânet'ül-Fetâvâ*'nın *Kitâb'üd-Da'vâ*sında *tahlîf-i şuhûd* indeş-Şafi'iyye câiz ise de, Hanefiyye indinde gayr-ı câizdir deyü zikr-i ihtilaf olundu.

Ve *Mecma'ül-Fetâvâ*'nın mebhas-i kazâsında ba'zı ulemâdan nakl olunmuşdur ki, inde edâ-iş-şahâde telâffuzı şart olan "*eşhedü*" lafzıyla hılf-i şuhûd husûl-pezîr olmağla bê-tekrar tahlif olunmazlar deyü kat'-ı mekâl edüb ba'zı âhar dahi mes'elede terdîd edüb eğer şâhid telâffuz eylediği lafz-ı "eşhedü" ile in'ikâd-ı yemine ârif şâhid-i Arabî ise tahlîfe adem-i ihtiyâç bedîdâr ve eğerçi ma'ânî-i Arabiyyeye gayr-ı vâkıf şâhid-i Arabî değil ise tahlîfe ibtidâr olunur der idi.

72. Mütercim-i fakir der ki, *Hülâsa* ve *Bezzâziye* ve sâir kütüb-i mu'teberatda mestûre olan "*lâ yemine aleş-şâhidi*[3]" mes'elesi vefkınca, şuhûda şahâdetlerinde kâzib olmadıklarına teklîf- yemin eylemek, kuzât içün gayr-ı câiz ve nâ-münâsib idüği asrında

---

1 **El-Ecnâs** diye de meşhurdur. 536/1141 senesinde vefat eden Sadr-ı Şehîd Hüsâmüddin Ömer bin Abdülaziz tarafından telif olunan değerli bir fetvâ kitâbıdır (Keşf, II, 1998-1999). Aynı hukukçunun İslâm yargılama hukuku ile alakalı kıymetli bir eseri vardır.

2 Başlık,"Zaruri hallerde âdil olmayan Şahidlerin şahadetiyle karar vermenin meşrû'iyyeti" manasını ifade etmektedir.

3 Başlığın manası, "Şâhide yemin mükellefiyeti yoktur" şeklindedir. Halbuki burada farklı görüşde olan fakihlerin kanaatlerine de yer verilmektedir.

Şeyhülislâm ve Müftil-enâm *Mevlânâ Abdullah Efendi*[1] Hazretlerine mensûb olan *Behcet' ül-Fetâvâ'* nın *Kitâb' üş-Şahâde*'sinde mestûr olduğu üzere, şâhid şahâdetinde kâzib olmadığına kâdî yemin teklif edüb şâhid dahi *yeminden nükûl* ile şahâdetine halel gelmez deyü kalem-zen-i iftâ oldukları mes'eleden nümâyândır. Zira teklif-i yemin bir fâideyi müfîd değildir ki, bil-farz arz-ı yemin olunan şâhid nükûl ettikde mücerred nükûliyle kâdî şahâdetini red ve adem-i kabûle gayr-ı muktedirdir.

Binâberîn Şeyhülislâm *Mevlânâ Ali Efendi* Cenâbları salif'üz-zikr *Tehzîb* nâm kitâbdan menkûl kavl-i za'îfe i'tinâ ve fî zamaninâ fıkdân-ı şuhûd-ı udûle ibtinâ birle kâdî şuhûda ber-vech-i meşrûh yemin vermeğe kâdir olur deyü vaz'-ı yarâ'a-i imzâ oldukları fetvâ, bi-hükm'il-beşeriyyet sehv ü gaflete mahmûl ve el-ân beyn'el-hükkâm gayr-ı ma'mûldür. Çünki şuhûdı tahlîf kavl-i za'îf olduğundan başka bir emr-i mensuh-ı bâtıl olub bu makûle emr-i mensûhı isti'mâl haram ile iştiğâl idüğüni meşâhîr-i fuzalâdan *İmâm Kerderî* (RA) cenâbları *Menâkıb*'ında bast ve tahkik eylemişdir.

Bu takdirce kuzâta lâyık ve sezâ-vâr oldur ki, şuhûd, her ne kadar beyn'en-nâs salâh ile ma'rûf ve adâletle mevsûf iseler de, tezkiye ile me'mûr olduklarına binâen, husûs-ı mezbûrda ahvâl-i şuhûddan hemân nâsa su'âl ile ta'dîl ve tezkiye edeler. Eğerçi şâhid mechûl'ül-ahvâl bir recül-i mübhem yahud kizb ü hilâf ile müttehem olub şübhe îrâs ederse, fakat şahâdet eylediği maddede sıdk u adâleti tebeyyün edinceye dek, hafî ve celî tezkiyesi husûsuna bezl-i himmet edüb adâleti bedîdâr oldukda, *Mu'în' ül-Hükkâm*'da mezkûr olan ويحكم بشهادة الأمثل فالأمثل من الفسّاق [2] mes'elesi müfâdınca imzây-ı hükme ibtidâr edeler. Zira mu'teberât-ı fıkhıyyede mestûr olduğu üzere, kâffe-i şerâit-i adâleti câmi' şâhid-i adl hakkâ ki, zamanımızda sâlis-i ankâ ve kimyâ-i gayr-ı ma'rûfdur. İntehâ.

73. Kezâlik kâdîye şek ve şübhe îrâs eden mevâtın ve mahâl[3]de istikşâf-ı hâl içün kabl'et-terafu' huzûr-ı şer'a şuhûdı celb ve istihzâr birle şahâdet edecekleri mevâddan istintâk ve istihbâr eylemek ve mevâzı'-ı irtiyabda şuhûd-ı nisâdan mâ'adâ şuhûdı birbirinden tefrîk etmek dahi indel-Hanefiyye kâdî içün sezâ-vâr idüği *Mu'în' ül-Hükkâm*'da mezkûrdur.

---

1 1155/1742 yılında vefât eden Osmanlı Şeyhülislâmı Rumeli Yenişehirli Abdulluh Efendi'dir (**Osmanlı Müellifleri**, I, 363).

2 "Âdil şâhid bulunamadığı takdirde, fasık şâhidlerin en uygun olanlarının şahâdetlerine göre hüküm verilir. Doğru olan da budur" manasındadır.

3 **Mevâtın**: Vatan tutulan yerler ve oturma mahalleri demektir. Mahâll ise, mahall yani yer kelimesinin çoğuludur.

EL-FASL'ÜS-SÂLİS

FİL-FARK BEYNE NAZAR'İL-KÂDÎ VE NAZAR-İ VÂLİ'L-CERÂYİM YA'Nİ SİYÂSET-İ ÂDİLEYİ İZAHA DÂİR FUSÛLDEN FASL-I SÂLİS AHKÂM-I ŞER'İYYE İLE İLZÂM-I HASMA ME'MÛR OLAN KUZÂT-I FAZİLET-REHÎN İLE TENFÎZ-İ AHKÂM-I SİYÂSİYYE BİRLE ZECR-İ ASHÂB-I CERÂYİME ME'MÛR BUYURULAN VÜLÂT-I MEHÂBET-KARÎN HAZERÂTININ MEYÂN-I ME'MÛRİYETLERİN MUFASSALAN FARK VE TEMYÎZE MÜTEDÂİR MEBÂHİS BEYÂNINDADIR[1]

74. Mâlikiyyeden *İmâm-ı Irâkî* ve Şâfi'iyyeden *İmâm Mâverdî* (RA) cenâblarına şeref-i intisâb ile şöhret-yâfte-i imtiyaz olan *Zahîrat'ül-Mâlikiyye* ve *Ahkâm'üs-Sultâniyye* nâm kitâblarda zikr ü îrâd eylediler ki, siyâsete me'mur olan *vülât-ı cerâyim* kendülere tenâvül ve isti'mâlâtı mahsûsa olan vücûh-ı tis'a-i âtiye ile ahkâm-ı şer'iyyeye me'mûr buyurulan kuzât-ı fezâil-ittisâmdan mümtâz olurlar:

Evvelkisi; *Vâli-i cerâyim* kazf isnâd olunan kimesne hakkında şâyân-ı i'tibâr olan da'vâ henüz tahakkuk etmeden zahîr-i emâreti olan zevâttan kazfi istimâ' ve kabûl ya'ni töhmet-i kazfle ithâm olunan şahıs erbâb-ı kazfden olub olmadığını tahkikde hemân zahîr-i emâreti istintâk birle haberlerine i'timâd eder. Eğer *a'vân-ı emâret*[2] ol şahs-ı müttehemi azv olunan[3] *kazf*den tenzih ve istib'âd ederler ise, vâlî-i cerâyim tahliye-i sebiline ibtidâr eder. Ve eğerçi seng-i inzâr-ı kazf olmak üzere ithâm ederlerse, vâli-i cerâyim dahi li-ecl'il-istıtlâ' müddet-i medîde mahbûs ve envâ'-ı âlâm ve ekdâr ile me'nûs eder ki, meslek-i kuzât bunun hilâfına mülâbisdir.

Mütercim-i fakir der ki, ez cümle tasvîr olunan mes'le-i sâlifede da'vây-ı kazfe tasaddî eden kimesne, beri'üs-sâha olub da'vây-ı kazfi menhec-i müstakim-i şer'-i kavîm üzere isbât etmedikçe, kâdî, mücerred töhmet-i kazfle ittihâm ve takdim olunan şahsı teftiş ve tefahhusa ihtimâm etmez. İntehâ.

İkinci Vecih; Vâlî-i cerâyim[4], *karâin-i ahvâl*e dikkat ve azv ve isnâd olunan töhmetin kuvvet ve za'fına dâlle olan evsâf-ı mütteheme ri'âyet eder. Meselâ, zinâ ile müttehem olan yâdkâr-ı ibtilâyı zen-i mekkâre ile şöhret-şi'âr ise, azv olunan töhmet-i zinâ iktisâb-ı kuvvet eder. Kezâlik sirka ile müttehem olan şahısda ma'a kuvvet'il-beden kat'-ı yed misillû âsâr-ı darb mevcûd yahud simâ-i lusûs ile mu'lem olan zümre-i eşrârdan ma'dûd

---

1 Mülkî âmirler yani icrâ gücü ile kâdîlar yani yargı gücü arasındaki farklar ve görev sınırlarını çok ayrıntılı bir şekilde açıklamakta ve tarihdeki önemli uygulamalara dikkat çekmektedir. Bu bahis bilinmeden, Osmanlı Devletindeki kâdîlar ile vezirler, beğlerbeğiler ve sancakbeğleri arasındaki görev farklılıklarını ve yetki alanlarını tam kavramak mümükün olmadığı kanâ'atindeyiz. O halde sadece hukukçuların değil, Osmanlı medeniyeti ve müesseselerini araştıran ilim adamlarının da bu farkları tetkik etmeleri bir ilmî zarûretdir.

2 **A'vân-ı emâret;** herhangi bir mülkî âmirin yardımcısı durumunda olan memurlara denir. Sancakbeğlerinin yanında görev yapan subaşıları gibi. Burada kaydedilen meselelerle, günümüzde, emir ve komuta zinciri içinde denilerek yapılan bazı suiistimâllerin fâillerinin manen sorumlu oldukları ve bu noktaya çok dikkat edilmesi gereği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

3 **Azv olunmak**: İsnâd ve ithâm olunmak demektir.

4 Sadrazam, vezir, beğlerbeği, sancakbeği, subaşı ve hatta yasakçı kul dahi olabilir.

ise, isnâd olunan sirkat kesb-i kuvvet etmekle vâlî-i cerâyim olan emîr-i sâhib-i tedbir dahi teşdîd-i ukûbete i'tinâ eder. Ve eğer ol kimesne televvüs-i zinâ ile meşhûr ve a'zâsında emârât-ı mezkûre meşhûd ve manzûr değil ise, vâlî hemân ednâ mertebe-i siyâset olan *tehdîd-i mücerred* ile iktifâ eder ki, kuzât içün bu makûle karâin ve emârât ile hükm eylemek gayr-ı câizdir.

Üçüncü Vecih; Vâlî-i cerâyim, ahz ve girift olunan mütteheme azv ve isnâd olunan töhmeti tahkik eylemek ve istikşâf-ı ahvâl ile kat'-ı şübhe etmek içün ihtiyâten bi haseb'ir-re'y *bir ay mikdârı habs*i husûsuna isti'câl eder ki, kuzât bilâ îcâb-ı şer'î habse ilkâ ile iştiğâl etmezler[1].

Dördüncü Vecih; Vâlî-i cerâyim, kuvvet-i töhmete nazaran şahs-ı müttehemi madde-i töhmetde râst-gû olmak üzere, mertebe-i hudûda gayr-ı vâsıl darb-ı ta'zir ile îcâ' eder. Kaldı ki, müttehem olan şahıs, esnây-ı darbda ikrâr ederse, nazar olunur; eğerçi ikrâr eylemek belki hâlini doğru söylemek içün tâziyâne-i darb-ı enkâle ibtilâsı hengâmında ikrâr eylediyse, ikrârı i'tibara şâyân olmamağla tâziyâne-i ta'zîbden keff-i yed edüb be-tekrar ikrârını istid'â eder. Eğer i'âde-i ikrâr ederse febihâ ve eğer ikrâr-ı evvele muhâlif kelâma ibtidâr eder ise, vâlî-i cerâyim ikrâr-ı sânî ile müttehemei mu'âheze eder ve ma'al-kerâhe ikrâr-ı evvel ile mu'âmelesi dahi tecvîz olunmuşdur ki, bu dahi kuzât içün gayr-ı lâyıkdır.

Beşinci Vecih; Hudûd-ı şer'iyye ile münzecir olmayub belki cürm ü cinâyet kendüsünden tekerrür etmiş olan *dâ'ir-i müfsid*lerin fitne ü fesâdını ibâdullah üzerlerinden def' içün, beytülmaldan infâk ve iksâ birle fevt oluncaya dek habs-i zindan ile me'nûs etmek, vâlî-i cerâyim içün tecvîz olunmuş ise de, kuzât içün gayr-ı câizdir[2].

Altıncı Vecih; Vâlî-i mezâlim, ahvâl-i müttehemi gereği gibi bilmek içün müttehemi tahlîf eylemek, belki ziyâde keşf ve ıttılâ' içün eymân-ı bî'at'üs-sultan gibi talâk ve ıtâk ve nezr-i sadakât misillû eymân-ı ğılâz teklif eder ki, kâdî bi-gayr-ı hak bir kimesneyi tahlîf eylemez ve ledel-îcâb ancak yemin-i billah ile iktifâ eder.

Yedinci Vecih; Vâlî-i cerâyim, günahkâr olan kimesneyi bi-tarîk'it-tezlîl mu'âheze birle tevbesini talebkâr olur. Ya'ni irtikâb eylediği günahdan bit-tav' teberrî'-i zimmet ve ızhâr-ı nedâmet edinceye dek mücrime îsâl-ı mazarrat edeceğini iş'âr ve mûcib-i katl olmayan mevâdda mücerred terhîb içün va'îd-i katl ile ihâfe ve inzâr ve bil-iktizâ katlden mâ'adâ te'dîbât-ı sâire ile va'îdini îkâ' ve icrâya ibtidâr vâlî-i mezâlim içün câizvâr olur ki, kuzât bu makûle icbâre adîm'ül-iktidârdır.

Sekizinci Vecih; Kuzât içün şahadetlerini kabûl caiz olmayan sebük-mağzân ya'ni kalîl'üt-temyîz olan ba'zı kesânın adedi tekessür eyledikde, vâlî-i cerâyim şahâdetlerini istimâ' ve kabûl eylemek tecvîz olunmuşdur.

Dokuzuncu Vecih; İki kimesne meyânında vukû'-yâfte olan mücâdele ve mudârebe, her ne kadar garâmet-i mâliye ve hudûd-ı şer'iyyeyi mûcibe değil ise de, mücerred sû-i mu'âmelelerine te'dîbât-ı lâyıka ile mukâbele etmek içün bi-hükm'il-velâye vâlî-i cerâyi-

1 Gözetim süresini en fazla bir ay olarak belirleyen bu şer'î hüküm, bundan asırlarca evvel kabul ve tasdik edildiği de nazara alınırsa, fevkalade bir hukuk hâdisesi olduğu hemen anlaşılır. O halde bir şeyi bilmemek onun olmamasının delili aslâ olamaz.

2 İslâm Ceza Hukukunda tekerrür ile alakalı mühim bir esasdır ve ileride verilecek cevâb ile beraber değerlendirilmelidir.

min sarf-ı efkârını müstevcibdir. Eğerçi ol kimesnelerde eser-i darb nâbûd ise, hemân müsâbakat edenin da'vâsını vâlî-i mezâlim takdim eder. Ve eğer ehadühümâ eser-i darb ile müte'essir ise, ba'zı ulemâ indinde anın da'vâsını istimâ' takdim olunur. Lâkin ekser-i fuhûl mutlaka tekaddüm edenin kelâmı takdim olunur dediler. Ancak ber fahvây-ı البادي أظلم [1] kavga ve müvâsebeye ibtidâ eden şahs-ı denî, bâdî olduğu içün cürm ü isyânı isti'zâm ve te'dîbi istihkâm olunur.

Kaldı ki, cürm ü cinâyet ve şevâhid-i ahvâlden ma'dûde simâ ve hey'et cihetiyle ihtilâflarına nazaran tertîb olunacak te'dîbâtları dahi bi-haseb'il-envâ' vel-mekâdîr muhtelifedir.

Ve vâlî-i mezâlim içün süfehây-ı sefeleyi cerâyim-i me'lûfe ve ef'âl-i şenî'alarıyla beyn'en-nâs teşhîr ile tezlîl ve bu cihetle men' ve zecrde maslahat-ı re'y ederse, ol vechile tenkîli dahi karîn-i cevâz ve revâdır.

El-hâsıl tâife-i kuzât *ilzâm-ı ahkâm-ı şer'iyye* ile ser-efrâz ve zümre-i vülât *icrây-ı ahkâm-ı siyâsiyye* ile kesb-i imtiyaz etmiş olduklarına binâen[2], kabl'es-sübût ya'ni mücerred cerâyim ile ithâm vukû'unda ümerâ ve vülât içün te'âmül etmek ruhsat-yâfte-i cevâz olan şu vücûh-ı tis'a-i sâlife ile meyan-ı tâifeteynde fark ve temyîz sûret-nümây-ı zuhûr olmuşdur. Lâkin cerâyim ve cinâyât ikrâr-ı müttehem ya beyyine-i âdile ile ber-nehc-i şer'î ba'des-sübût kuzât ve vülât ikâmet-i hudûdda bil-ittifâk mütesâviyy'ül-akdâmdır. Ya'ni icrâsı hususunda her biri âhare mu'âdil idüği müttefekunaleyh-i cumhûrdur deyü bu vechile İmâmeyn-i müşârünileyhimânın kelamları resîde-i hitâm olmuşdur.

75. Kaldı ki, fukahây-ı Hanefiyyeden Şeyh *Alâaddin Et-Trablusi* el-merhûm, *Mu'în'ül-Hükkâm* nâm kitâbında mâ bih'il-fark addolunan vücûh-ı sâlifet'ül-beyânın ekserisiyle kuzât dahi te'âmül eylemek câiz idüğüni tahkik ve tedkik ve nusûs-ı ehl-i mezheb ile tevsîk edüb dedi ki[3];

Ezcümle, vâlî-i cerâyim a'vân-ı emâretinden teftîş-i töhmete me'mûr kimesnenin kelâmını kabûl eylediği gibi, kâdî dahi i'timada şâyân bî-garaz kimesneyi kâşif ittihâz ya'ni savâb-dîd-i ukalâ üzere şerâit-i hazm ve ihtiyata ri'âyet içün mevsûk kimesneyi bir mikdâr ma'âş ta'yini ile bil-irzâ nâmzed-i hizmet-i tecessüs-i şuhûd edüb ihbâr eyledüği kelâmı istima' ve kabul eylemek istihsân-gerde-i eimme-i Hanefiyyedir ki, ulemâ-i Hanefiyyeden ba'zısı dedi ki, kâdî içün lâyık ve sezâ-vâr oldur ki, emânetle ma'rûf ve adâlet ve istikâmetle mevsûf mütedeyyin kimesneleri serâir-i umûruna muttali' ve vâkıf kılub anlar ile istişâre birle mübtelâ olduğu meslek-i kazâda anlar ile isti'âne, el-hâsıl eser-i irşâdlarına iktifâ ile kazıyye-i müşkilenin künhüne ıttılâ' ve vukûf-ı hakikatına iktisâb-ı kudret ede. Hatta kâdî indinde rüşd ü sedâdı zâhir ve adl ü istikâmeti bâhir olan bir kimesnenin kavline i'timâd yahud icmâl-i ahvâllerini sırran tecessüs ile şuhûdı cerh eylemek kâdî içün indel-Hanefiyye tecvîz olunmuşdur.

---

1 "Zulme başlayan ve başlatan daha zalimdir.' manasını ifade etmektedir.

2 Bu cümleden de anlaşılacağı gibi, kadılar şer'î hükümlere göre karar vermek ve icrâ organları da verilen şer'î kararları infâ eylemekle görevlidirler. Bu da kuvvetler ayrılığı prensibinin ta kendisidir.

3 Hanefi hukukçuların görüşü, Osmanlı devlet adamları tarafından esas alınmıştır ve burada izah edilen esaslar hem kanunnâmelerin hazırlanmasında ve hem de bunların tatbikatı demek olan şer'iye mahkemesi kararlarında göz önünde bulundurulmuştur. İsteyenler yüzbinlerce mahkeme kararlarını ihtivâ eden şer'iye sicillerini tahlil edebilirler.

İşte bu vechile kâdînin haber-i vâhid-i adli kabûl ve istimâ'ı, vâlînin a'vân-ı emâreti hakkında derkâr olan i'timâdına mu'âdildir.

Kezâlik vâlî-i cerâyimin şevâhid-i ahvâle ri'âyeti misillû kâdî içün da'vây-ı katlde emârâta mürâ'ât ve i'tibâr eylemek câiz olur ki, ben bu mes'eleyi *"Bâb' ül-Hükm Bil-Karâin"* ya'ni karâin-i ahvâl ile kâdînin ahkâmı mebhasinde zikr ü beyân eyledim.

Kezâlik kâdî, hakikat-ı töhmeti gereği gibi bilmek ya kat'-ı şübhe eylemek içün ihtiyaten habs-i müttehemi isti'câl hususunda ba'zı fukahâ dedi ki, veliyy-i katîl olmak üzere bir kimesne diğer kimesneyi isnâd-ı katl ile huzur-ı kâdîye ihzâr eylese, ol kimesne evvela ber-vech-i istid'â veliyy'üd-dem[1] olduğunu isbâta muhtâc olur; eğer isbât ederse, ba'del-isbât kâdî dahi iddi'â eylediği madde-i katlde beyyinesinden su'âl eder. Eğerçi müdde'î isbât-ı müdde'â hususunda bir iki gün istimhâl ederse, kâdî dahi müsâ'ade birle müdde'âaleyh olan kimesneyi habs ile iştiğâl eder ki, Cenâb-ı Risâlet-penâh (ASV) Hazretleri töhmet-i katl ile ihzâr olunan müttehemi bir gece habs buyurdukları rivâyet olunmuşdur. Ve eğer müdde'î ityân-ı beyyineden ızhâr-ı acz ederse, müdde'âaleyhe nazar olunur: Eğerçi fil-hakika beyn'en-nâs izhâk-ı hûn-ı nâ-hak ile ma'rûf ve müttehem ise, bi haseb'ir-re'y müddet-i medîde meks-i zindan ile ta'zîbine ihtimâm olunur. Ve eğer ahvâli mübhem bir recül-i gayr-ı mu'lem ise, fakat bir iki gün *ihtiyâten habs*i iltizâm olunur. Kaldı ki, bu müddet-i ihtiyâtda tâlib-i kısâs olan veliyy'üd-dem bir sebeb-i kavîye dahi teşebbüs ederse, bu hükm-i ihtiyât sâkıt olub be-tekrar kâdînin re'y ve ictihadı mikdarınca imtidâd-ı habs hususu vâcib olur.

Kezâlik vâlî-i cerâyim içün ruhsat-yâfte-i cevâz olan kuvvet-i töhmete nazaran, şahs-ı müttehemi darb-ı ta'zir ile te'dîb, kâdî içün dahi câiz ve sezâ-vâr idüği, Fasl-ı âtiz-zikrde mufassalan beyân olunur. Ancak kâdî li ecl'it-te'dîb re'yine müfevvaz olan darb-ı ta'ziri şer'-i şerifde evsâfı mübeyyen olan darb-ı hudûddan ihrâc birle ukûbât-ı şer'iyyeye muğâyir ta'zîb ve ikâb ile müttehemi iz'âc eylemez ki, evâhir-i Fasl-ı evvel'de darb-ı ta'zire mütedâir ba'zı nevâdirin zikri mürûr eyledi.

76. Kezâlik cerâyim ve cinâyât kendüsünden ikrâren sebkat etmiş ve zevâcir ve ukûbât ile me'lûf olduğu habasetden tefrîğ-i zimmete himmet etmemiş olan şahs-ı fâsid hakkında vâlî-i mezâlim içün tecvîz olunan istidâme-i habs ile mu'âmele, kâdî içün dahi câizdir ki, *Fetâvây-ı Hülâsa* müellifi (RA) Kitâb-ı Kazâsında *"Bâbü Men Yuhbes*[2]*"* mebâhisinde dedi ki, dâ'ir ve müfsid olan kesânın tevbe ve salâhları zâhir oluncaya dek habsleri hususuna ihtimâm olunur[3].

77. Ve hem istihsâl-i menfa'at-i ibâd ve iktisab-i âsâyiş-i bilâd kazıyyesi dahi ancak dâ'ir ve müfsid olan ehl-i fitne ve eşrârın üzerlerine ızhâr-ı huşûnet ve teşdîd ve men' ve zecr misillû ahkâm ile hükkâmın mu'âheze ve tehdidlerine maksûr idüği gayr-ı mestûrdur. Çünki denilmişdir ki, şol kimesne ki, bezl-i makdûr ile nâsı iştiğâl-i haramdan men' ve tahvîl etmeye, ol kimesne hayr u salâh üzere nâsı sevk ve tahmile muktedir olmadı.

---

1 **Veliyy'üd-Dem:** Öldürülen şahsın velisi manasına gelmektedir. kısas talep hakkı ve diyet tazminâtı velinin tasarrufu altındadır.

2 Başlık, "Hapse atılacak kimseler bâbı" manasındadır.

3 Bu maddede hem suçların tekerrürü ve hem de uzun süreli hapis cezası anlatılmaktadır.

78. Kezâlik ahvâl-i mütteheme istıtlâ' ve ihtibâr içün vâlî-i cerâyime câizvâr olduğu üzere, şahs-ı müttehemi tahlîf veya talâk ve ıtâk ile istihlâfı teklif, kâdî içün dahi sezâ-vâr idüği Mezheb-i Hanefiyyede şöhret-şi'ârdır ki, *Kınyet' ül-Fetâvâ*'nın[1] Kitâb'ül-Vakf'ında *Muhît'*den nakl olunmuşdur ki, vasî olan kimesne, ledel-muhâsebe emvâl-i yetimin şu mikdârını nafakasına, kezâlik mütevelli-i vakıf dahi mahsûlât-ı arzın şu mikdârını ta'mîrât-ı da'aya sarf ve infâk eyledim; mâ'adâsı yedimizde bâkîdir deyü ihbâr eyleseler, nazar olunur; eğerçi vasî gerek mütevelli emânet ile ma'rûf ve diyanet ile mevsûf iseler, kâdî dahi zâhir hâl mükezzib olmadığı mikdâr-ı masâriflerinde mücerred kavillerine i'tinâ ve defter-i icmâllerini kabûl ile iktifâ eder. Ve eğer hiyânet ile müttehem iseler, gerekdir ki, kâdî, hemân defter-i icmâllerini kabûl etmeyüb ihafe ve tehdîd birle iki ve üç gün anları bi dûn'il-habs meclis-i şer'a ihzâr ve şe'en fe şey'en defter-i masâriflerini beyan ve tefsire icbâr ede. Eğer ber vech-i tafsîl beyân ve tefsir ederler ise, febihâ ve nı'me[2] ve eğerçi beyana adîm'ül-iktidâr idükleri tebeyyün ederse, kadr-i ma'rûf sarfında kâzib olmadıklarına istihlâf ede. İntehâ.

Bu kavl-i menkûl, mutlaka müttehemi tahlif ve ma'a ziyâdet'it-tehdîd vet-tahvîf kâdî içün dahi câiz ve ma'kûl idüğüne dâir siyâset-i haseneden ma'dûd bir nass-ı makbûldür. Kaldı ki, kâdî talâk ve ıtâk ile tahlîf etmek ya'ni eymân-ı muğallaza teklif eylemek, *Hülâsat' ül-Fetâvâ*'da mestûr olduğu üzere, ekser-i kibâr-ı meşâyıhımız adem-i cevâzını sebt ve tahrir eylemişlerdir. Lâkin zaruret iktizâ ederse, re'y-i kâdîye tefvîz olunmak üzere, ba'zı fuhûl-ı ulemâ kalem-zen-i iftâ olduğu dahi Fetâvây-ı Suğrâ'da[3] mezkûrdur.

79. Kezâlik vâlî-i cerâyim içün câiz olan vech-i sâmin ve vech-i tâsi' ki, kalîl'ür-re'y olub i'timâda şayân olmayan sebük-mağzân-ı bî idrâkin şahâdetlerini istimâ' ve kabûl etmek ve inden-nâs sûret-nümây-ı zuhûr olan müvâsebât ve mücâdelâta sarf-ı efkar birle künh ve hakikatına kesb-i ıttılâ' ve vusûl-i kâdî içün dahi câiz ve ma'kûl idüği medlûl-ı nusûs-ı Hanefiyye olmak üzere *Mu'în' ül-Hükkâm'*da mestûrdur.

80. Mütercim-i fakir der ki, *yemin bi gayrillah*, fil-hakika haram olduğundan, nice kibâr-ı ulemâ indinde talak ve ıtâk ile teklif-i yemin mutlaka gayr-ı câiz ve nâ-revâ idüği ve ba'zı fuhûl ledel-îcâb sıhhat ve cevâzı ile kalem-zen-i iftâ oldukları kütüb-i mu'teberât-ı furû'iyyede sebt ve tahrir olunmuşdur.

Binâberîn ebnây-ı zaman yemin-i billah'il-Müste'ân'da ızhâr-i tehâvün ve adem-i mübâlât birle yemin billaha ictisâr ve bu cihetle ızrâr-ı ibadullaha ibtidâr eyledikleri bedîdâr olmağın, ehad'ül-hasmeyn talâk veya ıtâk ile yemin vermek üzere kâdîye ilhâh ve ibrâm ederse, biz-zarûre kâdî dahi hukûk-ı ibadı tazyî'den vikâye zımnında ba'zı ulemâ kavlini tercih ve iltizâm ya'ni talâk ve ıtâk ile tahlifi, re'y ve istisvâba ikdâm olunmak üzere iftâ olunur deyü *Şürünbülâlî* el-Merhûm nakl ve beyân eylemişdir.

---

1 **Kunyet'ül-Fetâvâ**; 658/1260 tarihinde vefat eden Hanefi hukukçusu Necmüddin Muhtâr bin Mahmûd ez-Zâhidî tarafından telif edilen bir fıkıh kitâbıdır (**Keşf**, II, 1357).

2 **Febihâ ve ni'me**: Bu bir Arapça terkiptir. Kelime anlamı, "Buna ruhsat verilmiştir ve ne güzeldir" demektir. Türkçedeki "Böyleyse, ne a'lâ!" ifadesini karşılar.

3 **Fetâvây-ı Suğrâ**: Hüsâmüddin Şehîd diye bilinen Hanefi hukukçusu Ömer bin Abdülaziz adlı âlimin eseridir (**Keşf**, II, 1224-1225).

Kaldı ki, talak ve 'ıtâk ile istihlâf olunan kimesne, bil-farz nükûl eyledikde, nükûliyle kâdînin üzerine hükmi nâfiz olub olmadığı dahi muhtelefünfîhdir ki, ekseri ulemây-ı a'lâm, adem-i nefâzıyla ve ba'zı ulemâ ber-meşrûh-ı balâ fâide-i matlûbe fevt olmamak içün nefâziyle iftâ eylemişlerdir. Lâkin râcih olan ekseri ulemâ-i kirâm hazerâtının kavilleridir. Çünki bu vechile olan yeminden nükûl ikrâr olmamağla hükm-i kadî dahi nâfiz değildir. Bu takdirce fâide-i matlûbe şu vechile me'mûl olur ki, ecl-i meşrûh üzere teklîf-i yemin olunan kimesne, meğer ki, inkâr eylediği müdde'âyı ikrâr ile fâide-i matlûbe istihsâl oluna deyü *Mevlânâ Alâaddin Dürr' ül-Müntekâ*' sında *Bâkânî* el-merhûmdan bi tarîk'il-bahs îrâd eylemişdir[1].

Kaldı ki, vâlî-i cerâyim içün i'mâl ve tenâvüli ruhsat-yâfte-i cevâz olan vücûh-i sâlifet'ül-beyândan vech-i sâbi' ki, günahkâr olan şahs-ı bed-nihâdı tevbe ve istiğfâr etmek üzere mu'âheze ya'ni irtikâb eylediği cürm ü isyândan bit-tav' teberrî-i zimmet ve ızhâr-ı nedâmet etmek üzere mücerred va'îd-i katl ile terhîb ve tehdîd ve bil-icâb katlden ma'adâ ukûbât-ı şedîde ile te'dîb ve teşdîd eylemek, kâdî içün dahi sezâ-vâr idüğüne dâir mesâile bit-taharrî henüz zafer-yâb olunmadığını, Alâaddin *Mu'în' ül-Hükkâm*'da ber vech-i i'tirâf zikr ü beyân eylemişdir. İntehâ.

EL-FASL'ÜR-RÂBİ'

FİD-DE'ÂVÂ BİT-TÖHEM YA'Nİ SİYÂSET-İ ÂDİLE MÜŞTEMİLE OLDUĞU FUSÛLDEN FASL-I RÂBİ' ENVÂ'-I HABÂSET VE ESNÂF-I ZULM VE Dİ'ÂRETE MÜTE'ALLIKA DE'ÂVÎ BEYÂNINDADIR[2]

81. Ma'lûm ola ki, *isnâd-ı töhmet* olunan eşhâs *ma'lûm' ül-ahvâl* olub olmamak i'tibâriyle üç kısma münkasimedir:

82. *Kısm-ı Evvel:* Üzerine töhmet iddi'â olunan kimesne *berî' üs-sâha* bir zat olub ya'ni azv ü isnad olunan töhmet erbâbından olmaya. Nitekim salâhla şöhret-şi'âr bir recül-i salâbet-medâr olsa, işbu nevi' zevâta mücerred ithâma binâen ikâb eylemek bil-ittifâk lâyık ve sezâ-vâr değildir. Belki bu makûle ittihâmdan müteberrî ve sîmây-ı ehl-i hayr üzere cârî olan sulahâ ve ebrârın nâmûs-ı hürmet-i me'nûslarına nâ-sezâ sözler ile zebândırâz olan eşrâr mu'âheze ve ta'zir olunurlar. Ya'ni ashâb-ı iffeti rencîde-i hâtır olmakdan sıyânet ve luhûk-ı âr ve nakîseden himâyet, lâzime-i hamiyyet olmağla, zeyl-i ismeti azv olunan levs-i töhmetle âlûde olmayan zât-ı âlî-kadre mahz-ı iftirâ olmak üzere azv ve isnâda mütecâsir olan süfehây-ı bî-edeb ikâb ve te'dîbe müstahak olurlar.

İşbu zikrettiğim nükteyi *Şerh' üt-Tecrîd*'de İmam-ı A'zam (RA) cenâbından rivâyet kılınan mes'ele dahi te'yîd eder ki, bir kimesne diğer kimesneye "*Ey fâsık ve fâcir ve*

---

1 Alâaddin Haskefî, 1088/1668 yılında vefat eden ve Hanefilerin Osmanlı zamanında Dimaşk müftisi olan bir âlimdir. İbn-i Âbidin'in Hâşiye yazdığı **Ed-Dürr'ül-Muhtâr Fî Şerh-i Tenvîr'il-Ebsâr** adlı eserin müellifidir. Burada bahsi geçen **Ed-Dürr'ül-Münteka** ise, **Mülteka** şerhidir (**El-A'lâm**, VII, 188).

2 Bu fasıl, İslâm cezâ yargılama hukukuna ait çok kıymetli bilgileri ihtivâ etmektedir ve Kanunnâmelerdeki ilgili hükümlerin de meşrû'iyyet dayanağıdır.

sârık!" deyü hitâb ve nidâ eylese, nazar olunur; eğer ol kimesne isnâd olunan töhmetten tefrîğ-i zimmete himmet birle dergâh-ı kibriyâ-penâha arz-ı ubûdiyyet etmiş bir recül-i sâlih ise, kâzife ta'zir lâzım ve eğerçi fil-hakika ol kimesne sirka ile ma'rûf ve fısk u fücûr ile mevsûf bir recül-i tâlih ise, ta'zir-i kâzif gayr-ı lâzımdır.

83. *Kısm-ı Sânî:* Töhmet-i sirka ve kat'-ı tarik ve bi gayr-ı hak katl-i nefs ve televvüs-i zinâ misillû fücûr ve cinâyât isnâdıyla üzerlerine iddi'â olunan müttehemelerdir ki, bu nevi' habâset-kârân ahz ü girift olundukda, azv olunan töhmetleri ve habâsetle şöhretleri mikdârınca mu'âhezelerine ihtimâm ve zâhire ihrâc içün ziyâde taharrî ve istiksây-ı ahvâllerine ikdâm olunmak lâzımdır. Ve ekseriyâ bu makûle îcâd-ı fitne ve fesâd eden bed-nihâdların hakikat-ı ahvâllerine vukuf ve ıstıtlâ' bi haseb'iş-şöhret meks-i zindan ve darb-ı siyâtla îcâ' yahud bi dûn'id-darb fakat habslerine mevkûfdur ki, *Fetâvây-ı Hâniye*'nin mebhas-i hudûdunda mezkûrdur ki, ol kimesne ki, katl-i nefs ve sirka-i emvâl ve darb-ı nâs ile ittihâm oluna, tevbe ve salâhı zâhir oluncaya dek müddet-i medîde zindanda meks olunur.

84. Ve *Muhammed İbn-i Kayyım El-Cevzî* (RA) dedi ki; eimme-i müctehidînden bir kimesne bilmem ki, fısk u fücûr ile mu'lem ve şerr ü fesâd ile müttehem olan kimesne hakkında bilâ habs tahlîf ya'ni habs ile ahvâl ve etvârı tefahhus ve taharrî olunmadan hemân tahlîf ile iktifâ birle ıtlâk ve irsâline izin ve ruhsat i'tâ olunur der idi. Çünki bu makûle şahs-ı ma'hûd ve müttehemi yalnızca tahlif ile kanâ'at ve ıtlâk ve insırâfına izin ve icâzet vermek, eimme-i erba'a ve emsâli sâir müctehidînden şâyân-ı i'tinâ bir zât-ı âlî-cenâba şeref-i isnâd ile şöhret-yâfte-i imtiyâz olmuş bir mezheb-i mu'tenâ değildir. Hâl ân ki, bilfarz şenâyi' ile iştiharlarına vâkıf ve hakikat-ı ahvâllerine ârif olduğumuz eşhâs-ı ma'hûdeyi hemân tahlîf ile tahliye-i sebillerine ibtidâr edüb ba'dehû "biz ancak şâhid-i adl ile mu'âheze ederiz" deyü beyân-ı a'zâr eylesek dahi, bu vechile mu'âkabelerinde kusûr ve ihtimâmımız siyâset-i şer'iyyeye muhâlifdir.

Zira ol kimesne ki, *müttehem-i ma'rûf* hakkında hükm-i şer'î ancak ol şahs-ı müttehemi tahlîf ve ıtlâkda zan ede, fil-hakika ol kimesne ziyâde galat eylemişdir ki, Yegâne-i Âlem (SAV) Hazretlerinden mervî olan nusûs-ı kâtı'aya ve icmâ'-ı ümmet ile sâbit olan vech-i savâba vâkıf olmadı.

85. Ve bu galat-ı fâhişden nâşî icrây-ı hudûda me'mûr olan ümerâ ve vülâtın siyâset-i şer'iyye siyâset-i halk ve maslahat-ı ümmetten kâsıradır deyü tevehhüm ile hudûd'ullahı tecâvüz ve siyâset-i âdilede câiz olmayan envâ'-ı mezâlim ve bida' ihtirâ'ıyla şer'-i şerife muhâlefete mütecâsir oldular. İşte bu muhâlefet-i mezmûmeye sebeb ve bâdî ancak ahkâm-ı siyâsiyye-i şer'iyyeye adem-i vukûfdur ki, bu gûne müttehemlerin ber vech-i sezâ tertîb-i ukûbât ve cezâlarına delâlet eden ef'âl-i Resûlüllah (AS) ol bâbda sebkat etmişdir.

86. Mütercim-i fakir der ki, *Mürettib-i Risâle Dede Efendi* merhûmun وقد تقدّم في الباب كلامي معين الحكام [1] ibâresinden olub evvel bâbdan musannif-i müşârün ileyhin murâdı, Kitâb-ı mezbûrun Kısm-ı Sâlisinde siyâset-i şer'iyyeye müte'allıka mebâhisdir. Ve ef'âl-ı Resûlüllah'dan murâdı, meşrû'iyyet-i siyâseti isbât ma'razında îrâd olunan sünen-i risâlet-penâhîdir.

---

1 "Mezkûr bâbda Mu'în'ül-Hükkâm'ın zikrettikleri geçmiştir" manasınadır.

Ezcümle biri *İbn-i Hişâm* ve sâir ashâb-ı Siyer'in zikr ü beyân eyledikleri kıssa-i meşhûredir ki, Yegâne-i Âlem (SAV) Hazretleri husûn-ı Hayber'den *Kinâne bin Ebil-Hakik* mütemekkin olduğu hısnı muhâsara edüb ehl-i hısn îkân-ı helâk ettiklerinde dâmen-i ricây-ı sulha istimsâk birle Kinâne şurût-ı sulhı söyleşmek içün hısndan nüzûl ve demleri mahfûz olub ma'az-zürriyyât *Hayber* ve nevâhîsinden hurûc ve emvâl ve arazi ve zeheb ve fidda ve silah hatta zahr-ı insanda bulunan siyâbdan mâ'adâ esvâbları dahi Resûlüllah (AS) içün olub yerlerinde ibkâ eylemek şartıyla musâlahayı kabûl eylediler. Resûl-i Ekrem (SAV) anlara "*Eğer benden bir nesne ketm ederseniz, Allah'ın ve Resûlünün ahdi sizden biri olsun mu?*" buyurdular. Yahûd dahi böyle musâlaha eylediler. Ba'dehû Resûlüllah (AS) Kinâne'ye hitâb edüb "*nefîrden intikâl eden bir cild-i ba'îr içinde mahfûz hullî-i gûnâ gûn olan emvâl-i kesîreyi ne işledin?*" deyü su'âl buyurdular. Yahûd dahi "*Yâ Ebel-Kâsım! Muhârebelerde ol mal telef oldu*" deyüb ketm ü ihfâ birle terk-i vefâ eyledi. Cenâb-ı Risâlet-penâh böyle ahd-i karîbde ol gûnâ emvâl-i kesîrenin telef olmasını istib'âd buyurub Yahûd-i bed-nihâda dedi ki, "*Anı sende bulursam, seni katl edeyim mi? Ne dersin?*" Kinâne dahi "*Belî, katl eyle*"dedi. Çünki Hodây-ı Müte'âl Resûl-i Ekrem'i ana muttali' kılacak. Hemân diğer bir Yahudi nihânîce huzur-ı adâlet-mevfûra gelüb, "*Ben Kinâne'yi her sabah şu virânede tavâf eder görürüm*"dedi. Resul-i Ekrem (SAV) *Zübeyr bin Avâm* (RA)'a emr ü fermân eylediler. Ol dahi hafr edüb ol virânede kenz-i matlûbun bir mikdârını ihrâc eyledi. Resûlüllah (AS) mal-i mektûmun mâ'adâsından su'âl eyledi. Kinâne, yine ol malı edâdadan imtinâ' eyledikde, Hazret-i Sultân'ül-Enbiyâ, Kinâne'yi ta'zîb ve tenkîl birle yanında olan malı tamamca tahsil ile Hazret-i Zübeyr'e emr eyledi. Ol dahi Kinâne'ye işkenceye başlayub havf-ı helâke dûçâr olmuş iken, yine inkârında ısrâr edüb aslâ ikrâr eylemedi. Ba'dehû Resûl-i Ekrem (SAV) Hazretleri Kinâne'yi *Muhammed bin Mesleme* (RA)'ye teslim, ol dahi karındaşı Mahmûd bin Mesleme yerine kâr-ı katlini tetmîm eyledi.

İşte Kinâne-i bed-sülûk içün re'y ve istisvâb buyurulan emr-i ta'zîb, ketm ve ihfâ eylediği matlûbı ızhâr birle hakikat-ı hâl âşikâr olmak ve hem dahi bu makûle hile ve gadr irtikâbından zecr-i emsâl içün siyâsete mahmûl idüği bedîdârdır. İntehâ.

87. Ma'lûm ola ki, erbâb-ı töhmetten bu nevi' sitem-kârları darb ve habsle îcâ' ve îlâm etmek, câiz olur ki, indel-esbâb bu makûle ukûbâtın cevâz-ı istîfâsına madem ki, delil-i şer'î kâim ve karardâr olmuşdur.

Mu'în'ül-Hükkâm'da Alâaddin-i Esved (RA) bu asl-ı asîl-i şer'îyi zikr ve te'sîl eyledikden sonra, li ecl'il-izah *Islâh* nâm kitâbdan nakl ve beyân eyledi ki, bir şahıs diğer kimesnenin hânesine duhûl ettikde sâhib-i hâne dahi vâkıf oldukda, ol dahîl-i bî-gâneyi katl ve i'dâma ibtidâr, ba'dehû "dahîl-i fuzûlî bir şahs-ı habâset-kârdır; beni katl kasdıyla üzerime hücûm etmekle tahlîs-i nefs içün anı ben katl eyledim" deyü ma'raz-ı i'tizârda ikrâr eylese, nazar olunur; eğer ol dahîl-i fuzûlî fil-hakika şerr ü fesâd ile ma'rûf ise, kısâs gayr-ı vâcib ve eğer hıyânet ile gayr-ı mevsûf ise, kâtile kısâs vâcibdir.

88. Mütercim-i fakir der ki, *Siyer-i Kebir*'de mezkûrdur ki, *vukûf-ı hakikatı müte'azzir olan mevâdda hükmi zâhir hâl üzere binâ kılmak* câiz ve ibâhat-i deme mü'eddî dahi olsa, yine gâlib-i re'yi tahkîm etmek meşrû'dur. Görmez misin ki, bir kimesne gece ile hânesine bir şahsın duhûlüne vâkıf olub lâkin sârık mıdır yohsa lusûsdan hârib midir? hakikat-ı hâline ârif olmasa, hemân ol şahsın hâlini tahkîm ve muktezây-ı zâhir takdim

eder. Eğer ol şahıs, sîmây-ı lusûs ile mu'lem yahud kendi sâkin durur iken metâ'-ı beyti cem' eyler bir refîk ile hem-kadem ise, anlar karîb olmazdan akdem sâhib-i hâne ikisini birden i'dâma ikdâm eylemek câizdir. Ve eğer ol şahıs, sîmây-ı ehl-i hayır üzere cârî ve refâkat-i ehl-i şerden müteberrî ise, sâhib-i hâne üzerine anı iskân ve ikrâm lâzımdır ki, remy-i sihâm ve tarîk-i âhar ile katl ve i'dâmı gayr-ı câizdir. İntehâ.

89. *Mecma'ül-Fetâvâ*'nın mebâhis-i Cinâyât'ında ve *Bezzâziye*'nin *Bâb-ı Sirka*'sında mezkûrdur ki, bir kimesne hânesine duhul eden şahsın kâr-ı katlini itmâm, ba'dehû *"bana zulüm ve mükâbere kasd eyledi"* deyü ityân-ı beyyine-i âdile ile ibâhat-ı demine ihtimâm eylese, maktûlün demi hederdir ki, sâhib-i hâne kısâs ve diyet ile mu'âheze olunmaz. Ve eğer sâhib-i hâne ikâmet-i beyyineye kudret-yâb olmaz ise, hüküm zâhir-i hâle binâ kılınur. Eğerçi maktûl şerr ü fesâd ile ma'rûf ve sirka ile mevsûf değil ise, sâhib-i hâne kavl-i mücerredi ile tasdik olunmayub kısâs olunur. Ve eğer şerr ü fesâd ile müttehem bir şahs-ı mu'lem ise, kıyasen kısâs olunmaz. Amma böyle emr-i muhtemel ile ibâhat-i katl dahi sâbit olmamağla istihsanen vâcibe olan diyet-i kâmile mal-ı kâtilden istihsâl kılınur. Çünki delalet-i hâl her ne kadar îrâs-ı şübhe eder ise de ya'ni zâhir-i hâl ibkây-ı şübhe etmekle emr-i kısâs mündcri' ise de, lâkin mal şübhe ile mündefi' olmaz.

Muzmerât'da dahi mes'ele-i merkûme bu vechile mesturedir ki, üzerinde sîmây-ı sürrâk mevcûd bir şahs-ı ma'hûd, bir hânede maktûl bulunub sâhib-i hâne dahi *"Malımı gâret kasd etmekle ben katl eyledim"* deyü ikrâr eylese, üzerine nesne lâzım gelmediği İmâm-ı A'zam Ebu Hanife (RA) cenâbından mervî ise de, Kitâb-ı mezbûrun âhar mahallinde sâhib-i haneden bi dûn'il-kısâs ancak diyet ile mu'âheze olunur deyü mestûrdur.

90. *Mu'în'ül-Hükkâm*'da dahi mezkûrdur ki, nezdinde ba'zı metâ'-ı mesrûk bulunan kimesne, hin-i mu'âhezede *"Ben ol metâ'ı âhar kimesneden iştirâ etdim"* deyü tasaddî eylediği def' da'vâsını isbata kâdir olmasa, ol şahıs sirkatle müttehem olmuş olur. Binâberîn mâlik-i metâ' olan müdde'î, ancak yed-i sârıkda zafer-yâb olduğu ba'zı metâ'ını ahz eder. Lâkin bu takrîble sâir metâ'ını dahi sârıkdan da'vâ ve tazmîne tarik nâyâbdır.

Kaldı ki, bu vechile ithâm olunan şahıs, her ne kadar sirka ile meşhûr ve sıfat-ı mezmûme-i hıyânet ile mezkûr değil ise de, ahvâlinden keşf ve taharrî içün bir müddet anı habs eylemek, İmâm'ül-müslimîn üzere lâzım ve sezâ-vâr idüği bedîdârdır. Çünki asr-ı sa'âdetde töhmet-i sirka isnâd olunan kimesneyi habs ile emr ü fermân-ı Risâlet-penâh sudûrı sahihan rivâyet olunmuşdur. Ve eğerçi ol şahs-ı mahzûl sirkatle ma'rûf ve medhûl ise, ikrar edinceye dek müddet-i medîde *habs ile tenkîl* olunur.

91. Kezâlik *Mu'în'ül-Hükkam*'da mezkurdur ki, ittihâm olunan şahıs sâbıka-i töhmet ile ma'rûf ise, ba'zı ulemâ indinde re'y'üs-sultân mikdârınca meks-i zindan ile tenkîb ve imtihân olunur ki, halife-i adâlet-şi'âr ya'ni Ömer bin Abdülaziz-i kerâmet-nisâr Hazretleri ümerâ ve hükkâmına neşr-i evâmir ve ezbâr buyurdular ki, sirka ile müttehem olan kesân ahz ve girift olundukda, madem ki, ikrâr etmeyeler, ölünceye dek habs olunsunlar. Ve *Ebül-leys Semerkandî* (RA) dahi bu vechile hükm ü kazâyı ihtiyar buyurdular.

Kezâlik ba'zı mu'teberâtda vâki' oldu ki, metâ'ı sirkat olunan kimesne, sirka ile meşhûr olan bir şahsı ittihâm birle ana azv ü isnâd eylese, şahs-ı mezbûr habs olunur. Zira inkara ısrâr ile bile kendüsünden itlâf-ı emvâl-i ibâd misillû hıyânet kirârer sebkat

etmiş olan şahs-ı fâsidin habsi, nâs üzerlerinden zarar ve ezâsını def'a medâr idüği bedîdârdır. Nitekim *Fetâvây-ı Hülâsa* ve *Bezzâziye*'den zikri sebkat eyledi ki, şerr ü fesâdı i'tiyâd etmiş habâset-kârânı tâ ki, tevbe ve salahları zâhir ve nümâyân oluncaya dek, habs eylemek câizdir.

92. *Mu'în'ül-Hükkâm*'da zikr ü beyân olundu ki, sirka ile ma'rûf ve habâsetle mevsûf olan kimesne isnâd-ı sirkatle huzûr-ı şer'a celb ve ihzâr olundukda, kâdî-i celîl'ül-i'tibâr dahi hakikat-ı hâle ıstıtlâ' ve ihtibâr içün hemân ilkây-ı mahbes ile emr ü iş'âr eyledikde, der-akab ol şahs-ı müttehem kendü üzerine iddi'â ve isnâd olunan iltizâm-ı garâmet-i emvâli hapisde ikrâr eylese, kâdî dahi edâsıyle ilzâm eder ki, kâdînin bu vechile habsi dâire-i ikrâhdan hâric idüği bî-iştibâhdır.

Zira *Şârih'üt-Tecrîd* (RA) dedi ki, bu makûle *dâ'ir-i müfsid* olan şahs-ı fâsidi ikrâr edinceye dek kâdînin *darb-ı siyât* yahud bir gün habs ile tahvîf ve tehdîdi, ikrâhdan ta'dâd olunmaz.

93. Ve *İmâm Muhammed* (RA) cenâbından rivâyet olunmuşdur ki, *habs* içün zaman-ı mu'ayyen yokdur; hemân müttehem gam ve gussa edinceye de habs olunmak lâzımdır. Çünki nâs, şeref ve denâet cihetiyle mütefâvit olduklarına nazaran, habsle îlâm ve tekdîr hususunda dahi tefâvütleri derkârdır ki, ashâb-ı câh bir gün belki bir sa'at habsle ziyâde müte'ellim ve gamnâk olurlar. Hâl ân ki, avâm-ı nâs kat'â habs ile gussanâk olmazlar. Binâberîn habsin ikrâh olub olmaması hususu, ancak asrında her bir kâdînin re'y ve ictihâdına müfevvazdır. Gerekdir ki, kâdî-i zaman dahi ziyâde nazar ve im'ân eyleye.

Eğerçi keyfiyet-i habs müttehemin kendi aleyhine ikrârında rızâsını mu'dim ve müfevvit ikrâh idüği nezd-i kâdîde nümâyân olur ise, ikrâr-ı müttehemi ibtâl edüb ana tahmîl-i zamân eylemeye. Ve eğer rızây-ı müttehemi müfevvit ikrâh olmadığı müstebîn olur ise, ber-mûceb-i ikrâr istihlâk eylediği eşyâyı ana tazmîn etdüre. Kaldı ki bu vechile edânî belki evsât-ı nâs hakkında rızâyı gayr-ı mu'dim olan sûret-i ikrâhda darb-ı siyât ya habs-i yevm ile vukû'-yâfte olan *ikrâr-ı müttehem*, her ne kadar tazmîn-i emvâlde mu'teber ise de, lâkin şübhe ile münderi' ve mündefi' olan hudûd ve kısâsda mutlaka gayr-ı câizdir.

94. Ve *Hizânet'ül-Müftiyyîn* nâm kitâbda mezkûrdur ki, bir kimesne diğer kimesne içün mal ile ikrâr eylemek üzere, katl ile yahud esbâb-ı azâbdan ma'dûd kayd u habs-i medîd yahud nefsi ya uzvı üzere havf-ı telefi mutazammın darb-ı şedîd misillû va'îd-i mütlif ile *ikrâh* ve tehdîd olundukda, ol kimesne dahi ikrâr eylese, ol mukırr-ı mükrehin mutlaka aleyhine ikrârı şâyân-ı i'tibâr değildir.

Ve eğerçi gayr-ı mütlif olan darb-ı siyât yahud bir gün habsle bir kimesne içün 1.000 dirhem ikrâr eylemek üzere ikrâh ve icbâr olunan kimesne ikrâr eylese, nazar olunur; eğer ikrâh olunan kimesne evsât-ı nâs addolunan avâmdan ise, aleyhine ikrârı câizvâr ve meblağ-ı mezbûrı kendüsünden istirdâd sezâ-vâr olur ve eğer nâsdan istihyâ birle bu gûne nâ-sezâ mu'âmelâtdan istinkâf eder kibar-ı ulemâ ve rüesây-ı eşrâfdan ise, aleyhine ikrârı gayr-ı câizdir.

95. *Mecma'ul-Fetâvâ* ve *Zahîre*'den *Bezzâziye*'nin mebhas-i ikrâhında menkûldür ki, emvâl-i ibadı gasb ve gâret birle sâhib-i ikrâh olan âmire i'tâ ve teslim ile *ikrâh* olunan kimesne içün imtisâl-i emr ile iştiğâl bir vakitde câiz ve helâl olmaz. Meğer ki, vakt-i gasbda tehdîdini îkâ'a kâdir olan âmir-i mükrih hâzır yahud kendi gâib ve mefkûd ise de,

tarafından mürsel kezâlik ikrâhından havf ve haşyet olunur bir nâzır mevcûd ola. Amma mükreh indinde kendi ya resûli nâ-mevcûd yahud irsâl eylediği nâzırdan havf-ı ikrâh nâbûd ise, ikrâh olunan kimesne içün gasbla iştiğâl bir vechile istihlâl olunmaz ki, asl-ı ikrâh hakikaten zâildir. Her ne kadar avd ve rücû'undan havf olunur ise de, zira kabl'el-vukû' bu makûle emr-i hâil sebebiyle tahkîk-i ikrâh gayr-ı kâbildir.

Mütercim-i fakir der ki, ala kilet-takdîreyn ya'ni hakikaten ya hükmen ba'de tahakkuk'il-ikrâh me'mûr olan *fi'l-i mükreh*, min vech menzile-i fi'l-i âmire inzâl olunmağla, tasvîr olunan mes'ele-i gasb ve itlâfda mükreh olan kimesne âlet-i câmide menziline nâzil ve ikrâh eden şahs-ı zâlim hemân biz-zât gasb u garet eylemiş hükmünde dâhil olur. Binâberîn bilâ-rızâ metâ'ı ahz ve itlâf olunan kimesne zaferyâb oldukda, ancak âmir-i mükrihe tahmîl-i zamân ile ahz-i intikama kudret-yâb olur.İntehâ.

96. Kezâlik *Şerh'üz-Zâhidî*'de gasb-ı emvâl-i nas üzere ikrâh mes'elesinde İmâm Serahsî'den menkûldür ki, madem ki, vakt-i ikrâhda nezd-i mükrehde *mükrih-i âmir* hâzır ola, ikrâh olunan kimesne ahz-i emvâl-i ibâda ruhsat ile müterahhıs olur. Eğerçi mükrih, ikrâh eylediği kimesneyi gasb u gâret içün sevk u tesyîr edüb kendi gâib olub fakat ind'ez-zafer havf-ı ikrâhı derkâr olsa, dahi yine ol mükreh içün gasb u gârete ikdâm helâl olmaz ki, madem mükrih ba'îd ve gâib olmağla kudret ve ilcâsı zâil olur.

İşte bu mes'ele-i menkûle ile zâhir ve bedîdâr oldu ki, zaleme tarafından gasb u gâret-i emvâl-i nâsa me'mûr olan a'vân ya'ni inde gaybet'iz-zaleme mübâşir-i gasb ve gârât olan zahîrlerinin amel-i merkûma mübâşeretleri âvânında, "Gûyâ bizler emr,i zalemeye imtisâl yahud ikâblarından havf-ı helâke binâen gasb u gârete mecbûruz" deyü sûret-i i'tizârda serd ü beyân ile meşğûl oldukları özürleri şâyân-ı kabûl olmamağla hisse-yâb-ı istiğfâr olmazlar. Meğer ki, kendiler ile beraber taraf-ı zalemeden terfîk olunmuş bir resul-i mücbir mevcûd ola ki, huzûr-ı zaleme menziline nâzil olur.

97. *Kınyet'ül-Fetâvâ*'da mersûmdur ki, mülûk-i cebâbire asrında Şems'ül-Melik ünvâiyle şöhret-şi'âr servet ve yesâr sâhibi bir recül-i dirâyet-kâr var idi ki, li ecl'il-ihtiyât ekser-i emvâl ve eşyâsını ümenâya îdâ' ile setr ü pünhân eylemiş idi. Vaktâ ki, şahs-ı mezbûr seyf-i gadr ile i'dâm ve müsâdere-i emvâline bir vechile ihtimâm olundu ki, meselâ bir gammâz-ı bed-tînet "*Filan kimesne yedinde Şems'ül-Melik'in ketm ve ihfâ olunmuş malı vardır*" deyü haber verdiği zevât derhâl ahz ve girift birle işkence-i gûnâgûn ile azrâra dûçâr ve bilâ sübût mücerred haber-i gammâz ile mutâlebe-i emvâle mübâderet olunur idi. Bu makûle haber-i gadr-eserden havf ve hazer olunan zaman-ı fetret akîbinde bir medyûn dâini olan kimesneye hitâb edüb "*yedinde olan deyn tahvîlimi bana def' ve teslim birle huzûr-ı nâsda benim içün zimmetinde hakkım yokdur*" deyü işhâd ve ikrâr ile "*eğerçi bu emrime muhâlefet ızhâr edersin, bunun yedinde Şems'ül-Melik'in vâfir altunı vardır deyü cebâbireye gamz ü nifâk ederim*" deyü ihâfe etmekle, hemen dâin-i merkûm yedinde olan tahvîli red ve teslîme ibtidâr ve meyân-ı nâsda berâ'at-i zimmetine ikrâr tahlîs-i girîbân eylese, işbu makûle tahvîf, ma'nen ikrâhdan ma'dûd olmağla, dâin-i merkûm her ne vakit kudret-yâb olur ise, medyûn-ı mezbûr deyn-i merkûmı da'vâ ve husûmet etmek câiz-vâr olur.

Sâhib-i Kınye (RA) mes'ele-i sâlifeye bit-tefrî' karîha-i selîmesinden dedi ki, tâife-i Tatar asrında ummâlları olan gaddârların huzurlarında filân kimesne bir gâibin genc-i bîrencine zafer-yâb olmuş idi deyü gammâzân-ı bed-sülûkun va'îd-i gamz ü nifâk ile tahvîf-

leri dahi vakt-i fetretde olan ma'nây-ı ikrâhda mündericdir. Tâ ki, fitne-i âmmeye sükûnet târî ve emvâl ve ezvâc üzere emn ü emân cârî ola.

98. Kezâlik kitâb-ı mezbûrun ikrâhında mestûrdur ki, bir kimesne bir hâtunı i'lân etmeyerek sırran tezevvüc edüb ba'dehû mehrinden ibrâ etdirmek irâdesiyle tarîk-i hîleye sülûk birle zevc ile zevcenin meclisine zevcin asdıkâsından çend nefer kimesne-i fuzûlî dâhil olub "*zevcini şimdi ya mehrinden ibrâ edersin yohsa iftirâ edüb bunları zinâ ederken gördük deyü şıhneye ihbâr ederiz; anlar dahi senin yüzüni karalayub isnâd-ı televvüs-i zinâ ile teşhîr ve bed-nâm ederler*" deyü ihâfe etdiklerinde, hemân ol zen-i pâk dâmen-i şıhne-i bîdâd-ger-i destine düşüb müftedıh ve bed-nâm olmak tehâşîsinden nâşî ibrâ-i zimmet-i zevcine ikdâma ibtidâr eylese, bu vechile tahvîfleri ikrâh ta'dâd olunmağla, zımnında olan ibrây-ı zimmet mukârin-i sıhhat olmadığı âşikâr ve zimmet-i zevcin mehirden adem-i berâ'eti bedîdârdır. Ve eğerçi dâhil-i meclis olan kesân, kemâ fis-sâbık zevceye ibrâ ile emr ü tenbîhe ikdâm edüb ancak فيسود وجهك [1] makâlleriyle tehdîd ve ibrâma ihtimâm etmemişler ise, bu vechile mücerred emr ü tenbîhleri ikrâhdan ma'dûd olmaz.

99. Kezâlik *Etrâk-i bî-idrâk* ve *Havâric*-i nâ-pâk müstevlî oldukları nuhûset-encâmlarında bir kimesne diğer kimesneye hitâb edüb "*Bana şu mikdâr deyn ikrâr eyle yahud filân metâ'ını bana bey' ve temlîk eyle ve illâ havâric ve Etrâke 100 dinâr bezl ü i'tâ ile seni darb-ı siyâtla*[2] *îcâ' ve hakkında envâ'-ı âlâm ve mezârrı îkâ' etmelerini taleb-kâr olurum*" demekle, ol kimesne dahi bu makûle vaîd-i mücerred ile havf ve haşyete dûçâr olub ol mikdâr deyni ikrâra ikdâm ya metâ'-ı mezbûrun bey' ve temlîkini iltizâm eylese, bu vechile bey' ve ikrârı hakkında nâfiz olmağla def' ü teslim ile ilzâm olunur. Zira bu kelâm-ı gadr-encâm her ne kadar tehdîdini îkâ'a kâdir şahs-i sitem-kârdan sâdır olmuş bir gûnâ tahvîf idüği bâhir ise de, lâkin ol makûle şahs-ı denî 100 dinârı tâife-i havârice bezl ü ihsân etmeyeceği dahi bedîhî ve zâhirdir. İntehâ.

100. Kaldı ki, tahkîk ve izâhı ehem ve elzem bir mebhas-i dakîk dahi bu makâmda bâkî ve müstemirdir ki, meclis-i kâdîde ikrâhın tahakkuk ve adem-i tahakkukı ya'ni zahirde ikrâh addolunan akvâl ve ef'âl-i kâdî fil-hakika ikrâh olub olmadığını beyân ve tafsîlden ibâretdir.

Sulh-ı Bezzâziye ve *Zahîriyye* ve *Mecma'ül-Fetâvâ* ve *Münteka* nâm kütüb-i mu'teberâtda mesturdur ki, sirka ve emsâli töhmet ile zindanda mahbûs ve envâ'-ı âlâm ve ekdâr ile me'nûs olan kimesne, tahlîs-i nefs içün bir mikdâr mal ile *'an inkârin musâlaha* olsa, nazar olunur; eğerçi ol kimesne vâlî yahud vâlî tarafından me'mûr-ı zâbıta ma'rifetiyle ilkây-ı mahbes olunmuş ise, sulh-ı mezbûr bâtıl ve gayr-ı câizdir ve eğer kâdî ma'rifetiyle habs olunmuş ise, sulh-ı merkûm sahih ve câizdir. Ve kütüb-i mezbûrede mes'le-i ûlâ şu vechile ta'lîl olundu ki, sicn-i vâlîde mahbûs olan mükrehdir yahud gâlib olan vâlî-i mezâlim bi-gayr-ı hak habs eder. Kezâlik mes'ele-i sâniye dahi kâdî ekseriyâ bi-hakkın habs eder yahud kâdî habs etmez; ancak habs ile hükm eder deyü bu vechile ta'lîl olundu.

---

1 "Yüzün karalanır" demektir.

2 **Darb-ı siyât**; Celd yani sopa cezasının tatbiki manasına gelmektedir. Sopa ile vurma demektir. Had veya ta'zir cezasında olabilir.

Halbuki, *Fetâvây-ı Hâniye*'nin[1] Bâb'ül-İkrâh'ında mezkûrdur ki, kâdî bir kimesneye *kat'-ı yedi mûcib sirka* yahud *mûcib-i kısâs olan amden katl-i nefs* ya kat'-ı yed misillû cinâyât ile ikrâr eylemek üzere ikrâh vi icbâr edüb, ol kimesne dahi mükrehen ikrâr etmekle ber-mûceb-i ikrâr kısâs yahud yedi kat' olunsa, nazar olunur; eğerçi ol mukırr-ı mükreh salâh ile mevsûf ve diyânet ile ma'rûf ise, kâdî ikrâhı sebebiyle kısâs olunur ve eğer mükreh fil-hakika sirka ile müttehem ve katl-i nüfûs ile mu'lem ise, yine kıyasen kâdîye kısâs lâzım lâkin istihsânen gayr-ı mütelâzımdır ki, müttehem olan şahıs ikrâr eylediği töhmeti fil-hakika irtikâb eylemek şübhesine binâen kâdî hakkında hükm-i kısâs münderi' ve mündefi' olur. İntehâ mâ fil-Hâniye.

Bu takdirce kütüb-i sâlifet'üz-zikrde nakl ve îrâd olunan ta'lîl-i mes'elede meclis-i kâdîde ikrâh-ı mu'teberin adem-i vukû' ve tahakkukuna işâret derkâr ve *Hâniye*'den menkûle mes'elede ikrâhın tahakkuk-ı vukû'una delâlet bedîdârdır. Meğer ki, li ecl'it-tevfîk denile ki, kâdî ikrâhı sebebiyle mü'azil olur ya'ni ol bâbda hâkim değildir. Belki kâdî mutlaka bâtıl ile hükm eylese, şer'an mün'azil olub hükmü dahi şübheye mahmûl olmaz. Hatta ızhâr-ı fısk ile dahi mün'azil olmak üzere cemâhîr-i ulemâ kalem-zen-i iftâ oldukları *Îzâh* ve *Kenz'ül-Fıkh* ve *Şerh'ül-Mecma'* ve *İhtiyarât* nâm kütüb-i mu'teberâtda musarrah ve mansûsdur. Ve İmâmeyn-i hümâmeyn (RA) kavilleri üzere, sultândan mâ'adâ ya'ni tehdidini îkâ'a kâdir her bir kimesneden ikrâhın tahakkuk ve sudûrıyla iftâ olunduğu dahi *Bezzâziye* ve *Hülâsa* ve *Zeyla'î* nâm kütüb-i mu'teberede mestûrdur.

101. Bu dahi ma'lûm ola ki, *İbn'ül-Kayyım El-Cevzî EL-Hahbelî* (RA) cenâbından *Mu'în'ül-Hükkâm*'da menkûldür ki, *eşhâs-ı müttehemi darb ve habs ile te'dîb* hususunu istîfâ ve deruhde eden kimesnede ihtilâf olunmuşdur. Ulemâdan bir tâife vâlî ve kâdî ya'ni her biri darb ve habsle te'dîb eder deyü ta'mîm edüb ve Mâlikiyye'den *İbn'ül-Hubeyb* (RA)'den ber vech-i âtî rivâyet olunan kaziyye ile te'yîd eylediler ki, İbn'ülHubeyb dedi ki, *Medine-i Münevvere Kâdîsi Hişâm bin Abdülmelik* nâm fazilet-şi'ârın meclis-i âlîlerine hubb-ı ğılmân ile ma'rûf bir şahs-i müttehem ityân ve ihzâr olunub sû-i sanî'i şu vechile takrir ve ihbâr olundu ki, bir mahall-i izdihâmda bir gulama iltisâk ya'ni dar yerde bir mahbûb-dilârâya yapışınış yahud sıkışdırmış idi. Hemân kâdî-i müşârünileyh ol şahs-ı bî-edebi ta'zir hususunda istişâre içün *İmâm Mâlik* (RA) cenâbına ib'âs ve tevcîh eyledikde, anlar dahi eşedd-i ukubetle mu'âmele etmek üzere kâdîye emr ü tenbîh eyledi. Derhâl kâdî dahi emr-i imâma imtisâl ve mutâva'at birle ol şahs-ı habâset-kara 100 değenek urub te'dîbine mübâderet eyledi.

Hatta *İmâm Ahmed bin Hanbel* (RA) cenâbları dahi İmâm-ı müşârünileyhin re'y-i isâbet-karînlerine iktifâ birle hükm ve iftâ eyledi.

Hülâsat'ül-Fetâvâ'da rü'yet olundu ki, bir şahs-ı hud'a-kâr bir kimesnenin menkûha avretini iğfâl birle meyânlarını tefrîk ve diğer kimesneye tezvîc ve terfîk eylese yahud bir sabiyyeyi ıdlâl ve ıhtidâ' ve bir kimesneye fuzûlî tezvîc ve inkâh eylese, ol şahs-ı hud'a-kâr sabiyye-i mezbûreyi ebeveynine red ve ircâ' edinceye dek ya sabiyyenin fevti ma'lûm oluncaya dek, habs-i zindan ile iz'âc olunmak üzere iftâ olunmuşdur.

---

1 **Fetâvây-ı Hâniye:** 592/1196 tarihinde vefat eden Hanefi hukukçusu Fahreddin Hasan bin Mansûr el-Özcendî el-Fergânî adlı âlimin kaleme aldığı ve Fetâvây-ı Hindiye'nin kenarında tab' edilen eserdir. Eski fetvâ kitaplarının arasında çok mu'teber ve meşhur olanlarındandır (Keşf, II, 1227-1228).

Kaldı ki, habs ile ikâb her ne kadar ehven-i ukûbât ise de, lâkin ba‘zı ulemâ indinde “...وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ...”[1] nazm-ı celilinde azâb-ı elime mukârenetiyle istidlâl birle mutlaka tescîn ziyâde zahmet ve meşakkate dûçâr olunan ukûbât-ı belîğadandır deyü te’vîl eylediler. Vel-hâsıl habs-i medîd bir gûne azâb-ı şedîd idüği bî-irtiyâbdır[2].

İşte bu *Hülâsat’ül-Fetâvâ*’da mestûre olan vâkı‘at’ül-fetvâ *hubb-ı gılmân ile müttehem* olan şahs-ı mezbûrun kâr-ı nâ-hemvârına mücâzât olmak üzere, Medine Kâdîsi Mevlânây-ı müşârünileyhin hikâye-i sâbıkasına fil-cümle münâsib ve karibdir.

102. Lâkin *İmâm Mâverdî*’ nin *Ahkâm-ı Sultâniye*’de zikr ü beyân eylediği üzere, ba‘zı ashâb-ı Şâfi‘iyye bu gunâ müttehemin darb ve habsi hususunu vâlî-i cerâyime tahsis ya‘ni kâdî habs ü darbe muktedir değildir deyü kat‘-ı makâl eylediler.

Ve ulemây-ı Hanâbile dahi bu mesleğe zehâb ve şu vechile takrir ve istidlâl eylediler ki, darb-ı meşrû‘ ancak ikâmet-i hudûd-ı mukaddere ya re’y-i kâdîye müfevvaz sunûf-ı ta‘zirâtdan ibâretdir. Bu dahi *Dâr’ül-İslâm*’da zinâ ve şirb-i hamr ve sirka yahud mu‘ayyen hudûd-ı mukadderesi olmayan sâir ma‘âsî misillû mûcib-i ukûbât olan esbâbın tahakkuk ve sübûtundan sonra vâcibe olmağın, istîfâsı hususu dahi kâdîye müte‘allık ve maksûrdur. Hâl ân ki, mevzû‘-ı velâyet-i vâlî ya‘ni uhde-i emîre tefvîz ve ihale olunan emâretin medârı taht-ı velâyetinde dâhil bulunan bilâdda vukû‘-yâfte olan fitne ü fesâdı men‘ ve ref‘ ve zulm ü şerri def‘ eylemekdir. Bu dahi cerâyim ve cinâyât ile ma‘rûfe ve meşhûre olan erbâb-ı töhmeti dâimâ taharrî ve mazhar-ı ikâb etmekle husûl-pezîr olmuşdur. Lâkin hükkâm-ı şer‘ böyle değildir ki, anların mevzû‘-ı velâyeti ancak hukûk-ı şer‘iyyeyi isbât ve ashâbına îsâlden ibâretdir. Bu takdirce her bir vâlî ya‘ni emîr gerek kâdî, kendüye ihâle ve tefvîz olunan velâyeti iltizâm ile me’mûr ve velâyât-ı sâireye ta‘arruzdan mehcûrdur.

103. Bu dahi bilinmek gerekdir ki, cemî‘-i *velâyât*, örf ve ıstılâh i‘tibariyle muhtelifedir ki, evâil-i Risâle’de İbn’ül-Kayyım El-Cevzî cenâbından sebkat eyledi ki, umûm ve husûs-ı velâyât içün şer‘-i şerifde mübeyyen bir hadd-i mu‘ayyen yokdur. Çünki ba‘zı bilâdda belki emkine ve evkâtda velâyet-i emîr-i harb mütenâvil olduğu tedbîr-i cüyûşa velâyet-i kazâ şâmil olur. Ve ba‘zı evkâtda emr bil‘akis olur ki, velâyet-i emîrde münderic olan tedbîr-i harb velâyet-i kazâda dâhil olmaz. Zira medâr-ı velâyet ancak İmâm’ül-müslimîn olan cenâb-ı hazret-i hilâfet-penâhînin taklîdidir. Ve taklîd-i velâyet, gerek kazâ ve gerek emâret, örf ve tansîs ile kâbil-i ta‘mîm ve tahsîsdir[3].

Binâberîn bir mısrda velâyet-i kazâ nassan ya örfen bu gûne ahkâm-ı siyâsiyye ile te‘âmül ve te‘âtîden men‘ ve nehy ile tahsîs olunsa, ol mısrda kâdî olan zâtın anınla te‘âtî

---

1 **Kur’an**, Yusuf Sûresi, Âyet, 25, Meali: “Zevcene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan veya acıklı bir azâbdan başka ne olabilir?”

2 Uzun süreli hapis cezasıyla alakalı bu tartışma ve bilgiler, günümüz hukuku açısından da câzipliğini korumaktadır. Zira günümüz hukukçuları da, uzun süreli hapis cezalarının caydırıcı değil, suçları arttırıcı özelliği bulunduğunu artık anlamaya başlamışlardır.

3 Devletin icrâî ve kazâî organ ve teşkilâtlarının zaman ve zemine göre değişebileceğini, bunları değişmeyen tek kalıp haline getirmenin mümkün olmadığını, İslâm Hukukunun bütün zaman ve mekânlar için uygun bir hukuk sisitemi olamayacağı iddiasını çürütürcesine açıklamakta ve uygulamadan misâller vermektedir. Konunun ciddiyetle tetkiki gerekir. “Teğayyür-i ezmân ile tebeddül-i ahkâm inkâr olunamaz” hakikati burada daha da güzel bir mana kazanmaktadır.

ve hükmi bir vechile tenfîz ve imzâ olunmaz. Amma sûret-i mefrûzada nehy ile tansîs olunmayub terhîs olunsa, kâdînin anınla hükmi dahi tenfîz ve takrir olunur. Zira siyâset-i meşrû'a hükmi darb ve habse menut bir nevi' ihtibârdan ibâret olan de'âvî-i şer'iyy olmağla, taht-ı velayet-i kâdîde dahi münderic olub hîn-i hâcetde kâdî anınla hükm ü kazâyı tercih ederse, sâir hükûmâtı misillû tecvîz ve imzâ olunur.

104. *Kısm-ı Sâlis:* Azv ü isnâd-ı töhmet olunan kimesne, birr ü fücûr ile kâdî yahud vâlî indinde gayr-ı meşhûr bir zât-ı mechûl'ül-ahvâldir ki, üzerine töhmet iddi'â olundukda, ledet-tefahhus hâli âşikâr oluncaya dek habs ile mu'âmele olunur. Zira ulemâ-i İslâm indinde ithâm olunan şahsın hükmi habs olunmakdır ve ekser e'imme-i fihâm nezdinde dahi mansûs olan bil-iktizâ kâdî yahud vâlî müttehemi habs eylemekdir.

(BEŞİNCİ FASIL)

FASL Fİ'T-TA'ZİR

105. Hudûd-ı şer'iyyeden mâ'adâ *envâ'-ı ta'zirâtı* beyân ve *afv ü şefâ'at* her ne kadar şefâ'at-ı seyyi'e ise de, câiz ve nâ-revâ olub olmadığına dâir bir fasl-ı lâzım'üt-tafsîldir. Lâkin ekseri mesâili işbu ta'bir ile sâir kütüb-i mu'tebere ve fetâvây-ı mütercemelerde mestûre olduğundan başka, bu Risâle'nin dahi ba'zı mevâzı'ında bil-münâsebe sebkat etmiş olmağla, ıtnâbdan ictinâb birle tercümesinden sarf-ı enzâr olunmak istisvâb olundu[1].

(ŞEYHÜLİSLAM ÂRİF EFENDİ' nin tercüme etmediği son faslı, tesbitlerimize göre ilk mütercim olan Mehmed Sebzî'nin tercümesinden aynen nakledeceğiz. Tâ ki, eksik kalmasın ve araştırmacılar merak edip diğer nüshalara mürâca'at mecburiyetinde kalmasın.

"FASLÜN FİT-TA'ZÎR

106. Bir ta'zirdeki hükm-i şer'î lâhık olmuş; amma hukuk-ı ibâd içün değil, belki ancak hakk-ı vâlî ola, ol makûle ta'zirde, vâlî muhayyerdir; ehven olanın icrâ ve ister ise afv ve dilerse ta'zir eder. Şefâ'at dahi olunmak câizdir. Bu bâbda hadis-i şerif dahi vârid olmuşdur: اشفعوا علي ويقضي الله على لسان نبيّه بما يشاء [2]

Amma hukûk-ı ibâdullahda vâlî ve hâkim afv edemez. Meğer müdde'î afv eyleye. Müdde'î afv eyledikde dahi vâlî muhayyerdir; dilerse icrâ ve dilerse afv eder.

Vâlîye müfevvaz olan ta'zir, baba ile oğul beyninde vâki' olan darb ve şetm ve katl gibi ki, oğul babasın darb eylese, ta'zir olunur; baba, oğlunu darb eylese ta'zir olunmakda vâlî muhayyerdir. Amma vâlideynin veled hakkında olan ta'ziri vâlî münferiden afv eylemek câiz değildir. Meğer vâlideynin afvı munzam ola[3].

---

1 Anne-baba ile çocuklar arasındaki bazı münâsebetleri ve cezâî halleri açıklayan bu hükümler, enteresan olduğu kadar önemlidir de.

2 "Bana şefâ'ate gelebilirsiniz. Allah nebisinin diliyle istediği hükmü verir." manasındadır.

3 Bu madde, İslam ve Osmanlı Hukukunda, ta'zir suçlarının affı ile alakalı yetkileri açıklamaktadır ve önemlidir.

107. *Ahkâm-ı Sultâniye* ve *Hülâsa*'da, *ahz-ı mal ile ta'zir eylemek* dahi câizdir deyu yazmışlar. Cemâ'ate hâzır olmayan ve bî-namazlar gibi kimesnelerden, maslahat iktiza eyledikde. Bâğî olan eşirrâ ve müfsidlerin at ve silahları ahz olunduğu gibi. Eğer tevbeleri zâhir olur ise, gerü red olunur[1].

108. Ve ta'zir hususunda *salb eylemek* dahi câizdir. Üç günden ziyâde değil deyu yazmışlar. *Bezzaziye* ve *Bidâye*'de musarrahdır ve Resûl-i Ekrem (SAV) Hazretleri Cebelde sâkin *Ebu Nâb* nâmında olan kimesneyi hayyen salb eylediklerine binâen câiz görmüşlerdir. Maslûb-ı mezbûre ta'âm ve su ve abdest suyı verilür ve imâ ile namazın edâ ve ba'del-halâs kaza eder[2].

109. Ve *şâhid-i zûr* ve sair emsali olan töhmetler ile müttehem olub ta'zir lâzım gelenlere, ta'zir yerine avret yerleri mestûr olmak şartıyla uryân eyleyüb münâdî ile *teşhîr ve ta'zir eylemek* dahi câizdir dediler. Lakin şa'ri kat' ve lıhyesi tıraş olunmaz; yüzüne kara çalınağı ekseri ulema câiz görüb ekalli tecvîz etmediler[3].

110. *Mecma'ul-Fetâvâ*'da ta'zir hakkullahdır; Cenâb-ı Bârî tarafından memur olmağla, herkes anı icrâ eder deyu yazılmışdır. *Hudûd-ı Kınye* ve *Müşkil' ül-Âsâr*'da[4] *ta'ziri icrâ ve afv eylemek* mücerred vâlîye mahsusdur. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf ve İmâm Muhammed ve Şafi'î (RA) Hazerâtı bu mes'elede ittifâk eylemişlerdir deyu tasrîh olunmuşdur.İmam Tahavi, afvde vâlinin alakası yokdur; afv sâhib-i cinâyetindir deyu ta'riz eylemişlerdir. Ta'zir hakkullahdır; imâm dilerse ta'zir ve dilerse afv eder dedikleri ol ta'zirdedir ki, bir kimse bir münkerât işleyüb, eyle münker ki, anda hadd-i şer' olmaya ve dahi bir âhar kimesneye cinâyeti olmaya, hakkullah dedikleri ta'zir budur. Ve *Tahâvî*'nin dediği birinin âhara cinâyeti vâki' olduğu haldedir ki, vâlinin anı afv ve ta'zirde alâkası yokdur dedüğüni Hâher-zâde Ebubekir dahi Siyer-i Sağîr'de te'yîd eylemiş.

Şems' ül-E' immet' il-Hulvânî (RA) ta'zir, hukûk-ı ibâddır, sâhibinin hakkı ile sâkıt olur; eğlenmek ile de batıl olmaz ve kefil alınmak dahi sahihdir dedi.

Ve mevlânın gayrı olan her ehad ikâmet-i ta'zir eder. Mevlâsı gibi mevlâ abdine ve zevc zevcesine ta'zir eylediği gibi.

Ve bir kimesneye şer'an ta'zir lâzım gelüb rızasıyla âhar kimesneye "*benden şu cürm sâdır olmuşdur; meşrû' olan filan ta'ziri bana eyle*" demek ile, ol kimesne vech-i şer'î

---

1 Bu madde de, Osmanlı Kanunnâmelerindeki cürm ü cinâyet cezaları denen yahut kısaca cerîme veya akçe diye ifade edilen para cezalarının şer'î dayanağını açıklamaktadır. Konuyu C.I'in mukaddimesinde açıklamıştık.

2 Bu maddedeki izahlardan, Fâtih Kanunnâmelerinde gördüğümüz "**boğazından asmak**" veya sadece "**asmak**" cezaları, illa da ölümle neticelenecek cezalar değildir. İbret olsun diye ayaklarından veya bir başka şekilde de asılabilir. Gaye, teşhir ve suçlunun suçtan zecrini temindir. Kanunnâmelerde geçen salb yani asma suçu da bu manayadır.

3 Osmanlı Kanunnâmelerinde görülen, sakal kesmek, teşhir edüb gezdirmek ve benzeri cezaların meşrû'iyyet dayanağı bu maddedir.

4 -**Hudûd-ı Kınye**'den kasıt, Kınye adlı fetvâ kitabının kitâb'ül-Hudûd bölümü demektir.

-**Müşkil'ül-Âsâr** ise, Tahâvî adlı büyük Hanefî Hukukçusunun hadislerle kaleme aldığı mezheplerarası mukayeseli hukuka ve hadise dair mühim eseridir.

üzere olan ta'ziri eyledikden sonra, kâdîye dahi götürseler, tekrar ta'zir olunmaz; evvelki ta'zir kifâyet eder.

Nevâzil[1]'de İmâm Ebubekr yazar ki, bir kimesnenin kölesi bir seyyi'e işlese, kendü ta'zir etmeyüb kâdîye götürüb ta'zir etdürsün demiş. Amma Ebülleys rızâ vermeyüb mezhebimizin hilâfıdır; abd ve zevcede sâhibi içün ta'zir vardır , lâkin hadd-i şer' yokdur deyu cevâb verüb red eylemişdir.

Zahîrüddin Merğînânî de bir kimesne bir kimesneyi *mûcib-i ta'zir olan fuhşiyat*da görse ve ta'zir eylese, fuhş eyledüği halde ta'zir eylemiş ise, câizdir; nehy-i münker etmiş olur. Ve eğer ba'del-ferâğ ta'zir eylemiş ise, vâlî ol ta'zir eden kimesneyi ta'zir eder.

Serahsî ve *Muhît*'de avret yerinin hükmi olan mahallerden diz, oylukdan ehafdır. Bir müslim bir müslimin dizin açık görse, rıfk ile "*dizin ört ve setr eyle*" desün ve rıfk ile böyle ta'zir eylesün. Eğer fahzeyni mekşûf görse, 'unf ile söyleyüb ama darb eylemesün. Sev'e ya'ni dübür ve kubülden bir yerin mekşûf görse, setrini emr eyleyüb lec ederse te'dîb eylesün.

Her ehad içün ta'zir vardır diyen ulema bunlar ile istidlâl eylemişlerdir.

111. *Mecma'ul-Fetâvâ* Hudûd'unda *Hindevânî*'den bir adam zevcesini nâ-mahrem bir herif ile bir yerde bulsa, katli helâl olur mu? deyü su'âl eylediklerinde, âlet-i katl olan silâhın gayrı ile darb ve sayha ile firar edeceğin aklı ihâta ederse, çağırub ve darb eylesün. Eğer firar etmeyüb sâbit kadem ve metîn durur ise, katli helâldir deyü cevâb vermişdir.

Muhtesibin gayrı nâs içün ta'zir eylemek câizdir diyenlerin delilleri bunlardır.

Mübteğa'da Ebu Yusuf'dan rivâyet ve Kâdîhân'da dahi yazılmışdır ki, bir müslüman zevcesiyle bir herifi zinâ ederken görse, katli helâldir. Ancak hâkim tasdik eylemez deyü havf etmeleriyle katlden ihtirâz eyler demişler.

Hudûd-ı Bezzâziye'de ikâmet-i ta'zir her ehad üzerine câiz olması, fuhşiyâtı eden kimesneye fuhşı halindedir demişler.

Mi'râc'üd-Dirâye'nin *Bab-ı Cinâyât*ında bir kimesne zevcesiyle bir herifi zinâ ederken görüb katl eylese ve zinâ ederken katl eyledüğini iddiâ ve vâlî tekzîb eyleyüb beyyine taleb eyledükde, iki şâhid kifâyet eder deyü yazmışdır; ba'zılar dört şâhid lâzımdır dediler.

Hazret-i Ali (RA)den dahi böyle rivâyet olundu; *Hizâne-i Necm'il-Vehhâc* Kitâbının nass-ı Şâfi'îyyesinde bir kimesne bir muhsan herifi katl eyleyüb ve vâlîye varub "*zevcem veya câriyem ile zinâ veyahud oğluma livâta ederken bulub katl eyledim; benim ile Cenâb-ı Bârî'nin beyninde vâki' olub şâhidim yokdur*" dese, kısâs ve diyet lâzım gelmez ve lâkin zâhirde tasdik olunmaz; meğer vâris-i maktûl ve vâlî ve kâdî tasdik edeler. Ve eğer kâtil dört şâhid getürüb iddi'ây-ı zinâ ve livâtayı isbât ederse, kısâs sâkıt olur.

Beyhakî Sa'îd bin Müseyyeb'in rivâyeti ile istidlâl eder ki, bir kimesne zevcesiyle bir herifi bulub katl veyahud zevcesiyle ma'an herifi katl eylemiş. Hazret-i Mu'âviye'ye bunların da'vâsından iştibâh gelüb hükmünde işkâl etmekle, Ebu Musa'ya mektûb yazub bu mes'eleyi Ali (RA)'den su'âl eyle deyü sipariş etmekle, Ebu Musa, Hazret-i Ali (RA)'den

1 **Nevâzil**; Ebülleys Semerkandî'nin (v.376/986) kaleme aldığı ve vâkı'at denilen yeni meselelerin şer'î çözümlerini ihtivâ edenh Hanefi hukuk kitabıdır (**Keşf**, II, 1981).

su'âl eyledikde, bunu senden kim su'âl eyledi? deyü yemin verdikde, Hazret-i Mu'âviye (RA) sual eyledi deyü cevâb vermekle, Hazret-i Ali Ebu Musa'ya der ki; Hazret-i Mu'âviye'ye tahrir eyle ki, eğer Ebül-Hasan gibi adam dahi bu iddiayı eder ise, madem ki, dört şâhid ile isbât etmeye, cinâyâtı içün kısâs olunur deyü tahrir-i mektûba emr eyledi. Bunda Ebül-Hasan demeden murâd, Hazret-i Ali kendilerdir.

112. *Müştemil' ül-Ahkâm* Cinâyâtında ve *İnâye*'de bir kimesne zevcesi veyahud kızı ve sâir mahâriminden biri veyahud câriyesi yanında bir ecnebi nâ-mahrem herifi bulub ve alâmât-ı zinâdan kubl ve lems ve mülâ'abe gibi ahvâllerin görse, ikisi dahi mutâva'at ve biribirlerine inkıyâd ile güleri halde görüb ikisini katl eylese, isbata hâcet yoktur; kâtilin yemini isbât makamına kâim olur. Zira bu makûle vebâl-i azîme irtikâb olunmaz.

113. Bir zânî herif bir mü'mine avrete cebr ü zecr ile zinâ veyahud bir gulama livâta eylemek murâd ettikde, eğer âhar vechile def' ve üzerlerinden katlden gayrı ile men' eylemek mümükün olmayub ol câbiri katl eyleseler, demi hederdir deyü *Muzmerât* ve *Mecma'ul-Fetâvâ* âhir-i cinâyâtında musarrahdır.

114. *Bezzâziye*'nin sirka bahsinde ve *Mübteğâ*'da İmâm-ı A'zam Hazretleri der ki, bir sârıkı gördü ki, hâneni delmeğe mübâşeret eylemiş, anı katl eylemek câizdir. İmâm Muhammed katilden diyet alınmak ile garâmet olunurdemiş; İmâm Ebu Yusuf evvel tahvîf ve tahzîr ile firâr ederse, febihâ ve illâ demi hederdir demiş.

Bir herif bir kimesnenin mebîti olan hânesine girse, sâhib-i hâne havf eylese ki, ecnebi herif evvel darb eder deyü cezm eylese, tahvîf ve tehdid eylemeksizin sâhib-i dâr remy eylemek câizdir.

İmâm Muhammed (RA), bir herif gayrın hânesine girüb üzerinde âlet ve eslihadan nesne olmasa, sâhib-i dâr anı sabit kadem olduğu halde ve ahze kuvvet-i kalbi olsa amma ahz murâd eyledikde ba'zı evânî ve esâs-ı beytin alub firâr edüb ve ahze dahi kâdir olmaz havfi dahi musammem olsa, anı mukaddem darb ve katl eylemeğe sâhib-i dâra vüs'at vermiş.

115. Ve *Bezzâziye*'de bir sârık bir kimesnenin malına kasd eylese, eğer on dirhem yahud dahi ziyâde ise, sâhib-i mal içün anı katl eylemek vardır; amma on dirhemden ekal ise, muhârebe eder, lâkin katl eylemez deyü yazmışdır.

Yine bunun gibidir ki, bir sârık sâhib-i hânenin üzerinde metâ'ı olan duvarı üzerine çıkub, sâhib-i hâne görse, sayha eyledikde sârık metâ'ın alub duvardan aşağı kendüyi atub firâr ederse, ba'zı ulemâ ol metâ' on dirhemden ekal ise dahi sâhib-i dâr tüfenk ile ana remy eder deyü *Bezzâziye*'nin âhir-i Kerâhiyyetinde mestur ve Ebülleys (RA) dahi anı te'yid eylemiş. Zira sârık on dirhemden noksan metâ' ahzi içün gelüb duvara çıkmamışdır.

Yine bunun mislidir ki, bir sârık bir hâneye girüb metâ' sirka eyleyüb taşra çıkmış, madem metâ' sârık indindedir, sâhib-i dâr anı katl eder وقاتل دون مالك Malının önünde sen mukâtele eyle" demektir. Lâkin metâ'ını bırağub atar ıse, katl olunmaz.

116. *Kınye Hudûdu*nda cîrân ya'ni konşulardan biri içün hâlâ sarhoşdur, hânesine girüb ihtifâ eyledi denilmek ile ahalî-i mahalle ve imâm ve mü'ezzin cem' olub bi gayr-ı izn-i vâlî dühûl ve i'lâm olunur. Eğer fâriğ olursa, febihâ ve illâ ısrâr eder ise, vâlî ve

kâdî ana değenek darb ve habs ve hânesinden ihrâc ve iz'âc ile te'dîb eder. Ve Hazret-i Ömer (RA) beyt-i hummarı ya'ni meyhaneyi ihrâk eylemişdir.

Ve *Sığâr'üz-Zâhidî,* fâsıkın hânesini tahrib eylemeği emr eyledi. *Hülâsa*'nın Fasl-ı Sânîsi ve *Bezzâziye*'de Hazret-i Ömer (RA) iki kimesnenin hanesinde şarâb vardır deyü haber vermeleriyle, basub birinin hanesinde şarâb bulub ta'zir ve teğanni ve savt ve nâyi-hası olan avretin dahi hânesin tertîb-i ceza eylediği bundan akdem zikr olundu.

117. *İcârât-ı Bezzâziye*'de müste'cir kira ile olduğu hânede envâ'-ı fısk ve hatta sihir dahi etmek ile ol kimesne hâne-i müste'cerinden ihrâc olunmaz. Sâhib-i hâne ve hem-civ-ârları dahi ihrâc edemezler. Lâkin eşedd-i men' ile men' ederler. Eğer i'lân eyleyüb fısk u sadâsı ol hâneden istimâ' olunur ise, müste'cirin nefsi hurmeti sâkıt olmağla tahkir ve bilâ-izn dühûl, te'dîb içün câizdir.

Bir hânede gınâ ve mezâmîr ve ma'âzif sadâsı istima' olunsa, bilâ-izn ol haneye giri-lüb men' olunur; zira bu makûleyi men' kudreti olana farzdır.

118. Kınye'nin Hudûd bahsinde güvercin besleyüb ve uçurmak mu'tâdı olan ki-mesne, damları üzerlerine çıkub ibâdullâh-ı müslimînin haremlerine ve avretlerine nazar edüb ve güvercine taş atmak ile ibâdullahın kiremid ve camları kırıla, ol makûle ta'zirle ve eşedd-i men' ile men' olunurlar; memnû' olmazlarsa, vâlî ve muhtesib, ol güvercinleri zebh eder deyü tasrih eylemiş.

Nihâye'nin Gasb'ı ve *Mi'râc'üd-Dirâye* ve *Zahîre* ve *Muğnî* ve *Bostân'ul-Fakîh Ebülleys* yazmışlar ki, *emr-i bil-ma'rûf* bir kaç vecih üzeredir;

Bir kimensne eğer re'yi ile bilürse ki, emr-i bil-ma'rûf eyledikde muhâtabı olan ki-mesne kabul edüb memnû' olur, ol makûle adama emr vâcibdir, terki câiz değildir. Eğer hilâfı olacağı ma'lum olub kendüye kazf ve şetm olunması yakîni ise, terk efdaldir. Ve yine bunun gibidir; eğer emr-i bil-ma'rûf eder ise, kendüyi darb ederler ve darba dahi tâ-kati yok ve beynlerinde adavet peydâ olmağla belki kıtâle dahi müntic olur, anın dahi terki efdaldir.

Bir sureti dahi bir kimesne emr-i bil-ma'ruf edüb ve darba dahi tahammül ve sabr eyleyüb âhara şikâyet dahi etmeye, bu babda be's yokdur.

Bir sûreti dahi emr-i bil-ma'ruf eylese bilür ki, kabul eylemez ve darb ve şetmden dahi havf eylemez, bu makûle âmir muhayyerdir; emr-i bil-ma'rûf vâcib veya farzdır; eğer âmirin zann-ı gâlibi; eğer emr-i bil-ma'ruf eyledikde fasıkın terk-i fısk edeceğin ya-kinen bilür ise emr-i bil-ma'rûf eder; eğer terk etmeyeceğin bilür ise, emr-i bil-ma'rûfı terk etmek ile âsim olmaz.)[1]

HÂTİME[2]

119. *Rüşvet*, lügatde "râ"nın harekât-ı selâsesi ve "şîn"in sükûnuyla "*cu'l*" ma'nasınadır ki, bir kimesneye ameli mukâbelesinde i'tâ olunan ücrete denür. Örf ve ıstılâhda, hurmeti Kitâb ve Sünnet ve İcmâ'-ı ümmet ile sâbite olan cu'l-i mahsûsdur ki,

---

1 Sebzî Efendi, **Tercüme-i Siyâsetnâme**, İÜ.TY. No: 3787, Vrk.25/b-33/a

2 Bu kısım, Risale'nin aslında yoktur ve Mütercim Ârif Efendi tarafından ilâve olunmuştur.

bir kimesne matlûbuna îsâl zımnında hâkime ya gayrı kimesneye i‘tâ eylediği bartilden[1] ibâretdir.

120. Meşâhîr-i fuzalâdan *İbn-i Nüceym-i Mısrî* (RA), asrında vukû‘-yâfte olan bir hâdiseye binâen, fukaha-i kirâm (RA) hazerâtından rivâyet olunan nukûl-i sarîhaya ibtina birle mes’ele-i rüşvetde li vechih’il-Kerîm müstakilleten tertîb ve te’lîf eylediği Risâle’de, evvelâ hediye-i mesnûne ile rüşvet-i memnû‘ayı ta‘rif ve taksim ve meyânlarını tefrîk ve rüşvet Kitâb ve Sünnet ve İcmâ‘-ı ümmet ile suht ve haram idüğüni tahkîk ve hediye bi i‘tibar”il-cânibeyn ya‘ni âhiz ve mu‘tî i‘tibâriyle dört kısma münkasime olub makbûl ve gayr,ı makbûlını temyîz ve tedkîk ve irtikâb-ı rüşvet mûcib-i ta‘zir ve siyâset bir gûnâ zenb ve ma‘sıyet idüğüni ityân-ı berâhîn ile isbât ve tevsîk ve şâhid-i zûr hakkında e'imme-i müctehidîn (RA) cenâblarından rivâyet olunan mesâil-i mu‘tebereye kıyâs ve tefrî‘ birle kâr-ı nâ-savâb-ı irtişâya mütecâisr olan zümreyi dahi teşhîr ve tahkîr ile tekdîr-lerini tecvîz ve tesvîğ, el-hâsıl maslahat-ı âmme içün ol madde-i mezmûmeyi taklîl belki bil-külliye der’-i mefâsidini sed ve takfîl ma‘razında eşedd-i ta‘zîb ve tenkîl ile te’dîblerini re’y ve tedbîr buyuran zât-ı ma‘delet-semîr dahi indellah nâil-i ecr-i cezîl olacağını beyan ve tevsî‘ eylemiş ise de, lâkin Mü’ellif’ül-Akdıye nâm kerâmet-rehîn ya‘ni *Sâhib’ül-Hidâye İmâm Zahîrüddin* (RA) cenâbları, lisân-ı asr vefkınca olan hediyeyi rüşvetden adem-i frâz birle الهدايا ثلاثة أنواع: حلال من جانب المهدي والاخذ وهو الإهداء للتودّد والثّاني حرام من الجانبين وهو الإهداء لعينه على الظلم والثّالث حلال من جانب المهدي وهو يهدي ليكفّ الظلم عنه وهو حرام على الاخر [2] bu vech-i vecîh üzere ihtisâr ve ta‘bîr ya‘ni rüşvetı aksâm-ı hediyeden kılarak üslûb-ı sâbıkı tağyîr ve hıll ü hurmet ci-hetiyle ahkâm-ı aksamını bast ve takrir ile ser-efrâz olmuş olmağla, bu bâbda mütercim-i kem-bidâ‘a dahi meslek-i imâm-ı müşârüileyhi tercih ve ihtiyâr birle, makâl-i dikkat-me’âlini şerh ve izah hususuna bezl-i nakdîne-i iktidâr edüb der ki; hedâyâ üç nevi‘dir.

121. *Nev‘-i Evvel:* Izhâr-ı teveddüd veya istihsâl-i sevâb ve te’ellüf ma‘razında ak-rabâ ve asdıkâya yahud ashâb-ı zühd ve takvâya ihdâ ve irsâl olunan nesnedir ki, تهادوا تحابّوا Ya‘ni biribirinize *hediye* ihdâ edesiz ki, muhabbetinize ve-sile olur.” hadis-i şerifiyle amel eylemek mahbûb ve kabul-i hediye ile ivazını ihdâ emr-i mendûb olmağla âhiz ve mu‘tî hakkında helâldır ki, mühdînin anlara ihdâsı ancak mürâ‘ât-ı şerâit-i karâbet yahud ihrâz eyledikleri zühd-i bâhir ve fazl-ı zâhirlerine ri‘âyete mebnîdir.

122. *Nev‘-i Sânî; Hükkâm ve vülâta i‘tâ olunan hedâyâ*dır ki, anlar hakkında rüşvet-i hediye-renk idüği emr-i mukarrerdir. Çünki mühdînin anlara takarrüb ve ihdâsına ba‘is, mühdâileyhin nefsinde hâsıl bir ma‘nâ olmayub belki taklîd-i cenâb-ı hazret-i hilâ-fet-penâhî ile sâbite olan velâyetleridir. Ve hem mühdînin irsâl-i hediyeden maksûdı gayra kasd-ı zulm ve ilhâk-ı zarara mu‘âvenetlerini istihsâl yahud bil-âhare zulme mü’eddî cibâ-yât makûlesinden bir me’mûriyeti deruhde ve iltizamdır. El-hâsıl ماحرم

---

1 **Bartil** veya **bertil** şeklinde okunan bu kelime, rüşvet manasına gelmektedir (Bkz.**Türkçe-İngilizce Redhouse**).

2 “Hediyeler üç kısımdır: alan ve hediye veren için helâl olanlar, dostluk için verilen hediyeler gibi. İkincisi, her iki taraf için haram olanlar, bizatihî zulme vesile olmak üzere verilen hediyeler gibi. Üçüncüsü, veren için, kendisinden zulmü önlemek ve engellemek üzere verdiğinden helâl olup da alan için haram olanlar. Nakil sona erdi.” manasını ifade etmektedir.

آخذه حرم اعطاؤه [1] kâ'idesi vefkınca ahz u i'tâsı suht ve haram idüği bedîdâr ve Resûl-i Ekrem (SAV) Hazretlerinden rivâyet kılınan الراشي والمرتشي في النار [2] hadis-i celâdet-nisârda münderic idükleri âşikârdır.

123. *Nev'-i Sâlis;* Nefsinden ancak def'-i zulm yahud gayra iltihâk-ı zararı kasd etmeden hemân nefsi içün bir nevi' istihsâl-i menfa'at zımnında i'tâ olunan hediyedir ki, âhiz hakkında haram ise de, hakk-ı mu'tîde suht ve haramdan hâric ve va'îd-i mezbûrda gayr-ı mündericdir. Zira bir kimesne hakkında bir zâlimin sû-i kasdı nümâyân oldukda, ol kimesne zulmü nefsinden def' içün ol zâlime malından ba'zı nesne i'tâsı caiz ve şâyân görülür ki, Resulüllah (SAV) ba'zı ashâb-ı kirâmlarına اجعل مالك دون نفسك ونفسك دون دينك Ya'ni malını nefsin indinde mebzûl ve nefsini dinin içün mebzûl kıl" deyü emr ü i'lâm buyurdular.

İşte bu emr-i meşrûh ile indimizde resîde-i vuzuh olmuşdur ki, her müslim bu misillû mevâzı'-ı zarûriyyede malını nefsine vikâye kılmak ile me'mûrdur.

124. Ve bu babda bir asl-ı asîl dahi oldur ki, *Siyer-i Kebir*'de İmâm Muhammed-i mahâmid-nisâb (RA) cenâbı der ki, Ebüş-Şa'sâ Câbir bin Zeyd cenâbından bize bâliğ oldu ki, ماوجدنا زمن الحجّاج شيئًا خيرًا من رشي Ya'ni asr-ı Haccâc'da tanzîm-i masâlihimizde ruşvetden hayırlı nesne bulamadık" demişdir. Pes İmâm-ı müşârünileyhin rüşveti hayriyyetle vasf eylemesi, ana delildir ki, mürteşî ahzinde âsim olur ise de, mu'tî i'tâsında âsim ve günahkâr olmaz.

125. Ve bilmek gerekdir ki, *İbn-i Nüceym El-Mısrî* evâhir-i Risale'sinde madde-i mezmûme-i rüşvet şer'-i şerifde mübeyyen hadd-i mukadderi olmayan bir zenb ve ma'sıyet olub bî-tehaşî râşî ve mürteşî la'nını kabûl eden şahs-ı denî re'y-i hâkim mikdârınca ta'zir ve te'dîb olunmak câiz-vâr, belki bil-îcâb zecr-i emsal içün şâhid-i zûr misillû teşhîr ve tekdîri re'y ve istisvâb olunur ise, li maslahat'il-ibâd siyâsete sezâ-vâr olduğunu iş'âr eylemiş ise de, ba'zı mu'teberatda keşîde-i silk-i tahrîr olmuşdur ki, mürteşî olan zât-ı bed-tînet bil-farz menâsıb-ı âliye ile şeref-mend ise de, sadme-i azl ile mertebesinden dûr belki nefy ve iclâ ile dâr u diyârından mehcûr eylemek, el-hâsıl sû-i a'mâline ber vech-i sezâ tertîb-i cezâ olunmak, muktezay-ı hükm-i siyâset olmağla, bu makûle hediye nâmiyle tecemmu' eden emvâl ve eşyâ irs ve şirâ misillû esbab-ı mülke müstenid olmamağla vâcib'ül-istirdâd, hatta Siyer-i Kebir'de İmâm-ı müşârüileyh (RA) cenâbları rivâyet edüb dedi ki, halife-i adâlet-penâh ba'zı nevâhîye bir âmil ba's ve irsâl edüb nâs dahi ana ihdâ-i hediye eyleseler, nazar olunur; eğer halife-i âlî-cenâb tav'an ihdâlarını bilür ise, yedinden ahz ve beytülmala vaz' eder. Çünki ol hediye ana cenâb-ı hazret-i hilâfet-penahînin taklîd eylediği amel ve emâret içün ihdâ olunmuşdur. Ve eğerçi kerhen ihdâlarını bilür ise, yedinden kezâlik ahz ve ashabına red eder. Lâkin ashâbı nâma'lûm olub redde kâdir olmaz ise, lukata gibi sâhibi zuhur edinceye dek, beytülmalda hıfz eder. Sâhibi zuhur etmezse, tasadduk iktiza etmekle, fukarâya sarf eder ki, Ömer bin Abdülaziz cenâbları halife oldukda bu vechile amel buyurdular.

Ve bu eser-i sedîde ibtinâ birle müftî-i şehîd ya'ni *Mevlânâ Feyzullah Efendi* Hazretleri, el'ân eyâdî-i fukahâda mütedâvil Fetâvâ'sının Kitâb'ül-Itâk'ında "*Zeyd, kulı*

1 "Alınması haram olan şeyin verilmesi dahi haramdır" mealindedir.

2 "Rüşvet veren de alan da cehennemdedir."

Amr'i bir hususun temşiyeti içün rüşvet tariki ile Bekr'e verdikden sonra, Bekr, Amr'i Zeyd'in izinsiz i'tâk eylese, Zeyd ıtkı müciz olmayub Amr'i istirkâka kâdir olur" deyü kalem-zen-i iftâ olmuşdur. zira abd-i mezbûr, henüz Bekr'in silk-i mülküne dâhil olmamağla ıtkı dahi gayr-ı nâfizdir.

126 Yine İmâm'ül-müctehidîn ya'ni İmâm Muhammed-i kerâmet-rehîn Siyer-i Kebir'de rüesây-ı müşrikîni katl ve afva dâir bâb-ı dikkat-ihtivâsının âhirinde dedi ki, Hazret-i Ömer bin El-Hattâb (RA) cenâb-ı Sa'd bin Ebî Vakkâs (RA)'a şu vechile tahrîr-i kitâb kıldı ki, ولا تتّخذ احدًا من المشركين كاتبًا على المسلمين فانّهم يأخذون الرّشوة في دينهم ولا رشوة في دين الله. Ya'ni sen müşrikînden bir ferdi kâtib ittihâz edüb müslimîn üzerine taslît kılma. Zira anlar dinlerinde rüşvet alurlar. Halbuki Din-i İlâhîde rüşvet yokdur". Biz dahi bu kavli ahz ederiz. Çünki vâlî olan zât يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَتَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ ... Ya'ni ey ehl-i iman! Hilâf-ı dininizden mahrem-i râz ittihâz etmeyiniz. Zira anlar fesâd-ı umûrunuzda kusûr etmezler"[1] nazm-ı celîli muktezâsınca gayr-ı müslimînden kâtib ittihazından memnû'dur.

Kaldı ki, *İmâm Husayrî* (RA) bu babda ba'zı meşâyıha isnâd ile nakl eylemişdir ki, Cenâb-ı Fârûk (RA) *kâtib-i müşriki* mekrûh gördüği mücerred küfründen nâşî olmayub belki irtişâsından naşîdir. Hatta *mürteşî* olmaya kâtib-i müşrik, mürteşî olan *kâtib-i müslim*den ehvendir. Ve kelâm-ı Farûk'da bu ma'naya işâret vardır. İntehâ.

Pes İmâm Husayrî'nin ba'zı meşâyıha isnâd birle temhîd eylediği işbu kelâmı, her ne kadar sadedinde olduğumuz tezyîf-i madde-i irtişada teşdîdi hâvî bir tevcîh-i sedîd olub ve kelâm-ı Hazret-i Fârûk müsâ'id olduğu takdirce dahi yine müsteb'ad görünür ki, Ebû Musa El-Eş'arî (RA) cenâblarının kâtib-i müşrik istihdâm buyurduklarına kezâlik halife-i müşârünileyh hazretleri vâkıf oldukda, "Sübhânellah! Mü'minînin gayrından mahrem-i esrâr ittihâz eylemişsin. لاَتَتَّخِذُوا بطَانَةً [2] nazm-ı celilini işitmedin mi?" deyü sûret-i istifsârda ısdâr eyledikleri hitâb-ı tevbîh-nümâlarında mutlaka mahrem-i esrâr ittihâzından memnû'iyyetlerine îmâ vardır.

Vallâhu yehdî ilâ sevâ'is-sebîl. Ve hüve ni'me'l-Mevlâ ve ni'me'l-Vekîl."[3]

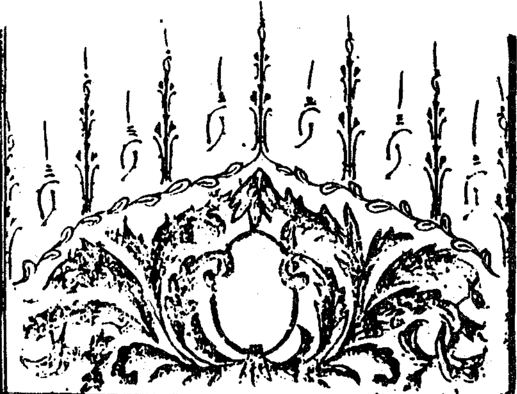
---

1 **Kur'an**, Âl-i İmrân, 118

2 **Kur'an**, Âl-i İmrân, 118

3 Bu nüshanın istinsâh tarihi olarak, Fî 5 Rebîulevvel sene 1262 kaydı düşülmüştür. Son dua cümlesi ise, "Allah en doğru yola hidâyet eder. O, ne güzel bir Mevlâ ve ne güzel bir Vekil'dir" manasını ifade etmektedir.

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي انزل على رسوله الشرايع والاحكام ۞ وبيّنها
على السنة العلماء الاعلام ۞ و فوّض تنفيذها الى السلاطين
العظام ۞ والصلوة والسلام على سيد الانام ۞ وعلى آله
وصحبه الى يوم القيام بعد ذا نزد ارباب عقولده معقول لدركه ١
جناب جليل الجبار جلّ برهانه و عزّ سلطانه كافۀ مخلوقاتى احسن
نظام اوزره خلق و ابداع و بين الخلايق بدع الانواع اولان
نوع بنی آدمی تکلیف احکام منتظمه ایله بر وجه تکریم احسن تقویم
اوزره ایجاد و اختراع ایلدکدنصکره بالطبع افراد انسان بعضیلر
اختلاطه محتاج و بالضروره یکدیکره باهر الاحتیاج بولنوب
بو وجهی بالاخره بر مقتضای بشریت تنازع و تنافرلرینه باعث
و بو ملابسه ایله فیما یتنزع بینهم مقصود و شارع اولوب نفعلرینه
عائد مصالح معاش و معادلرینک خللپذیر اولمسنه مؤدّی
اولمغین امر بدیهی اولمغله انتظام مصالح دنیویه و اخرویه لری
فروع مسهلة الحصولنه پیوسته اولان قوانین سیاسیه‌یی
وضع و تأسیس و تطرّق خللدن صیانتی ایچون سلاطین عدالت

٢ پناه حضراتنی رتبۀ رفیعۀ خلافت احسانیله تزیین بیوردی و فقگ
خلفا و عظام و ملوک کرام حضراتی دخی بحسب الکثرت باخود باعث
المباعدت جمیع تبعه لرینه هر بار علا فانک استحاله سی نمایان و تسویه
امورلرینه بالذات مباشرت عدیم الامکان اولمغله بنابرین بعضه
الهیه اولان مصالح عباد دی رؤیتها اهل و ارباب بولنان حکام
و ولاته تقلید قضا و تفویض ولایات ایله هر برین قطار و بلاده
تعیین و تخصیص بیوروب بعده نظارت عامه ایله اکتفا و بو
وجهله دنیا و اخرنده جادۀ مستقیمه سلوک و اقتفا بیوردیلر
و فقهم الله تعالى وايدهم الى قيام الساعة ۞ خالدیکه اول
مسلک فسیح الانحایه سبیل برله تشرفیافته اسپارز اولان وکلای
صاحب تمکین و وزرای شجاعت قرین جنابلرینه سیاست
عادله‌لی سیاست ظالمه دن فرق و تمییز ایچون احکام سیاسیه یه
متعلق اولان فنّ جلیلی على وجه الاتم تحصیل و تعلّم اهم و الزم در
لکن مسائل مرقومه کتب فروعیه ده لا على الترتیب مسطور اولمغله
ابوابنه انتساب اصحاب شغله عسیر بلکه متعسر اولدیغنه بناءً بوندن
اقدم ارباب همت و اصحاب و قنددن منقاری زاده بروسه وی
مولانا دده افندی نام فضیلت قرین علیه رحمة الملک المعین فائده
مرامده لازم اولان مسائلی کتب معتبرادن جمع و تدوین و کتابنی
نامیله تسمیه و تعیین ایتمش ایسه ده لکن رسالۀ مزبوره لباس عربی
ایله پرده پوش اولمغله تعمیماً للفوائد لسان ترکیه و تعبیرات روز
مرّه ایله ترجمه سی خصوصنی فقیر خواه دو لتعلیه دن بر ذات حجت

Siyâset-i Şer‘iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

سمات ودیانت شعار بو عبد کمینه داعیه یه امر واشعار بیورملغله متوکلا
علی الله المستعان ترجمه‌ء حاصل معانیسنه اهتمام و بالایجاب تقدیم
وتأخیر وتفصیل واجمال برله اخلال عقده‌ء اشتباهی التزام ولوازم
ضروریه دن معدود بعض فوائد نادره دخی قبل الشروع فی المرام
وتقدیم وکار ناصواب ارتشایی ارتکاب ایدن طائفه‌ء حائفه‌یه تعزیر
وحقارت مقتضای حکم سیاست اولمغین رشوته متعلق اولان مباحث
دخی خاتمه‌ء رساله اولمق اوزره ضم والحاق ایله تتمیم قلندی بر وجه
مشروح صورت پذیر اولان ترجمه‌نک محفظه پیرایی حسن قبول بیورلسی
جناب واهب الآمال دن متضرع ومسئول وجه البشریه وقوعیافته اولان
سهو وهفواتنک امحا وتصحیحی بیورلسی دخی خلان فضائل نشاندن مستدعا
ومأمولدر انه ولی الاجابة والتوفیق وبالاستعانة یلیق مقدمه
٣ سیاسته لغتده حراست و زننده برنسنه‌یه تقیید وصلاحی خصوصنه اهتمام
کوروب کوزتمک معناسنه اولوب بعده امور رعیته محافظه برله والی
وحاکم اولمق معناسنده استعمال اولندیغی قاموسده مسطوردر الحاصل
کافه‌ء عبادی دنیا وآخرتده منجی اولان طریق مستقیمه سوق وارشاد ایله
٤ استقامت احواللرینی حفظ ومراعاتدن عبارتدر انموزجده ابن الغنابی
وتنفرداتدن قهستانی المرحوم نقل ایدرلرکه مراتب سیاست تعلق وتأثیر
اعتباریله اوچ نوعدر رسل وانبیا علی نبینا وعلیهم السلام حضراتندن
خاصه وعامه‌نک ظاهر وباطنلرینه در و ورثه‌ء انبیا اولان علماء اعلام
رحمهم الله تعالی جنابلرندن خاصه‌نک فقط باطنلرینه در و خلفای
عظام وملوک کرام ایدهم الله الملک العلام حضراتندن خاصه وعامه‌نک

الحق ظاهرلرینه در بنابرین سیاست عامه نظر مسلمین ایله
مشروطه اولان رأی امام المسلمینه مفوض ومنوطدر یعنی
هر بر جنایت و معصیت که شرع شریفده حدود مقدره سی
اولنسون ولمسون ارتکابه متجاسر اولان شخص جنایتکاری لمصلحة
العباد زجر وتأدیب ومنع وتعذیب سلطان المسلمین ایچون
٥ سیاسة تجویز اولنشدر متعین الحکامده علاء الدین
طرابلسینک امام ثانی ابو یوسف رحمه الله جنابلرندن روایت
ایلدیکی ضابطه دخی بیلنمک کرکدر که جرائم وجنایات صغر وکبر
جهتیله متخالفه اولدیغی کبی اوزرلرینه مترتبه اولان زواجر وعقوبات
دخی بحسب المقادیر والاجناس متفاوته و صاحب جریمه‌نک
٦ متهم و شریر اولوب اولماسی جهتیله متباینه در و امام سرخسی
رحمه الله حضرتلرینک روایت ایلدیکی اصل اصیل دخی امام مشار
الیهک بیان ایلدیکی ضابطه‌یی مؤید درکه حقیقتنه وقوف
ممکن اولمیان امورده خلافی تبیین اولنمدقجه حکمی ظاهره اوزره بنا
قلنمق لوازم احوالدندر مثلا بر مسلم امصار مسلمیندن بر مصره
اچقدن ادخال خمر ایلمک فعل قبیحنه اجتسار ایدوب لدی المواخذه
بن خمری تخلیل ایتمک استرم یا خود بنم دکلدر دیمک مثللو اعتذار
ایله نظر اولنور اکر اول مسلم خمر ایله متهم اولمیان بر رجل صالح
ومتدین ایسه ظاهر حالی صدق مقالنه شاهد اولمغله اعتذارینه
اعتبار اولنور و تخلیه‌ء سبیلنه ابتدار اولنور اکرچه اول مسلم
خمر ایله متهم ایسه ظاهر حالی قصد ارتکاب حرامه دلیل اولوب قصد

Siyâset-i Şer‘iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

مزبورا وزره ظاهرا ولان فعل دخی حرام اولمغله نهی منکر طریقیله فوراً
خمر فی اراقه ایله حرامدن بعد المنع امام المسلمین اول شخص مشتهی اظهار
خمر مشغول حرامی ارتکابنه بناءً تعزیراً ضرب سیاطیله ایلام وایجاع
وتوبه سی ظاهر اولنجیه دک حبس وتنکیل ایله ازعاج ایتمکی رأی ایدرسه
٧ مناسب کوریلور انتهی   یعنی نظراً لمصلحة العباد امام المسلمین ایچون
تجویز اولنان رأی سیاست بالفعل فسادک تحققی وسبب عادی
اولان شخصک فی الحقیقه شریر ومتهم اولمسیله مشروط دکلدر
زیرا قبل الوقوع دفع فساد بعد الوقوع رفعندن اسهل ایدوکی
مقدر   حتی بعض معتبراتده نظر رسیده اولمشدرکه بر مبتدعک
انتشار بدعتنی توهم ایدن پادشاه ودیانتمدار ایچون صیانةً للعباد
اول مبتدعی قتل واعدام ایتمک جائز وسزاوار اولور وبو خصوصه
دلیل مقبول کشف ومعین الحکامده مسطور شول اثر منقولدرکه خلیفهٔ
ثانی یعنی عمر بن الخطاب رضی الله عنه حضرتلری اهل مدینه‌ده ظاهردن
نصر بن الحجاج نام غلام صبیح الوجهک حسن وملاحتی طائفهٔ نسا
میاننده مکنون فتنه یه باعث اوله جغندن تحاشی بیوردقلرینه بنا غلام
مزبوری حضور معدلت موفوره جلب واحضار بعده صاچنی تراش
وبصره یه نفی واجلا برله دار الهجره یی تطهیره ابتدار بیوردیلر
حالبوکه حسن وجمال موجب نفی وتعزیر کناه وجرایمدن معدود
دکل ایکن خلیفهٔ عالیجناب لمصلحة العباد خصوص مزبوری سیاسةً
٨ استصواب بیوردیلر   قالدیکه بر مفسد اخف زواجر ایله منزجر
ومندفع بلکه مجرد تهدید وانذار ایله مرتفع ایکن اشد عقوبت وتنکیله

میل وعدول سیاسةً عادله‌دن تجاوز وغفولدر   مثلا ایشان
تقوا ایله موصوف وشرف وایله معروف اولمیان برکمسنه
حد مشروعی نایاب مجرد حقوق الله‌دن تعزیری موجب بر فعل منکری
ارتکاب ایلسه امام المسلمینه لایق وروا اولدرکه مرةً اولی خطا
عدا اولنوب عفو ایله معامله فقط انذار ایله مقابله بیوره لر
واکر بعد الاغماض ثانیه ارتکاب منکره اقدام ومخالفت امره اهتمام
ایدرسه جناب رسالتپناه علیه اکمل صلوة الاله حضرتلرندن
روایت قلنان قد اعذر من انذر   حدیث شریفنه بنا وشایان
التفات اولمیان اعتذارینه اعتبار ایتمیوب همان تعزیر وتنکیله
٩ ابتدار بیوره لر   چونکه بوبابده عقاب وتأدیب مورث
نفع مجیددرکه هم عاصینک انزجارینه بادی هم غیره عبرت
اولوب سائت ادبه عدم اجترالرینه مؤدی اولور   واکرچه
بعد العفو بکذلک اول شخص خیانتکار منزجر ومرتدع اولمیوب
بلکه کبائر ومحرماته میل وانهماک اوزره اصرار وایقاظ فتنه
وظلم وفسادینی اعلان واظهار ایدرسه تعزیراً قتلی مباح
اولمغله سلطان انام نصره الله الملک العلام حضرتلری قتل
واعدام ایتمکی رأی بیورر ایسه سیاسةً قتلی مشروع وقاتلی نائل
اجر جزیل اوله جغی خزانة الفقه ومنح الغفار نام کتابلرده مسطوردر
قاموس المحیطده التعریض لغتی بحثنده لاجل الاستشهاد
جناب سمرة بن جندب رضی الله عنه جنابلرندن مروی اولان
من عرض عرضنا ومن مشی علی الکلاء قذفناه فی النهر متعلق

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

بلا عقالالرنده بو معنایه اشارت وارد ایجاد رکاردر پس بو راده
کلام شدید او وزننده اسکله یه دینمکله اسکله ده بو ریکی تصریح
قذفده ونهره آقوب عرق ایلکی حد شرعیده واستعاره طریقیله
افاده بیورلشلردر مرادعالیلری برکسنه بری السا [illegible] اولان دیگر
کسنه یه کنایه وتعریض طریقیله قذف ایدرسه بزدخی تعریضنه مقابل
حد شرعی سلفنه بالغ اولیه حتی حد خفیفلنا دیب ایدرز واگر تصریح
جهتیله قذف ایدرسه بزدخی حقنده حد شرعی یی اجرا وتکمیل ایلرکه [illegible]
وتکمیل ایدرز دیو متحقق اولدقلری اطوار [illegible] تفهیم وتعلیم در
والتحاصل لاتتم الریاسة الاجمع السیاسة اقتضاسی اوزره ١٠
علی سنن العدل والاستقامة سیاسته اقدم مهام سلطنت ومدار نظام
ملک وملتدر زیرا ناسک خوف عقابدن مرادن ناشی محارمدن
اجتنابلری خشیة الله دن ناشی اجتنابلرندن اکثر واوفردر ومعنای کوره [illegible]
مایزع السلطان فوق ما یزع القرآن کلام که بر نظامی منقول اهل اثردر
یعنی سلطانک سیف وعقاب ایله منع ایلدیکی قرآنک نصح ایله منع ایلدیکندن
ازید واوفردر دیو امام سرخسی رحمه الله تفسیر وبیان بیورمشلردر
هذا وان الشروع فی المقصود وبعنایة الملک المعبود هذا [illegible] شرحی عنایه ١١
نام کتابده بیان اولندیکه سیاست شرع شریفده حکمی ثابت ومبین
اولان جنایتک جزاسنی تغلیظدر یعنی مادهء فسادی دفع ایتمک
ایچون جزا یی ضبط وشدید تغلیظدن عبارتدر وعلاء الدین حنفی رحمه الله ١٢
معین الحکامده سیاست طرق شرعیه دندر [illegible] اولدیغی اثبات وتحقیق [illegible]
اوله سیاستی شریعت مغلظه در دیو تعریف وتحدید بعده ظالمه ایله عادله

تقسیم وتمهید ایدوب دیدیکه سیاست حصول مقاصد شرعیه
مدخل یعنی بر وسیله واسعه درکه کمال وسعتندن ناشی قطعات
رهین اولان اهل علم وحیثیت بو خصوصده طریق سدیدن
سبیل وانحنا وبروجه جهتیله قرین رتبه رتبه اولان اصحاب
ثبات ومزیت زیغ وخطا ایلدیلر چونکه سیاستی بالکلیه ترک
واهمال حقوق عبادی ضایع وحدودی حقه یی معطل وخالقی تلفه
سفضی وطبیعتلرنده فساد مرکوز اولان برامزلرک اظهار فساد
وایقاظ فتنه یه تجاسرلرینه بادی واهل عنادک جرئت مخالفتلرینه
بر نوع اعانته مؤدی اولور کذلک سیاستی زیاده توسیع
ایتمک دخی نیجه مظالم شنیعه یی موجب وبغیر حق سفک دماء و
اخذ اموالی مستوجب اولور لکن خیر الامور اوسطها لازمه سنجه
زیاده ونقصاندن عاری اولان سیاست عادله یه توسل ایله
محافظه حقوق عباد ورفع ودفع مظالم اهل عناد وزجر ومنع اهل
فساد مثللو نیجه مقاصد شرعیه یه توصل اولنور الحاصل زیاده
ونقصان جهتیله بالآخره ظلمه مؤدی اولان سیاست ظالمه ایله تعطیل
شرع شریف منع ایدوب اظهار حقه بادی اولان سیاست عادله
١٣ رجوع والضراری اقتضا ایلشدر بنابرین بو بابده مسلک تفریط
مذموم سالکی اولان اهل عناد سیاست شرعیه ایله تعامل قواعد
شرعیه یه منافی ومخل اولدیغی زعم کاسدلرینه بناء قوانین سیاسیه
اقل قیلنده اعتبار واکثرلرندن صرف انظار بر له جانب
حقدن وضع وتعیین بیوریلان سبل واضحه یی سد وبند [illegible]

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

سلمین ایچون جائزدر اما اسیر مأخوذده احراق بالنار نکرده در
زیرا رسول الله صلی الله علیه وسلم معاذ بن جبل رضی الله عنهی یمنه
بعث ایلدکلرنده اکا امر و فرمان بیوردیلرکه انظر فلانا فان امکنک
الله منه فاحرقه بالنار یعنی فلانی اخذده اهتمام قیل الله تعالی
سنی اوزرینه اقدار ایدرسه آنی احراق بالنار قیل بعده معاذ رضی الله
عنه کیدرایکن آنی حضوره دعوت قیلوب بیوردیلرکه ای قلت
لک ذلک وانا غضبان وانه لیس لاحد ان یعذب بعذاب الله
ولکن ان امکنک الله منه فاقتله یعنی یا معاذ اول کلامی سکا
حال غضبمده تکلم ایلدم حالبوکه الله تعالی نک عذابی ایله
تعذیب کمسنه یه لایق دکلدر لکن الله تعالی سنی اول شخص اوزره
اقدار ایدرسه همان آنی قتل ایله پس بو حدیث عدالنظاردن
عندیمزده بدیدار اولمشدرکه بعد الاخذ والقدرة مشرکی احراق بالنار
٢٠ ایلمک جائز دکلدر انتهی کلام السیر ملخصا والحاصل نوع بنی آدمی
بلکه ذی روح اولان جنس حیوانی احراق بالنار ایلمک ممنوعدر
زیرا مثله در مثله ایسه علی الاطلاق منهی عنهادر ورسول اکرم علیه السلام
لایعذب بالنار الا ربها یعنی نار ایله انجق رب النار عذاب ایدر
قول شریفلرنده احراق ایله تعذیبدن بخصوصه نهی بیورمشلردر بویله
ایکن من حرق حرقناه حدیث شریفنک و تحریق زنادقه قصه سنک
همان ظاهرلرینه تفریع برله علی الاطلاق امام المسلمین ایچون دخی
بالایجاب احراق بالنار ایله سیاستک جوازینه مرتب رساله
دده افندی مرحومک اختیارنده درکار اولان بر نوع خلله تلمیح ایچون

سیر کبیرده ظفریاب اولدیغم تنقیح بحثنی ایراد ایله اطناب کلامه ابتدا
اولندی قالدیکه من حرق حرقناه حدیث شریفی و تحریق زنادقه
قصه سی قبل النهی عن المثله صادر اولمش اوله یاخود قوم زنادقه
صاحب منعه اولدقلرینه بناء احراق ایله تعذیبلری رواکورلمش اوله
یاخود بعض شراحک روایتی اوزره قوم مخذول فن سحرده ماهر
اولدقلرندن احراق بالناردن بشقه اسباب اعدام ایله اهلاکلری
متعذر اولمغله بو مقوله موضع ضرورتده الضرورات تبیح المحظورات
قاعده سی لازمه سنجه احراقله تعذیبلری تنسیب بیورلمش اوله دیو
٢١ قابل توجیه و توفیقدر انتهی معتبرات کتب فقهیه دن شرح الوقایه
و هدایه نام کتابلرک مبحث حدودنده عمل قوم لوط اولان فعل
منکر حقنده امام شافعی رحمه الله نک روایت ایلدیکی اقتلوا الفاعل
والمفعول حدیث شریفی سیاسته محمول ایدوکی مسطوردر و
٢٢ امام بزدوینک جامع الشروح نام کتابنده بزدویدن مروی اولدیغی
اوزره مذکوردرکه حضرت صدیق عتیق رضی الله عنهنک شهود قصاصی
٢٣ بعد الرجوع قتل بیوردقلری سیاسته محمولدر و شرح الهدایه نک
بحث حدودنده مذکوردرکه دفعه خامسه یه اجترا ایدن سارق
حقنده مروی اولان فان عاد فاقتلوه اثر جلیلی سیاسته محمول
اولدیغی کبی لواطه حقنده روایت اولنان احادیث جلیله و آثار
٢٤ وارده دخی سیاسته محمولدر کذلک بیان الروایه نام کتابده
دخی منقولدرکه جناب رسالتپناه علیه اکمل صلوة الاله حضرتلرندن
و صحابه گزین رضوان الله علیهم اجمعین جنابلرندن لواطه حقنده

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

واردە اولان قتل و رجم و تنكيل يعنى باشن اشاغى صلب
ايتمك و بونلرڭ امثالى عقوبات شديدەلر جملەسى سياستە
٢٥ محمولدر و رأيى مزبور بزم عندمزدە يعنى مذهب حنفيدە
دخى بطريق التعزير والسياسة جائزدر كورمزميسڭ امام
محمد رحمه الله ظاهر الرواية اولان كتاب زياداتندە ديدىكە
بو فعل منكر سببيلە تعزير واجب اولور يعنى اول شخص
عيانًا نكارە سو صنيعى مقابلەسندە رأى سلطانى مقدارنجە
تعذيب اولنور كە امام المسلمين حضرتلرى مخيردر ديلرسە قتل واعدام
ايدر اگرچە اول فعل منكرى اعتياد ايتمش ايسە يا ديلرسە ضرب
و حبس ايلە تأديب و توبەسى ظاهر اولنجيە دك حبس زندان ايلە
٢٦ تكليب ايدر معين الحكامدە امام العراقى رحمه الله ملك ذخيرة المالكية
نام كتابندە بيان ايلديكى و فقهدە منقولدركە بيلمك كركدركە طرف
سلطنت سنيەدن تنفيذ حكمە مأمور اولان ولاة و حكامە احكام
سياسيەدە وسعت اعطا ايلمك شرع شريفە مخالف دكلدر بلكە
توسعك مشروعيت و جوازينە نقل و آثار اولنان ادلە و آثار و دلالت
ايلديكى كبى ذكر اولنەجق وجوه عديدە و قواعد شرعيە دخى شهادت
٢٧ ايدر. و وجوه مرقومەدن وجه اول عصر سابقە مخالف بحسب الزمان
تحدث و تكثر ايدن فساد منتشر اولوب و بو انتشار بالاخرة اختلاف
احكام سياسيەيى موجب اولمشدر بشرط آنكە اختلاف احكام
سياسيە بالكليە شرع شريفدن خارج اولميە چونكە رسول اكرم صلى الله
عليه وسلم لاضرر ولاضرار قول شريفلريلە ابتداءً ايرك جزاءً مطلقا
ظلمى نهى بيورمشلردر حالبوكە شو قوانين سياسيەيى بالكليە ترك
٢٨ و اهمال ضرر منهى عنهە مؤدى اولور وكافە رخص مشروعەنڭ مدارى
اولان نفى صريح حقندە وارد اولان نصوص قاطعە دخى بو اختلاف
احكام سياسيەيى مؤيددر مترجم فقير ديركە امام مالك رحمه الله
تعالى موطأ نام كتابندە ابن عمر رضى الله عنهما حضرتلرندن روايت ايلديكى
لاضرر ولاضرار فى الاسلام حديث بلاغت تحديثى صاحب مغرب
شو وجهلە شرح و تفسير ايلمشدركە لايضر الرجل اخاه ابتداءً ولاجزاءً چونكە
ضرر شخص واحددن تحدث ايدن ضرر معناسنە و ضرار شخصيندن صدور
ايدن مضارە معناسنە على كلا التقديرين ظلم اولمغلە منهى عنه درقالديكە
لفظ حديث شريف صيغۀ نفيلە واقع اولمشدر لكن آنكلە مراد نوع بنى آدمى
على الاطلاق ظلمدن نهيدر وصيغۀ نفيلە ارادۀ نهيدە قصد مجاز
٢٩ اولمغلە نهى صريحدن ابلغيتلە ممتازدر انتهى وجه ثانى علما اعلام
جمع كثير كنديلە حكم ايلدكلرى مصالح مرسلەدر يعنى امور عبادك صلاح
خيريتنە بادى اولان اشياء مطلقەكە هر نقدر مصالح عبادە اوزرە
جارى و اصحاب عقول سليمە تلقى بالقبول ايلمشلر ايسەدە شرع شريف
اعتبار ياخود الغا جهتيلە شهادت و دلالت ايتمديكى امور غير مقيدەدر
قالديكە مصالح مرسلە ايلە عمل يعنى انكلە تعاطى و تناول ايتمكى تأكيد ايدر
اولە شول روايات اولنان آثار جملەدركە اصحاب كرام رضوان الله
عليهم اجمعين حضراتى جناب شارعدن امر و نظيرى سبقت ايتمامش نيجە
امور ايلە رأى و تعامل بيورديلر از جملە قرآن عظيم الشانى جمع يعنى
مصحف شريفى تحرير كبى و بيشر و خلفاء اربعە اولان حضرت صديق

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

عالیمقدارک جناب فاروقی ولی عهد اتخاذ بیوردقلری یعنی وجود تقوی
نمودلرینه عارض اولان مرض هائل رؤیت مهام خلافته حائل اولدقده
عمر بن الخطاب علیه رضوان الوهاب جنابلرینی استخلاف بیوردقلری
کبی کذلک فراج لطافت امتزاج فاروقده دخی تغیر عارض اولدیغی خلالنده
موجود اولان صحابه کرام میاننده حضرت عثمان وعلی مرتضی وعبد
الرحمن بن عوف وطلحه وزبیر وسعد بن ابی وقاص رضی الله عنهم
بو التی جهد وسعادتمند تاج خلافته سربلند اولمغه احری واحق واولی مرجیسیه
اصلح والیق ایدوکلری نزد حضرت فاروقده محقق ایسه ده لکن رأی عالیلرنده
یکدیکره ترجیح اینمامکله ولی عهد اتخاذندن اجتناب برله تعیین امر خلافت
خصوصنی بینلرنده بالمشاوره رأی مشارالیهمه احاله‌یی استصواب
کبی وتدوین دواوین یعنی قضاة وولاة ایچون ترتیب جریده
ومسلمین ایچون ضرب سکه حسنه واصحاب جرایم ایچون اتخاذ محبس
وزندان امثالی نیچه امور مستحسنه که حضرت عمر رضی الله عنهک
رأی صوابدیدلریله صورپذیر وقوع بولمشدر وتمام صفا بنیا
علیه تحف التحایا حضرتلرینه اضافتله شرفیافته اشتهار اولان مسجد
شریفده ناسی مضایقه‌دن وارسته قیلمق ایچون همجوار اولان اوقافی
بعد الهدم الحاق ایله اول معبدکاه رسالتپناهی توسیع اتمک کبی
ورهبر طریق عرفان یعنی حضرت عثمان رضی الله عنهدن روایت اولندیغی
اوزره ناسی مصحف واحد اوزره جمع اتمک ایچون کندی مصحف شریفلری
رسمنه مخالف اولان مصاحفی احراق بالنار بیوردقلری وجمعه کونی جامع
وبازارده لاجل الاعلان تجدید اذان وغیر ذلک نیچه مواد که مطلقا مصالح

٣٠ عباد ایچون تعاطی واختیار بیورلشلر ایدی مترجم فقیر دیرکه توسیع
مسجد شریف سعادت ردیف قصه‌سی جناب فاروق رضی الله عنه
حضرتلرینه دخی اسناد اولندیغی بعض معتبراتده مسطوردر وجناب
ذی النورین رضی الله عنه حضرتلرندن مروی اولمق اوزره مسطور صحایف
اولان احراق مصاحف قصه‌سی دائره صحتدن مهجور ایدوکنه امام سرخسی‌نک
شرح سیر کبیرده شو وجهله تنبیه واستدلال ایدرکه اول جناب والا اسقاطلری
کتاب الهی اولان تعظیم واحترامی دبالالتزام تلاوتا وزره دوام واهتمام
روایت اولنان تحریق مصاحفه منافیدر زیرا ایچنده ذکر الله ویا کلام
اللهدن برنسنه موجود اولان اوراقی احراق باعث استخفاف محرقه
ایدوکی محقق اولمغله احراق بالنار ایلمک لایق دکلدر انتهی قالدیکه
علماء اعلام حضراتنک دخی مصالح مرسله ایله حکملرندندرکه عصرلرنده
شیخ الاسلام ومفتی الانام اولان مرحوم جوی زاده وفخر علماء الروم
مولانا ابو السعود المرحوم معتبرات فقهیه‌دن تاتارخانیه وبزازیه
وزعیمی نام کتابلرده استقضا اولندیغی اوزره تعمیرنه افتا اولمشدرکه
برمسجد نماز قیلان کمسنه‌لره ضیق اولوب توسیعی مهم اولدقده مسجد
مزبوره ملاصق ملک یری اولان کمسنه‌دن مقدار کفایه محل المنوب
مسجد وحرمی توسیع اولنور اکر اول کمسنه طلب اولندقده عناد ایدرسه
رضاسنه مقابلا زمان کفایت مقداری یرک قیمتی ویریلوب جبرا اکرا
٣١ اخذ اولنوب مسجد شریفه الحاق برله توسیع اولنور انتهی وجه ثالث
تغیر احوال مقتضیه‌دن ناشی احکام شرعیه‌ده وقوعیافته اولان اختلاف
ومباینتلردرکه شرع شریف ولایت شهادتنده تهم عداوت وخصومت

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

درکار اولدیغنه بنا بر شاهدک شهادتنی الزام خصماده حجت قلیوب
ولایت قضاده مندرج اولان شروط و قیوددن اکثر تعدد شهود
و حریتی اشتراطا ایله عقد شهادتی تشدید و توثیق ایلدی حتی مراتب
شهادتی متفاوته قلدیکه مثلا شبهه ایله مندری اولان حدود و قصاص
ماعدا عاریت و مسافات و قرض و امثالی یعنی شبهه ایله ثابته
اولان عقودده لاجل الضروره ایکی رجل یاخود بر رجل ایله ایکی عورتک
شهادتلرینی قبول ایله توسیع ایلدی اما شبهه ایله مندفع اولانلر سائلندن
ستر و اخفایه سزاوار اولان ثبوت زناده قبول شاهدین ایله اکتفا
ایتمیوب بلکه کالمیل فی المکحله لدی المشاهده فعل زنا عندلرنده تیقن
ایتمش درت عدد رجل عدلک شهادتلرینه اقتصار ایله تضییق و تصعیب
ایلدی حال آنکه اعظم کبائردن معدود و سفک دما مادهء مکروهه سی
دخی شبهه ایله مندفع اولان عقودک اشدی ایکن ستر و اخفاسی
غیر مقصود اولدیغنه بنا ایکی رجلک شهادتلریله اکتفا ایدوب فقط
شهادتلرنده شبههء ضلال یا شبههء نسیان تحققی درکار اولان شهادت
نسائی عدم قبول ایله فی الجمله تخصیص ایلدی و شرع شریف مطهر
زوج ملاعنی یعنی بری الساحه اولان زوجه سنه فعل زنا عزو و اسناد
ایدن کمسنه لی لعنه مقارن ایماندن ماعدا اقامت بینه یه محتاج
ایتمیوب نفسنی تکذیب ایتمدکجه موجب اصلی اولان حد قذفی زوج ملاعنه
ایجاب ایلدی لکن سائر قذفات بویله خلافنه طالبدر که قذف
بیگانه لی انساب و اقربادن منع خصومتنده و تهمت زنادن عیال
و حریمی حفظ و حمایه بابنده ارباب غیرت و اصحاب حمیتک اشد

احتیاجلرینه نظرا قذفه تصدی ایدن بیگانه لی شرع شریف اتیان بینه
عادله یه محتاج و عند العجز دفع عار ایچون اوزرینه حد قذفی ایجاب
ایلدی بنابرین اختلاف احوال مقتضیسی سبیله احکام شرعیه ده
اکثریا صورتیاب حصول اولان شو مباینات تا ابتنا برله توسیع
احکام سیاسیه یی موجب اولان اختلافات عصریه یه رعایت
و اعتنا ایتمک لایق و سزاوار اولمشدر بو تقدیرجه شو قوانین
سیاسیه ده واقع اولان مناسبات مقرره قواعد شرعیه
اعتبارینه شهادت و دلالت ایلدیکی اشیاء معتبره دن تعداد
اولنورکه بو جهتله مصالح مرسله قبیلندن اولمیوب بلکه رتبه
٣٢ بوننده اعلا و قواعد اصلیه یه ملتحق ایدوکی هویدادر وجه رابع
اشبو قوانین سیاسیه ده موجود اولان هر بر حکم که انکا مخصوص
یا بر دلیل قطعی وارد یاخود لاجل القیاس بر مستند شرعی مستورد
٣٣ اولمشدرکه ذکری سبقت ایلدی مترجم فقیر دیرکه مرتب
رساله دده افندی لاجل الاستشهاد ایراد ایلدیکی لفظکا تقدم
معین الحکام عبارهسندن اولوب اوائل رساله ده دخی
تطویلدن اجتناب و ذکر دلائله عدم تعرضی استصواب
برله مفصلاتنه احاله ایلمشدی بو تقدیرجه استشهاد ایلدیکی
مبحث مطلوب رساله سنده مسبوق اولمیوب بلکه معین
الحکامده فی الدلالة علی مشروعیة السیاسة فصلنده ذکری
تقدم ایتمش اولوب فی الجمله کیفیت دلائله استحصال توقف
ایتمک فائده دن خالی اولماسغله بر بابده معین الحکام مؤلفی

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

علاء الدين نام فاضل علا جزانه اقتدا برله ترجمه سنه ابتدا اولندی
معلوم اوله که شارع تعالی و تقدس وقایهٔ مصالح عباد ٣٤
و دفع مفاسد اهل عنا ضمننده تفضلا وضع و تعیین
ایلدیکی احکام شرعیه نک بشنجی قسمی زجر و سیاست ایچون
تأسیس اولنان قوانیندرکه بو دخی التی صنفدر صنف
اول صیانت وجود بشریه ایچون نفس انسانیه یاخود اطراف و
اعضاسنده وضع اولنان قصاصدر که ولکم فی القصاص حیوة
الآیه وکتبنا علیهم فیها ان النفس بالنفس الآیه اقامت
واجراسنه استنام اولندقده ناسک بغیر حق سفک دماء و کسر
اعضایه اقدامدن منزجر اولورلر ایکنجیسی حفظ انساب انسانیه
ایچون بر مقتضای الزانیة والزانی فاجلدوا کل واحد منهما
مائة جلدة الآیه تعیین بیورلان حد زنا که ضرب سیاطله
بعد استیفاء الحد شخص مزبور دار الاسلامده زنا شللو
فعل حرامی ارتکابه اجتساری دخی موجب تعزیر اولغله امام
المسلمین نفی و تغریب ایله تأدیب اتمکی رأیی بیورلیه
بو دخی سیاسة تنسیب کرده فقهای عظام درلر و اوچنجیسی مورد
٣٥ کریمهٔ والذین یرمون المحصنات ثم لم یأتوا باربعة شهداء
فاجلدوهم ثمانین جلدة الآیه اولان حد قذف که اصحاب غیرت
وارباب حمیتک اکبر اغراضدری اولان صیانت ناموس ایچون
تعیین اولنمشدر و اذامی قولیدن عبارت اولان اطالهٔ زبان
نوبیانا وزره دخی علی حسب رأی السلطان لازم کلان تعزیر

شرع شریفده حد قذفه الحاق اولنمشدر دردنجیسی حفظ اموال
عباد ایچون تأسیس بیورلان حد سرقه که السارق والسارقة
فاقطعوا ایدیهما نظم جلیلی ایجابنجه کسب دنیه مجازات واقع اولمشدر
بشنجیسی وقایهٔ عقل و ادراک ایچون جناب کبریاپناه انما
الخمر والمیسر الی قوله فاجتنبوه الآیه نظم جلیلی فحواسنجه تعاطی
خمری نهی ایله تحریم ایتمش ایکن بعد الحرمه اقدام ایدنلر حقنده
حد شرعی مرعی اولندقده وزره دخی امر و فرمان جناب سلطان
کشور رسالت علیه اکمل الصلوة صدور ایتمشدر التنجیسی ردع
و تعزیر ایچون اوامر و نواهی یی محتویه وضع و تأسیس اولنان
احکام سیاسیه که بعضیسی مورد کریمهٔ آیات قرآنیه واکثریسی دخی
مدلول سنت سنیه یاخود مجتهدات آثار صحابهٔ گزین رضوان
الملک المعین واقع اولمشدر الحاصل جمیع احکام سیاسیه
بر مستند شرعی یه ابتنا اولنمشدر انتهی قالدیکه بعض علمای اعلام
ما هو المذهبی بیان ایدوب دیدیکه بر خصوصده عدالت میانلرده
نایاب بر قومه ظفریاب اولدیغمزده اولقومک اصلح و امونی
یعنی فجوری ینندن اقل اولانی قوم مزبوره وزره شاهد اقامت
ایدررز و بو معنایه تقلید قضا و تفویض ولایات سائرده دخی
رعایتا هم والزمدر چونکه امانات اهل و اربابنه ادا و تفویض
ایتمکله طرف جناب کبریاپناهدن مأمور اولان سلاطین عظام
ایدهم الله الملک العلام حضراتی عصرلرنده عدالت مفقود اولدقده
بالضرورة مصالح عبادی تضییعدن وقایت و حقوق واحکامی

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

بالکلیه تعطیلدن حمایت ایچون اصلح موجودی بالتحری استخدام
بیورلمریدر وزرلرینه واجب اولور ونتوبابده عقول سلیمه اصحابندن
برکمسنه مخالفت ایدر ظن ایتمم زیرا تکلیف شرعی امکان ایله مشروط
وامر وامتثال وسع واقتداره منوطدر که امام عراقی ذخیرة المالکیه نام کتابنده
دیرایدیکه شک وشبهه ایتمزکه عصرمزده موجوده اولان شهود وقضاة
وسائر امنا وولاة بالفرض والتقدیر عصر سابقی ادراک ایتمش اولسه لر
ایدی امردینده کنند ولرینه میل واعتنا اولنمیوب مراتب ولایاته عروج
ووصوللری صورتیاب حصول اولمز ایدی چونکه زمانزده خیار قوم انلردر
اولنان ذوات عصر اولک اراذلیدر بنابرین عصر سابقده بونلرک امثالی
وحاکم وامین ووالی قیلمق ایجق فسقدر یعنی اول عصره نظراً خدای متعال
حضرتلرینک امرینی ترک برله آثم اولمقدر وقتاکه عموم فساد زمانه بناءً
شهود فسقه یی نصب وقبول جائز اولدیسه ثمره فساده ابتناءً احکام
سیاسیه ده دخی توسع جائز وسزاوار اولمشدر عمر بن عبد العزیز جنابلری
بیورمشدرکه ستحدث للناس اقضیة بقدر ما احدثوا من الفجور یعنی
ناس ایچون فجوردن احداث ایلدکلری عصیانلری مقدارنجه عن قریب
نیجه قضا وحکم حادث اولور الحاصل تغیر زمان باعث اختلاف احکام
اولمغله عصر اولده قبیح اولان اشیا محاسن ابادن معدود اولوب
زمان سابقده ضیق اولان احکام سیاسیه یه وسعت ویرلمشدر
وجه خامس احکام سیاسیه ده تجویز اولنان توسع مدار رخص ٣٦
مشروعه اولان قواعد شرعیه یه اعتنا دایره اقتضاده اولنمشدرکه مثلا
اسباب تخفیفات شرعیه دن عد اولنان عموم البلوی یه بناءً

شرع شریف امرأة مرضعه ایچون طفل رضیعندن ثوبنه رضاعنه
لاحق اولان نجاست معفو عنها دره وسعت احسان ایلدی یعنی
شاهره اولنمدقجه اول ثوبله صلوة ایتمکی جائز وواسع قیلدی کذلک
طبراغی نجاسته مخلوط اولان شوارع وطرقده وسعت اعطا
ایلدی یعنی ایام مطرده مشی ومرور ایدن کمسنه لره اصابت ایدن
طین مخلوطی دائما اثر نجاست ظاهر اولمیه اول کمسنه لری
غسل وتطهیر وعدم غسل میاننده مخیر قیلدی حتی ائمه مجتهدیندن
امام محمد رحمه الله جنابندن روایت اولندیغی وزره طبراغی قذره
ونجاسته آلوده اولان بخارا شهرنده وجه محرر اوزره توسع
ورخصتی ذکر وبیان ایلمشدر وقروح وبواسیره مبتلی اولان
اصحاب اعذاره دخی درکار اولان کثرت نجاست وبلیده
وسعت احسان ایلدی کذلک شارع تعالی وتقدس وقت
اضطرارده وحال مضایقه ده صلوة خوف واکا مماثل صلوتده
ارکان وشروطک ترکنی تجویز ایلدی الحاصل بوکونه اعطاء
وسعت ومع الضروره جواز رخصت شرعشریفده اکثر واوفردر
حتی بو مواطن ضروریه یه رمز واشارت ایدوب امام شافعی
رحمه الله دیدیکه برشی که ضیق اولدیغی ایچون اکا رخصت ایله متسع
اولدی کذلک دفع مفاسد خصوصنده حال وزره ضیق
اولدقده متسع قیلنورکه اکا رخصت ویریلور وجه سادس ٣٧
بر مقتضای ارادت بی علت حضرت آفریننده مبدا خلقت ایجاد
نوع بنی آدم زمان سعادت عنوان جناب ابو البشر آدم علی نبینا

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

وعلیه الصلوة والتحیة اولوب اول زمان حال ضیق اولمغله حکم شریعت
الوقت تعیین اوزره ار قرنداش قز قرنداشی تزوج ونکاح و
بونکا مماثل اشیاء کثیره متسع ومباح اولمش ایدی وقتا که جناب
رب منان عبادینه وسعت احسان ایدوب حال متسع یعنی یوما
فیوما نسل شریف الاصل نشو ونما ایله ذریت متکثر اولدقده قرنداش
میاننده مباح اولان نکاح ویوم السبت ده کسب وکار واکل
شحوم الابل ونیجه نیجه امور مباحه عصر بنی اسرائیلده کذلک شریعت
پیغمبر وقتنده اوزره ممنوع وحرام اولوب اوزرلرینه اللی وقت
نماز فرض اولمق وبر کمسنه گناه ایدرسه قبول توبه سی قتل نفسنه
منوط اولمق وبر محلنه نجاست اصابت ایدرسه ازاله سی اول
محلی قطعه موقوف ومربوط وبونلره مماثل نیجه اعمال شاقه ایله مکلف
ومامور اولمشلر ایدی وقتا که حلول آخر الزمان ایله قوام بنیان انسانیه
اولان عروق واجساده ضعف ونحافت طاری وجد وهمته فتور
وقلت عارض وجاری اولدقده حضرت عالم السر علی الاطلاق
بر مقتضای کرم واشفاق کافهٔ عبادینی مظهر لطف واحسان ایدوب
ممنوع اولان نکاح اخوانی کما کان حکم حرمتده ابقا برله ماعداسی
اولان شو مرامی حلال قیلدی واللی وقت نمازی بش وقته
تنزیل ایله تخفیف وگناهلر ایچون توبه لر مقبول اولدی بو تقدیرجه ۳۸
ظاهر ونمایان اولور که احکام وشرایع اختلاف زمان مقدارنجه
وضع اولنمش وبو دخی محضا جناب رب العبادک قوللرینه کمال
لطفی وکافهٔ مخلوقاتی حقنده جاری بر نوع معاملهٔ احسانی واقع

اولشدر کذلک آشکار اولدیکه شو قانون مقرره اصول قواعددن
غیر خارج یعنی زیاده ونقصان جهتیله شرع شریفه مخالفه بدعت
دکلدر ایضاح شرحی اصلاحنده سیاسات شرعیه دن اولمق ۳۹
اوزره فقیه ابی بکر اعمش رحمه الله جنابندن روایت اولندیکه
اوزرینه سرقت اسناد وادعا اولنان کمسنه سرقه یی انکار ایلسه
بو خصوصده امام المسلمین ایچون اکبر رأیی ایله عمل ایلمک لایق وسزاوار
اولور چونکه وقوف حقیقتی ممکن اولمیان امورده ظن غالب
احتیاطا منزلهٔ یقینه تنزیل اولنور که مثلا اول شخص متهم سارق اولوب
ومال مسروق نزدنده موجود ایدوکی ظن غالب ایله مظنون ایسه
گرکدر که سلطان المسلمین انکا عقاب وتعذیب ایده فتاوای خلاصه
وبزازیه نک باب السرقه لرنده وامام محمد محامد نصاب جنابنک
مبسوطندن روایت اولندیکه سرقه ایله اتهام اولنان شخص
دائما سارقلر ایله انیس وهمقدم وشرب خمر ایتمز ایسه ده شارب
الخمر اولان فاسقلر ایله جلیس وهمدم اولدیغی حالده گورینوب
مواضع سوء تهمتده بولنمغله انکار سرقه یه ابتدار ایلسه دخی التفات
اولنمیوب همان امام المسلمینک انکا عقاب وتعذیب بیوردیغی
تجویز کرده مشایخ عظامدر منقولدر که فقهای کرامدن عصام
بن یوسف جنابی ملوک بلخدن حیان بن ابی جبلی حضرتلرینک
مجلس عالیلرینه داخل اولدقده درعقب بیشگاه امیره بر سارق
اتیان واحضار اولندی لدی الاستنطاق سارق انکار ایتمکله
امیر مشار الیه ایجاب شرعیسندن شیخ جنابنه سؤال ایلدکده

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

اولدخی علیه الیمین والبینة للمدعی یعنی مدعی ایچون اقامت بینه لازم
بعد العلم متهم منکر اوزرینه تحلیف اولنمق مثلا لازمدر دیو رد جواب
باصواب ایتمش ایسه ده امیر صاحب تدبیر خصوص مزبورده اکثریا ایله
عمل ایتمکی ترجیح ایدوب اشکنجه اولنان آلاتدن فلقه ودکنک احضاریله
امر وفرمان ایلدی سارق مرقوم سمان اون دکنک ضرب
وایجاع اولندین سرقه ایله اقرار ومال مسروقی احضار ایلدی جناب
عصام بو وضع حکمتشعاردن تعجب کنان سبحان الله ما رأیت
٤٠ ظلما اشبه بالعدل منه بیوردیلر مجمع الفتاوی وبزازیه نک کتاب
الاکراهنده ومحیط سرخسیدن منقولدرکه بعض اکابر مشایخ سارقک
تکرا صحت اقراریله حکم ایلدی حتی حسن بن زیاد حضرتلری سارق
اقرار ایدنجه یه دک ضرب اولنمق حلال میدر دیو استفسار اولندقده
مادامکه آتلری دوکیلوب کوکلری ظاهر اولمیجه ضرب وایلامی جائزدر
دیو حق اشکال بیوردیلر کذلک سارقک تکرار صحت اقراری و
اقرار ایدنجه یه دک ضرب وایجاعینک حل وجوازیله بعض متأخرینک
٤١ افتا بیوردقلری دخی خزانة المفتین نام کتابده مسطوردر مترجم فقیر
دیرکه غفلت اولنمیه که سارقک تکرار صحت اقراریله بعض المتأخرینک
فتوالری انجق تضمین مال خصوصنده در اما قطع ید خصوصنده اقرار
مکرهک عدم صحتی متفق علیه جمهوردر وداعیء سفك اولنان ارباب
فسادک فتنه وفسادلری عباد اللهه اوزرلرندن دفعیچون ضرب
ضرب ایله تعزیر وحبس ایله تکدیرلری انضمام رأی سلطانی ایله سیاسة
تجویز اولنمشدر لکن بو خصوصده شواهد اطوار وقرائن احواله

نظر ورعایت وتهتک قوت وضعفنه اعتنا ووقت اهم والزمدرکه
سیاسة ظالمه یه رسیده اولمیه مثلا سرقت ایله اتهام اولنان کمسنه
مجهول الاحوال بر رجل مبهم الیه لاجل الاستکشاف یجب ازالة
فقط چندروز حبس ایله اکتفا اولنه اگرچه اسناد اولنان تهمت
سرقت ایله معروف ومتهم الیه اقرار ایدنجه یاخود توبه وصلاحی
ظاهر اولنجه زندانده مدت مدیده مکث وابقا اولنه واکر اقدام
ایلدیکی سرقه واتلاف اموال عباد کنه وسندن بالدفعات
وقوعبولمش ایکن بنه انکارنده اصرار ایدرسه فوت اولنجه حبسنه
اهتمام اولنه که ملک زاهد یعنی عمر بن عبد العزیز کثیر المحامد جنابلرندن
٤٢ بو وجهله معامله بیوردقلری روایت اولنمشدر انتهی جواهر الفتاوی
باب جنایاتنده مذکوردرکه ساعی بالفساد اولوب علی الدوام
ناسک بینندن ایقاع شر وایقاظ فتنه عادت مستمره سی اولان
شخص لئیم اخذ وکرفت برله پادشاه مرحمتپناهه رفع واعلام اولندقده
اکا نوجهله عقاب الیم ایتمک مناسب اولور دیو امام ناصحی که حقنده
فقه شریفک وحی والهام اولندیغی دینلمشدر خصوص مزبورده
استجواب اولندقده بو مقوله شر وفسادی وقعده انجق شخص
مفسدی قتل قناعت ویرمکله عباد اللهه اوزرلرندن فتنه وفسادینی
دفعیچون شخص مزبورک وجوبا قتلی مشروعدر دیو رد جواب ایلدی
کتاب مزبورک مبحث مزارعه سی قبیلنده ذکر وبیان اولندیغنه زنبور
وکلاب وامثالی حشرات موذیه نک جواز قتل واهلاکلرنده دخی
امام مشار الیهه سؤال اولندقده اذاسنی دفعیچون موذی اولان

Siyâset-i Şer‘iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

بنی آدمی قتل ایلمک واجب اولیجه حشرات موذیه یی قتل و اعدام
٤٣ اولی بالوجوه بدر دیو استصواب ایلدی هدایه نك باب سرقه سنده
وسراجیه ومضمرات وسائر معتبراتده بیان اولندیغی اوزره اول
کمسنه که معصوم الدم اولان بنی آدمی خنق یعنی بوغمق ایله
قتل نفس مادّه سنی مکرر و هر سنی اعتیاد ایده ساعی بالفساد اولدیغیچون
٤٤ اعتیادی سببیله بالاجماع سیاسةً قتل اولنور کذلک فساده مرتکب
ومنهمک اولوب بر وجهله ممنوع اولمیان سارق دفعه ثالثه
ورابعه ده دخی ینه ارتکاب سرقه یه متجاسر اولسه شرّ ومضرتنی
دفعیچون پادشاه عدالت پناه ایچون سیاسةً قتلی سزاوار اولور
٤٥ خزانة المفتین نام کتابك مبحث حدودی آخرنده مذکوردر که
سلطان المسلمین اولان پادشاه مرحمت پناه حضرتلری خناق اولان
شخص خباثتکاره واقف یاخود اقرار و اعتراف یا ادوات
اختناقین ونهب وغارت ایلدیکی متاع یدنده اولدیغی حالده
اخذ وگرفت اولندقده آنی قتل وصلب ایله امر وفرمان بیورملری
٤٦ روادر مجمع الفتاوانك حظر واباحه سنده فتاوای نسفیه دن
منقول مسئله وتتمه وخلاصه وبزازیه نك باب الکراهیه سنده
حکایت اولندیکه امام سید ابو شجاع اعونه نك یعنی اموال عبادی
غصب وغارته متجاسر اولان قطاع سبیلك کفرلریله افتا
ایدوب قاتللری نائل اجر وثواب اولورلر دیو اباحت دملرینه
حکم ایدر اولمشیدی پس فقهای حنفیه حضراتی مسئله سالفه ده
بحث وکلام ایدوب دیدیلر که مشایخمز رحمهم الله عندلرنده

دخی اعونه نك جواز قتللری واباحت دملری متقرر ایسه ده لکن
کفرلریله فتوا ده نفس قضیه یه اعتبار ایدوب یعنی تکفیر ایله افتا
وحکم وقضایی اختیار بیورمدیلر ومشایخمزدن مروی ومنقول
اولان اشبو قول مقبولی انما جزاء الذین یحاربون الله ورسوله
٤٧ الآیة نظم جلیلی ایله تأیید ایلدیلر مترجم فقیر دیر که فی الحقیقه اعونه
قتل واعداملرینی تجویز کفرلرینه دلالت ایتمز چونکه طائفهٔ مرقومه
هر نقدر آیت جلیلهٔ سابقه حقلرنده انزال بیرله دنیاده ذل
جزاء سیاسیه ایله اعدام ومذموم وآخرتده عذاب الیم ایله
معذب وملوم اولان زمرهٔ محاربینده داخل اولمشلر ایسه لرده
ینه کفره ادخال اولنمدقلری الا الذین تابوا من قبل ان تقدروا
الآیة نظم جلیلنده واقع استثنادن ظاهر ونمایاندر فالدیکه
شیخ السید ابو شجاع جنابنك قولنی دخی شو وجهله توفیق
قابلدر که قطع طریق ذمیدن صادر اولدقده عقد ذمتنی ناقض
اولمدیغی کبی مسلمدن واقع اولدقده صحت ایماننه منافی دکلدر
لکن سباب المؤمن فسق وقتاله کفر حدیث شریفی مستحل ایله
تأویل اولندیغی کبی شیخ مشار الیهك دخی طائفهٔ مزبوره حقنده
تکفیر ایله افتاسی حلال اعتقادیله بغیر حق سفك دماء ونهب
امواله اصرار واعتیاد ایدن بعض طائفه حقنده اوله دیو توجیه
٤٨ اولنه انتهی فتاوای عطا بن حمزه رحمه الله دن منقول اولمق
اوزره مجمع الفتاوی وبزازیه نك باب السیرنده مذکوردر که
وقت فترتده اعونه وساعی بالفساد اولان سعاة وظلمه نك

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

جواز قتللرندن عطا بن حمزه جنابنه سؤال اولندقده طائفۀ مزبوره
ساعی بالفساد اولدقلرینه بنا قتل واعداملری مباحدر دیو ردّ
جواب ایتمکین صورت استفسارده بعضیلر دیدیکه طائفۀ مرقومه
ایام فترتده مباشرت ایلدکلری سعی بالفساد قضیه‌لر دیه سندن
زمان عدالتده امتناع و فراغت واختفا کنج عزلت ایدرلر
بو حالده قتل واعداملری نوجهله تحلیل اولنور جناب عطا
بن حمزه دخی ایکی وجهله جوابه تصدی ایدوب دیدیکه طائفۀ مرقومه‌نک
هنگام آسایش عدالتده استناعلری شایان اعتبار اولمیان ضروریدر
زیرا معاینه ایتمش کبی بیلورزکه انلر بالفرض والتقدیر زمان فترته
ردّ وارجاع اولنسه‌لر ایدی منع ونهی اولندقلری تهییج فتنه وفساد
صورت ومراجعت ایدرلر ایدی دیو بالدرایه ردّ جوابه استطابه
اغاز ایدوب دیدیکه امام سید ابو شجاعه مسئلۀ مرقومه‌دن سؤال
ایتدم جوابنده دیدیکه طائفۀ مزبوره‌یی قتل ایتمک مباح وقاتلی
عند الله اجر وثواب اولور دیو لاجل التأیید کلام امامی نقل وروایت
ایلدکده بر سائل معرض اعتراضده دیدیکه میان اعوانده فضلادن
ایکی کمسنه موجوددر که کتاب توحیدی قرائت وتقریر وتلاوت
ایدرلر وقتاکه اول کمسنه‌لر خروج یعنی رأی وتدبیره مباشرت
ایله ظاهر اولدقلرنده امام ابو شجاعک بعض موثوق تلامیذی
اول کمسنه‌لری مدح وثنا ایتمشیدی جناب عطا بن حمزه دخی
سائله خطاب ایدوب بلی اول کمسنه‌لر مسلمان اولسه‌لر فی الحقیقه
مدح وثنایه شایان اولورلر ایدی دیو دفع اعتراض ایلدکده بعض کمسنه

بطریق الانکار یا عطا بو مقوله فضلادن کمسنه‌لرک اسلاملرنده
نه کیفیتده شک وشبهه اولنور دیدکده جناب عطا اثبات مدعا
معرضنده دیدیکه اهل ایمانه نظر شفقت و فرح وسرورلر ایله مسرت
شرائط کمال اسلامدن معدوددر حالانکه شرط مذکور اعوانه
وظلمه حقنده نابوددر بوندن صکره الزام سائل ایچون حضار مجلسه
خطاب ایدوب دیدیکه اگرچه بو خصوصک حقیقتنه وقوف اراده
ایدرسکز استماع وجواب ویرکزکه بر پادشاه عدالتپناه زمره حکمنده
اولان ناسه ندا ایتدرسه که بکا یوز بیک غروش اقتضا ایلدی
چندروز ظرفنده خزینه‌یه نقد وتسلیم ایدیکز دیو بو تکلیف سلطانیدن
احوال ناس نیجه اولور واول کمسنه‌لرک حالی نیجه اولور دیو استجواب
ایلدکن حضار مجلس دخی جوابنده کافۀ ناس محزون واول ایکی
کمسنه مسرور اولورلر دیو اخبار ایلدیلر یا قبل التحصیل اول پادشاه
مرحمتپناه امر وفرماندن لطفا رجوع وانصراف برله نوائب سلطنتیه
سزدن عفو واحسان ایلدم دیو اعلان ایلسه بو صورتده ناس
نیجه اولورلر و بو ایکی کمسنه نیجه اولورلر دیو کندولک جناب عطا استفسار
ایلدکده جمله ناس مسرور وفرحناک واول ایکی شخص محزون و
غمناک اولورلر دیو ردّ جواب اولندقده جناب عطا دخی یا ناسک
همّ وحزنیله مسرور وفرح وسرورلریله محزون اولان اولذات بد طینتلر
نوجهله کمال اسلام ایله متصف مسلم صلاحتها اولورلر دیو اصحابی
الزام واسکات بیوردی بزازیه‌نک آخر جنایاتنده مذکوردرکه ٤٩
نظام ملکک اختلالنه بادی وتهییج فتنه وفساده سبب عادی

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

اولان اعوننه وسعاتك فسادینی دفع ایچون وقت فترتده جواز
قتللریله افتا اولنمشدر وفتوای قتللرینی زمان فترتله تقیید ایتمه
بونلر وقت فترتده عباد اللهه ضرر واذا جهتیله اشد اولدقلرینه
بناء درحقی الذین یحاربون الله ورسوله ویسعون فی الارض فسادا
آیت جلیله‌سی حقلرنده نازل اولان طائفه خائفه‌یه ملحق اولمغله
قبل التوبه اخذ اولندقلری حالده وقت فترت اولسون اولمسون
٥٠ قتل واهلاکلری جائز اولور امام ماوردی رحمه الله‌نك احکام
سلطانیه نام کتابنك اون دردنجی بابنده حکایت اولندیکه ابن عباس
رضی الله عنه حضرتلرینه برکسنه کلوب یوز بیك درهم عرض برله جانب
میریدن خراج وجبایت مثللو برمنصبی تقبل یعنی عهده‌سی اداره سنه
تفویض بیورلمسنی رجا ایتمش اولدقده خلیفه عالیجناب مجرد عرض رشوته
متجاسر اولدیغنه بناء اول کسنه‌یی یوز دکنك اوروب بعده نادن
٥١ ایچون جنانا صلب ایلدی شرح الزاهدینك مبحث حدودنده فردوس
منقولدرکه اول شخص بدطینت که کندی ذی رحم محرمسنه وقاع وزنا
ایدرسه آنی قتل واعدام ایله وشرح السنه نام کتابده مسطوردر که
برکسنه محارمنی نکاح ووطی ایلسه حقنده ائمه دن احمد واسحق
رحمهما الله تعالی اول کسنه قتل اولنوب اموالی دخی اخذ ومصادره
اولنور دیو حکم ایلدیلر ابن مجید رحمه الله ولا تنکحوا ما نکح اباؤکم
الآیة نظم جلیلی تفسیرنده روایت ایلدیکه بررجل بمذهب باباسنك
زوجه‌سنی وطی ونکاح ایلدیکی جناب سید الابرار صلی الله علیه وسلم
حضرتلرینه بالغ اولدقده همان اول شخص بدمذهبی قتل واعدام

واموال واشیاسنی مصادره ایچون ابابرده رضی الله عنه جنابنی
٥٢ بعث وتسییر بیوردیلر شرح الرشیدده امام موثوق الخطاب
یعنی محمد مجاهد نصاب جنابندن روایت اولندیکه برکسنه محصن اولان
دیکر کسنه‌یی زنا ایدرار اولدیغی حالده کوردکده درحال الکاصیحه والقتال
ایلیه اکرچه فارغ اولورسه فبها ونعم واکر مستیقظ اولمز ایسه حال
مباشرتنده اول کسنه ایچون زانی مرقومی قتل ایتمك اول کسنه
٥٣ ایچون حلال اولور راشته بوکا قیاسا عباد اللهك اموالنی بغیر وجه
غصب وغارت ایدن اصحاب مکابره وقطاع طریق واذی قیمتی
اولان برشیئی ظلما اخذ وجمیع کبائری مرتکب ومتعلق ظلم وتعدی
عادت مستمره‌سی اولان کافه عشار وباجدارلرك انضمام رای اولو
الامر ایله قتل واعداملری استحلال اولنور لکن ظاهر وراجح اولان
اشبو مسائل مقرر مصلحت وقت ایجابنجه تعزیر وسیاسته محمولدر
٥٤ نهایه ومعراج الدرایه نام کتابلرده ما یحدث فی الطریق بابنده ذکر
وبیان اولندیکه ضرر عامی دفع ایچون ضرر خاص اختیار وتحمل اولنور
مثلا مشرکین اثنای محاربه‌ده یدلرنده بولنان اسرای مسلمین یا اطفال
مؤمنین ایله تترس یعنی انلری سپر اتخاذ ایلسه‌لر عامه مسلمینه
عائد وراجع اولان ضررلرینی دفع ایچون اوزرلرینه رمی سهام ایلمك
جائز اولور غایة الامر مستجمدرکه غزاة المسلمین بو افعاللریله یعنی
رمی سهام ایله اسرای مسلمینه یاخود اطفال مؤمنینه قصد ایتمکی الا ترسه
کذلك اموال اینا مده وصیانك برمقداریله مصالحه‌سی کبی وقت
آکله ده خوف وهلاك درکار اولدقده اول عضوی قطع ایلمك کبی

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

غایة البیان وهدایه وفتاوی خانیه نك ما یحدث فی الطریق مباحثنده
مسطوردرکه ضرر خاصی اختیار ایله ضرر عامی دفع واجبدر مترجم ٥٥
فقیر دیرکه مصالحهٔ وصی ومرض اکله ده قطع عضو مسئله لری تقریر
اولنان اصل اصیلك فروعاتندن اولمیوب بلکه بو مسئلتین بر قوینك
مبناسی شول اصل معروف معتادرکه من ابتلی ببلیتین یختار اهونهما
یعنی هرکمسنه که ایکی بلیه یه مبتلی اولسه قنغیسی اهون ایسه آنی اختیار اتمك
اوزرینه واجب الاعتمادر مثلا اموال یتیم ذمتنه تعلق اتمش اولان
مدیون دین مرقومی انکار ایدوب وصی دخی آیبان بینه دن عجزنی
اظهار ولدی التحلیف مدیونك یمین ایده جکی درکار بوجهتله بالکلیه
تلف مال بدیدار اولسه اموال مرقومه نك بر مقدارینی اوزرینه
صلح وصی نظرا للیتیم اهون ضررین اولمغله وصی ایچون ترجیحی واجب
الاختیاردر کذلك حفظنا الله تعالی علت اکله یه مبتلی اولان بیچاره
هلاك وتلف نفسی حذاق اطبای مسلمین اخبار ایله تبین ایلدکده نفسی
تلفدن وقایه ایچون عضو مصابی قطع اخف البلیتین اولمغله اختیاری
لایقدر بو دخی بلنمك کرکدرکه صیانةً للعباد شر وفسادی دفع ٥٦
ایچون داعم مفسد اولان اهل عنادی ضرب وتأدیب ونفی و
تغریب وعلی روایةٍ صحیحةٍ اختلاط ناسدن منع ونهیله منزلنده
حبس وتنکیل ایله تعذیب وبالایجاب انضمام امر ولی الامر ایله سیاسةً
قتل واعداملری مشروع ایدوکی بو فصلده شرح وبیان اولنمش ایسه ده
لکن خبر مجرد ایله جائز وسزاوار اولمیوب بلکه ساعی بالفساد ایدوکی
وجه شرعی اوزره ثبوتنه محتاج ومنوط یاخود شواهد احوالك دلالتیله

مشروط ایدوکی معتبرات فقهیه ده مسطور ومبسوط واسلاف
مشایخ عظام حضراتنك قلمزن افتا اولدقلری قیودات صور
فتوالرندن دخی ظاهر ونمایاندر انتهی الفصل الثانی فی احکام هذا
الباب یعنی سیاسة عادله مشتمل اولدیغی فصوللردن فصل ثانی
قضاة ایچون احکام سیاسیه ایله تعاطی وتناولك جواز وعدم
جوازینه دائر مسائل بیاننده درچونکه احکام سیاسیه طرق ٥٧
شرعیه دن اولدیغی ادله وبراهین ایله ثابت اولدیسه اجرای احکام
شرعیه یه مأمور قضاة وحکام حضورلرینه خصوص اهل فتنه
وفساد وارباب ظلم وتعدیدن اولمق تهمتیله رفع واحضار اولنان
مواددهده قضاة دخی احکام سیاسیه ایله حکم وتعامل ایلمك یعنی
اسباب قضادان معدود اولان اقرار یا اقامت بینه دن عاری
مجرد کشف وتحری ایلمك ومدعی اولان شخص تصدیق ایلدیکی
دعواسنده مبطل ایدوکی ظاهر اولدقده اکا ضرب وتعزیر ایلمك
یاخود سوء احوالنه دلالت ایدن اموری تجسس وتفحص اتمك
کبی الحاصل بو مقوله احکام سیاسیه ایله عمل ایلمك قضاة ایچون
لایق وسزاوارمیدر دیو سؤالك جواب باصوابی امام العلامه
شمس الدین محمد بن قیم الجوزی الحنبلی رحمه الله جنابنك بروجه
آتی بسط وبیان ایلدیکی شول اصل اصیل معول علیهدن ظاهر
ونمایاندرکه جمیع ولایاتك تعمیم وتخصیصی یعنی طرف سلطنت
سنیه دن تفویض ولایات اولنان ذواتك استفاده ایلدکلری
عموم وخصوصی انجق عرف متعارفلدن استنباط والفاظ

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

واحوالدن تلقی والتقاط اولنمشدر که شرع شریفده بونک ایچون
مبین بر حدّ معیّن یوقدر چونکه بعض ازمنه واکنه‌ده امیر حربک
ولایتنده مندرج اولان تدبیر حرب ولایت قضاده داخل اولور
وبعض زمانده امر بالعکس اولور که ولایت قضاده امور حربیه مداخله
وتعرض مندرج اولمز الحاصل ولایاتده معتبر اولان عموم وخصوص
هر بر اقطار وبلادده جاری اولان عرف واصطلاحدن تلقی
اولنمشدر اما نصوص مذهب حنفیه صراحةً دلالت ایدر که قضاة ٥٨
ایچون لدی الایجاب احکام سیاسیه ایله تعاطی وتعامل جائزدر
لکن ائمهٔ مالکیه‌دن امام عراقی وشافعیه‌دن ماوردی رحمهما الله
حضرتلرینه منسوب اولان ذخیرة المالکیه واحکام سلطانیه نام کتابلرده
مسطور کلاملرینک مفاد ومقتضاسی قاضی ایچون احکام سیاسیه‌ده
مدخل یوقدر بلکه امر سیاستده تکلم دخی قاضی‌یه لایق وسزاوار
دکلدر دیو ذکر اختلاف اولنوب ومذهبلرینی تأیید ایچون نظر والی
ایله نظر قضاة میانلرینی فارقه وجوه عشره بسط وتمهید ایلدیلر
وبز دخی بو اختلافلرینی ایضاح واعلان ایچون مابین مشار الیهمانک
کلاملرینی ذکر وایراد ایدوب بعده علی سبیل الاختصار نصوص
مذهب حنفیه‌یی دخی سرد وبیان ایدرز وجوه عشره‌دن وجه ٥٩
اول شدید الشکیمه اولان والی جرایم ایچون سزاوار اولان اظهار
قوت ومهابتله احکام الشرع اولان قضاة ایچون غیر جائز ونارواد(ر)
وجه ثانی والی مظالم ایچون قدرت واختیارده وسعت یعنی
اراده ایلدیکی کلامی تکلمه اقتدار جهتیله فسحت واردر که قضاة ایچون

غیر متیسّردر وجه ثالث ثبوت حقوقه مؤدی اولان امارات
دالّه وشواهد احوال ظاهره‌یه والی مظالم اعتبار برله اشیا مستولی
انکار ایتدیکیچون اتهام اولان شخصی ارهاب واخافه ایدرکه قضاة
ایچون غیر جائزدر وجه رابع برکمسنه‌نک ظلم وتعدیسی نمایان
اولوب والی مظالم اکا مطلع وواقف اولدقده درحال تأدیبه
ابتدار ایدرکه بو دخی مسلک قضاتک خلافنه ملابسدر وجه خامس
تردّد خصومتده یعنی خصمینک تصدّی ایلدکلری دعوی ووقعه‌ده
والی مظالمه شک وشبهه عارض اولسه حقیقتنه وقوف واطلاع
ایچون تأخیر وتأنی ایدرکه احد الخصمین طلب حکم ایلدکده قضاة
تأخیرینه مقتدر دکلدر وجه سادس خصمانی تزویره سلوک برله
منازعه‌لری داهیه اولدقده بالارضا بینلری اصلاح اولنمق
اوزره واسطهٔ امنایه ردّ واحاله ایلمک والی مظالم ایچون تجویز
اولنمشدر حالانکه خصمین طلبکار صلح اولمدقجه لأجل الاصلاح
آخر کمسنه‌یی توسیط ایلمک قضاة ایچون غیر جائزدر وجه سابع
بین الخصمین امارهٔ تجاحد یعنی هر بری آخرک حقنی من علم کتم و
انکار ایلدیکی آشکار اولسه احدهمانک ذمتی آخره مطلوبی
قالیوب برابر اولمق وانکاردن امتناع وفراغت برله یکدیگره
انقیاد ومطاوعت ایتمک اوزره التزام ایلدکلری تراضیده
بینلری فسخ وتفریق اولنوب اگرچه کفیل اخذی مشروع اولان
موادّدن اولسه کفیللری اولنمق اوزره اذن ورخصت ویرمکه
والی مظالم مقتدردر که بو دخی مسلک قضاتک خلافنه‌در

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

وجه ثامن والی جرایم مستور الاحوال اولان شهودک شهادتلرینی
قبول ایدرکه قضاة لدی التزکیه حکمه مأمورلردر وجه تاسع والی
مظالمه شبهه طاری اولسه شهادتلرنده کاذب اولمدقلرینه
شهوده یمین ویرر که قضاة تحلیف شهود ایله عمل ایتمزلر
وجه عاشر والی مظالمه بر قضیه عرض وانها اولندقده
هنوز سبقت دعوی تحقق ایتمدین یعنی ابتدا حضورینه
شهودی جلب وقضیه یه متعلقه معلوماتلرندن استفسار
ایدرکه قضاة مدعی اولان کمسنه تصحیح دعوی برله احضارینی
اراده ایتمدکجه اتیان اولنان بینه یی استماع وقبول ایتمزلر وبو
کونه بینه ایله حکم دخی ایتمزلر مگرکه مدعی استماعنی استدعا
٦٠ ایتمش اوله قالدیکه نصوص مذهب حنفیه اشبو تفصیل بالکلیه
خلافنه اولهرق قضاة ایچون دخی بالایجاب شو امور سیاسیه نک
اکثریله عمل وتناول ایلمک جایز اولدیغنی اقتضا وافاده ایتمشلردرکه
فقهاء اعظام علیهم رحمة الملک العلام حضراتی قاضی یه شایان
اولان شوار حسنه واطوار مستحسنه یی بیان معرضنده دیدیلرکه قاضی
دائما مجاهده برله نفسنی اخذ وحفظ وحراست ایدوب اکتساب خیره
سعی وغیرت ایدر وبالایجاب ترغیب وترهیب ایله احوال ناسی
اصلاح ایدر وحق وصوابی اولان بر شیئی کتم واخفا ایتمیوب
عباد الله‌ه بیان واعلان ایدر الحاصل من غیر غضب رفق وتعلیم ایله
کافه ناسه معامله ایدر حتی محیط نام کتابده مذکوردرکه مجلس قضاده
احد الخصمین قاضی یه سلام ویرسه حرمت مجلسی ابقا ایچون ردّ

قاضی ایچون ردّ سلام ایتمامک جایز و واسع کوریلوب اشته بو قول
منقول قاضی ایچون اظهار قوت واستعمال مهابت خصوصنده
بر نص صریح مقبولدر اما قرائن احوال ایله حکم قاضی یعنی ذکر وبیانی
موجب تطویل اولور وجوه کثیره ده شو ایهام احوال ظاهره وامارات
داله باهره بلکه بالضروره فراست ایله قاضی عمل ایتمک جایز ونزد اوله
ایدوکی تعامل ائمه متقدمین ایله ثابتدرکه معین الحکام نام برنجی بابنده
٦١ بتفصیله بسط وبیان اولنمشدر وظلمی ظاهر اولان کمسنه یی تأدیب
٦٢ ایله مقابله دخی مقتضای مذهب حنفیه در مترجم فقیر دیرکه بر شخص
بر کمسنه یه ظلم ایتمش اولسه او شخص ظالمک بغیر حق غصب ایلدیکی اشیا
عینی یاخود مثلنی استرداد ایله انتقامی واجبدر بوندن زیاده ایله تعرض
حلال دکلدر حتی بعض معتبراتده نظر رسیده اولمشدرکه ظالمه ظلم
اولنمز الحق ان السفیه اذا ظلم ینه مأمور یعنی سفهای سفله مألوف
اوله نلری سفاهتدن منع اولنمدقجه یمان سفاهتلرله مأمورندن تعدیم
اولنورلر مثلی وزره مثلیله اندره مقابله ایلمک ما هو المذهبدر
٦٣ انتهی حتی بعض فقها دیدیلرکه مدعی اولان کمسنه دعواسنده
مبطل ایدوکی عند القاضی آشکار اولسه تعزیرک ادنی مرتبه سی
اولان برکون حبس ایلیه اول کمسنه یی تأدیب ایدرکه شاید
الخصومته اولان ارباب تزویره عبرت اولوب انزجارلرینه
٦٤ باعث اوله ومحیط نام کتابده مسطوردرکه تجارته مأذون اولان
صبی حقوق عبادی مماطله یعنی ویره سی اولدیغنی استمهال ووعده
وینی کجکدرمک ایچون قاضی صبی مزبوری علی وجه التأدیب

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

حبس ایدر چونکه صبی هر نقدر زواجر و عقوبات ایله مؤاخذه
اولنمز ایسه ده افعال ذمیمه سندن منزجر اولمق ایچون تأدیب
٦٥ و تعزیر اولنور کذلک مجلس قضاده خصمین بر بریله مشاتمه یه مباشرت
واحدهما آخره اذا برله مغایر طور ادب معامله یه مبادرت ایلر
٦٦ حرمت مجلسی ابقا ایچون قاضی انلره حبس ایله مقابله ایدر کذلک
قاضی بر مسئله ده اشکال ایله حکمه اقدامی بالاتفاق استحلال
اولنمیوب استقصا یاخود اهل علم ایله استشاره ایچون تأنی
و توقف ایلمک بو دخی مقتضای مذهب حنفیه ایدوکی معین الحکام
٦٧ فصل ایبعنده مسطوردر کذلک بین الخصما جدال و قیل و قال
ممتد و تهییج خصومت مشتد اولوب وادی اصلاحه تخلل
مشتد اولدقده استحسان کرده بعض ائمه فحول وزرا یا دی
خصماده موجود اوراق و سجلاتی تحریق وافنا تقارب امر
اصلاحلرینه مدار اوله جغنی قاضی امید وار اولدقده اوراق مزبوره لی
احراق بالنار ایله مجدداً عقد خصومت اوزره امر واجبار قاطعیچون
٦٨ الیق و سزاوار ایدوکی دخی محل مرقومده مذکوردر کذلک میان خصما
وقوعیافته اولان منازعه یه صلحیله فیصل ویرلمک اوزره واسطه
امنایه رد و احاله دخی مقتضای مذهب حنفیه در زیرا معین الحکام
مسطوردر که خصما اهل فضل یعنی اصحاب مرتبت یاخود بینلرنده
برنوع قرابت اولوب تنفیذ حکم ایله ماده نزاع بیویوب داهیه
دوشوار اولمسندن قاضی خوف و تحاشی ایدرسه امضا حکمه
رخصت کوسترمیوب همان بینلرنده تردد و تحیر یعنی ابا برله

فقط صلح اولمق اوزره امر و تنبیه ایله اکتفا ایدر حتی علماء عظام ولاة
بعض قضاة عدل همجواری اولان ایکی صالح کمسنه لری حضورینه
جلب و دعوت ایدوب دیدیکه رازیکزی نفسکز اوزره کتم واخفا
ایدیکز بنی دخی ضمیریکزه مطلع ایتمکز دیو پند و نصیحته استعمال ایله
میانلرنده اشتعال یافته اولان نائرۀ خصومتی اطفایه بذل همت
ایلدیکی منقولدر اشته لاجل الاستشهاد ذکر و بیان اولنان
شومسائلک هر برنده اصلاح ذات البین ایچون مدبران فتنت
اندیش اولان ذواتی توسیط ایلمک لازم ایدوکی نمایاندر
و حضرت فاروق رضی الله عنه ولاة کرامه لرینه ردوا القضاء
بین ذوی الارحام حتی یصطلحوا یعنی میان ذوی الارحامده
وقوعیافته اولان قیل و قالی کندیلر ترک ایله توافق ایدنجیه دک
بینلرنده حکم و قضایی تأخیر ایدیکز دیو امر و اعلام بیوردی
زیرا حکامک فصل و حسمی خصما میاننده حقد و کین ایراث ایدر
٦٩ واقعات حامیه نام کتابده دخی مذکوردر که اخوان یاخود
بنو اعمام اظهار خصومته ابتدار ایدرلر ایسه بینلرنده اولان خلاف
مبدل ائتلاف اولنجیه دک قاضی امضای حکمه تعجیل و اقدام ایتمیوب
اقلا ایکی دفعه لری خصوصنه تقیید و اهتمام ایلمک لایق و
سزاوار اولورکه حکم و قضا هر نقدر بحق صادر ایسه ده بیه
٧٠ صد هزار سبب تهییج عداوت اولدیغی بدیداردر قالدیکه قضا
شهادت مستوریني قبول واستماعلری یعنی قاضی عندنده
عدالتله معروف کمسنه اولمیوب بلکه تعدیل و تزکیه ایدرکسه

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

وحی میلرنده نایاب بر قومه ظفریاب اولوب بری برلری اوزرینه
شهادت ایلهلر بو مثللو مواضع ضرورتده اموالی تهدیددن
حمایت و حقوقی تضییعدن صیانت ضمننده بو مقوله مستور
الاحوال اولان کسانک شهادتلرینی قبول قضاة ایچون دخی
تجویز اولندیغی معین الحکامک بکرمی ایکنجی بابکه فی القضاء بشهادة
غیر العدول للضرورة مباحثنده مسطوردر کذلک قاضی یه ٧١
شهوددن شک و شبهه عارض اولدقده تحلیفه قادر اولورکه
مقدما تختگاه ملوک اندلس اولان قرطبه نام شهر عظیمه قاضی
القضاة ابن شبرمه رحمه الله تعالی عصرنده وقوعیافته اولان
بر ترکه ده اثبات دیون ایچون اقامت اولنان شهودی تحلیف
ایلدی و بعض علما ثقاتدن روایت اولندیکه فساد زمانه نظرا
استحلاف شهودی رأی ایدرم دیر ایدی حتی تتارخانیه ده
مضمرات و تهذیب نام کتابلردن منقولدرکه زمانمزده فسق
و فسادک غلبه و اشتهاری سببیله تزکیه شهود متعذر اولدیغنه
بناء ائمه مجتهدیندن ابن ابی لیلی اختیاری اوزره قضاة عساکر
حضراتی تحلیف شهودی ترجیح ایلدیلر لکن خزانة الفتاوانک
کتاب الدعواسنده تحلیف شهود عند الشافعی جائز ایسه ده
حنفیه عندنده غیر جائزدر دیو ذکر اختلاف اولندی و مجمع
الفتاوانک مبحث قضاسنده بعض علمادن نقل اولنمشدرکه
عند اداء الشهادة تلفظی شرط اولان اشهد لفظیله حلف
شهود حصول بولمغله تکرار تحلیف اولنمزلر دیو قطع مقال

ایدوب بعض آخر دخی مسئله ده تردید ایدوب اگر شاهد تلفظ
ایلدیکی لفظ اشهد ایله انعقاد یمینه عارف شاهد عربی ؛
ایسه تحلیفه عدم احتیاج بدیدار و اگرچه معانی عربیه یه غیر واقف
شاهد عربی دگل ایسه تحلیفه استدارا اولنور دیر ایدی مترجم فقیر ٧٢
دیرکه خلاصه و بزازیه و سائر کتب معتبراتده مسطور اولان
لا یمین علی الشاهد مسئله سی و فقهی شهود ده شهادتلرنده
کاذب اولمدقلرینه تکلیف یمین ایلمک قضاة ایچون غیر جائز
و نامناسب ایدوکی عصرنده شیخ الاسلام و مفتی الانام مولانا
عبد الله افندی حضرتلرینه منسوب اولان بهجة الفتاوانک کتاب
الشهاده سنده مسطور اولدیغی اوزره شاهد شهادتنده کاذب
اولمدیغنه قاضی یمین تکلیف ایدوب شاهد دخی یمیندن نکول
ایلسه شهادتنه خلل گلمز دیو قلمزن افتا اولنه قلری مسئله دن
نمایاندر زیرا تکلیف یمین بر فائده یی مفید دگلدرکه بالفرض
عرض یمین اولنان شاهد نکول ایتدکده مجرد نکولیله قاضی شهادتی
رد و عدم قبوله غیر مقتدردر بنابرین شیخ الاسلام مولانا
علی افندی جنابلری سالف الذکر تهذیب نام کتابدن منقول
قول ضعیفه اعتنا و فی زماننا فقدان شهود عدوله ابتنا
برله قاضی شهوده بروجه مشروح یمین ویرمکه قادر اولور
دیو وضع بیاعه امضا اولدقلری فتوا بحکم البشریت سهو و غفلته
محمول و الآن بین الحکام غیر معمولدر چونکه شهودی تحلیف
قول ضعیف اولدیغندن انشقه برام منسوخ باطل اولوب بو مقوله

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

امر منسوخی استعمال حرام ایله اشتغال ایدوکنی مشاهیر فضلادن
امام کردری رحمه الله جنابلرینک مناقبنده بسط و تحقیق ایلمشدر
بو تقدیرجه قضاته لایق و سزاوار اولدرکه شهود هر نقدر بین
الناس صلاح ایله معروف و عدالت ایله موصوف ایسه لرده
تزکیه ایله مأمور اولدقلرینه بنا خصوص مزبورده احوال شهوددن
سمان ناسه سؤال ایله تعدیل و تزکیه ایده لر اگرچه شهود مجهول الحال
بر رجل مبهم یاخود کذب و خلاف ایله متهم اولوب شبهه ایراث
ایدرسه فقط شهادت ایلدیکی ماده ده صدق و عدالتی تبین
ایدنجیه دک خفی و جلی تزکیه سی خصوصنه بذل همت ایدوب
عدالتی پدیدار اولدقده معین الحکامده مذکور اولان و یحکم
بشهادة الامثل فالامثل من الفساق وهو الصواب مسئله سی
مفادینجه امضای حکمه ابتدار ایده لر زیرا معتبرات فقهیه ده
مسطور اولدیغی اوزره کافه شرائط عدالتی جامع شاهد عدل
حقا که زمانمزده ثالث عنقا و کیمیا غیر معروفدر انتهی کذلک ٧٣
قاضی یه شک و شبهه ایراث ایدن مواطن و محالده استکشاف
حال ایچون قبل الترافع حضور شرعه شهودی جلب و استماع
برله شهادت ایده جکلری موادده استنطاق و استخبار ایلمک
و مواضع ارتیابده شهودنسادن ماعدا شهودی بر برندن تفریق
ایتمک دخی عند الحنفیه قاضی ایچون سزاوار ایدوکی معین الحکامده
مذکوردر الفصل الثالث فی الفرق بین نظر القاضی و نظر والی
الجرایم یعنی سیاست عادله یی ایضاحه دائر فصولدن فصل ثالث

احکام شرعیه ایله الزام خصمه مأمور اولان قضاة فضیلتلرینک ایله
تنفیذ احکام سیاسیه برله زجر اصحاب جرایمه مأمور بیوریلان
ولاة مهابت قرین حضراتنک میان مأموریتلرین مفصلا فرق و تمییز
متمایز مباحث بیاننده در مالکیه دن امام عراقی و شافعیه دن
امام ماوردی رحمهما الله جنابلرینه شرف انتساب ایله شهرت یافته
امتیاز اولان ذخیرة المالکیه و احکام السلطانیه نام کتابلرده ذکرد
ایراد ایلدیلر که سیاسته مأمور اولان ولاة جرایم کندولره تناول
و استعمالاتی مخصوصه اولان وجوه تسعۀ آتیه ایله احکام شرعیه یه حاکم
بیوریلان قضاة فضائل اتسامدن ممتاز اولورلر بری وجوه تسعه دن
اولکیسی والی جرایم قذف اسناد اولنان کمسنه حقنده شایان
اعتبار اولان دعوی هنوز تحقق ایتمدین ظهیر امارتی اولنلردن
قذفی استماع و قبول یعنی تهمت قذفله اتهام اولنان شخصک باب
قذفدن اولوب اولمدیغی تحقیقده سمان ظهیر امارتی استنطاق
برله قوللرینه اعتماد ایدر اگرچه اعوان امارت اول شخص متهمی
عزو اولنان قذفدن تنزیه و استبعاد ایدرلر ایسه والی جرایم تحلیفه
سبیلنه ابتدار ایدر و اگرچه سنک انداز قذف اولمق اوزره اتهام
ایدرلر ایسه والی جرایم دخی لاجل الاستطلاع مدت مدیده محبوس
و انواع آلام و اکدار ایله مأنوس ایدرکه مسلک قضاة بونک خلافنه
طالبدر مترجم فقیر دیرکه از جمله تصویر اولنان مسئله سالفه ده
دعوای قذفه تصدی ایدن کمسنه بی الساعه اولوب دعوای
قذفی منهج مستقیم شرع قویم اوزره اثبات ایتمدکچه قاضی مجرد تهمت

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

قدرنده اتهام و تقدیم اولنان شخصی تفتیش و تفحصه اهتمام ایتمز انتهی
ایکنجی وجه والی جرایم قرائن احواله و قت و عزو و اسناد اولنان
تهمتک قوت و ضعفنه دال اولان اوصاف متهمه رعایت ایدر
مثلا زنا ایله متهم اولان یا دکار ابتلای زنان مکاره ایله شهرتشعار
ایسه عزو اولنان تهمت زنا اکتساب قوت ایدر کذلک سرقه ایله
متهم اولان شخصده مع قوة البدن قطع ید مثللو آثار ضرب موجود
یاخود سیما لصوص ایله معلم اولان زمرهٔ اشراردن معدود و الیه اسناد
اولنان سرقت کسب قوت ایتمکله والی جرایم اولان امیر صاحب تدبیر
دخی تشدید عقوبته اعتنا ایدر واکر اول کمسنه تلوث زنا ایله مشهور
واعضاسنده امارات مذکوره مشهود و منظور دکل ایسه والی بهتان
اوفی مرتبه سیاست اولان تهدید و زجر ایله اکتفا ایدرکه قضاة ایچون
بو مقوله قرائن و امارات ایله حکم ایلمک غیر جائزدر اوچنجی وجه والی
جرایم اخذ و کرفت اولنان متهمه عزو و اسناد اولنان تهمتی تحقیق ایلمک
واستکشاف احوال ایله قطع شبهه ایتمک ایچون احتیاطا بحسب الرأی بر
آنی مقداری حبسی خصوصنه استعجال ایدرکه قضاة بلا ایجاب شرعی
حبسه القا ایله اشتغال ایتمزلر دردنجی وجه والی جرایم قوت تهمته نظرا
شخص متهمی باده تهمتده اقرار ایتدکده اولمق اوزره مرتبه حدوده غیر واصل
ضرب تعزیر ایله نجاع ایدر قالدیکه متهم اولان شخص اثنای ضربده اقرار
ایدرسه قطع اولنور اکرچه اقرار ایلمک بلکه حالنی حلو عزی سویلمک ایچون
تازیانه ضرب اشکال ایتلاسی حکامنده اقرار ایدلیه اقراری اعتبار
شایان اولماسفله والی تازیانه تعذیبدن کف ید ایده وب تکرار

اقرارینی استدعا ایدر اکر اعاده اقرار ایدرسه فبها واکر اقرار اوله
مخالف کلامه ابتدار ایدرسه والی جرایم اقرار ثانیله متهمی مؤاخذه ایدر
و مع اکرا هه اقرار اول ایله معامله سی دخی تجویز اولنمشدرکه بو دخی قضاة
ایچون غیر لایقدر بشنجی وجه حدود شرعیه ایله منزجر اولمیوب بلکه جرم
و جنایت کندوسندن تکرار ایتمش اولان داعر مفسد ارکه فتنه
و فساد بینی عباد اللهه اوزرلرندن دفعی ایچون بیت المالدن انفاق ایلمک
برله فوت اولنجیه دک حبس زندان ایله محبوس ایتمک والی جرایم
ایچون تجویز اولنمش ایسه ده قضاة ایچون غیر جائزدر التنجی وجه والی
مظالم احوال متهمی کرکی کبی بیلمک ایچون متهمی تحلیف ایلمک بلکه ریانی
کشف واطلاع ایچون ایمان بیعة السلطان کبی طلاق و عتاق
ونذر صدقات مثللو ایمان غلاظ تکلیف ایدرکه قاضی بغیر حق بر کمسنه یی
تحلیف ایلمز ولدی الایجاب انجق یمین بالله ایله اکتفا ایدر یدنجی
وجه والی جرایم کنهکار اولان کمسنه یی بطریق التذلیل مؤاخذه
برله توبه سنی طلبکار اولور یعنی ارتکاب ایلدیکی کناهدن بالکلیه
تبری و ذمت و اظهار ندامت ایدنجیه دک جرمه ایصال مضرت ایده جکینی
اشعار و موجب قتل اولمیان مواد ده جزوی ترهیب ایچون وعید
قتل ایله اخافه و انذار و بالا قتضا قتلدن ماعدا تادیبات سائره
ایله وعیدینی ایقاع و اجراسنه ابتدار والی مظالم ایچون جائزدر
اولورکه قضاة بو مقوله اجباره عدیم الاقتدار در سکزنجی وجه
قضاة ایچون شهادتلرینی قبول جائز اولمیان مستغفران یعنی
قلیل التمییز اولان مبتذل بعض کسانک حدودی تکثیر ایلدکده والی

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

جرایم شهادتلرینی استماع و قبول ایلمک تجویز اولنمشدر طقوزنجی وجه
ایکی کمسنه میاننده وقوعیافته اولان مجادله و مضاربه‌ده هر نقدر
غرامت مالیه و حدود شرعیه‌یی موجب دکل ایسه ده مجرد سوء معامله
لرینه تأدیبات لایقه ایله مقابله ایتمک ایچون بحکم الولایه والی جرایمک
صرف افکارینی مستوجبدر اگرچه اول کمسنه‌لرده اثر ضرب نابود
ایسه مسابقت ایدنک دعواسنی والی مظالم تقدیم ایدر
واگر احدهما اثر ضرب ایله متأثر ایسه بعض علما عندنده انک دعواسنی
استماع تقدیم اولنور لکن اکثر فحول مطلقا تقدم ایدنک کلامی
تقدیم اولنور دیدیلر ایچون بر فحوای البادی اظلم غوغا و مواثبه‌یه ابتدا
ایدن شخص فی بادی اولدیغیچون جرم و عصیانی استعظام و تأدیبی
استحکام اولنور ثالث که جرم و جنایت و شواهد احوالدن معدود
سیما و سیئت جهتیله اختلاف قرینه نظرا ترتیب اولنه‌جق تأدیباتلری
دخی بحسب الانواع والمقادیر مختلفه‌در و والی مظالم ایچون سفها
سفله‌یی جرایم مألوفه و افعال شنیعه‌لریله بین الناس تشهیر ایله
تذلیل و بو جهتله منع و زجرده مصلحت رأی ایدرسه اول جهتله تنکیلی
دخی قرین جواز و روادر استحصال طائفهٔ قضاة الزام احکام شرعیه
ایله سرفراز و زمرهٔ ولاة اجرای احکام سیاسیه ایله کسب امتیاز
ایتمش اولدقلرینه بناءً قبل الثبوت یعنی مجرد جرایم ایله اتهام وقوعنده
امرا و ولاة ایچون تعامل ایتمک رخصتیافته جواز اولان شیوه وجوه
تسعه سالفه ایله میان طائفتینده فرق و تمیز صورتنمای ظهور
اولمشدر لکن جرایم و جنایات اقرار متهم یا بینهٔ عادله ایله بر نهج

شرعی بعد الثبوت قضاة و ولاة اقامت حدودده بالاتفاق
متساوی الاقدامدر یعنی اجراسی خصوصنده هر بری آخره
معادل ایدوکی متفق علیه جمهوردر دیو بو وجهله امین شاذ
٧٥ الیهانک کلاملری رسیدهٔ ختام اولمشدر ثالثاً که فقهای
حنفیه‌دن شیخ علاء الدین الطرابلسی المرحوم معین الحکام نام
کتابنده بابه الفرق عدّ اولنان وجوه سالفهٔ البیانک اکثرینه
قضاة دخی تعامل ایلمک جائز ایدوکنی تحقیق و تدقیق و نصوص
اهل مذهب ایله توثیق ایدوب دیدیکه از جمله والی جرایم اعوان
امارتندن تفتیش تهمته مأمور کمسنه‌نک کلامنی قبول ایلدیکی
قاضی دخی اعتماده شایان بیغرض کمسنه‌یی کاشف اتخاذ یعنی
صوابدید عقلا وزره و شرائط حزم و احتیاطه رعایت ایچون
موثوق کمسنه‌یی بر مقدار معاش تعیینیله بالارضا نامزد خدمت
تجسس شهود ایدوب اخبار ایلدیکی کلامی استماع و قبول ایلمک
استحسان کرده ائمهٔ حنفیه‌درکه علماء حنفیه‌دن بعضیسی دیدیکه
قاضی ایچون لایق و سزاوار اولدرکه امانتله معروف و عدالت
و استقامتله موصوف متدین کمسنه‌لری سرایر امورینه مطلع
و واقف قیلوب انلر ایله استشاره برله مبتلا اولدیغی مسالک
قضاده انلر ایله استعانه استحصال انظار رشادلرینه اقتفا ایله قضیه
مشکله‌نک کنهنه اطلاع و وقوف حقیقتنه اکتساب قدرت
واقتدار ایده حتی قاضی عندنده رشد و سدادی ظاهر و عدول
و استقامتی باهر اولان بر کمسنه‌نک قولنه اعتماد یاخود جماعت

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

احوالرینی تجسس ایله شهودی جرح ایلمک قاضی ایچون عند
الحنفیه تجویز اولنمشدر اشته بو وجهله قاضینک خبر واحد عدلی
قبول و استماعی والینک اعوانی مارقی حقنده درکار اولان
اعتمادینه معادلدر کذلک والی جرایمک مشهورا احوالی غایتی
مشکلو قاضی ایچون دخی دعوای قتلده امارات مراعات و اعتبار
ایلمک جائز وار اولورکه بن بو مسئله یی باب الحکم بالقرائن یعنی قرائن
احوال ایله قاضینک احکامی مبحثنده ذکر و بیان ایلدم کذلک
قاضی حقیقت تهمتی کرکی کبی بیلمک یا قطع شبهه ایلمک ایچون
احتیاطا حبس متهمی استعجال خصوصنده بعض فقها دیدیکه الی
قتیل والمق اوزره برکمسنه دیکر کمسنه یی اسناد قتل ایله حضورا
قاضی یه احضار ایلسه اول کمسنه اولا بر وجه استدعا ولی الدم
اولدیغنی اثباته محتاج اولور اگر اثبات ایدرسه بعد الاثبات
قاضی دخی ادعا ایلدیکی مادۀ قتلده بینه سندن سؤال ایدر اگرچه مدعی
اثبات مدعا خصوصنده برایکی کون استمهال ایدرسه قاضی دخی
مساعده برله مدعی علیه اولان کمسنه یی حبس ایله اشتغال ایدرکه
جناب رسالتپناه علیه صلاة الاله حضرتلری تهمت قتله احضار
اولنان متهمی برکون برکیجه حبس بیوردقلری روایت اولنمشدر
واگر مدعی اتیان بینه دن اظهار عجز ایدرسه مدعی علیهه نظر اولنور
اگرچه فی الحقیقه بین الناس ارتکاب خون ناحق ایله معروف ومتهم
ایسه بحسب الرأی مدت مدیده مکث زندان ایله تعذیبنه اهتمام
اولنور واگر احوالی مبهم بر رجل غیر معلوم ایسه فقط برایکی کون حبسا

حبسی التزام اولنور قالدیکه بو مدت احتیاطده مطالب قصاص
اولان ولی الدم بر سبب قویه دخی تشبث ایدرسه بو حکم احتیاط
ساقط اولوب بتکرار قاضینک رأیی واجتهادی مقداریجه امتداد
حبس خصوصی واجب اولور کذلک والی جرایم ایچون رخصت
یافته جواز اولان قوت تهمته نظرا شخص متهمی ضرب تعزیر ایله تأدیب
قاضی ایچون دخی جائز و سزاوار ایدوکی فصل آتی الذکرده مفصلا
بیان اولنور انجق قاضی لاجل التأدیب رأیینه مفوض اولان
ضرب تعزیری شرع شریفده اوصافی مبین اولان ضرب حدوددن
اخراج برله عقوبات شرعیه یه مغایر تعذیب وعقاب ایله متهمی
ازعاج ایلمزکه اواخر فصل اولده ضرب تعزیره متدائر بعض نوادرک
٧٦ ذکری مرور ایلدی کذلک جرایم وجنایات کندوسندن کرارا
سبقت ایتمش وزواجر وعقوبات ایله مألوف اولدیغی جنایتندن
تفریغ ذمته همت ایتمامش اولان شخص فاسد حقنده والی مظالم
ایچون تجویز اولنان استدامۀ حبس ایله معامله قاضی ایچون دخی جائز
فتاوای خلاصه مؤلفی رحمه الله کتاب قضاسنده باب من یحبس
مبحثنده دیدیکه داعر ومفسد اولان کمسنک توبه وصلاحلری
٧٧ ظاهر اولنجیه دک حبسلری خصوصنه اهتمام اولنور وهم استیصال
شفقت عباد اکتساب آسایش بلاد قضیه سی دخی انجق داعر ومفسد
اولانلرک ... واشرارک اوزرلرینه اظهار خشونت وتشدید و
منع ومجرم شقلو احکام ایله حکامک مؤاخذه وتهدیدلرینه مقصور
اولدیغی غیر مستوردر چونکه دینلمشدر که شول کمسنه که بذل مقدور

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

ایله آسی استقلال مرادن منع و تحویل یتیمه اول کمسنه خیر و صلاح
٧٨ اوزره ناسی سوق و تحثیله متصدی اولمدی   کذلک احوال متهمه استکشاف
واختبار ایچون والی جرایمه جائز وار اولدیغی اوزره شخص متهمی تحلیف
و یا طلاق و عتاق ایله استحلافی تکلیف قاضی ایچون دخی سزاوار ایدوکی
مذهب حنفیه ده مشتهر شعار درکه قنیة الفتاوانک کتاب الوقفنده
محیطدن نقل اولنمشدرکه وصی اولان کمسنه لدی المحاسبه اموال یتیمک
شو مقدارینی نفقه سنه کذلک متولی وقف دخی محصولات ارضک
شو مقدارینی تعمیرات ضیعه یه صرف و انفاق ایلدم ما عداسی یدیمزده
باقیدر دیو اخبار ایلسه لر نظر اولنور   اگرچه وصی گرک متولی امانت ایله
معروف و دیانت ایله موصوف ایسه لر قاضیه دخی ظاهر حال تکذیب
اولمدیغی مقدار مصارفلرنده مجرد قوللرینه اعتنا و دفتر اجماللرینی قبول
ایله اکتفا ایدر   واگر خیانت ایله متهم ایسه لر اگرکه قاضی همان دفتر
اجماللرینی قبول ایتمیوب اخافه و تهدید برله ایکی و اوچ کون آنلری بدون
المجلس مجلس شرعه احضار و شیئاً فشیئاً دفتر مصارفلرینی بیان و تفسیره
اجبار ایده و اگر بر وجه تفصیل بیان و تفسیر ایدرلر ایسه فبها و نعم و اگرچه
بیانه عدیم الاقتدار ایدوکلری تبیین ایدرسه قدر معروف صرفنده کاذب
اولمدقلرینه استحلاف ایده انتهی بو قول منقول مطلقا متهمی تحلیف و منع
زیادة التهدید والتخویف قاضی ایچون دخی جائز و معقول ایدوکنه
و آثار سیاست حسنه دن معدود برنص مقبولدر   قالدیکه قاضی طلاق
و عتاق ایله تحلیف ایتمک یعنی ایمان مغلظه تکلیف ایلمک خلاصة
الفتاواده مسطور اولدیغی اوزره اکثر کبار مشایخ عدم جوازینی ثبت

و تحریر ایلمشلردر   لکن ضرورت اقتضا ایدرسه رأی قاضی یه تفویض
اولنمق اوزره بعض فحول علما قلمزن افتا اولدیغی دخی فتاوای صغراده
٧٩ مذکوردر   کذلک والی جرایم ایچون جائز اولان وجه ثامن و
تاسعکه قلیل الرأی اولوب اعتنا ده شایان اولمیان بکثرتان بی
اوداکلک شهادتلرینی استماع و قبول ایتمک و عند الناس صورتنمای
ظهور اولان مواثبات و مجادلاته صرف افکار برله کنه حقیقته کسب
اطلاع و وصول قاضی ایچون دخی جائز و معقول ایدوکی مدلول
٨٠ نصوص حنفیه اولمق اوزره معین الحکامده مسطوردر   مترجم
فقیر دیرکه یمین بغیر الله فی الحقیقه حرام اولدیغندن نیچه کبار علمای حنفیه
طلاق و عتاق ایله تکلیف یمین مطلقا غیر جائز دنار وا ایدوکی
و بعض فحول لدی الایجاب صحت و جواز ایله قلمزن افتا اولدقلری
کتب معتبرات فروعیه ده ثبت و تحریر اولنمشدر   بنابرین ابنای
زمان یمین بالله المستعاذه اظهار تهاون و عدم مبالات برله
یمین بالله اجتسار و بو جهتله اضرار عباد اللهه ابتدار ایلدکلری بدر
اولمغین احد الخصمین طلاق و یا عتاق ایله یمین و یرمک اوزره قاضی نک
الحاح و ابرام ایدرسه بالضروره قاضیه دخی حقوق عبادی تضییعدن
وقایه ضمننده بعض علما قولنی ترجیح و التزام یعنی طلاق و عتاق
ایله تحلیفی رأی و استصوابه اقدام اولنمق اوزره افتا اولنور دیو
المرحوم نقل و بیان ایلمشدر   قالدیکه طلاق و عتاق ایله استحلاف
اولنان کمسنه بالفرض نکول ایلدکده نکولیله قاضینک اوزرینه حکمی
نافذ اولوب اولمدیغی دخی مختلف فیه درکه اکثر علمای اعلام عدم

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

نفاذیله و بعض علما بر مشروح یالا فائده مطلوبه فوت اولماملق ایچون
نفاذیله افتا ایلمشلردر لکن راجح اولان اکثر علماء کرام حضراتنک
قوللریدر چونکه بو وجهله اولان یمیندن نکول اقرارا اولماملغله حکم
قاضیه حتی نافذ دکلدر بو تقدیرجه فائدۀ مطلوبه بشو وجهله مأمول
اولورکه وجه مشروح اوزره تحلیف یمین اولنان کمسنه مکرکه انکاره
ایلدیکی مدعا یی اقرار ایله فائدۀ مطلوبه استحصال اولنه دیو مولانا
علاء الدین در المنتقی سنده باقانی المرحومدن بطریق البحث
ایراد ایلمشدر قالدیکه والی جرایم ایچون اعمال وتناولی رخصت
یافته اجوازا ولان وجوه سالفة البیاندن وجه سابع که کنهکار
اولان شخص بدنهادی توبه واستغفار ایتمک اوزره مؤاخذه
یعنی ارتکاب ایلدیکی جرم وعصیاندن بالطوع تبری ذمت واظهار
ندامت ایتمک اوزره مجرد وعید قتلله ترهیب وتهدید وبالالتجا
قتلدن ماعدا عقوبات شدیده ایله تأدیب وتشدید ایلمک
قاضی ایچون دخی سزاوار ایدوکنه دائر مسائله بالتحری هنوز ظفریاب
اولنمدیغنی علاء الدین معین الحکامده بروجه اعتراف ذکر وبیان ایلمشدر
انتهی الفصل الرابع فی الدعاوی بالتهم یعنی سیاست عادله
مشتمله اولدیغی فصولدن فصل رابع انواع خیانت واصناف
٨١ ظلم وتعدی متعلقه دعاوی بیانندهدر معلوم اوله که اسناد
تهمت اولنان اشخاص معلوم الاحوال اولوب اولماملق اعتباریله اوچ
٨٢ قسمه منقسمدر قسم اول اوزرینه تهمت ادعا اولنان کمسنه بری
الساحه بر ذات اولوب یعنی عزو واسناد اولنان تهمت

ارباب بندن اولمیه تکم صلاحله مشهر نشعار بر رجل صلاح بنهاد اولسه
اشبو نوع ذواته مجرد اتهام بناء عقاب ایلمک بالاتفاق لایق
وسزاوار دکلدر بلکه بو مقوله اتهامدن تبری وسیمای اهل
خیر اوزره جاری اولان صلحا وابرارک ناموس حرمت ناموسلرینه
ناسزا سوزلر ایله زبان دراز اولان اشرار مؤاخذه وتعزیر اولنورلر
یعنی اصحاب عفتی رنجیدۀ خاطر اولمقدن صیانت ولحوق عار
ونقیصه دن حمایت لازمۀ حمیت اولمغله ذیل عصمتی عزو اولنان
لوث تهمتله آلوده اولمیان ذات عالیقدره محض افترا اولمق اوزره
عزو واسناده متجاسر اولان سفهای بی ادب عقاب وتأدیبه مستحق
اولورلر اشبو ذکر ایتدیکم نکته یی شرح التجریدده امام اعظم رضی
الله عنه جنابلرندن روایت قیلنان مسئله دخی تأیید ایدرکه برکمسنه
دیکر کمسنه یه ای فاسق وفاجر وسارق دیو خطاب وندا ایلسه نظر
اولنور اکر اول کمسنه اسناد اولنان تهمتدن تفریغ ذمت ایله
برله درکاه کبریا پناهه عرض عبودیت ایتمش بر رجل صالح ایسه
قائله تعزیر لازم واکرچه فی الحقیقه اول کمسنه سرقه ایله معروف
وفسق وفجور ایله موصوف بر رجل طالح ایسه تعزیره دخی غیر
٨٣ مستلزمدر قسم ثانی تهمت سرقه وقطع طریق وبغیر حق قتل
نفس وتلوث زنا مثللو فجور وجنایات اسناد ایله اوزرلرینه
ادعا اولنان متهم درکه بو نوع خیانتکارانی اخذ وکرفت اولنمقده
عزو اولنان تهمتلری وجنایتلری شهرتلری مقدارنجه مؤاخذه لرینه
اهتمام وظاهره اخراج ایچون زیاده تحری واستقصای احوال للرینه

Siyâset-i Şer‘iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

اقدام اولنمق لازمدر واکثریا بو مقوله ایجاد فتنه و فساد ایدن
بدنهادلرین حقیقت احواللرینه وقوف واستطلاع بحسب الشهرت
مکث زندان وضرب سیاطله ایجاع یاخود بدون الضرب فقط
حبسلرینه موقوفدر که فتاوای خانیه نک مبحث حدودنده مذکوردر که
اول کمسنه که قتل نفس وسرقه اموال وضرب ناس ایله اتهام اولنه
توبه وصلاحی ظاهر اولنجه دک مدت مدیده زندانده مکث اولنور
و محمد بن قیم الجوزی علیه رحمة الباری دیدیکه ائمه مجتهدیندن بر ٨٤
کمسنه یوقدر که فسق وفجور ایله معلوم و شر وفساد ایله متهم اولان کمسنه
حقنده بلا حبس تحلیف یعنی حبس ایله احوال واطوارینی تفحص وتحری
اولنمدین یمین تحلیف ایله اکتفا برله اطلاق وارسالنه اذن ورخصت
اعطا اولنور دیر ایدی چونکه بو مقوله شخص معهود ومتهمی بالکلیه تحلیف ایله
قناعت واطلاق وانصرافنه اذن واجازت ویرمک ائمه اربعه و
امثالی سائر مجتهدیندن شایان اعتنا بر ذات عالیجنابه شرف
اسناد ایله شهرتیافته امتیاز اولمش بر مذهب معتاد دکلدر
حال الحمه بالفرض شنایع ایله اشتهارلرینه واقف وحقیقت احواللرینه
عارف اولدیغمز اشخاص معهوده یی یمین تحلیف ایله تخلیه سبیللرینه
ابتدار ایدوب بعده بر الحق شاهدی عدل ایله مؤاخذه ایدرز دیو
بیان اعذار ایلمک دخی بو وجهله معاقبه لرنده قصور و عدم اهتمام
سیاست شرعیه یه مخالفدر زیرا اول کمسنه که متهم معروف
حقنده حکم شرعی انجق اول شخص متهمی تحلیف واطلاقدر ظن ایده فی
التحقیق اول کمسنه زیاده غلط ایتمشدرکه یکانه عالم صلی الله علیه

وسلم حضرتلرندن مروی اولان نصوص قاطعه یه و اجماع امت
ایله ثابت اولان وجه صوابه واقف اولمدی وبو غلط فاحشدن ٨٥
ناشی اجرای حدوده مأمور اولان امرا و ولاتک سیاست شرعیه
سیاست خلق ومصلحت امتدن قاصردر دیو توهم ایله حدود
الهی تجاوز وسیاست عادله ده جائز اولمیان انواع مظالم
وبدع اختراعیله شرع شریفه مخالفته متجاسر اولدیلر اشته بو
مخالفت مذمومه یه سبب وبادی انجق احکام سیاسیه شرعیه نک
عدم وقوفدر که بوکونا متهملرک بر وجه سزا ترتیب عقوبات وجرائملرینه
دلالت ایدن افعال رسول الله علیه السلام اولباده سبقت
ایلمشدر مترجم فقیر دیرکه مرتب رساله دده افندی مرحومک ٨٦
و قد تقدم فی الباب کلامی معین الحکام عبارهسندن اولوب
اول بابدن مصنف مشار الیهک مرادی کتاب مزبورک قسم
ثالثنده سیاست شرعیه یه متعلقه مباحثدر وافعال رسول الله
مرادی مشروعیت سیاستی اثبات معرضنده ایراد اولنان سنن
رسالتپناهیدر ازجمله بری ابن هشام وسائر اصحاب سیرک
ذکر و بیان ایلدکلری قصه مشهوره درکه یکانه عالم صلی الله علیه
وسلم حضرتلری حصون خیبردن کنانه بن ابی الحقیق متمکن اولدیغی حصنی
محاصره ایدوب اهل حصن ایقان هلاک ایتدکلرنده امن رجاسی
صلحه استمساک برله کنانه شروط صلحی سویلمک ایچون حصندن
نزول و دملری محفوظ اولوب مع الذریات خیبر ونواحیسندن
خروج واموال واراضی وذهب وفضه وسلاح حتی ظهر انسانده

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

بولنان شیابدن ماعدا اثوابلری دخی رسول الله علیه السلام ایچون
اولوب یرلرنده ابقا ایلمک شرطیله مصالحه یی قبول ایلدیلر رسول
اکرم صلی الله علیه وسلم انلره اکر بندن برشی کتم ایدرسکز الله
ورسولنك عهدی سزدن بری اولسون بیوردیلر یهود دخی بو مصالحه
ایلدیلر بعده رسول الله علیه السلام کنانه یه خطاب ایدوب
٨٧ نضیردن انتقال ایدن برجلد بعیر ایچنده محفوظ حلی کوناکون اموال
کثیره یی نه اشلدک دیو سؤال بیوردیلر یهود دخی یا اباالقاسم
محاربه لرده اول مال تلف اولدی دیوب کتم واخفا برله ترک وفا
ایلدی جناب رسالتپناه بو ایله عهد قریب اولکونا اموال
کثیره نك تلف اولمسنی استبعاد بیوروب یهود بدنهاده دیدیکه ای سنده
بولورسم سنی قتل ایده یمی نه دیرسن کنانه دخی بلی قتل ایله دیدی
چونکه خدای متعال رسول اکرمی اکا مطلع قیلدیغی جهتدن دیکر بر یهودی
نهانجه حضور عدالت موفوره کلوب بن کنانه یی هر صباح شو ویرانه ده
طواف ایدرکوررم دیدی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم زبیربن
عوام رضی الله عنهه امر وفرمان ایلدیلر اول دخی حفر ایدوب اول ویرانه دن
کنز مطلوبك برمقدارینی اخراج ایلدی رسول الله علیه السلام مالك
مکتومك باقیسندن سؤال ایلدی کنانه بینه اول مالی ادادن
امتناع ایلدکده حضرت سلطان الانبیا کنانه یی تعذیب وتنکیل برله
٨٨ یاننده اولان مالی تمامجه تحصیل ایله حضرت زبیره امر ایلدی اول دخی
کنانه یه اشکنجه یه باشلیوب خوف هلاکه دوچار اولمسیکن بینه انکارنده
اصرار ایدوب اصلا اقرار ایلمدی بعده رسول اکرم صلی الله علیه وسلم

حضرتلری کنانه یی محمد بن مسلمه رضی الله عنهه تسلیم اول دخی قرنداشی
محمود بن مسلمه یرینه کنانه نك قتلنی تتمیم ایلدی اشته کنانه بدسلوك
ایچون رأی واستصواب بیوریلان امر تعذیب کتم واخفا ایلدیکی
مطلوبی اظهار برله حقیقت حال اشکار اولمق ومعدخی بو
مقوله حیله وغدر ارتکاب ایدن زجر امثالی ایچون سیاسته
محمول ایدوکی بدیدار درانتهی معلوم اوله که ارباب تهمتدن
بونوع ستمکارلری ضرب وحبس ایجاع وایلام ایتمك جائز
اولورکه عندالاسباب بومقوله عقوباتك جواز استیفاسنه
مادامکه دلیل شرعی قائم وقراردار اولمشدر تعیین الحکامده
علاءالدین اسود رحمه الله تعالی بو اصل اصیل شرعی یی ذکر
وتاصیل ایلدکدنصکره لاجل الایضاح اصلاح نام کتابدن نقل
وبیان ایلدیکه برشخص دیکر کمسنه نك خانه سنه دخول ایتدکده
صاحبخانه دخی واقف اولدقده اول دخیل بکانه یی قتل ویا
اعدامه ابتدار بعده دخیل فضولی برشخص خیانتکار در بنی قتل
قصد ایله اوزریمه هجوم ایتمکله تخلیص نفس ایچون آنی بن قتل
ایلدم دیو معرض اعتذارده اقرار ایتسه نظر اولنور اکر اول
دخیل فضولی فی الحقیقه شر وفساد ایله معروف ایسه قصاص
غیر واجب واکر خیانت ایله غیر موصوف ایسه قاتله قصاص
واجبدر مترجم فقیر دیرکه سیر کبیرده مذکوردر که وقوف
حقیقتی متعذر اولان موادده حکمی ظاهر حال اوزره بنا قیلمق
جائز واباحت ذمه مؤدی دخی اولسه بینه غالب رأیی تحکیم

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

ایتمک مشروعدر کور مزمیسکه برکسنه کیجه ایله خانه سنه برشخصک
دخولنه واقف اولوب لکن بسار قمیدر یوخسه لصوصدن میدر
حقیقت حالنه عارف اولمسه بیمان اول شخصک حالنی تحکیم ومقتضای
ظاهری تقدیم ایدر اکر اول شخص سیمای لصوص ایله معلم یاخود
کندی ساکن ظلور رایکن متاع بیتی جمع ایلر بر رفیق ایله متقدم ایسه
انکر کنده وبه قریب اولمزدن اقدم صاحبخانه اکیسنی بردن اعدامه اقدام
ایلمک جائزدر واکر اول شخص سیما اهل خیرا وزره جاری ورنا
اهل شردن مبری ایسه صاحبخانه اوزرینه انی اسکان واکرام
لازمدرکه رمی سهام وطریق آخر ایله قتل واعدامی غیر جائزدر
انتهی مجمع الفتاوا ولك مباحث جنایاتنده وبزازیه نك باب ٨٩
سرقه سنده مذکوردر که برکسنه خانه سنه دخول ایدن شخصك
کارقتلنی اتمام بعده باکه ظلم ومکابره قصد ایلدی دیو اثبات بینه
عادله ایله اباحت دمنه اهتمام ایلسه مقتولك دمی هدر درکه
مقتنه کیدوب صاحبخانه قصاص ودیت ایله مؤاخذه اولنماز
واکر صاحبخانه اقامت بینه یه قدرتیاب اولمزایسه حکم ظاهر حاله
بنا قیلنور اکرچه مقتول شروفساد ایله معروف وسرقه ایله موصوف
دکل ایسه صاحبخانه قول مجرد ایله تصدیق اولنمیوب قصاص اولنور
واکر شروفساد ایله متهم برشخص معلم ایسه قیاسا قصاص اولنماز
اما بو یلدا امر محتمل ایلدا اباحت قتل دخی ثابت اولمامغله استحسانا
واجب اولان دیت کامله مال ناقلدن استحسان قلنور چونکه
دلالت حال بونقدر امر قصاصده ایراث شبهه ایدرایسه ده

یعنی ظاهر حال القای شبهه ایتمکله امر قصاص مندرئ ایسه ده
لکن مال شبهه ایله مندفع اولمز متضرر اندن دخی مسئله مرقومه
بو وجهله مسطوردرکه اوزرنده سیما سارق موجود برشخص معهود
برخانه ده مقتول بولنوب صاحبخانه دخی مالمی غارت قصد ایتمکله
بن قتل ایلدم دیو اقرار ایلسه اوزرینه نسنه لازم کلمدیکی امام اعظم
ابوحنیفه رحمه الله جنابلرندن مروی ایسه ده کتاب مزبورك آخر محلنده
صاحبخانه بدوندن القصاص الحق دیت ایله مؤاخذه اولنور دیو مسطوردر
معین الحکامده دخی مذکوردرکه نزدنده بعض متاع سرقت بولنان ٩٠
کسنه حین مؤاخذه ده فلان اول متاعی آخر کسنه دن اشترا ایتدم
دیو تصدیق ایلدیکی دفع دعواسنی اثبات ایتدقدا ورا ولمسه اول شخص قتله
متهم اولمش اولور بنا برین مالك متاع اولان مدعی الحق بدسارقه
ظفریاب اولدیغی بعض متاعنی اخذ ایدر لکن بو نفر جمیله سائر متاعنی دخی
سارقدن دعوی وتضمینه طریق یابدر قالدیکه بو وجهله اتهام اولنان
شخص بونقدر سرقه ایلدیکی مشهور وصفت مذمومه خیانت ایله
مذکور دکل ایسه ده احوالندن کشف وتحری ایچون برمدت انی حبس
ایلمک امام المسلمین اوزره لازم وسزاوار ایدوکی بدیدار در چونکه
عصر سعادتده تهمت سرقه اسنادا اولنان کسنه یی حبس ایله امر
فرمان رسالتپناه صدوری صحیحا روایت اولنشدر واکرچه اول
شخص مجرد اول سرقتله معروف ومدخول ایسه اقرار ایدرنجیه دك مدت
مدیده حبس ایله تنکیل اولنور کذلك معین الحکامده مذکوردرکه ٩١
اتهام اولنان شخص سابقه تهمت ایله معروف ایسه بعض علما عندنده

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

رأی السلطان مقدار بحجه تک زندان ایله تخییب وامتحان اولنورکه
خلیفه عدالشعار یعنی عمر بن عبد العزیز کرامتشعار حضرتلری امرا وحکامه
تنبیه وامر وانذار بیوردیلرکه سرقه ایله متهم اولان کسانی اخذ وکرفت
اولندقده مادامکه اقرار ایتمیه لر اولنجه دک حبس اولنسونلر وابو اللیث
سمرقندی رحمه الله تعالی دخی بو وجهله حکم وقضایی اختیار بیوردیلر
کذلک بعض معتبراتده واقع اولدیکه مشاعی سرقت اولنان کمسنه سرقه
ایله مشهور اولان بر شخصی اتهام برله انکا عزو واسناد ایله شخص مرقوم
حبس اولنور زیرا انکار واصرار ایله بیله کندوسندن اتلاف اموال عباد
مثللو خیانت کرار اسبق ایتمش اولان شخص فاسدک حبسی ناس
اونورلرندن ضرر واذاسنی دفعه مدار ایدوکی بدیدار در تکمیل فتاوای
خلاصه وبزازیه دن ذکری سبقت ایلدیکه شر وفسادی اعتیاد ایتمش
خیانتکاری انکه توبه وصلاحلری ظاهر ونمایان اولنجیه دک حبس ایلمک
٩٢ جائزدر تعیین الحکامده ذکر وبیان اولندیکه سرقه ایله معروف وخیانتله
موصوف اولان کمسنه اسناد سرقتله حضور شرعه جلب واحضار اولندقده
قاضی قبیل الاعتبار دخی حقیقت حاله استطلاع واختبار ایچون همان
القای حبس ایله امر واشعار ایلدکده درعقب اول شخص متهم کندی اوزرینه
ادعا واسناد اولنان التزام غرامت اموالی جیده اقرار ایلیه قاضینک دخی
اول سبیله الزام ایدرکه قاضینک بو وجهله حبسی دائره اکراهدن خارج
ایدوکی بی اشتباهدر زیرا شارح التجرید رحمه الله دیدیکه بو مقوله
دعوی اولان شخص فاسدی اقرار ایدنجیه دک قاضینک ضرب
سیاط یاخود برکون حبس ایله تخویف وتهدیدی اکراهدن تعداد

٩٣ اولنماز وامام محمد رحمه الله جنابندن روایت اولنمشدرکه حبس
ایچون زمان معین یوقدر همان متهم غم وغصه اظهار ایدنجیه دک
حبس ایلمک لازمدر چونکه ناس شرف ودنائت جهتیله متفاوت
اولدقلرینه نظراً جمله ایلام وتکدیر خصوصنده دخی تفاوتلری
درکاردرکه اصحاب جاه برکون بلکه برساعت زمانیه جمله
زیاده متألم وغمناک اولورلر حال انکه عوام ناس قطعا حبس ایله
غصه ناک اولمزلر بنابرین حبسک اکراه اولوب اولماسی
خصوصی بحق عصرنده هر بر قاضینک رأی واجتهادینه مفوضدر
کرکدرکه قاضی زمان دخی زیاده نظر وامعان ایلیه اکرچه کیفیت
حبس متهمک کندی علیهنه اقرارنده رضاسنی معدم ومفوت
اکراه ایدوکی نزد قاضیده نمایان اولورایسه اقرار متهمی ابطال ایدوب
انکا تحمیل ضمان ایتمیه واکر رضاسی منهی مفوت اکراه اولمدیغی
مستبین اولورایسه بر موجب اقرار استهلاک ایلدیکی اشیایه
انکا تضمین ایتدیره قالدیکه بو وجهله ادانی بلکه اوساط ناس حقنده
رضاسنی غیر معدم اولان صورت اکراهده ضرب سیاط یا حبس
یوم ایله وقوعیافته اولان اقرار متهم هر نقدیر تضمین اموالده
معتبر ایسه ده لکن شبهه ایله مندرئ ومندفع اولان حدود
٩٤ قصاصده مطلقا غیر جائزدر وخزانة المفتیین نام کتابده
مذکوردرکه بر کمسنه دیکر کمسنه ایچون مال ایله اقرار ایلمک اوزره
قتل ایله یاخود اسباب عذابدن معدود قید وحبس ایله یدیاخود
نفسی یا بر عضوی اوزره خوف تلفی متضمن ضرب شدید

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

شلقو وعید متلف ایله اکراه و تهدید اولندقده اول کمسنه دخی اقرار
ایلسه اول مقر مکره مطلقا علیهنه اقراری شایان اعتبار دکلدر
واکرچه غیر متلف اولان ضرب سیاط یاخود بر کون حبسله بر کمسنه
ایچون بیک درهم اقرار ایلمک اوزره اکراه و اجبار اولنان کمسنه
اقرار ایلسه نظر اولنور اکر اکراه اولنان کمسنه اوساط ناس
عد اولنان عوامدن ایسه علیهنه اقراری جائزدر و مبلغ مزبوری
کندوسندن استرداد سزاوار اولور واکر ناسدن استحیا برله
بوکونه ناسزا معاملاتدن استنکاف ایدر کبار علما و رؤسای اشرافدن
ایسه علیهنه اقراری غیر جائزدر در مجمع الفتاوی و ذخیره دن بزاز ٩٥
مبحث اکراهنده منقولدر که اموال عبادی غصب و غارت برله
صاحب اکراه اولان آمره اعطا و تسلیم ایله اکراه اولنان کمسنه ایچون
امتثال امر ایله اشتغال بر وقتده جائز و حلال اولمز مکرکه وقت
غصبده تهدیدینی ایقاعه قادر اولان آمر مکره حاضر یاخود کندی
غائب و مفقود ایسه ده طرفندن مرسل کمسنه کبی اکراهدن خوف
وخشیت اولنور بر ناظر موجود اوله اما مکره عندنده بر شروح
بالاکندی یا رسولی ناموجود یاخود ارسال ایلدیکی ناظردن خوف
اکراه نابود ایسه اکراه اولنان کمسنه ایچون غصبله اشتغال بر وجهله
استحلال اولنمز که اصل اکراه حقیقةً زائلدر هر نقدر عود و رجوعندن
خوف اولنور ایسه ده زیرا قبل الوقوع بو مقوله امر محتمل سببیله
تحقق اکراه غیر قابلدر مترجم فقیر دیر که علی کلا التقدیرین یعنی
حقیقةً یا حکماً بعد تحقق الاکراه مأمور اولان فعل مکره من وجه

منزلهٔ فعل آمرده ازال اولنمغله تصویر اولنان مسئله غصب و اتلافده
مکره اولان کمسنه آلت جامده منزلنه نازل و اکراه ایدن شخص ظالم
سلطان بالذات غصب و غارت ایلمش حکمنده داخل اولور بنابرین
بلا رضا متاعی اخذ و اتلاف اولنان کمسنه ظفریاب اولدقده انجق
آمر مکرهه تحمیل ضمان ایله اخذ انتقامه قدرتیاب اولور انتهی کذلک ٩٦
شرح الزاهدیده غصب اموال ناس اوزره اکراه مسئله سنده امام
سرخسیدن منقولدر که مادامکه وقت اکراهده نزد مکرهده مکره دائم
حاضر اوله اکراه اولنان کمسنه اخذ اموال عباده رخصت ایله
مترخص اولور اکرچه مکره اکراه ایلدیکی کمسنه یی غصب و غارت
ایچون سوق و تسییر ایدوب کندی غائب اولوب فقط عند الظفر
خوف اکراهی درکار اولسه دخی ینه اول مکره ایچون غصب و غارته
اقدام حلال اولمز که مادام مکره بعید و غائب اولمغله قدرت
و ایجاسی زائل اولور انتهی بو مسئله منقوله ایله ظاهر و پدیدار
اولدیکه ظلمه طرفندن غصب و غارت اموال ناسه مأمور اولان
اعوان یعنی عند غیبة الظلمه مباشر غصب و غارات اولان ظهیرلرینک
عمل مرقومه مباشرتلری اول آنده کویا نزلرا مر ظلمه یه امتثال یاخود
عقابلرندن خوف هلاکه بنا غصب و غارته مجبوردر دیو صورت
اعتذارده سرد و بیان ایله مشغول اولدقلری عذرلری شایان
قبول اولنمامغله حصه یاب استغفار اولمزلر مکرکه کندیلرایله برابر
طرف ظلمه دن ترفیق اولنمش بر رسول مجبر موجود اوله که علیه
حضور ظلمه منزلنه نازل اولور قنیة الفتاواده مرسومدر که مکره ٩٧

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

جبابره عصرنده شمس الملك عنوانيله شهرتشعار ثروت ويسار
صاحبى بر رجل وار ايديكه لاجل الاحتياط اكثر اموال واشياسنى
امنايه ايداع ايله ستر وپنهان ايلمش ايدى وقتاكه شخص مزبور سيف
غدر ايله اعدام ومصادرهٔ امواله بر وجهله اهتمام اولنديكه مثلا
بر غماز بدطينت فلان كمسنه يدنده شمس الملكك كتم واخفا اولنمش
مال وار در ديو خبر ويرديكى ذوات درحال اخذ وگرفت برله اشكنجهٔ
كوناكون ايله اضراره دوچار وبلا ثبوت مجرد خبر غماز ايله مطالبهٔ
امواله مبادرت اولنور ايدى بو مقوله خبر غدرانكيزدن خوف وحذر
اولنان زمان فترت عقيبنده بر مديون داينى اولان كمسنه يه
خطاب ايدوب يدنده اولان دين تحويلى باكه دفع وتسليم برله حضور
ناسده بنم ايچون ذمتكده حقم بو قدر ديو اشهاد واقرار ايله
اكرچه بو امريمه مخالفت اظهار ايدرسن بونك يدنده شمس الملكك
وافر التوفير وار در ديو جبابره يه غمز ونفاق ايدرم ديو اخافه ايتمكله
همان داين مرقوم يدنده اولان تحويلى رد وتسليمه ابتدار وميان
ناسده برائت ذمتنه اقرار ايله تخليص گريبان ايلسه بو مقوله
تخويف معنا اكراه اولمغله داين مرقوم هر نه وقت
قدرتياب اولور ايسه مديون مزبوره ورده دين مرقومى دعوى و
خصومت ايتمك جائز وروا اولور صاحب قنيه رحمه الله مسئله
سالفه يه بالتفريع قريحهٔ سليمه سندن ديديكه طائفهٔ تاتار عصرنده
عماللرى اولان غدارلرك حضورلرنده فلان كمسنه بر غنانك گنج
بى رنجنه ظفرياب اولمشيدى ديو غمازان بدسلوكك وعيد غمزيله

نفاق ايله تخويفلرى دخى وقت فترتنده اولان معناسى اكراهده مندرجدر
تاكه فتنهٔ عامه يه سكونت طارى واموال وازواج اوزره امن
٩٨ امان جارى اوله كذلك كتاب مزبورك اكراه حقنده مسطوردركه
بر كمسنه بر غناتونى اعلان ايتميه رك سرا تزوج ايدوب بعده مهرندن
ابرا ايتدرمك ارادهسيله طريق حيله يه سلوك برله زوج ايله زوجه
مجلسنه زوجك اصدقاسندن چند نفر كمسنه فضوليه داخل
اولوب زوجنى شمدى يا مهرندن ابرا ايدرسن يوخسه افترا
ايدوب بونلرى زنا ايدرايكن كوردك ديو شحنه يه اخبار ايدرز
انلر دخى سنك يوزيكى قاره ايدوب اسناد تلوث زنا ايله تشهير
و بدنام ايدرلر ديو اخافه ايتدكلرنده همان اول زن پاك
دامن شحنه بيدادگر دستنده دوشوب مفتضح وبدنام اولمق
تحاشيسندن ناشى ابراء ذمت زوجنه اقدامه ابتدار ايلسه
بو وجهله تخويفلرى اكراه تعداد اولنمغله ضمننده اولان
ابراى ذمت مقارن صحت اولمديغى آشكار وذمت زوجك
مهردن عدم برائتى پديداردر واكرچه داخل مجلس اولانلر
كسان كافى الكفايه زوجه يه ابرا ايله امر وتنبيهه اقدام ايدوب
ابتحق فيسوق وجهك مقالاتيله تهديد وابرامه اهتمام ايتمشلر
ايسه بو وجهله مجرد امر وتنبيه لرى اكراهدن معدود اولمز
٩٩ كذلك اتراك بى ادراك وخوارج ناپاك مستولى اولدقلرى
ايام نحوست انجاملرنده بر كمسنه ديكر كمسنه يه خطاب ايدوب
بكا شو مقدار دينى اقرار ايله ياخود فلان متاعكى باكه بيع وتمليك

Siyâset-i Şer‘iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

ایله والا خوارج واترّاکه یوز دینار بذل واعطا ایله سنی ضرب
سیاطله ایجاع وحقکده انواع آلام ومضاری ایقاع ایتمکلکنی
طلبکاردر دیمکله اول کمسنه دخی بو مقوله وعید مجرد ایله
خوف وخشیتده دوچار اولوب اول مقداری افراره اقدام
یا متاع مزبورک بیع وتملیکنی التزام ایلسه بو وجهله بیع واقراری
حقنده نافذ اولمغله دفع وتسلیم ایله الزام اولنور زیرا بو کلام
عدم انجام هر نقدر تهدیدنی ایقاعه قادر شخص ستمکاردن صادر
اولمش برگونا تخویف ایدوکی باهر ایسه ده لکن المقوله شخص
دفلی یوز دیناری طائفهٔ خوارجه بذل واحسان ایتمیه جکی
۱۰۰ دخی بدیهی وظاهردر انتهی قالدیکه تحقیق وایضاحی اهم
والزم بر مبحث دقیق دخی بو مقامده باقی ومستتر درکه مجلس
قاضیده اکراهک تحقق وعدم تحققی یعنی ظاهرده اکراه عدّ
اولنان اقوال وافعال قاضی فی الحقیقه اکراه اولوب اولمدیغنی
بیان وتفصیلدن عبارتدر صلح بزازیه وظهیریه ومجمع الفتاوی
ومنتقی نام کتب معتبراتده مسطوردرکه سرقه وامثالی تهمت
ایله زندانده محبوس وانواع آلام واکدار ایله مأیوس اولان
کمسنه تخلیص نفس ایچون بر مقدار مال ایله عن انکار مصالحه اولسه
نظر اولنور اگرچه اول کمسنه والی یاخود والی طرفندن مأمور
ضابط معرفتیله القای حبس اولنمش ایسه صلح مزبور باطل
وغیر جائزدر واگر قاضی معرفتیله حبس اولنمش ایسه صلح مرقوم
صحیح جائزدر وکتب مزبورهده مسئلهٔ اولی شو وجهله تعلیل

اولندیکه سجن والیده محبوس اولان مکرَهدر یاخود غالب اولان
والی ظالم بغیر حق حبس ایدر کذلک مسئلهٔ ثانیه دخی قاضی
اکثریا بحق حبس ایدر یاخود قاضی حبس ایتمز الا بحق حبس ایله حکم ایدر
دیو بو وجهله تعلیل اولندی حاصلی که فتاوای خانیه‌نک باب
الاکراهنده مذکوردرکه قاضی بر کمسنه‌یه قطع یدی موجب سرقه
یاخود موجب قصاص اولان عمداً قتل نفس یا قطع ید مثللو
جنایات ایله اقرار ایلمک وزره اکراه واجبار ایدوب اول کمسنه
دخی مکرهاً اقرار ایتمکله بر موجب اقرار قصاص یاخود یدی قطع
اولنسه نظر اولنور اگرچه اول مقرّ مکرَه صلاح ایله موصوف
ودیانت ایله معروف ایسه قاضی اکراهی سببیله قصاص اولنور
واگر مکرَه فی الحقیقه سرقه ایله متهم وقتل نفوس ایله معلم ایسه
قیاساً قاضی‌یه قصاص لازم لکن استحساناً غیر متلازمدرکه
متهم اولان شخص اقرار ایلدیکی تهمتی فی الحقیقه ارتکاب ایلمک
شبهه‌سنه بناءً قاضی حقنده حکم قصاص مندرئ ومندفع
اولور انتهی ما فی الخانیه بو تقدیرجه کتب سالفة الذکرده نقل
وایراد اولنان تعلیل مسئله‌ده مجلس قاضیده اکراه معتبرک
عدم وقوع وتحققنه اشارت درکار وخانیه‌دن منقول مسئله‌ده
اکراهک تحقق وقوعنه دلالت پدیداردرکه لاجل التوفیق
دینلدیکه قاضی اکراهی سببیله ولایتدن منعزل اولور یعنی اول
بابده حاکم دکلدر بلکه قاضی مطلقا باطل ایله حکم ایلسه شرعا
منعزل اولوب حکمی دخی شبهه‌یه محمول اولماز حتی اظهار فسق

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

ایله دخی منفرد اولمق اوزره جماهیر علما قلمزن افتا اولدقلری ایضاح
وکنز الفقه وشرح المجمع واختیارات نام کتب معتبرانده مصرح و
منصوصدر وآن مؤمنین سامین رحمهما الله تعالی قوللری اوزره
سلطاندن ماعدا یعنی مطلقا تهدیدینی ایقاعه قادر هر کسنه‌دن
اکراهک تحقق وصدوریله افتا اولندیغی دخی بزازیه وخلاصه
وزیدعی نام کتب معتبره‌ده مسطوردر بو دخی معلوم اوله که ابن ١٠١
القیم الجوزی الحنبلی علیه رحمة الهادی جنابندن معین الحکامده
منقولدر که اشخاص متهمی ضرب وحبس ایله تأدیب خصوصنی استیفا
ووعهده ایدن کمسنه‌ده اختلاف اولنشدر علمادن بر طائفه
والی وقاضی یعنی هر بری ضرب وحبسله تأدیب ایدر دیو قائلمیدر و
ومالکیه‌دن ابن الحبیب رحمة الله علیه‌دن بروجه آتی روایت اولنان
قصه ایله تأیید ایلدیلرکه ابن الحبیب دیدیکه مدینهٔ منوره قاضیسی
هشام بن عبد الملک نام فضیلت شعارک مجلس عالیلرینه حبت
فلان ایله معروف بر شخص متهم اتیان واحضار اولنوب سوء
صنیعی شو وجهله تقریر واخبار اولندیکه بر محل ازدحامده بر غلام
التصاق یعنی ظار ایرده بر محبوب دلارامه یابشمش یاخود صقشدرمش
ایدی همان قاضی مشار الیه اول شخصی اوبی تعزیر خصوصنده
استشاره ایچون امام مالک رحمه الله جنابنه ابعاث وتوجیه
ایلدکده انلر دخی اشد عقوبتله معامله اتمک اوزره قاضی‌یه امر وتنبیه
ایلدی درحال قاضیده حضرت امامک امرینه امتثال وسطوت برله
اول شخص خیانتکاره یوز دکنک اوروب تأدیبنه مبادرت ایلدی

حتی امام احمد بن الحنبل رحمه الله حنبلیلری دخی امام مشار الیهک رأیی
اصحابی تقریرلرینه اقتفا برله حکم وافتا ایلدیلر خلاصة الفتاواده روایت
اولندیکه بر شخص خدعه کار بر کمسنه‌نک منکوحه عورتنی اغفال برله
میانلرینی تفریق ودیکر کمسنه‌یه تزویج وترفیق ایلسه یاخود بر صبیه‌یی
اضلال واختداع وبر کمسنه‌یه فضولی تزویج وانکاح ایلسه اول
شخص خدعه کار صبیهٔ مزبوره‌یی ابوینه رد وارجاع ایدنجه‌یه دک
یا صبیه‌نک فوتی معلوم اولنجه‌یه دک حبس زندان ایله ازعاج اولنمق
اوزره افتا اولنشدر قالدیکه حبس ایله عقاب هر نقدر اهون
عقوبات ایسه‌ده لکن بعض علما عندنده الا ان یسجن او عذاب الیم
نظم جلیلنده عذاب الیمه مقارنتیله استدلال برله مطلقا تسجین زیاده
زحمت ومشقته دوچار اولنان عقوبات بلیغه‌دندر دیو [illegible]
واستحصال حبس مدید بر کونه عذاب شدید ایدوکی بی ارتیابدر
اشته بو خلاصة الفتاواده مسطوره اولان واقعة الفتوی
حسب فلان ایله متهم اولان شخص مزبورک کارنا هموارینه مجازات
اولمق اوزره مدینه قاضیسی مولانای مشار الیهک حکایهٔ سابقه‌ده
١٠٢ فی الجمله مناسب وقریبدر لکن امام ماوردینک احکام سلطانیه‌ده
ذکر وبیان ایلدیکی اوزره بعض اصحاب شافعیه بو کونه متهمک
ضرب وحبسی خصوصنی والی جرائمه تخصیص یعنی قاضی حبس وضربه
مقتدر دکلدر دیو قطع مقال ایلدیلر وعلما حنابله دخی
بو مسلکه ذاهب اولوب وجهله تقریر واستدلال ایلدیلرکه ضرب
مشروع الحق اقامت حدود مقدره یا رأی قاضی‌یه مفوض صنوف

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

تعزیراتدن عبارتدر بو دخی فقط دار الاسلامده زنا و شرب خمر
و سرقه یا خود معین حد و مقدره سی اولمیان سائر معاصی شللو
موجب عقوبات اولان اسبابك تحقق و ثبوتندن صكره واجبه
اولمقین استیفاسی خصوصی دخی قاضی یه متعلق و منحصردر حال
انكه موضوع ولایت والی یعنی عهده‌ء امیره تفویض و احاله اولنان
امارتك مداری تحت ولایتنده داخل بولنان بلادده وقوعیافته
اولان فتنه و فسادی منع و رفع و ظلم و شری دفع ایلمكدر بو دخی
جرایم و جنایات ایله معروفه و مشهوره اولان ارباب تهمتی دائما
تحری و مظهر عقاب ایتمكله حصولپذیر اولمشدر لكن حكام شرع
بویله دكلدر كه آنلرك موضوع ولایتی انجق حقوق شرعیه‌یی اثبات
و اصحابنه ایصالدن عبارتدر بو تقدیرجه هر بر والی یعنی امیر
كرك قاضی كندویه احاله و تفویض اولنان ولایتی التزام ایله مأمور
١٠٣ و ولایت سائره‌یه تعرضدن مهجوردر بو دخی بلنمك كركدر كه
جمیع ولایات عرف و اصطلاح اعتباریله مختلفدر كه اوائل رساله‌ده
ابن القیم الجوزی جنابلرندن سبقت ایلدیكی عموم و خصوص ولایات
ایچون شرع شریفده مبین بر حد معین یوقدر چونكه بعض بلادده
بالجمله امكنه و اوقاتده ولایت امیر حرب متناول اولدیغی تدبیر خصوصی
ولایت قضا شامل اولور و بعض اوقاتده امر بالعكس اولوركه
ولایت امیرده مندرج اولان تدبیر حرب ولایت قضاده داخل
اولماز زیرا مدار ولایت انجق امام المسلمین اولان جناب حضرت
خلافتپناهینك تقلیدیدر و تقلید ولایت كرك قضا كرك امارت

عرف و تنصیص ایله قابل تعمیم و تخصیصدر بنابرین بر مصرده ولات
قضا نصا یا عرفا بوكونه احكام سیاسیه ایله تعامل و تعاطیدن
منع و نهیله تخصیص اولنسه اول مصرده قاضی اولان ذاتك انكله تعاطی
و حكمی بر وجهله تنفیذ و امضا اولنماز اما صورت مفروضه‌ده
نهی ایله تنصیص اولنمیوب ترخیص اولنسه قاضینك انكله حكمی دخی
تنفیذ و تقریر اولنور زیرا سیاست مشروعه حكمی ضرب و حبسه
منوط بر نوع اختباردن عبارت اولان دعاوی شرعیه اولمغله
تحت ولایت قاضیده دخی مندرج اولوب حین حاجتده
قاضی انكله حكم و قضایی ترجیح ایدرسه سائر حكوماتی شللو
١٠٤ تجویز و امضا اولنور قسم ثالث عزو و اسناد تهمت
اولنان كمسنه بر و فجور ایله قاضی یا خود والی عندنده غیر مشهور
بر ذات مجهول الاحوال ایدركه اوذرینه تهمت ادعا اولندقده لدی
التفحص حالی آشكار اولنجیه دك حبس ایله معامله اولنور زیرا
علمای اسلام عندنده اتهام اولنان شخصك حكمی حبس اولنمقدر
و اكثر ائمه فخام نزدلرنده دخی منصوص اولان بالاقتضا قاضی یا خود
١٠٥ والی متهمی حبس ایلمكدر فصل فی التعزیر حدود شرعیه‌دن ماعدا
انواع تعزیراتی بیان و عفو و شفاعت هر نقدر شفاعت
سیئه الیه‌ده جائز و ناروا اولوب اولمدیغنه دائر بر فصل
لازم التفصیلدر لكن اكثر مسائلی اشبو تعبیر ایله سائر كتب
معتبره و فتاوای مترجملرده مسطوره اولدیغندن بشقه بو رساله‌نك
دخی بعض مواضعنده بالمناسبه سبقت ایتمش اولمغله اطنابدن

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

اجتناب برله ترجمه‌سندن صرف انظار اولنمق استصواب اولندی
خاتمه رشوت لفظنده رانڭ حركات ثلاثه‌سی وشینڭ سكونیله ١١٩
جعل معناسنه درکه برکسنه‌یه عملی مقابله‌سنده اعطا اولنان اجرتنه
دینور عرف واصطلاحده حرمتی کتاب وسنت واجماع امت
ایله ثابت اولان جعل مخصوصدر که برکسنه مطلوبنه ایصال ضمننده
حاکمه یاغیری کمسنه‌یه اعطا ایلدیکی باطیلدن عبارتدر متأخر ١٢٠
فضلادن ابن نجیم مصری علیه رحمة الهادی عصرنده وقوعیافته
اولان برحادثه‌یه بنا فقهاء کرام اکرمهم الله باکرام الاکرام حضراتندن
روایت اولنان نقول صریحه‌یی بتمامها برله مسئله رشوتده لوجه
الکریم مستقله ترتیب وتألیف ایلدیکی رساله‌ده اولا هدیه مشروعه
ایله رشوت ممنوعه‌یی تعریف وتقسیم ومیانلرینی تفریق ورشوت
کتاب وسنت واجماع امت ایله سحت وحرام ایدوکنی تحقیق
وهدیه‌یی باعتبار الجانبین یعنی آخذ ومعطی اعتباریله درت قسمه
منقسم اولوب مقبول وغیر مقبولنی تمییز وتدقیق وارتکاب
رشوت موجب تعزیر وسیاست برگونه ذنب ومعصیت ایدوکنی
ایتان براهین ایله اثبات وتوثیق وشاهد زور حقنده ائمه مجتهدین
رحمهم الله جنابلرندن روایت اولنان مسائل معتبره‌یه قیاس وتفریع
برله کارنا صواب ارتشایه مبتلا اولانلرڭ زمره‌سی دخی تشهیر وتحقیر
ایله تکدیرلرینی تجویز وتسویغ الحاصل مصلحت عامه ایچون اول
مادۀ مذمومه‌یی تقلیل بلکه بالکلیه ذرایع مفاسدینی سد وتقلیل
معرضنده اشد تعذیب وتنکیل ایله تأدیبلرینی رأی وتدبیر بیوران

ذات سعادتسمیر دخی عندالله نائل اجر جزیل اوله جغنی بیان وتوسیع
ایلمش‌ایسه‌ده لکن مؤلف الاقضیه نام کرام متقدمین یعنی صاحب
الهدایه امام ظهیر الدین نور الله مضجعه جنابلری لسان عصرده فقهیه
اولان هدیه‌لی رشوتدن عدم افراز برله الهدایا ثلاثة انواع حلال
من جانب المهدی والآخذ وهو الاهداء للتودد والثانی حرام
من الجانبین وهو الاهداء لیعینه علی الظلم والثالث حلال من جانب
المهدی وهو یهدی لیکف الظلم عنه وهو حرام علی الآخذ انتهی
بو وجه وجیز اوزره اختصار وتعبیر یعنی رشوتی اقسام هدیه‌دن
قیلدقلری اسلوب سابقی تغییر وحل وحرمت جهتیله احکامی فاتنی
بسط وتقریر ایله سرافراز اولمش اولمغله بوبابده مترجم کمینه دخی
مسلك امام مشار الیهی ترجیح واختیار برله مقال دقائقنی
شرح وایضاح خصوصنه بذل مقدرته اقتدار ایدوب دیرکه هدایا
اوچ نوعدر نوع اول اظهار تودد ویا استحصال ثواب وتألف ١٢١
معرضنده اقربا واصدقایه یاخود اصحاب زهد وتقوایه اهدا
وارسال اولنان شیدرکه تهادوا تحابوا یعنی بری بریکزه هدیه
اهدا ایدڭ سزکه محبتکزه وسیله اولور حدیث شریفیله عمل ایلك
محبوب وقبول هدیه ایله عوضنی اهدا امر مندوب اولمغله آخذ
ومعطی حقنده حلالدرکه مهدینڭ انلره اهداسی انجق مراعات
شرائط قرابت یاخود احراز ایلدکلری زهد باهر وفضل ظاهرلرینه
رعایته مبنیدر نوع ثانی حکام وولاته اعطا اولنان هدایادر ١٢٢
انلر حقنده رشوت هدیه رنکنده ایدوکی امر مقرردر چونکه

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

مهدینك انلره تقرب وابراسنه باعث مهدی الیهك نفسنده
حاصل برمعنا اولمیوب بلکه تقلید جناب حضرت خلفا قبلنا هیله
ثابته اولان ولاتیلر ایدر وهم مهدینك ارسال هدیه‌دن مقصودی
غیره قصد ظلم والحاق ضرره معاونتلرین استحصال یاخود بالآخره
ظلمه مؤدی جبایات مقوله‌سندن بر مأموریتی درعهده والتزام
استحصال ایسه حرم اخذه حرم اعطاؤه قاعده‌سی وفقنجه اخذو
اعطاسی سحت وحرام ایدوکی بدیداردر رسول اکرم صلی الله
علیه وسلم حضرتلرندن روایت قلنان الراشی والمرتشی فی النار
١٢٣ حدیث جلادتشارده مندرج ایدوکلری آشکاردر نوع ثالث
نفسندن ابجق دفع ظلم یاخود غیره التحاق ضرری قصد ایتمدین
مهمان تفسیحون بر نوع استحصال منفعت ضمننده اعطا اولنان
هدیه درکه آخذ حقنده حرام ایسه ده حق معطیده سحت وحرامدن
خارج و وعید مزبورده غیر مندرجدر زیرا برکسنه حقنده بر ظالمك
سوء قصدی نمایان اولدقده اول کسنه ظلمی نفسندن دفع ایچون
اول ظالمه مالندن بعض شیئی اعطاسی جائز وشایان کوریلورکه
رسول الله صلی الله علیه وسلم بعض اصحاب کرامنه اجعل
مالك دون نفسك ونفسك دون دینك یعنی مالکی نفسك
عندنده مبذول ونفسنی دینك ایچون مبذول قیل دیو امر
واعلام بیوردیلر ایشته بوامر مشروح ایله عندمزده رسیده وضوح
اولمشدرکه هر مسلم بوشلو مواضع ضروریه‌ده مالنی نفسنه وقایه
١٢٤ قیلمق ایله مأموردر وبوبابده بر اصل اصیل دخی اولدرکه سیر کبیرده

امام محمد مجاهد نصاب علیه رحمة الملك الوهاب جنابلری دیرکه
ابوالشعثا جابر بن زید جنابلرندن بزه بالغ اولدیکه ما وجدنا
زمن الحجاج شیئا خیرا من الرشی یعنی عصر حجاجده تنظیم
مصالحمزده رشوتدن خیرلو نسنه بولمدق دیمشدر پس امام
مشارالیهك رشوتی خیریت وصفیله اکادلیلدرکه مرتشی
اخذنده آثم اولور ایسه ده معطی اعطاسنده آثم وکناهکار
١٢٥ اولماز وبیلمك کرکدرکه ابن نجیم المصری اواخر رساله‌سنده
مادهٔ مذمومهٔ رشوت شرع شریفده مبین حد مقدری اولمیان
بر ذنب ومعصیت اولوب متحاشی راشی ومرتشی اولمق یعنی
قبول ایدن شخص ولی رأی حاکم مقداریجه تعزیر وتأدیب اولنمق
جائزدر بلکه بالایجاب زجر امثال ایچون مشاهیر وزورشلو
تشهیر وتکدیری رأی واستصواب اولنور ایسه مصلحة العباد
سیاسته سزاوار اولدیغنی اشعار ایلمشلر ایسه ده بعض معتبرانده
کشیدهٔ سلك تحریر اولمشدرکه مرتشی اولان ذات بدطینت
بالفرض مناصب عالیه ایله شرفمند ایسه ده صدمهٔ عزل ایله مرتبه‌سندن
دور بلکه نفی واجلا ایله دار ودیارندن مهجور ایلمك استحصال
سوء اعمالنه بروجه سزا ترتیب جزا ولنمق مقتضاسی حکم سیاست
اولمغله بومقوله هدیه نامیله یدنده تجمع ایدن اموال واشیا
اریث وشرا مثللو اسباب ملکه مستند اولمامغله واجب الاسترداد
حتی سیر کبیرده امام مشارالیه طیب الله ثراه جنابلری روایت
ایدوب دیدیکه خلیفهٔ عمر التیناه بعض نواحی یه بر عامل بعث

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

وارسال ایدوب ناسه دخی اکا هدایا و هدیه ایله لر نظر اولنوراکر
خلیفه عالیجناب طوغمه هدایا و هدیه یی بیلور ایسه یدندن اخذ و بیت
الماله وضع ایدر چونکه اول هدیه اکا جناب حضرت خلافتپناهینک
تقلید ایلدیکی محل امارت ایچون اهدا اولنمشدر واکرچه کرم اهل
بیلور ایسه یدندن کذلک اخذ واصحابنه رد ایدر لکن اصحابی معلوم
اولوب رده قادر اولمز ایسه لقطه کبی صاحبی ظهور ایدنجیه دک بیت
الماله حفظ ایدر صاحبی ظهور ایتمز ایسه تصدق اقتضا ایتمکله
فقرایه صرف ایدر که عمر بن عبد العزیز جنابلری خلیفه اولدقده بو وجهله
عمل بیورر دیلر و بو اثر سدیده اقتدا برله مفتی شهید یعنی مولانا
فیض الله افندی حضرتلری الآن یادی فقهاده متداول فتاوالرینک
کتاب العتاقنده زید قولی عمروی برخصوصک تمشیتیچون رشوت
طریقیله بکره ویردکدنصکره بکر عمروی زیدک اذنسز اعتاق ایلسه زید
عتقی مجیز اولمیوب عمروی استرقاقه قادر اولورمی دیو قلنان افتا
اولنمشدر زیرا عبد مزبور هنوز بکرک ملکنه داخل اولمامغله
عتقی دخی غیر نافذدر نته امام المجتهدین یعنی امام محمد کرامتره سیر
کبیرده اسرای مشرکینی قتل وعفوه دائر باب رقت احتوا ایلدیکی
آخرنده دیدیکه حضرت عمر بن الخطاب علیه رضوان الکریم الوهاب جناب
سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه شو وجهله تحریر کتاب قیلدیکه ولا تتخذ
احدا من المشرکین کاتبا علی المسلمین فانهم یاخذون الرشوة فی دینهم ولا
رشوة فی دین الله یعنی سن مشرکیندن بر فردی کاتب اتخاذ ایدوب
مسلمینه وزر وتسلیط قیلمه زیرا انلر دینلرنده رشوت آلورلر مالبوکه دین

مقتضی [illegible] ایلیهک [illegible] فتواسنده
بکر مرقومک عتقی غیر نافذ اولدقده تقرر رشوت
اولان عبد جاریه [illegible] تقدیرنجه
بکر مرتشی اول جاریه یه [illegible] اولمغ
زعمیله استفراش [illegible]
[illegible]
[illegible]
نعوذ بالله تعالی من فساد
الزمان

١٢٦

الهیده رشوت یوقدر بز دخی بو قولی اخذ ایدرز چونکه والی اولان ذات
لا تتخذوا بطانة من دونکم لا یألونکم خبالا یعنی ای اهل ایمان خلاف دینکزدن
محرم راز اتخاذ ایتمکز زیرا انلر فساد امورکزده قصور ایتمزلر نظم جلیلی
مفهومنجه غیر مسلمیندن کاتب اتخاذ ایتدن ممنوعدر قالدیکه امام حصیری
علیه رحمة الباری بو بابده بعض مشایخه اسناد ایله نقل ایلمشدر که جناب
فاروق رضی الله عنه کاتب مشرکی تکره کوردیکی مجرد کفرندن ناشی اولمیوب
بلکه ارتشاسندن ناشیدر حتی مرتشی اولیان کاتب مشرک مرتشی اولان
کاتب مسلمدن اهوندر وکلام فاروقده بو معنایه اشارت واردر
انتهی لکن امام حصیرینک بعض مشایخه اسناد برله تمهید ایلدیکی مشهور
کلامی هر نقدر صدد دنده اولدیغی تزییف ماده ارتشاده تشدیدی
حاوی بر توجیه سدید اولوب وکلام حضرت فاروق سیاق عبارتلرینه
نقدیرجه دخی بنیه مستبعد کورینورکه ابو موسی الاشعری رضی الله عنه
جنابلرینک کاتب مشرک استخدام بیوردقلرینه کذلک خلیفه مشار
الیه حضرتلری واقف اولدقده سبحان الله مؤمنینک غیرندن
محرم اسرار اتخاذ ایلمشسن لا تتخذوا بطانة الآیة نظم جلیلنی
استشهاد ایلدیکی و بو صورت استفسارده اصدار ایلدکلری
خطاب توبیخ نمالرنده مطلقا محرم اسرار اتخاذ ایدندن
ممنوعیتلرینه ایما واردر والله یهدی
الی سواء السبیل وهو نعم المولی
ونعم الوکیل

Siyâset-i Şer'iyye Tercümesi, İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi, No: 2226, Vrk. 1/b-41/a

فهرست

§.8- DEDE EFENDİ'NİN OSMANLI MALÎ HUKUKU VE BÜTÇE ESASLARIYLA ALÂKALI RİSÂLESİ (7)

I- MÜELLİFİ, NÜSHALARI VE HUKUKÎ TAHLİLİ

Bu Risâle ile ilk tanışmamız doktora tezimiz olan "*İslâm Hukukunda Ve Osmanlı Tatbikâtında Vakıf Müessesesi*" kitabımızın hazırlanması sırasında olmuştur. Eskiden beri çok merak etmişimdir; bir müslüman devlet olan Osmanlı Devleti, değişik araştırmacılar tarafından yayınlanan bütçelerini ve diğer bir ifadeyle devlete ait gelir ve gider cedvellerini nasıl hazırlıyordu? Bunları hazırlarken şer'î hükümlere nasıl uyuyorlardı? İslâm mâlî hukukunda bütçe prensipleriyle alakalı neler vardı? Bütün bu sualler zihnimi meşgul ederken, fıkıh kitaplarındaki dört beytülmal meselesini hatırladım ve konuyla ilgili Osmanlı âlimlerinin eserleri var mıdır? diye araştırmaya başladım. Bunlardan ilk elime geçen Dede Efendi'nin "*Risâle Fî Emvâl-i Beyt' il-Mâl Ve Aksâmihâ Ve Ahkâmihâ Ve Masârifihâ*" adlı kitabı oldu[1]. "*Beytülmalın gelir kaynakları, çeşitleri ve gelirlerinin gider fasılları*" manasına gelen isimle müsemma olan bu eser, Osmanlı Padişahlarının bütün harcamalarını, şer'î hükümler çerçevesinde değerlendiriyor ve beytülmalın *gelir ve gider cedveller*ini zikrediyordu. Ya'ni *şer'î bütçe*nin esasları özetleniyordu. Osmanlı Devleti'nin malî tarihi, Tanzimat öncesine kadar tam tetkik edildiğinde, uygulamanın genelde bu esaslara bağlı kaldığı ve son zamanlara doğru suiistimallerin başladığı görülecekti.

Osmanlı mâlî hukuku ile alakalı bu mühim eserin müellifi, Siyâsetnâme'nin de müellifi olan *Bursevî Dede Cöngi Efendi'* dir. *Dede Halife* diye meşhur olan bu zatın asıl ismini, Risalenin mukaddimesinden öğreniyoruz; *Dede bin Bahşi bin İbrahim*[2]. Yine Risâle'nin mukaddimesinden anladığımıza göre, bu Risâlesini, Kanunî Sultan Süleyman'ın değerli oğlu şehzâde *Sultan Mustafa*'ya ithaf eylemiş ve onun adına telif etmiş. Asırlarca tıpkı Siyâsetnâme gibi ehemmiyetle mütâla'a edilen bu Risale'nin dili de yine Arapça. Yaptığımız araştırmalarda henüz Türkçe tercümesinin yapıldığına rastlayamadık ve biz bazı kısaltmalar yaparak Türkçe tercümesini kitâbımıza almaya karar verdik.

Bizim tercümede ve neşirde esas aldığımız nüsha, *Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No:3560*'da kayıtlı bulunan nüshadır. Bu nüshanın 1072/1662 yılında *Muhammed bin Ebî Ahmed* denilen bir müstensih tarfından yazıldığını tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu, müellifin vefatından yaklaşık yüz sene sonra yazıldığını göstermektedir. Daha başka nüshaları da mevcuttur.

İslâmın ilk dönemlerinden beri devlet hazinesi yani beytülmal vardı ve beytülmalın gelir ve gider fasıllarını tanzim eden esaslar yani bütçe hukuku biliniyordu. Asr-ı sa'âdetde bir beytülmal vardı ve gelir (*dahl*) ve giderine (*harc*) bizzat Hz.Peygamber ve Hz.Ebubekir bakıyordu.

---

1 **Keşf**, I, 849

2 Süleymaniye Kütüphanesi, Es'âd Efendi, No:3560, Vrk.1/b

Devletin başındakiler, *âmil* (vergi memuru), *âşir* (gümrük memuru), *sâî*, *câbî* (harâc ve cizye memurları) ve benzeri görevlilerin topladığı zekât nev'inden vergilerle diğer şer'î vergileri, Kur'an'ın emrettiği gider fasıllarına harcıyorlardı. Beytülmalın gelir-giderleri ile bunlarla ilgili muâmeleler çoğalınca, Hz. Ömer devletin mallarını korumak gâyesiyle Divan te'sis etmiş ve başına getirdiği beytülmal eminine yardımcı olmak üzere kâtipler ve muhâsibler görevlendirmiştir.

İslâm devletinin sınırları genişledikçe beytülmalın ve buna bağlı olarak gelir-gider fasıllarının da sayısı artmış ve İslam hukukçuları, beytülmalın sayısını dörde çıkarmışlardır. Aslında bunları ayrı ayrı beytülmal olarak görmek yerine beytülmalın fasılları olarak da değerlerdirmek mümkündür. Şimdi beytülmalın bu dört ayrı sandığını gelir ve gider fasılları ile birlikte kısaca özetleyelim:

1. Sandık (Yahut 1. Daire, Beytül-Mal'iz-Zekât)

Gelirler (Mevârid)	**Giderler (Masârif)**
1. Hayvanların zekâtı	1. Fakirler
2. Öşürler	2. Miskinler
3.Müslüman tüccardan alınan gümrük vergileri	3. Âmiller (zekat memurları) ve Kur'an'da sayılan sekiz gurubun tamamı

II Sandık (Yahut II.Dâire, Beytül-Mali'l-Harâc)

Gelirler	**Giderler**
1. Harâc	1. Mükâteb köleler
2. Cizye	2. Borçlular
3. Emâretlerden alınan vergi	3. Gazi ve muhtaclar
4. Gayr-ı müslim tüccardan alınan gümrük vergileri	4. Garibler
	5. Ordu
	6. Bütün memurlar
	7. Kadılar ve âlimler

III. Sandık (Beytül-Mali'l-Ganâim)

Gelirler	**Giderler**
1. Ganimetler	1. Müftiler
2. Ma'denler	2. Eğitim hizmetleri
3. Definelerden alınan beşte bir pay (hums)	3.Sınır koruyucuları ve askerler Yani askerî harcamalar
	4. Hayır müesseseleri
	5. Bayındırlık hizmetleri
	6. Yetimler
	7. Miskinler
	8. Fakirler

9. Yolda kalanlar

IV. Sandık -(Yahut IV. Dâire Beytülmal'iz-Zıyâ')

Giderler	**Giderler**
1. Lukata (Buluntu mallar)	1. Hastahâneler
2. Yave (Kaçkun)	2. Hastalar ve muhtaçların masrafları
3. Tereke	3. Çalışamayanların iâşesi
	4. Bunların masrafları(yavelerin)

İşte bu sandıkları birer fasıl olarak kabul eder ve rakamla işaret olunanları da madde sayarsanız, tam bir şeriat bütçesi meydana gelir.

Emeviler, Abbasiler ve hatta Osmanlı Devletine kadar gelmiş bulunan müsüman Türk devletlerinde, bu esaslar, aynen uygulanmışdır. Ayrıca bu bütçenin madde ve fasıllarındaki görevleri ifa etmek üzere çeşitli divanlar kurulmuştur. Şer'î hükümlere uygun olarak, her sandığa ait gelirler, karşılığı olan gider fasıllarına ödenir. Beytülmaldan alınan herşey, *hüccet-i kabz* denilen bir belge ile te'yit edilirdi. İlk dönemlerde durum bu olmasına rağmen, zamanla bu gelir gider fasıllarının birbirine karıştırıldığı ve her devletin kendisine has yaptığı bütçelerde, ba'zan şer'î hükümlere aykırı hareket ettiği de bir gerçektir.

Osmanlı Devletinden önce *bütçe hukuku*nun temel esaslarını kısaca özetledikten sonra, şimdi de Osmanlı Devletindeki duruma kısaca temas edelim ve Osmanlı devletinin de bir İslâm Devleti olduğunu unutmayalım.

Osmanlı Devletinde de yukarda zikredilen şer'î bütçenin esasları muhâfaza edilmiştir.

Ancak uygulamada devlete, kendi tasarrufunda bulunan gelirler için hususî bütçeler hazırlamıştır. Bu noktada bütçe hukuku açısından, Osmanlı Devletindeki kamu hizmetlerinin finansman şekillerini kısaca bilmekte yarar vardır. Aksi takdirde Osmanlı bütçelerini tam anlamak mümkün değildir. Daha sonra bütçe ile ilgili genel esasları zikretmek gerekir. Ancak finansman şekillerine geçmeden önce şunu önemle belirtelim ki, Osmanlı Devleti, ister eyâletlerdeki ve ister merkezdeki gelir ve gider fasıllarında, yukarda anlatılan şer'î bütçe esaslarına, temelde riâyet etmeye çalışmıştır. Hatta konuyla ilgili olarak, hem Fatih'in kazaskeri Molla Hüsrev'in, hem de Kanunî devri âlimlerinden Dede Halife'nin iki risalesi elimizde mevcuttur.

Osmanlı Devletinde *kamu hizmetleri* üç ayrı şekilde finanse ediliyordu. Bunları kısaca ve şer'î bütçe esaslarına uygun olarak açıklayalım;

1) Tîmâr Usûlü: Devlet, Ordusunun bel kemiğini teşkil eden eyâlet askerleri ile eyâletlerin idaresini, çoğunluk itibariyle, özerk ve mahallî bir nitelik taşıyan tîmâr sistemi vasıtasıyla merkezî hazinenin dışında tutmuştu. Dolayısıyla, askerî harcamalarının çoğunu ve taşradaki idarî harcamaları, tîmâr sistemi yoluyla ayrı bir finansman şekline bağlamıştı. Şer'î bütçenin ikinci faslındaki esaslara uygun olarak, tîmâr sahiplerine, yapacakları askerî görev karşılığında, harâç gelirlerinin tamamı devredilmişti. Dolayısıyla rüsûm-ı şer'iyye mahiyetinde olan vergiler ve devletçe tayin edilen rüsûm-ı örfiyeyi, tîmâr sâhipleri ve mahallî idâreciler tahsil edecek ve bunun karşılığında, mahallindeki askerî ve idarî hizmetleri finanse edecekti.

2) Vakıf Usûlü: Bilindiği gibi, şer'î bütçenin dördüncü sandığındaki gelirler, başta eğitim ve sağlık hizmetleri olmak üzere, kamuya yararlı hizmetlere tahsis edilebiliyordu. Bu şer'î musâadeden hareket eden Osmanlı devlet adamları, eğitim, sağlık ve bayındırlık gibi çeşitli kamu hizmetlerini ifa etmek üzere vakıflar kurmuşlar (tahsisat kabilinden vakıflar) ve bu vakıflara gelir olarak da, mîrî arazinin tekâlif-i şer'iye ve rüsûm-ı örfiyesini tahsis etmişlerdir. Her vakfın bütçesi ayrıdır ve mütevellisi ile nâzırı tarafından yürütülür. Yıllık bütçesi mutlaka yapılır. Merkezî bütçede bunlara yer verilmez. Burada arazinin, bazan sadece rüsûm-ı örfiyesinin, bazan sadece tekâlif-i şer'iyesinin ve bazan da her ikisinin tahsis edildiğini kısaca belirtelim. Halkın yaptığı sahih vakıfları da kamu hizmetlerine katkısı açısından unutmamak gerekir.

3) Merkezî Bütçe Usûlü: Merkezî hükümetin, daha doğrusu Divanın ve onun reisinin, kendine düşen kamu hizmetlerini yerine getirmek için gereken masrafların karşılanmasıdır. Bunların başında kapıkulu askerleri ile saray görevlilerinin finansmanı gelir. *Ulûfe* denilen maaşlar, en önemli masraflardır. Elbetteki, merkezî hükümetin kendine düşen hizmetleri ifa etmesi için paraya ihtiyaç vardır ve bu para da merkezî bir bütçe ile harcanacaktır. Ancak bu finansman şekilleri, günümüzdeki bütçenin fasılları ile mukayese edilirse, merkezî bütçenin günümüzdeki kadar önemli olmadığı hemen anlaşılır.

64 madde halinde tanzim ettiğimiz *Dede Efendi*'nin Risalesi, İslâm bütçe hukukunda zikredilen dört beytülmalın ayrı ayrı gelir fasıllarını tetkik ettiği gibi, daha sonra da bunların meşrû' harcama fasıllarını anlatmaktadır. Gelir ve giderler ayrıntılı bir şekilde izah olunduktan sonra, Padişahın bu bütçelerin gelir ve gider fasılları üzerindeki yetkileri ve bu yetkilerinin meşrû' sınırları anlatılmıştır. Bizim tesbitlerimize göre, daha sonraki dönemlerde hazırlanan Osmanlı Bütçeleri ve daha doğrusu bu dört bütçe içinde devlet yetkililerine tanınan salahiyetler çerçevesinde hazırlanan hesap cetvelleri ve icmâlleri, bu esaslara uygun bir şekilde yürümüştür. Dolayısıyla, bu Risâle'deki şer'î esaslar öğrenilmeden, Osmanlı mâlî kanunlarının da tam anlaşılması mümkün değildir. Diğer tarafdan o asırda Osmanlıyı sevmeyen özellikle Mısırlı bir kısım ilim adamları tarafından kaleme alınan ve sadece zâlim bazı idarecilerin uygulamalarını nazara vererek bütün bir devleti suçlayan eserlere de, bu çalışma cevap teşkil edecektir. Bunlardan birisi, Kanunî devrinde Mısır'da yaşayan Şafi'î hukukçulardan *Ebubekr Muhammed bin Muhammed el-Belâtunusî*'nin "*Tahrîr'ul-Mekâl Fîmâ Yahillu Ve Yahrumu Min Beytilmal*" Yani "*Beytülmaldan Haram ve Helâl Olan Şeyler Hakkında Beyânlar*" adlı eseridir[1].

Burada önemli bir hususa dikkat çekmek istiyoruz: Maalesef Arap ilim âlemi, Osmanlı devletini ve onun İslâm Hukukunu nasıl tatbik ettiklerini, çok az istisnâların dışında doğru dürüst bilmediklerinden, geçmişte olduğu gibi, bugun dde, çok hatalı hükümlere vardıklarını esefle müşâhede ediyoruz.

II- RİSÂLE FÎ EMVÂL-İ BEYTİLMAL'IN TÜRKÇE METNİ

"BİSMİLLÂHİRRAHMÂNİRRAHÎM

---

1 **Dâr'ül-Vefa**, Mısır 1989'da tahkikli olarak tab' edilmiştir. Maalesef çok büyük hatalarla doludur. Osmanlı devletinin bütçe yapısından ise, ya haberdâr değildir veya bir iki şahsın zulmü yüzünden hakikat gözlüğünün önüne saman çöpleri perde olmuştur. Müellif, 936/1529 yani Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk onuncu yılında vefat eylemiştir.

"**1.** Hamd olsun O Allah'a ki, bu ümmete ganimetleri helâl kıldı; istihkak sâhibi olanlara sultan ve halifelerin taksimi ile ganimet mallarını temlîk eyledi. Salât ü selâm sadakaları, harâcı ve ganimetleri ehli olan fakirlere, miskinlere, gazilere, kâdîlara ve İslâm da'vetçilerine taksim eyleyen *Hz. Muhammed*'e olsun. Küçük ve büyük bütün meselelerde O'nun sünneti üzerinde yürüyen âlına, ashâbına ve halifelelere de olsun.

Bütün bunlardan sonra Kerîm olan Rabbine tevekkül eden *Dede bin Bahşi bin İbrahim* der ki:

"*Sultanlara yapılan ithâf ve hediyeler, iki devletten biridir*" kâidesince ben de, hilâfet kürsüsünün istihkâk ile vârisi; "*Allah, adâlet ve ihsân ile emreder*"[1] âyetinin sâdık bendesi; i'lây-ı kelimetullâh uğrunda ihlâsla çalışan; sünnet-i Resûlüllâh'ı ihyâda hakiki ma'nada halife olan; Osmanlı Devlet erbâbının mükemmel rehberi; halife-i zaman Sultan *Şehzâde Mustafa*'ya bir hediye takdim etmek istedim. Bu hediyemin en yüksek ve kıymetli bir hediye olmakla kalmayıp asırlar boyu devam etmesini arzuladım.

Bu maksatla bir çok Kur'an âyetini okudum; "*Kendilerine ilim ve ma'rifet ihsân edilenler, daha üstün derecelerin ve mertebelerin sâhibidirler.*"[2] ; "*Bu âyetlerimizi ve hakikatları, ancak âlim olanlar akıl ve idrâk ederler.*"[3] ; "*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*" ; "*Ey Rabbim! İlmimi arttır.*"; "*Kulları arasından Allah'dan gerçek manada sadece âlim olanlar korkarlar*" ve benzeri âyetler, bunlardan bazılarıdır. Ve bu arada Resûlüllah'a ait bir çok hadis de mütâla'a ettim; "*Allah, âlimin cesedini cehenneme haram kılmıştır.*"; "*Kıyâmet günü üç kimse şefâ'at edebilcektir: evvela peygamberler, sonra âlimler ve sonra da şehidler.*"; "*Âlimlerden birinin arkasında namaz kılan kimse, sanki peygamberlerden birinin arkasında namaz kılmış gibidir.*" ; "*İlmî tefekkür , oruç tutmaya ve mütâla'ası da sabaha kadar nâfile namaz kılmaya denk bir ibâdettir.*"; Bütün bunların yanında selim tabiat sâhibi ve müstakim akılla mümtaz insanlarla konuştum. Ve neticede anladım ki, ilim ve ma'rifet, faziletlerin en üstünü ve en kârlısıdır. Hususan şer'î ilimler, dünya ve âhiret sa'âdetinin anahtarıdırlar.

İşte ben Sultana olan hediyemi bu ilimlerden seçtim. Bu konuda mükemmel bir Risâle hazırladım. Bu Risâle'de, *Beytülmal-i müslimîn*'e ait malların çeşitleri yani gelir fasılları; beytülmalın gider fasılları; idarecilerin ve padişahların haracî arazeden bir parçanın yahut beytülmala ait bir gelir diliminin muhtâc olanlara temlîki; bu temlîkini sahih mülkiyet sonucunu doğurup doğurmayacağı[4]; mezkûr mu'âmelelerin haramdan ârî olup olmadıkları; malî konuların velâyet ve saltanatın en mühim meselelerinden olduğu ve benzeri mevzuları ihtivâ edecektir. Bu küçük hediyem küçüklüğüne rağmen büyük hizmetlere vesile olacaktır. Gâyem dua ve ihlas ile hizmettir. Muvaffak etmek veya etmemek Allah'a aittir.

Derim ki:

---

1 **Kur'an**, Nahl, 90

2 **Kur'an**, Mücâdele, 11

3 **Kur'an**,

4 Bu iki cümle, tımar sisteminin de esasını teşkil etmektedir.

2. Şer'-i şerifde ve Din-i mübin-i İslâm'da, peygamberler ve seyyidülmürselîn, büyük sahabe ve âlimler, tabi'în ve bunlardan sonra gelen selef-i sâlihînden naklolunan haberlerle sâbittir ki, İslâm Devletinde *beytülmala ait mallarda tasarruf ve velâyet hakkı,* halife ve sultanlara aittir. Bunun sebebi, mülkiyetin sultan ve halifelere ait olması değildir. Belki sultan ve halifelerin yeryüzünde Mâlik'ül-mülk olan Allah'ın halifesi ve vekili olmaları ve yeryüzünde fesâd ve kargaşayı önlemek üzere kendilerine saltanat ve imâmet verilmiş olmasıdır[1]. Saltanat ve hâkimiyet de zaten bunu gerektirir. Görmez misin ki, Resûlüllah, vergi memurları göndererek beytülmala ait gelirleri tahsil etmeyi emir buyururlar; bu gelirleri gider fasıllarına taksim ederler ve hak sahiplerine haklarını verirlerdi. Beytülmaldan istihkakı bulunanlar, halife veya imâmın taksiminden evvel, sadece istilâ ile, ellerine geçen mallara mâlik olamazlardı. Halifelerin yaptığı kısmet-i mülk ise, herkesin paylarının belirlenerek hak sahipleri arasında taksim edilmesi demekti.

Bu hükümler, *El-Muhît*, *Et-Tuhfe* ve *El-Vecîz* adlı fıkıh kitaplarında açıkça tasrih edilmiştir. Ve yine *Sıhâh' ul-Mesâbîh* adlı kitabın *Kitâb' ül-İmâre* bölümünde Resulüllah'dan nakledilen şu hadis de bu şer'î hükme delâlet etmektedir: "*Bir kısım insanlar, haklı bir sebep bulunmaksızın Allah' ın malına yani beytülmala ait mallara müdâhele ve tecâvüz etmektedirler. Onlar için ceza olarak cehennem ateşi vardır.*". Yine *Mu'âz bin Cebel*'in naklettiği şu hadis de meseleyi te'yid etmektedir: "*Kişi için ancak devlet reisinin tasdik ettiği şeyler câiz ve helâldir.*" Bu hadis, sahihdir ve sahabeler de bunu tasdik etmişlerdir. Hatta büyük sahabi ve komutan *Ebû Ubeyde bin El-Cerrâh*, sahabeden olan *Habib bin Mesleme*'den, Azerbeycan seferi sırasında Kıbrıs Hâkiminin kızını katlettiği sırada elde ettiği ganimeti, bu hadise dayanarak elinden almıştır. Nakledildiğine göre, bu malın miktarı, ipek, zümrüt, zeberced, inci ve benzeri kıymetli eşyadan müteşekkil beş katır yüküdür. Hanefi hukukçusu *İbn' ül-Hümâm*, *Hidâye Şerhi*nde, *Kitâb' ül-Cihâd* bölümünde bunu nakletmektedir.

3. *Tasarruf ve velâyet hakkı* halife ve sultana ait olan beytülmala ait gelir çeşitleri dört sınıftır ve bu hüküm *Tahâvî*'nin *Muhtasar*'ı; *Fetâvâ' l-Hücce*, *Fetâvây-ı Semerkandî*, *El-Muzmerât, El-Yenâbî'*, *Tatarhâniye*, *Tecnîs' ül-Mültekıt*, *İbn' ül-Bezzâzî*'nin *El-Câmi'*[2] adlı eseri ve ekseri şerhlerde mevcuttur. Beytülmala ait gelir çeşitlerine uygun olarak beytülmal da dört kısım olması gerekir ve nitekim *El-Hâniye*'de bu durumu belirttikten sonra, kaynak olarak *El-Asl*'ı ve El-Muzmerât'ı zikretmiştir.

4. Bu *dört beytülmal*dan bir kısmında gelir bulunsa da, diğer kısımlarında bulunmasa, devlet reisi (imâm), bir beytülmaldaki geliri diğerine transfer edebilir, Mesela beytülmal-i sadaka'dan alarak *beytülmal-i mukâtele* (beytülmal-i harâc)ye harcamada bulunabilir. Ancak daha sonra beytülmal-i harâcın geliri tahsil olunduğu takdirde, beytülmal-i sadakadan alınan borç aynen iâde edilir. Zira harâç beytülmalının sadaka beytülmalının gelirlerinde hakkı yoktur. Yapılan harcama, karz tarikiyle alınarak yapılmıştır. Harâç beytülmalına mal gelince, iâde edilmesi icabeder. Bunun tek istisnâsı, transfer edilen malın

---

1 Osmanlı hukukunda devlete ait malların tamamen padişahın mülkü olduğunu iddia edenler, bu şer'î hakikattan haberdar olmayanlardır. devlet mallarının tasarruf hakkının Padişahın yetkisinde olması ile mülkiyetinin Padişaha ait bulunması arasındaki fark ise ortadadır.

2 Bunlar, bir çoğu Siyâsetname kısmında izahı yapılan Hanefi hukukçularına ait fıkıh kitaplarıdır ve hukukçular indinde mu'teber eserlerdir.

savaşa katılanların fakir olanlarına sarfedilmiş olmasıdır. Bu durumda iâde edilmez; zira yerli yerine sarfedilmiş olur[1].

5. *Sadaka beytülmalı*nda mal bulunmayıp da, devlet reisi, beytülmal-i harâçdan transfer yaparak fakirlere harcamada bulunsa ve sonra da sadaka beytülmalına mal gelse, transfer edilen mikdâr, harâç beytülmalına iâde edilmez. Zira harâç, ganimet hükmündedir ve fakirlerin de ganimetten payları vardır. Temelde fakirlere harâç beytülmalından harcama yapılmamasının sebebi, sadaka beytülmalının bu ihtiyâcı karşılamasından kaynaklanmaktadır. İhtiyâç duyulur da harcama yapılırsa, harâç beytülmalının harcama faslına sarfedilmiş olur ve karz mahiyetinde olmaz. *Eş-Şâmil* adlı fıkıh kitâbının Kitâb'üz-Zekât bölümünde aynen şöyle denmektedir: "*Harâç, fakirlerin ihtiyâcı bulunmadıkça, zekâtın harcama fasıllarına sarfedilmez.*"

Şimdi de *beytülmala ait gelir grupları*nın sınıflarını görelim:

6. *Birinci Sınıf*[2]*: Sadaka* mahiyetindeki mallardır. Bunlardan *sevâim sadakası* denilen ve hayvanlardan alınan zekâtlar, tamamen halifenin tasarrufundadır. Ayrıca aynı hükme tâbi' mallar da bu grupta yer alır. Bütün çeşitleriyle *öşür vergileri, keffâretler,* ve âşirin yani gümrük me'murunun müslüman tüccardan aldığı *gümrük vergileri* bu çeşit malların başında gelir. Şunu kaydedeyim ki, *İbn'ül-Bezzâzî*'nin harâcı da bu fasla sokması, mu'teber eserlerdeki izahlara ve hükümlere ters düşmektedir.

7. *İkinci Sınıf*[3]*: Harâç* ve *cizye* çeşidinden olan mallardır. Harâç ve cizye, ister herhangi bir gayr-i müslim tâife ile yapılan sulh akdi ve karşılıklı rızâ ile tesbit edilmiş olsun ve isterse ehl-i zimmetten olan insanların sayısına göre tesbit edilen harâc-ı ru'ûs tarzında olsun, farketmez. *Benî Tağleb*'den sadaka adı altında alınan mallar; Necrân ahalisinden fey yani ganimet adı altında alınan hulleler (elbiseler); harbîlerin halife veya sultana gönderdiği hediyeler ve gümrük me'muru demek olan âşirin zimmî ve müste'men tüccârlardan aldığı gümrük vergileri de bu gruba dâhil mallardandır.

Derim ki; *İbn'ül-Bezzâzî*'nin bu gruba giren malları sadece Benî Tağleb'den ve zimmî tüccârlardan alınanlara inhisâr ettirmesinin hatası ortadadır.

Ez-Zahîre ve *Es-Sirâc'ül-Vehhâc* adlı fıkıh kitaplarında şöyle bir nakil mevcuttur: *Müşriklerin hediyeleri,* ancak müşrikde müslümanların i'lây-ı kelimetullâh ve dinin izzeti için savaştıkları zann-ı gâlibi teşekkül ederse, hediyeleri kabul olunur; yoksa dünyevî gayelerle hediyelerin alındığı kanaati hâkim olursa, kabul edilmez. Ayrıca hediyesi reddedildiği takdirde, iman etmesi me'mûl olmayan müşrik şahıslardan hediye kabul edilebilir şeklinde bir görüş de ileri sürülmüştür. Bir diğer görüş ise, müslümanların salâbetini ve izzetini kabul etmeyen insanlardan hediye kabul edilebileceği, aksi halde kabul edileme-

---

1 Bu madde, devlet hazinesinin bir gelir grubunu diğer gelir grubunun yerine kullanmak yani bir fasıldan diğer bir fasla transfer etmek konusunda önemli esaslar vaz' eylemektedir.

2 Buna sadaka beytülmalı yahut Beytül-Mâl'iz-Zekât da denir. Abbasiler devrinde bu çeşit malların toplanması için Divân'üs-Sadaka bu fonksiyonu ifa etmektedir. Ayrıca divân'ül-birr denen ve zekât dışındaki sadaka tarzında yardımların toplandığı divan da bu kısmı ilgilendirmektedir (Geniş bilgi için bkz.Yeniçeri, Celâl, **İslâm'da Devlet Bütçesi**, İstanbul 1984, sh.115-117).

3 Buna beytül-mâl'il-harac da denir. Maddede zikredilen gelirler bu sandıkda toplanır. Abbasiler devrinde mevcut olan Divân'ül-Harâc ve hatat Divân'ül-Cünd bunu karşılamaktadır. Harcama fasılları, biraz sonra açıklanacaktır (Yeniçeri, 109-113).

yeceği şeklindedir. Ve nihâyet savaş halinde hediyelerin kabul edilmesi câiz olur diyenler de vardır[1].

8. *Üçüncü Sınıf*[2]*: Ganimetler, ma'denler*, yeraltına insanlar tarafından gömülmüş olan kıymetli taşlar (*rikâz*) ve defineler (*kenz*) grubundan devlet hazinesi için alıkonulacak olan beşte birlik paylar (*hums*) dır ki, zamanımızda buna *penç-yek* yahut pençik denmektedir.

9. *Dördüncü Sınıf*[3]*: Beytümala kalan mallar*dır. Hiç mirasçı bırakmadan vefât eden şahısların beytülmalca zabt olunan terekeleri; karı veya kocasından başka mirasçı bırakmadan veya lehine vasiyet yapılan birini terketmeden vefat edenlerin karı-kocanın paylarını aldıktan sonra terekelerinin geriye kalanı ve *lukata* ta'bir edilen buluntu mallar, bu grubun en önemli gelir fasıllarıdır. Mu'teber fıkıh kaynaklarında açıklanan hükümlerin hülasası bundan ibârettir.

10. Bu sayılanların dışında, beytülmala ait olan daha bir çok gelir çeşitleri de vardır. Bazılarını hatırlatmakta yarar görüyoruz:

A) Müslümanlar at oynatıp kılıç sallamadan ve herhangi bir savaş yapmadan, düşmanların korkarak mevzilerini terketmeleri ve kaçmaları sonucunda sırf İslâm için kalan mallar, bunların başında gelmektedir. Kur'an'daki şu âyet de buna işâret etmektedir: "*Allah'ın kâfirlerin mallarından Peygamberine verdiği fey' e yani meşakkatsiz ganimete gelince, siz bunun için ne ata ve ne de deveye binip koşmadınız. Fakat Allah peygamberlerini dilediği kimselerin üzerlerine gönderir. Allah, her şeye hakkıyla kâdirdir, gücü yeter.*"[4]

B) Müslümanlarırn at koşturmalarına rağmen savaşsız elde edilen mallar da beytülmala kalır. Zira bu çeşit mallar, ganimet değildir. Zaten ganimet, düşmandan savaş yoluyla ve galebe ile elde edilen malın ismidir. *Hidâye Sâhibi, "Müslümanların savaşsız sırf at koşturarak elde ettikleri mallar*" diyerek ifade etmiştir.

C) Harbî bir kafirin dâr'ül-İslâm'da vedî'a bırakıp sonra dâr'ül-harbe döndüğü ve sonra da İslâm aleyhine savaşa katılması hasebiyle tamamen müslümanlara kalan mallarıdır.

D) Sultan'ın, nesebî bir velisi olmayan müslüman yahut zimmî kâtillerinden beytülmal adına aldığı diyet bedelleri de bu gruba girer. Zira bu da müslümanlara ait bir maldır.

E) Mürtedlerden fey' olarak elde edilen mallar da bu gruba girer.

---

1 Osmanlı Padişahlarının asıl yetkili olduğu gelir kaynakları bu sandıkta toplanan gelirlerdir. İleride açıklanacağı üzere, tımar rejiminin de meşrû'iyyet dayanağı da bu beytülmaldır.

2 Buna, beytül-mâl'il-ganâim de denir

3 Buna Beytil-mâl'il-hâssa da denebilir. Zira gelir kaynakları muhtelif ve diğerlerine nazaran devletin bu gelir kaynakları üzerindeki tasarruf yetkisi daha genişdir. Abbasiler devrinde, mirasçı bırakmadan vefât eden şahısların terekelerini toplayan divân'ül-mevârîs; malları müsadere edilen şahısların malvarlıklarını hazineye zabt eden divan'ül-müsâderîn, sahipsiz malların sahibi devlettir anlayışıyla devlete kalan muhtelif gelir gruplarının derlendiği divan'ül- beytilmal ve de Padişahın hususi harcamalarını yaptığı özel beytülmal denilen beytül-mâl'ilhassa, hep bu sandık içinde mütâla'a edilmelidir (Krş.Yeniçeri, 117-118, 136-141).

4 **Kur'an**, Haşr Sûresi, Âyet, 6

11. *Eğer sorulsa* ki, bu malların *masrafı* yani harcama fasılları nelerdir ve sultan bunlar hakkında nasıl işlem yapacaktır?

Derim ki: Hanefi hukukçulara göre, bu saydıklarımız *tahmîs* kılınmaz yani beşe bölünüp sadece beşte biri hazineye bırakılmaz; belki tamamı hazineye kalır ve müslümanların maslahatları bulunan harâç ve cizye gelirlerinin sarfedildiği kamu hizmetlerine harcanır. Şafi'î hukukçulara göre ise, beşe bölünür; beşte biri hazineye bırakılır. *El-Hidâye* ve *Bedâyi'* adlı fıkıh kitaplarının sahipleri böyle zikretmişlerdir. *İmâm Bağavî* Haşir Sûresinin tefsirinde şunları kaydetmektedir: "*Ehl- i ilim Hz. Peygamber'den sonra fey' in nereye sarfedeceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bir grup ilim adamı, bunun tasarruf hakkının sultanlara ait bulunduğunu ve onlara hâs olduğunu, bu mallar üzerinde diledikleri gibi tasarrufda bulunabileceklerini belirtmişlerdir. İmâm Şafi'î' nin ise bu konuda iki ayrı görüşü nakledilmektedir: Birinci görüş, bunun da gazilere ait olduğu tarzındadır. İkinci görüş ise, müslümanların maslahatlarına kamu yararı çerçevesinde harcanacağı şeklindedir. Fey' mallarının tahmîsi konusunda da görüş ayrılıkları mevcuttur. Bir kısım ilim adamlarına göre, fey' gelirleri de beşe ayrılır; beşte biri beytülmala ve geriye kalan dörtte biri ile gazilere yahut müslümanların maslahatlarına harcanır. Hepsinin de harcama faslı aynıdır ve bütün müslümanların bunda hakkı vardır*". Bu konuda *Et-Teysîr* ve *Envâr'üt-Tenzîl* adlı tefsirlerde ayrıntılı bilgi vardır.

12. (Bilmiş olasın ki, Beytülmala ait olan malın çeşitleri dört sınıf olduğu gibi, bu malların toplandığı ve sarfedildiği masraflar ya'ni *harcama fasılları* da dört ana gruba ayrılmaktadır. Şimdi bunları sırasıyla görelim)[1].

13. *Birinci Harcama Faslı (Birinci Sınıf Malların Masrafı=Masraf-ı Evvel):* Ebû Leheb'in çocukları dışında Haşimî sülâlesinden gelmeyen ve bunların kölesi de olmayan kimselerdir. Zira bunlara sadaka vermek câiz değildir. Ebû Isme'nin Ebû Hanife'den naklettiği bir rivâyete göre, zekâtın Hâşimî sülâlesine verilmesi de câizdir. *El-İtâbiye*'de bu fetvâ kayıtlı bulunmaktadır. *El-İnâye* adlı eserde kaydedildiğine göre Ebû Hanife'den ve *Ez-Zahîriyye*'ye isnâden *Es-Sirâc' ül-Vehhâc*'da nakledildiğine göre Ebû Yusuf'dan, Hâşimî olanların kendi zekâtlarını yine Hâşimî olanlara vermesinin câiz olduğuna dair bir nakil daha vardır. *Şerh' ul-Mecma'* ve *El-İnâye*'de kaydedildiğine göre, cevâz ve adem-i cevâz konusunda farz olan sadakalarla nâfile olan sadakalar arasında fark yoktur. *El-Îzâh* adlı fıkıh kitabında ise, dört İmâmın icmâ'ı ile farz olan zekâtın verilmesinin câiz olmadığı ve nâfile olan sadakaların caiz olduğu kaydedilmiş ve bu durum *El-İtâbiye*'de zikredilmiştir. *El-Bedâyi'*, *Şerh-i Tahâvî*, *Es-Sirâc' ül-Vehhâc* ve diğer fıkıh kaynaklarında zikredildiğine göre, ismen ta'yin etmek şartıyla, zenginlerde olduğu gibi, Hâşimîlere de vakıf yapmak câizdir. İsmen ta'yin edilmediği takdirde câiz olmayacaktır. *Şerh' ul-Âsâr*, *El-Mecma'* ve *Zâhidî*'nin Ebu Hanife'den naklettiklerine göre, sadakaların bütün çeşitleri, Hâşimîler için de caiz görülmüştür. İmâm Tahâvî, câizdir diyenlerin görüşleriyle amel ederiz demiştir.

14. Zekât mallarının kâfire yani gayr-ı müslimlere de verilmesi câiz değildir. İmâm Züfer'in farklı içtihâdı dışında, zekât ve öşür gibi farz olan sadakaların değil de, nafile

1 Buradan itibâren, sayılan gelir fasıllarından tahsil olunan malların sarfedileceği gider fasılları açıklanacaktır. Bunlara gider fasılları veya beytülmal sandıkları da denir.

olan sadakaların, İslâm ülkesi vatandaşı kabul edilen zimmîlere verilmesi câiz görülmüştür. Sadaka-i fıtır, keffâretler ve nezirler ise, Ebu Hanife ve İmâm Muhammed'e göre câizdir; Ebu Yusuf'a göre ise , câiz değildir. Müste'men harbîye de nâfile olan sadakalar ittifakla câiz görülürken, farz olan sadakalar caiz görülmemektedir. Bu hüküm, *Es-Sirâc' ül-Vehhâc* adlı eserde zikredilmiştir. *Gâyet' ül-Beyân*'a atıf yapılarak *Beyân' ür-Rivâye* adlı eserde kaydedildiğine göre, harbîye, hiç bir sadaka çeşidinin verilmesi câiz değildir.

15. Sadaka ve zekât malları, zengin bir ailenin küçük çocuğuna; mükâteb dışındaki kölelerine; zekât verenin kölelerine; İmâmeynin hilâfına zekât verenin bir kısmı âzâd edilmiş olan kölesine; nesebi reddedilen çocuklara; bunun neslinden gelenlere de verilemez. Aynı şekilde fıtır sadakası ve nezirlerin de verlmesi câiz olamaz. Halbuki define ta'bir edilen rikâzın beşte birinin verilmesinde mahzur görülmemiştir; nitekim fakir oldukları takdirde usûl ile fürû'a da verilmesi câizdir. *Mi'râc'üd-Dirâye* ve *El-İnâye*'de, *Şerh-i Zeyla'î*'ye atfen bu hükümler zikredilmiştir. *En-Nihâye*'den naklen *Es-Sirâc'ül-Vehhâc*'da ve *Mecma'ül-Fetâvâ*'da şu fetva kaydedilmektedir: Gâib bir kişinin karısı bir başkasıyla evlense ve sonra da çocuk doğursa, Ebu Hanife'ye göre, çocuklar ilk kocasına aittir. Bununla beraber, ikinci koca zekâtını bu çocuklara verebilir ve o çocukların ikinci koca hakkında şahadetleri kabul olunur. *Timurtâşî*, bunu kaydetmektedir. *Vâkı'ât*'a atfen aynı eserde şu fetva da yer almaktadır: Bir kişi, bâkire karısını geride bırakarak gâib olsa ve karısı da bir başka erkekle evlense ve çocuk doğursa, Ebu Hanife'ye göre, çocukların nesebi birinciden sâbit olur; hatta ikinci bunlara zekât verebilir. *Abdülkerim Cürcânî*, nesebin ikinciden sâbit olacağını ve fetvânın da bu görüş doğrultusunda olduğunu kaydetmektedir. *El-Hâniye* ve *Mecma'ül-Fetâvâ*'da durum te'yid edilmiştir.

Ebu Yusuf ve İmâm Muhammed'e göre, kadının fakir kocasına zekât vermesi de câizdir. Ancak bir veya üç talak sebebiyle iddet bekleyen kadına kocası zekat veremez.

Şimdi de birinci grup sadaka mallarının verilebileceği harcama fasıllarını görelim. Bunlar, yedi gruptur.

16. *Birincisi*; *Fakirler*dir. Fakir, malvarlığı nisâb miktarına ulaşamayanlara denir[1].

17. *İkincisi; Miskinler*dir. Miskin, hiç bir malvarlığı olmayan kimselere denir. Bu ta'rifler, Ebu Hanife'den nakledilmiştir. Bir diğer görüşe göre, ta'rifler tam aksinedir. Şâfi'î, Tahâvî ve Esma'î bu kana'attedirler. İhtilâfın neticesi, ancak vasiyetler, vakıflar ve

---

1 İslâm hukukçuları, fakir ve miskin tabirlerinin izahında farklı yorumlar ortaya koymuşlardır. Hz.Ömer, fakir, müslüman yoksullar ve miskin ise gayr-ı müslim yoksullardır şeklinde bir izah getirmişse de, bu görüşü diğer sahabe hukukçuları tarafından benimsenmemiştir. İslâm hukukçularının konuyla ilgili görüşlerini üç gurupta toplamak mümkündür;

Birincisi, her ikisinin de aynı manayı ifade edişi ve iki defa zikredilmesinin de fakirlerin iki hisseye istihkak kesbettikleri şeklindedir. Bu görüş, Hanefi hukukçulardan Ebu Yusuf ve İmâm Muhammed tarafından ileri sürülmüştür.

İkincisi, gelirleri ihitiyaçlarını karşılamayan veya nisâb mikdarından daha az malı bulunan insanlara fakir; hiçbir geliri ve malı olmayanlara da miskin denilir. Bu görüş de, Ebu Hanife ve İmâm Mâlik'e aittir.

Üçüncüsü, Hiçbir san'atı, geliri ve malı olmayanlara fakir; gelir ve malları ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar olanlara ise miskin denir. Bu görüş de, Şafi'î ve Hanbelî hukukçulara aittir (Kâsânî, **Bedâyi'**, II, 43 vd.; Yeniçeri, 198-199).

nezirlerde kendini gösterir. Ebu Yusuf'a göre, ikisi bir sınıftırlar. Fetvâ, iki ayrı sınıf gibi kabul eden İmam-ı A'zam'a göre verilmiştir. Fahr'ül-İslâm böyle kaydetmektedir[1].

18. *Üçüncüsü; Zekât Me'murları* (*Sadaka Âmilleri*); Zekât me'murları demek olan sadaka âmilleri, rüsûm-ı ağnâmı toplayan tahsildârlar demek olan câbîler de üçüncü grubu teşkil ederler. Zamanımızda âşirlere ve yardımcısı olan diğer görevlilere, yeteri kadar toplanan zekât mallarından verilir. Bunların payları, belirli bir semen ile ta'yin ve takdir edilmemiştir. İmâm Şâfi'î'nin görüşü de böyledir. Zengin de olsa, geliş gidiş masrafları için bu gereklidir. Eğer, zekât memurunun ihtiyâcı zekât malının tamamını kapsarsa, yarısından fazlası verilemez[2].

19. *Dördüncüsü; Mükâteb Köleler*;[3] Mükâteb kölelerden kasıt, efendileriyle belli bir bedel karşılığında âzâdlık anlaşması yapmış olan köleler kasdedilmektedir. Bunların boyunlarının kölelik zincirinden kurtulabilmesi için kitâbet bedelini karşılamak üzere, bunlara zekât verilmesi uygun olacaktır. Böylelikle hem kölenin kendi nefsine ve hem de İslâmiyete faydalı olan aslî hürriyet şerefine dönmesi sağlanmış olur. İmâm Mâlik, bununla kölenin âzâd edilmiş olup velâ hakkının da bütün müslümanlara yani kamuya ait olacağını ifade eylemiştir.

20. *Beşincisi; Borçlular (Gârimîn)*; Bunlardan, borcunu ödedikten sonra geriye kalacak malvarlığı nisâb miktarına ulaşmayan yahut insanlarda alacağı olup da tahsil edemeyen borçlular kasdedilmektedir. İmâm Şâfi'î, âyetteki "*gârim*" ta'birini, iki kişinin arasını ıslâh etme ve iki kabile arasındaki düşmanlık ateşini söndürme gayreti için belli bir garâmet yani yük altına giren insan olarak açıklamakta ve zengin de olsa hükmün değişmeyeceğini belirtmektedir. *Es-Sirâc'ül-Vehhâc*'da şöyle bir fetvâ da bulunmaktadır: Bir kimsenin başkası üzerinde mü'eccel bir alacağı bulunsa ve başka da malvarlığı olmasa, bu şahsın sadaka alması câiz olur[4].

---

1 Biraz önceki dipnotta görüşleri özetledik.

2 İslâm hukukçuları, zekât gelirlerinden ancak zekât işlerinde çalışan görevlilerin maaşlarının ödenebileceğini; harâç beytülmalında çalışanlarla, mülkî, askerî ve diğer memurların maaşlarının ancak harac beytülmalı ile fey ve ganimet beytülmalından ödenebileceğini kabul etmişlerdir. Bu sebeple, Osmanlı devletindeki mevâcib, ancak harâc beytülmalından ödenir ve Osmanlı bütçeleri de bu beytülmala ait gelirler için yapılır.

Devlet başkanı ve vâlilerin maaşlarını zekât beytülmalından alıp alamayacakları konusu tartışmalıdır; çoğunluk câiz olmadığı kanaatindedir. İslâm hukukçuları, zekât memurlarının aldıkları malın hukukî mahiyetinin ücret olduğunda hemen hemen ittifak halindedirler. Ebu Hanife'ye göre, ancak yaptıkları iş nisbetinde ücrete hak kazanırlar ve bu istihkakları, hâsılâtın sekizde birini geçemez. Mâlikî hukukçular ise, verilecek miktarın devletçe tesbit edileceğini ifade etmektedirler (Geniş bilgi için bkz.Yeniçeri, 200-204; Kâsânî, II,44).

3 Kur'an'da geçen ifade aslında, "**rikâb**" yani kölelikten kurtarılacak kimseler şeklindedir.. Ancak Hanefi ve Şâfi'î hukukçular, "rıkâb" faslından ancak hür olması gayesiyle efendisiyle bir bedel mukâbilinde sözleşme yapmış mükâteb kölelerin istifâde edebileceğini belirtmişlerdir. Mâliki hukukçular, bütün kölelerin bu fasıldan yararlanabileceğini kabul etmektedirler (Yeniçeri, 211-214; Kâsânî, II, 45).

4 Hanefi hukukçular, "gârimîn" tabirini, borçlarını ödemeye güçleri yetmeyen kimseler veya borçlarının düşülmesinden sonra nisâb mikdarı mala sahip olmayan şahıslar olarak tarif ederken, diğer İslâm hukukçuları, bunları iki sınıfa ayırmaktadırlar; Birincisi, kendi menfaati veya zaruri ihtiyacı için borçlanmış olanlar ve ikincisi de, iki toplumun arasını ıslah etmek için karşılıklı zarar ve ziyanlarını ödeme

21. *Altıncısı; Allah Yolunda (Fî Sebîlillah)*[1]; Bunlardan kasıt, İmâm Ebu Yusuf'a göre, savaşa gidemeyen ve cihâddan kalan fakir gaziler; İmâm Muhammed'e göre, hac yolundan geri kalan fakir hacılardir. Bu grubun fakir veya miskinler sınıfına girmelerine rağmen hususan ve ayrıca zikredilmelerinin sebebi, gazâ yahut hac yolundan kalmaları sebebiyle ziyâde muhtâc olmalarındandır. Bir kısım hukukçular, bunları, ilim talebeleri olarak açıklamışlardır. *Gâyet' ül-Beyân* adlı eserde İmâm Ebu Yusuf'un görüşünün tercihe şâyân olduğu belirtilmiştir. Kanaatime göre, her iki gruba da harcanması câiz olur. İmâm Şafi'î'ye göre, zengin gazilere de sarfolunabilir.

22. *Yedincisi; İbn-i sebil (Yolda Kalmışlar)*; Bundan kasıt, kendi beldesinde varlıklı olduğu halde yolda kalıp yanında malı olmayan insandır. Bu tür insanların, ihtiyaçlarından fazla sadaka almaları câiz değildir. En iyisi bu tip insanların, imkân bulursa ödünç almalarıdır. Edâdan âciz olması ihtimalinden dolayı, ödünç alma mecburiyetleri yoktur. Kendi malını elde ettiğinde, elinde zekât malından fazla bir şey kalmışsa, sözkonusu zekât malını tasadduk etmekle mükellef değildir[2].

23. Sadaka gelirlerine ait bu yedi grup harcama fasılları, Kur'an'da açıkça beyân edilmiştir. Konuyla ilgili âyetin meali şöyledir: "*Sadakalar, ancak şunlar içindir: fakirler, miskinler, sadakaların üzerine me' mur olanlar, kalbleri müslümanlığa alıştırılmak istenen müellefe-i kulûblar, (mükâteb) köleler, esirler, borçlular, Allah yolundakiler ve yolda kalmışlar. Allah tarafından kat'î olarak böyle farz buyuruldu. Allah alîmdir ve hakîmdir.*"[3] Âyetteki "*innemâ*" lafzı, inhisâr içindir. "*Es-Sadakât*" kelimesinin başındaki elif-lam da bütün sadaka cinslerini ifade etmek içindir. Bu duruma göre, mana, "bütün sadaka cinsleri zikredilen kimselere hâsdır" şeklinde olacaktır. Sanki "sadakalar mezkûr gruplar içindir; başkalarına ait değildir." denilmiş gibidir. İlk dört grupda "için" manasına gelen "lâm" kullanılmasına karşılık, daha sonrakilerde "fî" lafzının kullanılması, son gruplara verilmesinin daha faziletli olacağını ifade etmek içindir. "Ve fî sebîlillah" cümlesinde "fî" lafzının tekrarı da, bu kısmın ehemmiyetini iş'âr gayesini gütmektedir.

---

mükellefiyeti (hamâle) altına girmiş kimselerdir(Geniş bilgi çin bkz.Yeniçeri, 214-223; Serahsî, **El-Mebsût**, III, 10 vd.).

1 Bu tabir iki şekilde açıklanmıştır:

Birincisi, dar anlamda izahdır ki, çoğu İslâm hukukçularının kanaati budur. Buna göre Allah yolundan kasıt, harbe katılma imkân ve vâsıtalarından mahrum kişiler, gerekli teçhizât almaları ve azık masraflarını karşılamak için yeterli imkânları olmayan şahıslar bu grubu teşkil ederler. İmâm Muhammed dışında bütün Hanefi hukukçuları ve diğer İslâm hukukçularının çoğunluğu, bu kanaattedirler. Bunlara göre, zekât gelirlerinin yol ve ulaşım tesislerine, ibâdethâne ve mekteplerin inşâsına, sulama kanal ve tesislerine ve kaleler yapılmasına harcanması câiz olamaz.

İkinci görüş, Allah yolunda tabirini daha geniş yorumlayan âlimlerin kanaatidir. Bunlar da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir ve ittifak halinde değildirler. Mesela İmâm Muhammed, hac yolunda kalanlar; İmâm Ebu Yusuf, vergi memurlarının maaşları ödenmek şartıyla, yol yapım ve ıslâhı harcamalarını; Hanefi hukukçusu Kâsânî ise, Allah'a yaklaştıran bütün tâ'at ve ibâdet kabilinden işleri ve eserini neşrettiğimiz Dede Efendi ise ilmî araştırma masraflarını, bu fasla sokmaktadır (Geniş bilgi için bkz.Yeniçeri, 223-226; Kâsânî, II, 45; Elmalı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili** adlı eserinde bu âyetin tefsirindeki izahlarında çok mühim konulara temas etmektedir).

2 Geniş bilgi için bkz. Yeniçeri, 226-231

3 **Kur'an,** Tevbe, Âyet 60

24. "*Müellefe-i kulûb*", Hz. Ebu Bekr'in hilâfeti zamanında ortadan kalkmış ve bunun üzerinde icmâ' hâsıl olmuştur. Bunlar 13 kişidir ve isimleri Hâfız Ebu Musa El-Medenî'nin *El-Emâlî* adlı eserinde zikrettiğine göre şöyledir: Ümeyyeoğullarından Ebu Süfyan bin Harb, Hâris bin Hişâm, Mahzem'den Abdurrahman bin Yerbû', Esedoğullarından Hakîm bin Huveyle, Benî Cumah'dan Safvân bin Ümeyye, Benî Sehm'den Adiyy bin Kays, Süheyl bin Amr, Huveytıb, Sakif'den Alâ bin Hâzım, Benî Selim'den Abbâs bin Mirdâs, Benî Nadr'dan Uyeyne bin Hısn, Benî Hanzala'dan Mâlik bin Avf ve Akra' bin Hâbis. Hz. Peygamber, bunlardan Huveytıb ve Abdurrahman dışındakilere 100'er deve, bu ikisine ise ellişer deve vermiştir. *İsbîcâbî*, *Şerh'üt-Tahâvî* adlı eserinde şöyle demektedir: Hz. Peygamber onlara bu sadaka malını, onların gönüllerini İslâma alıştırmak gayesiyle veriyordu. Resulüllah vefat edince, Ebubekr'e gelmişler ve kendilerine paylarının verilmesini ve ellerindeki yazılı belgenin değiştirilmesini istemişlerdir Hz.Ebubekr'in ellerindeki yazılı belgeyi değiştirmesine rağmen Hz.Ömer'e mürâca'at ettiklerinde, ellerinden aldığı yazılı belgeyi parça parça ettikten sonra, onlara şu tarihî hakikati hatırlatmıştır: "*Resulüllah size, kalblerinizi İslâma ısındırmak için bu payları veriyordu. Bugün ise, Allah dinini aziz kıldı. Sizinle bizim aramızda artık kılıç yahut İslamdan başka bir şey kalmamıştır. Haydi gidiniz.*" Bu cevabı alan malum şahıslar hemen Hz.Ebubekr'e giderler ve derler: Sen mi halifesin yoksa O mu? Buna "İsterse O" cevabını veren Halife Hz. Ömer'in görüşünün esas alarak haklarını iptal eder[1].

Bir görüşe göre mü'ellefe-i kulûb üç gruptur: bir kısmı, kendilerine müslüman olmaları ve onların müslüman olmalarıyla kabilelerinin de İslâma girmeleri gayesiyle zekâttan pay verilenlerdir. Bir kısmı ise, zaten müslüman olmuşlardır; ancak kalbleri İslâma karşı zayıf olduklarından daha da ısınmaları için pay alanlardır. Diğer bir kısmı ise, şerlerini def' etmek gayesiyle kendilerine pay verilenlerdir. Bunlardan korkulduğundan değil -zira Peygamberler Allah'dan başka kimseden korkmazlar-, belki onların cehennem ateşini boylamalarından korkulduğundan dolayı verilir.

Eğer denilse: Onlar kâfir oldukları halde kendilerine zekât nasıl verilir?

Buna şöyle cevap verilebilir: Cihâd, müslümanların fakirlerine de zenginlerine de farzdır. O dönemde fakirlerin mallarından onlara pay vermek, bir nevi' fakirlerin adına cihâd manasını taşımaktadır.

Eğer denilse: İcmâ' ile nesih câiz değildir. Zira neshin cevâzı, Hz. Peygamberin hayatı ile kayıtlıdır. Bu durumda icmâ'ın hücet olma özelliği ortadan kalkar. Peygamberin vefâtından sonra nesih kalkar?

Derim ki: Şemsüle'imme ve *Fahrülislâm* şöyle demişlerdir; neshin icmâ' ile câiz olduğunu ba'zı ilim adamları söylemişler ve bunun izahını yapmışlardır. İmâm-ı Kerderî ise, müellefe-i kulûbun neshindeki cevâzı üç gerekçe ile açıklamışdır: *Birincisi,* Bu konuda bir nass bulunur da, bunu sadece Hz. Ömer hatırlamış olabilir. Başkaları hatırlayamaz. Yeminin keffareti ile alakalı âyetteki "*mütetâbi'ât*" lafzını, İbn-i Mes'ud dışında kimsenin hatırlamaması gibi. *İkincisi,* bu mesele, tıpkı namazın vakti sona erince namaz ibâdeti de sona erdiği gibi, illeti ortadan kalkınca, kendisi de ortadan kalkan meselelerden olabilir. Üçüncüsü, eğer bunlara verilmesi gerekir diyecek olursak, bugün de on-

1 Kâsânî, II, 45; Yeniçeri, 204-211

ların şerrinden korunmak ve İslâmın haremini onların tecâvüzlerinden muhafaza etmek için vermiş olacağız. Halbuki onların şerlerinden emin olunduğunda, onlara pay vermeye devam etmek, İslâm için bir zillet olur.

25. Vâli ve sultan, bu beytülmala giren malları, zikredilen yedi harcama faslından her birine verebileceği gibi, tıpkı zekât veren gibi, uygun gördüğü belli gruplara da tevzi edebilir. Bu hüküm, İmâm *Ebu Yusuf*'un *Kitâb'ül-Harâc* adlı eserinde açıkça beyân edilmiştir.

26. *Beytülmal'il-harâc denilen ikinci grup hazine gelirlerinin harcama fasılları* ise, kısaca şöyle özetlenebilir: Gaziler ve daha umumi ta'biriyle ordu, kaleler, camiler ve mescidler inşâsı; müslümanlara ait sınır karakollarının korunması; müslümanlara ait yolların hırsız, haramî ve benzeri muhâtaralardan korunarak emniyet ve âsâyişin te'mini; müslümanların maslahatı bulunan yani kamu yararı olan ve kimsenin özel mülkiyetine dahil olmayan Ceyhun, Fırat, Dicle ve benzeri nehirlerin bakımı ve temizlenmesi; köprüler, kantaralar, imâretler, ve ribâtlar inşâsı; vâliler (devletin bütün memurları), kâdîlar, imamlar, müftüler, mu'allimler; ilim talebeleri; mü'ezzinler; hâfızlar; müfessirler; muhtesibler ve diğer belediye vazifelileri; *Fetâvâ' l-Hücce* adlı esere göre, bunlardan başka, havuzların ıslâhı; sokak ve caddelerin bakımı; fakirlerin techiz ve tekfini; buluntu çocukların emzirilmesi için cariye satın alınması; yetimlerin bakımı ve kısacası, Tahâvî Şârihinin yerinde ifadesiyle, din, devlet, dar'ül-İslâm ve müslümanların ihyâ ve imâreti. Hidâye sâhibi *El-Merğinânî* bu konuda şöyle demektedir: "Devlet reisinin tahsil ettiği harâç gelirleri, Benî Tağleb'den alınan mallar, harbîlerin devlet reisine verdiği hediyeler ve cizye gelirleri, tamamen, sınırların korunması, köprü ve kantaraların inşâsı, müslüman kâdîlar, idareciler ve âlimlere rızık olarak verilmesi gibi, müslümanların maslahatına olan işlere harcanır. Ayrıca ordunun ve ailelerinin erzâkı da bunlardan karşılanır. Zira bu beytülmalın malıdır ve savaşsız olarak beytülmala ulaştığı için, bütün müslümanların maslahatlarına sarf olunur.

27. *El-Muzmerât* ve *El-Yenâbî'* adlı eserlerde kaydedildiği gibi, bütün bu masraflar ihtiyaçları kadar yapılır; israf ve cimriliğe kaçmaksızın, zaruri olan masrafları karşılanır. Zaten ihtiyaç fazlası olan miktardan fazlası, mezkûr kimselere de helâl olmaz.

28. Hidâye sâhibinin beyânına göre, senenin yarısında vefât eden şahıs, kendisi için takdir edilen yıllık *atâ'*dan istifade edemez; zira bu bir nevi *sıla*'dır ve beytülmaldan alınacak bir alacak mahiyetinde değildir. Bu sebeple atâ denmiştir. Teslim alınadan mâlik olamaz ve ölümle de sâkıt olur. Zamanımızda ehl-i atâ olanlar, kâdî, müderris ve müftü gibi kimselerdir. *En-Nihâye* ve *Beyân'ür-Rivâye* adlı eserlerde kaydedildiğine göre, İslâmın ilk yıllarında İslâmiyeti ilgilendiren herhangi bir meziyeti olan kimselere atâ veriliyordu; Hz.Peygamber'in zevceleri, muhâcir ve ensârın çocukları ve âciz olup da yardıma muhtaç olan kimseler gibi. Biraz önceki nakilde "*senenin yarısı*" kaydının konulmasının sebebi, *Fahrül-İslâm*'a göre, sene sonu olması halinde, mirasçılarına verilmesinin müstahab olmasındandır. İmâm Serahsî, İmâm Muhammed'in sene tamamlandıktan sonra atâ sâhibinin vefat etmesine rağmen, atâ'nın beytülmaldan henüz tahsis edilmemiş olması durumunda şer'î hükmün ne olacağı konusunda bir fetvası bulunmadığını, doğru cevabın bunun miras mahiyetinde olmayacağını ifade etmiştir.

29. *Atâ,* gazilere ve ordu mensuplarına beytülmaldan verilen malî yardım ve tahsisâta denilir. *Rızık,* orduya dahil olmayan müslüman fakirlere beytülmaldan tahsis edilen

meblağa denilir. Bu ta‘rifleri, *Beyân'ür-Rivâye* kaydetmiş ve *El-Muğrib* adlı fıkıh lügatine atıfda bulunmuştur. Bir diğer görüşe göre ise, atâ, ordu mensuplarına, senede bir veya iki defa beytülmaldan verilen tahsisâta denilir; rızık ise, her ay verilen tahsisata denir. Bir diğer görüşe göre ise, atâ, gazilere ve dinî hizmet ifâ edenlere, divanda ta‘yin edilen tahsiâtlara denir. Hidâye şerhi *Tâc'üş-Şerî‘a*'da kaydedildiğine göre, rızık, bir insan için beytülmaldan ihtiyacı kadar yapılan tahsisata ; *kifâye*, her ay yahut her gün yetecek kadar yapılan tahsisata ve atâ ise, ihtiyaca bakılmaksızın her sene yapılan tahsisata denir.

30. *İbnül-Hümâm*'ın şerhinde açıklandığı üzere, Hidâye sâhibi *Et-Tecnîs* adlı eserinde şunu kaydetmiştir: bu beytülmalın gelirlerinden ilim öğreten ve öğrenenlere de tahsisat yapılabilir. Bu hükümle ilim talebeleri de mezkûr gruba dahil olur. *Siyer'ül-Mültekat* adlı eserde kaydedildiğine göre, Hz. Ali şöyle buyurmuştur: Her okuma bilene, yıllık 200 dinar yahut 2000 dirhem beytülmaldan tahsisat yapılır. Eğer bu hakkını dünyada alırsa ne a‘lâ; almadığı takdirde âhirette alacaktır[1]. *Ebül-Leys Semerkandî*'nin *Bostân'ül-Ârifîn* adlı eserindeki şu ifadeler de manidardır: Eğer Allah âlimleri bu paydan dünyada mahrum ederse, âhirette aslâ mahrum etmez; hatta bu işten sorumlu olup da âlimin hakkını vermeyen idarecilerin hasenâtı varsa, onun hasenâtı alınarak âlime verilir. Bunların günahları da idarecilere yüklenir.

31. Derim ki, *El-Hâniye*'de bu sınıf malların harcama fasıllarını ta‘mim ederek, fakir hastaların masrafları; tereke bırakmadan vefat edenlerin kefen giderleri; buluntu çocukların masrafları ve cinâyet işlemesi halinde diyetlerinin de bu grup mallardan ödeneceği şeklindeki izahlar, kanaatime göre, *El-Mültekat, Şerh-i Tahâvî* ve benzeri mu‘teber kaynaklardaki açıklamalara ters düşmektedir. Zira bunlar, dördüncü grup beytülmal gelirlerinin harcama fasılları arasındadır. Karıştırdıktan sonra, beytülmal gelirlerinin dörde ayrılmasınnı bir manası yoktur.

32. *Üçüncü Sınıf Beytülmal Gelirlerinin Harcama Fasılları*: Bu grupta yer alan harcama fasılları üç tanedir:

Birincisi; yetimlerdir. Yetim, insanlar dışındaki canlılarda annesi ölmüş yavrulara; insanlarda ise, babası vefât eden çocuklara denir. Teklik demek olan *"teyemmüm"* kelimesinden gelmektedir. Kelimenin türetilişi, yetim isminin büyük ve küçüklere de denebileceğini göstermektedir; ancak örf bu manayı tahsis ederek bülûğa ermemiş küçüklere inhisâr ettirmiştir. Kureyş'lilerin Hz. Peygamber'e yetim demeleri, ya genel kâideye uyularak yapılan bir ıtlâktır ya da eski halini hikâye tarzında bir söyleyiştir. Hz. Peygamber'in *"Bülûğa erdikten sonra yetimlik yoktur"* şeklindeki beyânı ise, tamamen şer‘î bir ta‘limattır; lügat manası kasdedilmemeiştir. Yetimlerin müslüman olmasının şart koşulduğunu da kaydedelim.

33. *İkincisi,* fakir ve miskinlerdir. Miskine böyle denmesinin sebebi, maddi zayıflığının onu ihtiyâcını karşılamaktan alıkoyarak meskenete düşürmesinden dolayıdır. Bunların da müslüman olmaları şart koşulmuştur.

---

1 Burada Bedîüzzaman'ın şu sözlerini zikretmeden geçemiyeceğiz: "Ey din âlimi! Ücretim az, ilmime rağbet yok diye mahzûn olam. Çünki mükâfât,ı dünyeviyye, ihtiyâca bakar, kıymet-i zâtiyyeye bakmaz. Meziyyet-i zâtiyye ise, mükâfat-ı uhreviyyeye nâzırdır. Öyle ise, zâtî olan meziyetini mükâfât-ı uhreviyyeye sakla, bir kaç kuruşluk dünya metâ'ına satma.", **Mesnevî-i Nuriye**, Hubâb, 80

34. *Üçüncüsü;* ibn'üs-sebil ya'ni yol oğlanlarıdır. Bunlardan kasıt yolda kalmışlar olduğunu daha önce belirtmiştik. Yol oğlu denmesinin sebebi, yol ile devamlı beraber oluşlarındandır.

35. Cenab-ı hak şöyle buyurmaktadır: *"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız her hangi bir şeyin mutlaka beşte biri, Allah'a, Peygamberine, O'nun hısımlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer siz Allah'a iman etmiş ve o hak ile bâtılın birbirinden ayrıldığı furkân günü, iki ordunun birbirine kavuştuğu Bedir günü, kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz âyetlere iman eylemişseniz, bunu böyle bilin. Allah, herşeye hakkıyla kâdirdir."*[1] Bu demektir ki, eğer siz Allah'a ve Kur'an'a iman ediyorsanız, biliniz ki, ganimetlerin beşte biri bu zikredilenlere aittir; paylarını teslim ediniz ve geriye kalan dörtte beş ile iktifa ediniz. İmâm ve halifenin taksiminden sonra, kendi paylarınıza düşen kısımda istediğiniz tasarrufu yapınız. Bu taksim, ekseri sahabenin görüşüne göre, bir pay yayaya ve iki pay da atlıya şeklinde olacaktır. Ebu Hanife, Züfer, Hasan bin Ziyâd gibi hukukçular başta olmak üzere, Irak, Kûfe ve Basra'lı hukukçuların da kanaati böyledir. Ebu Yusuf, Muhammed, Şafi'î başta olmak üzere, Hicaz ve Şam hukukçuları ise, yayaya bir, atlıya üç pay verilmesi kanaatindedirler.

36. Harcama fasılları arasında Allah'ın zikredilmesi, verilen emrin ehemmiyetini ifade içindir. Bir görüşe göre, hakiki manasına alınır ve beşte birin altıda biri, Ka'be'nin örtüsüne yahut gazilerin silahlarına sarfolunur. Bir diğer görüş ise, Allah ve Peygamberinin payının aynı olduğunu ve O'nun şereflendirilmesi için böyle bir ifadenin kullanıldığını belirtmektedir. Bir görüş de, bu beşte birin beşte biri olan payın, Hz. peygamber'in vefâtıyla sâkıt olduğunu ve risâletinin halefi olmadığı gibi, ganimet payının da halefi olmayacağını kaydetmiştir. Nihâyet son bir görüş de, bu payın her asırda emir'ül-mü'minîn için devam edeceğini; zira onun müslümanların vâlisi olduğunu açıklamıştır.

37. Âyette geçen *"karîb"* ta'birinden kasıt, Hz.Peygamberin akrabaları olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Hums'den bir pay, Peygamberin hayatteyken mevcut olan Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları neslinden gelen yakınlarına verilir. Peygamberin vefâtıyla bu pay sahabenin icmâ'ıyla sâkıt olmuştur. Hülefâ-i Râşidîn bununla amel ettikleri gibi, daha sonra gelenler de aynı tatbikatı sürdürmüşlerdir. Hanefi hukukçuları da aynı kanaattedirler. İmam Şafii'ye göre ise, bu uygulama kıyamete kadar devam etmelidir. *Envâr'üt-Tenzil'*de kaydedildiğine göre, âl-i beyt de denen Hz.peygamberin hısımları, Hâşimoğulları ve Muttaliboğullarıdır. Bir görüş sadece Hâşimoğulları derken, bir diğeri de bütün Kureyş'dir demektedir.

Mezkûr payı almakta zengin ve fakiri eşit haklara sahiptirler. Bir görüşe göre, sadece fakirlerine mahsustur. Tıpkı yolda kalanlar gibi. Bir kavle göre de, hums'un tamamı bunlara aittir ve yetimler, miskinler ve yolda kalanlar ifadesi bunlardan olanlara hastır.

38. İmam Muhammed'den ma'denlerin humsunun gazilere, hastalara ve devlet idarecilerinin kâtiplerine sarfedileceğine dâir bir görüş, *Câmi'ul-Fıkh* adlı eserde nakledilmektedir. *Muhtasar'ut-Tahhavî Şerhi*nde ise şu kayıt vardır: Âyetteki hums payın harcama faslı, yetimler, miskinler ve yolda kalanlardır. Zira Peygamber'in payı sakıt olmuştur. Bize göre, hısımlarının payı da sâkıttır. Şafiiye göre hâlâ devam etmektedir. Bir kısım

1 Kur'an, Enfâl, Âyet 41

hukukçular, hums payın altı sınıfa da sarfedileceğini, Allah'ın payının Mescid-i Haram'ın imarına; Peygamber'in payının yerine kâim olan halifeye; âl-i beytin payının da onların yakınlarına ve diğer üç grubun ise, yine aynı minvâl üzere kendilerine verileceğini açıklamışlardır. Çoğu Hanefi hukukçular da aynı kanaattedirler.

39. Hums payının bu zikredilen sınıflardan herhangi birine sarfetmek caizdir. Zira âyet bu hums'un sarfedileceği yerleri açıklamıştır; yoksa istihkak sahiplerini açıklamış değildir. Nitekim zekâtın masrafları bahsinde de bu hususu belirtilmiştir. Kaynaklar bu te'yid etmektedir.

40. *Dördüncü Sınıf Beytülmal Gelirlerinin harcama Fasılları*: Bunları şöylece özetlemek mümkündür: fakir hastaların tedavi ve ilaç masrafları; malvarlığı bulunmayan mevtânın techiz ve tekfin masrafları; buluntu ya'ni kimsesiz çocukların nafakaları; cinâyet işlerse ödenecek diyet bedelleri; çalışamayan ve nafakasını karşılayacak kimsesi bulunmayan insanların nafakaları ve benzeri yerler. Bu hükümler bir çok Hanefi fıkıh kitabında yer almaktadır.

41. *Tecnîs* sâhibinin zikrettiğine göre, zenginlerin beytülmaldan payları mevcut değildir; bunun tek istisnası, âlim olup da bütün vaktini insanlara fıkıh ve Kur'an öğretmeye tahsis eden veya kâdî olan insanlardır. *Câmi'ul-Fetâvâ* adlı eserde kaydedildiğine göre, Râzî'ye sormuşlar: Zenginlerin beytülmaldan payları var mıdır? Cevâben demiş: Hayır. Ancak kendini ilme verir, fıkıh ve Kur'an öğretirse, hak kazanır.

42. *Kâdî'nın maaşının* beytülmaldan karşılanmasında beis yoktur. Zira Hz.Peygamber, Attâb bin Üseyd'i Mekke'ye göndermiş ve kendisine senelik 40 okıyye tahsisat vermiştir. Bir okıyye, 40 dirhemdir. Hz.Ali'yi de Yemen'e göndermiş ve ona da tahsisde bulunmuştur. Hem de, kâdî, müslümanların hakları için diğer işlerden alıkonulmaktadır; öyleyse nafakası da müslümanların mallarından karşılanacaktır ki, o da beytülmalın malıdır.

Bir kısım hukukçular, Hz.peygamber devrinde beytülmal ve malî divanlar (çünkü divanlar, Hz.Ömer devrinde vaz' edilmişti) olmaması sebebiyle, gönderdiği kâdîların rızıklarını nereden te'min ettiği üzerinde araştırma yapmışlar ve bir kısmı, fey' mallarından, bir kısmı Necran Hristiyanlarından aldığı mallardan ve bir kısmı da Hecer mecusilerinden aldığı cizye gelirlerinden sözkonusu tahsisleri yaptığını ifade etmişlerdir.

Bütün bu izahlar, beytülmalda toplanan malların meşru' yollarla toplanan helâl mal olması halinde geçerlidir Haksız yolarla elde edilmiş haram mal olması halinde ise, yapılan tahsisin alınması câiz değildir. Zira haram yollarla ve gasb ile elde edilen mallar, mutlaka sâhibine iâde edilmelidir ve bu tür mallar müslümanların malları değildir.

Kâdî eğer fakir ise, faziletli olan ve hatta vâcib olan, masraflarına yetecek kadar tahsisat almasıdır. Zira bu tahsisatı almadan vazifesini ifa edemez. Başka bir işle meşğul olması ise, kendisini vazifeden alıkor. Eğer kâdî zengin olursa, İslam hukukçuları farklı görüşler beyân etmişlerdir: Bir kısmına göre, tahsisat alması helâldir; zira zenginliği çalışmamasından doğan zararın yerine ikame edilemez; anca beytülmalı düşünerek almazsa bu daha iyi olur. Bir kısmına göre de, alması almamasından daha efdaldir; zira almakla yargı görevini zilletten kurtarmış olur ve kendinden sonra bu vazifeyi üstlenecek muhtaçları da zor durumda bırakmış olmaz. Tahsisat belli bir süre kesilirse, yeniden

başlaması zor olabilir. Kadı'nın tahsisatına "rızık" denmesinin sebebi, sadece ihtiyaç mikdarınca olmasına işarettir.

43. Beytülmaldan verilen tahsisatların genelde sene başında verilmesi âdet haline gelmiştir. Zira harâc yıl sonunda tahsil olunur. Ve kâdîye verilen tahsisatları da harâç faslından verilir. Zamanımızda harac, sene sonunda alınır ve alınan haraç, geçen senenin harâcıdır. Kâdî, bir senenin rızkını tam alıp da, sonra da seneyi tamamlamadan azl edilse; hukukçular, bir senenin nafakasını peşin alıp da sene dolmadan vefat eden kâdînın nafakasında ihtilâfa düştükleri gibi, burada da ihtilâf halindedirler; İmam Muhammed'e göre, kalan kısmın iâdesi gerekir; Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre ise, iâdesi gerekmez. Doğru olan iâde edilmesidir.

44. *Eğer denilse*: Şayet beytülmal malından kasıt, cizye ve harâç yani ikinci sınıf mallar ise, burada zengin için de bir engel yoktur; o zaman buradan yapılacak tahsisatlarda âlim ve kâdî ile sınırlama getirmek doğru değildir. Zira mukâtile yani ordu mensupları ve gaziler, zengin olsalar da, bu fasıldan tahsisat alabilirler. Resulüllah ve Hulefây-ı Râşidîn zenginlere de bazı tahsisatlar veriyorlardı. Hatta Hz. Ömer keyl ve vezn ile onlara ba'zı tahsisatlarda bulunuyordu. Eğer beytülmal gelirinden kasıt, sadaka, hums ve Kur'an'da *"Allah'ın fethedilen memleketler ahalisinden peygamberine verdiği fey'i, Allah'a, peygamberine, hısımlara, yetimlere, miskinlere ve yolda kalanlara aittir. Tâ ki, bu mallar, içinizden sadece zenginlerin ellerinde dönüp dolaşan bir devlet olmasın"* [1] mealindeki âyette zikredilen fey' ise, burada da istisnâ yapılması doğru değildir.

Biz de deriz: Burada kasdedilen mutlak manada beytülmal malıdır denilebilir. Ancak bütün himmetlerini müslümanların ve fakirlerin maslahatlarına ayıran kimselere, müslümanlara ve fakirlere ait her çeşit maldan verilmesi câiz olur. Zengin-fakir olmaları farketmez. *El-Hidâye*'de kaydedildiğine göre, zekât memurları demek olan âmillerin aldıkları, zekât ve sadaka yoluyla değil, belki kendi nafakalarını karşılamak içindir. Bu sebeble zengin de olsalar alabilirler. Ancak zekât şüphesi bulunduğundan, Hâşimî olan âmil bunu alamaz.

45. Âlimler, kâdîlar, müftüler ve kısaca kendilerini âmme maslahatına ve İslâmın âmmeyi ilgilendiren haklarını adamış olanlar, gerçek manada zengin olamazlar. Zir bunlar dâimâ , fıkıh, usûl-ı fıkıh, tefsir, hadis ve edebiyât gibi ilimlere ait dînî ve ilmî eserlere muhtaçtırlar. Bu hükmümüzü, *Et-Tecnîs*'deki şu şer'î mesele te'yid eylemektedir: Fakih yani İslam hukukçusu, fıkıh ve hadis kitaplarına araştırma için muhtaç olsa, kıymeti 200 ve daha fazla dirhem de olsa, bu gaye ile zekât alması câiz olur. *En-Nihâye*'de de, fakihin sahip olduğu kitaplar büyük bir servete denk de olsa, daha fazla kitaba muhtaç ise, bunun için sadaka alabilir kaydı vardır.

46. Herhalde, geçmişteki âlimlerin sultanlardan çok miktarda hediye kabul etmelerinin şer'î dayanağı bu mesele olsa gerektir. Zira sultanların hediyeleri, sadaka gibidir; kendisine sadaka helâl olmayan kimselerin bu hediyeleri almaları helâl olmaz. Bu husus, mu'teber kaynaklarda zikredilmiştir.

47. *Muhtasar'üt-Tahâvî Şârihi*'nin kaydettiği gibi, halifeler, idareciler ve sultanların, hak sahiplerine haklarını zamanında ulaştırmaları bir vazifedir. Bunu yaparken fazla te-

1 **Kur'an**, Haşr, 7

cessüs etmemeleri, eşit fertler arasında üstünlük gözetmemeleri ve hevâlarına tâbi' olmamaları icabeder. Verecekleri kimselere, kendileri ve yardımcıları için zaruri olan ihtiyaçları fazlasını vermek helâl olmaz. Hz.Ebubekr'in günde 1 2/3 dirhem aldığı ve Hz.Ömer'in ise kendine yetecek kadar aldığı nakledilmektedir. *Şir'at' ül-İslâm* adlı eserde, kâdî ve beyin, beytülmaldan evlenip eşini ve çocuklarını geçindirebilecek, bir hizmetçi, bir binek hayvanı ve bir mesken alabilecek kadar tahsisat hakkı bulunduğu kaydedilmektedir. Daha fazlası, devlet malından çalmadır.

48. Hak sahiplerine hakları verildikten sonra beytülmalda fazla mal kalırsa, devlet reisinin kalanı müslümanlara taksim etmesi icabeder. Bunda ihmâl ve taksirleri vuku' bulursa, vebali kendilerine ait olur ve zulmetmiş olurlar. Zira mu'teber kaynaklarda, vâcibin terkinin günah olduğu ve bir şeyi yerli yerine koymamanın zulüm sayılacağı zikredilmiştir.

49. Halife (imâm) ve zekât memuru (*mussaddık*) için en faziletli olanı, ikinci ayın maaşını peşin almamaları ve maaşlarını aylık olarak almalarıdır. Nakledildiğine göre, Ömer bin Abdülaziz'in diğer çocuklarla birlikte mektebe giden bir oğlu vardı. Bir gün babasına gelerek "Ben *çocuklarla birlikte gitmem" dedi. "Neden ey oğulcağızım?" diye sorulunca, "Beni elbisemin eskiliğinden dolayı ayıplıyorlar*" cevabını verdi. Bunun üzerine Halife Ömer, Hazinedâra şu yazılı ta'limatı gönderdi: "*Uygun görürsen, çocuğa bir elbise satın alacak kadar belli bir meblağı, gelecek aya ait istihkakımdan ver.*". Hazinedârın yazılı cevabı ise daha da manidardı: "*Biz seninle adâletle emrettiğin müddetçe çalışırız. Bize zulm ile emrederseniz, sizinle çalışamayız. Eğer ay başına kadar müslümanlar için çalışacağına kefil oluyorsan, istediğini vereyim.*". Bu dehşetli cevap üzerine Halifenin oğluna söylediği söz şudur: "*Oğlum, eski elbisenden dolayı seni ayıplasalar da, mektebe git. Zira baban elbiseni yenileyebilecek maddî güce sahip değil.*".

50. Yüce Allah Melik-i Allâm'ın yeryüzünde gölgesi olan Sultanımızı her hangi bir zaman dilimi içinde her hangi bir günah veya zulüm irtikâb etmekten muhafaza buyursun. Âdil sultanların ve Hülefâ-i Râşidîn'in izinden yürütsün. Gerçekten sultanların zulümden kaçınmaları zaruridir. Bu da ednâ bir nazarla beytülmalın gelirlerini tetkik ve murâkabe etmekle olur. malî meseleler, saltanatın temel direği ve kıyâmete kadar İslâm'a ait işlerin nizâmıdır. Bu sebeple beytülmal gelirlerinin meşru dairede yürüyüp yürümediğine bakılması icabeder. Eğer yukarıda zikredildiği şekilde dört ayrı beytülmal gelirleri yerli yerine harcanıyorsa, şer'-i şerifin hükümlerine de uygun demektir. Allah böyle devam ettirsin. Aksi takdirde, sultan, erkân-ı devlete ve memleketin malî meselelerini tanzim edenlere, beytülmalın dört ayrı gelir gruplarına göre tasnif edilmesini ve her sınıf gelirin kendi harcama fasıllarına sarf olunmasını ve meşru' dairenin dışına çıkılmamasını emir ve ferman etmelidir. Böylece sorumluluktan kurtulur ve vazifesini hakkıyla ifa eden halifeler sınıfına dâhil olur. Malî meselelerde tetkik ve murâkabeyi terketmemekle, hem kendi nefsinin, hem İslâmın ve hem de müslümanların hukukunu korumuş ve dünyevî saltanat ile ebedî sa'âdet ve saltanatı da kazanmış olur. Hz.peygamber bu manayı te'yid için şöyle buyurmaktadır: "*Âdil idareciler, Allah katında nurdan minberler üzerinde otururlar. Bunlar, verdikleri hükümlerde, ahali ve ra'iyyetleri hakkında âdil davranan insanlardır*"[1]. Yine buyuruyor: "*Kıyâmet günü Allah katında en sevgili ve Allah'a en yakın insan, âdil*

1 Müslim, **Sahih**, Kitâb'ül-İmâre

devlet reisidir.". Ancak bilinmesi gerekir ki, şer'-i şerifin çizdiği sınırları tecâvüz eden insan da, Allah katında insanların en kötü olanıdır. Nitekim Hz.Peygamber, biraz önceki hadisinin revamında buyuruyor: "*Kıyâmet gününde Allah katında en çok gadaba müstahak ve azabı en şiddetli olan kişi, zâlim idarecidir.*" Sahih-i Müslim'de Sinan bin Ma'kil'den nakledilen şu hadis de çok manidardır: "*Müslümanları zulüm ve tahakkümle idare ederek vefât eden hiç bir idareci yoktur ki, Allah kendisine cenneti haram etmiş olmasın.*" Hz.Âişe'den nakledilen şu hadis de mühimdir: "*Allah bir emire hayır murad ettiğinde kendisine doğru ve iyi bir vezir ihsân eder; unuttuğunda kendisine hakkı hatırlatır; hakkı hatırladığında icrâsı için kendisine yardımcı olur. Allah bir emire şer murad ettiğinde ise, kendisine kötü bir veziri musallat eder; hakkı unuttuğunda hatırlatmaz; hakkı hatırlayıp icrâ etmek istediğinde ise kendisine yardımcı olmaz.*" Bu manada çok sayıda teşvek, terğib ve terhib vardır. Allah emirel-mü'minîn ve yeryüzünde halifetullah-i Rabbil-âlemîn olan sultanımızı, rızâsı dairesinde muvaffak eylesin.

51. Bütün bu şer'î esaslardan sonra bilmiş olasın ki, sultanın hediye, temlik ve atâ olarak ihsân ettiği şeyler, ya menkuldür ya da akârdır ya'ni gayr-i menkuldür[1].

52. *Menkul malların* sultan tarafından atâ olarak ihsân edilmesi ve temlik olunması câizdir. Yukarıda zikredilen beytülmalın harcama fasıllarından olmak kaydıyla, kendisine sultan tarafından temlikte bulunulan şahıs da, temlik olunan şeyi kabz edebilir. Sultanın ta'yini ve kendisinin teslim almasıyla mülkiyetine dâhil olacağından, bu mallarda istediği gibi tasarruf edebilir Bu şer'î hüküm sebebiyledir ki, âlimler ve fakihler, sultanların *câize* yani mükâfâtlarını, miktarca fazla olsa bile, kabul ede-gelmişlerdir Buna delil olarak Halife Harun Reşid'in bir gecede, bir fıkhî meselenin çözümü ile ilgili verdiği fetvâ neticesinde, Kâdil-Kudât İmam Ebu Yusuf'a takdim ettiği 200.000 dirhem para ve 20 kat elbisedir. Ayrıca Fetâvây-ı Hâniye'de kaydedilen şu fetvâ da bunu te'yid etmektedir: Bir devlet yetkilisi (vâli), bir şahsa arazinin haracını bağışlasa, Nâtıfî'ye göre, kabul etmemelidir; zira bu harac bütün müslümanların hakkıdır; belli bir şahsa tahsis olunamaz. Hanefi hukukçuların çoğu ise, harâç ve cizyenin harcama fasılları arasında, belli bir şahsa tahsis edilmeyi de zikretmişlerdir. Sultanların ve halifelerin tatbik ettiği görüş de budur. En-Nevâdir adlı eserinde Ebu Yusuf'dan naklen şöyle bir fetvâ zikredilmektedir; Sultan arazinin haracını belli bir şahsa tahsis etse, câiz olur ve hukuken sıla mahiyetindedir. Sultanın harac gelirlerinde bu şekilde bir tasarruf hakkı mevcuttur. *El-Hülasa* ve *El-Bezzaziye*'de ise şu hükümler mevcuttur: Sultan harâç gelirini arazi sâhibine tahsis etse, Ebu Yusuf'un görüşüne göre câiz; İmam muhammed'e göre ise, câiz değildir. Fetvâ, eğer arazi sâhibi harâç beytülmalının masraflarından ise, Ebu Yusuf'un kavline göredir. Bu cevâzı İslam hukukçuları esas almışlar ve fetvâyı buna göre vermişlerdir.

Fıkıh kitaplarında kaydedildiğine göre, sultan bir kimseden harâç teklifini kaldırsa, İmam Ebu Yusuf'a göre, buna yetkisi vardır. Aynı şekilde mükellef şahsın kendisi muhtaç ise, zekât ve öşrü de kaldırabilir. İmam Muhammed'e göre ise, kendisi ona bedel öder; bir gaziyi teçhiz eder yahut tasaddukda bulunur. Et-teshîl adlı eserde ise, İmam Ebu

---

1 Bu ve bundan sonraki maddeler, Osmanlı Padişahlarının, ister tımar tarzında, ister vakıf yoluyla tahsisât tarzında ve isterse de arpalık ve hediye tarzında, yapmış oldukları bütün tahsislerin, meşrû'iyyet sınırlarını çizmektedir. Padişahların, beytülmal denilen devlet hazinesinden, menkul ve gayr-ı menkul neler verebilecekleri, tahsis yahut temlîk edebilecekleri anlatılmaktadır. Tımar nizâmının da, irsâdî vakıfların da hukukî menşeini bu maddelerde zikredilen şer'î hükümlerde aramak icabeder.

Yusuf'a göre, harcama faslından olması şartıyla, halifenin harâcı arazi sâhibine bırakabileceği kabul edilmiştir; fetvâ da bu görüşe göre verilir. Öşür böyle değildir. Zira öşürde temlik şartı aranır.

İmam Ebu Yusuf, *Kitab' ül-Harâc*'ında *Harun Reşid*'e hitâben şöyle demektedir: vali, sultan tarafından yetkili kılınmadıkça, arazinin haraç gelirlerini herhangi bir kişiye tahsis ve hibe edemez. Ey halife! Sen ra'iyyetinden maslahat gördüğün kimselere arazinin haracını hibe et. O halde, arazinin harâcını tahsis ve hibe tasarrufu, sadece sultan yahut onun yetkili kıldığı kimselerce yapılabilir.

Bütün bu zikredilenlerden anlaşılmıştır ki, sultan, haraç ve aynı gruba giren beytülmal gelirlerini, İslâm ve müslümanların maslahatına olabilecek cihetlere hibe edebilir; maslahat görmezse, hibesi geçerli değildir.

53. *Öşrün arazi sâhibine terk edilmesi* câiz görülmemiştir. Mu'teber fıkıh kitaplarında şu hüküm yer almaktadır: Sultan arazinin öşrünü arazi sâhibine terk etse, bu, ittifakla câiz değildir. Mutlaka öşrün alınması gerekir. Zira öşür, fakirlerin hakkıdır. *Şerh-i Zâhidî*'de ise şu bilgiler verilmektedir: öşrünü vermeden arazi sâhibine gelirinden yemek dahi câiz değildir. Zira bunda fakirlerin hakkı vardır. Sultan öşrü, arazi sâhibine terk etse yahut bağışlasa veya unutma ve benzeri sebeplerden dolayı sehven almasa, bunu sadaka olarak vermeli ve fakir de olsa kendine sarfetmemelidir. doğru olan görüş, devlet yetkilisi, haraç gelirini, fakih, fakir, âl-i beyt ve benzeri haracın masraflarından olan birine tahsis ve terk ederse, bunların haraç gelirini almaları câiz olur; öşrü terk ve tahsis ederse, caiz olmaz; zira öşür fakirlerin hakkıdır.

54. Bu meseleyle yakın münasebeti bulunan bir mesele de *sultanın hediyeleri*nin kabul edilip edilmeyeceği meselesidir. *Ebül-Leys Semerkandî*'nin kaydettiğine göre, hukukçular sultanın hediyesini alıp almama hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir; bir görüşe göre, haram olduğu kesin olarak bilinmedikçe alınması caizdir. Diğer görüşe göre ise, câiz değildir. Birinci görüşün gerekçeleri şunlardır: Hz.Ali'den nakledildiğine göre şöyle buyurmuştur: *"Sultanın helâl ve harâmdan payları vardır; sana bir şey verdiğinde hemen al. Zira sana helaldan olan payından verir."*. İmam Muhammed de, bizatihî haram olduğunu bilmediğimiz şeyleri alırız demektedir. Ebu Hanife de aynı kanaattedir.

55. Netice olarak, beytülmala ait mallar üzerinde tasarruf hakkı bulunan sultanın, beytülmaldan istihkakı bulunan cihetlere bizzat kendisinin yahut yetkili kıldığı vâlinin vermesi sahih ve caizdir. Nereden tahsil ettiği bilinmeyen malların cevâzına gelince, bu konuda şu söylenebilir: kesin olarak başkasının hakkı olduğu bilinmeyenler, Hz.Ali'den nakledilen habere göre, caiz görülmüştür. Sultanın haraç ve cizye gelirlerinden, harcama fasıllarına dâhil olmayan bir kimseye verdiği hediye ve atâya gelince, eğer sultan bunda bir âmme maslahatı görüp vermişse, câiz olur; aksi takdirde takvâ sâhibi bir insanın, ihtiyacı olmadıkça bu tür hediyelerden kaçınması ve kabul etse de tasaddukda bulunması yahut onunla bir gaziyi donatması veyahut bir esiri kafir elinden kurtarması ve nihâyet ribât, umumi yolun ıslâhı, köprü inşası, müslüman çocuklarına sıyan mektebi yapılması, fakirlere mesken inşâ edilmesi ve benzeri âmme maslahatı bulunan bir kamu hizmetine tahsis etmesi icabeder. Sultanın beytülmalın malını, fasıklar, çalgıcılar gibi nefis ve hevâsının arzuladığı şeylere vermesi ve îslâmiyet açısından bir maslahatı bulunmayan cihet-

lere sarfetmesi, sahih hadislerden anlaşıldığına göre, yevm-i mahşerde uhrevî sorumluluğu netice verir.

56. Beytülmala ait bir *akârın* yani gayr-i menkulün tahsisine gelince[1], bu meselede en güzel nümune, İmam Ebu Yusuf'un *Kitâb'ül-Harâc*'ında naklettiğine göre, Hz.Peygamber'in Benî Nadir'e ait mallardan bir hurmalığı iktâ' etmesidir. *Temim-i Dârî* anlatıyor: Ey Allah'ın Resulü! Rum diyarında (Filistin topraklarında) bulunan Hirâ (Habrun)'u çok beğendim. Eğer Allah Şam bölgesini fethetmeyi sana nasib ederse, *Habrun Köyü*nü ve bir de Aynun Köyünü bana hibe et. Bu talep üzerine Hz.Peygamber, "Her ikisi de artık senin mülkündür." buyurdu. Temim-i Dârî'nin benim için bunu yazılı hale getir demesi üzerine de şu tarihî mektubunu kaleme aldırttı:

"*Bismillâhirrahmânirrahîm*

Bu yazılı belge, Allah'ın Resulü Muhammed tarafından Temim bin Evs'id-Dârî'ye hitâben yazılmıştır. Habrun ve Beyt-i Aynun adlı köyler, köyüyle, ovasıyla, dağıyla, dereleriyle ve hayvanlarıyla kendisine ve ondan sonra gelecek olan zürriyetine tahsis kılınmıştır. Kimse kendisine muhâlefet edemez, ve bu aileden kimseye zulm edilemez. Kim zulmen bunlardan bir şey alırsa, Allah'ın la'neti üzerine olsun."[2]

Hz.Ebubekir halife olunca sözkonusu köylerle ilgili yazılı belgeyi yenilemiştir.

Bunu nakleden Ebu Yusuf, daha sonra şunları da kaydetmektedir: Ömer bin El-Hattâb da *iktâ'* yapmıştır. Osman bin Affân İbn-i Mes'ûd'a iktâ'da bulunmuştur. Doğru olan da bunların yaptıklarıdır. Bir haksızlık olsaydı, asla yapmazlardı. Zira Hz.Peygamber buyuruyor: "*Kim bir araziden haksız olarak bir karış alırsa, Allah onun boynuna yedi kat yeri dolar*". Bunu zikreden İmam Ebu Yusuf, daha sonra Harun Reşid'e şunları söylüyor: Eski Medineliler bana anlattılar ki, Ömer bin Hattâb'ın Divanında Kisra ve Kisra ailesinin malvarlıklarına ait kayıtlar bulunmuş ve divanda arazisini terkederek kaçan, savaş meydanında ölen veya kaybolan insanların arazilerinin kayıtları, sulak veya çorak olup olmadıkları ve neticede kimlere nasıl iktâ' edildikleri teker teker yazıldığı müşahede olunmuştur. Bu beytülmala ait mal durumundadır. Âdil halifenin bunu İslama hizmet edenlere tahsis etmesi câizdir; bu gelirleri yerli yerine tahsis imamın vazifesidir. Arazi de böyledir. İşte iktâ'ların hikâyesi bundan ibarettir.

57. İmam Ebu Yusuf daha sonra Harun Reşid'e şunları söylemektedir: Müstakim idarecilerin ve sultanların iktâ' ettiği arazileri, kendilerinden sonra gelen halifelerin iptal etmeleri, mutasarrıfın ya da mirasçılarının veya müşterisinin elinden almaları câiz değildir. Bu durumda, başkasının malını gasbeden durumuna düşer.

58. Sultanın müslüman veya zimmîye ait bir araziyi başkasına iktâ' etme yetkisi mevcut değildir. Ayrıca mülk olan malları sahiplerinin ellerinden, haklı ve meşru bir sebep olmadıkça alamaz. Meşru yollarla beytülmala kalan araziyi ise, dilediğine iktâ' yapabilir.

---

1 Tımar sistemini asıl ilgilendiren, akarların araziden alınarak şahıslara tahsis yahut temlik olunmasıdır. Bu maddenin dikkatle tetkik olunması gerekir.

2 Bu mektubun Osmanlı Arşivindeki orijinal kaydını neşretmiş bulunuyoruz: Bkz.**Belgeler Gerçekleri Konuşuyor,** I, 93 vd.

59. *Arazi*, beytülmaldaki herhangi bir mal gibidir. Halife araziyi de, İslâma hizmeti geçen, düşmana karşı savaşan, İslâmın ve müslümanların hayrına ve maslahatına olan kimselere ve cihetlere tahsis edebilir. Kimsenin mülkü olmayan arazilerin metrûk olarak bırakılacağı yerde, sultan tarafından iktâ' edilmesi, memleket için daha yararlıdır.

60. Sultan ve yetkili kıldığı vâlilerin araziyi temlik etmelerinin sıhhatine işaret eden bir husus da, fakihlerin "*muhtatıla*" kelimesinin izahında dedikleri şeylerdir. Muhtatıla, fetih günlerinde sultanın temlik ettiği araziye denir.

61. Sultanın ve yetkili kıldığı şahısların araziyi temlik edebilmelerinin sıhhatini gösteren bir hal de, sultanların ve yetkili makamların yaptıkları vakıfların sıhhati ve beytülmal gelirlerinden medreseler binâ etmelerinin cevâzıdır. Zira vakıf, mülke mütevakkıftır. Mülk de, münhasıran ve müstakillen bir yerde veya şeyde tasarrufda bulunabilme kudretinden ibârettir. Görülmüyor mu ki, nice mütebahhir imamlar, eski hocalar ve ulemâ-i rabbâniyyûn, muhtelif beldelerde ve asırlarda yaşamış nice büyük âlimler ve meşâyihler, sultanlar tarafından beytülmal gelirleri ile inşâ edilen medreselerde sâkin olmuşlar ve buralarda kendilerin verilen maaşları almışlardır? İşte *Horezm Medresesi, Emir Kutluğ Timur* tarafından bina edilmiştir. *Buhara Medresesi*, *Emir Mes'ud Bey* tarafından; Semerkand Medresesi, Emir Zıyâaddin tarafından inşâ olunmuştur. Burada Hidâye sâhibinin evi vardır; Şemsül-e'imme El-Kerderî'nin evi vardır. Herat medresesi, Melik Gıyâsüddin tarafından; Nisabur Medresesi, Nizâmülmülk tarafından binâ edilmiş ve burada İmâm'ül-Haremeyn ders vermiştir. Tebriz, Şiraz, Bağdad, Mısır ve daha diğer memleketlerdeki sultanlar tarafından ve beytülmal mal ile inşâ olunan medreseler. Bu büyük imamları hatalı göstermek, akıl ve ruh eksikliğinin ve bozukluğunun alâmetidir. Bunları hatalı gösteren, asıl hatalı olandır. *Kirmânî*'nin *Şerh' ül-Buhari*'sinde İmâm Gazali'den naklen zikredilen şu değerlendirmeye de itibar edilmemelidir; "*Zamanımızdaki sultanlar, zalimlerdir; haklı sebeplerle çok az mal toplarlar. Bunların mu'âmeleleri sahih olmadığı gibi, bunlarla alakası bulunan kâdîların ve hatta haksız yollarla elde ettikleri mallarla inşâ ettikleri çarşılarda iş yapan tüccarların mu'âmeleleri de sahih değildir. Takvâ, mâliki bilinmeyen mallarla inşâ edilen ribâtlar, medreseler ve köprülerden kaçınmayı icabettirir.*" Zira, takvâ kanununu esas alarak helâl dairesinde aşırı titizlik ve tecessüs, insanı harama sürükleyen hallerden biridir. Bu da şerî'atça yasaklanmıştır. Şer'-i şerif, mizan-ı müstakimdir. *Sühreverdî* Hazretleri, "Şer'-i şerifin zemmetmediği her şey, helâldir ve Allah'ın rahmetidir" demektedir. Horasanlılar, idareciler tarafından beytülmal geliri ile yapılan ribâtlarda süknâ hakkından kendisine sorunca, "Evet, câizdir" cevabını vermiştir.

62. Bütün bunlardan anlaşılmıştır ki, sultanların, beytülmalın harcama fasıllarından olan kimse ve cihetlere, menkul yahut gayr-i menkul cinsinden yaptıkları tahsisler, sahih ve caizdir. Çoğu mu'teber kaynaklarda bu meseleler açıklanmış olmasa da, sultanın, tahsis edeceği menkul ve gayr-i menkul mallar konusunda, beytülmalın hangi gelir sınıfına girdiği ve hangi harcama fasıllarına sarfolunacağı konularında bilgi edinmesi zaruridir. Tahsis edeceği malların vasıflarını ve gruplarını bilirse, her şeyi meşru' dairede yerli yerine koymuş olur. Eğer tahsis edeceği malın durumu meçhul ise, mesela herhangi bir meyyitin terkettiği tereke; gaziler arasında taksim edilmemiş bir ganimet; taksimi yapılmamış

hums payı veya müslümanlar yahut mu'âhid zimmîler tarafından sultana verilmiş hediyeler kabilinden ise, bu sayılanlar buluntu mal (lukata) hükmündedir. Fakirlere verilir; zenginler bundan yararlanamazlar. Eğer tahsis edilen mal, sultanın miras, hibe, müslüman veya zimmilerden gelen hediye veya bazı hukukçuların görüşlerine göre hums payından halifeye ait olan hisse ve benzeri meşru' sebeplerle iktisap etmiş olduğu özel mülkü ise, diğer mâliklerin tasarruf hürriyetine sultan da mâliktir. Dilediği gibi tasarruf eder ve dilediği yere verir.

Risâlemizi Allah'ın adıyla başlattığımız gibi O'nun adıyla da sona erdiriyoruz."[1]

1 Elimizdeki nüshada, bu Risâlenin, Muhammed bin Ebî Ahmed tarafından 1-10 Şevval 1072 yılında istinsâh edildiği kaydedilmektedir.

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

Risâle Fî Emvâl-i Beytilmal, Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 3560, Vrk. 1/b-20/a

§.9- LÜTFÜ PAŞA'NIN ÂSÂFNÂMESİ (8)

II- MÜELLİFİ, NÜSHALARI VE ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Âsafnâme'nin yazarı, Osmanlı sadrazamlarından ve tarihçilerinden *Abdülmu'în* oğlu *Lütfi Paşa*'dır. İşkodra'lı ve sağlam kaynaklara göre Arnavud asıllı bir devşirme olan Lütfi Paşa, II.Bâyezid devrinde Enderun'a alınmış ve sarayda iyice yetiştirildikden sonra, kesin olmamakla birlikte 1512'de müteferrikalık vazifesini üstlenmiştir. Daha sonra terfi ederek çaşnigirbaşılığa ve yine tahminen 1516'larda çakırcı-başılık, şahinci-başılık ve kapucı-başılık gibi kapu halkı arasındaki görevlere getirilmiştir.

Kastamonu sancakbeği iken Karaman beğlerbeğiliğine (1533'de) ve oradan da sırasıyla Anadolu beğlerbeğiliğine ve Rumeli Beğlerbeğiliğine terfî' eden Lütfi Paşa, 941/1534 yılında üçüncü ve 945/1538 yılında da ikinci vezirliğe getirilmiştir. Bu hizmetteyken halefi Ayas Paşa'nın vefâtı üzerine, 946/1539'da Vezir-i A'zamlığa yükselmiştir. Kanunî'nin kız kadeşi *Şâhî Sultan*'la evlenen Lütfi Paşa, aleyhdeki telkinler üzerine 948/1541 yılında azledilerek *Dimetoka*'da mecburi ikâmete ta'yin edildi. Bundan sonraki hayatını ilim ve irfânla geçiren Paşa, 970/1562 yılında dâr-ı bekâya irtihâl eyledi[1].

Osmanlı vezir-i a'zamları arasında âlim ve fakih yani hukukçu vezirler arasında yer alan Lütfi Paşa'nın, orta seviyede olsa bile, çok önemli ilmî çalışmaları mevcuttur. Bunlardan konumuzla ilgili olanları üzerinde kısaca durmak istiyoruz:

1) Târih-i Âl-i Osman; Osmanlılalırn başlangıcından kendi zamanına (961/1554) kadar olan olayları bir cild halinde tedvîn etmiş olduğu bu eseri, sonradan tab' edilmiştir. Bu eserinin mukaddimesinde otobiyografisini ve ilmî eserlerini de kaydeder.

2) Kanunnâme-i Osmânî; Bursalı Tâhir Efendi'ye göre, Lütfi Paşa, bu adla bir Osmanlı teşkilât kanunnâmesi de kaleme almıştır ve hatta I.Ahmed devri âlimlerinden *Müezzin-zâde*'nin kaleme aldığı Kanunnâme, Lütfi Paşa'nın eserinin ta'dil ve ıslâh edilmiş şeklidir. Bu görüşü teyid edebilecek ciddi kaynaklara rastlayamadık. Hatta Lütfü Paşa'nın Âsafnâmesi'nin bu adla anılması için de bir mâni' mevcut olmadığından, bu da kasdedilmiş olabilir.

3) Âsafnâme: Bu eser, Lütfi Paşa'yı tarihde yaşatan ve adının ilim dünyasında anılmasına vesile olan bir çalışmadır. Biraz sonra muhtevâsı üzerinde duracağız.

4) Bunlardan başka İslâm hukuku ile alakalı *Hulâsat'ül-Ümme Fî Ma'rifet'il-E'imme* adlı eseri de, Paşa'nın İslâm hukukundaki ihtisâsını isbât eden bir çalışmadır. yani Lütfi Paşa, sadece bir devlet adamı değil, ilim ile tecrübeyi birleştiren bir fakihdir. Bu sebeple, eseri, İslâm İdâre Hukuku açısından da incelenmeye değer bir özellik arzeder[2]. Diğer eserleri üzerinde durmuyoruz.

1 Gökbilgin, M.Tayyib, **Lütfi Paşa**, İA, VII, sh.96-101; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, 548

2 **Osmanlı Müellifleri**, III, 132-134; Gökbilgin, VII, 100-101

İç ve dış dünyada üzerinde ilmî çalışmalar yapılan Âsafnâme'nin ehemmiyeti ile orantılı olarak, kütüphanelerdeki nüshaları da epeyce fazladır. Konu ile ilgili ciddi bir araştırma yapan ve çalışması bizim de temel kaynaklarımız arasında bulunan değerli tarihçi *Prof.Dr.Mübâhât Kütükoğlu'*nun tesbitlerine[1] ve bizim İstanbul'daki bütün nüshaları tesbit etme gayretlerimizin neticelerine göre, Âsafnâme'nin nüshalarını dört ayrı gruba ayırmak mümkündür[2]:

Birincisi, en çok nüshası bulunan grupdur ki, R.Tschudi neşrine esas alınan nüshalardır. Âsafnâme üzerinde ilk ciddi araştırma, Rudolf Tschudi tarafından doktora tezi olarak hazırlanan tahkikli basımdır. Yazar, eserin önsözünde Lütfi Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdikten sonra, Viyana, Dresden ve İstanbul Veliyyüddin Efendi'deki nüshaları esas alarak metni neşre hazırlamıştır. Leipzig'de 1910'da basılan bu çalışma, Lütfi Paşa'nın yurt dışında da tanınmasına sebeb olmuştur[3]. Âsafnâme'nin çoğu nüshaları bu neşre uymaktadır. Bu nüshalardan bazılarını zikredelim: *Topkapı Sarayı, Hazine*, No:379 (Çok güzel bir nüsha; harekeli ve güzel bir hatla yazılmış); 1052; *Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi*, No:1803; *Hâlet Efendi*, No: 352, 366; Lâleli, No:1608, 3737; Hasan Hüsnü Paşa, No: 678; Reşid Efendi, No: 468; Nuruosmaniye Kütüphânesi, No: 2634, 4221; Âtıf Efendi Kütüphânesi, 2790; Ali Emîrî, Tarih, No: 3, 4, 5, 6; Üniversite kütüphânesi, Nâdir Eserler, TY.No: 819; 1671, 2759, 3239, 6961.

Tschudi neşri esas alınarak Âsafnâme'nin sadeleştirilmiş metni, *Yurd Ocağı* tarafından neşredilmiştir [4].

İkincisi, 1326/1911'de yapılan İstânbul baskısında esas kabul edilen nüshalardır. Bu neşri yapan, Millet Kütüphânesindeki kitab hazinesi ve Osmanlı tarihine yaptığı hizmetleriyle tanınan *Ali Emîrî Efendi'*dir ve bu zatın bir önsözünü ihtivâ etmektedir. İstanbul neşrinde, Tschudi neşrinde bulunmayan iki büyük pasaj mevcuttur ve bu sebeble, Adâlet Vekâleti tarafından, bu baskı esas alınarak Âsafnâme'nin sadeleştirilmiş bir metni de neşredilmiştir[5].

1 Kitâbımızın bu cildinin yayına hazırlanmasından ve dizgiye verilmesinden kısa bir süre sonra, değerli tarihçi Mübâhât Kütükoğlu'nun Âsafnâme ile alakalı bir çalışması yayınlandı. Biz, bu ilmî araştırmayı da nazara alarak, Âsafnâmeyi yeniden gözden geçirdik. Bir kısım mukâyeselerde ve değerlendirmede bu çalışmadan istifade ettik. Bize göre okuma yanlışlığı bulunan yerlere işâret ettik. Bu hataların, imlâ ve tashih hatası olabileceğini de hatırlatmak istiyoruz. Biz, başlangıçta, sadece Üniversite Kütüphânesindeki nüshayı esas almıştık ve yalnızca okumalarda diğer nüshalara mürâcâ'at etmiştik. Ana metin olarak Üniversite nüshasını almıştık. Hocamızın çalışmasından da yararlanarak, diğer nüshalardaki farklılıkların önemli olanlarını, dipnotlarda kaydetmeye karar verdik. Diğer nüshalardaki farklı hüküm ve cümleleri iktibâs ederken, bazı istisnâî durumlar dışında, Kütükoğlu Hoca'nın tesbitlerini esas aldık. Bu arada daha önce yapılmış olan araştırma ve yayınlardan da istifade eylemeyi ihmâl etmedik. (Bkz.Kütükoğlu, Mübâhât S., **Lütfi Paşa Âsafnâmesi "Yeni Bir Metin Te'sisi Denemesi"**, Prof.Dr.Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, sh.49-99).

2 Krş. Kütükoğlu, 52 vd..

3 Rudolf Tschud, **Das Asafnâme des Lutfi Paşa**, Leipzig 1910. Tenkidli neşir tarzında oolan bu çalışmanın, önemli nüshaları görmediği ve sadece elindeki nüshalrla yetindiği görülmektedir. Aynı şekilde Ali Emîrî neşri de belli nüshalra dayanılarak yapılmıştır.

4 **Âsafnâme (Devlet Adamlarına Öğütler)**, Ankara 1977

5 Kütükoğlu, 50-51

İlâhiyâtçı ve İslâm tarihçisi *Ahmet Uğur* ise, her iki neşri de esas alarak, Âsafname'nin bir tahkikli neşrini hazırlamıştır[1].

Bu nüshaya esas teşkil eden ve mezkûr fazlalıkları ihtivâ eden Âsafnâmelere örnek olarak, Kütükoğlu Hoca, *Köprülü Kütüphânesi, Fâzıl Ahmed Paşa Kitâpları, No: 202 ve 203*'de kayıtlı nüshaları zikretmektedir. Biz de her iki nüshayı da inceledik[2]. Bunlardan her ikisi de aynı kâtibin kaleminden çıkmış gibi birbirine benzemektedirler. Birinci nüsha, Köprülü, K.II, No: 202, Vrk. 1/b-19/b'de kayıtlıdır; ikinci nüsha ise, Köprülü, K.II, No:203, Vrk.1/b-18/b'de kayıtlı bulunmaktadır.

Üçüncüsü, bizim neşre esas aldığımız ve Kütükoğlu Hoca tarafından da tahkikli olarak neşredilen nüshadır ki, *İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY.No: 786*'da kayıtlı bulunmaktadır. Bu nüshanın diğerlerinden önemli sayılabilecek farklılıkları vardır. Bunlardan *birincisi,* nüshanın tesbit edebildiğimiz kadarıyla, mevcut nüshaların veya görebildiğimizi nüshaların en eskisini teşkil etmesidir. Zira bu nüsha, 1015/1606 yılında istinsâh olunmuştur ki, müellifin vefatından yarım asır sonra yazılmış demektir. *İkinci fark* da, muhtevâda ve metinlerdedir. Bu değişikliklerin en önemlisi, bazı kısımların sonradan ilave edilmiş olmasıdır. Bu ilavelerin, bizatihi müellif tarafından yapıldığını, ilmî araştırmalar göstermektedir. Bir kısım yerlerde ise, diğer nüshalara göre, takdim ve te'hirler görülmektedir. Ve nihâyet bazı pasajların bu nüshada bulunmadığı ya da düştüğü görülmektedir. Bütün bu fazlalıkları ve eksiklikleri, dipnotlarda yahut metnin içinde, Şayın Kütükoğlu'nun değerli çalışmasından da istifâde ederek, tamamlamaya ve göstermeye gayret ettik[3]. Biraz önce belirttiğimiz gibi, diğer nüshalardaki farklı ibârelerin tesbitinde, çok az istisnâların dışında, Kütükoğlu'nun neşrinden istifade ettik ve onu esas aldık.

Dördüncüsü; *Hezarfen Hüseyin Efendi*'nin *Telhîs'ül-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman* adlı eserine koyduğu nüshadır ki, bu metin üzerinde herhalde bazı tasarruflarda bulunduğundan dolayı, diğer nüshalara göre, epeyce kelime ve üslub farklılığı nazara çarpmaktadır. Biz, bazı ifâdelerin anlaşılması ve okunmasında, bu nüshayı da tetkik ettik[4].

II- HUKUKÎ TAHLİLİ

İslam hukuk tarihinde siyâsetname geleneğinin varlığını biliyoruz. Herhalde Âsafnâme, bu geleneğin Osmanlı Devletinde, devrine kadar görülenler arasında en meşhûr olanıdır. *İdris-i Bitlisî*'nin *Kanun-ı Şehinşahî* adlı eserinin özetini Yavuz devri Kanunnâmeleri arasında neşretmiştik. Âsaf, vezir-i a'zam demektir. Âsafnâme ise, daha ziyâde vezir-i a'zamın görev ve yetkilerin anlatan eser manasını ifade eder. Zaten Lütfi Paşa da eserini, "*vezir-i a'zam olduğunda, âdâb, erkân, kanun ve divanı, eskisine nazaran perîşân gördüğü için, bu makama geleceklere bir yâdigâr olmak üzere*" kaleme aldığını söylemektedir.

---

1 Uğur, Ahmet, **Âsafnâme-i Vezir Lütfi Paşa**, Ankara Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi İslâm İlimleri Esntitüsü Dergisi, Ankara 1980, IV, sh.243-258; Ayrıca bkz. agm,.Lütfi Paşa- **Âsafnâme,** Ankara, 1982.

2 Kütükoğlu, 51-52

3 Nüshalar hakkında geniş bilgi için bkz.Kütükoğlu, 53-57

4 Paris, Bib.Nat.turc anc., 40, Vrk. 198/b-206/b

Âsafnâme, bir mukaddime ve dört bâb halinde tanzim olunmuşdur. Lütfi paşa, mukaddimede, saraya intisabını ve daha önceki hizmetlerini zikrettikden sonra, gördüğü suiistimalleri ıslâh etmek üzere bu eseri kaleme aldığını belirtir. *Birinci bâb*da, vezir-i a'zamların vasıflarından, Padişahla ve halkla olan münâsebetlerinden bahseder. *İkinci bâb*da, kara ve deniz seferlerinin ehemmiyetini anlatır. *Üçüncü bâb*da, hazinenin idâresinden ve tekâ'üdle alakalı hükümlerden bahseder. *Dördüncü bâb*da ise, bazı müşahhas misâller de vererek, re'âyânın ahvâlinden ve re'âyâ arasında mühim mevkileri bulunan seyyidler, şerifler ve tatarlar gibi zümrelerden bahs açar.

Neşirde biz Üniversite nüshasını esas alacağız. Dipnotlarda ve kenarlarda yapılan tashihleri metinden kabul edeceğiz. Diğer nüshalarda olan fazlalıklara ise, dipnotlarda işâret edeceğiz ve eğer mana bütünlüğünü sağlıyorsa, Kütükoğlu Hoca'nın tesbitlerini esas alarak, parantez içinde metne sokacağız ve dipnotlarda yine iktibâs edildiğine dair notlar düşeceğiz.

III- ÂSAFNÂME'NİN TAM METNİ

ٯ"Hamd ü senâ ol perverdigâr-ı bî-hemtâya olsun ki, mukaddes 'ani'ş-şebîh ve'n-nazîrdür ve bir sultân-ı bî -vezîrdür. Ve salavât u tahiyyât ol server-i enbiyâya ve serdâr-ı asfiyâya olsun ki, beşîr ü nezîrdür. Ve dahi âl ü ashabına olsun ki, her biri ihyây-ı dîn içün sâhib-i tedbîrlerdür -salla'llâhu 'aleyhi ve âlihi ve ashâbihî mâ-dâmeti's-semâvâtü ve'l-arazîn[1]-ڽ

1. Amma ba'dü[2] bu Risâle'nin müellifi ez'af-ı ibâdullâh **LÜTFÜ PAŞA bin 'ABDÜ'L-MU'İN**[3] vaktâ ki, harem-i hâss-ı Sultânîde bu hakîr merhûm ve mağfûrü'n-leh cennet-mekân u firdevs-âşiyân *Sultan Bayezid Hân* Hazretleri zamanından beri perverde-i ni'met-i sultânî olup bu Âsitâne-i 'Osmâniyye'ye li'llâh hayır-hâh olup ve harem-i hâssda iken nice zaman tahsîl-i ma'ârif edüb ve cülûs-ı Hazret-i **Sultan Selim Hân** hayatında çukadarlık[4]dan elli akçe müteferrikalık[5] ile taşra çıkup ba'dehû çaşnigîr-başılık[6], ba'dehû kapucı-başılık[7], ba'dehû mîr-i 'alemlik[8], ba'hehû Kastamonu sancağı[9], andan

---

1 "**Semâvât**" kelimesinin "semevât" okunması hatalıdır ve "**arazîn**" kelimesinin "arzîn" şeklinde okunması da yanlıştır. Zira arz kelimesi Arapça'de kıyâsa aykırı olarak "arazîn" şeklinde çoğul yapılır. Arapça metnin manası, "Yer ve gökler devâm ettiği müddetçe Allah'ın salât ve selamı, Onun, âlinin ve ashâbının üzerine olsun" şeklindedir (Krş.Kütükoğlu, 58).

2 Bu kelimenin "ammâ ba'dehû" şeklinde okunması yerinde değildir.

3 Neşre esas aldığımız nüshada düşülen hâşiyede Abdül-mü'min şeklindedir.

4 Krş.**Fâtih-1,** md.31

-Çukadar; Has oda zâbitlerinin üçüncüsüdür.

5 Krş.**Fâtih**-1, md.24

-Müteferrika; Vezirler ve beylerbeyiler gibi devlet erkânının ma'iyyetinde hizmet eden bir guruptur.

6 Krş.**Fâtih**-1, md.5

-Çaşnigirbaşı; Özengi ağalarındandır.

7 Krş.**Fâtih**-1, md.5

-Kapucıbaşı: Saray kapıcılarının âmiridir ve özengi ağalarındandır.

sonra Karaman Beğlerbeğisi[1], andan sonra Anadolu Beğlerbeğisi[2], andan sonra vizâret 'inâyet olundu. Ba'dehû Padişahımız Sultan Süleyman Hân zamanında sadâret-i 'uzmâ[3] ('inâyet) olundu. Bu hakîr-i kesîr'üt-taksîr taşra çıkdıkda nice 'ulemâ ü şu'arâ u zürefâ ile müsâhabet ve münâsebet edüb 'alâ kadri't-tâka nice ma'ârif ve tahsîl-i 'ulûm etmekle taltîf-i ahlâk etmiş idim.

2. Hâlâ Padişahımız olan a'zamü's-selâtîn ve ekrem ü'l-havâkîn, nâsır-ı 'ibâdi'llâh, hâmî-i bilâdillâh, el-gâzî fî sebîlillâh, hâdim'ü'l-Haremeyn'i'ş-şerîfeyn, mâlikü'l-berreyni ve'l-bahreyn[4] *Sultan Süleymân Hân* -'aleyhi'r-rahmetu ve'l-gufrân- hazretleri, vaktâ ki, bu hakîre vezîr-i â'zamlık mansıbın fermân buyurduklarında, zamânede ba'zı âdâb u erkân ve *kânûn-ı dîvânî*yi evvel gördüklerime muhâlif ve perişân gördüğüm içün *vizâret-i 'uzmâ hıdmeti*ne tasaddur eden karındaşlarıma yâdigâr olmağıçün *âdâb-ı vizâret-i 'uzmâ* mühimmâtını derc ve bu risâleyi te'lif edüb ismini ÂSAF-NÂME kodum. Tâ ki vizâret ile riâyet olunan ıhvânım nazar etdiklerinde bu hakîre hayır du'a edeler. **Bi-izni'llâhi teâlâ bu minval üzere hareket eden ıhvân, sadr-ı vizâretde sa'âdetlü Padişâh-ı 'âlem-penâh Hazretlerinün havf u hatarından emîn ü 'ârî ve halkın lisânından berî ola. Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ Hazreti herkesi tama'ı-hamdan saklayu-vere ve yaramaz müsâhibden emîn eyleye. Ve dîn ü devlete lâzım olan istikâmetdür[5].**

3. Ve bu Risâle'yi dört bâb üzere tertîb etdüm:

Bâb-ı evvel, etvâr u ahlâk-ı vezîr-i a'zâm ne resme gerekdür ve Padişah ile nice mu'âmele etmek gerekdür?[6] anı bildirür.

Bâb-ı sâni, tedbîr-i sefer beyânındadur.

Bâb-ı sâlis, tedbîr-i hazîne beyânındadur.

Bâb-ı râbi', tedbîr-i re'âyâ beyânındadur.

4. Bu hakîr mansıb-ı vizârete vusûl buldukda ahvâl-i *Dîvân-ı Âlişânı* hayli muhtel ve perîşân bulmuş idüm. Mümkin olan mertebe yedi yıl mıkdârı tedbîr ile nizâm buldurdum. Ba'dehû sa'âdetlü Padişâhımuza ba'zı münâfıkîn-i ehl-i garaz kim, "*el-lezîne fî kulûbi-*

---

8 Krş.**Fâtih**-1, md.5

-**Mîr-i alem**; Saltanat sancakları ve mehterânın kumandanıdır ve özengi ağalırının ikincisidir. Lütfi Paşa, 1524 tarihlerinde bu görevdedir (İA, VII, 97).

9 Daha önce Aydın ve Avlonya sancakbeğliğinde de bulunan Lütfi Paşa, daha sonra Kastamonu sancakbeğliğine getirilmiştir. Tarihi tam belli değildir (İA, VII, 97).

1 1533 yılında bu göreve getirilmiştir (İA, VII, 97).

2 Bu arada 1536 tarihinde Rumeli Beğlerbeğliğine getirildiğini ve buradan vezirliğe atladığını kaydetmek gerekir (İA, VII, 98).

3 Mayıs 1538'de ikinci vezirliğe getirilen Lütfi Paşa, Temmuz 1539'da da vezir-i a'zamlığa tayin edilmiştir (İA, VII, 98-99).

4 Bu ünvânın "**mâlik'ül-berrîn ve'l-bahrîn**" şeklinde okunması yanlışdır. Doğrusu okunduğu gibidir.

5 Siyah dizilen kısım, sadece Üniversite nüshasında mevcuttur.

6 Diğer nüshalarda burada "re'âyâ ile nice mu'âmele gerekdür" fazlalığı vardır (Krş. Kütükoğlu, 60).

him marazun"[1] nifâk edüb ba'zı hususla haremimüze müte'allık mağlûb-ı nisâ olmayub anların keyd ü mekrinden emîn olmağıçün sadr-ı a'zamlıkdan fâriğ olmağı evlâ görmeğin *Edirne*'ye çiftliğüme gidüb kûşe-i inzivâda ferâğ-ı bi'llâh ve Cenâb-ı 'izzete du'âda (karîn) olmuşdum. Devlet-i dünyâyı fâni bilüb cümleden el çekdüm. Vallah'ü'l-mu'în ve'l-müste'ân. Hak sübhânehû ve te'âlâ *âyîn-i Âl-i 'Osmânî*'yi rûzgârın havf u hatarından ve a'dânın bed nazarlarından emîn eyleye, âmîn yâ Rabbe'l-'âlemîn.

BÂB-I EVVEL

AHLÂK U ÂDÂB-I VEZÎR-İ A'ZAM NE RESME OLMAK GEREKDÜR VE PADİŞAH-I 'ÂLEM-PENÂH İLE NE YÜZDEN MU'ÂMELE ETMEK GEREKDÜR, ANIN BEYÂNINDADIR[2]

5. Evvelâ, *vezîr-i a'zam* olanda garaz olmamak gerekdür. Ve her husûsu li'llâh[3] etmek gerekdür. Zirâ vezîr-i a'zâmdan yukarı bir mansıb yokdur ki, ana vâsıl ola. Ve hak sözü Padişâha hicâb etmeyüp demek gerekdür. Ve erkân-ı devleti cevâb-ı hakka işhâd etmek gerekdür. Ve Padişâh ile olan mükâlemesin ve îrâda müte'allık müşâveresin hâricden değil belki sâir vüzerâ bile bilmemek ve vâkıf olmamak gerekdür[4].

6. H i k â y e t: Bir kere merhûm *Sultan Selîm Han* hazretleri, ki selâtînin 'adl ü gaza ve ma'rifet ü sehâ ile mümtâzı ve meydân-ı saltanatın pîr ü serefrâzıdur, anın zamân-ı saltanatında *Pîrî Paşa*[5] merhûm mal defterdârı iken 'aklı ve idrâkine i'timâd edüb vezîr-i a'zam etdi. Bir mahfî husûs musâhabetîçün bir gün Padişâha vardukda[6], *Mesih Paşa*[7] "dün dîvânda Padişâh ile ne mükâleme olundu?" dedüğiyçün Pîrî Paşa Mesih Paşa'nın 'ırzını şikest edüp ma'zul ede yazdı.

7. Ve Padişâh *nedîm*ler ile ihtilât itmemek gerekdür[8]. Ve nedîmler[9] mesâlih kısmına karışmamak gerekdür. Matlab-ı mühimdür[10].

---

1 Bu bir Kur'an âyetinden iktibasdır ve "Kalblerinde münâfıklık hastalığı bulunanlar" demektir ki, kendisini Padişaha gammâzlayanlara büyük bir ta'rizdir (Bkz. **Kur'an,** Bakara, 10).

2 **BİRİNCİ BÂB**, Fâtih'in Teşkilât Kanunnâmesinin I.Bâbının özeti ve ilâvelerle ta'dil edilmiş şekli gibidir. Lütfi Paşa'nın dilinden Kanunî devrindeki ta'dilleri de öğrenmiş bulunuyoruz; Krş.**Fâtih Kanunnâmesi**, md.1- 29 (No: 1), OK, I, 318-326

3 Diğer nüshalarda "fi'llâh ve li -vechi'llah" fazlalığı vardır (Krş.Kütükoğlu, 61).

4 Krş.**Fâtih-1**, md.1, 30 vd.; **Kanun-ı Şehinşâhî**, md.45; **OK,** III, 33

5 Pîrî Mehmed Paşa, Konya Aksaray'da Zincirlükuyu Medresesi müderrislerinden Cemâlüddin Aksarayî'nin torunlarındandır. II.Bâyezid zamanında Anadolu Defterdârı olan Pîrî Paşa, Çaldıran Zaferi sırasında Başdefterdârdır. Sefer dönüşü 920/1514 tarihinde Vezirliğe getirilmiş 924/1518 Ocak'ında vezir-i a'zam olmuştur. Kanunî'nin de üç sene vezir-i a'zamlığını yapan Pîrî Paşa, 939/1532 yılında vefât etmiştir (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, II, 544-545).

6 Diğer nüshalarda burada "ol vakt-i ferhûnde-neşâtda Padişâh ile nice müşâvere etmişlerdi. Vüzerâdan" ilâvesi vardır.

7 Mesih Paşa, yabancı kaynakların verdiği bilgiye göre Rum asıllı bir Osmanlı devlet adamıdır. Gelibolu sancakbeğliği ve beğlerbeğliği vazifelerini ifa eden Mesih Paşa, 905/1409 yılında Vezir-i A'zamlığa terakki etmişdir. Bir iki sene bu vazifede kaldıkdan sonra 907/1501 tarihinde bir kaza sonucu vefât eylemiştir (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, 538).

8 Diğer nüshalarda burada "Mülûk nedîmsiz ve müsâhibsiz olmaz amma" fazlalığı vardır (Kütükoğlu, 64).

8. Ve Padişâha vezîrün etdüği re'yi makbûl olup ve 'arz etdüği umûr dönmemek gerekdür.

9. Ve vezîr-i a'zam gice ile tenhâsında bî-garaz kimesneler ile menâsıba müstahıkk fakîr ü nâtuvân olanları yoklayup ber-murâd etmekle mukayyed olmak gerekdür. Nitekim, vezîr ma'nen hakîm-i sâhib-i tedbîr gibidir. Vezîr-i a'zam hükümde sâhib-i tedbîr gerekdür. Maraz-ı fakr u fâkadan bî-mecâl olanları halâs etmek gerekdür[1].)

10. Vezirler kendi tevâbi'ine ze'âmet vermemek gerektir[2].

11. Vezir-i a'zam, hatâ ile iki *kılıcı* bir kimseye vermeye. Eğer sehven verse, re'îs-i küttâb olan tahvîl hükmünü[3] vermeye ve defter emîni iki kılıcı bir mahalle kayd eylemeye, geri vezir-i 'azama 'arz eyleye. "*Kanun değildir*" demek gerek. Zirâ selâtîn-i mâziye iki kılıcı bir kimesneye verene la'net etmişlerdir. Vezir-i a'zam olan devletlü, iki kılıcı bir âdeme vermeye[4].

12. Divânda re'is-i küttâb ve defter emîni olan ihtiyâr ve *kânun-şinâs* kimesneler gerekdür. Eğer vezir-i a'zam mesâlih arasında sehven hatâ ederse anlar "*kânun budur*" diyeler[5].

---

9 Diğer nüshalarda "ve müsâhib bahşîşden ve hil'atden behredâr olup" şeklinde bir fazlalık vardır.

10 Krş.Yavuz-1 (**Kanun-ı Şehinşâhi**), md.44, sh.32

1 Diğer nüshalarda bulunub da Üniversite nüshasında bulunan uzun bir pasaj da şöyledir:

"Zîrâ li'llâhi'l-hamdu ve'l-minne devletde mehmâ emken vüs'at vardur. Ve cümle nâs 'ale'l-husûs ki, vüzerây-ı 'izâm-zâdeler ve Devlet-i 'Aliyye emekdârları ve zâdeleri kayırılmak lâzım-ı 'âdîdir. Vezîr-zâdeleri istidâdlarına göre kimesneye muhtâc etdirmeyüp Devlet-i 'Aliyye anları hallerine göre kayırup muhtâc etmemek gerekdür. Zirâ babaları sâye-i devletde ol makâm-ı vâlâ-yı vizâreti bulmuşlardur. Hıyâneti bir vechile devlete edemeyüp ancak sadâkat ile vakti güzerân edeceği erbâb-ı basîrete zâhirdir. Ve vüzerâ-zâdelerinden biri isti'dadına göre vizâret ile kayırılsa kimesne anı istiksâr etmezler. Husûsâ ki, 'an-asl babaları veyâhud akrabalarının devlet sâyesinde nîk-nâmları ola, bunlar seferlerde me'mûr olsa halk kendülere ziyâde inkiyâd edeler. Haseb ü nesebe binâendir.

Ve mahlûl olan ze'âmetleri her birlerini birer sâhib-i kudret şecî' ü cesûr olan kişilere vereler. Mahall-i cengde livâ-yı Resûlullah cıvârında ve sâir umûrlara istihdâma lâyık olup yaraya.", (Krş.Kütükğlu, 65).

2 Bu maddeyi açıklayan ve ancak bizim neşre esas aldığımız nüshada bulunmayan uzun bir fazlalık da burada mevcuttur. Diğer nüshalardaki bu fazlalığı aynen naklediyoruz:

"Adamları tîmâr ile kanâ'at etmek gerektir. Verirse dahi pek az ve seyrek gerekdür. Ve iki üç kılıcı bir yere getürüp kat'â hilâf-ı kanun, berây-ı hâtır ibtâl-i kanûn-u kadîm etmemek gerekdür. Ta ki 'asâkire kıllet gelmeye. Birkaç kılıcı bir yere getirmesi sadâkat değildir. Zirâ evvelden gelen 'ukalâ bir kaç kılıcı bir yere getürmeği tecvîz etmedikleri mücerred 'akıllarından gelmiştir. Kıllet-i 'askere bundan büyük belâ yoktur. Ve bundan büyük bir fenâ mihnet olmamak gerekdür. Meğer mal defterdârı yâhud efendilik ile nişancı hâslarından ola." (Krş.Kütükoğlu, 65-66).

3 **Tahvil Hükmü**; Vezâret, beğlerbeğliği, mevleviyyet, tımar ve ze'âmet gibi cihet ve vazifelerin tayin, tevcih ve nakil emirlerini ihtivâ eden hükümlere denir (Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati**, 328-329).

4 Siyah dizilen yerler, sadece Üniversite nüshasında mevcuttur.

5 Bu madde, sadece bizim neşre esas aldığımız nüshada vardır.

13. Ve olur olmaz yere *ulak emri* vermeyeler. Meğer umûr-u saltanata mühim nesne ola[1].

14. Vezir-i a'zam Padişâhı meyl-i maldan ve mâl takrîbi ile vebâlden hıfz eyleye. Ve beytü'l-mâl nâmına olan akçeyi *Bâb-ı Humâyûn*'da vârisi gelince saklayalar. Merhûm Sultan Selim Han Hazretleri zaman-ı şerîflerinde yedi yıla değin tevakkuf ederlerdi. Zirâ öyle emr etmiş idi. Ol zamâne değin vâris gelmez ise hazîneye zabt olunurdu[2].

15. Vezir-i a'zam *kul tâ'ifesin*e müdebbir sâhib-i 'akl ağalar[3] ve kâtibler etmek gerekdür. Kul mazbût olmayınca sadr-ı a'zam istirâhatde olmaz.

16. Ve Padişâha umûr-ı dîn ü devlete lâzım olanı bî-tevakkuf söylemek gerekdür.

17[4]. (Ve nâs devleti ta'yîb edüp beyne'n-nâs güft-i şenî'aya ve devleti dillendirecek işleri etdirmeyüb bir vech-i müstahsen ile def' etmek lâzımdır. Zirâ 'abes yere vüzerâyı veyâhud sâir ricâl-i Devlet-i 'Aliyye'yi müsâdere etdirmeden gâyet ihtirâz gerekdür.)

18. (Ve taşra vüzerâ hazerâtlarının birinden teşekkî olundukda birden i'timâd edüp tekdîr etmeyüp cürmü vâki' ise etmemesini müş'ir evâmir-i 'aliyye ile cürmüne göre mu'âheze eyleye. Pek iktizâ eder ise, bir kıt'a hatt-ı humâyûn irsâl edüp "böyle hareketten keff-i yed edesiz, sonra cezâ tertîb olunursunuz" deyü tahvîf eyleye. Yoksa 'arza binâen yâhud lâ'in şeyen (? bakılacak) bir vezirden ednâ cürm sudûruyla 'azl yâhud ma'âza'llâh i'dâm gibi yâhud ref'-i vizâret gibi böyle hareket etmeden be-gâyet ihtirâz lâzımdur. Zirâ "*Men hafere bi'ren li-ahîhi fekad vaka'a fîhi*"[5] olduğundan gayrı, bu takrîb zabt-ı memâlik 'asîr olup ednâ şey içün re'âyâ bu keyfiyeti şöyle gördüğü gibi teşekkî ile İslâmbol'u doldurup mücerred kaht-ı Âsitâne'ye sebeb ve tezâhümüne bâ'isdür. Ve 'ırz-ı devleti dahi şikest etmeye bâdîdür.)[6] Ve çendan 'azlden vehm etmemek gerekdür. Bir

---

1 Diğer nüshalarda burada şu ilâve var: "Ulak gibi Memâlik-i Osmâniyye'de bir nâ-hemvâr zulm yokdur. Ulak hükmü katı mühimm olup umûr-ı saltanata zarar ihtimâli olur. Yerinde vermek gerekdür. Olur olmaz yerde câiz değildir. Fukarayı halâs için sadâretim zamanında menzil bargirleri ba'zı kûşelerde vaz' etdim.", (Kütükoğlu, 66-67).

2 Burada da önemli bir fazlalık var:

"Zirâ emvâl-i halk bî-vech dâhil-i mâl-ı Padişâhî olmak fenây-ı devlete dâlldır. Ve belki bütün hazîne-i beytü'l-mâlin itlâf ve perişân ve bî-bereket ve belki nizâm-ı devleti dahî muhill ve (hukûk-ı) 'ibadu'llah devlete sokulmağa bâ'isdir. Zirâ ekserî hakk-ı eytâm terettüb eder maldan hazer etmek vâcibdir.", (Kütükoğlu, 67-68).

Bu husus, İslâm hukukundaki bir şer'î hükme dayanmaktadır. Şöyle ki; vârisleri gâib olub gelmeyen terekeler, Hanefi mezhebine göre, vârislerin akrânı vefat edinceye kadar bekletilir. Ancak bu görüş, malların zıyânına vesile olduğundan, yedi sene bekledikden sonra, beytülmala döneceğini ifade eden Hanbelilerle İmâm Şâfi'î'nin kavli, Yavuz tarafından esas alınmıştır ve daha sonraki uygulamalar da buna uygun devam etmiştir (Bilmen, **Hukuk-ı İslâmiye Ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu**, VII, sh.222-227).

3 Diğer nüshalarda "ehl-i fikr ü 'akl ve tama'sız olup ehl-i idrâk olanları" şeklinde bir fazlalık vardır (Kütükoğlu, 68).

4 Bu madde diğer nüshalarda mevcuttur (Kütükoğlu, 68-69).

5 Bu bir hadis-i şerifdir ve manası "Kim kardeşi için bir kuyu kazarsa, kendisi o kuyuyua düşer." şeklindedir.

6 Bu kısım, diğer nüshalardan iktibâs edilmiştir (Kütükoğlu, 69).

hıdmet-i nâ-hemvâr görülmekden 'azille beyne'n-nâs karîn-pesend olmak yeğdir ([1]ve evlâdır. Encâm-ı dünya fâni ve bunda hayr ü şerr eden elbette dünyada ve âhirette bulsa gerekdür. Nitekim nass-ı kerîmle sabittir. "*Ve men ya'mel miskâle zerratin hayran yerah, ve men ya'mel miskâle zerratin şerran yerah*"[2] Sadaka'llâhul-'azîm.)

19. Vezir-i a'zam (salâvât-ı hamseyi cemâ'at ile hânesinde edâ edüp ve[3]) kapısı açık gerekdür. Tatyîb-i hâtıra sa'y etmek lâzımdır. Ve haram-zâdeyi halâs etmeyüp hakkından gelmek gerekdür. Ve rüşvet ki bir maraz-ı bî-ilâcdur ([4]ve devletin ihtilâline ba'isdir. Meğer ki kişinin kendü dostlarından hedâyâ getürmeğe mut'âd olanlardan kudreti olup muhtâc olmayan âdemlerden alınmak câiz ola; yoksa rüşvetten) hazer eyleyeler. "*Allahümme neccinâ ve 'âfinâ*"[5] mühimmâtdandır.

20. *Vezir-i a'zam hâssı* on iki yükdür. (Ve bir buçuk yazusın düzer, senede[6]) yirmi yük akçe olur. (Ve iki üç yüklük etrâfında olan ümerây-ı ekrâddan ve kavî ümerâdan akmişe ve atdan dahî gelürse seneliği yirmi dört yük akçe olmak lâzım gelür. Bi-hamdi'llâhi te'âlâ Devlet-i Osmâniyye'de bu ihsân kâfidir[7].) Hele bu hakîr on beş yükünü yılda matbahım ve kulum mühimmâtına verürdüm ve beş yükünü hazînemde kordum ve beş yükünü tasadduk edüp haftada iki gün Hazret-i Risâlet-penâhun -salâvât'ullâhi 'aleyhi ve selâmuhu- rûh-ı şerîfleriyçün ta'âm edüp fukaraya ve meşâyih ü sulehâyı da'vet etdüğümüzde nice umûr müşâvere edüp nasîhat ve du'âlarun alurdum. (Ve gazâlarda mâl-i ganâ'imden ve beğlerbeğliğimizde helâl i'tibar olan rüsûm-ı a'şârdan nice mahsul saklanmışdur, anı tasadduka ve hasenâta bezl ederdim[8].) "*Elhamdüli'llâhi'l-lezî en'amenâ ve ekremenâ*"[9] el-âyet.

21. *Tama'* bir kabîh vâdidür, *kanâ'at* kenz-i lâ-yefnâdur[10].

---

1 Maddenin bundan sonraki kısmı da diğer nüshalardan iktibâs edilmiştir Kütükoğlu, 69).

2 **Kur'an**, Zilzâl, Âyet, 7-8; Manası; "Kim zerre kadar hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir; kim de zerre kadar şer işlerse onun mücâzâtını mutlaka görecektir."

3 Diğer nüshalardan ilâvedir (Kütükoğlu, 70).

4 Diğer nüshalardaki fazlalıktır (Kütükoğlu, 70).

5 Du'ânın son kelimesinin "ve âfiyetâ" şeklinde okunması yanlışdır; doğrusu ve âfinâ şeklindedir. Bu durumda manası "Ey Allahımız! Bizi rüşvet derdinden kurtar ve bu belâyı bizden def'et." şeklindedir (Krş.Kütükoğlu, 70).

6 Diğer nüshalardan iktibâs edilmiştir (Kütükoğlu, 71).

7 Diğer nüshalardan iktibâsdır (Kütükoğlu, 71).

8 Yine diğer nüshalardan iktibâsdır (Kütükoğlu, 72).

9 Sonunda "el-âye" kaydının konulması bunun bir âyet olduğunu göstermekder. Ancak bu şekilde bir âyet mevcut değildir. Buraya uyabilecek manada bir âyet Sure-i Neml'de bulunmaktadır ki, "Elhamdülillâ'illezî feddâlenâ 'alâ kesîrin min ibâdih'il-mü'minîn" şeklindedir ve kısaca meali de şöyledir: "Hamd olsun O Allah'a ki, bizi mü'min kullarından bir çoğuna fazl u ihsân ile üstün kıldı.", **Kur'an**, Neml, 15

10 Bu ifâde, "Kanâ'at, tükenmeyen bir hazinedir" manasındaki bir hadis-i şerifden iktibâs edilmişdir. Burada diğer nüshalarda bulunan şu fazlalık da mevcuttur; "menâfi'i çokdur. Allahümme erzuknâ mine'l-kana'ati ve yesssir lenâ mine'ş-şefâ'ati." Bu du'ânın manası ise şöyledir; "Ey Allahımız! Bize kanâ'at nimetini ihsân eyle ve bize şefâ'ati kolaylaştır." (Krş.Kütükoğlu, 72)

22. Ve vezir-i a'zam evkâtını mühimmâta ve umûr-ı saltanata sarf etmek gerekdür. (Takayyüd-i büğâ[1] ü saz u söz ve ma'âza'llah 'ıyş ü 'işret münâsib değildür. Müdebbir bunları etdüği vakitte sâir nâs zabtı güç olur. Ol makama geldikden sonra münâsib olan)[2] sükût[3] u takvâdır. (Mümkin olan mertebe nefsini[4]) salâha ve 'âlemi ıslâha sa'y etmek gerekdür.

MÜHİMMÂT

23. Ve ehl-i dîvân ve sâir menâsıba ehl olanlara rağbet ve iltifât edüp müşârünileyh bi'l-benân etmek gerekdir, (istimâlet vermek gerekdür. Ve ehl-i menâsıbı ve ehl-i dîvânı kendüden gayriye mahkûm etmemek gerekdür[5].)

24. Ve müderrisîn ve kuzât ve bi'l-cümle 'ulemâ birbirlerine hased üzeredürler. (Anların birbirinin hakkında söyledüğüne inanmayup[6]) mansıblarında taharrî edüp re'is-i 'ulemâ olanlar ile müşâvere etmek lâzımdır[7].

MÜHİMMÂT

25. *Rûz-nâme* vü *muhâsebe* ve gayrı kitâbet menâsıbı ehl-i kalem ve ihtiyâr ve ehil olanlara verilmek gerekdür[8].

26. Bir cem'iyyet vâki' olsa vüzerâ ile şeyhü'l-islâm hazretleri nice otururlar? Vezir-i a'zam hazretleri sadr olur; bir cânibinde şeyhü'l-islâm hazretleri, ba'dehû Kâdî'askerler, ba'dehû İstanbul kâdîsı ve bir cânibine vüzerâ, ba'dehû Rumeli beğlerbeğisi, İstanbul'da ise, ba'dehû baş defterdâr, ba'dehû yeniçeri ağası, ba'dehû Anadolu ve şıkk-ı sânî defterdârları, ba'dehû özengi ağaları[9].

27. Vezîr-i a'zama evvelâ şeyhü'l-İslâm olan iki *'îd-i şerîf*de gelmek kânundur. Ve şeyhü'l-islâm hazretlerinin mizâc-ı şerîfleri hoşca olmasalar, sadr-ı a'zam hazretleri hâtır-ı

---

1 **Takayyüd-i büğâ**; Nefsin istek ve arzularına bağlı kalmak ve süflî duyguların esiri olmak demektir (Bkz.**El-Müncid**, b-ğ-y maddesi).

2 Köprülü, No: 202 ve diğer nüshalar (Krş.Kütükoğlu, 72).

3 Sükût kelimesinin izahını, Köprülü, 202 ve 203 nolu nüshalardaki şu fazlalık yapmaktadır; "Ekseri evkâtda sükût lâzım ve belki vâcibdir. Erbâb-ı hükûmete hiç sükût kadar bir büyük vakar olamaz.", (Krş.Kütükoğlu, 72, dn.325).

4 Diğer nüshaların tamamında bu fazlalık bulunmaktadır.

5 Diğer nüshalardaki fazlalıkdır (Kütükoğlu, 73).

6 Diğer nüshalardaki fazlalıktır.

7 Krş.**Yavuz-1**, md.44-45; **Fâtih-1**, md.25

8 **Fâtih-1,** md.15; Bu maddenin tekrarı ve te'yidi mahiyetindedir. Âlim olmayanların bu makamlara getirilmesi sakıncalıdır.

Rûznâme; Defterdârlıklarda günlük gelir ve giderlerin tutulduğu ve yazıldığı defterlere denir. Bu maddeden kasdedilen Ruznamçecilik mesleğidir (Sertoğlu, **Tarih Lügati**, 37-38).

9 Bu madde, Üniversite nüshası dışında mevcut değildir. Protokol kâideleri ile alakalı olarak karşılaştırınız; **Fâtih-1,** md.1-29; Benzeri hükümleri genişleterek ve kısmen tadil ederek naklettiği görülmektedir.

şerîflerin sormağa varmak lâzımdır. Ve illâ gayrı zamanda birbirine varmak kânûn değildir[1].

28. Ve sadr-ı a'zam meclisinde *merâtib-i ehl-i menâsıb* bilinmek lâzımdır. (Her birinin makamı nedür, ikrâmı ne tarzdur anlayup bilmek gerekdür[2].) Vüzerây-ı 'izâm birbirine varmak kânûn değildür[3]. (Evvelâ, vezirler vezîr-i a'zam altında duralar ve beğlerbeğiler vüzerâ altundadur, anlara kimesne tasaddur etmez. Sâhib-i sancak olup erbab-ı cihâtdan oldukları içün. Ve kâdî'askerler beğlerbeğilerin altındadur.[4])[5].

Rivâyet:[6] Bir gün merhûm Sultân Selîm Han hazretlerine vezîr-i a'zam 'arz eder ki: "Padişâhım, kâdî'asker du'âcıların, Rumili ve Anadolu beğlerbeğileri bize tasaddur etsünler, sâir beğlerbeğilere tasaddur edelüm deyû recâ ederler" deyicek buyurmuşlar ki: " Selâtîn-i mâziye cümle beğlerbeğileri kâdî'askerlere tasaddur etmeyi ma'kûl görmüşler, ben kânûnu tebdîle kâdir değilem" deyû emr etmişler[7].

29. Ve sa'âdetlü Pâdişâh hocası olanlar ile haşr olmak müyesser olmadı ki, ahvâl ü etvârları ana binâen beyân olundu. Amma şeyhü'l-İslâm hazretlerine hoca-i Pâdişâh olanlar tasaddur kânûndur[8].

30. Vüzerây-ı 'izâm *Divân-ı Humâyûn*'da sâhib-i vakar gerekdür. Ehl-i dîvândan ve sâir nâs ile tekellüm câiz değildür[9].

31. Ve kâdî'askerler dahi divanda şer'î dâvâ göreler. Anlar dahi dîvânda sâir nâs ile tekellüm kânûn değildür[10].

32. Mal defterdârları sancak beğlerine ve özengi ağalarına tasaddur ederler[11].

33. Ve özengi ağalarında baş, yeniceri ağasıdur. Ba'dehû mîr-i 'alemdür, ba'dehû kapıcıbaşılarıdur, ba'dehû büyük mîr-i âhûrdur, ba'dehû çakırcıbaşı, andan çaşnigîrbaşı, andan bölük ağalarıdur[12].

34. Ve defterdârlar nişancıya tasaddur ederler; meğer nişancı eski ola. Ve mal defterdârları ve nişancı taht kâdîları ile berâberdür Cümle müderrisler, eğer elli ve eğer altmış pâyesindedür, tasaddur eder[13]..

---

1 Bu madde de, sadece Üniversite nüshasında mevcuttur.

2 Bunun için bkz.Köprülü, No:202, 203; Kütükoğlu, 74

3 Bu cümle, sadece Üniversite nüshasında vardır.

4 Krş.Köprülü, 202; Kütükoğlu, 74-75

5 Protokol ile ilgili bu kâideler krş.**Fâtih-1**, md.6 vd.

6 Bu paragraf diğer nüshalarda yoktur.

7 Gerçekten Fâtih Kanunnâmesine göre bkz.**Fâtih-1**, md.10-11

8 Diğer nüshalarda bulunmayan bu hükmün benzeri bir hüküm içün bkz.**Fâtih-1,** md.2

9 Bu madde, diğer nüshalarda yoktur.

10 Krş.**Fâtih-1**, md.20; Bu hükümlerin daha öncekileri ta'dil ve tevsî mahiyetinde olduğu görülmektedir.

11 Krş.**Fâtih-1**, md.10-11, 19-22

12 Krş.**Fâtih-1,** md.5

13 Krş.**Fâtih-1**, md. 7, 12

35. Ve başdefterdâr Bilâd-ı selâse kâdîları ile berâberdür.

36. Ve defter kethudâsı, müteferrika ve çaşnigîrlere tasaddur kânûndur.

37. Ve sancakbeğlerine sahn müderrisleri tasaddur ederler. Amma dâhil ve hâric, sancakbeğlerinin altındadur[1].

38. Ve selâtîn tevliyetleri[2], çaşnigîr ve müteferrikadan takdîm ve tekaddüm olunur. Selâtîn mütevellîleri olanlar sancakdan mütekâ'id ihtiyâr veyâhud yüz elli akçe kazâdan mütekâ'id ola veya defterdârlıktan mütekâ'id kimesneye gerekdür[3].

39. Vezîr-i a'zam olan her kime bir mansıb verir ise müstakîm ve ehl-i 'ırz ve ehl-i vukûf kimesnelere vermek lâzımdır. Tevliyyet bu makûle âdemlere verile[4].

40. (Ve çavuşdan kâtib takdîm olunur, mu'azzez ve muhteremdür[5].)

Hikâyet: (Sultan Selim merhûm zamanında birgün çavuş ve kâtib nizâ' etdiler[6].) Sultân Selîm Hân nevvera'llâhu -merkadehû- Hazretlerine 'arz olundukda ("Kâtib takdîm olunmak gerekdür[7]), küttâb, esrâr-ı saltanata hıdmet eder; çavuşlar zâhirde olan masâlihe hıdmet ederler" deyü buyurmuşlar[8].

41. Ve küttâb içinde yeniçeri kâtibi başdur; ândan sonra rûznâmeci, ba'dehû sâir küttâb yolu ile dururlar. Ve eğer sekbanbaşı veyâhud yeniçeri kedhüdası tebdîl lâzım gelse, anlara sancak vermek kânûndur. Eğer cürm ile çıkarsa yirmi bin akçe ze'âmet vermek kânûndur[9].

42. Ve 'ulûfe müteferrikaları çaşnigîr ve küttâba tasaddur kânûndur. Amma 'ulûfeli müteferrika hâricden olmamak gerekdür. Harem-i hasdan veya beğlerbeğiler veya beğler veya Âsitâne defterdârları oğulları ola. Sâir câiz değildür. Vüzerâ oğulları kânûndur. Seksen akçe ile, eğer sultandan ise yüz akçe ile kânûndur[10].

43. Vezir-i a'zam olan 'ulûfe etmekde küllî dayanmak gerekdür. Ve seksen bin akçe ze'âmeti olmayan sancağ ile çıkmaz ve sancağın nihâyeti dört yüz elli bindir. Mal defterdârı sancağa çıksa dört yüz bin ile çıkar. Ve özengi ağaları üç yüz elli bin ile çıkar[11].

44. Ve za'îme vezir kalkmak kânûndur. Ze'âmet ile müteferrikaların yüz bindir nihâyeti. Ve kâtibün ze'âmeti elli bindür nihayeti. Ve çavuşun kırk bindür. nihayeti, ziyâde

---

1 Krş.**Fâtih-1**, md. 25

2 Selâtîn Tevleyitlerinden kasıt, Osmanlı Sultanları tarafından yapılan vakıfların mütevvellilikleeri demektir. Bunların mütevellilerinin protokolde yeri olması, hem vakıfların ifa ettikleri fonksiyonların ehemmiyetini ve hem de ecdadımızın vakıflara verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır.

3 Bu maddenin ilk cümlesi dışındaki cümleler sadece Üniversite nüshasında vardır (Krş.Kütükoğlu, 76).

4 Bu madde, diğer nüshalarda yoktur.

5 Köprülü, 202, 203; Kütükoğlu, 76

6 Tschudi neşrinde bu fazlalık bulunmaktadır.

7 Tschudi neşrinde bu fazlalık bulunmaktadır.

8 Krş.**Fâtih-1**, md.23-24

9 Krş.**Fâtih-1**, md.23-24

10 Krş.**Fâtih-1**, md.26

11 Krş.**Fâtih-1**, md.16, 26

kanûn değildür. Bundan ziyâde terakkî olmak kânûn değildir. (Ziyâde birikdirmek kılıc azlığına sebeb olur, birikdürmekden ihtirâz gerek.[1]).

45. Eğer cülûsda olsa vezir-i a'zamın çavuş ve kapucılar kethüdâsı Dîvân-ı humâyûnda her biri bir kulağıdur. Yarar ve ehl-i vukûf kimesneler gerekdür. Çavuşların ihtiyârından olmak kânûndur. Hâricden olmamak gerekdür. Çavuş dört yüzden ziyâde olmak kânûn değildür. Ve çavuş 'ulûfe ile olmak mümkün değildür. Sadr-ı a'zam vermemek gerekdür. 'Ulûfe ile çavuş bir padişah devrinde olmuş değildür. Çavuş ze'âmetsiz durmak kânûn değildür. Cümle müjde çavuşlarındur. Ve 'ulûfeli müteferrika ve çanigîrleründür. Sâir kimesnelere vermek kânûn değildür. Ve kapucılar kethüdâsı ihtiyâr çaşnigîrlerden veyâ 'ulûfeli müteferrikalardan olup hâricden olmayup harem-i hâsdan çıkmış olmak lâzımdur. Çavuşbaşı sadr-ı a'zamdan gayrı yere varmamak gerekdür[2]. Kapucılar kethüdâsı hod bir yere varmak kânûn değildür. Çavuşbaşı ve kapucılar kethüdâsı nice umûra vâkıflardır. Bir cevab sâdır olmamak gerekdür. Eğer birinden bir cevab sâdır olursa ma'zul edüp haklarından gelmek gerekdür[3].

46. Vezir-i a'zam pâdişâha ekser sözünde " Padişâhım, ben boynumdan yükü ayırdum, (doğrusun söyledüm); şimden gerü rûz-i cezâda cevâbı size lâzımdur" deyü söylemek gerekdür.

47. Ve bi'z-zat şâkîyi[4] padişâh istimâ' etmek kânûndur[5].

48. (Ve etrâf u eknâfdan elçi gelse çokluk ahvâle vâkıf olmamak içün üstüne bekçi koyalar ve ısmarlamak gerekdür ki çokluk gezdirmeyeler.)[6]

49. Ve ahvâl-i narh umûr-ı mühimmedendir; muhkem takayyüd gerekdür. Evvelâ, muhtesib olan nice umûrda hıdmeti sebk etmiş bir ihtiyâr ve istikamet ile mevsûf dindâr kimesne gerekdür.

50. Ve erbâb-ı devletin kimi pirinç bazirgânı ve kiminün hânesi 'attar dükkânı (ve kendüsü bakkallık ve ne'ûzübi'llâhi te'âlâ sarrâflık eyleyüp bu mürtekibâtı ricâl-i devlet bunlardan[7]) olmamak gerekdür.(Narh masâlih-i fukarâdur[8].)

51. Hünkâr kulu nâmına olan kimesne terâzü ucuna yapışmaya. Vezir-i a'zam narh ahvâline takayyüd etmek lâzımdur. Şöyle ki, hünkâr kulu terâzü tuta, ahvâl-i narh muhtell

---

1 Bu fazlalık diğer nüshalardadır.

2 Krş.**Fâtih-1**, md.50

3 Bu madde, sadece Üniversite nüshasında mevcuttur.

4 **Şâkî;** Şikâyet eden ve hakkını arayan kimse demektir. Yoksa isyancı şakî ile bunu karıştırmamak icabeder.

5 Bu madde hükmiyle Fâtih Kanunnâmesindeki arz odası meselesi birbirine muhâlif gibidir; Krş.**Fâtih-1**, md.30-31; Koca Müverrih'in bazı hükümlerin zamanla değiştirildiği söylemesini, buradaki hükümler tasdik etmektedir.

6 Elçilerle ilgili bu hüküm, diğer nüshalarda mevcuttur.

7 Bu fazlalık için bkz. Köprülü, 202; Kütükoğlu, 79

8 Bu fazlalık, bütün diğer nüshalarda mevcuttur.

olur. Her kim hünkâr kulu olub terâzüye yapışa, telef etmek kânûndur. Ağaların ve kethüdâların bile tahkîren ma'zûl etmek kânûndur[1].

52. Ve et ahvâli dahi umûr-ı lâzımedendür. Yeniçeri narhı ne ise çarşılarda dahi ol minvâl üzere olmak gerekdür. Sadr-ı a'zam takayyüd eylemeyecek olursa sonra çok nedâmet olur[2].

Rivâyet: Sultân Selim Hân hazretleri zaman-ı şerîflerinde et ahvâli 'arz olundukda "yeniçeri eti bazarda satılan narhdan eksiğe verilmek lâzım geldi" deyü vezir-i a'zam i'lâm eyledükde sa'âdetlü Padişâh buyurmuşlar ki: "Cümle narh birdir, eğer yeniçeri ve eğer sâir nas. Şöyle ki narhın hilâfı zuhûr ede" Vezir-i a'zama buyurmuşlar ki "seni katl ederim. Hemân tedârük üzere olasın." deyü kelâm etmişler[3].

53. Sadr-ı a'zam olan kimesne narhdan gâfil olmamak gerekdür. Müstakîm adamlar İstanbul'u ve Galata'yı gezüp şehrin narhı nice olur haber almak lâzımdur[4].

54. Ve ehl-i menâsıbı bir iki şâkîler ile ma'zûl etmemek gerekdür. (Bir iki kerre şikâyetçisi olsa, eğer ümerâdır ve eğer kuzâtdır, sakınup birden 'azl etmeyeler[5]); sadr-ı a'zam nasîhati müş'ir mektûb göndere. Eğer mütenassıh olmaz ise, ba'dehû ma'zûl ede[6].

55. Vezir-i a'zam mekâdir-şinâs gerekdür. Herkesün kadrini bilmek lâzımdur. Ve eğer hasîb ve eğer nesîb ve eğer ma'rifet iledür. Ve eğer hıdmet iledür, bilmek gerek. Ve herkes kangı mansıba lâyıkdur bilmek lâzımdur. Ana göre tevcîh etmek gerekdür. Nâehle mansıb verilmemek gerekdür[7].

SİPÂHÎ-ZÂDELER HAKKINDA MÜHİMMÂT-I LÂZIMEDENDİR

56. Vezir-i a'zam ra'iyyet oğlu ra'iyyet olana ibtidâ emri verilmemek gerekdür. Sipâhi etmekde ziyâde dayanmak lâzımdur. Meğer sipâhi-zâde ola. Zîrâ herkes ra'iyyetlikden çıkıp sipâhi olmağa sa'y eder. Re'âyâ az olıcak îrâd-ı pâdişâhî de az olmak lâzım gelür. Sadr-ı a'zam olan zinhâr be-zinhâr ra'iyyet olana ibtidâ emri verilmemek gerekdür. "*Tebâreke'l-lezî biyedihi'l-mülkü ve hüve 'alâ külli şey'in kadîr*"[8] el-âyet

B Â B - I SÂNİ
TEDBÎR-İ SEFER BEYÂNINDADIR[9]

---

1 Diğer nüshalarda bu madde yoktur.

2 Diğer nüshalarda bu madde yoktur.

3 Bu ve bundan sonraki maddeler de, sadece Üniversite nüshasında mevcuttur.

4 Krş.**Yavuz-2,** md.153 vd.

5 Fazlalık için bkz.Köprülü, 203; Kütükoğlu, 80

6 Osmanlı Devleti için olduğu kadar, günümüz devlet teşkilâtı için de lâzım olan bu maddeye, herkes her zaman muhtâcdır.

7 Son cümle, sadece Üniversite nüshasında mevcuttur. Bu madde de, bir önceki kadar önemlidir.

8 **Kur'an**, Mülk, Âyet, 1; Meali; "Şanı yücedir O Allah'ın ki, bütün mülk ve melekût O'nun yed-i kudretindedir ve O, her şeye kâdirdir."

9 **BU İKİNCİ BAB**, Fâtih Kanunnâmesinin ikinci ve üçüncü bâblarının bir nevi özeti ve ta'dil edilmiş şekli mahiyetindedir; Krş. **Fâtih-1,** md.30-50

57. Evvelâ bir cânibe sefer lâzım gelse,(vüzerây-ı 'izâmdan biri ser'asker veyâhud beğlerbeğilerden birini serdâr etmek gerekdür. Ve lâkin mümkin oldukca vüzerâdan gayrıyı ser'asker etmeyeler. Beğlerbeğilerine itâ'at çendân vüzerây-ı 'izâm gibi olmaz, farkı çokdur. Ve ba'zı yerlerde sancakbeğleri serdâr dahi ola-gelmişdir. Ol sefere ne kadar hazîne ve ne kadar zahîre lâzımdır,)[1] kula, beğlerbeğilere ve yarar sancakbeğlerine mukaddem zahîre hükümleri irsâl edüp ba'dehû sadr-ı a'zam ve baş defterdâr hazîne tedârük edüp[2] ba'dehû çıkmak gerekdür.

58. (Eğer padişâh kendüsü çıkmak lâzım gelür ise, sadr-ı a'zam olan defterdârları ve sâir erkân-ı dîvânı cem' edüp ne mikdâr hazîne gerek ve ne mikdâr 'asker gerek ve ne tedbîr ve ne yere zahîreler konulmak gerekdür, tedârük edüp ve padişâha lâzım olan)[3] deve ve katır (ve at mühimmâtını mîr-i âhûr ile görmek ve padişâh için yolda bir 'araba) dahi tedârük etmek lâzımdur ve mühimdür.

59. (Ve sadr-ı a'zam olan konuldukda padişâhdan bir mikdar ıracak konmak gerek. Ve padişâh ortalıkda konmak gerek.)[4] Ve padişâh otağını 'asker-i İslâm ihâta etmek gerekdür. (Ve padişâh haymesinden halk bir mil mikdarı ba'îd gerekdür.[5]) Ve otağ önünde hazîne çadırı kurulup defterdârlar anda dîvân edeler.

MÜHİMMÂT

60. Ve padişâh tarafından kâdî'askerlere ve defterdârlara ve nişancıya ve defter emînine *mîrî deve ve katır* verilmek kânûndur. (Hattâ Sultân Selim Hân Hazretlerinin Çaldıran seferinin defterinde mastûrdur.)

61. Ve yollarda at üzerinde istedüğü zamanda vezîr-i a'zam yanaşmak gerek. Ve sâir vüzerâ-yı 'izâm dahi yanaşmak câizdir. Ve sâir erkân-ı dîvân çağırıldıkda yanlarına varmağa be'is yokdur. Ma'zûl sancakbeğleri dahi yanaşmak câizdir.

62. Ve her gece bir sancakbeği *karavol beklemek* gerekdür. Ve *otağ* önünü bir bölük ağası nevbet beklemek gerekdür. Sultan Selim Hân merhûm zamanında bir kerre feth-i Diyâr-ı Bekr'e gider iken otağ önünde birkaç câsus haram-zâdeler ki, Şah İsmail tarafından irsâl olunmuşlar, hayme-i Padişâhı âteşe urub gece ile Padişâhı bekleyüp taşra çıkar ise hançer ile urmak niyetine birkaç fedâî gelmiş imişler; tutulub haklarından gelinmiş idi. Ol zamandan berü nevbet ile bir bölük ağası beklemek emr olunmuşdur.[6])

63. Ve padişâh ceng mahallinde gayet de geride 'askerle durub önünde toplar zincirlenüp (ve padişâhın atı ayağı bukağılanmak lâzımdur. Bukağıdan murâd istihkâm üzere durmakdur. "Havf etme padişâhım, fırsat bizimdür" deyü yanlarında olan vezirler böyle tesliyeden murâd takviyyet-i kuvvet içindür. Ceng ile tefrika-yı hâtır etmemek gerekdür.

---

1 Diğer bütün nüshalarda bu fazlalık mevcuttur (Kütükoğlu, 81).

2 Parantezden buraya kadar olan kısım, sadece Üniversite nüshasında vardır.

3 Üniversite nüshası dışındakilerde bu fazlalık mevcuttur.

4 Bu fazlalık, Tschudi neşrinde tam olarak vardır (Kütükoğlu, 83).

5 Diğer nüshaların tamamında var.

6 61 ve 62. maddelerin tamamı ve 60. maddenin de bir kısmından ibâret olan bu fazlalık, nüans farklarıyla, Üniversite nüshası dışındakilerde mevcuttur (Kütükoğlu, 84-85).

64. Ve ceng içinde[1]) 'askere hilâf-ı kanun *tafra vergiler* verilmemek gerekdür. (Ve 'askere bir müstakîm nüzûl emîni gerekdür.)[2]. Ve padişâh tarafından yeniçeriye ve sipâhîye altı günlük zahîre verilmek kânûndur. Üç gün serhade dâhil oldukda ve üç gün çıkdukda verile-gelmişdür.

65. Ve fetih ki, müyesser ola, bi'avni'llâh Padişâhın eli öpülüp vüzerâyâ ve kâdî'askerlere ve defterdârlara kaftan giyilmek ve taşrada mansıbda olanlara eğer beğlerbeğilere ve sancakbeğlerine kaftan giyilmek kânûndur.

66. Padişâhla cenkde hâzır olana[3] ve zu'amâdan cebelü veyahud bedel almak kânûndur. Altı bin akçe tîmârı olandan iki cebelü ve on bin akçe tîmârı olandan üç cebelü ve yirmi bin akçe ze'âmeti olandan beş cebelü almak gerekdür. Ve bedel vericek bin akçesine bin akçe vermek kânûndur. Ama cebelü ve bedel vermekden ise, tîmâr sâhibi kendüsü gitmek evlâdır. Meğer hasta ola veyâhud sabî ola, yine cebelü veya bedel verirler ikisi de kânûndur[4].

67. (Ve sefere hazîne, padişâhla iki kat gitmek gerekdür. Câiz ki, bahşiş ziyâde lâzım gele.

68. Ve serhadleri müdebbir hâkimlere ısmarlayıp gâyet pekişdürüp gitmek gerek. Ve serhadlere fütûhatı bildirmek lâzımdur.

69. Ve padişâh çadırda iken 'arza girilmek lâzım gelse saray kânûnu gibi girilmek lâzımdur.)[5]

MÜHİMMÂT[6]

70. Bir diyâra sefer iktizâ eylese padişâh gitmeyüb *serdâr* gitmek lâzım olsa, vezir-i 'azama lâzım ve mühimm olan budur ki: vüzerâ-yı 'izâmdan bir sâhib-i tedbîr ve ma'kûl-i fehm ve kadr-şinâs vezîr-i 'âkıl serdâr nasb oluna. Amma nice def'a istihdam olunmuş umûr-dîde gerekdür. Ve kul tâifesi ile imtizâc ve müdârâta kâdir kimesne gerekdür. Ve sadr-ı a'zam olan ta'yîn olunan serdarı gözetmek kânûndur. Ve ta'yîn olunan 'askeri defter mûcebince esâmisi mevcûd olan kulu serdâra îsâl edeler.

71. Ve kulun *mevâcib*in bit-tamam teslim edeler. Zamanıyla mevâcib ki, kula verile serdâr mağlûb olmaz, bi-avni'llâh. Ve padişah-ı 'âlem-penâh hazretleri tarafından serdâra küllî iltifât lâzımdur. Hep bunları sadr-ı a'zam olan sa'âdetlü padişâha ilkâ etmek gerekdür.

72. Ve sadr-ı a'zam olan, serdâr olanların kapu kethüdâsı gibi terbiye etmek gerekdür. Hak sübhânehû ve te'âlâ serdâra feth ü zafer müyesser ederse "sadr-ı a'zamın hüsn-i

---

1 Diğer nüshaların tamamında var.

2 Diğer nüshaların tamamında var.

3 Bu madde, Hezarfen nüshasında "Ve cebelüde kanun..." diye başlamaktadır (Krş.Vrk. 203/b).

4 Krş. **Kanunî Umumî Kanunnâmesi**, md.

5 Bu üç madde, Üniversite nüshasında yoktur.

6 Bu başlık altında zikredilecek hükümler, diğer nüshalarda mevcut değildir.

tedbîridir" derler. Eğer Hakk te'âlâ fırsatı öte tarafa verse "vezir-i a'zamın sû-i tedbîridir" derler. Her ne vaki' olsa, cümle 'avâm u havass, vezir-i a'zamdan bilürler. Hemân lazım olan her umûrda basîret üzere olmakdur.

MÜHİMMÂT

73. Ve *kara sefer*inden *deryâ sefer*ine ihtimâm dâhi ziyâde olmak gerekdür. ([1]Bir gün Sultan Selim Han ki, merhûm selâtînin akl ü iz'ân ve 'adl ü ihsân ile ekremidür, hâdimü'l-haremeyni'ş-şerifeyn olmak sa'âdetine vâsıl 'azîz-i Mısır olmağa nâil olmuş sâhibkırândur, Kemal Paşa-zâde merhûma demiş ki: "*Tersane*yi üç yüz 'aded yaptırmak isterüm, tâ Galata Hisârından Kâğıthane'ye dek olmak gerek" deyü buyurmuş. "Niyyetim feth-i Efrence[2]dür." deyü buyurdukda merhûm molla dahi, "Şevketlü Padişâhım, siz bir şehirde mukîmsiz ki, anın velî-ni'meti bahrdür; bahr emîn olmayınca gemi gelmez, gemi gelmeyince İslâmbol ma'mûr olmaz" deyü buyurmuşlar. Merhûm Sultan Selim Han'ın âfitâb-ı ömrü serî'ü'z-zevâl ve hâtır-ı şerîflerinde olan hayr-ı niyyetleri müyesser ü mukadder olmadı. Amma hâliyâ padişâhımız olan sâhib'ül-adl ve'l-ihsân Sultan Süleyman Hân Hazretleri dahî deryâ mühimmâtında muhkem mukayyed olub ahvâl-i bahr muntazam olub her cihetle guzât-ı berr ü bahri li'llâhi'l-hamd a'dâ-yı dîn olan kefereye gâlib olmağa himmeti ve nazarı gâlibdir.

Hatta bu hakîr sebeb olmuşdum ki, deryâya müstakil beğler ve kapudanlardan nice hâkim nasb olunub saltanat ve devlet-i Âl-i Osmanın bir cenâhıdur, ma'mûr olsun deyü katı çok sa'y etmişdüm. Ve padişâhımız dahi böyle olmasını müsâ'ade ve istihsân edüb böyle etdirdiler idi. Ve benim dahi padişâhım Sultan Süleyman Hân Hazretlerine 'arz u inhâ eyledüğüm bu vechile olmuşdu ki: "Selâtîn-i selefde berre mâlik padişah çokdur, bahre mâliki azdur. Ve bahr seferi tedbîrinde kâfir bizden artukdur. Biz anlara gâlib olmak gerekdür" dedüğümde, cevâbında "sözün hakkdır; öyle gerekdür" buyurmuşlardur. Sözümün sefer hakkında neticesi ve kelâmımın güzîdesi budur ki, deryâ masrafına cânib-i padişâhîden bir emîn nasb ettirdüm.

74. Eğer mühimmât-ı berr ve eğer masâlih-i bahrdür ve eğer nizâm u intizâm ve vüzerâ-yı 'âli-makamdur ve ümerâdur, vezîr-i a'zamın bunlar yüzi âğıdur ve bâ'is-i zikr-i cemîldür. Lâzım olan mertebe sa'y u kûşiş[3] etmek lâzım ve mühimmdür.)

75. Sadr-ı a'zam olan bir ihtiyâr ve korsân ve deryâda nice umûr görüb ve nice fırtına savmış ve nice yelken sökündürmüş bir müdebbir *kapudân* etmek gerekdür. Deryâda zahîre gemilerini ve levend fırkatelerin hıfz u hırâset ede. Mâdam bunlar hıfz olmaya, kapudân kapudânlık edemez[4].

---

1 Buradan 74. maddenin sonuna kadar süren uzun kısım, Üniversite nüshasında yoktur; diğer nüshalarda vardır (Kütükoğlu, 88-90).

2 **Efrence**; Fransa demektir.

3 **Kûşiş**; Farsça bir kelimedir ve çalışmak, gayret göstermek demektir.

4 Krş. **Galata Kapudan Kanunnâmesi**, Bâyezid II- 36, OK.II, sh.343 vd.

76. Bir hisâr döğmek lâzım gelse, iki yüz pâre kâdîrga kânûndur. Ve yirmi pâre mavna ve beş altı pâre barça lâzımdur. Eğer hisâr döğmeyüp hemân deryâyı muhafaza murâd ise, elli pâre kâdîrga gerekdür[1].

77. İhtiyâr *re'is*lere vezîr-i a'zam haftada bir kerre Tersâneye varmak gerekdür. İhtiyâr re'islere vezîrden iltifât lâzımdur. Tersâne ambarın yoklamak gerekdür. Her nesnesü hâzır ü müheyyâ gerekdür. Sefer lâzım geldükde hâzır ola[2].

78. Ve re'âyâdan dört beş yılda bir yirmişer akçe alına. Sultan Selim Han -'aleyh'ir-rametü ve'l-gufrân- zamânında donanmaya giden 'asker-i İslâm'a *beksimad bahâ* deyü almışlar; amma her yıl olmaya; eyü nesne değildür. (Tâ ki anlara güç olmaya ve re'âyâya güç gelmeye.)

79. *'Avârız* dedükleri mal-ı habîs[3] oldur. Vezir-i a'zama lâzım olan budur ki, 'avârız nâmına olan akçeyi hazîneye koymaya, tersâneden sarf oluna. Ve çokluk nesne dahî hâsıl olmazdı. Ancak cümle memâlikden beş ve altı yük akçe hâsıl olurdu. -Allâhümme tevekkeltü 'aleyke[4]-.

B Â B - I S Â L İ S

TEDBÎR-İ HAZÎNE BEYÂNINDADUR

80. Ol dahi umûr-ı mühimmedendir. Zîrâ saltanat, hazîne ile olur. (Ve cem'-i hazîne tedbîr ile olur, zulm ü sitemle olmaz.

Bu hakir vizâretimde, hazîneyi müşevveş ve noksân üzere buldum. Cülûs-ı Sultan Süleyman Han'da îrâd masraf ile berâber olmuş idi. Gâh yetişmeyüp taşrada mevcûd olan eski hazîneden verilir idi. Bu sebeb-i ihtilâldür deyü elbette îrâd masrafa gâlib gerekdür. Tâ ki, âyîn-i saltanata noksân gelmeyecek kadar tedbîr etdim[5].)[6]

81. *Îrâd masraf*a gâlib gerekdür. Ve kul tâ'ifesini çoğaltmamak gerekdür. 'Asker az ve defâtîr mazbût ve esâmî mevcûde ve mukayyed gerekdür. Ve ulûfeli yeniçeri on iki bin olmak kânûndur. On iki bin 'asker çok 'askerdür. Sâl be-sâl eksilmeyüp ulûfeleri verile[7].

82. Ve sipâhi ve silâhdâr ve dört bölük cümle altı bölük olur. Cebeci ve topcu bu cümle dâhi on beş bin 'asker olur. Bu zikr olunan cümle yirmi yedi bin ulûfeli kul olur. Bi-izni'llâhi te'âlâ her kande varsalar küllî yüz aklığı ola. Bi-'avni'llâhi te'âlâ bir yılda iki sefer vâki' olsa, kara ve deryâ seferleri yine ikisine de müstevfâ yeter[8].

---

1 **Mavna**, kadırga ve barça kelimeleri için bkz. ve krş. OK, II, sh.343-344

2 74, 75 ve 76. maddeler sadece Üniversite nüshasında mevcuttur.

3 Bu kelimenin "**hays**" şeklinde okunması yanlışdır (Kütükoğlu, 91).

4 Diğer nüshalarda du'â cümlesi şöyledir; "Allâhümme tevekkeltü 'aleyke ve fevvạdtü emrî ileyke. İnneke 'alâ külli şey'in kadîr.". Manası şu şekildedir; "Ey Allahım! Sana tevekkül ettim ve işlerimi Sana tefvîz ve havâle eyledim. Zira Sen, her şeye kâdirsin."

5 Bu fazlalık, diğer nüshaların tamamında vardır.

6 Krş.**Yavuz-1,** md.46-49 (**Kanun-ı Şehinşâhî**).

7 Bu maddede, malî hukukun temel bir prensibi olan denk bütçe ve tedbirleri üzerinde durulmaktadır. Îrâd, gelir demektir ve masraf da gider demektir. Gelir ile giderin denk olmasını ısrarla tavsiye eylemektedir.

8 Bkz.**Fâtih-1,** md.31, dn.3

83. Mâdâm ki, zikr olunan kulun üç ayda bir mevâcibi verile[1] ve donanma vâki' olsa ve matbah-ı âmire ve âhûr ve şehremîni, bu cümleye îrâdı masrafların ihâta eder, her senede nice mal dahi hazînede bâki kalır idi. Bu fakîr vezâretden fâriğ oldukda, *Yedikule*'de ve *Hazîne-i 'Âmire*'de yirmi yıllık kifâyet mikdârı hazîne masrafdan ziyâde kalur idi. Hâşâ sümme hâşâ yirmi yıl bir yerden hazîne gelmese, inşâa'llah kifâyet ederdi. Cümle kulun mevâcibine ve saraylar ve matbah-ı 'âmire ve sâir masraflara ve donanma-yı humâyûna vefâ ederdi. 'Ale'l-husûs sa'âdetlü padişâhın mukâta'aları her senede ziyâde olmakda. Amma vezîr-i a'zamda küllî takayyüd ve ikdâm etmek gerekdür. Ve defterdârlar ziyâde ile mukâta'a 'arz eylediklerinde 'amel eylemeyüp ba'zı ehl-i vukûfdan su'âl ede. Fulan mukâta'aya tâlib olan adamın kudreti varmıdır? Sadr-ı a'zam bilmek gerekdür[2].

84. Vezîr-i a'zam olanlar. Dîvâna kâbil ve müdebbir ve ehl-i kalemden sâhibü'l-vakâr *defterdâr*lar getürmek gerekdür. Ve anlara istiklâl verüp umûr-ı hazîneyi anlara tefvîz lâzımdur. Amma anlar da kendü hevâlarında olmayup mâl-ı padişâhiyle takayyüd etmek gerekdür[3].

(Böyle olmazsa müsâ'ade olunmaya, böyle eder ise istiklâline müsâ'ade gerekdür. Padişâhımız zamanında *Vezîr İbrahim Paşa* ve *İskender Çelebi* ki, iltifât ve 'unvân ile meşhûr-ı zamân olup padişâhımız bi'z-zât kendü saraylarına ve bağçelerine varub cümle 'âlemin gözüne diken olmuşlar idi. Âhirü'l-emr feth-i Bağdad'da birisi serdâr oldukda, ba'zı isnâddan ve biri hazîne ve nüzûli kusûr üzere tedârükünden mazhar-ı gazab olmuşlardur.[4])

85. *Başdefterdâr* olan kimesne gâyet ehl-i vukûf ve basîret üzere ola. Asla bir akçe îrâd ve masraf olmamak gerekdür. Şöyle ki, evvelâ hazîneye küllî ihtilâl gelür. Sadr-ı a'zam başdefterdâr üzerine nâzırdır. Şöyle ki, rûznâmede îrâd ve masraf buluna. Eğer defterdârın buyuruldusu var ise, defterdâr ve rûznâmeciyi bilâ ta'cîz ikisini de ma'zûl etmek gerekdür. İkisini de Yedikule'de veya Yenihisar'da nice müddet habs kânûndur[5].

86. Bir defterdâr dahi îrâd ve masraf buyurmaya rûznâmeci kayd eylemeye; amma vezîr-i a'zam her hafta bir rûznâmeye mukayyed olup yoklaya, bir hatâ olmaya.

87. Ve başdefterdâra lâzım budur ki, Dîvâna gelen akçeyi yakmadın almaya Kula 'ulûfe verildikde *züyûf akçe* buluna, başdefterdâr muhkem 'itâb olunur. Ve darbhânede kesilen akçe ve altına defterdâr ekser bi'z-zât mukayyed olup sâhibü'l-'ayâra i'timâd etmeyüb hufyeten[6] haftada bir gün Darbhâneyi yoklamak lâzımdur. Devlete zarar sikkeden gelür, umûr-ı mühimmedendir, muhkem takayyüd gerekdür.

88. Ve *mukâta'acı*ların zabtı defterdârlara lâzımdur. Ve defterdârlar bağçe seyrine gitmemek gerekdür. Giderler ise mukâta'acılar dahi her biri bir cânibe seyre gider, mâl-ı

1 **Mevâcib** kelimesi için bkz.**Fâtih-1**, md. 50, dn.3

2 82 ve 83. maddeler, sadece Üniversite nüshasında vardır.

3 Krş.**Fâtih-1,** md. 20

4 Bu kısım, diğer nüshaların tamamında vardır (Kütükoğlu, 93-94).

5 Krş.**Fâtih-1**, md.19

6 **Hufyeten**; Gizlice demektir.

mîrî tahsilden kalur. Sadr-ı a'zam bunları el altından yokladub seyre gidenleri gâhî ma'zûl etmek gerekdür. Sâirler dahi havf eyleyeler[1].

89. (Tedbîr-i hazînede sa'y budur ki, çokluk mevâcib izdiyâdına sa'y etmeyeler. Husûsâ ki, tekâ'üd vermede ihtimâm edüb vermeyeler. Tekrar yazılmak gerek. Ve eski defterler ile tatbîk olunup re'âyâ eski defterden noksan olmamak gerek. Ziyâde takayyüd lâzımdur.)[2].

90. Ve *tekâ'üd* lâzım gelse, beğlerbeğilere yüz elli akçe ve kâdî'askerlere yüz yirmişer akçe ve İstanbul kâdîsına yüz akçe ve Edirne kâdîsına ve Burusa Kadısına doksanar akçe, sâir taht kâdîlarına seksener akçe ve mal defterdârına dahi seksener akçe, vüzerâya ikişer yüz akçe, sancakbeğlerine yetmişer akçe olmak kânûndur. Vezîr-i a'zam vermekde küllî dayanmak gerekdür. Amma 'âkıbetinde mahrûm etmek câiz değildir. Her birine hâline göre mansıb verilmek evlâdır[3].

96. Hazîneden tekâ'üde vazîfe câiz değildir. Gerçi tekâ'üd kânûndur, amma mümkin oldukça dayanmak ve gayri tarîkle ri'âyet oluna, evlâ budur. Böyle olmayınca hazîne ziyâde olmaz. Ve sadr-ı a'zam olan dayanmak gerekdür[4].

97. Tîmâr ile tekâ'üd olursa vüzerâya yüz yirmi bin akçe (ve beğlerbeğilere seksen bin akçe) ve defterdârlara altmış bin akçe ve sancakbeğlerine ellişer bin akçe kânûndur. Ziyâde verilmemek gerekdür[5].

Hikâyet: *Sultân Bâyezid Hân* -nevvera'llahu merkadehu- zamân-ı şerîflerinde vüzerâya yirmi bin, sâirlere onar bin berây-ı tekâ'üd *terakkî* 'arz olundukda, asla rızâ-yı şerîfleri olmamış. Buyurmuşlar ki: "Ne kadar kılıç noksân üzere olmak lâzım gelür? Kânûndan ziyâde nesne 'arz eylemeye, yohsa sana hatâm erişür."deyü vezîr-i a'zama hitâb etmişler ki, "la'net ol vezîr-i a'zama ki, hilâf-ı kânûn iki kılıcı bir âdeme vere." Ve kânûndan ziyâde 'ulûfe verilmeye ve zu'amâya terakkî verilmeye. İmdi lâzım olan budur ki, Vezîr-i a'zam kimesneye kat'a terakkî vermeye Zeyd-i 'âkıl, 'Amr içün lâ'ni kabûl eder mi?[6]

98. Ve kânûn-ı 'Osmânî budur ki, selâtîn-i mâziye zamânında gelen vüzerâ-yı sâhibü't-tedbîr ikindi dîvânında aslâ vergi vermek kânûn değildir. Ancak sadr-ı a'zam evinde masâlih görür, kânûn üzere vergi vermekdür. Lâzım gelen, Dîvân-ı Humâyûn'da verilir ve budur ki, vezîr-i a'zam olanlar buraları fehm etmek gerekdür. Hatâ bir yerden olur, cümleye sirâyet eder.

99. Ve *mukâta'atı*, *iltizâm*dan ise *emânet*en eyü kimesneye vermek evlâdır. Amma sadr-ı a'zam ile başdefterdâr mîrîye evlâ olan ile 'amel eyleyeler. Ma'kul odur.

---

1 85-88. maddeler sadece Üniversite nüshasında mevcuttur.

2 Bu madde, diğer nüshalarda mevcuttur.

3 Bu madde, diğer nüshalarda eksiktir ve benzeri hüküm için bkz.**Fâtih-1**, md.45; Bu hüküm daha sonra da kısmen genişletilmiştir.

4 Bu madde, diğer nüshalarda yoktur.

5 Krş.**Fâtih-1,** md.43

6 Bu maddenin, hikâyet kısmı ve bir sonraki madde, sadece Üniversite nüshasında mevcut.

100. Ve *Diyâr-ı Mısır hazînesi* ki, her senede yüz eli bin altın gelir, sa'âdetlü padişâha ceyb harclığı ta'yîn olmuşdur. (Ve bi'l-cümle hazîne ahvâlinde sözüm, îrâd ile masraf her senede yoklanup ana göre 'amel etmek gerek.)

Allâhümme yessir lenâ'l-berekete fî's-seferi ve'l-hazari bi-hürmeti seyyidi'l-beşer[1].

BÂB-I RÂBİ'

TEDBÎR-İ RE'ÂYÂ BEYÂNINDADUR

101. (Evvelâ lâzım olan budur ki, re'âyâdan eşkünci ve ellici[2] ve akıncı lâzımdur. Tatar tâifesi gerçi 'atebe-i 'Osmâniyye'ye münkâddır; amma tâğî tâifedür ve anlara teklif-i sefer olmaz. Akıncı zahire içün 'askere karakollukcu ta'yîn olunmuşdur[3].)

102. *Re'âyânın defterleri* Dîvânda mazbût olup otuz yılda bir tahrîr olunup mürdesi ve marîzi çıkup tekrar yazılmak kânûndur. Amma re'âyâyı sipâhîler gibi libâs-ı fâhire giyüp atlara bindirmeyeler. Amma eski defter (ile tatbîk olunup re'âyâ eski defterden noksân getürmemeğe sa'y etmek (gerek)[4]. Belki re'âyânın nice oğulları zuhûra gelür ve hâric-i re'âyâ gelür. Defterden ziyâde re'âyâ yazmak kânûndur.

103. (Ve bir yerin re'âyâsı zulmden kaçub ne'ûzübi'llâhi te'âlâ bir âhar yere kaçuşub gitseler, yine ol yerin hâkimi anları eski mekânlarına ircâ' etdirüp göndermek gerekdür. Tâ ki memleket re'âyâsız harâb olmaya[5].

104. Ve *kürekci gemiler* içün ola gelmişdür; yarar ve genç yiğitlerden dört hâneden bir kürekçi gönderüp kaç ay hıdmet eder ise, hazîneden günde onar akçe verilmişdür.

105. Ve re'âyâdan biri küllî hıdmette bulunup mezîd inâyetden tîmâra müstahıkk olup sipâhi olsa, akrabâsın ve babasın ve anasın sıyânet etmemek gerek. Veyâhud dânişmend olsa kendü ra'iyyetlikden kurtulur, amma tevâbi'i yine ra'iyyetdir.

106. Ve cins-i *sâdât-ı kirâm* ki, 'ırk-ı[6] mutahhara-yı Hâşimiyyedür, anlara dahi çok hâricden karışmışdır. Anlara *nakîbü's-sâdât* vaz' olunmuşdur. Ve defter-i kadîmleri ki, şecere-i tayyibedirler, anda mevcûd olmayanı ihrâc etmek gerek.[7])

---

1 Dua cümlesinin manası; "Ey Allahımız! Bize seferde ve hazarda, insanlığın en hayırlısı olan Peygamberimiz hürmetini, bereket ihsân eyle."

2 Bu kelimenin ellice şeklinde okunması kanaatimize göre yanlışdır. Ellici olsa gerektir. Bkz. **Osmanlı Kanunnâmeleri**, III, sh.159-160

3 Sadece Tschudi neşrine esas teşkil eden nüshalarda mevcuttur (Krş.Kütükoğlu, 97).

4 Tapu-tahrir defterleri ile ilgili bu hüküm, konuyla alakalı Kanunnâme hükümleriyle mukayese edilince önemi daha da artıyor; Bkz.**Fâtih-3, OK**, I, sh.367 vd.; Dünya hukuk tarihinde ilk Tapu Kanununun Fâtih devrinde hazırlandığını ve Osmanlı devletinde bu Kanunnâmenin hükümlerinin asırlarca tatbik edildiği daha evvel belirtmiştik.

5 Diğer nüshalarda, avârız ile ilgili hüküm, burada yer almaktadır; bkz. md.79

6 Bu kelimenin örf şeklinde okunması yanlışdır. Zira soy ve nesil manasınadır (Krş.Kütükoğlu, 98).

7 103-106. maddeler, Üniversite nüshasında mevcut değildir (Krş.Kütükoğlu, 97-98).

107. Şol re'âyâ ki, ata bine, sipâhisi muhkem cerîme ala. Re'âyâ bir karyeden bir karyeye merkeb ile gideler. Bundan ziyâde ruhsat re'âyâya câiz değildir[1].

108. Ve re'âyâ elinde kılıç ve ok ve yay ve tüfenk ve sâir cenge müte'allık âlet-i harb buluna, evinde veya elinde, siyâset kânûndur. Hemân katl edeler. Ve ol karye ahâlisi de küllî cerîmeye müstahıkk olurlar. Bu makûle âleti görüp ehl-i 'örfe gelüp "niçin deyü vermediniz" deyü ahâli-i karyeden muhkem cerîme alınmak kânûndur. Yat ve yarak re'âyâdan olmamak gerekdür. Yüzyıldan sonra kabâhati zuhûr eder. Allâhu te'âlâ a'lem, re'âyâya ruhsat câiz değildir[2].

109. Ve re'âyâya katı yüz verilmeye. Malı çok olursa kimse de ta'arruz etmeye. Re'âyâ arkalu gerekdür.

110. Bu hakîr-i pür-taksîr selâtîn-i selef-i kirâmın her birlerin 'adl ü takvâ ile müctehidîn-i 'izâma taklîd ederler, gürdük ve işitdük. Ol minvâl üzere bu Risâle'yi tahrîr etdüm.

Hakk Te'âlâ Hazreti -'azze ve celle- müsehhil'üs-sı'âb ve mülhim'üs-savâbdur[3]. Her kavlini hayra irşâd ve ahlâk-ı hasene ile yâd eyleye. Âmîn bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn[4].

Tahrîren fî Evâhır-ı şehr-i Saferi'l-Muzaffer sene 1015

Temme.

---

1 Bu hüküm, sefer sırasında ve ata ihtiyâç duyulduğu ve hatta at zaruret olduğu zamanlarda sözkonusudur. Bu hükmün diğer nüshalarda bulunmadığına da dikkat çekelim.

2 Bu madde de, sadece Üniversite nüshasında mevcuttur.

3 -**Müsehhil'üs-sı'âb**; zorlukları kolaylaştıran demektir ve müshil'üs-sı'âb okunınası yanlışdır.

-**Mülhim'üs-savâb** da, doru ve hak olanı insanın kalbine ilhâm eden manasını ifade eder (Krş.Kütükoğlu, 99).

4 Diğer nüshalardaki farklı dua cümlelerini zikretmekten sarf-ı nazar ediyoruz (Bkz.Kütükoğlu, 99)..

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

١

حمد و ثنا اول پروردگارك کارینی همتایه اولسونکیم
مقدس عن الشبیه و النظیردر و بریه
سلطانی وزیردر وصلوات و
تحیات اول سرور انبیایه اولسونکه
بشیر و نذیردر ودخی آل و اصحابنه
اولسونکه هر بری احیاء دین صاحب
تدبیرلردر صلی الله علیه و آله
الخواقین مالك البر و البحر سلطان
سلیمان خان علیه الرحمة و الغفران
حضرتلری وقتنده وزیر اعظملك
منصبن فرمان بیوردقلرنده زمانه ده
بعضیا داب و ارکان و قانون دیوانی
اول کوردکلریمه مخالف و پریشان
کوردکم ایچون وزارت عظمی خدمتنه
تصدر ایدن فرزندانلریمه یادکار
اولمغیچون آداب وزارت عظمی مهماتن
درج و بو رساله یی تألیف ایدوب اسمنی
آصف نامه قودم تاکه وزارتله

و اصحابه ما دامت السموات و الارضین
بو رساله نك مؤلفی اضعف
عباد الله لطفی پاشا وقتاکه حرم
خاص سلطانیدن بو حقیر مرحوم و
مغفورله جنت مکان و فردوس آشیان
سلطان بایزید خان حضرتلری زماننده
بری پرورده نعمت سلطانی اولوب
آستانهء عثمانیه یه لله خیرخواه
اولوب و جلوس حضرت سلطان سلیم
خان حیاتنده چوقه دار لقدن اللی
آقچه متفرقه لق ایله طشره چقوب
بعده چاشنکیر باشیلق بعده قپوجی
باشیلق بعده میر علملك بعده
قسطمونی سنجاغی آندن صکره قرمان
بکلربکیسی آندن صکره آناطولی بکلر
بکیسی آندن صکره وزارت عنایت
اولندی بو حقیر کثیر التقصیر طشره
چقدقده نیجه علما و شعرا و ظرفا ایله
مصاحبت و مناسبت ایدوب نیجه
معارف و تحصیل علوم ایتمکله تلطیف
اخلاق ایتمش ایدم حالا پادشاهمز
اولان اعظم السلاطین و اکرم

٢

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

رعایت اولیاء ان اخوانهم نظر ایدهكلرنده
بو حقیر فقیر عاید اولیای ذا اللّه تعالی
بو منوال اوزره حركت ایدن اخوان
صدر وزارتده سعادتلو پادشاه
عالمپناه حضرتلرینك خوف و خطرندن
امین و عاری و خلقك لساننّدن بری
اولا حق سبحانه و تعالی حضرتی هر كیمی
طمع خامندن صقلیو ویره و برمز
مصاحبدن امین ایلیه و دین دولته
لازم اولان استقامتدر و بو رساله ٣
دورت باب اوزره ترتیب ایتدم باب

انطوا ایدر و اخلاق وزیر اعظمنه رسمه
كركدر * و پادشاه اسلامه نیجه معامله
اتمك كركدر آنی بیلدرر باب ثانی
تدبیر سفر بیاننده در باب ثالث
تدبیر خزینه بیاننده در باب رابع
٤ تدبیر رعایا بیاننده در * بو حقیر
منصب وزارته وصول بولدقده احوال
دیوانی خیلی مختل و پریشان بولمش ایدم
ممكن اولان مرتبه یدی ییل تدبیر ایله
نظام بولدردم بعده سعادتلو
پادشاهمزه بعض منافقین اهل غرضكم

٥ العالمین ... اولا وزیر اعظم
... عرض اولنمق كركدر و هر حصوص
... اتمك كركدر زیرا وزیر اعظمدن
... بر منصب یوقدركه آكا واصل
... و حق سوزی پادشاهه حجاب
... دیمك كركدر و پادشاهله
اولان مكالمه سن خارجدن دكل سائر
٦ وزرا ایله بلمك كركدر حكایت
مرحوم سلطان سلیم خان حضرتلری
عدل و غزا و ممرز ... پادشاه
ایدی پیری پاشا مال دفترداری ایكن

نفاق
ایدوب بعض خصوصیله حرمزه ...
مغلوب نا اولیوب انلرك ...
امین اولمغیچون صدر اعظملكدن
فارغ اولمغی اولی كورمكین اذن ...
چفتلكمه كیدوب كوشه انزواده فراغ
بالله جناب عزته دعاده اولمشدم
دولت دنیا فانی سلوب جمله دن آل
... والله المعین و المستعان
حق سبحانه و تعالی ابن عثمانی
بد نظرلردن امین ایلیه آمین یا رب

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

عقلی و ادراکنه اعتماد ایدوب
وزیر اعظم ایتدی بر مخفی خصوص
مصاحبیچون برکون پادشاهه واردقده
مسیح پاشا دون دیوانده پادشاهله
نه مکالمه اولندی دیدوکیچون ●
پیری پاشا مسیح پاشانك عرضنی شکست
ایدوب معزول ایدوبازدی و پادشاه ٧
ندیملر ایله اختلاط ایتمك کرکدر
و ندیملر مصالح قسمنه قرشمق کرکدر
مطلب مهمدر و پادشاهه وزرا ٨
ایتدوکی رأی مقبول اولوب و عرض

ویرسه رئیس کتاب اولان تحویل حکمنی
ویرمیه و دفترامینی ایکی قلمی بر محله قید
ایلمیه کرو وزیر اعظم عرض ایلیه * قانون
دکلدر دیمك کرك * زیرا سلاطین ماضیه
ایکی قلمی بر کمسنه یه ویرنه لعنت ایتمشلردر
وزیر اعظم اولن دولتلو ایکی قلمی بر آدمه
٢ ویرمیه دیوانده رئیس کتاب و دفترامینی
اولان اختیار و قانون شناس کمسنه لر کرکدر
اکر وزیر اعظم مصالح آراسنده سهوا
خطا ایدرسه انلر قانون بودر دیه لر ●
واولور اولماز یره اولاق امری ویرمیه لر ١٣

٩ ایتدوکی اموردوتمق کرکدر و وزیر
اعظم کیجه ایله تنهاسنده نی عرض
کمسنه لر ایله مناصبه مستحق
فقیر و ناتوان اولنلری بو قلیوب
بر مراد ایتمکله مقید اولمق کرکدر
وزیر اعظم حکمدن صاحب تدبیر
کرکدر ● مرض فقر فاقدن بمجال
اولنلری خلاص ایتمك کرکدر
١٠ وزیرلر کندو توابعنه زعامت ویرمك
١١ کرکدر ● وزیر اعظم خطا ایله
ایکی قلمی بر کمسنه یه ویرمیه ● اکر سهوا

مکر امور سلطنته مهم یتشنه اولا
١٤ وزیر اعظم پادشاهی میل مالدن و مال
تقریبی ایله و بالدن حفظ ایلیه و بیت
المال نامنه اولان اقچه باب همایونده
وارثی کلنجه صقلیه لر * مرحوم
سلطان سلیم خان حضرتلری زمان
شریفلرنده بیت المال یدی یله دکین توقف
ایدرلردی ● زیرا اویله امر ایتمش ایدی
اول زمانه دکین وارث کلمز ایسه خزینه
١٥ ضبط اولنورلردی ● وزیر اعظم قول
طایفه سنه مدبر صاحب عقل

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

اغالر وكاتبلر ايتمك كركدر * قول
اولمينجه صدر اعظم استراحت ايتمز
و پادشاهه امور دين و دولته لازم ١٦
اولانى توقف سويلمك كركدر *
و چندان عزلدن وهم ايتمك كركدر *
وزير اعظم قپوسى آچوق كركدر *
وعرض سكن اولمق كركدر * تطييب ١٩
خاطره سعى ايتمك لازمدر * وحرام
زاده خلاص ايتمق جقندن كلمك
كركدر * ورشوتكه بر مرض
ى علاجدر حذر ايليه لر ...

مهماتدندر وزير اعظم ٢٠
خاصى اوناكى يوكدر يكرمى يوك آقچه
اولمرسه ده بو حقير اون يوكنى
بيلده مطبخم و قوللرم مهماتنه ويردم
و بش يوكنى خزينمده قوردم و بش يوكنى
تصدق ايدوب هفته ده ايكى كون
حضرت رسالت پناهك صلوات الله
عليه وسلام روح شريفى ايچون
طعام ايدوب فقرايه و مشايخ و صلحا
دعوت ايدوكمزده نيچه امور مشاوره
ايدوب نصيحت و دعالرن آلوردم

طمع بر قبيح واديدر قناعت ٢١
كنز لايفنى در وزير اعظم اوقاتنى ٢٢
مهماته و امور سلطنته صرف
ايتمك كركدر وسكون و تقوى
و صلاح و عالمى اصلاحه سعى ايتمك
كركدر * مهمات و اهل ديوان ٢٣
و ساير مناصبه اهل اولنلره رغبت
و التفات ايدوب مشار اليه بالبنان
ايتمك كركدر ومدرسين و قضاة ٢٤
و بالجمله علما بر برلرينه حسد اوزره

درلر منصبلرنده تحرى ايدوب رئيس
علما اولنلر ايله مشاوره ايتمك لازمدر
مهمات روزنامه و محاسبه و غيرى ٢٥
كتابت مناصبى اهل قلم و اختيار
و اهل اولنلره ويرلمك كركدر
بر جمعيت واقع اولسه وزرا ايله شيخ ٢٦
الاسلام حضرتلرى نيچه اوتورلر وزير
اعظم حضرتلرى صدر اولور بر جانبنده
شيخ الاسلام حضرتلرى بعده قاضى
عسكرلر بعده استنبول قاضيسى
و بر جانبنه وزرا بعده روم ايلى بكلر

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

بکلکی استنبولده ایسه بعده باش دفتر
دار بعده یکیچری آغاسی بعده اناطولی
وشق ثانی دفتردارلری بعده اوزنکی
٢٧ آغالری وزیر اعظمه اولا شیخ
الاسلام اولان ایکی عید شریفده کلمك
قانوندر. وشیخ الاسلام حضرتلرینك
مزاج شریفلری خوشنجه اولمسه لر
صدر اعظم حضرتلری جاب شریفلرین
صورمغه وارمق لازمدر. ولا غیری
زمانده برزیه وارمق قانون دکلدر
٢٨ وصدر اعظم مجلسنده مرتب ...

٢٩ وسعادتلو پادشاه حضرتلرینه ...
حشر اولمق ملیمه ...
آکابنا بیان ...
حضرتلرینه خوجه پادشاه ...
٣٠ تصدر قانوندر ... عرض دیوان
همایوندن صحب ...
اهل دیواندن ... تکلم
٣١ جائز دکلدر. وقاضی عسکر دخی دیوانده
شرعی دعوی کوره لر ... اندن دخی دیوانده
سائر ناس ایله تکلم قانون دکلدر
٣٢ مال دفتردارلری سنجاق بکلری

٣٣ واوزنکی آغالرینه تصدر ایدرلر
واوزنکی آغالرینه باش یکیچری آغاسیدر
بعده میر علمدر بعده قپوجی باشیلر ایدر
بعده بیوك میراخوردر بعده چاقرجی
باشی اندن چاشنکیر باشی اندن بلوك
٣٤ آغالریدر. ودفتردارلر نشانجی یه
تصدر ایدرلر مکر نشانجی اسکی اولا
ومال دفتردارلری ونشانجی تحت
قاضیلری ایله برابردر جمله مدرسلر
اکر اللی واکر التمش پایه سنده در تصدر
٣٥ ایدر. وباش دفتردار بلاد ثلاثه قاضیلری ایله

مناصب بلنمك لازمدر. وزرای عظام
برزیه وارمق قانون دکلدر. وزیت برکون
مرحوم سلطان سلیم خان حضرتلرینه وزیر
اعظم ... ایدرکه پادشاهم قاضی عسکر
دعاجیلرك روم ایلی واناطولی بکلر
بکلری بزه تصدر ایتسونلر. سائر
بکلربکلره تصدر ایدرلر دیو رجا ایدرلر
دیجك بویورمشلرکه سلاطین ماضیه
جمله بکلربکلری قاضی عسکرلره
تصدر ایتمکی معقول کورمشلر بن قانونی
تبدیل ایله قادر دکلم دیو امر ایتمشلر

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

برابردر * وبو دفتر کتخداسی متفرقه و چاشنکیر ٣٦
لره تصدر قانوندر * و سنجاق بکلرینه ٣٧
صحن مدرسلری تصدر ایدرلر * اما داخل
و خارج سنجاق بکلرینک التندندر *
و سلاطین تولیتلری چاشنکیر ٣٨
و متفرقه دن تقدیم و تقدیم اولنور
سلاطین تولیتلری اولنلر سنجاقدن
متقاعد اختیار و یاخود یوز اللی اقچه
قضادن متقاعد اولا و یا دفتردارلقدن
متقاعد کمسنه کرکدر * وزیر اعظم ٣٩
اولان هر کیمه بر منصب ویر راسته مستقیم

و اهلیتی عرض و اهلیتی و عمومی کسنه لره
ویرمک لازم بلدر * تولیت بو مقوله
٤٠ آدملره ویرمکه جنت آشیان سلطان
[illegible] مرقدن حضرتلرینه
عرض اولنمشدر * کتاب اسرار سلطنته
خدمت ایدرلر چاوشلر ظاهرده اولان
مصالحه خدمت ایدرلر دیو بویورمشلر
٤١ و کتاب ایچندن یکیچری کاتبی باشدر
اندن صکره روزنامه جی بعدن سایر
کتاب بولی ایله طورورلر * واکر سکبان
باشی و یاخود یکیچری کتخداسی تبدیل لازم

کلسه انلره سنجاق ویرمک قانوندر
اکر جمله چقرسه یکرمی بیک اقچه زعامت
ویرمک قانوندر * و علوفه متفرقه لری ٤٢
چاشنکیر و کتابه تصدر قانوندر * اما
علوفه لی متفرقه خارجدن اولنمق کرکدر *
حرم خاصدن و یا بکلر بکلر و یا بکلر
و یا آستانه دفتردارلری و غلملری اولا
سایر جایز دکلدر * وزرا و غلملری قانوندر
سکسن اقچه ایله اکر سلطاندن ایسه
یوز اقچه ایله قانوندر * وزیر اعظم ٤٣
اولان علوفه ایتمکده کلی ضیق کرکدر *

و سکسن بیک اقچه زعامتی اولمیان
سنجاغله چقمز و سنجاغک نهایتی
دورت یوز اللی بیکدر * مال دفتردار
سنجاغه چقنسه دورت یوز بیک ایله
چقر * و اوزنکی آغالری اوچیوز اللی
٤٤ بیک ایله چقر * و زعیمه وزیر قالقمق
قانوندر * زعامتله متفرقه لرک یوز
بیکدر نهایتی * و کاتبک زعامتی اللی بیکدر
نهایتی * و چاوشلک قرق بیکدر نهایتی
زیاده قانون دکلدر * بوندن زیاده ترقی
٤٥ اولمق قانون دکلدر * اکر جلوس [illegible] اولسه

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

وزیر اعظمک چاوش وقپوجیلر
کتخداسی دیوان همایونده هر بری بر
قولاغیدرلر ارواهل وقوف کمسنه لر
کرکدر چاوشلرک اختیارلرندن
اولمق قانوندر خارجدن اولمق کرکدر
چاوش دورت یوزدن زیاده اولمق قانون
دکلدر ⁂ وچاوش علوفه ایله اولمق
ممکن دکلدر صدر اعظم ویرمک
کرکدر ⁂ علوفه ایله چاوش پادشاه
دورنده اولمش دکلدر چاوش زعامتسز
طورمق قانون دکلدر ⁂ جمله مرده

اکر بریدن برجواب صادر اولورسه معزول
٤٦ ایدوب حقلرندن کلمک کرکدر ⁂ وزیر
اعظم پادشاهه اکثر سوزینی پادشاهم
ن بو بیمدنده بوکا بردم شیمدن کیرو روز
جزاده جوابی سزه لازمدر دیو سویلمک
٤٧ کرکدر وبالذات ثناکوی پادشاه
٤٨ استماع ایتمک قانوندر ⁂ واحوال
نرخ امور مهمه دندر محکم
تقید کرکدر اولا محتسب اولان
نیجه اموره خدمتی سبقت ایتمش اختیار
واستغنا ایله موصوف دیندار کمسنه

چاوشلر کیدر ⁂ وعلوفه لی متفرقه
وچاشنکیرلر کیدر ⁂ نالایق کمسنه لره
ویرمک قانون دکلدر ⁂ وقپوجیلر
کتخداسی اختیار چاشنکیرلردن ویا
علوفه لی متفرقه لردن اولوب خارجدن
اولمیوب حرم خاص صدرنجقمش اولمق لازمدر
چاوش باشی صدر اعظمدن غیری
یره وارمق کرکدر ⁂ قپوجیلر کتخداسی
خود بر یره وارمق قانون دکلدر چاوش
باشی وقپوجیلر کتخداسی نیچه اموره
واقفلردر برجواب صادر اولمق کرکدر

٤٩ کرکدر ⁂ وارباب دولتک کمی نرخ
بلدر بزرکانی و کمی بنک اختلافنی عطاردکانی
٥١ اولمق کرکدر ⁂ خونکار قولی نامنه
اولان کمسنه ترازو وجنه یاپشمیه
وزیر اعظم نرخ احوالنه تقید ایتمک
لازمدر ⁂ شویلکه خونکار
قولی ترازو طوته احوال نرخ مختل
اولور ⁂ هر کیم خونکار قولی اولوب
ترازویه یاپشه تلف ایتمک قانوندر
اغالرن وکتخدالرن بیله تحقیرا
٥٢ معزول ایتمک قانوندر ⁂ واما احوالی

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

دخی امور لازمه دندر کیچری نرخ نایسر
چارشولرده دخی اول منوال اوزره کرکدر
صدر اعظم تفقد ایلیجک اولورسه
عسکره چوق ندامت اولور
سلطان سلیم خان حضرتلری زمان
شریفلرنده آت احوالی عرض اولندقده
کیچری آتی بازارده صاتلان نرخدن بر آقچه
اکسکه ویرلمک لازم کلدی
دیو وزیر اعظم اعلام ایلدکده سعادتلو
پادشاه بیورمشلرکه جمله نرخ بردر
اگر کیچری و اگر سائر ناس شویلکه نرخک

خلافنه ظهور ایلیه و غیر اعظمه
بیورمشلرکه سنی قتل ایدرم همان تدارک
اوزره اولاسز دیو کلاً اتمشلر
٥٣ صدر اعظم اولان کیسنه نرخدن
غافل اولمیوب کرکدر * مستقیم
آدملر استنبولی غلطه کزوب
شهرک نرخی نیجه اولور خبر آلمق
٥٤ لازمدر * و اهل مناصبی برابکی
شکایتلر ایله معزول ایتمک کرکدر
بلکه صدر اعظم نصیحتی مشعر مکتوب
کوندره اگر منتصح اولمز ایسه بعده معزول

٥٥ معزول ایدر * وزیر اعظم مقادیر
شناس کرک کرکدر * هرکسک
قدرنی بلمک لازمدر * و اگر حسب
و اگر نسب و اگر معرفت ایله در
و اگر خدمت ایله در بلمک کرک * و هرکس
قنغی منصبه لایقدر بلمک لازمدر
اکا کوره توجیه ایتمک کرکدر * نااهله
منصب ویرلمک کرکدر
٥٦ وزیر عظم رعیت او غیر رعیت اولانه
ابتدا امری ویرلمک کرکدر * سپاهی

ایتمکدن زیاده طمع لازمدر مکر
سپاهی زیاده اولا زیرا هرکس رعیتلکدن
چیقوب سپاهی اولمغه سعی ایدر
رعایا آز اولیجق ایراد پادشاهی ده آز
اولمق لازم کلور * صدر اعظم اولان
زمانلرنده رعیت او غیر رعیت
اولانه ابتدا امری ویرلمک کرکدر
الآیة
٥٧ تدبیر سفر بیانندندر * اولا بر جانبه
سفر لازم کلسه قوله بکلربکیلره

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

وزراء سنجاق بکلربیه مقدم ذخیره
حکملری ارسال ایدوب بعده صدر اعظم
وباشدفتردار خزینه‌یه تدارک ایدوب
٥٨ بعده چقمق کرکدر دوه وقاطر
دخی تدارک ایتمک لازمدر ومهمدر
٥٩ وپادشاهك اوتاغی عسکر اسلام
احاطه ایتمک کرکدر واوتاق اوکنده
خزینه چادری قوریلوب دفتردارلر
٦٠ آنده دیوان ایدەلر وپادشاه
طرفندن قاضی عسکرلره ودفتردارلره
ونشانجی‌یه ودفتر امینه مهری دوه

٦٣ وقاطر ویرلمك قانوندر وپادشاه
جنك محلنده غایت کوزل عسکرله
طوروب اتکنده طوپلر زنجیرلنوب عسکره
٦٤ خلاف قانون طفره ویرکیلو ویرلمك
کرکدر وپادشاه طرفندن یکیچری‌یه
وسپاهی‌یه آلتی کونلك ذخیره ویرلمك
قانوندر اوچ کون سرحده داخل
اولدقده واوچ کون چیقدقده ویرله
٦٥ کلمشدر وفتح که میسر اوله بعون الله
پادشاهك الی اوپلوب وزرایه وقاضی
عسکرلره ودفتردارلره قفتان کیمك

وطشره‌ده منصبده اولنلره اکر بکلر
بکلره وسنجاق بکلرینه قفتان کیملك
٦٦ قانوندر پادشاهله جنکده حاضر
اولانه وزعمادن جبه‌لو وباخود
بدل المق قانوندر التی بیك آقچه تیماری
اولندن ایکی جبه‌لو واون بیك آقچه
تیماری اولندن اوچ جبه‌لو ویکرمی
بیك آقچه زعامتی اولندن بش جبه‌لو
الوکرکدر وبدل ویرجك بیك
آقچه سنه بیك آقچه ویرمك قانوندر
اما جبه‌لو وبدل ویرمکدن ایسه تیمار

صاحبی کندوسی کیتمك اولیدر مکر خسته
اوله ویاخود صبی اولا [illegible] لو ویا
بدل ویرمزلر ایسه کیتمسی قانوندر
٧٠ بردیاره سفر اقتضا ایلسه پادشاه
کیتمیوب سردار کیتمك لازم اولسه وزیر
اعظمه لازم ومهم اولان بودرکه
وزرای عظامدن بر صاحب تدبیر
ومعقول فهم وقدرشناس وزیر
عاقل سردار نصب اوله آنا نیجه دفعه
استخدام اولنمش مورد ایده کرکدر
وقول طائفه‌سی ایله امتزاج ومداراته

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

قادر کمسنه کرکدر * وصدر اعظم
اولان تعیین اولنان سرداری کوزتمك
قانوندر * وتعیین اولنان عسکری دفتر
موجبنجه اسامیسی موجود اولان
قوللری سرداره ایصال ایدهلر * وقوللك ٧١
مواجبین بالتمام تسلیم ایدهلر زمانلرده
مواجبلکه قوله ویرلیه سردار مغلوب
اولمز بعون الله وپادشاه عالمپناه
حضرتلری طرفندن سرداره کلی التفات
لازمدر مذهب بونلری صدر اعظم اولان
سعادتلو پادشاهه القا ایتمك کرکدر

صدر اعظم اولان بر اختیار وقوی رضا ٧٥
ودریاده نیچه امور کوروب ونیچه فرزن
صاوشمش ونیچه یلکنی سوکوندرمش
بر مدبر قپودان تعیین ایتمك کرکدر دریاده
ذخیره کمیلرینی ولوندلو قرقنه لر حفظ
وحراست ایده مادام بونلر حفظ
اولنیه قپودان نه قوت ایده مز حصار ٧٦
دوکمك لازمدر کلسه ایکی یوز پاره قدر غه
قانوندر ویکرمی پاره ماونه وبش التی پاره
بارجه لازمدر اکر حصاره دوکموب
همان دریایی محافظه مراد ایسه الّلی

٧٢ وصدر اعظم اولان سردار اولانلرك
قپوکتخداسی کبی تربیه ایتمك کرکدر
حق سبحانه وتعالی سرداره فتح وظفر
میسر ایدرسه صدر اعظمك حسن تدبیرندندر
دیرلر * اکر حق تعالی فرصتی اوته طرفه
ویررسه وزیر اعظمك سوء تدبیرندندر
دیرلر * هزیمه واقع اولسه جمله عوام
وخواص وزیر اعظمدن بیلورلر همان
لازم اولان هر امورده بصیرت اوزره
٧٣ اولمقدر * وقره سفرندن دریا
سفرینه اهتمام دخی زیاده اولمق کرکدر

پاره [illegible]غه کرکدر ٧٤ اختیار رئیسلره
وزیر اعظم هفته ده بر کره ترسخانه
٧٧ وارمق کرکدر * اختیار رئیسلره وزیردن
التفات لازمدر ترسخانه انبارنده قلوق
کرکدر هر نسنه سی حاضر ومهیا کرکدر
٧٨ نفر لازم کلدکده حاضر اولا ورعایادن
دورت بش یلده بر بیکر بیکشر اقچه النه
سلطان سلیم خان علیه الرحمة والغفران
زماننده طونمایه کیدن عسکر اسلامه
بکسمادیه دیو الشلر اما هر یل اولمیه
٧٩ ابو نسنه دکلدر عوارضدن ویردکلری مال

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

خيانت اولدردوزير اعظمه لازم اولان
بودركه عوارض نامنه اولان اقچه
خزينهء قوميه ترخانه دن صرف اولنه
وچوقلقلنسنه دخي حاصل اولنردي
انجق جمله تمالكدن بش واللي يوك اقچه
حاصل اولوردي
٨٠ تدبير خزينه بياننده‌در اولدخي
امور مهمه دندر زيرا سلطنت خزينه
٨١ ايله اولور اما مصرفه غالب كركدر
وقول طائفه سي چوغالتمق كركدر
عسكر آزودفاتر مضبوط واسامي

موجوده ومقيد كركدر * وعلوفه لي
يكيچري اون ايكي بيك اولمق نهايتدر
اون ايكي بيك عسكر چوق عسكردر سا
بسال آكسيلميوب علوفه لري ويريله
٨٣ وسپاهي وسلحدار ودورت بولك جمله
جمله التي بولك اولور جبه جي وطوبجي
بوجمله دخي اون بش بيك عسكر اولور
بوذكر اولنان جمله يكرمي يدي بيك
علوفه لي قول اولور باذن الله تعالى
هر قنده وارسه لر كلي نوز اقلغي ولا يغلبون
تعالى برسيله ايكي سفر واقع اولسه

قرم ودرياسفرلري سنه ايكيسنه دك
٨٢ مستوفي اولور مادامكه ذكر اولنان
قولك اوچ آيده برمواجبي ويريله
وطوننما واقع اولسه ومطبخ عامره
واخور وشهرامنني بوجمله يه ايرادي
مصرفلرين احاطه ايدرهرسنه ده نيجه
مال دخي خزينه ده باقي قالوردي بو
فقير وزارتدن فارغ اولدقدن بري قلعه دن
وخزينهء عامره ده يكرمي بيك كيسه كفايت
مقداري خزينه مصرفدن زياده قالور
حاشا ثم حاشا يكرمي بيك بربردن خزينه

كلمسه ان شاء الله كفايت ايدردي
جمله قولك مواجبه وسرايلر ومطبخ
عامره وسائر مصرفلره وطوننماء همايونه
وفا ايدردي على الخصوص سعادتلو
پادشاهك مقاطعه لري هر سنه ده
زياده اولمقده اما وزير اعظمده
كلي تقيد واقدام ايتمك كركدر
ودومردارلر زياده ايله مقاطعه عرض
ايلدكلرنده عمل ايلميوب بعض اهل
وقوفدن سؤال ايده فلان مقاطعه يه
طالب اولان آدمك قدرتي وارميدر

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

٨٤ صدر اعظم بلمك كركدر وزير اعظم
اولندر ديوانه قابل ومدبر واهل
قلمدن صاحب الوقار دفتردار اولر
كتورمك كركدر وانلره استقلال
ويروب امور خزينه انلره تفويض لازمدر
اما انلرده كندو هوا الرندن اولميوب
مال پادشاهيله تقيد ايتمك كركدر
٨٥ باش دفتردار اولان كمسنه غايت اهل
وقوف وبصيرت اوزره اولا اصلا
بر اقچه ايراد ومصرف اولمق كركدر
شويلكه اولا خزينه يه كلي اختلال

كلور صدر اعظم باش دفتردار اوزرينه
ناظردر شويلكه روزنامه ده ايرلدو
مصرف بولنيه اكر دفتردارلك بيورلديسي
واراسه دفتردار روزنامه جي ني
بلا تعجيز ايكيسندن معزول ايتمك
كركدر ايكيسني ده يدي قلعه ده ويا ايكي
حصارده نيجه مدت حبس قانوندر
٨٦ بر دفتردار دخي ايراد ومصرف بيورمه
روزنامجي قيد ايليه اما وزير اعظم
هر هفته ده بر روزنامه مقيد اولوب
٨٧ يوقليه بر خطا اولميه وباش دفترداره

لازم نه در كه ديوانه كلن اقچه يه تعدين
التيه قوله علوفه ويرلدكن زيوف
اقچه بولنيه باش دفتردار محكم عتاب
اولنور وضربخانه ده كسيلن اقچه
وآلتونه دفتردار اكثر بالذات مقيد
اولوب صاحب العياره اعتماد ايتميوب
خفيه هفته ده بركون ضربخانه يه
يوقلمق لازمدر دولته ضرب سكه دن
كلور امور مهمه دندر محكم تقيد
٨٨ كركدر ومقاطعه جيلرك ضبطي
دفتردارلره لازمدر * ودفتردارلر

باقيه خزينه يه كتمك كركدر كيدرلر ايسه
مقاطعه جيلر دخي هر بري بر خانه سيره
كيدر مال ميري تحصيلدن قلور صدر
اعظم بونلري ال التندن يوقلدوب
سيره كيدنجه لرين كما هي معزول ايتمك
كركدر * سائرلر دخي خوف ايليه لر
٩٠ وتقاعد لازم كلسه بكلربكيلره يوز
اللي اقچه وقاضي عسكرلره يوز كرمبشر
اقچه واستنبول قاضيسنه يوز اقچه
وادرنه قاضيسنه وبروسه قاضيسنه
طقسان اقچه سائر تحت قاضيلرينه

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

سکسن آقچه ومال دفترداراﻟﺮینه
دخی سکسن آقچه وزرایه ایکیشر
یوز آقچه سنجاق بکلربینه یتمش آقچه
اولمق قانوندر * وزیر اعظم ویرمکده
کلی طیمنق کرکدر اما عاقبتندن محروم
ایتمك جائزدر کلیدر هر برینه حالنه کوره
منصب ویرلمك اولادر * خزینه دن ٩٦
تقاعد وظیفه جائز دکلدر * کرچه
تقاعد قانوندر اما ممکن اولدقچه طیمنق
وغیری طریقیله رعایت اولنه اولا
بودر بویله اولنجه خزینه زیاده

اولمز * وصدر اعظم اولا طیمنق
٩٧ کرکدر * بیمار ایله تقاعد
اولنورسه وزرایه یوز یکرمی بیك
آقچه ودفتردارلره آلتمش بیك آقچه
وسنجاق بکلربینه اللیشر بیك آقچه
قانوندر زیاده ویرلمك کرکدر
سلطان بایزیدخان نور
الله مرقده زمان شریفلرندن وزرایه
یکرمی بیك سائرلره اونر بیك برای
تقاعد ترقی عرض اولندقده اصلا رضا
شریفلری اولمیوب بیورمشلرکه نقدر

قلیج نقصان اوزره اولمق لازمدر کلور قانوندن
زیاده نسنه عرض ایلمیه بو خصیصه سکا
خطام ایریشور دیو وزیر اعظمه خطاب
ایتمشلرکه لعنت اول وزیر اعظمه که خلاف
قانون ایکی قلیجی بر آدمه ویره * وقانوندن
زیاده علوفه ویرلمیه وزعمایه ترقی ویرلمیه
امدی لازم اولان بودرکه وزیر اعظم
کمسنه یه قطعا ترقی ویرمیه * زید عاقل
عمرو ایچون لعنی قبول ایدرمی * وقانون ٩٨
عثمانی بودرکه سلاطین ماضیه زماننده
کلن وزراء صاحب التدبیر ایکندی دیوانده

اصلا ویرکی ویرمك قانون دکلدر انجق
صدر اعظم اوندن مصالح کورر قانون
اوزره ویرکی ویرمکدر * لازم کلن
دیوان همایوندن ویرلور وبودرکه وزیر
اعظم اولنلر بونلری فهم ایتمك
کرکدر * خطا بر یردن اولور جمله
٩٩ سرایت ایدر * ومقاطعاتی التزامدن
ایسه امانة ایو کمسنه یه ویرمك
اولیدر * اما صدر اعظم ایله باش
دفتردار میری یه اولی اولان ایله عمل
١٠٠ ایلیه لر معقول اولدر * ودیار مصر

Âsafnâme, Üniversite Kütüphânesi, T.Y. Bölümü, No: 786, Vrk. 51/a-78/a

خزینه‌سی که هر سنه ده یوز الی بیك
آلتون کلور نشعادن لو پادشاه هر جیب
خرجلغی تعیین اولمشدر

... تدبیر رعایا بیانندهدر

١٠٢ رعایانك دفترلری دیوانده مضبوط
اولوب اوتوز ییلده بر تحریر اولنوب
مرده‌سی و مریضی چیقوب تکرار یازلمق
قانوندر * اما رعایا سپاهیلر کبی لباس
فاخر کیوب آته بندرمیه‌لر * اما آسکی
دفتر نقصان کورنجه سعی ایتمك بلکی

بو مقوله آلتی کورلوب اهل عرفه کلوب
نیچون دیوان برمدیکورز دیو اهالی قریه‌دن
محکم جریمه آلنمق قانوندر ...
رعایاده اولمق کرکدر * یوز ییلدن
صکره قباحتی ظهور ایدر الله تعالی
١٠٩ اعلم رعایایه رخصت جائزدر کلدرور رعایا
قتی یوز ویرلمیه مالی چوق اولورسه
کیمسه ده تعرض ایتمیه رعایا آز اولمق کرکدر
١١٠ بو حقیر پر تقصیر سلاطین سلف
کرامك هر برلرین عدل و تقوی ایله مجتهدین
عظامه تقلید ایدرلر کوردك و اشتدك

رعایانك نیجه اوغوللری ظهوره کلور
و خارج رعایا کلور دفتردن زیاده
١٠٧ رعایا بزمق قانوندر * شول رعایا که آته
بنه سپاهیسی محکم جریمه آله
رعایا بر قریه‌دن بر قریه‌یه ترکیب ایله
کیدمیه‌لر * بوندن زیاده رخصت رعایایه
١٠٨ جائزدر کلدر * و رعایا الندن قلیچ و اوق
و یای و توفنك و سائر جنکه متعلق
آلت حرب بولنمه اوندن و یا الندن سپاهی
قانوندر همان قتل ایده‌لر * و اول قریه
اهالیسی ده کلی جریمه مستحق اولورلر

بو مسئول وزیره بو رساله تحریرنده
حق تعالی حضرتی عز و جل مسهل
الصعاب * و ملهم الصواب در
ایتدیکم قولی خیره ارشاد * و اخلاق
حسنه ایله یاد ایلیه * آمین بحرمة
سید المرسلین *
تحریرا فی اواخر شهر
صفر المظفر
سنه ...

İKİNCİ BÖLÜM

KANÛNÎ'NİN UMÛMÎ OSMANLI KANUNNÂMELERİ

(KANUN-I OSMÂNÎLER)

§.1- KONUNUN TAKDİMİ

Kanunî Sultan Süleyman'ın eyâlet kanunnâmelerinde olduğu kadar umumî kanunnâmelerde de zirveye yükseldiğini, kütüphânelerimizde bulunan *Kanun-ı Osmânî* nüshaları göstermektedir. Fâtih, II.Bâyezid ve Yavuz devrinde, Kanun-ı Osmânî olarak tek kanunnâme nüshası mevcuttu ve bunları yayınlamıştık. Halbuki, Kanunî Sultan Süleyman devri için aynı kolaylık sözkonusu değildir. Zira 46 küsur yıl süren saltanatı boyunca, değerli nişancıları değiştiği gibi, Kanun-ı Osmânî dediğimiz umumî kanunnâmeler de değişmiştir. Ancak değişme, hükümlerde değil, şekilde ve kanunnâmenin tanzim ve tertip tarzındadır. Kütüphânelerde yer alan ve Kanunî devri nişancıları tarafından tedvîn edildiği, ihtivâ ettikleri kanunnâmelerden belli olan kanunları, aralarındaki cüz'î farklar sebebiyle, hepsini burada neşredecek değiliz. Fakat, hem Kanunî devrinin ehemmiyeti, hem Kanunî'den sonra umumî kanunnâme tanziminin, bazı tadiller dışında yapılmaması sebebiyle, kütüphânelerde mevcut kanunnâme örneklerinden iki ayrı tipi kitâbımıza alacağız.

Birincisi, Kanunî'nin ilk dönemlerinde tedvîn edilen ve kuvvetli bir ihtimâl ile *Nişancı Seydi Efendi* tarafından kaleme alınan kanunnâmedir. Bu tip kanunnâme nüshalarının özelliği, II.Bâyezid devri *Kanun-ı Osmânî*'si gibi yedi bâb üzerine değil, genellikle onsekiz veya yirmi dört fasıl üzerine kurulmuş ve tertip edilmiş olmasıdır. Bu nüshalar, maddeler ve hükümler itibariyle, Yavuz devri Kanun-ı Osmânî'sine benzemektedir. Bu tür Kanunnâme'nin ilk defa saltanata cülûsunu müte'âkip 1520'lerde tertip edildiğini, yapılan araştırmalar ve kanunnâmelerin ihtivâ ettiği tarihler göstermektedir. Biraz sonra ayrıntılı bilgi vereceğiz.

İkincisi, Kanunî'nin son dönemlerinde kaleme alınan ve kesin olarak *Koca Nişancı Celalzâde Mustafa* tarafından tanzim ve tertip edildiği bilinen kanunnâme nüshalarıdır. Kütüphânelerde Kanunî'ye isnâd edilen Kanun-ı Osmânî'lerin çoğunluğu bu tarz tertip edilmiştir ve genellikle yedi bâb ve her bâb içinde de belli sayıda fasıllara bölünmüştür. Bu tür Kanun-ı Osmânî'yi Koca Nişancı, ilk nişancılık yıllarında tedvîn eylemiştir. İkinci nişancılık döneminde ise, bazı ilâveler tanzim etmiştir. Daha sonraki dönemlere temel teşkil etmelerinden dolayı, her tipten bir Kanun-ı Osmânî'yi neşredeceğiz.

İslâm Padişahı olan Kanunî Sultan Süleyman, öylesine İslâmın kendisine tanıdığı yasama yetkisini kullanmıştır ki, hazırlamış olduğu bu umumî kanunnâmeler, bir görüşe göre, 1846 senesine kadar, az çok tadillerle yürürlükte kalmıştır.

Burada zikrettiğimiz Kanun-ı Osmânî'den yani umumî kanunnâmeden kasdımız, bütün eyâlet kanunnâmelirinin esasını teşkil eden ve cezâî hükümlerle başlayıp ihtisab yahut odun ahkâmı ile son bulan genel kannunnâmelerdir. Fâtih devri kanunnâmeleri arasında neşrettiğimiz ikinci; II.Bâyezid devri kanunnâmeleri arasında neşrettiğimiz birinci ve Yavuz Sultan Selim devri kanunnâmeleri arasında yayınladığımız ikinci kanunname gibi[1].

---

1 Krş.**Fâtih-2; Bâyezid II**-1; Yavuz-2

Bu bölümün diğer hukukî düzenlemeleri arasında ise, Kanunî devrinde ciddi değişikliklere ma'rûz kalan Osmanlı Devletinde "*elkâb*" ile ilgili kanun hükümleridir ve bu arada merkez teşkilâtı ile alakalı müteferrık de olsa, bazı kanun hükümleri zikredilmiştir.

§.2- KANÛNÎ'NİN UMÛMÎ KANUNNÂMESİ (I) (KANUNNÂME-İ OSMÂNÎ) (9)

I- NÜSHALARI, HAZIRLANIŞI VE HUKUKÎ TAHLİLİ

Kanunî'nin ilk nişancısı, *Amasyalı Mehmed Bey* veya uzun yıllar bu görevi yürütmüş olan *Seydi Bey* tarafından hazırlandığı kuvvetle muhtemel olan bu Kanunnâme, şekil itibariyle Yavuz'unkine benzemektedir. Zaten bizim neşre esas aldığımız nüshanın mukaddimesinde de, daha önce atası Yavuz ve dedesi II.Bâyezid'in birer *Kanun-ı Osmânî* vaz' ettikleri; zâlimlerin elinden mazlumları korumak ve haklarını zâyi etmemek için kendisininde böyle bir Kanun-ı Osmânî vaz' etmesinin zarûret olduğu ve vaz' edilen bu Kanun-ı Osmânî ile beylerbeyiler, sancakbeğleri, çeribaşılar, subaşılar ve sipahilerin amel etmesi icabettiği kaydedilmiştir. Vrk.20/a'daki kayıttan anlaşıldığına göre, bu Kanunnâme, en erken 929/1523 yılında tedvîn edilmiştir. Bu tarihlerde nişancı, Seydi Bey'dir. Kanunnâme'nin başlangıcı, tıpkı bir fermâna benzemektedir. Bütün bu özellikler, sadece bizim neşre esas aldığımız, *Ali Emîrî Efendi, Kavânîn Bölümü, No: 74*'de kayıtlı bulunan nüshada vardır. Az çok farklarla bu nüshaya benzeyen nüshalardan bazıları şunlardır:

Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No:587, Vrk.75-95; Nuruosmaniye Kütüphânesi, No: 4094 (Her ne kadar tertibi başlangıçta ikinci tip kanunnâmelere benzese de, muhtevâsı ve ihtivâ ettiği tarihler açısından birinci tip kanunnâmeler arasında yer almaktadır); Cambridge University Libr., Dd.II.20.Vrk.103/b-109/b; Manisa Umumî Kütüphanesi, No:4655.

I.Ahmed (1012-1026/1603-1617) devrinde hazırlandığı söylenen ve 24 fasıldan teşekkül eden kanunnâme de, aslında bu tip Kanunî devri Kanun-ı Osmânî'sinin ta'dil edilmiş şeklinden başka bir şey değildir[1].

Neşre esas aldığımız, Ali Emîrî nüshasının sonunda, Kanunnâmenin istinsâh tarihi ile alakalı şu kayıt vardır:

> "Elhamdü lillâhi alet-temâm. Ves-Salâtü alâ Resûlihî aleyh'is-salâtü ves-selâm.
>
> Bu nüsha-i müstetâbeyi, iki kağıddan yukarusın pederimiz olub 1045 tarihinde merhûm olan *İbrahim bin Emrullah bin Abdi bin Durmuş* -rahimehumullah- kitâbet eyleyüb noksân üzere kalmağla, işbu abd-i fakir *Mes'ûd* bin el-merhûm İbrahim el-müşârünileyh tekmîl etmişdir. Nâzır olan erbâb-ı keremden mes'ûldür ki, bu fakiri ve muharrir-i evvel vâlid-i merhûmı du'a-ı hayırdan ferâmûş buyurmaya.
>
> Ve vaka'al-ferâğu yevm'el-isneyn es-sâlise 'aşer min rebî'il-evvel senete seb'in ve seb'îne ve elf min'el-Hicret'in-Nebeviyye."[2].

---

1 Bkz.Karakoç, Serkiz, **Külliyât-ı Kavânîn**, Dosya No: 1

2 Ali Emiri, **Kavânîn,** 74, Vrk.30/a

Yukarıdaki kayıttan anlaşıldığına göre, elimizdeki kanunnâme, 1045/1635 yılında %90 itibariyla istinsâh edilmiş ve geriye kalanı da muharririn oğlu tarafından 1077/1666 tarihinde tamamlanmıştır.

Hukukî tahliline gelince, fasıllar halinde tahlil etmemiz daha uygun olacaktır. Şöyleki:

Birinci Fasıl; Zinâ ve livâta suçlarının ta'zir cezaları hakkındadır. Bu fasılda açık bir şekilde Kanunnâmenin ta'zir cezalarını tanzim ettiği ve şer'-i şerif tarafından tertip olunan had ve kısâs cezaları tatbik edilemediği takdirde bunların devreye gireceği belirtilmiştir.

İkinci Fasıl; Karşılıklı dövüşme ve karşılıklı sövüşme ve hakâret suçlarının ta'zir cezaları hakkındadır.

Üçüncü Fasıl; Siyâset denilen ve tamamen ülül-emr tarafından tesbit ve tayin edilen ta'zir cezaları hakkındadır.

Dördüncü Fasıl; Araziden alınan resm-i zemin yani harâc-ı muvazzaf karşılığı tesbit edilen çift resmi hakkındadır

Beşinci Fasıl; Araziden öşür adıyla harâc-ı mukâseme karşılığı alınan ürün vergileri hakkındadır.

Altıncı Fasıl; Hayvanlardan zekât-ı sevâim karşılığı alınan koyun resmine ait hükümler beyânındadır.

Yedinci Fasıl; Mer'alardan alınan otlak resminin hükümleri beyânındadır.

Sekizinci Fasıl; Kışlaklardan alınan kışlak resminin hükümleri beyânındadır.

Dokuzuncu Fasıl; Osmanlı Devletinde sosyal bir sınıf olan yörüklerin halleri ve hükümlerinin beyânı hakkındadır.

Onuncu Fasıl; bal kovanlarından alınan öşür vergisi ve kovan resminin hükümleri beyânındadır.

Onbirinci Fasıl; Örfî bir vergi olan gerdek resminin hükümleri beyânındadır.

Onikinci Fasıl; Başkasının tîmârında muvakkat olarak ikâmet edenlerin vermekle mükellef tutulduğu duhân resminin hükümleri beyânındadır.

Onüçüncü Fasıl; Değirmenden alınan resm ile ilgili hükümler beyânındadır.

Ondördüncü Fasıl; Serbest tımârların hükümlerini beyân hakkındadır.

Onbeşinci Fasıl; Herhangi bir suçla ithâm edilen zanlıların hükümlerinin beyânı hakkındadır.

Onaltıncı Fasıl; Osmanlı ordusunun sınıflarından olan yaya ve müsellemlerin ahvâli ve hükümlerinin beyânı hakkındadır.

Onyedinci Fasıl; Yayalarla ilgili Hâkân tarafından tasdik olunan Kanun ve Padişah tarafından gönderilen hükm-i şerifin hükümlerini beyân hakkındadır.

Onsekizinci Fasıl; Kapandan alınan resimler ve bazar bâcı ile alakalı hükümlerin beyânı hususundadır.

Ondokuzuncu Fasıl; Pazarda alınan resimler ve Kapan Hakkı ile ilgili hükümler beyânındadır.

Yirminci Fasıl; İhtisâb yani belediye hizmetleriyle alakalı hükümler beyânındadır.

Yirmi Birinci Fasıl; Kâdîlerin alacağı resimleri ve harçları tanzim eden hükümler beyânındadır.

II- KANUNNÂME-İ OSMÂNÎ'NİN TAM METNİ

"Sebeb-i tahrîr-i misâl vâcib'ül-ittibâ'-i vel-imtisâl -Enfezehullâhu Te'âlâ El-Melik'ül-Müte'âl - hükmi oldur ki;

Merhûmân ve mağfûrân atam ve dedem -Nevverallahu Te'âlâ merkadehümâ- nazar kılmışlar ve görmüşler kim, zâlimler mazlûmlara zulm kılub hadden tecâvüz edüb re'âyânın hâli mükedder olub ve ol sebebden *Kânûn-ı Osmânî* vaz' etmişler imiş. Yine ben dahi buyurdum ki, beğlerbeğiler ve sancak beğiler ve çeribaşılar ve subaşılar ve sipahîler, bu Kanûn-ı Osmânî üzere re'âyâdan hukuk ve rüsûm taleb edeler; ziyâde zulm ederler ise, itâb-ı elîmime müstahak olurlar. Şöyle bileler, i'timâd kılalar[1].

El-FASL-ÜL- EVVEL[2]
FİZ-ZİNÂ VEL-LİVÂTA

1. Eğer bir kimesne *zinâ* eder görülse, şer'an üzerine sâbit olsa, *lâkin alâ vech' iş-şer' recm kılmalu olmasa*[3], eğer *evlü* olub bay olub bin akçe ve dahi ziyâdeye mâlik olsa, dört yüz akçe cerîme alına; mutavassıt'ul-hâl olsa veya fakir olsa, elli akçe alına.

2. Eğer zinâ eden *ergen* olsa bay olursa ki, yüz akçe; mutavassıt'ul-hâl elli akçe alına; eğer fakir olursa otuz akçe alına.

3. Eğer zinâyı kız etse, anun cürmi dahi ergen cürmi gibidir. Eğer zinâyı avret etse, cürmini eri vere[4].

---

1 **BU MUKADDİME**, bizim tesbit edebildiğimiz kadarıyla, sadece bu nüshada mevcuttur ve bu nüshanın aslının Kanunî devrinde hazırlanmış olan ilk umumî kanunnâme olduğu intibâ'ını vermektedir.

2 Nüshada başlık Arapça kâidelere aykırı olarak kaleme alınmıştır. mevcut hatalar, bütün başlıklarda tarafımızdan düzeltilmiştir. Düzelttiğimiz şekliyle başlığın anlamı şudur: "Birinci Fasıl; Zinâ ve livâta suçlarının ta'zir cezaları hakkındadır"

3 Bu kayıtla, hadd-i zinânın unsurları gerçekleşmediği takdirde, ta'zir cezası olan para cezasının devreye gireceği açıkça ifade edilmektedir. Bir kısım kanunnâme nüshalarında, mesele çok açık olduğundan ve bütün Osmanlı Kanunnâmeleri, ancak şer'î had ve kısas cezaları uygulanamadığı takdirde uygulanacak ta'zir cezalarını tanzim ettiğinden, bu kaydı zikretmeye ihtiyaç görmemişlerdir. Bu kaydın manası, şer'an zinâ suçu sabit olmasına rağmen, yine şerî'atın aradığı şartlara göre recm cezası verilebilecek durumda olmadığı durumlarda para cezası uygulanır şeklinde anlaşılmalıdır.

4 Hem Yavuz Kanunnâmesinde ve hem de diğer nüshalarda bu arada bir kaç madde fazlalık vardır:

1. Eğer zinâ eden dul avret olsa, ergenler gibi cürm vere; azlıkda ve çoklukda ana i'tibâr edeler.

2. Ve eğer zinâ eden kız oğlan ise, anın dahi cürmi hemân ergen cürmi gibidir.

3. Eğer evlü müslime avret zinâ etse, ganî ise, ba'des-sübût ganî cürmin vere. Eğer orta hallü ise, ol hallü er cürmin vere.

4. Ve eğer zinâ eden kul olsa veyahud câriye olsa, hür ve hürre cürminin nısfıdır[1].

5. Ve eğer oğlan çeken veya kız çeken kimesnelerin, hiyânet ile evine girenin ve avret-kız çekmeğe bile varanun siyâset içün zekerlerin keseler[2].

6. Veya kız veya avret çeküb cebr ile nikâh etdürenin cebr ile yine boşadub ve dahi nikâh eden kimesnenin sakalın kesüb muhkem let edeler[3].

7. Ve eğer bir kimesne bir kişinin avretin veya kızın öpse veya yoluna varub söylese, kâdî muhkem ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına.

8. Eğer bir kişinin **câriyesin öpse veya söylese veya yoluna varsa**, kâdî ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına[4].

---

4. Eğer zinâyı erli avret etse, eri cürm vere. Ganî olursa ve kabul ederse yüz akçe köftehorluk vere; amma âdet köftehorluk cürmi üçyüz akçe alınu-gelmişdir; vasat'ul-hâl olursa elli akçe; fakir'ül-hâl olursa kırk veya otuz akçe vere.

5. Eeğer zinâ edenlerin biri evli ve biri ergen olsa, evlüden evli cürmi, ergenden ergen cürmi alına; hâllerine göre (Krş.**Yavuz-2,** md.1-3; Nuruosmaniye, 4094, Vrk.1/b-2/a; Uriel Heyd, 56-59).

1 Burada da diğer nüshalarda fazla sayılabilecek şu madde var:

1. Eğer bir kişi zinâ kasdına bir kişinin evine girse, evli olursa, evli cürmin vere ve ergen olursa, ergen cürmin vere (Yavuz-2, md.4;Uriel Heyd, 58).

2 Bu madde, çeşitli nüshalarda farklı şekillerde ifâde edilmiştir. Ma'na aynıdır. Bu sebeple tekrar etmedik. Ancak bu arada fazla olan bazı maddeleri, istifade gâyesiyle zikrediyoruz:

1. Ve eğer bir kişi, avdet veya kız kapsa, avretin ve kızın rızâsı olmasa, erin zekerin (bir diğer nüshada "içmiğin") keseler; avrete ve kıza nesne demeyeler ve cürm almayalar. Eğer avret veya kız râzî olub evinden taşra uydurşub gitseler, anların ferclerin dağlayalar (Nuruosmaniye, Vrk.1/b).

2. Ve eğer avret veya kız kapmak içün hırsız ile bile varsalar, ol varan hırsızlara kâdî ta'zir edüb hâllerine göre, ganîlerden yüz akçe ala ve andan aşağa haline göre ala (Nuruosmaniye, Vrk.1/b).

3. Ve bir kimesne kendi avretin bir kimesne ile zinâ ederken bir yerde bulsa, ikisin bile katl etse, hemân evi içine cemâ'at getürüb işhâd etse, ol maktûllerin vârislerinin da'vâları istimâ' olunmaya (Uriel, Heyd, 59; Bu hüküm, Siyâsetnâme'nin beşinci faslında zikredilen şer'î esaslara göre tanzim olunmuştur).

4. Ve ya bir kimesne kendü evinde bir ecnebi bulub âlet-i harb ile çalub mecrûh etdüğüne cemâ'a işhâd etse, anun dahi siyâseti sorulmaya (Uriel, Heyd, 60).

3 Burada da farklı nüshalarda bazı ilâve maddeler var;

1. Eğer avretin biregû ile adı çekilse, anı eri boşasa, ol adı çekilen avreti ol ere nikâh etmeyeler; eğer akd-i nikâh olmuş ise, fil-hâl kâdî tefrîk ede cebren ve kahren. Ve nikâh eden dânişmendi dahi ta'zîr-i belîğ edüb muhkem hakkından geleler (ÜK.TY., 2730; Uriel, Heyd, 60).

2. Eğer bir avretin bir er ile adı çekilse, ikisini bir halvet yerde görüb şahâdet eyleseler, kâdî ta'zir ede; zinâ kınlığın kemâ-kân alalar (M.Cevdet, K.223; Uriel, Heyd, 61).

4 Burada da bazı farklı maddeler var;

1. Eğer bir kişinin oğlun öpse veya yoluna varub söylese, muhkem ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına; eğer hapis dahi etseler, kâdî maslahat gördüği yerde ede (**Yavuz-2**, md.4; Uriel, Heyd, 61).

2. Eğer bir kişi bir avretin evine girüb veya yoluna varub saçın kesüb veya donun veya destârın alsa, hakâret eylese, ba'des-sübût kâdî ta'zir edüb dahi habs etdürüb Dergâh-ı Mu'allâya arz ede (**Yavuz-2,** md.8).

3. Ve eğer bir kişi avretinin câriyesine veyahud anasının veya atasının câriyesine veyahud mutallaka-i selâsesine vat' eylese, kâdî ta'zir edüb her ağacına iki akçe cürm alına (**Yavuz-2**, md.9).

4. Eğer oğlu câriyesine veyahud mu'tedde ve mükâtebesine cimâ' etse, nesne lâzım gelmez ve ta'zir olunmaya (**Yavuz-2,** md.9).

9. Ve avret veya kız bir kimesneye sen **bana zinâ etdin** dese, er inkâr eylese, söz söylemeyeler ve sözüne i'timâd ve i'tibâr etmeyeler; şâhidler olmayıcak ere yemin vereler; avrete veya kıza ta'zîr edüb iki ağaca bir akçe cürm alına.

Eğer bir avrete veya kıza bir kimesne zinâ etdim dese, anlar inkâr eyleseler, yemin verüb, zinâ etdüm diyene ta'zîr edüb, iki ağaca bir akçe cürm alalar.

10. Ve dahi bir kimesne sen benim avretime veya câriyeme zinâ etdin deyü da'vâ eylese, isbât edemese, ta'zir edeler, cürm alınmaya

11. Ve dahi bir kimesnenin oğlu *genezlik* eylese, eğer oğlan bâliğ ise, ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına; eğer bâliğ değil ise, babası zabt etmedüği içün babasına ta'zir urub cerîme alınmaya.

12. Ve eğer bir kimesne hayvana varsa, muhkem ta'zir edeler; ağaç başına bir akçe cürm alalar[1].

EL-FASL-ÜS- SÂNİ
FİT-TEDÂRÜB VET-TEŞÂTÜM[2]

13. Bir kimesne bir kimesne ile çekişüb birbirinin sakalın yolsalar, ikisine dahi ta'zir edüb, ganîden yirmi ve fakirden on akçe cürm alına. Ve eğer birbirinin yakasın yırtsalar, ikisine dahi ta'zir edüb cerîme almayalar.

14. Ve eğer bir kimesne bir kişinin evine ya yoluna varub çekişüb birbirinin sakalın yolsalar veya muhkem döğüşseler, ikisi dahi ta'zir olunub ağaç başına bir akçe cürm alına. Âherinden alınmaya[3].

---

1 Uriel Heyd'in tesbitlerinden de yararlanarak bu maddeden sonra yer alan ilave maddeleri şöylece zikredebiliriz:

1. Eğer bir kimesne zinâyı bilüb kâdîye varub demese, cürm yokdur; eğer uğurluğı bulüb demese, on akçe cürm alına (Nuruosmaniye, Vrk.2/a).

2. Eğer bir avret pezevenklik eylese, kâdî ta'zir urub ne mikdâr vech görürse, ağaç başına bir akçe cürm alına (**Yavuz-2,** md.24).

3. Amma bu cerâim kâfirden sâdır olsa, ganîsinden müslüman ganîsinin cürmin nısfı alına ve mutavassıt'ul-hâl olandan mutavassıt'ul-hâl olan müslüman cürminin nısfı ve fakirinden fakir müslüman cürminin nısfı alına.

4. Ve eğer âkıl ve bâliğ bir kişi livâta kılsa, evlü olub ganî olsa, üçyüz akçe cürm alına ve mutavassıt'ul-hâl olandan ikiyüz akçe cürm alına ve fakir'ül-hâlden yüz akçe cürm alına ve dahi aşağa hâllüden elli veya kırk akçe cürm alına.

5. Ve eğer livâta eden ergen olsa, ganîsinden yüz, vasatından elli, fakirinden otuz akçe alına.

6. Ve bir kimesne avretini dübüründen tasarruf etse, muhkem ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına.

7. Eğer şehir ve türk oğlancıkları değişük etseler, te'dîb edüb her birinden otuz akçe cürm alına (İÜ.TY.2730; Manisa, Umumi Kütüphâne, 3392, 5819; Uriel Heyd, 64).

2 Bu Arapça başlığın da anlamı şöyledir; "İkinci Fasıl; Karşılıklı dövüşme ve karşılıklı sövüşme ve hakârat suçlarının ta'zir cezaları hakkındadır."

3 Bu maddeden sonra bazı nüshalarda, az da olsa bir kısım ilâveler var:

15. ***Ve eğer baş yarılub*** kan çıksa otuz akçe cürm ve hem ta'zir edeler. Ve eğer kemük çıkub, ***cerrâha muhtâc olsa,*** baş yaran ganî olursa ba'det-ta'zir yüz akçe alına; ve mutavassıt'ul-hâl olsa elli akçe alına; ve fakir olsa otuz akçe alına.

16. ***Ve eğer bir kimesne adam öldürse,*** yerine ***kısâs edeler.*** Ve eğer kısâs olunmasa, afv olunsa, dört yüz akçe cürm alına[1].

17. Ve eğer mecrûh beni filân kimesne urdı dese, i'tibâr yokdur. Meğer ol kimesne müttehem ola veyahud mecrûhun adâveti zâhir kimesne ola. Kâdî ma'rifeti ile örfe kâbil olursa, örf oluna.

18. Ve eğer mahalle içinde veyahud köy arasında maktûl bulunsa, elbette teftîş edüb kanluyı bulduralar veya diyet çekdüreler. Ve eğer eser-i katl yoğ ise, mücerred bulunmak sebebiyle incitmeyeler.

19. ***Ve eğer bir kimesne bir kimesneyi ok ile veyahud bıçak ve nacak ile ursa,*** mecrûh etse, ganî olsa, ba'det-ta'zir iki yüz akçe alına; ve eğer mutavassıt'ul-hâl olsa, yüz akçe; ve fakir olsa elli akçe alına[2].

---

1. Bir kimesne eğer bir kişiyi nâ-hak yere let etse veya sakalın yolsa, ta'zir edüb ganî olandan yirmi akçe ve fakir olandan on akçe cürm alına (Uriel Heyd, 65).

1 Bazı nüshalarda bu madde farklı olduğu gibi, ayrıca bir ilâve madde daha vardır. Bu iki maddeyi zikredelim;

1. Ve eğer bir kimesne adam öldürse, yerine kısâs edeler, cürm alınmaya. Eğer kısâs etmeseler veya kısâs lâzım olacak katl olmasa, ganî ise bin akçeye ve dahi ziyâdeye güci yetüb mâlik olsa, dörtyüz akçe ve mutavassıt'ul-hâl olub altıyüze mâlik olsa iki yüz akçe; fakirinden yüz akçe cürm alına. Ve gâyet fakir olandan elli akçe cürm alına.

2. Ve eğer adam öldüren iki kişi yahud dahi ziyâde olsa, hemân bir kan cürmin alalar; her kişiden başlu başına almayalar.

Ve eğer bir kişi, iki kişi yahud ziyâdeyi öldürse, yerine kısâs olsa, şerî'at yerine varub ayruk nesne demeyeler ve cürm almayalar. Ve eğer kısâs olmasa, kâdî diyet buyura; veliyy-i maktûl yetirüb hakkın aldıkdan sonra, kan cürmi her kandan bir cürm alalar.

Fil-cümle cürm almakda, ta'addüd-i maktûli i'tibâr olunur; at'addüd-i kâtile i'tibâr etmeyeler (Uriel Heyd, 67).

Bu maddedeleri, tekrar olsa bile kaydetmemizin sebebi, Osmanlı Kanunnâmelerinin nasıl şer'î hükümlere uygun gittiğini, görmek istemeyen gözlere göstermek veya sokmak içindir. Zira kanunnâmedeki hükümler, ancak şer'î hükümler uygulandıkdan sonra devreye giren ta'zir cezalarını tanzim ve tedvîn eylemektedirler.

2 Burada bazı ilâve maddeler var, şöyle ki;

1. Ve İstanbul'da bir kimesnenin alâniyyen bir oğlanın yüzüni bıçağ ile çalub mecrûh edüb Kâdîasker Efendi teftiş edüb şer'le çalduğı zâhir olıcak, Padişah-ı Âlem-penâh Hazretlerine arz olunub siyâseten ol kimesneyi salb etdürdi. Fî 3 Receb sene semân ve tis'a-ini'ete (908/1502 yani II.Bâyezid devrinde yaşanan bu ve biraz sonraki hâdise ile alakalı hüküm, sadece Universitatsbibl., Tübingen, Diez A.24, Vrk.1/b-8/a'da bulunmaktadır; Uriel Heyd, 35, 68).

Ve Brusa'da bir nice suhteler şeyh ile aseslerün üzerine gelüb bir nicesin mecrûh edüb anı dahi Padişah-ı Âlem-penâh siyâseten salb etdürdi Fit-târih'il-mezbûr.

2. Eğer bir kişi bir kimesneyi taş ile veyahud ağaç ile urub mecrûh etse, ba'det-ta'zir her ağaca bir akçe cürm alına.

Eğer urub kolun veyahud ayağın ufatsa (sısa=kesr ederse), şer'an ne lâzım gelür ise, hükm edüb yüz akçe cürm alına (Manisa, 3392).

20. Ve eğer bir kişinin yoluna varub ok çekse, oku sancub gezdüreler. Eğer yoluna varub bıçak çekse, ba'det-ta'zir elli akçe cürm alına.

21. Ve dahi yan kesmek, adam bıçaklamak âdeti ise, elin keseler ve illâ koluna bıçak sancub gezdüreler.

22. ***Ve eğer bir kişinin kasd ile gözin veya dişin çıkarsa,*** kısâs etseler, cürm alınmaya. Ve eğer kısâs etmeseler veya kısâs lâzım olmasa. ganî olursa iki yüz akçe cürm alına.

23. Ve eğer bu mezkûrât âharden (kefereden) veya kul tâifesinden sâdır olsa, nısf-ı cürm alına.

24. Ve eğer sağîr oğlancıklar savaş etseler, nesne almayalar.

25. Ve eğer hâtûn tâifesi birbiriyle savaş edüb saçların yolsalar veya muhkem let etseler, muhadderâtdan değil ise, ikisine dahi ta'zir lâzım olıcak had kırk olsa, üç ağaca bir akçe alına[1].

26. Ve eğer bir kişi pezevenklik etse, kâdî ta'zir edüb teşhîr ede; ağaç başına bir akçe cürm alına.

27. Ve eğer kullar birbiriyle cenk etseler, muhkem haklarından geline, cerîme alınmaya[2].

EL-FASL-ÜS- SÂLİS
FİS-SİYÂSET[3]

---

1 Burada iffete iftirâ demek olan kazf suçunun şer'î had cezasının açıklayan bir ilâve madde daha vardır ki, bizim için çok önemlidir ve böylece, hiç bir had cezasının Osmanlı Kanunnâmeleri tarafından terk yahut ihmâl edilmediği gün gibi ortaya çıkmlaktadır. Sözkonusu madde şöyledir:

1. Eğer bir kişi, bir kimesneye had veya ta'zir lâzım olacak kazf etse, had ise, üç ağaca bir akçe cürm alına; ta'zir ise, iki ağaca bir akçe cürm alına.

2. Ve bir kimesne bir kimesneye zinâ töhmetin veya sirka töhmetin veya delikden bakdı veyahud filânın evine vardı veya hayvânına vardı veya avretini ve kızını veya oğlanını öpdü veya yoluna vardı veyahud severin deyü söyledi deyü bunun emsâli töhmet isnâd eyleseler, teftîş oluna; eğer isbât edemezse yahud filan kimesnenün yüzüne isbât edemez ise, kâdî ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alalar; o töhmet isnâd olunan kimesneye yemin etdüreler.

3. Bir kimse, âhare nâ-meşrû' kelimât söylese, kâdî ta'zir edüb iki ağaca bir akçe alına (Ahmed lütfi, **Mir'ât-ı Adâlet,** sh.47-57)..

İkinci madde, Süleymaniye Es'ad Efendi, 2362'da bulunan daha sonraki döneme ait bir kanunnâmeye aittir (Krş.Uriel Heyd, 70-71).

2 Bazı nüshalarda bundan sonra şu iki madde daha vardır:

1. Ve eğer bir kişi, kendüye ecnebiyye olan avreti darb etse, muhkem ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına (Manisa, 3392).

2. Eğer bâliğ oğlan atasını veyahud anasını darb etse, ba'de't-ta'zir habs edüb yüz akçe cürm alına (Manisa, 3392; Uriel Heyd, 72).

3 Manası; "Üçüncü Fasıl; Siyâset denilen ve tamamen ülül-emr tarafından tasbit ve tayin edilen ta'zir cezaları hakkındadır."

28. Eğer bir kimesne cürm etse, kâdî hakkından gelüb iki ağaca bir akçe cürm alına.

29. Eğer bir müslüman şarâb içse ve şarâb sıksa ve şarâb satsa, kâdî ta'zîr edüb, iki ağaca bir akçe cürm alına[1].

30. Eğer kovan veya koyun veya kuzu uğurlasa, serika hesâbına yetmese, kâdî ta'zir edüb ağaç başına bir akçe alına. Ve eğr serika hesâbına yetse, elin keseler[2].

31. Eğer at veya katır veya deve veya eşek veya sığır serika olunsa, siyâset edeler[3].

32. Ve eğer bir kişinin kuyusundan ve anbarından buğday veya arpa serika olunsa, şer'an elin kesmek lâzım olmasa, ganî olsa kırk akçe veya mutavassıt'ul-hâl olsa yirmi akçe veya fakir olsa on akçe cürm alına.

33. Eğer tarlada dutsalar ki, orakçı[4] veya gök ekin biçseler, kâdî ta'zir edüb cürm alınmaya; ödemek lâzımdır, ödedeler[5].

34. Eğer balta ve bıçak ve destâr ve destimal uğurlasa, kat'-ı yed lâzım olmasa, ta'zir edüb her ağaç başına bir akçe cürm alına.

35. Eğer oğul atasından eğer anasından veya ata ana oğlundan veya karındaş karındaşından veya avret erinden veya er avretinden nesne uğurlasa, kâdî ta'zîr edüb, ağaç başına bir akçe alına.

36. Bir kimesne dülbend kapsa ve gasb ile bir kimesnenin nesnesin alsa, muhkem ta'zir edüb, ağaç başına bir akçe alına.

37. Ve kul ve câriye ayardanı veya oğlan ayardub alub gideni ve dükkân açanı, eve gireni ve bir kaç kerre hırsuzluk edeni, salb edeler[6].

---

1 Burada çok ilgi çekici bir hüküm daha var:

1. Eğer bir kimesne hamr sohbetinde bile otursa, amma hamr içmese, ta'zir edüb üç ağaca bir akçe cürm alına (Manisa, 3392; Uriel Heyd, 72).

2 Bir diğer nüshada şu madde de var:

1. Eğer bir kimesne kaz veya tavuk veya ördek uğurlasa, kâdî ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına (**Yavuz**-2, md.26).

3 Bir diğer nüshada, "**siyâset edeler**" ifâdesi, şöyle açıklanmaktadır: "elin keseler; eğer kesmezlerse, ikiyüz akçe cürm alına". O halde siyasetden kasıt, şer'î hükümlerin icrâ organları tarafından tatbiki ve âmme maslahatı gerektiriyorsa, suçluların daha fazla ceza ile takip ve tecziyesidir (Uriel Heyd, 73).

Ayrıca şu ilâve maddeyi de zikredelim:

1. Eğer yancuk veya destâr veya destimallar uğurlasa, elin kesmelü olmasa, kâdî ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına (**Yavuz-2,** md.26, Son Fıkra).

4 Ba'zı nüshalarda bu cümle şu şekildedir: "Eğer tarlada deste uğurlasa ki, az ola veyahud..." (Uriel Heyd, 74).

5 Bazı nüshalarda başlangıçta şu hüküm de var:

"Eğer harmandan ra'iyyet tahıl uğurlasa, cürm deyü ol uğurladuğın alalar; ayruk nesne almayalar (**Fâtih-2,** ilgili madde).

6 Bazı nüshalarda ilâve şu madde var:

1. Pezevenklik hakkında zâhir olanı ve pezevenklik edeni, alnına dağ edeler (Uriel Heyd, 76).

38. Ve eğer mahalle ve köy içinde adam ölse ve kârbân basılub esbâb hasâret olsa ve bir köy arasında uğurluk ve harâmîlik olsa, elbette teftîş edüb edeni bulduralar. Ve eğer bulunmaz ise, müttehem var mıdır göreler, anlara tazmîn etdüreler. Ve eğer müttehem yoğ ise, ahâl-i mahalle ve köy halkına tazmîn etdüreler.

39. Ve dahi köy kurbünde konan kişinin gece ile malı uğurlansa, hırsuzı elbette köylüye bulduralar. Ve eğer bulunmaz ise, köylüye tazmîn etdüreler[1].

40. Ve eğer bir kişi yoldan geçerken **akçesüz yoğurt ve etmek alsa,** ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına.

41. Ve eğer bir kişinin evinde uğurluk esbâb bulunsa, satun aldı ise, satanı bulduralar; bulunmaz ise, müttehem ise, işkence vereler. Ammâ ihtiyât edeler ki, telef-i nefs olmaya. Ve eğer yabanda buldu ise, isbât ederse, halâs ola.

42. Ve eğer kârbânsaray içinde nesne gitse, kârbânsaray içinde olanlara bulduralar.

43. Kârbânsaraycı emîn ve hürmetkâr kimesne ola. Her sabah yoklayalar; kimesnenin esbâbı serika olundu mı göreler. Tamam bildükden sonra kapusın açub destûr vereler.

Eğer bu vechile etdükden sonra "*Benüm esbâbım uğurlanmışdur*" derse, amel olunmaya. Ve eğer kârbânsaraycılar yoklamadan destûr verseler, esbâbı anlara tazmîn etdüreler.

44. Ve eğer kârbânsaraydan taşradan delinüb (dolaşub) esbâb alındı ise, taşradan mazıne ve müttehem olunsa dutub teftîş edeler.

45. Eğer içerüde olan halkın taşradan olan hırsuz ile ittifakı var ise ve tevehhüm olunur ise, içeruda olan mazınnelü olanları dutub hırsuzı bulduralar. Bulunmaz ise, mahalle içinde ise, mahalle içinde olan uğurluk hükmi nice ise bunı dahi ana göre edeler.

46. Eğer hırsuz sipahi tâifesinden ise, habs edüb Dergâh-ı Mu'allâya arz edeler[2].

47. Ve eğer hırsuz işkencede ikrâr etse, alâmeti dahi bulunursa, anun ikrârı mu'teberdir; suçuna göre siyâset edeler.

---

1 Burada şu ilâve maddeler var:

1. Ve eğer biregûnun evinde konuk yatsa, ol gece nesne uğurlansa, ev ıssına konuğun bulduralar; andan şer' ve örf nice ise eyle edeler (Zagreb, 126 nolu yazmadan naklen Uriel Heyd, 77).

2. Bâzâr içinde dükkân açılsa, duvarı ya üsti delinüb esbâb alındıysa hırsuzın teftiş edüb bulduralar. Ve eğer kapusundan veya penceresinden açılsa ya kilidi bozulsa, bâsbân varsa tazmîn etdüreler; hâfız yoksa müttehem olanları teftîş edüb hırsuzı bulduralar (Süleymaniye, Es'ad Efendi, 850; Uriel Heyd, 77).

2 Burada Osmanlı ceza yargılama hukuku ve siyâset kelimesinin ifâde ettiği mana açısından çok önemli bir hüküm bazı nüshalarda mevcuttur. Onu aynen naklediyoruz:

1. Eğer örf ile bir kimesnenin hırsuzluğı sâbit ve zâhir olursa, kâdî olan kimesne ehl-i örfe hüccet verüb, ehl-i örf ol hüccet mûcebiyle asılmağa müstahak olanı asa ve kat'-ı uzva müstahak olanı kat'-ı uzv ede. Ve kâdî bu bâbda mâni' olmayub ve siyâset te'hir etdürmeyüb günâh olduğı yerde siyâset etdüre (Nuruosmaniye, 4094, Vrk.4/a; Uriel Heyd, 80).

48. Eğer hırsuz bir kişiye "*şerîkimdir*" dese, ol kişi bunda müttehem kimesne ise, işkence edeler; eğer değil ise, hırsuzın sözüne amel etmeyeler[1].

49. Eğer bir kimesne bir kişinin evine veya dükkânına od kosa, yaksa, salb edeler[2].

50. Ve eğer bir kimesne yabanda kıymetlüce bir nesne bulsa veya davar bulsa, çağırdmasa, ganî olub bin akçeye kudreti yetse, kırk akçe cürm alına; mutavassıt'ul-hâl olsa yirmi akçe; fakir'ül-hâl olsa on akçe cürm alına. Ve eğer çağırdsa, sâhibi bulunmasa, kâdîye vere. Ve eğer çağırdsa, sonra elinden yitirse, cürm alınmaya[3].

51. Ve dahi *yalan şahâdet* ve *tezvîr hüccet* verenin ve anun ile amel edenin muhkem hakkından geleler. Ve şâhid-i zûrı ta'zir edüb teşhîr edeler. Ve telbîs ve tezvîri zâhir olanın muhkem hakkından geleler. Dâim âdet etse, elin keseler ve illâ âdeti değil ise, muhkem hakkından geleler.

52. Ve eğer kallâblık sâbit olursa, Dergâh-ı Mu'allâya arz edeler.

53. Ve dahi iddeti tamam olmadın avreti nikâh eden kimesnenin muhkem hakkından geleler.

54. Ve dahi namaz kılmayanları mahalle be mahalle köy be köy teftîş edüb muhkem ta'zir edüb iki ağaç başına bir akçe cürm alına[4].

55. Ve mu'âmele-i şer'iyye edenleri onı onbirden ziyâde etdürmeyeler.

---

1 Nuruosmaniye nüshasında şu ilâve vardır: "Bu kaziyye bu vechile olunmak, Pâdişah-ı âlem-penâh Hazretlerinin emr-i şerifleriyle olmuşdur. Fî 19 Şehr-i Zilka'de 927." (Krş.Uriel Heyd, 81).

Ayrıca şu ilâve madde de bu nüshada mevcuttur:

1. Eğer bir kişi atasın ve anasın ve sâir akrabâsından birin öldürse, emr-i şer' nice ise, eyle edeler (Nuruosmaniye, Vrk.4/a).

2 Maddenin bir diğer nüshadaki hali ve bu manayı teyid eden ilâve bir madde mezkur hükmü vuzûha kavuşturmaktadır:

1. Eğer bir kimse âharin evine ve dükkânına od kosa, dahi o dükkânda uvak devek esbâb yansa, şer' ile sâbit olsa, bir kimesneye töhmet etseler, tehdîd ile hırsuzı bulduralar; eğer kasd ile etmiş olsa, salb edeler (Uriel Heyd, 81).

2. Ve şehirlerde olsa, bâsbânları ve bekleyenleri muhkem yasak ile teftîş edeler; anlar gâfil iken olmuş ise, ol mahalli hıfz edenleri min ba'd ol asıl hizmete hizmetlenmeyüb siyâseten şehirden taşra süreler (**BOA, MMD**.11; **Yavuz**-55, md.132).

3 Bu maddeden sonraki ilâve maddeler de şunlardır:

1. Ve cüzzâmlara yasak edüb ilden süreler (Manisa, 5810; Uriel Heyd, 82).

2. Kıbtiyân tâifesinden kasbât ve kurâda mütemekkin ve kendü hâlinde rencberlikde olmayub âlât-ı harble ata binüb kurâ ve nevâhîde gezüb re'âyâya ta'addî ve tecâvüz üzere olanları, kadîmden yeni geyenler deyü ta'bir olanı gelüb ol makûle ehl-i fesâdı ilden sürüb çıkarmak kanun-ı kadîm olmağın tâife-i mezbûre dahi ilden sürülmek fermân olunmuşdur (Muallim Cevdet, **K.223, 520 nolu Yazmalar**; Uriel Heyd, 82; Bu hüküm, Kanuni devrinden sonra ilâve olunmuş olsa gerektir. Zira hükmün bulunduğu nüshalar, muahhar tarihlidir).

3. Eğer yabanda bulunan davarı ve rızkı çağırta, sâhibi bulunmasa, kâdîye vereler, hıfz ede; eğer çağırtsa dahi sonra elinden yitirse, cürm alınmaya (Manisa, **3392 nolu Yazma;** Uriel Heyd, 83).

4 Cuma namazı ve oruçla ilgili bazı nüshalarda şu hüküm de yer almaktadır:

1. Ve Cum'a namazı vâcib olub terk edenün ve kasd ile orucın yeyenün muhkem hakkından gelüb ba'det-ta'zir iki ağaca bir akçe cürm alına (Manisa, **3392 nolu Yazma**, Uriel Heyd, 84).

56. Ve dahi gammâzlık edüb bir müslümanın malının zâyi' olmasına sebeb olan kimesnenin muhkem hakkından gelüb giden malı tazmîn etdüreler.

57. Eğer bir kimesne bağçeye veya bostana girüb nesne alsa, ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına.

58. Ve dahi bir kimesne kefâlet sebebinden veya gayrıdan bir kimesneyi bulmak teklîf olunsa, yedi kâdîlık yerde araya. Eğer sahih arayub bulmadım dese, acz izhâr ederse, her kâdîden bir temessük ibrâz ede ki, halâs ola.

59. Eğer bir kimesnenin öküzi veya atı ve davarı ekine girse, davar başına beş akçe cürm alına. Eğer inek girse, dört ağaç urulub dört akçe cürm alına.Eğer buzağu girse, davar başına bir akçe cürm alına.

Amma mukaddem esvâkda nidâ ve tenbîh edeler.

Ba'dehû anın davarı ekine girse, öldürmek veya kuyruğun kesmek veya kulağın kesmek yokdur. Hemân ber vech-i meşrû' amel edeler ve dahi ziyânı davar sâhibine tazmîn etdüreler. Eğer tenbîh etdim, davarın hıfz etmedi, öldürdüm derse ya urub sakat etse, şer'an ne lâzım gelürse, eğer kıymet ve eğer noksân, tazmîn etdüreler.

60. Eğer köy kurbünde ve köy arasında veyahud davar suvâdı arasında ekin olsa, sâhibine avlağu etdüreler. Eğer avlağu etmez ise, zararı kendinindir; davar sâhibine günah olmaz. Meğer ki, gece gire veya haremin boza, kasd ile irsâl ede.

61. Ve dahi köy halkı birbirinin *suvâd*larına ve *mer'a*larına dahl edüb tecâvüz etmeyeler; memnû' olmayanların haklarından geleler.

Eyle olsa kanun budur ki, şehrin ve kasabanın örüsi bir buçuk mildir ve sâir köylerin bir mildir. Davarları ve buzağuları, üç mil yerleri isti'mâl edeler, korutalar ve zirâ'at olmaya.

Ve *mil* dahi er ile avret fark olunmayan yerdir. Bu mikdârdan gayrı yere, her kim sipahi ma'rifeti ile imâret ederse, kendünin olur, elinden alınmaya.

62. Eğer bir kimesne âharın tavuğın ve kelbin veya gayrı davarın öldürse, ta'zir ve tazmîn etdüreler; cerîme alınmaya.

63. Ve dahi avret su aldugı yerde veya don yudugı yerde *levend tâifesi* varmaya; men' edeler. Memnû' olmayanı ta'zir edüp iki ağaca bir akçe alalar.

Ve hammâm önünde ve yolunda cem'iyyet edüp oturmayalar ve makbere arasında ve yol üstünde tebevvül etmeye. Ba'det-tenbih memnû' olmayanı muhkem hakkından geleler[1].

64. *Ummâl* ve sipâh tâifesine şer'an bir nesne sâbit olmadan mücerred mesâvî olmağla anlara dahl edüb cürm aldırmayalar.

---

1 Sadece XVII.asır metinlerinde bulunan şu ilâve maddeyi buraya nakletmek istiyoruz:

1. Ba'zı halâyıkçılar kârbânsaraylarda ziyâdeceziyâdece kıst verüb çingi ve gayrı câriyeler getürüb halk geldüği sohbete ve işrete çeküb fısk u fücûr ve sâir anın emsâli nâ-meşrû' evzâ' olub ve gâh olurmuş ki, bir câriyeyi kârbânsarayda sûret-i bey' le alub ol kimesne kârbânsaraydan gidince ol câriye anunla bile olub gitmelü olıcak bir kaç akçe eksüğüne gerü halâyıkçı alurmış, bunun gibi husûslar men' olunmak içün hükm-i şerif verile-gelmişdir (Uriel Heyd, 88-89).

65. Ve *kâdî ma'rifeti* olmadın kimesneyi *ehl-i örf* habs edüb incitmeye.

66. Ve her mücrimin suçuna göre cürmin alub ziyâde almayalar; alurlarsa, kâdî hükm edüb gerü alı-vere[1].

EL-FASL'ÜR-RÂBİ'
FÎ RÜSÛM-I ZEMÎN LİL-ARZ[2]

67. İmdi re'ayadan *resm-i zemin çift resmi,* Mart ayında alınur ve resm-i çift kırk akçe olur ve nîm çift nısfdır.

68. *Serbest olmayan sipahi tîmârı*nın yirmi yedi akçesi sipahinindir ve on akçesi sancak beğinindir. Ve ba'zı nevâhîde yirmi yedi akçe sipahi alur ve on akçe sancak beği alur. Nîm çiftden oniki akçe sipahi alur. Nîm, nısf demektir.

69. Ve *hisâr eri tîmârı*ndan resm-i çift elli yedi akçedir. Sipahi yirmi yedi akçedir. Ve hisâra öşür götürmek içün onbeş akçe sancak beği alur.

---

1 Bir kısım nüshalardaki ilâve maddeleri de buraya kaydedelim;

1. Yaya ve müsellem ve yörük ve doğancı ve vakıf ve mülk olan kimesnelerin içlerine hırsuz kaçub varsa içlerine girse, hırsuzı anlara bulduralar, alalar. Ve eğer anlar hırsuzı vermezler ise, cümle garâmetini çekeler ve hırsuzın alduğın anlara ödedeler.

Eğer hırsuz bunlardan birisinden ise, siyâseti sâirler gibi ola, şöyle bileler.

2. Ve bir sancakda uğurluk ve hırsuzluk etse, kaçub bir sancağa dahi varsa, adam göndereler, getürdeler veyahud bir sancağın halkından kaçub bir sancağa dahi varsa, hırsuzluk ettüği sancakda siyâset oluna (Paris, Bib.Nat.295, Vrk.229/b-230/a; Uriel Heyd, 90).

3. Ve eğer hırsuzlık edüb gitse, gitdüği yerde cerîmesin alsalar, yerine geldüği vakit bir dahi cürmin almayalar ve eğer cürm alınmamış olsa, sâbitine göre cürm alına (Zagreb, 126, Vrk.104/b-107/b)

4. Ve eğer bir kişi bir yerden gitse varsa bir gayrı yerde cinâyet etse, cinâyet ettüği yerde cürm aldılar ise, gerü evvelki yerine gelicek bir dahi almayalar ve eğer evvelki. yerde almadılar ise alalar (Uriel Heyd, 90).

5. (**Der Beyân-ı Ehl-i Fesâd**) Eğer bir kişi ehl-i fesâd olsa, dâimâ yaramaz işlerde bulunsa, müslümanlar yüzüne karşu biz bunı hırlu bilmezüz deseler, kâdî ve subaşı aradan çıkalar, elinde siyâset ve yasak konulan kimesne hakkından gele (Uriel Heyd, 92).

6. (**Mevâdd-ı memnû'at'ül-istimâ'**); Mecrûhan meyyiti bulunmayan kan da'vâsının istimâ'ı memnû'dur. Meğer ki, katli müş'ir esbâb ve tavâri' buluna, ol vakit şer'le görülür. Ağaçdan düşüb ve duvar altında kalub ve atdan düşüb helâk olanlardan ve suya gark olanlardan ve yıldırım urub ve köprüden ve damdan ve yardan düşüb ve kuyuya düşenlerden şer'an diyet lâzım gelmedüği sebebden kanunen dahi öşr-i diyet yokdur.

Ve deryâ bir garîki kenara çıkardıkda meyyitde eser-i hank ve cerâhat ve sâir alâim-i katl bulunmaya, ol makûle deryâ taşra bıraktuğı meyyitden ehl-i örf tâifesi öşr-i diyet ve verese diyet taleb eylemek şer'an câiz değildir (**MTM**, I, sh.91).

2 Manası; "Dördüncü Fasıl; Araziden alınan resm-i zemin yani harâc-ı muvazzaf karşılığı tesbit edilen çift resmi hakkındadır."

70. Ve Anadolu ve Karahisâr illeri tamam çiftden otuz akçe ve nîm çiftden onbeş akçe aldıkdan sonra öşrin hisâra götürmek içün tamam çiftden elli akçe ve nîm çiftden yirmi beş akçe alurlar.

71. Ve *Livâ-i Menteşe*'de resm-i çift otuz üç akçe ve nîm çift anun nısfıdır.Ve *Livâ-i Hüdâvendigâr*'da resm-i çift otuz akçe ve nîm çift nısfdır.Ve *Vilâyet-i Germiyân*'da bu kanun üzeredir ve tamam çiftden otuz iki akçeve nîm çiftden nısfdır.

72. *Bennâk* olan on iki ve *caba bennâk*den dokuz akçe alınur. Eğer caba bennâk ekinlü olsa, yer tasarruf etse, ekinlü bennâk resmi on ikidir, ol alınur. Ve az'af-ı re'âyâ ki, *kara* deyü tesmiye olunur, resmi altı akçedır.

73. Ve nesl-i re'âyâ *mücerred* olub kesbe kâdir olmasa, nesne alınmaz. Ve ehl-i kesb mücerredlerinden mikdârlu mikdârınca alınur.

74. Ve dahi defterde mücerred kayd olan kimesne te'ehhül edüb evlense, bennâk resmi ki, on iki akçedir, vere; mücered yazıldım dedüğüne i'tibâr olunmaz.

75. Ve bir kimesne defterde bennâk kayd olunsa lâkin elindeki nîm çift bütün çifte vefâ eder yer bulunsa, andan bütün çift veya çift resmin alalar. Bennâk yazıldım dedüğüne amel olunmaya

76. Ve dahi re'âyâ kâfir olsa, her *müzevvec kâfir*den sipahi her yılda yirmi beşer akçe ala.

77. Ve defterde kayd olunmayan kimesneler, çifte ve çiftliğe kâdir olsa, amelen bil-mevcud anların gibidir; resm-i çift alınur. İ'tibâr bu bâbda yeredir. (Ve elinde) çiftlikden ziyâde yeri olsa, hâric gibidir. Ziyâdesine iki dönüme bir akçe vereler.

78. Ve dahi defterde adı olmayan, fakr u fâka ârız olmağla çifti ve çiftlüği giden re'âyâlardan resm-i çift almak hayfdır, alınmaya.

79. Ve defterde adı olmayan ra'iyyet oğlanlarından ve karındaşlarından (her kim olursa), yine ra'iyyetdir; sâhib-i tîmâr dahl edüb hâricden dahl etmeye.

80. Ve köhne defterde mestûr olan ve mukayyed olan kimesneler, bir hile ile defterde pîr veyahud gâib deyü yazılmış re'âyâdan zinde re'ayâdan ne alınursa, emsâli alına[1].

81. Ve dahi re'âyânın *âzâdlu kul*u dahi sâhib-i ra'iyyet tasarrufunda ola. Hâricden kimesne dahl etmez. Ammâ mevkûfçu dahl eder. Mâdem ki defterde ra'iyyet kayd olunmaya.

82. Ve dahi re'âyânın çiftliği defterde yazılduğundan ziyâde olsa, şöyle ki, nîm çiftlik yazılanın tamam çiftliği olsa, ziyâdesinin resmin gösterüb verse, dahl olunmaya edeler ve elinde ibkâ oluna. Ve eğer resmine iltizâm gösterüb mültezim olmazuz derse, ziyâdesi kâdî ma'rifetiyle alınub çiftliği olmayana vereler

83. Ve ba'zı yerlerde çiftlik kalîl olsa, çiftlik mikdarından eksük olsa, ammâ olanca yeri kâbil olduğu ecilden tamam çiftlik yazılmışdır, çiftliğim azdur dediğine amel eylemeyüb hemân deftere amel oluna.

---

1 Bu madde, Yavuz devri kanunnâmesinde yoktur.

84. Dahi çiftlik bâbında, bir *çiftlik* ki, hâs ola, altmış dönüm; mutavassıt olan seksen dönüm doksan dönümdür ve ednâ yerden olan yüz yirmi ve yüz otuz dönümdür.

85. Ve *dönüm* dahi, tûlen ve arzen derzi arşunuyla elli beş ve bennâ arşunuyla kırk beş zirâ'dır[1].

86. Ve dahi bir kimesne hastalıkdan ve pîrlikden ve fakirlikden çift ve çiftliğin bozub dağıtsa, sâhib-i tîmâr andan bennâk resmi taleb edüb; yerin âher kimesneye vere; ve çift yazılmış deyü incitmeye.

87. Ve dahi *hâric re'âyâ*dan elinde yeri olsa, sipahi hâricsiz deyü dahl edüb almaya, meğer, re'âyâsının yere zarûreti ola, bu ma'naya ki, re'âyâ üzerine yeri yazıla. Amma her kiz elinden yeri alınmaya, hatta tekmîl-i nâkıs içün hâriciyyâta ta'arruz etmek olmaz. Ra'iyyet üzerine ki, yer yazıla, eğer az ve eğer çok, yazılan yazuya göre belâsın çekmek gerek. Hâric elinden alub ana vermek olmaz.

88. Mahlûlâtdan ve dağdan ve kayadan ve bucakdan ve boz yerden olursa olur. Ekser budur ki, anların kendü ihtiyârı ile yazılmışdır. Sonra hile edüb nizâ' ederlerse şol hâric kimesneler ki, zirâ'at, ra'iyyet ola-gelen mezra'a sâhibinden bey' edüb ve sipahisinden tapulayub veya defter vaktinde yeri ednâ yerdür deyü ednâ yazdurub mer'â ve koru edinmiş olsa, sipahiye evvelden olı-gelen menfa'at müyesser olsa, anun gibiden ba'zı alınub re'âyâya verilse, vech vardur zirâ'at edeler.

89. Ve re'âyâ tâifesi müteferrika olub göçseler, gerü yerine getürmek kanundur. Ammâ on yıldan ziyâde bir yerde mütemekkin olsa, göçürmek memnû'dur.

90. Ve dahi re'âyâ neslinden bir kimesne şehirde on yıl dahi ziyâde vatan etse, ammâ hususâ ki, re'âyâ defterinde mukayyed olmasa, anun emsâli kimesneler ra'iyyet olmaz, şehir halkına ilhâk olunur.

91. Ve dahi şehir halkından yine şehir kurbunda çiftlik tasarruf etseler, tamam çift ve nîm çiftden ne alınursa ve tamam çift ve nîm çiftden ne mikdâr yer tasarruf ederse, resmin vere, şehirliyüz, çift resmin vermezüz dediğine amel olunmaya. İ'tibâr arzadır. Ammâ şehirlü çift bozub ferâğat ederse, resm-i çift taleb olunmaya. Ol sebebden ki, şehirlüye resm-i çift kayd olmamışdur.

92. Ve dahi ra'iyyet bir tîmâra ra'iyyet kayd olunsa, lâkin elindeki çiftlikden ba'zı gayrı tımâr sınurunda olsa, çift resmin ra'iyyet kayd olduğu yere vere, ol yer ıssı arzı benüm sınurumda vâki' olmuşdur dedüğüne amel olunmaya; *dönüm akçesi*n taleb etmiye, hemân öşrün ve sâlâriyyesin taleb eyleye.

93. Ve dahi bir köyün ra'iyyeti bir âher köyde olmağla sonra anda ra'iyyet yazılsa ve elindeki çiftliği evvelki köy sınurunda olsa, ol dahi bu minvâl üzeredir; *dönüm akçesi* alınmaya.

---

1 **Derzi Arşunu**: Buna terzi arşunu da denir. Kumaş ölçümünde kullanılmakta olan arşındır ki, 68 cm uzunluğundadır

Bennâ Arşunı: Buna mimar arşunı da denir ve yapılan araştırmalar bunun da 73.3 cm uzunluğunda olduğunu göstermektedir (Erkal, Mehmet, Arşın, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, III,412-413).

94. Ve bir ra'iyyet ki, bennâk ola ve elinde beş on dönüm yer olsa, anlarun gibi kimesneler ki, bennâk resmi alına ve hem tasarruf etdüği yerlerin mikdârınca dönüm akçe sin vere.

95. Ve *mesâcid vakfı*n tasarruf eden imâmlardan resm-i çift ref' olunub deftere hâsıl yazılmamışdır. Avârızdan bil-külliye alınmak merfû'dur. İmam oldukları zamanda teklîf-i avârız olunmaya.

96. Ve dahi bir kimesne âher köyde *imâm* olsa, lâkin kendü evi ve çifti olmamağın gayrı köyde mütemekkin olduğu karye halkı bizim imâmımız değilsin deyü avârız taleb etmeyeler.

97. Ve dahi bir *ra'iyyet fevt olub* müte'addid oğulları kalub ba'zı çift ve ba'zı bennâk kayd olunmuş olsalar, dahi bennâk olan atası yerinden taleb eylese, ri'âyeten lil-verâset bennâke andan hisse verilür. Resm-i çift ve resm-i bennâk cümlesinin arasında verilür.

98. Ve dahi bir ra'iyyet fevt olub beş altı nefer oğulları kalsa, ba'zı evli ba'zı mücerred olsa, mücerred olan kesbe kâdir olsa, kanun budur ki, ataları yerin müşâ' ve müşterek mutasarrıf olalar.

99. Ve dahi bir ra'iyyet fevt olsa, müte'addid oğulları kalsa, ataları yerin müşâ' ve müşterek mutasarrıf olalar. Aralarında biri dahi fevt olsa, fevt olanın oğlu varsa, hissesi oğluna intikâl eder. Ve oğlu kalmasa, karındaş yeri karındaşa intikâl etmez. Lâkin gayrılar verdiği tapuyı karındaşları vericek gayrıya vermeyüb anlara vereler. Meğer kim, bunlar rağbet etmeyeler.

100. Ve dahi bir ra'iyyet ki, defterde çift yazılmışdır, ol kimesnenin oğlu olmasa, oğlunun oğlu kalsa, kendü dahi fevt olsa, müteveffânın yeri oğluna nice intikâl ederse, oğlu oğluna dahi öyle intikâl eder. Anın gibi vâki' olıcak, sipahi deden yeridir, atan yeri değildir deyü dahl eylemeye.

101. Ve dahi bir ra'iyyet deftere bennâk kayd olunsa, ba'dehû çifte kâdir olsa, bir ra'iyyet çiftliğin tapuya alsa, hem bennâk resmi vere ve hem ol yerin resmin vere. Bennâk yazıldım, hemân bennâk resmin verürün dedüğüne amel olunmaya.

102. Ve bir ra'iyyet bennâk kayd olunsa dahi fevt olsa, bir nice kesbe kâdir oğulları kalsa, anlar altışar akçe resm-i kara vereler ve evlendikden sonra bennâk resmin vereler. Defterde mücerred yazıldım demek fâide etmez.

103. Ve dahi bir kaç karındaşlarından hissesi içün tapu taleb etmek câizdir.

104. Ve dahi bir ra'iyyet fevt olsa sağîr oğlu ve çiftliği kalsa, tasarrufa kâdir olmasa, sipahi andan resm taleb etmeye. Ve yerin sağîr yarayınca âhere verüb zirâ'at etdürseler, yetim kâdir olunca, yine yetime vereler.

105. Ve dahi *öksüz tapusu* memnû'dur ve bid'atdır. Atasının yeri ana *mülk-i mevrûs* gibidir. Bunun emsâli vâki' olsa, sipahi ya ummâl, âhere tapuya verüb bir mikdâr akçesin alurlar ise, vilâyet kâdîları dahi ol kimesnelere hüccet verüb yetim ataları yerinden mahrûm kalurlar ise,hüccet-i kâdîye amel olunmaya, yetim taleb ederse ataları yerlerine hükm edüb alıvereler. Tapulayan kimesneler dahi sipahiye verdükleri akçelerin taleb ederse, kime verdün ise andan al diyeler. Ammâ yetim bâliğ oldukdan sonra ata yerüdür deyü nizâ' etdüği makbûl olmaya.

106. Ve dahi bir ra'iyyet fevt olub oğlu kalmasa kızı kalsa, dahi atam yeridir, hakkından gelürüm deyü taleb eylese, sipahi yeri kızına vermek memnû'dur.

107. Ve dahi bir yer *mahlûl* olsa, bir hatun kişi dahi eller verdüğü tapuyı verürün dese, avrete yer vermek kanun değildir, vermiyeler. Amma ber-kanun-ı sâbık bir tarîkle yer tasarruf ede-gelse, boz komayub öşrin ve rüsûmın sipahiye edâ eyledikden sonra sipahi dahl edüb elinden almaya.

108. Ve dahi bir ra'iyyet arz-ı öşriyyeden zirâ'ate kâbil olan yerlerini bilâ-mâni' *üç yıl boz kosa,* sipahiye zarar ettüği içün sâhibinin elinden alub âhere tapuya vermek örfen câizdir. Ammâ sâhib-i arz el verdüğü tapuyı verürüm dese, âhere vermeyüb, ana vereler. Velâkin dağ ve bayır olsa, ekin serbeser kuruyub zirâ'ate kâbil olmasa, ol sebeble boz kalsa,tapuya müstahakk olmaz.

109[1]**.** Ve dahi bir ra'iyyetin öküzi ve harmanı yeri bir dönüm veya iki dönüm mikdârı bir yer boz komak ve mer'â edinmek câizdir;memnû' değildir; tapuya müstahak olmaz.

110. Ve dahi kadîmden şehirlünün ve ehl-i karyelünün davarları örüsi içün vaz' olunan yerlerin zirâ'at olunması ve korunması ve tapuya verilmesi zarar-ı âmdır; ol sebebden men' edeler. Ve köy mer'âlarının haddi ve mikdârı bir mildir ve kasabanın ve şehrin bir buçuk mildir.

111. Ve dahi birbir sipahinin tımârında âhar sipahinin ra'iyyeti olsa veya bir kimesne yer zirâ'at etse, hâric kısmındandır; a'lâ yerden iki dönüme bir akçe ve ednâ yerden dört dönüme bir akçe alına, ziyâde alınmaya.

112. Ve dahi yaya ve müsellem re'âyâlarından yer dutarsa, hâric re'âyâ hükmündedir; sipahiye dönüm akçesi vere.

113. Ve dahi sipahinin hâssa çiftliğin ve hâssa yerin tapuya vermek câiz değildir. Eğer sipahi tapuya verse, hemân kendü zamanında vere; sonra gelen sipahi tapusın bozar. Eğer kendü dahi bozmak dilese, câizdir, kimesne mâni' olmaz.

114. "*Kılıç yeri tapuya verilmez*" demekden murâd budur ki, kılıç ile feth olan re'âyâ yerleri tapulandıkdan sonra ayruk elinden alınmaz; meğer kim, bilâ-mâni' üç yıl boz koya. Amma boz çiftin ağasına hakkın edâ edicek tapuya verilmez. Zira tapu tapu üstüne olmaz; nikâh üstüne nikâh olmaduğı gibi.

115. Ve dahi şol ra'iyyet yeri ki, sâhibi fevt olsa veya cilây-ı vatan eylese, mahlûl kalub sipahi ol yeri kendü tasarruf etse ya ortağa verse, çiftlik-i hâs olmaz, kılıç toprağı gibi değildir; âhare tapuya verse câizdir. Sipahi ol ettüği ra'iyyet yeri içün avârız olduğı zamanda avârız vermek kanundur; meğer ki, tûl-ı zaman ile kadîm gibi ola.

116. Ve defterde hâssa kayd olunan yerlerden sipahi rubu' almak kanundur ve anların gibi yerlerden bağ ve bağçe etseler, hâsılından yine rubu' alınmaz.

117. Ve dahi kurâlarda ev yeri içün tapuya alınmak kanundur; a'lâsı elli akçedir, ziyâde olmaya ve evsatı otuz ve kırk ola ve ednâsı on ve yirmi akçe alına. Amın ra'iyyet tapuladuğı yerde evler binâ eylese, ev yeri tapusı alınmaya, mülk yerine yapmış gibidir.

---

1 Bu ve devâmındaki maddeler Yavuz Kanunnâmesinde mevcut değildir.

118. Ve dahi bir kimesne bîgâne ve emîrâne yerden sipahi izni yok iken çalısın ve taşın çapası ve baltasıyla zirâ'ate kâbil edüb ihyâ eylese, üç yıl tamam yeri eken elinden almayalar ve tapu taleb etmeyeler. Amma üç yıldan sonra sipahi tapuya verse câizdir. Velâkin âhar kimesneye vermeye; âhar kimesne verdüği tapuyı ol kimesne verürse ana vermek evlâdır ve lâyıkdır; gayrıya vermeden gene ana vereler.

119. Ve dahi sipahi re'âyâdan kablel-vakt rüsûm alsa, ba'dehû vakit hulûlünde ol sipahi ma'zûl olsa, tîmârı âhere verilse, sonra gelen sipahi evvelki sipahiden taleb eyleye, re'âyâdan taleb eylemeye. Ammâ re'âyâ dahi evvelki sipahiye verdiklerin isbât ede; kâdîden hüccet taleb edeler; ne mikdâr akçe ise.

120. Ve beğlerbeğiler, ba'zı sipahiye mektûb verüb kâdîlere irsâl eder imiş ki, re'âyâ üzerinde olan rüsûmu kablel-vakt alıvereler deyü, imdi beğlerbeğiler bunun gibi mektûb vermeyeler. Ve verürlerse, kanuna muhâlifdir, kâdîler amel etmeyeler, etdüklerinde mu'âteb olmaz velâkin azle sebebdir[1].

EL-FASL'ÜL-HÂMİS
FÎ BEYÂN'İL-A'ŞÂR[2]

121. Buğdaydan ve arpadan ve darudan ve alefden ve çavdardan ve hâsıldan *sâlâriye* ile *öşür* alınur. Sekiz müdd galleden her müdde iki buçuk kile olur. Ve sâlâriyye aldukdan sonra sipahi ve eğer âmil *yemlik* deyü müslümanlardan nesne almayalar; zira sâlâriye yemlik mukâbelesindedür. Ve bâki hubûbâtda nohud ve mercimek ve bakla ve penbede sâlâriyye alınmaz ve ketân tohumundan öşür alınmaz. Zirâ re'âyâ ketanı sipahiye beşde vermek lâzımdır. Ve kendirin dahi on demedinde bir demed öşr alınur.

122. Ve dahi köfterden on dörtde bir alınur; zirâ odunu ve nişastası harcı vardır.

123. Ve dahi ağaçda biten fevâkihden vakit gelicek emîn kişiler üzerine gelüb kıymete dutub öşrin ta'yin edeler ki, sonradan alına.

124. Ve bağ ve bahçe arasında ot bitüb satılur olsa, on akçede bir akçe öşür alalar.

125. Ve *harîm*lerde ve *hadâik*de vâki' olan sebzevâtın öşrün alalar. Ve zağferândan ve gönülden öşür alalar.

---

1 Bu fasıldaki kanun maddeleri, Yavuz dönemi Kanun-ı Osmânî'sinin benzeri maddelerinin tashihinde de işe yaramaktadır; zira bir kısım maddelerini, bu kanuna bakınca yanlış istinsâh edildiğini ve dolayısıyla elimizde fazla nüshası bulunmadığından, bizim de yanlış okuduğumuzu burada belirtmek istiyorum. Teker teker hataları düzeltmek ve işi uzatmak yerine, araştırmacılara, bu faslın hükümleri ile Yavuz'un ilgili maddelerini mukâyese etmelerini tavsiye ediyorum. Bu hal de göstermektedir ki, Osmanlı Kanunnâmelerinin tamamı ortaya çıkmadan sıhhatli bir neticeye ulaşmak ve doğru hükümler vermek mümkün değildir:(Krş.**Yavuz-2,** md.51-84).

Bu sebeble bu ciltte de bazı okuma yanlışlıkları yapabileceğimizi hemen belirtmek istiyor ve müdekkılerden tashihini istirhâm ediyoruz.

2 Manası; "Beşinci Fasıl; Araziden öşür adıyla harâc-ı mukâseme karşılığı alınan ürün vergileri hakkındadır."

Bağdan ve bahçeden öşür alınmak muvâfıkdır. Ammâ re'âyâ muzâyaka olmasun deyü mikdârına bedel tahmîn olunub harâc i'tibar olunmuşdur Ve bağ dönümü ile bir dönüme ba'zı vilâyetde beş akçe ve ba'zı vilâyetde on akçe ve ba'zı vilâyetde üç akçe alınur. Ve hadâikden ve harîmden öşürlerine göre hâsıl bağlanmışdur.

126. Ve dahi *arâzî-i vakıf*da ve *emîrâne yer*den sipahi tapuya verse, bağ etmek içün, dahi ol kimesne anı bağ eyleye, eğer ağaçları birbirine yakın olub arası zirâ'ate kâbil değil ise, bağçe hükmündedir. Ve eğer arasına çift girüb zirâ'ate kâbil olursa, yer hükmündedir. Öşrin ve rüsûmun verüb ve ağaçlarda olan meyvenin dahi öşrün vereler. Ve eğer bağçe olursa, bedel alur; eğer az ve eğer çok. Sipahi ben bunu yine tapuye verürün, yine çiftliğe zam etmezsen, ağaçların kat' ederin demek, câiz değildir. Ve men' etmek gerek. Öşür bedeli yahud meyvesinin öşrin almak gerekdir. Vakfa ve sipahiye kangısı enfâ ise, amel edeler Ve üzerine zaman geçüb ağaçları kalmasa, sipahi bozub yine çiftliğe zam edemez. Meğer ki, sâhibi icâresin vermeğe kâdir olmayub ferâğat ede. Sipahi ol vakit dilerse bahçe etmek içün bir kimesneye vere, dilerse zirâ'at edüb ekin ekmeğe vere. Velhâsıl her kangısı enfa'ı ise, anı ede.

127. *Kadîmi koz ağacı* ki, re'âyânın çiftliği içinde olmaya, nizâ' yokdur, sâhib-i tımârındır. Şol koz ağacı ki, re'ayânın çiftliği ve bağçesi içinde veyahud hudûdı içinde ola ve dahi ekine ziyânı ola, ra'iyyet anı zabt eyleyüb sipahi ile yarı olalar. Ve dağlarda yahud sahrâlarda bitmiş hodâi kestâneler ağaçları *beğlik* olur, sipahinindir, hâric kimesne dahl eylemeyeler.

128. Ve dahi dağlarda ve ormanlarda biten *hodâî ağaçlar* sipahi ma'rifeti ile aşılansa, ol anın mülkü olur; meyvesin ol kişi devşürüb öşrin vere. Ve dahi dağda ve ormanda hodaî yemiş ağaçları aşılansa, anlar gibi. Ve örüde ve yabanda biten ot ve kamış mübâhdır; her kim dilerse ol alur ve öşür dahi lâzım olmaz. Meğer kim korunub zabt olunursa ve ol vakit kimin tasarrufunda olursa ol devşire, gayrılar dahl eylemeye

129. Ve *ortakçı* kayd olunan kimesnelere, beğlikden tohum verilüb hâsılın münâsafa edeler ve ortakçı nısf-ı hâsılın beğliğe verdüği sebebden avârız-ı divâniyeden mu'âflardır, kâdîlar avârıza katmayalar.

130. Ve dahi re'âyâdan *tekrar öşür* şol kimesneden alınur ki, sipahisin çiftliğin terk edüb âher sipahi yerin zirâ'at ede, anun gibiden tekrar zecren lehû bir öşrin sâhib-i arz ala ve bir öşrin dahi sâhib-i ra'iyyet ala. Ve eğer üzerine yazılan yerini tamam ekübhakkından geldükden sonra âher yerden zirâ'at etmekle tekrar öşür almak hayfdır.

131. Ve dahi sipahinin gallesini anbarına ve hisâr erlerinin kalesine iletmek, re'âyâ üzerlerinedir. Ammâ bir günlükden ziyâde olsa, def'an lil-acz teklîf olunmaya.

132. Ve şol *çayır*lar ki, her yıl korunub öşür verilür çayır olı-gelmişdir, anun gibiden ki, re'âyâ tasarrufundadır, öşür lâzımdır; sipahiye öşrin vere[1].

EL-FASL'ÜS-SÂDİS

1 Krş.**Yavuz-2**, md.85-94

FÎ BEYÂN-İ ÂDET-İ AĞNÂM[1]

133. Yerlüden ve yörükden *iki koyuna bir akçe* kanundur.

134. Ve dahi koyun ile kuzu ba'zı yerlerde bir sayılmak câizdir; koyun tamam dölün döküb ayırtılaşdıkdan sonra. Koyunu olmayan *resm-i kara* deyü on iki akçe alına.

135. Ve dahi yörüğün koyunu kırılub yirmiden ekal kalsa, karadan koyun resmi alınmaz; hemân oniki akçe resm-i kara alınur.

136. Ve yörük sipahi yerin dutub zirâ'at etse, öşür ve sâlârlık verdükden sonra boyunduruk resmi deyü on iki akçesin alalar, ziyâde almayalar.

137. Ve dahi bir kimesne koyunı âdet alacak zamana karîb alsa, rüsûmın andan alalar; ben koyun alalı bir aydır veya iki aydır dedüğüne amel etmeyeler.

138. Ve dahi kassâbların ve *celebkeş*lerin ellerinde bulunan koyunların, eğer bir yıl yürümüş olursa andan resm alına ve eğer ol yıl içinde âharden satun alub evvelki sâhibinden resm alunduğuna şâhidleri varsa, alınmaya ve illâ yok ise, ellerinde bulunan kimesneden alına.

139. Ve dahi celeb-keşlere tenbih oluna ki, abrilden evvel koyun alsalar, ol yıl içinde ol koyunun resmi bir def'a alunduğuna hüccet alalar. Ve eğer alınmadıysa resmi sonra benden alınur deyü bahâsından bir mikdâr aşağa vereler[2].

EL-FASL'US-SÂBİ'
FÎ BEYÂN-İ RESM-İ OTLAK[3]

140. *Otlak resmi* alınu-gelen yaylaklarda örf-i sultânî'ye muvâfık deftere kayd olunmuş ise, anı alalar. Ve andan mâ'adâsı çayırlardan ve gayrıdan ba'zı mevâzi'de haymânesinden yörük ve şehirlüye ve koru ve karye halkına örü kayd olunmuşdur. Ve ba'zı mevâzı'da dahi sipahilere tîmâr kayd olunmuşdur. Ve ba'zı dahi hâlî ve hâric-i defterdir. Anların gibi yerlerde ummâl ve sipahiler otlak dahi kayd olunan yerlerden âdet-i kadîme üzere her sürüden bir orta koyun ve hâricden sancağa gelen sürüden resm-i otlak mîrî içün yahud sâhib-i tîmâr içün a'lâ sürüden bir koyun ki, bahâsı yirmi akçe ola ve evsat sürüden bir koyun ki, bahâsı ancak on beş akçe ola ve adnâ sürüden bir toklu ki, bahâsı on akçe ola. Vel-hâsıl yirmiden artuk hilâf-ı kanundur, alınmaya.

141. Ve resm-i otlak, koyun yürüdüğü yere tâbi'dir, sâhibi oturduğu yere değildir, şöyle biline.

---

1 Manası; "Altıncı Fasıl; Hayvanlardan zekât-ı sevâim karşılığı alınan koyun resmine ait hükümler beyânındadır."

2 Krş.**Yavuz-2,** md.95-98

3 Manası; "Yedinci Fasıl; Mer'alardan alınan otlak resminin hükümleri beyânındadır."

142. Bir tımârda sipahiler mütemekkin olsa ve yayalar ve müsellem tâifesinin ağnâmı olsa, anların gibiden sâhib-i tımâr resm-i otlak taleb etmeyeler. Meğer ki, defterde üzerine hâsıl bağlanmış ola.

143. Bağ ve bağçesi olsa, sâhib-i tımâra resm-i otlak vereler; amma kışlak resmin vermeye.

144. Ve hâric re'âyâdan bir kimesne bir tımârda koyun yürütse veya ortağa verse, anların gibiden resm-i otlak taleb olunmaya; meğer ki, hâsıl bağlanmış ola, ol vakit taleb oluna[1].

EL-FASL'ÜS-SÂMİN
FÎ BEYÂN-İ RESM-İ KIŞLAK[2]

145. Ve bir tîmâra hâricden koyun gelüb kışlasa, a'lâ süreden bir koyun alına ve ednâdan altı akçe alına. Bu *resm-i kışlak*, koyun durduğı ve yatduğı yere tâbi'dir, yürüdüğü yere göre olmaz.

146. Ve dahi koyun sâhibinin kışladuğı tımârda bağdan ve bahçeden bir mikdâr nesnesi olursa veya bir mikdâr yer zirâ'at etse, sipahiye öşür ve resm verse, resm-i kışlak hilâf-ı kanundur, alınmaya.

147. *Yörük tâifesi* bu kısımdandır; öşür ve resm verdüği yerde resm-i kışlak vermeye ve illâ yörük kangı yerde ya'ni tımârda kışlar ise, resm-i kışlak üç akçe vermek kanundur[3].

EL-FASL'ÜT-TÂSİ'
FÎ BEYÂN-İ AHVÂL-İ YÖRÜGÂN[4]

148. *Yörük tâifesi* yerlü gibi iki koyuna bir akçe vere. Ve yörüğün koyunları kırılub hiç kalmasa yahud yirmiden ekall kalsa, bunlara dahi *kara* denilür; *resm-i kara* deyü on ikişer akçe alınur; resm-i ganem alınmaya.

149. Ve yörüğün elinde sipahi yerinden tapulu yeri olsa, zirâ'at edüb öşri ve resmi verüldükden sonra, kanun budur ki, sipahiye *resm-i boyunduruk* deyü yılda on iki akçe vere.

150. Ve yörükler, sancak beği sipahisi yerinde zirâ'at eyleseler, tamam çiftlüden on iki akçe ve nîm çiftden altı akçe alına.

---

1 Krş. **Yavuz-2**, md.99

2 Manası; "Sekizinci Fasıl; Kışlaklardan alınan kışlak resminin hükümleri beyânındadır."

3 Krş. **Yavuz-2**, md.100

4 Manası; "Dokuzuncu Fasıl; Osmanlı Devletinde sosyal bir sınıf olan yörüklerin halleri ve hükümlerinin beyânı hakkındadır."

151. Otlak resmi yerlü gibi, a'lâ sürüden yirmi ve evsat sürüden on beş ve ednâ sürüden on akçe alına veyahud mezbûr kıymetlü yarar davar vereler.

152. Ve yörük tâifesinin rüsûmı evâilde kuzı katımında olur imiş, hâliyâ âbril ayında almak kanundur, mukadder olmuşdur.

153. Ba'zı mevâzı'da hâricden gelen yaylakçı *karaca koyunlu*lardan veya yörükden otuz akçe resm-i otlak deyü koyunu olmayanlardan ikişer akçe otlak resmi alınur. Mîrlivâ ile za'îm bi tarîk'il-münâsefe tasarruf ederler.

154. Ve *Ayasloğ* ve *İzmir* tarafında ba'zı *buhurcu Arablar* vardır, zaman-ı sâbıkda *buhur hizmetin* ederler imiş. Sonra ol hizmet ref' olmuşdur; her hâneye sekizer akçe vaz' olunmuşdur. Hâliyâ bu üslûb üzere mukarrerdir. Hâssa-i hümâyûn içün zabt olunur[1].

EL-FASL'ÜL-ÂŞİR

FÎ BEYÂN-İ ÖŞR-İ KOVAN VE RESM-İ KOVAN[2]

155. *Kovan* durduğu yere tâbi'dir. Her kimin yerinde bal eylerse, *öşür* anundur. Ve şol yerdeki akçe yazılmışdır; defter mûcebince ne takdir oldu ise, ol alına. Ve şol yerlerde kim takdir olmamış ola, a'lâlı ve ednâlu on kovanda bir kovandır; eyle alınur.

Ammâ def'an lit-hayf ba'zı yerlerde *öşrüne bedel akçe* ta'yîn olunmuşdur; ba'zı vilâyetde bir kovana iki akçe bağlanmışdır.

156. Ve dahi bir kimesnenin âher sipahi yerinde kovanı dursa, sâhib-i arza üç kovana bir akçe veya iki kovana bir akçe ve sâhib-i re'âyâya iki kovana bir akçe vereler.

157. Ve *Bolu Sancağı*'nda evâilde kovan hakkı yere tâbi' edüb, hâliyâ re'âyâya tâbi'dir. *Koyun resmi* ve *kovan resmi* gibi kışladığı yerde *kışla hakkı* verürler.

Ammâ *Livâ-i Kara Âmid*'de otlak resmi deyü sâhib-i tımâra ba'zı yerlerde üç kovana bir akçe resm alınur.

Ammâ *Livâ-i Karaman*'da kovan kimün tîmârında ise, kovan başına iki akçe sipahiye hükm alınur, yere tâbi'dür.

Ammâ *Livâ-i Aydın*'da ekseriyâ durduğı yerden kaldırub bir âher sipahinin tîmârına iletüb, kovan kangı yerde bal eylerse, resmi anda verüb bal atdüği yerde dört kovana bir akçe vermek i'tibârdur. Kendü tımârında bal eyledüği dört kovana bir akçe verilmek üzere edüb âhar tımâra iletürler imiş. İmdi kanun budur ki, bir kovana iki akçe resm alınur; birini sâhib-i ra'iyyet ve birini bal etdüği tımârun sipahisine vereler.

158. Ve *dağlarda bulunan bal* ki, sipahiye hâsıl yazılmışdır, sipahi ala ve mevkufçularındur, eğer kadîmden ballık değil ise sayd kısmından olur; kimesne dahl eylemeye bulanındır.

---

1 Krş.**Yavuz-2**, md.100-104

2 Manası; "Onuncu Fasıl; bal kovanlarından alınan öşür vergisi ve kovan resminin hükümleri beyânındadır."

159. Ve bir tîmârda il kâtibi yazdukda olmayub resm kayd olunmasa ve dahi sonradan ba'zı kimesneler kovan edinseler, yine âdet üzere resmi sâhib-i tîmârındır; vermezem, hâsıl kayd olmamışdır dedüğüne amel olunmaya[1].

EL-FASL-HÂDÎ 'AŞER
FÎ BEYÂN-İ RESM-İ ARÛSÂNE[2]

160. *Cihâzlu kız*dan altmış ve avretden kırk akçe alına ve ba'zı yerden avretden otuz alınur. Ve fakir kızdan yine altmış alınur ve fakir avretden nısf-ı resm alınur ve mutavassıt'ul-hâl olandan beyne-beyne alınur.

161. Ve bâkire kızın *resm-i arûsâne*si, babasına tâbi'dir; hakkın babasından sipahisi alur; ne makamda çıkarsa çıksun. Ammâ avretde toprak mu'teberdir; kimün tîmârında nikâh vâki' olursa, resm anındır. Ve *yörük tâifesi* lâ-mekân olduğu içün atasına tâbi'dir; eğer bâkire ve eğer seyyibc .

162. Ve dahi sipahi tâifesinin kızı çıksa, resm-i arûsânesi subaşılıkda ise subaşı alur. Eğer sancak altında ise, sancak beği alur.

163. Ve dahi sancak beğinin kızı çıksa, beğler beği alur ve beğler beğinin kızı çıksa, *Hizâne-i Âmire*ye alınur.

164. Ve dahi yaya ve müsellem tâifesinin resm-i arûsânesi, çiftlikleri üzerine olan sancak beğinindir. Ve illâ kendü çiftliği üzerinde olmazsa, sâhib-i arzındır. Ve Hüdâvendigârî olan yörüğün resm-i arûsânesi, Hizâne-i Âmireye alınur.

165. Ve dahi bir kimesne avratına talak verüb tekrar nikâh etdirse, *resm-i gerdek* alınmaya. Ve kimesne câriyesin âzâdlu kimesneye nikâh etse, bâkire ise hür resmi alına; seyyibe ise nısıf alına, ziyâde alınmaya[3].

EL-FASL-ÜS-SÂNÎ 'AŞER
FÎ BEYÂN-İ RESM-İ DUHÂN[4]

166. Bir kimsene âhar sipahinin tımârında mütemekkin olub kızın çıkarsa, *resm-i duhân*, a'lâ yerden dokuz akçe, mutavassıt'ul-hâlden alti akçe ve fakirden hâline göre alına. Yörükde dahi bu âdet câridir. Piyâde ve müsellem kızları sipahi tımârından çıksa, resm-i duhân beş akçe alına.

167. Bir kimesne gelüb bir tımârda yurdlanub kışlasa ve bağı ve bağçesi yok ise ve tımâr sâhibine öşür vermez ise, resm-i duhân alına ve illâ sâhib-i tımâra öşrin ve kalîl ve

---

1 Krş.**Yavuz-2**, md.105-106

2 Manası; "Onbirinci Fasıl; Örfî bir vergi olan gerdek resminin hükümleri beyânındadır."

3 Krş.**Yavuz-2**, md.107-109

4 Manası; "Onikinci Fasıl; Başkasının tımarında muvakkat olarak ikâmet edenlerin vermekle mükellef tutulduğu duhân resminin hükümleri beyânındadır."

kesîr rüsûm verürse, resm-i duhân alınmaz. Ve lâkin kızı çıksa resm-i duhân beş akçe alınur.

168. Ve şehir halkından bir kimesne varub köyde mütemekkin olsa, yer zirâ'at etsün ve etmesün, resm-i duhân alınmaz. Amma kızı çıkarsa, hâline göre resm-i duhan verür.

169. Ve köy halkından ve yörükden ve gayrından bir kimesne şehre gelüb mütemekkin olsa, kız çıkarsalar *resm-i duhân* alınmak kanun değül[1].

EL-FASL'ÜS-SÂLİS 'AŞER

FÎ BEYÂN-İ TÂHÛN[2]

170. Bir *değirmen* bir yıl tamam yürüse, resm Bursa müddiyle bir müdd buğday ve bir müdd arpa ta'yin ve kayd olunmuşdur. Hâliyâ re'âyâya muzâyaka olmasun deyü anın gibiden her bir senede altmış akçe resm vaz' olundu. Ve *Vilâyet-i Karaman*'da bu üslûb üzere kayd olunmuşdur. Ve *Bolu sancağı*'nda yıl yüriyen değirmenden Bursa müddiyle bir müdd buğday ve bir müdd arpa alına deyü vaz' olundu. Ve altı ay yüriyende nısf-u zâlik.

171. Ve dahi bir tımârda hâsıl kayd olunan değirmen ki, harâb olsa, sâhibine teklîf edüb ma'mûr etdüreler; eğer etmez ise, üzerine mukayyed olan rüsûmı sipahisine hükm edüb alı-vereler. Ve eğer su getürmek kâbil olmayub battâl kalsa, anun gibiden resm almak yokdur, alınmaya[3].

EL-FASL'UR-RÂBİ' 'AŞER

FÎ BEYÂN-İ TÎMÂR-I SERBEST[4]

172. Alaybeğlerin ve subaşıların ve çeribaşıların ve emîr-i alemin ve dizdârların ve çavuşların tîmârları *serbest* olur; bunlardan mâ'adâsı serbest değildir. Meğer ki, bir tîmâr sonradan subaşılığa ilhâk ve munzam olmağla serbest olur; sonra yine ifrâz olsa, serbestlikden çıkar. Meğer kim, serbestlik üzere verilmiş ola.

173. Ve dahi *serbest tîmârlar*da ve müsellem ve piyâde ve yörügân ve hüdâvendigâr ve gayrı re'âyâ tuttuğı abd-i âbık ve kenizin müjdeganesi, sâhib-i tîmârındır. *Müddet-i örfiyye*si tamam olduktan sonra, kâdî ma'rifetiyle esvâkda bey' olunub bahâsı sâhibi zâhir oluncaya değin, bir emîn kişi katında hıfz edeler.

174. *Müddet-i örfiyye*, kulda ve câriyede üç aydır ve hayvanda bir aydır.

---

1 Krş.**Yavuz-2**, md.122

2 Manası; "Onüçüncü Fasıl; Değermenden alınan res ile ilgili hükümler beyânındadır."

3 Krş. **Yavuz-2**, md.110

4 Manası; "Ondördüncü Fasıl; Serbest tımârların hükümlerini beyân hakkındadır."

175. Ve serbest olmayanların kendü re'âyâsı ile gayrı dutmasında bir fark yokdur. Defterde ta'yîn olunmaduğı takdirce, mîrlivâya yahud subaşılara ya ma'mûl olı-geldüği üzerine tasarruf oluna.

176. Ve şol tîmâr ki, *âdet-i yâve* kayd olunmuşdur, vâki' olan yâve sâhib-i tîmârındır ve kayd olunmayanlarda vâki' olsa, bil-külliye sancakbeğinindir. Ve yaya ve müsellem kendü toprağında dutduğu sancak beğinindir.

177. Ve resm-i arûsânesi dahi serbest olmayan yerlerde sancakbeği tîmârlarla tansîf ederler; eğer subaşılık olursa, ol vilâyetin subaşısıyla tansîf ederler.

178. *Cürm ü cinâyet* dahi bunun gibidir. Ve *Livâ-i Aydın*'da serbest olmayan tımârın nısfı sipahinindir ve serbest olan tımârlarda cürm ü cinâyet bil-külliye sâhib-i tımârındır ve serbest olmayan tîmârlarda nısfı sipahinin ve nısf-ı âharı subaşılar alur veya sancak beğinindir; ve ba'zı yerlerde nısfı sâhib-i tımâr aldukdan sonra nısf-ı âharı sancakbeği alur.

179. Ve dahi bir yerde vaşak ve kaplan dutulsa, bunlar sancak beğinindir. Meğer ki yaya ve müsellem duta, anlarun dahi kendü sancak beğlerinindir.

180. Ve dahi *uğrı*nın ve harâminin ve kanlunun, bi-haseb'il-merâtib *siyâset*i sancak beğinindir ve afv olunan yerlerde *bedel-i siyâset* deyü akçe alımak kanuna muhâlifdir; siyâset olunandan cürm alınmak yokdur. Ammâ afv olıcak cürm *sâhib-i tımâr*ındır.

181. Ve dahi *re'âyânın yerlerin birbirine satmak ve almak* hilaf-ı kanundur. Alana ve satana muhkem tehdîd edeler. Meğer ki, sipahi ma'rifetiyle *hakk-ı kararı*n ve tasarrufun bir mikdâr akçe alub verseler câizdir. Ammâ sipahi ma'rifeti olmadın câiz değildir.

182. Ve dahi sipahi ve ummâl *harman ölçme*ği ziyâde te'hir etmeyüb, hemân tevakkuf edeler, gelüb ölçmezlerse köy imamı ve kethüdâsı ve yarar adamları ma'rifeti ile ölçüb anbarına koya. Sonra bizim ma'rifetimiz ile ölçüb anbara niçün komadınız ve bizim ma'rifetimüz yoğiken ölçdünüz deyü incitmeyeler.

183. Ve dahi re'âyâdan rızâları ile ve sipahi ma'rifeti ile yer istibdâl edişüb ölünce tasarruf etseler, sonra evlâdları bozmak isteseler, bozamazlar. Ammâ sipahi izni olmasa, feshedilmek câizdir[1]

EL-FASL'ÜL-HÂMİS 'AŞER
FÎ BEYÂN-İ MÜTTEHEMÂN[2]

184. Bir kimseye *isnâd-ı töhmet* olunsa, bilünmese, oğluna ve karındaşına ve akrabasına ve müsâhibîne ve küfelâsına veya ehl-i karyesine ve mahalle ve cemâ'atine veyahud bir kimesnenin evinde dursa ol kimesneye teklif edüb buldurub tâlibine teslim edeler.

---

1 Krş. **Yavuz-2**, md.111-117

2 Manası; "Onbeşinci Fasıl; Herhangi bir suçla ithâm edilen zanlıların hükümlerinin beyânı hakkındadır."

185. Ve dahi bir yerde *hâfız-ı derbend* olsalar, dahi hıfzında ve zabtında taksîrât ve tekâsül etseler, ol yerde zâyi' olan müslümanların rızıkların alan bulunmaz ise, ol arada zâyi' olan müslümanların rızıkların anlara tazmîn etdüreler. Meğer ki hırsuzı bulub getüreler.

186. Ve *kuzât* ve tedrîs ve tevliyet ve nezâret ve meşîhat ve hitâbet ve imâmet ve sâir bunların gibi *cihet*den ve *menâsıb*dan şunlar ki, berât-ı şehinşahî ile cihet tasarruf ederler, bir vechile ta'zir lâzım olsa, ta'zîr olunmaya; hemân bunun gibi etme deyü kâdî 'unfle söyleyüb ve hem eylemek anlara ta'zirdir[1]

187. Ve dahi *habs* edecek yerlerde *kefîl* bulunur iken habs etmiyeler, yazub Dergâh-ı mu'allâya arz edeler. Meğer ki şenâ'at-i azîme ola ve dahi firâr ihtimâli olub kefîl dahi bulunmaya, ol vakit habs edeler[2].

188. Ve dahi bir kimesneyi mahallesi veya karyesi cemâ'ati hırsızdur deyü veya kahbedir deyü şikâyet edüb bize gerekmez deyü mahallesinden ve karyesinden sürdürülüb gidereler. Ve eğer varduğı yerde kabul etmeyeler, şehirden sürilür. Amma bir kaç gün tevakkuf edeler, tâ ki, ol yaramazlığına tevbe eyleye; salâh üzere olursa, dahl etmeyeler ve illâ olmaz ise, ol mekândan sürüb red edeler, şehirden çıkaralar[3].

EL-FASL'ÜS-SÂDİS 'AŞER
FÎ BEYÂN-İ AHVÂL-I MÜSELLEMÂN VE PİYÂDEGÂN[4]

189. Her *ocak*da altı ya yedi nefer *yamak* kayd olunub be-nevbet asker-i mansûra hizmet edeler ve yamak yazılan yayanın bir veya iki oğlu hizmete kâbil veyahud karındaşları olub kendüyle bile olsa, anlar dahi yamak yazılub nevbetlerinde hizmet edeler.

190. Ve yaya çiftliğünün bağından ve bağçesinden ve resm-i âsiyâbdan her ne hâsıl olursa, kimesne dahl etmeye, kendüler tasarruf edeler. Ve ol yerin satılması ve tapuya verilmesi memnû'dur, etdürmeyeler.

191. Ve sipahi tîmârında mütemekkin ağnâmı olsa, sipahi anlardan resm-i ağnâm taleb etmeye ve resm-i otlak dahi taleb etmeye.

192. Ve yaya ve müsellem sipahi tımârında yer zirâ'at etseler, öşürlerin ve rüsûmların vereler.

---

1 Bu cümle, aynen fıkıh kitaplarından alınmışdır ve bu kısım ceza yargılama hukuku ile alakalı çok önemli hükümleri ihtivâ etmektedir.

2 Sanıkların rast gele tevkif veya takip edildiği ve hukuk devleti mefhumunun dillerden düşürülmediği günümüzde, böyle bir hükmü görmek ve asırlar evvelinden ecdâdımızın bu manada bir hak ve hukuk anlayışını satırlar arasında okumak, doğrusu insana manevî zevk veriyor ve meseleyi yanlış yorumlayanlara da gerçek bir ders veriyor.

3 Krş. **Yavuz-2**, md.118-121

4 Manası; "Onaltıncı Fasıl; Osmanlı ordusunun sınıflarından olan yaya ve müsellemlerin ahvâli ve hükümlerinin beyânı hakkındadır."

193. Ve yaya sancağı kendüye müte'allık olan *yayabaşları*, her ocakdan *buğday ve arpa akçesi* deyü kırk akçe alalar.

194. Ve dahi *yaya sancağı beği* kendü adamlarına *yaya bedeli* alıvermek câiz değildir.

195. Ve dahi yayaya sefere tez varmadın veya pîrsin veya oğlulların ver deyu veya bedelün kabul etmezem deyu ve dahi *mukaddemlik* ve *sakâlık* içün ve *beğendük akçesi* deyü nesne alırlar imiş; bid'atdır.

196. Ve dahi *piyâde tâifesi*, gaybet-i münkatı'a ile gâib olub yamağı bunda olsa, çiftliğin bil-külliye ana teslim edeler, anun hizmetin edâ edeler; yine gelmek ihtimâli ya bulunmak ihtimâli olsa, eğer hâs yayadan ise, bulması, nevsetde ve hizmetde oturması yaya sancağı beğinindir.

197. Ve dahi bir yaya çiftliğin koyub kaçsa, sancağı beği kanda bulursa, yerine getüre. Ve Vilâyet kâdîları ana mu'âvin olalar.

198. Sancak beğinin *çalıcısı* ve *sancakdâr*ları yayadan olsa câizdir.

199. Ve dahi kanun-ı kadîmdir ki, yaya ve müsellem oğluna piyâde ve müsellem diyeler.

200. Ve dahi gâib olan yayanın ve müsellemin yamağına vereler ve yerlerin ve evlerin ve sâir emlâkin bey' ve şirâ eden ve zemini icâre tarîki ile alub tasarruf edenlere bulduralar ve dahi hizmetin ana çekdüreler.

201. Ve dahi mecâlisde ve mahâfilde yaya ve müsellem içün ba'zı kimesneler "*sen yayasın*" deyu ve "*müsellemsin*" deyu itâle-i lisân edüb bigayr-i hak incidüb kaçırub ibâkat edüb na-bedîd olmasına sebeb olanlara buldurub gereği gibi teşhir edeler[1].

202. Ve dahi yayanın ve müsellemin yerinde ikiden ve üçden oğlanları ve karındaşları olsa, kendüsüyle bile olsa, kendüye yamak edüb nevbetlüye hizmet etdüreler.

203. Ve yamaklarından birisi hizmete gidicek sâir yamaklarının ağniyâsından elli altmış; mutavassıt'ul-hâlden otuz ve kırk ve ednâsından on ve yirmi akçe harçlık alıvere. Ve müsellemân çiftliğinden olan hâsıl yamaklarından kim eşerse, ol tasarruf ede ve sâir yamaklarından ellişer akçe harçlık ala ve ekmedükleri yerin öşrin dahi ala ve eğer yamak olsa harçlık yirmi beşer akçe vere.

204. Ve dahi *sefere varmayan yayanın yasağı*, kuzât ma'rifeti ile teftiş olub, şol yaya ki, sefere geldikde hizmet etmeyüb hizmeti tamam olmadın destûrsuz kaçub getmiş ola veyahud gider iken yoldan kaçmış ola, eğer defe'âtla böyle etmiş olsa, salb edeler. Ve eğer âdeti olmayub dâim etmiş olmasa, kâdî ma'rifeti ile kimisinin burnun ve kimisinin kulağın kesüb siyâset edeler; akçe almayalar, bu bâbda kimesne mâni' olmaya.

205. Ve bunun emsâli hizmet kusuru olan siyâset yaya sancağı beğinindir. Lâkin ma'rifet-i kâdî ile gerekdir.

206. Ve dahi sefere geç varan ve kulluğa geç varan yayanın sakalın keseler.

---

1 Bu maddeyi, metinde olduğu şekliyle aldığımız takdirde, anlaşılması mümkün olmadığından. Yavuz kanunnâmesine göre tashih ederek aldık (**Yavuz-2**, md.146).

207. Ve dahi yayanın siyâsetin günah etdüği yerde edeler. Gayrı yere alub gitmeyeler.

208. Ve dahi yayadan siyâset etdükden sonra cerîme almayalar; kanuna muhâlifdir[1].

EL-FASL'ÜS-SÂBİ' 'AŞER
FÎ BEYÂN-İ SÛRET-İ HÜKM-İ ŞERİF-İ SULTÂNÎ VE KANUN-I MÜNÎF-İ HÂKÂNÎ-İ PİYÂDEGÂN[2]

209. Nişân-ı şerîf-i âlî-şân-ı sultânî ve tuğrây-ı garrây-ı kiti-sitân-ı hâkânî -Nüffize bil-avn'ir-Rabbânî- hükmi oldur ki, *Aydın Sancağı yayaları sancağı beği* olan kudvet'ül-emâcidi vel-ekârim câmi'ul-mehâmidi vel-mekârim *Ali* -Zîde mecdühû-, yayaya müte'allık olan kanun ve siyâsetnâme içün Dergâh-ı Mu'allamdan kanun ve siyâsetnâme tayeb ettüği ecilden işbu Kanun ve Siyâsetnâmeyi verdim ve buyurdum ki, zikr olunur;

210. Meselâ bir *yaya* ki, pîr-i fânî ve müflis olub sefere iktidârı olmasa, alâ kadrihî gidene harçlık verür ola. Pîr-i muztar olub kendü varmağa kâdir olmasa ve yerine bedel sancağı beği kendüye müte'allık olan ocakdan hâlâ kanun-ı mukarrerdir. Ucuzlukda ve kızlıkda ganî ise arpa ve buğday ile Burusa müddiyle nısfı arpa ve nısfı buğday ola.

211. Ve *sefere varmayub yerine bedel dutan yaya*lardan *bedel akçesi* deyü otuz akçe alur.

212. Ve mezkûr sancakda olan yayaların cürm ü cinâyet ve gerdek resmi ve yayalar dutduğı vaşak ve kaplan derisi yaya sancağı beğini mutasarrıfdır. Ve yayanın bâd-ı hevâsına yayabaşlarının dahli yokdur. Ve yayabaşıların cürm ü cinâyeti ve rüsûm-ı arûs-ânesi yayabaşı sancak beğinindir.

213. Ve yayanın bedeli mutlak câizdir. Ve yaya sancağı beği kendü adamlarına yaya akçesi alı-verüb bedel etmek olmaya.

214. Ve yaya tâifesi gaybet-i münkatı'a ile gâib olsa, ele girmek mümkün olmayub bulunmaduğı ma'lûm olıcak, ocakda yaya bir dahi olıcak çiftliğinin cümlesin ana teslim edüb cümlenin kulluğun ol kişi ede. Amma yamağının vefâtı veyahud gaybet-i münkatı'a ile gâib olduğı ma'lûm olmayıcak ve bulunmak ihtimâli olsa, eğer hâs yayadan ise, bulmak ve nevbetinde eşdirmek yaya sancağı beğinin üzerinedir. Eğer hâs yaya olmayub yayabaşına müte'allık yayadan ise, madem ki, vefât ve gaybet-i münkat'a ile gâbi olduğu ma'lûm olmaya, bulmak ve nevbetine sürmek yayabaşının üzerine lâzımdır.

215. Ve yerlü yayadan kangısı çiftliğin koyub kaçsa, sancak beğine vâcibdir ki, ol kaçan yayayı her kande ise bulub yerlü yerine getüreler. Ol vilâyetin kâdîleri dahi sancak beğinin sûret-i defterinde mestûr olan yayalardan tîmârda mıdır mülkde midir vakıfda

---

1 Krş. **Yavuz-2**, md.130-152

2 Manası; "Onyedinci Fasıl; Yayalarla ilgili Hâkân tarafından tasdik olunan Kanun ve Padişah tarafından gönderilen hükm-i şerifin hükümlerini beyân hakkındadır.". Bu fasıl, biraz önceki fasılda özetlenen hükümleri ihtivâ eden bir fermân mahiyetindedir ve Aydın Sancağı yaya sancağı beğine hitâben kaleme alınmışdır. Bu tür bir hükmün Kanunnâmede yer alması, hem Kanunnâmenin ilk devreye ait oluşunun bir delili ve hem de bu Kanunnâme nüshasına hâs özelliklerdendir.

mıdır fil-cümle her kande var ise, anlar dahi kaçan yayanın göçürülüb yerine getürmesine mu'âvenet edeler; ihmâl ve müsâhele etmeyeler ve illâ mu'âteb olurlar.

216. Ve hem yasak edeler ki, yayaya kimesne mâni' olmaya ve gizlemeye ve illâ yayaya olacak siyâset anlara olur. Amma sancak beği dahi yayasın bulduğı yerden göçürüb yazulduğı çiftliğe iletüb nevbetinde kulluğın etdüre; akçesiz salı-vermeye[1].

217. Eğer bunun gibi mes'eleler olursa, kâdî men' ede; memnû' olmazlarsa yazub Dergâh-ı Mu'allâma bildüreler, hakkından geline. Ve eğer kâdîler ihmâl edüb bildirmeyecek olursa, mansıbları alınmağla olmayub envâ'-ı itâbât olunur.

218. Ve yaya sancağı beğine müte'allık yâve ve kaçkun yayada dahi kanun şunun üzerinedir ki, sancakda yâve ve kaçkun yâveci ile sancak beğinindir.

Şöyle bileler, alâmet-i şerife i'timâd kılalar.

Tahrîren fî evâil-i şehr-i Receb'il-Mürecceb sene 929.

EL-FASL'ÜS-SÂMİN 'AŞER
FÎ BEYÂN-İ RESM-İ KAPPÂN VE BÂC-I BÂZÂR[2]

219. Irakî sabun yükünden iki; kara sabun yükünden on bir akçe; ve *hakk-ı kantar* Irakî sabun yükünden iki; hinnâ yükünden iki ve hakk-ı kantar iki. Boya yükünden iki; Nişadır kalayı yükünden sekiz; bâkam ağacı yükünden iki , hakk-ı kantar üç; şab yükünden iki, çivit yükünden on beş; hakk-ı kantar beş; mastaki yükünden dört, hakk-ı kantar iki; Ceviz-i Hindî ve karanfil ve gönül yükünden iki, hakk-ı kantar iki; kara boya yükünden bir; gön yükünden iki; köfter yükünden iki; ağaç terke yükünden iki; incir yükünden iki; kaysı ve zerdâlü yükünden iki; acı zerdâlü yükünden bir buçuk; elma yükünden bir; emrud yükünden iki; emrud yarması yükünden iki; kuru erik yükünden iki; somak yükünden üç; fıstık yükünden bir; zeytûn yükünden iki; tuz yükünden üç; pirinç yükünden üç; kestane yükünden bir; yağ yükünden dört; bal kutusu başına bir; tulum olursa tuluma bir; sahtiyan yükünden dört; kuzı göni yükünden bir; ham gön.yükünden on iki; yaş gön yükünden dört; kürk yükünden iki; leblebü yükünden bir; pekmez yükünden iki; demür yükünden iki; bakır yükünden iki; saç yükünden iki; saç ayağı yükünden iki; saban demüri yükünden iki; sirke yükünden iki; demür bel yükünden iki; na'l yükünden iki; mıh yükünden ve ekseri iki; ketan yükünden iki; heğbeli olsa dört bağ panbuk yükünden iki ; kebe yükünden iki; ibrişim yükünden on ; bugasî yükünden iki; dikilmiş çuka yükünden beş; kaftan yükünden iki; bez kaftan yükünden iki; aba yükünden on iki; kalay yükünden iki; eyer sağrağı yükünden iki; urgan yükünden on iki; sarrâc gönü yükünden iki; çiçek yükünden iki; katran ve zift yükünden bir; palamut ve zanbak yükünden bir; hasır yükünden bir; soğan yükünden bir; kavun ve karpuz yükünden bir; sarımsak yükünden bir; sebzevât yükünden bir; bal mumu yükünden iki; susam yükünden iki; havuç ve şalgam yükünden bir; ayva yükünden bir; ip saç yükünden bir; yüz kaşıktan bir kaşık; bir

---

1 Bu hükmün daha evvelki hükümlerin tekrarı olduğu ortadadır.

2 Manası; "Onsekizinci Fasıl; Kapanda alınan resimler ve bazar bâcı ile alakalı hükümlerin beyânı hususundadır."

vukıyye sade yağdan ya bir yükünden dört; yoğurt yükünden iki; yirmi yumurtadan bir yumurta; süpürge yükünden bir süpürge; sini yükünden bir; bezir yağı yükünden iki; piyaz yükünden iki; kassâbın tuzlu yağı yükünden iki; hâsıl yüküne bağ bir; bir araba pirinçden beş; bir araba balıkdan dört; bir araba tuzdan beş; bir araba hasırdan üç; bir araba tahtadan iki ya iki tahta; bir araba odundan bir; bir araba hâsıldan bir; ve yoncadan bir; bir araba kavun ve karpuzdan üç; ve bir araba yaş üzümden üç; ve bir araba kirâsdan üç; emrud ve elmadan üç; bir araba maruldan ve zerdâlüden ve turunç ve limondan ve şarâb ve enârdan üç [1].

EL-FASL'ÜT-TÂSİ' 'AŞER
FÎ BEYÂN-I RÜSÛM-I BÂZÂR VE HAKK-I KAPPÂN[2]

220. Buğday ve arpa ve mercimek ve nohud ve bakla ve burçak ve böğrülce ve dahi bunların emsâli hubûbât ne var ise satıldıkda, her müdde bir kile *bâc* alına.

221. Ve esir satılsa iki akçe bâyi'den ve iki akçe müşteriden alına. Vc at ve katır ve deve satılsa, iki akçe bâyi'den ve iki akçe müşteriden alına.

222. Ve ol kassâb ki, sığır boğazlasa, bir akçe alına; üç koyuna bir akçe alına. Kassâb koyun getürse boğazlasa, iki koyuna bir akçe alına.

223. Ve dahi bağ ve bağçe ve ev ve değirmen satılsa bunlarda bâc almak yokdur, alınmaya. Altun ve gümüş ve kurşun ve cevâhir ve incü satılsa, ve yükle gelse, alınmaz. Ve dükkân olmayan bazarcıdan tereke deyü ikişer pul alalar, ziyâde almayalar.

224. Ve kapanda *veznî* olan nesnelerden kantar başına bir akçe bâyi'den ve bir akçe müşteriden. Ve bir nesne ki, bâc verüb satılsa, ba'dehû ol şehirde müşteri bir kimesneye satsa, tekrar bâc alınmaya. Meğer ki kul ve câriye ve davar kısmından ola, anların gibi tekrar bey' olunsa yine bâcları alına.

225. Ve dahi şehir halkından bir kimesne bazar yerine iletmeden arpa ve buğday ve gayrı nesne bey' eylese, bâc alınmak yokdur; lâkin men' edeler ki, bazarlarından gayrı yerde bey' olunmaya.

226. Ve dahi şehir içinde biten otdan ve yoncadan ve kâsıllardan ki, bazara satmağa getürseler, bâc alınmak yokdur. Meğer ki, taşradan gele[3].

EL-FASL'ÜL-'IŞRÛN
FÎ BEYÂN-I İHTİSÂB[4]

---

1 Krş.**Yavuz-2**, md.124 vd.

2 Manası; "Ondokuzuncu Fasıl; Pazarda alınan resimler ve Kapan Hakkı ile ilgili hükümler beyânındadır."

3 Krş.**Yavuz-2**, md.125-129

4 Manası; "Yirminci Fasıl; İhtisâb yani belediye hizmetleriyle alakalı hükümler beyânındadır."

227. Hükm-i şerîf-i âlî-şân budur ki, şimdiki hâlde Dergâh-ı ma'delet-penâhım *ehl-i hırfet* almakda ve satmakda ziyâde ifrât edüb beraber fâideye kanâ'at etmeyüb her nice isterlerse ol vech üzere satarlar imiş. Eyle olsa, bu bâbda anların hâllerine nazar edüb alub satduğı nesnelerin ana göre kendü içinde fâide koydurub *narh*ın ta'yin etdürdüm ve işbu *Kanunnâme*'yi Fahrül-ümerâ'il-kirâm[1].... ve buyurdum ki;

228. *Bî-namazları* mahalle be mahalle teftîş edüb namaz kılanı ve kılmayanı göreler; bî-namazları dutub teşhîr edeler ve muhkem haklarından gelüb siyâset edeler.

229. Ve *yalan şehâdet eden*in ve *tezvîr hüccet veren*in ve anunla amel edenin kâdî katında sâbit oldukdan sonra, muhkem haklarından geline.

230. Ve *şer'an mu'âmele eden*leri *onı onbirden ziyâde* verdürmeyeler ve ribâyı dahi kat'â etdürmeyeler.

231. *Etmekçiler*in işledüği etmeği ve *kirdeciler*in kirdesi ve *çörekçiler*in çöreği gözlene, çiği ve karası olmaya ve ekşi olmaya. Gözlenüb eksük ölçen olursa dirhemine bir akçe cürm alalar. Bunların *ehl-i hıbre*si yiyici tâifesinden ola, içlerinden olmaya. Çörek etmeği nısf işlene. Bir müdd una vukıyye üzere yedi vukiyye yağ koya. Ve arı işleyeler. Ve yağsuz çörek ve kirde narhına işleyeler.

232. Ve *kassâblar* koyunı keçiden temyîz edüb arı satalar. Fusûl-i erba'a ta'yin olunan narh üzere et besleyüb hiç bir vechile inâd etdirmeyeler[2], veya semizün sakladub aruğın boğazlatmayalar. Ve her zamanda koyunı ihzâr edüb boğazlayub satalar, halka et yetiştireler. Ve eğer inâd ederlerse, sezâları ne ise edeler. Ve ta'yin olunan narhdan eksük satarlar ise, te'dîb edeler veyahud dirhemine bir akçe cürm alına. Ve ta'allül edüb et bulmayan kassâbları habs edeler, tâ et bulmağa rızâ verüb bulub hâzır edinceye değin hapisde dutalar. Ve kuzı ve sığır kassâblarına dahi yasak oluna ki, onat pâk hizmet edeler.

233. Ve *aşçıların* bişürdüği et çiğ olmaya ve aşı tuzlu olmaya, tuzsuz dahi olmaya. Ve kâseleri pâk ola ve kâse bezleri ve suyı gâyetde pâk ola. Ve kazanları kalaysız olmaya ve çanakları eski ve sırçasız olmaya. Ve hizmetkârları kâfir olmaya ve bellerindeki fotaları pâk ve yeni ola ve katı köhne olmaya.

Ve çiğ et yahni olıcak âdet ne ise, ana göre satalar; bir akçelik et yahni olıcak nısıf i'tibârına olur. Ve suda pişmiş köfte ve şiş kebâbı, âdet ve kanun nice ise eyle satıla.

Ve tavuk büryanın evvelde suya ısladurlar imiş, ol men' olunmuşdur. Evvel yahni edüb sonra büryân etmek men' oluna. Ve kuzu büryânının yüzüne aşu sürerler imiş, sürmeyeler ve suya ıslamayalar ve cemî'isin muharrâ pişüreler. Ve tennûr büryanı ve yahni eti narhının nısfı ola.

234. Ve *başçıların* bişürdüği baş ve paçaları gözlene, pâk dutalar ve iyi muharrâ bişüreler; bayat ve kirlü ve kılı olmaya, muharrâ pişe. Ve koyun başına ve kuzu başına zamanına göre narh vereler. Ve paça her zamanda dörd tanesi bir akçeye olur, ziyâde narh

---

1 Osmanlı Devletinde narh işlemleri bizzat Sadrazam tarafından kontrol edildiğinden ferman ve kanunnâme doğrudan sadrazama hitâben kaleme alınmışdır.

2 Bu cümle metinde çok perişan haldedir. Yavuz Kanunnâmesinden yararlanarak düzeltiyoruz (Krş.**Yavuz-2**, md.158).

olmaya, muharrâ bişe ve sirkesi ve sarımsağı tamam ola ve sâir husûsâtı aşçı şerâiti gibi ola.

235. Ve *işkembeciler* işkembeyi temiz edeler, temiz su ile yuyalar ve pâk suyla bişüreler ve muharrâ bişüreler, sirkesi ve sarımsağı tamam yerinde edeler. Ve sâri husûsâtı aşçılar şeraiti gibi ola.

236. Ve *pençekeşçiler*[1] dahi gözlene ciğeri halt edüb pişürmeyeler.

237. Ve *börekçiler* dahi gözlene. Koyun eti iki yüz elli dirhem olıcak, şorbalı börek iki yüz dirhem ola; doruklu börek iki yüz seksen dirhem ola, dirhemi bir akçeye satıla. Miyânesi soğanlu edin âhar olmaya. Ve koyun etinden gayrı et halt etmeyeler. Ve sâri esbâbı pâk ola ve hâmirleri arı undan ola.

238. (Ve dahi *bakkallar* gözlene), yaş ve kuru fevâkih ve sâir me'kûlât üzüm ve incir gibi ve anın emsâline onun on bir akçe üzerine satıla. Ve yaş yemiş alub satanlar yaş yemişe narh oldukdan sonra yaturdub çürüdüb tekrar gelüb narh taleb etmeyeler; tayin olunan narh üzerine satalar, tekrar narh vermeyeler. Ve müşteri elinde eksük nesne bulunub, eksüği dutulub kişinin günâhın set içün ben şuna aldım dedüğüne i'tibâr olunmaya tartub tahkik olub eksik olıcak, satanın hakkından geline, ta'zir oluna.

239. Ve yük ile yemiş ki, hadâıkdan gelür, bozulma olmaya; ağzı nice ise aşağası dahi eyle ola. Ve kavun ve karpuz ve incir ve hıyâr gözlene ve bunların emsâli yemiş dahi gözlene ve karışdırma olmaya. Ve bazar yerinden gayrı yerde bey' eylemeyeler ve eğer istikbâl ederler ise, muhtesib dutub siyâset ede.

240. Ve *yoğurtçuların* yoğurdu gözlene; mevsimine göre narh vereler. Sığır südi koyun südinden ayrıcak ola; nişasta ve su katmayalar.

241. Ve *kaymakçılar* ve *peynirciler* dahi gözlene; her ne gelürse zamanına göre narh vereler.

242. Ve *sirkeciler* kilinderi[2] sekiz yüz dirhemdir. Her bir kilinderi her zamanda bir buçuğa ola, gâyet eyüsi ola.

243. Ve *turşucuların* eksüği gözlene; turşuları insâfla satalar; inâd edenlerin hakkından geline; turşu sirke ile kurula, kepek ekşisi ile kurulmaya.

244. Ve yaş balık ve kuru balık ve havyâr satan kişiye zamanına göre narh vereler.

245. Ve *helvacılar* dahi gözlene, balın vukıyyesi dörde olıcak, helva altı akçeye ola; ve kırma bâdemî helvanın vukıyyesi yedi akçeye ola. Ammâ balı gâyet eyü ola ve eyü pişüreler. Ve sâir esbâbları ana göre ola. Kangı helva ki, baldan pişmiş ola, vukıyyesin dört akçeden yukaru olmaya. Ve üzüm ve pekmez helvasının vukıyyesi üçe satıla.

246. Ve *şerbetçiler* da gözlene; kuru üzüm vukıyyesi bir akçeye satılıcak şerbet vukıyyesi bir akçeye ola; miskî ve gülâbî ola; ekşi ve sulu olmaya; lezîz ola.

247. Ve *hoşafcılar* dahi gözlene, ekşi ve sulu olmaya ve aldıklarına göre satalar ve hoşafları be-gâyet temiz ola.

---

1 **Pençekeşçiler**: Sakatatçılar demek olsa gerektir.

2 **Kilinder**: Yunanca bir kelime olup eski bir şarap ölçüsüdür (**Kamus-ı Türkî**).

248. Ve *derziler* dahi gözlene. Fermûde çuka kaftan kadife sinceflü ola, on beş akçeye dikeler ve sinceflü ve penbelü sûf kaftanı yirmi beş akçeye dikeler. Ve emîr hûrî kemhâ ve kadife kaftanı yirmi beş akçeye dikeler. Emir huri suf otuz beş akçeye dikeler. Ve çuka kaftan ve fistan bir parmak nigendesi ola, otuz akçeye dikeler. Ve zennâne derlik otuz beş akçeye dikeler. Ve çatma kumaş kaftan kırk beş akçeye ola. Ve Mağribî suf kaftan nigendesi olsa, yirmi beş akçeye ola. Ve sâir bez kaftanı ki, nigendesi ola, yirmi akçeye ve zennâne kutnî kaftan ki, kemha yakalu ola, otuzar akçeye ola ve bâkisi buna göre kıyas oluna.

249. Ve oğlancıkları kaftanı ve cevârî kaftanı ve sâir anun emsâli kaftanı, emeklerine göre i'tibâr oluna; eslemeyenleri muhtesib hakkından gele.

250. Ve derzilere te'kîd edüb dikmek içün aldıkları kaftanı *va'de*lerine yetişdüreler; ziyâde olub va'delerinden geçmeyeler, ederlerse ol husûs içün yasak oluna. Ve bundan gayrı dahi ehl-i hırfet aldıkları işi va'delerine geçürmeyeler ve geçürmelü etmeyeler.

251. Eğer bir kişinin kaftanı kısa veya dar veya yaramaz dikmiş ve yaramaz eylemiş olsa, kâdî ma'rifetiyle hakkından geleler.

252. Ve *çukacıların* dahi çukaları gözlene. Merdâne çuka kaftan ve bez kaftan ve buğasî kaftan bir boy iki eteği ola, sincefleri ekli olmaya, yakası nice ise sincefi dahi öyle ola. Ve düğmesüz satılmaya. Yeni de âdetçe ola, eksük olmaya, yine sonra fistan olmaya kâbil ise.

253. Ve *çukacılar* dahi gözlene ve çukayı ısladub satarlar imiş, satmayalar; eninden ve uzunundan çekmeyeler, hâli üzere biçeler.

254. Ve *astar* ki, şehirde işlenür olsa, sekiz arşundan eksük olmaya. Ve bogasi ki, hâricden gele, alduklarına göre satduralar ve onı on bire satduralar, ziyâdeye satmayalar.

255. Ve *iplikçiler* dahi gözlene; iplikleri düz ola, düğümi olmaya.

256. Ve *gönlekçiler* dahi gözlene; aldıklarına göre satalar, muhkem dikeler ve yenleri âdet üzere bol ola, âdetinden hâric olmaya.

257. Ve *kazzâzlar* dahi gözlene; şeridleri ve düğmeleri kalb olmaya; düğmeleri ve iplik şeridi teli eyü ola ve eyü urduralar ve dikile. Yedi kenarlu bir akçeye ve dokuz kenarlu bir buçuğa ve on bir kenarlu düğme iki akçeye satalar.

258. Ve sâir işler dahi gözlene; sermâyeleri ve emekleri mu'teber olur, satmasın ana göre satduralar.

259. Ve *dellâllar* dahi gözlene. Hizmetlerinde emânet ve istikâmet üzere olalar. Metâ'dan ve kumaşdan hiç bir kişi kendüden artturmaya ve kizb konuşmaya ve halka andan gadr ve zarar olmaya Ve sattıkları esbâbda yüz akçede bir akçe ala, ziyâde almaya ve bin akçelik esbâbda dellâllığı on akçeden ziyâde olmaya ve câriye ve kuldan ve atdan ve katırdan satılıcak bu kıyâs üzere verile, ziyâde alınmaya. Ve at canbazları bu üslûb üzere yürüyeler; eğer ederlerse hakkından geline.

260. Ve *halâyıkçılar* satdıkları câriyenin yüzüne ak ve kızıl fil-cümle tezyîn eder nesne sürmeyeler ve satılan oğlan ve câriyeden libâs almayalar, anın ile vereler, ..uyub almayalar. Eğer ederler ise, muhtesib haklarından gele.

261. Ve *çukacılar* ve *kemhâcılar* ve *vâleciler* ve *takyeciler* ve *atlascılar* ve *börümcekciler* eninde ve tavında ola ve nâkıs ve kem ve kötü işlemeye. Ve altunlu kadifenin kallâbdanı seyrek ve kem olmaya. Alel-umûm gözlene, âdetinden eksük verilmeye; beş arşun ola.

262. *Takyeciler* ve *mücevvizeciler* ve *arakıyyeciler* gözlene; her ne dikülürse yeni kumaşdan dikile ve mücevvizenin astarı ziyâde çirişlü olmaya. Eyü dikeler, satmasından sermâyeleri ve emekleri mülâhaza olunub kendüler içün bir mikdâr fâide âid oldukdan sonra onda birden tecâvüz etmeyeler.

263. Ve *haffâflar* dahi gözlene. Al ve kırmızı çizmeler a'lâsı otuza ve evsatı yirmi sekize ve ednâsı yirmi altı akçeye ola. Ve sâir renklülerin a'lâsı yirmi dörde ve evsatı on sekize ve ednâsı on akçeye alına. Bâkîsi bu üslûb üzere görüle. Şirvânî başmak, a'lâsı yirmi üç; evsatı yirmi bir; ednâsı yirmi akçeye ola. Şehrî başmağa ki, ednâsı ola veyahud su sığırı ola, hâline göre satıla. Ve zennâne çizme ki, gayet eyü ola, bahâsı yirmi beşden artuk olmaya. Ve yeniceri babucunun a'lâsı on sekize; evsatı on altıya ve ednâsı on dörde ola. Ve sâir yeniceri babucundan gayrı babucun a'lâsı ona ve evsatı sekize ve ednâsı yediye ola.

264. Fil-cümle *başmakçıların* ve *babuççuların* ve *çizmecilerin* işledükleri gâyet eyü ola. Başmak veya babuc ve sâir ayakkabı, akçe başına iki gün hesâbı üzeredir; tamam olmadan delinürse veya sökülürse, suçlu olur, cezâsın edeler. Ammâ gön ve sahtiyân delinürse, suç debbâğındır.

265. Ve *mücellidlerin* dahi işi gözlene; cild içün alacak akçeden harçların ve emeklerin gözleyüb bir mikdâr nafaka kendüler içün konuldukdan sonra ziyâde tecâvüz etmeyeler.

266. Ve *sahhâflar* gözlene; satdıkları kitâbda onun on birden tecâvüz etmeyeler; ederler ise haklarından geline.

267. Ve *eskicilerin* dahi işledüği iş gözlene, yamadıkları sahtiyân ola, karın ve meşin olmaya ve dikişleri eyü ola. İki oltan iki tamam akçeye ola, ziyâdeye olmaya.

268. Ve *gön tâcirleri* dahi gözlene; öküz ve tosun derisinin a'lâsı elli altı ve evsatı elli bir akçeye ve ednâsı yirmi akçeye ola ve su sığırı derisi a'lâsı otuz beş; evsatı otuz iki ve ednâsı otuz akçeye ola.

269. Ve *hâm deri* her ne cins olursa olsun debbâğdan gayrı kimesne almaya; hemân debbâğ dibağat ettükden sonra her ne cins olursa olsun, şehirde işleyeler, ıssıcıya ve taşradan alub gidenlere satdurmayalar. Ve eğer eslemezlerse hakkından geleler. Ve keçi derisi ki, kırmızı ya al ola, a'lâsı yirmi ikiye, evsatı on sekize, ednâsı on altı akçeye ve keçi derisinin sâir renklerinin a'lâsı on altıya, evsatı on üçe ve ednâsı on akçeye ola.

Nevbet (bu nev' ile) satdukları vaktin onun on ikiye satalar, ziyâde satmayalar ve satdukları vaktin a'lâsın on dörde satalar; her ne renk olursa olsun ziyâdeye satmayalar.

270. Ve gön tâcirleri *dibâğat* içün gön alub bağlayub satarlar imiş; üzerine kâdî adam gönderüb teftîş edüb bana arz olundu. Ben dahi Kanunnâme'de sebt etdüm ve öküz ve tosun ve inek derisinin bahâsına zamm eyledüm ve buyurdum ki; muhtesibler re'y ile gözleye.

271. Ve *kassâblar* koyun derisinin a'lâsın iki buçuğa ve evsatın iki akçeye ve ednâsın bir akçeye veya bir buçuğa ola. Hâm kara öküz derisi a'lâsı yirmi iki ve evsatı yirmi ve ednâsı on dokuz.

272. Ve *bulgariyeciler* (*sağrıcılar*) dahi gözlene; gâyet eyüsünden işleyeler ve sağrıyı kemâliyle öldüreler, hâm komayalar; ederler ise hakkından geline.

273. Ve *serrâclar* dahi gözlene. *Sahtiyân eyer* ki, al ola, yüz yirmi akçeye ola ve akıncı eyeri tabl-bâzı ile ola, yüz elli akçeye ola. ve şol eyer ki, kavl olunub ziyâde emek ola, kavline göre ola.

274. Ve *oyan* ki, şakaklu ola ya enseliği ki kat ola, sağrı ola, a'lâsı yetmiş ve evsatı altmış ve ednâsı elli ola. Ma'âlî oyanın a'lâsı elli akçeye ve evsatı kırk beş akçeye ve ednâsı kırk akçeye ola. ve gülefseri oyan demür paftalu, a'lâsı kırk ve evsatı otuz beş ve ednâsı otuz akçeye ola. Ve şakakları olmayan ki, sağrı ola, a'lâsı otuz sekiz ve evsatı otuz beş ve ednâsı otuz ola. Ve Bulgârî şakaklu oyan, a'lâsı kırk beş ve evsatı kırk iki ve ednâsı otuz beş akçeye ve sâir Osmânî oyan, a'lâsı on akçeye, evsatı dokuz ve ednâsı sekiz akçeye ve Osmânî astarlu oyan, a'lâsı yirmi, evsatı on sekiz, ednâsı on altıya ola. Ve Bulgârî tamaklu oyan, a'lâsı kırk akçeye ve evsatı otuz ve ednâsı yirmi beş akçeye ola ve bunların gâyet eyüsi ola; iki kat zincirlerle a'lâsı on dört, evsatı on iki, ednâsı on akçeye ola.

275. Ve *sâde yular*ın a'lâsı yedi ve evsatı altı ve ednâsı beş akçeye ola.

276. Ve *sahtiyân*ın sâir meremmâtı gözlene; mütehammil olduğundan mikdârı tecâvüz olunmaya.

277. Ve *keçeciler* ve *mûtaflar* gözlene; geçeyi çiğ bişürmeyeler, âdet üzere bişüreler. Ayrum (?) keçesi sekiz buçuğa ve içerük (?) keçesi beşer akçeye ola; artuğa satarlar ise hakkından geline.

278. Ve sâir *at çulu*nun uzunı on iki karış ve eni sekiz karış ve yakalu ola, gâyet eyü ola, yirmi altı akçeye. Şol çul ki, uzunı on karış ve eni altı karış ola, yirmi akçeye verile. Ve şol çul ki, yakasuz ola, uzunı dokuz karış ve eni yedi karış, yirmi akçeye ola. Ve siyah at torbası, ağzı dikilü, gâyet eyü ola, beş akçeye ola ve evsatı dört akçeye ola ve ednâsı üç akçeye ola. Ve kolan kısmı dahi kâ'îde-i kadîme üzere gözlene.

279. Ve *hallâclar* dahi gözlene, yüz elli dirhem panbuğı bir akçeye atalar..

280. Ve *demircüler* dahi gözlene; işledükleri demiri kalb işlemeyeler ve illet etmeyeler.

281. Ve *kazancılar* dahi gözlene; her ne işlerlerse kâdî ma'rifetiyle narh vereler ve kazanın ve herâninin kolunu demirden etmeyeler, bakırdan edeler.

282. Ve *kalaycılar* kalayladukları nesneyi gâyet eyü kalaylayalar; kalb etmeyeler ve illet etmeyeler. Ve kalaya ve demüre ve bunların emsâli nesnelere, onda bir akçe narh vereler.

283. Ve *bıçakçılar* dahi gözlene; Dımışkî deyü frengi işlemeyeler ve satmayalar; cinsi cinsiyle satalar. Ve â'lâ kılıç kını altmış akçeye, evsatı elli, ednâsı kırk akçeye ola.

284. Ve *kıncılar* dahi gözlene; işledükleri işi eyü işleyeler.

285. Ve *iğneciler* dahi gözlene; işledükleri iğneyi eyü işleyeler, demür iğneyi Dımışkî deyü satmayalar, kalb işlemeyeler.

286. Ve *na'lbendler* dahi gözlene; yüz ayak ham na'li yetmiş akçeye alurlar imiş; beş buçuk akçeye na'lleyeler. Ve ba'zı na'l var imiş, yüzin altmış akçeye alurlar imiş, anun gibileri dört buçuk akçeye na'lleyeler. Ve katırı dört akçeye ve hımârı üç buçuk akçeye na'lleyeler. Mıh değürüb aksatsa, na'lbend üzerinedir; ta'allül ederse, te'dîb edeler.

287. Ve *na'lçeciler* dahi gözlene; na'lçeyi sakat işlemeyeler.

288. Ve *kılıççılar* dahi gözlene; Dımışkî deyü Frengî işlemeyeler ve ziyade satmayalar. Ve a'lâ kılıç kını altmışa ve evsatı elliye ve ednâsı kırka ola, ziyâde olmaya.

289. Ve *kuyumcular* gözlene, emîn kimesne ola. İşin a d e d i n i d i r h e m i n b i r a k ç e y e v e miyânekâr işini ikiye işleye ve altunun miskâline üç akçe ve müşebbek işinde miskâline beş akçe alına. Ve düğme işinin ve kılıç bendinin ve anun emsâli ne var ise, dirhemine bir buçuk akçe ala Sîm düğme işinin ve altun pul işleyenin dirhemine üç akçe alalar.

290. Ve *bennâlar* ve *neccârlar*, günde ta'âmıyle on akçeye işleye; gün doğarken gele ve dolunmadan gitmeye; ziyâde taleb edenleri te'dîb edeler.

291. Ve *kiremidçiler* gözlene; çiğ bişürmeyeler.

292. Ve *kerpiççiler* gözlene; kerpüci sık ve kalın edeler.

293. Ve *çakıcılar* gözlene; çakıları tamgalu ola; hilâf edenleri yasağ edeler ve illâ haklarından geline.

294. Ve *çanakçılar* ve *çölmekçiler* gözlene; çiğ bişürmeyeler.

295. Ve *tahıl bazarı*nda satılan buğday ve arpa ve hububâtdan her ne ise samanlu ve kesmük olmaya, pâk ola ve tamam dutalar ve kile tamgalu ola. Şöyle ki, eksük bulunsa veyahud artuk bulunsa, muhkem haklarından geline.

296. Ve *sabuncılar* ve *mumcular* gözlene; gâyet eyü edeler, mumları çürük ve kokar yağdan olmaya, fitili yoğun olmaya, i'tidâl üzere ola ve sabun dahi eyü ola, pişmiş ola ve yarılu olmaya.

297. Ve *oduncular* gözlene; katır odununun uzunı dört karış ola; eşek yükünün üç karış ola, deve odununun altı karış ola. Ve dağda vâfir yükledüb şehre yakın eksiltmeye ve yük âdetçe ola.

298. Ve *davar*a mikdârından artuk yük urmaya ve na'lsuz yürütmeye ve semerleri bütün ola; inâd edenlerin hakkından geline.

299. Ve *attârlar* dahi gözlene; zağferânları yağlu ve 'usfurlu olmaya ve her ne metâ' ki, satalar, onın on birden artuk satmayalar. Ve baş şekeri üç kağıtdan artuk sarmayalar ve fenâ şekeri eyü bahasına satmayalar.

300. Ve *bezzâzlar* dahi gözlene, kem ibrişimi eyüsine halt etmeyeler ve arşunları eksük olmaya. Eğer eksük arşun kullanurlarsa, ta'zir edüb ağaç başına bir akçe cürm alına.

301. Ve *boyacılar* gözlene; her ne renk boyarlar ise eyü edeler, kalb etmeyeler. Ve bezi taş üstünde döküb zarar etmeyelerve boyalu bezi yol üstünde asmayalar ve yol üzerinde taş üzerine dökmeyeler.

302. Ve *hammâmcılar* gözlene; hammâmları pâk ve temiz tutalar ve suyı mu'tedil ve hammâmı ıssı ola. Ve dellâlları çüst ve çâpük ola ve usturaları keskün ola. Ve baş tıraş etmekde mâhir ve kâmil olalar ve haklarından gelecek kadar adam (?) yapışduralar. Ziyâde hizmet edüb muhkem kese sürüb ve sabun ile yuyalar. Ve keselerin ve usturaların pâk dutalar.

303. Ve *berberler* dahi gözlene. Kâfir başın ve uyuzlu başın tıraş ettüği usturayla müslümanların başların tıraş etmeyeler ve etek usturaları ayru ola, anunla baş tıraş etmeyeler. Ve nâtur fotaları pâk ve temiz tuta ve adamına göre fota vere ve delüklü ve kısa fota olmaya ve kâfire ayru fota vereler, verdükleri fotanın ayru alâmeti ola ve kâfir yüzin sildüği ridâ ile müslüman yüzin silmeye. Vel-hâsıl müslümanlarun her nesnesi ayru ola; eğer inâd ederlerse, muhkem ta'zir edüb haklarından geline.

304. Ve ortalıkda gezen *tabibler*i *bîmârhâne tabibler*ine iletüb imtihân edeler; eğer kabul ederlerse tabiblik etdüreler ve illâ cümlesini men' eyleyesiz.

305. (*Cerrâhları* dahi gözlene); ve cerrâhlar cerrâhlıklarında kâmil olmadın kimesneye el urmayalar.

306. Ve *değirmenciler* gözlene; değirmende tavuk besleyüb halkın ununa ve buğdayına zarar etmeyeler. Vakit bilmek isterler ise, ancak bir horoz besleyeler. Eyü döğeler, illet etmeyeler ve kimesnenin buğdayın değiştirmeyeler ve değirmeni hâlî komayalar ve yabana gitmeyeler ve taşların vakit geldikçe diş edeler. Ve haklarından artuk terke almayalar ve uğurlamayalar. Ve her kişi nevbetiyle öğüde ve bir kişinin terkesin çıkarub âher kimesneninkini koymayalar. Eğer inâd ederlerse muhkem haklarından geline illâ muhkem ve müntehî hakkından geleler.

307. Ve *alemdârlar* gözlene ve sâir *dervâzeciler* gözlene; dûşenbe ve pençişenbe günden gayrı günde dervâze etmeyeler.

308. Ve şehir içinde *cüzzâm* tâifesin yürütmeyeler.

309. Ve bil-cümle ehl-i hırfetin satmasında ve almasında *muhtesib* nâzır ola; eksük satanları dutub dirhemine bir akçe cürm alına.

310. Ve her kesin hâsılın ve harcın ve zahmetin ve sermâyesin görüb onın on birden ziyâde narh vermeyeler ve beğâyet zahmetlü işlere onın on iki üzerine narh verüb ziyâde vermeyeler. Ve kâdî ve muhtesib ma'rifetiyle ola; anların ma'rifeti olmaduğı yerde narh vermeyeler.

311. Ve arşun ve dirhem dutanlar damgasuz dutmayalar ve gâh kilelerin ve arşunların yoklayalar; eksük olmaya, eksük nesne ile satılmaya.

312. Ve *cüllâh tâifesi* eyü dokuyalar, kalb etmeyeler ve kimesnenin iplüğüni tebdîl ve tağyîr eylemeyeler ve illâ muhkem haklarından geline.

EL-FASL'ÜL-HÂDÎ VEL-'IŞRÛN
FÎ RÜSÛM-İ KUDÂT[1]

313. *Kadı hüccet*inin resmi budur ki, yirmi altı akçe alına; yirmisi kâdînın ola, dördü nâibin, ikisi kâtibin ola.

314. *Resm-i nikâh* dahi bâkireden bu resmdir ve seyyibeden yirmi akçe alına, on beşi kâdînın, üçü nâibin, ikisi kâtibin ola.

315. Ve dahi bir kimesne avretin boşasa yine alsa, resm-i nikâh on beş akçe ola, on akçesi kâdînin, üçü nâibin, ikisi kâtibin ola.

316. Ve *resm-i ıtâknâme,* mevlâsı ganî olsa, elli akçe alına, kırkı kâdînin, altısı nâibin, dördü kâtibin ola; eğer mevlâsı fakir olsa, kırk akçe alınub, otuzı kâdîye ve bâkîsi kezâlik nâib ile kâtibin ola.

317. Ve dahi *resm-i hüccet-i kitâbet* ve sâir hücec ve *resm-i mürâsele,* sekiz akçe alına, beşi kâdîye, ikisi nâibe ve biri kâtibe.

318. Ve *resm-i kısmet* olıcak binde yirmi beş akçedir; yirmisi kâdîye, üçi nâibe, ikisi kâtibe.

319. Ve *resm-i nakl-i şehâdet* dahi yirmi beşdir, kezâlik ol dahi aralarında taksim oluna.

320. Ve *resm-i sicil* de yedi akçedir; beşi kâdîye, bir nâibe, bir de kâtibe.

Elhamdülillâhi alet-temâm. Ves-Salâtü alâ Resûlihî aleyh'is-salâtü ves-selâm."

Nüshanın sonunda istinsâh kaydı olarak şu cümleler yer almaktadır:

"Bu nüsha-i müstetâbeyi, iki kağıddan yukarusın pederimiz olub 1045 tarihinde merhûm olan İbrahim bin Emrullah bin Abdi bin Durmuş -rahimehumullah- kitâbet eyleyüb noksân üzere kalmağla, işbu abd-i fakir Mes'ûd bin el-merhûm İbrahim el-müşârünileyh tekmîl etmişdir. Nâzır olan erbâb-ı keremden mes'ûldür ki, bu fakiri ve muharrir-i evvel vâlid-i merhûmı du'a-ı hayırdan ferâmûş buyurmaya".

Ve vaka'al-ferâğu yevm'el-isneyn es-sâlise 'aşer min rebî'il-evvel senete seb'in ve seb'îne ve elf min'el-Hicret'in-Nebeviyye[2]."

---

1 Burada sadece "Fasl Fî Rüsûm-ı Kudât" başlığı vardır ve yukardaki başlığı biz tamamladık. Buna göre manası; "Yirmi Birinci Fasıl; Kâdîlerin aldığı resimler beyânındadır.' şeklindedir.

Kanunnâmenin yirmi fasılda sona ermesi ve biraz sonra neşredeceğimiz Kanunnâmeye tertip itibariyle benzememesi, bu tür fasıllar üzerine tertip edilen daha sonraki kanunnâemelerin de temelini teşkil ettiğini göstermektedir.

2 Risâle'nin istinsâhının 1045 hicrî yılında başladığı ve 1077 yılında tamamlandığı açıkça anlaşılmaktadır.

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

قانون نامهٔ عثمانی

سبب تحریر بو نامه و نجابت تباع والا منشانی انوار الله قبره
مرحوم و مغفور حضرت انام ودم تورلق یعنی بو روق
تعرض ایتمشلر وکوردیلر که ظالملر معقول ظلم قلوب حددن
تجاوز ادوب رعایا بر حاله کلدر اولوب وردن
سبب قانون عثمانی وضع اتمک یتدیلر اکه بو
بکلربکیلر و سنجاق بکیلر و چری باشیلر و صوباشیلر
و سپاهیلر بو قانون عثمانی اوزره رعایادن حقوق
و رسوم طلب ایدوب زیاده ظلم ایدرلر ایسه عقابه لایق
اولورلر شویله بیله لر اعمال قلیلر
١ اکر بر کمسنه زنا ایدوکی شرعا اوزرینه ثابت
اولسه لکن عاقل وجاهل شرع رجم قلنمز اولسه اکر بای
اولوب بیک اقچه ودخی زیاده یه مالک اولسه
درتیوز اقچه جریمه النه متوسط الحال اولسه و فقیر
٢ اولسه اللی اقچه النه اکر زناده ارکک اولسه
بای اولورسه یوز اقچه النه و متوسط الحال اولورسه
٣ اللی اقچه النه اکر فقیر اولورسه اوتوز اقچه النه اکر زانی
قیز ایسه انوک جرم دخی ارکک جرم کبیدر اکر زانی
٤ عورت ایسه جرمنی ار ویره و اکر زناده قول اولسه
٥ و یاخود جاریه اولسه حر و حره جرمنک نصفی ویره و اکر
اوغلانه چکسه و یا قیز چکسه کمسنه که خیانت ایدنه
کره تبن و عورت قیز چکمکه بیله ولدورلر تو که سیاست اوله
٦ ذکر اولنان کسه لر و یا قیز و یا عورت چکوب جبر ایله

نکاح ایتدرسه کشی جبر ایله یینه کوتوروب ودخی
٧ نکاحلو ایره کمسنه کشی صقالین کسوب حکم اتدیرلو
واکر بر کمسنه بر کشینک عورتین و یا قزین اوپسه
و یا یولنه واروب سویلسه قاضی حکم تعزیر ادوب اغاج
٨ باشنه بر اقچه جرم النه اکر بر کشینک جاریه سن اوپسه
و یا سویلسه و یا یولنه وارسه قاضی تعزیر ادوب اغاج
٩ باشنه بر اقچه جرم النه و عورت و یا قز بر کمسنه
سن بکا زنا اتدک دیسه اول انکار ایلسه سوز
سویلیانلر و سوزینه اعتماد و اعتبار ایتمیه لر شاهدلو
اولمیجق اره یمین ویرلر عورته و باقینه تعزیر
ایدوب ایکی اغاجه بر اقچه جرم النه اکر بر عورت
و یا بر قز بر کمسنه زنا اتدم دیسه انکار کذلک
ایلسه لر یمین ویروب زنا اتدم دینه تعزیر ادوب
١٠ ایکی اغاجه بر اقچه جرم النه لر وهم بر کمسنه
سن بنوم عورتمه و یا جاریمه زنا اتدک دیو دعوی
ایلسه اثبات ایدمسه تعزیر ایدهلر جرم النمیه و دخی
١١ بر کمسنه کشی اوغلانی کاکلین ایلسه اکر اوغلان بالغ
تعزیر ادوب اغاج باشنه بر اقچه جرم النه اکر بالغ
دکل ایسه اتاسی ضبط ایتدوکیچون باباسنه تعزیر
١٢ ادروب جریمه النمیه و اکر بر کمسنه حیوانه وارسه
محکم تعزیر ایدهلر اغاج باشنه بر اقچه جرم النه
١٣ فصل الثانی فی التضارب والتشاتم بر کمسنه بر کمسنه ایله
چکشوب بر بربیرنک صقالین یولسه لر اول کمسنه دن تعزیر

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

٣١ یتشسه الوکه لوجوبه انلرینه کلدکده وباقاتوده یا
دوده وباکشته وباصغیره یغه اولنه سیاست
٣٢ واکر بر کشینک قپوسین دلوب واننک اودندن نسنه الوب
یا اتینه سوق اولنمشه الی کسمک لازم اولور
غنی اولسه تورچ اقچه وبا متوسط الحال اولسه
٣٣ یکرمی اقچه وبا فقیر اولسه اون اقچه جرم النه اکر
نادر اولوب تسلیم اولورسه اقچه وباکوکاکی یحییه
قاضی تعزیر اولوب جرم النیه اوده که لازم در
٣٤ اوده لوکی الاده وبخی وه سنار ودکان
اوغورلسه قطع ید لازم اولمسه تعزیر اولوب جرم
٣٥ اغاچه بر اقچه جرم النه اکر اوغولان ایاسنده
وکولاسنده ویا اتالنالو وغلنده ویا توزلک
توزلکسنده ویا عورت لرنده ویا اوغورلنده
نسنه اوغورلسه قاضی تعزیر اوروب اغاچه
٣٦ بالسنه بر اقچه النه بر کسنه ولینده تفصیل
بر کسنه نکن نسنه سن الیسه محکم تعزیر اوروب
٣٧ اغاچه بالسنه بر اقچه النه واسر وتوله وجاریه
ایا ده فی ویا اوغلان ایا دوروب الوب کیدیه
وقتاده اچانی اوده کی فی ویر اقچه خرسوزلق ثابت
٣٨ صلب ایدرلر واکر محکم وکوب اچنده اوم اولسه
وکادباده یا صلوب اسبایخ سلدرلر
وبر کوی اهلی کسنه اوغورلنده محله
النیه تفتیش لعقوبت لیرینه بولورلر واکر بولنمز

٣٩ ودها کون قرینه قونانه کسنه کیچه ایله مالی اوغورلنسه
خرسوزی البته کوکلو بر بولوردن لو واکر بولنمزلرسه
٤٠ کولو بر تضمین ایتروننلو واکر بر کشی بولرکیجه کن
اقچه سوز بو غوروه وایکی النیلو تعزیر اولوب
٤١ اغاچه باشنه بر اقچه جرم النه واکر بر کشینک اونده
اوغورلق اسبابی بولنسه صاحبی اوله
صاحبی بولورلر لو بولنمز اسه متهم اسه کیچه ویه
اما احتیاط ایده کوکه تا نفس اولمیه واکر تا
٤٢ بولدر اسه اننیانی ایدرسه خلاص اوله واکر کادبا
سوالی ابجنی نسنه کتدیسه کادباده سوالی ابجنده اولورسه
٤٣ بولروزلو لکیر کادباده سوالی بجنی ایمن وحرمتکار
کسنه اولورسه صباحه بوتلیه لوکیه نسنه اسبابی یرنده
اولنیدی کوره لو تمام بیلدکلرنده قپوسن اچوب دستور
ویرلو اکر بو وجهله اتدکدن صکره بنوم اسبابم اوغورلنسه
ویرسه عادل اولنیه واکر کادباده سوالی بجنی بو کلمش
دستور ویرسه لو اسبابنی اناله تضمین
٤٤ ایترون لو واکر کادباده ایدهصوصلو
اسبابی النه اسه طو ده نقنه وتهم اوله
٤٥ دوقوب تفتیش ایدر لو اکر ابجو ون اوله
طو ده اوله خرسوز ایله اتفاق وار
وتمام وار اسه ایجو ده او اوله متلفلو

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

اولانلاری طقوز جرسوز بولور اولکی بولنمزایسه
محله بیجنه ایسه محله بیجنه اولا اودعوالرین حکم ایده
٤٦ بونی ولالکه کوندن ایدرلر اکر حرسوز سپاهی
طائفه سندن ایسه حبس اوروب دیرکاه علایه عرض
٤٧ ایدرلر واکر حرسوزک شکنجه ده اقرار ایتسه علا التی
ولیدی بولنورسه انوک اقراری معتبر در رسوجنه
٤٨ کوندن سیاستی ایدرلر اکر حرسوز بر کسنه نک خیردن
دیسه اول کشی بونده متهم کسنه ایسه اشکنجه
ایدرلر اکر دکل ایسه حرسوزک سوزینه عمل اتمیلر
٤٩ اکر بر کسنه بر کشتی اورسه ویاده قانله اوروب
٥٠ یقه صلب ایدرلر واکر بر کسنه یاتوره قیمتلو
نسنه بولسه ویا طوار بولسه چاغروسه
غنی اولوب بیدار اقچه ویرر قرق اقچه
جرم آلنه متوسط الحال اولسه یکرمی اقچه فقیر الحال
اولسه اون اقچه جرم آلنه واکر چاغروسه
صاحبی بولنمسه قاضیه ویره واکر چاغرمسه
٥١ صاکی آلنده یتورسه جرم التمیه ود ایله
شهادت وتزویر حجت ویرنلر وانوک امثالی
عمل ایدنلر محکم حقنده کلالو وشاهد زور
تعزیر اوروب تشهیر ایدرلر وتلبیس وتزویر
ظاهر اولدنلر محکم حقنده کلالو اولر [illegible]
آلنکسه لو ولانه عالی وکتر ایسه محکم حقنده
٥٢ کلالو واکر قلالی بلوک ثابت اولورسه ودیرکاه

٥٣ علایه عرض ایدرلر وداد وعوتی تمام اولدی
٥٤ کاه اوده کمسنه نک محکم حقنده کلالو وداد
نماز قلیناکی محله بحاکوب کوب تفتیش اوروب حکمی [illegible]
٥٥ اوروب ایکی اغاچ بر کسنه بر اقچه جرم آلنه ونعالی
شو عید اولنالر اوده اوده بروده زیاده [illegible]
٥٦ ودو خازلوی اوروب بستانلرک مانند ضایع
اولمسنه سبب اولاده کمسنه نک حکم حقنده
٥٧ کلوب کرده مالی تضمین ایترن لر اکر کمسنه باغچه
ویا بوستانه کیروب نسنه السه تعزیر اوروب
٥٨ ایکی اغاچه بر اقچه جرم آلنه ود بر کسنه
کفالتن سبینده ویا غیریده بر کسنه بولنوق تکلیفی
اولنسه یرین قاضیلق ویرن اولدیه اکر صحیح اولدیرین
بولدم دیسه عجز اظهار ایدرسه حر قاضیده
٥٩ بر غمسک ایرار ایده که خلاص اوله اکر بر کمسنه
اوکوزین ویا اتین ویا طوارین اکنه کیرسه طوار
باشنه بر اقچه جرم آلنه اما مقدم اسواقده نرل
وتنبیه ایدرلر بعده اکنه طوارین اکنه کیرسه اوکوز
ویا قویر وغنم کسنک ویا قولاغین کسنک
بوقروجانه بر دیه شرده عمل ایدرلر ودخی
زیانی طوار صاحبنه تضمین ایترن لر واکر تنبیه
ایتدم طوارین حفظ اتمدی اولر روم دیرسه
یازوروب سقط اتسه شرعا نه لازم کلورسه
٦٠ اکر قیمتی واکر نقصانه تضمین ایترن لر اکر کوین

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

قريه وكويلر اكسنده وياخود طوارلر صوارلر
اكسنده اكين اولسه صاحبنه اولاغو
ازن لر اكر اولاغو اتمزسه ضرر وين كندير
طوارلر صاحبنه كناه اولماز اكين كبى باغچه يه
٦١ بونه قصد ايله اكيلور ايره وكوى خلقى بركه
سواد لوغيه ومرعى لرينه دخل ايدوب تجاوز
اتمك ممنوع اولمشدر وكوى حقلرنه كلورلر ايلى
اولسه قانونه بوردركه شهر وقصبه نك اولورى
بكجى مبلدر وسايره كويلر يبلدر طوارلرى
ويوز اغولوى اوچ ميرى ايلى استعمال ايره
قورتارلور وزراعت اولمزمين اكرسى اردو عورى
قرق اولنيادى يوقدر بو مقداروه غيرى يره
هركيم سپاهى موقوفى ايله عمارت ايدرسه
٦٢ كندونك اولور الندن الينمه لكنه كمسنه لغو كه
ناونعين وكلبين ويا غير طوارلر لو روب
اولدرسه تعزير وتضمين ايتدرون اوجره الينه
٦٣ ووره عورت صوال ورنج يره وباطوه يقعد
بى اولونه طايفه بى ورديه منع ايدرلر ممنوع اوليا
تعزير اوروب ايكى اغاچ بر اقچه الور وحمام
اولمكى وبولته جمعيت اوروب اوتوريه لر
ومقبره اراكسنده وبوله اوسيدنه
تبو ايه بره الليه ممنوع اولميانه محكم جقمه
٦٤ عالى وسپاه طايفه بى شويله نه بايستيه اولمه بى

بجرد سپاهى اولمله ناز وخراج ودخى جرم الرينه
٦٥ وناحق صوفى اولمدين كمسنه اعمر ودخى حبس
٦٦ ايدوب اتميه وهر بجرمك صوجنه كورى جرمنى
الوب زياده الميه لر الورلرسه قاضى حكم ايده
٦٧ كيوواليده وين نصف ... رسوم زمين اهل رعايا
رسم زمين جفت رسم ... الورلر ورسم جفت
٦٨ قرق اقچه الورلر ونيم جفت نصف رسومين اولميا
سپاهى تيماريك باكى يرى اقچه بين سپاهيكلر
اوده اقچه بين سنجاق بكلكر وبعضى نواحيده باكى
يرى سپاهى الورلر اوده اقچه سنجاق بكى الور
ونيم جفتده اوده ايكى اقچه سپاهى الور نيم نصف
٦٩ ومكرر وحصارلرين تيمارنده رسم جفت التلى
اقچه در سپاهى باكى يرى اقچه در وحصاره
عشر كتورمك ايچون اوده بشى اقچه سنجاق بكى الور
٧٠ واناطوليده وفى حصارلر اتيالى تام جفتده اوتوز
ونيم جفتده اوده بش اقچه الدرقطعى عشرين حصاره
كتورمك ايچون تام جفتده التى اقچه ونيم جفتده باكى
٧١ اقچه الورلر ولواى ... رسم جفت اوتوز
اوده اقچه ونيم جفت اونوكه نصفدر ولواء ...
رسم جفت اوتوز اقچه ونيم جفت نصفدر ... اكر
كه ميانه بوقانونه اوزره در وتام جفتده
٧٢ اوتوز ايكى اقچه ونيم جفتده اون التى در بناكه اوده
ايكى اقچه وجبه بناكره طقوز اقچه الورلر كه جبه

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

[illegible]

٨٧ [illegible]

٨٨ [illegible]

٨٩ [illegible]

٩٠ [illegible]

٩١ [illegible]

٩٢ [illegible]

٩٣ [illegible]

٩٤ [illegible]

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

١١٥ اوستوره کتابه اولمیا و دوکیزی ویره لو شول رعیت
یریکه صاحب نوبت اوله و باجلرو وطنی اولمیه
محلوله قلوب سپاهی اوله یری کنه و تصرفنده ایسه
بالادر تفی ویره جقدر خاص اولمز قپو تیمار اوکیزی
دکلدر اخذ طلبوب ویرسه جایزدر سپاهیلو اوله
انلردکه رعیت یریلرینی عوارض اولوروغی زمانه
عوارض ویرمکه قانوندر ملکه کوطوکی زمانه [illegible]
١١٦ کیب اوله و دفترده خاصه قید اولنا یرلورده سپاهی
دیوالی قانوندر و اناکه کیب یرلورده باغ و باغچه
١١٧ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
١١٨ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
١١٩ [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
١٢٠ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
١٢١ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
١٢٢ [illegible]
[illegible]
١٢٣ [illegible]
[illegible]
١٢٤ [illegible]
[illegible]

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

١٢٥ [illegible]

١٢٦ [illegible]

١٢٧ [illegible]

١٢٨ [illegible]

١٢٩ [illegible]

١٣٠ [illegible]

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

[illegible]
[illegible]
١٣١ [illegible]
[illegible]
[illegible]
١٣٢ [illegible]
[illegible]
[illegible]
١٣٣ [illegible]
١٣٤ [illegible]
[illegible]
[illegible]
١٣٥ [illegible]
[illegible]
١٣٦ [illegible]
[illegible]
١٣٧ [illegible]
[illegible]
[illegible]
١٣٨ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
١٣٩ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
١٤٠ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
١٤١ [illegible]
١٤٢ [illegible]
[illegible]

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

انلرك كبيده صاحب تيماره رسم اوتلاق طلب ايتملو كركه

١٤٣ دفترده اوزرينه حاصل بغلنمش اولمايوب باغچه‌سي

اولسه صاحب تيماره رسم اوتلاق ويره اما قشلاق

١٤٤ رسمن ويرميوب خارجدن رعايادن بركمسنه

بر تيمارده قيونه بولنسه وياوتنه وكيسه

انلرك كبيده رسم اوتلاق طلب اولنميه مكركه حاصل

بغلنمش اوله اول وقت طلب اولنه فصل الثامن

١٤٥ في بيان قشلاق بر تيماره خارجدن قيون كلوب قشلاسه

اعلا سوروده بر قيون النه وادنا سوروده اللي اقچه النه

بو رسم قشلاق قيونه ويرلور وياتوغريدن نايب

١٤٦ بوركه بركون اولمز ويره قيون صاحبنك قشلاقلري

تيمارده باغده ويا [illegible] اولسه وبابر

[illegible] اتسه سپاهيه عشر ورسم ويره

١٤٧ رسم قشلاق خلاف قانوندر النميه يوركه طائفه‌سي

بو قسمدن رعيت ورسم ويردوكي يرده رسم قشلاق

ويرميه ولكن يوركه هر نقدر يرده بيله تيمارده قشلارلر

رسم قشلاق ويرلر ديكن قانوندر فصل التاسع

١٤٨ في بيان احوال يوركان يوركه طائفه‌سي يوركلر كبي

قيون ايلجي ويه ويوركلر قيونلري قيشلوب هيچ

قالمسه ياخود بكه سيه لتحريك بونلر [illegible]

[illegible] رسم [illegible] اوده ايكي شر اقچه النور رسم غنم

١٤٩ النميه ويوركلر النده سپاهي يرنده طالبلو ايلكه

[illegible] عشر ورسم ويلدكلرى [illegible] قانون

يوركلر سپاهيه رسم بوزرق ديو بيلره اوده‌لرك

١٥٠ ويه ويوركلر سنجاق بكي سپاهيسي يرنده زراعت

اتسه‌لر تمام چفتلو ايسه اوده‌لرك اقچه ونيم چفتده

١٥١ اوتوز اقچه النه اوتلاق يوركلر اعلا سوروده [illegible]

واوسط سوروده اون بش وادنا سوروده

اون اقچه النه وياخود [illegible] بيلدكلري [illegible]

١٥٢ ويوركه طائفه‌سنك رسوملري اولدقلري قوزي

قاتمنده اولوردي حالا [illegible] قانوندر

١٥٣ مقرر اولمشدر بعض مواضعده خارجدن يايلاغه

كلوب قيونلولردن ويا يوركلردن اوتوز اقچه

رسم اوتلاق ديو قيون اولميانلردن ايكي شر اقچه

اوتلاق رسمي النور ميرلوا ايله زعيم المناصفه

١٥٤ تصرف ايدرلر [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] فصل العاشر في بيان رسم [illegible]

١٥٥ [illegible]

[illegible]

دفترده [illegible] اولنه [illegible]

[illegible]

[illegible]

بعض يرلرده عشر بدل اقچه تعيين اولنمشدر بعضي

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

١٥٦ [illegible]

١٥٧ [illegible]

١٥٨ [illegible]

١٥٩ [illegible]

١٦٠ [illegible]

١٦١ [illegible]

١٦٢ [illegible]

١٦٣ [illegible]

١٦٤ [illegible]

١٦٥ [illegible]

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

ومدرّسی و تولیت و نظارت و مشیخت و خطابت
و امامت و سائر انلر کبی مناصبده شونلره برات
شهنشاهی ایله جهت تصدّق ایدرلر بر وجهله تفویض
لازم اولسه تعزیر اولنمیه ماده ده و بنوکه کبی لیته
و یوقسه عنقا سویلیوب دعوی ایلک انلر تعزیر
١٨٧ دیوانه حبس ایده جک یرلرده کفیل بولنورسه
حبس ایتمیه لر یازوب درگاه معلّایه عرض ایدهلر
ملکه شناعت عظیمه اوله ده قرار اولنماله
اولوب کفیله ده بولنمیه اوله وقت حبس ایدهلر
١٨٨ و بکسنه حرسوز در دیو و یا فاحشه در دیو
محلّه سی و قریه سی جماعتی شکایت ایدوب بوکونه
دیو محکمه ده و قریه سی سوزده سوز ویرلیوب کرنه لر
و اگر وار ویوغی یره قبول ایتمیه لر شهرده سوز بلور
اتمه یرقایه کوده توقّف ایدهلر تاکه اوله یرلرده
توبه ایلیه صلاح اوزره اولورسه دخی ایتمیه لر
و الّا اولمزایسه اوله مکانده سوروب شوایدهلر
شهرده چقه کره شهرلرده اسمی شرعی بیانه
١٨٩ اهل ملّته و بیادکانه حرلو جاقره التزویره
یامق قید اولنوب بنوبه عسکر منصوره حرن
ایدهلر و یامق یاذیلاه یاپانه و یا ایکی اوغلی
خدمته قابل و بلچوه قونلر اشار اولوب کندو یلی
بله اوله ده یامق یاذیلوب نوبتلره حصه حرن
١٩٠ ایدهلر و یا چفتلکلک یا غده و باغچه ده وارسه

اسبابده هر نه حاصل اولورسه کمسنه دخی تمیه کبزو
تصدّق ایدرلر و اولیه یه که مال تمامی و ضبو ده دیس
١٩١ ممنوعدر ایتدرمیه لر و سپاهی تمادنزه تمکن اعنا
اولسه سپاهی انلاده دسم اغنام طلب ایتمیه و تم
١٩٢ اد کلاق ده لو طلب ایتیه و یا یاستم سپاهی تیمارنزه
یزدده عوض ایتسه لو عشر لوییت و رسوماتی وره
١٩٣ و یا یا باشالی نه متعلق اولاه یا یا باشلا یکم
اوجاقره بوغرلر و اوره اچقسی دیو قرده لجه
١٩٤ الالره ده و یا سنجاغ بکی کنه و اومانه یا یا
١٩٥ بر لیلی ویرمک جایزدر کلرده ده یا یاسقی
تیز و اوره که و یا پیکسی و یا اوغوللاکه دیر
دیو و یا برکوکه قبول ایتمزم دیو ده مقدمکی
و ضمالیو ایچون و بکنده اچقسی و یونسه الورلرانی
١٩٦ برعتر ده بیان طایفه سی غیبت منقطعه ایله غایب
اولوب یاغی یونزه اولسه چفتلکی بالکلیه تسلیم ایدهلر
انوکه خزینه ادا ایدرلر میه کلمز احتیالی یا بولنمز احتیاجی
اوله اگر خاص یا یالوه ایسه بولماسی نوتبرد
١٩٧ و حرمزه اولوتودسی یا یا سنجاغ بکلرده ده
بر چفتلکی قبوب قاچه سنجاغ بکی تعزیه بلورسه
دینه کتوره و والیسی قاضیلری یا معاونی اولاله
١٩٨ سنجاغ بکلرنه جالجسی و سنجاقداره یا یالوه
١٩٩ اولسه جایزدر و ده قانونه قریمدرکه بیان و مسلّم
٢٠٠ اوغلنه پیاده و مسلّم دیرلر ده غایب اولمده یا یانک

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

[illegible]
[illegible]
[illegible]
٢٠١ [illegible]
[illegible]
٢٠٢ [illegible]
[illegible]
٢٠٣ [illegible]
[illegible]
٢٠٤ [illegible]
[illegible]
٢٠٥ [illegible]

[illegible]
٢٠٦ [illegible]
٢٠٧ [illegible]
[illegible]
٢٠٨ [illegible]
[illegible]
٢٠٩ [illegible]
[illegible]
٢١٠ [illegible]
[illegible]
٢١١ [illegible]
[illegible]
٢١٢ [illegible]

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

وكركه دسی و بابالر و دروغی وكسوی وقیلان
ودیی بابا سنجاغی بكلره متصرف اولورلر و بابالیغی بواسطه
بابا سلاطین خطی یوقدر و بابا باشیلاری
وجنایتی و رسوم عروسی و بابالیغی
٢١٣ سنجاق بكلری و بابالری بدیع مطلق جائزدر
و بابالری سنجاق بكی كندو ادملرینه بابالرینی
٢١٤ [illegible] اولمیه و بابا طایفه‌سی
غیبت منقطعه ایله غائب اولسه الده كیرو متمكن
اولمالیوب ولمدوغی معلوم اولمیجق اوجاق
بابا [illegible] اولمیجق چفتلكك محلی [illegible]
[illegible] قوللوغی [illegible]
یا غیبتی و فاتی ویاخود غیبت منقطعه ایله
غائب اولدوغی معلوم اولمیجق بولنمق احتمالی
اولسه اكر خاص بابالری ایسه بولنق ونوبتینه
[illegible] بابا سنجاغی بكنكلو اوزرینه
اكر خاص بابالر اولمیوب بابا [illegible] متعلق
بابا [illegible] ایسه [illegible] وفات و غیبت منقطعه
غائب اولدوغی معلوم اولمیه بولنق و نوبتینه [illegible]
٢١٥ بابالری [illegible]
[illegible] چفتلكی [illegible] سنجاق بكی
[illegible] اوله بابالری [illegible]
[illegible] اوله ولایت قاضیلری [illegible]
[illegible] سنجاق بكنك صورتی و دفترینه [illegible]
بابالر [illegible]

هر قنده [illegible] بابا بكلری
[illegible] معاونت ایده لر [illegible]
٢١٦ [illegible] معاتب اولورلر [illegible]
بابالری [illegible] اولمیه [illegible]
[illegible] سنجاق بكی [illegible]
بابالری [illegible]
چفتلك [illegible] قوللوغی [illegible]
٢١٧ [illegible]
قاضی [illegible]
[illegible] حقنده [illegible] قاضیلر
اهالی [illegible]
[illegible]
٢١٨ بابا سنجاغی بكنه متعلق [illegible]
بابا [illegible] قانون [illegible]
[illegible] سنجاغی بكلری
[illegible]
[illegible] ٩٠٣ [illegible]
٢١٩ [illegible] صاپوه یوكنده
[illegible] صاپوه یوكنده [illegible]
[illegible] صاپوه یوكنده [illegible]
[illegible] یوكنده [illegible]
[illegible] یوكنده [illegible]
[illegible] مصطكی یوكنده [illegible]

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

٢٢٠

٢٢١

٢٢٢

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

لو یه قیون بوزاغی الان قصاب قیونه کتورسه

٢٢٣ بو جمله اربابی قیون بوزاغی النه ودلو باغ وباغچه

والوو وکوی صاتلمه بونلره باج الی بوقدر

الینه التونه وکوش وقورشونه وجولاهه و

اکجو صاتلمه وبونلرکله الینز وهی نزاوله

بازاره جیدنه سوکه وبولرکشو بولرالالونزیال

٢٢٤ الیه لو وقیانه وزیتن سنه لره انتظار بانه

بولنه بایده وبولنه مشتریه وبرنده که باج

ویره ولوطه صاتلنه بعده بیله اوله شدن مشتری

بکمسنه یه صاتسه باج الینه بکر قوله وجاریه و

[illegible] اوله انلرکبی نکار اوله بیع اولنسه

٢٢٥ انیه باجی یه النه ودلو شهر خلقنده بکسنه

بازاره یونده المه لرده وبونلر وغیرسنه

بیع الته باج المنه بوقدر که [illegible] ایدرلر بازاره

٢٢٦ یونده غیری یه بیع لر وده شهر اچنده بکن

اوتوزنه ویوجنه وقاصلارنه بازاره صاتقه

کتورسه لر باج المنه بوقدر که [illegible]

٢٢٧ وصل [illegible] بیانه احتساب حکمیدر

عادتنه بوده که شهرکعالره ده دکانه دوکان

بنالهم اهل حرفه المقدمه وصاتقرنه زیاده اوله

اولوب بولره فائده یه قناعت ایتمیوب هر نیچه

استرلرایسه اوله دم اوزره صاتلرلردی

لیلیه اوله بو بابده انلره حالا یه نظر اولوب

الوب صاتدوقری نسنه کرک اکا کورکسه دوکن

فائده قورروب نرخنه تعیین ایدررم و

نسبت قانونه نام حفظ الاموال ایکدرم

٢٢٨ وبیورده یی تنازلوب کله بحل تفتیش اولوب

تنازقللری وقلیلاری کوره لرنی تنازلوب لطوب

تشهیر ایله لر وحکم حقالنزه کلوب سیاست

٢٢٩ ایدر لر ویله شهادت ایدنی وتزویر حجت

ویریکی ولوکلی عدل ایدنی قاضی تفتیشنه ثابت

٢٣٠ اوله لر قرهکی محکم حقالنزه کلنه وشوعی معامله اینزیه

اوله اولده بوده زیاده وبرده رمیلر وربایه

٢٣١ ودله قطعا اتررمیلر واتمکجیلر اشلدوکلری

اتمکلری جیانکه وجوره جیانکه جیکی وقیصی اوله

کوزلتوب اکسکلیلی اولدی ورهنه بولرجرم الالو

وبوناکه اهل خبره یی طایفه سنده اولا

اجادته اوله وجورکه انلکک نصول اشلنه بد

اوده وقیه اوزره ویر وقیه باغ فتی لر واردن

اشلیه لر وباغ سوزجورکه وکوره نرخنه اتلیه

٢٣٢ وقصاب بوقیونیکه بوده تمیز ایدلر واردیه

صاتلر وقاضی قسد اولوب تعیین اولنانه

نرخ اوزره اتی بیلوب هیج دوجله اغنا

وتمرد ایلیه لر وباسوزنی سقلیوب اردوغی

بوغازلیه لر وهر زمانده قیونی الصا دلوب

بوغازلیوب صاتلرکه خلقه اتی یتشدرلر وکو

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

غبنلق ایدرلر ایسه سزالرین نه ایسه ایدهلر
وتغییر اولنا نرخدن اکسوک صاتارلر ایسه
تأدیب ایدهلر و باخود [illegible] بولنجه [illegible]
وتعلیل و بر اون بولنیا قصابلر حبس
ایدهلر تا اون بولنسنه رضا ویروب [illegible]
حاضر ایدیجی [illegible] حبسده صلویهلر و قوزی
وصغیر قصابلرینه [illegible] بیان اولنه کم کا
باکه [illegible] ایدهلر و آشچیلر که پشوردکلری ٢٣٣
[illegible] اولمیه و [illegible] اولمیه و باکه قوزی
وکافه صیغر [illegible] باکه اوله و [illegible]
اولمیه و چناقلری [illegible] و [illegible]
و [illegible] قطالوب
باکه [illegible] اولمیه و [illegible]
اولمیه عادت [illegible] کون صاتلور بولنجه
اون [illegible] اولمیه [illegible] اعتبار [illegible] اولنور و
سوده [illegible] کوفته و [illegible] کباب [illegible] عادت
وقانونه [illegible] صاتلر و [illegible] اوله
سوده [illegible] اولمیه و [illegible]
اوله [illegible] باکه [illegible]
قوزی [illegible]
[illegible] و [illegible]
پشوره لر [illegible]
نضو اولدی باشجیلر که پشوردکلری باش ٢٣٤

وباشجیلر کوره که باکه [illegible] پشوردکلری بیان
و [illegible] اولمیه محتاج [illegible] و قهوه [illegible]
زمانه کون نرخ [illegible] و [illegible] زمانه
[illegible] اولور [illegible] نرخ
اولمیه و محتاج [illegible] و [illegible]
تمام اوله و سائر خصوصاته [illegible]
٢٣٥ کبی اوله و [illegible] اشکنبه [illegible]
و [illegible] و باکه [illegible] پشوره لر و محتاج
پشوره لر و [illegible] تمام اوله
و سائر خصوصاته [illegible] شرائط [illegible]
٢٣٦ و [illegible] و [illegible] کوزلنه [illegible] خلط [illegible]
٢٣٧ پشوره لر و بوزجیلر [illegible] کوزلنه [illegible]
[illegible] درهم اولمیه [illegible] بوزه [illegible]
درهم اوله و [illegible] بوزه [illegible] اوله
درهم بولنجه [illegible] صاتلمیا [illegible]
ایدر [illegible] اولمیه و [illegible] غیری [illegible]
خلط ایتمیه لر و بوزه [illegible] سائر اسبابی باکه اوله
٢٣٨ و [illegible] اوله و [illegible]
و [illegible] و سائر [illegible] لازم
و [illegible] و [illegible] اوله [illegible]
اوزرینه صاتلمیه و [illegible] صاتالر [illegible]
یاتی [illegible] نرخ اولنه [illegible] و [illegible]
و [illegible] نرخ طلب ایته لر تقییع اولنا

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

نرخ اوزرینه صاتەلر ایکن لر نرخ ویرلیو
وستاره التمش طوربی یلوینی و دکلو ایکسه
طلب اولنا کیکنه کناهی ستره الیجه بر
شوکا الزم ویروکنه اعتبار اولیه طار تو
حقنده اولوب اکسک اولیجی صاتاره حقنده
٢٣٩ کلنه توزی ایله ویوکلا بیلی کجرانقد ککلر
یوزلر اولیه اوزبی نیچه ایسه اشاغی
ملاله اولدقاوه وقار یورنه ولیچه
بدخیا دکوله دیونارکه انشاچه ایجی ملکوله
قاربشدرمه اولیه وبازار دیرنه غیربر
بیوله لیلیوله ولکوکستقیاله ایمرلر ایسه
٢٤٠ محتسب طلبوب سیاست ایده ویوغورده حیله
یوغوروب کوزلنه یوکنه کوره نرخ ویرلر صنیه
سویرب قیوه سووندنه ایچه اولزنشسته
٢٤١ وصوقاتیملو وقیماقچار ویپدحیلار ه کوزلنه
٢٤٢ هرنکلوروب زمانه کوره نرخ ویرلو وسوکیجیلر
کلسه ریه ستکلبوز ورحمرهر کلسه ریه هم
٢٤٣ زمانه بر بچکی اولدانمه غایب ایوسی اوله وکوز شوحیلر
اکسوکه کوزلنه توشولدیب انفالم صاتارغه
ایدنمارکه حقنده کلنه توبرشوسوکلاری قورکلر
٢٤٤ اکثر سوله قوزلیه ویاشی بالوح وقورب
بالوح وخاویار صاتاه کشی زمانه کوره نرخ
٢٤٥ نرخ ویرلو وحلواجیلار ه کوزلنه باکلر

دورده اولنیجی حلوا التمشر اقچه اولدقاده
بالی حلوا اکنه وقیه سی بیر بار اقچه اولو ایله بال
بهاسی اولدلو اولدیوسکو اولد و سایر اسیالیک
اکرکوره اولی قتقی حلوا که بالمده بشمی اولوقیه
دوربار اقچه اولدی بوقاروده دولنه روزم ویکرز
٢٤٦ حلوا اولوجی صاتلر وشوبچارار ه کوزلنه
قورولوزم وقیه بر اقچه یه صاتلی شوربی وقیه س
بر اقچه یه اولمسکه دکلا بی اولو اکنی وصوبجه
٢٤٧ اولیه لرنیز اولی خشابچار ه کوزلنه اکثر
اولیه لرتازه کوره صاتلر و خشاب بهاسی
٢٤٨ تمیز اولو ودورد بار ه کوزلنه قوسه جوقه
تفتاه قطنه ضقلو اولیه دوه بنی اقچه یه دکیلو
وسجقلو و پنبه لو صوق تفتاه بار بش اقچه بر
دکیلو اولنه خوربه کما تفتاه ودره تفتاه
بار بش اقچه یه دکیلو ایرخوزب صوق اوتوز
اقچه یه دکیلو قسطاه جوقه تفتاه ب یدی کمنه
اولدلو اوتوز اقچه یه دکیلو وزمانه کرکیه اوده
بش اقچه یه دکیلو وجامه قوماش تفتاه قرق
بش اقچه یه اولی وموی صوق تفتاه نکنه ب
اولد بار بر بش اقچه یه اولی وسایر نکنه لو تفتاه
بار بر اقچه یه اولی و زمانه قطنی تفتاه کم کامچ
یقالو اولی اوتوز اقچه یه اولی باقیسی بوکه
٢٤٩ کوره قیاس اولنه ولادغار چقار تفتاه کاو

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

٢٦٢

٢٦٣

٢٦٤

٢٦٥

٢٦٦

٢٦٧

٢٦٨

٢٦٩

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

و باغته ایتر کورکجی هر نه جنس اولورسه
اشلیه لر و اصیجیه و طاشره ده کی نال صاتورسیلر
و اکر ایشلمزلرسه حقلرنده کلالر و چکی و رسن
کتورمزلر و الدی اولاد اعلاسی بارکی ایکی اقچه سطحی
اون سکز اونی بر اون التی اقچه یه و سائر
ایره دکیلکه اعلاسی اون التی یه اوسطی
اون اوچ و ادناسی اون اقچه یه اولا
توبیله صاتر و قاریو و قتی اقچه اون ایکی
صاتلونه ایلی صاتمیه لر و صاتر و قارب و قتی
غایت اعلاسی اون دورت صاتلورهر
دکه اولورسه اونوزبایه ده صاتمیه لر
دکوه تاجلوبه باغته لیجی کوه الویب یاغلی ٢٧٠
صاتمیه لیش اوزرینه قاضی اولوم کوندروب
تفتیش ایده وبیقا عرض اولنه بیر ایکی قاطر
نام ثبت ایدم و اوکوزه یوسوه ده رسن
یوکسانه ضم ایلیم و بیورده محتسب زایل ایله
کورلو قصابالر خام قیغ و کسکن اعلاسی ٢٧١
ایکی بچوغه و اوسطی ایکی اقچه یه و ادناسی
بر اقچه یه و یا بر بچوغه و لی خام قیی اوکوز
دریسی اعلاسی یارم ایکی و اوسطی یارم
و ادناسی اون طقوز و بولغاری جیار ولغ ٢٧٢
کوزلنه غایت ایوسنده ایشلیه لر و صاغری
کمالیله اولورون خام قویه لر ایدرلر ایسه

٢٧٣ حقنده کلنه و سترلجار سختیان ایرکه اکملیه زو
یوزیکرمی اقچه یه ولا و تفرج ایرب طبلبارده
اوله یوز اللی اقچه یه اوله و شول ایرکه قره
٢٧٤ اولمیه زیاده ایتمه اوله قولنه کون ادلل وایاده
که شقتلو اوله یا لکسه کلک ایکی قات اولمیون
اوله اعلاسی تیتش و اوسطی اتمش و ادنیسی
التی اوله معالجی اویاه اعلاسی التی اقچه یه و
اوسطی قرق بش اقچه یه و ادناسی قرق اقچه یه
اوله و کماکلمه اویاه دیور یاقته لو اعلاسی
قرق و اوسطی اوتوزبش و ادناسی اوتوز
اقچه اولا و شقتالی اولیاده کم صغری
اوله اعلاسی اوتوز سکز و اوسطی اوتوز
و ادناسی اوتوز ایلیه لوکی و بولغار شقلو
اویاه اعلاسی قرق بش و اوسطی قرق ایکی و
ادناسی اوتوز بش اقچه یه و سائر عنایتی اوله
اعلاسی اون اقچه یه اوسطی طقوز و ادناسی
سکز اقچه یه و عنایتی استادلی اویاه اعلاسی
تکمی اوسطی اون سکز ادناسی اون التی یه
اوله و بولغاری طقتلو اویاه اعلاسی قرق اقچه یه
و اوسطی اوتوز و ادناسی یکرمی بش اقچه یه
اوله و بوناکه غایت ایوسی اولدل ایکی قات زنجیر اوله
اعلاسی اون دورت و اوسطی اون ایکی و ادناسی
٢٧ اون اقچه یه اولا و ساده یولار اعلاسی یدی

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

و اوسطی التی و ادناسی بش آقچه یه لردر
٢٧٦ و سختیاندن ساغری تماجه کوزلنه متحمل اولدوغی
٢٧٧ مقداری بیچی و زرلنمش و کیجه جیاری و سوتانالر
کوزلنه کچه یه چیکن پشدرمه لری علاوه اوزرنه دوشونلر
اسکی کچه سی سکز بچقه و ایچه کچه سی بش آقچه
لردر الا اتوغه مانع اولورلر ایسه حقنده کلنه
٢٧٨ ساغری آت چکمه لر وزنی اون درهم اولان قادین
و اونی سکز قادین و یقالو اولانی غایت ایولری
یکرمی التی آقچه یه شوله چکمه لر وزنی اون درهم اولان قادن
و اونی التی قادین اولانلری یکرمی آقچه یه و یمله
و شوله چکمه یقاسز اولانلر وزنی طقوز
قادین و اونی یدی قادین یکرمی آقچه یه اولا
و سیاه آت طوبی اغزی و دکلو غایت
ایو اولانی بش آقچه یه اولا و اوسطی دورت
آقچه یه اولا و ادناسی اوچ آقچه یه اولا
و قولالو قسمی دخی قاعده قدیمه اوزره
٢٧٩ کوزلوجه و حلاجه دخی کوزلنه یوزللرهم
٢٨٠ پنبوغ بر آقچه یه التی و هم دورتده دخی کوزلنه
اشلد کاری دموردن قلب اشلیه لر و علت
٢٨١ اتیکلو و قزلنجیلر دخی کوزلنه ... اشا
قاضی معرفتیله نرخ ویره لر و قزل کند و هر
٢٨٢ قولینی دموردن ... یاقوده ایلر و
قلابچه قلابه تایه ... غایت ایو قالب بلیه لر

قلب اتملی دعلی ایدیلر و قلابی و دمون
بوناک امثالی نسنه لری اون بره بر آقچه یه
٢٨٣ ویره لر و بچاقچیلر دخی کوزلنه دمشقی و یو
فرنکی اشلیه لر و صاپلرین جنس جنس ... اصلا
و اعلا قلیچ قنی التمش آقچه یه و اوسطی اللی و
٢٨٤ ادناسی قرق آقچه یه اولا و تنجیلر دخی کوزلنه
٢٨٥ اشلیه لر کاریلری ایو اشلیه لر و کلنجیلر دخی
کوزلنه اشلیه لر کاری لکن ایو اشلیه لر و دمورلرینی
٢٨٦ دمشقی و یو صاپلرین قلب اشلیه لر و نعلبندلر
دخی کوزلنه یوز دانه خام نعل التمش آقچه یه
الورلر ایمش بش ... آقچه یه نعللرلر و بعضی
وارایمش یوزینی التمش آقچه یه الورلر ایمش
اتنی کیلر یوز ... آقچه یه نعللیه لر و قاتر
دوری آقچه یه و حماری اوچ ... آقچه یه نعللیه لر
میخ دیکورری اغاتیه نعلبندلر اوزرینه در
٢٨٧ نعللری برسه تا ... و نعلچیلر دخی
٢٨٨ کوزلنه نعللری صقت اشلیه لر و قلیچچیلر کوزلنه
دمشقی و یو فرنکی اشلیه لر و زنلر صاپلرینی و اعلا
قلیچ قینی التمش و اوسطی اللی و ادناسی قرق اولا
٢٨٩ زیانلر اولمیه و قیوجیلر کوزلنه امین کمسنه اولدشکر
سالانسنی ... بر آقچه و میانه کارلشنی ایکیه
اشلیه والتونک مثقالنه اوچ آقچه و کمشنک ...
مثقالنه بش آقچه و دوکه ... قلیچ بند ...

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

وانوك امثالی نه وار ایسه ورهنده برقچه اقچه الالر
قوکز اکسنکلر والتونه بولاد ایشلنکلر ورهنده ایلچ
٢٩٠ اقچه الالر ونبالر ونجارلر کوندن طعامیله اوه
اقچه ایشلینه کوره طعام کلدی ولمولندیدن کتیمه زیاده
٢٩١ ظلم ایدنلردن تادیب ایدرلر وکرچ صیدر چیلر کوزلنه
٢٩٢ چیلر پشوررمیدلر وکرچ چیلر کوزلنه کرپوبیلر صوچ
٢٩٣ وقالعلو ایدرلر جاقیلر طغالی اوالر خلق ونیرطلیر
٢٩٤ بصانی ایدرلر والای حصاربن کلنه وحینا پچیار
٢٩٥ وچولکجیلر کوزلنه چیلر پشوررمیدلر وتجار بازار…
صابلره نغداین وار ایسه وحبوبات هر نه ایسه
صابلو وکسمکلر اولمیه پاک اوله وتمام طوتالر وکیله
طغالو اوله شویلکه الکسکلر بولنه وباخود ارتوق بولنه
٢٩٦ محکم حصاربن کلنه وصابونجیلر غایت ایو ایدلر
مولوری بیکلو وقوقار باغنده اولمیه قیلچ بوغونه
اولمیه اعتدالی اوزره اولا وصابونه واف ایله اولیه
٢٩٧ پشمش اوله وبازلو اولمیه واوه بچیلاد قاطر اوزرده ننکر
اوزنیده ورمه قارشین اوله اشکر بوکنکر اوچ قارش
اولاده وده اووه وسنکر التی قارش اوله وفقاعنده
وافر بولکلر ویه شده یقیه اکسیمه ولوکی عاشنه
٢٩٨ اوله وطواره حصاربن ارتق بولکه اورمیه وتعلنوه
بوریکنه وسیرلریری پتوه اوله عثار ایدنلر حقنده کلنه
٢٩٩ وعطارلر وادیه کوزلنه زعفرانلر پانلو وعصفر اولیه
وبهرشای که قصابلر اوزنی اوه رده ارتوقه حتقیه

وباش شکرلر اوچ کاغذه وفقیرانک صغار…
٣٠٠ شکرلری ایو برکسنه مهاتنیه لر ونبازلر واوه کوزلنه
کیم کم ایرشیمی ایوسنه خلط ایتمیه لر وایشکلمری
ازکر اولمیه وکرالک لر ایرنوده قولاانورلرسه
٣٠١ تعزیر ایدوب اقچه باشنه برا اقچه جریمه النه ودوبا…
لری بوباوکسه ایوایدن ارتیقلرد ایتمیه لر وبزی
کالش اوستنده دوکوب ضرر ایتمیه لر وبوبالو بزی
بول اوستنده اصیالر وبول اوزرنده طانه…
٣٠٢ دوکملر وقماجیلر قماچی پاک وتمیز طوتالر
وصوتی معتدل وقماچی اتی اوله ودواکالرچست
وجابکل اوله اوستیه لرکنکه اوله وباش…
ارتوق قالهاز اوالر وحصاربن کلمجک قدر اوه
پاپشدوره لر زیاده خلاف ایدوب محکم کیدیلسورواب
٣٠٣ وصابونیلر وکیبه لرین کوسترنه لرین پاک
طوتالر کافر باشنی واوبوزلو باش تراش اتدرق
اوسترطه مسلمان کیلیمیه تراش ایتمیه لر واتلر
اوستلرین ایروه اولیه اتده باش تراش ایتمیه لر
وناطورفرنه لرین پاک وتیز طوته وآنرمنه کوره
قوطو ویره وزوکلو وقصه قوط اولمیه وکافرلره
قوطوبن لر ویره کلرین قوطلر آیروعلامتی اوله
وکافرلوزین کندرلا… والیکاف یوزین…
والحاصل مسلمانلرک هرکسه ایروه اوله اکرخلاف ایدنلر
٣٠٤ محکم تعزیر ایدوب حصاربن کلنه اونالقده کره طیبارکه

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

[illegible]
[illegible] ٣٠٥
[illegible]
[illegible] ٣٠٦
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ٣٠٧
[illegible]
[illegible] ٣٠٨
[illegible] ٣٠٩
[illegible]
[illegible] ٣١٠
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ٣١١
[illegible]
[illegible]

Kanun-ı Osmânî (I), Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Kavânîn Bölümü, No: 74, Vrk. 1/b-30/a

٣١٢

٣١٣

٣١٤

٣١٥

٣١٦

٣١٧

٣١٨

٣١٩

٣٢٠

§.3- KANUNÎ'NİN UMUMÎ KANUNNÂMESİ (II) (10)

I- HAZIRLANIŞI VE NÜSHALARI

Nüshalarda ve kütüphânelerdeki fişlerde "*Âyîn-i Kavâ'id-i Cihân-bânî Ve Kavânîn-i Örfiyye-i Osmânî*" adıyla anılan bu Kanunnâme, *Koca Nişancı* tarafından tertip ve tedvîn olunmuşdur. Kanunî'nin fermânıyla tanzim ettiği mukaddimesinde açıkça ifade edilen bu Kanunnâme, Kanunî'ye ait umumî kanunnâmelerin kütüphânelerde mevcut nüshalarının %90'nı teşkil etmektedir. Asırlarca yürürlükte kaldığı ve çok az ta'diller dışında aynen muhafaza edildiği için, sonradan gelen Padişahlar da, kendileri için hususi kanunnâme nüshaları hazırlatmışlardır. Tanzimât'a kadar ba'zı ta'diller dışında mer'iyeti devam ettirilen bu Kanunnâme'nin, bizim tesbit ve müşâhedelerimize göre, sadece İstanbul Kütüphârelerindeki nüsha sayısı, resmî ve hususî nüshalar ayırımı yapmazsak, yüzü geçmektedir.

Bu nüshanın *Celâlâzâde Mustafe Efendi* tarafından yazıldığnı gösteren çok delliler bulunmakla birlikte, *Süleymaniye Kütüphânesi, Âşir Efendi (Reisülküttâb) Kitapları arasında 1004* nolu yazmada bulunan nüshanın başındaki şu kayıt, farklı ibârelerle de olsa, yazmaların başında yer almaktadır:

"Bu *Kanunnâme*, sâbıkan *Amasya*'da müftü olan *Ayas Efendi*'den alınmışdır. Anlar dahi Vilâyet-i Rûmı tahrir eyleyen *Ömer Beğ*'den almışlar. Sıhhatinde şübhe yokdur. Aslı ile dahi mukâbele olunmuşdur. Ba'dehû *Nişancı Hamza Paşa Kanunnâmeleri*yle dahi mukâbele olunmuşdur. Sahihdir. Merhûm *Celâl-zâde* yazduğıdur."[1].

Bunlardan bazılarını zikretmek istiyoruz:

Âtıf Efendi, No: 1734, Vrk.68/b-121/b (II.Selim devrinin başında yapılan ta'dilleri ve ilâve hükümleri de ihtivâ etmektedir;mukâyesede göz önüne alınmıştır.); Topkapı Sarayı, Revan, 1935, Vrk.11-40 (Bizim neşirde esas aldığımız nüshadır ve resmî bir kanun mecmû'asında bulunduğunu söyleyebiliriz); Revan, 1936 (Biraz öncekinin her açıdan benzeri ve tahminen resmî bir nüsha); Bağdat Köşkü, No: 346, Vrk. 1-27; İstanbul Üniversitesi, TY. No: 2730 (Kanun-ı Padişâhî diye kaydedilmiş ve tek mücelled halindedir); No: 5926 (Üzerinde hazine nüshası olduğu belirtilmiş ve mücelled bir şekildedir); No: 2753, Vrk. 1/47 (Padişah nüshasıdır diye kayıt düşülmüş); Köprülü Kütüphânesi, III.K. No: 99; Süleymaniye Kütüphânesi, Antalya Tekelioğlu, No: 806, Vrk.193-212 (hazine nüshasıdır diye kayıt düşülmüş); Çelebi Abdullah Efendi, No: 405, Vrk. 51-78; Es'ad Efendi, 2362, Vrk. 1-30; Fâtih, No: 3507, Vrk.1-39; İsmihan Sultan, No: 216, Vrk.192-223; Reisülküttâb (Âşir Efendi Kütüphânesi), No: 1004, Vrk. 40 vd. (Tashihli bir nüsha ve üzerinde önemli ta'diller yapılmış; tarafımızdan incelenerek ta'diller dipnotlarda gösterilecektir); Serez, No: 2728, Vrk.5-30; Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1969, Vrk. 126/b-157/a; Türk Tarih Kurumu

---

1 Süleymaniye, Âşir Efendi, 1004, Vrk.41/a

Kütüphânesi, No: 104; 246, 350; Paris, Bib.Nat.turc anc. 80, 85 (Vrk. 1/b vd.); Karakoç, Serkiz, Külliyât-ı Kavânîn, Dosya 1, Belge No: 6091.

II- MUHTEVÂSI VE HUKUKÎ TAHLİLİ

Çok az farklarla, Kanunî'ye ait olan ve Celâl-zâde tarafından yeniden tertip olunan *Kanun-ı Osmânî*, mahiyet, muhtevâ ve tertip ve hatta hükümleri itibariyle, II.Bâyezid'e isnâd olunan ve bizim II.Ciltte neşrettiğimiz Kanun-ı Osmânî'ye benzemektedir. Farklı olan noktaları, dipnotlarda tahlil edeceğimizden, umumî tahlili ve maddelerde geçen ıstılâhların izahını tekrar etmeyeceğiz. Diğer tarafdan, kelime ve cümle farklılıklarını, araştırmacıların dikkat ve idrâklerine havale ediyoruz. Ancak umumî tahlili, önemi sebebiyle, tekrar manasına gelse de, buraya aktarmak istiyoruz[1];

Diğer İslâm devletlerinden gelen bir gelenekle Osmanlı Devleti bir yeri feth ettiğinde ilk yapılan iş, o bölgenin tahrîr muâmelesinin yapılması, sonra da o bölgeye ait kanun ve nizamların vaz' edilmesiydi. Bu suretle mahallî ihtiyaçlar gözetilerek hüsn-i idaresinin te'minine çalışılıyordu. Adlî, malî ve diğer bütün idarî nizamlarda esaslar bir olduğu halde, teferruat ve tatbikâtta, mevki, muhit, ahalinin mizacı ve kabiliyeti, arazinin verimliliği ve benzeri şeyler nazar-ı itibara alınarak bazı hükümler ta'dil olunabilir ve bir eyâletin nizamları harfi harfine diğer bir eyâlete uymayabilirdi. Mesela, Bosna ve Rumeli eyâletleri bir kıt'ada ve birbirine bitişik bulundukları halde, her iki eyâletde yürürlükde olan nizamların esasları bir olmakla beraber, teferruât itibariyle yek diğerine muhâlif idi. İşte her eyâlete ve bazan her sancağa mahsus kanunnâmeler bulunması, bundan kaynaklanmaktadır. Şu anda neşrettiğimiz Umumî Osmanlı Kanunnâmesinin kaleme alınmasıyla, işbu müşterek esaslar ve bunlardan sadece a'şârın muhtelif eyâletlerdeki tatbik şekli bir hukuk kodunda toplanmıştır. Bu Kanunnâmenin maddeleri, Osmanlı Devleti'nin malî, askerî ve bir kısım idarî ve cezaî esaslarını ihtivâ etmektedir[2]. Önce muhtevâsını sonra da her bâb ve faslın hukukî tahlilini kısaca özetleyelim:

Kanunnâme üç bâb, 17 fasıl ve 252 maddeden meydana gelmektedir. Bunların neleri tanzim ettiğine kısaca bakalım:

Birinci Bâb, dört fasıldan meydana gelmekte ve cinâyetler yani suçlar karşılığında ülülemrce tanzim olunan para cezaları yani cürm ve siyâset cezaları yani para cezası dışındaki ta'zir cezaları (ve ba'zan şer'î cezaları) ihtiva etmektedir. Her faslını ele alacak olursak;

Birinci fasıl; zina ve benzeri iffete karşı işlenen suçların ta'zir cezalarını tedvîn etmektedir(md. 1-11). Bu hususda hem hadd-i zina ve hem de iffete iftira suçu demek olan hadd-i kazfin, şer'î hükümlere bırakıldığı, ancak bunların unsurları bulunmadığı yahut bu cezaların kapsamına girmediği hallerde uygulanacak ta'zir cezaları ve hususan *para cezası=ta'zir bil-mal* denilen cürm cezasının düzenlendiği müşâhede olunmaktadır. Bu faslın hükümleri, Fatih'in ve diğer Padişahların Kanun-ı Osmanî'sindeki hükümlerine dayanmaktadır[3].

---

1 OK, II, 34-38; Bu Kanunnâmenin II.Bâyezid devri Umûmî Kanunnâmesinden çok az farklı olduğunu unutmayalım..

2 Mehmet Arif, **TOEM,** Mukaddime

3 **Fâtih-2**, md. 1-11; II.Bâyezid Umûmî Kanunnâmesi ile madde madde aynı olduğundan mukâyese edilmemiştir.

İkinci Faslı; karşılıklı dövüşme, sövüşme ve katl suçuna ait, başta para (cürm) cezaları olmak üzere ta'zir cezalarını tanzim etmektedir (md. 12-18). Bütün bu cezaların, şer'î hükümlerin gereği olan kısas ve diyet cezalarından sonra terettüb edeceği açıkça belirtilmekde ve bu faslın esasını da Fatih'in ve diğer Padişahların Kanun-ı Osmanî'sindeki aynı fasla mukâbil gelen hükümleri teşkil etmektedir[1].

Üçüncü Fasıl: İçki içme, hırsızlık, gasb ve benzeri haklara tecâvüzle alâkalı suçların, şer'î cezaları olan hadd-i şirb, hadd-i sirkat ve hadd-i kat'-ı tarîk cezaları, unsurlarının eksikliği sebebiyle, tatbik edilmediği takdirde, suçlulara uygulanacak ta'zir cezalarını ve özellikle ta'zir bil-mal demek olan cürmleri tesbit ve tanzim eylemektedir (md. 19-25). Bu bölümün hükümlerine de Fatih'in ve diğer Padişahların Kanunundaki ilgili maddeler kaynaklık etmektedir[2].

Dördüncü Fasıl'da ise, para cezası dışındaki mücerred siyaset cezaları denen ta'zir cezaları ile şer'î had cezalarının ülül-emrce icrası manasına gelen siyaset tabirinin kapsamına dâhil olmak üzere, kısas, haramîlik yani yol kesme cezası ve benzeri şer'î cezalar tanzim olunmaktadır(md. 26-40).

İkinci Bâb, Yedi fasıl halinde tertib olunmuştur. İkinci bâb, sipahinin hak ve görevleri, devlet hazinesine yani beytülmala kalan ra'iyyet terekeleri ve re'âyânın sipahiye ödemekle mükellef olduğu resimler ve ödeme şekilleri ile alakalı hükümler ihtiva etmektedir. Fasılların tahliline geçmeden şunu belirteyim ki, ikinci ve üçüncü bâb, çoğu hükümleri itibariyle tîmâr nizamını ilgilendirmektedir. Tîmâr nizamında ise, tasarruf şeklini tesbit konusunda, İslam hukuku ülül-emre sınırlı yasama yetkisi tanımıştır. Tîmâr nizamını ilgilendirmeyen hükümler ise, ya İslam vergi hukuku hükümlerinin mahallî örf ve adetlere adabte edilmiş şekli veyahut yine İslam hukukunun ülül-emre sınırlı yasama yetkisi tanıdığı askerî hukuka ait meselelerdir. Her iki bölümün şer'î tahlilinin de iyice anlaşılabilmesi için, I. cildin birinci kısmındaki ilgili bahislerin mütâlaa olunması şarttır. Her iki babla alakalı belirtilmesi icabeden bir diğer husus da şudur: Her iki babın hükümleri de, bu şekliyle Fâtih Kanunnâmesinde yoktur. Ancak Fâtih Kanunnâmesinde, her iki bâbın konuları ile alâkalı müteferrik kanun hükümleri mevcuttur. Bu tarzda ve genişlikte tertib ve tedvîni, yeni ve orjinaldir[3]. Şimdi fasılların tahliline geçebiliriz.

Birinci Fasıl; Tîmâr sâhibinin görevlerini tanzim etmektedir (md. 42-53).

İkinci fasıl, sipahinin kendine tahsis olunan tîmâr arazisi üzerindeki hak ve yetkilerini tanzim eylemektedir.(md. 54-73).

*Üçüncü Fasıl*da, şer'î bir vergi olan gümrük vergisi, örfî bir vergi olan bâc vergileri, temelini şer'î hükümler teşkil eden beytülmala kalan terekeler meselesi tanzim olunmaktadır(md. 74-98).Bazı hükümlerin esasını, Fâtih kanunnâmesindeki müteferrik hükümler ve diğer Kanunnâme hükümleri teşkil etmektedir.

Dördüncü Fasıl, rüsûm-ı çift denilen ve aslen haracî arazi sayılan mîrî araziden alınan örfî kalıb giydirilmiş şer'î vergilere (harac-ı muvazzaf demek olan resm-i çift ve tâbilerine), ayrıca bunların yanında araziden alınan örfî vergilere, zekât-ı sevâim demek olan resm-i ağnama ve resm-i âsiyab gibi bazı tekâlife tahsis olunmuştur (md. 99-106). Bunların temeli mahiyetindeki

1 **Fâtih-2**, md. 12-14.

2 **Fatih-2,** md. 15-19

3 Krş. **Fâtih-2**, md. 20-68

ba'zı müteferrik hükümleri de, Fâtih Kanunnâmesinde görmek mümkündür ve diğerlerinde ise benzeri hükümler vardır.[1].

Beşinci Fasıl, mîrî araziden alınan ve re'âyâ tarafından sipahiye verilen harâc-ı mukâseme manasındaki a'şârı ve buna tâbi ba'zı örfî vergileri tanzim eylemektedir(md. 107-123). Fâtih kanunnâmesinde konu onda ifadesiyle birkaç maddede geçiştirilmiştir[2]. Diğerlerinde ise geniş olarak mevcuttur.

Altıncı Fasıl, tamamen örfî vergi mahiyetinde bulunan ve bâd-ı hevâ diye ifade edilen bir gurup vergiyi düzenlemektedir(md. 124-143). Rüsûm-ı kısmet ve kazâ da, bu fasılda tanzim olunmuştur.

Yedinci fasıl ise, müsellem ve yaya diye bilinen atlı ve yaya askerî sınıfın hak ve vazifelerini tanzim etmektedir(md. 144-167). Askerî hukuk ve tîmâr nizamını ilgilendiren bu konu da, ülül-emrin sınırlı yasama yetkisine dâhildir.

Üçüncü Bâbda, ra'iyyetlerin hak ve görevlerine ait idarî, askerî ve sosyal düzenlemeler yapılmıştır. Bu bâb da, her ne kadar mukaddimede altı fasıl olarak gösterilmişse de, yedi fasıl üzerine tertib olunmuştur. Bazı münferit hükümler dışında, Fâtih Kanunnâmesinde mevcut değildir. Şimdi fasılların muhtevasını görelim:

Birinci Fasıl, Ra'iyyetlik hakkı, sınırları, arazinin mahlûliyeti, müşterekliği ve intikali gibi mevzuları tanzim etmektedir (md. 168-205). Ra'iyyet, hâric ra'iyyet ve benzeri kavramlar ele alınmaktadır.

İkinci Fasıl, gayr-i müslim re'âyâya ait bazı hususî hükümleri ihtiva etmektedir (md. 206-209). Temelini, Fâtih'in koyduğu hükümler ve Kanun-ı Osmânîlerin hükümleri teşkil eder[3].

Üçüncü Fasıl, hafif piyade asker demek olan azeb sınıfının hükümlerini tanzim etmektedir (md. 210-220).

Dördüncü Fasıl, yörük ve haymâneci denilen hususî raiyyet taifelerine ait hükümleri kapsamaktadır (md. 221-226). Bu faslın temelini, Fâtih Kanunnâmesindeki hükümler ve Kanun-ı Osmânî hükümleri teşkil eder[4].

Beşinci Fasıl, askerî ve sosyal bir sınıf olan Eflâklerle ilgili hükümler ihtiva eder ki, bu kısım müstakil bir kanun halinde bir başka kanunnâmede vardır. Biz burada aynen zikredildiğinden müstakil kanunnâme halinde neşretmedik (md. 227-229).

Altıncı Fasıl, Karaman Eyâletinde daha önce mevcut olup da Osmanlı idaresi gelince kaldırılan ba'zı bid'atlere tahsis olunmuştur(md, 230-245).

Yedinci Fasıl, saraya ve hazineye ait olan odunun kâidelerini vaz'eder(md. 246-252).

Netice olarak ta'zir cezaları, tîmâr nizamı ve askerî-idarî bazı hususları tanzim eden Kanunî Kanunnâmesi, ülül-emre tanınan şer'î sınırı taşmadan mezkûr hususları tanzim etmekte ve geriye kalan hukukî mevzularda, meseleyi fıkıh kitaplarındaki şer'î hükümlere terketmektedir. İşte Kanunî'ye ait umumî Kanun-ı Osmanî'nin kısaca muhtevası ve hukukî tahlili bundan

---

1 **Fâtih-2**, 28 vd.

2 **Fâtih-2**, md. 40 vd.

3 **Fâtih-2**, md. 52-60.

4 **Fâtih-2**, md. 51

ibârettir. II.Bâyezid'e ait olduğu kesin olan ve bizim II.Cild'de neşrettiğimiz Kanunnâme'den fazla farklı değildir.

III- KANUNNÂMENİN TAM METNİ

KAVÂNÎN-İ OSMANİYÂN
-EBKÂHÜM'ULLÂHU TE'ÂLÂ İLÂ İNKIRÂD'İD-DEVERÂN-

"Elhamdülillâh'il-Melik'il-Hakk'il-lezî ye'müru bi'l-'adli ve'l-ihsâni ve yenhâ an'il-fahşâi ve'l-münker; ve ce'ale's-Selâtîne sebeben li-nizâm'il-'âlemi ve neffeze ahkâmehum alâ kâffeti ehl'il-veberi ve'l-meder.

Ve's-Salâtü ve's-Selâmü alâ vâdı'-ıs-süneni Seyyidinâ *Muhammed'in'il-Mustafâ* hayr'il-beşer. Ve 'alâ âlihî ve ashâbihi'llezîne hum muttasıfûne bi-mekârim'il-ahlâk ve hüsn'is-siyer.

Ve ba'dü: *Âyîn-i Kavâ'id-i Cihân-bânî ve Kavânîn-i Örfiyye-i Osmanî* ki, medâr-ı salâh-ı âlem ve menât-ı nizâm-ı cumhûr-ı kâffe-i ümemdir. Mecmû'îsi merkûm ve muharrer olmak ve bir mücelled defter olması bâbında hükm-i kader-tüvân ve fermân-ı kazâ-ce-reyân vârid olmağın imtisâlen lil-emr'il-âlî cem' olunub ebvâb-ı selâseye müştemil ve her bâb dahi bir nice fasl üzere münkasım kılındı. Bu üslûb üzere ki, şerh ve zikr olunur:

BÂB-I EVVEL, dört fasıl üzerine tertîb olub *cinâyât mukâbelesinde olan cürm ü siyâset* beyânında vaz' olundu ki, sipahi ve ra'iyyet, vazî' ve denî ve fakir ve ganî arasında müşterekdir. Şöyle ki, her kim bu cerâimle mücrim ola, mukâbelesinde ta'yîn olunan *ukûbetle* mu'âkab olur.

Fasl-ı Evvel; *zinâya* müte'allık cürmi beyân eyler.

Fasl-ı Sânî; *tedârübde ve teşâtümde ve katl-i nefse* müte'allık cürmi beyân eyler.

Fasl-ı Salis; ***şirb-i hamr ve serika ve gasb ve te'addîye*** müte'allık cürmi beyân eyler

Fasl-ı Râbi'; ***mücerred siyâseti*** beyân eyler

BÂB-I SÂNİ, yedi fasıl üzerine tertîb olub ***sipahi ve beyt'ül-mala ve sipahiye re'âyâdan âid olan rüsûm*** beyânında vaz' olundu.

Fasl-ı Evvel; ***sâhib-i timar*** *ahvâli*n beyân eyler.

Fasl-ı Sanî; ***tîmârında sipahi tasarrufunda olan*** husûsun ve bu husûsda tasarruf-ı sipahi ne üslûbdandır anı beyân eyler.

Fasl-ı Sâlis; bâcı ve beyt'ül-mâlı beyân eyler.

Fasl-ı Râbi'; ***rüsûm-ı çifte ve bennâke ve resm-i ağnâm ve âsiyâbı*** beyân eyler.

Fasl-ı Hâmis; *a'şârı* beyân eyler.

Fasl-ı Sâdis; *bâd-ı hevâyı* beyân eyler.

Fasl-ı Sâbi'; *müselleme ve yaya*ya müte'allık ahvâli beyân eyler.

BÂB-I SÂLİS, dahi kezâlik yedi fasıl üzerine tertîb olub ***re'âyâya*** muhtas ahvâl beyânında vaz' olundu.

Fasl-ı Evvel; Ra'iyyetin ra'iyyetliğine müte'allık kazâyâyı beyân eyler.

Fasl-ı Sânî; *Kefereye* mahsûs ahvâli beyân eyler.

Fasl-ı Sâlis; *'Azeb* içün ta'yîn olunan kanunu beyân eyler.

Fasl-ı Râbi'; *yörüğe ve haymâneye* müte'allık husûsiyyâtı beyân eyler.

Fasl-ı Hâmis; *eflâkler* ahvâlin beyân eyler.

Fasl-ı Sâdis; *bida'-ı merfû'ayı* beyân eyler.

Fasl-ı Sâbi'; odun içün vaz' olunan kanunu beyân eyler.

BÂB-I EVVEL

DÖRT FASIL ÜZERİNE TERTÎB OLUB CİNÂYÂT MUKÂBELESİNDE OLAN CÜRM Ü SİYÂSET BEYÂNINDA VAZ' OLUNDU

FASL-I EVVEL

ZİNÂYA MÜTE'ALLIK CÜRMİ BEYÂN EYLER

1. Bir müslüman **zinâ** kılsa, şer' ile sâbit olsa ve zinâ kılan **evlü** olub bay olsa ki, bin akçeya dahi ziyâdeye güci yetse, üç yüz akçe cürm alına; evsat'-ul-hâl olur ise ki, altı yüz akçeye güci yetse iki yüz akçe cürm alına; andan aşağa dört yüze mâlik olsa yüz akçe; andan aşağa hâllü olursa elli akçe; andan aşağa ki, gâyet fakir ola, kırk akçe alına.

2. Ve eğer zinâ kılan ***ergen*** olub bay olsa ki, bin akçe ya dahi ziyâdeye güci yetse cürm yüz akçe; orta hâllü olub altıyüz akçeye güci yetse elli akçe; andan aşağa dört yüz güci yetse kırk akçe; gâyet fakir olsa otuz akçe cürm alına.

3. Ve eğer ***evlü müslime avret*** zinâ kılsa, şer' ile sâbit olsa, ganiyye olsa, ***ganî er kınlığın*** vere. Eğer orta hâllü yahud fakir olsa, ol hâllü erenler kınlığın vere[1].

Ve eğer zinâ eden **dul olsa,** anun cürmi ergenler gibi ola, azlıkda ve çoklukda ana i'tibâr edeler.

4. Eğer avretin hâli (malı) olub eri kabul eylese, ***köftehor kınlığı*** **yüz akçe vere; yohsul olur ise elli akçe; gâyet fakir olur ise otuz akçe veya kırk akçe cürm alına.**

5. Ve eğer **avret *pezevenklik*** eylese, *kâdî ta'zîr* ede; ne mikdâr vech görür ise ağaç başına bir akçe cürm alına.

6. Eğer biragûnun **evine girse, *zinâ kasdı*na olur ise,** evlü ise evlü cürmin ve ergen ise ergen cürmin vere. Yukaru tafsîl üzere ki, beyân olundu.

1 Son cümle, II.Bâyezid Kanunâmesinde yoktur; Krş. **Bâyezid** II-1, md. 3

7. Ve eğer kul ve karavaş zinâ kılsa, hür ve hürre cürminin nısfın vere; âdet mûcibince bayağılayın baylıkda ve yohsullukda.

8. Eğer biragûnun ***avretin öpse ya dilese veya yapışsa***, kâdî ta'zîr edüb ağaç başına bir akçe cürm alına.

9. Ve eğer *avret ya kız* ***bana zinâ kıldın*** *dese,* er inkâr eylese, bunlarun sözüne i'tibâr olmaya; ere and vereler; avreti kâdî ta'zîr edüb iki ağaca bir akçe cürm alına. Ve eğer avrete er ben sana zinâ kıldım dese, avret münkire olsa, avrete and vereler, eri kâdî ta'zîr ede, iki ağaca bir akçe cürm alına.

10. Ve eğer bir kişi ***zinâyı bilüb kâdîye demese*** cürm yok[1]; ***uğurluğı bilse demese***, cürm on akçe alına[2].

11. Bu zikrolunan cerâim kâfirden sâdır olsa, ganîsinden ganî müslümandan alınan cürmin nısfı ve mutavassıt'ul-hâlinden mutavassıt'ul-hâl müslümandan alınanın ve fakirinden fakir müslümandan alınan cürmin nısfı alına.

FASL-I SÂNÎ

TEDÂRÜBE VE TEŞÂTÜME VE KATL-İ NEFSE MÜTE'ALLIK CÜRMİ BEYÂN EYLER

12. Eğer iki kişi ***birbirine yapışub yakasın yırtsa***, kâdî ta'zîr ede, cürm yok. Ve eğer birbirinin saçın veya sakalın yolsa, sâbit olsa, ganî ise cürm yirmi akçe; fakir olsa on üç akçe alına.

13. Ve ***baş yarılub*** *kan çıksa,* otuz akçe cürm alına. Ve eğer kemük çıksa, ***otacılu olsa*** **(ya'ni *cerrâha muhtac olsa*),** baş yaran bay olub bin akçe ya dahi ziyâdeye güci yetse yüz akçe cürm alına; altı yüze güci yetse elli akçe; fakir olsa kırk ya otuz akçe cürm alına.

14. Ve eğer ***adam öldürse,*** yerine ***kısâs*** etmeseler, *kan cürmi* bin akçeye ya dahi ziyâdeye güci yetse dört yüz akçe; altı yüze güci yetse iki yüz akçe; andan aşağa hâllü olursa yüz akçe; gâyet fakir olsa elli akçe alına.

15. Ve eğer bir kişi ***ok ile ve bıcağ ile ursa,*** başlu (yaşlu) olub döşeğe düşerse, uran bay olub bin akçe ya dahi ziyâdeye güci yetse, cürm iki yüz akçe; orta hâllü olur ise yüz akçe; fakir olursa elli akçe cürm alına.

16. Ve eğer biragûnun ***gözin veya dişin çıkarsa,*** kasd ile kısâs etmeseler, ganî olsa cürm iki yüz akçe; evsat'ul-hâl olur ise yüz akçe; dahi aşağa hâllü olur ise elli akçe; gâyet fakir olsa kırk veya otuz akçe cürm alına.

17. ***Sagîr oğlancıklar savaş etse,*** cürm yok.

18. Eğer bu kazâyâ kâfirden sâdır olsa, nısf-ı cürm-i müslüman alına, vech-i mezkûr üzere.

---

1 "Bunun ile amel olunmaz.", Âtıf Efendi, 1734, Vrk.71/a

2 "Bu husûs dahi merfû'dur", Âtıf Efendi, 1734, Vrk.71/a

FASL-I SÂLİS

ŞİRB-İ HAMR VE SERİKA VE GASB VE TE'ADDÎYE MÜTE'ALLIK CÜRMİ BEYÂN EYLER

19. Eğer bir kişi *hamr içse,* kâdî ta'zîr ede, iki ağaca bir akçe cürm alına.

20. Eğer *kaz ya tavuk veya ördek **uğurlasa,*** kâdî ta'zîr ede, iki ağaca bir akçe cürm alına. Ve eğer at uğurlasa ***elin kese*ler;** kesmezler ise iki yüz akçe cürm alına. Yancuk (nacak) veya destâr uğurlasa, ***elin kesmelü olmasa,*** kâdî ta'zîr ede, iki ağaca bir akçe cürm alına. Ve eğer biragûnun **tahılın** uğurlasa, ganî olsa cürm kırk akçe; orta hâllü olursa yirmi akçe; fakir olur ise on akçe cürm alına.

21. *Oğul atasından veya ata oğlundan* *ya karındaş karındaşından ya er avretinden veya avret erinden nesne uğurlasa*, kâdî ta'zîr ede, ağaç başına bir akçe cürm alına.

22. Ve eğer yabanda sığır veya yond veya koyun bulsa, kığırtmasalar, bay olursa cürm otuz akçe; evsat'ül-hâl olursa yirmi akçe; fakir'ül-hâl olursa on akçe cürm alına. Ve eğer kığırtsalar, ıssı bulunmasa kâdîye vereler, saklaya. Sonra zâyi' olursa cürm yok, emr-i şer' nice ise eyle ola.

23. Ve eğer yoldan geçerken ***zulm ile yoğurt ya etmek alsa,*** (kâdî ta'zîr ede)[1], ağaç başına bir akçe cürm alına.

Kâfirden dahi müslüman cürminin nısfı alına, vech-i mestûr üzere.

24. Ve eğer bir kişinin atı veya katırı ya öküzi ***ekine girse,*** davar başına beş çomak urub beş akçe alına. Ve inek girse dört çomak (urub) dört akçe (cürm) alına. Buzağı girse bir çomak ve bir akçe alına. Koyun girse iki koyuna bir çomak urub bir akçe alına. Ve kara canavar girse canavar başına iki çomak ve iki akçe alına. Ammâ evvel hüccet edeler, hüccet ettiklerinden sonra eslemeyüb davarlarına tîmâr etmeyecek olursa ki, tahıla ve terkeye zarar ve ziyân etmiş ola, bu vechile çomaklayub tehdid edeler ve hem olan ziyânı tazmîn edeler ki, her kişi davarına tîmâr ede, re'âyânın ekilmiş terkesine ziyân olmaya.

25. Ve eğer yabanda veyahud köyler arasında veya *davar **suvadında*** ekilmiş galle olsa ki, davar uğrağı ola, ekine ***avlağu*** edeler.

FASL-I RÂBİ'

MÜCERRED SİYÂSETİ BEYÂN EYLER

26. ***Kız ve oğlan çeken*** *kimesne*nin ve *hiyânet ile bir ecnebinin evine giren* kimesnenin ve *avret ve kız çekmeğe bile varan* kimesnelerin ***içmeği(içmiği) kesile.*** Kız ve avret çeküb ***gücile nikâh etdirene*** cebr ile boşadub ve nikâh edenin *sakalın kes*üb muhkem let edeler. Ve ***avretle dutılanın*** şer'an siyâseti ne ise, icrâ edeler.

1 Âtıf Efendi, 1734, Vrk.72/b

27. Ve *adam öldüren kimesneyi öldürdüği kimesnenin yerine öldüreler.*

28. Ve *esir uğurlayanı* ve *esir ayardanı* ve *dükkân açanı* ve bir kaç kerre hırsuzlığı zâhir olmuş kimesneyi **asalar.**

29. Ve *pezevenklik eden***in** alnında dağ edeler.

30. Ve bir *bölük halk içinde adam ölse,* tehdîd edüb hırsuzı bulduralar, bulmazlarsa ol halkı dutub habs edeler, dahi Dergâh-ı Mu'allâya bildüreler. Fermân-ı kazâ-cereyân anlarun bâbında ne vechile sâdır olur ise, mûcebiyle amel edeler.

31. ***Köy ya mahalle içinde adam ölse*** veya *kârbân basılub hasâret olsa* ve yahud bir *köy arasında uğurlık ve **harâmilik** olsa,* elbetde hırsuzı bulduralar, çıkaralar.

32. Ve *bir kimesnenin elinde veya evinde uğurlık nesne bulunsa,* satun aldı ise satanı bulduralar, bulmazlarsa, müttehem ise ***işkence*** edeler; meğer ki bulıcak getürüb kâdîye teslim ede veyahud yabanda bulduğun isbât ede. **Ammâ işkencede ihtiyât edeler ki, kabl'es-sübût telef-i nefs olmaya.** Ve eğer işkencede ölürse da'vâsı sorulmaya.

33. Ve *kârbânsaraycı*lar emîn ve mu'temed kimesneler olub her sabah kârbansaray halkına icâzet vermeden, kârbânsarayda konan halkdan istifsâr edüb kimesnenin rızkı ve esbâbı serika ve nehb olmaduğın ma'lûm ve tahkik etdükden sonra kapusın açub halkı salıvere. Eğer kârbansaraycı bu ma'nayı etdükden sonra halka destûr vermiş olub sonra kârbansaray halkından ba'zı rızkım ve esbâbım uğurlandı derse, mesmû' olunmaya. Ve eğer kârbansaraycı ol ma'nayı etmedin halka destûr vermiş olub ol gece kârbansarayda konan halkın nesnesi uğurlanmış olursa ki, uğurlanduğı muhakkak ola, kârbansaraycıdan, çünki gaddârlık oldı, kârbansaraycıya ol uğurlanan nesnenin kıymeti tazmin oluna.

Ve eğer ***kârban-saraydan nesne uğurlanmak,*** kârbansaray taşradan delinüb alınmağla olur ise, taşradan mazınne ve müttehem olanları dutub tehdid edüb hırsuzı bulub alduğı rızkı ve esbâbı buldurub şer' ile sâhibine teslim edeler. Ve eğer içerüde olan halkın dahi taşrada olan hırsuzla kavli ve ittifâkı olmak tevehhüm olunur ise, içerüde olan halkdan mazınne olanları dahi dutub şer' ile ve örfle teftiş (ve tefahhus) edüb ve tehdid eyleyüb hırsuzı bulduralar. Bulunmazsa, kârbansaray mahalle içinde olursa, mahallede uğurlık olıcak hüküm nice ise, kârbansarayda dahi eyle ola.

34. ***Yan kesenin* ve *adam bıçaklayanın,*** eğer bıçaklamak âdeti ise, elin keseler ve eğer âdeti değil ise kollarına bıçak sancub gezdüreler.

35. Ve bir kişi atasın veya anasın ve sâir akrabasından birin öldürse, emr-i şer' nice ise eyle ola.

36. Şehirlerde ve köylerde olan evlerde od korlar, uvak devek ve esbâb yanar, şer' ile sâbit olmayub bir kimesneye töhmet etseler, tehdid ile hırsuzı bulduralar. Eğer kasd ile etmiş olursa ***asalar.***

36. Ve yeni giyenleri yasak edüb ilden süreler.

37. Ve hırsuz sipahi tâifesinden olub siyâsete müstahak olsa, habs edüb Dergâh-ı Mu'allâya arz edeler.

38. Ve eğer örfle bir kimesnenin hırsuzlığı zâhir olursa, kâdî olan kimesne ehl-i örfe hüccet verüb ehl-i örf ol hüccet mûcibince asılmağa müstahak olanı asa ve **kat'-ı uzva** müstahak olanı kat'-ı uzv ede. Kâdî bu bâbda mâni' olmaya ve siyâseti te'hir etdirmeyüb günâh olan yerde etdüre.

39. Ve ***hırsuz tâifesi işkencede ikrar etse*** ve alâim dahi delâlet eylese, ol ikrâr mu'teber ola.

40. Ve eğer bir hırsuz dutılup dahi hırsuzluğı ma'lûm olub ol dahi bir kimsene içün **şerîkimdir dese,** ol kimesne eğer ***levend*** **ve** ***müttehem*** kimesne ise, işkence edeler. Eğer müttehem kimesne değil ise, mücerred hırsuzun söziyle işkence etmeyeler ki, bu kaziyye bu vechile olmak Padişah-ı âlem-penâh hazretlerinin emr-i şerifleriyle olmuşdur **(Fî 19 Zilka'de sene 910)**[1].

41. Ve ***yaya*** **ve** ***müsellem*** **ve** ***yörük*** **ve** ***doğancı*** **ve** ***vakıf*** **ve** ***mülk*** **olsun, hırsuz kaçub anların içine girse,** hırsuzı anlara bulduralar, alalar. Anlar hırsuzı vermezlerse **garâmetin** çekeler ve hırsuzın alduğın anlara ödedeler. Ve eğer hırsuz bunlarun birisinden olursa, siyâseti sâirler gibi ola, şöyle bileler.

BÂB-I SÂNÎ

YEDİ FASIL ÜZERİNE TERTÎB OLUB SİPAHİ VE BEYT'ÜL-MÂL VE SİPAHİYE RE'ÂYÂDAN ÂİD OLAN RÜSÛM BEYÂNINDA VAZ' OLUNDU

FASL-I EVVEL

SÂHİB-İ TÎMÂR AHVÂLİN BEYÂN EYLER

42. Bin akçelık tîmâr yiyen (tasarruf eden) kendü ***cebelü;*** iki bin akçelık tasarruf eden kendü cebelü, bir ***gulâm;*** üç bin akçelık yiyen kendü ***buruma***, bir cebelü; dört bin ve dört bin beş yüz ve beşbin akçelık tasarruf eden kendü buruma, bir cebelü, bir gulâm, bir ***tengtûr*** ve beşbin beşyüz ve altıbin akçelık tîmâr yiyene kendü buruma, iki cebelü, bir tengtur ve yedibin ve yedi bin beşyüz ve sekiz bin akçe yiyene kendü buruma, iki cebelü, bir gulâm, bir tengtur ve dokuzbin akçelığa kendü buruma, üç cebelü, bir ***çadır*** ve onbin ve onbin beşyüz ve onbir bin akçe tasarruf edene kendü buruma, üç cebelü, bir gulâm, bir çadır ve on ikibin akçe yiyene kendü buruma, dört cebelü, bir çadır ve onbeş bin akçe tasarruf edene kendü buruma, beş cebelü, bir çadır ve bundan yukaru olan hâsılın her üç binine bir cebelü ve bin beşyüz ve ikibin olana gulâm[2].

43. Ve sancak beğlerinin her beşbin akçeya bir cebelü ve her ellibin akçeya bir ***keçîm*** (***kecîm***); a'lâsına iki ***gönlelik*** (***sâyebân***); ednâsına bir gönlelik ve kendü

1 Krş. **Bâyezid** II-1, md. 40

2 Bu cidden karışık olan maddeyi karşılaştırınız; **Bâyezid** II-1, md.42, dn.2; Dipnotta bir başka nüshadan nakiller yapılmıştır.

oturduğı bir ***çadır sokaklu*** ve **bir *hazine çadırı*** ve **bir *kiler çadırı*** ve **bir *matbah*** ve **bir *sarrâc-hâne*[1].**

44. Ve *subaşı*ların her dört bin akçeya bir cebelü ve her otuz bin akçeya bir keçim; a'lâsına iki çadır, bir tengtur; ednâsına bir çadır, bir tengtur.

45. *Erbâb-ı tîmâr*dan şol kimesneler ki, asker-i mansûra sefer emr olunub sefere varub itmâm-ı hidmet etmemiş ola, tîmârı *hâsılı* ***mevkûf*dur.** Ol tîmâr âhara verilüb berât yazılub ta'yîn-i tarih olunca ***mâbeynde olan hâsıl*** mevkufçunun olur.

46. Ve şol kimesneler ki ***müşterek tîmâr*** tasarruf edüb her yıl ***eşmelü*** kimesneler olub sefer emr olunub varub edâ-i hidmet etmemiş ola, tîmârının hissesine müte'allık olan hâsılı ol tîmâr âhar kimesneye verilince mevkûfcu tasarruf eder.

47. Ve şol *müştereklü* ki, *nevbetle eşmelü*dür, sefer olub her kangısının ki, nevbeti olub sefere eşüb kulluğun tamam etmemiş ola, tîmârının ol yıllık hissesi mevkufcunundur. Ammâ nevbeti olmayan müşterikin hissesine dahl olunmaz.

48. Ve *sefere varan sipahiler*den şol kimesneler ki, paşalar ve beğler beği ma'rifeti ile sancakbeği **ağrık hıfzı içün** komuş olalar, kulluğu makbûldür, mevkûfçu dahl etmeye.

49. Ve *beğler beğiler verdüği berâtlar*dan ki, *Anadolu Beğlerbeğisi*ne üç binlik[2] tîmâr ve *Rumeli Beğlerbeğisi*ne beşbinlik[3] tîmâr icâzet verilmişdir. Ol mikdâr berâtı ve tarihi beğlerbeğiye müfevvazdır. Padişah-ı âlem-penâh emriyle verir. Mâdem ki, hidmetini ede, mevkûfçunun ana dahli câiz değildir.

50. Ve ashâb-ı tîmârdan şol ki, sefere varub ma'reke oldı ise, ma'rekede bile olub ammâ yaralu olub sonra *teftiş* olıcak yoklamada bulunmamağa sebeb cerâhati ola veyahud bir maraz ârız olub bulunmamağa sebeb marazı olmuş ola veyahud muhârebeden yaralu çıkub sonraki seferde gerü mecrûh bulunub cerâhati ol sefere binefsihî varmasına mâni' olub yerine yarar âdimîsiyle cebelüsin göndermiş ve itmâm-ı hidmet etmiş olursa ki, sancakbeği şahâdet ede veyahud şuhûd isbâtiyle sâbit ola, anlar dahi makbûldür, dahl olunmaz.

51. Ve *mevkûfçu* olan kimesne, sipahilerin cebelülerine ve defterde yazılan oğlanlarına dahl edüb ve cebelü içün oğlandur veya oğlan içün cebelüdür deyü nizâ' etmeye. Ve mevkûfçu cebelüyi teftiş eylemeye.

52. *Oğlan*dan veya *cebelü*den biri ma'reke yerine varmadan kaçsa, sipahi olan kimesne ma'reke yerine varınca bir adam dahi dutub bedel edüb hidmetini edâ etse, aralık vâki' oldu deyü dahl olunmaya.

53. Cebelü ve oğlan teftişi, beğlerbeğine müfevvazdır, ol teftiş eder. Şol vakit ki, beğlerbeği teftiş edüb bir kimesnede kusûr bulub beğlerbeği defterine ol tîmâr mevkûf

---

1 Krş.**Bâyezid** II-1, md.43

2 Âtıf Efendi'de 4999 akçelik tîmâr kaydı var (Vrk.76/b).

3 Âtıf fendi nüshasında, 5999 akçelik tîmâr kaydı var (Vrk.76/b).

yazılmış olub mevkûfçular beğlerbeğiden kâğıd veya sûret-i defter getürürse, beğlerbeği teftişi eyleye; anun ilmi ile olıcak mevkûfçu dahl ede, kendü kolayına dahl eylemeye[1].

FASL-I SÂNÎ

TÎMÂRINDA SİPAHİ TASARRUFUNDA OLAN HUSÛSUN VE BU HUSÛSLARDA TASARRUF-I SİPAHİ NE ÜSLÛBDANDIR ANI BEYÂN EDER

54. Sipahi tîmârında *mevkûf* olan re'âyâ çiftlikleri, bütün çift ve nîm çift ve dahi ek-sük, dâhil-i defter ve hâric-i defter her ne ise, sipahiye müte'allıkdır. Defterden hâric olanlara âmil dahl ve ta'arruz eylemeye.

55. Ve defterde adı olmayan ra'iyyet oğullarına ve karındaşlarına, sâhib-i tîmâr dahl eylemek kanun-ı kadîmdir. Ra'iyyet oğlu ve karındaşı ra'iyyetdir. Hâric-i defter olmak zarar vermez. Hâricden kimesne dahl eylemeye.

56. Ve Köhne Defterde mestûr olub telhîsle mürde veya gâib deyü yeni defterde yazılmayan re'âyâdan zinde olanlara dahi sâhib-i tîmâr dahl eyleye. Belki bir tîmârın kadîmî ra'iyyetlerinden bir nicesi fetret sebebinden gayrı vilâyete getmiş olsa, defter yazıldıkdan sonra yine ol tîmâra gelse, sâhib-i tîmâr mutasarrıf ola[2].

57. Ve *ra'iyyetin âzâdlu kulı* dahi, *sâhib-i ra'iyyet* tasarrufunda olur. Hâricden kimesne dahl eylemeye. Tâ il yazıcısı varub ol vilâyeti yazub defterde kayd edicek, ol vakit kime ra'iyyet yazılursa ol ala.

58. Ve *kadîmî koz ağaçları* ki, yohsulun çiftliği içinde olmaya, nizâ' yok ki, sâhib-i tîmârındır. Ve şol koz ağaçları ki, yohsulun bağçesi içinde aşılaması ola veya çiftliğinde aşılaması ola veya atasının ve dedesinin aşılaması ola, hemân öşür alına. Ve şol kâfirî koz ağaçları ki, ra'iyyetin çiftliğinde veya hudûdunda ola ve ra'iyyetin ekinine ziyânı ola ve ra'iyyet anı zabt edüb hâsıl eyleye, sâhib-i tîmâr ile üleşeler[3].

59. Ve *dağlarda olan kestanelikler* ki, ra'iyyetler ve hâricler devşireler, ra'iyyetler himâyetine göre ri'âyet olunalar. Himâyetlerine nazar edüb emeklerine göre kimin tîmârı ise üleşeler. Hâricden olanlar destûrsuz düşlü düşüne (tuşlu tuşuna) dahl eylemeyeler.

Ve dağlarda kendü kendüne bitmiş ***hodâî kestanelikler***, beğlik olur. Kime tîmâr olunmuş ise anun hükmünde olur. Ammâ ekser budur ki, berâtında ve defterinde mukayyed değildir, zevâid gibidir[4].

---

1 Bu madde, kısmen de olsa II.Bâyezid Kanunnâmesindekinden farklıdır; Krş. **Bâyezid** II-1, md.53

2 Burada sonradan yapılan şöyle bir ta'dil var; "Amma varduğı yerde on yıl oturub anda yazılsa, ol mu'teberdir; yazılu olmasa, bu kanun ile amel olunur.", Âtıf fendi, 1734, Vrk.78/a

3 Burada sonradan yapılmış bir ilâve hüküm var; "Bunun ile amel olunmaz; mukarrer tımâr sınurunda olmasa ve kimesnenin tertîbi ile bitmiş olmasa, dağlarda olanı kim devşürürse men' olunmaz.", Âtıf Efendi, Vrk.78/b

4 Burada şöyle bir ilâve var; "Mukarrer tîmârın sınurunda olmasa, mübâhdır; bunun ile amel olunmaz.", Âtıf Efendi, Vrk.78/b

60. Ve bir ***süvari ra'iyyetden kabl'el-vakt rüsûm alsa*,** koyun resmi ve dönüm resmi gibi, vakti hulûl eylemezden öndin ma'zûl olub tîmâr gayra verilse, sonra varan süvari ol ma'zûl olan süvariden ala; ra'iyyetden nesne taleb eylemeye. Ammâ ra'iyyet dahi evvelki süvari ne aldıysa isbât edüb kâdîden hüccet alı-vere ki, ol hüccetle varub taleb ede.

61. Ve *beğlerbeğiler* ba'zı sipahilerin eline mektûb verüb kâdîlere gönderirler imiş ki, bu kişi ra'iyyetlerinden filan resmi kabl-el-vakt ala deyü, gerekdir ki, beğlerbeğiler ol asıl mektûb vermeyeler ve eğer eslemeyüb kanuna muhâlif mektûb verirlerse, kâdîler ol mektûbla amel etmeyeler ve amel etmedikleriyle mu'âteb olmayalar.

62. Ve eğer bir ra'iyyet hastalıkdan ya yohsullukdan veya pîrlikden güci yetmedüğünden çiftin bozsa ve çiftliği bıraksa, andan süvari bennâk resmin ala, elindeki yeri gayra vere. Çift yazılub durursun deyü çift resmin taleb etmeye.

63. Ve bir ra'iyyet ki, bir köye ra'iyyet kayd olmuş ola, elinde olan çiftliğinin ba'zı gayrı köy sınurında vâki' olmuş ise, dahi çift resmin ra'iyyet kayd olduğu süvari ala; âhar süvari[1] ba'zı yerlerin benüm sınurumdadır deyü dönüm akçesin taleb etmeye; hemân öşür ve sâlârlık ala. Eğer çiftlikden ziyâde yer dutsa anun içün dönüm akçesin vere.

64. Ve bir ra'iyyet fevt olsa, çiftliği olub müte'addid oğulları kalsa, mezkûr çiftliği oğulları tasarruf ederken biri fevt olsa, anun hissesi içün sâir karındaşlarından süvari tapu taleb edebilür[2].

65. Ve kurâda *ev yeri tapusı*, a'lâsı elliden ziyâde alınmaya ve evsatdan kırk veya otuz akçe; ednâsından yirmi veya on akçe alına.

66. *Sipahinin hâssa çiftliği* ve hâssa yeri hükmi oldur ki, tapulamağla kimesneye mülk olmaz; tapusı câiz değildir. Sâhib-i tîmâr olanlardan her kangısı ki, akçeye tama' edüb tapuya verse, kendü zamanında tapuya alan kimesnenin tasarrufunda olur, kendü nizâ' edemez. Ammâ kendüden sonra tîmâr kime müntakil olur ise, ol bozar; kendü dahi bozarsa olur[3].

"*Kılıç yeri tapulanmaz*" demekden murâd budur ki, hilâfınca ra'iyyetlik yerlerin örfe muvâfık tapulandıktan sonra tapulayan kimesnenin ayruk elinden almak olmaz ve tapu üzerine tapu olmaz. Nikâh üzerine nikâh olmaduğı gibi.

67. Ve şol ra'iyyetlik yerler ki, ıssı fevt olub veya cilây-ı vatan edüb mahlûl kalur, tîmâr eri kendüsi tasarruf eder; hâssa yerler gibi. Kendü çiftin sürer veya ortağa verir. Bunun gibi yerlerden el çeküb yine tapuya verse câizdir. Sipahi kendü kendüden tasarruf etmekle hâssa olmaz, fî nefs'il-emr ra'iyyetlik yerlerdir. Hatta sipahi avârız vâki' olsa ve çiftden çifte teklîf-i avârız olsa, ol sipahi tasarruf etdüği çiftlik bir bellü ra'iyyet adına izâfet olunub hilâf yerdir deyü ra'iyyetler arasında addolunmuş olsa, sipahi olan ol yer içün

---

1 Burada sonradan yapılan şu ta'diller var; "Bunun ile amel olunmaz; her sipahi toprağında olan yerin resmin alur."; "Bu husûs dahi merfû'dur; âhar sınurda olan seyr içün gayrı sipahi resm almaz.", Âtıf Efendi, Vrk.79/a

2 Bu madde, II.Bâyezid Kanunnâmesinde farklıdır; Bkz.**OK**, II, 48, md.64

3 Sonradan yapılan ta'dil şöyle; "Bunun ile amel olunmaz; bu husûs dahi merfû'dur, zamanında verdükden sonra alınmaz.", Âtıf Efendi, Vrk.79/b

avârız belâsın yohsul ile bile çekmek gerekdir. Meğer ki, tûl-i zamanla müte'âkiben defterlerde sipahi elinde kayd olunmuş ola ve ra'iyyetlik yerler cümlesinden çıkmış ola. Bu i'tibârla havâss cümlesinden olub hâssa hükmünde ola[1].

68. *Vilâyet-i Karaman*'da tekâ'üd etmiş sipahilere, sâbıkan resm-i çift ve bennâk ve caba ve sâir (rüsûm-ı avârız kayd olunub Şehzâdeye hâs yazılmış imiş. Sonra Dergâh-ı Mu'allâdan resm-i çift ve bennâk ve caba ve sâir)[2] avârız eski sipahilerden ref' olunub hemân öşür ve sâlârlık ve resm-i ağnâm vermek emr olundu. Ziyâde nesne taleb olunmaya.

69. Ve bir tîmârda koyun ve kovan ve bağ ve bağçe ve âsiyâb[3] olmayub sonradan hâdis olsa, öşür ve rüsûmı sâhib-i tîmâra müte'allıkdır. Ve her gâh vilâyet-i mahrûsede avârız vâki' olsa, subaşılar ve tîmâr erleri ra'iyyetlerini kâdî katına ihzâr edüb kâdî yazub padişahın emrini yerine koyalar. Temerrüd eden kimesneleri bile koşulan kul mutî' edivere[4].

70. Ve tîmârda hâsıl kayd olunan *değirmen* harâb olsa, sâhib-i tîmâr değirmen ıssına yapmak teklif ede; kudreti olmayub yapmaz ise üzerine olan rüsûmı sipahiye hükm edeler. Yapmağa ve rüsûmını vermeğe adem-i kudret gösterirse, kâdî ma'rifetiyle âhara satdıralar ki, âhar yüredüb rüsûmın vere[5].

71. Ve *serbest tîmârlar*da müsellem ve yörügân-ı Hudâvendiğâr'dan gayrı re'âyâ, dutdukları yave (yava) ile *abd-i âbık* ve *keniz*in *müjde*leri sâhib-i tîmârındır. Müddet-i örfiyyeleri tamam oldukdan sonra bazarlarda kâdî ma'rifetiyle bey'-i men yezîd olunub satılan kulun ve câriyenin ve devâbbın bahâları ashâbı zâhir olunca bir emîn katında hıfz olunmak kanun-ı kadîmdir.

Müddet-i örfiyye dahi kulda ve câriyede üç ay ve devvâbbda bir aydır. Bahâlusunda müddet, nısf-ı müddet-i abd-i âbıkdır. Ve re'âyâ dutmasında i'tibâr serbest tîmâradır.

72. Ve *serbest olmayan tîmârlar*da kendü re'âyâsıyla gayrun re'âyâsı dutmasında fark yokdur[6]. Defterde bu husûs ta'yîn olunmaduğı takdirce, mîrlivâya veyahud subaşılara yahud ma'mûl olı-geldüği üzere tasarruf olunur. Defter i'tibârda akvâdır; andan sonra ma'mûl olı-geldüği üzere amel olunmak mer'îdir.

---

1 Sonradan şu ta'dil yapılmış; "Bu husus dahi merfû'dur; kadîmî re'âyâ yerleri sonradan sipahi eline düşüb defterler yazılmağ ile sipahi yeri olmaz, belâsını çeker.", Âtıf Efendi, Vrk.80/a

2 Âtıf Efendi, Vrk.80/b; Krş.**Bâyezid II**, md.67

3 "Âsiyâb, eski ocak olursa, sâhib-i tîmârındır ve eski ocak olmasa, vilâyet yazılıncaya dek mevkûfcu alur.", Âtıf Efendi, Vrk.80/b

4 Buradaki ilâve hüküm de şöyledir; "Ve ol tîmârda resm kayd olundu ise, alur; resm-i ğanem mukayyed değil ise alınmaz, mevkûfcunundur. Ve değirmen resmi dahi kadîmî ocak ise, sâhib-i tîmârındır; kadîmî ocak değil ise, hâdisdir, mevkûfcu alur, vilâyet yazılıncaya değin.", Âtıf Efendi, Vrk.80/b-81/a

5 Burada mevcut ilâve hükümler şunlardır; "Ve satdurulmaz; ocağı sâhib-i arza teslim ederse nesne alınmaz."; "Cebr ile satdurmak memnû'dur; kendü ferâğat etse ve ocağı sâhib-i arza teslim ederse, kurtılur, resm vermez.", Âtıf Efendi, Vrk.81/a

6 Burada şöyle bir ilâve hüküm var; "Ve tîmârı serbest olanın sâhib-i tîmârındır. Serbest olmayan tîmârda alınmaz; meğer müstakil hâsıl yazılmış olmaya.", Âtıf Efendi, Vrk.81/b

73. Ve yaya ve müsellem ve yörükler dutmaları dahi bu üslûb üzere ma'mûldür. Ammâ sancak beğine müte'allık olduğı husûsda kendülerin sancağı beğine müte'allıkdır.

FASL-I SÂLİS

BÂCI VE BEYT'ÜL-MALI BEYÂN EYLER, BU MİNVÂL ÜZRE

74. Taşradan müslüman ve kâfir gelüb kebe ve kepenek ve gön ve yün ve bal ve yağ ve bunlara benzer her ne ki, getürüb satsalar, kırk akçeden bir akçe alına. Ve kumaş yükünden bez ve iplik ve çuka ve keṭṭân ve penbe ve kalay ve kurşun ve bunlara benzer ne varsa, yükde iki akçe alına. Ve turvende yemiş yükünden bir akçe alına; yemiş bol olıcak iki üç yüke bir akçe. Ve çıra yüküne bir sorti yahud bir pâre çıra alına. Ve eşek yüki kal'aya girse *kapucı resmi* bir odun alına.

75. Ve sığır satılsa iki akçe alandan ve iki akçe satandan alına. Ve *kapanda tartılan davar*dan kantarda iki akçe alına; bir akçe alandan ve bir akçe satandan. Ve taşradan koyun getürüb boğazlayub satsa ve boğazlamasa, iki koyuna bir akçe alına. Ve yerlü kassâb boğazlasa dört koyuna bir akçe alına. Ve sığır boğazlanub satılsa bir sığıra bir akçe alına.

76. Ve mülk satılsa *bâc* yokdur. Ya'ni bağ ve değirmen ve ev gibi ve köylerde her ne kim satılsa bâc yokdur.

77. Ve bir gemi yükünden yüz otuz akçe alına. Ve bir araba soğandan dört akçe ve bir araba balıkdan sekiz akçe ve bir araba pirinçden dahi sekiz akçe alına.

78. Ve bir esir satılsa iki başdan dört akçe alına; iki akçe alandan, iki akçe satandan.

79. *Eflâk*'dan ve *Frenk*'den ve *Dubrovnik*'den ve gayrı yerlerden her ne ki gelse, yüzde iki akçe alına. Ve bir araba tahtadan bir tahta alına.

80. Ve şehre gelen bir fuçı süciden on beş akçe alına. Ve hınzır boğazlanmağiçün beslense , hınzır başına bir akçe ve yabanda yüriyenin ikisinden bir akçe alına.

81. Ve *demür kürelerin*de *Kara Deniz* kenârında kum cem' edüb yuyub emekler çeküb demür hâsıl ederler., iki mazona bir akçe alalar; kime yazılmış ise. Ve âmme-i suvâdda *Ereğli* ve *Konrapa* tevâbi'inde kimesnenin adına kayd olunmayanları, sancakbeği âmilleri tasarruf ede-gelmişler. Her mazona bir akçe alurlar imiş. Defterden hâric zevâid yazılmış.

82. *Semendire İskelesi*ne *Engerus Vilâyeti*'nden gemi ile su yüzünden metâ' gelse ve gitse, bin akçelık davardan Hazret-i Hudâvendigâr içün otuz akçe ve sancakbeği içün elli akçe alına. Ve tuz gelse, her kıt'asına Padişah-ı âlem-penâh içün birer akçe ve yüz kıt'ada bir kıt'a sancakbeği içün alına.

Ve guzât getürdüği esirden Hudâvendigâr içün yirmi akçe alına. Ve berüden âzâd olub destûrla Engerus'a giden esirden yirmi beş akçe alub kapudan dahi yirmi beş akçe ala.

83. Emr-i Padişahla *Dar'ül-Harb*e akın vâki' olıcak guzâtın atlarından beğliğe üçer akçe ve getürdükleri aktarmalardan ve sığırdan dörder akçe alına. Ve hınzırdan ikisine bir akçe alına.

Ve su yüzünden *Engerus İli*'ne boş fuçı gitse, on iki akçe alınub dörder akçe dahi sancakbeği ile kapudan alub üleşeler.

84. Ve *Tuna'da avlanan balık*dan yirmi akçelikde iki akçe Hüdâvendiğâr içün ve bir akçe dahi sancakbeği ile kapudan alub üleşeler.

85. Ve eğer *illik*den zahire gelüb *Tuna*'dan *Semendire*'ye çıksa, çuval başına bir akçe padişah içün alına ve eğer *Brova*'dan (Tuna'dan) Semendire'ye çıksa, iki çuval başına bir akçe alınub bir akçe dahi sancakbeği içün alına.

Ve *yağılık*dan gelen ve giden bâzirgân kemhâsından mukaddemâ bir filori alınub sancakbeği ile kapudan üleşürler.

86. Ve *hubûbât* yükünden ki, illikden gele, çuval başına sancakbeği içün bir akçe bâc alına. Ve bir araba tahtadan iki akçe ve bir araba ağaçdan dahi iki akçe alına. Ve satılan hınzırun birine iki akçe ve at satılsa dört akçe ve satılmağa gelen otluk arabasından bir akçe ve odun arabasından birer akçe alına.Ve araba ile gelen tuzdan ve pirinçden sekizer akçe alına.

87. Ve şehirden taşra giden at yükünden her ne olur ise kumaşdan ve balıkdan ve gayrından ki, şehirde bağlanub gide, ikişer akçe bâc alına.

88. Ve illikden ve yağılıkdan su yüzünden ve karadan fuçı ile süci gelse, satandan onbeş akçe; alan dahi satar ise on iki akçe alına. Ve eğer hamr şehirden taşra çıksa, fuçı başına dörder akçe alına.

KANUN-I KAPAN-I SEMENDİRE

89. *Semendire*'ye gelen baldan ve yağdan ve yemişden ve peynirden filcümle me'kûlât kısmından her ne vâki' olursa ki, mevzûnâtdan ola, kapana gelüb vezn olmadın satılsa, at yüküne satandan dört akçe resm alına. Ve eğer vezn olunub satılsa, her kantardan ikişer akçe alına. Ve demürün her kantarından satandan altışar akçe resm alına.

KANUN-I ÂB-I MORAVA VE DERİN VE ABRİ

90. *Morava* ve *Derin* ve *Abri* suyundan gemi ile geçen atlunun atı başına bir akçe ve iki yayaya dahi bir akçe alına. Ve her arabadan tekerlek başına birer akçe ve her fuçıdan dört akçe ve at yükünden iki akçe alına. Ve sığır başına bir akçe ve iki koyuna bir akçe ve dört kuzıya bir akçe alına. Hınzırun her birine bir akçe alına. Ve geçen atlu üç güne değin yine gelse, nesne alınmaz ve üç günden sonra gelse tamam resmin vere.

91. Ve *Morava suyu*nda hâsıl kayd olunan *dalyan*dan hisse avlanan balıkların nısfı alına ve sipahilere kayd olunan göllerde avlanan balıkdan öşür alına.

KANUN-I VİLÂYET-İ MA'DEN-İ RUDNİK

92. Undan ve buğdaydan ve arpadan ve alefden fil-cümle *hubûbât*a müte'allık her yükden ve satılmağa gelen koyunun ikisinden bir akçe ve *kefere küfri*nden sonra altı haftaya değin gelen kuzıdan nesne alınmaz; sonra ikisinden bir akçe ve bir sığırdan iki akçe ve bir sığırdan derisine iki akçe ve diri hınzıra bir akçe, ölüsüne iki akçe ve bir yük tuz ve peynir ve bal gelse altışar akçe alına. Ve tuz pâre ile gelse dörder pâreye bir akçe alına. Ve on beş akçelık yağ karınından bir akçe ve çukanın her pasvatından oniki akçe ve dikilmiş çuka kaftandan iki akçe ve bir yük zeyt yağından on iki akçe ve bir yük balıkdan ki, kuru ola, altı akçe ve yaş olsa dört akçe ve bir gönleklik bezden bir akçe ve kettân yükünden dört akçe ve eğer kebe gelse her kebeye bir akçe alına. Ve boyalu veya ak kaftanlık gelse kaftanlıkdan bir akçe alına. Ve şalgam ve soğan yükünden ikişer akçe alına. Ve çıra yükünden bir pâre çıra ve odun yükünden bir ağaç odun alına. Ve yumurtanın yirmisinden bir yumurta ve bal mumı yükünden altı akçe ve bir yük demüre altı akçe; ammâ ma'den masâlihi içün gelen demürden nesne alınmaz. Kassâblar koyun veya sığır boğazlasalar nesne alınmaz. Ve tahta ve ağaç ve kurşun yükünden bâc alınmaz.

93. Bu mezkûrâtdan taşra gitse nesne alınmaz. Ammâ *Sirem* cânibine giden kârban *Semendire sancağ*ının her köşesinden ibrişim veya buber veya boğasi iletseler, her yükünden sancakbeği içün birer filori ve bir yük zerdâve ve sansar veya kuzı derisinden yirmi akçe alına. Ve ol cânibden bârgir getürseler altışar akçe ve sığır getürseler ikişer akçe ve tuz getürseler her elli akçelıkda dört akçe alına.

94. Ve zikrolunan *Rudnik* ve *Srebrinice ma'denleri*nde veya anlara müte'allık olan ocaklarda kömür yaksalar, sipahiler ala ve eflâkler içinde yakanlardan sancakbeği ala. Ve Rudnik tevâbi'inde olan sancakbeği hâslarında at yüki ile hamr satsalar, her yüke bir akçe bâc alına.

95. *Beyt'ül-mal* ve *mal-ı gâib* ve *mal-ı mefkûd*ı mukâta'aya alan kimesneye şöyle i'lâm etmek gerekdir ki, bir yerde beyt'ül-mal vâki' olsa, vâki' olduğu gibi kâdî defterine yazılub beyt'ül-malcıya teslim oluna. Eğer vârisi ma'lûm olub ol vârisin dâhil-i memleketde mekânı ma'lûm olur ise, def'aten beyt'ül-malcıya verilmeye. Belki vasî elinde altı ay mikdârı dura. Eğer vâris gelmez ise, beyt'ül-malcıya teslim oluna. Sonra vâris gelürse beyt'ül-malcıdan ala. Ve eğer vâris hâric-i memleketden olub mekânı ma'lûm olmaz ise, ol kimesneye mefkûd derler. Bir yıl mikdârı vasî elinde dura. Sonra beyt'ül-malcıya teslim eyleye.

96. Mal-ı gâib ve mal-ı mefkûd deyü beyt'ül-mal ile bile mukâta'aya verilen *tereke-i meyyit* olandır. Her evinden çıkub sefer eden kişinin değildir yahud malını emânet koyub giden kimesnenin malı değildir.

97. Ve *Konya*'da bir yılda üç kerre *pul* çıkarub vilâyete tarh ederler imiş, ol cihetden fukarâya hayf olur imiş. Gerekdir ki, *Kanun-ı Sultanî* mûcibince yılda bir kerre pul çıkarub sarrâflar ile şehirlere göndereler, sata; yohsullara tarh etmeyeler. Pulı bakır narhına alalar.

98. Min ba'd bu zikr olunan kavânîn mûcebince amel edeler, bu kanundan tecâvüz etmeyeler. Bu kanundan tecâvüz edenleri *kuzât-ı vilâyet* men' edeler. Memnû' olmayanları Dergâh-ı Mu'allâya arz eyleyeler. Ve illâ vilâyet kâdîları mu'âteb olurlar.

FASL-I RÂBİ‘

RÜSÛM-I ÇİFTE VE BENNÂKE VE RESM-İ AĞNÂM VE ÂSİYÂBA MÜTE‘ALLIK KANUNU BİLDÜRÜR

99. *Resm-i çift*, tamam çiftlik üzere çift kayd olunan kimesneden otuz altı akçedir. *Nîm çift*den resm nısf-u zâlik.

Ammâ *Livâ-i Hamid*'de resm-i çift tamam çiftlik üzere kayd olunan ra‘iyyetden kırk iki akçedir. Nîm çiftden resm nısf-u zâlik. *Serbest olmayan sipahiler tîmârı*ndan yirmi yedi akçe sipahinin ve onbeş akçe sancakbeğinindir. Ba‘zı nevâhîde sipahi yirmi yedi akçe aldıkdan sonra sancakbeği ancak altı akçe alur ve ba‘zı nevâhîde bütün çiftlüden yirmi yedi akçe sipahi ve üç akçe sancakbeği ve oniki akçe subaşı alur. Nîm çiftden resm nısf-u zâlikdir, üslûb-ı mezkûr üzere.

Ve *Eğridir hisâr erenleri tîmârı*nda resm-i çift elli yedi, hakk-ı sipahi yirmi yedidir ve hisâra öşür götürmek[1] içün onbeş ve hakk-ı sancakbeği dahi on beş akçedir.

Antalya ve *Karahisâr erenleri* otuz akçe tamam çiftlüden ve onbeş akçe nîm çiftlüden aldıklarından sonra öşürlerin hisâra getürmek içün bütün çiftlüden altışar ve nîm çiftlüden üçer akçe dahi alurlar imiş.

Ve *Livâ-i Menteşe*'de resm-i çift otuz akçe nîm çiftden resm nısf-u zâlik.

Ve *Livâ-i Hüdâvendigâr*'da resm-i çift tamam çiftlik üzere kayd olunan ra‘iyyetden otuz üç akçedir. Nîm çiftden nısf-u zâlikdir.

Ve *Livâ-i Bolu*'da resm-i çift ba‘zı nevâhîde kırk altı akçedir. Ammâ serbest olmayan tîmârlarda yirmi sekiz akçesi hakk-ı sipahi ve onsekizi hakk-ı za‘îm ve sancakbeğidir. Ve *Çağa* ve *Mengen* nâhiyesinde dahi kezâlik.

Ve *Gerede* tevâbi‘inde resm-i çift otuz dört akçedir; yirmi dördi hakk-ı sipahi ve onu *hakk-ı mîrlivâ ve za‘îm*dir.

Ve *Divân'ül-Yar (Bar)*'da resm-i çift otuz altı akçedir; hakk-ı sipahi yirmi dört ve hakk-ı mîrlivâ ve za‘îm on iki akçe ve *Divân-ı Kara Göl* serbesdir. Hakk-ı sipahi yirmi akçe ve *Divân-ı Diğergerde' (Gerede)*'de resm-i çift elli bir akçedir. Hakk-ı sipahi otuz üç ve hakk-ı mîrlivâ ve za‘îm on sekiz akçe.

Ve *Viranşehir*'de ve *Bolu*'da resm-i çift kırk üç akçedir; hakk-ı sipahi otuz üç ve hakk-ı mîrlivâ ve za‘îm on.

Ve *Nâhiye-i Ulus*'da ve *Mülk-i Feleküddin*'de resm-i çift otuz akçedir: hakk-ı sipahi yirmi dört ve hakk-ı mîrlivâ ve za‘îm altı akçe. Ve *On İki Divân*'da resm-i çift otuz üç akçedir; hakk-ı sipahi yirmi iki ve hakk-ı mîrlivâ dokuz ve za‘îm iki. Ve *Nâhiye-i Yedi Divân*'da resm-i çift misl-ü zâlik.

Ve *Nâhiye-i Kıbrıs*'da resm-i çift yirmi üç; hakk-ı sipahi on yedi ve hakk-ı mîrlivâ on üç ve hakk-ı za‘îm dahi üç.

---

1 Ta‘dil edilen şekli; "Hisâra öşür götürmek merfû‘dur.", Âtıf Efendi, Vrk.86/b; Benzeri ta‘dille daha sonra kaleme alınan Kanun-ı Osmânî nüshalarında da görmekteyiz. Biz sadece Âtıf fendi'deki farklara işaret etmekle yetindik.

Ve *Hıdır Beğ İli nâhiyesi*nde resm-i çift kırk iki akçedir; hakk-ı sipahi yirmi sekiz ve hakk-ı mîrlivâ ve hakk-ı za'îm altı.

Ve *Nâhiye-i Ereğli*'de resm-i çift otuz dört; hakk-ı sipahi yirmi beş ve hakk-ı mîrlivâ ve za'îm beş.

Ve *Mudurnı nâhiyesi*nde hakk-ı sipahi on dokuz ve *Divân-ı Emîr Yunus* (Yavaş) ve Sule ve İlyas Beğ'de resm-i çift on dürt akçe vaz' olunmuşdur. Hakk-ı mîrlivâ üç ve hakk-ı za'îm on bir ve gayrı divânlarda resm-i çift on dört ; hakk-ı mîrlivâ on bir ve hakk-ı za'îm üç.

Ve *Konrapa nâhiyesi*nde resm-i çift on sekizdir; hakk-ı sipahi on dört ve hakk-ı mîrlivâ iki ve hakk-ı za'îm dahi iki ve diğer divânlarda ve nevâhî-i *Tutarga*'da resm-i çift otuz üç; hakk-ı sipahi yirmi dört ve hakk-ı mîrlivâ altı ve hakk-ı za'îm üç akçedir.

100. Ve *resm-i bennâk*, on iki akçedir. *Caba bennâk*den *Livâ-ı Hüdâvendigâr*'da dokuz ve *Vilâyet-i Karaman*'da altı akçedir. Ammâ bir kimesne defterde bennâk yazılub elinde nîm çifte vefâ eder yer bulunsa, nîm çift resmi alınur. Ve caba bennâk ekinlu olsa, ekinlu resmi ki, on iki akçedir, ol alınur. Ad'af-ı re'âyâ ki, ba'zı nevâhide kara tesmiye olunur, resmi altı akçedir. Ammâ himâyet olunmak emr-i müstahsendir.

101. Ve nesl-i re'âyâdan ehl-i kisb olmayan *mücerred*lerden nesne alınmaz[1]. Defterlerde dahi üzerlerine nesne kayd olunmamışdır. Ammâ ehl-i kisb olan mücerredlerden mikdârlu mikdârlarınca resm alınur. Ve defterde mücerred kayd olunan kimesne te'ehhül etse, bennâk resmin verir.

102. Ammâ re'âyâ kâfir olsa, her *müzevvec kâfir* suvarına yılda yirmi beş akçe verir.

RESM-İ AĞNÂM KANUNUN BİLDÜRÜR

103. *Resm-i ganem*, iki koyuna bir akçedir. Ammâ *Vidin Sancağı*'nda üç koyuna bir akçe resm alınmak mukarrer olmuşdur.

104. Koyun tamam dölin dökdükden sonra Mayıs içinde sayılur ve hem koyunla kuzı bile sayılmak emr olunmuşdur. Sâhib-i ra'iyyete tâbi'dir.

Koyun sayılmalu olıcak, *Vilâyet-i Karaman*'da kâdîlar âdemîsi dahi bile defter eyleyüb koyun çobanı elinde bulunan koyunı her ne vechile beyân eylerse, elindeki koyun kimindir ve kaç koyun kendünün ve kaç koyun gayrındır ? kâdî âdemîsi ana göre defter eder. Âmil dahi ana göre resm alur.

105. *İstanbul* ve *Akça Koyunlu kassâbları* ve celebkeşleri ve sâir yerler kassâbları ve celeb-keşleri, yılda bir kerre Abril'de ellerinde bulunan koyunlarının eğer o yıl içinde Abril'de resmi bitdüğüne hüccetleri bulunursa, ummâl bunlardan tekrar *koyun âdeti*n taleb etmeye. Ve eğer vech-i mezkûr üzere ellerinde hüccet bulunmazsa, satun aldıkları kimesneleri bulı-vereler ki, koyun âdetlerin anlardan alalar. Ve eğer satun aldıkları kimesneyi bulamayub ve ellerinde dahi resim bitdüğüne hüccetleri olmaya, resimlerin bî-kusûr

1 "Bu dahi merfû'dur; başka kâr u kisbe kâdir olanlardan alınur.", Âtıf Efendi, Vrk.88/a

kassâblardan ve celeb-keşlerden alalar. Ve hem kassâblara ve celeb-keşlere tenbih oluna ki, Abril'den evvel koyun alsalar, ol yıl içinde ol koyunun resim bir def'a verilmiş ise hüccet alalar ve illâ âdet-i ağnâmı sonra benden alsalar gerekdir deyü bir mikdâr akçesin aşağa varub ol vech üzere bazar edeler.

RESM-İ ÂSİYÂBI BİLDÜRÜR

106. *Anadolu Vilâyeti*'nin sancaklarında *yıl yüriyen değirmen*den Bursa müddiyle bir müdd buğday ve bir müd arpa kayd olunmuşdur. Ammâ ba'zı sancaklarda mezkûr galle bahâsı yıl yüriyen değirmen altmış akçe vaz' olunmuşdur, galle bahâya olıcak re'âyâya muzâyaka verilmemek içün.

Vilâyet-i Karaman'da dahi bu kanun vaz' olunmuşdur.

Ve altı ay yüriyene nısf-u zâlik. Ve vilâyet-i mezkûrede resm-i âsiyâb tamam divânîye kayd olunub vakıf olan kurâda vakfa hisse yazılmayub evkâf mutasarrıfları tamam resmi icâre-i arz deyü vakfa taleb etmeğin Âsitâne-i Ma'delet-penâhıma arz olunub nısf-ı icâre-i arz içün vakfa ve mülke buyurulub nısf-ı âhar divânîye emr olundu.

Ve *Bolu Sancağı*'nda değirmen hakkında fermân-ı vâcib'ül-iz'ân şöyle vâki' oldu ki, kanun-ı mukarrer üzerine yıl yüriyenden Bursa müddiyle bir müdd buğday ve bir müdd arpa alına. Ve altı ay yüriyenden anun nısfı alına ve *sel değirmenleri*nden yürüdüğüne göre alına ve mukâta'a ref' oluna deyü kayd olunmuş.

FASL-I HÂMİS
A'ŞÂRI BEYÂN EYLER

107. *Hubûbât*dan hınta ve şa'îr ve kâvers (câvers) olsa, *öşür* ve *sâlârlık* alınur. Cümlesi sekiz müdd galleden bir müdd olur. Her müddde iki buçuk kile olur. Bâkî hubûbâtdan ki, nohud ve mercimek ve bakla ve penbe ve kettân, anlardan hemân öşür alınur, sâlârlık alınmaz.

108. *Rumeli*'nde re'âyâ kefere olduğı yerlerde tahıl öşri eğer *demed*den alınursa yüz demedden on demed onda ve üç demed sâlârlık alınur. Ve eğer onda çâçdan alınursa, yüz kilede on kile onda, iki buçuk kile sâlârlık alınur. Ve panbukdan yüz ledreden on ledre onda ve üç ledre sâlârlık alınur. Ve kettândan yüz demedden on demed onda ve üç demed sâlârlık alınur[1]; illâ kettânı yumuşadı-vere. Gönülden ve za'ferândan onda var, sâlârlık yok.

109. *Vilâyet-i Semendire*'de bir ra'iyyet yazıldığı köyde zirâ'at eylese, cemî'-i hubûbâtdan hemân öşür verir; ancak sâlârlık mukâbelesinde baştinadan baştinaya harmanda buçuk *lokna* arpa verir.

110. Ve *Vilâyet-i Karaman*'da *Aksaray* ve *Ürgüb* ve *Niğde* kâdîlıklarında ve *Anduğı nâhiyesi*nde gallâtdan *mâlikâne* ve *divânî* deyü iki öşür alınur; bir öşür verir kurâ dahi

1 "Kettândan sâlârlık alınmaz.", Âtıf Efendi, Vrk.90/a

vardır. Ve *Ereğli* kâdîlığında bir öşür vakfa ve nısf-ı öşür divânîye kayd olunmuşdur. Ve Konya kâdîlığında iki karyeden ve nefs-i şehir sınurunda ekilen gallâtdan su basar deyü iki öşür alınur. Gayrı kurâsından öşür ve sâlârlık alınur.

Ve sâlârlık bir müdd galleden iki kile öşür alındıkdan sonra buçuk kile dahi alınur.

Bu mezkûrlardan ziyâde yemlik içün gayrı husûs içün nesne alınmaz. Ve vilâyet-i mezbûrede öşr-i kettân köhne defterde öşür ve sâlârlık kayd olunmuşdur. Yine ol mû-cebce alına[1]. Ammâ tohum ra'iyyete verile. Ra'iyyet dahi kettânı yumuşadı-vere.

111. Ve *Vilâyet-i Rum*'da arpadan ve buğdaydan ve darudan her cinsi ayru ayru he-sâb eylerler; beş müdd olıcak *yemlik* bir buçuk kile alınur. Beş müdden on müdde çıkıcak hemân bu üslûb üzere alurlar[2]. On müdde yetişicek üç kile yemlik alurlar. On müdden ne mikdâr tecâvüz ederse, üç kileden ziyâde nesne alınmaz. Ve bir kişinin çaçı (çeçi) on müdden dahi ziyâde olursa, hemân üç kile alınur, artuk alınmaz. Beş müdden eksük olandan nesne alınmaz. Vilâyet-i mezbûrede kanun bu üslûb üzere cârîdir.

112. Ammâ *Livâ-i Bolu*'da *Çağa*'da ve *Mengen*'de ve *On İki Divan*'da ve *Kıbrıs*'da ve Ereğli'de müdde üç kile alınur. Harman hakkı ve sâlârlık alınmaz. *Virânşehir* ve *Borlu* ve *Ulus (Alus)* ve *Mülk-i Feleküddin* ve *Yedi Divan* ve Hıdır Beğ İli nâhiyelerinde müdde iki buçuk kile alınub *resm-i harman* ve *sâlârlık* alınmaz.

ÖŞR-İ BAĞ VE ÇAYIRI BEYÂN EDER

113. *Bağ dönümü*ne ba'zı vilâyetde on akçe ve ba'zı vilâyetde beş akçe alınur. Ve hadâikdan ve harîmlerden dahi öşürlerine göre *kesim* alınur. Ammâ ba'zı yerlerde bağın dönümüne yedişer ve ba'zı yerlerde sekizer ve ba'zı yerlerde onar akçe alınur.

Bağdan ve bağçeden *öşr-i hâsıl* alınmak kanuna ve şer'a mutâbıkdır. Ammâ re'âyâya *tahlîs-i öşür*de muzâyaka olub def'-i muzâyaka içün öşür mikdârına bedel meblâğ tahmin olunub harâc i'tibâr olunmuşdur.

Ve bağdan *dönüm akçesi* alınmayan yerlerde üzüm ve gayrı fevâkih ve bostan yetişicek üzerine emîn kişiler iledüb kıymete dutdurub öşrin alalar. Dönüm akçesi alınan yerlerde üzüm kesüldüği vakit alına; kabl'el-vakt taleb olunmaya.

Vilâyet-i Menteşe'de bağ dönümiyle dönümden dönüme a'lâsı sekiz ve ednâsından dört akçedir. Ammâ *Vilâyet-i Karaman*'da galleden iki öşür alınan yerlerde bağdan ve bağçeden birbuçuk öşür alınurmış. Sonra Dergâh-ı Mu'allâya arz olınıcak bir öşür alınmak mukarrer buyurulmuş.

114. Tîmâr ve vakıf ve mülk olan kurâda hemân bir öşür alına. Ammâ vakıf olan karyelerde öşür tamam vakfa alına. Ve vakıfdan gayrıda bir öşür alınub nısıf mâlikâne ve nısıf divânıye ola. Sâlârlık deyü nesne alınmaya.

115. Ve kâfirin bağı olub şire hâsıl olan yerlerde, eğer şehirde ve eğer köyde, subaşı ve suvari iki ay *monopolye* dutup sücisin sata; narhdan ziyâde güc ile kâfir üze-

---

1 "Kettândan sâlârlık alınmaz.", Âtıf Efendi, Vrk.90/b

2 Bu cümle, II.Bâyezid Kanunnâmesinde mevcut değildir; Krş. **Bâyezid II-1**, 111

rine bırakmayalar. Subaşı ve süvari monopolye dutmak isteyicek kâfirün fuçıların ve küplerin mühürleyeler. Bunlarun şiresi satılmayınca hiç kimesne süci satmaya. Ve iki ay monopolye içün yılun kangı ayın ihtiyâr ederler ise on kâfirden alınan ondayı ol aylarda satalar. Eğer bir subaşının ve suvarinin bu iki aydan sücisi artsa, güc ile kâfir üzerine dökmeye.Meğer ki kâfir il narhına râzı olub ala.

116. Ve kâfir şiresin koritasına koyub sıkmak isteyicek def'al-vakte bırakmayub sıkmağa destûr vereler ve destûr içün nesne almayalar; koyalar, şiresin sıka, tâ ki zâyi' olmaya.

Ve kâfir *cibre*sin sıkıcak üzerine duran adam ol cibreyi araya, basılmaduk kaldıysa gerü basduralar. Cibrelerde üzüm kalmadı ise, su koyub sıkub kabuna koysa anda onda ve sâlârlık alınmaya.

117. Ve şirede yüz medrede on *medre* onda ve üç medre sâlârlık alınur. Ammâ *Vilâyet-i Semendire*'de bir ra'iyyet yazıldugı yerde bağ dikse, öşrin verdikden sonra otuz medrede bir medre sâlârî verir. Eğer âhar tîmârda bağ dikse öşrin sâhib-i zemine verüb sâlâriyeyi kendü sipahisine verür. Ve bir ra'iyyet bir gayrı sipahinin ra'iyyetinden bağ alsa, öşrin ve sâlârlığın ol yer sâhibine verir[1]. Ve kâfir fuçısın açub sücisin satıcak Edirne medresi ile elli medrede bir medre alına.

118. Ve şol *çayırlar* ki, her yıl korunub çayır ola-gelmişdir, her kez zirâ'at olunmaz.Anun gibilerden ki, çok otluklar hâsıl olur, yohsullar tasarrufunda olsa, örf-i padişahî öşür vereler.

Vilâyet-i mezbûrede her ra'iyyet baştinadan *baştina*ya harman vaktinde birer araba otluk ve *bujik*de birer araba odun verirler. Mevsimlerinde otluk ve odun almasalar, yedişer akçe otluk içün ve üçer akçe odun içün alınur. Ve zikrolunan vilâyetde müslüman bağlarının her dönümüne dört akçe alınur[2].

119. *Livâ-i Vidin*'de her müzevvec kâfirden defterde *otluk resmi* beşer akçe ve *bostan resmi* ikişer akçe yazılub tîmâr erinin üzerine hâsıl bağlanmışdır[3]. Üslûb-ı defter tağyîr olunmaması içün yeni defterde müzevvec yazılub hâne hesâb olunan bir müzevvec ra'iyyet, defteri mûcibince hâneden hâneye otluğı olan bir araba otluk ve otluğı olmayan her bir araba otluk içün beşer akçe vereler[4].

Ve ra'iyyet oğlanlarından şol ki, yeni defterde müzevvec yazılmayub defterden sonra tezevvüc edüb gerü babasıyla olub intifâ'ı babası çiftliğinden olub ve babası baştinasından ola, il yazılub defter olunca alâ hidetin otluk ve resm-i bostan alınmaya. Ammâ *ispençe*si alına. Meğer şol kimesne ki, defterden sonra tezevvüc edüb babasından ayrılub başka dirlik ve düzen edüb ma'îşeti başka ola, anun gibiden dahi otluğu olan bir araba otluk ve otluğu olmayandan beşer akçe ve bostan resim ikişer akçe alına.

---

1 "Bunun ile amel olunmaz; öşür kimin ise, sâlâriyye anundur.", Âtıf Efendi, Vrk.92/b

2 "Şer'a muhâlifdir; amel olunmaz. Mukaddemâ üç iken kanun olmuş, sonradan merfû'dur.", Âtıf Efendi, Vrk.93/a

3 "Her yıl biçilür çayır olmayandan defterde nesne yazılmak kanuna muhâlifdir ve bostanı olmayandan resm yazılmak kanun değildir; defterde yazılsa dahi i'tibâr yokdur, zulümdür.", Âtıf Efendi, Vrk.93/a.

4 "Her yıl biçilür çayırı olmayandan veya bostanı olmayandan nesne alınmaz; defterde yazılsa i'tibâr yokdur, re'âyâya sarîh zulümdür.", Âtıf Efendi, Vrk.93/a

ÖŞR-İ KOVAN BEYÂNINDADIR

120. *Kovan*[1] durduğu yere tâbi'dir. Kimin yerinde bal eylerse, öşür anundur. Bir yerde ki, defterde akçe yazılmışdır, ol alına. Ve şol yerde ki, akçe yazılmamışdır, öşür eyülü yatlulu on kovanda bir kovan alına. Ammâ def'an lit-tazyîk ba'zı mevâzı'da öşürden bedel akçe ta'yîn olmuşdur.

Livâ-i Hamid'de ve *Livâ-i Hüdâvendigâr*'da ve *Livâ-i Ankara*'da kovan öşri sâhibi-i ra'iyyet ḳayd olunmuşdur. Ammâ öşr-i aselden bedel her kovanda bi-haseb'il-hâsıl ba'zı vilâyetde bir kovandan iki akçe ve ba'zı vilâyetde iki kovandan bir akçe alınur. Ve ba'zında kovan başına bir akçe ve ba'zı vilâyetde bir ra'iyyetin âhar sipahi yerinde kovanı olsa, *sâhib-i arz*a iki ve üç kovana bir akçe ve *sâhib-i ra'iyyet*e iki kovana bir akçe verir.

Ve *Bolu Sancağı*nda *kovan hakkı* evâilde yere i'tibâr olunurmuş; hâliyâ ra'iyyete i'tibâr olunub hükm-i hümâyûn erzânî kılınmışdır. Yer ıssına yaylım ciheti deyü kovanlıkdan hâline göre buyurulmuşdur. Koyun âdeti gibi ki, ra'iyyete tâbi' i'tibâr olunur.

Ve kışladuğı yere *kışla hakkı* verilür[2]. Ammâ *Livâ-i Hamid*'de otlak resmi deyü sâhib-i arz ba'zı yerde dört kovandan ve ba'zı yerde üç kovandan resm-i otlak deyü bir akçe alur.

Ve *Vilâyet-i Karaman*'da kovan kimin tîmârında bal eylerse, öşri ol tîmârın sâhibine buyurulmuşdur. Her bir kovan başına iki akçe resimdir.

Ve şol karyeler ki, vakıf ola, bir akçesi vakfa ve bir akçesi *divânî*yedir. Ve şol karyeler ki, mülk ola, bir akçesi mülke ve bir akçesi divânîyedir. Ammâ alınan akçe mikdârı bal eyleyen kovandan buyrulmuşdur. Hiç bal eylemeyen kovandan emre muhâlif nesne taleb olunmaya.

121. Ve yerlü kayalardan ve yerlü arılardan her yıl bal alurlar imiş. Vâki' olan yerlerde sipahiler üzerine hâsıl bağlandı. Ve defterde kayd olunmayan mevkufçularındır[3].

---

1 Bazı nüshalarda bu maddeden evvel ilâve şu hükümler var;

"Kovan husûsunda mukarrer kanun budur ki, bir sancakda ki, kovandan defterde öşür yazılsa, resm kayd olunmasa, kimin toprağında bal ederse, öşür anundur. Sâhib-i ra'iyyet, madem ki, kendü toprağında bal olmaya, ra'iyyet kovanıdır deyü nesne taleb edemez. Feemmâ ol sancakda kovandan öşür yazılmasa, resm kayd olunmuş ola, sâhib-i ra'iyyet kendü ra'iyyetinin ne denlü kovanı olursa olsun, toprağında bal etsün etmesün, ol sancakda kaç kovana ne denlü akçe takdir olunduysa, ol mikdâr resmi alur. Ol resmi alınan kovan, bir âharın toprağında bal ederse, toprak sâhibi öşrin alur.", Âtıf Efendi, Vrk.93/b-94/a.

Bu hüküm, kovan öşri ve kovan resminin hukukî ve şer'î mahiyetini izah açısından da çok önemlidir. II.Bâyezid Kanunnâmesinde bu hüküm yoktur; Krş.**Bâyezid II-1**, md. 120.

2 "Defterde resm-i kışlak yazıldı ise verür; yazılmadı ise alınmaz, kışlak resmi yazılmağa mevkûfdur.", Âtıf Efendi, Vrk.94/b.

3 "Bir kimesnenin mümtâz ve mu'ayyen sınurunda olsa, defterde yazılmak lâzım değil; mevkûfcu dahl eylemez, anındır, bunun ile amel olunmaz.", Âtıf Efendi, Vrk.94/b.

Daha sonra da "bu dahi merfû'dur" kaydı, aynı yerde hâşiyeye derc olunmuştur.

122. Ve dağlarda balcılar olub ağaç kovuğundan aldıkları veya henüz vâki' olmuş kaya kovuğunda buldukları, sayd kabilindendir.

123. Ve ba'zı mevâzı'da *öşr-i kovan* şöyle ki, kovan durduğı yer sancak beğine müte'allık yer ola, öşr-i kovanın sülüsânın sâhib-i ra'iyyet ve sülüsin sancakbeği alur.

FASL-I SÂDİS

BÂD-I HEVÂYI BEYÂN EYLER

124. *Bâd-ı hevâ* deyü, defterde kayd olunan *resm-i arûs* ve *cürm ü cinâyet* ve *çiftlik tapusı* ve *ev yeri tapusı* ve hâricden gelüb kışlayanlarun *dütün resmi*dir. Serbest olmayan tîmârların nısfı sâhib-i ra'iyyetin ve nısf-ı âharı hâricden dahl eden sancak beğlerinindir veyahud hâricden dahl eden subaşılarınındır. İkisi bile dahl etdüği yerde her birisi rubu' tasarruf eder[1].

Ammâ *Vilâyet-i Karaman*'da nısf-ı âharı şehzâde hâslarına yazılmışdır.

Resm-i arûsiye ve resm-i ganem kayd olunan yerlerde dahi bu tarîk üzere dahl ederler. Gerdek değüri ve yer tapusı *Bolu Sancağı*nda başka tîmâr erinindir. Sancak beğinin ve subaşıların anlarda medhalleri ve hisseleri yokdur.

Koyun hakkı[2] ve *cerâim* sancakbeği ile subaşınındır; sâhib-i tîmârın dahli yokdur. Meğer ki, tîmâr serbest ola veya hâs kayd olunmuş ola.

125. Ve *resm-i arûsâne,* cihâzlu kızdan altmış akçe ve avretden kırk akçe; fakîrlerden nısf-ı resm-i ganiyye ve mutavassıt'ul-hâlden beyne ve beynedir.

Yerlü avretin nikâhında ve resm-i arûsânesinde toprak mu'teberdir. Gerdek resmi bâkire kızdan ra'iyyet sâhibinindir, ana hükm oluna.

Ve eğer suvarinin kızı çıksa, gerdek değürin subaşı ala; subaşılık eli altında ise ve illâ sancakbeği alur[3]. Yörükde lâ-mekân olduğu sebebden atasına tâbi' olmakda bâkire ile seyyibe birdir.

126. Ve *resm-i nikâh*ın dahi a'lâsı bir dinâr ve ednâsı on iki akçedir ve mutavassıt'ul-hâl nâkihle menkûha hâllerine göre alınur.

Ve bir kimesne kendü mutallakasın nikâh etse, resm-i nikâh alınur; ammâ resm-i gerdek alınmak kanuna muhâlifdir.

127. Ve *resm-i mekâtîb* dahi e'imme-i müctehidînden vâki' olan akvâl-i muhtelife üzere alınurdı. Sonradan on yedi akçe ta'yîn olunub r*esm-i kısmet-i mevârîs* dahi binde yirmi akçe üzere mukarrer kılındı.

---

1 "Bu husûsda defter mu'teberdir; ne vechile yazıldı ise ve kime hâsıl yazıldı ise, anundur. Bir yerde aslâ kimesneye hâsıl yazılmasa, bâd-ı hevâ mevkûfcunundur; yer tapusundan ve resm-i seyyibeden gayrısı.", Âtıf Efendi, Vrk.95/a

2 "Koyun hakkı, defterde kime yazılmış ise, anundur.", Âtıf Efendi, Vrk. 95/b

3 "Subaşı almak merfû'dur; sancakbeği alur.", Âtıf Efendi, Vrk.95/b

128. *Sefer-i sultanîye eşen sipahi*, eşerken ve tekâ'üd etdikden sonra mâdam ki, mezkûr mütekâ'id-i âhara ra'iyyet yazılmış olmaya, askerîdir[1].

Ve Hazret-i Hüdâvendigâr kulları ve câriyeleri, mâdam ki askerînin taht-ı nikâhında olalar, ba'del-i'tâk anlar dahi askerîdir[2].

Ve kazâ ve tedrîs ve meşîhat ve tevliyet ve nezâret ve sâir anlarun emsâli *menâsıb*dan, şol ki, atebe-i ulyâya *mülâzemet* ile verilür, anlarun dahi ehli askerîdir.

Ve *askerînin evlâdı*ndan şol ki, bir derecede ola ve kimesneye ra'iyyet yazılmış olmaya ve zevcâtı ki, bil-fi'l taht-ı nikâhında ola ve askerînin kulları ki, ba'del-i'tâk ehl-i asker hizmetinde olalar ve ma'îşetleri ehl-i askerden ola ve kimesneye ra'iyyet yazılmış olmaya ve şol ra'iyyet kızı ki, sipahiye nikâh olunub mâdam ki sipahinin taht-ı nikâhında olalar, askerî hükmündedir.

129. Bu zikrolunan kimesnelerün *rüsûm-ı kısmet*leri, kazaskerindir. *Kazasker kassâmı* kısmet edüb rüsûm-ı kısmeti kazasker içün alalar. Ammâ askerî, nikâh ve itâknâme ve hüccet bâbında ashâbı kadîmden muhtâr olub her kangı cânibe dilerse ana rücû' ede ve her kime mürâca'at ederse resmin ana vere deyü kanun mukarrer idi.

Vel-hâletü hâzihî[3] askerînin nikâhı ve itâk-nâmeleri kazaskerlere tahsis ve ta'yîn olunub emr-i celîl'ül-kadrim şöyle sâdır oldu ki, anun gibi askerî tâifesinin nikâhı veya ıtâknâmesi vâki' oldukda, kazasker kassâmlarına mürâca'at edüb resimlerini kazasker içün alalar. Ve eğer kassâmlar mevcud olmazlarsa vilâyet kâdîları resimlerini alub mahkemelerinde kazaskerler içün zabt etdirüb sonra kassâmına teslim eyleyeler. Ammâ hüccet bâbında askerî tâifesi gerü muhtârdır. Kanun-ı kadîm üzere kangı cânibe dilerse ana rücû' ede ve her kime mürâca'at ederse resmini dahi ana vere.

130. Ve *doğancı* ki, berât-ı hümâyûnla bil-fi'il *doğancılık hizmeti*nde ola, kimesnenin yazılu ra'iyyeti olmaya ve eşer yaya ve müsellem ve canbaz ve yörük ve tatar ve voynuk tâifeleri dahi askerîdir. Ve lâkin anlardan şol kimesne ki, ganî olub resm-i kısmetleri yüz ve yüzden ziyâde ola, kazaskerin ve yüzden aşağası vilâyet kâdîlerinindir.

Ve bunlarun evlâdından şol ki, gerü bunların silkinde ola, kimesneye ra'iyyet yazılmış olmayalar ve zevcâtı ki, bil-fi'il taht-ı nikâhlarında ola, anlarun hükmi dahi bunların hükmi gibidir.

131. Ve *doğancı* ki, bir kimesnenin ra'iyyeti olub rüsûm-ı ra'iyyeti sipahiye bil-fi'il edâ edüb doğancılığı berât-ı hümâyûn ile ya çiftlik tasarruf etmekle veyahud avârızdan mu'âfiyet ile ola, askerî değildir, sâir halk gibidir.

---

1 Bu hükümleri karşılaştırınız; lYavuz Devri Rüsûm-ı Kuzât Kanunnâmesi

2 Bu cümleden de çok açık bir şekilde anlaşılacağı gibi, Harem'de hizmet gören câriyeler, hepsi Padişah ile karı-koca hayatı yaşayan kadınlar değildir. Belki günümüzdeki hizmetliler makamındadırlar. Bu madde, meseleyi çok açık bir şekilde izah eylemektedir. Zira orada hizmetli durumunda olan câiryelerin başkalarıyla evli olabileceği hükme bağlanmaktadır. Konu ile ilgili olarak, "**İslâm Hukukunda Kölelik Müessesesi Ve Osmanlı Devletindeki Harem Uygulaması**" adlı araştırmamız daha tafsilâtlı bilgi ihtivâ edecektir İnşâaallâh.

3 Buradan maddenin sonuna kadar olan kısım, II.Bâyezid'in Kanunnâmesinde yoktur; **Bâyezid** II-1, md. 129

132. Ve *sipahi kulı* âzâdlu olub sipahi hizmetinden ferâgat edüb huzûr ihtiyâr eyleyüb kâsibler silkine münselik olsalar ve benüm câriyelerümden ve sipahi kızlarından şunlar ki, ra'iyyet tâifesine nikâh olunub ra'iyyetin taht-ı nikâhında olalar ve kethüdâlar ve rüsûmdan ve avârızdan mu'âf olanlar, mücerred ellerinde berât olmağla askerîde dâhil değildir.

133. *Menâsıb*dan şol ki, mücerred kuzât i'lâmı ile verilür, mülâzemete tevakkufı yokdur -cüz' ve tesbih ve sâir vezâif gibi-, anlarun ashâbı dahi yaya ve müsellem ve canbaz ve tatar yamakları ve yağcı ve küreci ve kâdî nâibleri, sâir halk gibidir. Bu mezkûrların rüsûm-ı kısmeti ve hücceti ve nikâhı, vilâyet kâdîlerinindir.

134. Ve *askerînin zevcâtı*, askerî vefât etdikden sonra dul iken vefât etseler, ataları askerî ise kendüler dahi askerîdir. Ve eğer ataları şehirlüyse veya re'âyâ tâifesinden ise, anlar dahi eyledür[1].

135. Ve *menâsıb*dan şol ki, yevmî üç akçe ve üçden ziyâde ola, anlarun sâhiblerinin rüsûmı rüsûm-ı askerîden ma'dûd olub kazasker kassâmları kısmet ederler ve rüsûmın kazasker içün alurlar.

136. Ve şol *mansıb* ki, yevmî üç akçeden aşağa ola, anlarun ashâbının rüsûm-ı kısmeti vilâyet kâdîlerinindir. Vilâyet kâdîleri kısmet edüb anlar alalar.

137. Ve ba'zı vakit verese sabî veya sabiyye olsa, terekeyi kısmet etdirmemek isterlermiş veya ba'zı kimesneler meyyit ile terekede müşterek olsalar, gerü nizâ' olur imiş, bunlar dahi kanun-ı mezkûr mûcebince askerî kısmetinde dâhil olduklarından sonra bunları dahi kazasker kassâmı kısmet edüb resmin kazasker içün alalar ve müşterek olan malın şerîk-i âhar hissesi eğer askerîden değil ise, ifrâz olunub bâkisi askerî kısmetinden ise taksim olub *resm-i kısmeti* kazasker içün alına.

138. Ve *Karaman kâdîleri*, bir kâdîlikden ma'zûl olsalar, ellerinde olan sicillâtı sonra gelen kâdîye teslim eylemeyüb bile giderler imiş; teslim eylemeği ilhâh edeler. Tâ kim müslümanların umûrı muhtell olmaya.

RESM-İ AĞ BEYÂNINDADUR

139. *Vilâyet-i Karaman*'da köhne defterde göller kenarında olan ba'zı kurâda bir mikdâr akçe yazılmışdır. Her yıl ol karyelerden balık avlansun veya avlanmasun, bervech-i maktû' o yazan meblağı alurlar imiş. Kanuna muhâlif olduğı sebebden *öşr-i mâhî* kayd olundu. Ne mikdâr avlanursa öşürlerin alalar; ziyâde te'addî etmeyeler.

RESM-İ OTLAK BEYÂNINDADUR

140. Kadîmden korunub otlağı resmi alınu-gelmiş *yaylak*ların örf-i Sultanîye muvâfık defterde yine *resm-i otlak* kayd olundu ise, anı alalar. Anlarun mâ'adâsı çayırlardan ve kırlardan ki, ba'zı mevâzı' *haymâne tâifesi*ne yurd ve ba'zı şehirlüye hâssa ve ba'z-ı âhar sipahilere tîmâr kayd olunmuşdur ve ba'zı hâlî ve hâric-i defterdir ki, anlarun gibi

---

1 "Avret, askerîlikde babasına tâbi'dir; zevcine değil.", Âtıf Efendi, Vrk.97/b.

yerlerden ummâl ve sipahiler otlak resmin alurlar imiş. Kanun-ı Osmanîye muhâlif ve defter-i atîkden hâric olduğu sebebden anlara resm-i otlak kayd olunmadı, almayalar[1].

Koyun resmi alındıkdan sonra nesne taleb olunmaya.

141. Ve *resm-i otlak* kayd olunan yerlerden âdet-i kadîme üzerine, her sürüden bir orta koyun alalar.

Ve resm-i otlak evvelden otlak resmi kayd olunan yerlerden alınub kayd olunmayan yerlerden alınmaz[2].

Ve hâricden sancağa gelen koyundan resm-i otlak, a'lâ süriye bir koyun bahâsı yirmi akçe ve evsatdan bir koyun bahâsı on beş akçe ve ednâ sürüden bir koyun bahâsı on akçe ola. Yirmiden ziyâde alınmak şer'an ve örfen câiz değildir.

RESM-İ KIŞLAK

142. Bir tîmârda hâricden koyun gelüb kışlasa, ağırca sürüden bir *şişek* koyun alına ve alçak sürüden altı akçe alınub ziyâde nesne alınmaya.

RESM-İ BEZİRHÂNE

143. *Karaman defter*inden gayrıda bulunmadı. Anda dahi bu üslûb üzere yazılmış ki, *Vilâyet-i Kayseriye*'de cârî olan kanun üzerine yılda yirmi beş akçe kayd olundu; ziyâde taleb olunmaya.

FASL-I SÂBİ'
MÜSELLEM VE YAYAYA MÜTE'ALLIK AHVÂLİ BEYÂN EYLER

144. *Teke İli*'nde olan müsellemler, defter-i köhnede dört beş kimesne *baş müsellem* yazılub be-nevbet asker-i mansûra mülâzemet ederler imiş. Bir nice kimesneler bunlara ra'iyyet kayd olunub müşterek olan kimesnelerden birinin nevbeti vâki' olıcak, müsellemlik yerde vâki' olan galle ve bağ ve kovan öşürlerin ve değirmen resmin ve ra'iyyet yazılan hânelerden kırkdan ve elliden akçelerin alub *asâkir-i mansûre*ye mülâzemet ederler imiş. Sonra vilâyet-i mezkûre Dergâh-ı âlem-penâhden yazılmağa emr olınıcak, müsellemler teftiş olunub ba'zı ocakda on ve onbeş hâne ve ba'zında kırk ve elli hâne ra'iyyetleri bulunub müştereklüden sefere giden kimesne bu ra'iyyet yazılan hânelerden

---

1 "Yaylakda otlak resmi olmaz. Yaylak resmi olur. Bir yaylakdan defterde resm-i hâsıl kayd olunmuş ola, yaylayan kimesnelerden alınur. Resm-i otlak bir toprakda hâricden davar gelüb otundan ve suyundan intifâ' eylese, alurlar. Defterde resm-i otlak kayd olunmak lâzım değildir. Bunun ile şimdi amel olunmaz.", Âtıf Efendi, Vrk.99/a

2 "Bunun ile amel olunmaz. Bu dahi merfû'dur. Bir sipahinin tîmârında hâricden davar gelüb otundan ve suyundan intifâ' edicek, otlak resmi alınur; yazılmak lâzım değildir.", Âtıf Efendi, Vrk. 99/a

murâdları üzere ba'zından ekser ve ba'zından ekall harclık alub te'addî ederler imiş. Bunlarun kaziyyeleri Dergâh-ı Mu'allâya arz olundukda, her ocakda on beş hâneden noksân olanın itmâm edüb ve ziyâde olan on beş hâneye bir *eşkünci* vaz' olunmak mukarrer oldu.

Ve resm-i çift ta'yin olunub kimesneye zulm ve te'addî olmasun deyü her ocağın noksânı tamam olub ve ziyâdesine on beş hâne hesâbı üzere birer eşkünci vaz' olunub ra'iyyet yazılan kimesnelere tamam çiftlüsüne otuz ve nîm çiftlüsüne on beş ve bennâke oniki ve ehl-i kisb olan mücerredlere altı akçe ve iki koyuna bir akçe takdir olundu. Ve müsellemlerin koyun bâcıyla bâd-ı hevâlarının nısfını ve tamam çiftlüden altışar ve nîm çiftlüden üçer akçe ba'zı yerden alaybeyi ve ba'zı yerden subaşılar ve ba'zı yerden çeribaşıları alub bâkî rüsûmla koyun âdetinün ve bâd-ı hevânın nısfı *müsellem eşküncüleri*nindir.

145. Ve *Livâ-i Hamid*'de her *müsellem ocağı*nda sekiz dokuz nefer kimesne birbirine *yamak* kayd olunub be-nevbet asker-i mansûre mülâzemet ederler imiş. Bir müsellem ki, defterde yamak kayd olunmuşdur, ibtidâ birden ikiden hidmete yarar oğulları veya kardaşları kendüleriyle bile olurlar. Anlar dahi yamak kayd olunub nevbetlerinde hidmet ederler. Ve bir yamak ki, pîr-i fânî veyahud ma'zûr olub sefere iktidârı olmasa, hidmete gidene yeterince harclık verir.

146. Ve bir ocakda müsellemin kanun-ı kadîm üzere birer çiftlik yerleri vardır. Ol çiftlikde vâki' olan gallâtdan ve bağdan ve bağçeden ve değirmenden kimesneye öşür ve rüsûm vermezler. Ve ol yer satılmak ve tapuya verilmek câiz değildir. Ve koyunları âdetine ve bâkî rüsûmlarına kimesne dahl etmez. Ve eğer sipahi yerinde zirâ'at etseler, öşürlerin ve iki dönüme bir akçe yer resmin verirler. Ve bağları olsa her dönümüne onar akçe resm verirler[1].

147. Sefer veya hidmet vâki' olsa, hidmete gidecek yamak, sâirlerinin ganîlerinden elli ve altmış ve mutavassıt'ul-hâlden otuz ve kırk ve ednâsından on ve yirmi akçe harclık alur. Ve koyunları ve kovanları varsa, rüsûmını ol müsellemlik yerde olan gallenin öşrin alan alur. Ve illâ ihtiyârları ve rızâları ile birbirinden nesne almayub nevbeti olan kendü harclığı ile gider.

148. Ve müsellemin bâd-ı hevâsını, alaybeği ile çeribaşıları bi-tarîk'il-münâsafe tasarruf ederler imiş. Şimdiki hâlde müselleme müstakil sancakbeği nasb olunub alaybeği hissenin sancakbeği tasarruf eder.

149. Ve müsellem eşküncilerine ba'zı yamaklardan ellişer akçe harclık vaz' olunmuşdur. Çiftlik dahi tasarruf ederler. Üçer neferdir ve ba'zı dörderdir. Bu üslûb üzere yazılmışdır. Çiftlikden olan hâsılı her kangısı eşer ise, ol tasarruf edüb eşmeyenlerden sâir yamaklar gibi ellişer akçe harclık ve öşrin alur. Ve ba'zı vakitde hâcet olub üçi veyahud dördi bile eşerse, çiftlik hâsılın ve yamakların ellişer akçe harclığın alessevâ tasarruf ederler[2].

---

1 Bu maddenin son cümlesi, II.Bâyezid Kanunnâmesinde yoktur; **Bâyezid** II-1, md.146

2 Bu maddenin farklı yönleri için bkz. ve krş.**Bâyezid** II-1, md. 149

150. Müsellemlerin ve yamakların gerdeği değüri ve kınlığı, sancakbeğine kayd olunmuşdur. Çeribaşılarının nısfı kendülerin ve nısfı sancakbeğlerinindir. Yamak mücerred olsa yirmi beşer akçe harclık verir.

151. Ve nefs-i *Semendire*'de müsellem kayd olanlar, öşür vermezler. Ammâ bağlarından hâsıl olan hamrden fuçı başına sancakbeği içün onikişer akçe verirler. Ve şol müsellemler ki, bir yerde bağları vardır, yer ıssına öşürlerin verdikden sonra hamrin şehre getürse, fuçı başına altışar akçe resm alınur.

AHVÂL-İ PİYÂDEGÂN

152. Her *ocak*da altı yedi nefer kimesne birbirine *yamak* kayd olunub be-nevbet asker-i mansûra hidmet ederler. Bir yamak yazılan yayanın birden ikiden hidmete yarar oğulları ve karındaşları vardır, kendüler ile bile olurlar. Anlar dahi yamak yazılub nevbetlerinde hidmet ederler.

153. Yayalık kanun-ı kadîmi üzere birer çiftlik yerleri vardır. Ol yerde olan gallenin ve bağın ve değirmenin öşrine ve resmine kimesne dalh etmeyüb kendüler tasarruf ederler. Ammâ ol yerün satılması ve tapuya verilmesi kat'â câiz değildir. Ve koyunları âdetin dahi vermezler.

154. Bir yaya ki, pîr-i fânî ve müflis olub sefere iktidârı olmasa, alâ kadrihî gidene *harclık* verir. Ve illâ pîr veya ma'zûr olub ganî olub kendü varmağa kâdir olmaya, yerine bedel dutar.

155. Ve yayalar sipahi yerinde zirâ'at etse, öşürlerin verüb iki dönüme bir akçe pîr resmin verirler.

156. Ve yaya sancağıbeği kendüye müte'allık olan yayalardan her ocakdan *buğday ve arpa akçesi* deyü kırk akçe alurlardı. Hâliyâ[1] kanun-ı mukarrer ucuzlukda ve kızlıkda aynı ile arpa ve buğday almakdır[2]. Bursa müddiyle buçuk müdd buğday ve buçuk müdd arpa ala. Ve sefere varmayub yerine bedel dutan yayalardan bedel akçesi deyü otuz akçe alınur.

157. Ve mezkûr sancakda olan yayaların cürm ü cinâyetine ve gerdek resmine ve yayalar dutduğı vaşak ve kaplan derisine, yaya sancağı beği mutasarrıfdır.

158. *Yayabaşları*na müte'allık olan yayalardan yayabaşları her ocakdan buğday ve arpa akçesi deyü kırkar akçe alurlardı. Hâliyâ terke alınmak mukarrer olmuşdur; ucuzlukda ve kızlıkda vech-i mesfûr üzere[3].

Ve yayanın bâd-ı hevâsına yayabaşlarının dahli yokdur.

Ve yayanın resm-i cürm ü cinâyeti ve resm-i arûsı ve ocak tahılı, yaya sancağı beğinindir, anlar mutasarrıf ola.

---

1 Buradan itibaren farklı bir hüküm için bkz. **Bâyezid** II-1, md.156

2 "Hâliyâ kanun-ı mukarrer akçe merfû'dur, buğday alurlar.", Âtıf Efendi, Vrk. 102/a

3 Bu cümle II.Bâyezid Kanunnâmesinde yoktur; **Bâyezid** II-1, md. 158

159. Yayanın bedeli mutlaka câizdir. Ve yaya sancağı beği kendü adamlarına yaya akçesin alıverüb bedel etmek olmaya.

160. Ve yayaya sefere varmadın deyü veya sefere geç geldin deyü ve pîrsin ve oğlansın, bedelin kabûl etmezin deyü ve *mukaddemlik* ve *sakalık* ve *boğasi* ve *beğendik akçesi* deyü akçeların alurlar imiş. Ol nesneler bid'atdır, kanun değildir[1].

161. Ve yaya tâifesi gaybet-i münkatı'a ile gâib olub ele girmek mümkün olmayub mümkün olmaduğı ma'lûm olıcak, ocakda yaya bir dahi olursa çiftliğinin cemî'isini ana teslim edüb ol cümlenin kulluğın ol bir kişi ede. Ammâ yamağının vefâtı veyahud gaybet-i münkatı'a ile gâib olduğı ma'lûm olmayub bulunmak ihtimâli olsa, eğer hâs yayadan ise bulmak ve nevbetinde ana teklîf-i hidmet etdürüb eşdirmek, yaya sancağı beği üzerinedir. Ve eğer hâs yayadan olmayub yayabaşına müte'allık yaya ise, mâdam ki, vefâtı veya gaybet-i münkatı'a ile gâib olduğı ma'lûm olmaya, bulmak ve nevbetine sürmek yayabaşının üzerine lâzımdır.

162. Ve yerlü yayalardan her kangısı ki, çiftliklerin koyub kaçsa, sancakbeğine vâcibdir ki, ol kaçan yayayı her kanda ise bulub dutub gerü yerine getüre. Ve ol vilâyetin kâdîleri dahi sancakbeğinin sûret-i defterinde mestûr olan yayalardan tîmârda ve mülkde ve vakıfda fil-cümle her kanda ki varsa, anlar dahi kaçan yayanın göçürüb yerine getürmesinde mu'âvenet eyleyeler; ihmâl ve müsâhele etmeyeler. Ve illâ mu'âkab olurlur.

Ve hem yasak edeler ki, yayaya kimesne mâni' olmaya ve gizlemeye ve aralarına girmeye. Ve illâ yayaya olacak siyâset anlara olur. Ammâ sancakbeği adamı dahi yayayı bulduğı yerden göçürüp alub gedüb yazulduğı çiftliğe iledüb nevbetinde kulluğın etdüre; akçesin alub salıvermeye. Eğer bunun gibi nesneler olursa, kâdîler men' edeler. Memnû' olmazlarsa yazub Dergâh-ı Mu'âllâya bildüreler ki, hakkından geline. Ve eğer kâdîler ihmâl edüb bildirmeyecek olurlarsa, mansıbları alınmağla olmayub envâ'-ı belâya uğrayalar.

163. *Sancak çalıcısı* ve sancakdârı yayadan olsa câizdir. Ve yaya sancağı beğine müte'allık yava ve kaçkun bâbında dahi kanun şunun üzerine mukarrer kılınmışdır ki, yaya sancağında dutılan yava ve kaçkun yaya sancağı beğinindir.

SİYÂSET-İ PİYÂDEGÂN

164. Ve sefere varmayan yayanın yasağı kuzât ma'rifeti ile teftiş olunub şol yaya ki, sefere geldikden sonra hidmet tamam olmadın destûrsuz kaçub getmiş ola veyahud sefere gider iken yolda dönüb kaçub gide ve bunun gibi işi âdet edüb bir iki üç def'a etmiş ola, anı salb edeler.

Ve şol yayadan ki, bunun gibi işi müte'addid vâki' olub âdet edinmiş olmaya, anun gibilerün dahi kâdî ma'rifetiyle kiminin burnun yırub ve kiminin kulağın keseler.

165. Ve şol yaya ki, sefere ve kulluga geç gele, anların sakalın keseler.

1 "Müselleme dahi bu kanun câridir.", Âtıf Efendi, Vrk.102/b

166. Ve yayanın yasağına hiç ehad mâni‘ olmaya ve arasına girmeye ve illâ envâ‘-ı belâya uğraya.

Ve siyâsete müstahak olan yayaya zikrolunan mûcebce siyâset edeler, nesnenin alub salıvermek olmaya.

Ve yayanın siyâsetinden şol ki, kulluk kusûrı mukâbelesinde siyâsetdir, yaya sancağı beğinindir, atlu sancağı beğinin ana dahli yokdur. Ammâ yayanın şer‘î günâhı olub galîz günâh olub siyâsete müstahak olsa ki, salb etmekdir veya kat‘-ı uzuvdur, kuzât hükm edüb hüccet verdikden sonra siyâset atlu sancağı beğinindir. Ammâ yaya sancağı beği ma‘rifeti ile ede. Dahi yayadan kınayub cürm ü cinâyet almaya.

167. Müsellemde dahi bu siyâset câridir.

BÂB-I SÂLİS

KEZÂLİK YEDİ FASIL ÜZERİNE TERTÎB OLUB RE‘ÂYÂYA MUHTASS AHVÂL BEYÂNINDA VAZ‘ OLUNDU

FASL-I EVVEL

RA‘İYYETİN RA‘İYYETLİĞİNE MÜTE‘ALLIK KAZÂYÂYI BEYÂN EDER

168. Bir *Ra‘iyyet fevt olub* sağîr oğlu ve çiftliği kalsa, sağîr çiftlüğün uhdesinden gelmeyicek atan çiftliğidir deyü sipahi resm-i çift taleb etmeye. Sağîr yarıyınca âhara verüb zirâ‘at etdürüb kulluğun çekdüre. Hîn-i teftişde sağîrün velileri çiftlüğün hakkından gelürüz deyü taleb edenlerin üzerlerine kayd oluna ve başaramazız deyü kabul etmeyenlere yazılmayub sağîr yarayınca sürmeğe mültezim olanlara yazıla. Sağîr çifte yaradıkdan sonra atası çiftliği her kimin elinde bulunub tapuya dahi almışsa, hâsılın tasarruf eder. Ammâ kanun-ı sultânî mûcebince çiftlik yine sağîre hükm oluna. Ve öksüzden tapu alınmak yokdur. Zira atasından kalmış yeri mülk-i mevrûs gibi i‘tibâr olunmuşdur.

169. Ve *resm-i zemin* be-gâyet hâs penbe biter veyahud su basar yerden iki dönüme bir akçe ve evsat yerden üç dönüme bir akçe ve ednâ yerden beş dönüme bir akçe.

170. Hâs yerden yetmiş seksen dönüm ve evsat yerden yüz dönüm ve ednâ yerden yüz otuz ve yüz elli dönüm yer, bir *çiftlik* i‘tibâr olunmuşdur.

171. Ve bir ra‘iyyet zirâ‘ate kâbil yerin *üç yıl boz komak* sipahiye zarardır. Ol zarar def‘i içün üç yıl boz kalan yeri sâhibinin elinden alub gayrı kimesneye tapuya vermek örfen câizdir. Ammâ dağ ve kır yerler olub veyahud su basub her yıl zirâ‘ate kâbil olmayub boz kalsa, alub gayra verilmek memnû‘dur. Zira zürrâ‘ tarafından taksîrât-ı mütevâliye olmamışdır.

172. Ve ra‘iyyetin çift öküzi maslahatı içün ve harman yeri içün bir kaç dönüm yeri boz koyup mer‘â edinmek memnû‘ değildir. Bu sebeble ne kadar zaman boz kalsa tapuya verilmez. Kadîm'üz-zamandan şehirlünün ve ehl-i kurânın davarları örüsi içün vaz‘ olu-

nan yerlerün ekilmesi ve korunması zarar-ı âmm olduğı sebebden def‘ ve men‘ olunmuşdur.

173. Ve avret yerin boz komayub öşrin ve rüsûmın edâ etse, elinden almak hayfdır.

174. Ve defterde mestûr olub hâsıl yazılan çiftliklerden mahlûl olub reâyâ arasında nâ-bedîd olsa, ihyâsına ve rüsûmına mültezim olan ra‘iyyete verilüb her kimin elinde ol çiftlikden yer bulunur ise, hâkim'ül-vakt olan hükm edüb alıverüb ol çiftliği ihyâ etdüre. Eğer tapuya aldık dahi derler ise, da‘valarıı mesmû‘ olmaya.

175. Ve ra‘iyyetden *tekrar öşür* şol kimesneden alınur ki, kendü sipahisinin tîmârındaki çiftliği terk edüb varub gayrı yerde zirâ‘at ede. Ammâ sipahisinin tîmârında zirâ‘ate kâbil yeri olmaduğı takdirce gayrı yerde zirâ‘at eden kimesneden tekrar öşür almak hayf-ı nâ-ma‘rûfdur. Kâfirde dahi bu kanun cârîdir. Öşrin sâhib-i arza verir. Ammâ *Vilâyet-i Semendire*'de bir ra‘iyyet eğer yazıldığı yerinde zirâ‘at etmeyüb gayrı sipahi yerinde zirâ‘at etse, nısf-ı öşür sâhib-i zemine ve nısf-ı âharı bedel-i sâlâriye ile kendü sipahisine verir.

176. Ve *çift kayd olunmayanlar*, çifte ve çiftlüğe mâlik olsa, resm-i çift alınur. Bu bâbda i‘tibâr çiftlik mikdârına dâirdir. Çiftlik mikdârından ziyâde yer tasarruf eden kimesne ziyâdeye nisbet hâric ra‘iyyet gibi resm verir.

177. Pîr olub veyahud fakr u fâka ârız olub çift ve çiftliği elinden giden kimesneden resm-i çift alınmak hayf-ı sarîhdir. Husûsan elinden giden yer ma‘mûl olub rüsûm-ı mukayyedeye noksân gelmemiş ola.

178. Ve sipahiden çiftlik dutan re‘âyâdan resm, tamam çiftlüden tamam çift resmi ve nîm çiftlüden nısıf resme alınub nısıfdan ekall olan yerlerden eğer arâzi-i sakıyye olub veyahud eyü hâs yerler olsa, her yıl zirâ‘at olub hâsıl verse, iki dönüme bir akçe resm alına. Ve eğer mutavassıt'ul-hâl olsa üç dönüme bir akçe alınur. Ve eğer ednâ olsa dört ve beş dönüme bir akçe alınmak kanun-ı resme mutâbıkdır.

179. Zira hâs yerden yetmiş ve seksen dönüm yer ve mutavassıt'ul-halden yüz dönüm ve ednâ yerden yüz otuz ve yüz elli dönüm yer bir *çiftlik* i‘tibâr olunur. *Dönüm* dahi hatevât-ı müte‘ârefe ile tûlen ve arzen kırk hatve yerdir.

180. Ve resm-i çift ve bennâk levâhıkı ile evâilde harman vaktinde alınur imiş. Şimdiki hâlde Mart ayında alınmak kanun-ı mukarrer olmuşdur.

181. Ve şehirde şehir halkından şehir sınurında ekin ekseler, bu husûsda emr-i âlî şöyle sâdır olmuş ki, vakıf ve mülk olan yerden gayrı tîmâr olan yerde ekseler, bütün çiftden ve nîm çiftden ne kadar yer dutarlarsa mikdârınca çift resmin vereler. Ammâ çiftlerin bozub ferâğat ederlerse çift resmi taleb olunmaya. Ol sebebden şehirlüye çift resmi yazılmamışdır.

182. *Vilâyet-i Karaman*'da şehzâdeye hâssa kayd olunan gallelerden *ortakçı* olanlara beğlikden tohum verilüb andan hâsıl münâsafe edeler. Meğer kim, kendü tohumu ile ekmeğe taleb eyleye. İhtiyârlarıyla taleb etmeyince cebr olunmaya.

Ve ortakçılar nısıf hâsılın beğliğe verdikleri cihetden Memleket-i Osmaniye'de mutlaka avârız-ı divâniyeden mu‘âflardır. Beğler beğiler ve kâdîlar eslemeyüb anları avârıza bile katarlar imiş; anlardan avârız merfû‘dur, avârıza katmayalar.

183. Ve şehirlerde olan *kile resmi* tîmâr kayd olunmayub elçiler içün ve kapudan gelen kullar içün ta'yîn olundu. Ellerinde olan hükümleri mûcebince ol akçeden kâdî ma'rifetiyle harc edeler ve bâkî ne kalursa sâhib-i tîmâr mutasarrıf ola.

184. Ve *elçi*den her kangısının elinde hükm-i hümâyûn olub anun içinde yemekden ve yiyecekden ve yemden ve ulakdan ve kılavuzdan ve gayrıdan her ne kayd olunmuşsa, anı vereler, ziyâde nesne vermeyeler. Ve eğer nesne emr olunmadı ise, hemân oda vere. Her ne hâcet olursa kendü yanlarından satun alalar, kimesneye zahmet vermeye, ederse Dergâh-ı Mu'allâya i'lâm edeler.

185. Ve ra'iyyet ki, kendü gitse damı ve çulı sipahinindir. Suvari kovsa damı ve çulı ra'iyyetin olur.

186. Ve bir ra'iyyet fevt olub oğlu ve kızı kalsa, cemî'-i çiftlik oğlu elinde ola, kızına hisse yok; kızı dahi benüm de hissem vardır deyü hisse taleb etmeye.

187. Ve ra'iyyet *sipahi öşri*ni anbara iletüb ve hisâr erenlerinin hisâra iletmek, re'âyâ üzerine bid'at-ı ma'rûfedir. Ammâ mesâfe bir günlükden ziyâde olsa, def'an lil-harec teklif olunmaya. Hemân köylerinde olan anbara iledeler. Ve kanunnâmelerde ra'iyyet suvarına ev yapıvermek mezkûr olmuşdur; hemân hâsıl olan öşürlerin koyacak anbar yapıvermek re'âyâya tecvîz olunmuşdur[1].

188. Ve bir ra'iyyetin çiftliği olsa Bursa müddiyle dört müdd tohum ekmek her yıl borcudur. Hiç ekmedüği yılda elli akçe ekmedüği içün alına. Bursa müddiyle iki müdd ekse yirmi beş akçe alına ve alâ hâzâ. Ammâ dört müdd tohum tamam ekdikden sonra gayrı san'at işlerse ta'arruz olunmaya.

189. Ve tîmâr erleri ve ummâl *harman ölçmek*de nesne almak içün te'hir ederler imiş. Ol bâbda bir hafta tevakkuf edeler. Eğer gelüb ölçmezlerse köyün imâmı ve kethüdâsı yarar adamlar ma'rifeti ile harmanı ölçdürüb anbarına koya. Tîmâr eri ve âmil benüm ma'rifetimsiz ölçdün deyü ol kimesneyi incitmeyeler. İncidirlerse kâdî men' ede.

190. Ve ba'zı re'âyânın çiftlikleri deftere yazulduğundan tefâvüt-i fâhiş ile ziyâde olsa, şöyle ki, bir çiftlik yazılanın yeri bir buçuk çiftlik olsa, nîm çift yazılanın yeri bir çiftlik olsa, defterden ziyâde resmine iltizâm gösterüb hakkından gelürse dahl olunmaya, ibkâ oluna; resmine mültezim olmazsa kâdî ma'ifetiyle çiftliği olmayana verile. Ve ba'zı yerlerde çiftlik kalîl olub yukaruda zikrolunan çiftlik mikdârından eksik vâki' olub ammâ olanca yeri hâsıllu olduğı ecilden köhne defter mûcebince bütün çift ve nîm çift kayd olunmuşdur, çiftlüğüm eksükdür deyü nizâ' ederlerse mesmû' olmaya, defter mûcebince amel oluna.

191. Ve *mescid vakf*ın tasarruf eden *e'imme*den resm-i çift ref' olunub deftere hâsıl yazılmamışdır. Avârız hod mutlaka eimmeden merfû'dur. İmam oldukları zamanda teklîf-i avârız olunmaya.

192. Ve vakıf yerlerde oturan ra'iyyetler ki, üzerlerine divânî dahi vaz' olunmuş ola, *câbî-i vakf* olan harmanlarını ölçüb öşürlerin ihrâc eylemeyince ra'iyyet hâsılın harman yerinden götürmeye. Eğer götürürlerse tehdid ve yasak oluna. Tâ ki, vakfın hâsılı zâyi' olmaya.

---

1 Krş. **Bâyezid** II-1, md.187

193. Ve *hâriciyyât emri* Padişah-ı âlem-penâh hazretlerine arz olunub şöyle buyurulmuş ki, hâricden eken kimesneler, kim gerekse olsun, ekdikleri yerlerün sâhib-i tîmârlarına tamam re'âyâ gibi rüsûm-ı örfiyye vereler. Ve çeçleri ölçülüb müdde iki buçuk kile alınan yerlerde bunlardan dahi iki buçuk kile alına ve üç kile alınan yerlerde bunlar dahi üç kile vereler. Fil-cümle mukâta'a i'tibârı bil-külliye mürtefi' olub avârız olsa dahi eğer sipahi dahi yerine göre bî-nizâ' belâsın çekerler.

Re'âyâdan imtiyâzları gerdek değüri sûretinde ve ahz ve terk ihtiyârlarında olmak emrinde zâhir ola.

194. Her *hâriç* ki, bu cihetle elindeki yerün belâsın çeke, sâhib-i tîmâr olan anun yerine hâricsin deyü nizâ' edüb elinden almaya. Meğer ki, ra'iyyetin yere zarûreti ola. İşbu ma'nâya ki, adına yer yazılmış ola, ammâ elinde her kiz yeri olmaya. Hattâ tekmîl-i nâkıs hâriciyyâta ta'arruz etmeğe sebeb olmaz. Ve her ra'iyyet adına yer ki, yazılmışdır, az eğer çok, yazılan yazuya göre belâsın çekmek gerek. Bir noksânın tekmîli içün hâric elinden yer alub ana vermek olmaz. Ammâ mahlûlâtdan ve kıyıdan ve bucakdan ve dağdan ve taşdan ve bozdan tekmîl olunsa olur. Zirâ ekser budur ki, anun gibi elinde yeri az olub adına yer yazılan ihtiyârı ile elümde bu mikdâr yer vardır deyü yazdırmışdır. Sonra kavga edüb yazılan mikdâr yer dutmağiçün, ol sebebden kavgasına i'tibâr olmaya.

195. Ammâ şol hâricler ki, *ra'iyyetlik olı-gelen mezâri'i* zâri'lerinden zarûret vaktinde satun alub veya sipahiden tapulayub veya defter vaktinde ednâ münâsebet ile adına yazdırıb mer'â ve koru edinmiş ola ve sâhib-i tîmâr olana evâleden olı-gelen menfa'at yetişmez ola ve nakidden ve galleden mu'teddün bih nesne vâsıl olmaz ola, anun gibilere ta'arruz olunub elinden alınub ra'iyyete verilse olur.

196. Ve tîmârlardan müteferrık olan re'âyâyı cem' etmek kanundur. Ammâ on yıldan ziyâde mütemekkin olanı kaldırmak ref' olunmuşdur. Ve şehirde yirmi yıl mütemekkin olanı oturduğı şehre yazmak buyurulmuşdur. Ve İstanbul'da bir kimesne mütemekkin olsa, göçürmek memnû'dur.

197. *Sürgün kızını* gerü sürgün olana nikâh edeler; âhara nikâh etmeyeler. *Sürgün tâifesi* hârice varub beğlikden veya gayrı yerden iş dutmak ve amel almak isterse kabûl olunmaya. Ve sürgün içün ahkâm-ı şerife yazılmalu olıcak kâğıdı Padişah Hazretlerine arz oluna[1].

198. Ve ra'iyyet neslinden bir kimesne bir şehirde on yıl tavattun etse, ammâ bu husûs re'âyâ defterine kayd olunmayub şehirlüye ilhâk olunub şehir üzerine yazılmak kanun-ı cedîd olmuşdur.

199. Ammâ *Semendire Vilâyetinden* yerlerinden kalkub perâkende oturan re'âyâdan sipahiler muhayyerdir; dilerse mahalline göre tamam öşür veya nısf-ı öşür alur ya *çift bozan resmi* yetmiş beş akçe alur.

200. Ve *derbend* beklemeyüb âhar köyde oturan derbend kâfirleri dahi sâir re'âyâ gibidir.

201. Ve *sipahilere hâssa kayd olunan çayırların* ra'iyyetleri biçi-verüb yerinde yığarlar, evine getürmezler.

---

1 Krş. **Bâyezid** II-1, md.197

202. Ve bir ra'iyyetin hınzırları gayrı sipahi köyünde yürüse, resminin nısfın kendü sipahisi ve nısf-ı âharın sâhib-i zemin alur. Ve boğazladuğı vakit hınzır başına tîmâr erine birer akçe verir.

203. Ve sipahilere eflâklerden ve voynuklardan mezra'alar içün yazılan akçe harman vaktinde alınur.

204. Ve her sancakda dutılan vaşak ve kaplan derileri sancakbeğine müteallıkdır. Meğer ki, yaya ve müsellem dutmuş ola. Anlarun dutdukları, kendü sancakbeğlerinindir.

205. Ve dağlarda ve ormanlarda bitmiş *hodâî ağaçlar*, sâhib-i tîmâr ve sâhib-i mülk destûrı ile bir nesnecik teşrîf edüb aşılasalar, ol aşılayanın mülkü olur. Yıldan yıla devşire, öşrin vere, gayrılar anun izinsiz dahl eylemeye.

Ve dağlarda ve ormanlarda bitmiş odunlar ve otlar ve hodâî yemişler ki, aşılanmışdır, mübâh'ul-asldır, kim devşirse anundur. Meğer ki, korunub zabt olunub becermekle hâsıl olmuş ola, örfile kimin tasarrufunda ise ol devşire, gayrılar ana dahl eylemeye.

FASL-I SÂNÎ
KEFEREYE MAHSÛS AHVÂLİ BEYÂN EDER

206. Suvari üzerine hâsıl yazılmış her kanda *beğlik bağ* var ise, ra'iyyetleri yılda üç gün işleyeler; beğlik bağ olmayan yerde işlemeyeler.

207. Ve kâfirden Defter-i Sultânî mûcebince hakların aldıkdan sonra atların ve kanluların gücile ulağa dutmayalar ve kendülere gücile iş işletmeyeler.

208. Ve tîmârdan ra'iyyet olmayub hâricden zirâ'at eden kâfirler, öşürlerin sâhib-i tîmârın köyde olan anbarına iledeler.

209. *Dar'ül-harb*den gelen kefereden bir kimesne Memâlik-i Mahrûsemde vefât edüb ba'de edâ'id-deyn terekesi kalsa, ol *tereke* kâdî ma'rifetiyle yazılub defter olub zabt oluna. Eğer meyyit-i mezbûr içün da'vây-ı verâset veya vasiyyet olub müslüman şâhide zarûret olub ve kâfir şâhid olub vasiyyete veya verâsete şehâdet ederlerse, şer'an câiz olduğu kabûl olunub ne vechile şehâdet olmuş ise mukarrer dutula, nizâ' olunmaya. Ve eğer da'vây-ı verâset ve vasiyyet olmazsa, ol tereke ne kadar var ise, kâdîlar ma'rifetiyle zabt ve hıfz olunub emîn ve masûn yerde durub *beyt'ül-malcının* ve gayrun ana dahli olmayub sonra ol vefât eden kimesnenin vilâyetinden ol terekenin talebi içün adam gelicek gelen adam ve mektûb, kâdîlar yazduğı tereke defteriyle Dergâh-ı Mu'allâya arz olunub kapudan emr edüb teftiş olunub ve kâğıd dahi anların beğleri kâğıdı olub ol maslahat içün geldüği zâhir olıcak hükm-i şerif verilüb ol tereke ol gelen adama teslim olunub gönderile. Ve hem kefere-i mezkûre müteveffâ olduğı yerde kuzât kısmet edüb miraslarına karışub harbî *kâfir terekesi*nden *resm-i kısmet* almak isterler imiş, almayalar.

FASL-I SÂLİS
AZEB İÇÜN TA'YÎN OLUNAN KANUNU BEYÂN EYLER

210. Her bâb ki, Memâlik-i Mahrûse'den *azeb* yazılmalu olsa, kâdîlar ve subaşılar ol husûs içün varan hükm-i şerifin mazmûnuna nazar edüb reisler ve odabaşlarına ve alemdârlara ve azebe her ne buyrulmuş ise, emr-i şerif mûcebince bî-kusûr verile; hatt ve naks olunmaya.

211. Ve yazılacak azeb bâbında dahi her yıl her mahalle azeb buyruldukça yoklayub ve mahalle imâmı ve kethüdâsı ma'rifeti ile ta'dâd edüb ve her birinin kudretini ma'lûm edinüb fakirin ve pîrin dahi tahkik edüb kapudan verilen akçeden gayrı halk verecek akçe ki, her azeb içün nihâyet üç yüz akçedir ki, faraza bir mahalleden on azeb çıkmalu olsa üç bin akçe olur. E'imme-i mahalle ve bil-fi'il berât-ı humâyûnla mansûb olan ehl-i mansıb istishâ olundukdan sonra ne mikdâr kimesne kalur ise, ol mikdâr meblağı ol kimesnelere hâllü hâline ve kudretlü kudretine göre salınub alına. Dul avretden nesne alınmaya ve pîrlerün dünyevî gınâsın ve fakrın teftîş edüb bilüb andan dahi hâline göre taleb kılına. Ve hiç bir ferde hâlinden ve haddinden ziyâde nesne teklîf ve tevcîh olunmaya ve kimesneye meyl ve muhâbâ edüb aparlamak ve kudretlü kimesneleri ri'âyet edüb andan sehl nesne alub bâkîsin sâirîne tahmîl olunmaya.

212. Ve eğer bir mahalle halkından az eğer çok *avârız meûneti* içün kaçub avârızdan emîn mahal bulub varub ilticâ ederse, mahallesi halkının bi'l-fi'il mevcûdundan ma'dûd edüb hâline ve haddine göre müteveccih olan taleb kılınub alına.

213. Ve nefs-i azebde dahi azebliğe kâbil kimesneler ki, mukâteleye ve muhârebeye kavî ve kâdir yiğit kimesnelerdir, elbetde anlar yazıla. Oğlandan ve pîrden ve marîz-i ma'lûlden hiç bir ferdi azebe yazmayalar.

214. Ve hem *azeb yazılmak* aded-i hâne i'tibâriyle olub faraza yirmi hâneye bir azeb düşse ol mahallede ol yirmi aded kimesnenin içinde bir yararın azebliğe ta'yîn edüb yazub bâkî on dokuzun ana harçlıkçı edüb ol on dokuz kimesneden ne mikdâr akçe alınmalu ise alub azebin kendü ârızası akçesin dahi mahsûb dutub azeb çıkmalu olıcak aynı ve husûsu ile icâb ve teklîf ile anı çıkaralar.

215. Ve azebe emirden ziyâde akçe verilüb halkdan ziyâde nesne alınmak fesâdının sebebi bu ki, azebi hâricde yazub râzı edemeyüb ziyâde nesne vermeğe mü'eddî olmakdandır. Ol nesne âdet değil, bid'atdır, anı bil-külliye merfû' ve metrûk bilüb ol ma'nâya rızâ vermeyeler. Meğer ki, ol yirmi aded kimesnede azebliğe yarar kimesne olmaya, ol vakit hâricden bir yarar yiğit yazub boyunlayalar ve çıkmalu olıcak icâb edüb çıkaralar.

216. Ve kimesnenin yalın yüzlü oğlunu ve kulını yazmayalar. Ve her kimesneyi ki, yazarlar, yazdıkları yerde muhkem kefîle (boyuna) vereler ki, sâbit ve ganî kimesneler ola, kefil alub andan yazalar. Tâ ki, azeb hidmetin tamam etmedin gedüb veyâhud gaybet edicek azebe verilen akçeyi kefilden taleb edüb almakda usr olmaya.

Ve bir def'a yazılanı kat'â tebdîl ve tağyîr etmeyeler. Meğer ki, yazılub ta'yîn olundukdan sonra vefât ede veya hasta olub sefere iktidârı kalmaduğı alet-tahkîk ma'lûm ola, ol vakit zarûridir.

217. Azebe verilen akçe ne mikdâr ise, bi-temâmihî alub bir kimesneye dahi verüb yazub göndereler. Ve azeb ağaları bu husûs içün kuzâtdan hüccet alalar. Tâ ki, hîn-i ihtiyâcda ihticâc oluna.

218. Ve *azeb ulûfesin*den ağalar ve kâtibler aldıkları akçe içün halkdan gerü azdan ve çokdan akçe alınmaya. Ve *teslîm akçesi* deyü kimesneden bir akçe ve bir habbe almayalar. Ve her mahalleden azeb içün alınan beşer akçe bil-külliye mensî ve metrûk olub alınmaya.

219. Ve *azeb re'îsleri*ne ki, âdet bir yek renk hil'atdır, hazînedârlığı ve çavuşluğı resmi her hil'atdan ellişer akçedir. Re'îsler kendü yanlarından vere, kimesneden almaya.

220. Ve azeb, kâdîlar ve subaşılar huzûrunda yazıla, gâibâne mahallâtda ve gayrı yerlerde yazılmayub azeb ağaları ve yazan ümenâ ve kâtibler ve kullar, kendü muktazâlarınca iş etmek olmaya.

Ve her kâdîlıkdan ki, azeb yazılur, iki defter olub biri kâdîlarda durub ve biri Dergâh-ı Mu'allâ'ya gelüb hizâne-i âmireye teslîm oluna. Tâ ki, azeb koylanmalu veya kefil taleb olunmalu olıcak, eğer kâdîlarda duran deftere ve eğer Dergâh-ı alem-penâha teslîm olunan deftere nazar olunub anunla amel oluna. Ve eğer azeb gitmek veya gaybet etmek vâki' olub azebin akçesi kefilden alınmalu olsa, ol defterle alına ve hem tebdîl ve tağyîre mecâl ve ihtimâl kalmaya.

FASL-I RÂBİ'

YÖRÜĞE VE HAYMÂNEYE MÜTE'ALLIK HUSÛSİYYÂTI BEYÂN EYLER

221. *Yörük*de dahi resm-i ganem yerlü gibi iki koyuna bir akçedir. Ve yörükden *resm-i kara* on iki akçedir. Ve yörüğün koyunı kırılub hiç kalmasa veyâhud yirmi dört adedden ekall kalsa, bunlara dahi kara deyü on iki akçe alınur ve koyun bâcı alınmaz.

222. Ve eğer yörük bir sipahiden yer dutub zirâ'at etse, öşür ve sâlârlık verdikden sonra *resm-i boyunduruk* deyü on iki akçe verüb ziyâde nesne vermez. Zîrâ ziyâde resm verdüği takdîrce tekrar resm alınub kanun-ı kadîme muhâlif hayf olur. Bu kaziyye mirâren teftîş olunub emr-i pâdişâhî ile mûceb-i mezkûr üzere mukarrer olunmuşdur.

Ve yörükler sancakbeği ve tîmâr eri yerinde zirâ'at ederlerse, tamam çiftlüden on iki ve nîm çiftlüden altı akçe resm-i çift ve otlak resmi yerlüdeki gibi a'lâ sürüden yirmi ve evsatdan on beş ve ednâdan on akçedir. Ve resm-i ağıl her ağıldan ikişer akçe sancakbeğine verirler.

223. Ve yörük tâifesinin rüsûmı evâilde kuzı kırkımında alınurmış, şimdi Abril ayında alınmak kanun-ı mukarrer olmuşdur.

224. Ve *Nâhiye-i Tonuzlu Karaağac*ına hâricden yaylayu-gelen *karaca koyunlu*dan ve yörüklerden onar akçe otlak resmi ve koyunı olmayanlardan ikişer akçe otlak resmi alınub sancakbeği ile subaşı bi-tarîk'il-münâsefe tasarruf ederler.

225. *Vilâyet-i Karaman*'da mecmû'-ı *haymâne* sâbıka şehzâdeye hâs olmuş imiş; ba'zına *at akçesi* vaz' olunub ve ba'zına olunmamış. At akçesi vaz' olunmayanlar üzerine kayd olunan yurdlarına ekenlerden öşr-i galle ve resm-i çift ve bennâk ve caba ve resm-i ağnâm ve resm-i arûs ve cürm ü cinâyet yazılmışdır. Yurdlarında zirâ'at edecek yerleri

olmayub âhar yerinde zirâ'at etdikleri takdîrce ekdikleri yerden öşürlerini yer ıssına ve resm-i çift ve bâkî rüsûm hâssa verilmek kayd olunmuşdur. Avârız dahi verirler.

Ve at akçesi vaz' olunan tavâifden resm-i çift ve bennâk ve caba ve kendülere yurd yazılan yerlere ekdikleri öşürleri, at çekdikleri mukâbelesinde afv olunub avârız vermek dahi ref' olunmuşdur. Hemân at akçesi, at başına üçer yüz akçe verirler. Ve cürm ü cinâyet ve resm-i arûs ve resm-i ganem verirler.

226. Ammâ *at çeken*lerden ve çekmeyenlerden ba'zı cemâ'at, hâslardan ifrâz olunub tîmâra verilmişdir. At çekenlerden tîmâra verilenlerden at akçesi ref' olunub anun mukâbelesinde yurdlarında ekdüklerinin öşürlerin vermek ve koyunı olmayanlardan bennâk ve avârız vermek kayd olunmuşdur. At çekmeyüb tîmâra verilenler, hemân hâssa kayd olunduğı rüsûmla tîmâra kayd olundu. El'ân at akçesi verenlerden *Turgud* ve *Bayburd* ve *Eski İl* kabilelerinde kalmışdır. Ve at çeken tâifeden her kabilede mevcûd olan cemâ'ate bâkî kalan at akçesi te'âdül tarîki ile tevzî'-i cedîd olmak emr olunmuş imiş. Ve at akçesi çekmeyen kabilelerin rüsûmı, oturak re'âyâ rüsûmı gibidir[1].

FASL-I HÂMİS
EFLÂKLER AHVÂLİN BEYÂN EYLER

227. *Brançova* ve *Vidin eflâkleri,* harâc ve öşür ve *ispenç* vermezler ve cemî'-i avârızdan mu'âf ve müsellemlerdir. Ve resm-i gerdek dahi vermezler. Cürm ü cinâyet verirler, sancakbeğine. Ve sancakbeğine verilen cürm ü cinâyetin öşrin *knez*ler alurlar.

Ve mezkûr eflâkler beş eve bir *gönder* verürler: İhtiyâtlu yerlerde karavul beklerler; düşman olıcak cemî'-i eflâkler atlanurlar, yoldaşlık ederler ve dütünden dütüne sancakbeğine yılda seksen üçer akçe verürler.

228. Ve *Semendire eflâkleri* harâc ve öşür ve ispenç ve âdet-i ağnâm ve resm-i arûsî ve sâir rüsûmdan nesne vermeyüb *mîlâd-ı İsâ* -aleyh'is-selâm- ki, ana *bujik* derler, hâneden hâneye birer *filori* içün kırk beşer akçe ve bir *koç bahâsı* on beşer akçe ve elli filoriye ki, bir *katona* derler, bir *çerge* ve iki koç ve iki tekerlek peynir ve iki ip ve üç yular içün üçer akçedir. Cümle altmış üçer akçe olur. Bujikde anı verüb ilk yaz *Hıdır-İlyas güni* dediklerinde bir filori ve birer hâneden bir kuzulu koyun bahâsı içün yirmi akçe cem'an seksen üçer akçe verirler.

Ve beş filoriye biri *voynuk hidmetin* edüb ihtiyâtlu yerleri nevbetle bekleyüb akın vâki' olıcak eve birisi sefere çıkar.

Sancakbeğine elli eve bir *komorniçe* ki, hizmetkârdır, altı ay kulluk ederler; kanun üzere cürm ü cinâyet verirler ve alınan cürmin öşrin knezleri alur. Çıra ve tahta getürmeyüb hisâr beklemezler. Ve sancakbeğinin eflâkler içinde ve gayrı yerde evin yapmazlar ve otluğın biçmezler ve odun getürmezler.

---

1 Konuyla ilgili olarak Yavuz Devri Kanunnâmeleri arasında neşrettiğimiz Karaman Eyâleti Kanunnâmesinde geniş bilgi vardır. Zaten Karaman Kanunnâmesi, bu hükümlerin aslını teşkil etmektedir. II.Bâyezid Kanunnâmesinde de durum böyledir.

Ve *premikür*lerin günâhsız premikürlüği alınmaz ve aralarında şart mu'teber olunmayub fil-cümle avârız-ı dîvâniyye ve tekâlîf-i örfiyyeden mu'âf ve müsellemlerdir.

Ve tuzcı aralarına girmez.

229. Eğer voynuk veya eflâk tâifesi, yazulduğı köyden gayrı sipahi tîmârında zirâ'at eylese, nısf-ı öşür verir. Ve kendü bağından tahsîl etdüği hamrin kangı sipahinin tîmârında satarsa her fuçıdan dörder akçe verir. Eğer hâricden alub satarsa anlar dahi ra'iyyet gibi fuçı başına on beşer akçe verir.

FASL-I SÂDİS

BİDA'-I MERFÛ'AYI BEYÂN EYLER

230. *Konya bağları* evâilde birbirin beklemeğe muhtâc olmuş, ol cihetden çavuşlar bekleyüb her dönümünden birer akçe ve her harmandan birer kile galle takdîr olub almışlar. Ol zamandan berü âdet olundu. Şimdiyedeğin beklemeden dahi olurlar imiş, bid'at olduğı sebebden ref' olundu.

231. Ve Konya bağlarının her dönümüne otuz akçe alınur imiş. Evâilde mîrâblığı *mukâta'a*ya alan kimesne bağları suvarıcak şehirlü ittifâkıyle emîn adamlar çıkarub *mîrâblık resmi*[1] alınurmış. Sonra *su kısmeti*ne âmil kendü mütevelli olub resimde asıl kanundan tecâvüz edermiş. Ve hem bağların suvaracak vaktinde tertîbleri var imiş. Ziyâde resm veren kişiye vaktinde nevbeti gelmeden nevbet verilür imiş. Su az olduğı yıllarda sonra hâdis olan bağlara zarar olacak iken kadîm bağlara ki, şirb anlarındır, anlara zarar olurmuş. Eyle olsa yine evvelki gibi şehirlü ittifâkıyle emîn müslümanlar mütevellî nasb olunub suyu kısmet etmek emr olundu. Tâ ki, kimesneye zarar olmaya. Sonra hâdis olan bida' ref' olundu.

232. Ve mîrâblığı amele alan kimesne, ba'zı kimesnelere bostan ekdürüb sülüs-i hâsılın kendü alub sülüsânın bostancı almak kavl eylermiş. Bu sebeble bağlarun hakk-ı şirbi zâyi' olurmuş. *Karaman oğlu* zamanında mezkûr suyla hemân üç bostan suvarırlar imiş; birisi dizdâr ve birisi hatun ve birisi dahi Merhûm *Mevlânâ Celâleddin* hazretlerinin türbe-i mutahharası mesâlihi içün ekilürmiş. Bâkîsi bağlara ve çeşmelere ve hammâmlara sarf olunur imiş. Ve *Cem Sultan* kal'adan taşra bir köşk yapub asıl sudan köşküne gelmeğe bir mikdâr su alub köşk havâlisinde bağ dahi eder imiş. Sonra ol bahâne ile köşke nâzır olan kimesneler asıl sudan çok su ayırub yolda bostanlar ihdâs edüb harc ederler imiş. Müslümanların hammâmlarına ve çeşmelerine hayli noksân ve zarar olur imiş.

Eyle olsa mîrâb olanlar ve köşke nâzır olanlar men' olunub âdet-i kadîmeden tecâvüz etmeyeler. Eslemeyenleri kâdî-i şehir olan Dergâh-ı Mu'allâ'ya arz eyleyeler.

233. Ve Konya askeri *bezzâzistân dükkânları*ndan aydan aya her birinden birer akçe alurlar imiş. İçinde *bezzâzistâncı* var iken, asker bekledikleri̇ne ihtiyâcları yoğiken ahâli-i bezzâzistân talebleriyle ref' olunmuş; mukarrer kılındı.

---

1 Krş.**Bâyezid** II-1, md.231

234. Ve Konya'da *muhtesib* olan kimesneler, yemek esbâbın satan dükkân ehlinden her haftada haftalık deyü ikişer akçe alur imiş ve habbâz işledüği gün iki akçe alur imiş ve kassâblardan her günde ba'zından birer ve ba'zından ikişer akçe alurlar imiş ve bir tulum peynirden iki akçe bid'at alub andan satdurur imiş. Kadı katında verilen narhı gözedüb eksüğin dutub cürm almağa meşgûl değül imiş. Belki mesim eyler imiş. Bunlar *bid'at* olduğu sebebden ref' olundu. Gerekdir ki, kâdî ma'rifetiyle narh verilüb muhtesib olanlar gözede, eksük satandan iki dirheme bir akçe cürm alına, ziyâde nesne alınmaya ve kimesneden kesim alınmaya. Fil-cümle bu emirden tecâvüz olunmaya.

235. Ve *Çelebi Sultan halkı* ve *Karaman ve Hamid sipahileri*, Konya'ya gelicek cebr ile şehirlünün evlerine konmayalar, ihtiyârları ile konalar. Ol bâbda kâdîlar cebr ile konmak isteyenleri men' edeler. Eslemeyeni yazub Dergâh-ı felek-iştibâha arz edeler.

236. Ve şehirlerde ve köylerde davar alınub satılurmış, boyun taleb olunmazmış, ol cihetden *uğurlık davar* satmak âsân olurmış. Eyle olsa boyunsuz davar alınmaya; alel-husûs şübhelü yerden ola. Şübhelü yerden boyunsuz davar alanı te'dîb edeler.

237. Ve bir kimesne mücrim olsa nâib kanun üzere cürm aldıkdan sonra bir cürm dahi subaşı alurmış ve bir cürm dahi *ases*ler ile *asesbaşı* alur imiş. Nâibden gayrı kimesne cürm almaya.

238. Ve *abd-ı âbık* dutulsa yavacı olan abb-ı âbıkı dutub götürene yirmi akçe vermek âdet olmuşdur. *Âbıkın mevlâsı* gelicek bir günlük yoldan kaçmışsa otuz akçe ve iki günlük yoldan kaçmışına altmış akçe ve üç günlük yoldan ve dahi ziyâde yoldan kaçmışına yüz akçe muştuluk verir. Ve kulun kâdî takdîr eyledüği nafakasın verir. Bunlardan gayrı abd-i âbık dutub getürene verdüği yirmi akçeyı dahi âbıkın mevlâsından alurlar imiş. Merhûm Hudâvendigâr -tâbe serâhu- ol yirmi akçeyı yavacı (yâveci) yanından emr eylemişdir. Anun üzerine mukarrer oldu.

239. Ve *Çelebi Sultanlar* cânibinden harâc cem' eylemeğe varan kimesne yanınca bir nice kişi bile çıkub yüriyüb atların yemledüb ve müft yemek ve hamr alurlar imiş ve mürdelerin çıkarmağa dahi bir kanun konulmamış, her gelen çıkardım der imiş. On yıllık mürdenin harâcın verürüz deyü şikâyet eylemişler. Gerekdir ki, harâc cem'ine varan kimesneler, akçesuz nesne almayalar. Ve üç yılda bir teftîş eyleyüb mevcûd bulunan nevyaftesine harâc vaz' edüb ne kadar mürdesi varsa çıkaralar. Bu kanundan tecâvüz olunmaya.

240. Ve ol yerlerün ekser sipahileri evlerinden taşra çıkıcak kondukları yerde cebr ile yem ve yemek alurlarmış, yasak oluna.

241. Ve *Çelebi Sultan kulları* dahi bir hidmete kâdîyle emr olunsalar, hükmi kâdîya göstermeden, kâdî sormadan, kendüler nice dilerlerse edüb giderlermiş. Ve hırsuzlıkla müttehem olan kimesneleri ummâl ve subaşılar kâdî katına iletmeden kimesneden cürm alurlar imiş. Ol sebeb ile hırsuzlar kâdîlara ma'lûm olmayuben hakkından gelinmez imiş. Ol bâbda ummâla ve nüvvâba yasak oluna ki, kâdî katına iletmeden kimesneden cürm almayalar ve kâdî ma'rifetünsiz kimesneyi hasb etmeyeler. Ve Çelebi Sultan kulları kâdî ma'rifetinsiz nesne almayalar. Kadılara îsâl eyledikleri hükümlerde kâdîlar hükmiyle amel eyleyeler ve mütemerridleri mutî' eyleyivereler. Kadıyı ta'tîl edüb işe kendüler mübâşir olmayalar.

242. Ve Konya civârında bir *süpürgelik* yer var imiş, şehir halkı andan fâidelenürmiş. Bir def'a anun içinde tavşan bulunmuş, andan sonra varub süpürgelik alan kimesneyi kullar koruya girdün deyü incidirler imiş. Gerekdir ki, evvelden müslümanlar müntefi' oldukları yerden men' olunmayalar.

243. Ve *Karaman Vilâyeti*nin ba'zı hırsuzluğla müttehem olmuş kişileri, bir vilâyetin cerâimin veyâhud koyunı âdetin mukâta'aya alurlarmış. Kendüleri emsâli bir nice hırsuzları kefil yazdurub on beş yirmi mikdâr kişi olub il üzerine çıkarlar imiş. Kondukları köyden cebr ile koyun ve kuzı ve at yemi ve etmek olurlar imiş ve ol köyde bir kişi bir kişiden fil-cümle şikâyet etse, kâdîya iletmeden, suçı sâbit olmadan ayağından asmağla ve envâ'-ı tehdîdâtla alabildikleri mikdâr akçesin alurlarmış. Kadıya da'vet eylese temerrüd edüb varmayub bir köye dahi giderlermiş. Gerekdir ki, anlarun gibi töhmetlüye iş vermeyeler ve âmillere yasak oluna ki, kâdî ma'rifetünsüz kimesneyi dutmayalar ve akçesiz yem ve yemek almayalar. Eslemeyenleri kâdîlar yazub Dergâh-ı Mu'allâ'ya arz eyleyeler.

244. Ve ba'zı kasabâtda *hâslar gallesi* satılmağiçün bir nice gün bazar dutub re'âyâ gallesini satdırmazlarmış. Ol husûs dahi ref' olundu.

245. Ve *Semendire*'de şehir halkının bağlarından hâsıl olan hamri şehre getüricek her fuçıdan iki akçelık hamr alurlar imiş ve öşrin verdikden sonra fuçıdan fuçıya ikişer akçe dahi alurlar imiş. *Süleyman Paşa* zamanından berü hâdis bid'at olmağın deftere hâsıl bağlanmayub emr-i pâdişâh ile ref' olundu.

FASL-I SÂBİ'
ODUN İÇÜN VAZ' OLUNAN KANUNU BEYÂN EYLER

246. *Dâr'üs-sa'âde* ve *Matbah-ı Âmire* maslahatı içün her yıl *İznikmîd* kâdîlığından yirmi bir bin vezne ve *Yalakova* kâdîlığından dokuz bin vezne ve Ganivize kâdîlığından iki bin vezne odun mukarrer kılınmışdır. Ve her kâdîlıkların halkı zikr olan tevzî'-i mezkûr üzere vaktinde kesdürüb ihzâr edüb yalıya iledüb hâzır ve müheyyâ edüb odun maslahatı içün varan gemilere mütehammil olduğu mikdâr odunı yükledüb göndereler. Ve her kâdî kendü kâdîlığına ta'yîn olunan odunı evvelden odun emrine mübâşeret edegelen kimesnelere teklîf edüb getürde. Ve her kâdîlığa ta'yîn olunan mikdâr odun bir aya, nihâyet iki aya değin kesilüb gelüb bunda teslîm oluna, ol mikdâr vakitden tecâvüz etmeye.

247. Ve *beğlik içün odun kesilmek ve alınmak,* hemân *Sarây-ı Âmire*'ye mahsûs ola. Hiç bir ferd içün beğlik adına odun verilmeye. Ve paşalardan ve beğlerbeğilerden ve kapu ağalarından ve gayrından vazî'den ve refî'den her kime ki, odun hâcet olursa, kendü akçelarıyle tîb-i hâtır ile odun satan kimesnelerden alalar; kimesneye cebr ve îcâb etmeyeler.

248. Ve *odun iskeleleri*nde İstanbul veznesiyle bir *vezne* düzilüb her bâr ki, odun içün bunda gemi vara, bunda gelecek odunı vezne ile vezn edüb yükledeler.

249. Ve odun içün *Hizâne-i Âmire*'den gönderilen akçe ki, her vezne ikişer buçuk akçeya mukarrer olmuşdur, ol akçeyı odun kesüb indüren rençberlere bî-kusûr verilüb dahi gönderile.

250. Ve her gemiye ne mikdâr odun verilürse, her kâdî odun içün gemi ile varan kimesneler eline hüccet vereler ki, bunda gelicek ana göre yoklana.

251. Ve hem Dâr'üs-sa'âde içün bin beş yüz vezne palamud odunı sarf ve harc olur. Bundan varan vezne ile zikrolan mikdâr palamud odunı mezkûr kâdîlıklara beşer yüz vezne tevzî'i mukarrer olub palamud odunundan kesdirüb bâkîsin sâir odundan edüb iki bin vezneyi tekmîl edeler.

252. Ve beğliğe alınan ve sâir halk içün satılan odun içün her vezneye ikişer buçuk akçe mukarrer kılınmışdır.

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

قوانين عثمانيان ابقاهم الله تعالى الى انقراض الدوران

الحمد للملك الحق الذي يأمر بالعدل والاحسان وينهى عن
الفحشاء والمنكر ٭ وجعل السلاطين بناء لنظام العالم
ونفذ احكامهم على كافة اهل الوبر والمدر ٭ والصلوة
والسلام على افضل الانام سيدنا محمد المصطفى خير البشر
وعلى آله واصحابه الذين هم متصفون بمكارم الاخلاق
وحسن السيرة ٭ وبعد آيين قواعد جهانبانى وقوانين عرفيهٔ
عثمانى كه مدار انتظام عالم ومناط نظام امور جمهور كافهٔ
امم در مجموعى بر قوم و محرر اولمیوب بر مجلده افراز اولنمامش
باینده حکم قدر توان دفعان قضا جریان وارد اولدقده
اتمام الله اقوالها جمع اولنوب ابواب ثلثه یه تقسیم
دخی بر نیچه فصللره منقسم قلندی بو بابلرک ترتیبی
ذکر اولنور باب اول درت فصل اوزرینه ترتیب
اولنوب جنایات مقابلهسنده اولان جرم و سیاست بیاننده وضع
اولندی که سیاسی حدیث وضع دینی ونقیر وغنی ارسنده
مشترکدر حتی یاکه هرکیم بو جنایتلره مرتکب اولورسه تعیین اولنان
عقوبتله معاقب اولوره فصل اول زنایه متعلق جرمی
بیان ایلر فصل ثانی تضارب و تشاتم و قتل نفسه متعلق جرمی
بیان ایلر فصل ثالث شرب خمر و سرقه و غصب نفقه یه
متعلق جرمی بیان ایلر فصل رابع جرم سیاسی بیان ایلر
باب ثانی ایکی فصل اوزرینه ترتیب اولنوب سپاهی
و بیت المال و سپاهی یه رعایالرن عاید اولان رسوم بیاننده
وضع اولندی فصل اول صاحب تیمار احوالن بیان ایلر
فصل ثانی تیمار سپاهی تصرفنده اولان خصوصلرک
و بو خصوصده تصرف سپاهی نه طریق ورانی بیان ایلر.

فصل ثالث باج و بیت المالی بیان ایلر فصل
رابع رسوم چفت و بناک و رسم اغنام و امثالی بیان ایلر
فصل خامس اعشاری بیان ایلر فصل سادس
بادهوایی بیان ایلر فصل سابع مسلم و یایا یه متعلق
احوالی بیان ایلر باب ثالث ولی کذلک یدی فصل
اوزرینه ترتیب اولنوب رعایایه متعلق احوال بیاننده
وضع اولندی فصل اول رعیتک رعیتلکه متعلق
قضایا بیان ایلر فصل ثانی کفره یه مخصوص احوالی
بیان ایلر فصل ثالث عربانیچون تعیین اولنان
قانونی بیان ایلر فصل رابع یوروکه و صنایعه
متعلق خصوصیاتی بیان ایلر فصل خامس اولاقلر
احوالن بیان ایلر فصل سادس بر ع مرفوعه لری
بیان ایلر فصل سابع اهوداریچون وضع اولنان
قانونی بیان ایلر

باب اول درت فصل اوزرینه ترتیب اولنوب جنایات
مقابلهسنده اولان جرم و سیاست بیاننده
وضع اولندی

فصل اول زنایه متعلق جرمی بیان ایلر

١ بر مسلمان زنا قلسه شرعله ثابت اولسه و زنا قلان اولو
اولوب بای اولسه که بیک یا دخی زیاده یه کوجی یتسه
او جنسدن زانینک جرم آلنه اوسط الحال اولورسه که التیوز
آقچه یه کوجی یتسه ایکی یوز آقچه جرم آلنه آنندن فقیرسه دیویده
باکلی ولسه یوز آقچه اندن اشغا حالتدا اولورسه اللی آقچه
٢ آندن اشغا که غایت فقیر اوله اوتوز آقچه ٭ واگر زنا
قلان اوکن اولوب بای اولسه که بیک آقچه یا دخی زیاده یه
کوجی یتسه جرم یوز آقچه اورته حالتده اولورسه التمش آقچه

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

کوجی بیته اللی اقچه اندن اشغا درلکده اولنه کوجی بیته
٣ قرق اقچه غایت فقیر اولسه اوتوز اقچه جرم آلنه واگر اولو
مسلم عورت زنا قلسه شرعله ثابت اولسه غنیه اولسه
غنی ار قنلغین ویره اگر اورته حاللو ایسه ضرورتلو فقیره اولسه
اول حاللو ارلر قنلغین ویره واگر زنا ایدن نکاحلو
اولسه اوغلان جرمی ارکنلر کبی ولدا آزلق وجه قلعت
٤ اما اعتبار ایده لر اگر عورتک حالی اولوب ایدی قبول
ایلسه کوتنمز قاضی یوز اقچه ویره محتول اولور ایسه اللی
اقچه غایت فقیر اولور ایسه اوتوز اقچه ویا قرق اقچه جرم آلنه
٥ واگر عورت بوزونکلک ایلسه قاضی تعزیر ایده نه مقدار
٦ وجه کوره ایره اغاج باشنه بر اقچه جرم آلنه واگر بر اوکنک
اوینه کیرسه زنا قصدنه اولور ایسه اولوب اولو جرمین
وارکن ایسه ارکن جرمن ویره یوقاروده تفصیل اولنان
٧ که بیان اولندی واگر قول و قراواش زنا قلسه حرلر
جرمنک نصفین ویره عادت موصیه بیاغلایوب یالیمه
٨ وچولادق اگر بر کیمسنه عورتنی ویسه یاد ایلسه ویا بیه
٩ قاضی تعزیر ایده ویب اغاج باشنه بر اقچه جرم آلنه واگر عورت
یا ایر بکا زنا قلدک دیسه ایلسه بونلرک سوزنه
اعتبار اولمیه ارنه انکا ویره لر عورتی قاضی تعزیر ایلیوب
اکی اغاجه بر اقچه جرم آلنه واگر عورته ار بن سکا
زنا قلدم دیسه عورت غنی اولسه عورته آنی ویره لر
١٠ اری قاضی تعزیر ایده اکی اغاجه بر اقچه جرم آلنه واگر
بر کیمسنه زنایی بلوب قاضی یه دیمسه جرم یوق اوغولنی
١١ بلنه دیمسه جرم اوتوز اقچه آلنه بو ذکر اولنان جرایم کافرلردن
صادر اولسه غنی سندن غنی مسلماندن آلنان جرمک نصفی
ومتوسط الحالندن متوسط الحال مسلماندن آلنانک وفقیرندن
فقیر مسلماندن آلنان جرمک نصفی آلنه

فصل ثانی تقاذف وتشاتم وقتل نفسه متعلق جرمی بیان ایدر

١٢ اگر ایکی کشی بربرنه یاپشوب ساچ یولشسه قاضی تعزیر ایلیه
جرم یوق واگر بربرینک صاچن ویا صقالن یولسه ثابت
اولسه غنی ایسه جرم یگرمی اقچه فقیر اولسه اون ایکی اقچه آلنه
١٣ و باش یاریلوب قان چیقسه اوتوز اقچه جرم آلنه واگر
کوک چیقسه اوتاملو اولسه باش یاران بای اولوب
اقچه یا دخی زیاده یه کوجی یتسه یوز اقچه جرم آلنه الی یوز
کوجی یتسه اللی اقچه فقیر اولسه قرق یا اوتوز اقچه جرم آلنه
١٤ واگر لقم اولدرسه قصاص ایتمسه لر قان جرمی بیک اقچه
یا دخی زیاده یه کوجی یتسه درت یوز اقچه الی یوزه کوجی
یتسه ایکی یوز اقچه اندن اشغا حاللو اولور ایسه یوز اقچه
١٥ غایت فقیر اولسه اللی اقچه آلنه واگر بر کیشی اوقلا ویا تیغله
اورسه باشلو اولوب اوران بای اولوب
بیک اقچه یا دخی زیاده یه کوجی یتسه جرم ایکی یوز اقچه اورته
حاللو اولورسه یوز اقچه فقیر اولورسه اللی اقچه جرم آلنه
١٦ واگر بر اوکنک کوزین ویا دیشین چیقارسه قصدله قصاص
ایتمسه لر غنی اولسه جرم ایکی یوز اقچه اورته الحال اولور ایسه یوز اقچه
دخی لنغه حاللو اولسه اللی اقچه غایت فقیر اولسه قرق ویا
١٧ اوتوز اقچه جرم آلنه صغیر اوغلانجقلر صواش ایتسه جرم یوق
١٨ اگر بو قضایا کافرلردن صادر اولسه نصف جرم مسلمانک آلنه
وجه مذکور اوزره

فصل ثالث شرب خمر وسرقه وغصب وتعدی یه متعلق جرمی بیان ایدر

١٩ اگر بر کیشی خمر ایچسه قاضی تعزیر ایده اکی اغاجه بر اقچه جرم
٢٠ آلنه اگر قاز یا اوق ویا اوردک اوغورلیه قاضی تعزیر
ایده اکی اغاجه بر اقچه جرم آلنه واگر آت اوغورلیه اکر کیمسنه لر

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

کیمسنه‌لر اراکی یوز آقچه جرم آلنه یا بچوق ویا دستار اوغورلیه
الین کسمک اولمسه قاضی تعزیر ایده ایکی آغاج بر آقچه جرم آلنه
واگر بر کوکن تخلیل اوغورلسه غوا دلسه جرم قرق آقچه
اوروتها لو اولورلرسه یکرمی آقچه فقیر اولورلرسه اون آقچه
٢١ جرام‌لنه اغول آتاسندن ویا آنا اوغلندن یا قرنداش
قرنداشندن یا اوغورلسه ویا عورتی ایدن نسنه
اغورلسه قاضی تعزیر ایده اغاج باشنه بر آقچه جرم آلنه
٢٢ واگر یابنه صغیر ویا یوند ویا قیون بولسه صغرسه‌لر
بای اولورلرسه جرم اوز آقچه اوسط الحال اولورلرسه یگرمی
آقچه فقیر الحال اولورلرسه اون آقچه جرم آلنه واگر قغرسه‌لر
امتی بولنمسه قاضی بروی لر صقلیه مکی ضایع اولورایسه
٢٣ جرم یوق امر شرعه بجا ایلیا اوله واگر یولدن کچرکن
ظلم یوغرت یا اتمک آلسه اغاج باشنه بر آقچه جرم آلنه کافرکن
٢٤ دخی مسلمان جرمنک نصفی آلنه وجرم سط اودنه واگر
بر کشی کز آتی ویا قاتری یا ادکوزی اکینه کیرسه طوار باشنه
بیش چوماق اوده بیش آقچه آلنه وایکی کیرسه دردت چوماق
ودرت آقچه آلنه بوزلعو کیرسه بر چوماق وبر آقچه آلنه
قیون کیرسه ایکی قیونه بر چوماق وبر آقچه آلنه دخی جابنه
کیرسه جانور باشنه ایکی چوماق وایکی آقچه آلنه اما اول قحبت
ایم لر جحت اندکانه نه‌کی اسلیوب طوارلرنه تیمار ایتمیک
اولورلرکه تخلیه وترکه یرمرزرو زیانا عمتقی اولوریو وجهله
چوماقلیوب بهدیاین لر وسم اولان زیانی تضمین له‌ار کی
هر کشی طوارنه تیمار ایده رعایا ایکن اکلمش ترکرسه زیانی اودیه
٢٥ واگر یابانه ویا فمه کوبر ارلسنه ویا طوارصولرسنه
اکلمش عزا اولسه که طوار اوغراغی اولا اکنه آولا اغولقه‌لر

فصل رابع جرحه سیاستی بیان ایلر

٢٦ قیز واوغلان چکن کمسنه‌نک رضاسنلر یا براجنبی کمک اوینه
کیرن کمسنه‌نک عورتن وقیزن چکمکه بیله واران کمسنه‌لرک ایچکی مطلب
کسله قیز وعورتی چکوب کوجله نکاح ایدرسه جبرا بوشاتوب
ونکاح ایده‌نک نقاق کسب محکم لیتایین لر وعورتنا طوتلانک
٢٧ شرعا سیاستی نه ایسه اجرا ایده لر ولکوملا ولدزن کمسنه‌یی اولدرجکه
٢٨ کمسنه‌نک یرنه اولدرع لر ولسه‌لر اوغورلیانی وایسه ایابوه‌آ بچ
دوکان آچانی وبوقاچ کن خیرسوزلغی ظاهر اولمش کمسنه
٢٩ امتلرو بوزونکلکی ایدن کمسنه‌نک آلننه داغ ادلر وبو بوبک مطلب
٣٠ خلقی اچنه آدم اولسه تهدید لووبر ضرر یوزی بولدر لر
بولمزلرسه اول خلقی لحبس ایده‌لر دخی درکاه معلایه
بلدرنلر فرمان قضا جریان اثر وکی بابنده نوجهله فضا در
٣١ اولوراید موجبله عمل ایده‌لر کوی یا محله ایچنده آدم اولسه
ویا کاروان یاماوپ ضارتی اولسه ویا هوبر کوی ایرس
اوغورلق وحرامیلق اولسه البته خرسوزی بولدرلر جبالیر
٣٢ ودکمنه یکرالسه ویا اوین اوغورلق نسنه بولنسه ضاون
آلدیم وصاتانی بولدرلرا بولمزلر متهم ایله کیمه ایده‌لر که بولالق
کتوردقلمی بر تسلیم ایده ویا حوفه یاانی بولدوعنی اثبات ایده بودور نظرا او
اما الثکیمه ولعنایه له ام عمل الخبوت تلف نفس ادلمیه
٣٣ واگر کسیه اولورلسه حرامی صورلیه وکاروانسرای جیلر
امین ومعتمد کشیلر اولوب مصاح کاروانسرای خلقنه
اجازت ویرمدین کاروانسرایه قوان خلقدن استقا آ
ایدوب کمسه‌نک رذتی ولمباغی سرقه ونهب ولمدوغن معلوم
ایدنمجق اندکن صکره کاروانسرای قپوسن اچوب خلقی صالیورو
اگر کاروانسرایجی بو معنایی اتدکن صکره خلقه دستور ویرمیش
ایکن صکره کاروانسرای خلقندن بعضنک رزقی واشیاسی گم
اولورسه ندی دیرلر مسموع اولمیه واگر کاروانسرای اول
تفتیشی ایتمدن خلقه دستور ویرمش اولورسه اول کیجه کاروانسرایه

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

قونان خلقك [illegible] اوغورلنمش اولورلرسه اوغرلغه دوغن تحقيق
اولورسه كاروان سراى جيلدن جنككه غرامت لازم اولدى كاروان سراى جيه
اوله اوغورلنان نسنه نك قيمتى تضمين اولنه واكر كاروان
سرايدن نسنه اوغورلنوق كاروان سراى طشره دن ولنوب
آلنان معلوم اولورسه طشره دن [illegible] وتهمت اولنان طوتلوب
تهديد اولنوب خرسوزى بولورسه آلنه [illegible]
بولدرر شرعله صاحبنه تسليم ايدلر واكر [illegible]
خلقك [illegible] طشره ده اولان خرسوزلر [illegible]
اولمق توهم اولنورسه [illegible] اولان [illegible]
اولان [illegible] شرعله [illegible] تهديد
اولنوب خرسوزى بولدرلر [illegible] كاروان سراى محله
اهلنه اولورلر [illegible] اوغورلنوق اولمجاق [illegible]
كاروان سراى [illegible] ابا اولا [illegible] ٣٤
اكر [illegible] اولورسه [illegible] ديكلر ايسه
قولرينه [illegible] كوره لر [illegible] ٣٥
وسابرا [illegible] امر شرع [illegible] اولا
شهرلرده وكويلرده اولان اولرده [illegible] ٣٦
[illegible] شرعله [illegible] كمسنه [illegible]
تهديد ايله خرسوزى بولدره لر [illegible]
آمالر وكيكلرى [illegible]
خرسوز سياسى طايفه سندن اولوب سياسته مستحق اولسه ٣٧
حبس اولوب [illegible] ايدلر واكر [illegible] ٣٨
كمسنه نك خرسوزلغى ظاهر اولورلرسه [illegible] اولان كمسنه
اهل عرف [illegible]
آسلمغه مستحق اولانلرى آصه و قطع عضوه مستحق اولانه
قطع عضو ايده قاضى [illegible] سياستى [illegible]
[illegible] اولان [illegible] وخرسوز طائفه سى ٣٩

[illegible] و . اقرارات [illegible] علامت و [illegible]
اوله اقرارى معتبر اولماز واكر بر خرسوزلغيله طوتلوب ٤٠
خرسوزلغى معلوم اولوب [illegible] بركمسنه [illegible] شرع كيدر
ديسه اول كمسنه اكر [illegible] تهمت كمسنه [illegible]
اكر تهمت كمسنه وكال ايله محقق خرسوزكه سوزيله [illegible]
امّا اولكه بو قضيه بو وجهله اولماز . عالمپناه
[illegible] بكلر امور شرعيه [illegible] رعايا وسلم ٤١
ويوروكه [illegible] ووقوف [illegible] خرسوز
قاجوب [illegible] خرسوزى [illegible] بولدرلر
الاّ اكر خرسوزى [illegible] غرامتن [illegible]
آلدوغى [illegible] واكر خرسوز [illegible]
اولورلرسه سياستى [illegible] اولا [illegible] لر

باب ثانى يدى فصل اوزرينه ترتيب اولنوب سپاهى
وبيت المال وسپاهى يه رعايادن عائد اولان
رسوم بياننده وضع اولنيدى

فصل اول صاحب تيمار احوالى بيانن ايدر

بكلرلق تيمار بيان كندو جبه لو ٠ اكى بكلرلقلق ٤٢
[illegible] كندو جبه لو بر غلام ٠ اوچ بكلرلقلق
بيان كندو [illegible] برجبه لو [illegible]
[illegible] بك اقچه لق [illegible] كندو [illegible]
برجبه لو برغلام [illegible]
[illegible] كندو [illegible] اكى جبه لو [illegible]
[illegible]
[illegible] كندو [illegible] اكى جبه لو برغلام [illegible]
[illegible] كندو [illegible] اوچ جبه لو [illegible]

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

واون بیك واون بیش بیك طقوز و اون بو بیك ایچنده تفرق
لانه کندو یوم اوچ جبه‌لو بر غلام بر چادر واون
اکی بیك ایچنده کندو یوم ورت جبه‌لو بر چادر و
اون بش بیك ایچنده تفرق لانه کندو یوم بش جبه‌لو
بر چادر و بوندن یوقارو اولان حاصلك هر اوچ
٤٣ بیکنه بر جبه‌لو و بیك بش یوز واکی بیك ایلانه غلام و
سنجاقبکلری هر بش بیك ایچنده بر جبه‌لو و هر التی بیك
ایچنده بر جبه اعلاسنه اکی کوتك لانه بر کوتك
وکندو اوتوروجق بر چادر و سوقاق و بر خزینه چادری
و بر کیلار چادری و بر مطبخ و بر ایچ خانه و
٤٤ و بایلرکه هر ورت بیك ایچنده بر جبه‌لو و هر اتوز بیك
ایچنده بر جبه اعلاسنه اکی چادر بر تنکلو رانانسنه
٤٥ بر چادر بر تنکلور ارباب تیمارندن سؤال کلنه لرکه
عسکر منصور سفره اولنوب سفره وارمیوب تمام خدمت
ایتمش اولا تیماری حاصلی موقوف اولنمز اول تیمارلکه
ویرلوب برات یازلیوب تعیین تاریخ اولنجه مابین
٤٦ اولان حاصلی موقوف اولنور و سؤال کلنه لرکه
تیمار تفرق اولوب هر بیلده کلنه لرکه اولوب سفر
امر اولنور ایسه واردقده خدمت ایتمش اولا تیمارلکه
حقیرنه متعلق اولان حاصلی اول تیمارلکه کلنه
٤٧ ویرلمز موقوف تعرف اولنور و سؤال کلنه لرکه
اشملو رسفر اولوب هر قنغیسنك نوبتی اولوب سفره
ایتمز قولاوزی تمام ایتمش اولا تیمار بکلر اول ییللق
حقیسی موقوفدر اما نوبتی اولمیان تیمارلکه حقی
٤٨ وقف اولنمز وسفره وارانلرله سؤال کلنه لرکه
پاشالر و بکلربکی هر قنغی بیلده سنجاقبکلکی غزوه منصب ایچون
قومش اولا اول تیماری متولی موقوف وقف ایتمه

٤٩ و بکلربکیلك ویرلدوکی بر اولانی که اناطولی بکلربکیسنه اوچ
بیکلك تیمار ویرلدی بکلربکیسنه بش بیکلك تیمار لعارت
ویرلمز اول مقدار بر اولاق تاریخی بکلربکیه منوط مسدر
پاشا عالیجاه امر یا ویرلدکه خدمتی ایله موقوفدر
٥٠ اکا وغلی چاوش وکیلدر و اصحاب تیمار اوندن سؤال کلنه لرکه
موکد اولدیسه موکد و ییلا اولور تیمار اولاد و اولدوغی تیمار
اولیاق بوقلاو بولنما متعین حراسی اولا و یا فوقه
بر عرض یازدقده اولوب بولنما متعین بر عرض اولمش اولا
و یا فوقه چاره و بر اولوب هر بر کیمسه غزا بشقه کیروکبر
بولنوب بر لعتی اول سفر بر بشقه وار بابنه اتی اولوب
بیرنه یار اولدیغی یا جبه‌لو سن کوز رمش و اتمام خدمت
ایتمش اولور لرکه سنجاقبکی شاهد ایسه و یا قوه ایله
٥١ اتابکی ثابت اوله اولدوغی متولی سوالدر وقف اولنمز وقف
اولان لکنه بنا علیه که جبه‌لو اولنه موقوفه یازیلان
اوغلانلرینه وقف ایدوب جبه‌لو ایچون اوغلانلر
و یا اوغلی ایچون جبه‌لو در و بو نزاع ایتمه و موقوفی
٥٢ جبه‌لو تفتیش ایله اوغلاندن و یا جبه‌لودن بری موکه
بیرنه وار اتالیق تاجسه پای ولان کنه موکه بو بیرنه
وار یکم کلمه و فی طوتوب بدل ایدر و جمعیتی لها اتسه
٥٣ آتالیق واقع اولدی دیو وقف اولنمه جبه‌لو و اوغلانی
تفتیشی بکلربکیه منوط در اول تفتیش ایدر سؤال دخی
بکلربکی تفتیش ایدوب برکمنه و قصور بولنوب بکلربکی
وقف اول تیماری موقوف یازلمش اولوب موقوفیلر
بکلربکیدن کاغذ و یا صورت وقف کتورلر بکلربکی
تفتیشی یا اتاک علیه ایله اولیاق موقوفی وقف ایتمز
کندو قولاینه وقف
ایلمه

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

باب تيمارده سپاهى تصرفنده اولان خصوصلر و بو خصوصلره تصرف سپاهينك الويه رعايا بياننده در

٥٤ [illegible]

٥٥ [illegible]

٥٦ [illegible]

٥٧ [illegible]

٥٨ [illegible]

٥٩ [illegible]

[illegible]

٦٠ [illegible]

٦١ [illegible]

٦٢ [illegible]

٦٣ [illegible]

٦٤ [illegible]

٦٥ [illegible]

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

٦٦ [illegible]

٦٧ [illegible]

٦٨ [illegible]

٦٩ [illegible]

[illegible]

٧٠ [illegible]

٧١ [illegible]

٧٢ [illegible]

٧٣ [illegible]

ثالث باجی وبیت المالی بیان ایدر

بو عنوان اوزره

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

٧٤ [illegible]

٧٥ [illegible]

٧٦ [illegible]

٧٧ [illegible]

٧٨ [illegible]

٧٩ [illegible]

٨٠ [illegible]

٨١ [illegible]

٨٢ [illegible]

٨٣ [illegible]

٨٤ [illegible]

٨٥ [illegible]

٨٦ [illegible]

٨٧ [illegible]

٨٨ [illegible]

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

آلان ولقى صاريلر اوناكى اقچه آلنه واكر قيون سوريسندن
طشره چقه قويى باشنه درو اقچه آلنه

قانون قپان سمندره

٨٩ سمندره يه كلان نباتدن وياغدن وبالدن و پنيردن وغير اجناسدن
اكر كلان قصبه سمندره يه واقع اولورلر كه موزونه نازل اولدقده
قپانه كلوب وزن اولندقده طالبندن آلت يوكنه صاتاندن درت
اقچه رسم آلنه واكر وزن اولنوب صاتلمسه هر قنطاردن ايكيشر
اقچه آلنه و هر كوك هر قنطارنه صاتاندن آليجيدن رسم آلنه

قانون اب موره ودرين وابري

٩٠ موره ودرين وابري صوندن كمي ايله كچن اولوكن آتي
باشنه بر اقچه واكي يايا دخي بر اقچه آلنه وهر عربه كه كلك
باشنه بر اقچه وهر قوچدن درت اقچه وآت يوكندن اكي
اقچه آلنه وصغر باشنه بر اقچه واكي قيونه بر اقچه ودرت
قوزيه بر اقچه آلنه خنزير يوكى هر نه بر اقچه آلنه وكچن آتلو
اوچ كونه دكين يته كلسه فسنه آلنمز واوچ كوندن صكره كلسه
٩١ تمام رسمين ويره وموره وصوينك سنجاقبكنه عامل قيد اولنان
طالبندن حصاد اولنان بالقلرك نصفى آلنه وبيا هيل قيد اولنان
كولقده اولنان بالقدن عشر آلنه

قانون ولايت معدن رودنيك

٩٢ اوزن ويعذايي وار مردن وعلفدن في الجمله صو ايله
متعلق هر يوكدن وصاتلمز كلاني قوبونك اكيسندن بر اقچه
وكلف كتوردن صكره التي معنه بر دكى كلان قوزيدن فسنه
آلنمز صكرا اكيسندن بر اقچه وبر صغردن اكي اقچه وبر صغير
درتيسنه اكي اقچه دوري جنزيدن بر اقچه اولسنه اكي اقچه

وبر يوك طوز وپنير وبال كلاينسه اقچه آلنه وطوز يايا
كلسه درد يايه بر اقچه آلنه واون بش قفصلق بالغ زيتون
بر اقچه وچوقه كلسه بر باستاوندن اون ايكي اقچه وبوكلمي چوقه
قتاندن اكي اقچه وبر يوك زيت ياغندن اون ايكي اقچه
وبر يوك باستن كه قوردوا ولقلني اقچه وياش اولسه
درت اقچه وبر كوكللك بيغدن بر اقچه وكتان يوكندن درت
اقچه واكر كبه كلسه هر كبه يه بر اقچه آلنه وبوبالو وباقي قماش
كلسه قماشندن بر اقچه آلنه وشلقم وصوغان يوكندن اكيشر
اقچه آلنه وچيره يوكندن بر بابن چيره واوددن يوكندن
بر ياغاج اوددن آلنه وبوموم ... وبالغي
يوكندن التي اقچه وبر يوك موم التي اقچه اما معدن مصالحنه
كلان ومودون فسنه آلنمز وقصاب قيون ويا صغر بوغزلسه
٩٣ فسنه آلنماز وتخته واغاج وقورشون يوكندن باج آلنمز بو
مذكور رادتن طشره كتسه فسنه آلنمز اما سرحد جانبنه كيدن
كاروان سمندره سنجاغنك كوشه سندن ابريشيم ويا بويه ويا
بوغاسي اليسه لر هر يوكندن سنجاقبكي اچون بر رفلوري ويروك
نوراد ، وكتان ويا قوزي دريسندن يكرمي اقچه آلنه
واول جانبندن بادكبك كوترسه لر اليشر اقچه وصغر كونلر
اكيشر اقچه وطوز كتوره لر هر اتلو اقچه ليقدن ودرت اقچه آلنه
٩٤ دفتر اولنان دوه نكرهسر برنيه معدنلرندن وبارانلي
متعلق اولان لوجا فارنه كور نيتلرسنه ياصل آلا و
اولا قار اجنبي تياولرن سنجاقبكي آلا ودوه تكين قواعد
اولان سنجاقبكي خاصلرندن آت يوكي ايله حمل اولنسه لر
٩٥ هر يوكه بر اقچه باج آلنه بيت المال ومال غايب وآل
مفقودي متعلقه الاري كه بند بوغ اعلام ايلمك كرككه
بر بيوه بيت المال حوالتنه اولسه واقع اولدوغي كبي قاضي فوره
يازلوب بيت المالجيه تسليم اوله اكر واره معلوم اولبله دله

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

وارثك داخل مملكتده مكانى معلوم اولورسه وفى بيت المالجيه
ويرلميه بلكه وصيلرينه آلنوب آنى مقدارى طوتوب اگر وارثلرى گلورسه
بيت المالجى يه تسليم اولنه مگر وارث گلورسه بيت المالجيدن آله
واگر وارث خارج مملكتدن اولوب مكانى معلوم اولمز ايسه اول
كمسنه يه مفقود ديو ييللر ييللر مقدارى وصيلرينه طوتره.
٩٦ مگر بيت المالجيه تسليم ايده مال غايب ومال مفقود ديو بيت المالده
بيع معاطعه يه ويريلن تركه ميت اولادلرى مراد اونمز حيوب
صورلمق گرك دكلدر يا صغو مالنى امانت قويوب گيده
٩٧ كمسنه نك مالى وفكلدر وقو سنه و بريلمه اوچ كره يول جقروب
ولوبنه طرح ايدرلرايمش اول جهتدن فقرا صيف اولورايمش
كوكرك قانون سلطانى موجبنجه بيلوب بوكن يول چقاررد
مراماليا شهرلره كوندروب متا مخصوللق طرح ايمه لر ديو
٩٨ مادام حضرة الله رمن بعد بو ذكر اولنان قوانين موجبنجه عمل
ايدلر بو قانوندن تجاوز ايتميالر بو قانوندن تجاوز ايدنلرى
قضاة وولايت منع ايدلر ممنوع اولميانلرى ومكانه معلوم عرض
ايدلر وولاة وولايت قامنلرى معاقب اولورلر

فصل رابع رسوم چفت وبناك ورسم اغنام و
سپاهيه متعلق قانونلردر

٩٩ رسم چفت تمام چفتلكلو زرعچى قيد اولنان كمسنه دن اوتوز
التى اقچه در نيم چفتلودن رسم نصف ذكر اولنان لواى حميد ده چفت
تمام چفتلكلو زرع قيد اولنان رعيتدن قرق اكى اقچه در نيم چفتلودن
رسم نصف ذكر سربست اولميان سپاهيلر تيمارندن يكرمى بش اقچه
سپاهى نك واون بشر اقچه صنجاق بكلر بعض نواحيده سپاهى
يكرمى بر اقچه الدقده صنجاق بكى ايكى التى اقچه آلورلر و
بعض نواحيده بتون چفتلودن يكرمى بر اقچه سپاهى واوچ
اقچه صنجاق بكى واون ايكى اقچه سوباشى آلور نيم چفتلودن رسم
نصف ذكر اولنان اسلوب مذكور اولنور واكر حصارلرينه

تيمارده رسم چفت التى بدى حق سپاهى يكرمى بر در
وحصاره عشر كتوركلر يكرمى اقچه اون بش وحق صنجاق بكى
اون بش اقچه در انطاليه وقره حصار ارازيلرى اوتوز اقچه
تمام چفتلودن واون بشر اقچه نيم چفتلودن الدقلرنده
عشرلرى حصاره كتوركلر اقچه يه بتون چفتلودن التيشر
ونيم چفتلودن اوچر اقچه الورلرايمش ولواى منتشاده
رسم چفت اوتوز اقچه نيم چفتدن رسم نصفدركه ولواى
فدا ونده كا رسم چفت تمام چفتلكلودن قيد اولنان
رعيتدن اوتوز اوچ اقچه در نيم چفتدن رسم نصفدر كذلك
ولواى بوليده رسم چفت بعض نواحيده قرق التى اقچه در
اما سربست اولميان تيمارلرده يكرمى يكرمى اقچه سى حق سپاهى
واون يكرمى حق زعيم وصنجاق بكيكدر وچفت ونك
ناحيه سنده دخى كذلك وكرده توابعنده رسم چفت اوتوز
درت اقچه در يكرمى دردى حق سپاهى واونى حق ميرلوا
وزعيمدر ودوان الباره رسم چفت اوتوز التى اقچه در
حق سپاهى يكرمى درت وحق ميرلوا وزعيم اون ايكى اقچه
ودوانده كول سربستدر حق سپاهى يكرمى اقچه وديوان ديكر
كركه رسم چفت التى بر اقچه در حق سپاهى اوتوز اوچ وحق
ميرلوا وزعيم اون يكز اقچه ودويران ولينده رسم
چفت قرق اوچ اقچه در حق سپاهى اوتوز اوچ وحق ميرلوا
وزعيم اون وناحيه ملك ده
رسم چفت اوتوز اوچ اقچه در حق سپاهى يكرمى درت
وحق ميرلوا ايكى وزعيم واون ايكى ديوانده رسم
چفت اوتوز اوچ اقچه در حق سپاهى يكرمى ايكى وحق ميرلوا
طقوز وزعيم ايكى وناحيه يدى ديوانده رسم چفت
مثل غلك وناحيه رسم چفت يكرمى ايكى حق سپاهى
اون يدى وحق ميرلوا ايكى وحق زعيم دخى اوچ

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

والتی آقجه یوز بابه نصف ذلک و ولایت مذکوره ده رسم
آسیاب تمام دیوانه قید اولنوب وقف اولان قرالرده
حصه یازلمایوب وقاف متصرفلری تمام رسمی الدیغی ارض
دیو وقفه طلب ایتدکلری آستانه سعادته عرض اولنوب
نصف الدیغی ارض ایچون وقفه و ملکه بولنوب نصفنه
دیوانه امر اولندی و بولی سنجاغنده دکرمن حقنده فرمان
ولیجه لازم عادت نوغم واقع اولدیغی قانون مقرر اولوب
بیل بو نمایدن بر کره بر مد بغدای و بر مد آرپه آلنه
والتی آقجه یوربدن اول نصفی آلنه و سپاهی کرمنلردن
کورلو آلنه و مقاطعه دخی اولنه دیو قید اولنمش

فصل ضامن اعشاری بیان ایدر

۱۰۷ حبوباتدن حنطه و شعیر و کاودرس اولسه عشر و سالاریه آلنور
آلنور جمله سی کز مد غله دن بر مد اولورسه اکی بچوق
کیله اولور باقی حبوباتدن که نخود و مرجمک و باقله دخی
۱۰۸ وکتان الدوقده عشر النور سالاریه آلنماز ...
... اولدوغی یرلرده تحکیل عشری اکرده ...
یوز دهدن اون دمدن ... واوچ ... سالاریه النور
واکر اون ... جاجدن النور بوز کیله ... اون کیله اولور
اکی بچوق کیله سالاریه النور ... یوزلرده
اون لرده اون واوچ لرده سالاریه النور وکتاندن
یوز ... اون ... سالاریه آلنور
الاکتانی یمشدی ... کوکلدن و زعفراندن اون
۱۰۹ واو سالاریه یوق ولایت ... بر رعیت ...
کوین زراعتنا بله جمیع حبوباتدن ثمان عشر ...
سالاریه مقابله سنی ... باشنده ... بچوق

۱۱۰ لو قنه بغدای و بچوق لو قنه آرپه دیر و ولایت قرمان
اقرای ... ونکده قاصلیلرین واندوغی ناحیه سنده
غلاتدن مالکانه دیوانی دیوانی عشر آلنور بر عشر
ویرلمز ... قاصلیغی بر عشر و نصف
عشر دیوانه قید اولنمشدر و قونیه قاصلیغی اکی قرده
و نفس شهر ... غلاتدن صو ... دیوانی
عشر آلنور غیری ... عشر ... سالاریه آلنور
و سالاریه بر مد غله ده اکی کیله عشر ... بچوق
کیله ... بو مذکوره ... کیلک ... غیری
خصوصلر ایچون ... ولایت مذبوره ده عشر کتان
کهنه دفترده عشر و سالاریه قید اولنمشدر ... اول
موجبچه آلنه اما تخم رعیتی ... رعیت ... کتانی ...
۱۱۱ و ولایت ... آرپه دن و بغدایدن ... هر
جنسی ... یوز ... بچوق ...
بچوق کیله آلنور ... اون ... ثمان
... کیل ...
کلادن ... آلنماز ... اون ...
دخی ... کیله النور آرتق آلنماز
... ولایت مذبوره ده
۱۱۲ قانون ... آلوای ...
... اون ایکی دیوانی ... وارکلی ...
... کیله النور ... سالاریه آلنماز
ویران شهر و بورلی و آلوس ... الدن و
یدی دیوان ... ناحیه لرینده اکی بچوق
کیله النور ... سالاریه آلنماز

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

عشر باغ و چایری بیان ایدر

١١٣ باغ دونمز بعض ولایتده اون آقچه و بعض ولایتده
بیش آقچه آلورلر و صدا ایدن و جوق بیلوردن دخی عشرلر
کون کیم آلورلر اما بعض یرلرده باغک دونمنه بدیشر
و بعض یرلرده سکزر و بعض یرلرده اونار آقچه آلورلر
باغدن و باغچه دن عشر حاصل المماق قانون شرعه مطابقدر
اما رعایایه تخلیص عشرده مضایقه اولوب رفع مضایقه ایچون
عشر مقدارنه بدل مبلغ تعیین اولنوب عشر اعتبار اولنمشدر
و باغدن دونم آقچه سی آلنمیان یرلرده اوزوم و غیری فواکه
و بنانی یتیشدکده اوزرینه امین کوندریلوب قیمته
طوتدرلوب عشرین آلورلر دونم آقچه سی آلنان یرلرده اوزوم
کمال بولدقده آلنه قبل الوقت طلب اولنمیه ولایت
منتهادر باغ دونمی و مقطوع دونم اعلاسی سکز ولاینی شونده
درم آقچه در اما ولایت قرمان عادتده الکی عشر آلنان
یرلرده باغدن و باغچه دن بیچوق عشر آلورمش
صکره دکا معلوم عوض اولنماق بر عشر آلنمق مقرردر
١١٤ بیوردلمش تیمار و وقف و ملک ولاینن قرلره معتاد بر
عشر آله اما وقف اولنان قریه لرده عشر تمام وقفه آلنه
و وقفه زیاده بر عشر آلنور نصفی مالکانه و نصفی
١١٥ دیوانیه ولایت سلاولیق دیو نسنه آلنمیه و کافر کر
باغی اولوب شیره حاصل اولدقده یرلرده اکر شیره ویکر
کوین سو باغی و سوردی اکی آقچه اولیه طوتوب جوتین
صاتارزده زنا کوم کافر اوزرینه بر قنطار سوتنی
و شوردی منا اولیه طوتوب استیمکر کافرک قوچلری
و کوبلرین مهرلیه لر بونلر و کونی بی صتالمی نیجه
سیجکمنه سوجی صاتمیه و اکی آقچه اولیا بجو بیلورک

تنقیح آینی لغنیادا درلرایسه و کافرلرک آنلارینه دوشنده
اول ایالده صتالرا اکر بر سوباشی کتلی سورتیک بوالی
آیدن سوجیسی آدسته کوجه کافر اوزرینه هر کمه بکرکه
١١٦ کافرلر زنحت دافع اولورلر ایسه و کافر شیرهسین قیو ریته
قویوب صتماق استیکده دفع الوقت ایچون صحفه
دمقدار ویرلر و اوستدن ایچون نسنه المیالر قوالرکهسین
چیقه تاکه ضایع اولمیه و کافر جبرسن صتیجاق اوزرینه
طوران اولماق اول جبری آرایه یاماق قلدری لیکن و
یاغسر لر جبانه اوزم قلدری لعیه صو قیوب صیقوب
١١٧ قاینه قوایسه اندن اوتر وسالاریق المیه و شیره دن
یوز درم دن اون درم اوتر و ابیح درم سالاریق
الورا اما ولایت حمیدده بر رعیت یازلر و غیری
باغ دکمسه عشرین ویره کرگ ایکه اتوز درم ده بر درم
سالاری ویره اکر آخر تیماریده باغ دکسه عشرین صاحب
زمینه ویروب سالاریه یی کندی سپاهیسنه ویره ور
و بر رعیت بر غیری سپاهی کندی رعیتندن باغ آلسه عشرین
و سالارلغین دخی اول یر صاحبنه ویره و کافر
قوچیسی الکوب سوجیسن صاتجاق اوزرینه درم سیلا
١١٨ التی درمده بر درم آلنه و شول چایرلر که هر سیل قوریب
چایر اولالر کیمسنه درمکز زراعت اولنمیه انوک کیبالوندن
چوق اولتو قلر حاصل اولور رجبوالر تعزیز اولمه
عرف پادشاهی عشر دیهلر و ولایت فرقونه هر رعیت
بابنادن یاشنانیه خرمن وقتنده بر دکه اولتوق و
بوزکین بر دکه اوتغن دیو لربو سالارین اولنق
واتغن آلمالر یرینه الجه اولنق ایچون و اوجر اقچه
اوتغناک ایچون آلورلر دفترلرد ولایت مسلمان
١١٩ باغلری کم هر دونمنده درت آقچه آلورلر لوای ده بیک مر

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

تاتار و یوروک طایفه لری دخی عسکریدر ولکن انلردن
شول کیمسنه کی غنی اولورسه رسم قسمتی یوزده یوزدن زیاده اولا
قاضی عسکرلرک و یوزدن آشاغاسی ولایت قاضیلرینکدر
و بونلرک اولادلرندن شول کیمسه که بونلرک سکنده اولا
کمسنه رعیت یرلکی اولمیالر و زوجه لری بالشرع
١٣١ نکاحلرندن اولادلری کیمی دخی بونلرک ملکی کبیدر و
طوغانجی کی برکیمسنه نک رعیتی اولوب رسوم رعیتی سپاهیه
بالفعل ادا اولوب طوغانجیلق براتیله تیمار یا چفتلک
تصرف ایتمکله و یا مقوم عوارضدن معافیت ایله اولادی عسکری
١٣٢ دکلدر سایر قلغی کبی و سپاهی قولی آزادلو اولوب
سپاهی خدمتندن فراغت ایدوب صفولق اختیار ایلیوب
کاسب ملکنده [illegible] اولسه لر و بونلرک جاریه لردن و
سپاهی تیمارلرندن شول که رعیت طایفه سنه نکاح اولنوب
رعیت [illegible] اولادلری [illegible] رسوم و
عوارضدن [illegible]
١٣٣ عسکری و [illegible] مناصبدن شول کیم [illegible]
[illegible]
وظایف [illegible]
[illegible]
بو مذکورلرک رسم قسمتی [illegible] ولایت
١٣٤ قاضیلرینکدر و عسکرینک زوجه سی [illegible]
[illegible]
عسکریدر [illegible]
١٣٥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
١٣٦ قاضی عسکرلرک [illegible]

آشاغا اولدقلری اولکه قاضیلرینک رسوم قسمتی ولایت قاضیلرینکدر
١٣٧ ولایت قاضیلری قسمت ایدوب [illegible] و بعض وقت
ورثه صبی و یا صبیه اولسه ترکه قسمت [illegible]
و یا بعض [illegible] ترکه [illegible]
اولور [illegible] قانون [illegible] عسکری قسمتنه
داخل [illegible] قاضی عسکر [illegible]
قسمت [illegible] قاضی عسکر [illegible]
اولور [illegible]
[illegible]
١٣٨ قسمت قاضی عسکر [illegible] قاضیلری
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] بابنده در

١٣٩ ولایت [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
زیاده تعدی ایتمیالر

[illegible] بابنده در

١٤٠ قدیمدن [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Kanun-ı Osmanî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

شهرلوه خاصه وبعضلره بیاق تیمار قید اولنمشدر
وبعض قلایع وقلاع ونفورکرانلرده کی بیولرلوك
عمالی مسلمانلر اولنلار رعیتلردن الورلر ایمش قانون عثمانیه
خلاف دفتر عتیقدن خارج اولدوغی سببدن المدان
رسم اوتلاق قید اولنمدی انلر بیوكلر رسملره قدرکه
١٤١ نسنه طلب اولنمیه ورسم اوتلاق قید اولنان یرلرده
عادت قدیمه اوزره [illegible] سوردن بر اوده قیون
الالر ورسم اوتلاق اوتلاق رسمی قید اولنان
یرلرده النورب قید اولنمیان یرلردن النماز وخارجدن
سنجاغه کلن قیونلردن رسم اوتلاق اعلا سوردن بر
بر قیون بهاسی یکرمی اقچه [illegible] بر قیون بهاسی اون
بش اقچه ولدیکی سوردن بر قیون بهاسی اون اقچه اولا
یکرمیدن زیاده المق رعایا [illegible] جائز دکلدر

قشلاق

١٤٢ بر تیماره خارجدن قیون کلوب قشلاسه آغیل رسمی سوردن
برشیشك قیون النه والحی سوردن الی اقچه النوب زیاده
نسنه النمیه

بویرخانه

١٤٣ قرمان دفترنده غیری [illegible] اولنوب
اوزره یازلمشکه ولایت قیصریه ده جاری اولان
قانون اوزره بیلده یکرمی بش اقچه قید اولنمدی زیاده
طلب اولنمیه

نسخ مسلمه و پاپایه متعلق احوالی بیان
ایدر

١٤٤ تکالیف [illegible] ایلادن مسلملاره [illegible] ترتیب [illegible]

مسلم یازلوب بنوبت عسکر منصوره ملازمت ادرلرایمش
بربیچه کمسنه لر بونلر رعیت قید اولنوب عشر کی اولان
کمسنه لر [illegible] واقع اولمیه مسلملك [illegible] واقع
اولدن غلا وباغ وقوان عشرلرنی [illegible] رسملری
ورعیت یازلیان خانه لرندن قرقدن والتیدن اقچه
الورب عساکر منصوره ملازمت ایدرلرایمش مکرر ولایت
مذکوره ده [illegible] یازلمز امرا اولنمش مسلملك
تشبثی اولنوب بعضی اوچخانه اون واون بش خانه
وبعضی قرق والتی خانه رعیتلری بولنوب عشرکلور
سفره کیدن کمسنه بو رعیت یازلیان خانه لردن ولورلری
اوزره بعضیلرندن [illegible] وبعضیلرندن [illegible]
ایدرلرایمش بونلر کی تفتیشلری [illegible] معلوم عرض
اولندقده [illegible] اون بش خانه دن نقصان اولانی
اتمام ایدوب زیاده اولانی اون بش خانه به بر اکنجی
وضع اولنمق مقرر اولدی ورسم چفت تعیین اولنوب
کمسنه ظلم وتعدی اولنمیه [illegible]
تمام اولوب زیاده سنه اون بش خانه حسابی اوزره بر
اکنجی وضع اولنوب رعیت یازلیان کمسنه لره تمام
چفتلوسنه اوزرینه نیم چفتلوسنه اون بش [illegible]
[illegible] الی اقچه والی قیونه بر
اقچه تقدیر اولندی ومسلملرك قیون باجلری [illegible]
نصفنی وتمام چفتلودن التیشر ونیم چفتلودن اوتوز
اقچه [illegible]
[illegible]
١٤٥ [illegible]
[illegible]
قید اولنوب بنوبت عسکر منصوره ملازمت ایدرلرایمش

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

بر مسلم که ذمیده یاق قید اولنمشدر بیعونا کیدرک
خدمته یارارا دغولری و یاقوماشلری کندولر ایله
بیله اولورلر اما هرقنی یاق قید اولنمش نوبتلرین خدمت
ایدرلر و بر یاق که برقانی و یا فوت و معذور اولوب
سنی اقتداری اولمیه و یارارا وغل حاضر اولمیه خدمته
کیدنه مقدارینه خرجلق ویرر و یاوجاقدن مملکت ١٤٦
قانون قدیم اودر که برر چفتلک یرلری واردر اول
چفتلکده واقع اولان غلاتدن و باغدن و باغچه‌دن
وکرمندن کندو عشری و رسمی ویرمزلر و اول یایا
خانمی و طوبه ویرلک جایز دکلدر و قیونلری علاتنه
و باقی رسوملرینه کلنجه فقط تمز اولور سپاهی یرینه
زراعت ایتسلر عشرلرین و اکی خونه برآقچه یر رسمی
ویررلر و باغلری اولسه هر دونمه اون آقچه رسم ویررلر
سز و یا خدمت واقع اولسه خدمته کیدنلرکم یاقی یولداشلر ١٤٧
غنیلردن اللی و التمش و متوسط الحالدن اوتوز و قرق
ولوناسنه اوندن دکرمی آقچه خرجلق الورلر و قیونلری
و قوانلری واریلر رسومنی اول مملکت بیعه اولان
عاملکز عشرینی آلور [illegible] رواتو وقتیارلری و فقرالری ایله
بر برنجی [illegible] التی یوبی اولان کندو خرجلقی ایله کیدر
و مملکت یایلوسنی الوی بکلر ایله چوبی باشلری بطریق ١٤٨
المناصفه تصرف ایدرلر اما شمدیکی حالده مستقل سنجاق بکی
نصب اولنوب اول بکی حصه‌سن سنجاق بکی تصرف ایدر
و مسلم اشکونجیلرینه بعض یایالردن التیشر آقچه خرجلق ١٤٩
وفق اولنمشدر چفتلکلرین تصرف ایدرلر اوچ نوبتدر و
بعض [illegible] یازلمشدر چفتلکدن
اطلاق [illegible]
[illegible] التیشر آقچه خرجلق و عشرینی آلورلر و بعض

وقتی حاجت اولوب اوچ و یا فوت و یا سپاهی اشته
چفتلک حاصلین و یا قالان اللیشر آقچه خرجلقین علی
السویه تصرف ایدرلر مملکت و یا قالان کندو کی و کری ١٥٠
و تیلیغی سنجاق بکنه قید اولنمشدر چری باشی بکی نصف
کندولرکه و نصفی سنجاق بکلرینک و یاق چوق اولسه یکرمی
بشر آقچه خرجلق ویرر و نفس [illegible] مسلم قید اولنوب ١٥١
عشر ویرمزلر اما باغلرندن حاصل اولان خمردن فوچی
باشنه سنجاق بکی ایچون اون ایکیشر آقچه ویررلر و شول مسلم که
بر یوه باغلری وار [illegible] عشرلرین ویره [illegible]
خمرین [illegible] کتورسه فوچی باشنه اللیشر آقچه رسم آلورلر

احوال پیاده‌کان

[illegible] التی یدی نوبتده بر یرنه یاق قید اولنوب ١٥٢
بنوبت عسکر منصوره خدمت ایدرلر بر یاق یازلدقده
یایاکز بیعون اکیدن خدمته یارارا دغولری و قوراشلری
واردر کندولر ایله اولورلر اما هرقنی یاق یازلوب
نوبتلرین خدمت ایدرلر یایالق قانون قدیم اودر که برر ١٥٣
چفتلک یرلری واردر اول یایا اولان غله بکز و باغ
وکرمنک عشرینه و رسمنه کمسنه [illegible] کندولر تصرف
ایدرلر اما اول یرده که صاحبی و طوبه ویرلمه‌یی وقطعا
جایزدکلدر و قیونلری عادتنه دخی ویرمزلر بر یایاکه ١٥٤
برقانی و مفلس اولوب سفره اقتداری اولمسه علی قدر
کیدنه خرجلق ویررلر و یا معذور اولنغی اولوب
کندو وارمغه قادر اولمیه یرینه بدل طوتار و یایالر سپاهی ١٥٥
یرینه زراعت ایتسه عشرلرین ویررلر کی [illegible] برآقچه یر
رسمی ویررلر و یا سنجاق بکی کندو یه متعلق اولان ١٥٦
یایالردن یاوجاقدن بغدای وارینه آقچه [illegible]

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

آلورلر ایدی حالیا قانون مقرر اولدی جوزلقدن و قیزلقدن
عینی ایله اده و بغدای آلمزلر یورکی مقابله چوق ویررلر
و چوق مدت اده آلا وسنی وار ایدوب یرینه بدل آلوران
١٥٧ یایالردن بدل اقچه سی دیوانه اوزره آلور و مذکور سنجاغده
اولان یایالرک جرم و جنایتنه و کوکل رسمنه و یایالر
طوتدوغی و ثبت و قیلان ورسمه یایا سنجاغی بکی متصرفدر
١٥٨ یایا باشلرینه متعلق اولان یایالردن یایا باشیلر جرم
و جنایتدن بغدای و ارپه اقچه سی دیو و قرارلی الورلر ایدی
حالیا ترکه المغی مقرر اولمشدر او قیزلقدن و قیزلقدن وجه
سعو ر اورده و یایانک بالجمله یایا باشیلرینک
دخلی یوقدر و یایانک رسم جرمی جنایتی و رسم عروسی
و اوجاق تحلیلی یایا سنجاغی بکلری الم متصرف اولالر و
١٥٩ یایانک بدلی مطلقا پادشاهیدر و یایا سنجاغی بکی کندو
١٦٠ لکینه یایا اقچه سی الیوب بدل امکان اولمیه و یایا یه سنی
وار ایدوک دیو و یاسن کیمی کلدک دیو و بهانه و علتن
بدلک قبول اتمزین دیو و مقدم کلمک رسمی ایلین دیو غایبی
و بکلری اقچه سی دیو الم لدین الورلر ایمش اول نسنه لر یعنیدر
١٦١ قانون اولکدر و یایا طایفه سی غیبتنه مستطیع ایله غایب اولوب
الرکر بکه یکن اولمایوب کمک اولماده و غنی معلوم ایچاوق
اوجاغنده یایا بعضی اولورلر چفتلکک ضبطنی الکالیم
لعودر اول جمله یکن قوللوغنی اول یوکنلرینه اما
یاغنک وفاتی و یا مفقود غیبت مستطیع ایله غایب اولدوغی
معلوم اولمایوب بولنماق احتمالی اول اکر خاصی یا اذن
بولماق و نوبتنه اکا تکلیف خدمت ایدرلر اشبو یکن یایا
سنجاغی بکی اوزرنه در و اکر خاص یا ادنی اولمایوب مالکینه
متعلق یایا ایسه خاص که وفاتی و یا غیبت مستطیع ایله
غایب اولدوغی معلوم اولمیه بولنوب و نوبتنه سوریلمک

١٦٢ یایا باشنک اوزرنه لازمدر و یرلو یایالردن بر
تفتیش که چفتلکلرن قویوب قاچمیشی یابکه واحد که
اول قچان یایالی یرقندن ایله بولوب طوتوب کیرو یرینه
کتوره و اول ولایتک قاضیلری دخی سنجاقبکی مورث
دفترنده مسطور اولان یایالردن تمام ایدوب ولکلی ودمقن
بالجمله یرقندن که وار ایلردن قچان یایانک کیرو
یرینه کتوره سنه معاونت ایلمیه لر اهمال و مساهله
ایتمیلر والا معاقب اولورلر وهم بو قانون لرکه یایایه
کمنه مانع اولمیه دکنز لمیه و ار الرینه کیرمیه والا یایایه
اولان جاق سیاست اتمیه اولورلر اما سنجاقبکی کلدی دخی
یایالی بولدوغی یردن کوتوروب الکوب کیرو یرلدوغی
چفتلکه ایلدوب توبتنه قوللوغنی ادا ایتدرمکی بن الوب
طمع ایدوب میل ایدوب بکی فتنه اولورلر قاضیلر منع لدرلر
ممنوع اولمزلر ایسه درکاه معلایه بلدرلرکه مقیدی
کلنه واکر قاضیلر اهمال ایلدوب بلدرمیه لر قاضیلر منفصلدر
١٦٣ التماغلا اولمایوب اوزاغ بلاد ایله دوغیلر سنجاق چاجی
و بعضیلری یایادن اولسه قیا بولدر و یایا سنجاغی بکنه
متعلق یایا و قاچقون بابنده دخی قانون شویلکدر اوزرینه
مقرر قلمشدر که یایا سنجاغندن طوتلان یایا و قاچقون
یایا سنجاغی بکلرینکدر

سیاست پیاده کان

١٦٤ وسنی وار اولان یایانک سنجاغی قضاسی معرفتی ایله تفتیش
اولنوب شول یایاکه سنی کلمکده که خدمت تمام اولمیه
دستور سوز قاچوب کتمش اولا و یا منفوسی کیدیکن
بولنه چو نوبت قاچوب کیدر و بونکبی ایشی عادت ایدوب
برالکی اوچ و فعه اتمش اولا آنی حبس ایلرلر و شول یایانی

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

كه بونكبى ايشى متعلق واقع اولور علاوه نقل اولماتوك
كيلوركه دخى قاضى معرفتى ايله كيمك يورتن يرو ويرمك
١٦٥ قولاغن كسه‌لر وشول باباكسن وقوللوغنه كيرو كله‌لر ك
١٦٦ صاتان كسه‌لر وباباكن باغنه بيع احد مانع اولميه واركسه
كيرميه الا انواع بلا ايله اوغرايه وسياسته مستحق اولور
باباسي ذكر اولنان موجبات ايله لرنه‌سن آلوب
ما ليوب مكر اولميه وباباكن سياستدن شوكيم قولقوردي
مقابله‌سنده سياستدر باباسي عزيمتكه وارلوسنى فككلك
اكا دخلى يوقدر اما باباكن شرعا كناهى اولور علي الخط
كناه اولور سياسته مستحق اولسه كه مطلق حكمدر وناقطع
عضو ورقبه‌ده حكم ايدوب حجت ويردكدنكه سياسه
آتاوسنى فى الحكيك در اما باسنجاغي بكى معرفتيله اينوب
١٦٧ باباد وقتا سير جرم جنايت آلمه مسلمدر ولفى بوسياست
جايزدر

ثالث كه كوكري فصل اقرمهه ترتيب اولنوب
رعايايه مختص احوال بياننده وضع
اولنمشدر

اول رعيتك رعيتلكنه متعلق قضايانى
بيان ايلر

١٦٨ بر رعيت فوت اولوب صغير اوغلى وچفتلكى قالسه صغير
چفتلكك خمس سنه‌دن كلما يمكن اتاكى چفتلكى ويردوسپاهى
رسم چفت طلب ايتميه صغير ايچه لقى ويروب زراعت
ايدر ويرقى للوغنه حكمدر صبى تنشيله صغيروك
وليدى چفتلكوك حقندن كلور نديو طلبه لوناردكه
اوز ولرنه قيد اولنه وباشلارنه زد يو قبول اعيانك

بازلموب صغيره ايچه سوردكم لهم اولادلى بازلميه
صغير چفته يللرده نه كه اتاسي چفتلكى بر كيمك الينه
بولنوب طبويه دخى الكتر ايله فاصلين تفرق ايدر امانكن
سلطانى موجبنجه چفتلك ينه صغيره حكم اولنه داوكسونن
طبواليمق يوقدر زيرا اتاسندن قلمش يري ملكى موروث
١٦٩ كبى اعتبار اولنمشدر رسم زمين بغايت فامن بيه
برز ويا خود موبعدن ايچون اكى دونم براقه ولاوسط
يردن اوچ دونم براقه ولادنى يردن بش دونم براقه
١٧٠ فامش يردن يتمش سكز دونم واوسط يردن يوز دونم
ولادنى يردن يوز اتوز ويوز الى دونم يري بر چفتلك
١٧١ اعتبار اولنمشدر وبر رعيت زراعته قابل يري
اوچ ييل بوز قويوب سپاهى يه حرز ورا اولمزسه
اوچ ييل بوز قلان يري صاحبكك الندن الوب غيري
كمسنه‌يه طبويه ويرمك جايزدر اما طاغ وقير يرلر
اولوب ويا خود موبا صوب هريل زراعته قابل
اولماين يرلر قالسه آلوب غيره ويرمك ممنوعدر زيرا
١٧٢ زراعت طرفندن تقصيرات متواليه اولمامشدر ورعيتك
چفت اكوزي مضلتى ايچون وغرمين يري ايچون برقاچ
دونم يري بوز قويوب مرعى لغه ترك ممنوع دكلدر بو
سببا نقدر زمان بوز قالسه طبويه ويرلمز قديملرندن
شهرلوكز واحد قرانك طوارلري اوتي ايچون وضع
اولنان يرلركه الحالى وقورنيي قورعام اولدوغى
١٧٣ بيمك دخى منع اولنمزلر وعورت يرين بوز قوياب
١٧٤ عشرين ورسومن لواليه الفن الكى صيفده وقف
مسطور اولوب طاهرا يرلان چفتلكلروفق اللو اولوب
رعايا ارلسنى نابدبرا اولسه اضافه ورسومنه ملتزم
اولان رعيته ويرلوب يركيمكك النده اول چفتلكدن

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

یعنی بولنوزر ایسه حاکم الوقت اولان حکم لغو ایدوب الیویروب
اول چفتلکی طاپو ایله ویره اگر طپویه الدوق دیمی ویرلر ایسه
دعوالری مسموع اولمیه و رعیتدن بکر ارعشر الماق ١٧٥
کمسنه دن آلنور که کندو بناسی ویا تیمارندن کی چفتلکی
ترک ایدوب وار غیری یرده زراعت ایده اما بناسی یوغ
تیمارنده زراعته قابل یری اولمدوغی تقدیرجه غیری
یرده زراعت ایدنلر کمسنه دن بکر ارعشر المق حیف وقدر
کافره دلکی بو قانونه دایر رعیتی صاحبلرینه ویرر
اما ولایتی [illegible] بو رعیت اگر یازلدوغی یری
زراعت ایتمیوب غیری سپاهی یرنده زراعت ایتسه نصف
عشر صاحب زمینه و نصف آخری بر حالاده یازلدوغی یره ویره
و یرده چفت قید اولنمایوب چفته چفتلکه مالک اولسه ١٧٦
رسم چفت الور بو بابده اعتبار چفتلک مقدارینه دایردر
چفتلک مقدارندن زیاده یر تصرف ایدن کمسنه زیاده سی نسبت
خارجه رعیتی کبی رسم ویره اولور ویا [illegible] ١٧٧
عارض اولسه چفت وچفتلکی الندن گیدن کمسنه دن رسم چفت
النماوق [illegible] الندن [illegible] اولسه
رسوم [illegible] نقصان کلامش اولا و سپاهیدن چفتلک ١٧٨
دوتان رعایادن رسم تمام چفتلودن تمام چفت رسمی
و نیم چفتلودن نصف رسمی الور [illegible]
[illegible] اگر اراضی [illegible] اولوب [illegible]
[illegible] زراعت اولوب حاصل ویرمه [illegible]
[illegible] رسم النه و اگر متوسط الحال اولسه [illegible]
الور و اگر [illegible] اولسه [illegible]
قانون رسم مطابقه [illegible] خاص [illegible] ١٧٩
[illegible] و متوسط الحالدن [illegible] ولایتی [illegible]
اوزدیوزالتی [illegible] چفتلک اعتبار اولنور [illegible]

ودخی فطوات متفاوته ایله طولا و عرضا فرق حطوه
یرده رسم چفت وبناک لواحقی ایله اولمدوغی [illegible] ١٨٠
النوراعش [illegible] آیینه النمق قانون [illegible]
و شهرده شهرلشدن شهر [illegible] الکین اکسه لر خصوص ١٨١
اوزره [illegible] وار اولمش که وقف وملک اولان یرلر
غیری تیمار اولان یرده اکسه لر [illegible] ویرم
[illegible] [illegible] چفت رسمی ویرلر اما
چفتلری بوزوب فراغت ایدلر چفت رسمی طلب
اولنمیه اول سببدن شهرلو چفت رسمی [illegible]
ولایت قرامان شهرلرینه خاصه قید اولنان علفه ١٨٢
اورتاقجی اولانلر [illegible] تخم [illegible]
[illegible] طلب [illegible]
طلبه [illegible] نصف [illegible]
ویره [illegible] ممالک عثمانیه ده مطلقا عوارض
دیوانیه دن معاف [illegible] بکلربکیلر و قاضیلر [illegible]
عوارضه [illegible] اولان عوارض [illegible] عوارضه
تیمارلو شهرلرده اولان کار رسمی رسم تیمار [illegible] ١٨٣
اولنماوب [illegible] کلان [illegible]
تعیین اولندی [illegible] اولان [illegible] اولدقدن
قاضی [illegible] ایله [illegible] صاحب تیمار
متصرف اولا و [illegible] حکم همایون ١٨٤
اولوب [illegible] یمکدن و [illegible]
و [illegible] و غیریدن [illegible] اولنمشلر [illegible]
زیاده [illegible] اوفقه
دیه [illegible] کندو [illegible] قانون اولور
کمسنه یه زحمت و [illegible] ایدرلر [illegible] اعلام لازمدر
و رعیتی که کندو کتسه [illegible] سپاهیسی [illegible] ١٨٥

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

١٨٦ [illegible]

١٨٧ [illegible]

١٨٨ [illegible]

١٨٩ [illegible]

١٩٠ [illegible]

١٩١ [illegible]

١٩٢ [illegible]

١٩٣ [illegible]

١٩٤ [illegible]

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

اولمیوب قارجه‌دن زیرلیکت اولان کافرلر عشرلرین صاحب
٢٠٩ تیماره ویرمک اولیون اناره ایلدیلر دار الحربدن کلان
کفره‌دن بر کمسنه ممالک محروسه‌ده وفات ایدوب بعده
لعل آنلادن ترکه‌سی قالسه اول ترکه قاضی معرفتیله یازلوب
دفتر اولوب ضبط اولنه اکر متوفی مزبور ایچون دعوای
وراثت و یا وصیت اولوب مسلمان شاهدلر مزور اولوب
و کافر شاهد اولوب وصیت و یا قرابته شهادت ایدرلر ایسه
شرعا جائز اولدوغی جهتدن قبول اولنوب وصیله‌سی مهادن
اولمش ایسه متوفی طرفیله نزاع اولنمیه و اکر دعوای وراثت
و وصیت ایلمزلر ایسه اول ترکه نقد مروارایسه قاضیلر معرفتیله
ضبط و حفظ اولنوب ایرو معصوم [illegible] بیت المالجه
و غیری ایکا داخل اولنوب صکره اول وفات اولان کمسنه‌نک
ولایتندن اول ترکه‌نک طلبی ایچون آدم کلوب کلنلرکه آدم
و مکتوب قاضیلر یانینه وغیری ترکه‌نی قبض ایدرکن یعلمه‌سی
اولنوب قبض اولنمش اولوب نعمش اولنوب کاغذلری انکا
بکلری کاغذلری ولیدار اولوب اصلی ایچون کلوب کلی طاهر
اولیجاق حکم شریف ویریلور اول ترکه اول کلنلره تسلیم
اولنور کوزیلا رسم کفر یمذکوره متوفی اولادی وغیریلرا
قضا قسمت ایدرمیراث فرضیه حربی کافر ترکه‌سندن
رسم قسمت الموا استرلر ایش آلمالر

مملکت زراعتی ایچون تعیین اولنان قانونی بیان ایدر

٢١٠ هر یارکه ممالک محروسه‌دن عرب طائفه‌سی اولوا اولسه قاضیلر و نایبلر
اول خصوص ایچون واران حکم شریفک مضمونه نظر ایده
رسیلر ولعه یا ثارده علمدار اولوب وعز یرجه نیه سبو ایدرله
لعر شرع نوعجه یعقوب [illegible] حط و نقص اولنمیه
٢١١ ویارنلو معین عرب ناحیه دخی هر ییل بر محل آغسیرلیا

بو ملا ایدوب محله اماجی و کدخدالیی معرفتیله تعزلده
لوود ویر یرک قدرتنی معلوم ایدیب فقرین بعدین
دخی تحقیق ایدوب قلیل بوتون ویریلمیه اقچه دن غیری
خلق ویریکو اقچه که هر عربلکچون نهایت اوچیوز
اقچه درکه قوضا بر محله دن اون عربلکچه ماوا واولی اوچ
بیک اقچه اولور رایه محله و بالفعل بارتماو بونلر منصوب
اولان اهل منصب مستثنا اولنه قدر زمکه عقده د
کمسنه قانون اولیدر اول مقدار مبلغی اول کمسنه‌لر حالنه
وقدرتلو قدرتنه کوره فالوب آلنه طول عور تدن نسنه
آلنمیه و بی لرو کل دنیوی غناسی و فقرین تفتیش
لعقیر یلویلک زنکینلو حالنه کوره طلب اولنه وجه بر
فقره حالندن وقتدن ز ایکی نسنه تکلیف و توجیه
اولنمیه و کمسنه میل و محابا اولوب آرتق یا ق ز قدرتلو کمسه‌یه
رعایت ایدوب ابدن نهار نسنه آلوب فقیرن اوزرینه تحمیل
٢١٢ اتمک اولمیه و اکر بر محله خلقندن آز اکرچوق عوارض
مؤنتی ایچون فاجب عوارض نالیسی ممتاز اولوب وارب
ادن والتجا ایدرلر محله‌سی خلقنک بالفعل معجوندن
معدود اولنوب طاقه وقدرتنه کوره مسموعه اولندن طلب
٢١٣ اولنور آلنه و نفس عرب ولعلی عربلکه قادر کمسنه‌لرکه
معالمه‌یه و محادیه‌یه قوی و قادر یکیت کمسنه‌لر الته
ایلرلر ایلرله اوغلاندن و بیمارن و مرتب معلولدن هیچ
٢١٤ بروری عربه یازمیالر و هم عرب یلرلوق علوفه خانه اینی
اولوب قضا یکرمی خانه یه بر عرب حوشه اول محله‌ده
اول بکرم علوفه کمسنه یکیت بر یادن عربلکه تعیین
ایدوب بلزومی اقچه اولو ناطقونک کا خرج لقی ایدوب
اول اوتنلو کمسه‌دن عقار لجه المالوار آلوب
غیریکنه و عارضه‌یی اقچه دخی تحت طوتیه عرب

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

جفتلو اولیجاق عینی وخصوصی ایله ایجاب وتکلیف ایله آلینـ
٢١٥ چفتلر و غیره امورندن ذلک ایچون ویریلوب طلفه زیاده
ثنا الیماق فساد کبیری تو که غیری فاریدن یازوب
نامنی ابن مسوبک ایله نسنه ویرمگه توقیبی اولمدیغندن
اول نسنه عادت دکل بر عده رقمی بالکلیه مرفوع و
متروک اولوب ول معنایه رضا ویرمیالر بلکه اول بکری
عده کمنه ده یرلیک یازلمسنه اولمیه اول دفتار حدیده
بر یازیلیکین یازوب یوزلیالر و چفتلو اولیجاق ایجاب
٢١٦ لدوب چفتلر و کمنه بکلک ایله یوزلو اوغلی و قولنی
یازمیالر و هر کمنه نی یرلر یازوب قاری بیقه حکم کنیلا
ویرلرکه نانت و غیری کسنه لر اولا کیشیلر الجدادندن یازیلر
تا که غیری ضرمتین تمام اولدین کیدوب یا منعی غیری علیه ایدکلر
٢١٧ غیره ویریلن ایچی کسیلدن طلبنه ویرالحق غیری اولمیه
و بعضی یازلوی قطعا تبدیل و تغییر ایتمیه لر مگر که
یازلیوب تعیین اولدیغی کسه وفات ایده و یا خسته اولوب
سفره اقتداری قالمیه و یغیبی علی التحقیق معلوم اولا اول وقت
ضرورید برغیره ویریلان ایچی تعدد الیم تمامه الوب کمنه به
دخی ویروب یازوب کونده لر و غیری اغالری کوحنفی صحیح
قضادن حجت الالر تاکه منع لهیا حیله اشقیایا اولنه
٢١٨ و غیری علوفه سندن اغالر و کاتبلر الدقلری ایچیکی جلالدن
کروان وحقوقندن ایچی الیمه و تسلیم ایچی یوکمه دن
بر ایچی ویرجیه المیالر و هر غیری ایچون محلندن الناز بیر
٢١٩ ایچی بالکلیه منسی و متروک اولوب العنه و غیری نیشلر که انا
بریکن ذکرشلعته برخزینه دارلغی وچاوشلغی رسمی عدد
خلعتدن الیشر ایچی ورویشلر کندو یانلرندن ویرلمنه
٢٢٠ آلمیه و غیری قلعه لر و سوباشیلر حضورنه یازله غایبانه
محلاتنی و غیری یرلروی یازلمیه غیری اغالری و یازلرانا

وکاتبلر دخی قوللار کمنه ومقتضالرنجه ایش ایتمک اولمیه
و هر قاپیلیدن که غیری بلدیلور الکی و قرا اولوب یری
قاپیلرده دوروب چری ودرکاه معلوم کلوب خزانه
عامره یه تسلیم اولنه تا که غیری یوقلانالو و یا کفیل طلب
اولنمالو اولیجاق اکر قاپیلرده طولدیرسه وافر
درکاه عالمپناهه تسلیم اولنان دفتر نظر اولنوب انکا
عمل اولنه و اکر غیری کیمک و یا غیبت ایتمک واقع اولوب
غیریک ایچی کسیلدن آلنمالو اولدقلری دفترله آلنسه
وهم تبدیل و تغییر محال ولقمال قالمیه

رابع یکرمی و کدوخیما بنیه متعلق خصوصیاتی
بیان ایدر

٢٢١ یوروک دلیخی رسم غنم بیرلو کبی ایکی قیونه بر ایچه ویریلورکن
رسم قرادن ایکی ایچه در و یوروکلک قیونی قیریلوب
هیچ قالمسه و یا منعه بکری ویرت علفه دن اندن قالسه
بونلی دخی قره دیوانندن ایکی ایچه آلنور و قیون ایچی آلنمز
٢٢٢ و اکر یوروک بوشابیچه دن یرطوب بر ایت السنه عشر
وسالار لیق ویه کرمز کیم رسم بیوند رق دیوانندن ایکی
ایچه ویروب ایله نسنه ویرمز زیرا ذلک رسم ویه دکه
تقدیر جمع تکرار رسم الور قلعه نون قرمیه محالندن ضیف اولور
بو قضیه مرارز اتتنشر اولنوب امربابا ثانیی ایله مسعمی کوریه
مقرر اولنمشدر و یوروکلر سنجاقلکی و تیمارلری یرنی
زراعت ایدرلرسه تمام چفتلودن اون ایکی و نیم چفتلودن
التی ایچه رسم چفت و اوتلاق رسمی یرلو بکی کبی اعلا
سورین یکرمی وا وسط اون بش و ادنی ده اون
ایچه در و رسم آغل ها اغلده الکثرا ایچه سنجاقکی ویرلر
٢٢٣ و یوروک طایفه سنک دسو ... اولدیغی قوزی تیم ... الور

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

٢٢٤ [illegible]

٢٢٥ [illegible]

٢٢٦ [illegible]

[illegible]

٢٢٧ [illegible]

٢٢٨ [illegible]

Kânun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

ایچنه وغیری جبه‌ادن بایلر واوتلوغن بحمولر
واوده‌دن کنودولر دیو مکورلرک کنا سوزیر مکورلکی
انکار وارادرنه کتا دعتبر اولنمیوب فی الحال عوارض دیوانیه
وتکالیف عرفیه‌دن معاف مسلم اولور وطوزجیلر النه
کیدن اکروسنوق ویا انلاق طایفه‌سی بازلردوخی ۲۲۹
کوبرزغیری عثمانی تیمارینه زراعت ایله نفقه عشر
ویرور وکندو باغنه‌دن جلبه ایتدوکی خمرین فنی یک
تیمارینه حصارلیره قوجیه دن دردرلیق ویورا کرخارجدن
اکور حصارلیرانالمه فی رعیتکی قوجی باشنه اون سکر
اقچه ویرور

تمغاس بدع مرفوعه‌نی بیان ایدر

۲۳۰ قونیه باغلری اوایلدن بریرینه بکلکه محتاج اولمش اول
جهتدن جامو تلر بکلوب هر دونمدن بوراقچه ویرخرجه‌دن
بورکا غله تقدیر اولوب آنچه اول زماندن برو علت
اولمیشدر لکن بکلدن وخی اکورلر ایمش بدعت
۲۳۱ اولدوغی سبب رفع اولندی وقونیه باغلرنکه هر
دونمدن اقچه زیاده النوراعلق اولمیه بیرالنوب مقاطعه ایله آن
کمسنه باغلری صواریلاق شهرلو اعیانی امین که مال
چقاروب صوقسمته متولی قلنوب [illegible] اولدی
دردراقچه میرایلوق بیعی آلنور ایمش صکره صوقسمتنه عامل
کندو متولی اولوب رسم [illegible] قانوندن تجاوز ایدر ایمش
وعموم باغلرک صوارلماق وقتنده نوبتلری وار ایمش
زیاده رسم ویرن کیمسنه وقتنده نوبتی کلدی نوبت
ویرلو ایمش صوآز اولدوغی جهتله صکره حاکم اولان
باغلر ضرر اولاجق قدیم باغلرک شرب ایتکدر الله

صو داولوریش ایا اولوب بیله اولکی کبی شهرلو اعیانی
امین صلحا متولی نفسر اولنوب صوی قسمت ایتمک هر
اولنشتا که کمسنه صوراولیه صکره حاکم اولاردن بیع
۲۳۲ رفع اولندی وصیرابلغی علمه الوان کمسنه بعض کمسنه‌لر
بستان اکدرب ثلث حاصلین کندو الدن تملکن بوستانجی
الدقوللاری ایش بو بیللر باغلر ملک حق شرب ضایع اولورمش
قرمان اوغلی زمانندن مذکور صوبیا باغلری بوستان
صوارلر ایمش بربیی جزءاو بریسی قانون دوکی
دلنی هر صوی معهلا ناجلالکار [illegible]
مصالحی الحکور ایمش باقیسی باغلر وچشمه‌لر [illegible]
صروف اولنور ایمش ودیم سلطان قلعه‌دن طشره بکونک
یا یو رایجل صودن کونکیه کلکم بومقدار صوالی کونک
صوالیسنه باغ دخی ایدرایمش صکره اول نهایت کونکا
ناظر اولان نکسه‌لر املاک ه جرقصو آیروب لیر
بوستانلر اعیان ایدوب حج ایدرلر ایمش سلطانلرک حاکم
وچشمه‌لرنه فیلی نقصان وضرر اولدیمش ایا اولوب
بیرابر والدی کونکا ناظر اولاننی منع اولنور علت
قدیمه‌دن تجاوز ایتمه‌لر املاکی یا منع شهرلو اولنه
۲۳۳ درکاه معلاده عرض ایلدیلر وقونیه عسکری بزارستان
دکاکنده آیدن آیه هر بریرندن بوراقچه آلورلر ایمش
بزارستانی واوایکی عسکر بکلر کلرنه [illegible] بونکی
اهالی بزارستان دکلیلر ایمش رفع اولنمش متور قلدی و
۲۳۴ قونیه ده محتسب اولان کمسنه‌لر بعض لیبان مستان دکان
اهلندن هر هفته ده متفکون بر اکثر اقچه آلور ایمش
وقصابلردن دخی کوندن اکی اقچه الورمش وقصابلردن
هر کونن بعضندن بر دو بعضندن اکثر اقچه الور ایمش
وبونلرنج بیرون اکی اقچه بدعت آلور ایمش نماندرش

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

قاضی قتل ویریلن رفیقی کوندروب اولوکین حوتوب
جرم آلمغه مشغول اولمغه کلمش ایکن کسیم ایرایمش بعده بدعت
اولدوغی جهتدن رفع اولندی کرکدرکه قاضی معرفتیله
نزع ویریلوب محتاج اولانلره کونه‌لق اکمکلک عشاه‌دن
اکی درهمه برآقچه جرم لنه زیاده نسنه النمیه و کمسه‌دن کیم
٢٣٥ آلنمیه فی ایام بو امرهدن تجاوز اولنمیه و حالیا سلطان قلعه
وقرمان و حمید سپاهیلری قونیه‌یه کلمیجک جرایمله
شهرلو کمسه‌لر اولرینه قونمالر افندیلر ایله قونه السر
اول بابده قاضیلر جرایمی قونمق المسنلاری منع اولنه
٢٣٦ اسلامبولی یارندن کا فلکلری تتابعه عوضلر ابن لر وشهرلو
وکویلو طوارلری آلوب صاتلور بو یوزدن ملاله اوغرامش
اولدوغی جهتدن اوغورلق طوار صاتمق اسان اولورمش
ایدی اوله بو بیلنمز طوار النمیه علی الخصوص شهرلو بیلدکی
اولمیه شهرلو بیلمدکی بیلنمز طواری آلوب ابدیلر
٢٣٧ و بر کمسنه مجروح اولسه باری قانون اولزی جرم الدقده یک
بر جرم یعنی صو باشی الورمش ویحیه مردن عسس الور
عسس باشی الورمش نابید رغیری کمسنه جرم النمیه
٢٣٨ و عبد آبق طوتلسه بولیجی اولان عبد ابقی طوتوب کتوره نه
یکرمی آقچه و بر یرکه طاش اولدر آتنک علاجی یوق کلمیجک
بر کونلک یولدن قاچمش اتوز اقچه واکی کونلک یولدن
قاچمش التمش اقچه و اوچ کونلک یولدن وفوقی زیاده
یولدن قاچمش یوز اقچه مشتولق ویره و تولک قاضی
تقدیر ایلیه و نفقه‌سن ویره و بونلردن غیری عبد
آبق طوتوب کتورنه ویره ویکرمی اقچه بی حلفی انک
مولاسندن آلورلر ایمش و هم خداوندکار طاب ثراه
اول یکرمی اقچه‌یی بولیجی باشندن امر ایتدیرا بوکا اذن
٢٣٩ مقرر اولدی و حالیا سلطان اباشندن خراج جمیع الملک

واران کمسنه باشنه بر کچه‌کی بیلا چقوب بو دیوب التمش
بیلدوب وصنعت بیکره حمر الورلر ایمش و معه لری چقارنجه
دخی بر قانون قونلمامش و کلان چقالوب ویرایمش
اون سیلق محه بک قراجه ویوروز دیو نکایت ایلدک
کرکدرکه خراج جمعه وارکن کمسنه لره سوز نسنه المیالر
واوج ییلده بر تفتیش ایلیوب هر جمعه یولنان توابعه سنه
خراج وضع ایدوب نفتر محه سی جالرینه چقاره لر بو
٢٤٠ قانوندن تجاوز اولنمیه و اول یرلرک اکثر سپاهیلری
اولرندن طشره چقیجاق حتوندر قاری ینه جرایم
٢٤١ و بیکر الوولرمش یساق اولنه و حالیا سلطان قوللری
دخی بر خدمته قاضیلر امر اولنسه لر حکم قاضی کوتوردیلر
قاضی حوریه‌دن کندولر نیجه فیلولر ایدر تکه لرمش
و جریوز لغا متهم اولان کمسنه لری عمال و صوباشیلر قاضی
قاتنه ایلتمدن کمسنه ونجرم آلورلر ایمش اول سبب ایله
خیرسز لر قاضیلره معلوم اولمیوب فتنه‌دن کلنمز ایمش اول
بابده عماله و نوابه یساق اولنه که قاضی قاتنه ایلتمدن کمسنه دن
جرم المیالر و قاضی معرفتسز کمسنه یی حبس ایتمیالر
و حالیا سلطان قوللری قاضی معرفتسز نسنه المیالر
قاضیلر ایصال ایله کلری حکملری قاضیلر حکمیله عمال
المیالر و متمرد لری مطیع ایلیوب لر قاضی نعطیل ایتمیه
٢٤٢ ایشه کندولر مباشر اولمیالر و قونیه حوالیسنده بر سنورکه
بیلوو ایمش شهر خلقی انده قیون سلنورمش یرقتمه
انوکا ایچون طوتان یولنمش انده صکل وار یک کرلک
الآن کمسنه‌یی قولتر قوریه کیده ولک دیوانه لرایمش
کرکدرکه اولدن مسلمانلر منتفع اوله قالیی یه دن منع
٢٤٣ اولنمیالر و قرمان ولایتنک بعضی خرسوز لغا متهم
اولمش کمسنه لری بعلاو یکرجرایمین وپاخود قیون

Kanun-ı Osmânî (II), Topkapı Sarayı, Revan No: 1935, Vrk. 10/b-40/a

عادتن مقاطعه ایله ویررلرمش کندولر اشبو ایلی برنیجه خرسوزلره
کوندروب یوروب اون بش یکرمی مقدار کیشی اولوب ایلک
اوزرنه چقارلرایمش توتدقلری کویدن جبر ایله قیون
و قوزی و آت ویمش و امثالی الورلرمش و اول کویده
بر کیشی برکشیده فی الحال شکایتلری قاضیه ایلتمدین
صوچی ثابت اولمدین ایاغندن لمعامله وانواع تهدیدله
آلی بلدکاری مقدار اقچه سن الورلرمش قاضیه دعوی
ایلسه تمرد ایدوب وارمایوب بر کویه دخی کیدرلرمش
کوکدرکه اندوکی کبی تمام اوسیایش و برمیالر رعایا مال
یتاق اولنه که قاضی معرفتنز کمسنه‌یی طوتمیالر واجه مو
بیم و بیمک آلمیالر اسلمیالر قاضیلر بازرده کا معلقه
۲۴۴ عرض ایلیه‌لر و بعض قصبات حاصلی غله سی صاحبلرینه
برنیجه کون بازار طبوللب رعایا غله منی صاتدرمزلرمش
۲۴۵ اول خصوص دخی دفع اولندی و عمره ده شهر
ملکک باغلرندن حاصل اولان عمری سنی کوتوریک
مرفوجیدن اکی اقچه الوقلرایمش و عشریه دخی دوکلدن
توجیدن توجیه اکثر اقچه دخی آلوردلرایمش سلطان بایزید
زماندن برو حادث بدعت اولمغین دفتر حاصل تعلیمی
اوریلر ثانیا دفع اولندی

سکه اقچه‌دون ایچون وضع اولنان
قانونی بیان ایلر

۲۴۶ دار الضرب و مطبخ عامره مصالحی ایچون بر بیلدن کلمسه
قاضیلغندن بکرم بر بیک وزنه و بیلاغوه قاضیلغندن
طقوز بیک وزنه و کلیبولی قاضیلغندن اکی بیک وزنه
اودون مقرر قلنمشدر و هر قاضیلغک حلقی ذکر اولنان

مقدار اودون توزیع مذکور وزنه وقتنده کتوروب
احضار ایدوب بالیه ایدوب خالص و مهیا ایله و بر اودون
مصلحتی ایچون واران کمسنه متحمل اولدوغی مقدار اقچه
یوکلدوب کوندرلر و هر قاضی کندو قاضیلغنه تعیین اولنان
اودونی اولدن اودون امرینه مباشر صاحبی کلدن
کمسنه‌لره تکلیف ایدوب کتورسه و هر قاضیلغنه تعیین
اولنان مقدار اودون بر آیه نهایت اکی آیه دکین کلوب
کلوب یوزنه تسلیم اولنه اول مقدار وقتندن تجاوز ایتمیه
۲۴۷ و بکلکلر ایچون اودون کتوروب آلنان تمان سرای عامره
مخصوص دلا بیوک قولر ایچون بکلک آدنه اودون
ویرلمیه و باشا لوه ده دبکلکلر اودون وقتونلرندن
وغیریدن دخی صعددن ودخی هرکیمکه اودون
حاجت اولورسه کندو اقچه‌لریله طیب خاطر ایله اودون
۲۴۸ صاتن الالر کمسنه‌یه جبر وایجاب ایتمیه‌لر و اودون
اسکله‌لرینه اسلا ... وزنه سیا ... وزنه ... ایوب هر
بارکه اودون ایچون ... وان ... کلمک اودون
۲۴۹ وزنه ... وزنه ... ایدوب ... کلیه‌لر و اودون ایچون خزانه
عامره‌دن کوندریلن اقچه که هر وزنه اکثر کوجوک اقچه‌یه
مقرر اولمشدر اول اقچه‌یی اودون کسوب ایندوران
۲۵۰ رنجبرلره ... ویلوب ... کوندریله و هر کیمسه ... مقدار
اودون ویرلوب ... قاضی اودون ایچون کیم ایله واران
کمسنه‌لره اقچه ... لر که بوش ... اکا کوبه بوقلانه
۲۵۱ و هم دار الضرب ایچون بیک بشیوز وزنه ... اودون
صرف دخی اولوریوزین واران وزنه ایله ... اولان
مقدار ... اودون ... مذکور قاضیلغی ... بوزونه
توزیع مقرر اولوب ... اودونلرن کتوروب ... قیاس
سایر اودوندن اولوب اکی بیک وزنه ... تکمیل ایدیلر

۲۵۲ و بکلکلره آلنان و سایر خلق ایچون صاتلان اودون ایچون
هر وزنه اکثر کوجوک اقچه مقرر قلنمشدر

§.4- OSMANLI DİPLOMATİKASINDA ELKÂB-I ERKÂN-I DEVLET İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER VE KANUN HÜKÜMLERİ (11)

I- KONU İLE İLGİLİ BELGELER VE BAZI BİLGİLER

Osmanlı devlet teşkilâtında, *nişancılık* ve ilk dönemlerde onun emri altında çalışan *reis' ül-küttâblık* makamlarının ne derece ehemmiyetli olduğu, devletin hem haricî ve hem de dâhilî yazışmalarının bu makamlar tarafından ele alınıp hazırlandığı ve *Osmanlı Arşivi*nin bunlar tarafından kaleme alınan belgelerle dolu olduğu daha evvel belirtilmişti. Burada şunu ilâve edelim ki, Osmanlı devletinde ilm-i inşâ ve ilm-i kitâbet denen diplomatika kâidelerine öylesine uyulmuştur ki, sâdır olan hükümlerin tamamı, başındaki hitâb tarzı ve kullanılan ünvan ve lakaplar görülmek şartıyla, kimden kime yazıldığı ve hangi makama hitâben kaleme alındığı, bu yazışmadaki standard sâyesinde hemen anlaşılabilir. Siz baş tarafından bir iki kelime okunabilen bir belge getirirseniz, bu lakaplar sâyesinde, kısa bir süre içinde, belgenin muhtevâsını size söylemek mümkün olcaktır.

İşte Osmanlı devletinde *diplomatika*nın temel taşlarından olan ve çeşitli makamlara ait bulunan lakaplar hakkında ilk hukukî düzenleme, *Fâtih Sultân Mehmed* tarafından yapılmıştır ve bu hukukî düzenlemeyi biz daha evvel neşretmiştik. En önemlisi, de, elkâb bölümü, Fâtih'in *Teşkilât Kanunnâmesi*nin önemli bir parçasını teşkil ediyordu[1]. Teşkilât hükümlerinin önemli bir parçasını teşkil eden elkâb ile ilgili ilk ve belki de son ciddî değişiklik, Kanunî Sultân Süleyman devrinde yapıldığını, *Koca Müverrih* şöyle açıklamaktaydı;

"Merhûm Sultân Süleyman Hân cennet-mekân zamanında *Koca Nişancı Celâl-zâde* merhûm, müşârünileyhin fermânı ile *elkâb-ı erkânı* tashîh edüb ba'zı tasarrufâtı olmuşdur. Hâlâ mütedâvil olan ol elkâbdır. Ammâ asıl, yine beyân olnuduğu üzeredir."[2].

Gerçekten Kanunî zamanında tanzim ve tashih edilen bu lakaplar, tesbitlerimize göre, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar, değiştirlmeden kullanıla-gelmiştir. Tanzîmat'dan sonra ise, yeni usûl ve kaideler ilâve edilmiştir. Bu Kaunnâme'nin Kanunî devrinde hazırlandığını, Kanunnâme'nin ihtivâ ettiği bazı tarihler ve muhtevâ da açıkça göstermektedir.

Lakaplarla ilgili Kanunnâme'nin elimizde dört nüshası mevcuttur;

Birincisi; Asıl nüshamızdır ki, *Süleymaniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.70/b-74/b* ve ayrıca *45/b-49/a*'da kayıtlı bulunmaktadır. Bu nüshanın mecmû'a içinde iki ayrı yerde kaydı bulunmaktadır. Birincide, Merâsim-i Arabiyye adı altında Arapça yazılacak lakaplara yer verilmiştir. Bu lakapların arasında *Mekke-i Mükerreme Şerifi*ne; *Medine-i Münevvere Emîri*ne; Mısır'ın *Es-Sa'îd' ül-A'lâ Vilâyet Emîri*ne ve bir kısım Arap emîr ve

1 **Osmanlı Kanunnâmeleri I,** 330-332

2 Koca Müverrih, **Bedâyi'ul-Vakâyi',** II, Vrk.277/b

şeyhlerine yazılacak lakaplar yer almaktadır. Biz sadece örnek teşkil etmesi açısından, bu metinlerin orijinalini alacağız. İkinci kısım ise, Türkçe lakaplar bölümüdür. Bunun tamamını neşrediyoruz.

İkincisi; *Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1969, Vrk.21a-121b*'de kaytlı bulunan ve bizim esas aldığımız nüshadan fazla farkı bulunmayan bir nüshadır.

Üçüncüsü; Yine *Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1970, Vrk. 11/a-24/b*'de kayıtlı bulunan nüshadır. Bu derli toplu kanun hükümleri olmaktan ziyâde, konu ile alakalı bilgileri ve belgeleri biraraya toplamış gibi görünmektedir. Diğer nüshalardan farklı bazı yönleri ve hükümleri de ihtivâ etmektedir. Yeri geldikçe bazı fazlalıklara dipnotlarda işaret edeceğiz.

Dördüncüsü ise, *Feridun Bey*'in *Münşe'ât*'ında yer alan nüshadır. Bu da bazı farklı lakapları ihtivâ etmektedir[1]. Bu nüsha, Kitap ile beraber neşredilmiştir.

II- ELKÂB KANUNNÂMESİNİN METNİ

"ELKÂB BER HASEB-İ MEKÂDÎR-İ NÂS

1. *Elkâb-ı Vezîr-i a'zam -azzemehullâhu ve ebkâhu-:*

ç Düstûr-ı ekrem ve müşîr-i efhâm, nizam'ül-âlem, müdebbir-u umûr'il-cumhûr bi'l-fikr'is-sâkıb'ir-razîn, mütemmimü mehâmm'il-enâmi bir-re'y'is-sâib'il-metîn, mü'essisü kavâ'id'id-dünyâ ve'd-dîn, el-mahfûf bi sunûf-i letâiyif-i avâtıf'il-Melik'il-A'lâ Vezîr-i A'zam Pîr Mehmed Paşa -Edâmellâhu Te'âlâ ma'âlîhi-.

2. *Elkâb-ı İbrahim PaşaVezîr-i a'zam Ve Mîr-i mîrân-ı Rumeli şüd:*

Sadr'ül-vüzerâ'il-izâm, bedr'ül-küberâ'il-fihâm, vezîr-i kebîr-i âsaf-nazîr, mâlik-i memâlik-i re'y ü tedbîr-i umûr'is-saltanat'il-âliye, müessisü erkân'id-Devlet'il-Gâliye, el-fâiz bil-kıdh'il-mu'allâ min kıdâh'ir-rif'ati vel-'ulâ, el-mü'eyyed bi te'yîd'illâh'il-Melik'il-'A'lâ Vezîr-i A'zam ve Rumeli Beğlerbeğisi İbrahim Paşa -Edâmellâhu Te'âlâ ma'âlîhi-[2].

3. *Elkâb-ı Sâir Vüzerâ -Sellemehüm'ullâh-:*

Düstûr-ı ekrem, müşîr-i müfahhâm, mükemmilü masâlih'il-âlem bir're'y'is-sâib, müdebbir-u umûr'il-cumhûr bi'l-fikr'is-sâkıb, mümehhidü erkân'id-devleti vel-ikbâl, mü'essisü bünyân'il-'izzi vel-iclâl, el-mahfûf bi sunûf-i letâiyif-i avâtıf'il-Melik'il-A'lâ Vezîrim filân Paşa -Edâmellâhu Te'âlâ ma'âlîhi- veyahud)

Düstûr-ı ekrem ve müşîr-i müfahhâm, mütemmimü umûr'il-cumhûr bi'l-fikr'is-sâkıb'ir-razîn, müdebbiru masâlih'il-ümem bir-re'y'is-sâib'il-metîn, mü'essisü

---

1 Feridun Bey, **Münşe'ât**, c.II, sh. 2 vd.

2 "Tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki, alâmet yazılmaya ve siz deyü hitâb olunur (Bâyezid, Veliyyüddin, 1970, Vrk.15/b).

kavâ'id'id-devleti ve'd-dünyâ ve'd-dîn, el-mahfûf bi sunûf-i letâiyif-i avâtıf'il-Melik'il-A'lâ Vezîrim filân Paşa -Edâmellâhu Te'âlâ ma'âlîhi-.

Tevkî', ba'dehû Şöyle bilesiz, alâmet-i şerife[1].

4. *Elkâb-ı Mîr-i mîrân-ı Rumeli:*

Emîr'ül-ümerâ'il-izâm, zahîr'ül-küberâ'il-fihâm, zül-kadri vel-ihtirâm, sâhib'ül-'izzi vel-mecdi vel-ihtişâm, el-mahfûf bi sunûf-i letâiyif-i avâtıf'il-Melik'il-A'lâ Rumeli Beğlerbeğisi filân Paşa -Dâmet ma'âlîhi-.

Ve sâir beğlerbeğilerde "Paşa" denilmeye ve du'âsında -Dâme ikbâluhû- denile. Ve yukaruda "Emîr'ül-ümerâ'il-kirâm" denilür ve isminden akdem "letâyif'il-Melik'il-Allâm" denilecek yerde, ismine muvâfık hem-seci' olan esmâ'ullâhdan biri yazıla. meselâ Muhammed es-Samed gibi, El-Ehad gibi. ve Kâsım'a ed-Dâim gibi ve Yusuf'a El-Melik'ir-Ra'ûf ya Atûf ve Şadi'ye El-Hâdî ve bunun emsâli Esmâ'ullâh yazıla.

5. *Elkâb; Paşalıkdan Sancağa Veya Oturağa Çıkan Beğlere:*

Kudvet'ül-e'âzım vel-e'âlî, müstecmi'u cemî'il-mehâmidi vel-ma'âlî, züd-devlet'il-fâhıra vel-izzet'il-bâhire el-mahfûf bi sunûf-i avâtıf'il-Melik'il-A'lâ filân Paşa -Edâmelllâhu ma'âlîhi- veyahud

Kudvet'ül-e'âlî vel-e'âzım, müstecmi'u cemî'il-ma'âlî vel-mehâmid, züd-devlet'il-râsiha vel-izzet'il-bâziha veya züd-devlet'il-ebediyye ves'sa'âdet'is-sermediyye el-mü'eyyed bi te'yîd'il-Melik'il-A'lâ filân Paşa -Edâmelllâhu ikbâlehû ya Dâmet ma'âlîhi ya Dâme ikbâlühû-.

6. *Elkâb; Mısır'da Nâib'üs-saltanat olan Hayır Beğ'e;*

Cenâb-ı emâret-me'âb-ı eyâlet-nisâb, devlet-intisâb-ı sa'âdet-iktisâb, mâlik-i memâlik'il-izzi vel-ikbâl, sâlik-i mesâlik'il-mecdi vel-iclâl, el-fâiz bil-kıdh'il-mu'allâ min kıdâh'ir-rif'ati vel-'ulâ, el-mahfûf bi sunûf-i avâtıf'il-Melik'il-A'lâ Hayır Beğ -Edâmelllâhu Te'âlâ ma'âlîhi- tahiyyât-ı anber-bâr ve teslîmât-ı abher-nisâr ki, mahz-ı gâyât-ı Padişâhîden sâdır olur, mutâla'a kılındıkdan sonra, ma'lûm ola ki,....

Ve âhirinde şöyle bilesiz dedikden sonra alâmet yazılmayub hemân tarih ve bi makâm yazıla.. Evvelinde tevkî' yokdur. Ri'âyeten siz denile, sen denilmeye.

Ve arz-ı şikâyetde eyle olsa ya ol cânibin ya diyârın umûm külliyen sana müfevvazdır, İmdi buyurdum ki, şöyle ve böyle ilh.

7. *Elkâb-ı Hân:*

Cenâb-ı emâret-me'âb-ı eyâlet-nisâb, devlet-intisâb-ı sa'âdet-iktisâb, zül-kadr'il-etemm vel-fahr'il-eşemm, el-mahfûf bi sunûf-i letâyif'il-Melik'il-Mennân Muhammed Giray Hân -Dâmet ma'âlîhi- tahiyyât,ı anber-bâr ve teslîmât-ı gevher-nisâr ki, mahz-ı gâyât-ı Padişâhîden sâdır olur, mutâla'a kılındıkdan sonra, ma'lûm ola ki, ilh.

Şöyle bilesiz, tarih, ve bi makâm, alâmet yazılmaz, tevkî' hod yokdur.

8. *Elkâb-ı Pîrî Beğ Veled-i Ramazan:*

---

1 Bir diğer not da şöyledir; "Hâlâ vüzerâya tevkî' ve Şöyle bilesiz denilür; ammâ alâmet yazılmaz ve siz deyü hitâb olur. Sene 977". Yani bu not, Kanunî'den sonraki hali yansıtmaktadır.

Cenâb-ı emâret-me'âb-ı eyâlet-nisâb, devlet-intisâb-ı sa'âdet-iktisâb melikiyy'ül-hilâl melikiyy'ül-hisâl, el-mahfûf bi sunûf-i letâyif-i avâtıf'il-Melik'il-Müte'âl Pîrî Beğ -Dâmet ma'âlîhi-.

Tevkî' ve alâmet yazıla. Amma Şehsuvar oğlu Ali Beğ'e dahi bu elkâb yazılur idi. Feemmâ ba'd'el-elkâb tahiyyât ve mütâla'a kıldıkdan sonra yazılub tevkî' yazılmazdı ve âhirinde dahi alâmet-i şerîfe yazılmazdı, ri'âyeten[1].

9. *Elkâb-ı Melik Halil Eyyûbî Ve Pîr Hasan Beğ ve Muhammed Beğ Sasonî ve Şeref Beğ Ümerâ der Diyârbekir:*

Cenâb-ı emâret-me'âb-ı eyâlet-nisâb, devlet-intisâb-ı sa'âdet-iktisâb melikiyy'ül-hilâl melikiyy'ül-hisâl, el-mahfûf bi sunûf-i letâyif-i avâtıf'il-Melik'il-Müte'âl Hısn-ı Keyf Hâkimi Halil Eyyûbî ve Çemişkezek Hâkimi Pîr Hasan Beğ ve Muhammed sasonî ve Bidlis Hâkimi Şeref Beğ -Dâmet ma'âlîhi-.

Ve tevkî' yazılur, alâmet yazılmaz cümlesine. Mîr Bedri Nahtî, Mîr Seyyid Hâkim-i Şirvân, Hâkim-i İmâdiyye Hasan Beğ, bakîsine 14 nefer olur, hem tevkî' ve hem alâmet yazılur. Ammâ elkâb yine bu elkâbdır[2].

10. *Elkâb-ı Defterdârân-ı Hizâne-i Âmire ve Rumeli ve Anadolu ve Arab:*

Mefhar'ül-emâcid vel-ekâbir, müstecmi'u cemî'il-mehâmidi ve mefâhir, zül-kadr'il-etemm ve'l-fahr'il-eşemm, el-muhtassu bi mezîd-i avâtıf'il-Melik'il-Mu'în, Hizâne-i Âmirem defterdârı Şemsüddin -Zîde mecdühû- yahud.

Mefhar'ül-emâcid vel-ekârim, câmi'ul-emâcidi ve mekârim, zül-kadr'il-etemm ve'l-fahr'il-eşemm, el-mu'eyyed bi te'yîd'illâh'il-Melik'il-Mu'în, Hizâne-i Âmirem defterdârı Şemsüddin -Dâme 'izzuhû-.

Âlimlerden ve fuzalâdan olıcak;

Kudvet'ül-efâdıli vel-ekâbir, müstecmi'u cemî'il-fezâili ve'l-mefâhir, zül-kadr'il-etemm ve'l-fahr'il-eşemm, el-muhtassu bi mezîd-i avâtıf'il-Melik'il-Velî, Hizâne-i Âmirem defterdârı veya Mısır defterdârı olan Derviş Ali -Dâme 'izzuhu-.

11. *Elkâb-ı Emîr-i Alem ve Kapucıbaşı ve Çaşnigirbaşı:*

Kudvet'ül-emâcidi vel-ekârim, müstecmi'u cemî'il-mehâmidi vel-mekârim veyahud

İftihâr'ul-emâcidi vel-ekârim, müstecmi'u cemî'il-mehâsini vel-mekârim, el-mahsûs bi sunûf-i avâtıf-ı Melik'il-ibâd Mîr-alem Ferhâd. Ve sâirine dahi kafiye olur esmâ'ullâh

---

1 Veliyyüddin, 1970'de Zulkadroğlu Latif Beğ'e yazılacak lakaplar şöyle zikrediliyor;

Halef'ül-ümerâ'il-kirâm, şeref'ül-küberâ'il-fihâm, el-muhtassu bi mezîd-i inâyet'il-Melik'il-Allâm Latîf Beğ -Dâme mecdühû-, tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak, ma'lûm ola ki, ...

Mezkûr Latif Beğ sancak tasarruf ederken Kara Hisâr Sancağı verildikde bu elkâb yazıldı;

Cenâb-ı emâret-me'âb eyâlet-nisâb melik'ül-hisâl melikiyy'ül-fa'âl el-muhtassu bi mezîd-i inâyet'il-Melik'il-Müte'âl Latif -Dâmet ma'âlîhi-, tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak, ma'lûm ola ki, ..

2 Konuyla ilgili, Veliyyüddin Efendi, 1970 nolu nüshada çok önemli ayrıntılar vardır. Biz tamamını zikretmiyoruz. Ayrıca buradaki bilgilerin çoğu H.943 yahut 944 diye tarihlendirilmiştir. Zaten bu lakaplarla ilgili değişikliğin, Kanunî zamanında yapıldığında şüphe yoktur.

yazıla. Ammâ ağa lafzı anılmaya[1]. Hemân Kapucıbaşı filân veya Çaşnigirbaşı filân -Zîde 'izzuhû veya Dâme mecdühû-.

İspir Subaşısı gibi ulu subaşılara dahi, "Kudvet'ül-emâcid" denilmek câizdir; ammâ "el-mahsûs" yazılmaya. Ve ba'zı ağalara dahi câizdir, ihtisâr olduğı yerde.

Ve "Müsellem sancağı beği filân veya Yaya sancağı beği filân, Sancakların yayaları beği filân veya Cingâne sancağı beği filân denile; Beğ lafzı ne atlu sancak beğinde ve ne yayada ve ne âharde câiz değildir. Meğer yukaruda zikr olunan Hayır Beğ, Pîrî Beğ gibi ve Diyârbekir beğleri gibi ki, elkabında "Cenâb-ı emâret" ile ibtidâ olunur.

Ve "Kudvet'ül-emâcid ve İftihâr'ül-emâcid" bu cümlesine ki, ri'âyeti vâcib olan ağalarda "el-mahsûs" yazılur; sâirinde yazılmaz.

Müsellem ki, Kırk Kilise sancağıdır ve Çingâne sancağı beği dahi atlu sancağıdır, anlara alçak sancağı beği "Kudvet'ül-ümerâ'il-kirâm, umdet'ül-küberâ'il-fihâm; Selanik Beğine atlu sancağı elkâbı ile ismi yazıla, Selanik Beği denilmeye ve Rodos dahi kezâlik "Zül-kadri vel-ihtirâm" dahi yazıla[2].

12. *Elkâb-ı Tevki'î:*

İftihâr'ül-ümerâ'il vel-ekâbir, müstecmi'u cemî'il-ma'âlî vel-mefâhir, zül-kadr'il-etemm vel-fahr'il-eşemm, el-manzûr bi enzâr-i inâyât'il-Melik'is-Samed nişancım Muhammed -Edâmellâhu Te'âlâ uluvvehû- ve ismine muvâfık esmâ'ullâh yazıla. Du'âda -Zîde uluvvuhu- dahi câizdir.

13. *Elkâb-ı Hoca-i Hazret-i Hüdâvendigâr-ı gerdûn-iktidâr -nasarahullâhu ilâ yevm' il-karar-:*

A'lem'ül-ulemâ'il-mütebahhirîn, efdal'ül-fudalâ'il-müteverrı'în, hallâl'ül-mu'dalât'id-dîniyye, keşşâf'ül-müşkilât'il-yakîniyye, miftâhu rumûz'il-hakâık, misbâhu künûz'id-dekâık, el-mahfûf bi sunûf-i letaif-i avâtıf'il-Melik'il-Mu'în Hocam Mevlânâ filân'üd-dîn -Edâmellâhu Te'âlâ fezâilehû-.

14. *Elkâb-ı Odabaşı Ve İç Şahinciler Ağası İbrahim:*

Takarrübe göre yazılur, her odabaşına yazılmaz.

Kudvet'ül-havâssı vel-mukarrebîn, 'umdetü erbâb'il'izzi vet-temkîn, el-muhtassu bi sunûf-i letâif-i avâtıf'il-Melik'il-Alîm, süddc-i sa'âdetimde odabaşı ve iç şahincilerim ağası olan İbrahim -Zîde mecdühû veyahud

Mukarreb'ül-hazret'il-âliye, mu'temed'üs-saltanat'is-sâmiye veyahud

---

1 Ve ağalarda Mefhar'ül-e'âlî vel-ekârim dahi câizdir."

2 Bu madde ile ilgili bazı hükümler, Veliyyüdin, 1970 nüshasında şöyle yer almaktadır;

"**Voynukbeğine**; Kudvet'ül-emâcid vel-ekârim, câmi'ul-mehâmid vel-mekârim Voynuk sancağı beği -Dâme mecdühû-.

Kırk Kilise beğine; Kudvet'ül-ümerâ'il-kirâm, umdet'ül-küberâ'il-fihâm Kırk Kilise Sancağı Beği -Dâme mecdühû-, tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak, ma'lûm ola ki, iki fıkra yazılur.

Cingâne beğine; Kudvet'ül-ümerâ'il-kirâm, umdet'ül-küberâ'il-fihâm, iki fıkra yazılur.

İstanbul Subaşısına; Kudvet'ül-emâcid vel-ekârim İstanbul Subaşısı, -Zîde medühû-.

Enîs'ül-Hazret'il-aliyyet'is-sultâniyye, celîs'üd-devlet'is-seniyyet'il-hâkâniyye dahi ilhâk olunsa câizdir.

Ve du'âda -Dâme uluvvuhu- ve -Edâmellâhu Te'âlâ uluvvehû- dahi câizdir.

15. *Elkâb-ı Atlu Sancağı Beği ki, Ri'âyeti Lâzım Ola:*

İftihâr'ül-ümerâ'il-izâm, muhtâr'ul'küberâ'il-fihâm, zül-kadri vel-ihtirâm, el-muhtassu bi mezid-i avâtıf'il-Melik'il-Allâm Filan Sancağı Begi; adıyla Filan -Dâme 'izzuhû- veyahud ednâya Kudvet'ül-ümerâ'il-kirâm, umdet'ül-küberâ'il-fihâm, zül-kadri vel-mecdi vel-ihtirâm diye ve a'lâda zül-kadri vel-ihtirâm, sâhib'ül-mecdi vel-ihtişam dahi caizdir, ri'âyeten ve esmâ'ullâhdah isim gözetmek a'lâda memdûhdur; ednada lâzım değil.

16. *Elkâb-ı Re'îs-i Etıbbâya:*

Kudvet'ül-emâcidi vel-efâdıl, müstecmi'u cemî'il-mehâmidi vel-hasâil, el-muhtassu bi mezîd-i inâyet'il-Melik'il-Velî südde-i sa'âdetimde re'îs-i etıbbâ olan Mevlanâ Ahi - Dâme mecdühû-.

17. *Elkâb-ı Çavuşan-ı Dergâh-ı Âlî Ve Zu'amâ ve Erbâb-ı Tîmâr:*

Kudvet'ül-emâsili vel-akrân yahud Fahr'ül-emâsili vel-akrân, zuhr'ül-emâcidi vel-a'yân dese, a'lâlarında câizdir. Amma dârende-i fermân-ı kader-tüvândan sonra fakra ri'âyet ede ve evvelinde Dergâh-ı mu'allam çavuşlarından dârende-i ilh.. Du'âsında -Zîde kadrühû- diye.

18. *Elkâb-ı Kâzîaskerân-ı Rumeli ve Anadolu:*

Heman hoca elkâbıdır.

A'lem'ül-ulemâ'il-mütebahhirîn, efdal'ül-fudalâ'il-müteverrı'în, hallâl'ül-müşkilât'it-dîniyye, keşşâf'ül-mu'dalât'il-yakîniyye, miftâhu rumûz'il-hakâık, misbâhu künûz'id-dekâık, el-mahfûf bi sunûf-i letaif-i avâtıf'il-Melik'il-Mu'în Kâzîaskerim filânüddin-Edâmellâhu Te'âlâ fezâilehû-.

Rumeli ve Anadolu kâzîaskeri Filânüddin ismiyle yazıla; ammâ künyeye ri'âyet ola, Şemsüddin, Nûreddîn ve gayrı gibi.

19. *Elkâb-ı Kâdî-i İstanbul Ve Edirne Ve Bursa Ve Haleb ve Şam Ve Mısır:*

Akdâ kudât'il-müslimîn, evlâ vülât'il-muvahhıdîn, yenbû'ul-fazli vel-yakîn, vârisü ulûm'il-enbiyâ'i vel-mürselîn, hüccet'ül-Hakkı alel-halkı ecma'în, el-muhtassu bi mezîd-i inâyet-i rabb'il-âlemîn Filânüddin El-Hâkim bi Mahrûse Filân el-mahmiyye -Edâmellâhu Te'âlâ fezailehû-.

Amın subaşı bile yazılmalu olsa, Ve mefhar'ül-emacid vel-ekâbir Mahrûse-i mezbûre Subaşısı Filân -Dâme mecdühû-, tevkî', ilh[1].

---

1 Veliyyüddin Efendi, 1970 nolu nüshada şu fazlalık var;

Semâniye müderrislerine; İftihâr'ül-ulemâ'il-muhakkıkîn, ihtiyâr'ül-fudalâ'il-müdakkıkîn, el-muhtassu bi mezîd-i inâyet'il-Melik'is-Samed Semâniye Müderrislerinden Mevlânâ Ahmed -Dâmet fezâiluhû- şeklindedir.

20. ***Elkâb-ı Küttâb-ı Dîvân-ı Hümâyûn ve Hizâne-i Âmire:***

Kudvetü erbâb'it-tahrîr vel-beyân, umdetü ashâb'it-ta'zîr vel-iz'ân veyahud

Dîvan-ı a'lâm kâtibi kudvet'ül-muharrirîn filân -Zîde kadrühû- veya

Kudvetü erbâb'il-kalem, umdetü ashâb'ir-rakam, el-muhtassu bi inâyet'il-Melik'il-Mu'în Hizâne-i Âmirem kâtibi Muhyiddin.

21. ***Elkâb-ı Dizdâr:***

Kudvet'ül-müstahfızîn, zübdet'ül-mu'temedîn filân kal'a dizdârı filân -Zîde kadrühû-

22. *Elkâb-ı Mi'mâr:*

Kudvet'ül-mu'temedîn, umdetü erbâb'is-sanâyi'i vel-muhtedîn filân -Zîde kadrühû-.

23. *Elkâb-ı Tavâşî Ez Ağayan-ı Enderûnî:*

Kudvet'ül-havâssı vel-mukarrebîn, umdetü erbâb'il-'izzi vet-temkîn, mu'temed'ül-mülûki ves-selâtîn, el-muhtassu bi inâyet-i Rabb'il-âlemîn Filân başı filân -Dâme mecdühû yahud Zîde izzuhu-.

24. *Elkâb-ı Havâtîn-i Mu'azzama:*

Meliket'ül-melikât, mâliketü memâlik'is-sa'âdât, muhaddere-i mehd-i tahâret ve 'ısmet-i malıcûbe-i letk-ı kerâmet ve iffet, el-muhtassatü bi inâyet'il-Melik'il-Mennân Vâlidem Sultân -Edâmellâhu ısmetehâ-.

Nev'-i diğer; Meliket'ül-melikât, Melikiyyet'üz-zât, safiyyet'üs-sıfât, iklîlet'ül-muhsanât, zât'ül-ulâ ves-sa'âdât el-muhtassatü bi inâyet-i Hâlık'ıl-arzi ves-semâvât Vâlidem -Dâmet ısmetühâ ve zâdet iffetühâ-.

25. *Elkâb-ı Havâtîn ki, Şeh-zâde Bâşend:*

(Meliket'ül-melikât, zât'üt-temkîni ves-sa'âdât, akîlet'ül-akâil, marzıyyet'ül-ahlâkı veş-şemâil, sülâletü aslab'is-selâtîn, dürretü iklîl'il-havâkîn, seniyyet'üz-zât, semiyyet'üs-sıfât, ferîdetü ukad'is-sıyânet, cerîdetü suhuf'il-emânet, el-müstağnî zâtüh'üş-şerîfe ve ahlâkuh'al-latîfe 'an nes'it-ta'rif ve bess'it-tavsîf, el-muhtassa bi sunûf'il-eltâf min Hazret'il-Melik'il-Latif 'a'nî bihâ... Da'avât-ı nâmiyât-ı müstecâbe ve hidemât,ı sâfiyât-ı mütetâbe ki, malız-ı ihlâs ve fart,ı ihtisâsdan inbi'âs bulur, Cenâb-ı cennet-me'âb ve sa'âdet-nisâb-ı iffet-âyâba ithaf ve ihdâ olundukdan sonra, i'lâm ve inhâ olunan budur ki, ilh..)

26. *Elkâb-ı Sermahfelân Ve Huffâz:*

Fahr'ül-huffâz vel-mücevvidîn, zuhr'ül-kurrâi vel-müsebbi'în, Davud'ül-elhân, hâzinü âyât'il-Kur'ân, Hâfızu suver''il-Furkân Mevlânâ filân -Tâbet enfâsuhû-.

Nev'-i Diğer; İftihâr'ül-ulemâ'il-müderrisîn, muhtâr'ül-fudalâ'il-mudakkıkîn, ma'den'ül-fazli vel-yakîn, el-muhtassu bi mezîd-i inâyet'il-Melik'is-Samed Malırûse-i Edirne'de Ceddim Sultân Murâd Hân Medresesi Müderrisi Mevlânâ Şeyh Muhammed, -Dâmet fezâilühû-.

Özellikle Feridun Bey'in Münşe'ât'ının mukaddimesinde farklı lakabların yer aldığını sadece burada ifade etmekle yetiniyoruz.

27. *Elkâb ki, Şehzâde Lalalarına der-i Devletden Hüküm Göndericek Yazılur:*

Ferzend-i ercümend-i es'ad-ı erşed-i emced, nur-i hadeka-i celâl-i saltanat ve şehriyarî ve nevr-i hadîka-ı kemâl-i memleket ve tacdârî Oğlum Süleyman Şah -Tâle Bekâhu-.

Lalası, zübdet'ül-e'âlî vel-efâdıl, câmi'ul-ma'âlî vel-fezâil, el-muhtassu bi mezîd-i avâtıf'illâh'il-Mu'în, Mevlânâ Kıvâmuddin -Dâmet Fezâilühû-, tevkî'.

Nev'-i diğer; Ferzend-i devlet-disâr, izzet-şi'âr oğlum Süleyman -Tavvelellâhu 'ömrehû-.

Lalası; Kudvet'ül-ahrâr'il-kirâm, umdet'ül-ebrâr'il-fihâm, zül-kadri vel-ihtirâm, sâhib'ül-'izzi vel-ihtişâm Kıvâmüddin -Zîdet Ma'âlîhi.

Nev'-i diğer; Nihâl-i bağ-ı devlet ve kâmkârî ve gusûn,ı şecere-i şevket ve şehriyarî, mahzu lutfillâh oğlum Süleyman Şah -Tâle bekâhu-.

Elkâb Kanunnâmesi, Süleymaniye Kütp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.70/b-74/b

Elkâb Kanunnâmesi, Süleymaniye Kütp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.70/b-74/b

Elkâb Kanunnâmesi, Süleymaniye Kütp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.70/b-74/b

Elkâb Kanunnâmesi, Süleymaniye Kütp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.70/b-74/b

Elkâb Kanunnâmesi, Süleymaniye Kütp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.70/b-74/b

٢٧

حافظ سور القرآن، مولانا فلان . طابت لقا ـــــ :

القاب

كه شهزادهلره الالويه ودولته ده مكرم كوندريلجك يازيلور

فرزند ارجمند اسعد ارشد الجد نور حدقهٔ جلال سلطنت وشهرياری ونور حديقهٔ

كمال مملكت وتاجداری اوغلم سليمان شاه . طال بقاه . لالاسی زبدة الاعاظم والافاضل

جامع المعالی والفضائل المختص بمزيد عواطف الله المعين مولانا قوام الدين

دامت فضائله توقيع نوع ديكر فرزند دولت وثمار عزت شعار اوغلم سليمان ...

عمر لالاسی قدوة الامراء الكرام . عمدة الكبراء الفخام ذو القدر والاحترام

صاحب العز والاحتشام قوام الدين زيدت معاليه نوع ديكر نهال باغ دولت

وكامكاری وغنچهٔ شجرهٔ شوكت وشهرياری نحن لطف الله اوغلم سليمان شاه .

طال بقاه .

Elkâb Kanunnâmesi, Süleymaniye Kütp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.45/b-49/a

Elkâb Kanunnâmesi, Süleymaniye Kütp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.45/b-49/a

Elkâb Kanunnâmesi, Süleymaniye Kütp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.45/b-49/a

Elkâb Kanunnâmesi, Süleymaniye Kütp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.45/b-49/a

§.5- OSMANLI DEVLET TEŞKİLÂTI İLE ALÂKALI BA'ZI KANUNNÂMELER (12)

I- NÜSHALARI VE MUHTEVÂLARI

Kanunî devri, her açıdan Osmanlı Hukuku için bir zirve devirdir. Bu dönemde eski kanunlar gözden geçirilmiş, kısmen tadil edilirken, kısmen de genişletilme yoluna gidilmiştir. Bir kısım yeni müesseseler hakkında ise, yeni yeni hukukî düzenlemeler yapılmıştır. Fâtih'e ait Teşkilât Kanunnâmesi veya bir diğer tabirle *Kanunnâme-i Âl-i Osman*'ı neşrederken söylediğimiz gibi, Teşkilât Kanunnâmesi, en az değişikliğe uğrayanlardandır. Ancak yine de değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerden, elkâb bahsini ilgilendirenleri, biraz önce ayrı bir başlık halinde neşrettik. Bunun dışında, merkezî teşkilâtla ilgili bazı yeni hükümleri, Tımâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâmeleri Bölümünde neşredeceğimiz ve Evliyâ Çelebi'nin Seyâhatnamesi'nde yer alan bir Kanunnâmede göreceğiz. Burada ise, Kanunî döneminde tanzim edilen merkezî devlet teşkilâtına ait bazı kısa düzenlemeleri neşretmek istiyoruz. Neşredeceğimiz kanunnâmeleri şöylece sıralayabiliriz:

Süleymâniye Kütüphanesi, E*s'ad Efendi, No: 2362, Vrk. 80/b-81/b'de yer alan ve "Dergâh-ı Mu'allâda Olan Erbâb-ı Devlet Oturmakda Kanun Budur*" ünvânıyla kaydedilen düzenlemedir. Metinde, 932 Hicrî yılında tedvîn olunduğu belirtilmektedir. Bunu ta'kîben, ulemâ cem'iyyeti tertibi hakkında da hükümler mevcuttur ki, bu da "*Merhûm Sultân Süleyman Hân - Tâbe serâhu- Sûr-i Mübârekinde Vâki' Olan Ulemâ Cem'iyyeti Tertibidir*" başlığını taşımaktadır. Biz, bu müteferrik hükümleri de neşredeceğiz.

II- KANUN HÜKÜMLERİNİ METİNLERİ

DAERGÂH-I MU'ALLÂDA OLAN ERBÂB-I DEVLET OTURMAKDA KANUN BUDUR

1. *Sadr*ın sağ kolu Rumeli Beğlerbeğisi; Anadolu Beğlerbeğisi; Mısır Beğlerbeğisi; Cezâyir Beğlerbeğisi; Diyârbekir Beğlerbeğisi; Şam Beğlerbeğisi; Karaman Beğlerbeğisi; Rûm Beğlerbeğisi; Yeniçeri Ağası; Nişancı Beğ; Emir-i Alem Ağa; Kapucıbaşıları; Emîr-i Ahurlar; Çaşnigirbaşı; Çakırcıbaşı; Çavuşbaşı, dahi Arpa Emîni üzerine oturmak buyuruldu.

2. Sadrın sol kolu Rumeli Kâzîaskeri; Anadolu Kâzîaskeri; Rumeli defterdârı; Anadolu Defterdârı; Sipahi oğlanları Ağası; Silâhdâr Başı; Ulûfeciler Ağası; Azeb Yiğitler Ağaları.

3. Bu hususlar pâye-i serîr-i a'lâya arz olunub fermân-ı Padişâhî bu vechile sâdır oldu ki, min ba'd Dergâh-ı Mu'allada olan defterdâr Yeniçeri Ağasının üzerine oturub ve

Kapudanlar dahi üzerine oturub ve hem Yeniçeri Ağaları bir mühim ve lâzım'ul-arz kaziyye vâki' oldukda, Dîvân'a gelüb vüzerây-ı izâma arz eyledükde, kürside oturmayub sâir beğlerbeğiler gibi kaliçede arz eyleye. Min ba'd bu fermân-ı âlî mukarrer olub tebdîl ve tağyîr olunmamak buyuruldu[1].

4. Bu kanun, *İbrahim Paşa* zamanında olub Nişancı Beğ hizmetleri *Reîs-i Küttâb* iken emr ile mücelled hazineye kayd ve sebt eylemişler Fî sene 932.

MERHÛM SULTÂN SÜLEYMAN HÂN -TÂBE SERÂHU- SÛR-I MÜBÂREKİNDE VÂKİ' OLAN ULEMÂ CEM'İYYETİ TERTİBİDÜR

5. Sağ tarafında Hoca Efendi; Rumeli Kâzîaskeri Mevlânâ Esüssuud[2]; Anadolu Kâzîaskeri Mevlânâ Muhyiddîn Çelebi; İstanbul Kâdîsi Samsûnî-zâde Şemsüddin; Edirne Kâdîsi Mevlânâ Hüsâm.

6. Sol tarafında sâbıkan Anadolu Kâzîaskeri olan Kadri Çelebi; mukaddemâ Edirne Kâdîsi olan Mevlânâ Çelebi; mukaddemâ Mısır Kâdîsi olan Leysî-zâde; Şehzâdeler Hocası Mevlânâ Muhyiddin Seyrek-zâde; 60 akçe ulufelü müderrisler ve Semâniye Müderrisleri Pâdişah mukâbelesinde keyfe me'ttefak oturub tertîb-i ri'âyet eylemediler. Semâniyeden hâric olanlar bunların iki cânibine keyfe me'ttefak oturub tertîb bozmayalar.

Bahisden sonra ta'âm geldikde altısı sol tarafa kalkub Şeh-zadeler hocasının altına otururlar. 11 neferi dahi sağ kola varub Edirne Kâdîsinin altına otururlar.

Ve iki tarafa mütefâvit oturmağa bâ'is budur ki, sol tarafda simât[3] konacak yer az olub sağ tarafında çok idi. Bu tarîk ile ri'âyet olunub oturdular. İbrahim Paşa zamanında *Receb Çelebi* hattından nakl olundu."

---

1 Krş. Fâtih Kanunnâmesi ilgili hükümleri

2 Bu bilgiden hareketle, mezkûr kanun hükümlerinin 952 hicrî yılı yani Ebüssuud'un Şeyhülislâmlığından evvel hazırlandığı açıkça anlaşılmaktadır.

3 -**Simât**; sofra demektir.

Teşkilât Hükümleri, Süleymaniye Kütüp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.80/b-81/b

Teşkilât Hükümleri, Süleymaniye Kütüp.Es'ad Efendi, No: 2362, Vrk.80/b-81/b

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÎMÂR VE TAŞRA TEŞKİLÂTI İLE ALÂKALI UMUMÎ VE MERKEZÎ KANUNNÂMELER

§. 1- KONUNUN TAKDİMİ VE NEŞREDİLECEK KANUNNÂMELER

Bu bölümde Tîmâr ve Taşra teşkilâtının esasını teşkil eden bazı mühim Kanunnâmeleri neşredeceğiz.

Bunlardan *Birincisi*, *Ali Çavuş Kanunnâmesi* diye bilinen *Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâmesi*dir ki, Süleymaniye Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu'nda yer alan ve Kanunnâme-i Hümâyûn olduğu açıkça belirtilen nüshayı esas aldık.

İkincisi ise, *Evlîyâ Çelebi*'nin *Seyâhatnâme*'sinde zikrettiği ve bu Kanunnâme'nin bir çok noktalarını ihtivâ eden *Kanunnâme-i Sultân Süleyman Hân*'dır ki, birinci sırada neşredeceğimiz Kanunnâmenin Kanunî devrinde hazırlandığına ve sonradan tadil ve tevsî' yoluna gidildiğine en büyük şâhid olduğundan dolayı, tekrar gibi görünse ve bir ihtivâ ettiği bir kısım bilgiler, kendi dönemini yansıtsa bile, burada neşretmeyi uygun gördük. Böylece, birinci sırada ve bir kısım araştırmacıların çok sonralara atfen değişik isimlerle yayınladıkları Kanunnâme-i Hümâyûn'un da kuvvetli bir ihtimâl ile Kanunî devrine ait olduğu anlaşılacaktır.

Üçüncü grubu ise, tîmâr müessesesi ile alakalı bir kısım küçük Kanunnâmeler teşkil edecektir. Burada bu kadar bilgiyle yetiniyoruz.

§.2- TIMÂR VE TAŞRA TEŞKİLÂTI KANUNNÂME-İ HÜMÂYÛNU (I) (13)

I- NÜSHALARI VE HAZIRLANIŞI

Osmanlı Devletinin askerî, malî ve hatta sosyal nizâmının temelini *tîmâr sistemi*nin teşkil ettiğini biliyoruz. Bu zamana kadar neşrettiğimiz kanunnâmeler arasında, tîmâr nizâmını bütün yönleriyle bir hukukî düzenleme halinde tanzim eden geniş bir kanunnâme yoktu. İşte bu başlık altında zikredeceğimiz Kanunnâme, Osmanlı Devletindeki tîmâr sisteminin bütün yönlerini kapsamakta ve bu nizâmın zirvede ve kemâl derecesinde bulunduğu yükselme devresindeki halini, en geniş anlamıyla gözler önüne sermektedir. Burada cevaplandırılması gereken bir suâl vardır: Acaba bu Kanunnâme ne zaman hazırlanmıştır?

Bu önemli sorunun cevâbını tam olarak verebilmek için, Kanunnâme'nin nüshaları üzerinde durmak icabetmektedir. Tesbitlerimize göre, *Tîmâr ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu* şeklinde isimlendirdiğimiz bu Kanunnâme'nin elimizde üç ve hatta eksik olanları da kabul edersek beş tane nüshası mevcuttur:

Birincisi; 1064/1653 yılında *Sofyalı Ali Çavuş* tarafından istinsâh edilen nüshadır ki, bir kısım araştırmacılar, bunu, yanlış olarak *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi* şeklinde isimlendirmektedirler. Halbuki, biraz sonra yapacağımız izahlardan anlışılacağı üzere, bu Kanunnâme, Kanunî devrinde hazırlanan Tîmâr Kanunnâme-i Hümâyûnunun ta'dil ve tekmil edilerek istinsalı edilmiş değişik bir nüshasından başka bir şey değildir. Bütün Osmanlı ülkesi için lâzım olan Timâr Kanunnâme-i Hümâyununu, Ali Çavuş isimli bir zat, istinsâh ederek kendi görev yaptığı yere götürmüştür. Zaten sonunda da "*Harrerehu'l-Fakir Ali Sofyavî Çavuş-ı Dergâh-ı Âlî -Gufire lehû-*" kaydı düşülmüştür ki, Sofyalı Ali Çavuş tarafından yazılmıştır manasını ifade etmektedir. Yoksa, Ali Çavuş'un bu çeşit bir Kanunnâme'yi hazırlayabilmesi için, ne ilmî gücü ve ne de resmî görevi müsâittir. Bu nüsha, *Saraybosna, Memleket Müzesi Arşivi Kütüphânesi* (Şu anda *Saraybosna*'daki *Şarkiyât Enstitüsü Arşivi*ndedir), *No: 1311*'de kayıtlı bulunmaktadır.

Kanunnâme'nin nüshaları arasında tam olanı budur ve Dördüncü Fasıl sadece bu nüshada mevcuttur. Ancak Dördüncü Fasl'ın bu nüshada oluşu ve diğer nüshalarda bulunmayışı, Kanunnâme'nin mahiyetini etkilememektedir. Zira Celâl-zâde'ye nisbet edilen Kanun Hükümleri arasında ve *Süleymaniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar Bölümü, No: 1202* nolu Kanun Mecmu'asının 41/a-46/a varakları arasında, çok az farklılıklarla bu son Fasıl aynen mevcuttur. Bu noktayı önemle beyân etmek istiyoruz.

*Tîmâr Kanunnâme-i hümâyûnu*nun mühim bir nüshası bulunan ve Ali Çavuş tarafından istinsâh edilen bu nüsha üzerinde, birbirinden kıymetli üç ilmî araştırma yapılmıştır:

1) Yugoslavyalı ilim adamı *Hamid Hadzıbegic*, bu Kanunnâmeyi, dipnotlarla ve ciddî bir giriş ile, Sırpça tercümesi ile birlikte neşretmiştir. Osmanlıca metnini de matbu' harflerle yayınlamış bulunmaktadır[1]. Maalesef, araştırmacı, bu Kanunnâmeyi yanlış olarak *Ali Çavuş Kannunâmesi* diye adlandırdığı gibi, tarihini ve hazırlanış devrini de, muhtevâsındaki eyâlet ve sancak listelerine bakarak, XVII. yüzyıl olarak göstermiştir. Diğer araştırmacıların da, bundan etkilendikleri düşünülmelidir.

2) Yine Yugoslavyalı ilim adamı ve arşiv memuru *Rızâ Muderizoviç*, bu nüshanın bir özetini, Hamid Hacıbegovic'den evvel ilk defa olarak *Gayret Takvimi*'nde ve 1937 yılında neşretmiş bulunmaktadır[2].

3) Bu nüshanın son neşri de değerli tarihçi *Mithat Sertoğlu* tarafından "*Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi*" adıyla müstakil bir kitap halinde neşredilmek üzeredir. Değerli hocamız, bu eseri, tıpkı diğer nâşirler gibi Ali Çavuş Kanunnâmesi diye adlândırsa da, bu esere yazdığı şerh, yapılan çalışmaların en ciddisi ve en kapsamlısıdır. Bazı kelimelerin izahında ve dipnotlarla Kanunnâmenin anlaşılır hale getirilmesinde, hocamızın yaptığı bu çalışmadan her maddede istifade ettik. Ve henüz neşredilmemesine ve neşri bu cilde yetişmemesine rağmen, bizim istifâdemiz için, eserin aslını bizlere vererek yardımda bulunmasından dolayı, kendilerine medyûn-ı şükrânız. Hocamıza katılmadığımız tek nokta, bu Kanunnâmenin, zikredilen tarihe ve devre ait

---

1 Hamid Hadzıbegic, **Rasprava Ali Causa iz Sofije o timarskoj Organizaciji u XVII stoljecu, Glasnik**, II, Sarayevo 1947, sh.139-205 (Bundan sonra Hamid kısaltmasıyla atıf yapılacaktır).

2 Hamid, sh.139

değil, Kanunî devrine ait olduğu ve sonradan kısmî tadiller neticesinde bu hale geldiği hususudur[1].

İkincisi; *Süleymaniye Kütüphânesi, Fâtih Bölümü, No: 3514, Vrk.101/a-113/a*'da kayıtlı bulunan nüshadır. 1064/1654 yılında istinsâh edilen bu nüsha, değerli tarihçi *İlhân Şahin* tarafından neşredilmiştir[2]. Bu nüsha da, eseri neşreden araştırmacının bahsettiği gibi, daha önceki eserlerden istifade edilerek hazırlanan bir Risâle değil, aslı Kanunî zamanında hazırlanan Tîmâr Kanunnâme-i Hümâyûnunun, müstensih tarafından kendi dönemindeki değişiklikler ve yenilikler eklenerek hazırlanşı ve istinsâh edilmiş bir başka nüshasıdır. Dikkat edilirse, farklılık, eyâletlere bağlı olan sancak sayıları ve eyâletlerdeki tîmâr sahiplerinin adedi gibi noktalarda sözkonusudur. Hatta Ali Çavuş tarafından istinsâh edilen nüsha, bu nüshadan bir sene evvel yazıldığı için, sancak sayılarında ve tımâr sâhiblerinin adedlerinde bu nüshada fazlalıklar mevcuttur. Yoksa, her ikisi de, müstensihlerinin karîhası ile hazırlanmış Risâleler değil, Divânda kayıtlı resmî bir Kanunâmenin, ilâveler ve tadillerle yeniden kaleme alınmış şekilleridirler[3].

Üçüncüsü; *Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a*'da kayıtlı bulunan bir nüshadır. Bu nüshanın ne müstensihi ve ne de istinsâh tarihi bellidir. Ancak diğerlerinden farklı olarak, *Kanunnâme-i Hümâyûn* olduğu açıkça zikredilmiştir. Hatta diğer nüshalardan farklı olarak, bu nüsha şöyle başlamaktadır; "*Vech-i tahrir ve defter ve Kanunnâme-i Hümâyûn oldur ki, ...*". Hem bu nüshanın bu şekilde başlaması ve hem de dördüncü nüshayı açıklarken belirteceğimiz gibi, Evliyâ Çelebi'nin açıkça Kanunî Sultan Süleyman'ın hazırlattığı Kanunnâme diyerek, bu Kanunnâmenin önemli bir kısmını, kendi devrindeki sancak tasnifi ve tîmâr sâhipleri adedi ve benzeri yeniliklere adapte ederek kitâbına fasıllar halinde alması, bu Kanunnâme'nin, Kanunî Sultan Süleyman devrinde tedvîn olunduğu ve sonradan gelen müstensihlerin, bunu, yeni tadiller ve taze bilgilerle techiz ederek istinsâh ettikleri fikrini bizde doğurmuştur. Hatta bu halin nasıl geliştiğini göstermek ve bu kodifikasyonun Kanunî devrinde ve resmî kanunşinâslar tarafından tedvîn edildiğini isbât etmek için, kısmen tekrar gibi gözüksede, Evliyâ Çelebi'nin açıkça Kanunî'ye isnâd ederek neşrettiği nüshayı da neşredeceğiz.

Üzerinde önemle durduğumuz ve Kanunnâme'nin mâhiyeti hakkında, diğer nüshalardan farklı bilgiler ihtivâ eden ve bir kanun mecmû'ası içinde yer alan bu nüsha, henüz ciddi anlamda değerlendirilmemiş; Sertoğlu dışında, tesbit ettiğimiz kadarıyla, araştırmacılar tarafından da bahsedilmemiştir. Bizim neşre esas alacağımız bu nüshanın, diğerlerinden çok az da olsa, bazı farkları vardır. Bu farklar, sancak isimleri, tîmâr sahipleri adedleri, bazı ifade farklılıkları ve bizce önemli olan bir fark da, bu nüshanın ciddi bir müstensih tarafından kalem alınmamış olmasıdır. Zira çok imlâ hataları vardır. Biz, bu nüshayı neşre esas almakla beraber, diğer nüshalardan da istifâde edeceğiz. Bu nüshanın en büyük eksiği, Dördüncü Fasl'ın eksik oluşudur. Bunu, Ali Çavuş nüshası ile tamamlayacağız.

---

1 Sertoğlu, Mithat, **Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyât Fakültesi Yayınları arasında neşredilmek üzeredir. Biz Hocamızın himmetiyle aslından istifâde ettik.

2 Şahin, İlhân, **Tîmâr Sistemi Hakkında Bir Risâle**, Tarih Dergisi, Sayı, XXXII, sh.905-935

3 Krş.Şahin, sh.905-909

Dördüncüsü; *Evliyâ Çelebi*'nin *Seyâhatnâme*'sinde zikrettiği ve açıkça Kanunî Sultan Süleyman devrinde hazırlandığını belirttiği nüshadır ki, bu Kanunnâme'den sonra bunu da neşredeceğimizden, burada kısa kesiyoruz. Ancak şunu belirtmekle yetiniyoruz ki, bu nüsha, Tîmâr Kanunnâme-i Hümâyûnunun Kanunî devrinde hazırlandığının ve daha sonra kaleme alınan ve istinsâhı yapılan benzeri kodifikasyonların, bu asıl Kanunnâme'nin güncelleştirilmiş birer nüshasından başka bir şey olmadığı gerçeğinin en mühim delilidir. Bu nüshanın diğerlerinden en önemli farkı, Kanunnâmenin bütün hükümlerini ihtivâ etmemesidir; yani eksiktir.

Beşincisi; Aslında bu Kanunnâmenin ikinci kısmı genişletilerek ortaya çıkan ve mevzubahis Kanunnâmenin eksik bir nüshası olarak kabul edilebilecek bir diğer yazma da, Avni Ömer Efendi'nin 1051/1641'de kaleme aldığı "*Kanun-ı Osmânî Mefhûm-ı Defter-i Hâkânî*" adlı Risâle'sidir. Bu Risâle, şimdi neşredeceğimiz Kanunnâme'nin ikinci kısmının genişletilerek hazırlanmış şeklidir. Eksik olan birinci, üçüncü ve dördüncü kısımlardır. Uzunçarşılı tarafından Belleten'de neşredilmiştir ve güzel bir nüshası, *Süleymaniye Kütüphânesi, Yahya Tevfik Bölümü, No: 278*'de kayıtlı bulunmaktadır. Bu nüshanın bizim açımızdan önemli bir yönü de, 1051 tarihinden evvel de, bahsedilen hükümlerin varlığıdır ki, bizim iddiamızı desteklemektedir. Yani bunun kaynağı, Divân'da kayıtlı resmî nüsha olduğu gibi, Ali Çavuş'un da kaynağı, kendi dönemindeki değişiklikler bir tarafa bırakılacak olursa, yine aynı asıl nüshadır.

Bizim tesbitlerimize göre, hem *Ayn Ali Efendi*'nin Risâle'leleri ve hem de *Hezârfen Hüseyin Efendi*'nin Telhîs'ül-Beyân adlı kanun mecmû'asında yer alan konuyla alakalı hükümler, tamamen bu Kanunnâme'den iktibâs edilmiştir.

II- MUHTEVÂSI VE HUKUKÎ TAHLİLİ

İslâm hukukunun, anveten yani savaş yoluyla fethedilen arazinin hukukî statüsünü tesbit ve tayinde, ülül-emre yetki ve seçimlik hak tanıdığını biliyoruz. Bu seçimlik haklardan *biri*, araziyi müslüman gaziler arasında taksim etmektir. Bu durumda arazi, öşür arazisi olur. *İkinci hak*, araziyi gayr-i müslim ahaliye temlik etmektir. *Üçüncü hak* ise, rakabesini yani kuru mülkiyetini beytülmala bırakarak ve diğer İslâm hukukçularının ifadesiyle müslümanlara vakıf kabul ederek, devletin tasarruf ve işletme hakkını, müslümanların maslahatına uygun şekilde tesbit etmesidir. Bu durumda arazi, yine haracî arazi statüsündedir. Ancak işletme hakkının verilmesi, tefvîzi ve icabederse geri alınması devletin hakkı olacaktır. Osmanlı Devleti, fethettiği araziyi bu statüde kabul etmiş ve adına da, her ne kadar haracî arazi mahiyetinde bulunsa dahi, mîrî arazi veya memleket arazisi veyahut da arazi-i sultâniye adını vermiştir. Re'âyâ denilen ve toprağı işletenlerden de, müslüman ve gayr-ı müslim farkı gözetmeksizin, harac-ı mukâseme karşılığı öşür ve sâlârlık ve harâc-ı muvazzaf karşılığı ise çift akçesi ve tasma akçesi adıyla şer'î vergiler almıştır.

Yine daha önce verdiğimiz ve Dede Efendi'nin mâlî hukukla ilgili Risâle'sinde de uzun uzadıya tahlil ettiğimiz İslâm Hukukuna ait hükümlerden anlaşılmıştır ki, Osmanlı Devletinin mîrî araziden tahsil edeceği bu gelirler, İslâm mâlî hukukunda bahsedilen dört beytülmaldan *harâc beytülmalı* denen ikinci beytülmalda toplanacaktır. Fıkıh kitaplarının ifadesiyle, bu beytülmalda toplanan mallar, mal-i mukâtele yani devletin askerî harcamaları için harcanır ve gaziler ile askerler, bu beytülmalın en önemli harcama fasılları arasında yer alırlar. İşte Osmanlı Devleti

de, mîrî arazi ilan ettiği arazinin bahsedilen vergi gelirlerini, erbâb-ı tîmâr veya sipahi denen ve devletin eyâlet askerlerinin bel kemiğini teşkil eden askerî şahıslara, yaptıkları hizmetler ve yetiştirecekleri cebelü yani tam mücehhez askerler karşılığında tahsis etmiş; böylece Osmanlı devleti askerî harcamaların çok önemli bir kısmını *tîmâr* denilen bir nizâm ile temin yoluna gitmiştir. Asırlarca bir saat gibi çalışan ve bozulduğu andan itibaren Osmanlı Devletinin de gerilemesine yol açan bu nizâmın esasları ve devletin mîrî arazinin işletme esaslarını nasıl tesbit ettiği, en geniş şekliyle bu Kanunnâme ile düzenleme yoluna gidilmiştir. Şimdi bu mukaddime ışığında, Kanunnâmenin hükümlerini kısaca tahlil edelim.

Şimdi neşredeceğimiz Kanunnâme'yi, kendi içinde ayrılmamış olsa bile, dört fasla ayırmak mümkündür:

Birinci Fasıl: Osmanlı Devleti'nin hâs ile yani tîmâr esasına göre ve salyâne ile yani tîmâr nizâmının icrâ edilmediği eyâletleri, bu eyâletlere bağlı olan sancaklar; bu sancak ve eyâletlerdeki vezirler, beğlerbeğiler, ocak, aşiret, müsellem, yörük, akıncı ve piyâde beylerinin dirlikleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Ayrıca eyâletlerde bulunan ve tîmâr yani dirliklerin mikdârlarına göre çeşitleri demek olan, tîmâr, ze'âmet ve hâslar da bu kısımda incelenmekte ve nüshanın istinsâh tarihi göz önüne alınarak, rakamlar verilmektedir. Zaten faslın başlangıç cümlesi de, "*Kudret ü kuvvet-i kâhire-i Osmâniye muhît olduğu memâlikde ne mikdâr eyâlet ve hükûmet vardır ve kaç sancakdır ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr ne mikdâr kılıçdır ve ne denlü asker olur? anı tafsîl eder*". Birinci kısmın incelenmesiyle, milyonlarca kilometrekareye yayılan Osmanlı devletinin toprakları üzerinde mîrî arazinin nisbeti ve tîmâr nizâmının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

İkinci Fasıl: Bu fasılda, Osmanlı devletinin, "*rakabesi devlete ait bulunan mîrî arazinin tasarruf ve işletme tarzını, müslümanların maslahatlarını nazara alarak tesbit ve tayin eder*" şer'î hükmünü nasıl tatbik ettiğini görüyoruz. Yani bu fasılda, mirî arazinin tasarruf şekilleri ve beytül-mal'il-harâc'da istihkâkı bulunan kimselere tahsis şekilleri incelenmektedir. Önemle belirtelim ki, çok az istisnâların dışında, bu fasılda sayılan tasarruf şekillerinin %90'ı tamamen mirî araziye ait tasarruf tarzlarıdır. Haslar, mâlikâne denilen mirî arazinin ömür boyu tahsisi demek olan tasarruf şekli, irsâdî ve tahsisât kabilinden olan vakıflar, dirliğin nev'i şahsına münhasır bir şekli olan arpalıklar, ocaklıklar, ze'âmetler, tîmârlar, tekâ'üd tarikiyle verilen tîmârlar, aşiret beğlerine yapılan tahsisler, mâlikâne adıyla yapılan tahsisler, münâvebe yoluyla yapılan tîmârlar, müsellem, yörük ve piyade gibi özel askerî sınıflara yapılan tahsisler, voynuklar ve piremikürler gibi gayr-ı müslim özel askerî sınıflara verilen tîmârlar ve benzeri hususlar, bu faslın bütün tafsilâtıyla anlattığı konulardır. Kısaca, bu fasılda, harâc beytülmalının en önemli gelir kaynağı olan mirî arazinin, müslümanların maslahatı bulunan cihetlere nasıl tayin ve tahsis edildiği, bütün incelikleriyle ortaya konulmaktadır.

Bu faslın başlığında kullanılan "*Bu münâsebetle umûmen Memâlik-i Osmâniye'de vâkî' olan bilâd ve kılâ' ve kurâ ve mezâri'in aksâm-ı tasarrufât ve i'tibârât ve ıstılâhâtı vardır; işbu minvâl üzeredir ki, tafsîl olunur*" şeklindeki ifadelerden, Osmanlı topraklarındaki bütün *toprak tasarruf şekillerin*in bu zikredilenlerden ibâret olduğu anlaşılmasın. Zira Osmanlı Devletinde beş çeşit arazi var; mülk arazi (kendi arasında öşür arazisi, harâc arazisi ve tetimme-i süknâlar diye kısımlara ayrılıyor); gerçek manada vakıf arazi (mülk araziden bu hale dönenler); mevât yani ölü arazi; kamuya tahsis edilmiş bulunan metrûk arazi ve nihâyet mîrî arazi. Bu Kanunnâme'de sayılan yirmi küsûr tasarruf şekli, tamamen mîrî araziye ait tasarruf şekilleridir.

Bu noktayı önemle ifade edelim. Avnî Ömer Efendi'nin Risâle'si bu tasarruf şekillerini daha tafsilâtlı olarak anlatmaktadır.

Üçüncü Fasıl: Bu fasılda tîmâr müessesesi ile alakalı kılıç, tîmâr, ze'âmet, hâs, tezkirelü ve tezkiresüz tîmârlar ve icmâllü tîmâr gibi mühim ıstılâhlar açıklanmaktadır. Bir nevi', tîmarların çeşitleri ve mahiyetleri üzerinde durulmaktadır. Zaten başlık cümlesi hükmünde olan "*Ve dahi bu münâsebetle ze'âmet ve tîmârların ba'zı i'tibârât ve ıstılâhâtı vardır; işbu minvâl üzeredir ki, tafsîl olunur*" ifâdesi, bu faslın muhtevâsını özetlemiş bulunmaktadır.

Dördüncü Fasıl: Bu fasılda, tîmâr müessesesinin işleyiş tarzı ve esasları düzenlenmiştir. Yani tîmârların tevcîh ve tefvîz kâideleri, hangi hallerde mahlûl hale gelecekleri ve konuyla ilgili kâideler teker teker ele alınmaktadır. Zaten başlık cümlesi olan "*Ve dahi bu münâsebetle ze'âmet ve tîmârların esbâb-ı tevcîhât ve aksâm-ı mahlûlâtı ve ba'zı ahvâl-ı müte'allıkâtı vardır; işbu minvâl üzeredir ki, tafsîl olunur*" ifadesi de muhtevâyı tam olarak yansıtmaktadır.

Şimdi Kanunnâme'nin tam metnini verecek ve metnin te'sisinde diğer nüshalardan da istifâde edeceğiz. Daha önce belirttiğimiz gibi, bizim neşre esas alacağımız nüsha, çok imlâ hatalarını ihtivâ etmektedir. Ancak hem tarihsiz olması ve hem de Kanunnâme tarzında tertip edilmiş bulunması, bizim tercih etmemizde etkili olmuştur.

III- TÎMÂR VE TAŞRA TEŞKİLÂTI KANUNNÂME-İ HÜMÂYÛNUNUN TAM METNİ

"Vech-i tahrîr ve defter ve Kanunnâme-i Hümâyûn oldur ki;

(BİRİNCİ FASIL)

KUVVET Ü KUDRET-İ OSMÂNİYE MUHÎT OLDUĞU MEMÂLİKDE NE MİKDÂR EYÂLET VE HÜKÛMET VARDIR VE KAÇ SANCAKDIR VE ZU'AMÂ VE ERBÂB-I TÎMÂRLÂRI NE MİKDÂR KILIÇDIR VE NE DENLÜ ASKER OLUR? ANI TAFSÎL EDER[1]

---

1 **Birinci Faslın** başlığında yer alan bazı kavramların kısaca izahı şöyledir:

-Eyâlet; Osmanlı Devletini teşkil eden en büyük mülkî ve idârî üniteye denir. Beğlerbeği tarafından idare olunur. Eyâletler sancaklara ayrılır ve bunlar da sancakbeğleri tarafından idare olunur.

-Hükûmet; Daha sonra da izah edileceği gibi, dâhilde müstakil ve hâricde Osmanlı devletine bağlı bir kısım aşiretlere denir. Ulus da denir. Uluslar, illere, iller oymaklara ve oymaklar da uruklara ayrılır.

-Zu'amâ; Za'îm kelimesinin çoğuludur. Kanunnâmede izah edileceği üzere, ze'âmet denilen dirlik sâhiplerine za'îm denir.

-Erbâb-ı tîmâr; Kelime anlamı tîmâr sâhipleri demektir. Terim olarak da, tımâr denilen en küçük dirlik sahibi insanlara denilir. Sipahi veya sâhib-i arz da aynı manayı ifade eder. Yalnız, sâhib-i arz kelimesinden, mâlik-i arz manası anlaşılmamalıdır.

-Kılıç; Bu tabir, tîmâr ve ze'âmet gibi dirliklerin çekirdeğini teşkil eden kısımdır. Tahrir defterlerinde, dirlikler kılıç olarak kayıtlıdır. Mesela, bir eyâlet beş bin kılıçtır denildiği zaman, beş bin adet dirliği var demektir. Her kılıç, bir görevliye delâlet eder ve bir şahsın iki kılıç tasarruf etmesi câiz değildir. İcmâl defterlerinde kayıtlı bulunan ze'âmet ve tîmârlar, mutlaka bir kılıca dayanır ve bu sebeble bunlara icmâllü denir. Kılıçtan sonra hisseler gelir ve bir tîmâr yahut ze'âmet bu hisselerle büyür. Ze'âmetlerde kılıcın en az

1. Pes imdi 'umûmen Memâlik-i Mahrûse otuz dört *beğlerbeğilik*dir; yirmi beşi *hâsla* ve dokuzu *sâlyâne* iledir[1].

2. Ve *hâss ile olanlar* bunlardır ki, zikr olunur[2];

Eyâlet-i Rumeli	Eyâlet-i Bosna	Eyâlet-i Kanije[3]
Eyâlet-i Budin (Budun)	Eyalet-i Eğri[4]	Eyâlet-i Timeşvar
Eyâlet-i Anadolu	Eyâlet-i Karaman	Eyâlet-i Mar'aş[5]
Eyâlet-i Sivas[6]	Eyâlet-i Trabzon[7]	Eyâlet-i Kefe[8]
Eyâlet-i Diyârbekir	Eyâlet-i Şâm-ı Şerif	Eyâlet-i Haleb
Eyâlet-i Arz-ı Rum	Eyalet-i Çıldır[9]	Eyâlet-i Kars[10]

mikdârı 20.000 akçe ve tımârlarda ise, eyalete göre farklı mikdârlardadır. Mesela, Rumeli'de 3.000 ve diğer eyâletlerde 2.000 akçe olarak tesbit edilmiştir. Tîmârın ilk tevcîhinde verilen en az mikdâra ibtidâ denir ve az olan mikdâr daha sonra hisselerle çoğaltılırdı (Krş. Sertoğlu., **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

1 Burada verilen bilgilerin, nüshanın istinsâh edildiği döneme göre adapte edilmiş olduğunu ve bunun Kanunnâmenin o tarihde tanzim edildiğini göstermiyeceğini daha önce belirtmiştik. Maddeden anlaşılacağı gibi, Osmanlı eyâletleri iki kısma ayrılmaktadır; Birincisi, hâs ile idare olunan yani tîmâr sisteminin uygulandığı ve arazisi mîrî arazi olan eyâletlerdir. İkincisi ise, sâlyâne yani beğlerbeğine verilen maktû' bir yıllık ile idare olunan ve tîmâr sisteminin uygulanmadığı eyâletlerdir (Krş. Sertoğlu., **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

2 Dipnotda izah ettiklerimizin dışındakiler, Kanunî devrinde mevcut olan eyâletlerdir. Ancak eyâletlerin tesis tarihleri farklıdır.

3 **Kanije Eyâleti**, 1596'da kurulmuş ve 90 yıl kadar devam etmiştir. Merkezi, Sigetvar'dır. Bu eyâletin Kanunâmede yer almasından anlaşılıyor ki, Kanunnâmenin istinsâh tarihi, en az 1005/1596'dan sonradır.

4 Bu eyâlet de 1596'da kurulmuş ve 90 yıl kadar devam etmiştir. Eğri, Eger şehridir. Sonradan 1661 yılında Varat Eyâleti adını almıştır. Varat da, Almanların Grosswardein dedikleri şehirdir (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar**, II, sh.1071-1072).

5 Kanunî zamanında Zül-kadriye Eyâleti denmektedir.

6 Kanunî zamanında Rûm Eyâleti olarak biliniyordu.

7 996/1588 yılında diğer eyâletlerden sancaklar alınarak kurulmuştur. Aslında bölge, 1461 tarihinde Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar**, II, sh.1071).

8 989/1581 yılında kurulmuştur. 1657'de merkez Kefe'den Azak'a alınmıştır. 1475 yılından beri Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan bu topraklar, 106 yıl sonra eyâlet haline getirilmiştir (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar**, II, 1071).

9 986/1578 yılında kurulan Çıldır Eyâleti'nin merkezi Çıldır ve Ahiska'dır (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar**, II, 1069).

10 997/1589 tarihinde kurulan Kars Eyâleti, Nahcivân'ı da kapsıyordu (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar**, II, 1071).

Eyâlet-i Van	Eyalet-i Rakka[1]	Eyâlet-i Şehr-i Zûl (Şehr-i Zûr)[2]
Eyâlet-i Musul[3]	Eyâlet-i Trablus-Şam[4]	Eyâlet-i Cezâyir-i Kapûdân[5].
	Eyâlet-i Kıbrıs[6]	

3. Ve sâlyâne ile olan eyâletlerdir ki, zikr olunur:

Eyâlet-i Mısır	Eyâlet-i Yemen[7]	Eyâlet-i Habeş
Eyâlet-i Basra	Eyâlet-i Lahsâ[8]	Eyâlet-i Bağdâd
Eyâlet-i Trablus-Garb	Eyâlet-i Tunus[9]	Eyâlet-i Cezâir-i Arab[10].

4. *Sâlyâne ile olan eyâletler*de Kıbrıs'dan mâ'ada ze'âmet ve tîmâr yokdur, kıstla kul tâifesi vardır. Cümle mahsûlâtı Hazret-i Padişâh-ı 'âlem-penâh Hazretlerinin cânibinden zabt olunup ve hâsıl olan maldan beğlerbeğilere sâlyâneleri ve *kul tâifesi*ne *'ulûfe*leri verildikden sonra ziyâdesi der-i devlet-medâra gelüp dâhil-i hazîne olur[11].

---

1 1002/1594 yılında merkez Urfa olmak üzere Haleb Eyâletinden ayrılarak kurulan bir eyâlettir (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar,** II, 1071).

2 986/1578 tarihinde Kerkük merkez olmak üzere kurulan bir Osmanlı Eyâletidir (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar,** II, 1071).

3 1033/1624 tarihinde Şehr-i Zûl Eyâletinden ayrılarak kurulan bu Osmanlı Eyâletinin merkezi Musul'dur ve Kanunnâme nüshamızın da en az bu tarihden sonra istinsâh edildiği anlaşılmaktadır (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar**, II, 1072).

4 978/1570'de birinci defa Eyâlet haline getirildekten sonra bu statüsü ortadan kaldırılmış ve ikinci defa 1001/1593 tarihinde tekrar, Şam Eyâletinden alınan sancaklar ile yeni bir eyâlet teşkili yoluna gidilmiştir (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar,** II, 1072).

5 Diğer adı, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd şeklindedir.

6 979/1571 yılında kurulmuş ve daha sonraları Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâletine bağlanmıştır. Bizim neşre esas aldığımız nüshada mevcut değildir; ancak zikredilmemesi, müstensihin bir zühûl eseri olsa gerektir (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar**, II, 1069).

7 1517'de kurulduğundan Kanunî devri eyâletleri arasında yer almaktadır.

8 987/1579 yılında kurulan bu Eyâlet'in merkezi El-Hasâ veya El-Ahsâ da denen yerdir. Aslında 963/1555 yılında ilk defa kurulan bu eyâlet sonradan kaldırılmıştır (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar,** II, 1070-1071).

9 982/1574 yılında kurulan bu eyâletin merkezi de, Tunus şehridir. Trablus Eyâletinden sancaklar alınarak kurulmuştur (Öztuna, **Devletler Ve Hânedânlar,** II, 1069).

10 Bazı araştırmacılar, Cezâyir-i Garb şeklinde okumuşlarsa da, bunun Cezâyir-i Arab şeklinde okunması da mümkündür. Zira bu ta'birden kasdedilen ma'nâ, müstakil bir eyâlet olan Cezâyir Eyâleti'dir.

11 Bazı kelimelerin izahları kısaca şöyledir:

-Salyâne; Yıllık demektir. Bu çeşit eyâletlerde tîmâr ve ze'âmet yoktur. Ancak bu kâide mutlak değildir. Az da olsa ze'âmet ve tîmâr bulunabilir.

-Kul Tâifesi; Sâyâne ile idare olunna eyâletlerde tımarlı askerler yerine bu adla anılan askerler vardır. Bunlara Yerli Kulu da denir. Bu teşkilât, Yeniçeri Yetimleri, Rum Yiğitleri diye anılan ve Anadolu'nun eli silah tutup beyler ve paşaların yanlarında yetişmiş olan gençleri ile müslüman olmuş hristiyanlardan meydana gelmekteydi. Bunlar da, Yeniçeriler gibi, ulûfe veya kıst adıyla üç ayda bir aldıkları aylıklarla askerî

5. Ammâ *hâss ile olan eyâletler* böyle değildir. Anlarda hâss-ı hümâyûn ve vüzerâ ve ümerâ vardır. Ve ba'zı ocaklık ve 'aşîret ve müsellem ve yörük ve akıncı ve piyâde beğleri ve ze'âmet ve tîmâr erleri vardır[1].

6. Ve bunlardan mâ'adâ dokuz *hükümet* vardır ki, hîn-i fetihde hıdmet ü itâ'atleri mukâbelesinde ashâbına tevfîz ü temlîk olunmuşdur. *Mülkiyyet tarîki* üzere tefrîk[2] ederler. Hattâ memleketleri *mefrûzü' l-kalem* ve *maktû'ü' l-kadem*dir. Ebvâb-ı mahsulâtı dâhil-i defter-i sultanî olmamışdır. İçlerinde *ümerâ' -i Osmâniyye*'den ve kul tâifesinden hiç bir ferd yokdur. Cümle kendülere mahsusdur[3].

Ve bunların '*ahidnâme*leri mûcibince azl ü nasb kabul eylemezler. Amma cümlesi mutî'-i fermân-ı Hazret-i Sultandır. Sâir ümerâ'-i Osmâniyye gibi kangı eyâlete tâbi'ler ise, beğlerbeğileriyle ma'an sefer eşerler. Kavm ü kabîle ve başka *asker* sâhibleridir.

Ve ol hükûmet bunlardır:

Hükûmet-i Cizre[4];	Hükûmet-i Genc	Hükûmet-i Palu
Hükûmet-i Hazzo[5]	Hükûmet-i Ekrâd be-nâm-ı Mahmûdî	Hükûmet-i Mihrivân

---

hizmetlerini ifa ediyorlardı. Yerli Kulu'nun bir diğer adı da gönüllü idi (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

1 Ba'zı ıstılâhlar:

-Hâs; İlerde Kanunnâmede açıklanacağı üzere 100.000 ve üzerinde akçe geliri olan dirliklere denir. Bunlardan Padişahlara tahsis edilenlere, hâss-ı hümâyûn; vezirlere tahsis edilenlere hâss-ı vüzerâ ve beğlerbeğilerle sancakbeğlerine tahsis edilenlere ise, hâss-ı ümerâ denir. İlerde izah edilecektir.

-Ocaklık; İlerde tarifi gelecektir ve bir kimseye ömür boyu dirlik tahsis edilmesine yurdluk; bu hakkın mirasla intikâl etmesi halinde ise ocaklık veya yurdluk-ocaklık adı verilir.

-Müsellem; Yeniçeri teşkilâtı kurulmadan evvel Osmanlı ordusunun muvazzaf süvari askeri ve daha sonra ise geri hizmetlerde ve eyâlet askerleri arasında kullanılan bir sınıfdır ve rüsûm-ı şer'iyye ve örfiyyeden mu'âfdırlar. Bunların yayalarına da piyâde denilir.

-Yörük; Anadolu'dan Rumeli'ye nakledilip iskân edilen ve savaş zamanında geri hizmetlerde kullanılan bir askerî sınıfdır ve rüsûmdan mu'âfdırlar.

-Akıncı; Osmanlı Devletinin hafif suvari kuvvetlerine denirdi. Seferde onarlı teşkilât halinde bulunurlardı. On kişiye onbaşı, yüz kişiye subaşı ve bin kişiye de binbaşı ve nihâyet bütün bunlara da akıncı beği kumanda ederdi (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

2 Ali Çavuş nüshasında "tasarruf" şeklindedir ki, bu daha doğru olsa gerektir.

3 Hükûmet kelimesinin aşîret ve oymakla eş anlamlı olduğunu daha evvel belirtmiştik. Bu maddeden anlaşılıyor ki, hükûmetler, arazileri mîrî arazi statüsünde bulunmayan ve dolayısı ile tîmâr nizâmıyla ve tahrir işlemleriyle ilgisi olmayan dâhilde müstakil ve hâricde Osmanlı Devletine bağlı beğlikler şeklindedir.

-**Mefrûz'ül-kalem**, arazileri tahrir edilmeyen ve il-yazıcıların kalemlerinin tahrir işlemlerine tâbi' olmayan ve **maktû'ul-kadem** ise, merkezî devletin memurlarınn ayaklarının kesildiği ve daha sonraki ifadelerle de açıklandığı gibi, malî gelirleri hazineye dahil olmayan ve Osmanlı beğleri tarafından idare edilmeyen topraklar demektir. Zaten, bunların arazilerinin de mülk arazi statüsünde olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Krş. Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

4 El-Cezîre veya Cezîre-i İbn-i Ömer de denir. Aslında El-Cezîre deyince Diyar-ı Bekr, Diyâr-ı Mudar ve Diyâr-ı Rebî'a'nın tamamı anlaşılır. Özel anlamda ise, zikrettiğimiz mana mu'teberdir (Guy Le Strange, **Buldân'ül-Hilâfet'iş-Şarkıyye**, Beyrut 1985, sh.114 vd.).

5 Günümüzde Diyarbakır'a bağlı Hazro Kazâsı olsa gerektir.

Hükûmet-i Uşnuh[1] Hükûmet-i İmâdiyye[2]. Hükûmet-i Eğil

7. Eyâletlerde ne mikdar *elviye* ve ze'âmet ve tîmâr vardır, tafsîl üzere beyân olunur:

EYÂLET-İ RUMELİ

8. *Sâlyâne beğleri*yle yirmi beş[3] sancakdır. *Defter kethüdâsı* ve *tîmâr defterdârı* vardır. Ve *Paşa Sancağı*nın iki alay-beğisi vardır, yemîn ü yesâr i'tibâr olunmuşdur. Ve dahi her sancağın bir alay-beğisi vardır. Ve ze'âmetli üç *müsellem beği* ve altı *yörük beği* vardır ve bir *akıncı beği* vardır[4].

Cümlesi *Rumeli beğlerbeğisi*ne tâbi'dir. Sefer-i hümâyûn vâki' oldukca ma'an sefere eşerler.

9. Ve eyâlet-i mezbûrede vâki' olan *zu'amâ* ve *erbâb-ı tîmâr* cümle on bin yüz seksen yedi *kılıç*dır. Bin sekseni ze'âmet, mâ'adâsı tezkirelü ve tezkiresüz tîmârdır.

Zu'amâya beş binde bir cebelü ve erbâb-ı tîmâra üçer binde birer *cebelü* fermân olunmuşdur. Ve tîmârı on bin olanlar ve onbinden ze'âmete varınca tîmâr tasarruf edenler üç cebelü verir. Bu minvâl üzere eyâlet-i mezbûrede ümerâ ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr cebelüleriyle otuz beş bin mikdârı askerdir.

Ve müsellem tâifesinde *ocaklık* i'tibâr olunmuşdur ki, her ocağın bir tîmârı ve ol tîmar ile beş nefer be-nevbet *sefer eşer müsellemi* vardır.

Ve *yörük tâifesi* dahi ne mikdâr ise, her ocağa beş nefer eşküncü ta'yîn olunmuşdur.

Cümlesi beğleriyle ma'an sefer eşerler. Eyle olıcak *Rumeli müsellemleri* sekiz yüz kırk dokuz ocakdır ve yörükleri bin dört yüz altmış dört ocakdır. Bu minvâl üzere müsellem tâifesiyle yörük eşküncileri on bir bin beş yüz altmış beş nefer olur. Amma nevbetlüsü bin üç yüz on üç neferdir.

Ve bunlardan mâ'adâ *akıncı tâifesi* kâmil on iki bin askerdir.

Bu takdîr üzere 'umûmen sancak beğleri ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmar kânun üzere cebelüleriyle zikr olunan müsellem ve eşküncü tâifesi cem'an elli bin mikdârı askerdir.

10. Ve sancak bunlardır ki, zikr olunur:

---

1 Ermiye Gölünün Güneybatısında yer alan eski bir yerleşim bölgesidir. Eskiden bazı Kürt aşiretleri sâkin bulunmaktaydı (Guy, 199-200).

2 **El-İmâdiyye**, Uşnuh'un batısında ve Musul'un kuzeyinde yer alan bir beldedir (Guy, 122); Neşrettiğimiz nüshada "Seyyid Hân Vilâyeti" diye bir kayıt düşülmüştür.

3 Ali Çavuş nüshasında 24 sancaktır.

4 Bazı ıstılâhların izahı şöyledir:

-Defter Kethüdâsı; Ze'âmetlerin kayıtlarını tutan ve mu'âmelelerini yürüten görevliye denir ve tîmârların kayıtlarını tutan tîmâr defterdârının âmiridir.

-Paşa Sancağı; Eyâletin merkez sancağıdır ki, beğlerbeği burada oturur.

-Alaybeği; Dirlik sâhiplerinin nâhiya bazındaki âmirine çeribaşı ve kazâ bazındaki âmirine de alaybeği denir. Yüksek derecede ze'âmet sâhibi olan alaybeğiler, seferde sancakbeğinin riyâseti altında vazife ifa ederler (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi şerhi**).

Livâ-i Paşa[1]	Livâ-i Köstendil	Livâ-i Vize	Livâ-i Çirmen
Livâ-i Kırk-Kilise[2]	Livâ-i Silistre	Livâ-i Niğbolu	Livâ-i Vidin
Livâ-i Alaca-Hisâr	Livâ-i Vılçıtırın	Livâ-i Prizrin	Livâ-i İskenderiyye[3]
Livâ-i Dukagin	Livâ-i Avlonya	Livâ-i Ohri	Livâ-i Delvine
Livâ-i Yanya	Livâ-i İlbasan (Elbasan)	Livâ-i Mora	Livâ-i Tırhala
Livâ-i Selânik	Livâ-i Üsküb	Livâ-i Bender	Livâ-i Akkirman
Livâ-i Özi[4].			

Müsellem sancakları bunlardır:

Livâ-i Müselleman-ı Kızılca	Livâ-i Müselleman-ı Çingâne	Livâ-i Müselleman-ı Çirmen[5].

Yörük sancakları bunlardır:

Livâ-i Yörükân-ı Ofcabolu	Livâ-i Yörükân-ı Tanrıdağı	Livâ-i Yörükân-ı Vize
Livâ-i Yörükân-ı Kocacık	Livâ-i Yörükân-ı Selânik	Livâ-i Yörükân-ı Na'ldöken.

(EYÂLET-İ BOSNA)

11. Bundan sonra *Eyâlet-i Bosna* yedi sancakdır ve zu'ama ve erbâb-ı tîmârı iki bin iki yüz seksen kılıçdır. Ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle sekiz bin mikdâr asker olur. Ve bunlardan mâ'adâ *'ulûfelü neferâtı* vardır.

Ve sancakları bunlardır ki, zikr olunur:

Livâ-i Bosna	Livâ-i Hersek	Livâ-i Kilis	Livâ-i İzvornik
Livâ-i Zacasna[6]	Livâ-i Kırka	Livâ-i Varçoviç[7].	

1 Paşa Sancağından kasıt, Sofya'dır.

2 Kırklareli demektir.

3 Arnavud İskenderiye'si yani İşkodra kasdedilmektedir.

4 Kanunî devri için bu sancak listesinin geçerli olmadığını ve konuyla ilgili bilgiyi, Rumeli Eyâleti kısmında vereceğimizi burada belirtmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

5 Bu son sancak, bizim neşre esas aldığımız nüshada mevcut değildir ve bu kısım çok hatalı kaleme alınmıştır (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

6 Zacna şeklindeki imlâların hatalı olduğu belirtilmiştir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

7 Ali Çavuş nüshasında Bakriç ve Fâtih nüshasında ise, Orahoviça (muhtemelen Orahovitsa kelimesinden menkuldür ki, Cevizlik demektir) sancağı zikredilmektedir. Varçoviç şeklinde bizim nüshada yazılı sancağın ise, Veçernik olması kuvvetle muhtemeldir.

EYÂLET-İ BUDİN VE EYÂLET-İ EĞRİ VE EYÂLET-İ KANİJE[1]

12. Bunlar cümle onsekiz sancakdır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı iki bin sekiz yüz altmış dört kılıçdır. Ümerâsı kânûn üzere cebelüsiyle onbir bin mikdârı asker olur. Bunlardan gayrı 'ulûfelü kul tâifesi vardır[2].

Sancakları bunlardır ki, zikr olunur:

(Livâ-i Budun)	Livâ-i Ostorgon (Estergon)	Livâ-i Sigetvâr	Livâ-i İstolni-Belgrad
Livâ-i Seçen	Livâ-i Nova	Livâ-i Peçuy	Livâ-i Seksar
Livâ-i Sekeçuy[3]	Livâ-i Sirem	Livâ-i Semendire	Livâ-i Hatvan
Livâ-i Filek	Livâ-i Solnok	Livâ-i Segedin	Livâ-i Şimontoma
Livâ-i Kopan	Livâ-i Pojega	Livâ-i Varat	Livâ-i Novigrad
Livâ-i Peç	Livâ-i Soltul (?)[4].		

EYÂLET-İ TİMEŞVAR

13. Andan sonra *Eyâlet-i Timeşvar*, altı sancakdır Ümerâsı kânûn üzere cebelüsiyle üç bin mikdârı asker olur. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı yediyüz on kılıçdır. Bunlardan mâ'adâ dahi 'ulûfelü neferâtı[5] vardır.

(Sancakları bunlardır;)

Livâ-i Timeşvar	Livâ-i Göle	Livâ-i Modava	Livâ-i Yanova
Livâ-i Çanad	Livâ-i Lipova[6].		

EYÂLET-İ ANADOLU

14. Ondört sancakdır. Bunun dahi *defter kethüdâsı* ve *tîmâr defterdârı* vardır. Ve dört müsellem ve on piyâde beğleri vardır. Bunlar ocak ağalarındandır. Tekâ'üd tarîkı üzere her birinin *arpalık* hükmünde icmallü ze'âmetleri vardır. Tasarruf edüp devâm-ı devlet-i padişâhîye du'âlar ederler. Ve içlerinden birisi fevt olsa, ze'âmetiyle beğliği yine

---

1 1526 yılında fethedilmesine rağmen 1541 tarihinde müstakil eyâlet haline getirilen **Budin**, Budun veya Budum, Osmanlılarnı fethinden evvel macaristan'ın başşehri olan Budapeşte'dir.

-**Eğri,** Eğre, Macarca Eger, Almanca Erlau ve Latince Agria'dır. Sonradan eyâlet haline getirilmiştir. Kanunî devrinde eyâlet değildir.

-**Kanije,** Macarca Nagy Kanizsa ve Almanca Gross Kanisa'dır. Sonradan eyâlet haline getirilmiştir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

2 Ulûfelü kul tâifesinden kasıt, gönüllü ve yerlü kulıdır.

3 Diğer adı Mohaç'dır.

4 Son dört sancak, sadece bizim nüshada mevcuttur (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi).**

5 Bizim nüshada "vazifelü dahi vardır" şeklindedir ve yerlü kulı kasdedilmektedir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**)..

6 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**.

ocak ağalarından bir müstehakkına verilür ise, sâir ze'âmet ve tîmâr gibi oğlına veya âhara verile-gelmemişdir[1].

Ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı sekiz bin altı yüz on dokuz kılıçdır. Ve ümerâsı kânûn üzere cebelüsiyle yirmi beşer bin mikdârı asker olur.

15. Ve sancakları bunlardır:

(Livâ-i Kütahya)[2]	Livâ-i Hüdâvendigar	Livâ-i Saruhan[3]	Livâ-i Aydın
Livâ-i Kastamonu[4]	Livâ-i Bolu[5]	Livâ-i Menteşe	Livâ-i Karahisâr-ı Sahib
Livâ-i Sultan-Önü	Livâ-i Ankara	Livâ-i Kengırı	Livâ-i Teke
Livâ-i Hamîd	Livâ-i Karesi[6].		

Bundan sonra *müsellem beğleri* bunlardır ki, zikr olunur:

Mîr-i Müsellemân-ı Aydın ve Saruhan ve Menteşe ve Karesi ve Bursa ve Koca-ili ve Sultan-Önü	Mîr-i Müsellemân-ı Bolu ve Kastamonu ve Ankara
Mîr-i müsellemân-ı Kütahya ve Karahisâr ve Hamîd	Mîr-i Müsellemân-ı Teke ve Alâiyye[7].

Ve dahi *piyâde beğleri* bunlardır[8]:

Mîr-i Piyadegân-ı Saruhan	Mîr-i Piyâdegân-ı Kütahya	Mîr-i Piyâdegân-ı Karahisâr
Mîr-i Piyadegân-ı Menteşe	Mîr-i Piyâdegân-ı Hamîd	Mîr-i Piyâdegân-ı Ankara
Mîr-i Piyâdegân-ı Bolu	Mîr-i Piyâdegân-ı Sultan-Önü	Mîr-i Piyâdegân-ı Hüdâvendigâr
Mîr-i Piyadegân-ı Karesi	Mîr-i Piyadegân-ı Biga.	

EYÂLET-İ KARAMAN

1 İlk cümle dışında bu paragraf, Ali çavuş nüshasında mevcut değildir

2 Diğer nüshalarda vardır. Bilinmeyen bir sebeple neşre esas aldığımız nüshada genellikle Paşa Sancakları zikredilmemiştir.

3 Manise Bölgesini ifade etmektedir.

4 Bu isim, burada bir kale yaptırmış olan Komnenos'lardan dolayı Kastra-Komnen yani Komnen Kalesi terkîbinden gelmektedir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

5 Bolu adı, şehir manasını ifade eden Polis kelimesinden gelmektedir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

6 Balıkesir Bölgesini kapsamaktadır.

7 Müsellem ve yaya beğleri ile ilgili parağraflar. Ali Çavuş nüshasında mevcut değildir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

8 Neşre esas aldığımız nüshada, bu cümle yerinde "Bu Kanunnâme'de bunlar piyâde beğleri imişler ki, zikr olunur" cümlesi yer almakta ve daha sonra piyâde beğlerinin isimleri zikredilmektedir. Biz, eksik olan kısmı, Fâtih nüshasından tamamlıyoruz.

16. Yedi sancakdır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı iki bin yedi yüz on kılıçdır. Ve ümerâsı kânûn üzere cebelüsiyle altı bin beş yüz mikdâr asker olur.

Sancakları bunlardır:

Livâ-i Konya	Livâ-i Beğşehri	Livâ-i Kırşehri	Livâ-i Kayseriyye
Livâ-i Niğde	Livâ-i Aksaray	Livâ-i Akşehir.	

EYÂLET-İ SİVAS[1]

17. Yedi sancakdır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı üç bin dokuz yüz otuz yedi kılıçdır. Ümerâsı kânûn üzere cebelüsiyle sekiz bin mikdârı asker olur.

Sancakları bunlardır ki, zikr olunur:

Livâ-i Sivas	Livâ-i Bozok	Livâ-i Amasya	Livâ-i Çorum
Livâ-i Divrik	Livâ-i Arabkir	Livâ-i Canik	Livâ-i Samsun[2].

EYÂLET-İ MARAŞ

18. Dört sancakdır Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı iki bin sekiz yüz altmış dokuz kılıçdır. Ve ümerâsı kânûn üzere cebelüsiyle altı bin sekiz yüz mikdâr asker olur.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ-i Maraş	Livâ-i Kars[3]	Livâ-i Malatya	Livâ-i Ayntâb.

EYÂLET-İ TRABZON

19. İki sancakdır Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı beş yüz elli dört kılıçdır. Ve ümerâsı kânûn üzere cebelüsiyle iki bin mikdârı asker olur.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ-i Trabzon, Livâ-i Batum[4].

EYÂLET-İ KEFE

---

1 Ali Çavuş nüshasında, bundan evvel Maraş Eyâleti zikredilmektedir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**)..

2 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi.**

3 Bu ad, burada yerleşmiş olan Karsak Türklerinden gelmektedir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

4 **Trabzon,** MÖ. 2.000 yıllarına kadar dayanan bir şehirdir ve eski adı Trapezus'dur. Fâtih tarafından 1461 yılında fethedilmiştir. **Batum** ise, Gürcüce Batumî kelimesinden gelmektedir. 1564 tarihinde Osmanlı devleti topraklarına katılmış; 1878 yılında Çarlık Rusyasına devredilmiştir. Şu anda Gürcistan'ın başşehridir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

20. Eyâlet-i mezbûrede ze'âmet ve tîmâr yokdur. *Kul tâifesi* vardır. Mezâri' u kurânın ekseri *havâss-ı hümâyûn*dur, mîrî tarafından zabt olunur[1].

EYÂLET-İ DİYÂRBEKİR

21. Yirmi iki sancakdır. On sekiz sancağı *ümerâ'-i Osmâniyye* tasarrufundadır; mâ'adası *yurdluk ve ocaklık* i'tibâr olunur. Ve anlar dahi sâir ümerâ gibi *tabl u 'alem* sâhibleridür. Hattâ ta'yîn olunmuş icmallü hâssları vardır. Ellerine berât-ı hümâyûn verilmişdir. Nihâyet şol kadar var ki selâtîn-i selefden ellerinde olan 'ahidnâmeleri mûcibince azl ü nasb kabûl eylemezler. Ammâ içlerinde ze'âmet ve tîmâr vardır ve sefer-i hümâyûn vaki' oldukça kendüleri ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı, beğlerbeğileriyle ma'an sefer eşerler.

Ve bunlardan mâ'adâ dahi ze'âmet ve tîmâr ile başka *aşîret beyleri* vardır ve lâkin anlar tabl u 'alem sâhibleri değildür. Belki zu'amâ makâmındadır[2].

Pes imdi eyâlet-i mezbûrenin zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı ve zikr olunan erbâb-ı aşîreti cümle dört bin iki yüz on yedi kılıçdır. Ümerâsı kânûn üzere cebelüsiyle ondokuz bin mikdârı asker olur.

Ve bunlardan mâ'adâ *'ulûfeli kul tâifesi* dahi olur.

22. Sancakları bunlardır:

Livâ'-i Âmid[3]	Livâ'-i Harput	Livâ'-i Ergani	Livâ'-i Siverek
Livâ'-i Nusaybin	Livâ'-i Hasan-Keyf	Livâ'-i Çemişkezek	Livâ'-i Si'ird
Livâ'-i Çapakçur	Livâ'-i Sincar	Livâ'-i Tercîl	Livâ'-i Kulb
Livâ'-i Çermik	Livâ'-i Pertek	Livâ'-i Mazgird	Livâ'-i Atak
Livâ'-i Pesban-Burban	Livâ'-i Sağman	Livâ'-i Meyyâfarikin[4]	Livâ'-i Mihrânî

1 Kanunî, şehzâdeliğinde burada sancakbeğiliği yapmış ve Padişah olunca da Eyâlet haline çevirmiştir. Tîmâr ve ze'âmet bulunmamasına rağmen, hâs ile idare edildiği için bu listeye alınmıştır (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

2 Bu maddeden anlaşılacağı şekilde Diyarbekir Eyâletindeki sancaklar üç kısımdır:

Birincisi, klasik Osmanlı sancaklarıdırlar ve buralarda tîmâr nizâmı hâkimdir. Her açıdan diğer Osmanlı Sancaklarından farkları yoktur. Bunlar arasında Paşa Sancağı olan Âmid, Ergani, Çemişkezek ve Harput'u sayabiliriz.

İkincisi, Yurdluk ve Ocaklık tarzındaki ekrâd sancaklarıdır. Bunlara fetih sırasındaki hizmetlerinden dolayı, devamlı olarak sancak ve hâs şeklinde hayat boyu tahsis edilmiştir. Çermik, Pertek, Siird ve Atak gibi.

Üçüncüsü ise, hükümet, aşiret yahud oymak adı verilen sancaklardır. Bunların idâresi tamamen yerli beğlere verilmiştir. Son iki kısımda tîmâr nizâmı sözkonusu değildir. İkincilerin üçüncülerden en önemli farkları, madde metninden de anlaşılacağı üzere, merkezî devlet tarafından verilmiş tabl u alem sâhibi olmalarıdır (**OK,** III, sh.213-214).

3 Bizim nüshada Livâ-i Diyarbekir şeklinde kaydedilmiştir.

4 Bu kelime, Mefarikin tarzında da okunmuştur. Silvan demektir. Ermenilerin Moufargin dedikleri iddia edilmiştir (Guy, 143 vd.).

Livâ'-i Akça-Kal'a	Livâ'-i Hancuk	Livâ-i Habur (?).

EYÂLET-İ ŞAM-I ŞERİF

23. On bir sancakdır. Yedi sancağı hâss ile, dört sancağı sâlyâne iledir. (*Sâlyâne ile olan elviye*de) ze'âmet ve tîmâr yokdur. Cümle mahsûlâtı mîrî tarafından zabt olunur.

Pes imdi ze'âmet ve tîmâr olan elviyenin zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı bin iki yüz elli kılıçdır. Ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle dört bin beş yüz mikdârı asker olur. Ve bunlardan mâ'ada 'ulûfeli kul tâifesi dahi vardır.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ'-i Şâm-ı Şerif	Livâ'-i Safed	Livâ'-i Kuds-i Şerif	Livâ'-i Aclûn
Livâ'-i Leccun	Livâ'-i Gazze	Livâ'-i Nablus	Livâ'-i Tedmür
Livâ'-i Saydâ	Livâ'-i Beyrut	Livâ'-i Kerek-Şuyek.	

EYÂLET-İ HALEB

24. Altı sancakdır. Bir sancağı yurdluk ve ocaklıkdur. Mâ'adası ümerâ'-i Osmâniyye tasarrufundadır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı bin iki yüz elli kılıçdır. Ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle dört bin beşyüz mikdârı asker olur. Ve bunlardan mâ'adâ 'ulûfeli kul tâifesi dahi vardır.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ'-i Haleb	Livâ'-i Kilis	Livâ'-i Ma'arre	Livâ'-i Uzeyr
Livâ'-i Balis	Livâ'-i Adana.		

EYÂLET-İ ARZ-I RÛM (ERZURUM)

25. On iki sancakdır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı beş bin sekiz yüz on sekiz kılıçdır. Ümerâsı kânun üzere cebelüsü on bin iki yüz mikdârı asker olur. Ve bunlardan mâ'ada 'ulûfeli kul tâifesi dahi vardır.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ'-i Arz-ı Rûm	Livâ'-i Karahisâr-ı Şarkî	Livâ'-i Pasin	Livâ'-i Kigı
Livâ'-i İspir.	Livâ'-i Malâzgird	Livâ'-i Tekmân	Livâ'-i Tortum
Livâ'-i Mecingired	Livâ'-i Mâmirvân	Livâ'-i Kızuçan[1].	Livâ-i Hınıs

EYÂLET-İ ÇILDIR BE-NÂM-I DİĞER AHISKA

1 Krş. Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**

26. On dört sancakdır. Üç sancağı *yurdluk ve ocaklık*dur. Mâ'adası ümerâ-i Osmâniyye tasarrufundadır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı beşyüz doksan kılıçdur. Ve ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle bin beş yüz mikdârı asker olur.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ'-i Ahıska	Livâ'-i Ardahan-ı Büzürk	Livâ'-i Oltu	Livâ'-i Ardanuc
Livâ'-i Penek	Livâ'-i Hartus	Livâ'-i Hacrek	Livâ'-i Posthu
Livâ'-i Mahcil	Livâ'-i Ecâre	Livâ'-i Ahkelek	Livâ'-i Livâne
Livâ'-i Şavşad	Livâ'-i Pertekrek.		

EYÂLET-İ KARS

27. Altı sancakdır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı seksen kılıçdır. Ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle iki bin sekiz yüz mikdârı asker olur ve bunlardan mâ'ada 'ulûfeli kul tâifesi vardır.

Ve sancakları bunlardır ki, zikr olunur:

Livâ'-i Kars	Livâ'-i Ardahân-ı Küçek	Livâ'-i Kağızman	Livâ'-i Zâr u Şâd
Livâ'-i Gecrân	Livâ'-i Cucuvan.		

EYÂLET -İ VAN

28. On dört sancakdır. Beş sancağı *ümerâ-i Osmâniyye* tasarrufundadır; mâ'adâsı *yurdluk ve ocaklık*dur. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı bin altı yüz on beş kılıçdur. Ve ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle dört bin mikdârı asker olur ve bunlardan mâ'ada 'ulûfeli kul tâifesi vardır.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ-i Van	Livâ-i Erciş	Livâ'-i Âdilcevâz[1]	Livâ'-i Muş[2]
Livâ'-i Bitlis	Livâ'-i Bârgirî	Livâ'-i Ovacık	Livâ'-i Kârkâr
Livâ'-i Vâdi-i Benî Katur	Livâ'-i Kesânî	Livâ'-i Ağakis	Livâ'-i Berda'
	Livâ'-i Bâyezid-Kal'ası.	Livâ'-i Âsiyâb-rud	

EYÂLET-İ RAKKA

1 **Adilcevaz** adı, Selçuklulardan kalma bir isimdir (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

2 **Muş** adı, buraya yerleşmiş bulunan Trako-Frig boyu olan Muşkiler'den kalmıştır (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

29. Yedi sancakdır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı bin yüz elli kılıçdır. Ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle üç bin mikdârı asker olur.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ'-i Rakka ma'a Ruha	Livâ'-i Deyr-i Rahbe	Livâ'-i Benî-Rebî'a
Livâ'-i Cemâse[1]	Livâ'-i Birecik	Livâ'-i Habur
Livâ'-i Sürûc.		

EYÂLET-İ ŞEHR-İ ZÛL[2]

30. On dokuz sancakdır. Altı sancağı ümerâ'-i Osmâniyye tasarrufundadır; mâ'adası yurdluk ve ocaklıkdır. Bunlardan mâ'ada aşîret beyleri vardır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı yedi yüz doksan kılıçdır. Ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle üç bin mikdârı asker olur.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ'-i Şehr-i Zûr	Livâ'-i Erbil	Livâ'-i Sürücek	Livâ'-i Hezârmürd
Livâ'-i Mergâve	Livâ'-i Accûr	Livâ'-i Keşşâf	Livâ'-i Şehr-i Bâzâr
Livâ'-i Bâne (Pâve)	Livâ'-i Nil-Târî (Nîl-Kârî)	Livâ'-i Sipehrencîn	Livâ'-i Ebruman
Livâ'-i Dâvudân	Livâ'-i Berend	Livâ'-i Bulekas	Livâ'-i Cebel-i Humreyn
Livâ'-i Dulhorân	Livâ'-i Harîr Ve Rudîn	Livâ'-i Kal'a-i Gâzî.	

EYÂLET-İ MUSUL

31. Beş sancakdır. İki sancağı yurdluk ve ocaklıkdur; mâ'adâsı ümerâ'-i Osmâniyye tasarrufundadır ve bunlardan mâ'adâ aşîret beyleri vardır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı dört yüz doksan kılıçdır. Ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle iki bin iki yüz mikdârı asker olur.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ'-i Musul	Livâ'-i Kerkük	Livâ'-i Tikrit
Livâ'-i Bâcvânlık	Livâ'-i Huden-Bâne.	

EYÂLET-İ TRABLUS-ŞAM

32. Beş sancakdır. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı yedi yüz doksan kılıçdır. Ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle üç bin beş yüz mikdârı asker olur.

Ve sancakları bunlardır:

---

1 Bizim nüshada Hemâse şeklinde yazılmıştır (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

2 Şehr-i zûl ve Şehr-i zûr şeklinde de okunmaktadır. Doğrusu, Şehr-i zûr tarzındadır (Guy, 225-226; Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

Livâ'-i Tarablus-Şam[1]	Livâ'-i Hamâ	Livâ'-i Hıms
Livâ'-i Selemiyye	Livâ'-i Cebele.	

EYÂLET-İ BAĞDAD

33. Yirmi beş sancakdır. Sekiz sancağında sâir memâlik gibi ze'âmet ve tîmâr vardır ki, ol *memleket sancakları arz-ı memleket*[2] 'add olunmuşdur. Mâ'adâ sancakları *arz-ı Irâk*[3]'dır. Anda ze'âmet ve tîmâr yokdur. Ancak sancak beğleri hâssı vardır. Yurdluk ve ocaklıkdır. Mâ'adâsı kurâ ve mezâri'inin cümle mahsulâtı mîrî cânibinden zabt olunur.

Pes imdi tîmâr ve ze'âmet olan elviyenin zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı bin yüz kılıçdır. Cümlesi kânun üzere cebelüsiyle beş bin mikdârı asker olur ve bunlardan mâ'ada 'ulûfelü kul tâifesi vardır.

34. Ve sancakları bunlardır:

Livâ'-i Bağdâd	Livâ'-i Zengâbâd	Livâ'-i Cevâzir	Livâ'-i Hille
Livâ'-i Rumâhiyye	Livâ'-i 'Âne	Livâ'-i Cengûle	Livâ'-i Kara-Dağ
Livâ'-i Dertenk	Livâ'-i Cessân	Livâ'-i Semâvât	Livâ'-i Beyat
Livâ'-i Derne	Livâ'-i Dih-Bâlâ	Livâ'-i Vâsıt	Livâ'-i Kerend
Livâ'-i Demür-Kapu	Livâ'-i Karâniyye	Livâ'-i Kabur	Livâ'-i Geylân
Livâ'-i Âl-i Sâ'ih[4].			

EYÂLET-İ KIBRIS

35. Sekiz sancakdır. Beş sancağı hâssla ve üçü sâlyâne iledir. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı bin sekiz yüz kılıçdır. Ümerâsı kânun üzere cebelüsiyle beş bin mikdârı asker olur.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ'-i Kıbrıs	Livâ'-i İç-il	Livâ'-i Tarsus	Livâ'-i Alâiyye
Livâ'-i Sis	Livâ'-i Girine	Livâ'-i Bâf	Livâ'-i Magosa[5].

EYÂLET-İ CEZÂİR-İ KAPÛDAN

1 **Trablus**, Tri-Pols yani üç şehir kelimesinden gelmektedir. Libya'daki Trablus'dan ayrılması için Trablus-Şam denmiştir (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

2 **Arz-ı memleket,** mîrî arazi demektir ve bu sekiz sancakda tîmâr nizâmı tatbik edilmiştir.

3 **Arz-ı Irak**, Fıkıh kitaplarında Arz-ı Irak'ın özel bir anlamı vardır ve Sevâd-ı Irâk diye de geçer. Arz-ı Irâk, fethedildikten sonra yerli gayr-i müslim ahaliye terk olunan ve ahaliden harâc-ı muvazzaf ve harâc-ı mukâsemesi alınan arâzî-i harâciyye manasını ifade eder. Bu statü, Hz.Ömer devrinde tesbit ve tayin olunmuştur (Damad, **Mecma'ül-Enhür Şerhu Mülteka'l-Ebhur**, I, sh.671 vd.).

4 Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

5 Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

36. On üç sancakdır. On sancağı hâss iledür; mâ'adâsı sâlyâne iledir. Zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı mensûhâtı ile ma'an iki bin üç yüz yirmi kılıçdır. Ümerâsı kanun üzere cebelüsiyle yedi bin mikdârı asker olur.

Ve sancakları bunlardır:

Livâ'-i Gelibolu	Livâ'-i Ağriboz	Livâ'-i Karlı-ili	Livâ'-i Rodos
Livâ'-i Midillü	Livâ'-i Koca-İli	Livâ'-i Biga	Livâ'-i Sığla
Livâ'-i Mizistre	Livâ'-i Sakız	Livâ'-i Nakşa	Livâ'-i Mehdiyye
Livâ'-i İnebahtı.			

37. Pes imdi bu üslûb üzere zikr olunan eyâletler, *sâlyâne beğleri*yle üç yüz yirmi sancakdır ve tîmârları elli altı bin iki yüz dokuz kılıçdır. Fermân-ı hümâyûn-ı sa'âdet-nişân üzere iki yüz bir bin mikdâr asker olur.

38. Zikr olunan *hükûmet*ler de, *oymak* i'tibâr olunmuşdur, aşîret demek olur. Her oymağın bir mîr-i aşîreti vardır. Sefer-i hümâyûn vâki' oldukda her birisi kudret ve tahammüllerine göre aşîretlerinden süvâri ihrâc edüp, ümerâsiyle edâ'-i hizmet ederler; cümlesi altmış bin mikdârı asker olur.

(İKİNCİ FASIL)

PES İMDİ UMÛMEN MEMÂLİK-İ OSMÂNİYYE'DE VÂKİ' OLAN BİLÂD VE KILÂ' VE KURÂ VE MEZÂRİ'İN AKSÂM VE TASARRUFÂTI VE BA'ZI İ'TİBÂRÂT VE ISTILÂHÂTI BEYÂN OLUNUR

39. Pes imdi umûmen memâlik-i mahrûsede münderic olan bilâd ve kurâ ve mezâri' yirmi iki balışi olmuşdur[1].

40. Bir *bahşi havâss-ı hümâyûn*dur[2].

41. Ve bir balışi dahi havâss-ı vüzerâ ve ümerâ ve mîrimîrân ve a'yân-ı divân-ı 'âlişândır[3].

42. Ve bir bahşi dahi cihet-i levâzımları içün *sultân*lara ta'yîn olunan havâssdur ki, anlara *paşmaklık* derler[4].

1 Kanunnâmenin bu kısmını yani ikinci faslını, kendi dönemindeki tadilleri de ekleyerek bir Risâle haline getiren Avni Ömer Efendi'nin beyânına göre, bu bahşiler yani tasarruflarına göre arazi kısım ve çeşitleri yirmi beşdir (Uzunçarşılı, 386).

2 Osmanlı Devletinin rakabesini beytülmala alıkoyduğu mîrî arazinin tasarruf şekline göre birinci kısmı, Padişahlara tahsis olunan hâslardır ki, bunlara havâss-ı hümâyûn denir (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

3 Neşre esas aldığımız nüshada bu madde eksiktir ve diğer nüshalardan tamamlanmıştır. Bu maddede de, ikinci mîrî arazi çeşidi olan vezirler, beğler, beğlerbeğiler ve Divan-ı Hümâyûn üyelerine tahsis olunan hâslar açıklanmaktadır (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

4 Burada sultanlardan kasıt, Padişahların kadın hısımları yani anneleri, kız kardeşleri ve hanımları demek olan kadınefendileridir. Osmanlı Padişahları Fâtih devrine kadar, çevre devlet aileleriyle akrabalık kurmuşlardır. Daha sonra ise, gözdeler arasından seçilen ikbâl ve kadınefendilerle yetinmişlerdir. Sadece II.

43. Eyle olsa *havâss* demekden murâd budur ki, mansûb oldukca mutusarrıf olanlara mahsûs olub ya'ni erbâb-ı menâsıb içün ta'yin olunmuşdur. İcmâllü hâsslardır. Kalîl ve kesîr herkes mansıb zamanında kendi hâsslarına mutasarrıf olur. Hatta birisine halel vaki' olsa, yerine kangısı mansûb[1] olursa, ol hasslar ana intikâl eder.

Ammâ paşmaklık ıtlâk olunan hâsslar böyle değildir. Zirâ sultanlar erbâb-ı menâsıb gibi değildür, azl ü nasb kabul eylemezler. Hemân hayâtda olduklarınca ol hâsslar tasarrufunda olur. Sâir havâss-ı menâsıb gibi mahsûs olup birbirine intikâl eylemez. Hatta bir hâslarından müstağniye olsa, ol havâss-ı hümâyûna ilhâk olunur ve gâh olur ki, bir müstehık sultâna verilür[2].

44. Ve bir balışi dahi *mâlikâne* derler. Ba'zı sultanlara ve 'atabe-i ulyâda müstehık olanlara ve boy-beğlerine ve ba'zı memleket erlerine, hizmet ve liyâkatlerine göre tevcîh ü temlîk olunub selâtîn-i mâziyeden ve hâlâ Pâdişâh-ı 'âlem-penâh -E'azz-Allahü ensârehû- Hazretlerinden ellerinde *mülk-nâme-i hümâyûn*ları vardır. Hemân mülk-i mevrûsları gibidir. İsterler ise mülkiyyet üzere tasarruf ederler. Neslen ba'de neslin tâ silsileleri münkatı' veyâhud ref'ine hükm-i şerîf sâdır olmadıkça mülkiyyet üzere tasarruf ederler ve mukâbelesinde hizmet teklif olunmamışdır[3] .

Osman Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin kızı Âkıle Hanımefendi ile ve Sultan İbrahim de Hasekilerden Hümâşah ile nikâh yoluyla evlenmişlerdir. Diğer Osmanlı Padişahları, tamamen nikâhlı zevceleri olmayan ve ancak şer'î kâideler çerçevesinde sitifrâş hakkına sahip oldukları câriyeleriyle aile hayatını sürdürmüşlerdir (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

Paşmaklık, mîrî arazinin üçüncü tasarruf şeklidir.

1 Bu kelimenin "munsab" şeklinde okunması yanlışdır (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi).**

2 Bu madde, Padişah ve diğer yüksek devlet memurlarına tahsis olunan hâslar ile sultân hanımlara tahsis olunan paşmaklık türü hâslar arasındaki farkları özetlemektedir (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

3 Burada zikredilen mâlikâne tarzı, mîrî arazinin tasarruf şekillerinin dördüncüsünü teşkil etmektedir. Maddeden de anlaşılacağı üzere, Mülknâme-i Hümâyûn, mîrî arazinin hayat boyu tefvîz anlamını ifade eder. Yoksa, elinde mülknâme bulunanlar, sözkonusu arazinin mâliki değillerdir. Zira iki çeşit temlîk vardır; Birincisi, sahih temlîkdir ki, beytülmala ait bir mülkün, şer'î şartlar çerçevesinde, özel şahıslara satılması neticesinde ortaya çıkar. Burada kasdedilen temlîk bu değildir. Zaten, Padişah fermânları ile mülknâmelerin iptal edilebileceğinin hükme bağlanması da bundandır. Sahih temlîkde böyle bir şey sözkonusu değildir. İkincisi; gayr-ı sahih temlîkdir ki, beytülmala ait mîrî arazinin tasarruf hakkının ve vergi gelirlerinin veya sadece birinin, hayat kaydıyla, bir şahsa, hizmeti mukâbelesinde tefvîz ve tahsisi demektir. Burada kasdedilen temlîk budur. Maalesef bir kısım araştırmacılar, bunu karıştırmışlardır (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

Avni Ömer Efendi, burada, mîrî arazinin bir diğer tasarruf şeklini daha açıklamaktadır ki, bunu 23. tasarruf şekli olarak kabul edebiliriz. Zira neşrini yaptığımız Kanunnâme'de 22 tasarruf şekli vardır. Avni Ömer Efendi'nin izah ettiği 23. tasarruf şekli şudur: Bir kısım dahi Rûm Eyâleti'nde vakı' olan malikânedir; Amasya ve Sivas eknafı ki vilâyet-i Rûm demekle marufdur; yedi pâre sancaktır ol sancakların ba'zı ahvâli dahi vardır. Meselâ harâc-ı muvazzafından (ya'ni çift akçesinden) gayri hububatdan vesâir gallâtından ikişer öşür alınub birine **öşr-i divânî** derler, sipahi tâifesi (tîmârlı tâifesi) alur ve birine **öşr-i mâlikâne** derler

Eshâb-ı evkâf ve emlâk alırlar; sebeb bu değildir ki diyâr-ı mezbûrun arâzisi kaviyye olub harâc-ı mükâsemesi hums olunub nısfı bir tâifeye ta'yin olunmuş ola; ol aslâ meşrû değildir; belki aslı budur ki ol diyârın hîn-i fetihde, ehli yerlerine mukarrer kılınub sâir memâlik-i mahmiye ehli gibi reislerine cizye darb olunub arzlarına harâc-ı muvazzafı ve harâc-ı mukâsemesi vaz'olunub kendülere temlîk olunmayub beytülmal-ı müslimîn ifrâz olundukdan sonra rekabat-ı arâzi nahiye (mahiye) ba'zı âyana temlîk olunub lâkin

45. Ve bir bahşi dahi *evkâf*[1]dır. Ba'de't-temlîk ba'zı kimesneler mülk-nâmeleri mûcibince mutasarruf oldukları kurâ ve mezâri'i vakf eylemişlerdir. İle'l-ân vakfiyyet üzere tasarruf olunur. Pes imdi bu makûleler dahi makbûl-ı sultân-ı zamân oldukça ile'l-inkırazi'd-deverân şart-ı vâkıf üzere 'amel olunur[2].

46. Bir bahşi dahi *arpalık*[3]dur ki, bâb-ı sa'âdet ve rikâb-ı devlet ağalarına ve mîrî kârhânelerde hizmet eden ehl-i hirefin baş ve buğlarına ve ba'zı serhad beğlerbeğilerine ve beğlerine ta'yîn olunmuşdur[4].

Ve lâkin iki kısım üzerinedir: Bir kısmı *icmâllü mahsûs*dur, ehl-i menâsıb hâssı gibi birbirine intikâl üzere ve bir kısmı dahi gayr-i mahsûsdur; ya'ni *icmâllü* değildir, sonradan ba'zı beğlerbeğilere ve beğlere verilü-gelmişdir. Ol makûleler, yerine gelene verilmez, belki aslına rücû' eder ve gâh olur ki arpalığa lâyık bir müstehıkkına dahi verilir[5].

47. Ve bir bahşi dahi *ocaklık*[6]dur ki, hîn-i fetihde ba'zı ümerâya hizmet ve itâ'atleri mukâbelesinde ber-vech-i te'bîd arpalık ve sancak hâssı[7] tarikıyla tevcîh olunmuşdur.

Rûmeli'nde ba'zı vüzerâ ve âyana temlîk olunan gibi harâcları ve sâir hukuku ile temlîk olunmayub belki mâlik olanlar harâc-ı muvazzafını ve harâc-ı mukâsemesini beyti harâca vermek üzere temlîk olunub mezkûrlar dahi çokluk yerlere bizzât ta'mir ve istiğlâl etmek müteassir ve müteazzir belki âdetâ müstahil olmağın her biri mülkü olan nâhiyeleri evvelden tasarruf eden re'âyâdan (köylüden) ve gayriden ba'zı tâifeye icâre tarîkiyle verür; her biri elinde olan yeri ekip, biçip harâc-ı muvazzaf ve harâc-ı mukâsemesini sipahiye verdikden sonra hububâtdan ve bağ ve bağçe ve bostândan hâsıl olan gallâtın öşrünü dahi icâre-i arz deyü mâliklerine vermek üzere terâzi ile akdedip tarafeynden bunun üzerine tasarruf ve te'âmül olunub mürûr-ı zaman ile mâlikler ve mutasarrıf olanlar fevt olub eben an cedîdin ihtiyâr ettikleri üslûbı ve ol resimleri halefleri kabul edüb anın üzerine müstemid ve müstemir olmuşlardır. Öşr-i mâlikâne dedikleri budur ki bu takdirce eyâlet-i mezbûreden olan cemi-i arâzinin nısfı havâs ve tîmâr ve nısf-ı âharı mâlikânedir ki eshâb-ı evkâf ve emlâk tasarruf ederler; bunlara asla bir hizmet ta'yin olumamışdır.(İ. Hakkı Uzunçarşılı; sh.387,388)

1 Mîrî arazinin beşinci tasarruf şeklidir.

2 Burada evkafdan kasdedilen irsâdî yani tahsisât kabîlinden vakıflardır ve aslı mîrî arazidir. Gayr-ı sahih vakıflar da denen bu vakıflar, Padişahlar tarafından iptal olunabilirler. Maddede bu hususa dikkat çekilmiştir. Bu maddedeki vakıfları, sahih vakıflarla karıştırmak çok büyük bir yanlışlık olur (Krş. Akgündüz, **Vakıf Müessesesi**; İrsâdî Vakıflar; Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**; Uzunçarşılı, 388).

3 Mîrî arazinin altıncı tasarruf şeklidir.

4 Bâb-ı sa'âdet ağalarından kasıt, Enderûn Ağalarıdır. Bilindiği gibi, Topkapı Sarayı, Bîrûn, Enderûn ve Harem olmak üzre üç ana bölüme ayrılır. Bâb-ı Hümâyûn denilen birinci kapı ile Bâb'üsSa'âde denilen üçüncü kapı arasındaki yer **Bîrûn'**dur. Bâb'üs-Sa'âde'den girilen ve bugün hazinenin yer aldığı iç kısım **Enderûn'**dur. İşte Enderûn'daki askerî ve siyâsi kadronun reislerine **Bâb-ı Sa'âdet Ağaları** denirdi.

Rikâb-ı Devlet Ağalarından kasıt ise, özengi ağalarıdır ki, Fâtih Kanunnâmesinde uzun uzadıya anlatılmıştır (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

5 Maddenin bu fıkrasından arpalıkların iki kısım olduğu ve bunlardan birinin icmâllü yani kadroya bağlı ve diğerinin de icmâlsüz yani kadroya bağlı olmadığı ve bu arpalık sahiplerinin görevden ayrılması halinde yerine gelene verilmeyeceği açıklanmıştır (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

Maalesef bizin neşre esas aldığımız nüshada ikinci fıkra doğru dürüst kaleme alınmamıştır ve imlâ hataları ile eksiklikler mevcuttur.

6 Diyarbekir Eyâletinde uygulanan ve mîrî arazinin yedinci tasarruf şekli olan ocaklık ve yurdluk usulü, maddede, bütün ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

7 Diğer nüshalarda "sancak ve hass tariki ile..." şeklindedir.

Erbâb-ı dîvân ve Kanun ıstılâhında bu makûlelere *yurdluk ve ocaklık* derler. Sancak i'tibâr olunur ve sâir ümerâ gibi tabl u 'alem sâhibleridür. Selâtîn-i selefden ellerinde olan temessükâtları mûcibince cidden bunlar azl ü nasb kabul eylemezler. Ammâ elviye-i sâire gibi kurâ ve mezâri'inin mahsulâtı tahrîr olunmuşdur. İçlerinde ze'âmet ve tîmâr vardır. Sefer-i hümâyûn vâki' oldukça, zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı alay-beğleri ile kendüleri ma'an sâir sancak-beğleri gibi kangı eyâlete tâbi'ler ise, beğlerbeğileriyle ma'an konub ve göçüb, sefer hizmetin edâ ede-gelmişlerdir.

Ve bunlardan birisi fevt olsa yâhud edâ-i hizmet eylemese, yurdı ve ocağı olmağla, sancağı ve ocağı, evlâdına ve akrabasına verilir; hâricden kimesneye verilü-gelmemişdir. Meğer ki, evlâd ü akrabası münkariz ola, ol zaman da sancak tasarruf eylemiş bir umûrdîde kimesneye verilür. Ammâ yurdluk ve ocaklık i'tibârı olmaz, belki sâir elviye gibi tasarruf olunur[1].

48. Ve bir bahşi dahi *ze'âmet* ve *tîmâr*dır[2] ki, erbâb-ı dîvâna ve a'dâ ile mukâtele mukâbelesinde ba'zı dilâverlere ta'yîn olunmuşdur ki, bu tâifeye *zu'amâ* ve *erbâb-ı tîmâr* derler. *Asker* dedikleri bu tâifedir. *Alay-beğleri* ve *çeribaşıları* vardır, anlar dahi ze'âmet ve tîmâr tasarruf ederler. Cümlesi me'mûr oldukları hizmetlerinde dâim ve kâ'im oldukça ze'âmet ve tîmârları tasarruflarında olur. Bilâ sebeb ellerinden alınub âhara verilmez. Hatta birisi uğur-ı hümayûnda giriftâr veya şehîd veyâ fevt yahud nâ-bedîd olsa, ze'âmet ve tîmârı oğluna verilür ve eğer oğlu yoğise âhara verilür[3].

49. Ve bir bahşi dahi *tekâ'üd*dür[4] ki, ze'âmet ve tîmârdan ifrâz olunub uğur-ı pâdişâhîde envâ-i hizmetleri sebkat eyledikden sonra marîz ve ihtiyâr ve emekdâr olub sefer-i hümâyûna iktidârları olmayanlara tevcîh olunmışdur. Kayd-ı hayâtda iken tasarruf edüb devâm-ı devlet-i pâdişâhîye du'â ederler.

Bunlara sefer hizmeti teklîf olunmaz. İllâ meğer zarûret ola, ol mahalde dahi kânun böyledir ki, cebelü eşdürürler. Sâir zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr hükmü nice ise, bunların dahi hükmü öyledir[5].

50. Ve bir bahşi dahi itâ'at ve hizmetleri mukâbelesinde ba'zı *aşîret beğleri*ne ta'yîn olunmuşdur[6] ki, kavm ü kabîle sâhibleridir. Sâir ümerâ gibi tîmar ve aşîretlerine vâli ve hâkimlerdir. Ya'ni tîmâr ve aşîretlerinin rüsûm-ı ra'iyyetleri ve cürm ü cinâyeti ve te'dîbe muhtâc olan siyâsetleri, min külli'l-vücûh bunlara mahsûsdur. Lâkin bunlar tabl u 'alem

1 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.** Avni Ömer Efendi, "Kürdistân beğleri ve hâkimleri bu kabildendir" diye izah getirmektedir (Uzunçarşılı, 388).

2 Mîrî arazinin sekizinci tasarruf şeklidir ve bilindiği gibi, tîmâr ve ze'âmet arasında mikdâr dışında hukukî bir mahiyet farklılığı mevcut değildir.

3 Tîmârlar hakkında geniş izah içün bkz.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

4 Mîrî arazinin dokuzuncu tasarruf şekli de tekâ'üd yani emekli olanlara tahsis şeklidir. Emeklilere "oturak" dendiğini de hatırlatalım. Emeklilerden kimsesiz ve bakıma muhtâç olanlar için "Emekdâr Koğuşu" adlı bir barınağın yapıldığını da buna ilave edelim (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kânunnâmesi Şerhi**).

5 Bkz. Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

6 Bunlara yurtluk tîmârlar demek mümkündür ve mîrî arazinin onuncu tasarruf şeklidir (Uzunçarşılı, 389-390).

sâhibleri değildir, belki zu'amâ makâmındadır. Kangı sancağa tâbi'ler ise, sancağı beğleriyle ma'an sefer eşerler.

Ammâ ze'âmet ve tîmârları, yurdluk ve ocaklık hükmündedir. Birisi fevt olsa yâhud edâ'-i hizmet etmese, tîmârı ile mîr-i aşîretliği oğluna ve akrabasına verilür[1].

51. Ve bir bahşi dahi ashâbına *mâlikâne*[2] tarîkıyla tîmâr verilmişdir. Cebelü eşdirmek şartıyla mutasarrıf olunur. Bu minvâl üzere ellerinde berât ve temessükleri vardır. Sefer-i Hümayûn vâki' oldukça, her tîmâra ne mikdâr cebelü ta'yîn olunmuş ise, ana göre cebelülerin eşdürürler. Zirâ bu makûle tîmârlara mülk eşkincilü derler. Mâlikâne râyihası olmağila bi-nefsihi ashâbına hizmet teklîf olunmamışdır. Hatta cebelüleri dahi sefere varmasa, cezaları ancak tîmârlarının birer yıllık mahsûlü mîrî içün zabt olunagelmişdür. Sâir ze'âmet ve tîmâr gibi değildir ki, ellerinden alınub âhara verile. Ve fevt olduklarında tîmârları yine oğullarına verile-gelmişdür[3]. Ve sefer vâki' oldukça ta'yîn olunduğu üzere cebelülerin eşdürürler.

52. Ve bir bahşi dahi budur ki, *münâvebe tarîkı*[4] üzere tîmâr kayd olunmuşdur ve bu makule tîmârlara kâr be-nevbet derler. Defter-i icmâl-i hakânîde her tîmâra kaç nefer bağlanmış ise, ber-vech-i iştirâk tasarruf olunur. Bunların dahi, sâir erbâb-ı tîmâr gibi, ellerinde berâtları vardır. Sefer-i hümâyûn vâki' oldukça, nevbetle eşerler ve kânun üzere kendüleri nevbetle gitmekdir. Zirâ bunlara cebelü fermân olunmamışdır.

Ve bunlardan biri fevt olsa, tîmârı oğluna, oğlu olmazsa yâhud edâ-i hizmet etmese, bir müstehıkka verilür. Eğer babalarından kalmış tîmâr ise, karındaşına dahi verilür, kânun budur.

53. Ve bir bahşi dahi *müsellem* ve *yörük* ve *piyâde* ve *çingâne* ve *akıncı* beğlerine ve *toyça*larına ta'yîn olunmuşdur[5]. Her birisinin icmâllü ze'âmet ve tîmârları vardır, arpalık hükmündedir, her kim mansûb olursa ana intikâl eder. Sâir ümerâ gibi, her biri kendüye mahsûs olan tâifeye vâli ve hâkimdir; ya'ni tavâif-i mezbûrenin bâd-i hevâları, resm-i arûsâneleri ve cürm ü cinâyet ve te'dîbe müstehık olan siyâsetleri bunlara mahsûsdur. Ve lâkin bunlar dahi zu'amâ hükmindedir. Tabl u 'alem sâhibleri değillerdir.

---

1 Bkz. Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**. Burada diğer nüshalarda, "Mâdem ki, evlâd ve akrabası münkariz olmaya, âhare verilmek kanun değildür." ilâvesi vardır.

2 Daha önce zikredilen mâlikâne, bütün tasarruf hakları, mirasla intikal eden mülk gibi tefvîz edilen bir tefvîz şeklidir. Burada ise, tıpkı tîmâr ve ze'âmet sahipleri gibi, sadece arazinin rüsûm-ı şer'iyye ve örfiyyesi tefvîz edilen tîmâr tarzındaki temlîk ve mülknâme sözkonusudur. Yoksa, bazı araştırmacıların zannetiği gibi, yukarda zikredilen mâlikâne sâhipleri mâlik sıfatına hâiz değillerdir. Aradaki fark tasarruf hakkı ve rüsûmun tefvîzi ile sadece tîmârda olduğu gibi, rüsûmun tefvîzinde kendisini göstermektedir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

Bu tarz yani mâlikâne tîmarları tarzındaki tasarruf şekli, mîrî arazinin onbirinci tasarruf tarzıdır.

3 Diğer nüshalarda şu cümle fazladır: "Ve oğulları olmasa zükûr ve inâsdan sâir vârislerine intikâl eder. Anlar dahi hisse-i şâyi'aların tasarruf edüb.."

Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi.**

4 Mîrî arazinin onikinci tasarruf şekli olan bu usule, **münâvebe tîmârları** da denir.

5 Geri hizmet ve akıncı tîmârları olarak özetleyebileceğimiz bu grup, mîrî arazinin tasarruf şekillerinin onüçüncüsünü teşkil etmektedir.

54[1]. Ve toyça dedükleri akıncı tâifesinin çeri-başıları makamındadır. Anların dahi arpalık hükmünde icmâllü tîmârları vardır. Sefer ve hizmet oldukça tâife-i mezbûreyi âgâh ve tenbîh ve te'kîd edüb ve beğleri cem'iyyet eyledükleri mahalle sürüb götürürler ve me'mûr oldukları hizmete istihdam etdirirler. Bunların hizmetleri budur.

Bunlardan birisi fevt olsa, tîmârıyla toycalığı hizmetine kâdir oğlu varsa oğluna ve oğlu yoğ ise veyâhud edâ'-i hizmet etmese, yine içlerinde iş görmüş bir ihtiyâr kimesne veyâhud ayakda kalmış toyca oğullarından bir müstehıkka verilü-gelmişdür[2].

55. Ve bir bahşi dahi *voynuk tâifesi*nin beğlerine ve çeribaşılarına[3] ta'yîn olunmuşdur ki, müsellem ve yörük beğleri gibi her birisinin mu'ayyen icmâllü ze'âmet ve tîmârları vardır, arpalık hükmündedir. Yollu yolınca biri birine intikâl eder. Ve zikr olunan voynuk tâifesi memnû'ü'l-kalem ve maktû'ü'l-kademdir. Bâd-ı hevâ ve resm-i arûs-âneleri ve cürm ü cinâyet ve bil-külliye siyâsetleri beğlerinin ve çeribaşlarınındır. Zira umumen voynugân iki bölükdür; bir bölüğü hâssa ve bir bölüği 'âmmedir. Eyle olsa,

---

1 Bu maddeden sonra Avni Ömer Efendi, Rumeli ve Anadolu geri hizmet erbâbı hakkında çok önemli ek bilgiler ihtivâ eden bazı metinleri koymuştur. Ayrıca, mîrî arazinin 24. tasarruf şekli diyebileceğimiz canbaz ve garib kimesneler tîmârları hakkında da ayrı bir madde sevketmektedir. Bu ilâve maddeleri aynen alıyoruz;:

"Vilâyet-i Rûmeli'nde vakı' olan Ofcabolu, Tanrı-Dağı, Selânik, Kocacık, Nâldöken ve Müsellemân, Kızılca Müsellemân, Çirmen, Çingene, muaf Müsellemân-ı Vize cümlesi bin on dokuz ocakdır, defter-i padişâhîde yörük ve müsellem kayd olunanların otuz neferi bir ocak ve beş neferi be-nevbet eşkincü cümlesi bin on dokuz ocak değildir, belki ancak tâife-i müsellemân-ı Rûmeli bin on dokuz ocakdır; Rûmeli'nde olan yörük tâifesi bin iki yüz doksan ocakdır ki müsellemân ve yörükân cem'an iki bin üç yüz doksan ocakdır; yirmi beş neferi yamak olub sefer-i hümâyûn oldukda nevbetli eşkünci yamaklarından avârız-ı dîvâniye mukâbelesinde ellişer akçe alub sefer ederler, sefer olmadığı zamanda almazlar. Be-nevbet eşen eşküncileri sefer eşdikleri sene âdet-i ağnâm vermezler; bu tâife şöyleki seferlerde sipâhi dahi olursa yine yörüklükden halâs olmazlar.

Umûmen müsellemlere birer çiftlik mikdârı yer verilmişdir. Çiftlikde hâsıl olan kendü terekesinin öşür ve resmi tîmâra kaydedilmişdir. Nevbetlüsi ol tîmârın mahsûlünü alub sefere giderler; bu makûle hizmetlerde istihdâm olunurlar; bu zikr olunan hizmetler bunlar ile görülüb zü'ama ve erbâb-ı tîmâra ancak cenk ve kıtâl hizmeti teklîf olunurdu; bir kaç zamandan berû bedelleri alınub sefer hizmetine gitmezler.

Anadolu'da dahi piyâde ve müsellem tâifesi var idi ki cümle sefer eşerler; nevbetlüsü altı bin dokuz yüz nefer olub yamakları ile yirmi altı bin beş yüz nefer idi; zikrolunan piyâde ve müsellem tâifesinin nevbetlüsü olanları sefere ihrâc edüp top çekmek ve yol ayrıltmak ve zahîre götürmekde hizmet ederlerdi; Rûmeli'de olduğu üzere bunların dahi müsellem ocağının çiftliği olub hâsıl olan terekenin öşür ve resmini ol ocakda nevbetlü olan yaya ve müsellem (alub) sefer hizmetin edâ eder idi; şimdiki hâlde yaya ve müsellem tâifesi ref'olunup Anadolu'da olanların cümlesi re'âyâ kayd olunmuşdur ve çiftlikleri ze'âmet ve tîmâra bağlanıp bâlâda tahrîr olunduğu üzere yeniçeri ocağından olan on dört nefere oturak (tekâüd) yaya beğliği verilüb mâ'adası ze'âmet ve tîmâra kayd olunub kaptan paşa ile deryâ seferine me'mûrlardır.

Bunlardan mâ'ada bin iki yüz seksen nefer canbazân ve garibân tâifesi dahi vardır ki anların dahi on neferde bir neferi sefer nevbeti hizmetin edâ edüb; yüz yirmi sekiz nefer sefer eşerlerdi; hâlen anlar dahi mefsûp olub ze'âmet ve tîmâr kayd olunmuşdur; aslı tafsîli üzere defterhâne-i âmirede mestûr ve mukayyetdir".(İ.Hakkı Uzunçarşılı; sh.391-392)

2 **Toyça** kelimesinin aslı Tvitsa olup Slavcadır. Sözlükte kuş manasını ifade etse de, terim olarak hafif suvari subayı demektir. Bunlar, akıncıların çeribaşılarıdır; hizmet ve sefer haberini akıncılara ulaştırırlar (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**). Topçu diye okunması yanlışdır.

3 Mîrî arazinin ondördüncü tasarruf şekli olan bu grubu, Voynuk beğleri ve çeribaşıları tîmârları tarzında ifade edebiliriz.

hâssasına beğleri ve 'âmmesine çeribaşıları hükm eder. Pes imdi bu çeribaşıları dahi hizmetlerinde kâ'im ve dâ'im oldukca, ze'âmet ve tîmârları ellerinden alınub âhara verilmez. Belki kayd-ı hayâtda olduklarınca tasarruf ederler.

Ve bunların hizmetleri budurki, her çeribaşı zîr-i destinde olan voynuklardan nevbetlüsin ihrâc edüb Âsitâne-i sa'âdet'e sürüb götürürler. Her sene çayır zamanında hâssa atlara ve çayırlara hizmet etdirirler.

Ve bunlardan birisi fevt olsa veyâhud edâ'-i hizmet eylemese, tîmârıyla çeribaşılığı yine âhûr halkından 'ulufesine bedel bir müstehıkkına verilür. Âharden kimesneye veyahud oğluna verilü-gelmemişdir.

Bunlara sair zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr gibi sefer hizmeti teklîf olunmamışdır. Zira bunlar Istabl-i Âmireye müte'allıkdır. Sefer ve hizmetleri Pâdişâh-ı 'âlem-penâh Hazretlerine râci'dir[1].

56. Ve bir bahşi dahi *Istabl-ı Âmire*'ye müte'allık ba'zı hizmete ta'yîn olunub hizmetleri mukâbelesinde tîmâr tarîkı üzere tevcîh olunmuşdur[2]. Memâlik-i mahrûsede câbe-câ *mîrî yund ocakları*[3] ve âhûrlar ve *hâssa çayırlar* ve yund korıları ve taylar hâsıl olacak yataklar vardır ki, her ocağa başka başka yundlar ve taylar ağası ve bölük başıları ve korucı ve *göreci*[4] ve taycı ve *yund oğlanları* ta'yîn olunmuşdur.

Ve lâkin bunlar iki bölükdür: Bir bölüğü tîmâr iledir ki, anlar bölük başıları ve yund oğlanlarıdır. Tîmârları arpalık hükmündedir. Min ba'd tebdîl ve ta'yîn olunmaz, kendülere mahsusdur. Yollu yolunca birbirine intikâl eder. Ve bir bölüğü dahi mu'âfiyetledir ki, anlar korucı ve göreci ve taycıdır. Hizmetleri mukâbelesinde umûmen tekâlif-i örfiyyeden mu'af ve müsellemlerdir. Her ocağa ne mikdâr nefer ta'yîn olunmuş ise, her tâife, ocaklarının yundların ve tayların ve âhûrların görüb gözedüb ve görelerin ıslâh edüp terbiye ederler. Kemâlin buldukdan sonra taylar ağası olanlar kabz edüb Istabl-i Âmire'ye teslim ederler[5].

58. Ve bir bahşi dahi budur ki, umûmen memâlik-i mahrûsede vâki' olan *kılâ'ın hafaza ve hademesi*ne ta'yîn olunmuşdur[6].

Her kal'anın cebehânesi[7] ve top ve tüfengi ve yerağ ve cemî'-i âlât-ı harb hıfzına *dizdâr* ve kethüdâ ve neferâtı vardır ki, ta'yîn oldundukları kal'anın burûc u bârûsunu leyl ü nehâr deverân u güzerân ederler. Dâ'im hizmetleri kal'aların hıfz u hirâsetidür. Bu tâifeye

---

1 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi** Ve daha önce neşrettiğimiz Voynuk Kanunlar (Yavuz Devri-Niğbolu Kanunnâmesi).

2 Mirî arazinin onbeşinci tasarruf şekli olan bu grubu, Saray Ahırlarına bağlı âmme hizmetlerini ifa edenlere tahsis edilen tîmârlar olarak özetleyebiliriz.

3 **Yund ocakları;** Saraya has kısrak ocak ve ahırlar demektir.

4 **Göreci ve Taycı;** Atlara bakan ve gerekirse baytarlık hizmetlerini gören kimselere denir. Göreci, daha ziyâde yeni doğmuş taylara bakanlara denir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

5 Geniş bilgi için bkz. Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

6 Tîmârlı kal'a muhâfızlarına tahsis edilen bu grup, mîrî arazinin onaltıncı tasarruf tarzını teşkil etmektedir. **Hafaza,** kal'a muhâfızları ve **hademe** de kal'a hizmetçileri demektir. Hıfz şeklinde okunması yanlışdır.

7 **Cebehâne**; Silah ve mühimmât deposu demektir.

"*hisâr-erleri*" derler. Ve dizdâr ve kethüdâ ve neferâtının icmâllü tımârları vardır; gedik i'tibâr olunmuşdur, arpalık gibidir. Hizmetlerinde dâ'im ve kâ'im olduklarınca tîmâr ve gedükleri bilâ-sebeb ellerinden alınub âhara verilmez. Şöyle ki, içlerinden bir gedik mahlûl olsa, tîmâr ile gedüği, müstehıkk oğlu var ise oğluna ve illâ yine kal'a mülâzimlerinden (ol gedüğin fennine mâhir ve) hizmetlerine kâdir bir kimesneye verilür.

Ve dahi bunların azl ü nasbı ve rabtı dizdârlarına mahsûsdur, arzlarına i'tibâr olunur[1].

59. Ve bir bahşi dahi *müsellemân tâifesi*ne ta'yîn olunub her beş nefere bir ocak i'tibâr olunmuşdur[2]. Ne mikdâr ocak ise, her ocağın bir tîmârı vardır ve ol tîmâr ile beş nefer sefer eşerler ve tîmâr-ı mezbûr ile ber-vech-i iştirâk mutasarrıf olurlar. Sâir erbâb-ı tîmâr gibi bunların dahi ellerinde berâtları vardır.

Sefer-i hümayûn vâki' oldukça nevbetle sefer eşerler. Ve kânun, kendüleri gitmekdir ve nevbet kangısının olursa, ol sene tîmârının mahsûlâtını cümle ol alır.

Ve bunların hizmetleri sefer-i hümâyûnda toplar üzerindedir; ya'ni menâzil ü merâhilde topları ve top çeken gâv u câmusları hıfz u hırâset ederler ve topların âlât u esbâbını görüp gözedüb görürler ve kal'a muhâsarasında metris yolların ve topları bir mevzi'den bir mevzi'e nakl etmek ve asker mürûr etmek için ba'zı derbendlerin sa'b u sengistân mahallerin tathîr u tevsî' etmek hep bunların hizmetleridir ve bunlara ceng teklîf olunmaz. İllâ meğer zarûret vâki' ola.

Ve bunlardan birisi fevt olsa, tîmârı oğluna verilir, oğlu yoğ ise yâhud edâ'-i hizmet etmezlerse, beğlerinin arzı mûcibince yine müsellem oğullarından bir müstehıkka verilir[3].

60. Ve bir bahşi dahi budur ki, *hâssa doğancı* ve *şâhinci* ve *atmacacı* tâifesine ta'yîn olunmuşdur[4]. Tîmâr tarîkı üzere tasarruf olunur. Ve bunların dahi sâir erbâb-ı tîmâr gibi ellerinde berâtları vardır.

Ve bunlar iki bölükdür. Bir bölüğü tîmâr iledir ve bir bölüğü *baştina* derler çiftlik ve baştina tasarruf edüb mu'âfiyet iledir ve ekseri çiftlik ve baştinaları olduğu mahalde sâkinlerdir.

Ve her nâhiyede birer *doğancı başı* vaz' olunmışdur. Anların dahi arpalık vechi üzere (icmâllü) ze'âmet ve tîmârları vardır ki, tavâif-i mezbûrenin zabt u rabtı anlara sipâriş olunmuşdur.

61. Ve tîmâr ile olanlar dahi iki bölükdür. Bir bölüğü *götürücü* ve bir bölüğü *görenceci* (*görücü*). Bu iki tâife her sene ülüş (üleş) zamânında doğancı-başılarıyla ma'an südde-i sa'âdet'e gelüb münâvebe tarîkı üzere *Bazhâne-i Sultanî*'de *götürücilik* ve *görencecilik* hizmetin ederler. Ve bunlardan birisinin tîmârı mahlûl olsa, bâz u şehbâz ilminde

---

1 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

2 Müsellem tîmârları diye ifade edebileceğimiz bu grup, mîrî arazinin on yedinci tasarruf şeklini teşkil etmektedir.

3 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

4 Hâssa av kuşçuları tîmarlarını açıklayan bu maddede, mîrî arazinin on sekizinci tahsis ve tasarruf şekli izah edilmektedir.

mâhir ve hizmete kâdir oğlu var ise, oğlına; yoğ ise veyâhud edâ'-i hizmet etmezlerse, bâzhâne mülâzımlarından bir üstâd doğancıya verilir[1].

62. Ba'dehû mu'âfiyetle olanlar dahi iki bölükdür: Bir bölüğü "*yuvacı*" ve "*kayacı*" ve "*yavrucı*"dır ve bir bölüğü "*avcı*"dır ki, memâlik-i mahrûsede câ-be-câ ba'zı kûhistân ve sâ'b sengistân mahallerde hâssa çakır ve şâhin ve atmaca âşiyânları vardır ki, yuvacı ve yavrucı olanlar ol âşiyâneleri hıfz u hırâset ederler. Yavru zamânı geldikde hâricden kimesneleri ve ba'zı râ'î ve hattâbları ol âşiyâneler olduğu havâliden men' ü def' ederler. Tâ ol yavrular tahsîl-i perr ü bâl edüb kâbil-i pervâz oluncaya dek leyl ü nehâr görüb gözedürler. Ba'dehû âşiyânelerinden ihrâc edüp terbiye ve ta'lime da'vet ederler. Ve ülüş zamânında anlar dahi doğancı başılarıyla ma'an Der-i devlete getürürler ve (ol yavruları ağalarına teslîm eyleyüb) avcı ağaları huzurunda yoklama olurlar ve edâ-i hizmetlerine tezkire alurlar.

(Ve avcı olanlar dahi) bezl-i makdûr edüb ba'zı mahalde dâmlar vaz' edüp sayyâdlık ederler. Anlar dahi yuvacı ve yavrucı başlarıyla 'Atebe-i 'aliyyeye gelüb şikâr eyledikleri bâz u şehbâzları ağalarına teslîm edüb tezkire alırlar.

Ve bunların azl u nasbı *çakırcıbaşı*ya mahsûsdur. Tîmâr u gedikleri mîrimîrân ve cânib-i dîvân-ı 'âli-şandan verilü-gelmemişdir. Hemân çakırcıbaşının tezkiresiyle 'amel olunub ellerine berât verilür[2].

63. Ve bir balışi dahi 'umûmen memâlik-i mahrûsede vâki' olan *derbendler*in ve ba'zı mevâzı'-ı mahûfe[3]nin müstahfızlarına ta'yîn olunmuşdur ki, tîmâr tarîkı üzere tasarruf olunur[4]. Ammâ yurdluk ve ocaklık hükmindedir. Fakat tâife-i mezbûreye mahsûsdur. Bu tâifeye "*ashâb-ı derek*" derler ve Türkçe "*derbendci*" derler.

İmdi her birisinin icmâllü tîmârları vardır. Ve bunlar iki bölükdür.

64. *Bir bölüğü* tîmâr iledir ki, ol bölük derbend-i mezbûrenin hatar-nâk olan mahallerin yarâr âdemleri ile hıfz u hırâset ederler ve ebnâ'-i sebîle leyl ü nehâr rehber olub selâmete dâhil ederler. Hatta derbendlerinde âyende vü revendenin başlarına bir hal gelse yahud dâbbeleri bî-mecâl olub ahşâm karîb olsa, mu'în ü zahîr olub selâmete varınca âdemler koşarlar ve esbâb ve eskâl ve mallarına zarâr u ziyân irgürmeyüp kendü davarlarıyla şenlüğe ulaşdırırlar. Şöyle ki, ihmâlleri sebebiyle ol dîde-bân oldukları derbend içinde ebnâ-i sebîlin esbâb ve erzâkından bir şeyleri zâyi' veyahud magsûb olsa, anlara

---

1 **Hâssa kuşbazları**, iki kısımdır; Birincisi, **Görüncecilerdir** ki, yavru kuşların bakımı ve büyütülmesi ile meşgul olurlar. İkincisi de, **Götürücülerdir** ki, kuşların avı için gerekli terbiyeyi bunlar verirler.

Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**.

Bâzhâne-i Sultânî; Üsküdar'da Doğancılar semtinde bulunan ve Saraya mahsus av kuşlarının bakımının yapıldığı yerdir. Buraya şikâr ağalarından çakırcıbaşı bakar ve hizmetlilerine de Bâzhâne mülâzımları denirdi. Tîmârlı kuşbazların diğer adı da bâzdârândır (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**).

2 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

3 "**Mahûfe**" okunursa, korkulu yer ve "**muhavvife**" okunursa, korkutucu yer manasını ifade eder. İki şekilde de okunabileceği kanâatindeyiz.

4 **Dîdebanlar ve derbendçiler tîmârları** diye özetleyebileceğimiz bu kısım, mîrî arazinin ondokuzuncu tasarruf ve tahsis şeklini teşkil etmektedir

tazmîn etdürürler. Kadîmü'l-eyyâmdan şart u iltizâmları bu minvâl üzeredir ve berâtlarında dahi vech-i meşrûh üzere tashîh olunmuşdur.

Ve bu hizmetleri mukâbelesinde bunlar dahi azl ü nasbı kâbul eylemezler. Hatta birisi fevt olsa veyahud edâ'-i hizmet etmese, tîmâriyle dizdârlığı[1] oğluna ve akrabasına verilir, hâricden kimesneye verilmez[2].

65. Ve *bir bölüğü*[3] dahi mu'âfiyetledir ki, asıl *derbendci* dedikleri bu tâifedir ki, memerrü'n-nâs olub mahûf u muhâtaralı olan mahallerde sâkin ve mütevattınlardır. Bunlar dahi ashâb-ı derek gibi âyende vü revendeyi kondururlar ve göçürürler. Ve ta'yîn oldukları derbendlerin hudûdlarının dâhilinde vâki' olan sa'b ve sengistân mahalleri tevsî' ü tathîr ve müşkil'ül-'ubûr olan ba'zı evâdî[4] ve cüsûr-ı muhâlifeyi termîm ve ta'mîr ederler.

Ve bunlarda "*tabl*" i'tibârları vardır. Kadîmden otuz nefere bir tabl fermân olunmışdur ki, dîde-bân oldukları mahâlde mesâfesine göre tabl-ı vâhid mikdârı ise otuz nefer, ziyâde ise ana göre i'tibâr olunur. Ve ol otuz nefer kimesneye münâvebe tarîkıyla derbendleri içinde eşkiyâ ve *kuttâ'-ut-tarîk* elinde ba'zı kemingâhları olan mahallerde âlât-ı harb ile durub darb-ı tabl edüb yolcuları mahall-i selâmete irgürürler.

Hizmet-i muhafazât ve muhâresetlerinde dâ'im ü kâ'im oldukca avârız-ı dîvâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf u müsellemlerdir[5].

66. Ve bir bahşi dahi şol *mezâri'di*r ki, *esb-keşân*[6] *tâifesi*ne yurdluk tarîkı üzere ta'yîn olunmuşdur. Bunlar *Vilâyet-i Karaman*'da *Konya sancağı*na tâbi' Turgud ve Eski-il ve dahi Bayburd nâhiyelerinde sâkinler olub, "*At-Çeken" tâifesi* demekle ma'rûflardır. Bunlar kable'l-feth haymâne tâifesinden olub zirâ'at u hırâsete mâil olmadıkları ecilden, kendülere at akçesi vaz' olunub tâife-i mezbûre resm-i çift ve bennâk ve caba ve kendülere yurd yazılan yerlerine ekdüklerinin öşürlerinden at çekdikleri mukâbelesinde afv olunub avârız verilmek ref'' olunmuşdur. Mîrî cânibine hemen *at akçesi* ve resm-i ganem ve resm-i arûs ve cürm ü cinâyet verirler. Sâkin oldukları yurdları ve ta'yîn olunan mezra'aları kendülerine mahsûsdur; cidden kimesnenin medhalleri yokdur[7].

---

1 Bazı nüshalarda derekliği şeklindedir. Bu kelimenin dirliği tarzında okunması ise, tamamen yanlışdır (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**)

2 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

3 Bizim nüshamızda her ne kadar "ve bir balışi dahi..." diye kaydedilmişse de, doğrusu yazıldığı şekildedir. Zira bu kısım, müstakil bir grup değil, yukarda zikredilen tâifenin ayrı bir bölüğüdür.

Krş.Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.

4 **Evâdî**; Vâdiler demektir. Evdiye şeklinde de okunabilir. Ancak edviye okunması asla doğru değildir (Krş. **El-Müncid,** V-D-Y maddesi; Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

5 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

6 At çeken tâifesi tîmarları diyebileceğimiz bu grup, mîri arazinin Osmanlı devletindeki tahsis ve tasarruf şekillerinin yirmincisini teşkil eylemektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı izah için Bkz.**Yavuz**-40, md.131-162; Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

7 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**

67. Ve bir bahşi dahi şol *kurâ ve mezâri'd*ir ki, serhadlerde ba'zı mâlik ve *knez* ve *premikür* tâifesine ta'yîn olunmuşdur[1] ki, bunlar hîn-i fetihde vilâyetlerinin mîrî hizmetin kabul edüb, her birisine ne mikdâr karye bahş olunmuş ise, ol kurâ ahalisinin bunlar kethudâları gibidir. Mal-ı mîrî tahsiline ve ba'zı sefer mühimmâtına hizmet ü mu'âvenet edüb, re'âyâya fermân olunan husûsu ihbâr u tevzî' ederler. Hatta zîr-i destlerinde olan karyeden ba'zı re'âyâ dârü'l-harbe veya âhar diyâra firâr etseler, yerlerine getürüb iskân etdürmeğe iltizam eylemişlerdir.

Bunlar dahi iki bölükdür:

Bir bölüğü vech-i meşrûh üzere tîmâr iledir, anlar mâlik ve knezlerdir. Sâir erbâb-ı tîmâr gibi ellerinde berâtları vardır.

Ve *bir bölüğü* dahi mu'âfiyet iledir ki, anlara premikürler derler. Zirâ'at u hırâset eyledikleri çiftlik ve baştinaların hukûk ve rüsûmların, kendüleri ve oğulları ve karındâşlarının cizye ve ispençeleri hizmetleri mukâbelesinde afv olundukdan sonra, avârız-ı dîvâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden mu'âf u müsellemlerdir[2].

68. Ve bir bahşi dahi şol *mezâri'd*ir ki, *baştina* i'tibârı üzere *voynuk tâifesi*ne ta'yîn olunmışdur. Erbâb-ı dîvân ıstılâhında *çiftlik* demekdir. Zirâ'at ve hirâset ederler ve a'şâr-ı şer'iyeden ve rüsûm-ı örfiyyelerinden ve harâc ve ispence ve avârız-ı dîvâniyyeden cemî'-i tekâlifden mu'âf u müsellemlerdir. Baştinaları kangı karyenin hudûdunda ise, min-ba'd sâhib-i arzın ve gayrın medhali yokdur, cemî'-i rüsûmları kendülerine mahsûsdur.

Beyleri ve çeribaşıları ve *lagator*leri vardır, zabt u rabtları anlara mahsûsdur[3].

Ve dahi bunlarda *gönder* i'tibârı vardır; *nîze*[4] ma'nâsına. Her çeribaşılığı her ne mikdâr gönder ise, her gönderde üçer voynuk olub, birisi asıl ve ikisi yamak ta'yin olunmuşdur. Hizmet ü sefer vâki' oldukca nevbetle her voynuk birer gönderle sefer eşer ve nevbet üç yılda bir düşer.

Ve bunlar *Istabl-ı Âmire hizmeti*yçün ta'yin olunmuşdur. Nevbetlü olanlar çeribaşıları ile ve illâ legatörleriyle her sene çayır zamânında Der-i devlete gelüb *hâssa at*lara ve çayırlara hizmet ederler. Hizmetleri tamâm oldukdan sonra *Mirahûr-ı kebîr ü sağîr*den tezkire alıp mekânlarına giderler[5].

(ÜÇÜNCÜ FASIL)

ZE'ÂMET VE TÎMÂRUN BA'ZI ISTILÂHÂTI VE İ'TİBÂRÂTI BEYÂNINDADUR

1 Bir kısım hiristiyanlara tahsis edilen bu tîmârlar, mîrî arazinin tahsis ve tasarruf şeklinin yirmi birincisini teşkil etmektedirler.

2 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**.

3 -**Legator**; Voynukların çeribaşlarının altında yer alan âmirlerine denir.

4 -**Nîze**; Mızrak demektir.

5 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.** Burada Avni Ömer Efendi'nin Risâle'si itmektedir ve mukâyese neticesinde anlaşılacaktır ki, bu Risâle bir iki paragraf dışında, neşrettiğimiz anunnâme'nin İkinci Faslının aynısı ve kısmen ilâveli şeklidir.

69. Pes imdi *ze'âmet* ve *tîmâr* şuna derler ki, ba'zı kurâ ve mezâri' birikdirilüb kâmil yirmi bin akçelik üzere veyahud daha ziyâde ile bir kimesneye berât verilmiş ola. Şöyle ki, yirmi binden bir akçe eksik olsa, ana ze'âmet denilmez, ana tîmâr derler. Zirâ ze'âmetin ekser haddi yüz bin ve ekalli kâmil yirmi bindir ve tîmârın dahi ekser haddi on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuzdur. Amma ekalli müte'ayyin değildür. Zirâ defter-i icmal-i Hâkânîde bin akçeden aşağı kayd olunmuş müstakil kılıç tîmârları vardır. Bu takdîrce tîmârın ednâ haddi hemen ekalli olmuş olur[1].

70. Ve ze'âmet ve tîmârlarda *icmâllü* i'tibâr olunmışdur ki, kılıç ze'âmet ve tîmârlar anda ma'lûm olur. Şöyle ki, bir ze'âmet ve tîmar icmâllü olmaya, ol ze'âmet ve tîmâra *kılıç* ıtlâkı i'tibâr olunmuşdur. Meselâ ba'zı *icmâllü ze'âmet ve tîmârd*an birer mikdâr hisse ifrâz olunub ve birikdirilüb kâmil yirmi bin akçelikle yahud dahi ziyâde veya noksân ile berât olunsa, ze'âmet ve tîmâr berât olınur. Ammâ icmâllü denilmez. Zirâ, bir tîmâr ve ze'âmet icmâllü ola, lâbüdd kılıç olur. İllâ meğer ki, 'an-ze'âmet ve 'an-tîmâr kayd olunmuş ola, ol zamanda ol ze'âmet ve tîmâra kılıç denilmez, belki hisse denilir. Ol makûlelerin mahlûl oldukda cümlesi veyahud yekûnundan bir mikdâr hisse çekilüb bir mikdâr âhar kimesnenin kılıç, ze'âmet ve tîmârına ilhâk olunsa câizdür, men'i yokdur[2].

71. Ve *icmâllü* dedikleri oldur ki, hîn-i tahrîr ve tevzî'de kurâ ve mezâri' birikdirilüb veya müstakil verilüb, defter-i icmâl-i sultanîde üç bin ve altı bin veyâhud yirmi, otuz belki yüz bin akçelik üzere yekûn bağlanub kat'â kimesnenin üzerinde tîmâr ve ze'âmet kayd olunmuş ola. Ol makûle ze'âmet ve tîmârlar kaç kıt'a ise, mecmû'una *icmâllü* denilir[3]. İçinden bir iki karyesi tefrîk olunup âhara verilmek câiz değildir. Amma kılıç mikdârı i'tibârından sonra cümlesinin yekûnunden bir mikdâr hisse çekilüb âhar kimesneye verilmesi câ'izdür, men'i yokdur. Hatta kılıç ze'âmet ve tîmârlara ilhak olunan hisseler, ekseri bu makûle ifrâzlardır[4].

72. Ve *kılıç* ıstılâhından murâd budur ki, her sancağın zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı ne mikdâr asker olduğu andan ma'lûm olur. Meselâ, bir sancakda kaç kılıç ze'âmet ve tîmâr var ise, lâ-büdd her tîmâra bir sipâhisi vardır ki, ana kılıç derler. Zirâ iki kılıç bir kimesnede ve bir kılıç iki kimesne mutasarrıf olmak hilâf-ı kânundur. İlla meğer iki karındâşa kılıç bozulmamak üzere babaları tîmârın berat-ı vâhid ile mutasarrıf olalar, men' yokdur. Hatta, ol karındâşlardan birisi fevt olsa ve oğlu olmasa, ol bir karındâşa verilür, âhara verilmek kânun değildür. Zirâ bir kılıç tîmâra iki kişi mutasarrıf olmak, fakat ahaveyne mahsûsdur. Ve lâkin babaları timârı gerekdir, âhar tîmâr olursa ol dahi câiz değildir[5].

73. Ve tîmârlarda dîvân-ı hümayûn ıstılâhında *tezkirelü* ve *tezkiresüz* i'tibâr olunmuşdur, yine kılıç demek olur.

---

1 Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

2 Bkz. Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

3 **İcmâllü**; İcmâl defteri denilen kadro defterlerinde kayıtlı ve dolayısıyla bir kılıca dayanmış ve belli bir çekirdeğe dayanmış olan tîmârdır (Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**).

4 Tahrir ve tevzî' işlemleri konusunda daha evvel Kanunnâme-i Kitâbet-i Vilâyet'i neşrettiğimizden burada fazla üzerinde durmuyoruz; Krş. **Fâtih**-3; Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

5 Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

Velâkin *tezkirelü*[1] demeğin ma'nası budur ki, mahlûl oldukda her kime tevcîh olunursa berât olunması Âsitâneye mahsûsdur; ya'ni *tezkirelü tîmâr*ları, beğlerbeğiler vermeğe me'mûr değillerdür. Verdikleri takdirce dahi kânun budur ki tezkire verirler. Ba'dehu mûcibince Âsitâne-i Sa'âdet tarafından berât sadaka olınub verilür[2].

74. Ve ammâ *tezkiresüz* ıtlâk olınan tîmârlar böyle değildir. Mahlûl olduğu hînde beğlerbeğiler tevcîh ederler, kendü tuğralarıyla müstakil berât verirler. Cidden Âsitâne'den berât olmağa, tezkireye hâcet olmaz. El'ân *tezkiresüz tîmâr*lara mutasarrıf olan sipâhîlerin ekseri beğlerbeğilerin berâtiyledir. Eyle olsa Âsitâne'den berât olmak içün tezkireye hâcet olmamağla tezkiresüz denilir[3].

75. Ve tezkirelü i'tibâr olunan tîmârların ekseri haddi altı bindir, ba'dehû beş ile üç bindir, ya'ni üç nev'i üzerinedir. Zirâ ba'zı eyâlet vardır ki, tîmârlarının tezkirelüsi biri birine muhâlifdür.

Cümleden biri *Anadolu* ve *Cezâir* ve *Kıbrıs* eyâletlerinin tezkirelüsi beş bindir. Ve *Karaman* ve *Mar'aş* ve *Sivas* eyâletlerinin tezkirelüsi üç bindir. Mâ'adâ eyâletlerinin altışar bindir. Bunlardan bir akçe eksik olmaz; olursa tezkiresüz i'tibâr olunur[4].

76. Pes imdi tîmârların tezkirelüsi, tezkiresüzi biri birine muhâlif olduğı gibi kılıçları dahi biri birine muhâlifdir. Hatta umûmen Rûmeli'nde vâki' olan eyâletlerin *ibtidâ kılıç*ları üçer bindir. Ba'dehû tezkirelüleridir ki, altışar bin akçe i'tibâr olunmuşdur. Ammâ sâir eyâletlerin ibtidâ kılıçları ikişer bindir. Ba'dehû tezkirelüleri vech-i meşrûh üzere altışar ve beşer ve ba'zısının üç bin akçe i'tibâr olunmuşdur[5].

77. Ve şol eyâletler ki, tîmârlarının tezkirelüsi altı ve ibtidâ kılıcı üç bindir, lâ-büdd defter-i icmâl-i Hâkânîde üç binden ziyâde beş bin dokuz yüz doksan dokuza varınca mukayyed olan tîmârlarda kılıç i'tibâr olunan fakat üç bin akçeliğidir; ziyâdesine "*ifrâz*" denilir. Şöyle ki kâmil altı bin ola, tezkirelü olur ve müstakil kılıç i'tibâr olunur. Hattâ altı binden ziyâde olsa, yine kılıç i'tibâr olunan fakat altı bin akçeliğidir. Ziyâdesi on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuza varınca ifrâz i'tibâr olunur.

78. Ve dahi şol *eyâlet* ki, tezkirelüsi altı bindir ve ibtidâ kılıcı iki bindir. Mukarrerdir ki, iki binden ziyâdesi altı binden bir eksiğe varınca, ol tîmârın iki bin akçeliği kılıç 'add olunur. Ziyâdesi ifrâz olur. Şöyle ki, kâmil altı bin ola, vech-i meşrûh üzere tezkirelü kılıç olur. Ziyâdesi yirmi binden bir eksiğe varınca ifrâz i'tibâr olunur[6].

79. Ve dahi şol eyâlet ki, tezkirelüsi beş bindir. Anın dahi ibtidâ kılıcı iki bin olur. Lâ-büdd iki binden, dört bin dokuz yüz doksan dokuza varınca olan tîmârın iki bin akçeliği kılıçdır. Ziyâdesine ifrâz denilir. Şöyle ki, kâmil beş bin ola, tezkirelü olur ve müs-

---

1 Bizim nüshada "kılıç demek" şeklindeki ifade yanlıştır.

2 Bu madde, neşre esas aldığımız nüshada çok karışıktır; Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

3 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

4 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

5 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

6 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

takil kılıç 'add olunur. Hattâ beş binden ziyâde olsa, kılıç i'tibâr olunan yine beş bin akçeliğidir. Ziyâdesine ifrâz denilir, yirmi binden bir eksiğe varınca[1].

80. Ve dahi şol eyâlet ki, tezkirelüsi üç bindir. Anın dahi ibtidâ kılıcı iki bindir. İki binden iki bin dokuz yüz doksan dokuza varınca, mukayyed olan tîmarın mukayyed iki bin akçeliği kılıç i'tibâr olunur. Şöyle ki, kâmil üç bin ola, yine tezkirelü müstakil kılıç olur. Ziyâdesi tâ on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuza varınca ifrâz i'tibâr olunur.

81. Ammâ şöyle ki kâmil yirmi bin üzere mukayyed ola, icmâllü ze'âmet olur ve müstakil kılıç olur. Zirâ kılıcın ekseri haddi yirmi bindir. Ziyâdesi her ne mikdâr olursa olsun ifrâz i'tibâr olunur. Ve hattâ bunlar mahlûl olsa, bâlâda zikr olunduğu üzere tezkirelüleri ve kılıçları başka başka birer kimesneye ziyâdeleri ile verilse, câ'izdir, men' yokdur.

82. Bu takdîrce kılıç dedikleri altı kısım olur:

Bir kısmı yirmi bin ve bir kısmı altı bin ve bir kısmı beş bindir. Bunlar tezkirelü i'tibâr olunmuşdur. Ve bir kısmı üç bin ve bir kısmı iki bin ki, ibtidâ kılıç i'tibâr olunmuşdur. Ve bir kısmı dahi ibtidâda kılıçdan eksik olandır.

Meselâ *Rûmeli Eyâlet*inde vâki' olan ibtidâ kılıçları üçer bindir denilmiş idi. Şöyle ki, ol eyâletlerde bir tîmâr üç binden aşağı kayd olunmuş ola, her ne denlü olursa ol tîmâr müstakil kılıç 'add olunur. Zirâ Rûmeli olan eyâletlerin tîmârlarının ibtidâ kılıçları üçer bin akçelik üzere vaz' olunmuşdur. Kânun böyledir ki, ol eyâletlerde bir tîmâr, üç bin ve üç binden aşağı her ne denlü kayd olunmuş ise, müstakil kılıç i'tibâr olunur.

Ammâ gayrı eyâletlerde hüküm böyle değildir. Zirâ anların ibtidâ kılıçları ikişer bin akçelik üzere vaz' olunmuşdur. Ol eyâletlerde defter-i icmâl-i sultânî mûcibince kâmil iki bin ve iki binden aşağı kayd olunan tîmârlar her ne denlü olursa müstakil kılıç i'tibâr olunur. Hattâ bu husûsda kanun böyledir ki, defter-i icmâlde bir tîmâr fakat yüz akçelik üzere bağlanmış olsa, müstakil kılıçdır. Pes imdi bu minvâl üzere kılıcın ekalli haddi hemen ekalli olmuş olur[2].

83. Ve kılıçda *ibtidâ* ıstılâhından murâd budur ki, şol eyâlet ki, ibtidâ kılıcı üç bindir, ol eyâletde olan erbâb-ı tîmâr fevt olduklarında kânun böyledir ki, oğullarına babaları tîmârından ibtidâ üç bin akçelikle verilir. Hattâ ol eyâletde yoldaşlığı mukâbelesinde bir garîb dahi ibtidâdan veyahud bir sipâhi-zâde babası kaydından âhar tîmâra dühûl etmek lâzım gelse, lâ-büdd üç bin ile verilir. Ammâ şol eyâlet ki, ibtidâ kılıcı iki bin akçelik üzere vaz' olunmuşdur, ol eyâletde kânun budur ki, eğer sipâhî-zâde ve eğer garîb yiğitdir, tîmâra dühûl etmek lâzım gelse, ibtidâ iki bin akçelik üzere verilir.

84. Pes imdi *ibtidâ kılıç* demeğe bâ'is budur, yohsa bi-hasebi'l-kânûn kılıcın ekser ü ekalli ve ibtidâ ü intihâsı hükümde ale's-seviyyedir. Eyle olsa, "*kılıç ve ze'âmet ve icmâllü tîmâr bozulmaz*" dediklerinin sebebi budur ki, şöyle ki zu'amâ ve erbâb-ı tîmârdan birisi 'amden ve sehven iki kılıç tîmârı bir tarîk ile birikdirüb ve berât etmiş ola, hilâf-ı kânundur; min-ba'd câiz değildir. Elbette kılıcın birisi mahlûl olur ve elinden alınır ve âhara verilir.

---

1 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

2 Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi**

85. Pes imdi bu münâsebetle sipâhî-zâdelerin ibtidâ tîmâra duhûllerinde vaz' olunan tîmârları kânûnu budur ki; babaları kayd-ı hayâtda iken kendülere verilmek câiz değildir. İllâ meğer ki, babaları kendülere min-ba'd dirlik olmamak üzere tîmârların kendüleri bildirirler; eyle olsa, ol zamânda câizdir. Ammâ i'tibâr olunan ibtidâ kılıcın haddidir; ne an ki, bir sipâhînin hadd-i mezbûrdan ziyâde tîmârı olsa dahi min-ba'd eyle ibtidây-ı tîmârı oğluna vermek kânûn ola.

Meselâ bir sipâhînin dört bin akçe tîmârı olsa, oğluna bildirse yahud fevt olsa, ol tîmârın ibtidâ kılıcı üç bin ise, üç bin akçeliği verilir. İki bin ise iki binliği verilir. Meğer ol tîmârın tezkirelüsi üç bin ola, ol zaman tezkirelü kılıç bozulmamak üzere ziyâdesiyle kâmil üç bin akçeliği verilse câizdir, men' olmaz.

Amma i'tibâr müteveffânın oğlu bir olduğu takdircedir. Şöyle ki, iki olsa, dört bini dahi ber-vech-i münâsafe verilür. Hattâ tîmâr beş bin olsa ve tezkirelü olsa, kılıç bozulmamak üzere cümlesi iki oğluna beraber bir berâtla verilürse, câizdir. Zirâ erbâb-ı tîmârın elbette iki oğluna tîmâr verilmek kânûndur.

Meselâ, bir sipâhînin fakat iki bin yahud bin akçelik tîmârı olsa, fevt oldukda, iki oğlu bulunsa, tîmârın ekall olduğu mu'teber değildir. Ber-vech-i iştirâk ikisine dahi bir berâtla beraber verilir. Amma oğlu üç olsa, üçüncüsüne tîmâr yokdur, illâ meğer âhar tîmâra tâlib ola. Ve lâkin tîmâr ziyâde bulunsa, üç oğluna dahi kânûnları üzere verilür; berât eyleseler lâ-be'sdir. Zirâ berât-ı şerîf sadaka olundukdan sonra makbûl-i sultân-ı zamân olmış olur. "Üçüncü oğula tîmâr yokdur" deyû mu'âraza olunmaz.

86. Ammâ şol ki, *mahlûl* olan tîmâr, altı yahud beş bin akçelik olsa ve kılıç olsa ve dahi müteveffânın oğlu bir olsa, kânûn üzere oğlu ol tîmâra müstehık olmaz. Zirâ bir sipâhîye babası tîmârından ibtidâ altı bin yahud beş bin akçelik tîmâr verilmek hilâf-ı kânûndur. İllâ meğer ki, za'îm-zâde ola ve tîmâr tezkirelü buluna. Hattâ bir sipâhî-zâde babası kayd-ı hayâtda iken tîmâr tasarruf etmiş olsa, ol zamanda dahi bi-hasebi'l-kânûn ol sipâhî-zâde babası tîmârına müstehık olmaz. İlla meğer ki, müstehıkk ve lâyık-ı inâyet olmuş ola.

87. Ve *zâ'îm-zâde*lerin babaları fevt oldukda, tîmârlarından iki oğluna, birine dört bin ve birine üç bin verilmek kanundur. Ammâ seferde uğûr-ı hümâyûnda fevt olsa, beş bin ile dört bin verilir.

Ve *dergâh-ı âlî müteferrikaları*nın üç oğluna dek verilür, kânûndur ve ekser haddleri birine altı ve birine yedi ve birine sekiz bin verilir.

Ve *dergâh-ı mu'allâm çavuşları*ndan dahi birine altı ve birine beş ve birine dört bin verilir.

Ve *kâtib-zâdeler* dahi cem'an çavuş ve müteferrika oğulları gibidir. Allahü a'lem bi's-savâb[1].

---

1 Bizim neşre esas aldığımız ve Kanunname olduğu mukaddimesinde kaydedilen nüsha, burada sona ermektedir. Diğer eksik kalan kısmı, Ali Çavuş Kanunnâmesinden tamamlayacağız.

(DÖRDÜNCÜ FASIL)

VE DAHİ BU MÜNÂSEBETLE ZE'ÂMET VE TÎMÂRLARIN ESBÂB-I TEVCÎHÂT VE AKSÂM-I MAHLÛLÂTI VE BA'ZI AHVÂL-İ MÜTE'ALLİKÂTI VARDIR; İŞBU MİNVÂL ÜZEREDİR Kİ, TAFSÎL OLUNUR

88. İmdi, bir zeâmet ve tîmâr'ın âhara *tevcîh* olunmasına bâis, *mahlûl* olub kimesnenin berâtından ve tasarrufundan müstağnî olmakdır ve illâ ol zeâmet ve tîmara mahlûl ıtlâk olunub âhara verilmez, meğer ki sâhibinden ferâğat ve yâhûd esbâb-ı mûcib-i azliyeden bir sebeb zuhûr eyleye. Ol zaman da zeâmet ve tîmâr ve sâir *dirlik* ne ki var ise mahlûl olur[1].

89. Ve mahlûl altı kısımdır: *Mahlûl-i Sırf, Mahlûl-i Gayr-ı Sırf,* (*Mahlûl-i Defter*), *Mahlûl-i İcmâl, Mahlûl-i Mufassal, Mahlûl-i Hâric Ez Defter.*

90. Pes imdi *kısm-ı evvel* oldur ki bir zeâmet ve tîmâr'ın sâhibi fevt olsa ve yâhûd ihtiyârı ile veyâ bî-hâsıl olmağla ferâgat eylese, ol zeâmet ve tîmâr mahlûl olur, âhara tevcîh olunur. Ana *Mahlûl-i Sırf* derler.

91. *Kısm-ı Sânî* oldur ki, bir ze'âmet ve tîmâr'ın sâhibinden, mûcib-i tevcîh-i tîmâr ve ze'âmet olan esbâbın birisi sudûr eylese, el'iyâzü billah katl-i nefs ve cürm-i galîz gibi ve yâhûd edây-ı hizmet etmemek veyâ esîr ve giriftâr-ı küffâr-ı anîd ve mecnûn ve nâ-bedîd olmak gibi. Bu makûlelerün lâbüd dirliği mahlûl olur, âhara tevcîh olunur. Amma, *Mahlûl-i Sırf* olmaz, belki *Gayr-ı Sırf* olur. Zîrâ ekser vâkı' olur ki, böylelerün ze'âmet ve tîmârlar'ın vâsıta bâzı esbâb ile mukarrer ederler. Meselâ husamâsı ile ıslâh etmek ve hızmet-i me'mûresine özr-i şer'î zuhûr eylemek veyâ mukâbelesinde mîrîye mal vermek ve esîr ve giriftâr iken halâs olmak ve mecnûn ve nâ-bedîd olmuş iken zamân-ı karîbde sıhhat bulmak ve avdet etmek gibi. Bu takdirce böyle tâifenin ze'âmet ve tîmârları mukarrer ola-gelmişdir. Ve kiminin dahi olmayub alanlara müyesser olmuşdur. Pes imdi bu kısım min vech mahlûl ve min vech gayr-ı mahlûl olmağın *Mahlûl-i gayr-i Sırf* derler.

92. *Kısm-ı sâlis* oldur ki, kılıcdan ve tezkirelü'den ziyâde ba'zı icmâllü ze'âmet ve tîmârlar ki, mahlûl olub âhara tevcîh olundukda ancak kılıc'ı verilür, hisseleri bâkî olur. Ve ba'zı hisse tîmârlar dahi ashâbının berât-ı tasarruflarında iken mahlûlden ve yâhûd ferâgatinden âhar ze'âmet ve tîmârlar aldıklarında ol ze'âmet ve tîmârun cümlesin berât etmeğe istihkâkları olmamakla, zikr olunan hisseleri kimesneye ferâgat etmedin berâtlarından ihrâc ederler. Farazâ kimesne vâkıf olmasa, bir kaç zaman belki bir iki sene ol hisseler mevkûf kalur, ba'zılarına kendülerü tasarruf ederler. Bu makûle hisse tîmârlara vech-i meşrûh üzere kimesnelerin berâtlarından hâric kalmağla *Mahlûl-i Defter* derler.

Ve lâkin *hisse* tîmârlara mahsûs değildir. Kılıc dahi olursa bu tarîkle hâric-i berât oldukdan sonra mahlûl-i defter olur. Erbâb-ı istihkâkdan bir kimesne vâkıf ve tâlib olsa ana verilür, âhara dahi verilür. Demek, mahlûl tîmâra kimesnenin vukûfu kendüye verilmesin müstelzim değildir ve kesb-i istihkâkla tâlib ve râğıb olsalar, eski sâhiblerine dahi verilür.

---

1 Bu ve bundan sonraki maddeler için ayrıca bakınız; Süleymaniye Kütüphânesi, **Yazma Bağışlar**, 1202, Vrk. 41/a-46/a

Ve bunlardan mâ'adâ *Vilâyet Kâtibi* hîn-i tevzî'de zuhûr eden ifrâzdan tîmâra müstehak ba'zı ma'zûllere bila emir tîmâr tevzî' edüb defter-i icmâl'e kayd edildikden sonra ellerine tezkire verse, mukarrerdir ki, ol tezâkir sâir erbâb-ı tîmârın berât ve yafteleri mûcibince aldıkları tezkireler gibi mu'teber değildir, belki Âsitâne'ye berât alınağa geldükde tekrar arz olunur. Mûcibince emr-i şerîf verilüp berât eylemezlerse anlar dahi mahlûl-i defter olur. Öyle olsa bu makûle tîmârları vâkıf ve tâlib olub berât eyleseler memnû' değildir, alanların hakkı olur.

93. *Kısm-ı râbi'* oldur ki, farazâ on bin akçe yazar bir karyeyi *kâtibü'l-elviye* hîn-i tevzî'de bir kaç nefer sipahiye tevzî' edüb meselâ Zeyd'e dört bin ve Amr'a üç bin ve Bekr'e iki bin akçelik üzere ki, cümle dokuzbin olur, hisse ta'yin edüb defter-i icmâle kayd eylese mukarrerdir ki, bu üç nefer sipâhiye karye-i mezbûrenin ancak dokuz bin akçeliği verilmiş olub bin akçe hissesi mevkûf kalmış olur. Pes imdi Vilâyet Kâtibi defter-i icmâlin der-i devlete teslim eyledikden sonra vech-i meşrûh üzere bâki kalan hisse *icmâl mahlûlü* (*mahlûl-i icmâl*) olur, vâkıf ve tâlib olan sipâhilere verilür. Berât eyleseler kanuna muhâlif değildir, alanların hakkı olur. Şol ecilden ki, hisse-i mezbûre hîn-i tevzî'de kimesneye verilüb defter-i icmâlde tîmâr-ı filân deyü kayd olunmamışdır.

Ve bunlardan mâ'adâ hîn-i tevzî'de ba'zı kurâ ve mezâri' biriktirilüb Defter-i İcmâl-i Hâkânî'de üç yâhûd altı bin akçelik üzere tîmar kayd olunub yekûn bağlansa ve lakin tîmâr-ı mezbûrun erkâm-ı aklâmı yekûnundan ziyâde gelse lâbüd ol ziyâde dahi mahlûl-i icmâl olur ve lâkin bu makûle hisseler, Defter-i İcmâl-i Âsitâne'ye teslim olmadın mîrîmîrân ve cânib-i divân-ı Âlişân'dan kimesneye verilüb berât olmak hilâf-ı kanundur. Zirâ böylelerün tevzî' ve tevcîhi muharrire mahsûsdur. Defter-i icmâl teslim olmadıkça min bâd kimesnenin bu vechile vâkı' ola(n) hissevât ve bakıyyâta ve bu makûle erkâm-ı aklâmdan zuhur eden *zevâyidât*a mahlûl-i icmâl derler ve lâkin dâyire-i muharrirîndendir ki minvâl-i meşrûh üzere zuhûr eden hissevâtı mahlûlât-ı icmâl deyü aynı ile nihâyet-i defter-i icmâle kayd eyleyeler ki sehv ü hata hamâkat ve cehl-i fünûn-ı tahrir-i vilâyet ve hıyanetlerine haml olunmaya. Hatta bunun gibiler berât olunmak lâzım geldükçe bulunması âsân ola. Nitekim vukuf ve şu'ûru olan muharrirler ba'zı kura ve mezari' ve hissevâtı sâhibleri hîn-i tevzî'de zuhur etmemekle âhara vermeyüb defter-i icmâlin zahrında ve yâhûd nihâyetinde mahlulât deyü kayd etdikleri gibi fi'l-hakîka defter-i icmalin teslimin-den sonra bu makûlelerin ashâbı zuhur gelmezse anlar dahi *mahlûl-i icmâl* olur.

Pes imdi, bu takrirce icmâl mahlûlü iki kısım olmuş olur. *Birisine mahlul-i icmâl* ve birisine *mahlûlât-ı icmâl* derler, hatta mâbeynlerinde fark vardır ve ikisi dahi sahihdir. Kadimden alınagelmiş ve berat olıgelmişdir. Min bâd mahlûl-i icmâle meni' yokdur. Bu makûleleri erbâb-ı istihkâkdan her kim alub berât ederse tîmârı olur.

94. *Kısm-ı hâmis* oldur ki, meselâ hîn-i tevzî'de defter-i icmâl mufassal-ı atîk mûcibince ze'âmet ve tîmâr kayd olunan ba'zı kurâ ve mezâri' sehven kimesneye verilmemekle defter-i icmâle kayd olunmayub hâric kalsa ve lâkin yine mufassal-ı cedîde kayd olunsa, muhassal defter-i mufassalda mukayyed, icmâlde gayr-ı mukayyed olsa ve yâhûd bir karye defter-i icmâlde müstakil veyâ zamîme tarîkiyla meselâ beşbin akçelik üzere tevcîh olunub ze'âmet ve tîmâr kayd olunsa, ama defter-i mufassalda karye-i mezbûre icmâlde yazılandan beşyüz veyâ bin beşyüz ve dahi ziyâdeye yazılmış olsa, o makûle kurâ ve mezâri'in kendüleri ve böylelerin mufassal mûcibince zuhûr eden ziyâdeleri *mahlûl-i mufassal* olur, tâlib ve râgıb olup rica edenlere verilse câizdir. Alub berât edenlerün hakkı

olur. Pes imdi, *mahlûl-i mufassal* dedikleri budur ve lâkin envâ'-ı muhtelifesi ve sıhhatinin şurût-ı mevkûfesi vardır. Şöyle ki, şürût-ı vaz'ıyesinden hâric olacak olursa bervech-i tîmâr kimesneye verilmesi câiz değildir. İnşallahu Teâlâ tafsili aşağıda gelse gerekdir.

95. *Kısm-ı sâdis* oldur ki hîn-i tahrîr ve tevzî'de ba'zı kurâ ve mezâri' sehven kimesneye verilmemekle defter-i icmâl ve mufassala kayd olunmayub hâric kalsa ve yâhûd tahrîrden sonra ba'zı kura ve mezâri'in hudûdlarından hâric kimesnenin alâkası ve nizâ'lusu olmayan ba'zı mevâzi'-ı müstakille ve beyâbân ve orman ve kûhistânda etrâf (ve) cevânibden ve yâhûd haymenegândan ba'zı re'âyâ bir mahalli zirâ'atgâh edinüb orman ve eşçârın kırub ihyâ edüp mezra'a eyleseler veyâhûd temekkün edüp müstakil karye olsalar, bu makûle kurâ ve mezâri'e *hâric ez defter* derler. Tekrar bir muharrir gelince mevkûfât eminlerine zabt ederler ve erbâb-ı istihkâkdan dahi hâric ez defter deyü tâlib ve râgıb olanlara tevcîh olunub berât eyleseler mani' yoktur, sâyir tîmârlar nice ise bunlar dahi öyledir.

Ve lâkin *mahlûl-i mufassal* ile *hâric ez defter* hususunda ihtilafât-ı kesîre vâkı' olup cevâz ve adem-i cevâzında çok bahsetmişlerdir. Zirâ min hüddâm-ı divân-ı adâlet-ünvân ve *Hükkâm-ı Kavânîn-i Âl-i Osmân*dan evvelâ mahlûl-i mufassal hakkında ekseri adem-i cevâzına zâhib olub defter-i icmâl-i mufassaldan tercîh eylemişlerdir. Yani bu hususda ma'mûlünbih olan icmâl defteridir, mufassalda ziyâdeye yazıldığına i'tibâr yokdur demişler. Zirâ muharririn hemen tezkiresi, hemen icmâlin sûretidir. Her sipâhiye muharrirden aldığı tezkiresi mûcibince berât-ı şerif-i âlişân sadaka olundukdan sonra mukarrerdir ki, makbûl-i sultân-ı zaman olur. Pes ne icâb eder ki, bir karye defterde yazılandan mufassalda ziyâdeye kayd oluna. Mücerred muharrirlerün hıyânet ve adem-i diyânetleridir ki, bir tîmârın icmâlde adedin ta'yin edüp verdikleri tezkireleri mûcibince berât olmuş iken sonradan defter-i mufassalda ziyâde edüp bigayr-i hakkın bir müşterek dahi zam ederler. Hatta mahlûl-i mufassal min bâd câiz değildir deyü hükm eylemişlerdir ve hâlâ hademe-i Kanun-ı Hümâyûn olan küttâb-ı zevi'l-ictinâbın dahi ekseri bu mesleğe sâlik olmuşlardır. Filhakika muharrirler bu manayı kasd ederlerse hilâf-ı kanun olduğundan ma'âda azîm vebâle girüb bir müstakime tîmârı bu vechîle ihtilâle verirler. Öyle olunca vech-i meşrûh üzere zuhûr eden ziyâdeler mahlûl-i mufassaldır deyü tâlib ve râgıb olanlara verilmemek (ve berât) olmamak gerekdir. Zirâ mahlûl-i mufassalın bir kaç nev'i vardır ki, mahlûl-i sahih berât edenlerin hakk-ı sarîhi olur.

96. Pes imdi *bir nev'i* budur ki, bâlâda zikrolunduğu üzere ba'zı kurâ ve mezâri' sehven icmâlde kimesneye verilmeyüp ba'dehû defter-i mufassala kayd olunmuş ola. Ol makûle defter-i icmâlde olmayup mufassalda mevcûd olan kurâ ve mezâri' sahih *mahlûl-i mufassal* olur. Erbâb-ı istihkâka verilüb berât olmak kanuna muhâlif değildir. Zirâ bu tarîkle kimesneye verilmezse mevkufât emînleri zabt etmek lâzım gelür. Bu takdirce bu nev'in *sahih mahlûl-i mufassal* olmasında kelâm yokdur.

97. Ve *bir nev'i* dahi budur ki, *Kâtibü'l-Vilâye,* mâsabakda zikr olunduğu üzere, meselâ bir karye(y)i beş bin akçelik ile tevcîh ve kayd-ı icmâl eylese ve lâkin müfredât-ı defter-i mufassalda ol karyenin mahsûl-i müfredâtı icmâlde yazılandan ziyâde gelse, muharrire vâcibdir ki, mufassal defterinin tashîh ve beyâzında alâ kaderi'l-imkân ol karyenin mahsulâtın tahfîf edüp defter-i icmâle tatbîk eyleye ki, tevfîk-ı defter-i icmâl ve mufassal kanun-ı mukarrerdir, meğer ziyâdesi bu haysiyetle ola ki, tahfîfden sonra dahi ziyâde

gelse icmâle mutabakât mümkün olmaya, ol zamanda bihasebi'l-müfredât ol karyenin hâsıl-ı mufassal defterine bi'z-zarûrî (zarûre) alâ vechi'l-îcâb icmâlde yazılandan ziyâde yazılmak lâzım gelür. Zirâ ba'zı mahsûlât ve mersûmât vardır ki, kâbil-i tahfîf değildir. Cümleden biri rüsûm-ı ra'iyyet resm-i zemîndir. Resm-i çiftlik ve baştinâ ve bennâk ve mücerred ve ispençe gibi. *Vilâyet-i Anadolu*'da caba ve *kara* ve *ekinlü* dahi derler min bâd mufassal beyânında bunların tahfîfi câiz değildir. Şol ecilden ki, bir kaç çiftlik veyâ bir kaç baştinâ tevfîk-i erkâm-ı defter-i icmâl için tahfîf olunup defter-i mufassal-ı cedîde noksân üzere yazılursa, ol çiftliklerün tarla ve çayırları defterden hâric kalub mevkûf olmak lâzım geldüğünden ma'âdâ defter-i atîkde mestûr ve mukayyed olan ba'zı çiftlik ve baştinâlar amden defter-i cedîde yazılmamak kanuna ziyâde muhâlifdir ve yâhûd bennâk ve mücerred ve ispençeden aşağı varılub bir kaç ra'iyyet nakıs yazılursa ol yazılmayan re'âyâ defter-i mufassaldan hâric kalmamak lâzım gelür. Bir karyenin ba'zı re'âyâsı dâhil-i defter ve ba'zısı *hâric-i defter* olmak bir kanunda yokdur. Zira tahrîrden murâd, hâric-i defter olanlar dâhil olmakdır, ne an ki, dâhil hâric ola. Ma'ahâzâ rüsûm-u ra'iyyet ve ar(â)zînin da'vâ ve nizâın defter-i mufassal kat'eder, min bâd defter-i icmâle müracaat olunmaz.

Pes imdi defter-i mufassal cemî' mevâddı câmi' olduğiyçün bu husûsda asl olub defter-i icmâl fer' olmuş olur. Bu arada asîli (aslı) fer'e tatbîk emr-i mu'teber değildir. Öyle olsa, bu makûle zarûrât ve mahzûrât sebebi ile bir karyenin hâsılı kâbil-i tahfîf olan ma'nâları i'tibârdan sonra icmâlde yazılandan defter-i mufassala ziyâde yazılsa ol ziyade ne mikdâr olursa sahih *mahlûl-i mufassal* olur.

Nihayet kanun-ı kadîm budur ki, kâtibü'l-vilâye bu makûle ıztırârî mufassal ziyâdelerini hâricden kimesne alub ihtilâle bâis olmamak için yine karye sâhiblerine *mahlûl-i mufassal* deyü tevcîh edüb başka tezkire vere ki, mûcibince emr-i şerîf-i âlişan sadaka olundukdan sonra berât-ı hümâyûn verilüb tîmârlarına ilhâk oluna.

Ve bu mâkule mufassal ziyâdeleri dahi defter-i mufassal der-i devlet muhassıl(ın)a teslim olmadıkça kimesneye verilüb berât olmak hilâf-ı kanundur, min bâd câiz değildir. Ama mufassal tesliminden sonra vâkıf ve tâlib olanlara verilür meni' yokdur.

98. Ve *bir nev'i* dahi budur ki, *vilâyet kâtibi* hîn-i tevzî'de bir karye(y)i eski yazısından *fürûnihâde*[1] edüb meselâ üç bin iken bin akçesini ketm edüb iki bin akçelik üzere *tevcîh ve kayd-ı icmâl* eylese, ba'dehû defter-i mufassalda bilâ zarûret yine eski yazusuna bağlasa, zâhirdir ki, sûret-i mezkûre gibi icmâlde eksik mufassalda artık olmuş olur. Ve lâkin kelâm şundadır ki, ol fürûnihâde olan bin akçe ki vardır, sahih mahlûl-i mufassal olur mu? Yoksa, medhûl-i selef olan zevâyidâtdan mı olur? İmdi, tahrir ve tevzî'lerinde ahvâl-i re'âyâ ve berâyâyı dikkat ve ihtimâm ile teftîş ve tefahhus ve envâ'-i tecessüsden sonra bir karyenin erkâmını mukteziyât-ı mahsûlâtına göre ihrâc ve ifrâz için irtifâ'ına me'mûr oldukları gibi inhitâtına dahi me'mûrlarsa, i'tibâr defter-i icmâldedir, o makûleler mufassalda ziyâdeye yazılduğu mu'teber değildir. Belki ol ziyâde memnû'ât-ı selef olan zevâyidden olur. Ve illâ me'mûr değiller ise, ol bin akçelik hisse *mahlûl-i mufassal* olmasında niza' kalmaz. Zirâ bir karye-i vâhideyi erkâm-ı asliyesinden (fürûnihâde eylemek) noksânını mûcib bir şey gerekdir. Hatta bu makûle merkûmâtın defter-i mufas-

---

1 **Fürûnihâde**; Fürû aşağı ve nihâde konmuş manalarını ifade eder. Terim olarak ise, tîmâr ve ze'âmet mikdârlarının tenzili demek olur.

saldan dahi tarh olunup icmâle muvâfık yazulsa yine mahlûl olur. Zirâ bir karyenin bilâ emir eski yazısundan aşağı varılması hilâf-ı kanun olduğundan mâ'adâ beytü'l-mâle azîm hiyânetdir. Husûsâ hâkim-i kavânîn olan mütekaddimînden kerrât ve merrât (ile) yanî kat kat mesmû'umuz olmuşdur ki, muharrirler teksîr-i beytü'l-mâl ve tevfîr-i cünd-i Şâh-ı si-kender-misâl içün bir kılıc tîmâr ziyâde olsun deyü bir karyenin mahsûlüne göre eski yazısundan ziyâdeye tevcîhine memurlardır. Ama, tahfîfine değillerdir, meğer bî-hâsıl olmağla hakkında emr-i şerîf vârid ola ve illâ vilâyet kâtibi bir karye(y)i eski yazısundan bilâ emr fürûnihâde eylemesi hilâf-ı kanundur. Öyle olsa bu takdir üzerine bu nev'i dahi sahih *mahlûl-i mufassal* olmak lâzım gelür.

99. İmdi *mufassal mahlûlü*nün câiz olanları bu üç nev'idir, mâ'adâsı memnû' ve merfû'dur. Min ba'd kimesnenin alup berât eylemesi câiz değildir, kanuna muhâlifdir.

100. Ve *hâric ez defter* husûsunda dahi ekser-i mukaddimîn adem-i cevâzına zâhib olmuşlardır. Zirâ Memâlik-i Mahrûsa(da) umûmen vâkı' olan bilâd ve kılâ' ve kurâ ve mezâri'in ahâli ve arâzisi kerrât ve merrâtla tahrir olunup hudûd ve tevâbi' ve levâhiki ve cibâl ve tilâli, belki deryây-ı sefîd ve siyâhın dahi arz ve tûli ve cezâyir ve menâzil ve mesâkin ve sefâyini kudret ve kuvvet ve devlet-i sultâniye (kudret ve kuvvet-i devlet-i sultâniye) ile bilkülliye dâhil-i defter olmuşdur. Öyle olsa, zirâ'-ı vâhid mıkdârı defâtirden hâric arz-ı hâliye kalmamış iken, iki karye mâbeyninde zirâat ve hırâsete sâlih ne makûle mevzı' olmak gerekdir ki, *hâric ez defter* ıtlâkı sahih ola? Pes imdi bu takdir üzerine min bâd hâric ez defter câiz olmamak lâzım gelir. Zirâ her kurâ ve mezâri'in cihet-i hudûdları ikiden hâlî değildir: Ya mümtâz ve yâhûd müşâ' ve gayr-i mu'ayyendir. Alâ kile't-takdîreyn mukarrerdir ki, memâlik-i mahrûsada vâkı' olan bilâd ve kıla' ve mezâri' birbirine muttasıldır. Husûsa müşterek ve müşâ'ü'l-hudûd olan karyelerin müşâ'iyet üzere olmaları arza muzâyakaları olub kemâl-i ittisâl ve ittihâdlarındandır. Hâric ez defter olmağa hod iki karye mâbeyninde mevâzı'-i ecnebiyenin tavassutundan lâbüddür. Öyle olsa inde'l-ahâli ma'lûm ve muttasılü'l-hudûd olan karyeteynin hod beyninde bi tarîki'l-fasl bir müstakil mevzi' bulunup *hâric ez defter* ıtlâk olunması nice mümkündür?

101. Fi'l-hakika mezheb-i selef üzere lâyık olan budur ki, *hâric ez defter* bir vechile câiz olmaya ve lâkin bunun dahi adem-i cevâzı mutlak değildir. Zirâ bir kaç vecih vardır ki, *hâric ez defter* ıtlâk olunması sahih olur.

102. Pes imdi *bir vecih* budur ki, ba'zı *kurâ ve mezâri'* bâlâda mestûr olduğu üzere hîn-i tevzî'de sehven bir kimesneye verilmemekle defter-i icmâl ve mufassala kayd olunmayub hâric kalsa, o makûle kurâ ve mezâri' defâtir-i atîka mûcibince sahih *hâric ez defter* olur. Teslîm-i defâtirden sonra her kim vâkıf ve tâlib olup berât ederse, mahlûl-i sarîh ve hakk-ı sahîhi olur. Zirâ bu tarîkle kimesneye verilmezse mevkûfât emînleri zabt etmek lâzım gelür.

103. Ve *bir vechi* dahi budur ki, iki karye mâbeyninde ba'zı beyâbân ve orman ve kûhistân vâkı' olmuşdur ki, ol karyeler birbirinden ba'îd olmağla veya mezrâ' ve mer'aları zikr olunan orman ve dağları kadr-ı hâcetlerinden ziyâde olmağla, ol beyâbân ve orman ve kûhistan vasıtasıyla mâbeynleri fasl olub hatta *dihkân* ve *haşşâş* ve *hattâb* ve

*râ'î*lerin[1] birbirine ittisâl ve ittihâdları munkati' olmuşdur. Zirâ bu makûle mevâzı'-i hâile bunlarun ittisâl ve ittihâdlarını mâni' ve dâfi'dir. Husûsâ ki, bu'diyet dahi ola.

Öyle olsa mâbeynlerinde mazbût *hudûd*a hâcet kalmaz. Şol ecilden ki, lüzûm-ı hudûd iki karyenin halkı mâbeynlerinde mezra'a ve mer'aların bilüb birbirine tecâvüz etmemek-dir. Tecâvüz ise, tâife-i mezbûrenin ittihâd ve ittisâllerine menûtdur. Bu makûle orman ve dağistan ve beyâbân-ı bî-pâyânda hod tavâyif-i mezkûrenin adem-i ittisâl ve ittihâdları mukarrerdir. Meğer ki, vilâyet kâtibi defter-i mufassal-ı hakânîde ol karyelerün ittisâl ve ittihâdlarını müş'ir bir kayd işâret etmiş ola ve illâ bu takdîr üzerine hudûdları nice ma'lûm olsun. Farâzâ kendü zu'umlarınca mezkûr olan beyâban ve orman ve kûhistânın ba'zı püşte ve eşcâr ve ahcâr-ı azîme ve evdiye-i sa'beyi alâmet edüb mâbeynlerinde hu-dûd ta'yin eyleseler, kadr-i hâcetlerinden ziyâde oldukdan sonra i'tibâr olunmaz. Zirâ bu makûle beyâbân ve orman ve dağistan mübâhâtdandır, hemen iki karyeye mahsûs değildir. Belki etrâf ve cevânibden vâkı' olan âmme-i re'âyâ ve kâffe-i erbâb-ı hâcâtın dahi intifâ'ı husûsunda *hisse-i şâyi'a*ları vardır.

İmdi bu makûle iki karyenin mâbeyninde ki, birbirinden ba'îd olup kadr-i hâcetlerin-den ziyâde olan beyâbân ve orman ve dağıstanın aynü'l-fi'linde ve yâhûd zira'at ve hırâsete sâlih bir mevzı'inde ba'zı *haymâne re'âyâ* varup hafr-ı âbâr ve kat'-ı eşcâr-ı or-man (ve) kûhistân edüb baltalarıyla açdukları yerleri *ihyâ* edüb mezra'a eyleseler ve yâ-hûd temekkün edüp karye olsalar, o makûle kurâ ve mezâri'e *hâric ez defter* ıtlâkı sahih olur. Vilâyet kâtibi haric ez defter deyü ber vech-i tîmâr erbâb-ı istihkâka tevzî' ve tevcîh eylese câizdir. Belki kable't-tahrir ba'zı erbâb-ı tîmâr dahi alup berât eyleseler sahih olur meni' yokdur.

104. Ve *bir vechi* dahi budur ki, *deryâ*lar ve ba'zı azîm *göller* içinde kenâra karîb zirâ'at ve hırâsete sâlih cezâyir vardır ki, sevâhilinde vâkı' olan ba'zı kurâ ahâlisi ol cez-âyirde bağ ve bağçe gars edüb ve ba'zısı sefîne ile çift geçirüb zirâ'at ve hırâset ederler. Ol makûle cezâyir hususunda i'tibâr böyledir ki, ol cezâyirden birisi kemâl-i ihtisâs ile ancak bir karye halkına mahsûs olup veyâ hîn-i tahrîrde hâsılı ol karye mahsûlü ile mah-sûb olmuş ise, zâhirdir ki, ihtisâs-ı tâmmı cihetiyle ol karyenin hudûdu hükmünde olub ekinliği ve bağ ve bağçeliği olmuş olur. Farâzâ sonradan *hâric ez defter* deyü ol cezîre(y)i bir sipâhi alub berât eylese câiz değildir. Zirâ vilâyet tahrîrinde zikr olunan cezîrenin mah-sûlü, karye-i mezbûreye mahsus ve mahsûb olması hemen hükm-i vâhid menzilesindedir.

Ama şöyle ki, bu makûle cezâyirden birisi karye-i vâhideye mahsûs veyâ hâsılları birbirleriyle mahsûb olmayub veyâhûd bir iki karye halkı ol cezîre(y)i zirâ'atgâh edüb ber vech-i iştirâk mutasarrıf olsalar, mukarrerdir ki, cezîre-i mezbûre ol karyelerden münferid olub müstakil bir mevzi' olmuş olur. Zirâ iştirâk mâni'-i ihtisâs ve mûcib-i infikâkdir. Husûsâ ki, mâbeynlerin deryâ ve mâfasl etmiş ola. Öyle olsa, bu makûle münfasıl ve münferid olan cezâyirden birisi bir kaç karyenin hudûdunda addolunmak mümteni'dir.

---

1 -**Dihkân;** Çiftçiler demektir.
-**Hattâb;** Oduncu manasını ifade eder.
-**Haşşâş**; Kuru ot ve çalı toplayan kimse demektir.
-**Râ'î**; Çoban manasını ifade eder.

Mâdâmki hîn-i tahrîrde cezîre-i mezbûre karye-i vâhide veya müte'addideye ihtisâs-ı tâmla mahsûs ve yâhûd hâsılları birbirine mahsûb olduğu defter-i hâkânîde mukayyed ve mukarrer olmaya, lâbüd ol cezîre müstakil ve münferid ve hakkında hâric ez defter ıtlâkı vârid olur, tâlib ve râgıb olanlara verilüb berât eyleseler câizdir. Sevâhilinde istiklâl ve iştirâk üzere zirâ'at eden kurâ ahâlisi ol cezîre içün ekinliğimizdir ve bize mahsûsdur demeye kâdir değillerdir. Zirâ mücerred ihtisâs, menzile-i hükm-i vâhid olmağa vâfî ve ol cezîrenin istiklâline münâfî değildir, belki kemâl-i ihtisâsdan veya defter-i hâkânîde bir kayd ve işâretden lâbüddür.

105. Pes imdi vech-i meşrûh üzere isti'mâl olunan cezîrelerin *haric ez defter* olmasında kelâm yokdur. Ber vech-i tîmâr erbâb-ı istihkâka tevzî' ve tevcîh olunması memnû' değildir. Hatta ubûru mümkün olmayub muhtâc-ı sefâyin olan enhâr-ı azîmenin dahi ahvâl ve cezâyiri böyledir. Ve lakin şu kadar vardır ki, o makûle enhâr canibeyninde olan karyelerün hudûdlarından hâric (olsa) gerekdir. Meselâ iki karyenin mâbeyninde bir nehâr-ı azîme câri olsa, tarafeynden ol karyelerin inkıta'-ı hudûdları hemen kenâr-ı nehr olup nefs-i nehr dâhil olmamak gerekdir. Vech-i meşrûh üzere nehr-i mezbûrun mevzı'-i çizgi ve vâkı' olan karyelerin nihâyet ve gâyet-i hudûdları ol nehri tecâvüz eylemişdir. Ba'zı nefs-i nehr dahi hudûdlarında dâhil olub ba'zı mezra'a ve mer'aları nehrin cânib-i âharında vâkı' olmuşdur. Hatta o makûle karyelerin ba'zı ahâlisi sefîne ile geçüb çiftin geçirüb hudûdları dâhilinde kendülere mahsûs tarla ve çayırların isti'mâl edüp anda harman ederler. Belki fasl-ı Temmuzda nehr-i mezbûr noksân bulmağla ubûru mümkün olursa cemî' mahsûllerin semtlerine götürürler. Öyle olsa bu makûle dâhil-i hudûd olan enhârın cezâyir ve mahall-i cizgi kangı karyenin hudûdunda vâkı' olmuş ise, ol karyeye mahsûs olur. Hatta ol nehir müddet-i tuğyân ve şiddet-i cereyânında semt-i âhara udûl etmekle bir kaç mil mikdarı, belki dahi ziyâde vâdi-i atîkinden munkatı' olup taraf-ı âharında olan bir gayrı karyenin hudûdu dâhilinde cereyân eylese dahi mürûr-ı zamân ile ol vâdî-i atîkin ba'zı cezâyir ve mevazı'ı zirâat ve hırâsete sâlih olup mezra'a olsa ol ahir karye ahâlisi nehr-i mezbûr içün hudûdumuzu tagallüb ve tagassub etmiştir, mezra'a-i mezbûreyi ol mağlûb (ve) mağsûb-ı nehr olan hudûdumuza bedel biz zirâat ederiz deyü cevâb eyleseler kâdir değillerdir. Hatta erbâb-ı istihkâkdan birisi ol vâdî(y)i *hâric ez defter* deyüb berât eylese, sehv etmiş olur; min bâd i'tibâr olunmaz.

106. Her karye halkı kadîmden yine kendi hudûdları dâhilinde olan mevâzı'i isti'mâl ederler. Bu husûsda enhâr ve mânın (mâın) müstevlî olması mu'teber değildir. Zirâ ekser vâkı' olur ki, bu makûle enhâr yine mecrâ-i atîkına rücû eder. Ma'ahâza ferîkayn (karyeteyn) beyninde beyne'l-ahâli mümtâz ve mu'ayyen olan hudûdun tebdîl ve tağyîri hılâf-ı kanundur, min bâd câiz değildir. Ama şol *nehr-i azîm* ki, sayf u şitâda ubûru mümkün olmamağla bâlâda zikr olunduğu üzere iki cânibinde vâkı' olan karyelerin hudûdlarında dâhil olmaya, cihet-i ihtisâs-ı tâmmı yoğise, mukarrerdir ki, nehr-i mezbûrun nefsi ve cezâyiri ve semt-i ahârdan seyelân ve cereyân etmekle vâdî-i atîkde olan mezâri'i(nin) cümlesi mevâzı-i müstakille hükmünde olur, hâric ez defter deyü her kim alup berât ederse hakkı olur.

107. Ve *bir vechi* dahi budur ki, ba'zı kurâ beyninde göller vâkı' olmuşdur ki, etrâf-ı sevâhilinde çayırlık ve sazlık olub zikr olunan kurâ halkının kadr-i hâcetlerinden ziyâde olmağla hâricden dahi nice kimseler gelüb ol göllerin çayırlığın ve sazlığın biçüb müntefi' olurlar. İmdi bu makûle göllerde i'tibâr böyledir ki, sevâhilinde muttasıl olan

kurâ ahâlisinin külliyet ile cihet-i intifâ'ları fakat ol göle mahsus olup veya ol karyelerün taht-ı hâsıllarında Vilâyet Kâtibi *resm-i kiyah* ve *sazlık* ve *kamışlık* deyü defter-i mufassal-ı hâkânîde hâsıl kayd etmiş ise, lâbüd ol kurâ ahâlisinin kadîmden niçe gelüb ihtisâs-ı tâmla kendülere mahsûs ve münâsib olan mahaller kadr-i hâcetlerinden ziyâde olsun, gerek olmasın, tâ nefs-i mâye (mâa) varınca, kendülere müte'allık olub hemen müstakil hudûdları olmuş olur. Ol sazlık ve kamışlığı gerek ol karyeler ahâlisi tasarruf eylesün, gerekse hâric kurâda ba'zı kimesneler biçsün, bâlâda zikr olunduğu üzere öşür ve resmi kangı karyeye münâsib ve mahsûs ve mahsûb ise, ol karye sipâhisinin olur.

108. Ve lâkin kelâm şundadır ki, ol çayırlık ve sazlıkdan mâ'adâ müctemi'-i mâ olan mahall ki, *göl* ıtlâk olunmuştur, anın nefsi zikr olunan karyelere mahsûs olur mu, yohsa mevâzı'-i müstakille ve münferideden mi addolunur? Öyle olsa böyle göller de kebîr ve sağîr i'tibâr olunmuşdur. Şöyle ki, öyle göllerden birisinin *aksây-ı neyistân*ından[1] savt-ı a'lâ ile bir kimse na'râ eyledikde dâyiresinin cânib-i ahârında vâkıf olanlar istimâ' eyleseler ve yâhûd iki taraflarınun mâbeyni mîl-i vâhid mikdârı olsa, lâbüd ol göl sağîr hükmünde olur. Sazlığı ve kamışlığı müte'allık olduğu gibi nefsi dahi ol sevâhilinde dâhil olan karyelere mahsûs olur. Ol gölde eğer sayd-ı mâhî ve eğer nehr-i neyistân ve kiyâhdır, her ne hâsıl olursa ol karyelerün sipâhileri ra'iyyetlü râ'iyyetlerinden öşür ve resmin alurlar. Hatta ol gölde mâ kalmayub mahv olsa, ba'de zemânin ol mevzı' zirâ'at ve hırâsete sâlih olub mezra'a olsa, mevzı'-i mezbûr lâbüd yine ol karyelere mahsûs olur. Bervech-i iştirâk müşâ'iyyet üzere tasarruf ederler. Hatta ol mevzı'(i) erbâb-ı istihkâkdan bir kimesne hâric ez defter deyü alub berât eylese câiz değildir.

109. Ama şöyle ki, emir ber 'aks olup vücûh-ı mezkûrenin hilâfı olacak olursa, mukarrerdir ki, ol *göl* kebîr hükmünde olur. Ol kura ahâlisinin ittisâlleri ciheti ile gölden ancak hâcetleri mıkdârı kadîmden husûsiyet ile tasarruf ve isti'mâl ede-geldikleri mahaller kendülere hükm olunur, mâ'adâsı mübâhât ve mevât kabilinden olur. Zirâ bu makûle azim göller ve sazlıklar karye-i vâhide ve müte'addideye mahsûs olmaları elbette kemâl-i ihtisâsdan ve yâhûd mahsulleri hîn-i tahrîr ve tevzî'de ol sevâhilinde muttasıl olan karyenin hâsılları ile mahsûb olub defter-i mufassal-ı hâkânîde bir kayıd ve işâretden lâbüddür ve illâ böylelerde ihtisâs-ı tâm müyesser değildir. Şol ecilden ki etrâf (ve) cevânibinde ve karîb (ve) ba'îdinde olan ahâli-i kurâ ve nice erbâb-ı hâcâtın dahi hisse-i şâyi'aları vardır. Zirâ kadîmden gelüb müntefi' ola-gelmişlerdir. O takdirce iştirâki mûcib olmuş olur. İştirâk ise mâni'-i ihtisâsdır. Öyle olsa vech-i meşrûh üzere iştirâk tarîkiyle tasarruf ve isti'mâl olunan göllerde ve sazlıklarda sevâhilinde muttasıl olan kurâ ahâlisinin kadr-i hâcetlerinden ziyâdesi mevâzı-i müstakılle ve münferideden olmuş olur.

Pes imdi muharrirler bu makûle gölleri ve sazlıkları *hâric ez defter* deyüp, erbâb-ı istihkaka tevcîh edüp defter-i icmâl-i sultânîye tîmâr kayd eyleseler câizdir. Hatta kable't-tahrîr ba'zı erbâb-ı tîmâr dahi bu tarîkle hâric ez defter deyü alup berât ettirseler tîmârları olur, meni' yokdur. Ve lâkin kâide-i mukarrere ve zâbıta-i mukadderedendir ki, vilâyet kâtibleri bu makûleleri defter-i hâkânîye istisnâ ile kayd eyleyeler ki, ol sevâhilinde muttasıl olan kurâ ahâlisinin husûsiyet üzere isti'mâl eyledikleri yerleri da'vâ ve nizâ'a mü'eddî olmaya.

---

1 **Neyistân**; Kamışlık ve sazlık manalarını ifade eder.

110. Ve serhadd-i mansûrede dahi bu hâric ez defterin ahvâl ve etvârı zikr olunan vücûh üzere i'tibâr olunur. Yani hîn-i musâlaha ve mu'âhedede ta'yîn ve tebyîn olunan hudûddan tecâvüz olunmaz, belki kadîmden ola-geldiği üzere amel olunur. Meğer re'âyâ *dâr-ı İslâma* müte'allık ba'zı mevâzı-i müstakılle (ve) mahsûsa ki, hîn-i tahrîrde defterden hâric kalmış ola veya kadr-i hâcetlerinden ziyâde ola, eğer nakz-i ahdi ve ba'zı fesâdı mûcib değil ise, o makûlelerin dahi hâric ez defter olmasında kelâm yokdur. İhyâ ve âbâdân etmek içün sükkân-ı serhadden müstahak olanlara hâric ez defter deyü ber vech-i tîmâr tevcîh olunub berât eyleseler meni' yokdur.

111. İmdi, hâric ez defterin câiz olanları vücûh-ı mezkûreye dâhil olandır ve illâ hâric ez defter dedükleri min bâ'd câiz değildir. Cânib-i mîrimîrân ve Divân-ı Âlişândan kimesneye verilmek ve berât olmak hılâf-ı kanundur.

Allahü a'lem bi's-savâb temme bi'avni'l-vehhâb[1].

1 Dördüncü faslı ihtivâ eden Ali Çavuş nüshasının sonunda şu kayıt bulunmaktadır; "

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu,Süleymaniye Kütüphânesi Antalya Tekelioğlu Bölümü, No: 806, Vrk. 42/a-61/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi, No: 1311, Vrk. 30/b-40/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi, No: 1311, Vrk. 30/b-40/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi, No: 1311, Vrk. 30/b-40/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi, No: 1311, Vrk. 30/b-40/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi, No: 1311, Vrk. 30/b-40/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi, No: 1311, Vrk. 30/b-40/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi, No: 1311, Yrk. 30/b-40/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi, No: 1311, Vrk. 30/b-40/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi, No: 1311, Vrk. 30/b-40/a

Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu, Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi, No: 1311, Vrk. 30/b-40/a

§.3- EVLİYÂ ÇELEBİ'NİN ZİKRETTİĞİ KANUNNÂME-İ ÂYÎN-İ KAVÂ'İD-İ TERTÎB-İ SULTÂN SÜLEYMÂNÎ (14)

I- *MUHTEVÂSI, NÜSHALARI VE TAHLİLİ*

Bir önceki *Tîmâr ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu*nun Kannunî devrinde hazırlanmış olduğunun en büyük delili, benzer muhtevâda bir Kanunnâme'nin, *Kanunî Sultân Süleyman*'a açıkça isnâd edilerek, Evliyâ Çelebi tarafından Seyâhatnâme'de kaydedilmiş olmasıdır. *Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Revân, No: 1457, Vrk. 49/a-57/a*'da[1] bulunan Seyâhatnâme'ye ait en güvenilir nüshalardan birindeki kaydını esas alarak neşredeceğimiz bu Kanunnâme'nin, diğer kanunâmelerden ve hususan bir önceki Kanunnâme-i Hümâyûndan ayrıldığı önemli farklılıklar vardır; Bu farkların başında, Kanunnâme'nin ifadeleriyle Evliyâ Çelebi'nin bazı cümlelerinin birbirine karışması gelmektedir. Özellikle mukaddime ve hâtime kısımlarında, Evliyâ Çelebi, kısmen tasarrufda bulunarak ve kısmen de açıklayıcı bilgileri ilave ederek, kendi kitâbının siyâk ve sibâkı içinde, Kanunnâmeyi dercetmeye çalışmıştır. İkinci ve önemli diğer bir fark da, her müstensih gibi, Evliyâ Çelebi'nin de, Kanunnâme'yi dercederken, aslını muhâfaza etmemesi ve kendi zamanına kadarki değişiklikleri ve yeni hükümleri, Kanunnâme'ye işleyerek istinsâh etmesidir. Bu durum, bir önceki Kanunnâme için de geçerlidir. Biz, Evliyâ Çelebi'nin *Kanunnâme-i Âyîn-i Kavâ'id-i Tertîb-i Sultân Süleymânî* dediği bu Kanunnâme'nin asıl nüshasını elde edemediğimizden, en azından onu aslının ruhuna ve özüne ulaştıracak bu ta'dilli nüshasını neşretmeye karar verdik. Bu nüsha, Evliyâ Çelebi döneminde de neşredilebilirdi; ancak Kanunnâme'nin açıkça Sultân Süleyman'a atfedilmesi ve bizim daha önce neşrettiğimiz Kanunnâmeyi de te'yid etmesi açısından, Kanunî devri Kanunnâmeleri arasında neşretmeyi uygun bulduk.

Kanunnâmenin muhtevâsı ve tahliline gelince, mevcut fasıllara göre, ayrı ayrı özetleyelim:

Birinci Fasıl; Rumeli'nde bulunan eyâletleri ve tîmâr mikdârlarını beyân eylemektedir.

İkinci Fasıl; Anadolu tarafında kalan eyâletleri ve tîmâr mikdârlarını açıklamaktadır.

Üçüncü Fasıl; Beğlerbeğlerine ait hâsları, ayrı ayrı ve eyâletlere göre açıklamaktadır.

Dördüncü Fasıl; Eyâletlerde bulunan bütün sancakları, kendi dönemindeki bilgiler muvâcehesinde açıklamakta ve gerekli bilgileri vermektedir. Ayrıca her sancakda bulunan defter kethüdâları ve tîmâr defterdârları ayrı ayrı açıklanmaktadır.

Beşinci Fasıl; Sancak beğlerine ait kanun hükümlerini özetlemel 'edir.

Altıncı Fasıl; Her sancak beğinin, defter kethüdâsının ve tîmâr defterdârınnı sâhip olduğu hâsları açıklanmaktadır.

---

1 Topkapı Sarayı Kütüphânesi, **Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi,** Vrk.49/a-57/a

Yedinci Fasıl; Her beğlerbeğiliğin kaç kılıçdan ibâret olduğu ve ne kadar asker çıkarabileceği açıklanmaktadır.

Sekizinci Fasıl; Rumeli ve Anadolu cânibindeki eyâletlerde ne kadar tîmâr ve ze'âmet bulunduğunu beyân eyler.

Dokuzuncu Fasıl; Her sancak ne denlü mensûh çiftlik, tîmâr ve ze'âmet bulunduğunu açıklar.

Onuncu Fasıl; Kanunî Sultan Süleyman devrinde Divân-ı Hümâyûn 'un nasıl tertip ve tanzim edildiğine dâir hükümleri ihtivâ eder.

Kanunnâme ile ilgili geniş bilgiyi, bizzat Evliyâ Çelebi şöyle anlatmaktadır:

"Evvelâ bâlâda tahrir olunan akl-ı Aristo-tedbîr ve âsaf-ı re'y-i vüzerây-ı revşen-zamîr ve âkıbet-endîş ve mir-i mîrân-kişver-küşâ ve ümerâ ve defterdârân ve nişanciyân ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihân-ı umûr-dîdeler ile *Süleyman Hân* 48 sene saltanatında rûz-merre ser-kârda olan vüzerâ ile müşâvere edüb Din-i Mübîn gayretine dâimâ Âl-i Osman'ın cemî'i esnâf-ı askerîsine nizâ u intizâm ver deyü bu yüzden bir Kanunnâme-i Hümâyûn cem' etmişdir kim, anı beyân eder.".

Evliyâ Çelebi'nin kaydettiği ve genişlettiği bu nüsha, Osmanlı devleti'nin son zamanlarında tab' edilen Seyâhatnâme'nin I.Cildinde yer almaktadır. Ancak matbû' nüshada, bazı eksiklikler bulunduğu gibi, okuma yanlışlıkları da bolcadır. Meselâ, Kanunnâme'nin fasıllara ayrılması matbû' nüshada mevcut değildir[1].

II- KANUNNÂMENİN TAM METNİ

"FASL
KANUNNÂME-İ ÂYÎN-İ KAVÂ'İD-İ TERTÎB-İ SULTÂN SÜLEYMANÎ'Yİ AYÂN VE BEYÂN EDER -VE'S-SELÂM-

SÛRET-İ KAVÂNÎN-İ ÂL-İ OSMAN ÂYÎN-İ NASÎH'ÜD-DEVLE SÜLEYMAN HÂN

1. Gerçi *Ebül-Feth Sultân Muhammed Hân* Kostantıiyye'yi feth etti; amma *Süleyman Hân* i'mâr edüb Kanun üzere Rumeli'nde ve Anadolu'da ne kadar vezâret ve ne kadar mir-i mîrânlık ve ne kadar mîr-livâlık ve her eyâlet ve livâlarda ne kadar hâss-ı hümâyûn ve ne kadar hâss-ı vüzerâ ve hâss-ı mîr-i mîrân ve mîr-livâ hâsları vardır anı beyân eder. Ve her eyâletde ne kadar serbest ze'âmet ve her sancakda ne kadar tîmâr ve ze'âmet vardır ve *Kanun-ı Süleyman* üzere cebelüleri ile nice kerre yüzbin asker olur anı beyân eder.

1 **Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi,** C.I, sh.173-203

FASL-I EVVEL

(RUMELİ CÂNİBİNDE OLAN EYÂLETLERİ VE SANCAKLARI VE ZE'ÂMET VE TÎMÂRLARI VE MU'ÂF MÜSELLEMLERİ BEYÂN EYLER)[1]

2.

Eyâlet-i Rumeli: Sancak 24; Kılıç ze'âmet 1227; Kılıç tîmâr 12378.

Eyâlet-i Özi: Sancak 6; Kılıç ze'âmet 188; Kılıç tîmâr 1186.

Eyâlet-i Timeşvar: Sancak 6; Kılıç tîmâr 59; Kılıç tîmâr 1090.

Eyâlet-i Eğri: Sancak 9; Kılıç ze'âmet 108; Kılıç tîmâr 40.000.

Eyâlet-i Kefe: Sancak 9; Ze'âmet ve tîmâr yokdur.

Eyâlet-i Varat: Sancak 5; Ze'âmet ve tîmâr yokdur.

Eyâlet-i Eflâk: Kefere beğliği olub senevî üç bin kese verürler.

Eyâlet-i Kırım: Ze'âmet ve tîmâr yokdur; kanun üzere hânlıkdır.

Eyâlet-i Kıbrıs: Sancak 7; Ze'âmet ve tîmâr yokdur.

Ve dahi Taht-ı Kızıl Elma Eyâlet-i Budin: Sancak 17; Kılıç ze'âmet 278; Kılıç tîmâr 2391.

Ve Eyâlet-i Bosna: Sancak 7; Kılıç ze'âmet 150; Kılıç tîmâr 1792.

Eyâlet-i Cezâyir: Sancak 15; Kılıç ze'âmet 730; Kılıç tîmâr 18804.

Eyâlet-i Kanije: Sancak : 7; Kılıç ze'âmet 77; Kılıç tîmâr 2007 eder.

Eyâlet-i Cezîre-i Mora: Sancak 5; Ze'âmet ve tîmâr yokdur.

Eyâlet-i Erdel: Krallık olub senevî üç bin kese verür.

Eyâlet-i Boğdan: Kefere beği olub üç bin kese verür.

Eyâlet-i Rodos: Sancak 5; Ze'âmet ve tîmâr yokdur.

Eyalet-i Cezîre-i Girid: Sancak 13; Ze'âmet ve tîmâr yokdur.

3. Bâlâda tahrir olunan yirmi dört aded Rumeli Eyâletlerinde *Kanun-ı Süleyman Hân* üzere cem'an yekûn sancak 167 ve cem'an Kılıç ze'âmet 3306 ve cem'an Kılıç tîmârları 37.379; Yekûn kılıç ze'âmet ve tîmâr 40.685 aded ve ze'âmet-hây-ı mu'âf u müsellem *Mahmud Paşa* cem'an 30.399.

FASL-I SÂNÎ

ANADOLU CÂNİBİNDE OLAN EYÂLETLERİ VE SANCAKLARI VE ZE'ÂMET VE TÎMÂRLARI VE MU'ÂF VE MÜSELLEMLERİ BEYÂN EDER

4.

Eyâlet-i Anadolu: Sancak 14; Ze'âmet 294; Tîmâr 5589.

Eyâlet-i Karaman: Sancak 7; Ze'âmet 68; Tîmâr 2211.

---

1 İkinci Faslın başlığı esas alınarak yazılmıştır.

Eyâlet-i Sivas: Sancak 7; Ze'âmet 1080; Tîmâr 2699.

Eyâlet-i Şam-ı Şerif: Sancak 7; Ze'âmet 128; Tîmâr 1868.

Eyâlet-i Cedid Saydâ: Sancak 4; Ze'âmet 93; Tîmâr 955.

Eyâlet-i Adana: Sancak 5; Ze'âmet 43; Tîmâr 1059.

Eyâlet-i Diyarbekir: Sancak 12; Ze'âmet 52; Tîmâr 926,

Eyâlet-i Trabzon: Sancak 2; Ze'âmet 56; Tîmâr 398.

Eyâlet-i Kars: Sancak 6; Ze'âmet 100; Tîmâr 1263.

Eyâlet-i Van: Sancak 24; Ze'âmet 46; Tîmâr 2695.

Eyâlet-i Şehr-i Zûl: Sancak 21; Ze'âmet 85; Tîmâr 806.

Eyâlet-i Basra: Bu dahi salyâne ile zabt olunur.

Eyâlet-i Yemen : Murad-ı Râbi' den berû imamlar elinde kaldı.

Eyâlet-i Habeş : Sultanlıktır, salyâne ile zabt olunur.

Eyâlet-i Dehlîz-i Circe: Mısır'ın Ulyâ'sında maktû' eyâletdir.

Eyâlet-i Tunus: Bu dahi senevî iltizâm ile zabt olunur.

Eyâlet-i Mar'aş: Sancak 4; Ze'âmet 29; Tîmâr 215.

Eyâlet-i Trablus Şam: Sancak 6; Ze'âmet 63; Tîmâr 571.

Eyâlet-i Haleb: Sancak 5; Ze'âmet 37; Tîmâr 833.

Eyâlet-i Ruha: Sancak 4; Ze'âmet 37; Tîmâr 6026.

Eyâlet-i Erzurum: Sancak 9; Ze'âmet 123; Tîmâr 5159.

Eyâlet-i Gürcistan: Sancak, Ze'âmet, Tîmâr yoktur.

Eyâlet-i Çıldır: Sancak 3; Ze'âmet 39; Tîmâr 689.

Eyâlet-i Musul: Sancak 3; Ze'âmet 66; Tîmâr 1004.

Eyâlet-i Bağdâd: Ze'âmet, Tîmâr yoktur; senevî iltizâmdır.

Eyâlet-i Lehsâ : Bu dahi senevî salyâne ile iltizâmdır.

Eyâlet-i Mekke: Cemî' İslâm diyarının malı anda gider.

Eyâlet-i Mısır: Ze'âmet, tîmâr yoktur. İltizâm ile mazbûtdur.

Eyâlet-i Trablus: Salyâne ile zabt olunur.

Eyâlet-i Cezâyir: Bu dahi iltizâm ile zabt olunur.

5. Bâlâda tahrir olunan otuz aded vezâret ile zabt oluna-gelmiş eyâletlerin cümle sancakları 151 ve cemî'an kılıç ze'ametleri 1571 ve yekûn tîmârları 41.286. Ve kanun üzere cebelüleri ile cümle askeri ve bâlâda *salyâne ile zabt olunan eyâletler*in vüzerâsına ve askerî tâifesine hâsıl olan maldan hâs bahâları ve ulûfeleri verilüb mâ-bâkîsi der-i devlete irsâliyye gidüb Mısır ve Habeş ve Bağdâd Hazinesi bağlanur. Trablus Şam ve Saydâ Eyâletleri dahi böyledir. Lâkin;

HÂS İLE ZABT OLUNAN EYÂLETLERİ BEYÂN EDER

6. Evvelâ cümle Memâlik-i Mahrûse üç balışi olub bir balışi *hâss-ı hümâyûn*dur. Bir balışi *havâss-ı vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ*dır. Ve bir balışi *ze'âmet* ve *tîmâr* ifrâz olunmuşdur.

FASL-I SÂLİS
HER BEĞLERBEĞİNİN NE MİKDÂR HÂSSI VARDIR, ANI BEYÂN EDER

7.

Evvelâ havâss-ı mîr-i mîrân-ı Rumeli, on bir kerre yüz bin akçe olur kâmil.

Ve havâss-ı Anadolu, on kerre yüz bin akçedir. Hâss-ı akçedir.

Hâss-ı Karaman, 660.071 akçedir.

Hâss-ı Şam, on kerre yüz bin akçedir.

Hâss-ı Sivas, dokuz kerre yüz bin akçedir.

Hâss-ı Erzurum, on iki kerre yüzbin ondört bin altı yüz akçedir kâmil.

Hâss-ı Diyarbekir, on iki kerre yüzbin altı yüz altmış akçedir.

Hâss-ı Van, on bir kerre yüz bin otuz iki bin iki yüz akçedir.

Hâss-ı Budin, sekiz kerre yüzbin ve seksen bin akçedir.

Hâss-ı Cezâyir, 885.000 akçedir.

Hâss-ı Haleb, 817.760 akçedir.

Hâss-ı Mar'aş, 628.450 akçedir.

Hâss-ı Bosna, 650.000 akçedir.

Hâss-ı Timeşvar, 806.790 akçedir.

Hâss-ı Çıldır, dokuz kerre yüz bin yirmi beşbin akçedir.

Hâss-ı Trabzon (Tarab-efzûn), 734.850 akçedir.

Hâss-ı Rakka, 681.056 akçedir.

Hâss-ı Musul, 682.000 akçedir.

Hâss-ı Şehr-i Zûr, on bir kerre yüzbin akçedir.

Hâss-ı Trablus Şam, 786.000 akçedir.

Hâss-ı Özi, 988.000 akçedir.

Hâss-ı Kırım-ı Sultânî, on iki kerre yüz bin akçe hâssını Kefe İskelesi gümrüğünden alur.

Hâss-ı Kefe Paşası, 679.000 akçedir.

Hâss-ı Eğri, 800.000 akçedir.

Hâss-ı Kanije, 746.060 akçedir.

Hâss-ı Mora, 656.000 akçedir.

Hâss-ı Bağdâd, on iki kerre yüz bin iki yüz akçedir.

Hâss-ı Basra, vezâret olalı on kerre yüz bin akçedir.

Hâss-ı Lehsâ, vezâret değildir; ammâ hükûmet olmağ ile 888.000 akçedir.

Hâss-ı Mekke-i Mükerreme Şerifi, Mısır surrasından .... altun alur.

Hâss-ı Habeş, on bir kerre yüz bin seksen akçedir.

Hâss-ı Vüzerây-ı Mısır, 487 Kese-i Mısrî keşûfiyyesi vardır[1].

---

1 Eyâletlerdeki beğlerbeğlerinin hâsları ile ilgili verilen bilgilerin tamamı, Evliyâ Çelebi'nin Seyâhatnâme'sini te'lif ettiği günlerin durumunu yansıtmaktadır. Zaten bir çok eyâletlerin sonradan ihdâs

Hâss-ı feth-i cedîd Cezîre-i Girid Serdârı, 11.990 akçedir. Cümleden sonra feth olundu; ammâ hatt-ı hümâyûn ile hîn-i tahrirde böyle hâs ihsân olunmuşdur.

Hâss-ı Vezir-i Kapudan Paşa, on iki kerre yüz bin ve yedi yüz akçedir. Bundan tâ Trablus Paşası hâssına varınca, yüzer akçe birbirinden nâkısdır. Ammâ *Süleyman Hân* asrındaki serdâra küffârdan intikâm almak içün ruhsat verilüb cümle deryâ beğleri ve Kapudan Paşa dahi anın re'y ü tedibiri ile sefer eşerdi. Ve cümle deryâ paşaları üzere tekaddüm ederdi. Andan yoluyla gelüb *Hayreddin Paşa* gibi Kapudan Paşa olurdu.

Hâss-ı feth-i cedîd Paşay-ı Varat, 790.000 akçedir.

Hâss-ı Tunus; Hâss-ı Cezâyir; Hâss-ı Kıbrıs; Hâss-ı Serdâr-ı Rodos.

8. Ve *Kanun-ı Süleyman Hân* böyledir kim, her kangı memleket mukaddem feth olduysa, anın vezîri ve paşasının hâssı ziyâde olub sonra feth olunan vilâyet hâkiminin üzerine tekaddüm ede. Ammâ ba'zı müsinn vüzerâya ber vech-i *arpalık* sancaklar ihsân olunub Adana gibi eyâlet olmuşdur kim, *Suhte Mahmûd Paşa*'ya sadaka olundukda, hâss-ı Adana 11.601 akçe ile ihsân olundu.

9. Kanundur kim, *Mısır Sultânı* iki sorguç taşır. Ve Habeş veziri iki otağ taşır. Bağdâd veziri kezâlik sorguç taşır. Pâdişah Anadolu gazâlarında bulunsa, Divân'da ve Îdinde Pâdişah huzûrunda ibtidâ Mısır, andan Bağdâd, andan Habeş, andan Budin, andan Anadolu, andan Mar'aş, andan Kapudan Paşa durur. Ammâ Rum'da olsa, ibtidâ vezîr-i a'zam, andan Budin veziri, andan Mısır, Habeş ve Bağdâd ve Rumeli ba'dehû eyâletlerden fethi kadîm olanlar birbirleri üzere tekaddüm ederlerdi.

10. Ve *Kanun-ı Süleyman Hân* budur kim, her kangı beğlerbeği ne'mikdâr hâssa mutasarrıf ise, beş bin akçede bir mükemmel cebelüleri ile sefer eşmek kanundur.

FASL-I RÂBİ'

HER EYÂLETDE NE KADAR SANCAK VAR İSE, ANI ESMÂLARI İLE BEYÂN EDER

11. Evvelâ *Eyâlet-i Rumeli*; yirmi dört sancakdır. *Mal defterdârı* ve *çavuşlar kethüdâsı* ve *defter emîni* ve *defter kethüdâsı* ve *tîmâr defterdârı* ve *alaybeğ*isi ve *çeribaşı*sı ve *voynuk ağası* ve ze'âmet ile yedi *yörük beğleri* vardır.

Sancakları bunlardır kim, zikrolunur:

Sancağ-ı Sofya Paşa'nın tahtıdır	Livâ-i Köstendil	Livâ-i İskenderiyye[1]	Livâ-i Tırhala

edildiğine daha evvel işâret ettiğimizden, burada tekrar konuyu ayrıntılı bir şekilde tekrar etmek istemiyoruz. Ancak temel, Kanunî Sultân Süleyman devrinde atılmıştır ve bu, ta'dil edilmiş şeklidir.

Krş. **Tîmâr Ve Taşra Teşkilâtı Kanunnâme-i Hümâyûnu**'nun mukaddimesi.

1 Arnavud İskenderiye'si yani İşkodra kasdedilmektedir.

Livâ-i Ohri	Livâ-i Avlonya	Livâ-i Delvine	Livâ-i Yanya
Livâ-i İlbasan (Elbasan)	Livâ-i Çirmen	Livâ-i Selânik	Livâ-i Üsküb
Livâ-i Dukagin	Livâ-i Vize	Livâ-i Alacahisâr	Livâ-i Prizrin
Livâ-i Vılçıtırın	Livâ-i Sağ Kol	Livâ-i Sol Kol (Sokol).	

Ammâ Livâ-i Silistre, ve Niğbolu ve Kırk-Kilise[1] ve Bender ve Akkirman ve Özi[2] ve Kılburun sancakları Rumeli'nden ifrâz olunub Kara Deniz sâhilindeki kurâ ve kasabâtları muhâfaza içün *Silistre Eyâleti* olub başka vezâret olmuşdur.

12. *Eyâlet-i Anadolu* sancaklarını beyân eder. Cümle on dört sancakdır. Defter kethüdâsı ve defter emîni ve defter muhâsibi ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve çeribaşıları ve alaybeğisi vardır. Ve ze'âmet ile dört müsellem beği vardır ve on bir yaya beği vardır.

Şehr-i Kütahya Paşa Sancağıdır. Sancakları bunlardır kim, zikr olunur:

Livâ-i Saruhan[3]	Livâ-i Aydın	Livâ-i Kastamonu[4]	Hüdâvendigar
Bolu[5]	Menteşe	Ankara	Karahisâr-ı Sahib
Teke İli	Kengırı	Hamîd	Sultan-Önü
Karesi[6].			

13. *Eyâlet-i Karaman;* yedi sancakdır. Hazine defterdârı ve defter kethüdâsı ve defter emîni ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır. Mahmiyye-i Konya Paşa Sancağıdır.

Sancakları; Livâ-i Kayseriyye ve Niğde ve Beğşehri ve Kırşehri ve Akşehir ve Aksaray.

14. *Eyalet-i Sivas:* Yedi sancakdır. Defter kethüdâsı, defter emini ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve emini ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır. *Şehr-i Sivas Rum Paşa Sancağı*dır.

Sancakları bunlardır:

Livâ-i Divriği ve Çorum ve Keskin ve Bozok ve Amasya ve Tokat ve Zile ve Canik ve Arapgîr. Ba'dehû Zile Vâlide hâssı olmuşdur.

---

1 Kırklareli demektir.

2 Kanunî devri için bu sancak listesinin geçerli olmadığını ve konuyla ilgili bilgiyi, Rumeli Eyâleti kısmında vereceğimizi burada belirtmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

3 Manise Bölgesini ifade etmektedir.

4 Bu isim, burada bir kale yaptırmış olan Komnenos'lardan dolayı Kastra-Komnen yani Komnen Kalesi terkîbinden gelmektedir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

5 Bolu adı, şehir manasını ifade eden Polis kelimesinden gelmektedir (Krş.Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi**).

6 Balıkesir Bölgesini kapsamaktadır.

15. *Eyâlet-i Bosna:* Sekiz sancakdır. Hazine defterdârı ve defter kethüdâsı ve defter emîni ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır. *Şehr-i Saray Paşa Tahtı*dır.

Ve sâir livâları bunlardır: Hersek, Kilis, İzvornik ve Pojega ve Zacasna ve Kırka ve Rahoviçe ve Banaluka(Banyaluka).

16. *Eyâlet-i Kapudan Paşa*: On bir sancakdır. Üç sancağı *salyâne* iledir. Defter kethüdâsı ve defter emîni ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve Azebistan ağaları ve kethüdâları ve yüz başı dayıları vardır. *Şehr-i Gelibolu Paşa Sancağı*dır.

Sancakları bunlardır: Livâ-i Ağriboz ve Karlı-İli ve İnebahtı ve Rodos ve Midilli ve Koca-İli ve Biga ve Sığala ve İzmit ve İzmir.

17. *Eyalet-i Mora Cezîresi:* Defter emîni ve defter kethüdâsı yoktur. Rumeli'nden ifrâz-ı vezaret ile eyâlet olub üç yüz akçe mal-ı padişahî tahsîl eder. Beş sancaktır. Mora'da *Gördes Paşa Sancağı*dır.

Sancakları bunlardır: Livâ-i Mizistre ve Livâ-i Manya ve Livâ-i Kurun, Beyi bir pâre kadırga mâlikidir ve Livâ-i Ayamavra, Beyi bir pâre kadırga mâlikidir ve Livâ-i Anabolye, Beyi iki pâre kadırga ile sefer eşerler. Ba'zı cezîrelerde re'âyâları vardır. *Kanun-ı Süleyman Hân*'dır. Ammâ Cezîre-i Sakız Sancağı ve Nakşa Sancağı ve Mehdiyye Sancağı, bu üç sancak salyâne ile zabt olub *Kapudan Paşa* hükmeder.

17. *Eyâlet-i Budin ve Eyâlet-i Eğri ve Eyâlet-i Kanije:* Cümle sancakdır. Budin'de hazîne defterdârı ve defter kethüdâsı ve defter emîni ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır kim, büyük dîvandır. *Kal'a-i Budin* paşa sancağıdır.

Sancakları bunlardır: Livâ-i Semendire ve Peçuy ve İstolni Belgrad ve Estergon ve Şimontorna ve Seksâr ve Sirem ve Mohaç ve Evsek ve Livâ-i Belgrad *kâim-makamlık*dır.

18. *Eyâlet-i Eğri:* Yedi sancakdır.Sonradan eyâlet olmağile mal defterdârı yokdur; ammâ defter kethüdâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır.

Sancakları bunlardır; Livâ-i Segedin ve Sonlok ve Hatvân ve Seçan ve Kirmân ve Filek. *Eğri Paşa Sancağı*dır.

19. *Eyâle-i Kanije:* Bu dahi Budin'den ifrâzen eyâlet olub yedi sancakdır. mal defterdârı ve tîmâr defterdârı yokdur. Ammâ çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır. Kanije, Paşa Sancağıdır.

Sancakları bunlardır: Livâ-i Sigetvar ve Kopan ve Valpova ve Şaklofca ve Nadaj ve Balatin.

20. *Eyâlet-i Uvyar*: Yetmiş üçde *Sultân Muhammed Râbi'* asrında bi dest-i *Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa* feth edüb eyâlet olmuşdur. Amma ma'mûr eyâletdür. Mal defterdârı ve defter emîni ve defter kethüdâsı ve çavuşlar kethüdâsı ve alaybeğisi ve çeribaşısı

ve yirmi oda ile yeniçeri ağası ve cebecibaşı ve topçubaşı ve bir vezir hâkimi vardır. Eyâletinde cümle .... sancakdır. Önvaz[1] Paşa tahtı sancağıdır.

Sancakları bunlardırdır kim, zikr olunur; Livâ-i Kal'a-i Nitra ve Livâ-i Leve ve Livâ-i Novigrad ve Livâ-i Holok ve livâ-i Boyak ve tâbi'-i Tuna ve Şiğradi.

21. *Eyâlet-i Timeşvar*: Altı sancakdır. Hazine defterdârı ve defter kethüdâsı ve tîmâr defterdârı ve mal-ı Pâdişahî defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve yirmi iki tuğ sâhibi kal'a ağaları ve dizdârı ve çeribaşıları ve alaybeğisi vardır. Hâlâ Sultan Muhammed Hân-ı Râbi' asrında sene 1069 tarihinde bi dest-i Köprülü Muhammed Paşa *Yanova Kal'ası*[2] feth olub *Timeşvar Paşası*na sancak-ı taht oldu.

Gayrı livâları bunlardır kim, zikr olunur: Livâ-i Timeşvar ve Lipve ve Çanad ve Göle ve Modava, feth-i cedîd Şebeş ve feth-i cedîd Lugoş, Livâ-i Kaçnad ve Livâ-i Arad, Livâ-i Beçkerek. Ba'dehû *Sokollu Muhammed Paşa evkâfı* olmuşdur; ammâ azîm livâ evkâfdır.

22. *Eyâlet-i Varat:* Sene tarihinde *Sultân Muhammed Hân-ı Râbi'*in asrında bi dest-i *Serdâr-ı Mu'azzam Köse Ali Paşa* feth edüb eyâlet olmuşdur. Mal defterdârı ve defter emîni ve defter kethüdâsı ve defterdâr-ı tîmâr ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve on oda yeniçeri ağası ve dizdârı ve bir hâkim veziri ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır. Paşa tahtı *Kal'a-ı Varat*'dır.

Ve eyâletinde *sancakları* bunlardır; Evvelâ Livâ-i Salanta ve Livâ-i Dubrecin ve Livâ-i Halmaş ve Livâ-i Senki ve Livâ-i Paymezo (?). Bu livâlar, kâfiristân olmağile hâkimleri yine kendüler mâbeyninden Macar birüleri (?) mal tahsil edüb ümerâlarına irsâliyyelerin îsâl ederler. Bir tarz-ı acîb sulh olub eyâlet olmuşdur.

23. *Eyâlet-i Kâfiristân-ı Erdelistân Dâr-ı Macar-ı Füccâristân*: Bu diyâr dahi sene tarihinde *Sultân Muhammed-i Râbi'i*n darb-ı şimşîrş-i âteş-tâbiyle bi dest-i serdâr-ı mu'azzam Gâzî Sa'îd-i Şehîd Efendimiz *Seydi Ahmed Paşa* feth edüb senevî bin kese mal ve bin kese hedâyâ vermek üzere merhûm ve mağfûrunleh efendimiz *Melik Ahmed Paşa* re'yiyle *Apopi Mihal* nâm-ı bi-nâm-ı kem-nâm-ı bednâmı Kral nasb olunub *Âl-i Osman*'a *Eyâlet-i Erdel*-i erzel tâbi' olub rezâletden halâs oldular. bu eyâlet-i Erdel dört sancakdır. Bir kavmi *Hâyid* ve *Şâk*dır; bir kavmi Erdel'dir; bir kavmi *Sigel*'dir; bir kavmi *Saz Macar*ıdır. Cemî' zamanda Saz kavmi Âl-i Osman'a isyân etmemişlerdir. Bu Erdel Diyârına ....(?) dört kerre seferinde elimize bâliğan mâ belağ mal-i ganâim ve üserâ girmişdir.

24. *Eyâlet-i Eflâk Ve Eyâlet-i Boğdan:* Dahi kâfiristân olub beğleri Âl-i Osman tarfından azl ü nasb olub kâfirce hükûmât edüb her sene Âl-i Osman Devletine ikişer bin kese hizmet edüb Silistre Eyâletine tâbi'lerdir.

---

1 Bu kelimeyi tam okuyamadık. Matbû' nüshada yazıldığı gibi, Öküz şeklinde de okumadık. Aslında Paşa sancağının asıl adı Nitra'dır. Yer isimlerinin, kanun müstensihleri tarafından da yanlış yazıldığını va bazan yanlış olarak hareke verildiğini, burada hatırlatmak istiyoruz. Konu ile ilgili olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bir **"Yer İsimleri Klavuzu"** teşkil edildiğini memnûniyetle müşâhede ettik.

2 Bir kısım araştırmacılara göre, Yanova değil, Batova şeklinde okunmalıdır (Krş. Sertoğlu, **Ali Çavuş Kanunnâmesi Şerhi.**).

25. *Eyâlet-i Özi:* Ya'ni Silistre. Ne mal defterdârı ve divân çavuşları ve tîmâr defterdârı ve defterdâr emîni misillû bir şey yokdur. Ancak Rumeli Eyâletinden ifrâzen eyâlet olub vezâret olmuşdur.

Eyâleti on bir sancakdır: Livâ-i Niğbolu ve Çirmen ve Vize ve Kırkkilise ve Bucak Tatarı ve Bender ve Akkerman ve Özi ve Kılburun ve Livâ-i cedîd Doğan. *Livâ-i Silistre Paşa Sancağı*dır.

26. Eyâlet-i Cezîre-i Kırım: Hânlıkdır. Ammâ yedi sancak addolunur. Hânı, başka sikke ve hutbe sâhibisi padişahdır. Ammâ azl ü nasbı Âl-i Osman elindedir. Hutbesinde ibtidâ *Âl-i Osman* yâd olunub ba'dehû Hân ismi yâd olunur.

Eyâletin *boy beğleri* yani sancakları bunlardır kim, zikr olunur; Hânların tahtı Bağçesaray'dır. *Taht-ı Kalğay Sultân Ak-mescid*'dir. *Taht-ı Nureddin Sultân* ... Şirin Beğleri *Nahcivan İli*'ndedir. *Mansur Beğleri* Mankıt İllerindedir. Gürci halkı Cikşike İllerindedir. *Ulanlar* ki, Hânlar neslindendir, Arbat İllerindedir. Sicut kavmi *Curguna İller*indedir. Badrak Ur ağzı İllerinde; Dâyir kavmi Gözleve İllerindedir. Bu zikr olunna İller, cümle birer sancak yerlerdir. Ves-selâm.

27. *Eyâlet-i Kefe*: Yine Kırım cezîre'sinin nısfı Âl-i Osman hükmünde olub sancakdır. Ammâ ba'zı sancakların voyvodalar zabt ederler. Livâ-i Balıklova, Livâ-i Kerç, Livâ-i Taman ve Livâ-i tâbi'-i Çerkes Şigake, Livâ-i Balı-Sıra -Urus harâb etmişdir-, ve Livâ-i Azak. Kefe Paşası Azak'da sâkin olur. Kefe defterdârı vardır. Ammâ gayrı dîvân hüddâmlarından merâtib sâhibleri yokdur.

28. *Eyâlet-i Kıbrıs:* Yedi sancakdır. Dördü hâs ile, üçü salyâne ile zabt olunur. Hazine defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter kethüdâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır.

Hâs ile zabt olunan sancaklar; İç-ili, Tarsus ve Alâiyye ve Sis.

Ve salyâne ile zabt olunan sancaklar bunlardır; Girine ve Baf ve Magosa. Ve Lefkoşe Paşa Sancağıdır.

Ve Cezîre-i Kıbrıs 770 mil ihâta eder bir cezîre-i azîmedir. 30.000 îslâm askeri, 150.000 keferesi var bir vâsi' cezîredir.

29. *Eyâlet-i Cezîre-i Girid:* Sene tarihinde *Sultân İbrahim* asrında bi dest,i *Yusuf Paşa* Hanya feth olub 26 yıldan sonra sene tarihinde *Sultân Muhammed-i Râbi'* şimşîriyle bi dest-i *Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa* cebren ve kahren üç itmâmında *Kal'a-i Kandiye*'yi feth edüb 777 mil cezîreyi yetmiş pâre kal'asıyla kabza-i tehîre alub hîn-i tahrirde sancak tahrir olundu kim, sancakların beyân eder;

Evvelâ Livâ-i Hanya ve Livâ-i Retme ve Livâ-i Silne ve Livâ-i Kandiye.

Eyâlet-i azîme olmağile 40.000 kul ve bir yeniçeri ağası ve bir vezîr-i zî-tedbîr ve bir mal defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve kâtibi ve rûznâmecisi ve alaybeğileri ve çeribaşıları vardır. Ve hâlâ yedi vezîr 40.000 asker ile muhâfazasına me'mûrlardır.

30. *Eyâlet-i Şam-ı Şerif:* Hazine defterdârı ve gayrı cümle dîvân hüddâmları mukarrerdir. Alaybeğisi ve çeribaşıları vardır. Ve cümle on sancakdır; yedisi hâs ile zabt olunur; üçü salyâne iledir. Salyâne ile olan livâlarda tîmâr ve ze'âmet yokdur.

Ammâ hâs ile zabt olunan sancaklar bunlardır ki, zikr olunur; Kudüs-i Şerif ve Gazza ve Kerek ve Safed ve Nablus ve Aclûn ve Leccûn. Ve *Bukâ'-ı Şam Paşa sancağı*dır.

Ve salyâne ile zabt olunan sancaklar bunlardır; Tedmür ve Saydâ ve Beyrut ve Kerek-Şuveyh.

Bu sancaklardan mâ'adâ Şam Eyâletinde tâ Mekke ve Medine'ye varıncaya kadar yetmiş *urbân ümerâları ve meşâyihleri* vardır.

31. *Eyâlet-i Trablus Şam:* Beş sancakdır. Hazine defterdârı ve defter kethüdâsı ve tîmâr defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı ve alaybeği ve çeribaşısı vardır. *Trablus Şam Paşa Sancağı*dır.

Sancakları bunlardır; Livâ-i Hama ve Hıms ve Selemiyye ve Cebeliyye (Cebele) ve Lazkiyye ve Hasan-âbâd. Ve dağlar içinde kırk aded gayr-ı müslim Dürzi beğleri vardır kim, her biri birer mezâhibe hizmet eder dâll kavimlerdir.

32. *Eyâlet-i Haleb'üş-Şehbâ:* Ze'âmet ve tîmârlı yedi sancakdır. İki sancağı salyâne ile olmağın iltizâm olmuşdur; anlarda tîmâr ve ze'âmet yokdur. Hazine defterdârı ve başka *Haleb muhassılı* ve defter kethüdâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve kâtibi ve alaybeği ve çeribaşıları vardır kim, sancakları bunlardır;

Ekrâd, Kilis, Birecik, Ma'arra ve Uzeyr ve Balis ve Antakya.

Ve salyâne ile olanlar Mudîk ve Ulu Türkmân. Haleb Paşa Sancağıdır.

33. *Eyâlet-i Adana:* Dîvân hüddâmlarından bir kimesne yokdur. Zira Haleb'den ifrâzen eyâlet olmuşdur ve .... sancakdır; Livâ-i Sis ve Tarsus ve Karataş ve Silifke. Ve yedi boy Vâsık Beğleri vardır. Âsîsi çokdur; zira sengistân diyârdır.

34. *Eyâlet-i Diyarbekir:* On dokuz sancakdır ve beş hükûmetdir.

Zikr olunan on dokuz livânın on biri Osmanlu sancaklarıdır kim, sâri Memâlik-i Mahrûselerdeki gibi zabt olunur.

Sekizi Ekrâd beğleri zabt eder kim, *Selim Hân-ı Evvel* hîn-i fetihde kendülere sancak verilüb *yurdluk ve ocaklık* ihsân olunub azl ü nasb kabul etmezler; eyle kanundur. Ve fevt olduklarında vâlî-i vilâyet arzıyla sancakları evlâdlarına verilüb gayrıya verilmez. Meğer akrabaları olmaya. Lâkin sâri sancaklar gibi, ebvâb-ı mahsûlâtları deftere tahrir olnunub topraklarında tîmâr ve ze'âmet vardır. Sefer-i hümâyûn olsa, erbâb-ı tîmârları, sâirleri gibi, alaybeğisi bayrağı altında edây-ı hizmet ederler. Terk-i hizmet ederse, ze'âmeti ve sancağı oğluna yahud akrabalarına verilür.

Ammâ *hükûmet* tahrir olunan sancaklar içre *Kanunnâme-i Selim Hân*'da tîmâr ve ze'âmet yokdur. Hâkimleri mülkiyet üzere zabt edüb mefrûz'ül-kalem ve maktû'ül-kadem olub ebvâb-ı mahsûlâtları her ne ise, hâkimleri mutasarrıflardır.

Osmanlı sancakları bunlardır;

Livâ-i Harput ve Ergani ve Siverek ve Nusaybin ve Hısn-ı Keyf (Hasan-keyf) ve Meyyâfarkîn ve Akçe-Kal'a ve Habur ve Sincar.

Ve *yurdluk ve ocaklık tarîkiyle tasarruf olunan bu sancaklar*dır kim, tahrir olunur; Sağman ve Kulb ve Mihrani ve Tercil ve Atak ve Pertek ve Çapakçur ve Çermik.

Ve mefrûz'ül-kalem ve maktû'ül-kadem olan sancak hâkimlerine Âsitâne-i Sa'âdet tarafından bir emir sâdır olsa, anların elkâblarında cenâb yazılur ve hükûmetleri bunlardır; Hükûmet-i Cezîre ve Hükûmet-i Eğil ve Hükûmet-i Genç ve Hükûmet-i Palu ve Hükûmet-i Hazzo. Bu zikr olunan sancaklar eyâlet-i azîm'ül-kadr Kürdistân içre hükûmetlerdir. Ves-Selâm.

Bu *Diyârbekir dîvânı*nda dahi rûznâmecisi ve mal defterdârı ve tîmâr defterdârı ve defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve kâtibi ve alaybeğisi ve çeribaşıları vardır.

35. *Eyâlet-i Kars:* ... sancakdır. Mâ-tekaddem hîn-i fetihde *Arz-ı Rûm*'a tâbi' idi. Ba'dehû pasin sancakları ilhâk edilüb eyâlet olmuşdur. Erbâb-ı divân hüddâmlarından mal defterdârı yokdur; ammâ alaybeği ve çeribaşısı vardır.

Sancakları bunlardır; Ardahan-ı Küçük ve Cucuvan ve Zâr ü Şâd ve Gecirân ve Kâğızman. *Kars Paşa Sancağı*dır.

36. *Eyâlet-i Çıldır* Ya'ni Ahıska; Erkân-ı dîvân hüddâmlarından mal defterdârı ve gayrı yokdur; ammâ alaybeği ve ceribaşı vardır.

Ve on üç sancakdır; Oltu ve Hartus ve Ardanuc ve Hacrek ve Ardahan-ı Büzürk ve Posthû ve Mahçil ve Ecâre ve Penek.

Ve bunlardan gayrı dört sancağı yurdluk ve ocaklık ve mülkiyet tarîkiyle tasarruf olunur. Pertegerek ve Livâne ve Nısf-ı Livân ve Şavşad. Ammâ Sultân Muhammed-i Râbi' asrında bi dest-i *Kara Murtazâ Paşa* Kal'a-i Kütayis feth olunub sancaklara ilhâk olundu. Ve umûmen *Timur-ı sürhân oğulları* itâ'at edüb sancak oldu.

37. *Eyâlet-i Gürcistân:* Açıkbaş ve Şavşad ve Dâdyân ve Göril ve Mengüristân Beğleri ile cümle keferelerdir. Ammâ Murâd-ı Râbi'e cümle itâ'at edüb vezâret ile *Sefer Paşa* hâkim olub Kal'a-i Ahiska'yı taht edinmişdi. İlâ hâze'l-ân her sene hedâyâları gelmektedir.

38. *Eyâlet-i Trabzon* ve *Tarab-efzûn* ve *Tarab-efsûn* dahi derler. Batum sancakları ki, Gümüşhâne ve Maçka ve Rize ve Gönye; bu dört sancak bir yere cem' olub Trabzon eyâlet olmuşdur. Lâkin defter kethüdâsı ve tîmâr defterdârı ve alaybeğisi ve çeribaşısı vardır.

39. *Eyâlet-i Rakka:* Yedi sancakdır. Rakka ve Ruha sancakları cem' olunub eyalet olmuşdur. Sancakları bunlardır; Cemmâse ve Habur ve Deyr-i Rahbe ve Benî Rebî' ve Surûc ve Harrân ve Rakka. İkisini urbân harâb etmişdir. Ruha ya'ni Urfa Paşa Sancağıdır. Erbâb-ı dîvândan hüddâmları yokdur.

40. *Eyâlet-i Bağdâd-ı Behişt-âbâd:* On sekiz sancakdır. Hazine defterdârı ve defter kethüdâsı ve tîmâr defterdârı vardır.

Ve yedi sancağında sâir memâlik gibi ze'âmet ve tîmâr olub *arz-ı memleket* deyü zikr olunur; Livâ-i Hille ve Zeng-âbâd ve Cevâzir ve Rumâhiyye ve Cengûle ve Karadağ.

Bu sancaklardan mâ'adâ on bir sancağa *arz-ı Irâk* derler; ze'âmet ve tîmâr yokdur. Ancak sancak beğleri hâssı vardır. Ba'zı kurâ ve mezâri' yerleri ber-vech,i tahmîn verülmişdir kim, ol sancakları bunlardır kim, zikr olunur; Livâ-i Dertenk ve Semâvât ve Beyât ve Derne ve Dih-bâlâ ve Vâsıt ve Kerend ve Demirkapu ve Karâniyye ve Geylân ve Âl-i Sâh.

Eyâlet-i mezbûreye tâbi' *Eyâlet-i İmâdiyye*'de tîmâr ve ze'âmet yokdur; mülkiyyet üzere mutasarrıflardır; ammâ sefere gelmek kanundur.

41. *Eyâlet-i Basra:* Mâ tekaddem mülkiyet üzere zabt olunurdu. Sene tarihinde Sultân Muhammed Hân-ı Râbi' asrında bi dest-i ...... Paşa feth olub eyâlet olmuşdur. Hâlâ mal defterdârı ve çavuşlar kethüdâsı vardır. Tîmâr ve ze'âmet olmaduğundan alaybeği ve çeribaşı olmayub cümle arazisi vâlisine iltizâmdır.

42. *Eyâlet-i Lahsâ:* Mülkiyet üzere mutasarrıflardır. Tîmâr ve ze'âmet yokdur. Lâkin her ayda bir Bağdâd vâlisine hedâyâları gelmek üzere mutasarrıflardır. Mâ tekaddem Osmanlı tarafından mir-i mîrân giderdi. Hâla tegallüben zabt etdiler.

43. *Eyâlet-i Yemen:* Dahi Murâd Hân-ı Râbi'de tegallüben imâmlar zabt etdiler.

44. *Eyâlet-i Habeş:* Anda dahi tîmâr ve ze'âmet yokdur. Ancak üç senede bir Âsitâne-i Sa'âdet'den vâlisi gidüb cümleten malın zabt eder; iltizâm değildir.

45. *Eyâlet-i Mekke:* Cidde Paşası ile Mekke Şerifi iştirâk-i sevî üzere zabt edüb benderlerden hasıl olan mahsûlâtları hissedâr olurlar; gayrı kârları yokdur. Bir alay du'acılardır.

46. *Eyâlet-i Mısır:* Burada dahi ze'amet ve tîmâr yokdur. Cümle kurâ ve kasabâtları üç nevi' üzere tahrir olunmuşdur; Bir sınıfı mîrî mal kurâlarıdır. Bir nev'i evkâfındır. Bir nev'i *keşûfiyye kurâları*dır. Ve bir sınıfı iltizâm beldeleridir. Mal defterdârı ve rûznâmecisi ve yedi mukât'acısı ve Paşa tarafından mukâbelecisi ve küçük rûznâmecisi ve kırk aded ümerâları ve yedi bölük ağaları vardır.

Eyâletinde olan sancakları bunlardır kim, mîr-lîvâlar mutasarrıf olurlar; Livâ-i Sa'îd-i Âlî Circe ve Livâ-i İbrim ve Livâ'ül-Vâhât ve Livâ-i Menfelût ve Şarkıyye ve Garbiyye ve Menûfiyye ve Mansûriyye ve Kalyûbiyye ve Buhayre ve Emânet-i Dimyât.

Bu makûle *kâşifliklere* cümle ümerâlar mutasarrıflardır. Ammâ cümleten azl ü nasb-ı ümerâ emîr'ül-hacc'ındır kim, cümle Arab ve Urbân mâbeyninde Mısır Emîr-i Haccına sultân'ül-berr derler. Kethüdâsı bile sorguç taşır. Ves-selâm.

47. *Ammâ Eyâlet-i Mağrıb-ı Trablusî;* Eyâlet-i Tunus ve Eyalet-i Cezâyire seyahat müyesser olmaduğı ecilden ma'lûmum olmayub tahrir olunmadı. Ammâ üçü dahi eyâlet-i azîme oldukları muhakkakdır.

49. *Eyâlet-i Musul:* Altı sancakdır. Erbâb-ı dîvân hüddâmları yokdur. Ammâ alaybeğisi ve çeribaşısı vardır.

Sancakları bunlardır kim, zikr olunur; Livâ-i Bâcivan ve Tikrît ve Eski Musul ve Livâ-i Hârun.

50. *Eyâlet-i Van-ı Sedd-i İmân:* On üç sancakdır. Defterdârı ve defter kethüdâsı ve defter emîni ve çavuşlar kehüdâsı ve çavuşlar emîni ve çavuşlar kâtibi ve alaybeğisi ve çeribaşısı ve tîmâr defterdârı vardır.

Ve sancakları bunlardır; Livâ-i Âdilcevâz ve Erciş ve Muş ve Bargirî ve Gerger ve Kesânî ve Zîrîkî ve Si'ird ve Ağakis ve Ekrâd ve Benî Katûr ve Kal'a-i Bâyezid ve Berdu' ve Ahlât.

Eyâlet-i mezbûreye tâbi' *Âl-i Abbâsiyân*dan Bidlis Hânı ve Hakkâri Hâkimi ve Mahmûdî Hâkimi ve Pünyanişî (?) Hâkimi eyâletlerinde tîmâr ve ze'âmet vardır[1] ve harâcları cümle Van Kuluna aklâm bağlanmışdır. Sâir ebvâb-ı mahsûlâtların kendüler zabt edüb eyaletlerine mülkiyet üzere mutasarrıflardır. Azl ü nasb kabul etmeyüb fevt olduklarında eyaletleri oğullarına ve akrabalarına ihsân olunur.

51. *Eyâlet-i Arz-ı Rûm:* On iki sancakdır. Hazine defterdârı ve timâr defterdârı ve defter emîni ve defter kethüdâsı ve çavuşlar kethüdâsı ve emîni ve katibi vardır.

ve sancakları bunlardır; Evvelâ Livâ-i Karahisâr-ı Şarkî ve Livâ-i Kiğı ve Pasin ve İspir ve Hınıs ve Malazgird ve Tekman ve Kızuçan ve Tortum ve Mecingired ve Mâmirvan. *Arz-ı Rûm Paşa sancağı*dır.

52. *Eyâlet-i Şehr-i Zûl:* Yirmi sancakdır. Cümle erbâb-ı divân hüddâmları ve alaybeği ve çeribaşısı vardır.

Ve sancakları bunlardır; Surûcek ve Erbil ve Kesânî ve Şehr-i Bâzâr ve Cengûle ve Cebel-i Hacer ve Hezâr-mürd ve Zül-Hûrân (Zül-cenâhayn) ve Mergâve ve Harir ve Rudin ve Nîl-i Târî ve Sipehzincir (Sipehrencin) ve Accûr ve Ebruman ve Dâvdân (Dâvudân) ve Pak ve Perenli (Perend) ve Bulekas ve Oşti ve Kal'a-i Gâzî. Ve *Şehr-i zûl Paşa Sancağı*dır.

Bu Şehr-i zûl eyâletinde ba'zı mîr-i aşîretler vardır. Sancak beği hükmünde olmayub tabl u alem sâhibleri değillerdir. Yüzden mütecâviz aşîret beğleridir kim, erbâb-ı zu'amâ mertebesi gibi hükûmet edüb sancağı beğleri ile sefer eşerler. Fevt olduklarında mutasarrıf oldukları tîmârı ve mîr-aşîretliği oğluna verilür. Evlâdı yok ise, akrabalarına verilür. Eğer inkırâz bulursa, hârice tîmâr ve ze'âmet gibi verilür. Ves-selâm.

FASL-I HÂMİS[2]

KANUNNÂME-İ SÜLEYMAN HÂN ÜZERE HER SANCAKBEĞİNİN KANUNLARIN BEYÂN EDER

53. Evvela kangı sancakbeğinin hâssı ziyâde ise, ol beğ mâdûnuna *tekaddüm* ve tasaddur eder. Meğer vezîr-i a'zamlıkdan ma'zûl olmuş ola, anın üzerine kimesne tasaddur etmeyüb yine meğer vezîr-i a'zam-ı sâbık tasadur ede.

54. İbtidâ bir sancakbeği kanun üzere 200.000 akçe ile beğ olur. Sonra gazalarda uğur,ı hümâyûnda hizmeti müşâhede olundukda terakkî verilür. İstihkâkına göre binde yüz akçe ziyâde *terakkî* verilür. Ne kadar hizmet ederse, ol kadar ziyâde terakkî ihsân olunub tâ mîr-i mîrân olur.

55. Ve lâkin atebe-i ulyada olan ağalar s*ancağa çıkdıkda,* ibtidâdan 200.000 akçe ile verilmez; ziyade ile verilür. Her birinin kanunları mütefâvitdir.

---

1 Matbû' nüshada yoktur şeklindedir.

2 Topkapı nüshasında, yanlış olarak Fasl-ı Râbi' tabiri iki defa kullanılmıştır. Matbû' nüshada ise, fasıllar hiç belirtilmemiştir.

Meselâ yeniçeri ağası 500.000 akçe ile; nişancı paşa ve mîr-alem ve kapucıbaşılar ve mîr-ahûr-ı kebîr 400.000 akçe ile çıkar.

Ve çaşnigirbaşı ve müteferrikabaşı ve çakırcıbaşı ve küçük mîr-ahûr ve sipâh oğlanı ve silâhdâr ağası ve sağ ulufeci ve sol gurabâ ağaları cümle 300.000 akçe ile sancakbeği olurlar.

Sekbânbaşı ve defter kethüdâsı ve tîmâr defterdârı ve yaya beğleri ve ze'âmetleri 50.000'den ziyâde olanlar sancağa çıkdıkda, 100.000 akçe ile çıkarlar, kanundur.

56. Ve bir sancak *mahlûl* olsa, müstahık olan beğe terakki ile ihsân olunur. Yeniçerilikden ve bölükden tîmâra çıkanlara, beğler mahlûlünden ziyade kalan hâsları, tîmâr tarîki ile mezkûrlara verilür. Lâkin müstahık sancakbeği oldukda, düşen mahlûl tîmârdan hâs verilür.

57. Ve sancakbeğleri sefer-i hümâyûnda ne denlü asker ile sancak tasarruf ederse, hâssına göre, her beş bin akçede bir mükemmel *cebelü* verür. 200.000 akçe ile sancak tasarruf eden ednâ pâyeliler 1040 cebelü asker ile sefer eşer. ve 500.000 akçe ile sancak tasarruf eden yüz cebelü verür. Kezâ ve kezâ. Her beş binde bir, eğer paşa ve mîrlivâ ve erbâb-ı zu'amâ ve erbâb-ı tîmar birer cebelü verüb sefer eşerler.

FASL-I SÂDİS

HER SANCAKBEĞİNİN VE DEFTER KETHÜDÂLARININ VE TÎMÂR DEFTERDÂRLARININ NE DENLÜ HÂSLARI OLDUĞUN BEYÂN EDER

58. *Der Eyâlet-i Rumeli;*

Hâss-ı mîrlivâ-i Mora 507.760	Hâss-ı İskenderiye 459.200	Hâss-ı Avlonya 229.000
Hâss-ı Silistre 4.489.665	Niğbolu 400.000	Ohri 335.299
Tırhala 450.885	Köstendil 442.400	İlbasan 201.963
Çirmen 240.000	Vize 224.465	Delvine 57.132
Selanik 280.832	Üsküb 240.000	Kırk Kilise 200.000 kâmil
Dukagin 207.500	Vidin 330.000	Alacahisâr 200.399
Vulçıtrın 205.000	Prizrin 28.146.	Yanya 60.260

Ze'âmet-i kethüdây-ı Rumeli 81.426	Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmârhây-ı Rumeli 2000
Ze'âmet-i mîr-i yörügân-ı Vize 52.000	Ze'âmet-i mîr-i yörügân-ı Tanrıdağı 600.000
Ze'âmet-i mir-i yörügân-ı Yanbolu 53.470	Ze'âmet-i mir-i yörügân-ı Ofçabolu 33.494
Ze'âmet-i mir-i yörügân-ı Koca 4000	Ze'âmet-i mir-i yörügân-ı Selanik 91.397

Ze'âmet-i mir-i yörügân-ı Na'ldöken 3500 Ze'âmet-i kapudân-ı Kavala 40.414
Ze'âmet-i mîr-i Voynuk 50.052.

59. *Der Eyâlet*-i Bosna: Evvlâ;

Hâss-ı mîrlivâ-i Kilis 42.500	Hâss-ı Hersek 410.515	İzvornik 345.793
Pojega 616.230	Zacna (Zacasna) 170.000	Kırka 200.000
Rahoviçe 70.000.		

Hâss-ı kethüdây-ı defter-i Bosna 46.000 Hâss-ı ze'âmet-i defterdâr-ı Bosna 85.530

60. *Der Eyâlet-i Cezâyir:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Ağriboz 440.000	Karlı İli 30.000	İnebahtı 300.000
Mezistre Hâssı 219.000	Rodos 277.004	Midilli 40.000
Koca İli 236.526	Biga 213.088	Sığala (Sığla) 300.000

Ze'âmet-i kethüdây-ı defter-i Cezâyir meblağ, 88.390 Ze'âmet-i defterdâr-ı timâr-ı Cezâyir meblağ 63.077

61. *Der Eyâlet-i Budin:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Semendire 540.260	Peçuy 400.000	İstolnu Belgrad 36.000
Estergon 210.000	Segedin 340.000	Sirem 425.675
Ösek 330.000	Şimontorna 240.000	Kopan 230.000
Filek 300.000	Seksar 234.000	Novigrad 233.940
Sonlok 400.000	Mohaç 292.000	Sigetvar 62.030
Seçan 240.260.		

Hass-ı defterdâr-ı Budin 105.520 Ze'amet-i kethüdây-ı defter-i Budin 103.240
Ze'âmet-i kethüdây-ı defterdâr-ı tîmâr-ı Budin 8940.

62. *Der Eyâlet-i Timeşvar:*

Hâss-ı üemrâ-i Livâ-i Lipve 210.000	Çanad 20.792
Göle 298.945	Modava 260.080
Yanova 192. 420	Şebeş 61.945.

Hâss-ı defterdâr,ı Timeşvar 110.000, Ze'âmet-i kethüdây-ı defter-i Timeşvar 64.880, Ze'âmet-i defterdârı tîmârhây-ı Timeşvar 60.000.

63. *Der Eyâlet-i Anadolu:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Saruhan 640.000	Aydın 613.460	Kara Hisâr-ı Afyon 240.299
Engüri 264.300	Bursa 618.079	Bolu 300.122
Kastamonu 500.000	Menteşe 400.800	Teke 338.000
Hamîd 204.000	Kengırı 258.081	Karasi 300.000
Sultan Önü 250.000.		

Ze'âmet-i kethüdây-ı Anadolu 100.912, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Anadolu 90.596.

Ve Kütahya Vilâyetinde ne kadar livâlar var ise cümlesinde birer müsellemân beği ze'âmetleri olmak kanundur. Ammâ piyadegân-ı Kütahya ve Alâiyye ze'âmetleri cümle müsellemândan çokdur. Yine kanunları üzere sefer eşerler.

64. *Der Eyâlet-i Karaman:*

Hâss-i mirlivâ-i Kayseriyye 250.000	Niğde 350.000	Ve Beğşehri 390.000
Aksaray 350.000	Akşehir 310.000	Kırşehir 267.540.

Hâss-ı defterdâr-ı Karaman 65.000, Hâss-ı kethüdây-ı defter-i Karaman 35.000, Hâss-ı defterdâr-ı tîmâr 65.000.

65. *Der Eyâlet-i Kıbrıs:*

Hâss-ı mirlivâ-i İç-İli 270.000, Alâiyye 250.000, Tarsus 245.260, Sis 60.299.

Defterdâr-ı hazine-i Kıbrıs 120.000, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmâr 70.000, Ze'âmet-i kethüdây-ı Kıbrıs 82.000.

66. *Der Eyâlet-i Trablus Şam:*

Hâss-ı livâ-i Hıms 220.290, Cebeliyye 234.180, Selemiyye 29.000, Hâss-ı Hamâ 294.030.

Hâss-ı defterdâr-ı Trablus Şam 13.000, Ze'âmet-i kethüdây-ı defter-i Trablus 64.800 akçedir, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Trablus 61.000 akçedir.

67. *Eyâlet-i Şam-ı Şerif:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Kudus-i Şerif 252.485	Hâss-ı Gazze, 82.258	Hâss-ı Leccûn 200.000.
Hâss-ı Safed 273.800	Nablus 296.450	Aclûn 29.000

Hâss-ı mîrlivâ-i defter-i Şam 140.235, Ze'âmet-i kethüdây-ı defter-i Şam 130.000, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmârhây-ı Şam 740.000.

68. *Der Eyâlet-i Haleb:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Kilis 522.867	Hâss-ı Adana 109.500	Hâss-ı Birecik 295.220
Hâss-ı Ma'arre 230.000	Hâss-ı Uzeyr 220.000	Balis 220.000.

Hâss-ı defterdâr,ı hazine-i Haleb 127.826, Ze'âmet-i kethüdây-ı Haleb 26.930, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Haleb 81.146.

69. *Der Eyâlet-i Zülkadriyye Ya'ni Mar'aş:*

Hâss-ı Malatya 500.000	Hâss-ı Ayntâb 145.130	Hâss-ı Kars-ı Mar'aş 205.300	Samsad 200.000.

Hâss-ı kethüdây-ı defter-i Mar'aş 870.073, Hâss-ı ze'âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Mar'aş 20.200.

70. *Der Eyâlet-i Rûm Sivas:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Amasya 300.000	Çorum 300.000	Bozok 200.275
Hâss-ı Divriği 250.360	Canik 207.124	Arabgir 210.000

Ze'âmet-i kethüdây-ı defter-i Rûm 80.200, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmârhây-ı Rûm 62.550.

71. *Eyâlet-i Arz-ı Rûm:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Karahisâr -ı Şarkî 12.000		Hâss-ı Kiğı 30.000
Pasin 29.400	Hâss-ı İspir 300.000	Hınıs 580.440
Malazgird 500.000	Tekman 164.929	Kızuçan 200.703
Tortum 297.000	Mecingired 240.000	Mâmirvân 203.000.

Hâss-ı defterdâr-ı hazine-i Arz-ı Rûm 142.900, Ze'âmet-i kethüdây-ı defter-i Arz-ı Rûm 150.000, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Arz-ı Rûm 20.200.

72. *Der Eyâlet-i Kars:*

Hâss-ı Ardahan-ı Küçük 29.030	Cucivan 153.500	Hâss-ı Zâr ü Şâd 240.000
Kâğızman 200.000	Hâss-ı Gecirân 200.000.	

73. *Der Eyâlet-i Çıldır Ya'ni Ahiska:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Oltu 200.017	Pertek 1.462.190	Hâss-ı Ardanuç 280.000
Ardahan-ı Büzürk 300.000	Şavşad ber vech-i ocaklık 656.000	Hâss-ı Livâne- ocaklık iki sancakdır 365.000
Hâss-ı Hartus 200.500	Hacrek 365.000	Postuh 206.500
Mahçil 203.229	Penek 400.000.	

74. *Der Eyâlet-i Trabzon (Tarab-efsûn):*

Ze'âmet-i kethüdây-ı defter-i Batum 300.000 akçedir, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmârhây-ı Batum 40.290 akçedir.

75. *Der Eyâlet-i Diyârbekir:*

Hâss-ı Livâ-i Harput 219.999	Hâss-ı Ergani 200.515	Siverek 303.043
Hâss-ı Atak 447.200	Nusaybin 200.000	Tercil 445.200
Hasankeyf 203.955	Eğil ber vech-i ocaklık 896.750	Hâss-ı Genc 278.340.

Çapakçur 370.000	Çemişkezek 334.323	Samsad 269.057
Hâss-ı Si'ird 223.772	Akçe-Kal'a 200.000	Sincar 191.517
Meyyâfarikin 200.000	Livâ-i Pesbân ve Burban 100.000	Hâss-ı Kulb ocaklık 66.668
Hânçuk 427.900	Hâss-ı Pertek 380.000	

Hâss-ı defterdâr-ı hazine-i Âmid 40.395, Ze'âmet-i kethüdây-ı defter-i Diyârbekir 100.924, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmârhây-ı Âmid 80.000.

76. *Der Eyâlet-i Rakka:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Cemmâse 255.122	Deyr-i Rahbe 280.000	Habur 100.000
Benî Rebî'a 400.000	Hâss-ı Surûc 200.000	Hâss-ı Ane 282.215.

77. *Der Eyâlet-i Bağdâd:*

Hâss-ı Livâ-i Zeng-âbâd 270.000	Hille ber vech-i eyâlet olmuşdur 9.510.000	Cevâzir 220.000
Rumâhiyye 445.000	Cengûle 200.000	Karadağ hükûmetdir 804.287
Dertenk 420.000	Semâve 255.000	Derne 406.931
Dih-bâlâ 260.000	Vâsıt 220.000	Kerend 239.260
Demür Kapu 200.000	Karâniyye 200.000	Geylân 200.000
Âl-i Sâih 200.000.		

Ze'âmet-i kethüdây-ı defter-i Bağdâd 100.000, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmâr-ı Bağdad 80.000.

78. *Der Eyâlet-i Van:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Âdilcevâz 1.450.346	Erciş 300.000	Muş 410.000
Bârgiri 200.000	Gerger 200.000	Kesânî 250.000
Esbâbrüd 200.000	Ağakis 250.000	Ekrâd 290.000
Vâdî Benî Katûr 270.000	Kal'a-i Bâyezid 10.044	Berdu' 200.000
Ösek 385.000.		

Ze'âmet-i kethüdây-ı defter-i Van 60.999, Ze'âmet-i defterdâr-ı tîmârhây-ı Van 53.870.

79. *Der Eyâlet-i Musul:*

Hâss-ı mîrlivâ-i Bacivanlı 215.000	Hâss-ı Livâ-i Haruniye 200.000
Tikrit 217.284	Bâne 300.000.

80. Bu mahalde cümle mîrlivâların hâsları alet-tafsîl tamam oldu.

FASL-I SÂBİ'

KANUN-I SÜLEYMAN ÜZERE HER BEĞLERBEĞİLİK KAÇ KILIÇDIR VE CÜMLE ASKERİ NE MİKDÂR OLUR VE HER SANCAKDA VE EYÂLETDE NE DENLÜ TÎMÂR VE ZE'ÂMET VARDIR ANLARI BEYÂN EDER

81. Evvelâ *Eyâlet-i Rûmeli* cümle sancaklarında olan ze'âmet tîmârı 9274 kılıcdır. 914'ü ze'âmetdir; mâ'adası tezkirelü ve tezkiresüz tîmârdır.

Erbâb-ı zü'amâya beşbinde bir cebelü ve erbâb-ı tîmara üç bin akçede bir cebelü vermek kanundur. Ve on bin akçesi olanlar on binden ze'âmete varınca mutasarrıf olanlar üç cebelü verir.

82. Bu minvâl-i meşrûh üzere Eyâlet-i Rûmeli'nde olan erbâb-ı zü'amâ ve erbâb-ı tîmârın kanun üzere cebelüleri ile 20.200 nefer asker olur.

83. Mîrimîrân ve sancak beğleri ve defter kethüdâsı ve tîmâr defterdârı cümle beş bin akçede bir cebelü verirler. Bunların cebelüleri dahi 2500 nefer olur. Bu takdirce Rûmeli askeri kanun üzere cebelüleri ile 33.000 güzîde müsellah asker olur. Sâir hüddâmları ile 40.000 asker olur. Vesselâm.

FASL-I SÂMİN

RÛMELİ VE ANADOLU EYÂLETİNDE HER SANCAĞIN TÎMÂR VE ZE'ÂMETLERİ NE MİKDÂR OLDUĞUN ZİKR Ü BEYÂN EDER

84.

Evvelâ Livâ-i Paşa-i Sofya 17.821
Tırhala ze'âmet 36 tîmâr 529
Üsküb ze'âmet 57 tîmâr 345
Avlonya ze'âmet 28 tîmâr 389
İskenderiye ze'âmet 75 tîmâr 422
Çirmen ze'âmet 20 tîmâr 130
Vize ze'âmet 30 tîmâr 79
Selanik ze'âmet 36 tîmâr 262
Dukagin ze'âmet 10 tîmâr 52
Alacahisar ze'âmet 27 tîmâr 509
Pirizrin ze'âmet 17 tîmâr 225
Tanrıdağı Ocağı ze'âmet 324
Kocacık Ocağı 400
Müselleman-ı Rûmeli 400

Der Livâ-i Köstendil, ze'âmet 48 tîmâr 1017
Yanya ze'âmet 62 tîmâr 345
Ohri ze'âmet 60 tîmâr 342
Mora ze'âmet 100 tîmâr 600
Niğbolu ze'âmet 60 tîmâr 344
İlbasan ze'âmet 18 tîmâr 138
Delvine ze'âmet 24 tîmâr 155
Kırk Kilise ze'âmet 10 tîmâr 18
Vidin ze'âmet 12 tîmâr 65
Vulçıtrın ze'âmet 10 tîmâr 317
Ofçabolu ze'âmet-i Yörügân ocak 88
Selânik Ocağı 168
Na'ldöken Ocağı 314
Müsellemân-ı Kızılca Ocak 300

Müsellemân-ı Çirmen 301	Cingâne Ocağı 198
Müsellemân-ı Vize Ocağı 178	Cem'an Ocakhâ 1019

85. *Defter-i Padişahî*de yörük ve müsellem kayd olanların otuz neferi bir ocakdır. Beş neferi nevbet ile eşkünci, 25 neferi yamak olub sefer-i hümâyun vâkı' oldukda nevbetleri eşkünci yamaklarından avârız-ı divâniyye mukâbelesinde elli beşer akçe harçlık alub sefer ederler. Kaçan sefer olmadığı zaman yamaklardan bir nefer almazlar. Be nevbet sefer eşer eşkünciler sefer eştükleri sene âdet-i ağnâm vermezler.

Bu tâife şöyledir kim, seferde sipâhi dahi olursa yörüklükden halâs olmaz.

86. Ve müsellemlere vilâyetlerinde birer çiftlik mikdârı yerler verilmişdir. Çiftliklerinden hâsıl olan kendi terkelerinin öşürleri alınmayub kendilere tîmâr mahsûlı kayd olunmuşdur. Nevbetleri geldikde ol tîmârın mahsûlın sefere giderler.

87. Ve sefer-i hümâyunda bu askerlerin hizmetleri top çeküb ve yollar tathîr edüb ve askere zahîre getürmekdir. Bu makûle hizmetlerde bunlar çalışub sâir erbâb-ı zü'amâ ve erbâb-ı tîmâr ve cebelüyân ancak ceng ü cidâle ve harb ü kıtâle çalışırlar.

88. *Eyâlet-i Anadolu* içre 7313 kılıcdır. 195'i ze'âmetdir, mâ'adası tezkirelü ve tezkiresüz tîmârdır. 9700 nefer cebelüleri ile cümle 17.000 mikdâr askerdir.

Bu zikr olunan tâife her sancağın alay beğisi bayrağının altında sefer eşerler. Ve zü'amâ ve erbâb-ı tîmârların kanun üzere senevî hâsılları üç yüz yetmiş üç kere yüz bin ve on bin yedi yüz otuz akçe eder.

89. Ve her sancağın ze'âmet ve tîmarı ne vech ile olduğun beyân eder:

Livâ-i Kütahya ze'âmet 29 tîmâr 939	Saruhan ze'âmet 41 tîmâr 674
Aydın ze'âmet 19 tîmâr 572	Karahisar ze'âmet 15 tîmâr 616
Engürü ze'âmet 10 tîmâr 257	Bursa ze'âmet 30 tîmâr 1005
Bolu ze'âmet 14 tîmâr 551	Kastamonu ze'âmet 24 tîmâr 587
Menteşe ze'âmet 53 tîmâr 381	Teke ze'âmet 7 tîmâr 392
Hamîd ze'âmet 9 tîmâr 585	Karasi ze'âmet 7 tîmâr 381
Sultanönü ze'âmet 7 tîmâr 182	Kengırı ze'âmet 7 tîmâr 182.

90. Livâ-i Anadolu'da piyâde ve müsellemân tâifesi vardır. Nevbetleri ile cümle sefer eşerler. Yekûn 6900 nefer asker olur. Yamakları ile 26.500 nefer olur.

91. Bu zikr olunan piyâde ve müsellemân tâifesinin beğleri yörüklerin nevbetleri ile sefere ihrâc edüb top çekmek ve şahrâhı müslimîni tathîr edüb asker-i İslâma zahîre getürmekdir.

92. Ve Rûmeli'nde olduğu gibi bunların dahi müsellem ocağının çiftlikleri olub hâsıl olan kendi öşürleri resmi alınmayub kendülere tîmâr mahsûlı kayd olunub anın tahtında sefer eşerler idi. Şimdiki halde piyâde ve müsellem tâifesi ref' olunub cümlesi re'âyâ kayd olunub ve çiftlikleri tîmâr ve ze'âmet kayd olunub zü'amâ ve erbâb-ı tîmârları Kapudan Paşa ile deryâ seferine me'mûrlardır.

93. Bunlardan mâ'ada 1280 nefer canbâzan ve azebân tâifesi dahi vardır. On neferde bir neferi sefer nevbeti hıdmetin edâ edüb 128 nefer sefer eşerler idi. Anlar dahi resm-i kadîmden mensûh olub ze'âmet ve tîmâr kayd olunmuşdur. Vesselâm.

FASL-I TÂSİ'

HER SANCAKDA NE DENLÜ ÇİFÜTLİK MENSÛH OLUB ZE'ÂMET VE TÎMÂR VERİLDİĞİ TAFSÎLEN BEYÂN OLUNUR

94. Der *Livâ-i Bursa,* ze'âmet 42 tîmâr 44. Netice merâm *Eyâlet-i Anadolu*'nun cümle sancağında tîmâr ve ze'âmet mensûhâtları vardır. Mükerrer tahrîr olunmasında fâide yokdur. Zirâ bâlâda tahrîr olunan gibidir.

(**95.** *Der Eyâlet-i Kapudan Paşa ya'ni Cezâyir;* 1618 kılıcdır. Ammâ Sultan Murâd-ı Rabi' asrında bostancı başılıkdan çıkmış *Kapudan Ca'fer Paşa* 1043 tarihinde kapudan iken deryâ kaleminde cümle 9900 kılıc olub deryâda küffâr gezmez oldu. 706'sı ze'âmet idi; mâ'adası tîmâr idi. Kanun üzere cebelüleri ile 12.067 asker olurdu. Tershâne, Azebistân ve gönüllüyân ve Kapudan Paşa ve 60 pâre kadırga sâhibi deryâ beğleri askerleri dahi 10.000 asker deryâ seferine me'mûrlar idi. Ammâ erbâb-ı zü'amâ ve erbâb-ı tîmârların senevî hâsılları yüz seksen kerre yüs bin akçe olur. Vesselâm.)

96. *Cezâyir Livâlar*ından

Sancağ-ı Ağriboz ze'âmet 12 tîmâr 188	İnebahtı ze'âmet 13 tîmâr 287
Midilli ze'âmet 4 tîmâr 83	Kocaili ze'âmet 25 tîmâr 187
Sığla ze'âmet 32 tîmâr 235	Karlı İli ze'âmet 11 tîmâr 119
Gelibolu ze'âmet 14 tîmâr 132	Rodos ze'âmet 5 tîmâr 785
Biga ze'âmet 6 tîmâr 146	Mizistre ze'âmet 15 tîmâr 91.

97. *Der Eyâlet-i Karaman;* 1620 kılıcdır; yüz onu ze'âmetdir, mâ'adası tezkirelü tîmârdır. Ümerâ ve zü'amâ ve erbâb-ı tîmârı kanun üzere cebelüleri ile 4600 asker olur. Bu asâkirin senevî hâsılları yüz beş kerre yüz bin dahi yüz yetmiş beş akçe eder.

Ve ze'amet ve tîmârları ne vech ile olduğun beyân eder: Evvelâ;

Livâ-i Konya ze'âmet 13 tîmâr 512	Kayseriyye ze'âmet 12 tîmâr 200
Niğde ze'âmet 14 tîmâr 255	Beyşehri ze'âmet 12 tîmâr 244
Akşehir ze'âmet 9 tîmâr 22	Kırşehri ze'âmet 4 tîmâr 130
Aksaray ze'âmet 13 tîmâr 228.	

98. *Der Eyâlet-i Rûm Ya'ni Sivas:* 3133 kılıçdır. Yüz dokuzu ze'âmetdir; mâ'adâsı tezkirelü tîmârlardır. Ümerâ ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârları kanun üzere cebelüleri 9.000 asker olur. Bu cümlenin hâsılları senevî yüz otuz bir kerre yüz bin ve seksen yedi üç yüz yirmi akçe olur. Livâ-i Sivas ve Livâ-i Amasya ve Livâ-i Çorum ve Livâ-i Bozok ve Livâ-i Divriği ve Livâ-i Canik ve Livâ-i Arabgir,

Bu mezkûr livâların tîmâr ve ze'âmetleri cümle beraber tahrir olunmuşdur. Ziyâde ve noksân yokdur.

Livâ-i Sivas ze'âmet 48 tîmâr 928; cümle livâların tîmâr ve ze'âmetleri bu minvâl üzeredir.

99. *Der Eyâlet-i Mar'aş:* 2169 kılıçdır ve 29 ze'ametdir; mâ'adâsı tezkirelü ve kezkiresüz tîmârlardır. Ümerâ ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârının kanun üzere cebelüleri ile cümle 5.500 mikdârı asker olur. Bu cüyûşun senevî hâsılları doksan dört kerre yüz bin ve yirmi üç bin on yedi akçe olur.

Livâ-i Mar'aş ze'âmet 3 tîmâr 1120 | Kars ze'âmet 2 tîmâr 656
Ayntâb ze'âmet 2 tîmâr 656 | Malatya ze'âmet 8 tîmâr 276

ma'mûr livâdır.

100. *Der Eyâlet-i Haleb:* 933 kılıçdır. Yüz dördü ze'âmetdir; 799'u tezkirelü tîmârdır. Bu asker kanun üzere cebelüleri ile 2.500 askerdir.

Livâ-i Haleb ze'âmet 8 tîmâr 1295 | Adana ze'âmet 11 tîmâr 190
Kilis ze'âmet 17 tîmâr 295 | Ma'arre ze'âmet 9 tîmâr 890
Uzeyr ze'âmet 2 tîmâr 190 | Balis ze'âmet 6 tîmâr 57'dir.

101. *Der Eyâlet-i Şam:* 996 kılıçdır; 28'i ze'âmetdir; 868'i tîmârdır. Kanun üzere cebelüleri ile 1600 askerdir.

Livây-ı Kudüs-i Şerif, ze'âmet 9 tîmâr16 | Aclûn, ze'âmet 4 tîmâr 61
Leccûn, ze'âmet 9 tîmâr 26 | Safed, ze'âmet 5 tîmâr 123
Gazze, ze'âmet 7 tîmâr 107 | Nablus, ze'âmet 7 tîmâr 124.

102. *Der Eyâlet-i Kıbrıs:* 1667 kılıçdır; Kırkı ze'âmetdir; 1627'si tezkirelü tîmârlardır. Kanun-ı kadîm üzere ümerâ ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmârının cebelüleri ile 4.500 asker olur.

Livâ-i Kıbrıs, ze'âmet 9 tîmâr 38 | Alâiyye, ze'âmet 9 tîmâr 152
Tarsus, ze'âmet 13 tîmâr 418 | Sis, ze'âmet 3 tîmâr 56

İç İl, ze'âmet 16 tîmâr 620.

103. *Der Eyâlet-i Trablus Şam:* Kılıç 614'dür. Cebelüleri ile 1400 asker olur.

Livâ-i Trablus, ze'âmet 12 tîmâr 87 | Hıms, ze'âmet 9 tîmâr 169
Cebeliye, ze'âmet 9 tîmâr 91 | Selemiye, ze'âmet 9 tîmâr 52

Hamâ, ze'âmet 22 tîmâr 171.

104. *Der Eyâlet-i Rakka:* Kılıç 650'dir. Cebelüleri le 1400 asker olur.

Livâ-i Rakka, ze'âmet 3 tîmâr 132 | Ruha, ze'âmet 9 tîmâr 291
Birecik, ze'âmet 15 tîmâr 109 | Ane, ze'âmet 6 tîmâr 129.

105. *Der Eyâlet-i Trabzon:* Kılıç, 450'dür. Cebelüsi ile 1850 asker olur.

Livâ-i Trabzon ze'âmet 43 tîmâr 326, Batum ze'âmet 5 tîmâr 72.

106. *Der Eyâlet-i Diyârbekir:* Kılıç, 730'dur. Cebelüleri ile 1800 asker olur. Ammâ Murâd Hân-ı Râbi'de 9.000 kılıç idi.

Livâ-i Âmid, ze'âmet 9 tîmâr 169 | Harput, ze'âmet 7 tîmâr 163

Ergani, ze'âmet 9 tîmâr 123
Siverek, ze'âmet 4 tîmâr 163
Nusaybin, ze'âmet 4 tîmâr 15
Tercil, ze'âmet 4 tîmâr 163
Çermik, ze'âmet 6 tîmâr 13
Hasankeyf, ze'âmet 3 tîmâr 13
Sincar, ze'âmet 6 tîmâr 21.
Çabakçur, ze'âmet 5 tîmâr 30
Çemizkezek, ze'âmet 2 tîmâr 7
Kulb, ze'âmet 2 tîmâr 24

107. *Der Eyâlet-i Arz-ı Rûm:* 5279 kılıçdır. cebelüleri ile 8.000 asker olur.

Livâ-i Arz-ı Rûm, ze'âmet 56 tîmâr 2215
Tortum, ze'âmet 5 tîmâr 49
Mâmirvân, ze'âmet 4 tîmâr 93
Kiğı, ze'âmet 8 tîmâr 229
Hınıs, ze'âmet 2 tîmâr 425
Malazgird, ze'âmet 9 tîmâr 282
Tekman, ze'âmet 1 tîmâr 253
Kara Hisâr-ı Şarkî, ze'âmet 4 tîmâr 940.

108. *Der Eyâlet-i Çıldır:* Kılıç 656'dır. Cebelüleri ile cümle 800 asker olur.

Livâ-i Oltu, ze'âmet 3 tîmâr 123
Ardahan, ze'âmet 8 tîmâr 35
Ardanuç, ze'âmet 4 tîmâr 9
Hacrek, ze'âmet 2 tîmâr 12
Hartus, ze'âmet 13 tîmâr 35
Posthu, ze'âmet 10 tîmâr 18
Pertek, ze'âmet 8 tîmâr 17
Pasin, ze'âmet 9 tîmâr 14
Luri, ze'âmet 9 tîmâr 10
Uşne, ze'âmet 8 tîmâr 17
Ahılkelek ze'âmet tîmâr 32
İspir ze'âmet 1 tîmâr 4
Penek ze'âmet 4 tîmâr 98.

109. *Der Eyâlet-i Van:* Kılıç asker ma'a cebelü 1300 askerdir. Ammâ kerrât ile Şâh'a sağ kol ve sol kol askeriyle karşu komuşlardır.

Livâ-i Van ze'âmet 48 tîmâr 45
Şuveyh-Kerek ze'âmet 47 tîmâr 33
Çobanlu (Cucivânlı) ze'âmet 2 tîmâr 26
Ekrâd ze'âmet 7 tîmâr 61
Kal'a-i Bâyezid ze'âmet 4 tîmâr 125
Erciş ze'âmet 14 tîmâr 86
Âdilcevâz ze'âmet 19 tîmâr 101
Gerger (Gürlek) ze'âmet 4 tîmâr 98. Ves-selâm.

110. Bu mahalde Sultân Süleyman -Aleyh'ir-rahmetü vel-ğufrân-'ın Rumeli ve Anadolu zu'amâ ve erbâb-ı tîmârının mahsûlâtları ve ze'âmet ve tîmârları tahrir-i haberiyle itmâm buldu. Ammâ zaman-ı sa'âdetlerinde Rumeli ıtlâk olunan eyâlet-i azîmelerde cümle erbâb-ı zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr ma'a cebelüleriyle 74.600 asker idi. Anadolu ıtlâh olunan cümle eyâletde erbâb-ı zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr ma'a cebelüleriyle 91.600 askerdir.

Bi emrillah *Devlet-i Âl-i Osman*'a ol mertebe nizâm u intizâm vermiş idi kim, Rumeli'ne sefer etse, Anadolu'dan değme hâl ile asker almak iktizâ etmezdi. Anadolu cânibine sefer etse, Rumeli'nden asker almazdı. Ancak kapu kulıyla Irâk'a ve Alman'a gidüb mansûr u muzaffer gelürdi.

111. Zaman-ı hayâtında âmâde olan birden bine ve binden yüz bine varınca, Âl-i Osman'ın kabza-i tasarrufunda olan eli berâtlı mevâcib alur askerî tâifesin alel-umûm hesâb etmişler. Beş kerre yüz bin vazîfe-ho eşkünci cüyûş-ı muvahhidîn tahrir olunmuşdur.

40.000 meydanın ve altın ve üstün bilür yeniçeri ve dört bölükde 20.000 müsellah sipâh hüddâmları ile 40.000 addolunmuşdur.

112. Ammâ bi hamd-i Hodâ Sultân Muhammed Hân-ı Râbi' asrında *Eyâlet-i Yanova* feth olub ..... ze'amet ve ..... tîmâr ilhâk olunub üç bin asker ziyâde oldu. *Eyâlet-i Varat* feth olub yerinde ..... ze'âmet ve ...... tîmâr olub 8.000 asker ziyâde oldu. *Eyâlet-i Azîme-i Cezîre-i Girid* feth olub 20.000 asker ve 100.000 re'âyâ ziyâde oldu. Cenâb-ı Bârî dahi ziyâde ede.

Hatta Efendimiz *Ahmed Paşa* 1060 tarihinde Muhammed Hân-ı Râbi' asrında vezîr-i a'zam olub fermân-ı şehriyârî sâdır olub Ekâlîm-i Seb'ada dâne-i hardal ve bir akçe ulûfe yiyen Padişah kulları tahrîr olunub cümle beş kerre yüzbin ve altmış altı bin kul hesâb olundu.

113. Ve birden bine ve binden yüzbine varınca cümle vazife-horânların senevi mevâcibleri 43.700 kese-i Rûmî etdi. Ve Mısır kulının başka hizâne ve alîfi ve terakkîleri ile senevî ulûfeleri 9040 kese olduğu *Melik Ahmed Paşa*'nın tahriri ile telhîs olundu. İlâ ınkırâz'id-deverân daim ola. Âmîn Ya Mu'în.

114. Ammâ *Süleyman Hân* asrında bu mertebe masrûf ve bu kadar deryâ misâl asker yok idi. Ammâ cümle hâzır baş asker muvahhidîn ve mücâhidîn idi. Hâlâ cemî'i dünya halkı, ruh-ı Süleyman Hân'ı hayr ile yâd ederler.

FASL-I ÂŞİR

KAVÂNÎN-İ TERTÎB-İ DÎVÂN-I SÜLEYMAN HÂN

115. İhvân-ı zevil-ukûla ma'lûm ola kim, Süleyman Hân'dan mukaddem tertîb-i tezyîn-i Dîvân yok idi. Ammâ Süleymân Hân dört gün *Divân-ı Azîm* edüb yedi *kubbe vezirleri* ve iki *kâdîasker* ve yeniçeri ağası ve altı bölük ağaları ve çavuşbaşı ve kapucılar kehüdâsı gümüş asâ ile dîvânda hizmet etmeği kanun etdi. Andan Vezîr-i A'zam cümleden sonra gelüb Kubbealtında meks edüb da'vâ ve nizâ' istimâ' olunurdu.

116. Ve Kapudan Paşa dahi yedi kubbeden hâric bir yerde oturub *Tershân-i Âmire*'ye müte'allık da'vâları dinlerdi.

117. Ve Çarşamba güni *Dâr'üs-Sa'âde Ağası* Haremeyn-i Muhteremeyne müte'allık da'vâları fasl ederdi.

118. Ve cümle erbâb-ı dîvânın libâsların bir gûne komak Süleyman Hân'dan kaldı. Evvelâ yedi kubbe veziri ve Kapudan Paşa ve Sadr-ı A'zam Selîmî destâr ile, vezâret ile Yeniçeri Ağası olursa ol dahi Selîmî ile orta kapunun sağ tarafında yeniçerilerin dîvân durduğu mahalde meks eder.

119. Çavuşbaşı ve kapucılar kethüdâsı ve mîralem ve çakırcıbaşı ve emîr-i ahûr ağa ve çaşnigirbaşı ve müteferrikabaşı cümle bunlar başlarına *mücevvize*ler giyüb ve üst muvahhidî atlas hil'at giyüb her biri merkezlerinde karar ederlerdi.

120. Ve dört bölük ağaları ve silâhdâr ve sipâh ağaları ve cümle dîvân çavuşları ve yetmiş kalem reisleri cümle mücevvizeler ile üst hil'atleri giyüb herkes merkezlerinde karar edüb me'mûr olduğı işlerine mukayyed olurlardı.

121. Ve mezkûr dört dîvânda ales-sabah *yeniçeri çorbası* çıkub üç bin tas buğday çorbasın yeniçeri tâifesi yağmâ etdükde, tas gürültüsünden tâs-ı felek güm güm sadâ vurur. Kaçan yeniçeriler Padişâha dilgîr olsalar, çorba içmeyüb âsûde durdukları Padişaha arz olunub yeniçerilerin murâdları üzere hareket olunur.

122. Andan Padişah adâlet köşküne çıkub ba'zı da'vây-ı azîmeleri istimâ' ederler.

123. Andan kuşluk vaktinde cemî'-i erbâb-ı dîvâna simât simât ni'met-i nefîseler ile nice bin sahan ta'âm bezl olunub cümle zülüfli baltacılar ve mehterân-ı hayme neferâtları sâir erbâb-ı dîvâna hizmet ederler.

124. Ba'det-ta'âm yedi vezir ve kapudan paşa ve yeniçeri ağası ve kâdîaskereyn sa'âdetlü Padişah'a *Ak Ağa Kapusu*ndan içeru *Arz Odası*na girüb her divanda ne zuhûr edüb ıcrây-ı hak olduysa Padişaha arz olunub taşra çıkarlar. Yine *Kubbealtı*na gelüb çavuşbaşı Sadr-ı A'zamdan mühri alub taşra hazine ve cümle defterhâneyi mühürleyüb mühri yine Sadr-ı A'zama teslim edüb du'â ve senâ ile cümle erbâb-ı divân alayları ile hânelerine revân olurlar.

125. Ve *galebe dîvânı* oldur kim, üçer ay başında cemî'i kula *mevâcib* çıka yahud bir Kraldan elçü gele, ol gün rûz,ı mahşerden nişan verür bir Divân-ı Azîm olur kim, iki yüz cevâhire müstağrak küheylan atlar ve cemî'-i erbâb-ı dîvân zer ender zerre müstağrak ve cemî'-i âlât ve âvânî-i ta'âm mücevher kaseler ve zer-dûz haliçe ve mehçeler ile Pâdişâh,ı cem-cenabın Âsitânesin eyle tezyîn ederler kim, elçiler gördükde dembeste ve hayrân olurlar.

126. Ve *Rûz-ı Îdeyn Divânları*nda ibtidâ *Tatarhan*lardan biri, andan Şeyhülislam ve sair ulemâ, andan Sadr-ı A'zam ve sâir vüzerâ dest bûs edüb tabl u nakîr ve zurna ve nakra sadâsından âdeme dehşet hâsıl olub rûy-ı deryada olan nice bin pâre keştîlerin top ve tüfek şâdumanından *Belde-i Tayyibe* içre bir azîm sît ü sadâ olur[1].

---

1 Kanunnâme'nin sonunda şu kayıt var; "Hülâsa-i kelâm, Âl-i Osman'ın bu kanun ve kaide-i dîvânın ve alaydârât-ı azamet ü şöhret ü şevketin âyîn-i Süleyman Hân üzere tahrir eylesek, bir mücelled dîvân olur. Ancak bukadar ile iktifâ olundu.

Kanunnâme-i Âyîn-i Kavâ'id-i Tertîb-i Sultân Süleymân, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Revân, No: 1457, Vrk. 49/a-57/a'

Kanunnâme-i Âyîn-i Kavâ'id-i Tertîb-i Sultân Süleymân, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Revân, No: 1457, Vrk. 49/a-57/a'

Kanunnâme-i Âyîn-i Kavâ'id-i Tertîb-i Sultân Süleymân, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Revân, No: 1457, Vrk. 49/a-57/a'

Kanunnâme-i Âyîn-i Kavâ'id-i Tertîb-i Sultân Süleymân, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Revân, No: 1457, Vrk. 49/a-57/a

Kanunnâme-i Âyîn-i Kavâ'id-i Tertîb-i Sultân Süleymân, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Revân, No: 1457, Vrk. 49/a-57/a

Kanunnâme-i Âyîn-i Kavâʻid-i Tertîb-i Sultân Süleymân,Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Revân, No: 1457, Vrk. 49/a-57/a

Kanunnâme-i Âyîn-i Kavâ'id-i Tertîb-i Sultân Süleymân, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Revân, No: 1457, Vrk. 49/a-57/a

Kanunnâme-i Âyîn-i Kavâ'id-i Tertîb-i Sultân Süleymân, Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Revân, No: 1457, Vrk. 49/a-57/a

Kanunnâme-i Âyîn-i Kavâ'id-i Tertîb-i Sultân Süleymân,Topkapı Sarayı Kütüphânesi, Revân, No: 1457, Vrk. 49/a-57/a

§.4- 937/1530 TARİHLİ TÎMÂR VERİLMESİ ALAKALI KANUNNÂME (15)

I- NÜSHALARI VE TAHLİLİ

Bu kanunnâme, orijinal kanun tarzında yazılmamıştır. Ancak tîmâr tevcîhi ile alâkalı olarak kaleme alınan kanun hükümlerini *Rumeli Beğlerbeği Behrâm Paşa*'ya bildiren önemli bir fermândır. Daha önce mi sonra mı kaleme alındığı kesin olarak bilinmeyen ve tîmâr mikdârlarını beyâna tahsîs olunan Kanunnâme'nin, eğer sözkonusu Kanunnâme daha eski tarihli ise onun bir izâhı sadedindedir ve önemli bir şerhdir. Eğer mezkûr kanunnâme, daha sonra hazırlanmış ise, bu fermân onun çekirdeğini teşkil etmektedir[1].

Bu tîmâr fermânı 943 tarihli *Tımar Tevcîh ve İntikal Kanunu*nun da esasını teşkil etmektedir. Ayrıca Beğlerbeğinin verdiği tîmârlar Kanununun da çekirdeği mesâbesindedir[2]. 937/1530 tarihinde hazırlanan bu tîmâr fermânının elimizde şu nüshasımevcuttur:

Âtıf Efendi, No: 1734, vrk. 1/b-8/b'deki temel nüshadır ve tesbitlerimize göre bu nüshayı esas alarak fermânı ilk defa neşrediyoruz.

II- 937/1530 TARİHLİ TÎMÂR VERİLMESİ İLE İLGİLİ KANUNNÂMENİN METNİ

"Emîr'ül-ümerâ'il-kirâm, kebîr'ül-küberâ'il-fihâm, zül-kadri ve'l-ihtirâm, sâhib'ül-izzi ve'l-ihtişâm, el-mahfûf bi-sunûf-i letâif-i avâtıf-il-Melik el-A'lâ *Rumeli Beğlerbeğisi Behrâm Paşa*[3] -Dâmet me'âlîhi- tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki;

1. Şimdiki hâlde *Vilâyet-i Rumeli*'nde ve sâir Memâlik-i Mahrûse'de vâki' olan sipâhi ve zu'âmâdır eğer re'âyâ ve berâyâdır ve cemî'isi kullarım olub sâye-i sa'âdet ve zıll-ı zalîl-i inâyetimde âsûde-i hâl ve fâriğ-i bâl olub eyyâm-ı devlet ve hengâm-ı saltanatımda bir husûsda bir kimesnenin te'addîsinden ta'ab ve zahmet çekmeyüb müreffeh'ül-ahvâl olmaları husûsunda her zamanda inâyetim ve kemâl-i himmet ve şefkatim ve vufûr-i âtifet ve merhametim mebzûl-i bî-dirîğ olub ve *tîmâr verilmek bâbında* mücedded bir emr-i celîl'üş-şân ve fermân-ı münîf'ül-iz'ân ısdâr olunmak mühim ve lâzım olduğı ecilden külliyen memâlik-i ma'mûre-i pâdişâhânemde olan beğlerbeğiler yanlarında olan defâtir-i

---

1 Krş. Kanunî -Tımar Mikdârlarını Bildirir Kanunnâme, md. 3, 4, 5, 6, 13.

2 Krş. Kanunî -İlgili kanunlar.

3 **Behram Paşa**: Enderûn'da yetişen bu devlet adamı, Padişah'ın gözüne girerek Diyarbekir beğlerbeğliğine genç yaşda tayin edilmiştir. Daha sonra Bağdâd ve Rumeli beğlerbeğliğine getirilen Behrâm Paşa, Kanunî devrinin önemli devlet adamlarındandır (**Sicill-i Osmânî**, I, sh.32).

hâkâniye atebe-i aliyye-i âlem-medârıma getürdülüb cümlesinin birer sûretleri ihrâc olunub mücelled ve mazbût *Hizâne-i Âmire*'mde hıfz olunub lâkin Vilâyet-i Rumeli'nde ve sâir yerlerde şimdiyedeğin tîmâr ve ze'âmet tasarruf eden ba'zı subaşılar ve sipâhiler içün ki, asılda ra'iyyet ve ra'iyyet oğulları olub sonradan tîmâra çıkmış olalar, anların içün *ecnebîler* deyü ıtlâk olunub nice kimesneler ahz-ı mâl içün bu tariki mikseb edinüb ve şimdiye değin nicelerine dahi südde-i sa'âdet-bahşımdan ahkâm-ı şerife verilüb ecnebîlik husûsu bâ'is-i azl olub ba'zılarun dahi tîmârları ve berâtları alınmış idi.

2. İmdi benim Memâlik-i Mahrûsemde vâki' olan eğer sipâhilerdir ve eğer re'âyâdır cümlesi kullarımdır, kendü memleketim ve vilâyetim halkı nice *ecnebi* olur. Hâliyâ anlar bâbında kemâl-i merhametim ve vufûr-i âtıfet ve şefkatim zuhûr edüb işbu sene seb'în ve selâsîne ve tis'a-mie Recebi'nin yirmi ikinci gününe gelince[1] ki, *nevrûz-ı Saltânî*dir, ne denlü ra'iyyet ve ra'iyyet oğulları var ise ki, tîmâr ve ze'âmet tasarruf etmiş ola, ol bahâne ile tîmârları ve berâtları alınan olsun ve alınmayan olsun, cümlesini afv ve atâ eyleyüb fermân-ı celîl'ül-kadrim bunun üzerinedir ki;

Min ba'd benim memleketimde kimesneye *ecnebî* ıtlâk olmayub külliyen ecnebî ismi memleketimden götürülüb aslâ ve kat'â bir ferd bir ferde ecnebisin deyü müte'arız olmaya, ol husûs sorulmaya.

3. Bilcümle südde-i sa'âdet-bahşimda vârid olan defterlerde verilen *tîmârlar*, ra'iyyete olsun ve ra'iyyet oğluna olsun, cümlesini mukarrer dutub buyurdum ki, hükm-i şerîf-i cihân-mutâ'ım vardıkda külliyen beğlerbeğiliğe müte'allık olan yerlerde vâki' olan sancakbeğlerine bu hükm-i şerifimin bir sûretini gönderüb tenbîh ve te'kîd eyleyesin ki, bu husûsda sâdır olan vufûr-u merhamet ve inâyet ve kemâl-i şefkat ve âtıfeti her birisi sancaklarında vâki' olan kullarıma bildürüb nidâ etdüreler ki, min ba'd bir kimesne bir kimesneye celb-i mal içün veyâhud te'addî ve ta'arruz içün ecnebîdir deyü dahl edüb incitmeye. Şöyle ki, min ba'd fermân-ı celîl'ül-kadrime muhâlif bir kimesne bir kimesneye ecnebîdir deyü ıtlâk edüb ol bahâne ile dahl ve ta'arruz eyleye, südde-i sa'âdet-bahşima arz olundukda ol kimesne envâ'-ı ukûbâtla mu'âkab olub siyâset olunmak mukarrerdir. Ana göre tenbîh ve te'kîd eyleyüb fermân-ı kazâ-cereyânımı cümle kullarıma bildüreler. Her bir eyyâm-ı sa'âdetimde müreffeh'ül-hâl olub devletim du'âsına iştigâl göstereler.

4. Ve subaşılar ve sipahi kullarım hakkında kemâl-i inâyet ve merhamet ve mezîd-i şefkat ve âtıfetim muktezâsınca min ba'd tîmâr verilmek husûsunda dahi emr-i celîl'ül-kadrim bu vechile sâdır oldu ki, zikrolunan nevrûz-ı mübârekden sonra bir *subaşı oğlu*na ve *sipâhizâde*ye veyahud benim emr-i şerîfimle bir kimesneye *tezkiresüz tîmâr* buyrulmuş ola, ibtidâ tîmâr verilmelü oldukda, az eğer çok berâtları *beğlerbeği berâtları* olmayub ibtidâda cümlesi benim nişân-ı âlîşânımla olub sonra ol tîmâr tebdîl olundukda kanun-ı mukarrer muktezâsınca berâtları beğlerbeği tarafından verile. Sen dahi min ba'd bu emr-i hümâyûnumla amel eyleyüb bir subaşı oğluna ve sipâhizâdeye ve tezkeresüz tîmâr emr olunanlara ibtidâdan tîmâr tevcîh etmelü olduğunda, babası ne sancakda tîmâr tasarruf etmişdir ve ne mikdâr dirlik yemişdir ve ne târihde vefât etmişdir, gereği gibi dikkat ve ihtimâm ile teftîş ve belîğ edüb ma'lûm edindikden sonra sancakbeği arzıyle mıdır veyâhud mu'temedün aleyh ve mevsûkunbih kimesneler şahâdetleriyle midir ve bilcümle sipahizâde idükleri ne vechile ma'lûm ve sâbit olmuşdur, ne tarîkle olur ise, ana göre tafsîl

1 22 Receb 937 tarihidir.

ve beyân edüb tezkere veresin. Ol tezkere südde-i sa'âdet-bahşima gelüb hayyiz-i kabûlde vâki' olub fermân-ı şerîfim üzere berât-ı âlîşân verilüb anda vardıkda sen dahi deftere kayd eyleyesin. Sonra ol tîmâr tebdîl olunub âhara tîmâr verilmelü oldukda tezkerülye varınca âdet-i kadîme üzere sen anda berât verüb tasarruf etdüresin.

5. Ve *ibtidâdan tîmâr verilmelü olan kullar*ım husûsunda dahi emr-i hümâyûnum budur ki, vefât eden subaşılar ki, seferde ve hazarda benim uğruma yoldaşlık ile can ü baş fedâ etmiş olalar, yirmi binden elli bine varınca vâki' olan subaşıların tîmâr tasarruf etmemiş üç nefer yarar oğullarına ibtidâdan birine altı bin ve birine beş bin ve birine dört bin akçelık tîmâr tevcîh oluna. Ve elli binden yüz bine varınca vâki' olan subaşılar ki, anlar dahi cenkde benim yolumda can ü baş terk etmiş olalar, kezâlik üç oğullarının yararlarına ibtidâdan birine sekiz bin ve birine yedi bin ve birine altı bin akçelık tîmâr verile. Oğulları dahi ziyâde olur ise, gelüb sefer-i hümâyûnum hidmetini edâ eyleyeler, anlar bâbında emr-i şerifim ne vechile sâdır olur ise ana göre amel oluna. Ve seferlerde vefât etmeyüb evlerinde vefât eden subaşıların yarar oğullarına yirmi binden elli bine varınca iki neferine birine beş bin ve birine dört bin ve elli binden yüzbine varınca evinde vefât eden subaşıların iki nefer yarar oğullarına birine altı bin ve birine beş bin akçelık tîmâr tevcîh oluna.

6. Ve subaşılık olmayub yirmi binden aşağa tîmâr tasarruf eden sipahilerden ki, muhârebede ve yoldaşlıkda vefât etmiş olalar, on binden yirmi bine varınca iki nefer yarar oğullarının birine ibtidâdan dört bin ve birine üç bin akçelık tîmâr verile. Ve on binden aşağa olub cenkde vefât eden sipahilerün iki nefer yarar oğullarına birine üç bin ve birine iki bin akçelık tîmâr verile. Ve kendü evinde vefât edenlerden on binden yukarusunda olanlarun ik nefer yarara oğullarına birine üç bin ve birine iki bin akçelık tîmâr verile. Ve bu cümlede yarar oğulları bir nefer vâki' olsa, emrolunan mikdâr-ı tîmârın a'lâsı tevcîh oluna.

7. Ve yirmi binden elli bine varınca *ze'âmet tasarruf eden subaşılar* ki, benim yolumda can ü baş oynayub muhârebelerde vefât etmiş ola, dahi tezkeresüz tîmâr tasarruf eder oğulları ola, iki oğlunun birine iki bin ve birine bin beş yüz akçe terakkî verile. Ve elli binden yüzbine varınca yoldaşlıkda vefât eden subaşıların oğulları ki, tezkeresüz tîmârları ola, iki oğlunun birine üç bin ve birine iki bin akçe terakkî tevcîh olunub verile.

8. Ve zikrolunan kullarımın ki, oğulları yarar olmayub sağîr olalar, ol bâbda fermân-ı şerifim bunun üzerinedir ki, cenkde düşen subaşıların ellibinden aşağa olanların iki nefer sağîr oğullarına yarayınca cebellüsin eşdirmek üzere ber-vech-i iştirâk beş bin akçelık tîmâr tevcîh oluna. Kendü evinde vefât edenlerin dahi iki oğluna iştirâk tarîki ile dört bin akçelık tîmâr tevcîh oluna. Elli binden yüz bine varınca cenkde vefât eden subaşıların iki nefer oğullarına dahi ber-vech-i iştirâk altı bin akçelık ve evinde vefât edenlerin dahi iki nefer oğullarına beş bin akçelık tımır; oğulları bir nefer olursa bu mikdârın nısfı verile.

9. Ve subaşı olmayub yoldaşlıkda vefât eden sipahi oğulları iki kalursa, yarayınca cebelü eşdirmek üzere üç bin akçelık, bir olur ise iki bin akçelık tîmâr verile. Evinde vefât edenlerün oğulları sağîr olsa, cebelü ile tîmâr verilmeyüb yarayınca hisâr eri gedüği verilüb sonra yaradıkda vech-i mesfûr üzere tîmârları tecvîh oluna.

Ve kezâlik zikrolunan sağîr subaşı oğulları ve sipahizâdeler dahi sonra yarayub erişdiklerinde yukaruda emrolunan ülsûb üzere tîmârları tevcîh olunub verile. Ve yirmi

binden aşağa olan zu'amâ, sipahi kısmındandır, anlarun oğulları sipahi oğluna kıyâs oluna.

10. Ve bir *ma'zûl* ki, nice def'a beğlerbeği mülâzemetine gelüb bu sefer seferleyüb tîmâr müyesser olmayub müddet-i mülâzemeti yedi yıl ola, anun gibilere tîmâr verile. Ve yedi yıla dek kat'â tîmâr talebine gelmeyüb sonradan gele, anun gibilere tîmâr verilmeye.

11. Ve *babaları fevt olub* oğulları on iki yaşına vardıkdan sonra yedi yıl geçüb tîmâr talebine gelmeyüb sonra gelüb taleb ederlerse, anun gibiler kâsibler silkine münselikdir, tîmâr verilmeye. Meğer bir azîm sefer seferleyüb ziyâde yoldaşlıkda bulunub tîmâr emr oluna.

12. Ve bir ze'âmet ve bir tîmâr *mahlûl* olub bedel-i ma'zûl olan kimesne tâlib olub iltizâmı ile kabûl ederse, tevcîh eylesin ve iltizâmla almayub noksânı tekmîl olunmak üzere taleb ederse, kabûl etmeyüb elindekine bedel düşünce tasarruf etmek üzere tevcîh eyleyüb tezkeresin veresin; sonra elindekine bedel âhar tîmâr düşdükde anı tevcîh edüb ol tîmârı dahi gayrı münâsibine kanun üzere veresiz.

14. Ve bir tîmârda ma'zûl olan sipahiye âhar tîmâr tevcîh eyledüğünde, verilen tîmârı ne sancakda ve ne nâhiyede ise, berâtı içine yazdurub kayd etdüresin.

15. Ve tîmâr almak içün bâb-ı sa'âdet-meâbımdan hükm-i şerif vârid olub emrim muktezâsınca ol kimesneye tîmâr verildikde, ol kimesnenin hükminin ismi üzerine ne sancakda ve ne nâhiyede tîmâr verüldüği ve mikdârı ne idüğün tafsîli ile defterdâr yazub kayd eyleye ve ol hükm-i şerifi dahi defter sandıklarında gereği gibi hıfz eylesin ki, ol hükm ile bir âhar tîmâr dahi alınmak ihtimâli olmaya.

16. Ve bir tîmâr düşdükde ma'zûllerin mukaddemini ve sefer seferleyeni takdîm edesin.

17. Ve bir subaşı veya sipahi tîmârının içinden bir karye veya mezra'a veya tîmârının nısfını bir âhar sipahi ile istibdâl ederse, kabûl etmeyesin. Meğer bitevî tîmâr bir bedeli tîmârıyle istabdâl oluna.

18. Ve *sipahi kullarımın tîmârı alınmak* bâbında benden emr-i hümâyûn sâdır olmayınca bir kulumun tîmârı alınmak emrim değildir. Bi-vechin min'el-vücûh sipahi kullarıma bir cerîme isnâd edüb dahi günâh addedüb tîmârların almayasın. Ve cerîmeleri ve günâhları sâdır oldukda ne vechile olmuş ise, yazub Dergâh-ı adâlet-penâhıma arz eyleyesin. Eğer tîmârı alınmakdır ve eğer gayrı husûsdur, emr-i şerîfim ne vechile sudûr eder ise, ana göre amel eyleyesin.

19. Ve bir sipahi tîmârından ferâgat eyleye, ol ferâgat eyledüği tîmâr bir âhar sipahiye tevcîh olunub tezkereli ise tezkere verilüb südde-i sa'âdetimden berât-ı âlîşân ihsân olunmadın ve tezkeresüz olur ise, senün tarafından gayra berât verülmedin ol ferâgat eden sipahiye âhar tîmâr vermeyesin ki, bu tarîkle iki tîmâr tasarruf etmek lâzım gelmeye. Ferâgat eyledüği tîmâr âhar sipahiye verilüb gitdüğünden sonra ana dahi kanun üzere tîmâr tevcîh eyleyesin.

20. Ba'zı subaşıların ve sipahilerin sağîr oğullarına cebelü ile tîmâr verilüb ma'zûl olan kullarıma tîmâr bulunmayub muzâyaka çekerlermiş. İmdi ze'âmet ve tîmâr tasarruf eden subaşıların ve sipahilerin kendüler hayâtda iken sağîr oğullarına cebelü ile tîmâr ve-

rilmek memnû'dur, emrüm değildir. Min ba'd vermeyesin ve verilmiş var ise dahi alub emrüm ma'zûllere tevcîh eyleyesin.

21. Ve bir ma'zûl sipahi gelüb bir sipahi içün öldü deyü tîmârına tâlib olur ise, istimâ' etmeyüb sancakbeğlerinden vefât etdüğüne sahîh arz olmayınca i'tibâr etmeyüb vermeyesin.

22. Ve Rumeli ve Anadolu beğlerbeğisinin oğullarına bir olıcak kırk bin akçelık ze'âmet verile; iki olsa birine yirmi beş bin ve birine yirmi bin akçelık ze'âmet verile; ziyâde olur ise bu mikdâr tevzî' oluna.

23. Ve üç yüzbinden beş yüzbine varınca sancak tasarruf eden sancakbeğleri vefât etse, oğlu bir olsa, yarar olsa, yirmi bin akçelık ze'âmet verile; üç olur ise büyüğüne dokuz bin, küçüklerine yedişer bin akçelık tîmâr verile; sağîr olsa bir cebelü ile bu mikdârın nısfı verile.

Ve yüz ellibinden üç yüzbine varınca sancak tasarruf eden sancakbeğleri vefât eylese, oğlu bir olub yarar olsa, on beşbin akçelık tîmâr verelre; üç olur ise büyüğüne sekiz bin, ikisine altışar bin akçelık tîmâr verile. Sağîr olsa bir olsa, on bin akçelık tîmâr verile. Oğulları iki olub biri yarar ve biri sağîr olsa, büyüğüne on iki bin, sağîrine yedi bin akçelık tîmâr verile.

24. Bir hükm-i şerîfimle babaları hayâtda olan sağîr sipahi oğullarına cebelü ile verilen tîmârlar alına deyü emr olunmuş idi. Ol bâbda dahi mezîd-i re'fetim zuhûra getürüb şimdiye değin verilenleri dahi afv eyledim, anlara müte'arız olmayasın. Ammâ bin ba'd bu fermân-ı şerîfim üzere amel eyleyesin.

25. Ve min ba'd bu husûslarda sâdır olan evâmir-i aliyyenin ri'âyetinde dakîka fevt etmeyüb emirlerümi her zamanda mer'î dutub fermân-ı kazâ-cereyânımın icrâsı bâbında envâ'-ı mesâ'î-i cemîle zuhûra getüresin. Ve vech-i mesfûr üzere bu nevrûz-i mübârekden ibtidâ eyleyüb bir nevrûz dahi gelince ne mikdâr tîmâr tevcîh eyledüğün ve ne mikdâr sipahi vefât edüb ve oğullarına dahi ne denlü tîmâr tedârik eyleyüb verdüğün mufassal yazub mühürleyüb mu'temedün-aleyh adamınla her yıl südde-i sa'âdetime gönderüb irsâl ve îsâl eyleyesin. Ve bu hükm-i şerîfimin bir sûretini deftere yazub ve kendüsüni dahi aynı ile defterde hıfz eyleyüb dâimâ mazmûn-ı adâlet-makrûnıyla amel eyleyüb her zamanda fahvây-ı humâyûnumdan gaflet üzere olmayasın.

Şöyle bilesin, alâmet-i şerîf-i âlem-ârâya i'timâd ve i'tikâd kılasın.

Tahrîren fî Evâsıt-ı şehr-i Receb'il-Mürecceb sene Seb'în ve selâsîne ve tis'a-mi'ete (937)".

Tîmâr Tevcîh Ve İntikâl Kanunnâmesi, Âtıf Efendi, No: 1734, vrk. I/b-8/b

Tîmâr Tevcîh Ve İntikâl Kanunnâmesi, Âtıf Efendi, No: 1734, vrk. I/b-8/b

و تسعمائه رجبنڭ یکرمی اکنجی کوننه کلنجه که نوروز
سلطانیده رنده کلو رعیت و رعیتا اوغللری وار ایسه که
تیمار و زعامت تصرف اتمش اولا اول بهانه ایله تیمارلری
ویرالتری آلنان اولسون والنمیان اولسون جمله سنی عفو
و عطا ایلیوب فرمان جلیل القدرم بونلر اوزرنه درکه
من بعد بنم مملکتمده کمسنه یه اجنبی اطلاق اولیوب کلیا اجنبی
اسمی مملکتمدن کوتریلوب اصلا و قطعا بر فرد بر فرده اجنبیسن
دیو متعارض اولمیه اول خصوص صورلمیه با جملیه سنڭ سعادت ٣
بخشمده وارد اولان دفترلرده ویریلن تیمارلر رعیتلره اولسون
و رعیتا اوغلنه اولسون جمله سنی مقرر طوتوب بیوردم که
حکم شریفم هر جا مطاعم وارد قدره کلیا بکلربکیلکه متعلق
اولان یرلرده واقع اولان سنجاق بکلرینه بو حکم شریفات بر
صورتنی کوندروب تنبیه و تأکید ایلیه سنکه بو خصوصده
صادر اولان وفور مرحمت و عنایت و کمال شفقت و عاطفتی
هر بریسی سنجاقلرنده واقع اولان قوللرومه بلدروب

ندا اتدرلرکه من بعد بر کمسنه بر کمسنیه جلب مال ایچون
ویاخود تعدی و تعرض ایچون اجنبیدر دیو دخل ایدوب
انجتمیه شویله که من بعد فرمان جلیل القدرمه مخالف
بر کمسنه بر کمسنیه اجنبیدر دیو اطلاق ایدوب اول بهانه
ایله دخل و تعرض ایلیه سنڭ سعادت بخشمه عرض اولندقده
اول کمسنه انواع عقوبات ایله معاقب اولوب سیاست اولنمق
مقرردر اکا کوره تنبیه و تأکید ایلیوب فرمان قضا جریانمی
جمله قوللرومه بلدوره لر هر بری تمام سعی ایدوب مرفه الحال
اولوب دولتم دعاسنه اشتغال کوستره لر و سوباشیلر ٤
و سپاهی قوللروم حقنده کمال عنایت و مرحمت و مزید
شفقت و عاطفتم مقتضاسنجه من بعد تیمار ویرلمک
خصوصنده داخی امر جلیل القدرم بو وجهله صادر د
اولدیکه ذکر اولنان نوروزه مبادر کدن صکره بر سوباشی
اوغلنه و سپاهی قولزاده یه ویاخود بنم امر شریفمله بر کمسنیه
تذکره سوز تیمار بیورلمش اولا ابتدا تیمار ویرلملو اولدقده

Tîmâr Tevcîh Ve İntikâl Kanunnâmesi, Âtıf Efendi, No: 1734, vrk. I/b-8/b

از اكيجوق براتلري بكلربكي براتلريله ويليوب ابتداده جملهسي
بنم نشان عاليشانمله اولوب صكره اول تيمار تبديل اولندقده
قانون مقرر مقتضاسنجه براتلري بكلربكي طرفندن ويريله
سنداتي من بعد بو امر همايونمله عمل ايليوب برسوباشي
اوغلنه وسپاهي زاديه وتذكره سوز تيمار امرا ولنانلره
ابتدادن تيمار توجيه اتمملو اولدغلرندن باباسي نه سنجاقده
تيمار تصرف اتمشدر ونه مقدار دريلك يمشدر ونه تاريخده
وفات اتمشدر كركي كبي دقت واهتمام ايله تفتيش وتبليغ
ايدوب معلوم ايدندكدن صكره سنجاق بكي عرضيله مدد
ويا خود معتمد عليه وموثوق به كمسنلر شهادتلريله مدد
وبالجمله سپاهي زاده ايدوكلري نه وجهله معلوم وثابت
اولمشدر نه طريقله اولوريسه اكا كوره تفصيل وبيان
ايدوب تذكره ويره سن اول تذكره سنده بعده مخشيه كلوب
حيز قبولده واقع اولوب فرمان شريفم اوزره برات عاليشان
ويريلوب انده وارد قده سنداتجه فتره قيدايلنيه سن

٥

صكره اول تيمار تبديل اولنوب آخره تيمار ويرلملو او
تذكره لويه وارنجه عادت قديمه اوزره سن انده
ويروب تصرف اتدوره سن وابتدادن تيمار ويرلمه
قوللروم خصوصنده داخي امر همايونم بودر كه وفات
سوباشيلركه سفرده وحضرده بنم اوغورمه يولده
جان باش فدا اتمش اولالر يكرمي بيكدن اللي بيكه د
واقع اولان سوباشيلرك تيمار تصرف اتمامش اوچ
اوغللرنه ابتدادن برنه التي بيك وبرنه بش بيك و
درت بيك اقچهلق تيمار توجيه اولنه واللي بيكدن يو
وارنجه واقع اولان سوباشيلركه آنلرده جنكده
يولده جان وباش ترك اتمش اولالر كذلك اوچ اوغللرنه
برادرلونه ابتدادن برنه سكز بيك وبرنه يدي بيك و
التي بيك اقچهلق تيمار ويرله اوغللري دخي زياده اولورسه
كلوب سفر همايونم خدمتنده ايتليه لر صكره آنلر باينه
امر شريفم نه وجهله صادر اولوريسه اكا كوره عمل اولنه

Tîmâr Tevcîh Ve İntikâl Kanunnâmesi, Âtıf Efendi, No: 1734, vrk. I/b-8/b

وسفرلرده وفات ايتوب اولنره وفات ايدن سوباشيلرك
برار اوغللرنه يكرمى بيكدن اللى بيكه وارنجه اكى نفرنه برنه
بش بيك وبرنه درت بيك واللى بيكدن يوز بيكه وارنجه
اونده وفات ايدن سوباشيلرك اكى نفر برار اوغللرنه برنه التى
٦ بيك وبرنه بش بيك اقچالق تيمار توجيه اولنه وسوباشيلق
اولميوب يكرمى بيكدن اشغا تيمار تصرف ايدن سپاهيلردن
كه محاربه ده بولداشلقده وفات ايتمش اولالر اون بيكدن
يكرمى بيكه وارنجه اكى نفر برار اوغللرنيك برنه ابتدادن
درت بيك وبرنه اوچ بيك اقچالق تيمار ويريله واون بيكدن
اشغه اولوب جنكده وفات ايدن سپاهيلرك اكى نفر براد
اوغللرنه برينه اوچ بيك وبرينه ايكى بيك اقچالق تيمار ويرله
وكندو اونده وفات ايدنلردن اون بيكدن يوقارو سنده
اولانلرك اكى نفر اوغللرنه برينه اوچ بيك وبرينه اكى
بيك اقچالق تيمار ويريله واون بيكدن اشغه اولانلرك
ايكى اوغلنه ايكيشر بيك اقچالق تيمار ويرله وبوجمله ده براد

اوغللرى بر نفر واقع اولسه امرا اولنان مقدارى تيمارك
٧ اعلاسى توجيه اولنه ويكرمى بيكدن اللى بيكه وارنجه زعامت
تصرف ايدن سوباشيلرك بنم يولمده جان وباش اوينايوب
محاربه لرده وفات ايتمش اولاد اخى تذكره سز تيمار تصرف
ايدر اوغللرى ولا اكى اوغلنك برنه اكى بيك وبرينه بيك
بش يوز اقچه ترقى ويريله واللى بيكدن يوز بيكه وارنجه
بولداشلقده وفات ايدن سوباشيلرك اوغللرى كه تذكره سز
تيمارلرى ولا اكى اوغلنك برنه اوچ بيك وبرنه اكى بيك
٨ اقچه ترقى توجيه اولنوب ويريله وذكر اولنان قوللرومك
كه اوغللرى برار اولميوب صغير اولالر اول ابايم دخى فرمان
شريفم بونك اوزرنه دركه جنكده دوشن سوباشيلرك
اللى بيكدن اشغه اولنلرك اكى نفر صغير اوغللرنيه براينجه
جلوس اشدرمك اوزره بروجه اشتراك بش بيك اقچالق
تيمار توجيه اولنه كندو اونده وفات ايدنلرك دخى اكى
اوغلنه اشتراك طريقى يله درت بيك اقچالق تيمار توجيه اولنه

Tîmâr Tevcîh Ve İntikâl Kanunnâmesi, Âtıf Efendi, No: 1734, vrk. I/b-8/b

Tîmâr Tevcîh Ve İntikâl Kanunnâmesi, Âtıf Efendi, No: 1734, vrk. I/b-8/b

اولمغين اوزره طلب ايدرسه قبول اتيوب اَلِندن كدنه بدل
دوشنجه تصرف اتمك اوزره توجيه ايليوب تذ ... ويره سن
صكره الندن كدنه بدل آخر تيمار دوشدوكده آني توجيه
ايدوب ول تيماري دخي غرضا سنه قانون اوز ... ويره سز
١٤ وبر تيماردن معزول اولان سپاهي يه آخر تيمار توجيه ايلدوكده
ويريلن تيماري نه سنجاقده ونه ناحيه ده ايسه براتي ايجنه
١٥ يازدوب قيد اتدره سن وتيمار اولمق ايچون باب سعادت
مآبمدن حكم شريفم وارد اولوب امرم مقتضاسنجه اول كسنيه
تيمار ويرلدكده اول كسنه نك حكمنك اسمي اوزرنه نه سنجاقده
ونه ناحيه ده تيمار ويرلدوكني ومقداري نه ايدوكن تفصيلي ايله
دفتره دار يازدوب قيد ايليه واول حكم شريفي دفترده صندوقلرنده
كركي كبي حفظ ايليه سنكه اول حكم ايله بر آخر تيمار دخي آلنمق
١٦ احتمالي وليه وبر تيمار دوشدكده معزول اولانك مقدمني
١٧ وسفر سفرلينه في تقديم ايده سن وبر سوباشي ويا سپاهي
تيمارنك ايجندن بر قريه ويا مزرعه ويا تيمارنك نصفني

بر آخر سپاهي ايله استبدال ايدرسه قبول اتميه سن مكر
١٨ بتون تيمار بر بدل تيمار ايله استبدال اولنه وسپاهي
قوللرومك تيماري آلنمق بابنده بندن امرهمايون صادر
اولمايجه بر قوللرومك تيماري آلنمق امرم دكلدر بوجه من
الوجوه سپاهي قوللرومه بر جريمه اسناد ايدوب دخي كناه
عذر ايدوب تيمارلرني آليه سن وجريمه لري وكناهلري صادر
اولدقده نه وجهله اولمش ايسه يازوب دركاه عدالت
بنا هه عرض ايليه سن اكر تيماري آلنمقدر واكر غير خصوصدر
امر شريفم نه وجهله صدور ايدرسه اكا كوره عمل ايليه سن
١٩ وبر سپاهي تيمارندن فراغت ايليه اول فراغت ايلدوك
تيمار بر آخر سپاهيه توجيه اولنوب تذكره لي ايسه تذكره
ويريلوب سزه سعادتمدن برات عاليشان احسان اولنمادين
وتذكره سوز اولور ايسه سنك طرفكدن غيري برات ويرلدين
اول فراغت ايدن سپاهيه آخر تيمار ويرميه سن كه بو
طريقيله اكي تيمار تصرف اتمك لازم كليه فراغت ايلدوكي

Tîmâr Tevcîh Ve İntikâl Kanunnâmesi, Âtıf Efendi, No: 1734, vrk. I/b-8/b

Tîmâr Tevcîh Ve İntikâl Kanunnâmesi, Âtıf Efendi, No: 1734, vrk. I/b-8/b

§.5- 943/1536 TARİHLİ TÎMÂR İNTİKÂL VE TEVZÎ‘ KANÛN-NÂMESİ (16)

I- NÜSHALARI VE TAHLİLİ

Bu Kanunnâme, yine Kanunî devrinde, hazırlanmıştır. Hazırlayanın 941'de Nişancı olan *Koca Nişancı Mustafa Paşa* olduğu kanaatindeyiz. Kanun'da sipahilerin tasarruf ettikleri tîmârların oğullarına ve diğer yakınlarına ne zaman, nasıl ve hangi şartlarla intikal edeceği, ma‘zûl sipahilerin durumun, tîmâr mikdârlarının azaltılıp çoğaltılması (*terakkî*) ve tezkireli tîmârların durumu ile alakalı hükümler yer almaktadır. Kanunun hazırlanış tarihi 943/1536'dır. Ancak kanunda yer alan hükümlerin daha önce de yürürlükte olduğunu ve bu kanunun sadece dağınık hükümleri bir araya getirdiğini elde mevcut ba‘zı belgelerden öğreniyoruz.

Bu önemli Kanunnâme'nin elimizde birkaç nüshası mevcuttur:

*I. si, Topkapı, R. 1935 vrk. 68/a-70/a'*da yer alan temel nüshadır.

*II. si, İÜ. Ty. 2753, vrk. 52/b-55/b'*deki nüshadır.

III. sü Evâhir-i Şehr-i Rebî‘ülevvel 943/1536 tarihinde *Rumeli Beğlerbeği Lütfi Paşa'*ya gönderilen fermânda da, aynı kanunun % 80'i yer almaktadır. Kanunnâmenin ilk 9 maddesi aynen yer almaktadır. Bu fermân, II. Selim devrinde terkib edilen *Âtıf Efendi, no: 1734, vrk. 9/a-12/a'*da kayıtlı bulunmaktadır.

Tesbitlerimize göre bu kanunnâmeyi de ilk def‘a neşretmiş oluyoruz.

II-943/1536 TARİHLİ TÎMÂR İNTİKAL KANUNNÂMESİ

SÛRET-İ KANÛNNÂME-İ ŞERÎF-İ PÂDİŞÂHÎ BUDUR Kİ, NAKLOLUNDU

"Nişân-ı şerîf-i âlîşân-ı Sultanî ve tuğrâ-i garrâ-i kiti-sitân-ı Hâkânî hükmi oldur ki:

1. Bundan evvel *Vilâyet-i Rumeli'*de ve *Anadolu'*da olan *erbâb-ı tîmâr*dan ba‘zı sipahiler *tekâ‘üd* edüb ve ba‘zılar dahi vefât eyleyeli hayli zaman olub oğulları tîmâr talebine gelmeyüb geldiklerinde baban hayatdadır veya çokdan vefât etmişdir deyü cevâb verilüb *tîmâr tevcîh olunmak* memnû‘ olunmuş idi. Hâliyâ anın gibi sipahizâdeler husûsunda merâhim-i celîle-i padişâhânem zuhûra gelüb emr-i celîl'ül-kadrim şöyle sâdır oldu ki:

Ol asıl *mütekâ‘id sipahiler* müteka‘id olalı veyâhud vefât edeli ne mikdâr zaman olursa olsun, şöyle ki, esfer-i humâyûna yarar yiğit oğulları ola, baban çokdan müteka‘id veya çokdan vefât etmişdir demeyüb tîmâr verile. Feemmâ tûl-i zamanla ba‘zı kimesneler

eski berâtlar ibrâz edüb ba'zılarının defâtirde kayıdları dahi bulunmakda halel olub hâric-den tezvîr ve telbîs edüb sahîh sipahîzâdeleği ma'lûm olmak içün subaşılardan ve sipahi-lerden on nefer er ve mu'temed şâhidler dinleyüb tamam bu vechile sahîh sipahizâde idükleri sâbit oldukdan sonra emrim mûcebince tîmârın tedârik eyleyüb tevcîh edüb tezkîrelerin vereler ve tezkerelerinde dahi vech-i mesfûr üzere on şâhid dinleyüb şehâdet eden subaşı mıdır ve sipahi midir, her kim ede isimlerin bile yazub beyân eyleyeler.

2. Ve ba'zı sipahir hâl-i hayâtda iken bir iki oğluna tîmâr alub sonra ol sipahiler vefât etdikde tîmâr tasarruf etmemiş oğulları *tîmâr talebi*ne geldikde, "*sâbıkâ babanuz hayâtda iken karındaşlarınıza tîmâr olmuşdur*" deyü tîmâr verilmez imiş. İmdi bir sipahinin ki, kendü zamânında oğullarına tîmâr verilmiş ola, ol başaka sipahi olur. Kendüden sonra ne mikdâr oğlu kalursa sâbıkâ olan emrim üzer iki nefer oğullarına dirlik ola.

3. Ve bir sipahi ki, pîr ve nâ-tüvân olub hidmete iktidârı olmayub yetişmiş yarar yiğit oğul olub kendüye min ba'd dirlik olmamak üzere tîmârını oğluna bildirmek iste-dikde, bu husûsda dahi emrüm üzerinedir ki, anun gibi sipahilerin tîmârları dört bir ak-çelık olub yurdu ve kadîmisi olub ata ve dede ocak olub şâibe-i şübhe olmayub oğulları iki olsa, müşterek verile. Bir olursa yurdları olduğu cihetle bir oğluna verile.

Ve yurd olmaduğı tîmârlarda oğlu bir olursa iki bin akçelık verilüb iki bir akçelık dahi âhara verilüb iştirâk üzere kayd oluna.

Ve tîmâr dört binden aşağa olub oğlu bir olsa yarar oldukdan sona verile. Ammâ bunların tezkereleri verildikde kendüler bizzât bile gönderile ki, atebe-i ülyâda görülüb ma'lûm ola. Ve eğer tîmârı dört binden ziyâde gelürse, beş altı binliğe varınca ola, iki oğluna müşterek verile. Bir oğlu olur ise yukaruda zikrolunduğu vech üzere amel oluna.

4. Ve sâbıka *sipahilerin sağîr oğulları*na on yaşından tecâvüz edüb kendü gelmeyüb cebelüsi gelicek makbûl olmayub tîmârları alınur imiş. Hâliyâ seferler ba'îd olub on yaşında olan sipahizâdeler sefere gelmeyicek tîmârları alınmak hayf olduğı ecilden emr-i şerîfim bunun üzerinedir ki, on altı yaşına varıncaya değin cebelüleri makbûl olub tamam on altı yaşına vardıkdan sonra kendüler eşeler, cebelüleri makbûl olmaya.

5. Ve bir tîmâr defterde *müstakil tîmâr* iken bölünüb iki nefer kimesneye verilüb bir kimsesi husûsunda tereddüd çekilüb verilmez imiş. İmdi anın gibi sâbıkda bir tarîkle bö-lünen tîmârlar bedeli ma'zûl bulınıcak birikdirilüb verile.

6. Ve bir sipahi hayliden müteveffâ olsa, oğulları tîmâr talebine vardıkda babanuz çokdan vefât etmişdir denilüb veyâhud bir ma'zûl sipahi ma'zûl olalı hayli müddet olub lâkin beğlerbeğiye mülâzemet edüb tîmâr müyesser olmamak ile zaman geçmeğin sizün gibilere tîmâr verilmek yokdur deyü cevâb verilür imiş. İmdi sâbıka tîmâr husûsı içün verilen mufassal hükm-i humâyûnumda bir ma'zûl sipahi ki, yedi yıldan berü ma'zûl olub aslâ beğlerbeğiye tîmâr talebine gelmeyüb ve bir sipahizâde ki, babası vefât etdükde on iki yaşında olub yedi yıl geçüb kat'â beğlerbeğiye tîmâr talebine gelmeye, anın gibiler kâsibler silkine münselikdir, tîmâr verilmeye deyü emr olunmuş idi. İmdi ol emrim mü-kerrer mukarrer olub şol sipahizâde ki veya ma'zûl ki, zikrolunan müddet içinde tîmâr ta-lebine aslâ ve kat'â beğlerbeğiye mülâzemet etmemiş ola, ana tîmâr verilmeye deyü emr olunmuş idi. Ol emrüm mukarrer olub şol sipahizâde ki veya ma'zûl ki, zikrolunan müd-det içinde tîmâr talebine gelmeye, anın gibiler kâsibler silkine münselikdir, tîmâr veril-meye deyü emrolunmuş idi. Ol mükerrer olub şol sipahizâdeler ki veyâhud bir sefer se-

ferlemiş ola, tîmâr müyesser olmamış ola, ol mikdâr müddet içinde geçmiş ola, anın gibilere tîmâr olmak câizdir. Ol asıllara müddet geçmiş demeyüb sipahi ve sipahizâdeliği muhakkak olub şübhe olmaduğı takdîrce ne kadar zaman olursa olsun emrim üzere tîmârların vereler.

7. Ve mukaddemâ bir *tîmâr bir tîmâra ilhâk olunmak* men' olunmuş idi. İmdi sancak beğlerimden ve Dergâh-ı Mu'allâm hüddâmından ba'zı kimesnelere terakkî emr olunub ilhâk edeler deyü hükm-i şerîf verildikde emr üzere *terakkî*leri ilhâk üzere verile; müstakil hükm-i şerîfim vârid olursa eyleyeler; müstakil emr olunmayanı fermân-ı şerîf-i sâbıkım mûcebiyle amel eyleyeler.

8. Ve *Vilâyet-i Anadolu*'da ba'zı sancaklarda *mülk sâhibleri* olub sonra mülkiyetleri buzulub tîmâr tarîkiyle verilüb tasarruf ederken fevt olıcak oğulları kaldıkda iki nefer ve bir nefer kalursa dahi tîmârlarını oğullarına vereler. Belki alâkaları olduğı ecilden sâir erbâb-ı tîmâra kıyâs olunmayub ana göre tezkerelerin vereler.

9. Ve bir sipahi tîmâr tasarruf ederken oğlu olub oğluna tîmâr müyesser olmayub oğlu vefât edüb anın oğlu kalsa, sonra dedesi müteveffâ olıcak baban tîmâr tasarruf etmedi deyü vermezler imiş. İmdi olbâbda emr-i celîl'ül-kadrim şöyle sâdır oldu ki, anın gibi sipahizâdenin hissesi vefât eyledüği günden on yıla değin oğlu oğlu tîmâr talebine geldikde "*atan tîmâr tasarruf etmiş*" denilmeyüb sâir sipahizâdeler kıyâs olunub tîmâr tevcîh oluna. Ammâ on yıl tecâvüz etdikden sonra gelüb taleb ederse ol mikdâr zaman geçmek ile tîmârdan ferâgat etmiş gibi olur, ana tîmâr verilmeye.

10. Ve erbâb-ı tîmârdan ba'zı sipahiler mücerred *terakkî eylemek* maslahatı içün hile ve bahâne ile tîmârlarından ferâgat edüb bir âhar tîmâra tâlib olub bu bahâne ile ekser sipahiler kendülere terakkî etdürürler. İmdi ol bâbda dahi emr-i şerîfim bunun üzerinedir ki, min ba'd zu'amâ ve erbâb-ı tîmârdan anın gibi terakkî etmek bahânesiyle tasarrufunda olan tîmârından *ferâgat etmek* isterler ise, makbûl dutmayub elindeki tîmârın kemâ kân tasarruf etdüresiz. Bu tarîkle sipahiye terakkî etdürülmekden ziyâde hazer eyleyeler.

11. Ve sefere varmayub min ba'd *dirlik* verilmemek emrolan sipahilerün sebeb-i azilleri görülmemek ile her biri bir tarîkle tîmâra tâlib olub emrime muhâlif çok sipahiler yine tîmâr alurlar imiş. ol bâbda dahi kemâliyle dikkat ve ihtimâm edüb bir subaşıya veya bir sipahiye tîmâr tevcîh olunmalu olduklarında yoklama defterine ve sebeb-i azline ol mahallere nazar edüb tîmâr verilmesine mâni' olmayub emr üzere tîmâra müstahak ise andan sonra tevcîh edüb ve südde-i sa'âdetime irsâl etdikleri tezkerede dahi anın sebeb-i azlin bile kayd edüb tafsîl ile ve tezkereleri tafsîl eyleyeler. Ve tezkereleri atebe-i ulyâya geldikde dahi yoklanub görülüb bu bahâne ile emrime muhâlif kimesneye tîmâr verilmelü olmaya.

12. Ve defterde *tezkirelü olan tîmârları* min ba'd paralamayub beğlerbeğiler kendü berâtları ile vermeğe emrim yokdur. Ol bâbda tamam mukayyed olub defterde tezkere olan ze'âmetleri ve tîmârları paralamayub şöyle ki, bir kimesne vefât edüb babası tîmârında oğluna tîmâr verilmek içün veya gayrı husûs içün südde-i sa'âdetimden emr-i şerîfim vârid ola, ol vakit dahi tezkerelü tîmârları paralayub kendü berâtları ile vermeğe emrüm yokdur. Ber vech-i iştirâk tevcîh eyleyüb tezkerelerün südde-i sa'âdetime irsâl eyleyeler.

13. Velhâsıl min ba'd tezkirelü tîmârları kendü berâtları ile vermeğe münsedd bilüb ol husûsa müte'ârız olmayub dâimâ fermân-ı şerîfimle amel eyleyeler. Ve bu hükm-i şerîfimin sûretin anda deftere kayd eyleyüb ve kendüsin dahi aynı ile defter sanduklarında hıfz edüb dâimâ mazmûn-ı şerîfiyle âmil olalar.

Şöyle bileler, alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar.

Tahrîren fî evâ'il-i şehr-i Cemâyizelûlâ sene selâse ve erba'în ve tis'a-mi'ete (943/1536)".

Tîmâr İntikâl Ve Tevzî‘ Kanunnâmesi, Topkapı, R. 1935 vrk. 68/a-70/a

Tîmâr İntikâl Ve Tevzî' Kanunnâmesi, Topkapı, R. 1935

vrk. 68/a-70/a

§.6-BEĞLERBEĞİNİN VERDİĞİ TÎMÂRLAR KANUNNÂMESİ (17)

I- NÜSHALARI VE KISACA TAHLİLİ

Elimizde kesin bir bilgi alınamakla beraber, 943'lerde *Koca Nişancı* tarafından kaleme alındığı tahmin edilen bu kanun, beğlerbeğilerinin tîmâr tefvîzi hususundaki yetkilerini düzenlemektedir. Kanunnâmenin orijinal adı, "*Kanunnâme-i Mîr-i Mîrân Der Tîmârân*" şeklindedir.Kanunnâmenin şu anda elimizde bir kaç nüshası mevcuttur:

I. si, Topkapı R. 1935, vrk. 110/b-111/a'daki temel nüshadır.

II. si, Topkapı R. 1936'daki benzeri nüshadır.

III. sü İ.Ü. Ty. 2753 vrk. 50/b, 52/a'daki nüshadır.

Bu nüshaları mukâyese ederek Kanunnâmeyi, tesbitlerimize göre, ilk defa yayınlıyoruz.

II- BEĞLERBEĞİNİN VERDİĞİ TÎMÂRLAR KANUNNÂMESİNİN METNİ

KANUNNÂME-İ MÎR-İ MÎRÂN, DER-TÎMÂRDÂRÂN

"*Nişân-ı humâyûn* hükmi oldur ki;

Erbâb-ı tîmâra ve deftere müte'allık olan husûslarda kanun-ı kadîm-i mukarrer üzere emr-i celîl'ül-kadrim şöyle sâdır oldu ki:

1. Meselâ *sipahi tâifesi*nden şunlar ki, yedi yıl *müteka'id* olub ve şol sipahizâdeler ki, ataları fevt oldukdan sonra kendüler dahi bâliğ olub yedi sekiz yıl veya dahi ziyâde yıl geçüb *tîmâr taleb eyleme*yüb dahi sonradan gelüb tîmâr taleb eyleye, anların gibilerin benimle sefer seferleyüb emr-i şerîfim vârid olmayınca tîmâr verilmeye.

2. Ve şol sipahiler ki, *beğlerbeği berâtıyle tîmâr tasarruf* ederken fevt olalar, dahi oğulları gelüb tîmâr taleb eyleyeler, anun gibi sipahizâdelerin yararlığına ve hâline göre tîmâr tevcîh oluna.

3. Ve şol sipahiler ki, *tezkirelü tîmâr* yeyüb berâtları südde-i sa'âdetimden verilmiş ola, dahi fevt olub sağîr oğlu kalub cebelüyle tîmâr verilmelü ola, anun gibilerin mu'teberlerine ki, fevt olub sağîr oğlu kalub cebelüyle tîmâr verilmelü ola, kanun-ı mukarrer üzere nihâyet üç bin akçelık tîmâr verile, ziyâde verilmeye.

4. Ve eğer bir köy defterlü yurdı veya kadîmîsi olub ammâ üç binden eksük yaza, dahi noksaniyle cebelüsin eşdürmeye mültezim olalar, eksüğiyle cebelü eşdürmek üzere verile.

5. Ve bir sipahi ki, kendüsi hayâtda ola, ammâ sefere kâdir olmaya ve tîmârından dahi ferâgat etmeye ve sağîr oğlu dahi ola, anun gibi sipahilerin sefer elbetde cebelüsi eşe; sağîr oğluna cebelü ile tîmâr vermek câiz değildir. Ve eğer kendüsine min ba'd tîmâr olmamak üzere sağîr oğluna cebelüyle tîmâr verilmek murâd edinürse, emr-i şerîfim vârid olmayınca anun gibilerin oğullarına cebelüyle tîmâr verilmeye.

6. Ve sipahi birkaç yüz akçe *terakkî etmek* içün tîmârını âhara satub bir yılda iki üç def'a tîmâr verilmek câiz değildir. Anun gibi tîmârını tebdîl etmek isteyen sipahiler, kendüleri ma'zûl olub tîmâr âhara verilmeyince âhar tîmâr tevcîh olunmaya. Ve kendüsi bir hâsıl bârı alamayınca tîmârından ferâgati dahi kabul olunmaya.

7. Ve şol sipahiler ki, *ze'âmete mutasarrıf* iken ma'zûl ola, dahi âhar ze'âmet tevcîh olunmalu ola, beğlerbeği cânibinden nihâyet bin akçeye değin ziyâde tevcîh olunmak câizdir, binden ziyâde verilmeye. Ve tezkerelü tîmâr tasarruf edenlere ve beğlerbeği berâtıyle tîmâr yapanlara dahi ma'zûl olub âhar tîmâr verilmelü olıcak, nihâyet dört-beş yüz akçe ziyâde verilmeye.

8. Ve *tîmâr defterleri* dahi *defterdâra* karîb yerde açılub ba'îd yerde açılmaya. Ve şöyle ki, defter üzerinde oturan kâtiblere defterdâr şübhe edüb i'timâdı olmaya, defterdâr olanlar defter üzerine kendü cânibinden dahi yarar emîn kimesneler nasb eylese câizdir. Ammâ kâtiblerin azli ve nasbı beğlerbeği elindedir.

9. Ve defterdâr olanlar dahi gerekdir ki, aslâ hilâf-ı kanun beğlerbeğine kaziyye arz eylemeye ve kanuna muhâlif nesneye mübâşeret etmeye. Ve eğer beğlerbeği cânibinden hilâf-ı kanun kaziyyeye ikdâm olunacak olursa, mümkün olduğu mikdâr sa'y edüb men' ve def' eyleye. Ve şöyle ki, beğlerbeği aslâ memnû' olmak mümkün olmaya, defterdâr ol husûsları aynı ile sıhhati ve vukû'u üzere mufassalan yazub südde-i sa'âdetime arz eyleye. Ve eğer defterdâr dahi râzı olub arz eylemese veyâhud hilâf-ı vâki' arz eylese, kendüsi mu'âteb ve mu'âkab olub azline sebeb ola.

10. İşbu Kanunnâme-i Hümâyûn'la amel olunub kat'â hilâfına cevâz gösterilmeye.

Şöyle bileler, alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar."

Kanunnâme-i Mîr-i Mîrân Der Tîmârân, Topkapı R. 1935, vrk. 110/b-111/a

§.7- RÜSÛM İLE ALAKALI BİR HÜKÜM (18)

I- NÜSHALARI VE KISACA TAHLİLİ

Eyâletlerdeki gelirlerden sancakbeğleri ve ma'iyyetindeki görevliler için tahsis edilen mikdârları belirten bu kanun hükmü de Kanunî devrine aittir. Orijinal adı, "*Âdet-i Rüsûm-ı Mîr-Alemî-i Dergâh-ı Âlî*" şeklindedir. Elimizde üç nüshası mevcuttur:

I. si, Topkapı, R. 1935, vrk. 8/b'deki temel nüshadır.

II. si, Topkapı, R. 1936'daki benzeri nüshadır.

III. sü ise, İ.Ü. Ty. 2753, vrk. 99/b-100/a'daki nüshadır.

Bu kanun hükmünü, tesbitlerimize göre ilk def'a neşrediyoruz.

II- RÜSÛM İLE ALAKALI HÜKMÜN METNİ

ÂDET-İ RÜSÛM-I MÎR-ALEMÎ-İ DERGÂH-I ÂLÎ

1. *Mîr-i mîrân-ı Rumeli, Mîr-i mîrân-ı Anadolu, Mîr-i mîrân-ı Mısır, Mîr-i mîrân-ı Diyarbekir* ve *Mîr-i mîrân-ı Şam*; bu zikrolan beş vilâyetin beğlerbeğlerinin her birinden *mîr-alem* içün onbin nakid akçe ve bir kaftan ki frengî ve bir şîb ve bir mükemmel at gümüş zincir ile bozdoğanıyle ve sâir esbâbıyle.

2. Ve *mehterbaşı* içün iki bin akçe bir kaftan ve sâir mehterlere dahi nakid beşbin akçe.

3. *Vilâyet-i Karaman* ve *Vilâyet-i Rûm*, bu iki beğlerbeğilerden mîr-alem içün nakid beş bin akçe ve bir kaftan ve bir mükemmel at esbâbıyle.

4. Ve mehter başına bin nakid akçe ve bir kaftan ve sâir mehterlere iki bin beşyüz nakid akçe.

5. Ve sâir sancakbeğlerinden her birinden mîralem iki bin nakid akçe ve mehter başına bir kaftan ve sâir mehterlere beşyüz akçe alınmaka kanun ve âdettir."

Âdet-i Rüsûm-ı Mîr-Alemî-i Dergâh-ı Âlî;, Topkapı, R. 1935, vrk. 8/b

عادت رسوم میرعلمی درگاه عالی

میرمیران روم ایلی　میرمیران آناطولی　میرمیران مصر　میرمیران شام

بو ذکر اولنان درت ولایت بکلربکیلری بکلربکی اولدقده بری برینه میرعلم آغایه
اون بیک نقد اقچه و بر قفتان که قرمزی و بر شیب و بر کمرات کمش
بکیدیلا بو زده دفاتبا و سایر لباسیلا و مهترباشی‌یه اکی بیک اقچه
بر قفتان و سایر مهترلره دخی نقد بیش بیک اقچه

ولایت سنجق

بو ایکی بکلربکیلر دخی میرعلم آغایه نقد بیش بیک اقچه و بر قفتان
و بر کمرات لباده و مهترباشی‌یه بیک نقد اقچه و بر قفتان و سایر
مهترلره اکی بیک بشیوز نقد اقچه و سایر سنجاق بکلرندن
هر برندن میرعلم آغایه اکی بیک نقد اقچه و مهترباشی‌یه بر قفتان ابتدا
و سایر مهترلره بیش یوز اقچه
الحاق قانون دعا مرتر

§.8- TÎMÂR RESİMLERİ KANUNNÂMESİ (19)

I- NÜSHALARI VE KISACA TAHLİLİ

Önemli bir tamga kanunu da, tîmâr resimleriyle ilgili kanundur. Bu kanun genel rüsûm kanunun tamamlayıcısı durumdadır. Kesin tarihi bilinmemekle ve içinde bir işârete rastlanmamış olmakla beraber genel rüsûm kanununun 23. maddesinden anlaşılacağı üzere, bu da Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk dönemlerinde hazırlanmıştır. Orijinal adı, "*Kanun-ı Rüsûm-ı Tîmâr*" şeklindedir. Elimizde üç nüshası vardır:

I. si, Topkapı, R. 1935, vrk. 93/b-94/a'daki temel nüshadır.

II. si, Topkapı R. 1936'daki nüshadır.

III. sü ise, İ.Ü. Ty. 2753, vrk. 39/a-40/a'daki nüshadır.

Tesbitlerimize göre bu kanunu da ilk defa yayınlıyoruz.

II- TÎMÂR RESİMLERİ KANUNU

KANUN-I RÜSÛM-I TIMAR

"*Anadolu Beğlerbeğin*e hüküm yazılmışdır: Hâliyâ *erbâb-ı tîmâra resm-i tezkire ve resm-i çavuş ve sâir rüsûm* husûsunda ziyâde tazyîk ve ta'cîz olunur deyü arz olunub fevk'al-hadd teşekkî olunmağın Dergâh-ı Mu'allâ'mda olan Kanunnâme'ye mürâca'at olundukda bu vechile mestûr ve mukayyed bulundu ki:

1. Meselâ, beğlerbeğiden tîmâr verildikde, az eğer çok her binde iki akçe çavuş ve iki akçe kapucılar alub ve *resm-i tezkire* dahi her binde on ikişer akçe alınur. Ve *resm-i kitâbet* ve *resm-i devâtdârî* ve *resm-i târih* içün dahi tîmâr verildikde on beş akçe dahi fazla alınu-gelmişdir. Amma zikrolunan fazla dahi beğlik içün zabt alınu-gelmişdir.

2. Fe'emmâ *Rumeli Beğlerbeğisi*'nde câri olan kanun bu vechiledir; meselâ beğlerbeği tîmâr verildikde, az eğer çok her binde mîrîye on ikişer akçe resm alınub ve her tezkireden *âdet-i devâtdârî* deyü on ikişer akçe alınur ve altı akçe dahi resm-i târih alınub beş akçe dahi resm-i kitâbet alınur. Bu cümle mîrî için zabt olunur. Ve binde ikişer akçe çavuşlar ve ikişer akçe kapucılar alurlar.

3. Ve *dizdâr*lardan dahi binde on ikişer akçe mîrî içün alınub ve on ikişer akçe dahi *resm-i devâtdârî (dividdârî)* deyü mîrî için alınur. Ve çavuşlar ile kapucılar, binde altmışar akçe alurlar.

4. Ve *hisâr kethüdâları*ndan, çavuşlar ve kapucılar otuzar akçe alurlar. Sâir *sipahi tâifesi*nden mîrîye alınan üslûbdan artuk nesne alınmaz. Dergâh-ı Mu'allâ'mda olan muhâsebelerde dahi vech-i mezbûr üzere mestûrdur. Eyle olsa buyurdum ki, ben dahi zikrolan üslûb üzere ziyâde nesne aldırmayàsız.

5. Ve *çavuş tâifesi* dahi elli nefer olmak kanundur. Şimdik hâlde yüzden ziyâde deyü istimâ' olunur. On nefer dahi emredib buyurdum ki, min ba'd hemân altmış nefer çavuş istihdâm eyleyüb mâ-adâsına ref' eyleyesiz. Bir dürlü dahi eylemeyesiz.

Şöyle bilesiz, alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız."

Kanun-ı Rüsûm-ı Tîmâr, Topkapı, R. 1935, vrk. 93/b-94/a'

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI MALİYE TEŞKİLÂTI VE MALÎ HUKUKU İLE İLGİLİ KANUNNÂMELER

§.1- NEŞREDİLECEK KANUNNÂMELER VE OSMANLI MALİYE TEŞKİLÂTI

Aslında *Tîmâr Nizâmı* ile alakalı kanunnâmeler de, Osmanlı maliyesini yakından ilgilendiren hukukî düzenlemelerdir. Ancak bu bölüm altında biz, sadece Osmanlı Maliye teşkilâtını ilgilendiren ve kadro cetvelini gösteren bir Kanunnâme ile, 933-934/1527-1528 malî yılına ait bir *Bütçe Kanunnâmesi*ni neşredeceğiz. Bunlardan her ikisi de, kısmen özetlenerek de olsa, Ömer Lütfi Barkan tarafından daha evvel neşredilmiştir. Biz ise, orijinalleri ile birlikte ve tam metin halinde neşretmeye çalışacağız. Bu kısımda yer alacak olan *Maliye Teşkilât Kanunnâmesi*, her ne kadar II.Selim'in ilk saltanat yılında hazırlanmış olması ve aynı yazmada bulunan 974-975/1567-1568 mâlî yılı bütçesini hazırlayanlar tarafından kaleme alınmış olması muhtemel ise de, Kanunî devrini tam olarak yansıttığından ve kâideler Kanunî devrine ait olduğundan, biz bu dönemin Kanunnâmeleri arasında neşretmeyi uygun bulduk.

Önemli ifâde edelim ki, Osmanlı devletinin maliye teşkilâtı ve mâlî hukuku ile alakalı kanunnâmeler, burada zikrettiklyerimize münhasır değildir. Diğer bölümlerde neşrettiğimiz ve en önemlisi de eyâlet kanunnâmeleri arasında zikredeceğimiz kanunnâmelerin çoğunluğu, Osmanlı malî hukukunu ve özellikle vergi hukukunu yakından ilgilendirmektedir. Ayrıca müstakil hükümler halinde olan bazı kanun mahiyetindeki fermanları da, bu cildin hacmi planlanan mikdârı çok aştığından, eyâlet kanunnâmeleri arasında ve kendisine hitâb edilerek gönderilen yetkililerin eyâletleri bölümünde neşredeceğimizi de tekrar hatırlatmalıyız.

§.2- MALİYE TEŞKİLÂT KANUNNÂMESİ (20)

I- NÜSHALARI VE HUKUKÎ TAHLİLİ

Âtıf Efendi Kütüphânesi, No: 1734, Vrk.124/b-131/a'da kayıtlı Kanun mecmû'asında yer alan *Maliye Teşkilât Kanunnâmesi*, mâliye merkez bürolarının teşkilâtını bütün ayrıntılarıyla gözlerimizin önüne sermesi açısından çok önemlidir. *Ömer Lütfi Barkan*, her ne kadar, bu begeyi notlar diye tavsif etmişse de, aslında, o dönemin maliye teşkilâtını gösteren bir Kanunnâme olduğu söylenebilir. Hukukî düzenlemenin tarihi yoktur. Aynı mecmu'a içinde ve ayrı ayrı yerlerde 974-975 mali yılına ait bütçenin de yer alması, bu teşkilât hükümlerinin de,

aynı yıla ait olduğunu göstermez. Gösterse bile, arada bir yıllık fark bulunduğundan, neşredeceğimiz Kanunnâme, Kanunî devrini de yansıtmakdadır denilebilir[1].

Kanunî devri Maliye Teşkilâtını en geniş şekilde yansıtan bu hukukî düzenleme, Barkan tarafından kısmen özetlenerek neşredilmiştir[2]. Bu arada, teşkilât kanunnâmesinde zikredilen kadroların karşılığını şahıslar bazında gösterdiğinden, 974-975 tarihli bütçeden sonra kaydedilmiş olan kadro cetvelini de burada zikretmenin yararlı ve tamamlayıcı olacağı kanatindeyiz. Bu kadro cetveli de, kısmen Kanunî devrini ve kısmen de II.Selim devrini yansıtmaktadır. Biz Teşkilât Kanunnâmesini tamamlaması açısından Kanunî devri Kanunnâmeleri arasında neşretmeyi uygun bulduk. Söz konusu kadro cetveli de, Âtıf Efendi, No: 1734, Vrk.280/b-283/a'da kayıtlıdır[3]. Bu belge, *Uzunçarşılı* başta olmak üzere, XVI. yüzyıl Maliye Teşkilâtını anlatan araştırmacılar için de tek ve güvenilir kaynakların başında gelmektedir[4].

II- MALİYE TEŞKİLÂTI KANUNNÂMESİNİN TAM METNİ

"HİZÂNE-İ ÂMİREDE OLAN KÂTİBLERİN AHVÂLİN BEYÂN EDER

1. *Rûznâmeci-i Evvel (Ve) Rûznâmeci-i Sânî:* Külliyen mukâta'âtdan ve mevkûfâtdan hâsıl olan emvâli mukâta'acılar ve mevkufâtçılar kendi defterlerine *tahvîl* edüb ve tahvîlin altına tahrir yazub ve ol tahvîlin suretin *rûznâmeci*lere verüb rûznâmeciler dahi aynı ile geçürüb ve mezkûr sûretleri her efendinin kaleminde vâkı' olan varidâtçıya verürler, anlar dahi defterlerine kayd edüb tahvîli aynı ile hıfz ederler.

2. Ve umûmen cizyeden hâsıl olan emvâlin defterini *harâcçı*lar getürüb muhâsebeciye verürler. Muhâsebeci dahi kendü *şâkird*lerine ve erbâb-ı kalemin ba'zı şâkirdlerine verüb erkâmını görüb muhâsebe-i atîk ile tatbîk edüb zîr ü bâlâ görüldükden sonra muhâsebeci tahvîl edüb sûret-i tahvîli rûznâmeye gönderüb ber-mûceb-i tahvîl akçe Hızâne-i Âmireye alınub ol tahvîl gerü muhâsebeciye gelüb muhâsebeci dahi cümle cizyeyi fihrist edüb sene tamam oldukda muhâsebeyi ol aradan (oradan) okur.

3. Ve ibtidâdan rûznâmeye *baş-rûznâmeci* ve ba'dehû *rûznâmeci-i sânî* tahvîl eder. Ve ba'dehû vüzerây-ı izâm tarafından rûznâmede oturan kimesneler tahvîl eder.

4. Ve umumen müteferrikaların ve ağaların ve çaşnigirlerin ve erbâb-ı kalemin *ulûfe*lerini aydan aya rûznâmeciler verirler ve külliyen vâkı' olan *ibtidâ* ve *izdiyâd*ı *rü'ûs*dan *reis*in imzasıyla sûretin alub rûznâmeye kaydederler ve külliyen içerü saraylardan ve yeniçeriden ve gayriden bölüğe ilhak olanlar içün tirkeş-behâ beşer filori verilüb rûznâmeciler tahvîl eder.

---

1 Barkan, **H.974-975 (M.1567-1568) Mâlî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi, İÜİFM,** C.XIX, Sy.1-4, İstanbul 1957-1958, sh.293 vd.

2 Barkan, agm. sh.315-322

3 Barkan, agm.sh.323-332

4 Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı,** sh.338-353

5. Ve beytülmâlden vâris zâhir olub *Divân-i Âli*'de kâdî'askerler huzurunda beytülmalcı yüzüne verâsetin isbat edüb hazineden akçe çıkmak lâzım geldikde, hüccetlerinin sûretin rûznâmeciler defterlerine kayd edüb ve hüccetlerin hıfz edüb ba'dehû akçeyi verirler.

6. Ve hazineden ihrâc olunan altın ve gümüş ve kürk ve akmişe-i mütenevvi'a ve ser-i 'alem ve gayrı her ne vaki' olursa iki rûznâmeci tahvîl eder.

7. Ve *şehremini*nden müşâhere verilüb sâir levâzımı görülen sultanlardan 'Îdeynde Padişâh-ı âlem-penâh içün gelen boğçalara verilen kumaşları dahi tahvil ederler.

8. *Muhâsebeci-i Rûmeli:* İstanbul'da ve Rûmeli'nde olan tevliyet-i selâtin-i 'izâm ve *vüzerâ muhâsebelerin* ve külliyen *cizye defterlerin* haraççılar getürüb muhâsebeciye verüb anlar dahi şâkirdlerine ve erbâb-ı kalemin şâkirdlerine verüb erkâmın döktürüb muhâsebe-i atîk ile tatbîk edüb zîr ü bâla görüldükden sonra tahvîl edüb sûret-i tahvîli rûznâmecilere verürler.

9. Ve şehir ve Galata ve arpa ve matbah emînlerinin muhâsebelerin kendü şâkirdlerine gördürüb ve muhâsebe-i atîk ile tatbik edüb ba'de't-tatbik o muhâsebeyi hıfz ederler.

10. Ve 'amâyir-i selâtinin muhâsebelerin *baş şâkird* ve gayrı şâkirdlerün görüb muhâsebesin muhâsebeci defterdâr efendilere verüb anlar dahi vüzerâ-i 'izâma okuyub anlar dahi terakki ve azil icab edenleri Padişâh-ı âlem-penâh Hazretlerine okurlar.

11. *Muâsebeci-i Anadolu:* Külliyen Anadolu'da olan *selâtîn ve vüzerânın tevliyetlerinin muhâsebeleri*ni görür.

12. Ve umûmen *cihât-ı selâtîn ve vüzerâ ve mîrimîrân* ki, Rûmeli'nde ve Anadolu'da vâkı' olur, anların berâtlarının tezkirelerü mezbûrdan ihrâc olunur.

13. Ve *Küre-i Ma'mûre*nin dahi muhâsebesin görür.

14. Ve Erzurum'dan ma'âda *kılâ' ın mevâcibleri ve berâtları* dahi mezbûrdan ihrâc olunur.

15. Ve muhâsebelerin muhâsebeci defterdâr efendilere verüb anlar dahi vüzerâ-i 'izâma okuyub terakkî ve azil icâb ederse Padişah Hazretlerine okurlar.

16. *Mukâbeleci:* Umûmen bölük ve yeniçeri ve matbah ve ahur ve gayrinin kâtibleri her üç ayda bir defter edüb ve ol defteri Hazinede duran ana defteri ile tatbik edüb ve ol defteri mukâbeleci hıfz edüb ne mikdâr akçe olduğun rûznâmecilere sûretin verüb ba'dehû mevâcibleri ihrâc olunur.

17. Ve *ibtidâ* ve *izdiyâd* ki, bölük halkında vaki' olur, rûznâmeye kayd olundukdan sonra mukâbeleci defterine kayd edüb ba'dehû bölük kâtibleri defterlerine kayd ederler.

BAŞ DEFTERDÂRIN KALEMİNE TÂBİ OLAN KÂTİBLER BUNLARDIR

18. *Mukâta'acı-i Evvel:* İbrail ve İsakçı ve Tolca ve Maçin ve Memlaha-i Ahyolu ve bilcümle Tuna kenarında vâkı' olan iskeleler ve memlehalar mezbûrun kalemindedir.

19. Ve kaleminde vâkı' olan ümenâ ve ummâlin ve hüddâmın berâtları ve ahkâmları tezkirelerin verüb ahkâm berâtları yazıldıkdan sonra, kendülerü tekrâr *sahh* edüb ve mîrî resimleri tezkireden alındıkdan sonra sâhibinin eline veyâhûd ahkâm kâtiblerinin hizmetkârı ile *dividdâr*a gönderilüb ol dahi evvelâ *defterdâr efendiler*e verüb (defterdâr) efendiler dahi hükm-i şerîfin ve berevâtın zahrında kendü isimlerün imzâ eyledikden sonra, vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanlandıkdan sonra, kîse ile kâğıd emînine gönderüb ba'dehû sâhibleri kâğıd emîninden alur.

20. Ve kaleminde vâkı' olan *âdet-i ağnâm*ın defteri kendülerinde olub kalemlerinde vâkı' olan defterlerinin muhâsebelerin şâkirdleri gördükden sonra, sûret-i tahvîli rûznâmeye verüb akçe hazineye teslim oldukdan sonra tahvili kendüler hıfz ederler.

21. *Mukâ'tacı-i Sânî:* Umûmen *ma'âdin* ve gayri mezbûrun kalemindedir ve kaleminde vâkı' ümenâ ve ummâlin ve hüddâmın berâtları ve ahkâmları tezkirelerün verüb ahkâm kâtibleri yazdıkdan sonra kendüleri tekrar sahh edüb ve mîrî resimleri tezkireden alındıkdan sonra sâhibinin elinde veyâhûd ahkâm kâtibinin hizmetkârı ile dividdâra gönderilüb ol dahi evvelâ defterdâr efendilere verüb efendiler dahi ahkâmın ve berevâtın zahrında kendü isimlerin imzâ eyledikden sonra vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanladıkdan sonra kîse ile kâğıd emînine gönderüb ba'dehû sâhibleri ol aradan alur.

22. Ve kaleminde vâkı' olan *âdet-i ağnâmın defteri* kendülerinde olub muhâsebelerin şâkirdleri gördükden sonra sûret-i tahvîli rûznâmeye verüb akçe hazineye teslim oldukdan sonra tahvîli kendüler hıfz ederler.

23. *Mevkûfâtçı: Başdefterdâr*ın eğer beytü'l-mâl ve yava ve tîmâr ve gayridir ki, *mevkûf* ola mezbûrun kalemindedir, ancak anı yazar.

24. *Vâridâtçı:* Başdefterdârın olub ol kalemde vâkı' olan mukâta'âtdan hazineye teslim olan malı yazar ancak.

25. *Tezkireci-i Kılâ':* Umûmen Arabistan'ın ve Erzurum'un ve Rumeli'nde vâkı' olan kılâ'ın berâtları ve mevâcibleri hükmü mezbûrdan ihrâc olunur. Ve tezkirelerin büyük efendi nişânlayub kâğıd emînine resmi bittikden sonra ahkâm kâtibleri yazub dividdâra dahi gönderirler, ol dahi defterdâr efendilere verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında kendi isimlerin imza eyledikden sonra vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanladıkdan sonra kîse ile kâğıd emînine gönderilüb ba'dehû sâhibleri ol aradan (oradan) alur.

26. *Tezkireci-i Ahkâm-ı Rûmeli:* Rûmeli'nde vâkı' olan *ahkâm-ı mîrî ve şekvâ* ve *berevât-ı çeltükçiyân* ve *huddâm-ı tuzcıyan* ve *bî tîmâr olan berevât-ı şahinciyân*dır, mezbûr tezkirelerin verüb ba'dehû başdefterdâr nişanlayub kâğıd emîninden resmi bittikden sonra ahkâm kâtibleri yazub sâhibinin eline veyâhût kâtiblerin hüddâmıyla dividdâra gönderilüb ol dahi defterdâr efendilere verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında kendü isimlerin yazdıkdan sonra vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanladıkdan sonra kîse ile kâğıd emînine gönderir, ba'dehû sâhiblerin ol aradan alur.

27. Ve her defterdârın bir *tezkireci*si olub kendü kaleminde olanı tezkire edüb ba'dehû defterdârı nişanlayub sonra berâtları ve ahkâmları üç defterdâr ma'an nişanlar.

28. Ve mîrî ahkâm içün tezkireci *rûznâme* tutub adına kullar defteri deyü tesmiye edüb vâkı' olan ahkâmı kime verilür ise, ismi ile ve şöhreti ile kayd edeler, hîn-i su'âlde bulunması âsân olmağıçün.

ANADOLU DEFTERDÂRININ KALEMİNDE OLAN KÂTİBLERDİR

29. *Mukâta'acı-i Evvel:* Anadolu'da ve Bursa'da ve Mihaliç'de ve gayride olan mukâta'aların ekseri mezbûrun kalemindedir.

30. Ve kaleminde vâkı' olan ümenâ ve ummâlin ve hüddâmın berâtları ve ahkâmları tezkirelerin verüb ahkâm kâtibleri yazdıkdan sonra, kendülerü tekrâr sahh edüb ve mîrî resimleri tezkireden alındıkdan sonra sâhibinin eline veyâhûd ahkâm kâtiblerinin hizmetkârı ile dividdâra gönderilüb ol dahi evvelâ defterdâr efendilere verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında isimlerün imzâ eyledikden sonra, vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanlandıkdan sonra, kîse ile kâğıd emînine gönderüb sâhibleri ol aradan alur.

31. Ve kaleminde vâkı' olan âdet-i ağnâmın defteri kendülerinde olub kalemlerinde vâkı' olan defterin muhâsebelerin şâkirdleri gördükden sonra sûret-i tahvîli rûznâmeye verüb akçe hazineye teslim oldukdan sonra tahvîli kendüler hıfz ederler.

32. *Mukâta'acı-i Sânî:* Aydın ve Menteşe ve Teke ve Alâiye ve Hamid ve Manavgat ve Midillü ve Bergama mukuta'aları mezbûrun kalemindedir.

33. Ve kaleminde vâkı' olan ümenâ ve ummâlin ve hüddâmın berâtları ve ahkâmları tezkirelerin verüb ahkâm kâtibleri yazdıkdan sonra, kendülerü tekrâr sahh edüb ve mîrî resimleri tezkireden alındıkdan sonra sâhibinin eline veyâhûd ahkâm kâtiblerinin hizmetkârı ile dividdâra gönderilüb ol dahi evvelâ defterdâr efendilere verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında isimlerün imzâ eyledikden sonra, vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanlandıkdan sonra, kîse ile kâğıd emînine gönderüb sâhibleri ol aradan alur.

34. Ve kaleminde vâkı' olan âdet-i ağnâmın defterleri kendülerinde olub vâki' olan defterlerin muhâsebelerin şâkirdleri gördükden sonra sûret-i tahvîli rûznâmeye verürler. Akçe hazineye teslim oldukdan sonra tahvîli kendüler hıfz ederler.

35. *Mukâta'acı-i Sâlis:* Saruhan ve Karesi ve Bolu ve Karaman ve Erzurum ve Sivas ve Kefe ve Trabzon *mukata'a*ları mezbûrun kalemindedir.

36. Ve kaleminde vâkı' olan ümenâ ve ummâlin ve hüddâmın berâtları ve ahkâmları tezkirelerin verüb ahkâm kâtibleri yazdıkdan sonra, kendülerü tekrâr sahh edüb ve mîrî resimleri tezkireden alındıkdan sonra sâhibinin eline veyâhûd ahkâm kâtiblerinin hizmetkârı ile dividdâra gönderilüb ol dahi evvelâ defterdâr efendilere verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında isimlerün imzâ eyledikden sonra, vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanlandıkdan sonra, kîse ile kâğıd emînine gönderüb sâhibleri ol aradan alur.

37. Ve kaleminde vâkı' olan âdet-i ağnâmın defterleri kendülerinde olub vâki' olan defterlerin muhâsebelerin şâkirdleri gördükden sonra sûret-i tahvîli rûznâmeye verürler. Akçe hazineye teslim oldukdan sonra tahvîli kendüler hıfz ederler.

38. *Mevkûfâtçı:* Anadolu defterdârının olub eğer beytü'l-mâl ve yava ve tîmâr ve gayridir ki, mevkûf ola, mezbûrun kalemindedir, ancak anı yazar.

39. *Vâridatçı:* Başdefterdârın olub ol kalemde vâkı' olan mukuta'âtdan hazineye teslim olan malı yazar ancak.

40. *Tezkireci-i Ahkâm-ı Anadolu:* Vilâyet-i Anadolu'da vâkı' olan ahkâm-ı mîrî ve şekvâ ve berevât-ı çeltükçiyân ve hüddâm-ı tuzcıyân ve bî tîmâr olan berevât-ı şahinciyândır, tezkirelerün mezbûr verüb Anadolu defterdârı nişanlayub kâğıd emîninden resmi bittikden sonra ahkâm kâtibleri yazub dividdâra gönderilür. Ol dahi evvelâ defterdârlara verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında kendü isimlerin imzâ eyledikden sonra vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanladıkdan sonra kîse ile kâğıd emînine gönderüb, sâhibleri ol aradan alur.

41. Ve her defterdârın birer tezkirecisi olub kendü kaleminde olanı tezkire edüb ve defterdârı nişanlayub sonra berâtları ve ahkâmları üç defterdâr ma'an nişanlar.

42. Ve mîrî ahkâm içün tezkireci rûznâme tutub kullar defteri deyü tesmiye edüb, vâkı' olan ahkâmı kime verilür ise, ismi ile ve şöhreti ile kayd edeler, hîn-i su'âlde bulunması âsân olmağıçün.

ÜÇÜNCÜ DEFTERDÂRIN KALEMİNE TÂBİ OLAN KÂTİBLER BUNLARDIR

43. *Mukâta'acı-i Evvel:* İstanbul'da ve Edirne'de ve Selânik'de ve Mora'da ve gayride vâkı' olan mukâta'alar mezbûrun kalemindedir.

44. Vâkı' olan ümenâ ve ummâlin ve hüddâmın berâtları ve ahkâmları tezkirelerin verüb ahkâm kâtibleri yazdıkdan sonra, kendülerü tekrâr sahh edüb ve mîrî resimleri tezkireden alındıkdan sonra sâhibinin eline veyâhûd ahkâm kâtiblerinin hizmetkârı ile dividdâra gönderilüb ol dahi evvelâ defterdâr efendilere verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında isimlerün imzâ eyledikden sonra, vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanlandıkdan sonra, kîse ile kâğıd emînine gönderilür; sâhibi ol aradan alur.

45. Ve kaleminde vâkı' olan âdet-i ağnâmın defterleri kendülerinde olub vâki' olan defterlerin muhâsebelerin şâkirdleri gördükden sonra sûret-i tahvîli rûznâmeye verürler. Akçe hazineye teslim oldukdan sonra tahvîli kendüler hıfz ederler.

46. *Mukâta'acı-i Sânî:* Şıkk-ı Sânî'de vakı4 olan mukata'a ve merhum İbrahim Paşa haslarında ifraz olunan havâs ve gayri ki, şıkk-ı evvele tâbi'dir, mezbûrun kalemindedir.

47. Ve kaleminde vâkı' olan ümenâ ve ummâlin ve hüddâmın berâtları ve ahkâmları tezkirelerin verüb ahkâm kâtibleri yazdıkdan sonra, kendülerü tekrâr sahh edüb ve mîrî resimleri tezkireden alındıkdan sonra sâhibinin eline veyâhûd ahkâm kâtiblerinin hizmetkârı ile dividdâra gönderilüb ol dahi evvelâ defterdâr efendilere verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında isimlerün imzâ eyledikden sonra, vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanlandıkdan sonra, kîse ile kâğıd emînine gönderilür; sâhibleri ol aradan alur.

48. Ve kaleminde vâkı' olan âdet-i ağnâmın defterleri kendülerinde olub vâki' olan defterlerin muhâsebelerin şâkirdleri gördükden sonra sûret-i tahvîli rûznâmeye verürler. Akçe hazineye teslim oldukdan sonra tahvîli kendüler hıfz ederler.

49. *Mukâta'acı-i Sâlis:* Tırhala ve Siroz ve İnebahtı ve İskenderiye ve Arnavud Belgradı ve Gelibolu ve Çirmen mukata'aları mezbûrın kalemindedir.

50. Ve kaleminde vâkı' olan ümenâ ve ummâlin ve hüddâmın berâtları ve ahkâmları tezkirelerin verüb ahkâm kâtibleri yazdıkdan sonra, kendülerü tekrâr sahh edüb ve mîrî resimleri tezkireden alındıkdan sonra sâhibinin eline veyâhûd ahkâm kâtiblerinin hizmetkârı ile dividdâra gönderilüb ol dahi evvelâ defterdâr efendilere verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında isimlerün imzâ eyledikden sonra, vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanlandıkdan sonra, kîse ile kâğıd emînine gönderüb sâhibleri ol aradan alur.

51. Ve kaleminde vâkı' olan âdet-i ağnâmın defterleri kendülerinde olub vâki' olan defterlerin muhâsebelerin şâkirdleri gördükden sonra sûret-i tahvîli rûznâmeye verürler. Akçe hazineye teslim oldukdan sonra tahvîli kendüler hıfz ederler.

52. *Mevkufâtçı:* Üçüncü defterdârın olub eğer beytü'l-mal ve yava ve tîmâr ve gayridir ki, mevkûf ola, mezbûrun kalemindedir, ancak anı yazar.

53. *Vâridatçı:* Başdefterdârın olub ol kalemde vâkı' olan mukâta'âtdan hazineye teslim olan malı yazar ancak.

54. *Tezkireci-i Ahkâm-ı Defterdâr-ı Sâlis:* Şıkk-ı sânîde vâkı' olan ahkâm-ı mîrî ve şekvâ ve berevât-ı çeltükçiyân ve hüddâm-ı tucıyân ve bî tîmâr olan berevât-ı şahinciyândır, tezkirelerün verüb ve defterdârı nişanlayub kâğıd emîninden resmi bittikden sonra ahkâm kâtibleri yazub dividdâra gönderürler. Ol dahi evvelâ defterdâr efendilere verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında kendü isimlerin imzâ eyledikden sonra vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanladıkdan sonra kîse ile kâğıd emînine gönderilür; sâhibleri ol aradan alur.

55. Ve her defterdârın birer tezkirecisi olub kendü kaleminde olanı tezkire edüb ve defterdârı nişanlayub sonra berâtları ve ahkâmları üç defterdâr ma'an nişanlar.

56. Ve mîrî ahkâm içün tezkireci rûznâme tutub kullar defteri deyü tesmiye edüb, vâkı' olan ahkâmı kime verilür ise, ismi ile ve şöhreti ile kayd edeler, hîn-i su'âlde bulunması âsân olmağıçün.

57. *Tezkireci-i Kıla'-ı Şıkk-ı Sânî Tâbi-i Defterdâr-ı mezbûr:* Kıla'-ı Mora ve İnebahtı ve Moton ve Koron ve gayri kıla'aların berâtları ve mevâcibleri hükminin tezkireleri mezbûrdan ihrâc olunur.

58. Ve tezkirelerin kendü defterdârı nişanlayub, kâğıd emîninden resmi bittikden sonra ahkâm kâtibleri yazub dividdâra gönderilür. Ol dahi evvelâ defterdâr efendilere verüb efendiler dahi berevâtın ve ahkâmın zahrında kendü isimlerin imzâ eyledikden sonra vüzerâya verüb nişân-ı hümâyûnla nişanladıkdan sonra kîse ile kâğıd emînine gönderüb, sâhibleri ol aradan alur.

59. *Mevcûdâtçı:* Birdir, hazine kapusında oturub ne kadar akçe ve altun ve akmîşe-i mütenevvi'a gelür gider ise, eğer harâcdır eğer sâir mukâta'atdır ve gayridir, kîse adedin yazar ancak.

60. *Teşrîfâtçı:* Birdir, Padişâh Hazretlerine gelen *pîşkeş*i yazar ancak.

61. *Teslimâtçı:* Birdir, ehl-i hırefe ve sâireye işlenmek içün verilen esbâbın teslimin yazar ancak."

Mâliye Teşkilâtı Kanunnâmesi, Âtıf Efendi Kütüphânesi, No: 1734, Vrk.124/b-131/a

خزانهٔ عامره‌ده اولنان کتابتك حوالتی بیان ایدر

١ روزنامه‌جیٔ اول   روزنامه‌جیٔ ثانی
کلیا مقاطعاتدن وموقوفاتدن حاصل اولان اموالی
مقاطعه‌جیلر وموقوفاتجیلر کندو دفترلرنه تحویل ایدوب
وتحویلك التنه تحریر یازوب واول تحویلك صورتن روزنامه
جیلره ویروب روزنامه‌جیلر دخی عینی ایله کچوروب ٥
ومذکور صورتلری هر افندینك قلمنه واقع اولان
وارداتجیه ویرورلر انلر دخی دفترلرینه قید ایدوب
٢ تحویلی عینی ایله حفظ ایدرلر وعموما جزیه‌دن حاصل
اولان مولك دفترلری خراجیه کتوروب محاسبه‌جیه
ویرورلر محاسبه‌جی دخی کندو شاکردلرنه وارباب قلمك
بعضی شاکردلرنه ویروب ارقامنی کوروب محاسبهٔ عتیق
ایله تطبیق ایدوب زیر وبالاکورلدکدنصکره محاسبه‌جی
تحویل ایدوب صورت تحویلی روزنامه‌یه کوندروب
بر موجب تحویل اقچه خزانهٔ عامره‌یه النوب اول
تحویل کیره ومحاسبه‌جیه کلوب محاسبه‌جی دخی جمله
جزیی فهرست ایدوب سنه تمام اولدقده محاسبه‌یی
٣ اول ارادن اوقور وابتدادن روزنامه‌یه باش روز
نامه‌جی وبعده روزنامه‌جیٔ ثانی تحویل ایدروب بعد
وزرای عظام طرفندن روزنامه‌ده اوقوران کسنلر تحویل
٤ ایدر وعموما متفرقه‌لرك واغالرك وچاشنکیرلرك

وارباب قلمك علوفه‌لرینی آیدن آیه روزنامه‌جیلر
ویرورلر وکلیا واقع اولان ابتدا وازدیادی روزنامه‌دن
رئیسك امضاسیله صورتن الوب روزنامه‌یه قید ایدرلر
وکلیا اچ وسرایلردن ویکیچریدن وغیریدن بلوکه
الحاق اولنلر ایچون تبرکش بها بیشر فلوری ویرلوب
٥ روزنامه‌جیلر تحویل ایدر وبیت المالدن وارث ظاهر
ظاهر اولوب دیوان عالیده قاضی عسکرلر حضورنده
بیت المالجی یوزنه وراثتن اثبات ایدوب خزینه‌دن
جلد
اقچه چیقاق لازم کلدکده حجتلرینك صورتن روزنامه
دفترلرینه قید ایدوب وحجتلرین حفظ ایدوب بعده
٦ اقچه‌یی ویرورلر وخزینه‌دن اخراج اولنان التون
وکمش وکورك واقمشهٔ متنوعه وسرعلم وغیری
هر نه واقع اولورسه ایکی روزنامه‌جی تحویل ایدر
٧ وشهر امیننه‌دن مشاهره ویرلوب سایر لوازمی کوروان
سلطانلردن عید بیرن پادشاه عالمپناه ایچون کلمت
بوغچلره ویرلن قماشلری دخی تحویل ایدرلر
٨ محاسبه‌جیٔ روم ایلی   استانبول وروم
ایلنه اولان تولیت سلاطین عظام و وزرا محاسبه‌لرین
وکلیا جزیه دفترلرین خراجیلر کتوروب محاسبه‌جیه ویرو
انلر دخی شاکردلرنه وارباب قلمك شاکردلرنه ویروب
ارقامن دوکدروب محاسبهٔ عتیق ایله تطبیق ایدوب

Mâliye Teşkilâtı Kanunnâmesi, Âtıf Efendi Kütüphânesi, No: 1734, Vrk.124/b-131/a

زیر و بالا کورلدکدنصکره تحویل ایدوب صورت تحویلی
٩ روزنامه جیلره ویررلر و شهر و غلطه و ادرنه و مطبخ امینلرینک
محاسبه لرین کندو شاکردلرنه کوردروب و محاسبه عتیق
ایله تطبیق ایدوب بعد التطبیق اول محاسبه یی حفظ ایدرلر
١٠ و عمایر سلاطینک محاسبه لرین باش شاکرد و غیری شاکردلرن
کوروب محاسبه سن محاسبه جی دفتردار افندیلره ویروب
انلر دخی وزرای عظامه اوقیوب انلر دخی ترقی و عزل
ایجاب ایدنلری پادشاه عالمپناه حضرتلرینه اقورلر
١١ محاسبه جی اناطولی کلیا اناطولیده اولان سلاطین
١٢ عظام و وزرانک تولیتلرینک محاسبه لرین کورر و عموما
جهات سلاطین و وزرا و میرمیرانکه روم ایلنده
و اناطولیده واقع اولور انلرک برائتلرینک تذکره لری
١٣ مزبوردن اخراج اولنور و کوره معمورینک دخی محاسبه
١٤ سن کورر و ارض رومدن ماعدا قلاعک مواجبلری
١٥ برائتلری دخی مزبوردن اخراج اولنور و محاسبه لرین
محاسبه جی دفتردار افندیلره ویروب انلر دخی وزرای
عظامه اوقیوب ترقی و عزل ایجاب ایدرسه پادشاه
١٦ حضرتلرینه اقورلر مقابله جی عموما
بلوک و یکیچری و مطبخ و اخور و غیرینک کاتبلری
هر اوج آیده بر دفتر ایدوب و اول دفتری خزینه ده اولوران
آنه دفتری ایله تطبیق ایدوب و اول دفتری مقابله جی

حفظ ایدوب نه مقدار اقچه اولدیغن روزنامه جیلره صورتن
١٧ ویروب بعده مواجبلری اخراج اولنور و ابتدا و
ازدیاد که بلوک خلقنده واقع اولور روزنامه یه قید
اولندقدنصکره مقابله جی دفترینه قید ایدوب بعده
بلوک کاتبلری دفترلرینه قید ایدرلر باش دفترداره
١٨ قلمنه تابع اولان کاتبلر بونلردر مقاطعه جی اول
برایل و اساجی و توتجه و ماجین و ملحه ی احیولی و بالجمله
طونه کنارنده واقع اولان اسکله لر و ملحه لر مزبورک قلمنده
١٩ و قلمنده واقع اولان امنا و عمالک و خدامک برائتلری
و احکاملری تذکره لرین ویروب احکام کاتبلری یازدقدنصکره
کندولری تکرار صح ایدوب و میری رسملری تذکره دن
الندقدنصکره صاحبنه الی و یاخود احکام کاتبلرینک
خدمتکاری ایله دیوانه کوندررلر و اولداخی اوزره دفتردار
افندیلره ویروب افندیلر دخی حکم شریفک و برواتک
ظهرین کندو اسملرین امضا ایتدکلرندنصکره وزرایه ویروب
نشان همایونله نشانلندقدنصکره کیسه ایله کاغد امیننه
٢٠ کوندررلر بعده صاحبلری کاغد امیننده الورلر و قلمنده
واقع اولان عادت اغنامک دفتری کندولرنده اولوب
قلمنده واقع اولان دفترلرینک محاسبه لرین شاکردلری
کوردکدنصکره صورت تحویلی روزنامه یه ویروب اقچه خزینه یه
تسلیم اولندقدنصکره تحویلی کندولر حفظ ایدرلر

Mâliye Teşkilâtı Kanunnâmesi, Âtıf Efendi Kütüphânesi, No: 1734, Vrk.124/b-131/a

٢١ مقاطعه‌جی ثانی عموما معادن وغیری ویوه‌رك
قلمنده‌در وقلمنده واقع اولان امنا وعمالك وحذامك
براتلری واحكاملری تذكره‌لرین ویروب احكام كاتبلری
یازدقدنصكره كندولری تكرار صح ایدوب ومیری رسملری
تذكره‌دن الندقدنصكره صاحبنك النه ویاخود احكام
كاتبك خدمتكاری ایله دیوانه‌یه گوندرلوب اوله‌لدخی
اول دفتردار افندیلره ویروب افندیلر دخی احكامك
وبراتك ظهرنی كندو اسملرین امضا ایلدكدنصكره
وزرایه ویروب نشان همایون ایله نشانلندقدنصكره كیسه ایله
كاغد امیننه گوندروب بعده صاحبلری اول ارادن الور
٢٢ وقلمنده واقع اولان عادت اغناملك دفتریی كندولرنك اولوب
محاسبه‌لرین شاگردلری گوردكدنصكره صورت تحویلی
روزنامه‌یه ویروب اقچه خزینه‌یه تسلیم اولدقدنصكره
٢٣ تحویلی كندولر حفظ ایدرلر موقوفاتجی
باش دفتردارك اگر بیت المال ویوه و تیمار و غیریدركه
موقوف اوله مزبورك قلمنده‌در انجق انی یازار
٢٤ [illegible] دجی باش دفتردارك اولوب اول
قلمده واقع اولان مقاطعاتدن خزینه‌یه تسلیم اولان
٢٥ مالی یازار انجق ه تذكره‌جی‌ٔ قاعده ه
عموما عزب بستانلك وارمن دومك ودروم ایلنده واقع
اولان قلاعك براتلری ومواجبلری حكمی مزبوردن
اخراج اولنور وتذكره‌لرین بیوك افندی نشانلیوب
كاغد امیننده رسمی بتدكدنصكره احكام كاتبلری یازوب
دیوانه‌ده دخی گوندررلر اوله‌لدخی دفتردار افندیلره
ویروب افندیلر دخی براتك واحكامك ظهرنی
كندو اسملرین امضا ایلدكدنصكره وزرایه ویروب
نشان همایون ایله نشانلندقدنصكره كیسه ایله كاغد امیننه
گوندرلوب بعده صاحبلری اول ارادن الور
٢٦ تذكره‌جی ثانی احكام دومالی دوم ایلنده واقع اولان
احكام میری وشكوی وبرات جبه‌جیان وخدام
طورجیان ونی تیمار اولان برات شاهنشاهانه‌در مزبور
تذكره‌لرین ویروب بعده باش دفتردار نشانلیوب
كاغد امیننده رسمی بتدكدنصكره احكام كاتبلری
یازوب صاحبنك النه ویاخود كاتبلرك خدامیله
دیوانه‌یه گوندرلوب اوله‌لدخی دفتردار افندیلره
ویروب افندیلر دخی براتك واحكامك ظهرنی
كندو اسملرین یازدقدنصكره وزرایه ویروب
نشان همایون ایله نشانلندقدنصكره كیسه ایله كاغد امیننه
٢٧ گوندررلر بعده صاحبلری اول ارادن الور وعهده‌ئ دارك
بر تذكره‌جیسی اولوب كندو قلمنده اولانی تذكره
ایدوب بعده دفترداری نشانلیوب صكره براتلری
٢٨ واحكاملری اوج دفتردار معا نشانلر ومیری
احكام ایچون تذكره‌جی روزنامه طوتب ادنه قوللردن تذكره

Mâliye Teşkilâtı Kanunnâmesi, Âtıf Efendi Kütüphânesi, No: 1734, Vrk.124/b-131/a

دیو تسمیه ایدوب واقع اولان احکامی کیمه ویرلورسه
اسمی ایله وشهرتی ایله قید ایدر حین سوالده بولنماسی
اسان اولمسانجون ده   اناطولی دفتردارینک
۲۹ قلمنده اولان کاتبلرده   مقاطعه‌جی اول
اناطولیده وبروسه‌ده ومیخالیجده وغیریده اولان
۳۰ مقاطعه‌لرک اکثری من بوریک قلمندن در وقلمنده
واقع اولان امنا وعمالک وخدامک براتری واحکاملری
تذکره‌لرین ویروب احکام کاتبلری یازدقدنصکره
کندولری تکرار صح ایدوب ومیری رسملری تذکره‌دن
الندقدنصکره صاحبنک الند ویاخود احکام کاتبنک
خدمتیله دیوانه کوندرلوب اولداخی اول دفتردار
افندیمز ویروب افندیمز دخی برواتک واحکامک
ظهرینه اسملرین امضا ایلدکدنصکره وزرا ویروب
نشان همایونلر نشانلند قدنصکره کیسه ایله کاغد امیننه
۳۱ کوندروب صاحبلری اول ارادن الور وقلمنده واقع
عادت اغنامک دفتری کندولرنده اولوب قلملرنده
واقع اولان دفترک محاسبه‌لرین شاکردلری کوردکدن
صکره صورت تحویلی روزنامه‌یه ویروب اقچه خزینه‌یه
تسلیم اولدقدنصکره تحویلی کندولر حفظ ایدرلرده
۳۲ مقاطعه‌جی ثانی   ایدیک ومنتشا وتکه وعلائیه
وحید ومنوغات ومذللو وبر غیره مقاطعه‌لری من بوریک

۳۳ قلمندن در وقلمنده واقع اولان امنا وعمالک وخدامک
براتری واحکاملری تذکره‌لرین ویروب احکام کاتبلری
یازدقدنصکره کندولری تکرار صح ایدوب ومیری
رسملری تذکره‌دن الندقدنصکره صاحبنک الند ویاخود
احکام کاتبنک خدمتکاری ایله دیوانه کوندرلوب
اولداخی اولو دفتردار افندیمزه ویروب افندیمز
دخی برواتک واحکامک ظهرینه اسملرین امضا
قدن
ایلدکدنصکره وزرایه ویروب نشان همایونلر نشانلند
صکره کیسه ایله کاغد امیننه کوندروب صاحبلری
۳۴ اول ارادن الور وقلمنده واقع اولان عادت اغنامک
دفترلری کندولرنده اولوب واقع اولان دفترلرک
محاسبه‌لرین شاکردلری کوردکدنصکره صورت تحویلی
روزنامه‌یه ویرودلر اقچه خزینه‌یه تسلیم اولدقدنصکره
۳۵ تحویلی کندولر حفظ ایدرلرده   مقاطعه‌جی ثالث
صاروخان وقره‌سی وبولی وقرامان وارضروم
وسیواس وکفه وطربزون مقاطعه‌لری من بوریک
۳۶ قلمندن در وقلمنده واقع اولان امنا وعمالک
وخدامک براتری واحکاملری تذکره‌لرین
ویروب احکام کاتبلری یازدقدنصکره کندولری
تکرار صح ایدوب ومیری رسملری تذکره‌دن الندقدنصکره
ایله
صاحبنک الند ویاخود احکام کاتبلرینک خدمتکاری

Mâliye Teşkilâtı Kanunnâmesi, Âtıf Efendi Kütüphânesi, No: 1734, Vrk.124/b-131/a

دوبیاره کوندریلوب اولداخی اوله دفتردار افندیلره
ویروب افندیلر دخی بروات و احکامک ظهرنه
کندو اسملرین امضا ایلدکدنصکره وزرایه ویروب
نشان همایونله نشانلندقدنصکره کیسه ایله کاغذ امیننه
٣٧ کوندریب نیچه صاحبلری اول ارادن الور و قلمنده
واقع اولان عادت اغنامک دفتری کندولرنه اولور
قلملرنه واقع اولان دفترلرک محاسبه لرین شاکردلری
کوردکدنصکره صورت محویلری روزنامه یه ویروب
اقچه خزینه یه تسلیم اولدقدنصکره محویلی کندولر حفظ
٣٨ ایدرلر موقوفاتجی اناطولی دفتردارینک
اولوب اکر بیت المال و یوم و تیمار و غیریدن که موقوف
اوله بورک قلمنده در انجق انی یزار
٣٩ [illegible] جی اناطولی دفتردارینک اولوب
اول قلمده واقع اولان مقاطعاتدن خزینه یه تسلیم
٤٠ اولان مالی یزار انجق تذکره جی احکام اناطولی
ولایت اناطولیده واقع اولان احکام میری و شکوی
و بروات چلتوکجیان و خدام طوزجیان و بی تیمار
اولان بروات شاهنجیان در تذکرین یزوب ویروب
اناطولی دفترداری نشانلیوب کاغذ امیننه دخی
ویردکدنصکره احکام کاتبلری یازوب دوبیاره کوندررلر
اولداخی اوله دفترداره ویروب افندیلر دخی بروات

و احکامک ظهرنه کندو اسملرین امضا ایلدکدنصکره
وزرایه ویروب نشان همایونله نشانلندقدنصکره
کیسه ایله کاغذ امیننه کوندروب صاحبلری اول ارادن
٤١ الور و هر دفتردارک بر تذکره جیسی اولوب
کندو قلمنده اولانی تذکره ایدوب و دفترداری نشانلیوب
صکره بروات و احکاملری اوچ دفتردار معا نشانلر
٤٢ و میری احکام ایچون تذکره جی روزنامه طوتوب قوللر
دفتری دیو تسمیه ایدوب واقع اولان احکام کیمه
ویرلورسه اسمی ایله و شهرتی ایله قید ایدر حین سؤالی
بولنماغه اسان اولماق ایچون [illegible] وجهی دفتر [illegible]
تمامنه تابع اولان کاتبلر [illegible]
٤٣ مقاطعه جی اول ستانبولده و ادرنه ده و سلانیکده و موره ده
و غیریده واقع اولان مقاطعه لر یزورک قلمنده در
٤٤ واقع اولان امنا و عماللک و خدامک براتلری و احکام میری
تذکره لرین ویروب احکام کاتبلری یازدقدنصکره کندولری
تکرار صح ایدوب و میری رسملری تذکره دن الندقدنصکره
صاحبلری الندو یاخود احکام کاتبنک خدمتکاری ایله
دوبیاره کوندروب اولداخی اوله دفتردار افندیلره
ویروب افندیلر داخی بروات و احکامک ظهرنه
کندو اسملرین امضا ایلدکدنصکره وزرایه ویروب
نشان همایونله نشانلندقدنصکره کیسه ایله کاغذ امیننه

Mâliye Teşkilâtı Kanunnâmesi, Âtıf Efendi Kütüphânesi, No: 1734, Vrk.124/b-131/a

٤٥ كوندرلور صاحبي اول ارادن الور وقلمنده واقع
اولان عادت اغنامك دفترلري كندولرنه اولوب
واقع اولان دفترلرك محاسبه لرين شاكردلري كوروب دكدن
صكره صورت تحويلي روزنامه يه ويروب اقچه خزينه يه
تسليم اولدقدنصكره تحويلي كندولر حفظ ايدرلر
٤٦ مقاطعه جي ثاني شق ثانيده واقع اولان
مقاطعه ومرحوم ابراهيم پاشا خاصلرندن افراز اولنان
خواص وغيريلر شقي اوله تابعدر مربورك قلمنده دن
٤٧ وقلمنده واقع اولان امنا وعماللك وخدامك براتلري
واحكاملري تذكره لرين ويروب احكام كاتبلري يازدقدنصكره
كندولر تكرار صح ايدوب ميري رسملري تذكره دن
الدقدنصكره صاحبنه النه وياخود احكام كاتبنك
خدامنه دويداره كوندرلوب اولدخي دفتردار
افنديمزه ويروب افنديمز داخي براتك واحكامك
ظهرنه كندو اسملرين امضا ايلدكدنصكره وزرايه
ويروب نشان همايونلر نشانلندقدنصكره كيسه ايله
كاغذ امينينه كوندرلور صاحبلري اول ارادن الور
٤٨ وقلمنده واقع اولان عادت اغنامك دفتري كندولرنه
دلوب واقع اولان دفترلرك محاسبه سن شاكردلري
كوروب دكدنصكره صورت تحويلي روزنامه يه ويرولر
اقچه خزينه يه تسليم اولندقدنصكره صورت تحويلي كندولر

٤٩ حفظ ايدرلر . مقاطعه جي ثالث ترخالا
وسيروز وايندجق واسكندريه واروزبلغ اداي
وكليبولي وجرمن مقاطعه لري مربورك قلمنده دن
٥٠ وقلمنده واقع اولان امنا وعماللك وخدامك براتلري
واحكاملري تذكره لرين ويروب احكام كاتبلري يازدقدن
صكره كندولر تكرار صح ايدوب ميري رسملري
تذكره دن الدقدنصكره دويداره كوندرلوب صاحبنه
وياخود احكام كاتبنك خدمتكارلري ايله اولدخي دفتر
دار افنديمزه ويروب افنديمز دخي براتك
واحكامك ظهرنه كندو اسملرين امضا ايلدكدنصكره
پاشايه ويروب نشان همايونلر نشانلندقدنصكره
كيسه ايله كاغذ امينينه كوندرلوب صاحبلري اول
٥١ ارادن الور وقلمنده واقع اولان عادت اغنامك
دفتري كندولرنه اولوب واقع اولان دفترلك
محاسبه لرين شاكردلري كوروب دكدنصكره صورت تحويلي
روزنامه يه ويرولر اقچه خزينه يه تسليم اولندقدنصكره
٥٢ تحويلي كندولر حفظ ايدرلر . موقوفاتجي
اوجنجي دفتردار اولوب اكر بيت المال ونيو ه
وتيمار وغيريلركه موقوف اولا مربورك قلمنده دن
٥٣ انجق اني يزاده ... اوجنجي
دفتردارك اولوب اول قلمده واقع اولان مقاطعه لرك

Mâliye Teşkilâtı Kanunnâmesi, Âtıf Efendi Kütüphânesi, No: 1734, Vrk.124/b-131/a

٥٤ خزینه‌یه تسلیم اولنان مالی یازاجق تذکره‌جی‌یه حکام
دفتردار ثالث شق ثانیده واقع اولان
احکام میری و شکوی و براوات چاوشان و خدام
طورنجیان و نیمچه تیمار اولان براوات شاهجهانلرده تذکره
لرین ویروب دفتردار نشانلیوب کاغد امیندن
رسمی بتدکدنصکره احکام کاتبلری یازوب دویداره
کوندررلر اولداخی اول دفتردار افندیلره ویروب
افندیلر دخی براتلک و احکامک ظهرینه کندو
اسملرین امضا ایلدکدنصکره وزرایه ویروب نشان
همایونلر نشانلندقدنصکره کیسه ایله کاغد امیننه کوندررلر
٥٥ صاحبلری اولارادن الور و هر دفتردارک بر
تذکره‌جیسی اولوب کندو قلمنده اولانی تذکره
ایدوب و دفتردار نشانلیوب صکره براتلری
٥٦ و احکاملری اوچ دفتردار معاً نشانلر و میری
احکام ایچون تذکره‌جی روزنامه طوتوب قوللر دفتری
دیو تسمیه ایدوب واقع اولان احکام کیمه ویرلور
اسمیله و شهرتی ایله قید ایدر حین سؤالده
٥٧ بولنماغه آسان اولماق ایچون تذکره‌جی‌یه قلعه
... قلعه موره و اینه‌بختی و مودون
و قرون و غیری قلعه‌لرک براتلری و مواجبلری
حکمینک تذکره‌لری مزبوردن اخراج اولنور

٥٨ و تذکره‌لرین کندو دفتردار نشانلیوب کاغد
امیندن رسمی بتدکدنصکره احکام کاتبلری یازوب
دویداره کوندررلر اولداخی اول دفتردار افندیلره
ویروب افندیلر دخی براتلک و احکامک ظهرینه
کندو اسملرین امضا ایلدکدنصکره وزرایه ویروب
نشان همایونلر نشانلندقدنصکره کیسه ایله کاغد
امیننه کوندررلر صاحبلری اولارادن الورلر
٥٩ موجودجی بر در خزینه قاپوسندن التون
نقد آقچه و التون و اقمشه متنوعه کلور کیدر ایسه
آلوب احد و اکر سائر مقاطعاتدن و غیریدن کیسه
٦٠ عددین یازاجق تشریفاتجی ... بر در
پادشاه حضرتلرینک پیشکشی یازاجق
٦١ تسلیمجی بر در اهل حرف و سائره
اشلمک ایچون ویرلن اسبابک تسلیمن یازا
جق
تم

III- MALİEYE TEŞKİLÂTININ KADROLARI VE KADROLARIN İSİMLENDİRİLMİŞ ŞEKLİNE AİT RESMÎ METİN (21)

Biraz sonra neşredeceğimiz metin, Kanunî devrinin sonlarında ve II.Selim devrinin başlarında, Osmanlı maliye Teşkilâtında mevcut olan kadroları ve bunların isimlendirilmiş şeklini yansıtmaktadır. *Âtıf Efendi, 1734, Vrk.279/a-283/a*'da kayıtlı bulunan bu düzenleme, sadece kadroların isimlendirilmiş şeklini değil, aynı zamanda kâtiblerin hüviyeti ve vazifeleri hakkında da geniş malumâtı ihtiva etmektedir. Daha evvel Barkan tarafından neşredildiğini belirttiğimiz bu belgeyi de, tam olarak ve orijinali ile birlikte neşredelim:

"CEMÂ'AT-I KÂTİBÂN-I HIZÂNE-İ ÂMİRE

1. *Mehmed Çelebi Rûznâmçeî-i Evvel:* Mezkûr mukaddemâ hazinede şâkird olub sonra Vilâyet-i Arabistan'a gidüb anda mukâta'acı olub ze'âmete çıkub anda kapuda Anadolu muhâsebecisi olub anda rûznâmeci olmuşdur. *Sünbül Memi Çelebi* demekle meşhurdur, ehl-i kalemdir el'an za'îmdir.

Defterdâr-ı Vilâyet-i Haleb şud be-câyeş Husrev Beğ.

2. *Husrev Çelebi Rûznâmçeî-i Sânî:* Mezkûr *Davud Paşa* kullarından olub İstanbul'da pencik emîni olub küllî mahsûl göstermeğin Anadolu muhâsebecisi ve Rûmeli muhâsebecisi olub ve köpride binâ emîni olub rûznâmeci olmuşdur, *Sarıkçı Husrev Beğ* demekle meşhurdur, el'an bölükdedir.

Rûznâmçeî-i evvel şud be-câyeş Süleyman Çelebi Mukâta'aî-i Evvel.

*Müşâhere*yi ve beytü'l-mal masrafını küçük rûznâmceci olanlar görüb baş-rûznâmceci karışmaz, ancak akçeyi ana teslîm eder.

KÂTİBÂN-I ŞIKK-I EVVEL

TÂBİ-İ HASAN ÇELEBİ EFENDİ DEFTERDÂR-I HIZÂNE-İ ÂMİRE

3. *Mustafa Çelebi Muhâsebeî-i Rûmeli:* Vilâyet-i Arabistan muhâsebeciliğinden gelüb kapuda muhâsebeci olmuşdur, haricden gelmedir. *Eğri Semer* denmekle meşhurdur, bölükdedir.

Defterdâr-ı Vilâyet-i Şam şüd be câyeş Dividdâr Behmen-zâde.

4. *Kara Süleyman Çelebi Mukâta'aî-i Evvel: Kefevî*dir, şâkirdlikden hâsıl olmuşdur, ehl-i kalemdir 'ulûfesin müşâhereden alur.

Rûznâmçeî-i sânî şüd be-câyeş Arnavud Hasan Çelebi mukata'aî.

5. *Hasan Çelebi Arnavud Mukâta'acî-i me'âdin*: Şakirdlikden hâsıl olmuşdur, vezir-i a'zam hazretlerinin kadîmen emekdarı olub vilâyet-i Rûmeli'nden gelüb *Arnavud Hasan* demekle meşhurdur, bölüktedir.

Mukâta'aî-i Evvel şüd be-câyeş Ali Çelebi mukâta'aî-i Haremeyni'ş-Şerifeyn.

6. *Mustafa Çelebi Duhanî-zâde Mukabeleî:* Ahkâm kitâbetinden Hisâr tezkirecisi olub mukâbeleci olmuşdur, bölüktedir.

7. *Musa Çelebi Tezkireî-i Ahkâm:* Nevrokop vilâyetindendir, Evliyâ Mehmed Çelebi şâkirdlerindendir, eski kimesnedir, fennî tezkirecilikdir, tezkirede ehl-i kalemdir.

8. *Hasan Çelebi Tezkireî-i Kılâ'-ı Vilâyet-i Rûmeli*: *Hâfız Hasan* denmekle meşhurdur, Hâfız Mustafa Çelebi şâkirdi olduğu için şimdiki Kapudan Ali Paşa Hazretlerine tâbidir, ehl-i kalemdir.

9. *Kaya Çelebi Mevkûfâtî:* Şerîfe-zâde Efendi merhûm şâkirdlerindendir, bir gözüne ak düşmüşdür, birisinde de za'af vardır.

10. *Mehmed Zerd Mevcûdâtî:* Hayreddin Beğ şâkirdlerindendir, mukaddemâ mevkûfâtçı olub sonra yerin kendü ihtiyârı ile bostan kitâbetinden gelen Abdulkerim, kendiye terakki olmak ümidi ile verüb sonra mevcûdâtçı olub *Sarı Memi* demekle meşhûrdur, eski kimesnedir, mevcûdatçı hazineyi kitâbet eder.

11. *Mahmud Teşrifâtî:* Teşrifâtçı gelen pîşkeşi ve verili-gelen âdetleri yazub mezkûr Mahmud Hâfız şâkirdi demekle meşhûrdur, ehl-i kalemdir, mehterbaşı oğlıdır.

12. *Receb Varidâtî:* Hizmeti *Nevrûz muhâsebesi*n çıkarmakdır.

13. *Mustafa Teslimâtî:* Hazineden her kime akçe teslîm olunsa rûznâmeden bir sûretin alub yazar. Hâfız şâkirdlerindendir. *Şeyh-zâde* demekle meşhurdur, hazineden satılan esbâbı yazmak içün Ayasofya mütevellîsi Abdi Çelebi'ye kâtib ta'yin olmuşdur.

KÂTİBÂN-I ŞIKK-I SÂNÎ

DER VİLÂYET-İ RÛMELİ TÂBİ'-İ DERVİŞ ÇELEBİ EFENDİ DEFTERDÂR

14. *Zahid Çelebi Mukâta'aî*: Evliyâ Mehmed Çelebi şâkirdlerindendir, ehl-i kalemdir, Kasaba-i Rusçuk'dandır.

15. *Mehmed Çelebi Mukâta'aî-i Vilâyet-i Mora*: Mezkur sâbıkan şehzâde hazretleri defterdârı olan Hüssâm Beğ'in oğludur, cebeciler kitâbetinden gelmişdir, bölükdedir.

16. *Sa'di Çelebi Mukâta'aî:* Mezbûrun mukâta'ası şıkk-ı evvel kalemi ile müşterekdir; İbrahim Paşa merhûm hâsları mukâta'acısıdır ve mezkûr Sa'di Çelebi Padişah,ı âlem-penâh Hazretleri imâmının oğludur; Kütahya'dan bile gelmişdir, anda muhâsebeci imiş.

17. *Üveys Beğ Tezkireî-i Kılâ':* İbrahim Paşa merhûm kullarındandır, defterdâr İbrahim Çelebi'nin güveygüsüdür.

18. *Pîrî Tezkireî-i Ahkâm:* Evliyâ Mehmed Çelebi şâkirdlerindendir, kendü halindedir. *Köse Pîrî* demekle meşhûrdur.

19. *Hasan Mevkufâtî:* Mezkûr mukaddemâ defterdâr Mahmud Çelebi'nin hizmetinde olub İskender Çelebi zamanında Şerîfe-zade Efendi merhûm ile ikisine bir günde şâkird 'ulûfesi olub köpri kitâbetinden mukâta'acı olan Mustafa'nın babasıdır, şimdi Dîvân-ı Âlî'de mezkûrdan eski kimesne yokdur, ehl-i kalemdir, lâkin fâriğü'l-bâl olub kendü haline olmağın kalmışdır ve pîrdir.

20. *Kara Ahmed Vâridâtî:* Hizmeti kendü defterdar kaleminin muhâsebesin çıkarmakdır, şâkirdlikden gelmişdir, ehl-i kalemdir.

KÂTİBÂN-I VİLÂYET-İ ANADOLU TÂBİ'-İ ABDULGAFÛR ÇELEBİ EFENDİ VE AHMED ÇELEBİ EFENDİ DEFTERDÂRÂN

21. *Anadolu yazıcılarının* cümlesi ber vech-i iştirâk iki defterdâra hizmet ederler.

22. *Mehmed Çelebi İlyas-zâde Muhâsebeî-i Anadolu*: Mezkûrun hizmeti vilâyet-i Rûmeli'nde ve Anadolu'da olan cihetlerin tezkirelerin yazub ve Anadolu'da olan evkâfın muhâsebelerin görüb ve Anadolu'da kılâ'ın dahi hisâr tezkireciliği hizmetin edüb şâkirdlikden gelmişdir, ehl-i kalemdir. Topkapusu kurbında padişâha lâyık a'lâ bağçesi vardır. Bakır küresi dahi mezkûrun kalemindedir.

23. *Mehmed Çelebi Mukâta'aî-i Bursa:* Köse Mehmed Çelebi ve Kül-Kedisi demekle meşhûrdur, gayet eski ve ehl-i kalemdir, pîrdir.

24. *Ali Çelebi Mukâta'aî-i Teke ve Alâiye ve Haremeyni' ş-Şerifeyn ve gayrihî:* Mezkûr Siroz'ludur ve eski ehl-i kalemdir.

Mukâta'aî-i Ma'âdin şüd be câyeş Seyfi Çelebi Vâridâtî.

25. *Ahmed Çelebi Tezkireî-i Ahkâm:* Balatlı Mustafa Çelebi şâkirdlerindendir, eski ve ehl-i kalemdir, kazâ-i nâgihânîye uğrayub divânda te'dîb olunmuşdur. *Selîsî Ahmed Çelebi* demekle meşhûrdur, merhûm Şâ'ir Zâtî tevâbi'indendir, hâliyâ Şâ'ir Bâki Çelebi ile müttehidlerdir.

26. *Kurd Çelebi Mukâta'aî-i Hâshâ:* Müstakil Padişâh-ı âlem-penâh Hazretlerinin şehzâde iken hâslarının mukâta'acısı olub bil-fi'il gerü ol hizmetdedir.

27. *Mustafa Mukâta'aî-i Vilâyet-i Rûm ve Arz-ı Rûm ve Karaman ve Saruhan ve Trabzon ve Rodos ve İstanköy ve Kefe:* Mezkûr Şerîfe-zâde Efendi merhûm şâkirdlerinden olub başdefterdâr kaleminde vâridâtçı iken köprü kâtibi olub mukâta'acı olmuşdur. Cevrî-zade zamanından beri defterdârlara hizmet edegelmiş ehl-i kalem cümleden ziyâde hizmeti sebkat eylemiş bendeleridir, babası bilfiil mevkufâtçıdır.

Vilâyet-i Rum ve Erzurum ve Karaman ve Saruhan ve Trabzon ve Rodos ve Istanköy ve Kefe mezkurun kalemindedir.

28. *Ali Mevkufâtî:* Şâkird iken ışık olub sonra Şâkirdlikden Boğdan mukâta'acısı olub ma'zûl olub hâliyâ mevkûfâtçıdır, bölükdedir. Işık Ali demekle meşhûrdur. Divânda vâkı' olan mücrimleri mezkûr kitâbet eder, vezir-i a'zam hazretlerine mensûb geçinir.

29. *Kadri Tezkireî-i Ahkâm-ı Hashâ-i Hazret-i Padişâh-ı âlem-penâh der Vilâyet-i Anadolu:* Mezkûr Kütahya'da iken hâslar tezkirecisi olub öteden bile gelüb hâliyâ gerü ol hizmetdedir, bölükdedir.

30. *Vefâ Vâridâtî-i Anadolu Tâbi'-i Şıkk-ı Evvel*: Mezkûr mukaddemâ taşrada kitâbet edüb sonra Nahcivan seferinde mukâta'acı Hüseyin Çelebi'ye şâkird olub Ali Paşa merhûma ta'lik kitâblar yazı-vermekle vâridâtçı olub sonra Göle seferine gidüb kendü halinde ehl-i ma'rifetdir.

31. *Mustafa Vâridâtî-i Anadolu Tâbi'-i Şıkk-ı Sânî*: Mezkûr *Çadırcı-zâde* demekle meşhûrdur, bil-fi'il vilâyet-i Budin'e 'ulûfe tevziine gönderilmişdir.

Mustafa el-mezkûr mütevellî şüd be-câyeş Seyfi Çelebi kâtib-i sâbık-ı şahinciyân.

Seyfi el-mezbûr mukâta'aî-i Haremeyni'ş-Şerifeyn şüd be-câyeş Kadri Çelebi tezkireî-i ahkâm-ı hashâ-i padişâh-ı alem-penâh mezkûrun tezkireciliği Anadolu tezkirecisi Ahmed Çelebi kalemine ilhak olundı.

CEM'AN

KÂTİBÂN-I HIZÂNE-İ ÂMİRE

NEFEREN 30

32.

Rûznâmeci	2 nefer	Muhâsebeci	2 nefer
Mukâbeleci	1 nefer	Mukâta'acı	9 nefer
Tezkireî-i ahkâm	4 nefer	Tezkireî-i kılâ'	2 nefer
Mevkûfâtçı	3 nefer	Teşrifâtçı	1 nefer
Mevcûdâtçı	1 nefer	Vâridâtçı	4 nefer
Teslîmâtçı	1 nefer.		

Maliye Teşkilâtının Kadroları İle Alakalı Bir Cedvel, Âtıf Efendi, 1734, Vrk.279/a-283/a

Maliye Teşkilâtının Kadroları İle Alakalı Bir Cedvel, Âtıf Efendi, 1734, Vrk.279/a-283/a

Maliye Teşkilâtının Kadroları İle Alakalı Bir Cedvel, Âtıf Efendi, 1734, Vrk.279/a-283/a

§.3- 933-934/1527-1528 MALÎ YILINA AİT OSMANLI BÜTÇE KANUNNÂMESİ (22)

I- NÜSHASI VE HUKUKÎ TAHLİLİ

Birinci cildin mukaddimesinde ve bu cildin *Dede Efendi*'ye ait *Beytülmal Risâlesi*nin başında açıkladığımız gibi, Osmanlı malî hukukunun temelini, İslâm hukukçuları tarafından ortaya konan şer'î bütçe prensipleri teşkil ediyordu. Elde mevcut Osmanlı bütçeleri ciddi olarak tahlil edilirse, durum kendiliğinden ortaya çıkar.

Evvelâ şunu ifade edelim ki, Osmanlı *Bütçe Kanunnâmesi* deyince, bugünkü bütçe kanunlarına kıyâslayarak, en küçük bir köy öğretmeni ve hatta bir köy bekçisinin dahi maaşını ihtivâ eden geniş bir belge hayalinize gelmesin. Zira bugün devletin ifa ettiği fonksiyonların çoğunu, Osmanlı Devletinde vakıflar ve tîmâr sisteminin tesiriyle mahallî teşkilâtlar ifa ediyor ve dolayısıyla finanse etmeyi de bu müesseseler yükleniyordu. Ayrıca merkezî otoritenin yani devletin tasarruf hakkı ve salâhiyyeti olan malî gelirler de belli ve şer'î hükümlerle çerçeveliydi.

Osmanlı Devletinde, şer'-i şerifin harcama konusunda devlete yetki verdiği gelirlerin toplanması için iki ayrı hazine vardı;

Birincisi; *İç hazine*ydi. Buna *Hazine-i Enderûn* ve *Hazine-i Hâssa* da denirdi. İç hazine sarayda muhâfaza edilen bir kaç alt hazineden müteşekkildi; Bodrum hazinesi, İfrâz hazinesi, Çilhâne hazinesi, Has Oda hazinesi, Hâs Ahur hazinesi ve Ceyb-i Hümâyûn (Harem-i hümâyûn) hazinesi. Bu hazinenin gelirleri, Padişaha hâs olarak tahsis edilen havâss-ı hümâyûn gelirleri, değşik memleketlerden gelen câize ve hediyeler ve kısaca dört beytülmal bahsinde gördüğümüz ve doğrudan devlet reisinin yetkisine tahsisi edilen gelirlerdi. Bunlar, hazine isimlerinden de anlaşılacağı gibi, sarayın hususi masraflarına harcanırdı[1]. Bu hazineye ait gelir ve giderler, çoğu kez bütçe kanunnâmelerinde yer almazdı.

İkincisi; *Dış hazine, Mîrî hazine, Divân-ı Hümâyûn hazinesi, Hazine-i Bîrûn* ve *Taşra hazinesi* diye adlandırılan asıl hazineydi. Bu hazinenin kayıtları rûznamçeciler tarafından tutulurdu, mesuliyeti sadrazam ve defterdârın üzerinde olurdu. Osmanlı devletinin asıl hazinesi bu olmakla beraber, Dede Efendi'nin Risâle'sinden hatırlanacağı üzere, İslâm devletinin gelirleri tam olarak bu hazinede de toplanmamaktaydı. Zira, dört beytümal'a ait bütün gelirler üzerinde devletin ve yetkilerinin tasarruf hakkı yoktu. Bir kısım gelirlerin sarf yerleri, zaten Kur'an ve sünnet tarafından açıklanmıştı. O halde, bu hazineye gelen gelirler, haraç ve cizye beytülmalına

1 Tabakoğlu, **Osmanlı Maliyesi**, 35 vd.; Topkapı Sarayı Arşivi, E.3329, 8027; D.2184, 3112, 4108.

ait gelirler ile diğer beytülmalın gelir grupları arasından bazılarıdır diye özetlemek mümkündür. Zaten Osmanlı bütçe kanunnamelerinde görüleceği üzere, bu bütçelerin gelirleri arasında da en büyük yeri, doğrudan merkezî hükümet tarafından tahsil olunan cizye gelirleri, zekât-ı sevâim denilen âdet-i ağnâm gelirleri, bazı harâcî arazilerin iltizâm, emânet, mâlikâne veya mukâta'a ile tahsil olunan gelirleri işgal etmektedir ki, bunlar, devletin tasarruf hakkı bulunan beytülmal'il-harâc veya diğer beytülmal dilimlerine ait gelirlerdir[1]. Gider alanları da, aynen Dede Efendi'nin tesbitlerine uygun olarak, merkezi ordu ile devlet görevlilerine yapılan ödemeler demek olan el-mevâcibât; sarayın ve merkezî ordunun mühimmat ihtiyaçlarına ayrılan et-teslîmât ve muhtelif âmme maslahatı için yapılan harcamalar demek olan ihrâcât bölümlerinden teşekkül etmektedir[2].

Bu manada hazırlanan Bütçe Kanunnâmeleri diyebileceğimiz belgelerden, Kanunî devrine ait olmak üzere, elimizde üç tane bulunmaktadır:

1) Birinci ve elde bulunanların ilki olan bütçe, 5.5.930-16.5.931/11.III.1524-11.III.1525 tarihleri arasını içine almaktadır ve Topkapı Sarayı Arşivinde bulunmaktadır[3]. Bu bütçe, defterdârlar tarafından hazırlanmıştır. Gelir (asl-ı mal veya îrâd) bölümünde, yukarda yaptığımız tesbitlere uygun olarak, Anadolu ve Rumelinin mukâta'a ve cizye gibi mukarrer gelirleri, avârız ve bedel-i nüzûl gibi gayr-ı mukarrer gelirler, Arab, Diyarbekir ve benzeri bölgelerden gelen gelirler zikredilmektedir. Gider (*El-masârifât*) bölümünde ise, Dede Efendi'nin bu gelirler için zikrettiği masraflara uygun olarak, kapıkulu askerleri ve saray görevlilerine üç ayda bir ödenen maaşlar (ulufeler ve el-mevâcibât), sarayın mühimmâtına yapılan masraflar (*et-teslimât*), bazı kimselere verilmesi mu'tâd olan hediyeler (*el-âdât*) ve çeşitli alım-satım giderleri (*el-mübâyâ'ât*) yer almaktadır.

2) İkinci bütçe bizim şu anda neşredeceğimiz ve aslı *Topkapı Sarayı Arşivi, No: 3442'* de kayıtlı bulunan 933-934/1527-1528 yılına ait bütçe kanunnâmesidir. Bu metin, ciddi bir tahlil ile, *Ömer Lütfi Barkan* tarafından kısmen özetlenerek neşredilmiştir[4]. Biz bu bütçeyi, orijinali ile birlikte tam metin halinde, aslına uygun olarak ve Kanunî devrinin ilk yıllarına ait bütçe örneği olmak üzere neşredeceğiz. Bu bütçenin özellikleri hakkında ayrıca bir parağraf açacağız.

3) Üçüncü sırada yer alan bütçe de 954-955/1547-1548 yılına ait bütçedir ki, tîmâr gelirlerini ihtivâ etmemektedir. Bu bütçe de Barkan tarafından neşredilmiştir[5]. Gelir ve gider fasılları, diğer bütçelere benzemektedir.

Neşredecegmiz Bütçe Kanunnâmesi, İstanbul'da *Topkapı Sarayı Arşivinde D.3442* numarada kayıtlı bulunan 33x7.5 eb'adında ve 20 varaklı meşin ciltli bir defter şeklinde muhâfaza edilmiştir. Hangi yıla ait olduğu kesin kayıtlı değilse de, içindeki bazı kayıtlardan 933-934

---

1 Tabakoğlu, **Osmanlı Maliyesi,** 120 vd.; Bu eser, konuyla alakalı cok ciddi bir araştırmadır. Ayrıntılı bilgi edinmek istiyenler mürâcaat edebilirler.

2 Tabakoğlu, **Osmanlı Maliyesi**, 182 vd.

3 Tabakoğlu, **Osmanlı Maliyesi,** 14, dn.2

4 Barkan, **H.933-934(M.1527-1528) Malî Yılına Ait Bir bütçe Örneği, İÜİFM**, C. XV, No: 1-4, İstanbul 1955, sh.251-329

5 Barkan, **H. 954-955 (M. 1547-1548) Mâlî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi, İÜİFM**, C.XIX, No: 1-4, İstanbul 1960, sh.219-276

yıllarına ait olduğu anlaşılmaktadır[1]. Bu bütçe, 365 günlük *Güneş Yılı bütçesi*dir. Çoğunlukla ilk dönem bütçeleri, birbirini izleyen iki yılın 11 Martları (1582'deki Gregorien düzeltmelerinden sonra 21 Mart) arasında kalan bir süre için yani Nevrûz'dan Nevrûz'a düzenlenmekteydi. Bu da öyledir. Sonradan Muharrem'den başlayan hicrî yıl bütçeleri hazırlanmıştır[2]. Neşredeceğimiz bu bütçenin hazırlandığı dönemin Osmanlı Devleti için bir sulh yılı olduğunu da kaydedelim. Bu bütçenin zikredilmesi gereken en önemli özelliği ve diğerlerinden farkı, tîmâr nizâmının ehemmiyetinin zirvede olması hasebiyle, bütçenin tîmâr gelirlerini de ihtivâ etmesi ve bu belgede kaydedilen tîmâr gelirlerine ait rakamların, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Tapu-Tahrir Defterlerindeki kayıtlarla benzerlik arzetmesidir. Bu, yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır[3]. Bazı araştırmacılar tarafından, vakıf ve mülk sâhiplerinin gelirlerinin bu bütçede yer almamasının bir eksiklik olarak gösterilmesi, Dede Efendi'nin açıkladığı şer'î hükümlerden haberdâr olmamadan kaynaklanan bir hatadır[4].

Bütçenin *vâridât* kısmında, şer'î bütçenin esasları çerçevesinde, mukâta'a gelirleri, cizye gelirleri (harâc gelirleri tîmâr yoluyla tefvîz edildiğinden zikredilmemiştir), tezkire ve berât resimleri, beytülmale kalan mallar ve terekler, tîmarlardan *mâbeyn* ve *mevkûf* mahiyetinde olan gelirler ve müteferrik başka gelirler. Bu gelirleri, dört beytülmal gelirleri arasında ararsanız, Sultânın tasarrufa yetkili olduğu gelir fasılları arasında bulursunuz. Bu nokta çok önemlidir. Ve en önemlisi, de İslâm Bütçe hukukunun kabul ettiği gelir fasılları arasında, devletin bütçesine girenlerin, gelir fasılları itibariyle fazla yer işgal etmediğidir. Bu sebeple, Dede Efendi'nin Risâle'si tetkik edilmeden, Osmanlı bütçe kanunlarının anlaşılması çok zordur.

II- BÜTÇE KANUNNÂMESİNİN TAM METNİ

"MUHÂSEBE-İ İCMÂL-İ MAHSÛLÂT VE İHRÂCÂT MA'A TÎMÂRHÂ

1. *Muhâsebe-i icmâl-i mahsûlât ve ihrâcât*-i Vilâyet-i Rumeli ve Anadolu ve Karaman ve Rûm ve Zülkadriyye ve Mısır ve Şam ve Haleb ve Diyârbekir ber vech-i tahmîn ma'a mahsûlât-ı hâshây-ı vüzerâ ve mîr-i mîrân ve defterdârân-ı *Hizâne-i Âmire* ve sâir erbâb-ı timâr ve tîmâr-ı müstahfızân-ı kılâ' der vilâyethây-ı mezkûre.

ASL-I MAL FÎ SENE-İ KÂMİLE

4.774 hıml[5] ve 31.168 (477.431.168)

---

1 Barkan, 253

2 Tabakoğlu, **Osmanlı Maliyesi,** 22

3 Barkan, 254 vd.

4 Barkan, 264 vd.

5 **Hıml:** Bir deve yükü, 300 menn yani yetmiş sekiz bin dirhemlik bir mikdâr. Çoğulu, ahmâl şeklindedir (**Türk Hukuk Lügati,** 125). Osmanlı Kanunnâmelerinde kullanılan hıml kelimesi, bazan yük olarak da geçer. **Yük** işe, Osmanlı malî hukukunda 100.000 akçeye verilen isimdir ve yarısına kese tabir olunur (Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati**, 371). Bu izaha göre, yukardaki mikdâr, rakamlarla ifade edilirse, 477.431.168 akçe eder. Bundan sonra parantez içlerine rakamları da yazacağız.

2.

'An Vilâyet-i Rumeli ve Anadolu ve Karaman ve Rûm ve Zülkadriyye	Fî Sene 2.948 hıml ve 48.899 (294.858.899).
'An Vilâyet-i Mısır ve Şam ve Haleb ve Diyârbekir	Fî Sene 1.825 hıml ve 72.669 (182.572.269).

3.

'An Vilâyet-i Rumeli Fî sene	1.873 hıml ve 19.348 (187.319.348)
'An mahsûl-i cizye-i gebrân ve mukâta'at ve iskelehâ ve gayrihimâ	Fî sene 947 hıml ve 84.238 (94.784.238).
'An mahsûl-i hâshâ-i vüzerâ ve ümerâ ve defterdârân-ı Hizâne-i Âmire ve gayrihî ve tîmâr-ı sipahiyân ve müstahfızân-ı kılâ'-ı vilâyet-i mezkûre	Fî sene 925 hıml ve 35.110 (92.535.110).

4.

'An Vilâyet-i Anadolu ve Karaman ve Rûm ve Zülkedriyye	Fî sene 1.075 hıml ve 39.551 (107.539.551).
'An mahsûl-i cizye-i gebrân ve mukâta'ât ve gayrihî	Fî sene 340 hıml ve 18.281 (34.018.288).
'An mahsûl-i hâshâ-i mîr-i mîrân ve ümerâ ve zu'amâ ve gayrihî ma'a timâr-ı müstahfızân-ı kılâ'	Fî sene 735 hıml ve 21.264 (73.521.264)

5.

'An Vilâyet-i Mısır ve Şam ve Haleb	Fî sene 1.611 hıml ve 11.407 (161.111.407).
'An mahsûl-i mukâta'ât ve iskelehâ ve gayrihî	Fî sene 1.412 hıml ve 73.057 (141.273.057).
'An mahsul-i hâshâ-i mir-i mîrân ve ümerâ-i livâ ve tîmâr-ı sipahiyân ve müstahfızân-ı kılâ'	Fî sene 198 hıml ve 38.350 (19.838.350).

6.

'An Vilâyet-i Diyârbekir	Fî sene 214 hıml ve 60.862 (21.460.862).
'An mahsûl-i mukâta'ât ve gayrihî	Fî sene 71 hıml ve 69.190 (7.169.190).
'An mahsûl-i hâshâ-i mir-i mîrân ve ümerâ-i livâ ve tîmâr-ı sipahiyân	Fî sene 142 hıml ve 91.670 (14.291.670).

MİNHÂ İHRÂCÂT FÎ SENE-İ KÂMİLE

4033 Hıml ve 88.321 (403.388.321)

7.

‘An Vilâyet-i Rumeli ve Anadolu ve Karaman ve Rûm ve Zülkadriyye	Fî sene 3.221 hıml ve 34.755 (322.134.755).
Teslîmât be Padişâh-ı Âlem-penâh -hullide mülkühû- gayr-ı ez mahsûl-ı Mısır	34 hıml ve 76.452 (3.476.452).

Mevâcib-i cemâ‘at-i mülâzımân-ı Dergâh-ı Âlî	27.049 Neferen Fî yevm 106.110	Fî sene 658 hıml ve 87.940 (65.887.940).

8.

Be cihet-i hâshây-ı vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ ve defterdârân-ı Hizâne-i Âmire ve kehüdâ ve defterdârân-ı tîmâr ve zu‘amâ ve tîmâr-ı sipahiyân-ı vilâyethâ-i mezkûre	Neferen 24.625	Fî Sene-i Kâmile 1.521 hıml ve 64.838 (152.164.838).
‘An Vilâyet-i Rumeli Hâshây-ı vüzerâ ve ümerâ ve defterdârân ve sâir erbâb-ı tîmâr	Neferen 10.668	Fî sene 824 hıml ve 52.427 (82.452.427).
‘An Vilâyet-i Anadolu Hâshây-ı mîr-i mîrân ve ümerâ ve sâir erbâb-ı tîmâr	Neferen 7.536	Fî sene 357 hıml ve 35.733 (35.735.733).
‘An Vilâyet-i Karaman ve Rûm ve Zülkadriyye Fî sene	Neferen 6.318	Fî sene 339 hıml[1] ve 76.678 (33.976.678).

9.

Be cihet-i mevâcib-i cemâ‘at-i müstahfızân ve rü’esâ ve ‘azebân ve ulûfeciyân-ı süvari ve martolosân der kılâ‘ ve gayrihî	Kılâ‘ 122 bâb Neferen 23.017	Fî sene 401 hıml ve 104.662 (40.134.662).
‘An Vilâyet-i Rumeli	Kılâ‘ 75 bâb Neferen 17.487	Fî sene 303 hıml ve 2.358 (30.302.358).
‘An Vilâyet-i Anadolu ve Karaman ve Rûm ve Zülkadriyye	Kılâ‘ 47 bâb Neferen 5.530	Fî sene 98 hıml ve 32.304 (9.832.304).

---

[1] Bu kelimenin haml veya hıml okunması mümkündür. Hıml, fasîh olandır; Bkz. El-Müncid, H-M-L maddesi

10.

Be cihet-i tîmâr-ı müstahfızân-ı kılâ'-ı vilâyethâ-i mezkûre Fî Sene	Kılâ' 170 bâb Neferen 9.634	Fî sene 138 hıml ve 91.535 (13.991.535).
'An Vilâyet-i Rumeli	Kılâ' 125 bâb Neferen 6.620	Fî sene 100 hıml ve 82.683 (10.082.683).
'An Vilâyet-i Anadolu ve Karaman ve Rûm ve Zülkadriyye	Kılâ' 45 bâb Neferen 2.614	Fî sene 38 hıml ve 20.853 (3.808.852).

11.

Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa der İstanbul ve Galata ve Edirne ve Selanik ve Gelibolu ve Avlonya ve Burusa ve Kefe ve Trabzon ve Konya ve Rodos ma'a ihrâcât-ı ebniye-i nev-sâhte	Fî sene 192 hıml ve 36.292 (19.236.292)

12.

Be cihet-i in'âmât ve tasaddukât ve teşrîfât ve nevgerye[1]-i ümerâ ve gayrihî	Fî sene 30 hıml ve 5.544 (3.005.544)

13.

Be cihet-i mübâya'ât-ı akmişe-i mütenevvi'a	Fî sene 49 hıml ve 34.127 (9.934.127).

14.

Be cihet-i ihrâcât-ı Matbah-ı Âmire	Fî sene 23 hıml ve 79.505 (2.379.505).

15.

Be cihet-i Istabl-ı Âmire	Fî sene 56 hıml ve 40.000 (5.640.000).

16.

Be cihet-i ihrâcât-ı çuka-i yeniçeriyân	Fî sene 29 hıml ve 55.348 (2.955.348).

17.

Be cihet-i âdet-i kemân-bahây-ı yeniçeriyân ve tîr-keş-bahâ ve dırâzî-i bâzdârân ve âdet-i nev-müslümânî ve gayrihî	Fî sene 855.120

18.

Be cihet-i ihrâcât-ı câmehây-ı hil'at	Fî sene 70.909.

---

1 **Nevgerye**; Nev yeni demektir ve gerye ise, sağdıçlık denilen bir hediye çeşididir. Burada da maksûd olan bu olsa gerektir. Diğer tarafdan Nivger de okunabilir. Bu durumda kul ve çâker manalarını ifede eder (Bkz. **Burhân-ı Kâtı'**, c.II, Nun maddesi).

19.	
Be cihet-i ihrâcât-ı Cebehâne-i Âmire ma'a Tophâne	Fî sene 339.838
20.	
Be cihet-i ihrâcât-ı fedola-i harcî	Fî sene 517.421
21.	
Be cihet-i ihrâcât-ı Otakhâ-i Hâssa	Fî Sene 124.456.
22.	
Be cihet-i vazife-horân-ı cevâmi' ve mesâcid-i kılâ' ve girâye-i cizye-i gebrân ma'a ihrâcât-ı sâire	Fî sene 390.828.
23.	
Be cihet-i mevâcib-i nâzırân ve ümenâ ve vazife-i sulahâ ve meşâyih ve zâviye-dârân-ı mesâcid-i müteferrika ve in'âm-hânân ve ihrâcât-ı ağnâm-ı İkizceler ve tu'me-bahây-ı mürgan-ı şikârî ve ba'zı müteka'idân ve gayrihî	Fî sene 10 hıml ve 94.849 (1.094.849).
24.	
Be cihet-i salyâne-i ba'zı ümerâ-i livâ ve amâir ve salyâne-i zâviye-dârân ve bâz-dârân ve gayrihimâ	Fî sene 650.434.
25.	
Be cihet-i ihrâcât-ı ebniye-i müteferrika ve meremmet-i kılâ' ve sahten-i keştîhâ-i cedîde der Tuna ve gayrihî ma'a ihrâcât-ı sâire	Fî sene 30 hıml ve 57.727 (3.057.727).
26.	
Be cihet-i ihrâcât-ı küre-i ma'mûre	Fî sene 13 hıml ve 26.930 (1.326.930).
27.	
'An Vilâyet-i Mısır ve Şam ve Haleb	Fî Sene-i Kâmile 611 hıml ve 43.784 (61.143.784).
28.	
Be cihet-i salyâne-i mîr-i mîrân-ı Mısır ve nâzır-ı emvâl ve gayrihî	Fî sene 51 hıml ve 5.000 (5.105.000).
29.	
Be cihet-i müşâhere-hârân ma'a çavuşân	Fî sene 783.928.

30.

Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i gönüllü-yân-ı Mısır ve tüfekçiyân ve Çerâkise-i süvari ma'a Çerâkise-i mütekâ'idîn		Neferen 3761 Fî sene 102 hıml ve 11.192 (10.211.192).

31.

Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i müs-tahfızân ve rü'esa ve azebân der Vilâyet-i mezkûre		Neferen 2.742 Fî sene 80 hıml ve 88.177 (8.088.177).

32.

Be cihet-i tîmâr-ı mer-dân-ı kılâ'-ı Vilâyet-i Arab	Kılâ' 14 bâb Neferen 419	Fî sene 669.054.

33.

Be cihet-i hashây-ı mîr-i mîrân-ı Şam ve ümerâ-i livâ ve kethüdâ ve defterdâr ve zu'amâ ve sâir erbâb-ı tîmâr		Neferen 2.275 Fî sene 191 hıml ve 69.296 (19.169.296).

34.

Be cihet-i ihrâcât-ı Ka'bet'üllâh'iş-Şerife -Şerrafeha'llâhu Te'âlâ-		Fî sene 42 hıml ve 86.475

35.

Be cihet-i ihrâcât-ı sükker-i hâssa		Fî sene 500.000.

36.

Be cihet-i ihrâcât-ı Barut-ı hâssa ve cebeh-âne		Fî sene 12 hıml (1.200.000).

37.

Be cihet-i ihrâcât-ı câmehâ-i hil'at		Fî sene 154.360.

38.

Be cihet-i ihrâcât-ı hıyâr-şenber[1]		Fî sene 300.000.

39.

Be cihet-i icârât der Haleb		Fî sene 56.826.

40.

Be cihet-i mevâcib ve ihrâcât-ı hâssa der Cidde-i Ma'mûre ma'a harc-ı keştîhâ-i hâssa		Fî sene 619.476.

41.

1 Tıpta kullanılan bir çeşit ilaçlı bitki.

Be cihet-i ihrâcât-ı şerâkî ve boz ve âtıl ve garîk[1]		Fî sene 100 hıml (10.000.000).
42.		
'An Vilâyet-i Diyârbekir		Fî sene 201 hıml ve 9.782 (20.109.782).
43.		
Be cihet-i mevâcib-i müşâhere-horân	Neferen 15	Fî sene 176.644
44.		
Be cihet-i mevâcib-i gılmân der Vilâyet-i mezkûre	Neferen 446	Fî sene 18 hıml ve 16.020 (1.816.020).
45.		
Be cihet-i mevâcib cemâ'at-i müstahfızân ve rü'esâ ve azebân-ı kılâ'-ı Vilâyet-i mezkûre	Neferen 1.858	Fî sene 38 hıml ve 1.948 (3.801.948).
46.		
Be cihet-i ihrâcât-ı câmehây-ı hil'at ve hayme-bahây-ı azebân-ı Vilâyet-i mezkûre		Fî sene 23.500.
47.		
Be cihet-i hashây-ı mîr-i mîrân ve ümerâ-i livâ ve zu'amâ ve tîmâr-ı sipahiyân der Vilâyet-i mezkûre	Neferen 1.071	Fî sene 142 hıml ve 91.670 (14.291.670).
48.		
El-Bâkî be Hizâne		740 hıml ve 42.847 (74.042.847).

---

1 -**Şerâkî;** Güneş çarpan ekin veya insan yahut da güneşsizlik musibeti manalarını ifade etmektedir.

-Boz; Manası bellidir.

-Âtıl; Boş bırakılan toprak demektir.

-Garîk; Nil nehrinin gadabına uğrayan ve su altında kalan araziye denir. Bu anlatılanlar sebebiyle zarara ma'rûz kalanlara, hazineden yardım yapılır. Bütçenin bu faslı, mezkûr yardımı tanzim etmektedir (Krş.**El-Müncid**, İlgili maddeler).

MUHÂSEBE-İ İCMÂL-İ MAHSÛLÂT VE İHRÂCÂT GAYR-I EZ-TÎMÂRHÂ[1]

49. Muhâsebe-i icmâl-i mahsûlât ve ihrâcât-i Vilâyet-i Rumeli ve Anadolu ve Karaman ve Rûm ve Zülkadriyye ve Mısır ve Şam ve Haleb ve Diyârbekir ber vech-i tahmîn gayr-ı ez mahsûlât-ı tîmârhây-ı vüzerâ ve ümerâ ve gayrihimâ.

ASL-I MAL FÎ SENE-İ KÂMİLE

İkibin yediyüz yetmiş iki kerre yüzbin ve 44.775 (277.277.775)

50.

‘An mahsûlât-ı Rumeli ve Anadolu ve Karaman ve Zülkadriyye ve Rûm Fî Sene	Bin iki yüz seksen sekiz kerre yüz bin ve iki bin beşyüz yirmi altı (128.802.526).

51.

‘An Vilâyet-i Rumeli Mahsûl Fî sene	947 kerre yüzbin ve 84.238 (94.784.238).
‘An mukâta‘ât-ı Vilâyet-i mezkûre der uhde-i ummâl	Fî sene 459 kerre yüzbin ve 20.383 (45.920.383).
‘An mahsûl-i cizye-i gebrân-ı Vilâyet-i Rumeli ve rüsûm-ı Eflâkân ve yağcıyân ve küreciyân ve rüsûm-ı bâğât ma‘a is-penç	Fî sene 422 kerre yüzbin ve 91.364 (42.291.364).
‘An rüsûm-ı berevât	13 kerre yüzbin ve 51.925 (1.351.925).
‘An rüsûm-ı tezkire-i tîmârhâ-i Vilâyet-i Rumeli	445.700
‘An bey’ül-mal-i hâssa ve usûbet	29 kerre yüzbin ve 39.869 (2.939.869).
‘An mahsûl-i ze‘âmet-i Akkermâniyân der İstanbul	61.243
‘An mahsûl-i bağçehâ-i hâssa	146.998
‘An mahsûl-i mevkûfat ve mâbeyn	11 kerre yüz bin ve 16.925 (1.116.925).
‘An mahsûl-i emvâl-i müteferrika	509.831
‘An bahâ-i akınişe-i mütenevvi‘a	141.229

1 Bu kısım, merkezî bütçenin, tîmâr gelirleri denilen vüzerâ hasları ve tîmâr mahsûlleri hâriç tutularak ve gelir kaynaklarıyla masraf fasılları daha fazla tafsil edilerek verilmiş olan ikinci şeklidir

'An âdet-i peşkeş-i rüesây-ı enhâr-ı çeltük ve memleha ve mahsûlât-ı müteferrika	368.600

52.

'An Vilâyet-i Anadolu ve Karaman ve Rûm ve Zülkadriyye	Fî sene 340 kerre yüzbin ve 18.288 (34.018.288).
'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i mezkûre	256 kerre yüzbin ve 3.672 (25.603.672).
'An mahsûl-i cizye-i gebrân-ı Vilâyet-i Anadolu ve Trabzon ve Rize ve Rûm ve Bayburd ve Kefe ve Karaman ve cizye-i ümerâ-i Sakız	Fî sene 37 kerre yüzbin ve 64.941 (3.764.941) '
An cizye-i Anadolu ma'a ispenç	32 kerre yüzbin ve 14.941 (3.214.941)
'An cizye-i ümerây-ı Sakız	550.000.
'An mahsûl-i Küre-i ma'mûre	25 kerre yüzbin ve 7.400 (2.507.400).
'An mahsûl-i ağnâm-ı İkizceler	261.582.
'An mahsûl-i hâshâ-i Mihaliç	522.326.
'An mahsûl-i mevkûfât ve mâbeyn	811.332.
'An mahsûl-i Beytilmal	447.035.
'An mahsûl-i rüsûm-ı tezkirehây-ı tîmârhây-ı Vilâyet-i Anadolu	100.000.

MİNHÂ İHRÂCÂT 'N VİLÂYET-İ RUMELİ VE ANADOLU VE KARAMAN VE RÛM VE ZÜLKADRİYYE BER VECH-İ TAHMÎN

FÎ SENE 1502 KERRE YÜZBİN VE 28.227 (150.228.227)

53.

Mevâcib-i mülâzımân-ı Dergâh-ı Âlî -Lâ zâle âliyen-	27.049 neferen Fî yevm 186.110	Fî sene 658 kerre yüzbin ve 82.940 (65.882.940).

54.

İn'âmât ve tasaddukât ve teşrîfât ve nevgerye[1]	30 kerre yüzbin ve 5.544 (3.005.544).

55.

---

1 **Nevgerye**; Nev.yeni demektir ve gerye ise, sağdıçlık denilen bir hediye çeşididir. Burada da maksûd olan bu olsa gerektir. Diğer tarafdan Nivger de okunabilir. Bu durumda kul ve çâker manalarını ifede eder (Bkz. **Burhân-ı Kâtı'**, c.II, Nun maddesi).

El-mübâya'ât: akmişe-i mütenevvi'a ve gayrihî	49 kerre yüzbin ve 34.127 (9.934.127).
56.	
Âdet-i kemân-bahâ ve tîr-keş-bahâ ve dırâzî-i atmacacıyân ve âdet-i nev-müslümânî ve gayrihî	855.120
57.	
Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa-i İstanbul	144 kerre yüzbin ve 55.759 (14.455.759)
Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa	101 kerre yüzbin ve 84.678 (10.184.678)
Be cihet-i sahten-i divânhâne-i Âlî ve ba'zı ebniye-i müteferrika ve 'an bahâ-i top ve gayrihî	42 kerre yüzbin ve 71.081 (4.271.081).
58.	
Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa der Galata	10 kerre yüzbin ve 51.212 (1.051.212)
Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa	844.720
Be cihet-i mühimmât-ı sâire	256.492.
59.	
Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa der Edirne	10 kerre yüzbin 994 (1.000.994).
60.	
Be cihet-i ihrâcât-ı Matbah-ı Âmire	23 kerre yüzbin 79.505 (2.379.505).
61.	
Be cihet-i ihrâcât-ı Istabl-ı Âmire	56 kerre yüzbin ve 40.000 (5.640.000).
62.	
Be cihet-i harc-ı çukahây-ı Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî	29 kerre yüzbin 55.348 (2.955.348).
63.	
Be cihet-i ihrâcât-ı câmehâ-i hâssa	79.109.
64.	
Be cihet-i ihrâcât-ı cebehâne-i âmire	135.762.
65.	
Be cihet-i ihrâcât-ı Tophâne	204.076.
66.	
Be cihet-i ihrâcât-ı fodula-ı Sekbânân	517.421.
67.	

Be cihet-i ihrâcât-ı Otakhâ-i Hâssa	124.456.
68.	
Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa der Gelibolu	450.000.
69.	
Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa der Selanik	61.336.
70.	
Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa der Avlonya	46.549.
71.	
Be cihet-i vazife-horân-ı mesâcid-i kılâ' ve cevâmi' ve girâye-i cizye-i gebrân ma'a ihrâcât-ı sâire	390.828.
72.	
Be cihet-i mevâcib-i ümenâ ve küttâb ve nâzırîn ve vazife-i sulahâ ve meşâyih (mesâcid) ve zâviye-dârân-ı mesâcid ve gayrihî der Vilâyet-i Rumeli	968.526
73.	
Be cihet-i salyâne-i mîrlivâ-i İzvornik ve karlı İli ve Kara Dağ ve amâyir ve gayrihî der Vilâyet-i Rumeli	208.416.
74.	
Be cihet-i salyâne-i meşâyih ve zâviye-dârân ve bâbdârân ve gayrihî der Vilâyet-i Anadolu	442.018.
76.	
Be cihet-i ihrâcât-ı ebniye-i müteferrika ve meremmât-ı kılâ' ve sâhten-i keştîhâ-i cedîde ve gayrihî 'an mukâta'ât	25 kerre yüzbin 96.260 (2.596.260).
77.	
Be cihet-i ba'zı ihrâcât-ı müteferrika 'an mukâta'ât-ı Rumeli ve Anadolu	461.467.
78.	
Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa der Burusa ve Kefe ve Trabzon ve Konya ve Rodos ve Küre-i Ma'mûre ve Ağnâm-ı İkizceler ve Mihaliç	36 kerre yüz bin 23.695 (3.623.695).
Be cihet-i ihrâcât-ı hâssa der Burusa ve Kefe ve Trabzon ve Konya ve Rodos	21 kerre yüz bin 75.442 (2.170.442)

Be cihet-i mevâcib-i sulehâ ve in'âm-hanân an ağnâm-ı İkizceler ve ba'zı mütekâidîn ve tu'me bahâ-i mürgân-ı şikârî 'an hâshâ-i Mihaliç	126.323
Be cihet-i ihrâcât-ı Küre-i Ma'mûre	on üç kerre yüz bin 26.930 (1.326.930).

79.

Teslimât be Padişâh-ı âlem-penâh -hulli̇de mülkühû- gayrı ez mahsûl-i Mısır	34 kerre yüz bin 76.452 (3.476.452).

80.

Ez-ziyâde-i ihrâcât 'an'il-asıl	214 kerre yüz bin 25.701 (21.425.701).

VİLÂYET-İ MISIR

81.

'An mahsûlât-ı Vilâyet-i Mısır	Fî sene 1165 kerre yüz bin 38.994 (116.538.994).

82.

'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i mezkûre	Fî sene 849 kerre yüz bin 43.250 (84.943.250).

83.

'An mahsûl-i iskelehây-ı Mısır ma'a iskele-i Cidde-i Ma'mûre	Fî sene 177 kerre yüz bin 31.964 (17.731.964).
'An iskele-i Mısır	133 kerre yüz bin 93.860 (13.393.860).
'An iskele-i Cidde-i Ma'mûre ma'a Sevâkin	43 kerre yüz bin 38.104 (4.338.104).

84.

'An bahâ-i gallât-ı Vilâyet-i mezkûre	Fî sene ber vech-i tahmîn 138 kerre yüz bin 63.780 (13.863.780).
Hintâ	Fî sene 90.929 erdeb: kırkar akçeden 36 kerre yüz bin ve 37.160 (3.637.160).
Şa'îr	511.331 erdeb; yirmibeşer akçeden 102 kerre yüz bin 26.620 (10.226.620).

85.

Minhâ ihrâcât 'an vilâyet-i mezkûre	Fî sene 258 kerre yüz bin ve 43.304 (25.843.304).
86.	
Be cihet-i salyâne-i mîri-mîrân-ı Mısır ve ümerâ ve gayrih	Fî sene 50 kerre yüz bin ve 35.000 (5.035.000).
87.	
Be cihet-i müşâhere-horân-ı Vilâyet-i Mısır Fî sene	Neferen 262 Fî sene 314.000.
88.	
Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i Çavuşân-ı Mısır	Neferen 61 Fî sene 288.156.
89.	
Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i gönüllü-yân-ı Mısır	Neferen 1624 Fî sene 44 kerre yüz bin 15.392 (4.415.392).
90.	
Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i Çerâkise	Neferen 1282 Fî sene 29 kerre yüz bin 39.728 (2.939.728).
91.	
Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i Çerâkise-i müteka'idîn	Neferen 330 Fî sene 235.764.
92.	
Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i Tüfenkçiyân-ı Mısır	Neferen 927 Fî sene 26 kerre yüz bin ve 2.308 (2.602.308).
93.	
Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i müs-tahfızân-ı kal'a-i Mısır	Neferen 734 Fî sene 17 kerre yüz bin ve 1320 (1.701.320).
94.	
Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-ı mus-tahfızân-ı kal'a-i İskenderiye	Neferen 219 Fî sene 542.328.
95.	
Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i mus-tahfızân-ı kal'a-i Dimyât	Neferen 37 Fî sene 89.560.

96.

Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i mustahfızân-ı Kal'a-i Reşîd	Neferen 63 Fî sene 161.088.

97.

Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i rüesâ ve azebân-ı Mısır	Neferen 795 Fî sene 14 kerre yüz bin 87.800 (1.487.800).

98.

Be cihet-i mevâcib-i rüesâ ve azebân-ı keştîhâ-i hâssa der Mısır	Neferen 106 Fî sene 243.324.

99.

Be cihet-i ihrâcât-ı Ka'betu'llah-iş-Şerîfe -Şerrafehallâhu Te'âlâ-	Fî sene 32 kerre yüz bin (3.200.000).

100.

Be cihet-i mevâcibât ve ihrâcât der Cidde-i Ma'mûre ber vech-i tahmîn	Fî sene 619.476.

101.

Be cihet-i ihrâcât-ı sükker-i hâssa	Fî sene 500.000.

102.

Be cihet-i ihrâcât-ı cebehâne-i Mısır ma'a bârut-ı hâssa	Fî sene 10 kerre yüz bin (1.000.000)

103.

Be cihet-i bahâ-i hiyâr-şenber	Fî sene 300.000.

104.

Be cihet-i ihracât-ı hâshâ-i urbân-ı meşâyih ve küşşâf ve gayrıhi	Fî sene 150.000.

105.

El-Bâki Fî sene	906 kerre yüz bin ve 95.690 (90.695.690).

106.

Vuzi'a 'an'il-bâki	200 kerre yüz bin (20.000.000).
Be cihet-i şerâkî ve boz ve âtıl ve garîk	Fî sene yüz kerre yüz bin (10.000.000).

Şöyle ki, reyy-i kâmil ola zikr olan yüz yük akçe şerâki içün aşağa varılmaz. Heman boz ve âtıl içün yılda ber vech-i tahmîn yirmibeş yük aşağa varılur.

Be cihet-i zimem-i nâss ki bâki mî maned ber vech-i tahmîn	Fî sene yüz kerre yüz bin (10.000.000).

107.

Bakıyyet'ül-bâki be hızâne	706 kerre yüz bin ve 95.690 akçe (70.695.690).

VİLÂYET-İ ŞÂM

108.

Mahsûlât 'an Vilâyet-i Şâm Fî sene-i kâmile	109 kerre yüz bin 25.970 (10.925.970).

109.

'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i mezkûre	104 kerre yüz bin 85.970 (10.485.970).

110.

'An cizye-i mîrimîrân-ı Cezîre-i Kıbrıs	Hasene-i Efrenciyye 8.000 sikke; el-libeşer akçeden 440.000.

111.

Minhâ ihrâcât Fî sene	27 kerre yüz bin 74.436 (2.774.436).

112.

Be cihet-i mevâcib-i Yeniçeriyân-ı Kal'a-i Şam	612 neferen Fî sene 15 kerre yüz bin 28.216 (1.528.216).

113.

Be cihet-i müşâhere-horân der Şam	Fî sene 81.580.

114.

Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i müstahfızân-ı Kal'a-i Kerek	63 neferen Fî sene 73.805.

115.

Be cihet-i ihrâcât-ı Ka'bet'ullâh'iş-Şerife -Şerrafehallâhu Te'âlâ-	Fî sene 10 kerre yüzbin 86.475 (1.086.475).

116.

Be cihet-i hil'at-bahâ-i Emîr-i Şam	4.360.

117.

El-bâkî Fî sene	81 kerre yüz bin 51.534 (8.151.534).

VİLÂYET-İ HALEB

118.

Mahsûlât-ı Vilâyet-i Haleb ber mûceb-i Defter-i Vilâyet	Fî sene 138 kerre yüz bin 8.102 (13.808.102).

119.

Minhâ ihrâcât	Fî sene 956.530.

120.

Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i müstahfızân-ı Kal'a-i Haleb	212 neferen Fî sene 529.512.

121.

Be cihet-i salyâne	Fî sene 70.000.

122.

Be cihet-i icârât	56.826.

123.

Be cihet-i harc-ı barut ve tophâne	Fî sene 200.000.

124.

Be cihet-i müşâhere-horân	Fî sene 100.192.

125.

El-bâkî Fî sene	128 kerre yüzbin 51.572 (12.581.572).

VİLÂYET-İ DİYÂRBEKİR

126.

Mahsûlât 'an Vilâyet-i Diyârbekir ber mûceb-i Defter-i Vilâyet	Fi sene 71 kerre yüzbin 69.192 (7.169.192).

127.

Minhâ ihrâcât Fî sene-i kâmile	58 kerre yüzbin 18.112 (1.851.112).

128.

Be cihet-i müşâhere-horân	15 neferen	Fî sene 76.644.

129.

Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i müstahfızân ve rü'esâ ve azebân-ı kılâ' der Vilâyet-i mezbûre	On yedi bâb 1.858 neferen	Fî sene 38 kerre yüz bin ve 1.948 (3.801.948).

130.

Be cihet-i mevâcib-i cemâ'at-i gılmân-ı Diyârbekir	446 neferen Fî sene 18 kerre yüzbin 16.020 (1.816.020).

131.

Be cihet-i câme-bahâ ve hayme-bahâ-i azebân	Fî sene 23.500.

132.

El-bâkî Fî sene	13 kerre yüz bin ve 51.080 (1.351.080).

133.

Cem'ul-bâkî gayr-ı ez ihrâcât-ı ziyâde-i an'il-asl ki; der Vilâyet-i Rumeli ve Anadolu ve Karaman ve Rûm ve Zülkadriyye vâkî' şüde	Fî sene 930 kerre yüzbin ve 49.866 (93.049.876).

MUHÂSEBE-İ İCMÂL-İ MUKÂTA'ÂT-I RUMELİ VE ANADOLU FÎ SELÂSİ SİNÎN

134. Muhâsebe-i mukâta'ât-ı Vilâyet-i Rumeli ve Anadolu:

Asl-ı mal fî selâsi sinîn der uhde-i ummâl	1.144 aklâm 2.637 kerre yüzbin 44.261 (263.744.261)	Fî sene 879 kerre yüz bin 14.753 (87.914.753).
'An mukâta'ât-ı Rumeli fî selâsi sinîn	542 aklâm 1689 kerre yüz bin 35.279 (168.935.279)	Fî sene 563 kerre yüz bin ve 11.759 (56.311.759).
'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Anadolu Fî selâsi sinîn	602 aklâm 948 kerre yüz bin 8.982 (94.808.982)	Fî sene 316 kerre yüz bin 2.994 (31.602.994).

135.

Vuzı'a 'an zâlike fî selâsi sinîn	781 kerre yüz bin ve 82.705 (78.182.705)	Fî sene 260 kerre yüz bin ve 60.897 (26.060.897).

136.

Be cihet-i müstahfızân ve rü'esâ ve azebân-ı kılâ'-ı Vilâyethâ-i mezkûre	Fî selâsi sinîn 690 kerre yüz bin 76.483 (60.976.483)	Fî sene 203 kerre yüz bin 25.494 (20.325.494).
'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Rumeli	Fî selâsi sinîn 328 kerre yüz bin 57.420 (32.857.420)	Fî sene 109 kerre yüz-bin 52.473 (10.952.473).
'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Anadolu	Fî selâsi sinîn 281 kerre yüz bin 19.063 (28.119.063)	Fî sene 93 kerre yüz bin 73.021 (9.373.021).

137.

Be cihet-i mevâcib-i ümenâ ve nâzırîn ve küttâb ve ehl-i vezâif ve gayrihî	Fî selâsi sinîn 60 kerre yüzbin 81.731 (6.081.731)	Fî sene 20 kerre yüz bin 27.242 (2.027.242).
'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Rumeli	Fî selâsi sinîn 29 kerre yüz bin 5.581 (2.905.581)	Fî sene 968.526.
'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Anadolu	Fî selâsi sinîn 31 kerre yüz bin 76.150 (3.176.150)	Fî sene 10 kerre yüz bin 58.716 (1.058.716).

138.

Be cihet-i meremmât-ı kılâ' ve sahten-i keştîhâ-i Tuna ve ba'zı ihrâcât-ı müteferrika	Fî selâsi sinîn 77 kerre yüz bin 88.784 (7.788.784)	Fî sene 25 kerre yüzbin 96.260 (2.596.260).
'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Rumeli	Fî selâsi sinîn 33 kerre yüz bin 34.794 (3.334.774)	Fî sene 11 kerre yüzbin 11.590 (1.111.590.
'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Anadolu	Fî selâsi sinîn 44 kerre yüz bin 54.010 (4.454.110)	Fî sene 14 kerre yüz bin 84.670 (1.484.670).

139.

Be cihet-i salyâne-i Kasım Paşa ve mîrlivâ-i İzvornik ve Karlı İli ve Kara Dağ ma'a Câmi'- i Sultan Muhammed Hân -Tâbe serâh- der İstanbul ve gayrihî	Fî selâsi sinîn 19 kerre yüz bin 51.304 (1.951.304)	Fî sene 650.434.
An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Rumeli	Fî selâsi sinîn 625.250 akçe	Fî sene 208.416.
'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Anadolu	Fî selâsi sinîn 13 kerre yüz bin 26.054 (1.326.054)	Fî sene 442.018.

140.

Be cihet-i ihrâcât-ı sâire	Fî selâsi sinîn 13 kerre yüz bin 84.400 akçe (1.384.400)	Fî sene 461.467.

'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Rumeli	Fî selâsi sinîn 761.738	Fî sene 253.912.
'An mukâta'ât-ı Vilâyet-i Anadolu	Fî selâsi sinîn 622.665	Fî sene 207.555.
141.		
Elbâkî der uhde-i...	Fî selâsi sinîn 1855 kerre yüzbin ve 61.556 (185.561.556)	Fî sene 618 kerre yüz bin 53.852 (61.853.852).

MEVÂCİB-İ CEMÂ'AT-İ MÜLÂZIMÂN-I DERGÂH-I ÂLÎ

142.		
Mevâcib-i mülâzımân-ı Dergâh-ı Âlî vâcib-i Şevvâl ve Zülka'deteyn sene 933	24.146 Neferen Fî yevm 186.110	Fî sene 658 kerre yüz bin 82.940 (65.882.940).
143.		
Cemâ'at-i müşâhere-horân	424 neferen Fî yevm 12.377	Fî sene 43 kerre yüz bin 81.458 (4.381.458).
144.		
Cemâ'at-i Yeniçeriyan-ı Dergâh-ı Âlî	7.886 neferen Fî yevm 43.569	Fî sene 154 kerre yüz bin 23.426 (15.423.426).
145.		
Cemâ'at-i ebnâ-i sipâhiyân	1990 neferen Fî yevm 40.987	Fî sene 145 kerre yüz bin 9398(14.509.398).
146.		
Cemâ'at-i silâhdârân	1593 neferen Fî yevm 28.446	Fî sene 100 kerre yüz bin 9884 (10.069.884).
147.		
Cemâ'at-i ulûfeciyân tâbi'-i yemîn	589 neferen Fî yevm 6620	Fî sene 23 kerre yüz bin 43.480 (2.343.480).
148.		
Cemâ'at-i ulûfeciyân tâbi'-i yesâr	498 neferen Fî yevm 5359	Fî sene 18 kerre yüz bin 97.086 (1.897.086).
149.		

Cemâ'at-i gurebâ-i tâbi'-i yemîn	211 neferen Fî yevm 3121	Fî sene 11 kerre yüz bin 4834 (1.104.834).
150.		
Cemâ'at-i gurebâ-i tâbi'-i yesâr	204 neferen Fî yevm 2917	Fî sene 10 kerre yüz bin 32.618(1.032.618).
151.		
Cemâ'at-i bevvâbîn-i Dergâh-ı Âlî ve teberdârân	319 neferen Fî yevm 2.143	Fî sene 758.622.
152.		
Cemâ'at-i cebeciyân-ı Dergâh-ı Âlî	524 neferen Fî yevm 2.872	Fî sene 10 kerre yüz bin 16.688 (1.016.688).
153.		
Cemâ'at-i topçuyân	695 neferen Fî yevm 2756	Fî sene 975.624.
154.		
Cemâ'at-i hayyâtîn-i hâssa ve hil'at	301 neferen Fî yevm 1811	Fî sene 641.094.
155.		
Cemâ'at-i tabbâhîn	277 neferen Fî yevm 1850	Fî sene 654.900.
156.		
Cemâ'at-i mehterân-ı alem	185 neferen Fî yevm 1318	Fî sene 466.570
157.		
Cemâ'at-i mehterân-ı hayme ve sakâyân-ı dîvân	277 neferen Fî yevm 1590	Fî sene 562.860
158.		
Cemâ'at-i ehl-i hıref	585 neferen Fî yevm 4019	Fî sene 14 kerre yüz bin 22.726 (1.422.726).
159.		
Cemâ'at-i arabacıyân-ı top	943 neferen Fî yevm 2785	Fî sene 985.890
160.		

Cemâ'at-i şahinciyân	177 neferen Fî yevm 998	Fî sene 353.292

161.

Cemâ'at-i çakırcıyân	61 neferen Fî yevm 352	Fî sene 124.608.

162.

Cemâ'at-i atmacaciyân	21 neferen Fî yevm 90	Fî sene 31.860.

163.

Cemâ'at-i Istabl-ı Âmire	2830 neferen Fî yevm 14.500	Fî sene 51 kerre yüz bin 33.000 (5.133.000).

164.

Cemâ'at-i gılmân-ı ace-miyân-ı İstanbul ma'a bağçe-i hâssa	3553 neferen Fî yevm 5630	Fî sene 19 kerre yüz bin 93.020 (1.993.020).

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

محاسبه اجمال محصولات واخراجات

غير از تيمارها

٤٩

٥٠

٥١

٥٢

٥٣

٥٤

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

٥٥

٦٩

٧٠

٥٧

٥٨

٧١

٧٢

٧٣

٧٤

٥٩

٦٠

٦١

٦٢

٧٦

٧٧

٦٣

٦٤

٧٨

٦٥

٦٦

٦٧

٦٨

٧٩

٨٠

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

٨١

٨٢

٨٣

٨٤

٨٥

٨٦

٨٧

٨٨

٨٩

٩٠

٩١

٩٢

٩٣

٩٤

٩٥

٩٦

٩٧

٩٨

٩٩

١٠٠

١٠١

١٠٢

١٠٣

١٠٤

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

١٠٥

١٠٦

١٠٧

١٠٨

١٠٩

١١٠

١١١

١١٢

١١٣

١١٤

١١٥

١١٦

١١٧

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

محاسبه
اجمال مقاطعات روم ایلی
و اناطولی فی ثلث سنین

١٣٧ ١٣٤

١٣٨

١٣٥

١٣٦

١٣٩

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

١٤٠

١٤١

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

مواجب جماعت ملازمان درگاه عالی

١٤٢

١٤٣

١٤٤

١٤٥

١٤٦

١٤٧

١٤٨

١٤٩

١٥٠

١٥١

١٥٢

١٥٣

١٥٤

933-934 Malî Yılı Bütçe Kanunnâmesi, Topkapı Sarayı Arşivi, D.3442

١٥٥

١٥٦

١٥٧

١٥٨

١٥٩

١٦٠

١٦١

١٦٢

١٦٣

١٦٤

BEŞİNCİ BÖLÜM

MUHTELİF MERKEZÎ VE UMUMÎ KANUNNÂMELER

§.1- NEŞREDİLECEK KANUNNÂMELER

Bu bölümde neşredilmesi gereken Kanunnâmelerin sayısı, aslında çok kabarıktır. Ancak bütün bunları bu cilde sığğıştırmaya kalkışacak olursak, bu cildin hacmi fazlaca kabaracaktır. Planladığımızdan da fazla uzun olması hasebiyle, çok önemli ve umumî mahiyet arzeden bazı Kanunnâmeleri burada zikredeceğiz. Voynuk Kanunnâmesi, İlmiye Kanunnâmesi ve benzerleri gibi. Diğerlerini ise, özellikle beğlerbeğlerine hitâben fermân tarzında kaleme alındıklarından dolayı, gönderildiği eyâlet bölümünde neşredeceğiz. Bu noktayı, bir çok yerde tekrar etmemizin sebebi, araştırmacıların, umûmilik arzeden ve Kanunî devrine ait olan bütün Kanunnâmeleri ve diğer hukukî düzenlemeleri, bu ciltte aramamaları içindir. Mesela, *Rüsûm-ı Ağnâm Kanunnâmesi,* aslında umumî bir Kanunnâmedir; ancak Rumeli beğlerbeğine gönderildiği içi, zikrettiğimiz sebeplerden dolayı, *Rumeli Eyâleti Kanunnâmeleri* arasında neşredilecektir.

Bu arada şu hususu da belirtmekte yarar görüyoruz ki, *Kanun-ı Cedîd* denilen ve çekirdeği Kanunî devrinde atıldığı halde, çok daha sonraki dönemlere ait hükümleri de ihtivâ eden buzı umumî kanunnâmeler; Celâl-zâde'ye nisbet edilen ve ancak sonradan tedvîn edildiği muhtevâsından belli olan Kanunnâme ve benzeri bazı hukukî düzenlemeleri ise, ya II.Selim devri Kanunnâmeleri arasında (ilk defa o dönemde derlendiği ve tedvîn olunduğu için) veyahut da daha sonraki uygun dönemlerde neşredeceğiz. Bunu hatırlatmakta, özellikle araşıtırmacılar açısından fayda mülâhaza ediyoruz.

§. 2- VOYNUK KANUNNÂMESİ (23)

I- NÜSHALARI VE TAHLİLİ

Seferde ordunun ve vezirlerle devlet adamlarının atlarına bakmak, diğer zamanlarda ise *Has Ahır* (*Istabl-ı Âmire*) ve çayır hizmetinde kullanılmak üzere, gayr-i müslimlerden ve özellikler Bulgarlardan tertib edilen askeri sınıfa *voynuk* denmektedir. Temeli *Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa* tarafından 777/1375 tarihinden itibaren atılmaya başlanan bu teşkilat, 1102/1691'de kaldırılmak istenmiş, 1104/1693'de tekrar iâde edilmiş ve 1295/1878 tarihine

kadar şöyle böyle yaşanmıştır. Voynuklara tahsis edilen araziye baştina, müfrezelerine *gönder* ve voynuğun hısımlarına *voynuk zevâidi* denilir[1].

Elimizde bulunan voynuklarla alakalı ilk hukukî düzenleme, ciddî anlamda, Yavuz Sultân Selim Devri Kanunnâmeleri arasında neşnettiğimiz Niğbolu Kanunnâmesinde yer alan "*Kanunnâme-i Voynugân*"dır[2]. Bu Kanunnâmeyi, *Yavuz Ercan* Bey'in görmediği anlaşılmaktadır. Zira yararlanmamıştır[3].

Kanunî devrinde ise, Voynuklarla igili olarak iki ayrı müstakil hukukî düzenleme mevcuttur. Biz, her ikisini de burada neşredeceğiz.

Birincisi, 929/1523 tarihinde hazırlanan ve "*Kanunnâme-i Voynugân-ı Istabl-ı Âmire*" adını taşıyan Kanunnâmedir. Elimizde çok sayıda nüshaları vardır.

I. si, Topkapı R. 1935, vrk. 40/b-43/b'deki nüshadır.

II. si, yine Topkapı R. 1936'daki benzeri nüshadır.

III. sü ise İ.Ü. Ty. 2753, vrk. 35/a-36/b'deki nüshadır.

*IV.cüsü, BOA, MMD, No: 81, sh.2-5'*de yer alan orijinal nüshadır. Bu nüshayı esas alan, Yavuz Ercan Bey, Kanunnâme'yi neşretmiştir[4]. Biz orijinali ile beraber neşredeceğiz.

*V.si, Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1969, Vrk.183/a-185/a'*da kayıtlı bulunan nüshadır. Diğer nüshalara tıpa tıp benzemektedir.

İkincisi, "*Voynuk Tahririne Kâtib Ta'yîn Olunduğuna Dâir Fermân*" adı altında ve 943/1536 yılında hazırlanan bir hukukî düzenleme daha vardır ki, voynuklar konusunu yakından ilgilendirmektedir. Yavuz Ercan Bey'in görmediğini tahmin ettiğimiz bu hukukî düzenlemenin asıl önemli özelliği, voynukların nasıl yazıldığına dair mühim kâideleri ihtivâ etmesidir. Bu, aslında bir voynuk kâtibinin tayin fermanı değil, voynuk kâtibi tayin edilen görevliye verilen bir nizâmnâmedir.

Bildiğimiz tek nüshası, *Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1970, Vrk. 61/a-62/b*'de bulunmaktadır. Bunu da neşredeceğiz. Bu Kanunnâme'nin en önemli özelliği, uygulamaya ve voynuk yazarken muhtemel olan suiistimallere ışık tutmasıdır. Asıl Kanunnâme'nin tam olarak tatbik edilebilmesi için hazırlanmış bir Voynuk Nizâmnâmesi şeklindedir.

II- VOYNUK KANUNNÂMESİ'NİN TAM METNİ

1 Konuyla alakalı olarak Yavuz Ercan'ın hazırlamış olduğu "Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar Ve Voynuklar" adlı değerli araştırması, en geniş araştırma olma özelliğini devam ettirmektedir; Bkz.Ercan, Yavuz, **Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar Ve Voynuklar**, Ankara 1986, sh.131; MTM, I/308 vd., 325.

2 **Osmanlı Kanunnâmeleri**, Yavuz-55, md.36-45, sh.418-420.

Buradaki Voynuk Kanunnâmesi, her ne kadar Niğbolu Voynuklarını ilgilendiriyorsa da, burası voynukların merkezi olduğundan, tamamına şâmil hükümler de vardı.

3 Ercan, **Voynuklar**, 114 vd.

4 Ercan, 114-116

SÛRET-İ KANUNNÂME-İ VOYNUĞÂN-I ISTABL-I ÂMİRE

"Bâis-i tahrîr-i hâme oldur ki; *Istabl-ı Âmire voynuklarının kanunnâme-i şerîfeleri* budur ki, zikrolunur:

1. *Kara voynukların* üç neferi bir *gönder*[1] olub yılda biri be-nevbet eşüb ve cebelü voynukların dört neferi bir gönder olub yılda biri be-nevbet eşüb ellerinde olan baştinalariyle ıstabl-ı âmireye hizmet ederler. Harâcdan ve ispençden ve öşr-i şer'î ve rüsûm-ı örfiyeden ve tekâlif-i dîvâniyeden ve yüz re's koyunları âdet-i ağnâmdan ma'fûvdürler. Velhâsıl avârız-ı dîvâniyeden bil-külliye mu'âf ve müsellemlerdir. Meğer harâclu baştina veyâhud erbâb-ı tîmâr ve mülk ve vakıf ve müsellem ve doğancı yerlerine zirâ'at edeler. Ol vakit toprak sâhibine öşür verirler ve harâclu baştinanın harâcın verirler.

2. Ve voynuklar mürde olıcak yerlerine harâcsuz oğulları yazılmak kanundur. Harâcsuz olıcak harâclu yazılmak memnû'dur. Harâcsuz voynuk oğlu olmayıcak, zarûret îcâb ederse harâclu voynuk oğlu yazılmak kanundur. Voynuk oğulları mevcûd iken harâcgüzâr ve haymâne voynukluğa yazılmak memnû'dur.

3. Voynuk tâifesinin cerîmeleri ve resm-i nikâh ve sâir bâd-ı hevâları, ser-askerlerine ve voynuk beğlerine hâsıl kayd olunmuşdur.

4. Ve atlu sancağı beğleri voynuk arasına girmek memnû'dur. Meğer voynuk salbe müstahakk ola. Ammâ *bedel-i siyâset* almak câiz değildir.

5. Ve her nâhiye voynuklarının lagatorlari ve premikürleri vardır. Sâir voynuklar mu'âf oldukları gibi mu'âf olub yılda biri voynuğla eşüb İstabl-ı Âmireye hizmet ederler.

6. Ve seferden gaybet edicek harâcı ve öşri ve sâir rüsûmı hesâb olunub ol mikdâr mâl mîrî içün zabt olunur. Bu husûsda voynuk sancağı beğine ve ser-askerlerine cerîme alamk kanun değildir. Ve voynuklar mevcûd iken bedel göndermek memnû'dur. Meğer marîz vâki' ola veyâhud mürde olan voynuğun yerlerine yazılan oğulları küçük olalar. Ol vakit bedel göndermek kanundur.

7. Ve ba'zı voynukları mürde olub ra'iyyet arasında baştinaları kalub zâyi' olur. İmdi voynukluk baştinasının bey'i ve tapusı memnû'dur. Yerlerine voynukluğa her kim yazılur ise, baştina ana râci'dir.

8. Voynuk oğulları yetişüb yarar olıcak voynuk zevâ'ididir. Bir mikdâr harâc ve ispenç mîrî içün zabt olunub alınmak kanundur. İl yazıcıları voynuk oğulların ra'iyyet yazmışlardır; min ba'd yazılmaya, memnû'dur. Anun gibi voynuk oğulları vâki' olıcak harâcları ve ispençleri mîrî içün zabt oluna.

Ammâ *Filibe*'de voynuk sancağı beği uhdesinde olan voynukların oğullarının ispençelerin voynuk beği zabt eder. Ve *Sofya* ve *Şehirköy* vilâyetinde voynuk oğullarının ispençlerin sipahiler alurlar.

1 Bkz. Ercan, 70 vd.

9. Ol vakit ki, voynuklar mürde olub voynuğa zarûret îcâb ede, *voynuk zevâ'idinden*[1] voynuk yazıla ki, kanun-ı kadîm budur.

10. Voynuk tâifesi âdet-i nîze[2] deyü bir mikdâr mâl Hizâne-i Âmire'ye vermek kanundur.

11. Ve voynuk tâifesine vilâyet sancağı beğleri kepe ve odun ve yem tevzî' ederler ve çayır biçdirirler. Ekser voynuğa bundan ihtilâl vâki' olur. Min ba'd olunmaya, memnû'dur.

12. Ve voynuk ser-askerleri ve voynuklar, mürde ve girihtedir deyü bu sûretle her yıl hükm-i şerîf alub vilâyet kâdîleriyle kâmrânlık etmek içün ba'zı voynukları ihrâc edüb irtişâ ile harâc-güzâr kâfirleri voynuk yazarlar. Min ba'd anlara hüküm verilmek memnû'dur. Her yıl ser-askerlerin ne mikdâr voynukları mürde olur ise, vilâyet kadıları tamam mürde olduklarını ma'lûm edinüb yerlerine voynuk oğulların defter edüb ve mühürleyüb Âsitâne-i Sa'âdet'e arz edeler.

13. Ve her yıl nevbetlü voynuk tâifesin, voynuk sancağı beği ve ser-askerleri getürdüklerinde ba'zı voynuklar müdde ve girihte ve marîzlerdir deyü garaz ile özür beyân edüb voynuk tâifesine hayli naks getürürler. Özürleri min ba'd mesmû' olmaya. Kanun-ı kadîm üzere her yıl nevbetlü voynuk geldükde ersân-ı devlet ma'rifetiyle defterdârlar cânibinden yoklanub tevzî'-nâme mûcibince noksânları yazılub ve adedleri defter olunub ve tevzî'den ne mikdâr voynuk zâid gelürse, ma'lûm edinüb erkân-ı devlete arz olunub vilâyet kadılarına mü'ekked ahkâm-ı şerîfe yazılub ser-askerlerin özürleri teftiş olunub vukû'ı üzere arz edeler. Hilâf-ı emr özr etmişlerse, mu'âteb olalar ve noksân olan ve zevâ'id gelen voynukların âdet-i kadîme üzere malları mîrî içün zabt oluna.

14. Ve her yıl ser-askerlerinden gayrı her vilâyete mîr-ahur cânibinden hizmetdir deyü sarrâclar gönderilür; voynuk tâifesinden hilâf-ı emr hâneden hâneye akçe alurlar imiş. Min ba'd gönderilmek memnû'dur. Mevsimi olıcak ser-askerler voynuk tâifesin getürüb teslîm eder, eğlendirirlerse mu'âteb olalar. Meğer sefer çayır mevsiminden mukaddem vâki' ola, ol vakit ulağla sarrâc gönderilüb voynuk beğine ve ser-askerlerine tenbîh edüb voynuk tâifesinden nesne almayalar. Dâimâ kanunla amel edüb hilâfına cevâz göstermeyeler.

---

1 Bkz.Ercan, 18 vd.

2 Bkz. Ercan, 78 vd.

Kanunnâme-i Voynugân-ı Istabl-ı Âmire, BOA, MMD, No: 81, sh.2-5

Kanunnâme-i Voynugân-ı Istabl-ı Âmire, BOA, MMD, No: 81, sh.2-5

١٢ [illegible]

١٣ [illegible]

١٤ [illegible]

[illegible]

III- VOYNUK TAHRİR KÂTİBİNE VERİLEN NİZÂMNÂMENİN METNİ (24)

VOYNUK TAHRİRİNE KÂTİB TA'YÎN OLUNDUĞU

1. Hâliyâ voynuk tâifesinin yazılaldan beru niceleri fevt olub ve niceleri ma'lûl ve nâ-tüvân olmağla, az kimesne kalub, voynukların ve yamaklarının tekmîl olunması lâzım ve mühim olmağın, ol husûsun itmâmı içün seni emîn ve sipahi oğlanlarından kulum dervişi kâtib ta'yîn eyleyüb ve südde-i sa'âdetimde olan Voynuk Defterin bile irsâl edüb buyurdum ki;

2. Hükm-i şerîf-i vâcib'ül-ittibâ'ım varıcak, kat'â te'hîr ve terâhî eylemeyüb, biz-zât mübâşeret eyleyüb, *Vilâyet-i Rumeli*'nde voynuk olan yerlere varub, şehirlerde ve kasabât ve kurâda gereği gibi tetebbu' edüb göresin.

3. Bil-fi'il voynuklardan ve yamaklarından mevcûd ne mikdâr kimesne varsa, ma'lûm edinüb, vâki' olan noksânlarını voynuk oğlullarından ve karındaşlarından ve haymâneden, eğer anlardan vefâ etmeyecek olursa, sâbıkda voynuk yazulduğı zamandan zevâyid çıkub ra'iyyet yazılan voynuk zevâyidinden, her ne yerde mütemekkin ise ve ne yerde yazılmış ise, voynukları ve yamakları anlardan mu'accelen yazub tekmîl eyleyesin.

4. Ve *voynuk baştinaların* dahi gereği gibi tetebbu' ve tefahhus edüb, her ne mahaldedir ve her birinin mahsûlâtı ne kadar, onat vechile ma'lûm edüb, dahi ana göre mufassal ve meşrûh yazub defter eyleyesin.

5. ve defter tamâm olduğu gibi, südde-i sa'âdetime arz eyleyesin. Sonra emrim ne vechile sâdır olursa, ana göre amel oluna.

6. Ve bil-cümle *voynuk defteri*nin ahvâlin gereği gibi temyîz ve tashîh eyleyüb, evvelden ta'yîn olan mikdârı voynukları alâ vech'il-ihtimâm tekmîl ve itmâm edüb mübhem ve meşkûk nesne komayasın.

7. Ve mürd ü nâ-bedîd olub giden voynukları, yarar oğulları ve karındaşları var iken yazılmayub kalmakdan ve baştinaların cümle ahvâli ma'lûm olmayub mübhem ve meşkûk kalub ve mahsûlâtı dahi nâ-ma'lûm olmakdan ziyade ihtiyâtk ve ihtirâz eyleyüb, kemâli ile basîret ve intibâh üzere olasın.

8. ve sâbıkan ra'iyyete yazılan *voynuk zevâyidi*, şimdi yazılmakdan mevcûd voynuk yetişmeyüb zarûret olmakdandır. ve voynuğun oğlu ve karındaşı tamâm kifâyet eder iken, ra'iyyete yazılan *zevâyid voynuk* yazılmak emrim değüldür. Göresin, anlar tamâm kifâyet etmeyüb zarûret olacak olursa, anlardan itmâm ve tekmîl eyleyesin.

9. Ve voynuk yazılub defter olunurken hedâyâdan ve peşkeşden nesne almak veyahud voynuğun yarar oğlu ve karındaşı yazılmayub ketm olunmak kat'â câiz değildür. Bu

bâbda dahi ihtimâm edüb gaflet üzere olmayub ta'cîl alet-ta'cîl emr-i şerifim üzere voynukların noksânları yazılub tekmîl eyleyesin.

10. Ve zikr olunan voynukları yazarken emr-i şerifim bunun üzerinedir ki, Vilâyet Kâdîleri ve subaşıları ve memleket mu'temedleri ve voynuğa yarar zimmîleri gizlemeyüb yazdırmakda size gereği gibi mu'âvenet ve müzâheret eyleyeler.

11. Şöyle ki bu bâbda ihmâl ve müsâhele edüb dahi öoynukluğa yarar zimmîleri gizleyüb hizmete kâdir olmayanları yazduralar, vukû'ı üzere yazub südde-i sa'âdetime arz eyleyesin ki, anın gibileri, her kim ise, haklarından geldürem.

12. Sen dahi bu husûsda kemaliyle mukayyed olub voynukluğa münâsib ve yarar olan zimmîleri aslı ile tetebbu' edüb pîr ü nâ-tüvân ve müflis ve ma'lûl yazılmayub, fermân-ı şerifim mûcibince sefere ve hizmete kâdir voynuklar yazub ve her birinin köylerin ve mahallesin, kendünün ve babasının isimlerün tafsîli ile deftere kayd eyleyesin.

13. Ve adamlarından ve sizinle bile mübâşeret eden kimesnelerden bu bahâne ile kimesneye zulm ve te'addî eylemekden ve kimesnenin akçesi alınmakdan ziyâde ihtiyât ve ihtirâz eyleyesin.

14. Şöyle ki, yazılan voynukların yavalarının akçeleri alınub dahi yaramazları yazılub sonra ma'lûl ve nâ-tüvân hizmete yaramaz idüği zâhir ola, sizden bilinüb özrünüz makbûl olmak ihtimâli yokdur. İtâb ve ikâb olunmağla mu'âteb vâki' olursuz. Ana göre ihtiyât üzere olasız.

15. ve voynuk yazduğınız yerlerden vech-i ma'âşınız içün hâneden hâneye ikişer akçe almasın emr eyledim. Emr-i şerifim üzere ve yazduğunuz voynuklardan âdet ve kanun üzere hâneden hâneye ikişer akçe alub, sen ki, emînsin, birisin sen ve sen ki, kâtibsin, bir akçesin sen alub vech-i ma'âşınıza sarf eyleyesin.

Şöyle bilesin.

Tahrîren Fî Evâil-i Safer sene 943."

Voynuk Tahririne Kâtib Ta'yîn Olunduğuna Dâir Fermân, Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1970, Vrk. 61/a-62/b'

کوندروب طلب ایلیوب دخی کوتوردوب امریم مقتضاسنجه
تفتیش ایلیه سن حالیا انک کبیلری طلب ایدوکلرنده
ویرمدکیچون سنجاقبکلرینه و قاضیلره دخی حکم شریفم
ویرلمشدر اماجین تفتیشده حق اوزره اولوب بو بهانه
ایله خلاف شرع و قانون کمسنه یه تعدی و ظلم اولنوب
انجلرینا لنمقدن ضرر و احتراز ایلیه سن و خرسوزلقلری
ظاهر اولنلردن الدقلری اسباب و رزقلری اصحابنه حکم
ایدوب بقصور الیویروب جمله ماجراسی مفصل
و مشروح دفتر ایدوب عرض ایلیه سن شویله
بلاسن تحریراً فی ١٩ را سنه ٩٣

ویونق تحریرینه کاتب تعیین اولندوغی

١ حالیا ویونق طایفه سنک یازیلمالری بر و بچه لری فوت
اولوب و بچه لری معلول و ناتوان اولمغله ازکسنه قالوب
ویونقلرک و یماقلرینک تکمیل اولنماسی لازم و مهم اولمغین
اول خصوصک اتمامیچون سنی امین و سپاهی اوغلانلرندن
فلان دوبشیکاتب تعیین ایلیوب و سنی سعادتمدن
٢ اولان ویونق دفتری بیله ارسال ایدوب بیوردمکه حکم شریفم
واجب الاتباعم وارد اولیجاق قطعا تأخیر و تراخی ایلمیوب بالذات
مباشرت ایلیوب ولایت روم ایلنده ویونق اولان
یرلره واروب شهرلرده و قصبات و قرالرده کرکی کبی
٣ تتبع ایدوب کوره سن بالفعل ویونقلردن و یماقلرندن
موجود مقدار کمسنه وار ایسه معلوم ایدینوب واقع اولان
نقصانلری و یونق اوغلانلرندن و قرنداشلرندن و خیمانه
اکر اندن وفا ایتمجک اولور ایسه تابونده ویونق
یازلدوغی زمانده زوایدچیقوب رعیت یازیلان ویونق
زوایدندن هر نه یرده متمکن ایسه و نه یرده یازلمش ایسه
ویونقلری و یماقلری الوب معجلاً یازوب تکمیل ایلیه سن
٤ و ویونق باشنه لرین دخی کرکی کبی تتبع و تفحص ایدوب
هر نه محلده در و هر برینک محصولاتی نه قدر اولکان و جمله
معلوم ایدوب دخی اکا کوره مفصل و مشروح یازوب
٥ دفتر ایلیه سن و دفتر تمام اولدوغی کبی سنی سعادتمه
عرض ایلیه سن صکره امریم توجه له صادر اولور ایسه اکا
٦ کوره عمل اولنه و بالجمله ویونق دفترینک احوالی کرکی
کبی تمییز و تصحیح ایلیوب اولدن تعیین اولان مقدارلری
ویونقلری علی وجه الاهتمام تکمیل و اتمام ایدوب مبهم
٧ و مشکوک نسنه قومیه سن و مرد نامدید اولوب کیدن
ویونقلری برار اوغللری و قرنداشلری وار ایکن یازلمیوب
قالمقدن و باشته نه لرک جمله احوالی معلوم اولمیوب مبهم
و مشکوک قالوب و محصولاتی دخی نا معلوم اولمقدن
زیاده احتیاط و احتراز ایلیوب کمال ایله بصیرت
٨ و انتباه اوزره اولاسن و سابقا رعیته یازیلان
ویونق زوایدی شمدی یازلمقدن موجود ویونق

nuk Tahririne Kâtib Ta'yîn Olunduğuna Dâir Fermân, Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1970, Vrk. 61/a-62/b

§.3- İLMİYE KANUNNÂMESİ (25)

I- NÜSHALARI VE KISACA TAHLİLİ

Kanunî Devri Kanunnâmeleri arasında ilmiye sınıfı ile ilgili olarak iki ayrı hukukî düzenleme bulunduğunu ve aralarında müşterek hükümler bulunsa da, birbirinden farklı hükümler de ihtivâ ettiklerini görüyoruz.

Birincisi: Bu konuda değerli araştırmaları bulunan ve kendisinden çokça istifâde ettiğimiz Uzunçarşılı'nın bile haberdâr olmadığını gördüğümüz bu kanunnâme, ilmiye teşkilâtı ile alakalı ilk ciddî hukukî düzenlemedir. Hazırlanış tarihi kesin olarak bilinmeyen bu kanunnâme, Dâr'ül-hadîs'den bahsedilmemesi, kanunnâmenin en az Süleymaniye medreselerinden önce tanzim edildiğini göstermektedir. Ayrıca *mülâzemet* konusuna ciddî olarak temas edilmesi, kanunun, mülâzemet usûlünün temellerinin atıldığı 944/1557 yıllarına doğru hazırlandığını göstermektedir. Bu usûlü te'sîs eden zâtın Ebussu'ûd olduğunu ve bu dönemde Rumeli Kazaskerliği görevinde bulunduğunu da hatırlatalım.

Bu önemli Kanunnâme'nin de elimizde üç nüshası mevcuttur ve yine tesbitlerimize göre, kendisinden istifâde edilmiş ise de, tam metin halinde, henüz yayınlanmamıştır. Elimizdeki nüshalar şunlardır:

I. si, Topkapı, R. 1935, vrk. 94/b-95/b'deki temel nüshadır. Burada "*Kanunnâme-i Ehl-i İlim*" ünvanını taşımaktadır.

II. si, yine Topkapı'daki R. 1936'da bulunan benzeri nüshadır.

III. sü ise, İ.Ü. Ty. 2753, vrk. 40/a-41/a'daki nüshadır.

IV. sü de, yine İÜ.Ty. 3239, Vrk. 48/a-49/a'da bulunmaktadır. bu nüsha eksiktir ve Kanunnâmenin hükümlerini özetleyen bir çalışma mahiyetindedir

Bu kanun, daha sonraki ilmiye kanunları ile karşılaştırılırsa, durum iyice tavazzuh edecektir.

İkincisi ise, *Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1970, Vrk.121/b-124/a*'da kayıtlı, bildiğimiz kadarıyla tek nüshası bulunan *Kanunnâme*'dir. Buradaki hükümler, ciddi anlamda diğer Kanunnâme'den farklı olduğundan, bunu da neşredeceğiz. Tarih ihtiva etmeyen bu Kanunnâme, Kanunî devrine ait kanunları derleyen (tamamen) bir kanun mecmu'asında yer alması hasebiyle ve muhtevâsı itibariyle, tahmînen Sultân Süleyman devrinde tedvîn ve tertib edilmişdir. Bu Kanunnâme, "*Mevâlî-i İzâm ve Müderrisîn-i Kirâmın Tedrîse Muvâzebetleri İçün Nişân-ı Hümâyûn*" ünvânını taşımaktadır.

I- İLMİYE KANUNNÂMESİNİN METNİ

KANUNNÂME-İ EHL-İ İLİM

"Nişân-ı şerîf-i âlîşân-ı Sultânî ve fermân-ı münîf-i vâcib'ül-iz'ân-ı Hâkânî -nüffize bi'l-avn'is-Sübhânî ve'l-menn'is-Samedânî hükmi oldu ki; Çün te'yîdât-ı inâyât-ı Rabbânî ve tevfîkât-ı hidâyât-ı Samedânî şân-ı âlî-şânıma erzânî kılınub evâmir ü nevâhî-i ilâhî benüm bâb-ı devlet-şi'ârıma ve cenâb-ı ma'delet-disârıma tefvîz ve teslîm olundu. Pes lâzım oldu ki, i'lây-ı a'lâm-ı dîn ve ihkâm-ı ahkâm-ı şer'-i mübîn mer'î ve mahfûz olub terşîh-i ilm ü ulemâ ve tevşîh-i fadl ü fudalâ bâbında dakîka fevt olunmaya. Tâ anlarun dahi tînet-i tayyibeleri yenâbî'-i ulûmla muhammer olub tergîb ü tekmîl-i ilm-i fürû' ve usûl ve muhâvere-i ma'kûl ve menkûlde cidd-i belîğ ve sa'y-i tâmm izhâr edeler ki, zînet-i fazîlet ve hulliyet-i ehliyyet ile mahallâ ve kişver-i ders ü fetvâya müvellâ olub devha-i ilimleri simâr-ı a'mâl-i hasene ile ârâste ve icmâ'-ı ahkâm-ı kitâb ü sünnet ile pîrâste olub fünûn-ı fezâil-i celîle ve sunûf-ı hasâil-i cemîle ile tekmîl-i mezâhib-i meşâ'ib ve ta'yîn-i mesâlik-i menâsik anlarun kemâl-i teşarru'ı ve teverru'ı ile mütemeşşî ola. Bu husûs içün emr-i âlî-şânım ve hükm-i hümâyûnum bunun üzerine cârî oldu ki:

1. Min ba'd *muhassılîn*den *tullâb-i ilim* derslerin âdetçe tamam etmedin tavassut-ı gayr sebebiyle Âsitâne-i Ulyâma *mülâzemet*e gelmeyeler. Eğer bu tâifeden bir kimesne mülâzemete gelürse, mülâzimînden add olunmaya[1].

2. Ve âdet-i kadîme üzere kütüb-i mu'tebere[2] ne vechile okunu-geldiyse, gerü ol vech üzere okuyalar ve acele edüb talebe dilek vechile terakkî kasd edüb kimesneye varmaya. Min ba'd bu yasağım bozub dilek vechile bir kimesneyi verirse ve anun gibi kimesneyi müderrisînden her kangısı kabûl ederse, azl etmekle komazın, itâb-ı azîme müstahak olur. Ve ol dilek vechile müderrisîne varan talebe mansıb içün kapu mülâzemetine gelmek olmaya.

3. Ve her müsta'id ki, müderris-i sâbıkdan dershânede okunan kitâblardan âdetçe ne mikdâr okuduysa, keyfiyeti ne vechile vâki' oldiyse, elinde temessüki olub içinde beyân oluna. Ve ol temessüki nazar etmedin müderris-i lâhık anı kabul etmeye.

4. Ve kütüb-i meşrû'âtdan dahi mutavvelâtdan ve muhtasarâtdan[3] âdet-i kadîme üzere okuyalar. Husûsan ki, mansıb-ı kazâ sevdâsında ola.

---

1 -**Mülâzemet:** Kanunî devrine kadar, medreselerden mezun olanlar, müderrislik veya kâdiliklere, bir sıra gözetilmeksizin tayin edilirlerdi ve bu yüzden haksızlığa maruz kalanlar da olurdu. Kanunî'nin yaptığı bu hukukî düzenlemler ve Ebüssuud Efendi'nin gayretleri neticesinde, mülâzemet usûlü denen bir metod geliştirildi. Buna göre medrese mezunları, mezûniyet sıralarına göre, tarik defteri denen defterlere adlarını yazdırılar ve mülâzım adını alırlardı. Bir müderrislik veya kadılık münhal olduğunda, tayinler bu defterdeki isim sırasına göre yapılırdı. Ayrıca belli bir dönem yapanlar, tekrar mülâzemet usûlüne göre mu'ayyen bir süre beklemek mecburiyetinde idiler. Mukaddime'de ilmiye teşkilâtı ile alakalı yeterli bilgi verdiğimizden, burada uzatmıyoruz (Pakalın, **Tarih Deyimleri**; Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati,** İlgili maddeler).

2 **Kütüb-i Mu'tebere**; Medreselerde okutulması âdet haline getirilen çeşitli ilim dallarına ait kitaplar demektir. Fıkıh'dan Hidâye gibi.

3 -**Mutavvelât** Bir ilme dair geniş ve ayrıntılı olarak kaleme alınan kitaplara denir. Meselâ edebiyâta ait Sa'deddin Teftezânî'nin El-Mutavvel adlı Telhîs Şerhi, kendi adı gibi bu grubdan bir eserdir.

5. Ve *şuyûh-ı müderrisîn* kütüb-i mu'teberâtdan *Şerh-i Adud* ve *Hidâye* ve *Keşşâf*[1] ve sâir ihtiyâr etdikleri kitâbları edeler.

Ve şuyûh-ı mezkûrdan bir derece aşağa olan kimesneler, *Telvîh*'e değin edeler. Ve ol dereceden bâkî *sığâr-ı müderrisîn Şerh-i Tavâli'*, *Şerh-i Metâli'* ve *Mutavvel* ve *Hâşiye-i Tecrîd* edeler. Ve *mütûn-ı fıkıh* ve *şürûh* dahi mutlaka her müderris tâkati yetdikçe edeler. Filcümle kitâb-ı sâbık âdetçe okunmadan kitâb-ı lâhıka şürû' etmeyeler[2].

6. Ve talebe müderrisîne mürâca'at etdikleri vakit istihkâk-ı zâtîleri manzûr ola. İzâfet hesâbın min ba'd etmeyeler.

7. Ve her medresenin mütevellîleri ve nâzırları, kanun-ı mezkûrı tamam muhâfazat edeler. Bu kanunla amel etmeyen müderrisînden ve talebeden her kim olursa, anlar i'lâm edeler. Etmezlerse itâb-ı azîme müstahakk olurlar.

8. Ve kimesne kimesneden terğîbâtla *dânişmend ayartmak* min ba'd vâki' olmaya.

9. Ve müderrisîn, müsta'iddîne teklîf edüb *Tetimme*'lerde *Şerh-i Şemsiye*[3] ve mâ fevkın etdireler; tâ *İsfehânî*'ye varınca.

10. Mülâzım olub kapuma mülâzemete geldikleri vakit ol temessük içün müderrisînden alınan mektûbları bile getüreler.

11. Ve müderrisîn dahi *icâzet* verecek yazdıkları temessüklerde okunan kitâbların kemiyetinde ve keyfiyetinde hilâf-ı vâki' söz yazılmaya ve söylemeyeler. Sonra teftîş olunub hilâfı zâhir olursa, itâb-ı azîme müstahak olurlar.

-**Muhteserât;** Çeşitli ilimlere ati kısa ve özlü kitaplara denir. Mesela medreselerde okutulan fıkha dair Mülteka'l-Ebhur muhtasar bir eserdir.

1 Bunlar meşhur ve Osmanlı medreselerinde okutulan bazı kitap isimleridir;

-**Şerh-i Adud**; Değerli kelâmcı ve fıkıhçı Adududdin El-Îcî tarafından kaleme alınan kelâma dair Mevâkıf adlı eserin Seyyid Şerif Cürcânî tarafından yapılan şerhi olan Şerh-i Mevâkıf kasdedilmiş olabilir. Usûl-i fıkh'a dâir olan eserinin İbn-i Hâcib tarafından Muhtasar'ül-Müntehâ adıyla yaptığı şerhi de kasdedilmiş olabilir. Son eserin kasdedildiği görüşü ağır basmaktadır (Uzunçarşılı, **İlmiye,** 28).

-**Hidâye**; Ebubekr El-Merğînânî tarafından kaleme alınan fıkıh kitabı veya ilm-i hikmete dâir aynı adlı eser kasdedilmektedir.

-**Keşşâf;** Zemahşerî'nin meşhûr dirâyet tefsirinin adıdır ve bu eserin ders kitabı olarak okutulması bir hârika hadisedir.

2 -**Telvîh**; Sadrüşşerî'a'nın usul-ı fıkıh metnine Teftezânî'nin yazdığı önemli bir şerhdir.

-**Şerh-i Tavâli'**; Kâdî Beydâvî'nin Tavâli'ul-Envâr adlı kelâma dâri metnine Şemseddin Isfehânî tarafından yazılan şerh kasdedilmektedir.

-**Şerh-i Metâli'**; Ermevî'nin yazdığı Metâli' adlı mantıkm ilmine dair eserine Kutbuddî Râzî tarafından yazılan şerh kasdedilmektedir.

-**Mutavvel;** Teftezânî'nin belâğate dair eseri olduğunu daha evvel belirtmiştik.

-**Hâşiye-i Tecrîd;** Şi'î âlim Nasîrüddin Tûsî'nin Kelâm ilimine dair kaleme aldığı Tecrîd'ül-İ'tikâd adlı eserin Seyyid Şerif Cürcâni tarafından yapılan uzun şerhi kasdedilmektedir (Bkz. Uzunçarşılı, **İlmiye**, 24 vd.).

3 -**Şerh-i Şemsiyye**; Muhtasar bir mantık kitâbı olan ve Necmüddin Ömer Kâtibî el-Kazvîni tarafından yazılan Şemsiye adlı kitâbın Teftezâni adlı ilim adamınca yapılmış şerhi kasdedilmektedir.

12. Ve müderrisler yanlarında olan *müsta'id*lere her haftada dört dersi müdâvemet etdüreler. Taksîr edeni te'dîb edeler. Taksîrde ifrât edeni red edeler. Şöyle ki, bundan böyle bu kanun ile amel olunmayacak olursa, müderrisînden ve talebeden her kim olursa, itâb-ı azîme ve ikâb-ı elîme müstahak olurlar. Key ihtiyât etmek üzere olalar.

Şöyle bileler, alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar.

Tahrîren bi'l-emr'il-âlî."

Kanunnâme-i Ehl-i İlim, Topkapı, R. 1935, vrk. 94/b-95/b'

قانوننامهٔ اهل علم

نشان شریف عالیشان سلطانی و فرمان منیف واجب الاذعان

خاقانی نفذ بالعون السبحانی والمدد الصمدانی حکمی اولدر که

چون تأییدات عنایات ربانی و توفیقات هدایات صمدانی

شان عالی شانمه ارزانی دوشوب اوامر و نواهی الهی بیننده باب

دولت سعادتم و جناب معدلت شعارمه تفویض و تسلیم اولندی

پس لازم اولدی که اعلای اعلام دین و احکام احکام شرع مبین

مرعی و محفوظ اولوب ترشیح علم و علما و ترتیب فضل و فضلا

بابنده تتمیم قوت اولنه تا انلر دخی دولت طیبه لری

بقاسی علومه مجرا اولوب ترغیب تحصیل علم فروع و اصول

و محاورهٔ معقول و منقوله جد بلیغ و سعی تام اظهار ایدهلر

هر بری بحسب فضیلت و طلبه سی استعداد اهلیتی دکتور درس

و فتوایه مؤهل اولوب [illegible] اعمال حسنه ایله

اوله‌لر و احیای احکام کتب سنت ایله [illegible] اولوب

فقها و صنوف قضات جمله ایله تکمیل مذاهب

مشاهده و تعیین مسائل [illegible] کمال تشرح و توزیع

متمشی اوله بو خصوصه [illegible] حکم همایونم

١ بویله ارزانی عادت اولدر که بعد تحصیل طالب علم [illegible]

علاوه تمام ایدوب [illegible] علما ملازمت

کلمه لر اکر بو طایفه دن [illegible] ملازمت کلورلر ملازمت [illegible]

٢ اولنه و عادت قدیمه لری کتب معتبره [illegible] کلدیکلری

اول [illegible] و جمله ایله طلبه [illegible]

[illegible] و اردن بو [illegible] بوزر [illegible]

[illegible] مدرسه [illegible]

قبول ایدرلر [illegible] عتاب عظیمه مستحق اولورلر و اوله

[illegible] مدرسینه و ارلر طلبه منصبلرین [illegible] ملازمته

٣ کلکی اولنه و مدرسه [illegible] مدرس [illegible] درس [illegible]

کتابلرین عادت مقدار اوقدر کیفیتی [illegible] اوله لرینه

[illegible] تمکین اولنمیه [illegible] تمکن نظر ایدن

٤ مدرسلره [illegible] قبول ایتمیه [illegible] ولی مطولاتدن

و مختصراتدن عادت قدیمه لری اوقیالر خصوصا که منصب [illegible]

٥ [illegible] اولنه و شیوخ مدرسین کتب معتبره‌دن شرح

عضد و هدایه و کشاف [illegible] کلاری کتابلری

ایده لر و شیوخ مذکوره [illegible] اللری [illegible]

[illegible] دکلدر اوقیه لر و اول [illegible] مدرسین [illegible]

طوالع شرح مطالع و مطول و حاشیهٔ تجرید ایده لر و متون

فقه و شروحه ولی مطلقا مدرسین [illegible] ایده لر [illegible]

کتابلری عادت [illegible] اوقیمالری [illegible] شروح [illegible]

٦ و طلبه مدرسینه [illegible] مستحقلری [illegible]

[illegible] ایده لر و [illegible]

٧ قاضیلری و مدرسلرینک متولیلری و ناظرلری قانونی [illegible]

تمام محافظت ایده لر بو [illegible] مدرسینه و طلبه [illegible]

[illegible] اعلام ایده لر [illegible] عتاب عظیمه

٨ مستحق اولورلر [illegible] ترغیب [illegible]

٩ من بعد واقع اولمیه و مدرسین مستعد [illegible] تکلیف ایدیب

[illegible] شمسیه و ما فوقی [illegible] اصفهانیه

١٠ وارنجه ملازم اولورلر [illegible] ملازمته کلدکلری وقتی اول

١١ [illegible] مدرسینه [illegible] مدرسی

[illegible] وقتلرد اوقتا [illegible]

کلینه و کیفیت [illegible] واقع [illegible] ایده لر

[illegible] طاهر اولورلر عتاب عظیمه مستحق

١٢ اولورلر و مدرسین [illegible] مستعدلره هفته ده

[illegible] تعیین [illegible]

Kanunnâme-i Ehl-i İlimTopkapı, R. 1935, vrk. 94/b-95/b'

تقصیره اذا لطلبه‌یی رؤسا ایدنلر شویله که بوندن بویله

بو قانونه عمل ایدلمیه جق اولورلر ایسه مدرسیندن و طلبه‌دن

هر کیم اولورلر ایسه عتاب عظیمه و عقاب الیمه مستحق اولورلر کی لعنت

[illegible] اعمال [illegible] بالله

تم

II- MEVÂLÎ-İ İZÂM VE MÜDERRİSÎN-İ KİRÂM KANUNNÂMESİ'NİN METNİ (26)

MEVÂLÎ-İ İZÂM VE MÜDERRİSÎN-İ KİRÂMIN TEDRÎSE MUVÂZEBETLERİ İÇÜN NİŞÂN-I HÜMÂYÛN

"Nişân-ı hümâyûn yazıla;

(Çün menât-ı inzâm-ı âlem ve kader-i salâh-ı ahvâl-i Benî Âdem, belki bâ'is-i imlâ-i nüsha-i halâık ve dâ'î-i inşây-ı devlet ve hakâık, tahsîl-i ma'rifet,i Cenâb-ı Rabb'ül-âlemîn ve tekmîl-i ulûm-ı enbiyâi vel-mürselîndir -Salavâtüllâhi aleyhim ecma'în-. Lâ cerem ihyâ-i merâsim-i ilm ü hikmet ve i'lây-ı ma'âlim-i faz u ma'rifet ve tavzîh-i menâhic-i Din-i Metîn ve tebyîn-i mesâlik-i Şer'-i Mübîn ve temhîd-i kavâ'id-i ma'ârif-i kudsiyye ve teşyîd-i ma'âkıd-ı melekât-ı ünsiyye, zimmet-i himmet-i aliyy-i şâhâneme hüsn-i vâcib'ül-kazâ ve hükm-i lâzim-ül-ittikâdır.)

(Binâen 'alâzâlik tulû'-ı neyyire-i saltanat-ı kâhire ve zuhûr-ı gurre-i hilâfet-i vâhire-i celâlet-makrûnumdan beri eyyâm-ı hümâyûnumdan inân-ı inâyet-i hâkânîye ve zimâm-ı azîmet-i mülûkânemi bu merâm-ı sa'âdet-encâm semtine ma'tûf ve masrûf buyurub hemîşe cemâhîr-i ulemâ-i a'sâr ve sehâb-ı avârif-i şâhânem midrâr olub şumûs-i ri'âyetim medâr-ı murâdları üzere dâire ve seyyârât-ı inâyetim kutb-ı merâmları üzere sârie olub medâr-ı rütbe-i liyâkat ve tabaka-i fazl u berâ'at üzere mevâid-i birr ü ihsânımdan her biri hıfz ve kaid ü fâiz ve avâid-i fazl-ı bî girânımdan kıdh-ı mu'allâyı hâiz olub efzây-ı medâric-i mecd ü irtikâ ve a'lây-ı me'âric,i câh u celâle i'tilâ eylemişlerdir. Tâ ki, her biri sa'y-ı mevfûr ve bezl-i makdûr kılub envâ'-ı ulûm ve kemâlât ile mevsûf ve esnâf-ı ma'ârif ve fezâil ile meşhûr ve ma'rûf olalar.)

1. El-hâletü hâzihî istimâ' olunur ki, *tarîk-i ifâde ve istifâde*de tamâmen sû-i hâl ve *minhâc-ı ta'lîm ve ta'allüm*de kemâl-i ihtilâl olub saded-i tahsîlde olan talebe-i ilim şuğl ü tahsîlde müsâhele-i tâmme ve müsâmaha-i âmme üzere olub, her fenden birer kitâbla ve her kitâbdan bir kaç fasıl ve bâb okumakla iktifâ eyleyüb, cüll-i himmetlerini sür'atle âlî pâyelere erişüb, kiim mülâzım olub kimi bir tarîk ile mansıba dühûl etmeğe sarf ederler imiş.

Ol sebebdenrâyât-ı ilim münkesir ve âyât-ı irfân mensûh ve muntamis olmağa yüz tutub, etrâf ve nevâhîde olan medârisin ekseri dirâset ve ta'allümden hâlî kalmış.

2. Eyle olsa, cümle-i Memâlik-i Mahrûsemde ulûma meşgûl olan müderrisler ve ahâlî-i isti'dâd husûslarında müceddeden *Kanunnâme-i Hümâyûn* yazılub min ba'd mazmûn-ı sa'âdet-medâr-ı makrûnıyla amel olunmak mühimmât-ı mülûkânemden olub eyyâm-ı saltanat ve hilâfetimden kesret-i erbâb-ı ulûm ve irfân ve vefret-i ashâb-ı ma'ârif ve îkân bâbında ikdâm u ihtimâm olmağın, fermân-ı celîl'ül-kadrim bu vechile sâdır oldu ki;

3. *Medâr'üs-Saltanat'il-Aliyye* olan *Mahrûse-i İstanbul*'da ve Edirne'de ve Burusa'da ve sair Memâlik-i Mahmiyye'de olan kâffe-i *mevâlî-i izâm* ve âmme-i *ulemâ-i a'lâm* ve *müderrisîn*, gâyet cidd ü ikdâm ve kemâl-i sa'y ve ihtimâm üzere olub; medreselerinde sevâlif-i eyyâm ve sevâbık-ı a'vâmdan her pâyede okunu-gelen kitâbları *tâlib-i ilim*lere tamâm müstevfî okutub, tâlib-i ilimler her birinden hazz-ı vâfî ve kıst-ı kâfî alınca şuğl edeler.

4. Birinde tamâm mâhir olmayınca, birine dahi şürû' etmeyeler. Ol *pâye*de okunan kitâbların cümlesinde mâhir oldukdan sonra, ol pâyede ne mikdâr zaman olduğuna ve ne mikdâr kitâb okuduğuna müderrisden temessük alub, bir pâyeye dahi müteveccih olub anda dahi bu üslûb üzere cidd ü sa'y eyleyeler. Ve her pâyede okunan kitâbları, gerekse bir medresede okuyalar, gerekse anun misli medresede okuyalar.

5. Ve müderrisler, *dânişmend*lerde nev'an kâbiliyyet ve zekâ müşâhede etmekle, meşgûl olduğu kitâbdan mebâhis-i kalîle okutmağla dersin tebdîl eylemeyeler. Tamâm teksîr-i mevâd ve mesâil ve tevfîr-i mebâdî ve delâil edince okutalar. kendülerden yukaruda olan pâyelerde okunan kitâblar mütâla'asında liyâkat ve isti'dâd geldükde, eline temessük verüb ......(?) edeler. Kendülerin misli medreseye kasd eden dânişmendlere temessük vermekde tereddüd getürmeyeler.

6. Ve müderrisler müsta'idlere tenbîh ve te'kîd ve teşdîd ve tehdîd edüb suhte tâifesine tamâm şuğl etdüreler. *Muhtasarât*ı tamâm okutduralar; her kitâbdan birer mikdâr iktifâ etdürmeyeler.

7. Ve mevâlî-i Sahn tâlib-i ilimlerine ziyâde te'kîd edeler ki, Tetimmelerde olan suhtenin ahvâline muttali' ve mültefit olub şuğl etmeyene tekye vermeyeler.

8. Dersin etmeyen dânişmendi tutmayalar. Ve haftada dört dersi tamâm dirâset edeler. Nevbete ri'ayet edüb günde bir ikisi lie iktifâ etmeyeler. ve özr-i şer'îleri olmadan dersi fevt etmeyeler.

9. Bir tâlib-i ilim derece-i isti'dâda vusûl bulub bir yılda belki dahi zaman-ı karîbde *Semâniye Medreseleri*ne erişüb tahsîl-i ulûm olunmazmış. Min ba'd emrim budur ki, anun gibi bir müsta'id çıkub tamâm üslûb-ı mu'ayyen ve kanun-ı mukarrer üzere cemî' pâyeleri gezüb okunı-gelen kitâbları okuyub kazây-ı vatr etdükden sonra, beş yılda *Semâniye*'ye varub rabt oluna. Beş yıldan eksükde bir tâlib-i ilim Semâniye'ye varub irtibât eylemeye.

Cemî' müderrisler bu emrimi ri'âyet edüb hilâfına cevâz göstermeyeler.

10. Ve ba'zı müderrisler, medreselerinde vâkı' olan hücreleri memlû iken hâricden dânişmend almağla bil-fi'il hücrede şuğl üzere dânişmendlere sıla teklîf ederler imiş. Bu husûsda dahi emr,i şerifim budur ki, bir medresenin hücresi mahlûl olmayınca, hâricden asla ve kat'â bir dânişmend tutmayub bil-fi'il hücrelerinde tamâm istihkâk-ı zatî ile şuğl üzere olanlara rızâsız sıla teklif etmeyeler. Ammâ şimdiye değin olanları red etmeyüb min ba'd bu emr,i şerifle amel eyleyeler.

11. İnşâ'allâh'ül-E'azz bu emrim müderrisler mâbeynlerinde icrâ olunduğı veyahud gaflet olunub ihmâl ve müsâhele olunduğı tecessüs olunur. her müderrisden ki, vâki' olan fermân-ı hümâyûnuma muhalif vaz' sâdır ola, hemân kendüyi ma'zûl bilüb,

dâim'ül-evkât fermân-ı cihân-mütâ'ımın icrâsı bâbında ve anınla amel etmek husûsunda, ihmâl ve müsâheleden hazer eyleyeler.

12. Cümle vâki' olan müderrisler, bu *Kanunnâme-i Hümâyûn*umun sûretini alub kendülerde hıfz eyleyeler. Tâ ki, eyyâm-ı saltanat-ı hümâyûnumda erbâb-ı ma'ârif ve fazilet çoğalub ilm-i şerife ra'iyyet küllî ve ehline envâ'-ı izzet ve hürmet hâsıl olub Memâlik-i Mahrûsemde vâki' olan ahâlî-i ulemâ envâ'-ı nevâziş ve ri'âyet-i Pâdişâhâneme melhûz ve mer'î olub imtidâd-ı eyyâm-ı hilâfet-me'âbım içün hayır du'aya meşgûl olalar.

Şöyle bileler."

Mevâlî-i İzâm ve Müderrisîn-i Kirâmın Tedrîse Muvâzebetleri İçün Nişân-ı Hümâyûn, Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1970, Vrk.121/b-124/a

Mevâlî-i İzâm ve Müderrisîn-i Kirâmın Tedrîse Muvâzebetleri İçün Nişân-ı Hümâyûn, Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1970, Vrk.121/b-124/a

بابرده ایرشوب کیمی لازم اولوب کی برطریق ایله منصبه
دخول انلرکه صرف ایدرلر بشخص اول سبیلدن وابواب علم منکسر
وابواب عرفان منسوخ ومختل اولمغه یوز طوتوب اطراف
ونواحیده اولان مدارسک اکثرینده دراست وتعلیمدن
٢ خالی قالمش ایکن اولسه جملهٔ ممالک محروسهمده افاده علوم
مشغول اولان مدرسلر واهالی استعداد خصوصلرینده
مجدداً قانون نامهٔ همایون یازیلوب بن بعد مضمون سعادت
مدار معتمد ونیله عمل اولنمق نهمات ملوکانه مدن اولوب ایام سلطنت
وخلافتمده کثرت ارباب علوم وعرفان ووفرت اصحاب
معارف وایقان بابنده اقدام اهتمام اولنمغین فرمانم جلیل
٣ القدرم بو وجهله شرف نفاذ اولدیکه مدار السلطنة العلیه
اولان محروسهٔ استانبول وادرنده وبروسده وسایر ممالک
محمیهمده اولان کافهٔ موالی عظام وعامهٔ علماء اعلام ومدرسین
غایت جد واقدام وکمال سعی واهتمام اوزره اولوب درسلرینه
سوالف ایام وسوابق اعوامدن هر بابده اوقنوکلان
کتابلری طالب علملره تمام مستوفی اوقدوب طالب علملر هر
٤ برندن حظ وافی ونصیب کافی الیه شغل ایدهلر برینه تمام ماهر
اولمینجه برینه دخی شروع ایتمیهلر اول بابده اوقنان کتابلرک
جملهسنده ماهر اولدقدنصکره اول بابده نمقدار زمان
اولدوغنه ونمقدار کتاب اوقدوغنه مدرسندن تمسک
الوب بر بابه دخی متوجه اولوب انده دخی بو اسلوب اوزره

جد وسعی ایلیهلر وهر بابده اوقنان کتابلری کرکسه
برمدرسهده اوقنیهلر کرکسه انلرک مثلی مدرسهده اوقنیهلر
٥ ومدرسلر دانشمندلرده نوعا قابلیت وزکا مشاهده اتکلر
مشغول اولدوغی کتابدن مباحث قلیله اوقمغله درس
تبدیل ایلمیهلر تمام تکثیر مواد ومسائل وتوفیر مبادی و
دلایل ایدنجه اوقودهلر کندولردن بو قاعده اوزره بابلرده
اوقنان کتابلر مطالعهسنده لیاقت واستعداد کلدکده اننه
تمسک ویروب دانشمندان ایلرکندولرک مثلی مدرسهیه
حرکت قصد ایدن دانشمندلره تمسک ویرمکدن تردد کوسترمیهلر
٦ ومدرسلر مستعدلره تنبیه وتأکید وتشدید ایدوب نه‌قدر ایدوب
سوخته طائفهسنه تمام شغل ایتدورهلر مختصر ایله تمام اوقنمقده
٧ هر کتابدن بر مقدار اکتفا ایتدرمیهلر وموالی صحن
طالب علملرینه زیاده تأکید ایدهلرکه تمام لوده اولان سوختهلر
احوالنه مطلع ملتفت اولوب شغل اتمیانه تکیه ویرمیهلر
٨ درسین ایتمیان دانشمندی طوتمیهلر وهفتهده درت درسی
تمام دراست ایدهلر نوبت رعایت ایدوب کونده برایکیسی ایله
اکتفا اتمیهلر وعذر شرعیلری اولمدیقچه درس فوت اتمیهلر
٩ بر طالب علم درجهٔ استعداده وصول بولوب بر بلدهده
دخی زمان قریبده ثمانیه مدرسهلرینه ایرشوب تحصیل علوم
اولنمازمش من بعد امرم بودرکه انوک کبی بر مستعد
چقوب تمام اسلوب معین وقانون مقرر اوزره جمیع بابلری

Mevâlî-i İzâm ve Müderrisîn-i Kirâmın Tedrîse Muvâzebetleri İçün Nişân-ı Hümâyûn, Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1970, Vrk.121/b-124/a

کزوب اوقنوکلان کتابلری اوقیوب قضای وطرانکده
صکره بش بیلدن ثمانیه یه وارور ربط اولنه بش
بیلدن اکسکدن برطالب علم ثمانیه یه وارو بلدیتا
ایلمیه جمیع مدرسلر بو امره رعایت ایدوب خلافنه
١٠ جواز کوسترمیه لر و بعض مدرسلر مدرسه لرنده واقع
اولان حجره لری مملو ایکن خارجده دانشمندلغه بالفعل
حجره ده شغل اوزره دانشمندلره صله تکلیف ایدرلر ایمش
بو خصوص صله دخی امر شریفم بودرکه برمدرسه نك حجره سی
محلول اولمیجه خارجدن اصلا وقطعا بردانشمند طوتمیوب
بالفعل حجره لرنده تمام استحقاق ایله شغل اوزره اولنلره
رضا سز صله تکلیف ایتمیه لر اما شمدیه دکین اولنلره
١١ تمیوب من بعد بو امر شریفمه عمل ایلیه لر ان شاء الله الاعز
بو امرم مدرسلر ما بینلرنده اجرا اولندوغی وباخود غفلت
اولنوب اهمال ومساهله اولندوغی تجسس اولنوب [illegible]
واقع اولان فرمان همایونمه مخالف وضع صادر اوله
همان کندولری معزول اولوب دایم الاوقات فرمان همایونمه
اجراسی باینده وانکله عمل اولنمق خصوصنده اهمال ومساهله
١٢ حذر ایلیه لر وجمله واقع اولان مدرسلر بو قانون همایونمه
همایونمك مضمونی اولوب کندولر دخی حفظ ایلیه لر تا که ایام
سلطنت همایونمده ارباب معارف وفضیلت چوغالوب
علم شریفه رغبت کلی واهلنه انواع عزت وحرمت حاصل

اولوب ممالك محروسه مده واقع اولان اهالی علما نوع
نوازش ورعایت پادشاهانه مه [illegible] ومحظوظ [illegible]
اولوب شب وروز دوام دولت قاهره مه دعایه
مشغول اولالر شویله بیله لر

قسمت [illegible]

روم ایلی بکلربکی وقاضیلرینه برحکم که بونداقدم عموما
ممالك محروسه م قاضیلرینه احکام شریفه کوندرلوب ورثه
متوفی کبار اولوب بادآم که انلر جانبندن قسمت طلب
ایلمیه لر اکر قسام عسکریدر واکر بلو قاضیلر قسامی
واروب جبر ایله قسمت ایتمیه لر مکرکه متوفانك اولادی
صغار وایتام اولوب محافظلری یازلوب قسمت اولنمق
حقوق ایتام ضایع اولورمش [illegible] واروب قسمت
ایلیوب معزول کانی عدالت اوزره قسمته طوتلوب یازلو
دفتر اولندقده صکره رسم قسمت الالردی بو امر اولنمشدی
والحالة هذه استماع اولندیکه برمتوفانك ورثه سی نك
بعضی کبار وبعضی صغار بولندقده کبار اولنلر بزم [illegible]
اولدیغی بوقدر قسمت مرفوع دیو قسمت ایتدرمکله
صغار وایتام اولنلرك حقوق معلوم اولمیوب ضایع
وتلف اولورمش اولباب امر شریفم بونکه اوزره ذکر
کوریسن انوك کبی برمتوفانك ورثه سنك بعضی کبار
وبعضی صغار بولنوب اولوجهله تعلل ایدوب منع ایلیه

§.4- BERÂT VE HÜKÜMLERDEN ALINAN RESİMLER KANUN-NÂMESİ (27)

I- NÜSHALARI VE KISACA TAHLİLİ

Osmanlı diplomatikasının temeli teşkil eden bu Kanunnâme, aynı zamanda ilk sistemli Damga Kanunu özelliğini de taşımaktadır. Bu Kanunnâme, yazıldığı dönemdeki devlet memurlarının çeşitlerini, hem siyasî ve hem de malî önemlerini de ortaya koymaktadır. Metin içindeki "*Sultân Selim Şah Hân*" ifadesinden, açıkça anlaşılacağı üzere (md.1), Kanunnâme, Kanunî Sultân Süleyman devrinde hazırlanmıştır. Ancak özellikle kâdîlerin maaşlarından anlaşılacağı üzere, Kanunî'nin ilk dönemlerinde hazırlandığı söylenebilir. Orijinal adı, "*Kanun-ı Rüsûm-ı Berevât Ve Ahkâm-ı Padişâhî*" şeklindedir. Tesbitlerimize göre, ilk defa neşredeceğimiz bu hukukî düzenlemenin, elimizde mevcut olan nüshaları şunlardır:

I.si, Topkapı Sarayı, Revan, No: 1935, Vrk. 91/b-93/b'deki asıl nüshadır.

II.si, yine Topkapı, Revan, No: 1936'daki benzeri nüshadır.

III.sü, İÜ.Ty. No: 2753, Vrk. 36/b-39/A'da yer alan nüshadır ki, aralırında ciddi bir farklılık yoktur.

IV.cüsü ise, Bâyezid Kütüphânesi Veliyyüddin Efendi, No: 1969, Vrk. 158/b-163/a'da kayıtlıdır

II- KANUNNÂMENİN METNİ

KANUN-I RÜSÛM-I BEREVÂT VE AHKÂM-I PÂDİŞÂHÎ
BUDUR Kİ, ZİKROLUNUR

"Nişân-ı humâyûn hükmi oldur ki: El-hâletü hâzihî Âsitâne-i Sa'âdetim'de olan kazakserlere yazılan menâsıb berâtından cihât ve tedrîs ve tevliyet ve meşîhat ve nezâret ve gayrı ki, bir kimesneye *berât-ı humâyûn* yazıla, *resm-i nişân* ve *resm-i kazasker* ve *resm-i kitâbet* bâbında halkdan ziyâde akçe alınub andan gayrı muhzırlar ve muhzırbaşıları dahi her birinden ziyâde akçe alub ol bâbda benüm pâye-i serîr-i a'lâma hayli kelimât arz olunub ben dahi tarîk-i te'adül üzere her kadılıkdan hâssaten benim içün nişân-ı humâyûnda ne alınmak gerekdir ve kazaskerler içün ne alınmak gerekdir? Bu üslûb üzere emr etdim ki, zikr olunur, meselâ:

1. Sâbıka Anadolu'da ve Rumeli'nde kazaskerler ma'rifetiyle bir kimesneye kadılık verilüb anun içün berât yazılub resm alınmalu olıcak, ol kadılığın yevmiyesi defterde her ne yazılursa kalîl ve kesîr bir aylık ciheti hesâb olunub nısfı hâssa benim içün resm-i

nişân alınub ve nısfı kazaskerler içün alına. Ammâ resm-i kitâbet ve resm-i muhzır ve muhzırbaşı ve devâtdâr, ol alınan hisse-i âherde dâhil olub kazaskerler içün ayru ve kâtib ve muhzırlar içün ayru resm alınmaya deyü emr olunmuş idi. Sonra merhûm ve mağfûrun-leh babam *Sultan Selim Şâh Hân* -nevverallâhu merkadehû bir-nûr'ir-rahmeti ver-rıdvân- kazaskerler alduğı rüsûmı dahi hâssa-i humâyûn-ı pâdişâhî içün zabt olunmak emr etdükde şunun üzerine mukarrer olmuş ki;

Kazaskerler alduğı nısf hissenin humsı ki, fil-hakîka bir aylık hâsılın öşri olur, kazaskerler alalar. Şol şartla ki, rüsûm-ı kitâbet ve muhzırân anun içinde dâhil ola.

2. Ve İstanbul ve Bursa ve Edirne kadılıkları, defterde üçer yüz akçe hâsıl kayd olunmuşdur. Bir aylık hâsılının öşrin kazaskerler alub bâkîsini benüm içün zabt edeler. Ve Şam ve Haleb kadılıkları defterde beşer yüz akçe yevmiye kayd olunmuşdur. Bir aylık hâsılların hâssa-i humâyûnum içün zabt edeler. Ve bu kadılıklardan kazaskerler min küll'il-vücûh hissedâr olmayalar.

3. Ve bir kadılık veyâhud gayrı mansıb bir kimesneye verildikde, müjdeye varan kimesne müjde içün bir akçe almaya.

4. Ve sâir *menâsıb*da tedrîs ve tevliyet ve meşîhat ve imâmet ve ehl-i vezâif ve cüzhânlık ve tesbîh bil-cümle cihet-i yevmiyeleri ma'lûm ve mu'ayyen ola. Kanun-ı kadîm üzere bir aylık vazîfeleri resm-i nişân içün alına.

5. Ve şol *cihet*ler ki, hâsıl-ı yevmiyeleri ma'lûm olmayub senevî hâsıl ola, zâviye ve meşîhat gibi ve sâir evkâf ve çiftlik gibi ki, hâsılları senevî olub hesâb-ı yevmiyyeye kâbil olmaya, anlarun gibilerin berâtlarından kanun-ı kadîm üzere yüz yirmişer akçe alına ki, zikrolan cihâtın sâbıka nısfı kazaskerler içün zabt olınu-gelmişdir.

6. Ammâ ba'zı şehirlerde kadılar ve müderrisler veyâhud erbâb-ı menâsıbdan bir kimesne, bir vakfın hâsılına muttali' olub vakfa himâyet maslahatiyçün hasbî nâzır olmak taleb eylese, anlarun berâtından resm almayalar. Ammâ şol kimesneler ki, ehl-i mansıb olmayub mücerred ehl-i berât olmak kasd edüb ve anun sebebiyle avârızdan mu'âf olmak isteyüb hasbî nezâret içün berât alsa, anlardan yüz yirmişer akçe resm alına.

Bâkî *tevzî'-nâme*ler ki, mütevelliler anun mefhûmı mûcibince hâsıl-ı vakfı masârifine sarf ederler.

7. Ve ümerâya verilen *yasaknâme*lerden ve re'âyâ içün yazılan kanunnâmelerden ve mu'âfnâmelerden yüz yirmişer akçe alına.

Ve *ahkâm-ı şikâyet-i askerî* ola, yirmi ikişer akçe alına ve *ahkâm-ı divânî* ve *mâliyye* ola, yirmi dörder akçe alına.

8. Ve bir *mansıb* veyâhud bir *cihet* ki, bir kimesneye verilüb yazılan *menşûr* sûret-i hükümde yazıla velâkin hükmin zeyline "*ba'de'n-nazar bu hükm-i şerîfi elinde ibkâ edesiz*" deyü mestûr ola, anun gibi ahkâmdan berât üslûbı üzere yüz yirmişer akçe resm alına.

9. Ve kazaskerlerin kendüler verdiği mekâtibine on iki akçedan yirmi dört akçeya varınca resm alınur. *Resm-i nikâh* dahi bu üslûb üzere olmak emr olundu.

10. Ve kazaskerlerim dahi bir kimesneye mansıb arz etmelü olıcak, istihkâk-ı zâtîleri görülüb hâricden kimesneye ve defterde yaya ve müsellem ve ra'iyyet yazılan kimesnelere mansıb verilmeye. Ve kanun-ı kadîm üzere her mansıb müstahıkkına verilüb ve bir

mansıb iki ve üç pâre olub bir nice kimesneye tevzî' olunmaya. Evvelden nice verilü-geldiyse gerü eyle verile.

11. Ve bir kimesnenün berâtında "*meşîhatdan ve tevliyetden ve cibâyetden ve imâmetden ve gayrıdan ki, evvelden tasarruf edenler nice tasarruf ede-geldilerse, bu dahi ol vechile mutasarrıf ola*" deyü yazar, min ba'd bu kaziyye olmayub, her mansıb ki, verilür, defterde ne hâsıl yazılmış ise ve ol mansıb ne denlü cihet ise, yevmiyesüz berât yazılmaya.

12. Ve benüm kullarımdan bir kimesne âzâd olsa, *ıtâknâme*si verildükde altmış akçe resm alına.

13. Ve Rumeli ve Anadolu beğlerbeğliği bir kimesneye verilse, on iki bir akçe *resm-i berât* alına. Ve Vilâyet-i Rûm ve Karaman beğlerbeğliği verilse, beşer bin akçe resm-i berât alına. Ve sancak berâtından bin ikiyüz akçe ve Anadolu ve Rumeli tîmârı defterdârı ve kethüdâlıklarından sekizer yüz akçe resm-i berât alına. Ve Alaybeğilinden yedişer yüz akçe resm-i berât alına. Ve dürr-i derc-i saltanat oğullarım -tâle bekâhum- lalalarının berâtlarından bin akçe resm alına. Ve subaşıların a'lâsından ve ednâsından altışar yüz akçe resm-i berât alına. Ve bâkî tîmârlardan ve ser-askerlerden az ve eğer çok bin akçeda yirmi beşer akçe resm alına. Ve hisâr erenlerinin ve azeblerin vazîfeleri havâle olunan ahkâmından her iki yüzden bir akçe resm alına. Ve avârız vermeye deyü verilen berâtdan ve ahkâMdan yüz yirmişer akçe resm alına.

14. Ve subaşı ve sancakbeği ve sipahiler, berâtlarını zâyi' eylese veyâhud ba'zı zamîme ilhâk etmekle *tecdîd-i berât* lâzım gelse, anun gibilerden nısf resm alına. Ve ilhâk olunan zamîmelerinden tamam resm alına. Ammâ sancak ve ze'âmet berâtlarında ilhâk olanlardan tamam resm alınmayub hemân tecdîd olmak üzere amel oluna.

15. Ve tecdîd-i berât edenlerden sefer-i humâyûna eşenlerden nısf resm alınmak kanundur. Sâir müteka'id olan menâsıbdan dizdâr ve hisâr eri ve azeb ve sâir askerî ve mâliyeye müte'allık olan cihâtdan ve kuzâtdan yine tamam resm alınmak mukarrerdir.

16. Ve *ummâl berâtları*ndan duttuğı mukâta'anın her bin akçesında nıfs akçe hesâbı üzere resm-i berât alına.

17. Ve *harâcîler berâtı*ndan ikişer yüz yirmişer akçe resm-i berât alındıkdan sonra ne mikdâr hâne harâca varırsa, her on hânede birer buçuk akçe resm-i hâne deyü hesâb edüb berât verildikde bile alına.

18. Ve *tekâ'üd eden beğler*den ve *tîmâr tasarruf eden dizdârlar*dan her bin akçede ellişer akçe resm alına.

19. Ve *muhtesibler berâtı*ndan her bin akçede seksen üçer akçe resm-i berât alına. Ve *şehir kethüdâlığı berâtı*ndan yüz yirmi akçe resm alına. Ve ba'zı berâtlarda gallât kaydolunur.

20. Kazaskerlerden verilen berâtlarda her müdde onar akçe alınub ve mâliyeye müte'allık olan berâtlarda her müdde beşer akçe alınmak mukarrerdir.

21. Ve bir kimesneye mülk köy veya mülk mezra'a verilüb *mülk-nâme* almalu olsa, verilen mülk köyün mahsûlı görülüb bir aylık hâsıl *resm-i mülk* nâmına alına ve tecdîd etdikde nısfı alına. Meğer ki, ol mülki vakf edüb ehl-i vezâife tevzî' eylese, ehl-i vezâif cihet-i mu'ayyeneleri bûcebince her biri berât olub resim eda edicek, bu takdîrce mülk-

nâmenin tecdîdinden yüz yirmi akçe alına ve mahsûl-i mülk ehl-i vezâife tevzî' oluna. Ve lâkin her biri Dergâh-ı Mu'allâ'mdan berât almayub mahzâ tevzî'-nâme-i vakf ile mutasarrıf olalar. Bu takdîrce tevzî'-nâmelerin getürdüb cemî'-i ehl-i vezâifin bir aylık hâsılını resm-i berât aldıkdan sonra tecdîd-i mülk-nâmeden yüz yirmi akçe resm alına.

22. Ve *asesbaşılığı berâtı*ndan yüz yirmi akçe resm alına. Meğer ki, ta'yîn-i cihet ola, ol takdîrce bir aylık hâsılı resm-i berât alına.

23. Ve doğancıya verilen çiftliklerden ki, sebeb-i tahrîr ile ibtidâ olunur, anlardan altmışar akçe resm-i berât alına. Meğer ki, ziyâdece tîmâr ile verilüb üç bin mikdârı ve dahi ziyâdece ola, bu takdîrce resm-i tîmâr mûcibince amel oluna.

24. Min ba'd bu üslûb vech-i meşrûh üzere mer'î ve mukarrer dutılub hilâfına cevâz verilmeye. Vallâhu A'lem ve Ahkem."

Kanun-ı Rüsûm-ı Berevât Ve Ahkâm-ı Padişâhî, Topkapı Sarayı, Revan, No: 1935, Vrk. 91/b-93/b

Kanun-ı Rüsûm-ı Berevât Ve Ahkâm-ı Padişâhî, Topkapı Sarayı, Revan, No: 1935, Vrk. 91/b-93/b

10 [illegible]

11 [illegible]

12 [illegible]

13 [illegible]

14 [illegible]

15 [illegible]

16 [illegible]

17 [illegible]

18 [illegible]

19 [illegible]

20 [illegible]

21 [illegible]

22 [illegible]

23 [illegible]

24 [illegible]

§.5- ŞER'İYE SİCİLLERİ RÜSÛM KANÛNNÂMESİ (28)

I- NÜSHALARI VE TAHLİLİ

Hazırlayanı ve hazırlanış tarihi kesin olarak bilinmeyen bu kanunun temelleri, tâ Yavuz devrine kadar dayanmaktadır[1]. Zaten bütün Umumî Osmanlı Kanunnâmelerine de girmiştir. Tarihi kesin olarak belirtilen bir *Rüsûm Kanunu*nu Türk Tarih Kurumu Başkanı Sayın *Yaşar Yücel* Bey'de gördük ise de, Yavuz'un son yıllarında hazırlanan bu hukukî düzenlemeyi henüz elde edemedik.

Rüsûm Kanunnâsenin elimizdeki mevcut nüshaları şunlardır:

*I. si, Topkapı R. 1935, vrk. 4/b'*deki temel nüshadır.

*II. si, Topkapı R. 1936'*daki benzeri nüshadır.

*III. sü İ.Ü. Ty. 2753 vrk. 102/a'*daki nüshadır.

Tesbitlerimize göre, nüshaları mukayese ederek, bu kanunu ilk defa neşrediyoruz.

II- SİCİL RÜSÛM KANUNU

KANUN-I RÜSÛM-I KISMET VE MEKÂTÎB-İ ŞER'İYYE-İ KUZÂT

1. Meselâ *resm-i akd-i nikâh*, eğer bâkire ise yirmi akçe kadı içün ve beş akçe hademe-i mahkeme içün alına ki, cem'an yirmi beş akçe olur.

2. Ve *hüccet-i şer'iyye* içün ve *nakl-i şahâdet* ve *mürâsele* ve sâir arzlar içün *resm-i kitâbet*, kadı içün yirmi akçe ve hademe içün dahi beş akçe ki, cem'an yirmi beş akçe olur.

3. Ve *itâknâme*lerden kadı içün otuz akçe alına. Bu bâbda hüccet alan kimesne muhtârdır; kendü mürüvvetinden bilâ-ilhâhin ve ibrâmin hidmete nesne verirse az eğer çok hemân ol alına; âdetimiz bu değildür deyü nesne teklîf etmeveler. Ederlerse mu'âteb olub hidmetden red olunalar.

4. Ve *sicillâta sebt olunan kazâyâ*dan *resm-i sicil* altı akçe alına.

5. Ve mevtâ *muhallefâtı* kısmetinden alınacak maldan binden yirmi akçe kadı içün alına ki, her yüzden ikişer akçe olur. Ve hademe-i mahkeme ve kassâm içün dahi beş akçe alına. Cem'an binde beş akçe olur.

6. Min ba'd bunlardan ziyâde nesne alınmayub hilâfına cevâz verilmeye ve illâ kadıdan olsun sâir hademeden olsun müstahıkk-ı itâb olurlar.

---

1 Krş.**Osmanlı Kanunnâmeleri**, Yavuz-7, III, sh.143 vd.

Kanûn-ı Rüsûm-ı Kısmet Ve Mekâtîb-i Şer'iyye-i Kuzât, Topkapı R. 1935, vrk. 4/b

قانون رسوم قسمت و مكاتب شرعیهٔ قضاة

١ مثلا رسم عقد نكاح [illegible] قاضی ایچون و بش

٢ آقچه خدمه یه [illegible] ایچون آلنه كه جمعا [illegible] بش آقچه اولور و بر حجت

شرعیه ایچون [illegible] شهادتنامه و مراسلات و سائر عرضحال ایچون

رسم كتابت قاضی ایچون [illegible] آقچه و خدمه ایچون دخی بش آقچه

٣ كه جمعا [illegible] اولور و وفات ایدنلردن قاضی ایچون

[illegible]

[illegible]

[illegible]

٤ [illegible]

٥ [illegible]

[illegible]

٦ [illegible]

[illegible]

[illegible]

§.6- ULAK YASAKNÂMESİ (29)

I- NÜSHALARI VE TAHLİLİ

Osmanlı devletinde, devlet tarafından bir yerden bir yere gönderilen seri habercilere *ulak* denmekteydi. devletin temel fonksiyonlarından biri olan *istihbârât* ve ulaşım işini, ulak denilen görevliler yürütüyordu. Aslında neşredeceğimiz Kanunnâme'den de anlaşılacağı gibi, ulak kelimesi, haber ulaştıran görevlilere tahsis edilen atlara da denirdi. Ulakların geçeceği yollar belliydi ve burada ulakların atları için menziller hazırlanmıştı. Ulakların geçeceği yollar üzerinde bulunan köy ve kasabaların halkları, onlara hizmet etmek ve her türlü ihtiyaçlarını gidermekle mükellefdirler. Bu hizmetleri karşılığında, bir çok şer'î ve örfî vergilerden ve hatta geellikle avârız-ı dîvâniyeden ve hatta tekâlîf-i örfiyyeden mu'af tutulmuşlardır. Bu mükellefiyetleri zamanla, fiillî yardım şeklinden hizmet karşılığı verilen ve *ulak resmi* yahut *ulâkıyye* denilen bir nakdi vergiye dönüşmüştür[1].

Şu anda neşredeceğimiz Kanunnâme, fiilî hizmetin devam ettiği Kanunî devrindeki uygulamaları yansıtmakta ve Osmanlı Devleti'nin istihbârât işleri için ne gibi tedbirler aldığını ve 24 milyon kilometre karelik topraklarında nasıl haberleştiklerini gözler önüne sermektedir.

Kısaca "*Ulak Yasaknâmesi*" diyebileceğimiz bu hukukî düzenlemenin elimizdeki tek nüshası, *Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1969, Vrk.162/a-164/b*'de kayıtlı bulunmaktadır. tesbitlerimize göre, ilk defa bu Kitap'da yayınlanmaktadır.

II- ULAK YASAKNÂMESİNİN TAM METNİ

ULAK YASAĞI İÇÜN KUZÂT-I VİLÂYETE GÖNDERİLEN HÜKÜM SÛRETİDİR

"Vilâyet kâdîlerine umûmen hükümler yazıla ki;

1. Şimdiki hâlde sancakbeğiler ki, bir cüz'î maslahat içün ednâ bahâne ile ve kendüleri mühimmâtları içün dahi Dergâh-ı Mu'allâm cânibine ve sâir etrâf ve cevânibe *ulak*lar gönderüb ve ulakları dahi bir veya iki nefer kimesne olmayub üçer ve düörder kimesne olub ve ba'zı kuzât dahi mühimleri vâki' oldukda ulak gönderür olub, ulak kesretinden nice müfsidler dahi telbîsle ulağa binüb halkın atların alub ve sahih ulak olanlar dahi bir şehre veya bir kasabaya veya bir karyeye uğradıkda, ulak içün bir ata kâni' olmayub, nice at cem' edüb dahi birisine binüb bakîsinin akçelerin alub, bu sebeble re'âyânın bî-nihaye

---

1 Bkz. Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati** ve Pakalın, **Tarih Deyimleri,** İlgili maddeler.

davarları zâyi' olub ve bil-cümle ulak vefretinden Vilâyet halkı fevk'al-had mutazarrır ve müte'ezzî olub envâ'-ı şikâyetler ve tazallumlar eylediler.

2. İmdi *ulak göndermek*, südde-i sa'âdetime adüv ahbârı veya memleket umûrundan arz lâzım olan kazâyânın i'lâmı içün *serhad beğlerine* mahsûsdur. Sâir umûr içün ednâ bahâne ile ulak gönderilmek ve serhad beğlerinden gayrı kimesne dahi ulak göndermek ve serhad beğlerinin ulağı dahi bir adamdan ve zarûret olursa nihâyet iki adamdan ziyâde olmak, kat'â emrim değildir, memnû'dur.

3. Eyle olsa, hâliyâ ulak husûsunda fermân,ı kazâ-cereyanım şöyle nâzil ve cârî oldu ki;

Göresiz, şöyle ki, bir cânibden ulak gele, elbette ve elbette ulağı ve kağıdını ve elinde olan mektûbunu taleb edüb alub nazar edesiz.

4. Şöyle ki, irsâl olunduğı husûs vech-i mesfûr üzere memleket ahvâline veya adüv ahbârına müte'allık kaziyye olmaya, ol irsâl eden sancak beğinin kendü mühimmâtı içün ola, anın gibi ulakları, kimin gerekse olsun, mecâl vermeyüb kaç nefer ise, hemân tutub muhkem kayd-ıbendle habs edüb dahi ellerinde bulunan mektûbları mühürleyüb, südde-i adâlet-bahşime irsâl edesiz, bir dürlü dahi eylemeyesiz. Sonra siyâsetleri husûsunda fermân-ı münîfim ne vechile sâdır olursa, mûcebi ile amel edesiz. Tâ ki, gayrlarına mûcib-i ibret ve nasihat vâki' ola.

5. Ammâ mektûbları eğer mühürlüyse veya memleket ahvâli veya adüv cânibinin ahbârı husûsı içün irsâl olunmuş ulaklar ise, mektûbların açmayub, ta'cîlen ulakların tedârik edüb südde-i sa'âdetime irsâl edesiz. Lâkin ulak iki neferden zâid ise, ol zâid olanlara at vermeyüb anları tutub emr,i şerifim üzere habs edüb kazıyyelerin arz edesiz.

6. Ve min ba'd Dergâh-ı Mu'allâm câinibinden irsâl olunan ulak dahi bir veya iki nefer olur; andan ziyâde gönderilmek yokdur. dergâh-ı Mu'allâmdan gönderilen ulaklar husûsunda dahi gereği gibi ihtimâm edüb, elinde olan ulak hükmini alub göndermeyince ulak atın vermeyesiz. Ulak hükmini inâd ve temerrüd edüb vermeyen ulağın hükmini cebr ile elinden alub görmeyince olmayasız.

7. Ve min ba'd kuzâtın ve sair ehl-i ilmin ve sâdât taifesinin dahi atların ulağa aldırmayasız.

8. ve istimâ' olundu ki, ulağa irsâl olunan sahih ulaklar dahi bir ata binüb ve birini yedek edinürmiş. İmdi siz âdet-i kadîme üzere ulak verüb andan ziyade aldırmayasız.

9. Ammâ siz ki, kâdîlarsız, bu bahâne ile sahih olan ulaklara dahi at bulı-vermemekden ve te'hîr ve tevakkuf etdürüb maslahatı 'vk etdürmemekden dahi ziyade hazer edesiz. Sahih olan ulakların ta'cîlen atların tedârik ediverüb irsâl eylemekde kemâl-i ikdâm ve ihtimâmınız zuhûra getüresiz, bir dürlü dahi eylemeyesiz.

10. Ve min ba'd ulak hükmi dahi sevâlif-i eyyâmdan yazılan üslûb üzere yazılmayub ulak hükminin içinde ulak ne cânibe irsâl olunduğı semt ta'yîn olunub ve va'desi dahi yazılub ve tarihinde dahi evâil ve evâsıt ve evâhir ibareti yazılmayub ulak gönderilen irsâl olunursa, ol gün ayın kaçıncı güni ise, tahrîr olunsa gerekdir.

11. Eyle olsa, min ba'd şöyle ki, bir cânibe irsâl olunan ulak doğru yoldan gitmeyüb mahzâ âhara mal içün hilâf-ı semtden gidüb kâdîliğine uğraya veyahud va'desinden hayli tecâvüz etmiş ola veyahud ulağı hükminin tarihi vech-i mesfûr üzere olmayub gerü

evâil ve evâsıt ve evâhır yazılmış ola, anın gibi olan ulakları dahi mecâl vermeyüb tutub kayd-ı bendle habs edüb dahi elinde bulunan kâğıdlarını mühürleyüb ve kaziyyesini dahi tafsîlen yazub mu'accelen südde-i sa'âdetime irsâl eyleyesiz.

12. Ulak husûsunda benim ziyâde ihtimâmım vardır; bu emrimi sâir umûra kıyâs eylemeyüb emr-i şerifime muhâlif olan ulaklara min ba'd at verüb tutmakdan ziyade hazer edesiz.

13. Şöyle ki, min ba'd emr-i celîl'ül-kadrime muhâlif ulak yürüdüği ve hilâf-ı emr zaid at verüldüği veya kimesnenin akçesi alunduğı veya bir at ta'yîn olunan menzilden ziyâde binilüb dahi ol ecilden re'âyânın atları zâyi' ve helâk olduğı vel-hâsıl re'âyây-ı memlekete ulak husûsunda hilâf-ı emr zulm ve te'addî olunduğı istimâ' oluna, Merhûm Babam Hüdâvendigâr ruhu içün mansıbınız alınmağla ve red etmekle komayub mecâl vermeyüb derin yüzdürüb eşedd-i ukûbâtımla helâk etdürürin, bilmiş olasız, ana göre mukayyed olub bâb-ı ihtimâmda dakika fevt eylemeyesiz. İhmâm ve müsâheleden gâyet ihtiyât ve ihtirâz eyleyesiz.

14. Ve işbu hükm-i şerifimin mazmûn-ı adâlet-meşhûnını her birinüz taht-ı kazânuzda nidâ-i âmm ile tenbîh ettüğünüzden sonra, sicillatınıza dahi kayd edüb dâimâ mazmûnı ile âmil olasız.

15. Ve min ba'd şehirlerden ve kasabâtdan ve köylerden gayrı yerlerde ulak alınmaya ve nefs-i kâdîye ve nâibe ve imâmlara veya kehüdâlara ulak hükmini göstermeyince ulak verilmeye.

16. Ve serhadde olmayan sancakbeğlerinin veya kadîlerinin veya sipahilerin dahi ulağı yürümekden ve emr-i şerifim üzere tutulmamakdan ziyâde ihtiyat oluna. Sonra istimâ' olundukda, anlara olacak ukûbet ve siyâset size olur.

Şöyle bilesiz, alâmet-i şerife i'timâd kılasız.

Tahrîren fil-yevm'il-hâmis...."

Ulak Yasaknâmesi, Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1969, Vrk.162/a-164/b

وعتبلو براتندن هر بیك اقچه ده سكسان اوچر اقچه رسم برات
وشهر كتخدالغی براتندن یوزیكرم اقچه رسم آلنه و بعضی بلرده [illegible]
قیداولنور قاضی عسكرلردن ویریلان براتلرده هر مدده [illegible]
آلنوب و مالیه یه متعلق اولان براتلرده هر مدده بیشر اقچه [illegible]
و بر كیسنه ملك كوی و یا ملك مزرعه ویریلوب ملكنامه [illegible]
ویریلان ملك كوی محصولی كوریلوب بر آلتیوز حاصل رسم [illegible]
آلنه و تجدید اتدكده نصفی آلنه مكر كه اول ملكی وقف ایدوب
اهل وظایفه توزیع ایلیه اهل وظایف جهة معینه لری
موجبنجه هر بری برات آلوب رسم ادا ایدجك بو تقدیرجه [illegible]
نامه نك تجدیدندن یوزیكرمی اقچه آلنه و محصولی [illegible]
توزیع اولنه ولكن هر بری دركاه معلادن برات آلمیوب
عصا توزیع نامه واقفاله متصرف اولالر بو تقدیرجه توزیع
نامه لرین كتوروب جمیع اهل وظایفك بر آلتیوز حاصلی [illegible]
براتلری الدقدن صكره تجدید ملكنامه دن یوزیكرمی اقچه رسم
و عسس باشیلغی براتندن یوزیكرمی اقچه رسم آلنه مكر كه تعیین
جهة اولالر ولتقدیرجه بر آلتیوز حاصل رسم براتی آلنه و [illegible]
ویریلان چفتلكلردن كه سبب تحریرله ابتدا اولنور آنلاردن

التمر اقچه رسم برات آلنه مكر كه زیاده جه تیمار ویریلوب [illegible]
بیك مقداری و دخی زیاده جه اولا بو تقدیرجه رسم تیمار موجبجه
عمل اولنه من بعد اسلوب مذبور وجه مشروح اوزره [illegible]
و مقرر طوتلوب خلافنه جواز ویرلمیه

[illegible]

ولایت قاضیلرینه عموما حكم اولنه كه [illegible] سنجاق بكلرینه
بر جزوی مصلحت ایچون ادنی بهانه ایله و كندولری مهمات ایچون دخی
دركاه معلا جانبنه و سایر اطراف و جوانبه اولاقلر كوندروب
و اولاقلری داخی و یا الكنز كیمسه [illegible]
كیمسه اولوب و بعض قضاة داخی مهملری اتمام ایلدكده اولاق
كوندروب اولوب اولاق كترتدكلرینجه مفسد [illegible] داخی [illegible]
اولاغه بنوب خلقك آتلرین آلوب و صحیح اولاقلر و اولاقلر
داخی بر شهره و یا بر قصبه یه و یا بر قریه یه اوغرادقده اولاق
ایچون بر آته قانع اولمیوب نیچه آت جمع ایدوب اخیرینه
بنوب باقیسنی اقچه لرین آلوب بو وسیله رعایانك [illegible]
طوارلری ضایع اولوب و بالجمله اولاق و [illegible] ولایت خلقی
فوق الحد متضرر و متاذی اولوب انواع شكایتلر و تظلملر ایلدیلر

Ulak Yasaknâmesi, Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1969, Vrk.162/a-164/b

Ulak Yasaknâmesi, Bâyezid Kütüphânesi, Veliyyüddin Efendi, No: 1969, Vrk.162/a-164/b

UMUMÎ İNDEKS

(Kitâbın Son Cildi Kavram Fihristi Olduğundan Burada Kısa Kesildi)

- A -

- Â -

- B -

- C -

- Ç -

- D -

- F -

- H -

- I -

- İ -

- Î -

- K -

- L -

- M -

- O -

- Ö -

- P -

- R -

- Ş -

- T -

- U -

- Y -

- Z -

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM KANUNÎ'NİN UMUMÎ OSMANLI KANUNNÂMELERİ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
OSMANLI MALİYE TEŞKİLÂTI VE MALÎ HUKUKU İLE İLGİLİ KANUNNÂMELER

BEŞİNCİ BÖLÜM
MUHTELİF MERKEZÎ VE UMUMÎ KANUNNÂMELER